

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

EYALET-İ RUM'DA ZAVİYELER (15. VE 16. YÜZYILLAR)

GÜLAY BELEN

DANIŞMAN
PROF. DR. SADULLAH GÜLTEN

DOKTORA TEZİ

ORDU 2022

ÖĞRENCİ ETİK BEYANI

Enstitü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmada; bütün bilgi ve belgeleri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, bu çalışmanın herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir bilimsel çalışma olarak sunmadığımı beyan ederim.

Gülay Belen

TEZ KABUL ve ONAY SAYFASI

Gülşay Belen tarafından hazırlanan “Eyalet-i Rum'da Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıllar)” başlıklı bu çalışma, **12.08.2022** tarihinde yapılan sınav sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **DOKTORA tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Prof. Dr. Ahmet Ali Bayhan Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Prof. Dr. Sadullah Gülten Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Prof. Dr. İlhan Ekinci Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Prof. Dr. Alpaslan Demir Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Samettin Başol Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza

TEŞEKKÜR

Zaviyeler dervişlerin toplu olarak yaşadıkları, gelen geçen yolculara bedava konaklama ve yiyecek imkânı sunan çoğunlukla bir tarikat bünyesinde faaliyet yürüten yerlerdir. Tasavvuf erbabı kişiler tarafından daha ilk fetihler ile birlikte Anadolu'da kurulmaya başlayan bu yapılara Osmanlı hâkimiyetindeki Eyalet-i Rum'un hemen her köşesinde rastlanmaktadır. 15. ve 16. yüzyıla ait tahrir defterlerinden Eyalet-i Rum'daki zaviyeler ve zaviye vakıfları tespit edilebilmektedir. Bu sayede bölgede faaliyette olan zaviyelerin hem ekonomik hem de sosyo-kültürel durumları yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma aynı zamanda Anadolu'nun dinî, sosyal, siyasi, ekonomik alanlarında etkili olan zaviyelerin Eyalet-i Rum özelinde istatistiksel olarak durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tahrir defterleri, çalışmanın zaman ve mekânını da tayin ettiğinden teze giriş yapmadan önce defterlerin tanıtımı yapılmıştır. Tahrir defterleri ile birlikte konuyu aydınlatacak farklı arşiv kaynakları, araştırma ve incelemeler de yine bu kısımda ele alınmıştır. İki bölümden oluşan bu çalışmanın giriş kısmında Eyalet-i Rum'un 15. ve 16. yüzyılda ki sınırları çizilmeye çalışılmış tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölümde zaviye kurumu ve Anadolu'daki zaviyelere değinilmiş konuya giriş yapılmıştır. Birinci bölümde arşiv kaynaklarına dayalı olarak Eyalet-i Rum'da tespit edilen zaviyelerin tek tek dönem içindeki tarihsel durumu incelenmiştir. İkinci bölümde ise zaviyelerin sosyo-ekonomik yapısı hakkında değerlendirme yapılmıştır.

Tez konusunun seçilmesinden çalışmanın sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşıp eleştirileriyle bana yol gösteren danışman hocam saygıdeğer Prof. Dr. Sadullah Gülten'e ve eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği geçen bütün hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Bu çalışma sırasında verdiği destek ve yardımları için Edebiyat Öğretmeni Huriye Eyilik'e ayrıca çok teşekkür ederim. Uzun ve yorucu geçen bu süreçte her türlü maddi ve manevi desteğini hissettiğim başta babam Mehmet Belen olmak üzere sevgili aileme minnettarım.

Gülay BELEN

ORDU-2022

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ.....	VI
TABLolar DİZİNİ	VII
GRAFİKLER DİZİNİ	VIII
EKLER DİZİNİ.....	IX
GİRİŞ.....	1
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR.....	1
1. KAYNAKLAR.....	1
1.1. ARŞİV KAYNAKLARI	1
1.1.1. Tahrir Defterleri	1
1.1.2. Evkaf Defterleri.....	11
1.1.3. Maliyeden Müdevver Defterler	12
1.1.4. Ahkâm Defterleri.....	12
1.1.5. Şeriyeye Sicilleri	13
1.1.6. Mütferrik Vesikalar	13
1.2. MENAKIBNAMELER	13
1.3. SEYAHATNAMELER	14
2. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER	15
AMAÇ-KAPSAM	19
EYALET-İ RUM: COĞRAFYA VE TARİHİ SÜREÇ.....	23
1. Coğrafya	23
2. Tarihsel Süreç.....	28
2.1. Danişmendliler Dönemi.....	29
2.2. Selçuklu Devleti ve İlhanlılar Dönemi.....	33
2.3. Eretna Devleti ve Kadı Burhaneddin Devleti Dönemi.....	35
2.4. Osmanlı Devleti Dönemi	38
ANADOLU'DA ZAVİYELER	40
BİRİNCİ BÖLÜM	49
EYALET-İ RUM'DA ZAVİYELER	49
1. Tokat Sancağı	49
2. Amasya Sancağı.....	218
3. Canik Sancağı.....	270
4. Çorum Sancağı	300
5. Sivas Sancağı.....	356
6. Karahisar-ı Şarki Sancağı	418
İKİNCİ BÖLÜM	444
ZAVİYELERİN SOSYO-EKONOMİK YÖNLERİ.....	444
1. Zaviyelerin Sancaklara Göre Dağılımları	445
2. Zaviyelerin Bölgenin İmâr ve İskânındaki Rolü	459

3.	<i>Zaviye Kurucuları ve Meşrepleri</i>	466
4.	<i>Zaviye ve Vakıf Görevlileri</i>	470
5.	<i>Zaviyelerin İktisadi Faaliyetleri</i>	479
5.1.	<i>Zaviye Vakıfları</i>	480
5.2.	<i>Malikâne-Divani Sistemi ve Zaviyeler</i>	481
5.3.	<i>Zaviye Çiftlikleri ve Zeminler</i>	486
5.4.	<i>Ticari İşletmeler ve Kira Gelirleri</i>	489
5.4.1.	<i>Değirmen (Asiyab) Gelirleri ve Zaviye Değirmenleri</i>	491
5.4.2.	<i>Tuzla (Memleha) Gelirleri</i>	491
5.5.	<i>Diğer</i>	492
5.6.	<i>Zaviyelerin Giderleri</i>	493
SONUÇ		496
KAYNAKÇA		499
EKLER		518
ÖZGEÇMİŞ		546

ÖZET

TARİH

Eyalet-i Rum'da Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıllar)

Türk hâkimiyeti ile birlikte Anadolu'da pek çok zaviye açılmıştır. Eyalet-i Rum'da kurulan zaviyelerin bazıları Selçuklu ve Beylikler dönemine aitken 15. ve 16. yüzyılda bölgede Osmanlı hâkimiyetinin tesisiyle birlikte zaviyelerin kurulması devam etmiştir. Zaviyelerin kuruluş amaçlarından biri ıssız ve dağlık alanları *şenlendirmek* olup Rum Eyaleti'nde bu amaç doğrultusunda çok sayıda zaviye kurulmuş; mahalle, köy, mezra gibi yerleşim yerleri zaviyelerin etrafında oluşmuş buralara ise genellikle zaviyelerin adı verilmiştir. Bu bağlamda zaviyeler bölgenin iskânında önemli bir rol oynamıştır. Zaviyelerin önemli bir diğer rolü de buralardan gelip geçen yolculara konaklama ve yeme-içme olanağı sağlamaktır. Arşiv kaynaklarından anlaşıldığı üzere *ayende ve revendeye* hizmet etmeleri amacıyla dükkân, han, hamam gibi yapılar ile köy, mezra, çiftlik gibi yerlerin tamamı ya da bir kısmı zaviyelere vakfedilmiştir. Bazı zaviyelerin ise tuzla gibi daha büyük vakıf akarlarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tahrir defterleri zaviyelerin gelirlerine dair bolca malzeme sunmaktadır. Rum Eyaleti'ndeki zaviyelerin önemli birer istihdam alanı oldukları söylenebilir. 16. yüzyılda zaviyelerde çeşitli görevlerde istihdam edilen çok sayıda kişi belirli bir ücret karşılığında hizmette bulunmuştur. Zaviye ve vakıf görevlilerinin ücretleri vakıf şartları gereğince zaviye vakıflarından karşılanmıştır. Anadolu'da zaviyelerin yoğunlaştığı yerlerin başında gelen Eyalet-i Rum'un sınırları zaman zaman değişkenlik gösterse de eyaletin çekirdeğini Tokat, Sivas, Amasya, Çorum, Canik ve Karahisar-ı Şarki sancakları oluşturmaktadır. Arşiv kaynaklarından 15. ve 16. yüzyılda bölgede 425 zaviye tespit edilmiştir. Zaviyelerden 149'u Tokat, 77'si Amasya, 59'u Canik, 55'i Çorum, 50'si Sivas, 35'i Karahisar-ı Şarki sancağındadır. Zaviyelerin % 36'sı şehir merkezlerinde % 64'ü ise kırsal kesimde kurulmuştur. Hangi tarikatlara bağlı oldukları bilinmemekle birlikte zaviyelerin *abdal, dede, baba, ata, ahi* gibi adlar taşıması onların kurucularının meşreplerine dair de bazı ipuçları barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eyalet-i Rum, Zaviye, Hankah, Vakıf, Tokat, Sivas, Amasya, Çorum, Canik

ABSTRACT

HISTORY

Zawiyas in the Province of Rum (15th and 16th centuries)

With the domination of Turks, many zawiyas were opened in Anatolia. While some of the zawiyas established in the Province of Rum belonged to the Seljuk and Principalities periods, the establishment of zawiyas continued with the establishment of Ottoman domination in the region in the 15th and 16th centuries. One of the aims of the establishment of the zawiyas is to enliven the desolate and mountainous areas, and many zawiyas were established in the Province of Rum for this purpose; neighborhoods, villages and hamlets were formed around the zawiyas, and these were usually called zawiyas's names. In this context, zawiyas played an important role in the settlement of the region. Another important role of zawiyas is to provide accommodation and food and beverage facilities to the passengers passing by. As it is understood from the archive sources, buildings such as shops, inns, baths and places such as villages, hamlets, and farms were donated, in whole or in part, to zawiyas in order to serve the *ayende* and *revende*. It is understood that some zawiyas have larger foundation mites such as *tuzla*. The tahrir registers provide ample material on the incomes of the zawiyas. It can be said that the zawiyas in the Province of Rum created an important employment area. In the 16th century, many people who were employed in various positions in the zawiyas served for a certain fee. The wages of the zawiya and foundation officials were met from the zawiye foundations in accordance with the conditions of the foundation. Although the borders of the province of Rum, which is one of the places where zawiyas are concentrated in Anatolia, vary from time to time, Tokat, Sivas, Amasya, Çorum, Canik and Karahisar-1 Şarki sanjaks constitute the core of the province. From archive sources, 425 lodges were identified in the region in the 15th and 16th centuries. 149 of the lodges were in Tokat, 77 in Amasya, 59 in Canik, 55 in Çorum, 50 in Sivas and 35 in Karahisar-1 Şarki. 36% of zawiyas were established in city centers and 64% in rural areas. Although it is not known which sects they belong to, the fact that the zawiyas bear names such as *abdal*, *dede*, *baba*, *ata*, *ahi* also contains some clues about the disposition of their founders.

Keywords: Province of Rum, Zawiya, Hankah, Foundation, Tokat, Sivas, Amasya, Çorum, Canik

KISALTMALAR DİZİNİ

AŞS	: Amasya Şeriyye Sicilleri
Bkz	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C. EV.	: Cevdet Evkaf
çev.	: Çeviren
ÇŞS	: Çorum Şeriyye Sicilleri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
EV. d.	: Evkaf Defteri
haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İE. EV.	: İbnülemin Evkaf
k.	: köy
KKA	: Kuyud-ı Kadime Arşivi
m.	: mezra
MAD	: Maliyeden Müdevver Defterler
MD	: Mühimme Defterleri
nr.	: Numara
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SAD	: Sivas Ahkâm Defteri
ŞŞS	: Sivas Şeriyye Sicilleri
TD	: Tahrir Defteri
TŞS	: Tokat Şeriyye Sicilleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
v.	: Varak
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1: Ahi Evran Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)	54
Tablo 2: Ahi Paşa Zaviyesinin Vazifelileri ve Gelirleri (1576)	65
Tablo 3: Ahi Paşa Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)	66
Tablo 4: Hacı İvaz Paşa Zaviyesinin Vazifelileri ve Gelirleri (1576).....	98
Tablo 5: Hacı İvaz Paşa Zaviyesinin Vakıfları (1576).....	101
Tablo 6: Hamza Bey Zaviyesinin Vakıfları (1576).....	109
Tablo 7: Hamza Bey Zaviyesinin Vazifelileri ve Gelirleri (1576).....	111
Tablo 8: Kaylu ve Veled-i Kaylu Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)	139
Tablo 9: Veled-i Kaylu Zaviyesinin Vazifelileri (1576).....	145
Tablo 10: Vezir Zaviyesinin Vazifelileri ve Gelirleri (1576)	213
Tablo 11: Seyyid Yahya Zaviyesinin Vakıfları (16. Yüzyıl)	247
Tablo 12: Abdal Ata Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)	303
Tablo 13: Enam Çelebi Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl).....	324
Tablo 14: Hasan Balım Zaviyesinin Vakıfları (16. Yüzyıl)	332
Tablo 15: 16. Yüzyılda Koyun Baba Zaviyesinin Dervişleri.....	341
Tablo 16: Ahi Emir Ahmed Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)	362
Tablo 17: Ahi Mehmed Külahdüz Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl) ...	365
Tablo 18: Ali Baba Zaviyesinin Vakıfları (1547-1613).....	372
Tablo 19: Hacı Arif Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)	385
Tablo 20: Darurraha Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl).....	392
Tablo 21: Şeyh Çoban Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)	407
Tablo 22: Şeyh Süleyman Zaviyesinin Vazifelileri (15. ve 16. Yüzyıl).....	439
Tablo 23: Tokat Sancağındaki Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıl).....	448
Tablo 24: Amasya Sancağındaki Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıl).....	451
Tablo 25: Canik Sancağındaki Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıl).....	453
Tablo 26: Çorum Sancağındaki Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıl)	454
Tablo 27: Sivas Sancağındaki Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıl).....	456
Tablo 28: Karahisar-ı Şarki Sancağındaki Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıl).....	457
Tablo 29: Eyalet-i Rum'da Abdal, Baba, Dede, Ata Adıyla Kurulan Zaviyeler	467
Tablo 30: Eyalet-i Rum'da Ahi Adıyla Kurulan Zaviyeler.....	469

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: Eyalet-i Rum'da Şehir Merkezinde Kurulan Zaviyelerin Kırsalda (Köy-Mezra) Kurulan Zaviyelere Oranı	445
Grafik 2: Zaviyelerin Sancaklara Göre Dağılımı (15. ve 16. yüzyıl)	457
Grafik 3: Eyalet-i Rum'da Yer Adı Olarak da Anılan Zaviyelerin Oranı	465

EKLER DİZİNİ

Ek 1: Tahrir Defterlerinde Tespit Edilen Zaviyeler ve Buldukları Yerler (15. ve 16. yüzyıl)	518
Ek 2: Eyalet-i Rum'da Tahrir Defterlerine Göre Zaviyelerin Gelir Kalemleri ve Bulduğu Yerler (15. ve 16. yüzyıl)	528

GİRİŞ

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

1. Kaynaklar

1.1. Arşiv Kaynakları

1.1.1. Tahrir Defterleri

Yazma, yazılma, kitabet, kitap telif ve tertip etme, kaleme alma, emlak ve nüfusun devletçe kaydı gibi anlamlara gelen tahrir¹ Osmanlı Devleti'nde vergileri ve vergi nüfusunu belirlemek için uygulanan bir sistemdir. Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen yerlerde köy ve mezra gibi yerleşim alanları ve tarım alanları tespit edilip bunların mülk, tımar, vakıf olarak durumu belirlenip kayıt altına alınırdı. Bu şekilde oluşturulan defterlere tahrir defterleri denir; bunlar mufassal, icmal ve vakıf olarak çeşitlere ayrılır. Mufassal defterler nüfus ve vergilere dair ayrıntılı bilgiler barındırmakta iken icmal defterleri ise daha kısa, mufassal defterlerden elde edilen verilerle oluşturulan defterlerdir.² Osmanlı'nın sosyo-ekonomik hayatı hakkında çok kıymetli bilgiler barındıran tahrir defterlerinden Eyalet-i Rum içinde yer alan zaviyeleri tespit etmek ve onlara dair malumat edinmek için bölgenin özellikle mufassal defterleri büyük önem arz etmektedir. Bu defterlerde tımara bağlı kayıtların yanı sıra bölgede kurulan vakıflara ait kayıtlar mevcuttur. Böylece tahrir defterlerinin mufassal ve icmallerle birlikte üçüncü bir çeşidi olan vakıf defterleri ortaya çıkmıştır. Tahrirle birlikte oluşturulan yeni deftere “defter-i cedid”, onun öncesinde hazırlanmış olana “defter-i atik”, ondan da önce hazırlanmış olana ise “defter-i köhne” denilmiştir.³

Tahrir defterleri bugüne kadar pek çok çalışmada ana kaynak olarak kullanılmakla birlikte defterlerin kaynak olarak kullanılmasının öncüsü Ömer

¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1317, s. 383; Mehmet Öz, “Tahrir”, *DİA*, C. 39, İstanbul, 2010, s. 425-429.

² Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, C. 1, Çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 175-182; Feridun M. Emecen, “Mufassaldan İcmale”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 16, S. 16, İstanbul, 1996, s. 37-44; Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Aralık, 1985, s. 5.

³ Tahrir defterlerinde *ber muceb-i defter-i atik* ifadesiyle sıklıkla eski defterlere atıf yapılmaktadır. KKA TD, nr. 10, v. 67a; KKA TD, nr. 14, v. 68b; KKA TD, nr. 169, v. 176a; KKA, TD, nr. 174, v. 81b; BOA TD, nr. 478, s. 39; Yediyıldız, 1985, s. 6.

Lütfi Barkan'dır.⁴ Bu defterler her ne kadar tutulduğu dönem için önemli bir kaynak olsa da tek başına bir konunun açıklığı kavuşmasında yeterli olmamaktadır. Bu sebeple başka arşiv malzemeleri ile desteklenmesi gerekmektedir. Çalışmada tahrir defterlerinden başka evkaf muhasebe defterleri, maliyeden müdevver defterler, mühimme defterleri, ahkâm defterleri ve şeriyeye sicillerinin yanında Ali Emiri, Cevdet ve İbnülemin gibi tasniflerde yer alan zaviyelere ait muhtelif belgeler de kullanılmıştır.

14. yüzyıl sonlarında Osmanlı hâkimiyetine giren bölgenin elimizde mevcut en eski tahrir defteri 15. yüzyıl ortalarına tekabül etmektedir.⁵ Bu araştırmanın temelini oluşturan ve çoğunluğu 16. yüzyıla ait olan tahrir defterleri H. 859 (M. 1454-1455) ve H. 1052 (H. 1642-1643) tarihleri arasında kapsamaktadır. Aşağıda tanıtılacak olan defterlerde bölgedeki zaviyelerle ilgili pek çok bilgiye ulaşılmıştır. Özellikle zaviyelerin buldukları yerleri tespit etmemizde tahrir defterleri özel öneme sahiptir. Ayrıca zaviyelerin gelirleri ve giderleri ile zaviyede vazifelendirilen görevlilere dair bilgiler de kayıt altına alınmıştır. Zaviyelerin kurulduğu yerlerde yerleşim alanlarının seyrine zaviyelerin katkısını gösteren ve zaviyeler vasıtasıyla kurulan yeni yerleşim alanlarını belirlemek de bu kaynaklar sayesinde mümkündür.

⁴ Tahrir defterlerinin Osmanlı tarih araştırmalarında kullanılmasına dair bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistikî Defter", *İÜFM*, C. II/I, 1940, s. 20-59; C. II/II, 1941, s. 214-247; Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, S. 22, 1991, s. 429-439; Adnan Gürbüz, *XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları (Değerlendirme ve Bibliyografik Bir Deneme)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001; Irene Beldiceanu-Steinhilber, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun İncelenmesinde Tahrir Defterlerinin Önemi", *XIII. Türk Tarih Kongresi (04-08 Ekim 1999)*, Cilt III, Kısım III, TTK, Ankara, 2002, s. 1315-1321; Osman Gümüüşçü, "Osmanlı Mufassal Defterlerinin Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemi", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (4-8 Ekim 1999)*, TTK, Ankara, 2002, s. 1321-1337; Erhan Afyoncu, "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, 2003, 267-286.

⁵ Eyalet-i Rum'un 1455 yılında Umur Bey ve 1485 yılında Taceddin Bey tarafından tahriri yapıldığı bilinmekle birlikte ilk tahririn hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir. 1455 tarihli tahrir defterinde geçen "Balaban Paşa Defteri" ifadesinden yola çıkarak II. Murad döneminde de bir tahririn yapıldığı anlaşılmaktadır fakat bu defter mevcut değildir. Yediyıldız, 1985, s. 3; *H.982 (M.1574/1575) tarihli ve TKG. KK. TTD. 178 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Liva-i Sivas (I)*, Ankara, 2014, s. 11; Hülya Taş, *XVI. yüzyılda Rum Eyaletinde Miri Toprakların Mülk ve Vakfa Dönüştürülmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 1998, s. 2.

Tokat ve Sivas Sancağı

TD 2: Eyalet-i Rum'un elimizdeki en erken tarihli defteri TD 2 numaralı mufassal defter olup Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndedir. Arşiv kataloğuna göre H. 859 (M. 1454-1455) tarihli olan defterde özellikle Sivas ve Tokat vilayetine ait çok sayıda zaviye ve hankah kaydı yer almaktadır. Fatih dönemine ait olan ve tahrir emini Umur Bey tarafından hazırlanan defter bölgede yer alan zaviyeler hakkında en kapsamlı verileri içeren defterlerdendir. 677 sayfadan oluşan defterde Komanat, Hüseyinova, Yıldız, Kafirni, Havik ve Tozanlu vilayeti ile birlikte çok sayıda divan ve nahiye kaydedilmiştir. Tokat nahiyesi ile başlayan defterin ilk sayfasında fihrist bulunmaktadır.

TD 15: Defterde Zile, Tokat, Sivas, Argoma, Merzifon, Çorumlu, Karahisar, Amasya, Rum, Osmancık, Niksar, Meşhedabad, Geldiklan, İskilib, Katar vilayeti yer almaktadır. Bu defter 2 numaralı tahrir defterinin icmal defteridir. TD 15 numaralı defter II. Mehmed dönemine ait olup defterde Elvan Çelebi, Enam Çelebi, Engürün, Pir Havend, Ziyaret-i Demür ve Sinan Bey zaviyelerine ait vakıf kayıtları yer almaktadır.

TD 19: H. 890 (M. 1485-1486) tarihli 19 numarada kayıtlı mufassal tahrir defteri Sivas ve Tokat'taki çok sayıda zaviye ve vakıf gelirlerini içeren defterlerden biridir. Defterde Sivas ve Tokat vilayeti ile birlikte Kırşehir de yer almaktadır. 570 sayfadan oluşan defterde⁶ Cincife, Venk, Kazabad, Zile, Halka-i Has, Yeni Müslüman, Meşhedabad, Özi-kavağı, Kuş-taş nam-ı diğer Üç-taş, Karahisar-ı Behramşah, Turhal, Hüseyin-abad, Kızıl-künbed ve Mecid-özü, Artuk-abad, Silis Özü⁷, Sivas, Havik, Hargün, Komanat, Kafirni, Kilmigad, Tozanlu ve Yıldız nahiyelerinde zaviye ve hankahlara ait çok sayıda vakıf kaydı yer almaktadır. Tokat vilayeti ile başlayan defterin ilk sayfasında fihrist vardır.

TD 287: Mufassal tahrir defterinde Sivas sancağına tabi Sivas ve Tokat kazasının maliye kayıtları yer almaktadır. H. 961 (M. 1553-1554) tarihli olan defterde çok sayıda zaviye kaydı bulunması sebebiyle çalışmamızın en önemli tahrir defterlerinden birisidir.⁸ Fihristi bulunan defter 447 sayfadan oluşmaktadır.

⁶ Defter aynı zamanda varak usulü de numaralandırılmış olup (291 varaktan oluşuyor) biz çalışmamızda numaralandırma usulünü kullandık.

⁷ Silis Özü nahiyesi sonraki dönemde Artuk-abad kazasına bağlı bir köy olarak tahrir olunmuştur. KKA TD, nr. 12, v. 220a.

⁸ "Tarihi defter fi sene 961" tarihi belirtilen defterde "Defter-i 'Atayı Bey'" ifadesiyle eski deftere atıf yapılmıştır. BOA TD, nr. 287, s. 2.

Defterin bazı yerlerinde sayfalarda karışıklık gözlenmektedir. Defter numaralandırılırken sayfalar birbirine karıştırılmış olmalıdır. Nitekim sayfa 17'ye kadar nefs-i Tokat yer almakta iken sayfa 18'den 53'e kadar Sivas kayıtlıdır. Sayfa 54'ten itibaren ise tekrar nefs-i Tokat'ta bulunan mahalleler karşımıza çıkmaktadır. Nefs-i Sivas ise defterin sonlarında sayfa 325'ten başlamaktadır.⁹

TD 79: Defter H. 926 (M. 1520) tarihli olup çalışma hakkında çokça istifade edilen mufassal tahrir defterlerinden birisidir. Yavuz Sultan Selim döneminde düzenlenmiş olan defterde özellikle Sivas ve Tokat civarında bulunan çok sayıda zaviye hakkında bilgi yer almaktadır. Vilayet-i Rum ve Tokat'ın tahririni içeren defterin fihristi olup 640 sayfadan oluşmaktadır. Defterde Tokat, Zile, Turhal, Artuk-abad ve Sivas kazaları ile birlikte Cincife, Venk, Komanat, Kafirni, Kilmigad, Tozanlu, Yıldız, Kazabad, Halka-i Has, Yeni Müslüman, Meşhed-abad, Acacı ve Özi-kavağı, Kuş-taş nam-ı diğer Üç-taş, Karahisar-ı Behramşah, Kızıl-künbed, Hüseyin-abad, Mecid-özü ve Havik nahiyeleri yer almaktadır. Umur Bey ve Taceddin Bey defterlerine de atıf yapılan¹⁰ defterde Yörük grupları da kaydedilmiş olup bölgedeki konar-göçerler için de önemli bir kaynaktır.¹¹

TD 85: Sultan I. Selim dönemi tımar defteri olan 85 numarada kayıtlı icmal tahrir defterinde Tokat, Sivas, Karahisar-ı Şarki ve Canik livaları ile bağlı nahiyeler kaydedilmiştir. Defterde yalnızca Tokat'ta bulunan Akbel Bey zaviyesi vakfi tespit edilmiştir. Fihristi bulunan defter 364 sayfadan oluşmaktadır.

TD 387: Rum Eyaleti'nin tamamını kapsayan 387 numaralı defter 1530 (H. 937) tarihli olup 1520 (H. 926) tarihli tahririn özeti olarak Mehmed bin İbrahim tarafından hazırlanan icmal defteridir.¹² Kanuni dönemine ait olan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından tıpkıbasım olarak basılan defter¹³ iki cilt halinde mevcut olup II. cildi Eyalet-i Rum'un tahririni içermektedir.¹⁴ 387 numaralı defter Eyalet-i Rum dâhilinde çok sayıda zaviye hakkında malumat içermesi bakımından bu çalışma için çok önemli bir kaynak olmuştur. Defterde yalnızca Sivas ve Tokat

⁹ BOA TD, nr. 287, s. 2a-447.

¹⁰ BOA TD, nr. 79, s. 32, 34, 182, 383 vd.

¹¹ BOA TD, nr. 79, s. 387-506, 600-602.

¹² Yediyıldız, 1985, s. 13.

¹³ Adı geçen defter dipnotlarda BOA TD, nr. 387 olarak yer alacaktır.

¹⁴ *387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937-1530) I-II*, Ankara 1997; *H.982 (M.1574/1575) tarihli ve TKG. KK. TTD. 178 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Liva-i Sivas (I)*, Ankara, 2014, s. 11.

değil aynı zamanda Amasya, Çorum, Canik, Karahisar-1 Şarki ile Sonisa-Niksar Livaları yer almaktadır.

TD 408: Baş kısmı eksik olan H. 937 (1530-1531) tarihli¹⁵ mufassal defter, maliye ve evkaf defteri olup kanunnamesi vardır. Divriği ile birlikte Behisni, Gerger, Malatya kazalarının tahririni içerir. Kanuni dönemine ait olan defterde Divriği kazası 678 ile 789 sayfaları arasında yer almaktadır.¹⁶ Defterde Şeyh Merzuban zaviyesinin vakıf gelirleri tespit edilmiştir.

TD 12: Rum Eyaleti'nin Sonisa, Mecid-özü, Zile, Hüseyin-abad, Artuk-abad kazaları ile onlara vaki Taşabad, Karakuş, Frenkhisarı, Turhal, Meşhedabad, Yeni Müslüman, Özikavağı, Halka-i Has, Acacı, Kuştaş, Kızılkünbed, Karahisar-1 Behramşah nahiyelerinin tahrir verilerini içeren defter Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde yer almaktadır. TD 12 numaralı Sivas Mufassal defteri 23 Nisan 1574 (H. 1 Muharrem 982) tarihli olup 178 yeni numarasıyla basımı yapılmıştır.¹⁷ 247 varaklı Sivas livasına ait bu tahrir defteri Tokat, Çorum, Amasya'da bulunan 80 üzerinde zaviyeye ait bilgileri de içinde barındırmaktadır. Ayrıca bu tahrir defterinde "visâle" adı verilen ek belgeler yer almaktadır.¹⁸

TD 14: Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde yer alan Sivas mufassal defterlerinin I. cildi 177 yeni numara ile kayıtlı olan 14 numaralı tahrir defteridir. Başlangıç tarihi 14 Mayıs 1572 (H. 1 Muharrem 980) ve bitiş tarihi 3 Nisan 1573 (H. 30 Zilkade 980) olan defter Sivas ve Tokat kazaları ile Tokat'a tabi Komanat, Cincife, Venk, Tozanlu, Kafirni, Yıldız, Kilmigad ve Kazabad nahiyelerini içermektedir. Sivas ve Tokat'ta bulunan çok sayıda zaviye ve hankah hakkında malumat bulunan defter, zaviyeleri tespit etmemizde önemli rol oynamıştır. Nitekim defterde yüze yakın farklı zaviye hakkında vakıf kaydı ve bilgi yer almaktadır. 276 varaktan oluşan defterde 52 adet ek belge(visâle) bulunmaktadır. Çalışmanın temellendirilmesinde faydalanılan en kapsamlı tahrir defterlerinden biridir.

TD 10: Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde yer alan TD 10, 23 Nisan 1574 (H. 1 Muharrem 982) tarihli olup Sivas sancağına bağlı Niksar, Budaközü ve Sorgun kadılıklarının tahririni içermektedir.¹⁹ Defterde 25'in üzerinde farklı zaviye,

¹⁵ BOA TD, nr. 408, s. 1.

¹⁶ BOA TD, nr. 408, s. 678-789.

¹⁷ *H.982 (M.1574/1575) tarihli ve TKG. KK. Ttd. 178 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Liva-i Sivas (I)*, Ankara, 2014.

¹⁸ KKA TD, nr. 12, v. 55a, 208b.

¹⁹ Bostan, 2002, s. 1488.

hankah ve tekye kaydı yer almaktadır. 214 varaktan oluşan defterde “visâle” adı verilen 27 ek belge bulunur. Bunlardan bazıları da zaviyelere aittir.²⁰ Ayrıca defterde Kırşehir’de bulunan Âşık Paşa ve Ahi Evran zaviyesinin vakıf gelirleri de kaydedilmiştir. Bu defter 179 yeni numara ile kayıtlı olup Sivas sancağı mufassal defterlerinin III. cildini oluşturmaktadır.²¹

Amasya Sancağı

TD 90: Yavuz Sultan Selim dönemine ait mufassal tahrir defterinde Amasya livasına tabi Lâdik, Merzifon ve Gümüş kazaları ile Simre-i Lâdik nahiyesi kaydedilmiştir. Baş kısmı eksik olan defterde çok sayıda vakıf kaydı bulunmaktadır. 90 numarada kayıtlı bu tımar evkaf defterinde Elvan Çelebi, Sinan Bey, Enam Çelebi, Engürün, Pir Havend ve Ziyaret-i Demür zaviyelerinin de vakıf gelirleri tespit edilmiştir.

TD 776: Amasya sancağı mufassal tahrir defteri olan 776 numaralı defter H. 1052 (M. 1642-1643) tarihlidir. 10’un üzerinde zaviye vakfı tespit edilen defterde Amasya, Zünnun-abad, Merzifon-abad, Gümüş, Havza, Gedegra, Zeytun, Geligiras, Merzifon kazaları kayıtlıdır. Ayrıca Ezine Pazarı, Geldiklan ve Akdağ nahiyeleri bulunur. Defterin başı ve bazı kısımları eksiktir.

TD 780: Amasya tımar defteri olan 780 numaralı defter H. 1052 (M. 1642-1643) tarihlidir.²² Yalnızca Şeyh Hacı zaviyesi kaydına rastlanılan defterde Amasya livası içinde kaydedilen Argoma, Geldiklan, Yavaş, Birgoma, Aştakul, Akdağ, Lâdik, Simre-i Lâdik, Gedegra, Gaziler Ovacığı, Koca Kayası, Zeytun, Kabaca Koz ve Merzifon nahiyeleri bulunmaktadır.

TD 389: Kanuni dönemine ait olan defterde Sorgun, Hüseyin-abad, Budaközü, Karahisar-ı Behramşah’a tabi mezzarlar ve bu yerleri ekip biçen Yörük ve cemaat grupları kaydedilmiştir. Ayrıca bu mezzarlardan bazıları Erkulu Baba, Âşık Paşa, Osman Paşa ve Özbek Dede zaviyelerine vakfedilmiş olup bunlar da kayıt altına alınmıştır. 389 numaralı Sivas sancağı mufassal tahrir defteri klasik mufassal defter düzeninde yazılmamış, nahiyelere bağlı mezzarlar karışık kaydedilmiştir.

²⁰ Bu belgeler numaralandırılmamış olup bir önceki sayfada kaydı olan zaviye, medrese ya da cami kaydına ek olarak verilmiştir.

²¹ KKA TD, nr. 10, v. 207b.

²² Defterde herhangi bir tarih kaydına rastlanmamaktadır. Fakat Osmanlı Arşivi Rehberi’nde defter 1052 tarihli olarak tanıtılmıştır. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2010.

TD 26: Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde yer alan 31 Mart 1576 (H. 1 Muharrem 984) başlangıç tarihli Amasya kazasına ait 26 numaralı tahrir defteri Argoma, Akdağ, Geligiras, Geldiklan-abad, Aştakul, Birgoma, Yavaş nahiyelerinin tahrir verilerini sunar. 40'ın üzerinde farklı zaviye kaydı ve zaviyelere ait ek belgeler barındırması hasebiyle çalışmanın en önemli defterlerinden biridir. 190 varaktan oluşan defterde 34 ek belge bulunmaktadır. Defterin basımı Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü tarafından yapılmıştır.²³

TD 34: Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan TD 34 Amasya mufassal defteri 31 Mart 1576 tarihli olup 168 varaktan oluşmaktadır. Trabzon sancak beyi Ömer Bey tarafından gerçekleştirilen tahririn defteridir.²⁴ İlk yedi varakta Amasya livası ve Merzifon, Gümüş, Gedegra, Zeytun, Lâdik, Simre-i Lâdik kazalarının fihrisi bulunan defterde 30 ek belge yer almaktadır. Bu tahrirde yalnızca Kabakoz, Gaziler Ovacığı ve Koca Kayası idari birim olarak nahiye tabir edilmiştir. Bunun dışında idari birim olarak kaza tabirinin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Defterin Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü tarafından 2015 yılında basımı yapılmıştır.²⁵ Çok sayıda zaviye ve hankah hakkında veri içeren defterin bitiş tarihi 20 Ocak 1577 (H. 1 Zilkade 984) tarihidir.

Canik Sancağı

TD 37: Devlet Arşivi'nde yer alan ve Samsun, Ordu çevresinin tahririni içeren defterin arşiv rehberine göre tarihi H. 898 (M. 1492-1493)'dir. Bahaeddin Yediyıldız ve Mehmet Öz ise defterin II. Bayezid'in cülusundan sonra yazılmaya başlanıp 1485 tarihinde tamamlanmış olduğunu ileri sürmektedir.²⁶ Defterin baş kısmı eksik olup İskefsir nahiyesinin bazı köylerinin tahriri ile başlamaktadır.²⁷ Bu mufassal maliye defterinde Satılmış ve Bayramlı vilayeti ile birlikte Alaçam, Amasya, Bafra, Bayramlı, Karahisar-ı Şarki, Koyul Hisar (Koyluhisar), Ordu, Samsun, Alucra gibi çok sayıda nahiye yer almaktadır. Ayrıca defterde niyabet ve

²³ *Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Amasya: Cildü'l-evvel*, Haz. Sevgi Işık-Fatma Ayan, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Ankara, 2015.

²⁴ Öz, 1994, s. 230.

²⁵ *Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Amasya: Cildü'l-evvel*, Haz. Sevgi Işık-Fatma Ayan, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Ankara, 2015.

²⁶ Yediyıldız, 1985, s. 12; Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde Malikâne-Divani Sistemi", *Vakıflar Dergisi*, S. 23, 1994, s. 230.

²⁷ BOA TD, nr. 37, s. 1-6; Yediyıldız, 1985, s. 12.

bölük olarak yazılmış çok sayıda idari birime rastlanmaktadır.²⁸ 15. yüzyıla ait bu defterde bölgenin idari taksimatı kaza esasına göre yapılmamıştır. Bu durum bölgenin Osmanlılar tarafından fethinden önceki idari taksimatının korunduğunu göstermektedir.²⁹ Defter özellikle Eyalet-i Rum'un kuzeyinde yer alan zaviyeler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Çok sayıda zaviye kaydı yer alan defter 888 sayfadan oluşmaktadır.

TD 54: Devlet Arşivi'nde yer alan mufassal maliye defteri Sonisa, Satılmış-ı Mezid Bey, Ünye, Tirmedos, Erim-i Kireçlü ve Samsun kazaları ile birlikte Frenk Hisarı, Taşabad, Felenbel, Panbuközü, Kuh-i Bölük-i Karakuş, Niksar, Avlun, Canit-i Kırk Harman, Manağrı nahiyelerini içermektedir. Ayrıca 37 numaralı tahrir defterinde görülen durumun devam ettiği ve bölgede idari birim olarak kaza tabirinin bu dönemde de kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bu defterde bölük olarak kaydedilmiş idari birimler de yer almaktadır.³⁰ Baş kısmı eksik olan defter M. 1514-1515 (H. 920-921) tarihlidir.³¹ 54 numaralı defterde iki farklı sayfa numarası bulunmaktadır. Defterin ortasından itibaren yeni bir sayfa numarası ortaya çıkmaktadır.³² Cami, imaret, türbe, medrese gibi farklı kurumlara ait vakıf kaydı bulunan defterde çok sayıda zaviye ve zaviye vakıfları da yer almaktadır.

TD 322: H. 967 (M. 1559-1560) tarihli 322 numaraları mufassal tahrir defterinde Sivas ve Bozok livası ile Budaközü ve Sorgun nahiyeleri yer almaktadır. Ali Baba, Kamer, Derviş Mehmed gibi Sivas'ta bulunan zaviyeler ile birlikte Abdal Ata, Erkulu Baba, Aşık Paşa gibi bu bölgede vakıfları bulunan zaviyeler hakkında önemli bilgiler yer almaktadır.³³

²⁸ BOA TD, nr. 37, s. 62, 77, 82, 95, 130, 137, 157 vd; Bahaeddin Yediyıldız'a göre "divanlar" "niyabet'i" meydana getirmekte olup "bölük" ile "divan" idari birim olarak aynı anlamı taşımaktadır. Ayrıca bölük ve niyabet olarak yazılan birimlerin bölgede bugün nereleri karşıladığına dair bkz. Yediyıldız, 1985, s. 44, 22-36.

²⁹ Yediyıldız, 1985, s. 49.

³⁰ BOA TD, nr. 54, s. 247, 251, 320, 347, 369.

³¹ M. Hanefi Bostan, "XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Niksar Şehri (1455-1574)", *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 4-8 Ekim 1999), Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. Cilt-III. Kısım, TTK Basımevi, Ankara, 2002, s. 1488.

³² Sayfa 234'ten itibaren her iki numaraya da rastlanması karışıklığa yol açmaktadır. Buna karşılık çalışmada defterin üst kısmında yer alan sayfa numarası kullanılmıştır. BOA TD, nr. 54, s. 234.

³³ "Zikr olunan karye-i Dulkadrlü zamanında feth-i hakaniden 'Atayı Bey gelince kimesne karuşmayub karye-i mezburede olan tekyenin tasarrufuna sarf olunurmuş. 'Atayı Bey yazdukda iki baştan vakf yazub eline suret-i defter virüb..." , " 'Atayı Bey geldükde ismi muvafik değil deyu meskun komuş..." , " 'Atayı Bey vilayet kitabet eyledüğü tarihe gelince..." , " 'Atayı Bey defterinde mukayyet olmayub..." gibi ifadeler ile defterde sıklıkla 'Atayı Bey tarafından gerçekleştirilen tahrir ve tahrir defterine atıf yapılmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 322, s. 120-121, 122-123, 187, 195 vd.

TD 33: Canik mufassal defteri Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde kayıtlı olup 31 Mart 1576 (H. 1 Muharrem 984) tarihlidir. Defterde Samsun, Kavak, Ünye, Satılmış, Arım, Bafra, Tirme kazaları ve Pazarlu ile Alaçam nahiyeleri yer almaktadır. 340 varaktan oluşan defterde 11 tane ek belge (visale) bulunmaktadır.

Çorum Sancağı

TD 444: Kanuni dönemi mufassal tahrir defteri Çorumlu livasına bağlı Çorumlu kazası ve Osmancık, Tahte't-tarik, Katar, Kara-hisar-i Demürlü, Budak-özü nahiyelerini içermektedir. Defterde Osmancık ve İskilib Çorum livasına bağlı vilayet olarak yazılmıştır. Ayrıca bu defterde idari taksimatta nahiyeler ile birlikte “divan” olarak yazılan idari birimler de yer almaktadır. H. 927 (M. 1520-1521) tarihli³⁴ defterin bazı kısımları silindiği için okunmamaktadır. Bu sebeple Kuyud-ı Kadime'de kayıtlı 38 numaralı tapu tahrir defterinden yararlanılmıştır. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü tarafından basılmış olan tahrir defteri ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi TD 444 numarada kayıtlı bilgiler büyük oranda örtüşmektedir.

TD 38: Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde yer alan defterlerdendir. Fihrist bulunan defterde Çorum livası ve Çorumlu, Osmancık, İskilib, Karahisar-ı Demürlü, Katar kazaları ile Gümüş kazasına tabi Karım divanı yer almaktadır. 38 numaralı Çorum mufassal tahrir defteri TKGM tarafından “Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum” adıyla basılmış olup 31 Mart 1576 (H. 1 Muharrem 984) tarihlidir. Defterin yeni numarası 54'tür.³⁵ 274 varaktan oluşan defterde 27 tane ek belge bulunmaktadır.

Karahisar-ı Şarki Sancağı

TD 255: Karahisar-ı Şarki sancağının mufassal tahrir defteri olan 255 numaralı defter 1547 (H. 954) tarihinde tamamlanmış olup tahrir emini Mirliva Mirza İbn Mehmet'tir.³⁶ Defterin fihristi ve kanunnamesi bulunmakla birlikte baş kısmı eksiktir. 511 sayfadan oluşan ve Şebinkarahisar, Koyul Hisar, İskefsir, Bayramlı ve Pazarsuyu kazalarının bulunduğu defterde çok sayıda zaviye vakıf kaydı yer almaktadır.

³⁴ BOA TD, nr. 444, s. 1.

³⁵ H.984 (M.1576/1577) tarihli ve TKG. KK. Ttd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livā-i Çorum (II), Ankara, 2014.

³⁶ Yediyıldız, 1985, s. 13.

TD 478: H. 977 (M. 1569-1570) tarihli mufassal tahrir defterinde Karahisar-ı Şarki, Karahisar-ı Hasan Dırazi ve Koyul Hisar kazaları ile Şiryan, Mindaval, Eliğe, Alucra, Kuvase, Melense, Gevezid, Emlak, Akşehir-abad, Su Şehri, Koylu Hisar, Hasan Geriş, Yemişlü, Firuz, Nayıblü, Sisorta, Sahne Çemeni nahiyeleri yer almaktadır. Kanunnamesi ve fihristi bulunan³⁷ defterdeki bilgiler KKA TD 174 numara ile örtüşmektedir. Çok sayıda zaviye kaydı olan defter 367 sayfadır.

TD 482: Kanunnamesi bulunan H. 977 (M. 1569-1570) tarihli 482 numaralı mufassal tahrir defterinde³⁸ Karahisar-ı Hasan Dırazi ile Koyul Hisar kazaları ve Şiryan, Mindaval, Eliğe, Alucra, Kuvase, Melense, Gevezid, Emlak, Akşehir-abad, Su Şehri, Koylu Hisar, Hasan Geriş, Yemişlü, Firuz, Nayıblü, Sisorta, Sahne Çemeni nahiyeleri kaydedilmiştir.

TD 169: Karahisar-ı Şarki Sancağı mufassal defterlerinin II. Cildi olan 169 numaralı defterin başında H. 1022 (M. 1613) tarihi yer almakta olup fihristi bulunmaktadır. Kuyud-ı Kadime Arşivi'ndedir. Ordu ve çevresinin son tahrir defteri olan³⁹ 169 numaralı tahrir defteri Bayramlı kazası ile başlayıp Bolaman, Çamaş, İhtiyar, Bucak, Satılmış, Ulubey, Alibeyce, Şayıblü, Bedirlü, Fermude, Kepsil, Şemseddin, Ebu'l-hayr, Bozat, Elmalu, Kırık, İskefsir, Milas, Habsamane nahiyeleri yer almaktadır. 209 varaktan oluşan defterde Taceddin Bey defterine de atıf yapılmaktadır.⁴⁰

TD 174: Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde 98 yeni numara ile kayıtlı olup Karahisar-ı Şarki sancağının I. Cilt mufassal defteridir. Kanunnamesi bulunan defterin başında H. 1022 (M. 1613) tarihi yer almakta olup bu tarihte tahrir olunduğu belirtilmektedir.⁴¹ 154 varaktan oluşan defterde 16 ek belge (visale) bulunmaktadır. Bunlardan bazıları zaviyelere ait belgeleri içermektedir.⁴² Fihrist bulunan defterde Karahisar-ı Şarki sancağı tahriri "Kaza-i Kara Hisar-ı Hasan Dırazi ve nefsi-i Karahisar" ile başlar. Devamında sırayla Şiryan, Mindaval, Eliğe, Alucra ve Kuvane ve Kuvase, Melense, Gevezid, Emlak, Akşehirabad, Su Şehri, Koylu Hisar, Hasan Geriş, Yemişlü, Firuz, Nayıblü, Sisorta, Sahne Çemeni

³⁷ BOA TD, nr. 478, s. 2-21.

³⁸ BOA TD, nr. 482, s. 1-7.

³⁹ Yediyıldız, 1985, s. 13.

⁴⁰ KKA TD, nr. 169, v. 149a.

⁴¹ KKA TD, nr. 174, v. 1b-4b.

⁴² Defterde Üryan Baba ya da Üryan Abdal zaviyesi hakkında ek belgeler bulunmaktadır. Bu sayfalar numaralandırılmamış bir önceki sayfada kaydı olan zaviyenin eki olarak yer almıştır. KKA TD, nr. 174, v. 77b.

nahiyeleri kaydedilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 478 numarada kayıtlı tahrir defteri ile bilgileri benzerlik göstermektedir.

1.1.2. Evkaf Defterleri

Zaviyeler hakkında sıklıkla başvurduğumuz kaynaklardan biri olan evkaf defterleri tahrirler sonucunda hazırlanan defterlerdendir. Bu defterler vakıflarla ilgili mufassal tahrir defterlerinde yer almayan bilgiler içermektedir.⁴³ Vakıf olarak tahsis edilen yerler ile birlikte vakfın görevlileri, vakıf gelirlerinin harcandığı yerler gibi bilgilere evkaf defterlerinden ulaşılmaktadır. Bölgenin en kapsamlı evkaf defteri Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde yer alan 583 numaralı evkaf defteridir.

Evkaf TD 583: Kuyud-ı Kadime arşivinde bulunan 583 numaralı evkaf defteri Hicri 1 Muharrem 984 başlangıç 31 Zilhicce 984 bitiş tarihli dir. Varak usulü numaralandırılan defter 151 varaktan oluşmaktadır. Ayrıca defterde 104 ek belge (visale) yer alır. Fihrist bulunan evkaf defterinde Sivas, Tokat, Zile, Niksar, Hüseyin-abad, Sonisa, Taşabad, Turhal, Mecid-özü, Amasya, Havza, Gaziler Ovacığı, Koca Kayası, Osmancık, İskilib, Karahisar-ı Demürlü, Samsun, Çorum, Bafra yer almaktadır. Eyalet-i Rum'da bulunan zaviyelerin vakıfları ile birlikte nerede kuruldukları, masrafların nerelere harcandığı, zaviye görevlileri gibi teferruatlı bilgiler sunmaktadır.

EV. HMM. d. 5413: Başlangıç tarihi 7 Ağustos 1763 (27 Muharrem 1177) bitiş tarihi 20 Haziran 1764 (20 Zilhicce 1177) olan evkaf Haremeyn muhasebeciliğı defteri 46 varaktan oluşmaktadır. Sivas, Tokat, Amasya, Çorum da dâhil Osmanlı Devleti'nin pek çok şehrinde bulunan vakıflar için önemli bir kaynaktır. Ayrıca bu defter ile Eyalet-i Rum dâhilinde tahrir defterlerinde tespit edilen çok sayıda zaviyenin sonraki dönemde de varlığını koruduğı anlaşılmaktadır.

EV. d. 14139: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 14139 numarada kayıtlı evkaf defterinde Sivas sancağına bağlı Sivas, Kilmigad, Taşabad, Sonisa, Felenbel, Mecid-özü, Turhal, Zile, Panbuközü, Meşhed-abad, Yeni Müslüman, Kuştaş, Hüseyin-abad, Niksar, Artuk-abad kazalarında bulunan vakıflar icmal olarak kaydedilmiştir. Tarihi belli olmayan defterde pek çok zaviyenin vakıfları yer almaktadır.

⁴³ Öz. 2010, s. 428.

1.1.3. Maliyeden Müdevver Defterler

MAD 354: H.860 (M. 1455-1456) tarihli⁴⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan 354 numaralı Maliyeden Müdevver defterde Çorum sancağının İskilip, Çorumlu ve Karahisar-ı Demürlü vilayetleri ile Halka Evlü, Bayat Özü, Çorumlu ve Çat nahiyeleri bulunmaktadır. Defterin baş kısmı eksik olup İskilip vilayetinin köyleri ile başlamaktadır. Abdal Ata, Şeyh Deniz, Abdal Budu, Sadreddin Paşa, Enam Çelebi, İl Aldı Bey, Ahmed Bey Katar, Ahi Şeyh gibi bölgede bulunan pek çok zaviye ile birlikte Amasya Mevlevihanesi gibi diğer şehirlerde bulunan zaviyelerin de vakıfları tespit edilmektedir. Bununla birlikte defterde cemaat ve bölükler de kaydedilmiştir.

MAD 6041: H. 1056 (M. 1646-1647) tarihli 6041 numaralı maliyeden müdevver defter Eyalet-i Rum'un emlak ve evkaf verilerini içermektedir.⁴⁵ Bölgenin büyük bir kısmını kapsayan defterde Tokat, Kazabad, Turhal, Niksar, Taşabad, Gedegra, Osmançık, İskilib, Çorum, Karahisar-ı Demürlü, Sakız, Mecid-özü, Mağden-i Gümüş, Merzifon, Amasya, Zile, Sivas, Divriği, Darende, Lâdik, Bafra, Samsun, Kavak kazaları yer almaktadır. Bu sayede çalışma ile ilgili çok sayıda zaviyeye ait vakıf kayıtlarının da yer aldığı bu defterden çokça istifade edilmiştir.

1.1.4. Ahkâm Defterleri

Sosyal, idari, ekonomik pek çok konuda bilgiler sunan ahkâm defterleri birinci dereceden kaynak özelliğine sahiptir. Ahkâm defterleri farklı kurum ve kuruluşların yapı ve işleyişlerine dair önemli bilgiler barındıran kaynaklardır. Zaviyelerle ilgili bu çalışma kapsamında ahkâm defterlerinden de yararlanılmıştır. Sivas Ahkâm defterlerinden 1, 2, 3, 4, 5, 25 numaralı ahkâm defterlerinin taranması ile İbrikdar, Yakub Paşa, Beyler Çelebi, Şahin Baba, Şeyh Çoban, Ahi Ali, Abdulvahhab Gazi, Ali Baba, Ahi Pehlivan gibi çok sayıda zaviye hakkında bilgiye ulaşılmıştır.

⁴⁴ 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530), II, Tıpkı Basım, Ankara 1997, s. 10.

⁴⁵ MAD, nr. 6041, s. 4.

1.1.5. Şeriyye Sicilleri

Osmanlı Devleti'nde insanlar arasındaki hukuki işlere dair farklı türden belgeleri içeren şeriyye sicilleri toplumu ilgilendiren pek çok konuda yapılacak araştırmalar için ana kaynaktır. Kadı sicilleri ve mahkeme kayıtları olarak da anılan bu nevi kaynak grubu 15. ve 16. yüzyılda tahrir defterlerinden yola çıkılarak tespit edilen zaviyelerin sonraki dönemleri hakkında pek çok kayıt içermektedir. Bu çalışma kapsamında Amasya, Tokat, Çorum ve Sivas'a ait siciller taranarak bazı zaviyeler hakkında bilgi edinilmiştir. 1, 2, 8, 29, 39, 384 numaralı Amasya şeriyye sicillerinde Amasya Mevlevihanesi, Seyyid Yahya zaviyesi, Hoca Sultan tekkesi, Hacı Dede, Ahi Menteşe, Şeyh Şadi zaviyeleri; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 numaralı Sivas şeriyye sicillerinin taranması ile Ali Baba, Mevlevihane, Ahi Ali, Seyyid Mahmud, Darurraha, Ahmet Çelebi, Abdulvahhab Gazi, Şeyh Çoban, Baba Şahin, Ahi Mehmed Külahdüz gibi pek çok zaviye hakkında bilgi elde edilmiştir. Çorum'a ait MŞH, ŞSS nr. 8979 numaralı defterde Çorum Mevlevihanesi ve Ahi Menteşe zaviyesi hakkında bilgi bulunmaktadır. 1 numaralı Tokat şeriyye sicilinde ise Hamza Bey, Şeyh Pirhavend, Çilehane, Ahi Kamil zaviyeleri ile Ahi Paşa vakıf kaydı yer almaktadır.

1.1.6. Müteferrik Vesikalar

Osmanlı arşivlerinde farklı fonlarda bulunan muhtelif belgeler de çalışmamızda yer almıştır. Bunlar içinde İbnülemin, Muallim Cevdet ve Ali Emiri tasnifinde bulunan pek çok belge tahrir defterlerindeki veriler ile karşılaştırılarak kullanılmıştır. Özellikle 16. yüzyıldan sonraki sürece dair farklı fonlarda zaviyelerle ilgili bilgiye haiz kayıtlar da yer almaktadır.

1.2. Menakıbnameler

Osmanlı coğrafyasında zaviye kurucularının hayatı hakkında bilgi edinmemize yarayacak önemli bir malzeme de menakıbnamelerdir. Bir velinin kerametlerini anlatan kısa hikâyelere "menkabe" denir.⁴⁶ Olağanüstü içerikler barındıran bu kaynak grubu içerisinden dönemleri ile ilgili gerçek tarihi bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda Menakıb ül-Arifin, Menakıbu'l-Kudsiyye, Koyun

⁴⁶ A. Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 25.

Baba gibi menkıbevi eserlerin neşri ve çevirilerinin yapılmasından sonra tarihi kaynak olarak kullanılması önem kazanmıştır.⁴⁷

Menakıbu'l-Arifin Selçuklu Anadolu'sunun tasavvufi yaşamını anlamada önemli bir kaynaktır. Anadolu'nun içtimai ve iktisadi tarihine de ışık tutan bu eserde Eflaki, Mevlana ile birlikte çevresindekiler hakkında da bilgiler vermektedir. Bu kişilerden Ulu Arif Çelebi'nin seyahat güzergâhı içinde Amasya, Sivas, Tokat gibi Eyalet-i Rum'un şehirleri de bulunmaktadır. Onun bu seyahatleri sırasında çoğunlukla yanında bulunan Ahmet Eflaki'nin bu eseri bu çalışma için de önemli bir kaynaktır.

13. yüzyılda Anadolu'ya gelip yerleşen ve burada bir de zaviye kuran Elvan Çelebi'nin Baba İlyas Horasani ve sülalesinin menkıbevi tarihini içeren Menakıbu'l-Kudsiyye adlı eseri de döneme dair çok kıymetli bilgiler sunan tarihi bir kaynaktır. Eser Anadolu Türk heteredoksisi ve Türkmenlerin İslamiyeti algılayışları üzerine pek çok örnek barındırır. Ayrıca Baba İlyas, Baba İshak, Muhlis Paşa, Dede Garkın, Seyyid Ahmed-i Kebir-i Rifai, Âşık Ali Paşa gibi tarihi şahsiyetler için de önemli bir eserdir.

Koyun Baba menakıbnamesi de döneminin sosyal, dinî, kültürel ve toplumsal yapısının anlaşılması açısından kıymetli bir eserdir. Bursa, Menemen ve Osmancık dolaylarında faaliyet yürüten Koyun Baba'nın Osmancık'ta kurduğu zaviye de bu çalışmanın kapsamı içinde yer almaktadır.

1.3. Seyahatnameler

Eyalet-i Rum'da zaviyelerle ilgili bilgi kaynaklarımızdan biri de seyahatnamelerdir. Seyahatnameler yazarlarının seyahat ettikleri yerlerin halkının dikkatini çekmeyen hususlarda dikkatlerini çekebildiği için farklı ve özgün bilgiler barındırabilmektedir.⁴⁸ Tancalı Seyyah İbn Battuta'nın seyahatnamesi Anadolu coğrafyasında bilhassa Ahi zaviyeleri hakkında önemli bir kaynak olarak

⁴⁷ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri (Menakıb al-Arifin)*, Çev. Tahsin Yazıcı, C. I-II, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973; Elvan Çelebi, *Menakıbu'l-Kudsiyye Fi Menasibi'l-Ünsiyye*, Haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995; AhmetTaşğın, "Nehrin Piri: Koyun Baba ve Menakıbu", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2015, s. 117-174; Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, Akademi Kitabevi, İzmir 1999, s. 49-50.

⁴⁸ Baykara, 1999, s. 56-57; Zaviyeler ile birlikte dervişler ve onların bağlı oldukları tarikatlar hakkında da seyahatnamelerden çok şey öğrenebiliriz. Nitekim seyyah Josaphat Barbaro Anadolu ve İran'da yaptığı seyahatlerde karşılaştığı şeyh ve dervişler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bkz. Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, Çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 51, 89, 91, 106-17.

karşımıza çıkmaktadır. İbn Battuta seyahati sırasında çoğunlukla Ahi zaviyelerinde konaklamış, bu vesileyle bu zaviyeleri gözlemleme şansı bulmuştur. Onun verdiği bilgiler sayesinde Ahi zaviyeleri hakkında önemli bilgilere sahibiz. Seyahati sırasında uğradığı yerler arasında Eyalet-i Rum'da Sivas, Çorum, Niksar gibi şehirler olup buralarda da zaviyelerde konaklamıştır.⁴⁹

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi her ne kadar bu çalışmanın zaman aralığının dışında kalan bir döneme ait bilgiler ihtiva etse de özellikle zaviyelerin sonraki dönemlerde ne durumda oldukları konusunda bu çalışma için de önemli bir kaynak eserdir. 17. yüzyılın ortalarında orta Anadolu'nun bazı şehirlerini dolaşan Evliya Çelebi Rum Eyaleti'ndeki zaviyeler hakkında da bilgiler vermektedir.

2. Araştırma ve İncelemeler

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında, Anadolu'nun dinî-içtimaî hayatında tarikatların ve dolayısıyla zaviyelerin etkisi Fuad Köprülü'nün *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*⁵⁰ ile ilgili çalışmasından bu yana bilinmektedir. Onun *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*⁵¹ adlı çalışması hem monografik çalışmalara hem de zaviyelerle ilgili müstakil çalışmalara öncülük etmiştir. Ömer Lütfi Barkan'ın *Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I-İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*⁵² adlı çalışması ise tahrir defterlerine dayalı olarak hazırlanan, zaviyeler ve iskân tarihine etkilerini anlatan ilk incelemedir. Barkan'ın çalışması kendi ifadesiyle ne bir Anadolu din tarihi ne de tarikatların benzerlikleri ve farklılıkları üzerine bir çalışmadır. O, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu meselesinin anlaşılmasında Anadolu'ya gelen, yerleştikleri yerlere ismini veren, kendi emeği ile dağ başlarında yer açan ve buralarda bağ bahçe işleriyle meşgul olan kolonizatör dervişlerin rolü ile ilgilenmiştir.

⁴⁹ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi I*, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

⁵⁰ Mehmed Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Alfa Basım ve Yayım, İstanbul, 2018.

⁵¹ Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

⁵² Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I-II", *Vakıflar Dergisi*, S. II (1942), PYS Vakıf Sistem Matbaası, Tıpkı Basım, Ankara, 2006, s. 279-387.

Suraiya Faroqhi'nın *Anadolu'da Bektaşilik*⁵³ adlı çalışması genel olarak bizim araştırmamızın da yönünü tayin etmiştir. Faroqhi bu çalışmasında Bektaşi tekkelerinin coğrafi dağılımları, iktisadi durumları, toplumsal ilişkilerini değerlendirmiştir. A. Yaşar Ocak'ın *Ortaçağlar Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci Sultan Vefaiyye ve Yeseviyye Gerçeği*⁵⁴ adlı çalışması ile Saim Savaş'ın *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi*⁵⁵ adlı çalışmaları ise monografik zaviye incelemelerine paralel bir araştırma olarak değerlendirilebilir. Ocak, çalışmasında Vefai tarikatına mensup Dede Garkın ile Yesevi-Babai Türmen şeyhi Emirci Sultan'ın tarihsel kimliği ile birlikte onların etrafında oluşan kült ve kurulan zaviyelerden bahsetmektedir. Savaş ise çalışmasında Ali Baba'nın tarihsel kimliği ile Ali Baba zaviyesi üzerine eğilmiştir. Araştırmacı daha sonra zaviye vakıflarına yer vererek arşiv kaynakları ile zaviyenin gelirleri ve masraflarına dair önemli bilgiler ortaya koymuştur. Saim Savaş'ın bu çalışması bizim çalışmamızın yönteminin belirlenmesine de katkı sağlamıştır.

Eyalet-i Rum'da tespit edilen zaviyelerle ilgili müstakil olarak yapılmış makaleler de bulunmaktadır. Sadullah Gülten'in *Heteredoks Dervişler ve Aleviler* adlı kitabında yer alan "Çorum'da Kalenderi Geleneğinden Bir Abdal: Kutbu'l-Büdelâ Abdal Ata ve Zaviyesi", "Bir Heteredoks Derviş Kimliğinin İnşası Yahut Vefailikten Aleviliğe: Şeyh Çoban ve Evladına Dair" adlı makaleleri Rum Eyaleti içinde yer alan iki önemli zaviye kurucusu ve zaviyesine dair ayrıntılı bilgiler vermektedir. Yazarın "Tahrir Defterlerine Göre Anadolu'da Kalenderiler ve Haydariler" ile "Hızır-İlyas Zaviyeleri, Aya Yorgi ve Bektaşiler" adlı makalelerinde ise bölgede bulunan Hızır-İlyas zaviyeleri, Kalenderi ve Haydari zaviyelerinden de bahsedilmektedir.⁵⁶ Murat Alandağlı'nın "XVI. Yüzyılda Rum Eyaleti ve Havalisinde Ahilik (Vakıf, Onomastik ve Sosyo-kültürel Yönleri)" adlı makalesi Eyalet-i Rum'un 583 numaralı vakıf defteri baz alınarak hazırlanmış

⁵³ Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017.

⁵⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci Sultan Vefaiyye ve Yeseviyye Gerçeği*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.

⁵⁵ Saim Savaş, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.

⁵⁶ Sadullah Gülten, *Heterodoks Dervişler ve Aleviler*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018.

olup bölgedeki Ahi adını taşıyan zaviye ve yer adlarına da yer verilmiştir.⁵⁷ Saim Savaş'ın "Tokat'ta Hoca Sünbül Zaviyesi" ve "Sivas'ta Büyük ve Küçük Ali Baba Zaviyeleri" adlı makaleleri⁵⁸, Ali Açık'ın "Tokat Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı (1453-1839) ve Çöregibüyük Köyü Türbesi" ile "Ahi Ahmed Nahcivani Zaviyesi"⁵⁹, Semavi Eyice'nin "Çorum'un Mecid-özü'nde Âşık Paşa-Oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi"⁶⁰, Bahaeddin Yediyıldız'ın "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-sülehâsi"⁶¹, Hasan Yüksel'in "Selçuklular Döneminden Kalma Bir Vefaî Zaviyesi (Şeyh Marzubân Zaviyesi)", "Tokat Mevlevihanesi" ve "Bir Baba-i (Vefai) Şeyhi Zaviyesi (Şeyh Behlül Baba)"⁶², Hasan Demirtaş'ın "Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Mekkûn (Bektut)/Açıkbaş Zaviyesi ve Türbesi-Tarihi Bir Hatanın Tashihi-"⁶³, Mehmed Demiryürek'in "Tahrir Defterleri İle Evkaf Muhasebe Defterlerine Göre Emirci Sultan Zaviyesi (Osman Paşa Tekkesi)"⁶⁴, Abdulkadir Dündar'ın "Abdal Ata Zaviyesi"⁶⁵, Zekeriya Işık'ın "Hasan Balım Sultan Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi" ve "Seyyid Murat (Seydim Sultan) Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Tarihi"⁶⁶, Abdullah Karaçağ'ın

⁵⁷ Murat Alandağlı, "XVI. Yüzyılda Rum Eyaleti ve Havalisinde Ahilik (Vakıf, Onomastik ve Sosyo-kültürel Yönleri)", *IV. Uluslararası Ahilik Sempozyumu "XIII-XVI. Yüzyıllarda Ahilik", (27-29 Eylül 2018 Kırşehir), Bildiriler Kitabı, C. 2, Kırşehir, 2019, s. 83-104.*

⁵⁸ Saim Savaş, "Sivas'ta Büyük ve Küçük Ali Baba Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi, S. 21, 1990, s. 133-150*; "Tokat'ta Hoca Sünbül Zaviyesi" *Vakıflar Dergisi, S. 24, Ankara, 1994, s. 199-208.*

⁵⁹ Ali Açık, "Tokat Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı (1453-1839) ve Çöregibüyük Köyü Türbesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 85, Bahar 2018, s. 103-125*; "Ahi Ahmed Nahcivani Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi, C. I, Ankara, 2014, s. 26.*

⁶⁰ Semavi Eyice, "Çorum'un Mecidözü'nde Aşık Paşa-Oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi", *Türkiyat Mecmuası, Yıl 1969, C. 15, s. 211-246*; "Elvan Çelebi Zaviyesi", *DİA, C. 11, İstanbul, 1995, s. 65-67.*

⁶¹ Bahaeddin Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-sülehâsi", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986), Yay. Haz. S.H. Bolay ve diğerleri, Gelişim Matbaası, Ankara, 1987, s. 281-290.*

⁶² Hasan Yüksel, "Selçuklular Döneminden Kalma Bir Vefaî Zaviyesi (Şeyh Marzubân Zaviyesi)", *Vakıflar Dergisi, S. 25, 1995, s. 235-250*; "Tokat Mevlevihanesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 2, Yıl 1996, s. 61-68*; "Bir Baba-i (Vefai) Şeyhi Zaviyesi (Şeyh Behlül Baba)", *Osmanlı Araştırmaları, S. XXI, İstanbul, 2021, s. 97-107.*

⁶³ Hasan Demirtaş, "Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Mekkun (Bektut) / Açıkbaş Zaviyesi ve Türbesi- Tarihi Bir Hatanın Tashihi-", *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Bildiriler, Tokat, 2015, s. 485-499.*

⁶⁴ Mehmet Demiryürek, "Tahrir Defterleri İle Evkaf Muhasebe Defterlerine Göre Emirci Sultan Zaviyesi (Osman Paşa Tekkesi)", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu (05-07 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı, C. I, Bozok Üniversite Yayınları, Yozgat 2016, s. 163-174.*

⁶⁵ Abdulkadir Dündar, "Abdal Ata Zaviyesi" *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu(23-25 Kasım 2007), Yay. Haz. M. Mahfuz Söylemez-Mesut Okumuş-İrfan Yiğit, C. II, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2008, s. 961-991.*

⁶⁶ Zekeriya Işık, "Hasan Balım Sultan Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi", *Turkish Studies, Volume 13/3, Winter 2018, s. 315-334*; "Seyyid Murat (Seydim Sultan) Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Tarihi", *Turkish Studies, Volume 13/1, Winter 2018, s. 61-80.*

“Amasya Yakub Paşa Zaviyesi”⁶⁷, Muhammet Okudan’ın “Tokat Ebu Şems (Vezir Ahmed Paşa) Zaviyesi Vakfı”⁶⁸, Fahri Maden’in “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre XIX. yüzyılda Osmancık’ta Koyun Baba Tekkesi”⁶⁹ adlı makaleleri müstakil olarak yapılmış zaviye çalışmalarıdır. Bu çalışmalarda zaviye kurucularının tarihsel kimliği ile birlikte zaviyelerin işleyişlerine dair bilgiler sunulmuştur. Ahmet Cahit Haksever’in “Çorum’da Bektaşî Zaviyeleri: Tarihi Süreçler ve Fonksiyonları” adlı makalesinde Çorum’da 16. yüzyılda faaliyette olan zaviyelerden de bahsedilmiştir.⁷⁰

İslam Ansiklopedisi ve özellikle Ahi zaviyeleriyle ilgili Ahilik Ansiklopedisi gibi yayınlarda da zaviyelere dair maddeler bulunmaktadır. Kitap ve makale gibi yayınlara ek olarak Eyalet-i Rum’un bazı şehirleri ile ilgili tez çalışmalarında da bölgedeki zaviyelere değinilmiştir. Örneğin Adnan Gürbüz *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. yüzyılda Amasya Sancağı* adlı doktora tez çalışmasında Amasya’daki bazı zaviyeler hakkında bilgi vermiştir.⁷¹ Şerif Korkmaz’ın *Çorum’un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)* adlı doktora tezinde ise Çorum’da yer alan bazı zaviyelerden de bahsedilmiştir.⁷² Murat Hanılçe tarafından *XV. ve XVI. yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)* adlı doktora tezinde Zile’de kurulan zaviyeler ve pek çok zaviyenin Zile ve çevresindeki vakıfları hakkında bilgi verilmiştir.⁷³ Faruk Şahin’in hazırlamış olduğu *Tokat’taki Tekke ve Zaviyeler* adlı yüksek lisans tezi Tokat’ta bulunan tekke ve zaviyelerin mimari özellikleri hakkında bilgi vermektedir.⁷⁴ Tolga Aydın’ın *Amasya Tekkeleri* adıyla hazırlamış olduğu Sanat Tarihi alanındaki

⁶⁷ Abdullah Karaçağ, “Amasya Yakub Paşa Zaviyesi”, *Akdeniz-Sanat Dergisi*, Yıl: 3 (Kasım 2010), C. 3, S. 6, Antalya, 2011, s. 101-116.

⁶⁸ Muhammet Okudan, “Tokat Ebu Şems (Vezir Ahmed Paşa) Zaviyesi Vakfı”, *BÜİFD*, S. 13, 2019/1, s. 169-184.

⁶⁹ Fahri Maden, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre XIX. yüzyılda Osmancık’ta Koyun Baba Tekkesi”, *Uluslararası Nehrin Piri: Koyun Baba Sempozyumu (13-14 Mayıs 2016)*, *Bildiriler Kitabı*, Ed. Zekeriya Işık, Çorum, 2016, s. 59-92.

⁷⁰ Ahmet Cahit Haksever, “Çorum’da Bektaşî Zaviyeleri: Tarihi Süreçler ve Fonksiyonları”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı 36, Yaz 2008, s. 67-86.

⁷¹ Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. yüzyılda Amasya Sancağı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993.

⁷² Şerif Korkmaz, *Çorum’un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

⁷³ Murat Hanılçe, *XV ve XVI. yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2014.

⁷⁴ Faruk Şahin, *Tokat’taki Tekke ve Zaviyeler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.

yüksek lisans tezinde ise Amasya’da 16. yüzyılda faaliyette olan bazı zaviyelere yer verilmiştir.

AMAÇ-KAPSAM

Bu çalışma Türk fetihleriyle birlikte Anadolu’nun Türkleşip İslamlaşmasında önemli bir rol oynayan zaviyelere odaklanmaktadır. Araştırmada Ömer Lütfi Barkan’ın Anadolu’nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında büyük rolü olan “Kolonizatör Dervişler” fikrinden yola çıkılarak Rum Eyaleti içerisindeki zaviyelerin bölgenin iskânına ve Türk-Müslüman kültürüne katkısı üzerinde durulmuştur. Anadolu’nun sosyo-kültürel hayatına katkısı olan zaviyeler Ö. Lütfi Barkan’la birlikte akademik çalışmaların konusu olup zaviyelere dair pek çok husus Suraiya Faroqhi, A. Yaşar Ocak, Saim Savaş’ın çalışmalarıyla aydınlatılmıştır. Dolayısıyla tezin şekillenmesinde isimleri geçen araştırmacıların çalışmalarının katkılarını belirtmek gerekir. Buna karşılık Anadolu’da kurulan zaviyelerin tamamının çalışıldığını söylemek mümkün değildir. Çorum, Sivas, Tokat, Amasya gibi geniş bir bölgeyi içine alan Eyalet-i Rum’daki zaviyelerden bazıları araştırma konusu olmuşsa da bunlar bir bütün olarak ele alınmamıştır. Bu yüzden 15. ve 16. yüzyılda faaliyette olan zaviyelerin sayısı, işleyişleri, buldukları çevreye olan katkılarını tespit etmek amacıyla tarikatların yoğunlaştığı bir bölge olan Eyalet-i Rum sahasını çalışma alanı olarak seçtik.

Bölgenin Anadolu’nun Türkleşmesinden itibaren kendisine özgü oluşan yapısında zaviyelerin yeri yadsınamaz. Eyalet-i Rum sahası Anadolu Selçuklularına karşı isyan eden ve devleti ciddi anlamda sarsmış olan Babaîlerin yaşadıkları bir bölgedir. İsyanın lideri Baba İlyas Horasanî’nin Amasya’nın Çat köyünde kurduğu zaviye isyanın şekillenmesinde adeta bir karargâh özelliği taşır. Çalışma sahası Osmanlı Devleti zamanında da büyük tarihi hadiselerin cereyan ettiği sahalardan biridir. Özellikle 16. yüzyılda bir takım dinî-siyasi, içtimai hareketlerin yaşandığı bölge Nur Ali Halife (1512), Bozoklu Celal (1519), Baba Zünnun (1526), Şah Kalender Çelebi (1527) gibi isyanların etkisi altında kalmıştır.⁷⁵ İsyanların liderleri etrafında toplanan mürit ve dervişler isyanın hızlıca büyümesine ve yayılmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti’nin tahrir

⁷⁵ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 117-119; Sadullah Gülten, *Heterodoks Dervişler ve Alevîler*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 26-28; Eflaki, 1973, s. 64.

defterlerinde zaviyelerin bölgede yaşanan bu olaylara etkilerine dair herhangi bir bilgiye rastlanmasa da isyanların ortaya çıkması ve körüklenmesinde etkilerinin olduğu bilinir.

Osmanlı Anadolu'sunun en yoğun zaviye ağına sahip yerlerinden biri olan Sivas, Amasya, Tokat gibi şehirlerinde gerçekleşen bu olaylar karşısında bölgedeki zaviyelerin herhangi bir etki göstermediklerini düşünmek fazla iyimser bir yaklaşım olacaktır. Her ne kadar dönemin kaynaklarına çok fazla yansımamış olsa da en azından bazı zaviyelerin bu olaylarda tıpkı Çat köyündeki zaviye gibi toplanma ve hareket merkezi işlevi gördüğü muhakkaktır. 1526 yılında Bozok'ta meydana gelen Kalender Çelebi isyanı, isyanın liderinin tekkesinden ellerinde davullar ve boynuzdan yapılan borularıyla hareket eden yüzlerce derviş tarafından başlatılmıştır.⁷⁶ Yine Teke bölgesinde 1511 tarihinde meydana gelen Şahkulu Baba Tekeli isyanının hareket noktası da isyanın liderinin zaviyesidir. Şahkulu, Safevi taraftarlarını yanına toplayıp bir zaviye ve müridleri için de evler yaptırarak propagandasını yürütmüştür. İsyandan önce kendisine bağlı zaviye şeyhlerine haber gönderdiği bilinir.⁷⁷ Bu bağlamda bölgenin tarihi ile ilgili yapılacak başka çalışmalarla bu konunun açıklığa kavuşturulmasında bu çalışmanın da bir katkısı olacağını umuyoruz.

Eyalet-i Rum'da yer alan zaviyeler kırsal alanın iskânını belirlemede etkili olmuştur. Örneğin Karahisar-ı Behramşah'ta harabe bir yer olan Sincanlı mezrasını *şenletmek için* Doğanlu Oğlu tarafından burada bir zaviye inşa edilmiştir. Mezranın malikâne geliri de gelen geçenlere hizmet gayesi ile zaviyeye vakfedilmiştir.⁷⁸ Sivas'ta Çit mevzisinde bazı virane yerleri *şenletmek*, ayende ve revendeye hizmet etmek için Derviş Bahadır, Derviş Sündük ve Derviş Emin tarafından zaviye inşa edilmiştir.⁷⁹ Bunlara benzer örnekleri çalışmanın ilerleyen sayfalarında görmek mümkündür. Şüphesiz şehir tarihi açısından da zaviyeler önem arz etmektedir. Eyalet-i Rum'da mahalle adlarının orada bulunan zaviye ile aynı adı taşımaları buna işaret sayılabilir. Örneğin Tokat'ta kurulan Hamza Bey zaviyesinin adı mahalle adı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hamza Bey burada yalnızca zaviye kurmamış aynı zamanda imaret ve mescit gibi yapılarla zaviyenin

⁷⁶ Mücteba İlgürel, "Kalender Şah", *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 249.

⁷⁷ Feridun Emecen, "Şahkulu Baba Tekeli", *DİA*, C. 38, İstanbul, 2010, s. 284-286; Savaş, 1999, s. 19-23.

⁷⁸ BOA TD, nr. 79, s. 259; KKA TD, nr. 12, v. 188a.

⁷⁹ BOA TD, nr. 387, s. 499; KKA TD, nr. 14, v. 92b-93a; Barkan, 2006, s. 335.

etrafında bir külliye meydana getirmiştir. Bu sayede mahalle nüfus çeken ve çok işlevli bir yer haline gelmiştir.⁸⁰ Yine Zaim, Acebşir, Ali Baba, Şeyh Musa gibi pek çok zaviyenin adı mahallelerde yaşatılmıştır.⁸¹ Çoğunluğu kırsalda yer alan fakat şehirlerin çehresini de şekillendiren zaviyelerle ilgili çalışmamız bu alana da muhakkak katkı sağlayacaktır. Semavi Eyice'nin de belirttiği gibi “zaviye, imaret, hankah v.s. nin durumlarının tespiti sanat tarihi ve Türk mimari tarihine yeni ufuklar açacaktır.”⁸²

Bu bağlamda tezin temel amacı Eyalet-i Rum'daki zaviyelerin sayısını belirlemenin yanında ekonomik, sosyal ve kültürel hayata katkıları ve faaliyetlerini ortaya koymaktır. Zaviyelerin yaklaşık olarak 15. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın sonlarına kadar nasıl bir gelişim ve değişim süreci geçirdikleri, bölgenin sosyal ve ekonomik hayatına nasıl etki ettikleri sorularına cevap aranacaktır. Burada temel sorun söz konusu zaviyelerin nasıl oluştuğu, ne şekilde varlığını sürdürdüğü ve bulunduğu çevreye ne şekilde bir etkisi olduğudur. Eldeki kaynaklar doğrultusunda zaviyelerin hangi tarikatlara bağlı olduklarını belirleyebilmek mümkün değildir. Ahi, Mevlevi, Kalenderi, Haydari tarikatlarına bağlı birtakım zaviyeleri saymazsak genel olarak tahrir defterleri bunu belirlemekte yetersizdir. Tahrir defterlerinin hazırlanmasının asıl amacı bölgenin vergi birimlerini tespit etmek olduğundan sosyal yapıyı ilgilendiren bazı konular tahrir eminleri için önem arz etmemiştir. Ayrıca bu duruma bazı zaviyelerin 16. yüzyılda kurulmaları da etkili olmuştur. Buna karşılık Abdal, Baba, Dede, Ata gibi zaviye isimleri üzerinden bazı değerlendirmeler yapılabilir. Bahsedilen unvanları taşıyan zaviyelerle birlikte köy, mahalle, mezra gibi yer isimleri de kurucularının dinî kimliklerini belirleme açısından faydalı olabilir.

Bu çalışma kabaca Kızılırmak havzası içinde yer alan “vilayet-i Rum-ı kadim” sınırları dâhilindeki zaviyeleri kapsamaktadır. 15. yüzyılda Tokat, Sivas, Amasya, Çorum, Canik, Karahisar-ı Şarki sancaklarından oluşan bu saha çalışmanın mekânını oluşturmaktadır. 16. yüzyılda Eyalet-i Rum'un sınırları değişse de bu çalışmada “vilayet-i Rum-ı kadim” olarak adlandırılan bu sancaklar temel alınmıştır. Zaman olarak da bir sınırlamaya gidilmiş ve ana kaynak olan tahrir

⁸⁰ BOA, TD, 387, s. 385; BOA TD, nr. 287, s. 251-252; KKA TD, nr. 14, v. 260b-261a; KKA TD, nr. 26, v. 65a-65b; KKA TD, nr. 583, v. 80b; KKA TD, nr. 583, v. 35a-b; SAD, nr. 3, s. 32/1; SAD, nr. 5, s. 32/3.

⁸¹ BOA TD, nr. 387, s. 431, 407; KKA TD, nr. 14, v. 19a.

⁸² Eyice, 1963, s. 57 (142. dipnot).

defterlerinin sunduğu tarih aralığı 1455-1576, nispeten 1455-1643 yılları arasını kapsayan yaklaşık iki yüz yıllık zaman dilimi olarak belirlenmiştir.

Araştırmada; tahrir, vakıf, ahkâm ve mühimme defterleri, şeriiye sicilleri gibi arşiv vesikaları ile seyahatnameler, menakıbnameler incelenmiştir. Ayrıca tarikatlar, tekke ve zaviyeler üzerine bugüne dek yapılmış sosyal, ekonomik ve siyasal tarih ağırlıklı çalışmalar irdelenmiştir. Çalışmanın daha anlaşılır olması açısından tablo ve grafiklerden yararlanılmış bu sayede tespit edilen zaviyeler ve yıllar içindeki değişim bu parametrelerle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tahrir defterleri, çalışmanın temel unsuru olan zaviyelerin yerlerinin belirlenmesinde ve sahip oldukları vakıfları tespit etmede önemli bilgiler barındırmakla birlikte zaviyelerin dinî görev ve gündelik hayatı hakkında yeterli bilgi sunmaktan uzaktır. Bu nedenle ilave kaynaklarla bahsi geçen konular aydınlatılmaya çalışılmıştır. Zaviyelerin kurulduğu yer adlarının okunması sırasında büyük oranda 1530 tarihli 387 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri'nden faydalanılmıştır.⁸³

Tezin giriş bölümünde önce tezin amaç, kapsam ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Ardından bu çalışmada kullanılan temel kaynaklar ile ele alınan bölgenin yani Eyalet-i Rum'un ne ifade ettiği ve coğrafyasının yanı sıra tarihi açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Eyalet-i Rum'da zaviyelere geçmeden önce zaviye kurumunun Anadolu'da ortaya çıkışı ve yayılmasına dair bilgi verilmiştir. Birinci bölümde tahrir defterlerine göre tasnif edilen zaviyelerin ele alınan dönem içindeki tarihi durumu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 15. ve 16. yüzyılda hangi zaviyenin hangi sancağın sınırları içinde kaldığı tek tek ortaya çıkartılmıştır. Burada sancaklar en çok zaviye bulunan sancaktan en az zaviye bulunan sancağa göre sıralanmışken; zaviyeler alfabetik sıraya göre ele alınıp incelenmiştir. İkinci bölümde bölgede tespit edilen zaviyelerin coğrafi dağılışı ve bölgenin iskânında oynadığı rol üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Zaviyeler kurulduktan sonra bunların devamlılığının sağlanmasında etkili olan hususlarla birlikte iktisadi faaliyetleri gibi konular ele alınmıştır. Zaviye kurucuları ve onların meşrepleri ile birlikte zaviye görevlilerine de bu bölümde yer verilmiştir.

⁸³ 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530)II, Dizin ve Tıpkıbasım, Yay. Haz. Ahmet Özkılınç vd., Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

EYALET-İ RUM: COĞRAFYA VE TARİHİ SÜREÇ

1. Coğrafya

Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun tamamına *iklim-i Rum*, *memleket-i Rum* Anadolu'nun Amasya, Tokat ve Sivas yöresini kapsayan kısmına da küçük Rum anlamında *Rumiyye-i suğra* adı verilmiştir.⁸⁴ Coğrafi manada "Rum" ifadesi ile her dönem aynı bölge işaret edilmemiştir.⁸⁵ Zaman zaman Anadolu, Rumeli, İstanbul'u karşılayan "Rum" kelimesi Osmanlı Devleti'nde bir eyaletin adı olarak da kullanılmıştır. İbn ül-Esir, yurt arayan bir kısım Oğuz grubunun 1047 yılında Selçuklu Beyi İbrahim Yinal tarafından "Rum gazasına gidiniz" diyerek Anadolu'ya yönlendirdiğinden bahseder.⁸⁶ 14. yüzyılda Anadolu'ya gelen İbni Battuta, seyahatnamesinde burayı "Türk ülkesine yöneldik, burası Rum diyarı diye de bilinir" ifadesiyle anlatır. Rum diyarının ise Anadolu olduğunu ilerleyen satırlarda açıklar. Seyahatnamede geçen "deşt-i Rum" bölgesini ise "Anadolu halkı gibi Türklerin yani Türkmenlerin oturduğu sahra demektir" diye tanımlar.⁸⁷ Ebü'l-Fida coğrafyasında Anadolu'da bulunan pek çok şehir "Rum diyarında" şeklinde ifade edilmiştir. Onun "bilad al Rum" ifadesi kabaca bugünkü Anadolu'yu işaret etmektedir.⁸⁸ Âşıkpaşazade, tarihinde Osmanlı'nın kuruluşu anlatılırken Anadolu coğrafyasına vurgu yaparak burasını "Rum" kelimesiyle karşılar.⁸⁹ Gelibolulu Mustafa Ali, Şeyh Ali bin Mecdü'd-din hakkında bilgi verirken "Rum'a geldiler, Konya'da bir medreseye mutasarrıf oldular" diye bahseder. Eserin pek çok yerinde buradaki gibi "Rum" ile Anadolu işaret edilmiştir.⁹⁰

⁸⁴ Tayyib Gökbilgin, "15. ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, S. 6, (İstanbul, 1965), tıpkıbasım, Ankara, 2006, s. 51-62.

⁸⁵ "Rum" ve "Rumi" ifadelerinin kullanımı için bkz. Cemal Kafadar, *Kendine Ait Bir Roma (Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine)*, Metis Yayınları, İstanbul, 2017; Salih Özbaran, *Bir Osmanlı Kimliği (14.-17. yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet ve İmgeleri)*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.

⁸⁶ "Memleketim sizin oturmanıza kifayet edecek kadar geniş değildir. Bu sebeple doğrusu şudur ki Rum (Anadolu) gazasına gidiniz, Tanrı yolunda cihad yapınız ve ganimet alınız; bende arkanızdan gelip size yardım edeceğim" bkz. Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 72; Özbaran, 2017, s. 55.

⁸⁷ İbn Battuta, 2004, s. 306, 400.

⁸⁸ *Ebü'l-Fida Coğrafyası (Takvimü'l-Bıldan)*, Tercüme ve Yayıma hazırlayan: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017, s. 301-307.

⁸⁹ Atsız, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s. 13-14.

⁹⁰ Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitabü't-Tarih-i Kühü'l-Ahbar – Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'ndeki 901 ve 920 No. 'lu Nüshalara Göre-*, Haz. Ahmet Uğur vd. , Kayseri, 1997, s. 723-724, 725, 747, 749, 750.

Rum ifadesi Anadolu ile o kadar özdeşleşmiştir ki tarihi kaynaklarda Doğu Roma İmparatorluğu'ndan itibaren Selçuklu ve Osmanlı dönemi sultanları “Rum diyarı sultanları” olarak ifade edilmiştir.⁹¹ Aynı zamanda Osmanlı coğrafyasında yaşayan bazı insanlar için de Rumi denmiştir. 15. yüzyılda Diyar-ı Rum ile Anadolu ilişkilendirilse de kastedilen yer tamamıyla bugünkü Türkiye sınırları ile örtüşmez. Nitekim Yunanistan-Simavna'da doğup büyüyen Şeyh Bedreddin'den Şam ve Mısır'da bulunduğu dönemde “Rumi” olarak bahsedilir.⁹² Bu bağlamda Anadolu dışında İstanbul ve Balkanlar için de bazı dönemlerde “Rum” ifadesi kullanılmıştır.⁹³ Bununla birlikte “Rum” tabirinin bütün Osmanlı coğrafyasını kapsadığı da söylenemez.⁹⁴

Rum ifadesi geniş coğrafi bir bölgeyi kastederek kullanılmasının yanında 15. ve 16. yüzyılda bir idari bölgeyi temsilen de kullanılmıştır.⁹⁵ Bu dönem Sivas, Tokat, Amasya, Canik, Çorum, Karahisar-ı Şarki havalisi Eyalet-i Rum olarak geçmektedir. Eyalet-i Rum Osmanlı Devleti'nin üç sancağından biri olarak 1413 yılında kurulan eyaletin adıdır.⁹⁶ Osmanlı Devleti'nin idari yapısı eyalet, sancak ya da liva olarak adlandırılan idari birimler ile kaza, nahiye, karye gibi alt

⁹¹ Doğu Roma'nın mirasçısı olarak görülen Osmanlı İmparatorluğu ve onunla bağlantılı olarak sultanları ve hatta tabi halkı da Rum tabiri ile adeta özdeşleşmiş gibidir. Aslında daha Selçuklular zamanında hükümdarlar için “Rum diyarı sultanları” tabirinin kullanıldığını Gregory Abu'l-Farac tarihinde görüyoruz. Osmanlı döneminde de bu geleneğin sürdüğü ve onların bazılarının “Rum sultanı” olarak anıldıkları bilinmektedir. Özbaran, 2017, s. 42, 45-47, 54, 61, 78; Cemal Kafadar, *İki Cihan Aresinde (Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu)*, Çev. Ceren Çıkmın, Yayına Haz. Mehmet Öz, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010, s. 2; Cemal Kafadar, *Kendine Ait Bir Roma (Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine)*, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s. 94-95, 137.

⁹² Cemal Kafadar, 2017, s. 38-39, 41, 46-47, 49-50, 73, 111; Özbaran, 2017, s. 89-90.

⁹³ Ebu Firas, İstanbul'da esir olduğu dönemde yazmış olduğu şiirinde (962-966) “Rum'da mukim ama kalbi Şam'dadır.” ifadesiyle bahseder durumundan. Bkz. Cemal Kafadar, 2017, s. 43, 46, 126.

⁹⁴ Cemal Kafadar, 2017, s. 43, 123; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 18.

⁹⁵ Osmanlı Kroniklerinde coğrafi bir bölge olarak “Sivas-Tokat-Amasya” havalisini ifade etmek için “Rum” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Neşri, bölgenin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinden bahsederken “Mufassal, Hünkar Sivas'ı ve Tokat'ı ve Amasya'yı feth idüb, bi'-külliyye Rum'ı hükümetinde kılub” diye anlatmaktadır. Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma (Neşri Tarihi)*, C. 1, Haz. F. Reşit Unat-M. Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1949, s. 41, 309, 320-321; Gelibolulu Mustafa Ali'nin “bi'l-cümle Rum'a tabi” olarak gösterdiği Şebinkarahisar, İskilib ve Keskin karyesi de yine bu bölgede yer almaktadır. Gelibolulu, 1997, s. 771; Faruk Sümer, Safevi Devleti'ni kuran Anadolu Türklerinden bahsederken bunlar arasında “Rumlu” Türkmenlerin de bulunduğu ve bunların “Sivas, Amasya, Tokat bölgelerinin yerleşik Türk halkı” olduğundan bahseder. Bkz. Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 18-19, 43, 71, 158; Cemal Kafadar “Rum” kelimesinin dar anlamda bir yer adı olarak “Sivas-Tokat-Amasya havalisini içeren ve önemli ölçüde Danişmendli topraklarıyla örtüşen bir eyaletin adıydı.” şeklinde anlatmaktadır. Cemal Kafadar, 2017, s. 68.

⁹⁶ Ali Açıklık, “Rum Eyaleti”, *DİA*, C. 35, İstanbul, 2008, s. 225-226.

birimlerden teşekkül etmektedir.⁹⁷ Bir eyaletin merkezi “paşa sancağı” olarak ifade edilmekte ve bu sancakta bizzat beylerbeyi oturmaktadır.⁹⁸ 1413 yılında Rum Eyaleti kurulduğunda Tokat beylerbeylik merkezi olarak “paşa sancağı” olmuştur. Fakat “paşa sancağı” 16. yüzyılda Amasya, Tokat ve Sivas arasında zaman zaman yer değiştirmiştir. Nitekim 1513 tarihli bir deftere göre “paşa sancağı” Amasya iken 1530 tarihli TD 387 numaralı tahrir defterinde Sivas “paşa sancağı” olarak kaydedilmiştir. Eyalet merkezinin zaman zaman eyaletin çekirdeğini oluşturan bu üç sancak arasında değişime uğradığı görülse de “paşa sancağı” 19. yüzyıla kadar Sivas’tır.⁹⁹

⁹⁷ Osmanlı idari taksimatı içerisinde adı geçen eyalet, vilayet, kaza, nahiyeye gibi tabirlerin birbirlerinin yerine kullanıldıkları ve farklı dönemlerde idari olarak sınırlarının değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. 15. yüzyıl tahrir defterlerine göre bir idari birim olarak kaza tabirine rastlanmamaktadır. Fakat nahiyeye olarak belirtilen yerlerin bu tabire karşılık geldiği anlaşılmaktadır. 16. yüzyıl tahrir defterinde “vilayet-i Rum tahrir olunduk da” ibaresinden anlaşıldığı üzere vilayet kavramı daha genel bir idari birim olarak kullanılmıştır. 1530 tarihli 387 numaralı “Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum” defterinde de “vilayet-i Rum”un geniş bir idari yapıyı ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 15. yüzyılda beylerbeyinin görev alanını ifade etmek için “beylerbeylik” ve “vilayet” tabirleri kullanılırken 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sıklıkla “eyalet” tabirinin kullanılmaya başlandığı görülür. İnalçık, 1995, s. 548-549; İnalçık, 2015, s. 109; Kunt, 1978, s. 28-29; Nahiyeye ve kaza olarak bahsi geçen bazı yerlerin başka bir kaynaktan liva ve vilayet olarak geçtiği görülmektedir. KKA TD, nr. 153, v. 1b-5b; BOA TD 444, s. 68; BOA TD, nr. 155, s. 1; BOA TD, nr. 315, s. 8, 164, 178; BOA TD, nr. 387, s. 527; BOA TD, nr. 218, s. 111; BOA TD, nr. 322, s. 148; AŞS, nr. 2, 62/3; Tayyib Gökbilgin 1455 (859) tarihli tahrir defterine göre “vilayet-i Tokat” tabirinin Amasya hariç, Sivas ve bazı yerleri ihtiva eden bir sancak ve Rum Eyaleti’nin başlıca livası yerine kullanıldığını söylemektedir. Gökbilgin, 1979, s. 405; Gökbilgin, 2006, s. 53; “Vilayet” tabirinin diğer idari birimler yerine kullanılmasına dair bkz. İasha Bekadze, “Osmanlı’da Kullanılan Vilayet Tabiri Üzerine”, *Karadeniz*, Cilt 36, Sayı 36, Yıl 2017; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 73-75; Üçler Bulduk, “Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri-I”, *OTAM*, Sayı 3, 1992, s. 133; Mehmet Öz, Canik sancağında “üst-birim olarak nahiyenin bu yörede ve civar yerlerde kazaya tekabül ettiğini gösteren deliller vardır. En azından coğrafi yönden bir kaza ile “üst-nahiyeye” aynı sınırlara sahiptir. Nitekim 15. asrın Gedegra ve Kocakayası nahiyeleri 16. asırda kaza olarak zikredilmişlerdir” diyerek bu durumu açıklamaktadır. Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskân ve Nüfus (1485-1576)”, *Belleten*, C. 57, S. 219, Ağustos 1993, s. 512; Metin Kunt, 16. yüzyılda kullanılan “eyalet” tabiri için “Diyarbakır beylerbeyliği bünyesinde görülen özel durumlu Kürd beyleri bölgeleri için kullanılmaktaydı” diyor. Bu ifadenin daha çok “bölgesel otonomi” anlamında kullanıldığını sonrasında anlam değişikliğine uğradığını belirtiyor. Ona göre 16. yüzyılda “eyalet” tabiri merkezi idarenin beylerbeyinin üzerindeki etkisinin azalması anlamını taşıyordu. Nitekim 17. yüzyıla gelindiğinde beylerbeyleri merkez karşısında daha serbest hareket etmeye başlamışlardır. Bkz. İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete*, s. 28-29; Tahrir defterlerinde geçen “eyalet” tabiri için bkz. KKA TD, nr. 12, v. 29a, 107b, 126b, 136b, 210b; KKA TD, nr. 16, v. 2b, 3a.

⁹⁸ Halil İnalçık, “Eyalet”, *DİA*, C. 11, 1995, s. 549-550.

⁹⁹ BOA TD, nr. 387, s. 495; İnalçık, 1995, s. 549-550; Açıkel, 2008, s. 225-226; Adnan Gürbüz “XV ve XVI. yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdari ve Ekonomik Yapı”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVI, Ankara, 1997, s. 88; Yediyıldız, 1985, s. 7.

Osmanlı Devleti'nin “her zaman omurgasını oluşturan” üç beylerbeyliğinden¹⁰⁰ biri olan Rum beylerbeyliği (Eyalet-i Rum), “iklim-i Rum”, “memleket-i Rum” gibi daha geniş coğrafi ifadelerden ayrılmak için “Rumiye-i suğra eyaleti” olarak da anılmıştır.¹⁰¹ Rum Eyaleti'nin merkezini Amasya-Tokat-Sivas oluşturmaktadır. Samsun, Çorum, Niksar, Ünye, Bafra, Şebinkarahisar, Bayramlı, Koyul Hisar gibi yerler ise “ikinci grup sancak ve kazaları” oluşturmaktadır.¹⁰² Başlangıçta Sivas, Amasya ve Tokat'tan oluşan Çorum, Canik¹⁰³ ve Karahisar-ı Şarki'nin de eklenmesiyle genişleyen bölge “Vilayet-i Rum-ı Kadim” olarak adlandırılmıştır. 16. yüzyılda Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger ve Divriği livalarının da dâhil edilmesiyle eyaletin sınırları genişlemiş sonradan dâhil olan bu bölgeye “Vilayet-i Rum-ı Hâdis” denilmiştir. Böylece 16. yüzyılın ilk yarısında Eyalet-i Rum; Sivas, Amasya, Tokat, Çorumlu, Sonisa, Niksar, Karahisar-ı Hasandıraz, Canik, Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger ve Divriği livalarından oluşmaktadır.¹⁰⁴ Bu dönemde bu eyalet içerisinde Bozok livasının da yer aldığı bilinmektedir. Fakat bazı kaynaklarda Bozok bu idari taksimata dâhil edilmemiştir.¹⁰⁵ Buna karşılık 1530 tarihli bir icmal defterinde Bozok, Zülkadiriyye vilayetine bağlı bir kaza olarak yazılmıştır.¹⁰⁶

¹⁰⁰ İmparatorluğun omurgasını oluşturan bu üç beylerbeylikten ilki Rumeli Beylerbeyliği, ikincisi bütün Batı Anadolu'yu da içine alan Anadolu Beylerbeyliği ve Amasya merkezli üçüncüsü de Rum Beylerbeyliği olmuştur. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 108-109.

¹⁰¹ Gökbilgin, 2006, s. 51-52; İnalçık, 1995, s. 548-549; Halaçoğlu, 1991, s. 75; Açık, 2008, s. 225-226; İnalçık, 2015, s. 109.

¹⁰² Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 125.

¹⁰³ Osmanlılar tarafından tam olarak ele geçirildikten sonra 16. yüzyılın başlarına kadar merkezi Amasya'da bulunan şehzade sancağına bağlı olarak kalan Canik, Yavuz Sultan Selim döneminde müstakil bir sancak hüviyetine kavuşmuştur. Eyalet-i Rum sınırları içinde yer alan bu sancak ile birlikte Amasya, Tokat, Sivas, Çorum, Yozgat da yer almaktaydı. Canik Sancağı, Havza, Lâdik ve Vezirköprü hariç bugünkü Samsun ili ile Ordu'nun Ünye, Korgan ve Fatsa ilçelerini de içine alan bir coğrafi bölgeydi. 16. yüzyıl tahrir defterlerine göre sancağın 7 kazası vardır. Bkz. Mehmet Öz, *Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağında Nüfus (1455-1643)*, *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, 1991, s. 173-205.

¹⁰⁴ “Muhasebe-i vilayet-i Rum-ı kadim ki yirmi sekiz kadılıktır ve vilayet-i Rum-ı hadis ki Trabzon ve Malatya ma' Kahta ve Gerger tabi' Malatya ve Divriği ve Darende ve Kemah ve Bayburt'tur” BOA TD, nr. 387, s. 341, 343, 345, 700; Açık, 2008, s. 225-226; Gökbilgin, 2006, s. 52; İnalçık, 1995, s. 549; Bulduk, 1992, s. 130.

¹⁰⁵ Açık, 2008, s. 226; Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, Pervane Yayınları, İstanbul, 2015, s. 29, 41-42; Adnan Gürbüz “XV ve XVI. yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdari ve Ekonomik Yapı”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVI, Ankara 1997, s. 88.

¹⁰⁶ BOA TD, nr. 998, s. 592; BOA TD, nr. 155, s. 1; ayrıca bkz. Gülten, 2015, s. 41.

Tahrir defterleri idari, askeri, mali amaçlarla hazırlandıkları için zaman içinde yeni tespit edilen ya da daha önce unutulmuş yerlerin tahriri yapılır ve böylece eyalet içindeki idari taksimatta bazı değişiklikler meydana gelirdi. Eyalet sınırları içerisinde yer alan sancakların durumu dönemin şartlarına göre değişiklik gösterebilmekteydi. Nitekim Rum Eyaleti sınırları içerisinde yer alan Malatya ve Bozok sancakları yeni bir sefer hâsıl olunca Dulkadır eyaletine dahil edilmiş fakat sonra tekrar Rum Eyaleti'ne bağlanmıştır. Sınırların değişkenlik göstermesinde bölgede bulunan konar-göçer nüfusun durumu da etkili olmaktadır.¹⁰⁷ Ayrıca eyalet sınırının kısa aralıklarla değişmesi idari taksimatta istikrarlı bir durum olmadığını ve sınırların şartlara göre değişebildiğini göstermektedir.¹⁰⁸

Eyalet sınırlarının çok geniş olması bazı zorlukları da beraberinde getirmiş bu yüzden idari taksimat 16. asrın sonlarında değişmiş ve yeni bir yapılmaya gidilmiştir. Buna göre Trabzon yeni bir statü ile eyalet sınırlarından çıkartılmıştır.¹⁰⁹ 1565 tarihli mühimme defterinde Rum Eyaleti'ne bağlı sancaklar şu şekildedir: Sivas Sancağı, Amasya Sancağı, Bozok Sancağı, Çorum Sancağı, Arabgir Sancağı, Divriği Sancağı ve Canik Sancağı.¹¹⁰ Ayn Ali Efendi 1609 tarihinde 32 eyaletin bilgisini verirken, Rum Eyaleti'nin Sivas, Amasya, Çorum, Bozok, Divriği, Canik ve Arabgir livalarından meydana geldiğini belirtmiştir.¹¹¹ 1646-1647 tarihli Eyalet-i Rum'un evkaf ve emlakının kaydedildiği maliyeden müdevver deftere göre mevcut düzenin çok değişmediği anlaşılmaktadır.¹¹² 1640 yılında Koçi Bey tarafından verildiği düşünülen bilgilere göre çok fazla bir

¹⁰⁷ 1530 tarihinde Maraş ve Bozok Zülkadiriyye Vilayetine bağlı gözükmetedir. BOA TD, nr. 998, s. 418, 592; Gülten, 2015, s. 41-42, 43, 46, 65.

¹⁰⁸ Örnek olarak vermek gerekirse Mecidözü 16. yüzyılın ilk yarısında Tokat'a tabi bir nahiye iken 1576 yılı tahririnde Sivas sancağının bir kazası olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraki dönemde ise Çorum'a bağlanmıştır. Bkz. BOA TD, nr. 19, s. 221-241; BOA TD, nr. 79, s. 332-352; KKA TD, nr. 12, v. 107b-125b; KKA TD, nr. 583, v. 68b; Gökbilgin, 2006, s. 53; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul 1978, s. 31.

¹⁰⁹ Gökbilgin, 2006, s. 52-53.

¹¹⁰ Erol Özvar, *XVII. yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Rum Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 1998, s. 17.

¹¹¹ 1736 yılında ki bir fermanla da eyaletin sancaklarının bu sancaklardan oluştuğu görülmektedir. AŞS, nr. 39, s. 69, h. 1; Özvar, 1998, s. 17; İnalçık, 1995, s. 549; Bulduk, 1992, s. 131.

¹¹² Kaza esasına göre düzenlenen defterde Eyalet-i Rum'un Tokat, Kazabad, Turhal, Niksar, Taşabad, Lâdik, Gedegra, Osmancık, İskilib, Çorum, Karahisar-ı Demürlü, Sakız, Mecidözü, Karahisar, Gümüş, Merzifon, Amasya, Zile, Sivas, Divriği, Darend, Bafra ve Samsun kazaları vakıf ve emlak kayıtları yer almaktadır. BOA MAD, nr. 6041.

değişiklik yaşanmamıştır.¹¹³ 1718-1720 tarihli 29 numaralı Amasya şeriye siciline göre de bu durumun 18. yüzyılda da devam ettiği görülmektedir.¹¹⁴

17. yüzyılda bazı eyaletlerin adlarının da değiştiği görülmektedir. Kâtip Çelebi'nin Cihannüma adlı eserinde Rum Eyaleti artık Sivas eyaleti olarak anılmaya başlanmıştır.¹¹⁵ Tahrir defterleri, ahkâm defterleri ve şeriye sicillerinde de Rum Eyaleti'nin artık Sivas eyaleti olarak geçtiği görülmektedir.¹¹⁶ Bununla birlikte 1864 yılında vilayet sistemi oluşturulana kadar sınırları gittikçe daralan eyalet sistemi uygulanmaya devam etmiştir.¹¹⁷

2. Tarihsel Süreç

Osmanlı döneminde coğrafi bir bölge olarak “Eyalet-i Rum”¹¹⁸ Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Canik gibi önemli ticaret merkezleri ve işlek yol ağı üzerindeki kentleri içine almaktadır.¹¹⁹ 15. ve 16. yüzyılda Rum Eyaleti'nin çekirdeğini oluşturan bu şehirler Anadolu'nun ekonomik ve kültürel anlamda önemli merkezleri arasında yer almıştır.¹²⁰

Rum Eyaleti sahası, asırlar boyunca farklı etnik ve siyasi unsurların hâkimiyeti altına girmiş, geçmişi tarih öncesi çağlara dayanan, Anadolu kültürünün oluşmasında kilit rol oynayan çok önemli bir sahadır. Kalkolitik Çağ

¹¹³ İnalçık, 1995, s. 549.

¹¹⁴ AŞS, nr. 29, s. 95/1.

¹¹⁵ İnalçık, 1995, s. 549.

¹¹⁶ BOA TD, nr. 786, s. 1; KKA TD, nr. 16, v. 2; AŞS, nr. 8, s.17/3; AŞS. nr. 29, 40/1; AŞS. nr. 29, s. 80/2; AŞS. nr. 39, s. 69/1; SŞS. nr. 1, s. 279/3; SAD, nr. 2, s. 28/3. TŞS, nr. 1, s. 1, 3.

¹¹⁷ İnalçık, 1995, s. 549-550.

¹¹⁸ Gökbilgin, 2006, s. 51-61.; Açıkkel, 2008, s. 225-226.

¹¹⁹ Modern zamanlardan önceki Anadolu insanı için can ve mal güvenliği açısından yolların önemi büyüktür. 11. yüzyılda Anadolu'ya yerleşmeye başlayan yarı göçebe Türkmen zümreleri içinde geçerli olan bu durum onların bazı bölgelerde daha önceki gelişmiş yol ağı üzerindeki yerleşim alanları çevresinde toplanmalarına zemin hazırlamıştır. Nitekim Eski çağlardan itibaren önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat, Malatya gibi orta Anadolu şehirleri de önemini çok uzunca bir süre korumuştur. Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. yüzyılın İkinci Yarısı)*, Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 50; Cahen, 2011, s. 125, 164-165.

¹²⁰ İnalçık, 2015, s. 21, 127, 130, 136; Osman Turan, “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 4, 1951, s. 449-450; Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul, 2003, s. 152-153; Charles Texier, *Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi)*, C. 3, Çev. Ali Suat, Latin Harflerine Aktaran: Kazım Yaşar Kopruman, Sadeleştiren: Musa Yıldız, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002, s. 170-171; *Ebü'l-Fida Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, Çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 305-306, 313; Turan, 1980, s. 194, 201-204; A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş (En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar)*, C. I, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 203-204; Gülpınar Akbulut, “Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.35, S. 2, Aralık, 2009, s. 214.

ile başlayan bu tarihi süreç Hattiler, Hititler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve sonunda Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesi üzerine Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte günümüze kadar gelmiştir.¹²¹

Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla 395 yılında Doğu Roma hâkimiyetine giren Anadolu önce Emeviler ardından da Abbasîlerin akınlarına maruz kalmıştır. Abbasiler döneminde 9. yüzyıl boyunca devam eden bu akınlarda Sivas, Niksar, Şarki Karahisar, Amasya, Zamantı, Ulukışla gibi Orta Anadolu şehirleri büyük tahribata uğramıştır. 10. yüzyıldan itibaren Bizans İmparatorluğu tekrar hâkimiyetini güçlendirmiş ve Anadolu'nun Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgesi de tekrar Bizans'ın eline geçmiştir.¹²²

2.1. Danişmendliler Dönemi

Türklerin Anadolu'ya çok daha önceden geldiği bilinmekle birlikte Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya çok sayıda Türkmen grubu gelip yerleşmiştir.¹²³ Türkmen grupları, öne çıkan Selçuklu Devleti ve Danişmendli Devleti¹²⁴ ile birlikte birkaç merkezî otoritenin hâkimiyeti altında toplanmışlardı.¹²⁵ Anadolu'nun kapısı Türklere açılınca gaza faaliyetleri başlamış böylece Anadolu'da bazı beylikler teşekkül etmiştir.¹²⁶ 11. yüzyılın sonuna doğru Anadolu'da ortaya çıkan beyliklerden biri de Danişmendli Beyliği'dir. Malazgirt Savaşı'ndaki başarısından ötürü Tokat, Amasya, Kayseri ve Sivas'ı iktâ olarak alan Danişmend Gazi Anadolu'da gaza faaliyetlerine başlamıştır.¹²⁷ Danişmend Gazi Bizans tarafından harabeye çevrilmiş olan Sivas'ı ele geçirip merkez yapmış

¹²¹ Bölgenin Türk hâkimiyetinden önceki tarihsel sürecine dair bkz. Ekrem Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2009, s. 49, 102; Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul, 2003, s. 18-19, 35, 46, 107-108, 124-125, 134-135, 141-142, 152-153, 168, 185, 188, 190-191, 240-242, 251, 264, vd. ; Sevcan Yıldız, *Anadolu ve Tarih Öncesi Çağlar*, İksad Yayınevi, Ankara, 2019, s. 105-111, 131-136, 128-130

¹²² Sefer Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001, s. 219-224.

¹²³ Malazgirt Savaşı'ndan önce Türklerin Anadolu faaliyetlerine dair bilgi için bkz. Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. yüzyılın İkinci Yarısı)*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.; OsmanTuran, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 119-123, 129-131, 150-157, v.d. ayrıca bkz. Solmaz, 2001, s. 217-233.

¹²⁴ Danişmendliler hakkında geniş bilgi için bkz. Solmaz, 2001.

¹²⁵ Cahen, 2011, s. 16-17.

¹²⁶ Cahen, 1988, s. 50.

¹²⁷ Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya ne zaman geldiğine dair bkz. Sefer Solmaz, "Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi", *SAFED*, S. 14, Konya, 2002, s. 229-249; Cahen, 1988, s. 50-51.

ve Danişmendli Beyliği'ni kurmuştur.¹²⁸ Sivas ele geçirildikten sonra Bizans'tan kalan bazı yapılar dönüştürülerek bölgenin yeni sahiplerinin ihtiyacına göre şekillendirilmiştir.¹²⁹ Selçuklu Devleti'nin ikinci payitahtı vazifesi de görmüş büyük şehirlerden biri olan Sivas¹³⁰, Anadolu'nun diğer bazı şehirleri gibi neredeyse bütünüyle Türkler tarafından yeniden inşa edilmiş, böylece bir Türk yerleşimi olmaya başlamıştır. Bir asırlık hâkimiyet sonrasında Selçukluların eline geçen bu bölge "Danişmend İli" olarak adlandırılmıştır.¹³¹

Anadolu'daki karışıklıklardan faydalanarak gaza faaliyetlerine devam eden Danişmend Gazi ilk olarak Rum Eyaleti sınırları içerisindeki yerleri ele geçirmiştir. Bir süre sonra Tokat, Kayseri, Malatya, Amasya, Niksar, Zamantı, Develi, Elbistan, Bayburt, Komanat, Turhal, Zile ve Çorum dahil Orta Anadolu'nun önemli bir kısmına hâkim olmuştur. Bununla birlikte bir kısım askerini de Çankırı, Kastamonu ve Sinop dolaylarına gazaya göndermiş ve topraklarını bir hayli genişletmiştir.¹³² Danişmend Gazi Canik'i iki kez muhasara altına almasına rağmen ele geçirememiştir. Canik üzerine ikinci kez saldırdığında yaralanmış ise de Niksar'a döndüğünde ölmüştür. Türbesi de Danişmendli Devleti'nin başkentliğini de yapmış olan Niksar'da bulunmaktadır.¹³³ Danişmend Gazi'nin ele geçirmek için uğraştığı diğer önemli bir şehir de Kılıç Arslan tarafından da kuşatılmış olan Malatya'dır.¹³⁴ Danişmend Gazi tarafından 1085 yılından itibaren şehir çok defa kuşatılmışken 1102 yılında ele geçirildiği bilinmektedir.¹³⁵

Danişmendli Devleti ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında zaman zaman anlaşmazlık ve çatışmalar yaşanmakla birlikte¹³⁶ bu dönem Anadolu'nun en

¹²⁸ Danişmend Gazi'nin Sivas'ı fethi hakkında bkz. Irene Melikof, "Gazi Melik Danişmend ve Sivas'ın Fethi", *Destan'dan Masal'a: Türkoloji Yolculuklarım*, Çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2008, s. 41-51; Solmaz, 2001, s. 60-61.

¹²⁹ Ethel Sara Wolper, "The Politics Of Patronage: Political Change And The Construction Of Dervish Lodges In Sivas", *Muqarnas*, Sayı 12, 1995, s. 41.

¹³⁰ Turan, 1980, s. 197; Cahen, 2011, s. 164-165.

¹³¹ Turan, 1980, s. 199-200; Turan, 1951, s. 447-448; Salim Koca, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, 2008, s. 9; Melikof, 2008, s. 47.

¹³² Togan, 1981, s. 201; Mükrimin Halil Yinanç, "Danişmendliler", *İA*, C. III, İstanbul, 1945, s. 469; Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 469; Melikof, 2008, s. 47-48; Solmaz, 2001, s. 60-63, 65, 67.

¹³³ Solmaz, 2001, s. 61-62, 66; Cahen, 2011, s. 13, 16, 51; Yinanç, 1945, s. 468.

¹³⁴ Cahen, 2011, s. 13-14, 16; Cahen, 1988, s. 55; Solmaz, 2001, s. 201.

¹³⁵ Danişmendliler'in Malatya'yı fethine dair geniş bilgi için bkz. Solmaz, 2001, s. 87-93; ayrıca bkz. Cahen, 2011, s. 15.

¹³⁶ Cahen, 1988, s. 52-53.

önemli sorunlarından biri olan haçlı saldırılarına karşı birlikte mücadele etmişlerdir. Sultan I. Kılıç Arslan başkent İznik'i ele geçiren Haçlı ordusuna karşı Melik Danişmend Gazi'den yardım istemiş, Niksar'da bulunan Danişmend Gazi Haçlılara karşı¹³⁷ gaza ve cihad ruhu ile hareket ederek yardıma gitmiştir. 11. yüzyılın sonlarında Türkler Haçlılarla Anadolu'da birkaç kez karşı karşıya gelmişler ve bazı yerleri kaybetmişlerdir. Nihayet 1101 yılında Danişmendli ordusu ile Sultan I. Kılıç Arslan'ın ordusu Haçlı Ordusu'nu Amasya ve Merzifon civarında mağlup etmiştir. Bu savaşlarda elde edilen başarılar sayesinde Anadolu'da Türk varlığının kalıcı olduğu da ispatlanmıştır.¹³⁸ Haçlılara karşı kazanılan zaferden sonra Sultan I. Kılıç Arslan, Danişmend Gazi'nin üzerine hareket etmiş 1104 yılında yapılan savaşta onu mağlup etmiştir.¹³⁹ Sultan I. Kılıç Arslan Anadolu beylerini de hâkimiyeti altına alarak Anadolu'da nüfuzunu artırmış ve siyasi birliği sağlamıştır.¹⁴⁰

Danişmend Gazi'nin ölümünden sonra devletin başına geçen Emir Melik Gazi döneminde (1105-1134)¹⁴¹ Danişmendliler tekrar güçlenmeye başlamışlar, hatta Anadolu Selçuklu Devleti'nin de ilerisine geçmişlerdir. Danişmendliler 1129-1130 yılları arasında kuzeyde Doğu Karadeniz kıyıları ve 1132-1133 yılları arasında Kastamonu taraflarına dahi akınlar düzenleyip istila etmişler devletin sınırlarını büyük oranda genişletmişlerdir. Böylece Sakarya ile Fırat nehirleri arasında Anadolu'nun önemli bir kısmına hâkim olmuşlardır.¹⁴² Melik Gazi'nin ölümünden sonra oğlu "Anadolu ve bilad-ı Rum (Amasya) hükümdarı" Melik Muhammed tahta geçmiştir.¹⁴³ Onun döneminde Bizans Devleti Danişmendli Devleti'nin topraklarına saldırmış 1140 senesinde Niksar'ı muhasara altına almıştır.¹⁴⁴ Uzun süren kuşatmaya rağmen Sultan Mesud'un yardımı ile Danişmendliler Bizans ordusunu mağlup etmişlerdir.¹⁴⁵ Melik Muhammed dönemi devletin yükseliş döneminin sonu olmuştur. Ölümünden sonra

¹³⁷ Danişmendlilerin Haçlılar ile olan münasebetlerine dair bkz. Solmaz, 2001, s. 67-87.

¹³⁸ Togan 1981, s. 204; Cahen, 1988, s. 56; Turan, 2009, s. 287.

¹³⁹ Yinanç, 1945, s. 469.

¹⁴⁰ Turan, 2009, s. 287.

¹⁴¹ Cahen, 2011, s. 13; Solmaz, 2001, s. 110.

¹⁴² Turan, 2009, s. 288-289; Cahen, 2011, s. 25-27.

¹⁴³ Yinanç, 1945, s. 471.

¹⁴⁴ Cahen, 2011, s. 28, 34; Turan, 2009, s. 289; Yinanç, 1945, s. 471.

¹⁴⁵ Yinanç, 1945, s. 471.

Danişmendli topraklarında taht kavgası başlamış devlet Sivas, Kayseri ve Malatya kolu olarak üçe bölünmüştür.¹⁴⁶

Devletin parçalanmasından sonra Danişmendlilerin Sivas koluna hâkim olan Melik Nizameddin Yağıbasan Sultan Mesut tarafından mağlup edilmiş, Yağıbasan kaçmak zorunda kalmıştır.¹⁴⁷ Fakat 1154 yılında tekrar güçlenerek hükümdarlığını ilan etmiştir.¹⁴⁸ Onun döneminde kuzeyde Samsun havalisinde Ünye ve Bafra ele geçirilmiştir.¹⁴⁹ 1155 yılında Sultan Mesut'un ölümünden sonra¹⁵⁰ tahta geçen Sultan II. Kılıç Arslan döneminde Danişmendlilerle Anadolu Selçukluları arasındaki mücadele devam etmiştir. Melik Nizameddin Yağıbasan Sultan II. Kılıç Arslan'a karşı bazı ittifaklar yapmış fakat Anadolu Selçuklu Devleti yavaş yavaş Danişmendli Devleti topraklarını ele geçirmeye başlamıştır.¹⁵¹ Yirmi yıldan fazla devletin Sivas kolunun hâkimiyetine sahip olan Nizameddin Yağıbasan 1164 yılında ölmüştür.¹⁵² Yağıbasan'ın ölümünden sonra yönetimde otorite boşluğu meydana gelmiş, melikler müstakil olarak hareket etmeye başlamıştır.¹⁵³ Bunun üzerine Sultan II. Kılıç Arslan, melikler arasındaki taht kavgasından faydalanarak Danişmendli topraklarının büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Nihayetinde II. Kılıç Arslan tarafından 1180 yılına gelindiğinde Danişmendli Devleti ortadan kaldırılmış toprakları Anadolu birliğine katılmıştır.¹⁵⁴ Böylece bu bölge Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı Danişmendli şehzade ve emirleri tarafından idare edilmeye başlanmıştır.¹⁵⁵

Danişmendliler Sivas, Tokat, Amasya, Çorum ve Niksar gibi hâkimiyetleri altındaki şehirlerde medrese, cami, han, zaviye, kervansaray gibi müesseseler inşa ederek bu şehirlerin Anadolu'nun önemli kültür merkezleri arasında yer almasını sağlamışlardır. Bu şehirlerde Danişmendlilerin kültürel faaliyetleri ile birlikte

¹⁴⁶ Cahen, 2011, s. 29; Devletin bölünmesi ve yıkılışı için bkz. Solmaz, 2001, s. 168-170, 172-199.

¹⁴⁷ Turan, 2009, s. 289-290.

¹⁴⁸ Yinanç, 1945, s. 471-472.

¹⁴⁹ Cahen, 2011, s. 34; Turan, 2009, s. 291; Solmaz, 2001, s. 181.

¹⁵⁰ Turan, 2009, s. 288; Cahen, 2011, s. 34; Solmaz, 2001, s. 179.

¹⁵¹ Turan, 2009, s. 292; Yinanç, 1945, s. 472; Solmaz, 2001, s. 182.

¹⁵² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 2; Cahen, 2011, s. 38; Solmaz, 2001, s. 185;

¹⁵³ Solmaz, 2001, s. 186-187; Cahen, 2011, s. 39.

¹⁵⁴ Uzunçarşılı, 1988, s. 2; Yinanç, 1945, s. 473-475; Togan, 1981, s. 203; Cahen, 2011, s. 43, 45; Solmaz, 2001, s. 187, 201-202.

¹⁵⁵ Anadolu Selçukluların hizmetinde görev yapmış olan önemli Danişmendli emirlerinden biri de Amasya valiliği yapmış olan Halifet Gazi'dir. 13. yüzyılın ilk yarısı içinde 1232 yılında ölene kadar Selçukluların hizmetinde hem askeri hem idari görevlerde bulunmuştur. Amasya'da bir medrese yaptırdığı bilinmektedir. Solmaz, 2001, s. 202, 205.

İslamiyet daha hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bölgede Gajgaj Dede, Şeyh Mahmut, Emirci Doğan, Şeyh Ethem Çelebi, Şeyh Nusret gibi çok sayıda derviş, zaviyeler kurmuşlar, İslamlaşma ve iskân sürecinin hızlanmasına yol açmışlardır.¹⁵⁶

2.2. Selçuklu Devleti ve İlhanlılar Dönemi

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan döneminde Danişmendli toprakları da dâhil “Sakarya’dan Fırat boylarına kadar” Anadolu’nun büyük bir kısmı ele geçirilip siyasi birlik sağlanmıştı. Fakat onun ölümünden sonra şehzadeler arasında taht kavgaları başlamıştır.¹⁵⁷ 13. yüzyılın ilk yarısı içinde Selçuklu Devleti içindeki karışıklık ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Türkmenler üzerinde uyguladığı baskı neticesinde önce Orta Anadolu daha sonra diğer bölgelerdeki Türkmenler ve derviş zümrelerinin katılımıyla 1240 yılında büyük bir isyan başlamıştır. Türkmenlerin Baba İlyas Horasani gibi “baba” lakaplı dervişler önderliğinde ayaklanmasından dolayı “Babailer İsyanı”¹⁵⁸ olarak bilinen bu büyük Türkmen hareketi Anadolu Selçuklu Devleti’ni derinden sarsmış ve neticede isyan güçlkle bastırılabilmiştir. İsyanın ortaya çıktığı ve yayıldığı alan, eski Danişmendli şehirlerinden Sivas, Tokat, Amasya ile birlikte Malatya ve Maraş çevresidir.¹⁵⁹

Anadolu Selçuklu Devleti’nin sosyal, siyasi, ekonomik açıdan çok zor bir döneme girmesine yol açan Babailer İsyanı’ndan sonra Moğollar Anadolu’da hâkimiyet kurmak için büyük bir fırsat yakalamıştır. Nitekim bu olaydan bir süre sonra Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu Anadolu’ya girmiştir. Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev Moğolların Erzurum önlerinde olduğunu haber alınca ordusuyla Sivas’a kadar gelir. Bir süre sonra iki ordu Sivas’ın Zara ilçesi yakınlarındaki Köseadağ’da karşılaşmıştır (1243).¹⁶⁰ Selçuklu ordusu Moğol ordusu karşısında tutunamayıp dağılınca Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev önce Tokat’a ardından Konya’ya kaçmıştır. Selçuklu ordusunun tüm hazine ve eşyaları Moğolların eline geçmiştir. Savaşı kazanan Moğollar daha sonra Sivas’ı ele

¹⁵⁶ Kadir Özköse, “Tokat’ta Tasavvuf Kültürü”, *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014) Bildiriler*, C. 3, Tokat, 2015, s. 79; Solmaz, 2001, s. 185.

¹⁵⁷ Turan, 2009, s. 292-293.

¹⁵⁸ Babailer İsyanı hakkında geniş bilgi için bkz. A. Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017.

¹⁵⁹ Uzunçarşılı, 1988, s. 9; Turan, 2009, s. 298; Cahen, 2011, s. 207; Solmaz, 2001, s. 260.

¹⁶⁰ Turan, 2009, s. 298; Uzunçarşılı, 1988, s. 10; Solmaz, 2001, s. 260-261.

geçirip yağmalamış, Sivas üzerinden hareketle Anadolu içlerine doğru ilerlemeye devam etmişlerdir.¹⁶¹ Moğolların Anadolu'yu işgali sırasında onlar Tokat, Sivas gibi orta Anadolu şehirlerinde ciddi bir direnişle karşılaşmadan bu şehirleri ele geçirmişlerdir.¹⁶² Moğolların istilası ile birlikte Selçuklu Anadolu'su büyük bir göçe sahne olmuştur.¹⁶³ 13. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya'dan Anadolu'ya çok sayıda tasavvuf erbabı da bu göçlerle gelmiştir.¹⁶⁴

Kösedağ yenilgisinden sonra Moğol hâkimiyeti altına giren Selçuklu Devleti'nin başına II. Gıyasettin Keyhüsrev'in ölümünden sonra oğlu II. İzzeddin Keykavus geçer. Fakat bundan sonraki süreçte Selçuklu şehzadeleri arasında taht kavgası başlamıştır.¹⁶⁵ Bunu fırsat bilen Moğollar vergilerin zamanında ödenmediğini bahane ederek Selçuklulara tekrar saldırmış neticede Sultan II. İzzeddin Keykavus kaçmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Anadolu halkının da Sultan II. İzzeddin Keykavus'u desteklemelerinden dolayı Moğol hükümdarı Hülagü Han Selçuklu Ülkesi'ni iki kardeş arasında bölmüştür. Buna göre Sivas ırmağı sınır kabul edilip doğusu Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a, batısı Sultan II. İzzeddin Keykavus'a bırakılmıştır. Böylece Anadolu tümüyle Moğol etkisi altına girmiştir.¹⁶⁶ Bu durum Vezir Muineddin Pervane'nin kontrolü eline almasına kadar sürmüştür. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın veziri Moğol yanlısı Muineddin Süleyman Pervane bütün Anadolu'yu onun hâkimiyeti altında toplamak istiyordu. Neticede istediği oldu ve 1261 yılında Selçukluların tek sultanı Rükneddin Kılıç Arslan oldu. Bu sayede 1277 yılına kadar Muineddin Pervane bütün Selçuklu idaresini kontrol altına almayı başarmıştır.¹⁶⁷

1289 yılında Anadolu idari olarak iki parçaya bölünüp daha kolay vergi toplanması amaçlanmış böylece Moğollar tarafından gönderilen memurlarca yönetilmeye başlanmıştı.¹⁶⁸ Claude Cahen eski Danişmendli kentleri olan Tokat,

¹⁶¹ Uzunçarşılı, 1988, s. 10.

¹⁶² Necmettin Özerkmen, "Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 44, S. 2, 2004, s. 65; Solmaz, 2001, s. 262.

¹⁶³ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye- Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 4-5; Uzunçarşılı, 1988, s. 10.

¹⁶⁴ Uzunçarşılı, 1988, s. 24.

¹⁶⁵ Turan, 2009, s. 296-297.

¹⁶⁶ Uzunçarşılı, 1988, s. 12-13.

¹⁶⁷ Turan, 2009, s. 296-297; Uzunçarşılı, 1988, s. 13-14; Muineddin Pervane'nin faaliyetleri için ayrıca bkz. Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri (Menakıb al-Arifin)*, Çev. Tahsin Yazıcı, C. I, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.

¹⁶⁸ Uzunçarşılı, 1988, s. 19.

Niksar ve Amasya'nın genellikle merkezden yönetildiğini, Sivas'ın ise Konya gibi özel bir yönetim şeklinin olabileceğini belirtir. Bu şehirler Selçuklu şehzadelerinin ve ileri gelenlerinin idaresi altında bulunmuş onlar için özel öneme sahip şehirlerdendir.¹⁶⁹ Moğolların kontrolündeki Anadolu'da Selçuklu sultanları Moğol valisi ile neredeyse aynı seviyeye gelmiştir. Şehzadeler arasında yaşanan taht kavgaları ile birlikte Anadolu üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan Memlük Devleti'nin yaşattığı kargaşa ortamında birde Moğolların yağma hareketleri ve ağır vergiler toplamaları Anadolu'yu adeta bir kargaşa ortamına çevirmiştir.¹⁷⁰ Bu arada Batı Anadolu'da uç beyleri de İlhanlılara senelik belirli bir para ödeyerek bağımsız hareket etmeye başlamışlardır.¹⁷¹ Uçlarda var olan bu merkezî iktidarın baskısından uzak bağımsız ortam Moğol baskısından kaçan çok sayıda dervişin uçlara göç etmesine yol açmıştır.¹⁷² Netice de 1327 yılında Moğol hâkimiyetindeki Selçuklu Devleti yıkılmış, 1336 yılında da Orta Anadolu'da İlhanlı hâkimiyeti kalkmıştır.¹⁷³

Selçuklular döneminde Anadolu'nun cami, medrese, tekke, çarşı vesair müesseseler ile adeta birer İslam şehri hüviyetine bürünmüş şehirleri arasında Amasya, Tokat ve Sivas da yer almaktadır.¹⁷⁴ Anadolu Selçuklu şehzadelerinin de zaman zaman yaşadığı bu şehirler doğrudan merkezden yönetilen şehirler arasındaydı.¹⁷⁵ Bu bakımdan bu şehirlerde onlar tarafından inşa ettirilen pek çok müessese bulunmaktadır.

2.3. Eretna Devleti ve Kadı Burhaneddin Devleti Dönemi

14. yüzyılın ilk yarısında "Memalik-i Rum" içinde yer alan Tokat, Amasya, Sivas gibi şehirler zaman zaman emirler ve idareciler arasında el değiştirmiştir.¹⁷⁶ Bu dönemde Anadolu'da İlhanlı hâkimiyetinin zayıflaması ile birlikte bazı beylikler kurulmaya başlanmıştır. 1335 yılında son hükümdar Ebu Said'in ölümü

¹⁶⁹ Cahen, 2011, s. 207-208.

¹⁷⁰ Uzunçarşılı, 1988, s. 19; Solmaz, 2001, s. 263-264

¹⁷¹ Uzunçarşılı, 1988, s. 19.

¹⁷² Solmaz, 2001, s. 264.

¹⁷³ Turan, 2009, s. 298; Solmaz, 2001, s. 265-266.

¹⁷⁴ Togan, 1981, s. 205; Turan, 1951, s. 452-454; Uzunçarşılı, 1988, s. 28.

¹⁷⁵ Cahen, 2011, s. 207.

¹⁷⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti", *Belleten*, C. XXXII, S. 126, Ankara, 1968, s. 161, 165; Gökbilgin, 1979, s. 403-404.

ile İlhanlı Devleti yıkıldıktan sonra Anadolu'da ortaya çıkan beyliklerden biri de Sivas ve çevresine hâkim olan Eretnaoğulları Beyliğidir (1335-1381).¹⁷⁷

Doğuda Kızılırmak güneyde Kayseri, Aksaray ve Niğde batı da Erzincan'a kadar Orta Anadolu'nun önemli bir kısmına hâkim olan Eretna Devleti'nin kurucusu Moğol emirlerinden Alaaddin Eretna Bey'dir.¹⁷⁸ Bu dönemde Anadolu'da seyahat eden İbn-i Battuta Eretna Bey ile de görüştüğünü ve Sivas, Kayseri ile Aksaray'ın onun hâkimiyeti altında olduğunu anlatmaktadır.¹⁷⁹ Onun 1352 yılında ölümüne kadar gerçekleştirdiği faaliyetleri ile Eretna Devleti Anadolu'nun güçlü devletlerinden biri haline gelmiştir.¹⁸⁰ Anadolu'nun batısında kurulan ve gittikçe güçlenen Osmanlı Devleti'nin mücadele ettiği güçlü devletlerden biri olan Eretnalılar, Mehmed Bey döneminde gücünü kaybetmeye başlamıştır. Neticede emirler arasındaki taht kavgalarından sonra Kadı Burhaneddin mücadeleyi kazanmış, Eretna Devleti'ni ortadan kaldırıp yerine 1381 yılında kendi adıyla anılan devletini kurmuştur.¹⁸¹

Kadı Burhaneddin hükümdarlığını ilan ettikten sonra bölgede kendisine sorun çıkarmalarına engel olmak için emirleri kendine bağlamış ya da mağlup edip ortadan kaldırmıştır. Eretnaoğullarının vezir ve naipliğini yapmış olan Kadı Burhaneddin kısa sürede Amasya, Sivas, Kayseri ve Tokat'ta nüfuzunu artırmıştır.¹⁸² Fakat Kosova Savaşı'ndan sonra Osmanlıların Anadolu üzerindeki faaliyetlerini artırmaları Kadı Burhaneddin ile karşı karşıya gelmelerine yol açmıştır. Kastamonu ve çevresine hâkim olan Candaroğulları Beğliği'in 1391 yılında Osmanlıların eline geçmesinden sonra Amasya, Osmancık ve Maden civarındaki beylerin de Osmanlı himayesini kabul etmeleri Kadı Burhaneddin'in bölgedeki etkisini zayıflatmıştı. Neticede 1392 yılında Kadı Burhaneddin ile Osmanlı ordusu Çorum yakınlarında karşı karşıya gelmiş ve Osmanlılar mağlup olmuştur. Kadı Burhaneddin bundan sonra Osmanlı Devleti'nin eline geçmiş olan Amasya'yı zapt etmek istediye de başarılı olamayıp Sivas'a çekilmek zorunda

¹⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Basımevi, Ankara, 1969, s. 155-156; Uzunçarşılı, 1968, s. 161; Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri", *DİA*, C. 3, İstanbul, 1991, s. 139; Cahen, 2011, s. 308; Turan, 1951, s. 451; Akbulut, 2002, s. 216.

¹⁷⁸ Alaaddin Eretna hakkında geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, 1968, s. 161-165, 171-173, 176, vd.

¹⁷⁹ İbn Battuta, 2004, s. 415-416, 451; Uzunçarşılı, 1969, s. 157; Uzunçarşılı, 1968, s. 173-174.

¹⁸⁰ Uzunçarşılı, 1968, s. 169-170.

¹⁸¹ Kadı Burhaneddin Devleti hakkında bkz. Uzunçarşılı, 1969, s. 162-168. Ayrıca bkz. İnalçık, 2015, s. 20-21; Uzunçarşılı, 1968, s. 169, 177-180, 186, 188; Merçil, 1991, s. 139.

¹⁸² Neşri, 1949, s. 321; İnalçık, 2015, s. 60; Gökbilgin, 1979, s. 404.

kalmıştır. 1393 yılında Çelebi Mehmed, yanında önemli sayıda askere sahip bir orduyla Amasya'ya gelmiş ve Amasya sancak beyi olarak burada ikamet etmeye başlamıştır. Amasya'nın elden çıkması Kadı Burhaneddin için büyük bir yıkım olmuştur. Osmanlı Devleti Amasya ile birlikte Osmaniye, Merzifon'u da ele geçirmiş iki hasım arasında Tokat ve Amasya arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır. Fakat bu arada Rumeli taraflarında yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde bu bölgedeki fetihler Kadı Burhaneddin'in ölümüne kadar ertelenmiştir.¹⁸³ Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra bölge halkının Sultan Yıldırım Bayezid'den yardım istemesi üzerine 1398 yılında Sivas işgal edilmiş Kadı Burhaneddin Devleti ortadan kaldırılmıştır.¹⁸⁴ Danişmendli ve Selçuklu hâkimiyetinde Türk-İslam şehri hüviyeti kazanan Sivas; saray, imaret, zaviye, cami, mescid, mekteb, hamam çeşme vb. yapılarıyla Eretna ve Kadı Burhaneddin Devleti zamanında daha da gelişmiştir.¹⁸⁵ E. S. Wolper bu dönemde Sivas'ta bulunan zaviyeler vasıtasıyla şehre gelen yolcular ve tüccarların şehir merkezine uğramadan ve denetime girmeden kolaylıkla bir kapıdan diğerine geçilebildiğini söyler. Ayrıca Sivas'ta Hristiyan ve Türkmen nüfusun kalenin dışında ve genellikle şehir kapılarının yakınında yaşadığını belirtir. Hatta şehir dışında yaşayanların medrese, hastahane, cami, mezar gibi şehirdeki kurumlardan faydalanamadıklarını ileri sürmektedir.¹⁸⁶

Bu dönemde bölgede Ahilerin etkin bir rol oynadığı, vezirlik ve emirlik gibi görevlerde de sıklıkla buldukları bilinmektedir.¹⁸⁷ Ahiler, Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başladıkları ilk zamanlardan itibaren onların sosyo-ekonomik hayata katılımı konusunda büyük rol oynamışlardır. Ahilerin faaliyetleri sayesinde Anadolu şehirlerinin pek çoğu gibi Rum Eyaleti'ndeki şehirler de çarşı, han, zaviye gibi kurumlarla donatılmış, bu sayede gelişmiştir.

¹⁸³ Uzunçarşılı, 1988, s. 277-278; İncalcık, 2015, s. 60, 67-68.

¹⁸⁴ İncalcık, 2015, s. 80; Neşri, 1949, s. 321.

¹⁸⁵ Turan, 1980, s. 205; Turan, 1951, s. 447-448; Solmaz, 2001, s. 234-235.

¹⁸⁶ Wolper, 1995, s. 41, 45.

¹⁸⁷ Bu devirlerde bölgede aktif rol oynayan Ahiler hakkında bkz. Mehmed Ali Hacıgökmen, "Kadı Burhaneddin Devletinde Ahilerin Faaliyetleri", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 16, 2006, s. 215-224; Selçuklu döneminde Ahilerin rolleri için ayrıca bkz. Salim Koca, "Ahilerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rollerini", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel meseleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 441-453.

2.4. Osmanlı Devleti Dönemi

Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid 1397 yılında Anadolu harekâtına başlayıp Karamanoğulları Beyliğini ortadan kaldırmıştı. Daha önce Amasya'yı ve Kastamonu civarını ele geçirmiş olan Bayezid 1398 yılında da Canik'i ele geçirmiştir. Bu sefer sonunda Bafra, Çarşamba, Terme, Niksar, Ordu ve Giresun emirleri ve beyleri de Osmanlı hâkimiyetini kabul etmişlerdir. Böylece bölgede Osmanlı hâkimiyeti güçlenmiştir.¹⁸⁸ Sultan Yıldırım Bayezid Canik ve havalisini ele geçirdikten sonra bölge halkının da isteği üzerine 1399 yılında Sivas üzerine hareket etmiştir. Nihayetinde Sivas Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. Bu sefer sırasında Sivas ile birlikte Tokat, Malatya ve Kayseri havalisi de fethedilmiştir. Böylece Orta Anadolu'ya hâkim olan Kadı Burhaneddin'in toprakları Osmanlılara geçmiş, şehzade Çelebi Mehmed bölgeye vali olarak gönderilmiştir (1399).¹⁸⁹

Sultan Yıldırım Bayezid'in Rum Eyaleti'ni ele geçirmesi anlaşmazlık yaşadığı Timur'la arasının daha da açılmasına yol açmıştır. Nitekim Yıldırım Bayezid'in ele geçirdiği bu bölge daha önce Moğol bakiyelerinden Kara Tatarların¹⁹⁰ yurdu idi. Bu sebeple Timur bu bölgede kalan Tatarları Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmaktan geri durmamıştır. Ayrıca Timur, himaye ettiği Celayirliler Devleti hükümdarı Ahmet Celayir ile Karakoyunlu Devleti hükümdarı Kara Yusuf'u teslim etmesini istemiş fakat Sultan Yıldırım Bayezid bunu kabul etmemiştir.¹⁹¹ Timur, arada geçen atışmalardan sonra Anadolu'ya girmiş ve Sivas'ı işgal etmiş, şehri harabeye çevirmiştir. Ardından Malatya'yı da aldıktan sonra Anadolu içlerine ilerlememiş Suriye üzerine yönelmiştir (1401).¹⁹² Fakat bu arada iki hükümdar arasındaki anlaşmazlık devam etmiş karşılıklı elçiler gidip gelmiştir. Neticede Timur tekrar Anadolu'ya yönelmiş ve Sivas'a kadar gelmiştir. Bu arada Ankara yakınlarında olan Osmanlı ordusunun öncü kuvvetleri ile Timur'un öncü kuvvetleri Sivas ve Tokat civarında karşılaşmışsa da Timur, ordusunu Kayseri üzerinden hareket ettirmeye devam etmiştir. Sonunda iki ordu 1402 yılında

¹⁸⁸ Uzunçarşılı, 1988, s. 296, 298-299, 497; Uzunçarşılı, 1969, s. 152.

¹⁸⁹ Neşri, 1949, s. 321; Uzunçarşılı, 1988, s. 299-300; Togan, 1981, s. 347-348; Sümer, 1999, s. 40; İnalçık, 2015, s. 80, 83.

¹⁹⁰ Tatarlar hakkında bkz. Faruk Sümer, "Tatarlar", *DİA*, C. 40, İstanbul, 2011, s. 168-170; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, C. 1, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 333-334. Gülten, 2015, s. 19-20.

¹⁹¹ Togan, 1981, s. 347-348; Uzunçarşılı, 1988, s. 302-304; İnalçık, 2015, s. 71-73.

¹⁹² Uzunçarşılı, 1988, s. 303-305; İnalçık, 2015, s. 72.

Ankara'da Çubuk ovasında karşı karşıya gelmiş ve Osmanlı ordusu mağlup olmuştur. Osmanlı Devleti'ni parçalayan Timur, Anadolu'da bir süre kaldıktan sonra Anadolu'yu eski beyliklere ve şehzadelere bırakarak buradan ayrılmıştır.¹⁹³

Ankara Savaşı'ndan sonra şehzade Çelebi Mehmed Amasya'ya çekilmiş bölgede Türkmen aşiret beyleri ve asilerle mücadele etmiş, onları mağlup edip Amasya, Tokat, Niksar ve Sivas'ı ele geçirmiştir (1402-1413).¹⁹⁴ Bölgeye hâkim olduktan sonra şehzadeler ile olan taht mücadelesini de kazanan Çelebi Mehmed Anadolu'da tekrar siyasi birliği sağladıktan sonra oğlu şehzade Murad'ı Amasya sancak beyliğine tayin etmiştir.¹⁹⁵ Böylece Rum Eyaleti Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyılın ilk yarısına kadar kurulmuş olan üç beylerbeyliğinden biri olarak teşekkül etmiştir.

15. yüzyılın ikinci yarısında bu bölge bu defa da Osmanlı Devleti ile Akkoyunlu Devleti'nin karşı karşıya geldiği bir saha olmuştur. Eyalet-i Rum, 1472 yılında Doğu Anadolu'ya hâkim olan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın saldırılarına uğramıştır. Uzun Hasan, Tokat'ı ele geçirmiş ve Amasya üzerine hareket etmişken Osmanlı Devleti'nin askerleri tarafından önleri kesilip mağlup edilmiştir.¹⁹⁶

Osmanlı Devleti'nin İran ile olan mücadelelerinde zaman zaman uğradığı, erzak temin ettiği ve ordunun harekât noktalarından olan Sivas, Tokat ve Amasya 16. yüzyılda Osmanlı-Safevi mücadelesine sahne olmuştur. 1502 ve 1507 yıllarında Osmanlı Devleti'ne saldıran Safevi Şahı, Tokat'a kadar gelmiş onun bu hareketi bölgedeki gayri Sünni taraftarlarını harekete geçirmişti.¹⁹⁷ Tokat ve Niksar civarında Şah İsmail'in halifelerinden Nureddin Ali, Şah İsmail'e destek amacıyla Şii hareketlerin yayılması için bölgede karışıklıklar çıkarmıştır. Bu sırada Amasya'da bulunan Şehzade Ahmet ve yanındakiler bunun önüne geçmeye çalışmışlardır. Bölgede 1510-1511 yılları arasında eşkıya Celal ile Baba Zünnun'un propagandaları neticesinde gayri Sünni halk galeyana gelip onları

¹⁹³ Timur ve Yıldırım Bayezid mücadelesi için bkz. Uzunçarşılı, 1988, s. 301-323

¹⁹⁴ Uzunçarşılı, 1988, s. 326-327, 330, 347-348; İnalçık, 2015, s. 83-84; M. Tayyib Gökbilgin, "Tokat", *İA*, C. XII, İstanbul, 1979, s. 404.

¹⁹⁵ Uzunçarşılı, 1988, s. 350.

¹⁹⁶ İnalçık, 2015, s. 114-115; Texier, 2002, s. 170.

¹⁹⁷ Faruk Sümer, Şah İsmail Anadolu'ya geldiğinde onun etrafında toplananların büyük bir kısmının Bozok bölgesinden olduğunu ve bu bölge halkının Kızılbaş unsurlar tarafından iskan edildiğini belirtiyor. Bölgede Ulu Yörük Türkmenleri arasında yaşayan ve Safevilere sempati duyan Çepnilerin de yaşadığı bilinmektedir. Sümer, 1999, s. 18-19, 43, 44, 50; İnalçık, 2015, s. 136; Gökbilgin, 1979, s. 407-408.

desteklemiştir.¹⁹⁸ Böylece 16. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'yu sosyal, siyasi ve ekonomik sıkıntılara sürükleyecek olan celali isyanları baş göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte 1555 yılında yapılan Amasya Barışı'ndan önce Anadolu'dan İran'a kalabalık gruplar halinde göçler olmuştur. Anadolu'dan gidenlerin çoğunlukla Eyalet-i Rum'dan gittiği bilinmektedir.¹⁹⁹ Tokat ve Amasya da yaşanan huzursuzluk ve çatışmalar sonucu Kanuni Sultan Süleyman döneminde Rum Eyaleti'nin merkezi Sivas'a taşınmıştır. Beylerbeyinin de ayrılması ile Tokat voyvodalık olarak kalmıştır.²⁰⁰

ANADOLU'DA ZAVİYELER

İslam dünyasında ilk defa nerede ve ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmeyen zaviyeler 9. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan tasavvuf akımı²⁰¹ ile birlikte görülmeye başlanmıştır. 11. yüzyıldan itibaren teşekkül etmeye başlayan tarikatların çoğalması ile birlikte yayılmıştır.²⁰² Anadolu'da da ilk zaviyenin nerede ve ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte Anadolu'nun iskânında ve İslamlaşmasında çok büyük bir etkiye sahip olan zaviyelerin ilk askerî fetihlerle birlikte kurulmaya başlandıkları düşünülmektedir.²⁰³

Malazgirt Savaşı'ndan sonra başlayan fetihlerle birlikte Anadolu yaklaşık iki asır kademe kademe devam edecek Türk göçüne sahne olmuştur. 12. yüzyıldan itibaren yeni bir siyasi, etnik ve dinî değişime uğrayan Anadolu böylece Türkleşme ve Müslümanlaşma sürecine girmiştir.²⁰⁴ Türkmenlerin Anadolu'ya göçü 13. yüzyıldaki Moğol istilası sonucunda artmış, Türkistan ve İran'dan

¹⁹⁸ Gökbilgin, 1979, s. 407.

¹⁹⁹ Sümer, 1999, s. 71.

²⁰⁰ Gökbilgin, 1979, s. 407.

²⁰¹ Tasavvufun ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bkz. Ahmet T. Karamustafa, *Tasavvufun Oluşumu*, Çev. Nagihan Doğan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.

²⁰² A. Yaşar Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C. 12, 1978, s. 247-248; A. Yaşar Ocak-Suraiya Faruki, "Zaviye", *MEB İA*, C. XII, 1997, s. 468-469; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar (Makaleler-İncelemeler)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 25; Karamustafa, 2017, s. 153.

²⁰³ Geniş bilgi için bkz. Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I; İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. II, PYS Vakıf Sistem Matbaası (1942 Tıpkı Basım), Ankara, 2006, s. 279-386; Ocak, 1978, s. 254.

²⁰⁴ İnalçık, 2015, s. 3-8; Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağ Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci Sultan Vefaiyye ve Yeseviiyye Gerçeği*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s. 25.

Anadolu'ya kalabalık Türkmen grupları gelip yerleşmiştir.²⁰⁵ Anadolu'da Türk hâkimiyeti ile birlikte çok sayıda müessese inşa edilmiştir.²⁰⁶ Fetihler ile birlikte yeni ele geçirilen yerlerde ilk olarak cami, zaviye, medrese gibi kurumlar inşa edilir, böylece o yerin şenlenmesi sağlanırdı.²⁰⁷

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ilk Türk iskânı ile birlikte “muharip-dervişler” tarafından ya da onlar adına sonradan kurulan ve zaviye, tekke, hankah gibi adlarla anılan yapıların ortaya çıktığı bilinmektedir.²⁰⁸ “Herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina yahut bina topluluğu”²⁰⁹ olarak tanımlanan zaviye Türk-İslam medeniyetinin önemli müesseselerinden biridir. Zaviyeler kuruldukları zamana, mekâna ve amaca göre “tekke, zaviye, hankâh, dergâh, âsîtâne, ribat, medrese, imaret, buk'a, düveyre” gibi farklı şekillerde ifade edilmişler bazen de birbirinin yerine kullanılmışlardır.²¹⁰ İncelenen döneme ait belgelerde Eyalet-i Rum'da zaviye kelimesiyle birlikte hankah ve nadiren de günümüzde tekke olarak kullanılan *tekye* (تکيه) kelimesinin yer aldığı görülür. Hankah; hangah, hanigah gibi telaffuzlarla da bilinmekte iken tahrir defterlerinde çoğunlukla hankah (خانگاه) olarak yazılmıştır.²¹¹

Barkan, zaviyelerin tekkelerden daha küçük olduğunu “zaviyelerin daha büyümüş şekillerinden başka bir şey olmayan tekkeler” ifadesiyle belirtmektedir.²¹² 16. yüzyıl öncesinde çoğunlukla zaviye tabiri kullanılırken²¹³ bu

²⁰⁵ Faruk Sümer, “Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?” *Belleten*, C. 24, S. 96, TTK Yayınları, Ankara, 1960, s. 574, 592-593; İrene Melikof, *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik Bektaşılık Araştırmaları*, Çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2015, s. 146.

²⁰⁶ Turan, 2009, s. 219, 328, 331, 342-347, 353 vd. ; Eflaki, Mevlana'nın babası Konya'ya geldiğinde sultanın kendisini daveti üzerine “imamların ineceği yer medrese, şeyhlerin hanekah, beylerin saray, tüccarların han, rindlerin zaviye, gariblerin mastaba” olduğunu söyleyerek bazı müesseselerin ne amaca hizmet ettiğini vurgulamıştır. Turan, 1980, s. 195.

²⁰⁷ KKA TD, nr. 10, v. 35b, 46b; Turan, 2009, s. 354.

²⁰⁸ Semavi Eyice, “İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, S. 1-2, 1963, s. 28.

²⁰⁹ Ocak-Faruki, 1997, s. 468.

²¹⁰ Eyice, 1963, s. 21-22; Ocak, 1978, s. 248; Barkan, 2006, s. 300-301; Karamustafa, 2017, s. 153, 160.

²¹¹ Birkaç örnek için bkz. BOA TD, nr. 2, s. 42-43, 65; BOA TD, nr. 19, s. 31, 36, 38, 44, 47, 56, 68, 94 v.d.; BOA TD, nr. 79, s. 25, 32, 36, 48; BOA TD, nr. 54, s. 99; BOA TD, nr. 287, s. 70, 89, 113, 115 v. d. ; Süleyman Uludağ, “Hankah”, *DİA*, İstanbul 1997, s. 42-43; “Önceleri yemek yenilen yer manasına gelen bu kelime, sonraları bir şeyhin başkanlığı altında bulunan dervişlerin kaldıkları ve ibadet ettikleri tekke veya dergah manasında kullanılmıştır.” Eflaki, 1973, s. 534.

²¹² Barkan, 2006, s. 300; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 648.

tarihten itibaren tekke tabiri daha fazla kullanılmıştır.²¹⁴ 16. yüzyılda içinde tarikatın kurucusunun türbesinin de bulunduğu tarikatların merkez zaviyesi hankah olarak anılmakta²¹⁵ ve çoğunlukla şehir merkezinde ve şehir merkezinin yakınlarında bulunmaktadır. Buna rağmen kırsal alanda da çok sayıda hankah kaydına rastlanması hankah kelimesinin kullanım alanının geniş olduğu anlamına gelir. Osmanlı Devleti döneminde dinî ve sosyal hayatın önemli müesseselerinden olan bu yapılardan şehir merkezlerinden uzak, yol kenarlarında ya da yerleşimin olmadığı yerlerde kurulanlar genel olarak zaviye; şehirde ya da şehre yakın yerde kurulanlar ise tekke (tekye) olarak nitelendirilmiştir.²¹⁶

İncelenen kaynaklarda yukarıda da belirtildiği gibi çoğunlukla zaviye tabiri geçmekte iken hankah da yer almaktadır. Ayrıca bu ifadelerin birbiri yerine de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim aynı zaviye için zaman zaman hankah ve zaviye ismi kullanılmıştır.²¹⁷ Öte yandan Mevlevihane, Haydarhane ve Kalenderhane gibi doğrudan bağlı buldukları tarikatların adı ile anılan zaviyeler de bulunmaktadır.²¹⁸ Anadolu Selçuklu Devleti ve Danişmendli Devleti hâkimiyetindeki pek çok şehirde karşımıza çıkan bu müesseselerin Konya ile birlikte özellikle Sivas, Tokat, Amasya'da öne çıktığı görülmektedir.²¹⁹ Bu şehirlerin bir önemli özelliği de daha önce de bahsi geçtiği üzere önemli ticaret güzergâhı üzerinde bulunmalarındır. Bu sayede hayır ve yardım kuruluşları ile birlikte çok sayıda han ve kervansaray gibi ticari müessesenin de bu vesile ile inşa

²¹³ Eyalet-i Rum özelinden bakıldığında 15. ve 16. yüzyıla ait çok sayıda tahrir defterinde yer alan veriler bu durumu kanıtlamaktadır. Çünkü bölgeye ait defterler tarandığında zaviye tabirinin tekke tabirine nispetle hatırı sayılır derecede fazla kullanıldığı görülmektedir. İlerleyen sayfalarda bu konuya tekrar değinilecektir.

²¹⁴ Ocak, 1978, s. 248; Eyice, 1963, s. 30, 53; Mustafa Kara, "Tekke", *DİA*, C. 40, İstanbul, 2011, s. 368-370.

²¹⁵ Bektaşilerce "pir evi" olarak anılan Hacı Bektaş Veli zaviyesi de bir hankahtır. Ocak, 1978, s. 249; Pakalın, 1993, s. 730.

²¹⁶ Farsça tekye kelimesinden bozma Tekke'nin terim anlamı "dayanma, dayanacak yer, güvenme" dir. "Tarikat mensuplarının oturup kalkmalarına, ayin icra etmelerine mahsus yer" olarak tanımlanan tekke genel olarak "dergâh, hankah, zaviye, Âsitâne" ile aynı anlama gelmektedir. Pakalın, 1993, s. 445; Kara, 2011, s. 368; Mustafa Alkan, "Osmanlı Döneminde Adana Sancağında Kurulan Tekkeler / Zaviyeler ve Türbeler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 39, 2006, s. 22-23; Ocak, 1978, s. 249.

²¹⁷ Bir örnek vermek gerekirse Ahi Paşa zaviyesi 19 (1485-1486) ve 287 (1553-1554) numaralı tahrir defterinde "hankah" olarak kaydedilmişken 2 (1454-1455) ve 14 (1572) numaralı tahrir defterlerinde "zaviye" olarak geçmektedir. BOA TD, nr. 2, s. 105, 121, 124 149, 320, 383, v.d.; BOA TD, nr. 19, s. 100, 102; BOA TD, nr. 287, KKA TD, nr. 14.

²¹⁸ BOA TD, nr. 54, s. 99, 118, 403; Ev. d. 583, s. 48b, 50a; KKA TD, nr. 10, v. 11a, 13b; KKA TD, nr. 12, v. 132a, 160b; KKA TD, nr. 14, v. 149b, 150a; KKA TD, nr. 43, s. 199b; BOA TD, nr. 2, s. 288, 361; BOA TD, nr. 19, s. 159; BOA TD, nr. 37, s. 479; MAD, nr. 354, s. 173, 178; BOA TD, nr. 444, s. 14, 24-25.

²¹⁹ Turan, 2009, s. 342-347, 353; Uzunçarşılı, 1988, s. 27-28; Ocak-Faruki, 1997, s. 470.

edildiği açıktır.²²⁰ Bu bağlamda Osmanlı toplumunda insanların dinî ve ahlaki hayatını en iyi şekilde yaşamalarını sağlamak amacıyla kurulan müesseselerden biri de zaviyelerdir. Öyle ki tekke ve zaviye kurmak “sadaka-i cariyeye” olarak kabul edilmiş, bu sayede çok sayıda zaviye kurulmuş ve bunlar zengin vakıflarla desteklenmiştir.²²¹ Ayrıca yoksullara yemek ve barınma olanağı sağlamak²²² zaviye kurumunun en temel fonksiyonlarından biri olarak görülmektedir.²²³ Öyle ki yoksullara yemek dağıtımının hangi günlerde yapılacağı dahi belirlenmiştir.²²⁴

Ülkenin hemen her tarafına yayılmış olan tekke ve zaviyeler devletin kontrolünde ve aynı zamanda onların desteği ile uzun yıllar varlıklarını koruyup pek çok hizmeti yerine getirmişlerdir.²²⁵ Zaviyelerin önemli fonksiyonlarından biri oradan geleliip geçenlere belgelerin diliyle söylemek gerekirse “ayende ve revendeye” hizmet etmektir. Kaynaklara göre zaviyeler seyyahlar, tüccarlar gibi farklı sınıflardaki yolculara konaklama ve ağırlama hizmeti vermişlerdir.²²⁶ Koylu Hisar’da bulunan Şahkulu zaviyesiyle ilgili *zaviye-i Şahkulu Koylu Hisar kalesi dibinde ayende ve revendeye hizmet eder...* şeklindeki kayıt pek çok zaviye için de geçerlidir.²²⁷

İbn Battuta, zaviyelerin bu tür hizmetleri hakkında uzun uzadıya bahsetmektedir. O, 14. yüzyılda seyahat ederken Sivas’ta iki zaviyede konakladığını anlatır. Seyyah, Ahi Çelebi ve müridleri tarafından şehrin girişi

²²⁰ “Sivas’tan iki konak beride Mehmed Paşa hanı dimekle ma’ruf olan mahal berrü beyâbân olub şenliği olmamakla, kış günlerinde Sivas’tan Diyarıbekirden ol ortalıktan mürur ve ’ubur eyleyen asker taifesi ve sair tüccar ve ebnâ-i sebilden çok kimesne sovukdan helak olub ol ecilden müteveffa vezir Mehmed Paşa karye-i mezbûre ile mezre’a-i merkume mabeyninde bir han binâ eylemiş...” Barkan, 2006, s. 356; Uzunçarşılı, 1988, s. 27-28.

²²¹ Özköse, 2015, s. 84; Amy Singer, *İyilik Yap Denize At: Müslüman Toplumlarında Hayırseverlik*, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 100, 191; Karamustafa, 2017, s. 145.

²²² Örneğin Tokat’ta bulunan Sünbül Baba zaviyesinin vakfiyesine göre yoksullara yiyecek dağıtımının Çarşamba günü yapılacağı belirtilmiştir. Ethel Sara Wolper, *Cities And Saints Sufism And The Transformation of Urban Space in Medieval Anatolia*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 2003, s. 30.

²²³ Ocak-Faruki, 1997, s. 472; Wolper, 2003, s. 30.

²²⁴ Wolper, 2003, s. 30.

²²⁵ Turan, 1980, s. 49.

²²⁶ Pek çok zaviyenin bu amaca hizmet ettiği tahrir defterlerinde ki verilerden anlaşılmaktadır. *Yevmi bir akçe şeyh olanlar tasarruf eyledükden sonra ma’dası ayende ve revendeye sarf olunur*. BOA TD, nr. 302, s. 247, 252; *Zaviye-i mezbure şeyhi ayende ve revendeye mesarif için sakladuğu altmış baş koyunun resminden emin olmak üzere defteri cedide kayd olundu*. BOA TD, nr. 478, s. 140-141. Ayrıca bkz. KKA TD, nr. 10, v. 46b, 67a, 148a, 145b; KKA TD, nr. 14, v. 68b, 77a, 93a, 241b, 245a, 245b, 252b, 286a; KKA TD, nr. 169, v. 141b, 200a; KKA TD, nr. 174, v. 98a, 116b, 118a, 121b; KKA TD, nr. 583, v. 34b, 123a, 123b, 139a; BOA TD, nr. 19, s. 82; BOA TD, nr. 255, s. 337; BOA TD, nr. 287, s. 227; BOA, TD, 387, s. 409, 421, 422, 443, 452; BOA TD, nr. 478, s. 39; BOA TD, nr. 482, s. 287.

²²⁷ BOA TD, nr. 482, s. 287; KKA TD, nr. 583, v. 49a.

kapısında karşılanmış, zaviyelerinde konakladığı zaman da çok iyi ağırlandı. ²²⁸ Zaviyelerin bazıları bu tür hizmetleri karşılığında avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiye gibi vergilerden muaf tutulmuştur. ²²⁹ Bazen de Karahisar-ı Şarki kazasında olduğu gibi eskiden beri o bölgede zaviyedar olan dervişlerin bu hizmetlerinden ötürü her türlü müdahaleden uzak oldukları görülmektedir. Bunların ayrıca bölgenin fethinde bulunanların evlatları olmalarından dolayı da o bölgenin idaresine sahip oldukları anlaşılmaktadır. ²³⁰

Zaviyeler önemli bir hayır kurumu olmakla birlikte imâr ve iskân faaliyetlerinde de etkili rol oynamışlardır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde kurulan pek çok zaviyenin yeni yerleşim alanlarının oluşmasında etkili olduğu bilinmektedir. ²³¹ Bu bağlamda kırsal alanda, çoğunlukla devletin desteği ile ıssız yerlerde kurulan zaviyeler asayişini sağlamış, yolcular için güvenli bir barınma alanı oluşturmuştur. Bu hizmetleri karşılığında bazı zaviye şeyhlerine vergi muafiyeti ve bazı yerler vakıf olarak bağlanmıştır. Zamanla bu şekilde kurulmuş olan zaviyelerin etrafında yerleşim alanları oluşmaya başlayıp köyler vücuda gelmiştir. ²³² Neşri, Orhan Bey döneminde yaşayan Geyikli Baba'dan "her yirleri 'imaret itmek severdi. Issuz yirleri ma'mur idüb, Müslimanları urındurdu." diye bahseder. Onun Bursa'da yaptırdığı imaretinin çok ıssız bir yerde olduğunu ve insanın geçmekten çekindiğini söyler. ²³³ Bununla ilgili Osmanlı Devleti dönemi arşiv kaynaklarında önemli bilgiler yer almaktadır. ²³⁴ Anadolu'da pek çok

²²⁸ İbn Battuta, 2004, s. 416; Wolper, 2003, s. 30, 59.

²²⁹ Örneğin Merzifon nahiyesinde bulunan Piri Baba zaviyesinin bu sebeple bazı vergilerden *imtina* ettiği anlaşılmaktadır. AE. SMM. IV. 42/4778; Yine Şeyh Süleyman zaviyesi de bu sebeple avarız-ı divani ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır. BOA TD, nr. 482, s. 26; ayrıca bkz. KKA TD, nr. 10, v. 145b; BOA TD, nr. 408, s. 372.

²³⁰ Çorumlu livasında Karye-i Ödemiş burada yeleşen dervişlere *şenledeler* diye verilmiştir. Barkan, 2006, s. 296-297, 347, 336; KKA TD, nr. 10, v. 145b.

²³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Barkan, 2006, s. 279-386; Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar Ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 10, S. 1, 2008, s. 157-175.

²³² ...*kühî yerden feth edüb âyende ve revendeye sarf için...* KKA TD, nr. 26, v. 155a; KKA TD, nr. 10, v. 35b; KKA TD, nr. 169, v. 32b; ayrıca bkz. Barkan, 2006, s. 293, 297, 299, 301; İnlacık, 2015, s. 24; Turan, 1980, s. 171, 190-191, 297-298; Ocak-Faruki, 1997, s. 304, 471-472.

²³³ Neşri, 1949, s. 187.

²³⁴ ...*şenledüb zaviye bünyad edüb ayende ve revendeye hidmet etmek için Derviş İlyas'a virilmiş...* BOA TD, nr. 19, s. 82; BOA TD, nr. 287, s. 227, 228; BOA TD, nr. 387, s. 422, 443, 444, 446; KKA TD, nr. 583, v. 123b; KKA TD, nr. 10, v. 35b; KKA TD, nr. 14, v. 93a, 241a, 245a, 245b, 252b; Sadullah Gülten, "Çorum'da Kalenderi Geleneğinden Bir Abdal: Kutbu'l-Büdelâ Abdal Ata ve Zaviyesi", *Türk Tarihine Dair Yazılar II: Kerkük Çok Irak Değil, Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan*, Ed. Alparslan Demir vd., Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 424.

yerleşim yeri burada kurulan zaviyenin adını taşımaktadır. Eyalet-i Rum'da da buna örnek teşkil edecek yerler mevcuttur. Örneğin Hüseyinabad'a tabi Sultan Eymirci karyesi ve Mecidözü kazasına tabi Balım karyesi buradaki zaviyelerin isimlerini almışlardır.²³⁵

Zaviyelerin kurulması ve yaygınlaşmasında siyasi, sosyal, ekonomik pek çok sebep rol oynamıştır. Anadolu'ya doğru yapılan göçlerle birlikte Anadolu'ya çoğunluğu henüz Müslüman olmuş; eski inançlarını, örf ve adetlerini sürdüren pek çok insan gelip yerleşmiştir. Bunlar arasında çok sayıda tasavvuf erbabının da geldiği bilinmektedir.²³⁶ Anadolu'da Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti dönemlerinde faaliyet göstermiş gerek eserleri ile gerek yetiştirdikleri müritleri ile sosyal, siyasal, dinî, kültürel alanlarda etkileri olmuş çok sayıda mutasavvıf yaşamıştır. Nitekim Anadolu tarihini derinden etkileyen Mevlana, Sadreddin-i Konevi, Baba İlyas, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre gibi sufiler²³⁷ Selçuklu dönemi Anadolu'sunda yaşamıştır.²³⁸ Osmanlı Devleti döneminde ise Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad, Karaca Ahmed, Postınpuş Baba gibi çok sayıda derviş; kuruluş döneminde zaviyeler kurup faaliyetlerini sürdürmüştür.²³⁹ Hacı Bektaş Veli, Dede Garkın, Emirci Sultan gibi buldukları kabilelerin hem siyasi hem de dinî lideri olan dervişler²⁴⁰ Anadolu'da uygun gördükleri yerlere aileleri ve müritleriyle birlikte yerleşip buralarda zaviyeler açmışlardır. Barkan, onların müritlerinin çoğunlukla “kendi aile ve soyları”ndan olduğunu söylemektedir. Yerleşimci dervişlerin dinî ve siyasi lider olmaları onların Türkmenler üzerindeki nüfuzlarını artırmış ve bu sayede çok kalabalık kitleleri kolayca harekete geçirebilmelerinde etkili olmuştur. Açtıkları zaviyelerde de etrafındaki insanların hem dünyevi hem de dinî işleriyle meşgul olmuşlardır.²⁴¹ Türkmenlerin yerleşik

²³⁵ BOA TD, nr. 19, s. 218, 241; BOA TD, nr. 315, s. 38-39; BOA TD, nr. 408, s. 372.

²³⁶ A. Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul, 2012, s. 38; Barkan, 2006, s. 284; Ocak, 1978, s. 254; Turan, 2009, s. 354.

²³⁷ Başlangıçta “yün kıyafetler giyinen kişileri isimlendirmek için kullanılan” sufi kelimesi zamanla bir dini yaşam biçimini ifade şekline dönüşmüştür. “Sufi” kelimesinin tasavvufi bir terim olarak kullanılmasına dair bkz. Karamustafa, 2017, s. 12-14.

²³⁸ Geniş bilgi için bkz. Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gaziler, Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler (1300-1400)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 64-81-82. Ayrıca bkz. Harun Yıldız, “Hacı Bektaş Veli ile Ahi Evran İlişkisi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 61, 2012, s. 191; Ocak, 2014, s. 13.

²³⁹ Şahin, 2020, s. 95-128.

²⁴⁰ Anadolu'da Dede Garkın gibi Bektaşlı oymağı da Hacı Bektaş Veli ile birlikte Anadolu'ya gelmiş ve yerleşmiştir. Arşiv kaynaklarında bunu destekleyen önemli bilgiler yer almaktadır. Yıldız, 2012, s. 190.

²⁴¹ Ocak, 2014, s. 35; Barkan, 2006, s. 282-283; Singer, 2012, s. 143.

ahali ile olan ilişkilerinde, çıkan anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında yani kısaca günlük hayatın düzenli bir şekilde akıp gitmesinde etkin rol oynamışlardır.²⁴² Böylece eski kam-ozanlara benzetilen babalar, dedeler ve sultanlar göçebe bir hayat süren Türkmenlerden biri olarak Anadolu'nun toplumsal şartlarına uygun sade ve menkıbevi bir halk tasavvufu oluşturmuşlardır.²⁴³

Halk üzerinde büyük bir nüfuza sahip olan şeyh ve dervişlerin nüfuzundan yararlanmak için beyler, mahalli idareciler hatta padişahlar dahi zaviyeler açmış ve bunları vakıflarla desteklemişlerdir.²⁴⁴ Selçuklular ve Danişmendliler kurdukları medrese, zaviye gibi müesseseler ve onları destekleyen vakıflarla siyasi güçlerini artırmışlardır.²⁴⁵ Bununla birlikte Selçuklular ve Osmanlıların farklı din ve mezheplere karşı olumsuz bir tutum sergilemedikleri, hâkimiyeti altındaki coğrafyalarda her türden inanç unsurunun yaşadığı bilinmektedir. Nitekim Selçuklu padişahları Şii'ler adına dahi zaviye ve medrese açıp bunları vakıflarla desteklemişlerdir.²⁴⁶ Ayrıca 13. yüzyıl içinde Anadolu'da bulunan zaviyelerin önemli bir kısmı "batını" zümrelere aittir. Özellikle Orta Anadolu sahası Kalenderi, Haydari, Babai gibi heteredoks olarak adlandırılan gayri Sünni tarikatlara ait zaviyelerin kurulduğu bir saha olmuştur.²⁴⁷ Bu bağlamda Rum Eyaleti'nin de heteredoks tarikâtlerin önemli faaliyet alanlarından olduğu bilinmektedir.²⁴⁸ Bunun önemli kanıtlarından biri Kalenderi ve Haydari gibi

²⁴² Ocak, 2014, s. 31, 34-35; Barkan, 2006, s. 284.

²⁴³ Ocak, 2014, s. 25, 33; Melikof, 2015, s. 141.

²⁴⁴ Neşri, 1949, s. 171, 203, 309; Barkan, 2006, s. 293; Ocak, 1978, s. 248; Ocak-Faruki, 1997, s. 471; Turan, 2009, s. 231, 254, 326; Wolper, 2003, s. 27.

²⁴⁵ Turan, 2009, s. 193, 312, 328; Danişmendliler döneminde vakıflar aracılığı ile inşa edilen dini, sosyal ve ilmi müesseseler hakkında günümüze Niksar'da bulunan Melik Danişmend Gazi zaviyesinin vakfiyesi ve Amasya valiliği de yapmış olan Halifet Gazi'nin yaptırmış olduğu Halifet Gazi medresesinin vakfiyesi ulaşımıştır. Bunlardan ilki 1164 tarihli diğeri 1225 tarihli. Solmaz, 2001, s. 374-375.

²⁴⁶ Turan, 2009, s. 326-327.

²⁴⁷ Moğol istilası ile birlikte Harezm, Horasan ve Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya çok sayıda derviş de gruplar halinde gelmiştir. 12. yüzyıldan itibaren Anadolu Yesevi, Kalenderi, Haydari ve Babai gibi "batını" tarikat mensubu dervişlerin faaliyet alanı olmuştur. 13. yüzyıldan itibaren sayıları artmaya başlayan ve zamanının büyük bir kısmını gezgincilikle geçiren Kalenderi ve Haydari derviş grupları yoksulluk halinde ve dilenerek gezerlerdi. Bu derviş gruplarının Anadolu'daki en erken ve en önemli temsilcileri ise Barak Baba ve müritleridir. Ocak, 2012, s. 13, 19; Ocak, 1978, s. 254; Ocak-Faruki, 1997, s. 470; Sadullah Gülten, *Heterodoks Dervişler ve Alevîler*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 26.

²⁴⁸ Gülten, 2015, s. 29.

heteredoks dervişler tarafından kullanılan abdal²⁴⁹, dede, baba unvanlı çok sayıda zaviyenin bu bölgede görülmesidir.²⁵⁰

Anadolu’da bazı zaviyeler kilise gibi dinî yapıların zaviyeye dönüştürülmesi ile kurulmuştur.²⁵¹ 13. yüzyılın sonu 14. yüzyılın başlarında yerel emirlerin idaresine geçen Rum Eyaleti’nde kervansaray, cami gibi bazı müesseseler de zaviyelere dönüştürülmüştür.²⁵² Bu dönüşümle birlikte bu müesseseler dönemin idarecilerinin siyasi, ekonomik ve sosyal gücünü artırmak ile birlikte yeni ele geçirilen bölgenin kontrol altında tutulmasında önemli rol oynamıştır. Selçuklu sultanlarının surlar, camiler, medreseler, kervansarayları güçlendirmelerinin aksine yeni idareciler zaviyeleri vakıflarla destekleyip yayılmasına zemin hazırlamıştır. Medrese ve cami gibi dinî kurumların aksine zaviyeler için vakıf kurmak daha az maliyetlidir. Bu nedenle sultanlar kadar zengin mal varlığına sahip olmayan yerel beyler zaviyeler kurup vakıflarla desteklemeyi daha çok tercih etmiştir. Vakıfların idaresi de aile üyelerinin ellerinde bulunmaktadır. Muineddin Pervane, Fahreddin Ali, Celaleddin Karatay gibi beyler bu şekilde zaviye vakıfları aracılığı ile özel mülklerini koruyup daha bağımsız hareket edebilmiştir. Böylece zaviyeler Sivas, Amasya, Tokat gibi önemli şehirlerin yapısının değişmesinde ve farklı grupların bir araya gelmesinde de önemli rol oynamıştır.²⁵³ 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra Sivas, Amasya ve Tokat’ta kurulan zaviyelerin, dervişlerin tüccarlarla bağlantı kurmasına yardımcı olacak şekilde pazar yerlerine ve şehrin kapılarına yakın yerlerde kurulduğu görülmektedir. Bu sayede dervişler, yerel yöneticiler ve tüccarlar arasındaki ilişki kolaylaşmıştır.²⁵⁴ E. S. Wolper, Selçuklu ve Beylikler döneminde Sivas, Tokat ve Amasya şehirlerinde medreselerin aksine zaviyelerin sayısının arttığını belirtir.²⁵⁵

Erken dönemde kurulan bazı zaviyelerin bir türbe yakınında kurulduğu da görülmektedir. Bu tür zaviyelerin kurulmasında türbede yatan kişi “vesile ve

²⁴⁹ Abdal “dünyadan habersiz, safderun, alık” ve “bir şeye akıl yormaz Kalender meşrep ve derviş adam” olarak tanımlanmaktadır. Pakalın, 1993, s. 5.

²⁵⁰ Gülten, 2015, s. 28-29.

²⁵¹ Ocak-Faruki, 1997, s. 473.

²⁵² Turan, 1980, s. 195; Wolper, 1995, s. 39.

²⁵³ Ocak, 1978, s. 248; Ocak, 2014, s. 303; Wolper, 1995, s. 39-40; Wolper, 2003, s. 26-27, 35; Singer, 2012, s. 169.

²⁵⁴ Wolper, 2003, s. 42; Wolper, 1995, s. 41.

²⁵⁵ Tokat’ta Halef Gazi (1299) ve Sünbül Baba (1298-1299) zaviyeleri bu dönemde inşa edilip Osmanlı döneminde de varlığını koruyan zaviyelerdendir. Wolper, 2003, s. 25-26; Bu zaviyelerle ilgili bkz. BOA TD, nr. 2, s. 42, 355, 364; BOA TD, nr. 19, s. 36, 44; BOA TD, nr. 79, s. 256-257; KKA TD, nr. 583, v. 30b.

timsal” olmuştur. Bu kişiler genelde o bölgede yerleşen göçerlerin lideri ya da babalarıdır. Bu bağlamda bu zaviyeler yolcular, tüccarlar ve gezgin dervişler için kutsal bir figüre bağlı somut bir sebep oluşturmuş, ziyaretçileri zaviyeye ve dolayısıyla bölgeye çekmiştir.²⁵⁶ Bir yerde doğrudan doğruya bir şeyh için kurulan zaviyeler ile birlikte bir cami etrafında zamanla ortaya çıkan zaviyeler de bulunmaktadır. Böylece zamanla daha büyük yapılar olan imaretler ortaya çıkmıştır.²⁵⁷

Zaviyeler çoğunlukla aynı yapısal mimariye sahiptirler. Büyük zaviyelerin aksine küçük zaviyelerde ayin yapılan ve namaz kılınan yer aynıdır. Büyük zaviyelerde ayin için “tevhidhane, meydan ya da semahane” adı ile ayrı bir kısım bulunurdu. Zaviyelerin en önemli fonksiyonu gelen geçen yolculara hizmet etmek olduğu için zaviyelerin önemli kısımlarından biri de konaklama odaları ve mutfaklardır. Ayrıca kütüphane, hamam, ahırlar da bu yapılar arasında yer alırlar. Zaviye kurucusu ya da ailesinin türbe ve mezarlarının bulunduğu bir bölüm de önemli kısımlardandır. Bu yapılar yolcular, tüccarlar ve gezgin dervişler için kutsal bir figüre bağlı ziyaretgâh olmuştur.²⁵⁸ Zaviyeler aynı zamanda birinci dereceden dinî propaganda mekânlarıdır.²⁵⁹ Farklı bölgelerden dervişler bir araya gelip dinî ve felsefi tartışmalar yapardı. Arkeoloji ve arşiv kaynaklarına göre 13. yüzyılın son yarısı ile 14. yüzyılın ikinci yarısı arasında Sivas, Amasya ve Tokat’ta hem sayı olarak hem de yapısal olarak zaviyelerin büyüdüğü anlaşılmaktadır.²⁶⁰ Osmanlı Devleti döneminde de zaviyelerin yapısal olarak büyük ve farklı bölümleri bünyesinde barındıran bir imareti ya da külliyei andırdığı görülmektedir.²⁶¹

²⁵⁶ Wolper, 2003, s. 32-34; Barkan, 2006, s. 295.

²⁵⁷ Eyice, 1963, s. 24.

²⁵⁸ Ocak-Faruki, 1997, s. 474; Wolper, 2003, s. 32.

²⁵⁹ Ocak-Faruki, 1997, s. 304.

²⁶⁰ Wolper, 2003, s. 59-60.

²⁶¹ Eyice, 1963, s. 21-22, 31; Ocak, 1978, s. 250; Ocak-Faruki, 1997, s. 471, 473.

BİRİNCİ BÖLÜM

EYALET-İ RUM'DA ZAVİYELER

16. yüzyılda Eyalet-i Rum'un önemli bir ticari ve askeri yol güzergâhında olması bölgede dinî-kültürel kent merkezlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dönem içinde nüfus artışına da bağlı olarak bölge, şehirleşmenin de yüksek olduğu alanlardan biri olmuştur.²⁶² 15. ve 16. yüzyıla ait tahrir defterlerinden Eyalet-i Rum'da 425 zaviye tespit edilmiştir. Zaviyelerin büyük bir kısmı kırsalda yer almakta olup Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde önemli hayri hizmetleri yerine getirerek sosyal ve dini hayatın düzenlenmesine katkı sağlamışlardır. Zaviyelerin en önemli fonksiyonu kaynaklarda geçen ifade ile *ayende ve revendeye hizmet etmek* yani gelen geçen yolcuların konaklama, yeme içme gibi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu doğrultuda zaviyelerin özellikle bazılarının daha 16. yüzyılda çok sayıda görevliye sahip önemli bir istihdam sahası oldukları tespit edilmektedir. Zaviye giderleri ve görevlilerin iaşesi için ihtiyaç duyulan maddi kaynak ise zaviyelerin vakıf akarlarından sağlanmıştır. Bununla birlikte pek çok zaviyenin değişen büyüklüklerde zaviye çiftliğine sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu çiftliklerde özellikle 15. yüzyılda nispeten de 16. yüzyılın ikinci yarısında dervişler doğrudan iktisadi faaliyetlere katılmıştır.

Bu bölümde zaviyelerin kuruldukları yerlerin tespiti ile birlikte yukarıda bahsi geçen konulara dair liva/sancak bazında tek tek zaviyelerin incelenen dönem içindeki durumu hakkında bilgi vermeye çalışılacaktır. Giriş kısmında da bahsedildiği üzere sancaklar en çok zaviyenin bulunduğu sancaktan en az bulunan sancağa göre sıralanmıştır. Zaviyeler ise alfabetik sıraya göre ele alınıp değerlendirilmiştir.

1. Tokat Sancağı

1.1. Abdal Konaş Baba Zaviyesi

Tahrir defterlerinde ilk olarak 1574 yılı tahrir defterinde rastlamaktadır. Zaviye 16. yüzyılda Sonisa kazasının merkezinde kurulmuştur. Zaviyede Derviş Musa veled-i İbrahim, Zeynel veled-i O, Mehmed veled-i Hüseyin Abdal,

²⁶² İslamoğlu, 2010, s. 218-219.

Kalender Abdal veled-i Receb, Mustafa Abdal ve Derviş Hasan adında altı nefer bulunmaktadır. Zaviyedeki dervişler ziraatle uğraşıp ekip biçtikleri yerler için behresin vermişler geri kalanıyla da zaviyede gelen geçene hizmet etmişlerdir. Ayende ve revendeye hizmetleri karşılığında avarız, divani ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır.²⁶³

1.2.Abdal Mehmed Hankahı

1576 tarihli vakıf defterinde *hankah-ı Abdal Mehmed der karye-i Bayram Alanı* şeklinde bahsi geçen zaviye Felenbel nahiyesine tabi Bayram Alanı köyünde kurulmuştur. Lâdik kazasına tabi Boğazköy'ün malikânesinin bir kısmı Abdal Mehmed hankahına vakfedilmiştir.²⁶⁴

1.3.Aceb Şir Hankah ve Zaviyesi

Tokat merkezde yer alan Aceb Şir zaviyesi İlhanlı dönemi yapılarındandır. Aceb Şir adıyla Tokat'ta bir de türbe inşa edilmiştir. Kitabede türbenin sahibinin adı belirtilmemekle birlikte birinci satırda Aceb Şir adı geçtiğinden bu adla anılmaktadır.²⁶⁵ Tahrir defterlerinde bahsi geçen Mescid-i Aceb Şir mahallesinden de anlaşılacağı üzere mahallede bir de Aceb Şir Mescidi bulunmaktadır.²⁶⁶ Ayrıca mahallede bu adı taşıyan ve Hacı Mahmud b. Hacı Ahmed tarafından 1593-1594 tarihlerinde yapıldığı bilinen bir de çeşme vardır.²⁶⁷

Aceb Şir tahrir defterlerinde zaviye, hankah, mescit ve mahalle adı olarak yer almaktadır. Tokat merkezde 1455 yılı tahririnde kaydedilen Aceb Şir hankahı daha sonraki defterlerde yoktur. Buna karşılık Aceb Şir zaviyesini 16. yüzyıl

²⁶³ KKA TD, nr. 12, v. 10a.

²⁶⁴ BOA TD, nr. 387, s. 367, 537; KKA TD, nr. 583, v. 96b.

²⁶⁵ Uzunçarşılı, 1317 tarihli Aceb Şir Türbesi'ni "İvaz Paşa Mahallesi'nden geçince evkaf bir tepe üzerindedir. O tepe üzerindeki mahalleye bu isim verilir" diye tarif ederken aynı adla bir de mahalle olduğundan bahseder. Bkz. Uzunçarşılı, 1927, s. 19; Yılmaz Kurt "Aceb Şir" isminden hayvan adı olarak bahsetmektedir. Kurt, 1995, s. 84; Erzincan'ın kuzeyinde de Aceb Şir adıyla bir zaviye kurulduğu bilinmektedir. Ümit Kılıç, *XVI. yüzyılda Erzurum Eyaleti'nde Vakıflar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2005, s. 133.

²⁶⁶ 1455 yılında mahalle 53 neferden oluşmaktadır. 1485 yılında ise 38 nefer nüfusu bulunan "Seydi Aceb Şir" mahallesi 1530 yılında "Aceb Şar" olarak kaydedilmiş ve nüfusu 18 nefere düşmüştür. 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde tekrar nüfusu artan mahallenin 32 neferi bulunmaktadır. BOA TD, nr. 2, s. 39; BOA TD, nr. 19, s. 14; BOA TD, nr. 387, s. 431; BOA TD, nr. 287, s. 14-15; Aceb Şir Mescidinin vakfı için bkz. KKA TD, nr. 583, v. 21b.

²⁶⁷ Uzunçarşılı, 1927, s. 29; Gökbilgin, 1979, s. 403, 411.

sonlarına kadar tahrir defterlerinden takip edebilmekteyiz.²⁶⁸ Zaviyenin 19. yüzyılda faaliyette olduğu vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır.²⁶⁹

Vakıf defterine göre Aceb Şir zaviyesinin şeyhi Seyyid Kasım olup günlüğü 2 akçe gelire sahiptir. Zaviyede ayrıca şeyh dışında, gelen geçen yolcuların işleri ile ilgilenen görevlilerin olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bunların kim oldukları belirtilmemiş görev karşılığı senelik 180 akçe ödenmiştir.²⁷⁰

Zaviye vakfının gelir kaynakları mezra, zemin, bahçe gibi tarım işletmeleri ile ticari kuruluşlardan oluşmaktadır.²⁷¹ Aceb Şir zaviyesi önceden Yeni Müslüman nahiyesine tabi olan sonradan Zile kazasında tahrir olunan Arslan Danişmend mezrası ile Kazabad'a tabi Müşerref(?) mezralarının malikâne hissesinden gelir elde etmektedir. Hasan köyüne tabi Arslan Danişmend mezrasının malikânesinin dörtte üç hissesi zaviyeye ait olup mezranın rub'ı malikânesi 25 akçedir. Müşerref mezrasından 16 müd hâsılat elde eden zaviyeye 2 adet zeminin malikânesi de vakfedilmiştir. Bunlardan Sağan Kalası'nın yakınında bulunan zeminin malikânesinden 10 kile hâsılat elde etmektedir. Tokat'ta 5 bab dükkândan senelik 1.232 akçe kira geliri olan zaviye 5 kıta bahçenin senelik kirasından ise 400 akçe almaktadır. Zaviyenin gelirlerinden senelik *aşure taamı* için 180 akçe ayrıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca gelirin bir kısmı ile de gelen geçen yolcuların yiyecek ihtiyacı karşılanmıştır. Mahsulün geri kalanının ise şeyh olanların tasarrufuna bırakılması şart koşulmuştur.²⁷²

1.4.Ağca Koca / Ağca Hoca Zaviyesi

Tahrir defterlerinden zaviyenin yeri tam olarak tespit edilememekle birlikte 15. ve 16. yüzyıl boyunca Karahisar-ı Behramşah'ta bulunan Tezekçi köyünün malikâne gelirini tasarruf ettiği görülmektedir. Bununla birlikte ilk olarak 1485 yılı tahrir defterinde karşımıza çıkan zaviye *Ağca Koca an kabl-ı Ali Bey Müşalim*

²⁶⁸ BOA TD, nr. 2, s. 39, 42; BOA TD, nr. 79, s. 226; BOA TD, nr. 387, s. 431, 460; KKA TD, nr. 12, v. 154a; KKA TD, nr. 583, v. 21b, 33b ve ek belge.

²⁶⁹ Açikel, 2015, s. 52.

²⁷⁰ KKA TD, nr. 583, v. 33b ve ek belge.

²⁷¹ BOA TD, nr. 79, s. 226; BOA TD, nr. 387, s. 460; KKA TD, nr. 12, v. 154a; KKA TD, nr. 583, v. 21b, 33b

²⁷² KKA TD, nr. 583, v. 33b ve ek belge (Not: 583 numaralı evkaf defterinin Acebşir zaviyesi ile ilgili sayfasının bir kısmı silinmiş olduğundan deftere ek belge konulmuştur. Ek belgede zaviyenin belli olmayan vakıf gelirleri ve giderleri yer almaktadır).

olarak kayıtlara geçmiştir. Karahisar-ı Behramşah Kalesi, Müşalim Kalesi olarak da anıldığından zaviye büyük ihtimalle bu kale civarında yer almaktadır.²⁷³

Karahisar-ı Behramşah'ta Tezekçi köyünün malikâne gelirini vakf olarak tasarruf eden zaviyenin 1485 yılı tahririnde malikâne geliri yazılmamış 1519 yılında ise yazılar silindiği için okunamamıştır. 1530 yılı muhasebe-icmal defterine göre zaviyenin bu köydeki malikâne hissesi 1.620 akçedir. 1574 yılında ise geliri belirtilmemiştir.²⁷⁴

Tahrir defterlerinde Kilmigad nahiyesinde Zaimüddin köyünün hem malikâne hem de divani gelirine sahip olan Ağca Hoca (Hevace) adıyla kayıtlı bir zaviye daha tespit edilmiştir. Bu zaviye 1519 ve 1530 yılı tahririnde açık bir şekilde Ağca Hoca (Hevace) şeklinde yazılmışken²⁷⁵ 1485²⁷⁶, 1553²⁷⁷, 1572²⁷⁸ yılı tahrirlerinde zaviyenin Kilmigad'a tabi *zaviye-i Ağca Koca der karye-i mezbure* ifadesiyle yazılması farklı iki zaviye olabileceklerini düşündürse de bunu destekleyecek başka bir bilgiye ulaşılammıştır.

1485 yılında Ağca Koca zaviyesinin zaviyedarı Lütfullah veled-i Şeyh Mahmud'dur. Muaf olarak yazılmıştır.²⁷⁹ 1519 yılında zaviye şeyhi olan Emir Hacı 1553 yılında da görevini sürdürmektedir. Bu tarihte zaviyedar olarak da yazılan Şeyh Emir Hacı ile birlikte Zaimüddin köyü içinde *evlad-ı Ağca Koca* olarak ayrıca yazılmış 5 nefer nüfus bulunmaktadır. 5 neferden 3 tanesi *çelebi* 1 tanesi ise *baba* unvanına sahiptir. Ayrıca köy halkından bir kişinin de zaviye hizmetinde çalıştığı belirtilmiştir. 1572 yılında da ayrıca kaydedilen Ağca Koca evladının sayısı 11 nefere yükselmiştir. Bunlardan İskender veled-i Emir Hacı sipahi olarak yazılmış olup aynı zamanda zaviye şeyhidir.²⁸⁰

Zaimüddin köyünün hem divani hem de malikâne hissesi (iki baştan) zaviyeye vakfedilmiştir.²⁸¹ 1485 yılında toplam geliri 687 akçe olan zaviye 1519 yılında *bir*

²⁷³ BOA TD, nr. 19, s. 171; BOA TD, nr. 79, s. 261.

²⁷⁴ BOA TD, nr. 19, s. 170; BOA TD, nr. 387, s. 467; BOA TD, nr. 79, s. 261; KKA TD, nr. 12, v. 184a-b.

²⁷⁵ BOA TD, nr. 79, s. 96; BOA TD, nr. 387, s. 443.

²⁷⁶ BOA TD, nr. 19, s. 534.

²⁷⁷ BOA TD, nr. 287, s. 234.

²⁷⁸ KKA TD, nr. 14, v. 249a-b.

²⁷⁹ İlerleyen sayfalarda görüleceği üzere sonraki dönemde kendi adıyla anılacak olan bir zaviye inşa etmiştir.

²⁸⁰ BOA TD, nr. 19, s. 534; BOA TD, nr. 79, s. 96; BOA TD, nr. 387, s. 443; KKA TD, nr. 14, v. 249a-b.

²⁸¹ Eyalet-i Rum'da uygulanan malikâne-divani sistemi içinde geçen iki baştan ifadesine ikinci bölümde zaviyelerin iktisadi durumlarından bahsedilirken ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

buçuk çiftlik ve bir ekinlü yer olarak tasnif olunan bir zemini de iki baştan tasarruf etmeye başlamıştır. Bu tarihte zaviyenin toplam hâsılı 883 akçeye çıkmıştır. Ayrıca zaviye tasarrufunda bulunan zemin *zeminha-i zaviye iki baştan zaviyeye tasarruf olunur* ifadesiyle kayıtlı olup 883 akçe gelir yazılmıştır. 1572 tarihinde ise geliri değişmeyen zaviyenin *bir buçuk çiftlik ve bir ekinlü yer* olan zemin ile birlikte dört zemin daha tasarruf ettiği anlaşılmaktadır.²⁸²

1.5.Ahi Evran (Ahi Evren) Zaviyesi²⁸³

Anadolu ve Balkanlarda Ahi Evran adıyla çok sayıda zaviye vardır. Bunlardan bir tanesi de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden önce Tokat'ta kurulmuştur.²⁸⁴ 1373 tarihli vakfiye kaydına göre zaviyenin tevliyeti vakfın kurucusundan sonra Ahi Evran ashabından olanlara şart koşulmuştur.²⁸⁵ Zaviyenin kurucusu hakkında tahrir defterlerinde bir bilgi yoktur. *Zaviye-i Ahi Evran der Tokat* ifadesiyle tahrir olunan zaviye²⁸⁶ haricinde Tokat merkezde bir de *hankah-ı Ahi Evran* kaydedilmiştir.²⁸⁷ Zile kazasında mahallelerden sonra Zile merkezde bulunan zaviyeler kaydedilirken Ahi Evran zaviyesinin zaviyedarı Ahi Derviş'te burada tahrir olunmuştur. Bir çift çiftlik tasarruf eden zaviyedar Ahi Derviş, çiftliğin divani gelirini behresin olarak (80 akçe) vermekle yükümlü tutulmuştur.²⁸⁸ 18.

²⁸² BOA TD, nr. 19, s. 534; BOA TD, nr. 79, s. 96; BOA TD, nr. 387, s. 443; BOA TD, nr. 287, s. 234; KKA TD, nr. 14, v. 249a-b.

²⁸³ Tahrir defterlerinde olarak iki farklı şekilde de geçmektedir. Hatta aynı defterde dahi iki yazım şekli de karşımıza çıkmaktadır. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 79, s. 24, 45, 257, 364; Hankah kaydedilirken ise ikinci yazım şeklinde

olduğu gibi olarak kayıtlıdır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 42; Bu çalışmada bundan sonra ikinci yazım şekli kullanılarak Ahi Evran olarak bahsi geçecektir.

²⁸⁴ Ali Açıklık, "XV-XVI. Yüzyıllarda Artukabad Kazasının Sosyal Yapısı", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 25, Erzurum, 2004, s. 197.

²⁸⁵ Kucur, 1993, s. 82-83; Ali Açıklık-Abdurrahman Sağırılı, *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler*, C. I, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Tokat, 2005, s. 117-120.

²⁸⁶ Bazı yerlerde *zaviye-i Ahi Evran 'aliye el-rahman der nefis-i Tokat* ifadesiyle kayıtlıdır. BOA TD, nr. 19, s. 45, 151, 257; BOA TD, nr. 79, s. 24, 45-46, 237; BOA TD, nr. 387, s. 433, 456, 461; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 12, v. 131a; KKA TD, nr. 14, v. 155a, 179a; KKA TD, nr. 583, v. 34b; 19 numaralı tahrir defterinde "Vilayeti Kırşehir" de yer almaktadır. Bu nedenle defterde Kırşehir'de bulunan Ahi Evran zaviyesi ve vakıfları hakkında da bilgiye ulaşılabilmektedir. BOA TD, nr. 19, s. 279-339.

²⁸⁷ 1455 yılında çok sayıda hankahtan biri olarak kaydedilen *hankah-ı Ahi Evran* sonraki dönem tahrirlerinde yer almamaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 42.

²⁸⁸ *Zaviye-i Ahi Evran zaviyedar Ahi Derviş sonradan şart-ı zaviye olmağın divanisine behresin vire deyu buyruldu*. BOA TD, nr. 79, s. 197; BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 131a.

yüzyılda Salih Efendi'nin şeyh olduğu zaviye²⁸⁹ vakıf kayıtlarına göre 19. yüzyılda da faaliyettedir.²⁹⁰

Ahi Evran zaviyesinde şeyh, müteveli, imam, ferraş, tabbah (aşçı), naib, kâtip ve hafızdan oluşan çok sayıda vazifeli bulunmaktadır. Vakıf şartı gereğince zaviyenin gelirlerinin önemli bir kısmı bu görevlilere ücret olarak ödenmekte geri kalanı ayende ve revendeye sarf olunmaktadır.²⁹¹ H. 1186 (M. 1772-1773) yılına ait Ahi Evran vakfının taksimi ile ilgili defterde zaviyede görevli kişilerin sayısında artış yaşandığı görülmektedir. İmam, naib, tabbah, meşihat (şeyh), monla, katib, camcı, merhem(?) ve ferraşın görevli olduğu zaviyede en dikkat çekici olan ise 11 huffaz (hafızlar) bulunmasıdır.²⁹²

Ahi Evran zaviyesinin köy, mezra, bağ, bahçe, fırın-ı habbaz, dükkân ve kira gibi çok çeşitli gelir kalemleri vardır (Tablo 1). 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu gelirleri tahrir defterlerinden tespit etmek mümkündür.

Vakfın Yeri		Malikâne Hissesi	Hâsılı (1530) ²⁹⁴	Hâsılı (1576) ²⁹⁵
Tokat	Bağ ve bahçe	5 kıta	1.500 ²⁹⁶	380
	Fırın-ı habbaz	2 pare		
	Dükkânlar	12 tane	-	3.348
	Kira Gelirleri	-	-	580

(devam ediyor)

²⁸⁹ TŞS, nr. 1, s. 151.

²⁹⁰ Açıkkel, 2015, s. 52.

²⁹¹ KKA TD, nr. 583, v. 34b; Yedi yıldız, 1983, s. 55-60.

²⁹² TŞS, nr. 1, s. 151.

²⁹³ Kaynak: BOA TD, nr. 2, s. 42, 384, 404, 421, 422, 423, 424; BOA TD, nr. 19, s. 45, 151, 257, 237, 258, 259, 364; BOA TD, nr. 79, s. 24, 45-46, 197, 237, 364, 368-369, 369-370, 380; BOA TD, nr. 387, s. 433, 456, 461; BOA TD, nr. 444, s. 154; BOA TD, nr. 287, s. 70, 109-110; KKA TD, nr. 12, v. 131a, 219b, 220b, 232a, 232b; KKA TD, nr. 14, v. 155a, 179a. KKA TD, nr. 38, v. 144b; KKA TD, nr. 583, v. 34b, 73a, 73b, 74b, 112a.

²⁹⁴ Ahi Evran zaviyesinin 1530 yılında toplam geliri 5.923 akçedir. BOA TD, nr. 387, s. 436, 456, 461, 482, 483, 484.

²⁹⁵ Defterde zaviyenin toplam geliri 19.033 akçe olarak yazılmış olmakla birlikte gelirler hesaplandığında 19.413 akçe çıkmaktadır. KKA TD, nr. 583, v. 34b.

²⁹⁶ 1530 yılı muhasebe defterinde zaviyenin Tokat merkezde geliri kaydedilirken divani hasılı 150 ve malikânesi de 150 akçe olarak yazılmıştır. Diğer defterlerde hasıl 1500 akçe yazılmışken hasıl-ı divani 150 akçe yazılmıştır. 1530 yılı tahrir defterinde muhtemelen yanlışlık yapılmıştır. BOA TD, nr. 79, s. 24; BOA TD, nr. 387, s. 433; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 155a.

(Tablo 1: devamı)

Artuk-abad / Silis Özü ²⁹⁷	Bedir Kal'a k.	Nısfı (yarısı)	-	1.800
	Yağmur k.	Tamamı	-	1.445
	İsbolos k.	Tamamı	2.830	1.345
	Efke k.	Tamamı	915	635 ²⁹⁸
	Haris k.	Tamamı	140	885
	Gederik k.	Tamamı	-	1.725
	Ermit k.	Tamamı	-	1.800
Venk	İzvisti k.	Tamamı	1.454	-
Meşhed-abad	Kulaca k. ²⁹⁹	Nısfı	584	840
Zile	Kadı Şehri k. ³⁰⁰	Nısfı	-	-
	Kurşunlu k.	8 sehinden 5 sehimi	-	1.800
	Kırlar k.	Tamamı	-	2.830
	Çiftlik ³⁰¹	Bir çift	80	-
Çorum / Osmancık	Girmi Oğlanı k. /Yahya Bey Çiftliği ³⁰²	Tamamı	-	-

Ahi Evran Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)

Zaviye 15. ve 16. yüzyılda sahip olduğu vakıfları korumuş yeni vakıf gelirleri elde etmeye devam etmiştir.³⁰³ Kurşunlu, Haris, Yağmur, Bedir Kala' ve İzvisti köyleri 18. yüzyılın sonlarında hala zaviye tasarrufundadır.³⁰⁴

1373 tarihli vakfiyesine göre zaviyenin gelirleri önce vakıfların tamir ve onarımına harcanmaktadır. Giderler arasında zaviye imamının maaşı, misafirlerin yemek ihtiyacının karşılanması ve diğer masraflar da yer almaktadır. Ayrıca hayatta olduğu süre zarfında vakfın kurucusu müteveli olarak gelirlerin yarısının tasarruf hakkında sahip olacaktır. Vakfın tevliyetinin onun ölümünden sonra kardeşinin evladından “salih olanına”, ondan sonra ise “Ahi Evran ashabından olup zaviyede hizmet eden kimseye” ait olduğu anlaşılmaktadır.³⁰⁵ 1576 tarihli

²⁹⁷ İlk zamanlarda Gederik, Haris, Efke ve İsbolos köyleri doğrudan Artuk-abad kazasına bağlı Silis Özü nahiyesine tabi iken sonraki tahrirlerde durum değişmiştir. Haris köyü Silis Özü nahiyesine tabi iken diğer köyler doğrudan Artuk-abad kazasına tabi kılınmıştır.

²⁹⁸ Efke köyünün malikânesinin 8 sehinden 5 sehimi zaviyeye vakfedilmiştir.

²⁹⁹ Kulaca köyünün idari durumu zaman zaman Kazabad, Meşhedabad ve Zile kazaları arasında değişikliğe uğramıştır. Amasya kadısına gönderilen bir mektub ile ise Kulaca köyünün malikâne gelirinin Şeyh Sadi zaviyesine ait olduğu belirtilmiştir. BOA TD, nr. 19, s. 45, 151, 257, 258, 259; BOA TD, nr. 387, s. 461.

³⁰⁰ 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Zile kazasında Özi-kavağı nahiyesine tabi Kadı Şehri köyünün malikânesinin yarısını da zaviyeye vakfedilmiştir. KKA TD, nr. 12, v. 160a; MAD, nr. 6041, s. 7.

³⁰¹ Zaviyenin Zile merkezde zaviyedar tasarrufunda 80 akçe geliri olan bir çift çiftliği bulunmaktadır. BOA TD, nr. 79, s. 197; BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 131a; KKA TD, nr. 14, v. 155a.

³⁰² Zaviyeye Çorum sancağında Osmancık kazasına tabi Girmi Oğlanı köyündeki Zeynel Abidin tasarrufunda olan Yahya Bey çiftliğinin malikânesi de vakfedilmiştir.

³⁰³ BOA TD, nr. 79, s. 45-46, 237, 364, 368-369, 369-370, 380; BOA TD, nr. 444, s. 154; BOA TD, nr. 287, s. 109-110; KKA TD, nr. 583, v. 73a, 73b, 74b, 112a; KKA TD, nr. 12, v. 219b, 220b, 232a, 232b; KKA TD, nr. 14, v. 155a, 179a; KKA TD, nr. 38, v. 144b; Açikel, 2004, s. 216-217; Kurt, 1995, s. 92.

³⁰⁴ TŞS, nr. 1, s. 151.

³⁰⁵ Kucur, 1993, s. 82.

vakıf defterine göre ise 19.413 akçe olan toplam hâsılın vakıf şartı gereğince 11.400 akçesi masraf olarak zaviyede vazifeli kişilere verilmiş geri kalanı da gelen geçene hizmet etmek amacıyla kullanılmıştır.³⁰⁶ Ahi Evran zaviyesi hem vakıf akarı hem de görevli sayısının çok olması bakımından Tokat'ın büyük zaviyelerinden biridir.

1.6.Ahi Hacı Ahmed Zaviyesi

Zile kazasına tabi Kırklar köyünde kurulmuştur. Zaviyenin kitabesine göre Hacı Ahmed, Eretnalılar zamanında yaşamıştır.³⁰⁷ 14. yüzyılda kurulduğu tahmin edilen Ahi Hacı Ahmed zaviyesi ilk olarak 1455 yılı tahririnde karşımıza çıkmaktadır. Tahrir defterlerinde yalnızca zaviyenin vakıfları kaydedilmiş olup ayrıntılı bilgi yer almamaktadır.³⁰⁸

1455 yılı tahririne göre zaviyeye Venk nahiyesine tabi İzvisti köyünün malikânesi vakfedilmiştir. 16. yüzyılda ise Zile'ye tabi Kırklar köyü ile Artukabad'a tabi Yağmur köyünün malikâne gelirinin zaviyeye vakfedildiği görülmektedir. 1530 yılında Kırklar köyünden 2.212, Yağmur köyünden 1.960 akçe gelir elde etmektedir.³⁰⁹

1.7.Ahi İdris Hankahı

1455 yılında nefis-i Tokat'ta kaydedilen hankahlardan biri de Ahi İdris hankahı olup tahrir defterlerinde adı dışında başka bilgiye rastlanmamıştır.³¹⁰

1.8.Ahi Mahmud Zaviyesi

Keçeci Baba adıyla da bilinen Ahi Mahmud 13. yüzyılda Anadolu'ya Horasan'dan gelen pek çok dervişten biridir. Gül Ahi Baba, Ergani Mahmud, Saş

³⁰⁶ KKA TD, nr. 583, v. 34b.

³⁰⁷ Gökbilgin, 1979, s. 407.

³⁰⁸ BOA TD, nr. 2, s. 155; BOA TD, nr. 19, s. 117, 274; BOA TD, nr. 79, s. 206, 362; BOA TD, nr. 387, s. 457, 484; KKA TD, nr. 12, v. 134b-135a, 230a-230b; KKA TD, nr. 583, v. 74a.

³⁰⁹ 19 numaralı tahrir defterinde Kırklar ve Yağmur köylerine rastlanmakla birlikte zaviye hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu iki köyün zaviyenin vakıfları arasında yer alması 16. yüzyılın ilk yarısına ait 79 numaralı tahrir defteri ile başlamaktadır. BOA TD, nr. 2, s. 155; BOA TD, nr. 19, s. 117, 274; BOA TD, nr. 79, s. 206, 362; BOA TD, nr. 387, s. 457, 484; KKA TD, nr. 12, v. 134b-135a, 230a-230b; KKA TD, nr. 583, v. 74a.

³¹⁰ BOA TD, nr. 2, s. 43.

Veli, Hoca Mahmud Veli adları da Ahi Mahmud'a atfedilen isimler arasındadır. Türbesi bugün Tokat'ın Erbaa ilçesine bağlı Keçeci köyündedir.³¹¹

Tahrir defterlerinde zaviye ile ilgili bilgilere Kazabad'a tabi Fakihler ve Karaltan köyünde rastlanır. Zaviye Fakihler köyünde kayıtlı olmamasına rağmen köyün nüfusundan sonra ayrı olarak *evlad-ı Ahi Mahmud* başlığı altında Ahi Mahmud evladı olarak geçen neferler verilmiştir. 1485 tarihli tahrir defterine göre Fakihler köyünün Şeyh Ahi Mahmud ve evladının *kadimlik yurtları* olduğu anlaşılmaktadır. Karaltan köyünde ise *zaviye-i Ahi Mahmud ba-defter-i el-'atik* ifadesiyle kaydedilen zaviyeye 200 akçelik bir çiftliğin geliri bağlanmıştır.³¹² 16. yüzyılın ortalarında Karaltan köyünün nüfusundan ayrı olarak yazılmaya devam eden Ahi Mahmud evladı Fakihler köyünün 12 neferine karşılık 4 nefer³¹³ ve 4 zemin sahibi kişiden oluşmaktadır. Bir sonraki tahrirde köyün nüfusu 35 nefere çıkmışken *evlad-ı Ahi Mahmud* olarak tahrir olunanlar 16 nefer olmuştur.³¹⁴

Karaltan köyünde 1485 yılı tahririnde zaviyedar olarak yazılan Ahi Mahmud bir çift toprak tasarruf etmiştir. Köyde kayıtlı 44 neferden ayrı olarak yazılan Ahi Mahmud'un padişah emri ile muaf olduğu belirtilmiştir. Karaltan köyüne ait 1455 tarihli tahrir defterinde Şeyh Mehmed veled-i Seydi Ali de muaf olarak yazılmışsa da Ahi Mahmud ile bir ilişkisi olup olmadığı anlaşılmamaktadır.³¹⁵ 1572 yılında zaviye berat-ı hümayun ile Ahi adlı bir dervişin idaresindedir.³¹⁶ Ahi Mahmud ve evladının yerleştiği Fakihler köyüne rağmen zaviye bir sebepten ötürü muhtemelen Karaltan köyünde kurulmuş olup köyün adı sonradan Keçeci olarak

³¹¹ Ahi Mahmud ya da Keçeci Baba Zaviyesi hakkında bkz. Murat Hanılçe-Melike Tepecik, "Anadolu'nun Manevi Önderlerinden Bir Eren: Ahi Mahmud Veli (Keçeci Baba)", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 12, 2016, s. 141-169; Fahri Maden, "Keçeci Baba Ocağı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, s. 71, 2014, s. 147-169; Ali Açık, "Ahi Mahmud (Tokat)". *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014a, s. 126; Ali Açık, "Ahi Mahmud Zaviyesi (Kazabad)", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014b s. 127.

³¹² BOA TD, nr. 2, s. 95; BOA TD, nr. 19, s. 52, 73; BOA TD, nr. 79, s. 132-133, 154-155; BOA TD, nr. 387, s. 450; BOA TD, nr. 287, s. 316-317, 322; KKA, TD, nr. 14, v. 294a, 297a.

³¹³ Bahsi geçen neferler "caba" olarak yazılmış olup adları şöyledir: Hüseyin veled-i Ahi, Kadri birader-i O, Seydi Birader-i O, Mahmud veled-i Kadri. BOA TD, nr. 287, s. 322.

³¹⁴ Bahsi geçen neferlerin adları şöyledir: Hüseyin veled-i Ahi (caba), Emir Ali veled-i O (mütevelli), Kalender veled-i O (caba), Bali birader-i O (mücerred), Aydın birader-i O (nim)-beca-yı pedereş ma'a biradereş, Süleyman veled-i Kadri (nim)-beca-yı pedereş, Osman veled-i O (mücerred), Mehmed birader-i O (caba), Fazlı veled-i O (mücerred), Hasan veled-i Mahmud (caba), Sa'di veled-i Ahi (bennak), Hoca 'Ali veled-i O (caba), Piri Han birader-i O (caba), Osman veled-i Hoca 'Ali (mücerred), İbrahim veled-i Ca'fer (bennak)-beca-yı hod, Şerefeddin veled-i O (mücerred). KKA TD, nr. 14, v. 297a.

³¹⁵ BOA TD, nr. 2, s. 95; BOA TD, nr. 19, s. 52, 73; BOA TD, nr. 79, s. 132-133, 154-155; BOA TD, nr. 387, s. 450; BOA TD, nr. 287, s. 316-317, 322; KKA, TD, nr. 14, v. 294a, 297a.

³¹⁶ *Zaviye-i Ahi Mahmud ba-defter-i el-'atik haliya meşihat der tasarruf Ahi ba-berat-ı hümayun*. KKA TD, nr. 14, v. 294a.

anılmaya başlanmıştır.³¹⁷ Ahi Mahmud zaviyesinin 19. yüzyıl kayıtlarına göre de ayakta olduğu ve faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.³¹⁸

Ahi Mahmud zaviyesinin gelirlerine bakacak olursak; 16. yüzyılda Karaltan köyünde bir çiftliği bulunmakta ve buradan 200 akçe gelir elde etmektedir.³¹⁹ Karaltan köyünün vergi miktarı karşısında zaviyeye vakfedilen meblağ oldukça azdır. Öyleki 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin 200 akçe gelirin karşılık köyden 7.650 akçe vergi alındığı görülmektedir. Fakihler köyünde ise köyün malikâne geliri Şeyh Adil zaviyesine vakfedilmişken divanisi tımar olarak yazılmıştır. Ahi Mahmud ve evladının kadimlik yurdu olması hasebiyle köyün divani geliri muhtemelen Ahi Mahmud ve evladının tasarrufunda olmalıdır. Buna göre buğday, arpa, keten, koyun, kovan, değirmen, bad-ı hava ve deştbanı, tapu-yı zemin gibi çok çeşitli vergi birimini barındıran köyün vergisi 16. yüzyıl boyunca 550 akçeden 2.000 akçeye çıkmıştır.³²⁰

1572 yılı tahrir kaydına göre Ahi Mahmud evladı olarak kayıtlı neferlerin bazıları toprak sahibidir.³²¹ Sonraki dönemlere nazaran 15. ve 16. yüzyıldaki zaviye mensupları bizzat çalışıp üreten ve iktisadi faaliyetlerde bulunan kimselerdir. Bu bağlamda Ahi Mahmud zaviyesindeki dervişlerin de “toprak açıcı derviş” oldukları düşünülebilir.³²²

1.9.Ahi Muhyiddin / Ahi Yar Ali Çelebi Zaviyesi ve Hankahı

Tokat'ta 1317 yılında kurulan zaviye İlhanlı dönemi yapılarındandır. Kitabesine göre zaviye Abdullah bin Muhyi tarafından kurulmuştur. Abdülmuttalib zaviyesi olarak da bilinen zaviye³²³ tahrir defterlerinde Ahi

³¹⁷ Zaviyenin bulunduğu Keçeci köyü ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar Fakihler köyünün sonradan Keçeci köyü olarak anılmaya başlandığını ileri sürerken bir diğer görüşe göre ise Karaltan köyü sonradan Keçeci köyü olarak anılmaya başlanmıştır. Hanılçe-Tepecik, 2016, s. 148; Maden, 2014, s. 157; Açık, 2014b, s. 127.

³¹⁸ Ali Açık, “Tokat Kazası’nda Vakıf İdaresinin Teşkili ve Gelişimi (1835-1890)”, *Vakıflar Dergisi*, S. 43, 2015, s. 52.

³¹⁹ BOA TD, nr. 387, s. 450; BOA TD, nr. 287, s. 317; KKA, TD, nr. 14, v. 294a; Bu çiftlik 19. yüzyılda hala zaviye tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Ali Açık, 2014b, s. 127.

³²⁰ BOA TD, nr. 19, s. 73; BOA TD, nr. 387, s. 451; BOA TD, nr. 287, s. 322; KKA, TD, nr. 14, v. 297a.

³²¹ KKA TD, nr. 14, v. 297a.

³²² Yörük, 2017, s. 109-144.

³²³ Kucur, 1993, s. 64-65; Uzunçarşılı, 1927, s. 18; Gökbilgin, 1979, s. 403, 411; Açık, 2004, s. 197; Ali Açık, “Ahi Muhyiddin Zaviyesi”. *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 139; Özköse, 2015, s. 82; Denknalbant Çobanoğlu, 2019, s. 33; Ahi Muhyiddin Vakfı Vakfiyesi’nde “...el-hayr Ah Muhyiddin ibn Abdullah” olarak bahsi geçmektedir. Bkz. Açık-Sağır, 2005, s. 78-79.

Muhyiddin ve Ahi Yar Ali Çelebi olarak kaydedilmiştir.³²⁴ Ayrıca 1455 yılı tahrir defterine göre nefis-i Tokat'ta Muhiddin Çelebi hankahı da bulunmaktadır.³²⁵ Tahrir defterlerinde Ahi Muhyiddin adı zaviye, hankah ve mescit olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaviye ve hankah Ak Muhyiddin ve Ahi Muhyiddin olarak yazılmış olup aynı defterde dahi iki farklı ifadeye rastlanmaktadır.³²⁶

Bugün Mahmut Paşa mahallesinde bulunan zaviye 1576 tarihli evkaf defterine göre Soğuk Pınar/Sovuk Pınar mahallesinde yer almaktadır.³²⁷ 1485 yılı tahrir defterinde Sovuk Pınar mahallesinde kayıtlı 23 neferden biri Cafer veled-i Ahi Muhyiddin olarak geçmektedir. Bu kişi zaviye kurucusunun evladı olmalıdır.³²⁸ Buna göre zaviyenin 15. yüzyılda kurulduğu söylenebilir.

Zaviyede şeyh, türbehan, ferraş ve bevvab görev yapmaktadır. Fakat kaç görevli olduğu belli değildir. Zaviyenin şeyhliğini berat-ı hümayun ile Seyyid Halil yürütmektedir. Berat-ı hümayun ile İbrahim'in ferraş olarak görev yaptığı zaviyede Emir Hasan müteveli, türbehan görevi ise Seyyid Taci elindedir. Vakfın tevliyeti evlada şart koşulmuş olup mahsulün yarısını tasarruf etmektedir. Mahsulün diğer yarısı da gelen geçen yolcular için harcanmaktadır. Evkaf defterine göre tevliyet ciheti 5.444 akçedir. Tevliyete mutasarrıf olanlar ise Mevlana Mehmed Çelebi Zeyni Zade el-Gazi, Şeyh Şah Hatun binti Zeyni Çelebi, Seyyid Halil bin Seyyid Muttalib, Seyyid Taci bin Seyyid Muttalib ve Şeyh Şah Hatun binti Yusuf Çelebi'dir.³²⁹

Günümüze kadar varlığını koruyan zaviyenin vakıfları arasında bazı köy ve mezralar ile birlikte bahçe gelirleri bulunmaktadır. 1455 yılı tahririnde zaviyenin

³²⁴ 1455 yılı tahririnde Yar Ali olarak kaydedilmişken 1576 tarihli evkaf defterinde Ahi Yar Ali Çelebi olarak kaydedilmiştir. Diğer defterlerde ise Ahi Muhyiddin adı geçmektedir.

³²⁵ BOA TD, nr. 2, s. 42.

³²⁶ Hankah-ı Ak Muhiddin için bkz. BOA TD, nr. 79, s. 32-33; BOA TD, nr. 287, s. 89-90; KKA TD, nr. 14, v. 166b-167b; Hankah-ı Ahi Muhiddin için bkz. BOA TD, nr. 387, s. 435; BOA TD, nr. 287, s. 106-107; KKA TD, nr. 14, v. 177a-177b; Zaviye-i Ahi Muhiddin için bkz. KKA TD, nr. 14, v. 174b-175a; Zaviye-i Ak Muhiddin için bkz. BOA TD, nr. 79, s. 37; BOA TD, nr. 287, s. 102.

³²⁷ 1485 yılı tahririnde Sovuk Pınar Mahallesi ve mahallede kayıtlı neferlerden bir tanesi Ahi Muhyiddin olarak kaydedilmiştir. Fakat zaviye bahsi geçmemektedir. Bkz. BOA TD, nr. 19, s. 13; 1519 yılında Sovuk Pınar Mahallesi kayıtlı olmasına rağmen zaviye hakkında bir malumat verilmemiştir. BOA TD, nr. 79, s. 13-14; "Vakf-ı zaviye-i Ahi Yar Ali Çelebi der Mahalle-i Sovuk Pınar der nefis-i Tokat ber muceb-i vakfiye" KKA TD, nr. 583, v. 31a; BOA, TD, 387, s. 432; Kucur, 1993, s. 65; Zaviye Kültür Bakanlığı sitesinde "Mahmutpaşa Mahallesi Soğukpınar yolu üzerinde" tarif edilmektedir. <https://tokat.ktb.gov.tr/TR-231637/tekke-zaviye-ve-turbeler.html>, 29.10.2021.

³²⁸ Sovuk Pınar mahallesinde "evlad-ı Mezid Bey" başlığı altında mahalle nüfusu haricinde kayıtlı 4 nefer daha bulunmaktadır. Ayrıca 'avarızdan muaf oldukları notu düşülmüştür. BOA TD, nr. 19, s. 13.

³²⁹ KKA TD, nr. 583, v. 31a.

vakıfları arasında bulunan Kışla köyünün Yar Ali evladı vakfı olduğu görülmektedir. Sonraki tahrirlerde köy, Ahi Muhyiddin zaviyesi vakfı olarak kaydedilmeye başlanmıştır. Kışla köyünün malikânesinin yarısı zaviyeye diğer yarısı da Ahi Muhyiddin mescidine vakfedilmiştir. Bu durumda zaviye ile birlikte aynı adla bir de mescit olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısı içinde zaviye ve mescit, Kışla köyünden 831 akçe gelir elde etmektedir.³³⁰ 1576 tarihli evkaf defterinde Komanat'a tabi Kışlacık köyü olarak anılan köyün Muhiddin Çelebi bin Yar Ali evladına ait olduğu görülmektedir. Köyün mahsulünün yarısı Tokat'ta Yar Ali Çelebi tarafından bünyad edilen hankahın masrafına diğer yarısı da hankah yakınında bulunan mescidin imamına, türbehana ve köprü tamiri için ayrılmıştır.³³¹

Ahi Muhiddin hankahı³³² ise Venk nahiyesine tabi Zekicik köyü³³³ ile Cincife nahiyesine tabi Sideni köylerinin malikânesinin tamamını tasarruf etmektedir. 1530 yılı muhasebe defterine göre hankah Sideni köyünden 3.352 akçe gelire sahiptir. Buna karşılık köyün divani geliri malikânenin neredeyse iki katı kadar olup 5.592 akçedir. Zekicik köyünün malikânesinden ise 1.805 akçe gelir elde etmektedir.³³⁴ 16. yüzyılın ikinci yarısına ait evkaf defterine göre zaviyenin vakıfları artmıştır. Buna göre Zekicik köyü malikâne hâsılı 5.210, Sideni köyü malikâne hâsılı 2.700, Kayacık Salur köyü malikâne hâsılı 1.000, Çanakçı ve Sutas mezralarının malikânesinden 615 ve zaviye kenarında bulunan bahçeden 1.323 akçe hâsıl ile toplamda 10.848 akçe gelir elde edilmiştir.³³⁵

1.10. Ahi Mustafa Zaviyesi

Tokat Sancağında Sonisa kazasına tabi Çandır köyünde kurulmuştur. Zaviyenin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu hakkında bir bilgi

³³⁰ BOA TD, nr. 2, s. 160-161; BOA TD, nr. 19, s. 37; BOA TD, nr. 79, s. 37; BOA TD, nr. 387, s. 436; BOA TD, nr. 287, s. 102; KKA TD, nr. 14, v. 174b-175a.

³³¹ KKA TD, nr. 583, v. 31a.

³³² 2 numaralı tahrir defterinde Ahi Muhiddin olarak değil Yar Ali hankahı olarak geçmektedir. BOA TD, nr. 2, s. 154.

³³³ Köyün adı tahrir defterlerine kaydedilirken zamanla farklı telaffuzlara yol açacak şekilde yazılmıştır. Buna göre Bikenicük, Birkencik, Zekicik, Beskincük gibi farklı şekillerde okunabilmektedir. Çoğunlukla Zekicik telaffuzuna rastlandığı için bu ada yer verilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 154; BOA TD, nr. 19, s. 38; BOA TD, nr. 79, s. 38-39; BOA TD, nr. 387, s. 437; BOA TD, nr. 287, s. 106; KKA TD, nr. 14, v. 177a.

³³⁴ BOA TD, nr. 19, s. 31-32, 38-39; BOA TD, nr. 79, s. 32-33, 38-39; BOA TD, nr. 387, s. 435, 437; BOA TD, nr. 287, s. 89-90, 106-107; KKA TD, nr. 14, v. 177a-177b.

³³⁵ Defterde toplamı 16.988 akçe olarak verilmiş olmakla birlikte hesaplandığında bu meblağın gerçeği yansıtmadığı görülmektedir. KKA TD, nr. 583, v. 31a.

bulunmamakla birlikte muhtemelen kurucusunun adı ile anılmaktadır. 1515 yılında Ahi Mustafa zaviyesinin Kobaç Dede tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. 1574 yılında hala zaviyeyi tasarruf etmekle birlikte adı Kobaç Baba olarak yazılmıştır. 1574 yılında zaviye tasarrufunda bulunan çiftlik *Kobaç Baba zaviyesine tasarruf olunur* ifadesiyle tahrir olunmuştur. Sehven yapıldığını düşünsek de zaviye sonradan Kobaç Baba adıyla da anılmaya başlamış olabilir.³³⁶ Vakıf defterinde Çandır köyüne rastlanmakla birlikte zaviyeye ait bir bilgi yer almamaktadır.³³⁷

Ahi Mustafa zaviyesinin tahrir defterlerine göre yalnızca bir çift çiftliği bulunmaktadır. Çiftlik iki baştan zaviye tasarrufundadır. Bununla birlikte ne kadar gelir elde ettiği belli değildir.³³⁸

1.11. Ahi Nahcivan Zaviyesi

Ahi Nahcivan tarafından hazırlattırılan 1291 tarihli vakfiyeye göre zaviye kurucusunun *Nahcivani diye anılan Doğanşah oğlu Şemsüd-din Ahi Ahmet* olduğu anlaşılmaktadır. Niksar'da Tekke Bağı yakınlarında bulunan Karanlık Tekke kitabesine göre ise Ahmet Nahcivani 1305 yılında ölmüştür.³³⁹ Buna göre zaviyenin kesin olarak hangi tarihte kurulduğu bilinmemekle birlikte zaviyenin 13. yüzyılın ikinci yarısında kurulan zaviyelerden olduğu anlaşılmaktadır.

Tahrir defterlerinde zaviye kaydedilirken Sonisa kazasına tabi Fidi köyünde *Zaviye-i Nahcivan der Niksar*, Fidi köyüne tabi Karaağaç köyünde *Zaviye-i Nahcivan der nefsi-i Niksar*, Niksar kazasına tabi Sarmugad köyünde ise *Zaviye-i Ahi Nahcivan* şeklinde yazılmıştır.³⁴⁰ Vakfiyesine göre Ahi Nahcivan zaviyesi ile ilgili Niksar merkezde ve Niksar'a tabi Fidi köyünde iki ayrı zaviye olduğu anlaşılmaktadır.³⁴¹ Tahrir defterleri göz önüne alındığında gerçekten de iki farklı zaviye şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Fakat bunlardan Nahcivan zaviyesi Niksar merkezde iken Ahi Nahcivan zaviyesinin yeri tahrir defterlerinde

³³⁶ BOA TD, nr. 54, s. 42; BOA TD, nr. 387, s. 528; KKA TD, nr. 12, v. 28a-28b.

³³⁷ KKA TD, nr. 583, v. 62b.

³³⁸ BOA TD, nr. 54, s. 42; BOA TD, nr. 387, s. 528; KKA TD, nr. 12, v. 28a-28b.

³³⁹ Oral, 1954, s. 60, 63.

³⁴⁰ BOA TD, nr. 54, s. 8, 9, 119; BOA TD, nr. 387, s. 530, 531, 552; KKA TD, nr. 583, v. 52a, 61b; KKA TD, nr. 10, v. 8a, 15a; KKA TD, nr. 12, v. 21a, 22a.

³⁴¹ M. Zeki Oral, "Selçuklu Devri Vesikaları: Ahi Ahmed Nahcivani", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 3-4, Ankara, 1954, s. 57-66; Kucur, 1993, s. 59-61; Yusuf Küçükdağ, "Ahi Ahmed Nahcivani Vakfiyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 26; Ali Açıkel, "Ahi Ahmed Nahcivani Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 26.

belirtilmemiştir.³⁴² Ahi Ahmet'in Nahcivani olarak da anılmasından ötürü her iki zaviyenin de adı geçen şahıs tarafından kurulduğu düşünülebilir.

13. yüzyılın sonlarına ait vakfiye kaydına göre Fidi köyü³⁴³ ve dahilindeki tüm yerler Ahi Nahcivan vakfına aittir. Köyden elde edilen gelir üçe ayrılmış olup biri Niksar'da bulunan zaviyeye diğeri Fidi köyündeki zaviyeye üçüncü hisse ise mütevellî ücreti olarak ayrılmıştır. Vakfın tevliyetinin kendisinin ölümünden sonra evladına yoksa Niksar hâkimine verilmesi şart koşulmuştur.³⁴⁴ 1576 yılında yevmi bir akçe ile tevliyet ve meşihatlık (şeyhlik) görevi yürütülmektedir.³⁴⁵

18. yüzyılın ilk yarısı içinde vakfın tevliyetini Şeyh Osman yürütmektedir. 1743 tarihli beraata göre mutasarrıfın Karaağaç köyünün mahsulünden fazla hak talep ettiği söylenmektedir. Beraata göre haksızlığın önlenmesi istenmektedir. Vakfın zaman zaman müdahaleye uğradığı çeşitli berat kayıtlarından anlaşılmaktadır. 24 Eylül 1772 yılı beraat kaydına göre vakfın tevliyeti yarımşar akçe yevm ile Seyyit Ali ve Seyyit Osman'a verilmiştir. Fakat bazı kimseler tarafından vakfın tevliyetine müdahale edildiği anlaşılmaktadır. 14 Ekim 1833 tarihli berat kaydına göre bölgede meydana gelen depremden sonra vakfın mütevellîleri tekrardan berat talep etmişlerdir.³⁴⁶

Tahrir defterlerine göre zaviyenin en önemli gelir kalemleri Fidi, Kara Ağaç ve Sarmugat köyünden elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. Buna göre 1514 yılı kayıtlarına göre Fidi köyünden 4.403³⁴⁷, Karaağaç köyünden 1.682 akçe geliri olan zaviyenin Sarmugad köyündeki malikâne geliri belirtilmemiştir. 1530 yılı muhasebe defterine göre Fidi köyündeki geliri değişmemekle birlikte Karaağaç köyündeki malikânesi 615 akçe yazılmıştır. Sarmugad köyünden ise 390 akçe malikâne geliri vardır.³⁴⁸ 16. yüzyılın ikinci yarısına ait tahrir defterlerinde ne kadar gelir tasarruf ettiği belirlenememiştir. Zaviyenin gelir kalemlerinde 1576 tarihli evkaf defterine göre değişme yaşanmıştır. Buna göre Niksar'a tabi Sarmugat köyünün malikânesinin tamamı ile Sonisa kazasına tabi Fidi ve

³⁴² Tahrir defterlerinde zaviyeler kaydedilirken buldukları konumları göstermek için çoğunlukla –der eki kullanılmıştır. Buna göre Zaviye-i Nahcivan der (nefs-i) Niksar ifadesinin zaviyenin yerini belirttiği düşünülerek Niksar merkezde bulunduğu anlaşılmaktadır.

³⁴³ Bugün Tokat'ın Erbaa ilçesine bağlı Akça köyüdür.

³⁴⁴ Oral, 1954, s. 57-66; Küçükdağ, 2014, s. 26; Açıkel, 2014, s. 26.

³⁴⁵ KKA TD, nr. 583, v. 52a.

³⁴⁶ Oral, 1954, s. 64.

³⁴⁷ *Malikâne vakf-ı zaviye* olarak kaydedilmiş.

³⁴⁸ BOA TD, nr. 54, s. 8, 9, 119; BOA TD, nr. 387, s. 530, 531, 552.

Karaağaç³⁴⁹ köylerinin malikânesinin yarısını tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Sonisa'da Hacı Pazarı ve Fidi köyüne tabi 4'er kıta' zemin de zaviye tasarrufundadır. Tüm bunlardan elde edilen mahsul ayende ve revende ta'amına sarf olunmuştur.³⁵⁰ 17. yüzyılın başlarına ait beraat kaydına göre eskiden olduğu gibi Fidi ve Karaağaç köylerinin malikânesinin tamamı vakfın şartları gereğince gelen geçene yemek üzere zaviyeye vakfedilmiştir.(14 Ağustos 1617). Fidi ve Karaağaç köylerinin malikânesi 1772 yılına ait bir berat kaydına göre de Ahi Nahcivani zaviyesine aittir. Fakat zaviyeye ait bazı yerler Yörgüç Paşa vakfına ait olduğu gerekçesi ile müdahaleye uğramıştır.³⁵¹

1.12. Ahi Paşa Zaviyesi ve Hankahı (Feth-abad Hankahı)

Ahi Paşa zaviyesi Selçuklu ve Beylikler dönemi zaviyelerindedir.³⁵² Zaviyenin bilinen iki vakfiyesi vardır. Bunlardan biri M. 13 Haziran 1364 (H. 12 Ramazan 765) diğeri de M. 25 Mart 1371 (H. 8 Şaban 772) tarihlidir.³⁵³ Kucur'un "zaviyenin asıl vakfiyesi" olduğunu ileri sürdüğü 1371 tarihli vakfiyesine göre zaviye vakfının "Şeyh Celaleddin Mehmed b. Şeyh Fethüddin Ahmed b. Şemseddin Mehmed" tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. 1364 tarihli vakfiyeye göre ise vakıf "seyyidü'l-meşayih Şemseddin Mehmed Muhyiddin" olup Ahi Paşa olarak da bilinmektedir. Ahi Paşa zaviyesi vakıf kurucusunun baba adına nispetle "Feth-abad" olarak da anılmaktadır.³⁵⁴

Tahrir defterlerinde Kemaleddin mahallesinde olduğu tespit edilen Ahi Paşa zaviyesi³⁵⁵ ile birlikte bir de Tokat merkezde Feth-abad hankahı kayıt altına alınmıştır.³⁵⁶ Ahi Paşa zaviyesine ilk olarak 1455 tarihli 2 numaralı tahrir defterinde rastlanmakta iken Feth-abad hankahı ilk olarak 1519 tarihli 79 numaralı

³⁴⁹ Tahrir defterlerinde Kara Ağaç köyü Fidi köyüne tabidir.

³⁵⁰ KKA TD, nr. 10, v. 8a, 15a; KKA TD, nr. 12, v. 21a, 22a; KKA TD, nr. 583, v. 52a.

³⁵¹ Oral, 1954, s. 63-64.

³⁵² Açıknel, 2004, s. 197.

³⁵³ Vakfiyeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kucur, 1993, s. 76-82; Açıknel-Sağırılı, 2005, s. 103-108; Mehmet Aykaç, "XIV. Yüzyılın İkinci Yarısından XV. Yüzyılın İlk Yarısına Kadar Tokat'ta Kurulan Vakıflar", *Turkish Studies-Language*, 16 (3), 2021, s. 1772-1773.

³⁵⁴ Kucur, 1993, s. 77-78; Ahi Paşa ve zaviyesi için ayrıca bkz. Ali Açıknel, "Ahi Paşa", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 151; Gökbilgin, 1979, s. 407.

³⁵⁵ Bugün Tokat'ın mahallelerinden birinin adı Cemaleddin Mahallesidir. Muhtemelen Kemaleddin Mahallesi sonradan bu adla anılır olmuştur. Osmanlı dönemi kaynaklarında Tokat'ta Kemaleddin Mahallesi olarak geçmektedir. KKA TD, nr. 19, s. 9-10; BOA TD, nr. 387, s. 431; KKA TD, nr. 583, v. 28a.

³⁵⁶ Feth-abad hankahı için bkz. BOA TD, nr. 79, s. 25; BOA TD, nr. 387, s. 434; KKA TD, nr. 14, v. 155b.

tahrir defterinde tespit edilmiştir.³⁵⁷ Tokat merkezde yalnızca iki defterde karşımıza çıkan ve *zaviye-i Ahmed Paşa der Tokat* olarak kayıtlı zaviye de muhtemelen Ahi Paşa zaviyesidir.³⁵⁸ Ahi Paşa zaviyesi ile birlikte bir cami ve Mustafa adıyla bir de hamam yine Ahi Paşa tarafından kurulan yapılardandır.³⁵⁹ Zaviye 20. yüzyılın başlarına kadar faaliyetini sürdürmüş sonradan metruk hale dönüşmüştür.³⁶⁰ Anadolu’da Tokat ile birlikte Eğirdir, Niğde, Sivrihisar gibi şehirlerde de Ahi Paşa adıyla kurulmuş zaviyeler bulunmaktadır.³⁶¹

Tokat Ahi Paşa zaviyesi 16. yüzyıl Anadolu’sunda çok sayıda kişiye istihdam olanağı saylayan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Vakfiyelere göre zaviyede şeyh, müezzin, hafız, nâzır, mutasarrıf ve tevliyet için görevlilerin bulunduğu anlaşılmaktadır.³⁶² 1576 tarihli vakıf defterine göre ise Ahi Paşa zaviyesinde müteveli Hamdullah, imam Hasan, müezzin Seyyid Cafer, nâzır Beytullah, cabi ve naib Harem (?), ferraş, tabbah Mehmed, türbehan (3)³⁶³, hafız Mehmed ve hamal Receb’den oluşan 13 kişi görev yapmaktadır (Tablo 2).³⁶⁴ 18. yüzyılın ikinci yarısına ait bir belgede ise zaviyede imam Monla Ağa, müezzin Mustafa ve Süleyman, cabi Abdullah Efendi, hamal Abdullah, ferraş Çelebi Efendi, merhem (?) Abdullah Ağa, katib Mustafa Ağa, öşr-i havan es-seyyid Osman Efendi ile nakib ve 4 nefer türbehan vazifeli olarak yazılmışlardır.³⁶⁵ Zaviyede bunlar dışında suyolu tamircisi, marangoz ve yapı ustası da görev

³⁵⁷ Tahrir defterlerinde Ahi Paşa zaviyesi ve hankahı ayrı ayrı yazılmıştır. Aynı defterde dahi her ikisi de kaydedilmiş ve vakıfları ayrı ayrı belirtilmiştir. Zaviye ve hankah kaydedilirken “Ahi Paşa der Tokat” ifadesiyle kaydedildiğinden Tokat merkezde hem zaviye hem de hankah olarak kurulmuş olmalıdır. 15. ve 16. yüzyıl tahrir defterlerinde hemen hemen her ikisine de rastlanmakla birlikte 19 numaralı defterde yalnızca Ahi Paşa hankahı yer almaktadır. Zaviye ve hankah ile ilgili bkz. BOA TD, nr. 2, s. 105, 121, 124, 149, 320, 383, 385, 387, 389, 390, 403; BOA TD, nr. 19, s. 100, 102, 250, 277; BOA TD, nr. 79, s. 161, 167, 183-184, 186, 357, 367-368, 368, 374, 376, 377, 380, 384; BOA TD, nr. 387, s. 452, 453, 454, 482, 483, 484, 485; KKA TD, nr. 583, v. 35a, 73a, 73b, 74b, 75a; KKA TD, nr. 12, v. 215b-216a, 217a, 219a, 224a, 236b, 241a, 243a; KKA TD, nr. 14, v. 256a, 269a, 288a; TŞS, nr. 1, s. 151; Gökbilgin, 1979, s. 407.

³⁵⁸ Ahi Paşa zaviyesinin vakıfları arasında bulunan Kazabad’a tabi Boz Beyi ve Obay Bostan (Bostan Obası) köylerinin bu iki defterde Ahmed Paşa zaviyesinin vakıfları olarak kaydedildiği görülmektedir. Tahrir defterlerinde Ahmed Paşa zaviyesi hakkında sahip olduğu iki köyü vakf olarak tasarruf etmesi dışında bir bilgi bulunmaması da tahrir sırasında sehven yapılan bir hata olduğunu düşündürmektedir. BOA TD, nr. 287, s. 243; KKA TD, nr. 14, v. 296b.

³⁵⁹ Ali Açık, “Ahi Paşa”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 151; Gökbilgin, 1979, s. 407.

³⁶⁰ Ali Açık, “Ahi Paşa Zaviyesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 151-152.

³⁶¹ *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 151-153.

³⁶² Kucur, 1993, s. 77.

³⁶³ Vakıf defterinde 3 kişi türbehan olarak yazılmıştır. Bunlar: Mevlana Yakub, Mevlana Gani ve Mehmed’dir.

³⁶⁴ KKA TD, nr. 583, v. 35a.

³⁶⁵ TŞS, nr. 1, s. 151.

yapmıştır.³⁶⁶ Bu bağlamda çok sayıda görevlisi bulunan zaviyenin cami, hamam gibi yapıları da içinde barındıran büyük bir külliye olarak faaliyet yürüttüğü söylenebilir.

Tablo 2: Ahi Paşa Zaviyesinin Vazifelileri ve Gelirleri (1576)		
Vazife	Günlük (yevm)	Senelik (Senevi galle)
Mütevelli (tevlîyet)	-	13.872 (mahsul-i hisse)
Nazır	3 [“]	60 kile hınta, 60 kile şair
İmam	1 [“]	60 kile hınta, 40 kile şair
Müezzin	1 [”]	4 müd galle
Ferraş	1 [”]	60 kile hınta, 40 kile şair
Cabi ve Naib	2 [”]	60 kile hınta, 40 kile şair
Türbehan	-	Fi sene 180
Türbehan diğer	-	Fi sene 180
Türbehan	0,5 [”]	-
Hafız diğer	-	Fi sene 180
Tabbah	1 [”]	2 müd hınta, 2 müd şair
Hamal	-	15 kile hınta

Ahi Paşa zaviyesi gelir bakımından değerlendirildiğinde Tokat'taki büyük zaviyelerden biridir. Vakfiye kayıtlarına göre çok sayıda köy, mezra, bağ, bahçe, zemin, dükkân, hamam, değirmen³⁶⁷ gibi farklı vakıf gelirlerine sahip olduğu anlaşılan zaviyenin bu gelirlerini tahrir defterlerinden de takip edebilmekteyiz. Tokat merkezde bulunan bir hamam ve zemin ile birlikte Artuk-abad ve Kazabad kazası ile Venk, Halka-i Has nahiyelerine tabi pek çok köy ve mezra Ahi Paşa zaviyesine vakfedilmiştir (Tablo 3).³⁶⁸

³⁶⁶ Açıklık, 2014, s. 151-152.

³⁶⁷ Zaviyenin ilk dönem vakıfları için bkz. Kucur, 1993, s. 78-79; Özköse, 2015, s. 84.

³⁶⁸ 1455 yılında Kazabad'a tabi Boz Beyi; Ulu Oba ve Bostan Obası köyleri; Venk'e tabi Kesri köyü; Halka-i Has'a tabi Ahurcuk; Artuk-abad'a tabi Altuntaş, Horun, Özendiğin İğdir, Musa (Musacuk), Avara, Kunduzlu köyleri zaviyeye vakfedilen yerlerdir. Zaviyeye adı geçen yerlerin malikânesi vakfedilmiştir. Bu tahrirde Venk nahiyesine tabi Kesri köyü sonradan Kazabad'a tabi olmuştur. Ahurcuk köyü ise sonraki tahrirlerde zaviye vakıfları arasında yer almamaktadır. Ayrıca Musa köyünün daha sonradan Musacuk olarak anılmaya başlandığı görülmektedir. BOA TD, nr. 2, s. 105, 121, 124, 149, 320, 383, 385, 387, 389, 390, 403; 15. yüzyılın ikinci yarısına ait diğer bir tahrir defterinde zaviyeye vakfedilen pek çok köyün artık zaviyenin elinde olmadığı görülmektedir. Zaviye bu dönemde yalnızca Kazabad'a tabi Kesre ve Ulu Oba köyleri, Artuk-abad'a tabi Boğaz Kesen mezarası ve İğdir köyünün malikâne hissesine sahiptir. Avara, Altuntaş, Horun, Özendiğin köylerinin malikâne gelirlerinin tasarrufunun kimde olduğu belirtilmemiş olmakla birlikte divani hisseleri Alaüddevle Bey'e verilmiştir. Bu durumun 19 numaralı deftere özgü olduğu düşünülebilir. Nitekim 1519 ve 1530 yılında zaviye 1455 yılı tahririnde sahip olduğu vakıfların pek çoğunu elinde tutuyor görülmektedir. BOA TD, nr. 19, s. 100, 102, 250, 277; BOA TD, nr. 79, s. 161, 167, 183-184, 186, 357, 367-368, 368, 374, 376, 377, 380, 384; BOA TD, nr. 387, s. 452, 453, 454, 482, 483, 484, 485; KKA TD, nr. 583, v. 35a.

Tablo 3: Ahi Paşa Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)³⁶⁹			
1455-1485	1519-1530	1574	1576
Kazabad			
Boz Beyi	Boz Beyi	-	Boz Beyi mz.
Ulu Oba	Ulu Oba	Ulu Oba	Ulu Oba
Bostan Obası	Obayı Bostan	Obayı Bostan	Bostan Obası
Kesre ³⁷⁰	Kesre	Kesre	Kesre
Halka-i Has			
Ahurcuk	-	-	-
Artuk-abad			
Altuntaş	Altuntaş	Altuntaş	Altuntaş
Zeydevi	-	-	-
Özendiğin	Özendiğin	Özendiğin	Özendiğin/Uzundüğün
Ekür	-	-	-
Musa	Musacık	Musacık	Musacık
Kura	-	-	-
Kunduzlu	Kunduzlu	Kunduzlu	Kunduzlu
İğdir	İğdir	İğdir	İğdir
Boğazkesen	-	-	-
-	Avara	Avara	Avara
-	Horun	Horun	Horun
-	Kuşçu	Kuşçu	Kuşçu
			Kâgir mz(?)

1530 yılında hankah ve zaviyenin vakfedilen köylerden elde ettiği gelirler şöyledir: Kazabad'a tabi Boz Beyi köyünden 590 akçe, Kesre köyünden 615 akçe, Ulu Oba köyünden 981 akçe, Artuk-abad'a tabi Horun köyünden 595 akçe, Kunduzlu köyünden 2.635 akçe, Kuşçu köyünden 2.890 akçe, Özendiğin köyünden 520 akçe, İğdir köyünden 4.035 akçe, Avara köyünden 5.805 akçe, Musacık köyünden 1.470 akçe. Ayrıca Tokat'ta hamam, zemin ve bağ ile dükkân-ı tabbah akarlarından 5.300 akçe gelir elde edilmiştir. Buna göre zaviye 1530 yılında toplamda 23.966 akçe gelire sahiptir.³⁷¹

1576 tarihli evkaf defterine göre ise zaviye en fazla geliri 10.500 akçe ile Mustafa Hamamı'ndan elde etmiştir. Toplam gelir 27.785 akçe olup bunun 11.972 akçesi vakıf şartı gereğince masraflara ayrılmıştır. Masraflar içinde en yüksek harcama tevliyet için ayrılmıştır. Mahsulün 13.892 akçesi tevliyet hissesi olarak

³⁶⁹ Kaynaklar: BOA TD, nr. 2, s. 105, 121, 124, 149, 320, 383, 385, 387, 389, 390, 403; BOA TD, nr. 19, s. 100, 102, 250, 277; BOA TD, nr. 79, s. 161, 167, 183-184, 186, 357, 367-368, 368, 374, 376, 377, 380, 384; BOA TD, nr. 387, s. 452, 453, 454, 482, 483, 484, 485; KKA TD, nr. 12, v. 215b-216a, 217a, 219a, 224a, 236b, 241a, 243a; KKA TD, nr. 14, v. 256a, 269a, 288a; KKA TD, nr. 583, v. 35a, 73a, 73b, 74b, 75a.

³⁷⁰ 1455 yılı tahririnde Venk'e tabi sonradan Kazabad'a tabidir.

³⁷¹ BOA TD, nr. 387, s. 452, 453, 454, 482, 483, 484, 485; 79 numaralı tahrir defterinde ilk defa Feth-abad hankahının gelirleri de kaydedilmiş olup malikâne hasılı 5.000, divani hasılı ise 300 akçe yazılmıştır. 1530 yılında hamam, zemin ve bağ ile dükkân-ı tabbah akarları kayıtlı zaviyenin geliri değişmemiş yüzyılın sonunda da durumunu korumuştur. BOA TD, nr. 79, s. 25; BOA TD, nr. 387, s. 434; KKA TD, nr. 14, v. 155b.

harcanmaktadır. Diğer vazifelilerin de ödemeleri yapıldıktan sonra gelirin geri kalanı da fakara ve miskinlerin taamina harcanmıştır.³⁷²

Ahi Paşa zaviyesinin vakfiyelerine göre gelirler önce zaviye, cami ve mescidin bakımı, ayende ve revendeye hizmet, yemek giderleri, چراغ, hasır, ocak, zeyt (yakmak için yağ) gibi masraflara harcanmaktadır. Gelirlerin yarısının ise mütevellî ve şeyhe ayrıldığı belirtilmiştir. Zaviyenin harap olması halinde ise gelirler zaviyedeki Hızır Aleyhisselam Mescidi için, onun da harap olması halinde fakir ve miskinlere kullanılması şart koşulmuştur.³⁷³ H. 1186 (1772-1773) tarihli Ahi Paşa vakfının taksim defterine göre ise zaviyenin mahsulatının yarısının evlada taksim edildiği görülmektedir.³⁷⁴

1.13. Ahi Pehlivan Zaviyesi

Niksar'da H. 690 (M. 1291) tarihinde kurulan Ahi Pehlivan zaviyesi Işık Tekke, Âşık Tekke ve Darü's-Suleha olarak da bilinmektedir. Ahi Pehlivan Mahallesi'nde yer alan zaviyeden ötürü muhtemelen mahalle de bu adla anılır olmuştur. Bu bağlamda mahallenin kuruluşunda zaviyenin rol oynadığı anlaşılmaktadır.³⁷⁵ Zaviye tahrir defterlerinde *Ahi Pehlivan (der Niksar)* olarak geçerken vakıf defterinde *Ahi Pehlivan Mehmed der nefsi-i Niksar* olarak kaydedilmiştir.³⁷⁶ Vakıf defterinden de anlaşılacağı üzere asıl adı Hacı Mehmed

³⁷² Evkaf defterinde yekûn 27.785 akçe yazılmış olmakla birlikte gelirlerin tek tek toplanıp hesaplanması yapıldığında sonuç 29.193 akçe çıkmaktadır. Muhtemelen tahrir defterlerinin tutulması esnasında hesaplama hatası yapılmıştır. Bu bağlamda zaviyenin vakıflardan elde ettiği gelirler şu şekildedir: hamam 10.500, icare-i zeminha 725, karye-i Avare 4.140, karye-i Altun Taş 2.340, karye-i Musacuk 720, karye-i Horun 360, karye-i Kâgîr 600, karye-i Bostan Obası 2.200, karye-i Ulu Oba 2.000, karye-i Kesre 1.800, mezra-i Boz Beyi 390, karye-i Eğdir 3.848, karye-i Kunduzlu 1.570 akçedir. KKA TD, nr. 583, v. 35a (ek belge de var), 73a, 73b, 74b, 75a; 16. yüzyılın ikinci yarısına ait tahrir defterlerinde ise zaviyenin vakıfları ayrı ayrı kayıtlıdır. 12 numaralı defterde Artuk-abad'a tabi İğdir, Horun, Uzun Düğün (Özendiğin), Kuşçu, Musacuk, Avara, Altuntaş, Kunduzlu köyleri yer alırken 14 numaralı defterde Kazabad'a tabi Obay-ı Bostan (Bostan Obası), Ulu Oba ve Kesre köyleri bulunmaktadır. KKA TD, nr. 12, v. 215b-216a, 217a, 219a, 224a, 236b, 241a, 243a; KKA TD, nr. 14, v. 256a, 269a, 288a.

³⁷³ Kucur, 1993, s. 77-78.

³⁷⁴ Zaviyenin vakıfları arasında ise bu dönem Kâgîr, Kunduz, İğdir, Avare, Altuntaş, Süngüd(?) köyleri ile Kesre mezarısı yer almaktadır. Bkz. TŞS, nr. 1, s. 151.

³⁷⁵ MAD, nr. 6041, s. 7; BOA TD, nr. 387, s. 547; Bahaeddin Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dar'üs-sülehası", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Yay. Haz. S.H. Bolay ve diğerleri, Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 281-290; Uzunçarşılı, 1927, s. 68-69; Kucur, 1993, s. 71-72; Bostan, 2002, s. 1485-1511; Özköse, 2015, s. 82-83; Ali Açık, "Ahi Pehlivan", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 154; Ali Açık, "Ahi Pehlivan Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 154-155.

³⁷⁶ BOA TD, nr. 54, s. 17, 97, 114, 120, 128; BOA TD, nr. 387, s. 531, 547, 548, 552, 554, 556, 608; BOA TD, nr. 255, s. 254-255; KKA TD, nr. 583, v. 51b.

olan Ahi Pehlivan'ın "Evhadî" kisvesi taşımasından ötürü Evhadiyye tarikatına mensup olduğu düşünülmektedir.³⁷⁷ Fakat tahrir defterlerinde bunu destekleyecek herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ahi Pehlivan hayatta iken zaviye ile birlikte bir de türbe yaptırmış, ölümünden sonra bu türbeye defnedilmiştir.³⁷⁸

Ahi Pehlivan zaviyesi; içinde medrese, hamam ve çeşitli hücrelerin bulunduğu bir külliye şeklinde kurulmuştur.³⁷⁹ Vakıf defterine göre zaviyede görevli şeyh, mütevellî ve 4 türbehan bulunmaktadır. Zaviyenin vakıf gelirlerinden meşihat (şeyh), tevliyet ve türbehanın ciheti ödendikten sonra geri kalanı ayende ve revende masrafına harcanmaktadır. Türbehanların her birine cihet olarak birer müd galle ödenmektedir. Meşihatlık ciheti ise günlük bir akçe olarak belirlenmiştir. Vakıf defterinde tevliyet için ne kadar ödeme yapıldığı belirtilmemiştir.³⁸⁰ Ahi Pehlivan'ın vakıf mütevellîsi olduğu dönemde gelirin beşte birinin tevliyete ayrıldığı bilinmektedir. Ayrıca Ahi Pehlivan zamanında hizmetçi, aşçı, su yolcu, hafız ve hamamcının da görev yaptığı zaviyede 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde görevlilerin sayısında azalma olduğu anlaşılmaktadır.³⁸¹ Fakat bu durumun 1574 tarihli vakıf defterine özgü bir durum olması da muhtemeldir.

H. 1054 (M. 1644) tarihinde Ahi Dede'nin şeyh olduğu zaviyenin³⁸² 20. yüzyılın başlarında hala faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim zaviyenin tevliyet ve meşihatlığını bu dönemde Mahmud bin Ömer Efendi yürütmektedir.³⁸³

Vakfiyeye göre vakfın gelir kaynakları; tarım arazileri, ticarethaneler, meskenler, bağ ve bahçeler ile bazı köylerin malikâne gelirlerinin bir kısmı ya da tamamından oluşmaktadır.³⁸⁴ Zaviyenin vakıfları arasında bulunan köy ve mezralar şöyledir: Niksar'a tabi Çir, Kıryon ve Sakaryon köyleri ile Kirtanos-i Küçük mezarası; Sonisa'ya tabi Avdiraht köyü, Canik sancağında İskefsir'e tabi

³⁷⁷ Yediyıldız, 1987, s. 282; Kucur, 1993, s. 72; Yusuf Küçükdağ, "Ahi Pehlivan Zaviyesi Vakfiyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 155-156; Ali Açık, "Ahi Pehlivan", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 154; Özköse, 2015, s. 82-83.

³⁷⁸ Uzunçarşılı, 1927, s. 68-69.

³⁷⁹ MAD, nr. 6041, s. 7; Yediyıldız, 1987, s. 284; Küçükdağ, 2014, s. 155-156; Özköse, 2015, s. 82-83; Turan, 1980, s. 181-182.

³⁸⁰ KKA TD, nr. 583, v. 51b.

³⁸¹ KKA TD, nr. 583, v. 51b; Özköse, 2015, s. 83; Ali Açık, "Ahi Pehlivan Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 154-155.

³⁸² MAD, nr. 6041, s. 7.

³⁸³ Ali Açık, "Ahi Pehlivan Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 154-155.

³⁸⁴ Yediyıldız, 1987, s. 284-286; Kucur, 1993, s. 71; Küçükdağ, 2014, s. 155-156; Özköse, 2015, s. 83; Ali Açık, "Ahi Pehlivan Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 154-155.

Yavad köyü. 1530 yılı muhasebe defterine göre zaviye Niksar'da bulunan zeminler ve dükkânlardan toplamda 400 akçe gelir elde etmektedir. Ayrıca Sonisa kazasına tabi Avdiraht köyünün 615 akçe malikânesi, Niksar'a tabi Çir köyünün 2.615 akçe malikânesi, Kirtanos-i Küçük mezrasının 200 akçe malikânesi, Kiryon ve Sakaryon köylerinin 1.160 akçe malikânesi zaviye tasarrufundadır. Zaviyenin toplam hâsılı 4.990 akçedir. Bunlarla birlikte Milas nahiyesine tabi Yavad köyünün de Ahi Pehlivan vakfı olduğu görülmektedir.³⁸⁵ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin büyük oranda vakıflarını koruduğu ve artırdığı görülmektedir. Bu bağlamda Niksar'a tabi Kiryon, Kirtanos, Çir köylerinin malikânesi ile Sonisa'ya tabi Avdiraht köyünün malikânesi hala zaviyeye aittir. Ayrıca Niksar şehir merkezinde dükkânlar ve çok sayıda zemin de yine zaviye tasarrufundadır. Dükkân sayısının 30'a ulaşması ise dikkat çekicidir.³⁸⁶ 24 Aralık 1644 tarihinde zaviyenin vakıflarından yalnızca beş köy belirtilmiş başka bir gelir kalemi yazılmamıştır. Buna göre zaviye bu köylerin malikâne gelirini tasarruf etmektedir.³⁸⁷

1.14. Ahi Receb Zaviyesi

Anadolu'da farklı yerlerde karşımıza çıkan Ahi Receb adlı zaviyelerden biri de Tokat'ta bulunmaktadır. Tokat'taki zaviye Kazabad'a tabi Kavak köyünde kurulmuştur.³⁸⁸ Ahi Receb zaviyesinin ne zaman kurulduğu kaynaklarda belirtilmemişse de zaviyeyle ilgili ilk bilgilere 1455 yılı tahririnde rastlanmaktadır. Bu bağlamda 14. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Ahi Receb'in³⁸⁹ adını taşıyan zaviyenin en geç 15. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş olduğu tahmin edilebilir.

³⁸⁵ BOA TD, nr. 54, s. 17, 97, 114, 120, 128; BOA TD, nr. 387, s. 531, 547, 548, 552, 554, 556, 608; BOA TD, nr. 255, s. 254-255; Yediyıldız, 1987, s. 289.

³⁸⁶ Zaviye dört farklı zemini tasarruf etmektedir. Bunlar: Zemin-i Köse Bağı, zemin-i Rayi Bağı, zemin-i Ahi Pehlivan ve zemin-i Harabe-i Han. KKA TD, nr. 583, v. 51b, 64a; KKA TD, nr. 12, v. 49a; Ali Açık, "Ahi Pehlivan Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 154-155.

³⁸⁷ MAD, nr. 6041, s. 7.

³⁸⁸ "Zaviye-i Ahi Receb der tasarruf Şahkulu, zikrolunan zaviye Tokat kazasında Kavak nam karyededir." KKA TD, nr. 12, v. 92b; "Zaviye der karye-i Kavak el-mezbur tabi Kazabad." KKA TD, nr. 14, v. 293b; "Zaviye-i Ahi Receb der tavabi' Kazabad." KKA TD, nr. 26, v. 178a; Vakıf defterinde zaviyenin bulunduğu yer "Zaviye Tokat kazasında Kavak nam karyededir" ve "zaviye-i Ahi Receb der tevabi' Kazabad" ifadeleriyle kaydedilmiştir. KKA TD, nr. 583, v. 66b, 87b.

³⁸⁹ Ali Açık, "Ahi Recep Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 157.

1455 yılında Ahi Receb zaviyesinin zaviyedarı *evlad-ı Mahmud Çelebi Yılduz Ahi Mustafa zaviyedar ma' veledan Emin* ifadesiyle kaydedilmiş padişah hükmü ile avarızdan muaf tutulmuştur. 1485 yılında Ahi Receb zaviyesinin meşihatının da *Şeyh Mustafa evladından Emin* tasarrufunda olduğu kayıtlıdır.³⁹⁰ 1519 yılı tahririne göre zaviye şeyhi Şeyh Mustafa'dır.³⁹¹ 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde zaviye şeyhliğine Derviş Seydi Ahmed'in getirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönem Ahi Receb zaviyesinin Hüseyin veled-i Seydi Ahmed ile Mehmed birader-i O şeklinde kayıtlı iki neferi bulunmaktadır. Zaviyede kayıtlı bu iki kişi mücerred olarak yazılmış zaviyedarzadelerdir.³⁹² Turhal'da zaviyeye vakfedilen 10 müdlük çiftliği tasarruf eden Şahkulu adlı kişi de muhtemelen Ahi Receb zaviyesi dervişlerindedir.³⁹³

Ahi Receb zaviyesi tahrir defterlerine göre Kazabad'a tabi Kumari mezrasının malikânesi ile mezrada bulunan "çiftlik-i zaviye" tasarruf etmektedir. Ayrıca zaviyenin de bulunduğu Kavak köyünde bulunan 10 müdlük yer olan bir çiftliğin malikânesinin gelirin sahiptir. Çiftliğin malikâne geliri ise 1530 yılında 299 akçe iken yüzyılın ikinci yarısında 350 akçeye çıkmıştır. Ahi Receb zaviyesine Tokat dışından da vakıf akarı sağlanmıştır. Nitekim Amasya sancağında Yavaş nahiyesine tabi Alicik köyünün malikânesinin yarısı zaviyeye vakfedilmiştir. Alicik köyünün malikânesinden zaviye 1.000 akçe gelir elde etmektedir.³⁹⁴ Zaviyenin bulunduğu Kavak köyünün malikâne geliri ise Mahmud Çelebi bin Emir Mahmud evladına vakf edilmiştir.³⁹⁵

1.15. Ahi Şahin Zaviyesi

Ahi Şahin zaviyesi Selçuklu döneminde yaşayan Ahi Şahin tarafından Niksar'da Ahi Şahin Mahallesi'nde inşa edilmiştir. Mahalle muhtemelen zaviyeden ötürü bu adla anılmaktadır. Bu bağlamda mahallenin kuruluşunda zaviyenin rol oynadığı düşünülebilir. 15. yüzyılda 8 haneden oluşan mahallenin

³⁹⁰ BOA TD, nr. 2, s. 132; BOA TD, nr. 19, s. 77.

³⁹¹ BOA TD, nr. 79, s. 163

³⁹² KKA TD, nr. 12, v. 92b.

³⁹³ BOA TD, nr. 79, s. 306; KKA TD, nr. 12, v. 92b; KKA TD, nr. 583, v. 66b.

³⁹⁴ BOA TD, nr. 2, s. 132; BOA TD, nr. 19, s. 77; BOA TD, nr. 79, s. 163, 306; BOA TD, nr. 387, s. 452, 475; KKA TD, nr. 12, v. 92b; KKA TD, nr. 14, v. 293b; KKA TD, nr. 26, v. 178a; KKA TD, nr. 583, v. 66b.

³⁹⁵ BOA TD, nr. 387, s. 452; KKA TD, nr. 14, v. 293b.

nüfusu 16. yüzyıl başlarında 14 nefere ulaşmış yüzyılın ikinci yarısına kadar da durumunu korumuştur.³⁹⁶

Tahrir defterlerinde zaviye görevlileri hakkında bilgi verilmemiştir. 17. yüzyıl ortalarına ait bir maliye defterinde zaviyedarlığın Mevlana Hüsam elinde olduğu görülmektedir.³⁹⁷ Ahi Şahin zaviyesinin 20. yüzyılın başlarında hala faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu dönemde Süleyman Feyzullah Efendi tarafından meşihat (şeyh), tevliyet, imamet görevleri yürütülmektedir.³⁹⁸

Ahi Şahin zaviyesinin gelirleri arasında Niksar'da köy, mezra, bağ ve bahçeler ile zeminler bulunmaktadır. Zaviye Niksar'da debbağhane kirasından yılda 150 akçe tasarruf etmektedir. Ayrıca bir dükkân ve *hankah kurbunda bir kilelik* zaviyeye vakfedilmiştir. Niksar'a tabi *üç müdlik yer* olan Kara Şeyh mezrasının malikânesi zaviyeye vakfedilmiş olup 1530 yılında buradan 100 akçe gelir elde edilmiştir. Ermenhoz köyünün malikânesi ise üç hisseye ayrılmış bir hissesi zaviyeye vakfedilmiştir. Zaviyenin buradaki malikâne hissesinden 261 akçe geliri vardır. Ermenhoz köyünün diğer iki hissesi ise İskender Bey evladı ve Erdal Ağa arasında pay edilmiştir. Divanisi de Hüdavendigâr hassına ayrılmıştır.³⁹⁹ 17. yüzyılın ortalarında 2 köy, 2 zemin, 6 bağ zaviyenin vakıf gelirlerini oluşturmaktadır. Bu dönemde farklı olarak Zünnünabad'a tabi Adsala köyünün malikânesinin üçte bir hissesi de zaviyeye vakfedilmiştir.⁴⁰⁰

1.16. Ahi Tayi / Ahi Kamil Zaviyesi

Ahi Tayi zaviyesi Eretnalılar döneminde Tokat merkezde inşa edilmiştir. Asıl adı Taceddin İbrahim Bey olan Ahi Tayi Amasya Emiri Zeyneddin Tuli Bey'in oğludur. Ahi Eretna tarafından Tokat Emirliğine getirilen Taceddin İbrahim Bey 1352 yılına kadar bu görevi yürütmüştür. Ahi Tayi zaviyesi de onun adına yaptırılmıştır.⁴⁰¹ 1397 tarihli vakfiyesine göre zaviyenin hem Ahi Tayi hem de Ahi Kamil zaviyesi olarak bilindiği anlaşılmaktadır.⁴⁰² 1576 tarihli evkaf

³⁹⁶ BOA TD, nr. 54, s. 98; BOA TD, nr. 387, s. 547; KKA TD, nr. 10, v. 11a; Bostan, 2002, s. 1491; Ali Açıkkel, "Ahi Şahin", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 172.

³⁹⁷ MAD, nr. 6041, s. 9.

³⁹⁸ Ali Açıkkel, "Ahi Şahin Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 172-173.

³⁹⁹ BOA TD, nr. 54, s. 98, 116, 144; BOA TD, nr. 387, s. 548, 553, 555; KKA TD, nr. 583, v. 52a; KKA TD, nr. 10, v. 11a, 32b, 43b.

⁴⁰⁰ MAD, nr. 6041, s. 9.

⁴⁰¹ Kucur, 1993, s. 87-88; Gökbilgin, 1979, s. 403; Özköse, 2015, s. 82.

⁴⁰² "Ahi Kamil b. Tacüddin İbrahim, el-müştehir bi-Ahi Tayi b. Zeyneddin Mevla vakfi vakfiyesi" için bkz. Açıkkel-Sağırılı, 2005, s. 121-124.

defterinde *zaviye-i Ahi Tayi ki Ahi Kamil dimekle meşhur der nefis-i Tokat* olarak kaydedilmiştir.⁴⁰³ Tahrir defterlerinde ise her iki adlandırmaya da rastlanmaktadır.⁴⁰⁴ Bazı araştırmalarda zaviyenin adı Ahi Dayı olarak geçmektedir.⁴⁰⁵ 18. yüzyıla ait şer'iyye sicillerinde ise *Medine-i Tokat'ta vaki' Ahi Kamil ve Ahi Tayi zaviyesi* ifadesiyle kaydedilmiştir.⁴⁰⁶

1576 tarihli vakıf defterine göre şeyh, hafız, katib, hatib, nezaret, naib, kayyım, tabbah, ferraş, bevvab, hangar zaviye görevlilerini oluşturmaktadır. Çok sayıda kişiye istihdam olanağı sağlayan zaviyenin bölgedeki pek çok zaviyeye göre büyük bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin meşihatlığını günlüğü 5 akçeye Mustafa ve Mahmud birlikte yürütmektedir. Diğerleri ise şöyledir: günlüğü 2 akçe ile Mehmed kâtip, 3 akçe ile Mahmud hatip, 2 akçe ile Mehmed nezaret, 1'er akçe ile Yusuf naip, Murad kayyım, İsmail tabbah ve bevvab olarak görev yapmaktadır.⁴⁰⁷ 18. yüzyılda zaviyede hafız olan Ali ibn Süleyman, nâzır ve kayyımlık görevini de yürütmektedir. Evladiyet ve meşrutiyet üzere müteveli olan kişi ise Hüseyin ibn Hasan'dır. Hâsılâtın 6 sehinden 1 sehimi tevliyet ücreti olarak verilmektedir.⁴⁰⁸

Zaviyenin vakıfları arasında köy, mezra, dükkân, fırın, bahçe ve kira gelirleri bulunmaktadır.⁴⁰⁹ Ahi Tayi zaviyesine Tokat'ta iki bahçe, bir zemin, bir dükkân-ı habbar, bir fırın vakfedilmiştir. 1530 yılında bu vakıf akarlarının divanisi 2.000, malikânesi 2.000 akçe yazılmıştır. Komanat nahiyesinde Mamı köyüne tabi Şeyh

⁴⁰³ Bununla birlikte zaviyenin vakıf gelirleri kaydedilirken bazılarının Ahi Tayi zaviyesi vakfı bazılarının Ahi Kamil zaviyesi vakfı olarak ayrı yazılması ise evkaf defterine özgü bir durum olsa gerektir. Örnek vermek gerekirse; Şeyh Ali ve Kargucak mezarları zaviye-i Ahi Tayi vakfı olarak yazılmışken Güğercinlik ve Arab Köyü mezarası zaviye-i Ahi Kamil vakfı olarak kaydedilmiştir. KKA TD, nr. 583, v. 32a.

⁴⁰⁴ Tokat merkezde "Ahi Tayi der Tokat" olarak kayıtlı zaviye kırsalda sahip olduğu vakıfları yazılırken "Ahi Kamil der nefis-i Tokat" olarak yazılmıştır. BOA TD, nr. 2, s. 120, 565; BOA TD, nr. 19, s. 492; BOA TD, nr. 79, s. 25, 50, 539; BOA TD, nr. 287, s. 70, 83, 391; BOA TD, nr. 387, s. 434, 438, 506; KKA TD, nr. 14, v. 50a, 155a, 163a; KKA TD, nr. 583, v. 32a.

⁴⁰⁵ Kucur, 1993, s. 87-89.

⁴⁰⁶ TŞS, nr. 1, s. 122/2; Gülten Altıntakan, *1 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinin Analizi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 62.

⁴⁰⁷ KKA TD, nr. 583, v. 32a; TŞS, nr. 1, s. 122/2.

⁴⁰⁸ TŞS, nr. 1, s. 122/2.

⁴⁰⁹ BOA TD, nr. 2, s. 120, 565; BOA TD, nr. 19, s. 492; BOA TD, nr. 79, s. 25, 50, 539; BOA TD, nr. 287, s. 70, 83, 391; BOA TD, nr. 387, s. 434, 438, 506; KKA TD, nr. 14, v. 50a, 155a, 163a; KKA TD, nr. 583, v. 32a.

Ali mezrasının malikânesinin vakfedildiği zaviye Sivas'a tabi Arab Viranı köyünün⁴¹⁰ malikânesinden 160 akçe elde etmektedir.⁴¹¹

1576 yılında Tokat'a tabi Kılıç Arslan adlı yerden 60 akçe gelir elde eden zaviye Bazar-ı Galle'de bulunan zeminin kirasından 6.000 akçe, dükkânlardan senelik 3.348 akçe gelire sahiptir. Tokat'ta 360 akçe gelire sahip bahçe ile birlikte Sivas kazasına tabi Arab Köyü mezrasının malikânesinin yarısından 500 akçe gelir yazılmıştır. Zaviyeye Andız köyü yakınında bulunan Güğercinlik mezrası da vakfedilmiş olup 600 akçe gelire sahiptir. Komanat nahiyesinde Mamı köyüne tabi Şeyh Ali ve Kargucak⁴¹² mezraları da yine zaviyenin vakıflarından olup buralardan ne kadar gelir elde ettiği belli değildir. Kargucak, Arab Köyü, Güğercinlik mezraları Şeyh Ali tarafından zaviyeye vakfedilmiş vakfın mütevelliliğine de Mustafa Çelebi getirilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin toplam geliri 10.348 akçe olarak kaydedilmiştir.⁴¹³

Vakıf gelirlerinden Arab, Güğercinlik ve Dede Görmez adlı zeminin mahsulünün yarısı tevliyet ücreti olarak evlada verilmektedir. Elllerinde vakıfnameleri bulunan Hanzade ve Hacı Bula hatunlar vakıf şartı gereğince mahsulün yarısına mutasarrıf olmuşlardır. Zaviyede görevli olan vazifelilerin ödemeleri yapıldıktan sonra gelirin geri kalanı ayende ve revendeye sarf olunmuştur. Ayrıca zaviye güzergâhında bulunan fukaraya yardım amacıyla buğday, odun gibi ihtiyaçlar için günlük ödeme miktarı belirlenmiştir.⁴¹⁴

Ahi Tayi zaviyesinin bazı gelirleri Şeyh Ali tarafından vakfedilmiştir.⁴¹⁵ Zaviyenin vakıfları arasında bulunan Komanat'a tabi Mamı köyüne bağlı Şeyh Ali adıyla bir mezra bulunması da dikkat çekicidir. Ayrıca Tokat merkezde Şeyh Ali adıyla bir de zaviyenin bulunması bu zaviyenin kurucusunun bazı arazileri Ahi Tayi zaviyesine vakfettiğini düşündürmektedir. Bu bağlamda Şeyh Ali'nin dönemin ileri gelenlerinden biri olabileceği de düşünülebilir.

⁴¹⁰ Köyün adı ilk dönem tahrir defterinde yalnızca Arab olarak kayıtlı iken sonradan Arab Viranı olarak tahrir olunmuştur. 16. yüzyılın ikinci yarısına ait evkaf defterinde ise mezra olarak yer almaktadır. Buna rağmen 1455 yılında 8 nefer nüfusu bulunan köyün 1572 yılına gelindiğinde 30 nefere çıkmıştır.

⁴¹¹ BOA, TD, 387, s. 434, 438, 506.

⁴¹² 14 numaralı defterde Kavacık olarak okunmaktadır. KKA TD, nr. 14, v. 163a.

⁴¹³ KKA TD, nr. 583, v. 32a.

⁴¹⁴ KKA TD, nr. 583, v. 32a-32b.

⁴¹⁵ Açıkel-Sağırılı, 2005, s. 121-124.

1.17. Ahi Tursan Zaviyesi

Tokat'ta bulunan Ahi Tursan zaviyesi hakkındaki bilgilerimiz 1455 yılı tahririne dayanmaktadır. Bu bağlamda zaviye 15. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş olmalıdır. Ahi Tursan zaviyesinin Tokat'ta tam olarak nerede bulunduğunu tespit etmek mümkün değil fakat vakf olarak tasarruf ettiği Zile'ye tabi Kurşunlu köyünde yer aldığını düşünebiliriz. 1455 yılında faaliyette olduğu anlaşılan zaviyenin sonraki dönemi hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmaması yıkılmış olabileceğini düşündürmektedir. Muhtemelen 1472 yılında Uzun Hasan'ın ordusu tarafından Tokat'ın yakılıp yıkılması sırasında Ahi Tursan zaviyesi de bu tahribattan nasibini almıştır.⁴¹⁶

Ahi Tursan zaviyesine Zile'ye tabi Kurşunlu ve Kırlar köyleri ile Silis Özü'ne tabi Yenice köyünün malikânesinin tamamı ile Meşhedabad'a tabi Kulaca köyünün malikânesinin yarısı vakfedilmiştir.⁴¹⁷ 1530 yılında Kırlar köyünün malikânesi Ahi Hacı Ahmed zaviyesinin vakfı olarak görülmektedir. Kurşunlu ve Yenice köyleri de tahrir olunmasına rağmen Ahi Tursan zaviyesi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte zaviye ile bir ilgisi olup olmadığı anlaşılmamakla birlikte Simre-i Lâdik'e tabi Ahi Tursan köyü de dikkat çekmektedir.⁴¹⁸ Bu doğrultuda Ahi Tursan ya da Ahi Tursan'ın bölgenin ileri gelen Ahi babalarından biri olduğu düşünülebilir.

1.18. Ahi Yusuf Perende Zaviyesi

Anadolu'da Ahi Yusuf adı ile çok sayıda zaviye kurulmuştur. Bunlardan biri de Turhal'dadır.⁴¹⁹ Ahi Yusuf, Turhal'da semercilerin piri olarak kabul edilmiştir. Kendisinin yaptırdığı türbenin kitabesinde zaviyenin Ağustos 1323 tarihinde inşa edildiği belirtilmiştir. Ahi Yusuf Baba türbesi olarak bilinen türbede iki erkek ve bir de çocuk kabri yer almaktadır.⁴²⁰ Zaviyenin 14. yüzyılda Turhal'da Mescid-i Ahi Yusuf adıyla anılan mahallede inşa edildiği tespit edilmektedir. Mahalle

⁴¹⁶ İnalçık, 2015, s. 114-115; Ali Açık, "Tokat", *DİA*, C. 41, İstanbul, 2012, s. 219-223.

⁴¹⁷ BOA TD, nr. 2, s. 77, 275, 335, 426.

⁴¹⁸ BOA TD, nr. 387, s. 370, 457.

⁴¹⁹ Divriği'de Kemankeş Mahallesi'nde de Ahi Yusuf adıyla bir zaviye kurulmuştur. BOA TD, nr. 156, s. 7, 194; *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 207-209; Serdar Ösen, "İnegöl Ahi Yusuf Tekkesi Hakkında Bazı Tespitler", *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (14-15-16 Ekim 2016) Bildiriler Kitabı*, Cilt I, Ed. Doğan Yavaş-Sezai Sevim, İstanbul 2017, s. 449-459.

⁴²⁰ Uzunçarşılı, 1927, s. 84; Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Tokat'ta İlmî ve Fikrî Faaliyetler", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, 2017, s. 24; Ali Açık, "Ahi Yusuf Perende", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 206.

muhtemelen zaviyeden ötürü bu adla anılmıştır. Mahallenin adından da anlaşılacağı üzere burada Ahi Yusuf adıyla bir de mescid inşa edilmiştir. 1455 yılı tahririnde adı geçmeyen mahalleye 1485 tahririnden itibaren rastlanmaktadır. Nefs-i Turhal'da çok sayıda debbağ, harraz (terzi), külahdüz, sarraf gibi meslek erbabı kaydedilmiştir. Ayrıca şehzade hizmetkarının da bulunduğu mahallede Dursun Fakih adında bir de zaviye imamı yaşamaktadır. Fakat Turhal merkezde Ahi Yusuf Perende zaviyesi dışında Şeyh Şehabeddin zaviyesi de bulunduğundan imamın hangi zaviyeye bağlı olduğu anlaşılmamaktadır.⁴²¹

İlk olarak 1455 yılı tahririnde karşımıza çıkan zaviye tahrir defterlerinde *zaviye-i Ahi Yusuf*, *zaviye-i Ahi Yusuf Perende der (nefs-i) Turhal* ve *zaviye-i Ahi Yusuf Perende* ifadesiyle kaydedilmiştir. Türbe kitabesinde olduğu gibi ilk dönem tahrir defterlerinde de "Perende" ibaresine rastlanmaması bu lakabın sonradan verildiğini düşündürmektedir.⁴²²

1519 yılında zaviye şeyhi İbrahim adlı bir dervıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin meşihatığını ve zaviyedarlığını berat-ı hümayun ile Muslihiddin İmam yürütmektedir. Vakfın mütevellileri ise Mustafa ve Ali adlı dervişlerdir.⁴²³

Ahi Yusuf Perende zaviyesinin gelirleri arasında Tokat, Bozok ve Amasya gibi geniş bir alanda çok sayıda köy ve mezranın malikâne hissesi ile çiftlik ve hamam gibi yerler bulunmaktadır. 15. yüzyılda nefs-i Turhal'ın malikânesinin dörtte biri, bir çift çiftlik, Ahurcuk, Samrı, Çilehane ve Hacılar köylerinin malikânesinin tamamı, Lodos köyünün malikânesinin yarısı, Kazabad'a tabi Döğer köyünün malikânesinin yarısı ve Gönen Bükü mezrasının malikânesi Ahi Yusuf Perende zaviyesi vakıflarındandır.⁴²⁴

Ahi Yusuf Perende zaviyesinin 16. yüzyıldaki vakıfları ve gelirleri ise şöyledir: Turhal'da bir çift çiftlikten 500 akçe, Nefs-i Turhal'ın malikânesinin

⁴²¹ BOA TD, nr. 2, s. 194; BOA TD, nr. 19, s. 174; BOA TD, nr. 387, s. 475-476.

⁴²² BOA TD, nr. 2, s. 125, 194, 212-213, 226, 230, 232, 234; BOA TD, nr. 19, s. 80, 89, 174, 191-192; BOA TD, nr. 79, s. 163, 172, 305-306, 321-322, 323, 326-327; BOA TD, nr. 287, s. 268-269, 287; BOA TD, nr. 387, s. 376, 452, 454, 475-477; KKA TD, nr. 12, v. 90b-92b, 98a-98b, 106a-106b; KKA TD, nr. 14, v. 270b, 279b; KKA TD, nr. 16, v. 97b-98a; KKA TD, nr. 26, v. 175a, 176a-176b; KKA TD, nr. 583, v. 66b, 67a, 68a, 87a, 87b.

⁴²³ BOA TD, nr. 79, s. 305-306; KKA TD, nr. 583, v. 66b; KKA TD, nr. 12, v. 90b-92b.

⁴²⁴ 1485 tarihli defterde Döğer köyünün malikânesi zaviye vakıfları arasında değildir. Fakat sonraki dönem tahrirlerinde zaviyeye ait olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda zaviyeye vakfedilen Mandıraz köyünün malikânesi ise bu dönemde Veled-i kaylu zaviyesine aittir. 1519 yılı tahririnden itibaren köyün malikânesi iki zaviye arasında pay edilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 125, 194, 212-213, 226, 230, 232, 234; BOA TD, nr. 19, s. 80, 89, 174, 191, 192.

dörtte birinden 1.100 akçe, Turhal'a tabi Ahurcuk köyünün malikânesinin tamamından 1.158 akçe, Lodos köyünün malikânesinin yarısından⁴²⁵ 1.395 akçe. Turhal'da bir çiftlik yer olan Gönen Bükü mezarının malikânesi, Hacılar cemaatinin meskûn olduğu Hacılar mezarının malikânesi de yine zaviye gelirleri arasındadır. Amasya'da Yavaş ve Birgoma nahiyelerinde Sarkun ve Körpe köylerinin malikânesinin yarısı da zaviyeye vakfedilmiştir. Köylerin malikâne hâsılı 894 akçedir. Kazabad'a tabi Döğer köyünün malikânesinin yarısından 400 akçe, Mandıraz köyünün malikânesinin tamamından 1.708 akçe gelir sağlanmıştır.⁴²⁶

16. yüzyılın ikinci yarısına ait vakıf defterine göre zaviyenin vakıflarında çok fazla bir değişiklik yaşanmamıştır. Buna karşılık bazı yeni yerlerin zaviyeye vakfedildiği görülmektedir. Bu dönemde zaviyenin vakıfları arasına giren Amasya kazasında Argoma nahiyesine tabi Kavaklu köyünün malikânesi önceden Pir Ahmed Bey zaviyesi ve evladına aittir. Köyün malikânesinin yarısı yine eskiden olduğu gibi Pir Ahmed Bey zaviyesine aitken diğer yarısı Ahi Yusuf Perende zaviyesine verilmiştir. Yavaş'a tabi Saru Kosun köyünün malikânesi de zaviye vakıflarındandır.⁴²⁷ Ayrıca zaviyenin vakıflarından olan Dodurga'ya tabi Hacılar cemaatinin meskûn olduğu mezarın gelirleri için vakfın mütevellileri ile zeamet ve tımar sahipleri arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu anlaşmazlık sonunda Turhal kadısına başvurulmuş fakat davanın sonucu hakkında bir bilgi edinilememiştir.⁴²⁸

1.19. Ahmed-i-hane Hankahı

Ahmed-i Hane hankahı ile ilgili ilk bilgilerimiz 1455 yılı tahririne dayanmaktadır. Tokat merkezde toplu olarak yazılan çok sayıda hankahtan biridir.

⁴²⁵ Lodos köyünün malikânesi ikiye ayrılmış yarısı Ahi Pehlivan zaviyesine diğer yarısı da Dazy'a da kurulan Ali Ağa zaviyesine verilmiştir.

⁴²⁶ BOA TD, nr. 79, s. 163, 172, 305-306, 321-322, 323, 326-327; BOA TD, nr. 287, s. 268-269, 287; BOA TD, nr. 387, s. 376, 452, 454, 475-477; KKA TD, nr. 12, v. 90b-92b, 98a-98b, 106a-106b; KKA TD, nr. 14, v. 270b, 279b; KKA TD, nr. 16, v. 97b-98a; Davut Şahbaz, 2018, s. 136.

⁴²⁷ KKA TD, nr. 583, v. 66b, 67a, 68a, 87a, 87b; KKA TD, nr. 26, v. 175a, 176a-176b; Adnan Gürbüz Ahi Yusuf Perende zaviyesinin vakıfları arasında olan bu yerleri Ahi Yusuf Pirullah zaviyesinin vakıfları olarak bahsetmiştir. Fakat bu durum "Perende" kelimesinin "Pirullah" olarak okunmuş olmasından ileri gelmektedir. Bu bağlamda Gürbüz, Ahi Yusuf Pirullah zaviyesini farklı bir zaviye olarak değerlendirmiştir. Adnan Gürbüz, "Ahi Yusuf Pirullah Zaviyesi", *Ahlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2014, s. 206.

⁴²⁸ KKA TD, nr. 583, v. 68a ve ek belgeler.

1485 yılından itibaren ise hankaha Güğercinlik mezrasının vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında tahrir defterlerinde hankah hakkında bilgi verilmemiştir.⁴²⁹

1455 yılı tahririnde rastlanmamakla birlikte 1485 yılından itibaren Ahmed-i Hane hankahı Kazabad'a tabi Güğercinlik mezrasının malikâne geliri vakfedilmiştir. Ahmed-i Hane hankahı 16. yüzyılda mezranın malikânesinden 440 akçe gelir elde etmiştir.⁴³⁰

1.20. Akbel Bey Zaviye ve Hankahı

Tokat merkezde Ahi Akbel Bey tarafından kurulan zaviyeye ilk olarak 1455 yılı tahrir defterinde rastlanmaktadır. Hem zaviye⁴³¹ hem hankah⁴³² olarak karşımıza çıkmakla birlikte tahrirlerde Akbel Bey olarak yazılmış olup Ahi unvanı kullanılmamıştır.⁴³³ Tahrir defterlerinde zaviye ve vakıf görevlileri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca vakıf defterinde meşihat (şeyh), nezaret ve cibayet vazifelerinin kimler elinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre zaviye şeyhliği Mevlana Seydi, nâzır Ali ve cabi Hasan(?) adlı kişiler tasarrufundadır.⁴³⁴

Akbel Bey zaviyesinin Tokat merkez ile birlikte Kazabad ve Çorum'a bağlı Osmancık'ta vakıf akarları mevcuttur. Zaviyenin en önemli gelir kalemi Kazabad'a tabi Ahur köyünün malikâne geliridir. Köyün malikânesinden 1530 yılında 3.875 akçe elde edilmiştir.⁴³⁵ Osmancık'ta Sakız Divanı'na tabi Ulu Bük

⁴²⁹ 1455 yılı tahririnde Hankah-ı Ahmed-i Can olarak da okumak mümkündür. Fakat sonraki tahrirlerde "hankah-ı Ahmed-i Hane der nefsi Tokat" olarak yazılmıştır. BOA TD, nr. 2, s. 42; BOA TD, nr. 19, s. 68; BOA TD, nr. 287, s. 323; BOA TD, nr. 387, s. 451; KKA TD, nr. 14, v. 297a.

⁴³⁰ BOA TD, nr. 19, s. 68; BOA TD, nr. 287, s. 323; BOA TD, nr. 387, s. 451; KKA TD, nr. 14, v. 297a.

⁴³¹ BOA TD, nr. 2, s. 95; BOA TD, nr. 85, s. 9; BOA TD, nr. 79, s. 176-177; BOA TD, nr. 387, s. 401, 453; BOA TD, nr. 287, s. 309-310; BOA TD, nr. 444, s. 96-97; KKA TD, nr. 14, v. 290a-291b; KKA TD, nr. 38, v. 146a; KKA TD, nr. 583, v. 30b, 112a.

⁴³² BOA TD, nr. 2, s. 42.

⁴³³ BOA TD, nr. 2, s. 42, 95; BOA TD, nr. 79, s. 176-177; BOA TD, nr. 387, s. 401, 453; Ali Açık, "Ahi Akbal Bey Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 30; 444 ve 583 numaralı defterlerde "zaviye-i Akbel Bey der (nefs-i) Tokat" olarak bulunduğu yer diğer defterlerin aksine belirtilmiştir. BOA TD, nr. 444, s. 96-97; KKA TD, nr. 583, v. 30b, 112a.

⁴³⁴ KKA TD, nr. 583, v. 30b.

⁴³⁵ 1455 yılında "karye-i Ahur Köy" olarak kayıtlı iken sonradan yalnızca "karye-i Ahur" olarak yazılmıştır. Vakıf defterinde ise yine ilk başta olduğu gibi "karye-i Ahur Köy" olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca 1485 yılı tahririnde Ahur köyü kayıtlı iken zaviyenin adı geçmemektedir. 79 ve 387 numaralı defterlerde malikâne geliri 3.875 iken 85 numaralı tımar defterinde 3.485 akçe yazılmıştır. BOA TD, nr. 2, s. 95; BOA TD, nr. 19, s. 93; BOA TD, nr. 85, s. 9; BOA TD, nr. 79, s. 176-177; BOA TD, nr. 387, s. 453; BOA TD, nr. 287, s. 309-310; KKA TD, nr. 14, v. 290a-291b; KKA TD, nr. 583, v. 30b, 112a.

köyünün malikânesinin yarısı da zaviyeye vakfedilen yerlerdendir. Malikânenin yarısı *üç çiftlik yer* olarak tarif edilmiştir. Bununla birlikte Ulu Bük köyünde ayrıca 2 çift *çiftlik-i zaviye* kaydedilmiştir. 1530 yılında köyün malikânesinin yarısının 3.434 akçe olduğu anlaşılmaktadır.⁴³⁶

1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterinde ise zaviyenin gelirleri şu şekildedir. Kazabad'a tabi Ahur köyünün malikâne geliri zaviyeye vakfedilmişken köyde bulunan çiftlik iki baştan zaviye tasarrufuna verilmiştir. Çiftliğin önceden malikâne olarak zikr olunduğu belirtilmiştir ki tahrir defterlerinde Ahur köyünde *çiftlik-i hassa* ve *çiftlik-i malikâne* olarak kayıtlı iki çiftlikten biridir. Köyden elde edilen hâsıl ise 11 müd hinta (buğday) ve 4 müd şair (arpa) ile 910 akçe nükud (nakit) yazılmıştır. Osmancık'a tabi Ulu Bük köyü ve üç çiftlik yer olan zeminin hâsılı ise 120 akçedir. Tokat merkezde bulunan dükkânlar ve bahçelerden elde edilen kira geliri de 470 akçedir. 1576 yılında Akbel zaviyesinin sahip olduğu vakıflardan elde ettiği toplam gelir 3.240 akçe olup *gallat(mahsuller)* olarak yazılmıştır.⁴³⁷

Vakıf defterine göre zaviyenin *vakıfnamesi zayi'* olmuştur. Vakıf gelirlerinin kullanıldığı alanlar ise şöyledir: Akbel Bey zaviyesinin şeyhi günlük 3 akçe ile vazifelendirilmiştir. Nazır günlük 2 akçe ve senelik 2 müd galle ile Cabi senelik 4 müd galle ile görevlidirler. Fakat *evvel takdirce ayende ve revendeye cüz'i nesne kaldığı sebebden* şeyhe günlük 3 akçe, cabiye günlük 1 akçe ayrılmıştır. Gelirin geri kalanı ise ayende ve revende masrafına harcanmak üzere *kayd-ı defter* olunmuştur.⁴³⁸

1.21. Alemdar / Mescid-i Alemdar Zaviyesi

Tokat merkezde yer alan zaviyeye tahrir defterlerinde ilk olarak 1455 yılı tahrir defterinde rastlanmaktadır. Bu tahrirde *hankah-ı Alemdar* olarak kaydedilmesine rağmen sonraki tahrirlerde zaviye olarak yer almaktadır. Bununla birlikte bazı defterlerde yalnızca Alemdar olarak bahsi geçmekte iken diğerlerinde Mescid-i Alemdar olarak yer alması zaviyenin aynı zamanda bir mescid görevi de gördüğünü düşündürmektedir. 1519 yılında zaviye şeyhi Derviş veled-i

⁴³⁶ BOA TD, nr. 444, s. 96-97; BOA TD, nr. 387, s. 401; KKA TD, nr. 38, v. 146a-147b, KKA TD, nr. 583, v. 112a.

⁴³⁷ KKA TD, nr. 583, v. 30b.

⁴³⁸ KKA TD, nr. 583, v. 30b.

Bedreddin'dir.⁴³⁹ Evkaf defterine göre zaviyenin vakıfnamesi kaybolmuştur. Zaviye şeyhinin günlük maaşı yarım akçe olarak belirlenmiş, zaviye gelirinin geri kalanı gelen geçen yolcuların masrafına ayrılmıştır. Zaviye vakfının tevliyeti ise senelik 200 akçe ile Hafız Hüseyin tarafından yürütülmektedir.⁴⁴⁰

Tahrir defterlerine göre Alemdar zaviyesinin vakıfları arasında yalnızca bahçeler bulunmaktadır. 16. yüzyılın başlarında 5 kıta bahçesi olan zaviyenin sonradan bahçe sayısı 1'e düşmüştür. Fakat zamanla tekrar artış yaşandığı yüzyılın ikinci yarısında 7 kıta bahçeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bahçelerin hepsi *icare* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca *hane-i Kara Baba icare fi sene 50* ve *hane-i Divane Mustafa icare fi sene 50* şeklinde kayıtlı vakıf gelirleri de bulunan zaviye toplamda 578 akçe gelire sahiptir.⁴⁴¹

1.22. Ali Ağa Zaviyesi

Ali Ağa zaviyesi Turhal'a tabi Dazya köyünde inşa edilmiştir. Zaviyenin şeyhi 1485 yılında Derviş Mehmed'dir. 16. yüzyılın ilk yarısı içinde ise Durmuş Ali meşihatlık (şeyhlik) görevini yürütmektedir. 1576 tarihli vakıf defterine göre zaviye şeyhi Durmuş Fakih'tir. Ali Ağa zaviyesine Turhal'a tabi Lodos köyünün malikânesinin yarısı vakfedilmiştir. 1530 yılı muhasebe defterine göre zaviye buradan 1.395 akçelik gelir elde etmiştir. 1576 yılında zaviyenin gelir kalemlerinin değişmediği görülmektedir. Bununla birlikte ne kadar gelire sahip olduğu kesin değildir.⁴⁴²

1.23. Ali Sipah Hankahı

Ali Sipah hankahı yalnızca 1455 yılı tahrir defterinde yer almaktadır. Nefs-i Tokat'ta tahrir olunan hankah hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.⁴⁴³

⁴³⁹ BOA TD, nr. 2, s. 42; BOA TD, nr. 79, s. 24; BOA TD, nr. 387, s. 433; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 155a; KKA TD, nr. 583, v. 30b.

⁴⁴⁰ KKA TD, nr. 583, v. 30b.

⁴⁴¹ BOA TD, nr. 2, s. 42; BOA TD, nr. 79, s. 24; BOA TD, nr. 387, s. 433; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 155a; KKA TD, nr. 583, v. 30b.

⁴⁴² BOA TD, nr. 19, s. 176; BOA TD, nr. 79, s. 307-308, 321-322; BOA TD, nr. 387, s. 475, 476; KKA TD, nr. 12, v. 96a-96b, 98a; Köyün adı evkaf defterinde Todoros olarak geçmektedir. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 67a.

⁴⁴³ BOA TD, nr. 2, s. 43.

1.24. Aye Sultan Zaviyesi

Zaviye hakkında ilk bilgilerimiz 16. yüzyılın ikinci yarısına ait vakıf defterinde *vakf-ı zaviye-i Aye Sultan der karye-i Ladicik* ifadesiyle yer almaktadır. Halka-i Has nahiyesine tabi Ladicik köyünde olduğu anlaşılan zaviyenin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmese de önceki dönem kaynaklarında yer almadığı için 16. yüzyıl ortalarında kurulmuş olduğu tahmin edilmektedir. Zaviyenin Aye Sultan olarak anılması kurucusunun kadın olabileceğini düşündürse de bunu destekleyen başka bir bilgiye rastlanmamıştır. 1576 yılında zaviyenin meşihatlığını berat-ı hümayun ile Süleyman adında bir kişi yürütmektedir. Zaviye şeyhi Süleyman günlüğü 1,5 akçeye görev yapmaktadır. Ladicik köyüne tabi Eriklik mezrasının malikânesi zaviyeye vakfedilmiştir. Aye Sultan zaviyesinin başka geliri kaydedilmemiştir. Bu durum Aye Sultan zaviyesinin Zile kırsalında yakın zamanda kurulan küçük bir zaviye olduğunu düşündürmektedir.⁴⁴⁴

1.25. Şeyh Bektut Hankah ve Zaviyesi

Bektut zaviyesi Tokat merkezde Yeşilirmak kenarında Hıdırlık diğer adıyla Yeşilirmak köprüsünün yakınında kurulmuştur.⁴⁴⁵ Wolper, zaviyeyi bir yolcunun şehre girerken ve çıkarken ilk karşısına çıkan yapı olarak tarif etmektedir.⁴⁴⁶ Bektut zaviyesine ait olduğu düşünülen bir kitabeye göre 13. yüzyılın sonlarında yapılmış olan bu yapı II. Mesut dönemine tarihlenmektedir.⁴⁴⁷ Zaviyenin hangi tarikata ait olduğu kaynaklarda belirtilmemiştir. Fakat Evliya Çelebi, Açıkbaz Tekkesi olarak bahsettiği yapının Bektaşilere ait olduğunu anlatmaktadır.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ KKA TD, nr. 583, v. 49b.

⁴⁴⁵ Tahrir defterlerinde *hankah-ı Bektut der Tokat* ifadesiyle kaydedilmiştir. Fakat vakıf defterinde *zaviye-i Bektut der nezd-i Cisir-i Kebir der nefis-i Tokat* ifadesiyle doğrudan konumu belirtilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 19, s. 262-263; BOA TD, nr. 79, s. 360-361; BOA TD, nr. 387, s. 482; KKA TD, nr. 583, v. 32b; Uzunçarşılı, Şeyh Mekkun Türbesinin “Yeşilirmak köprüsünün Tokat tarafında solda” olduğundan bahsetmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, 1927, s. 57.

⁴⁴⁶ Wolper, 2003, s. 52.

⁴⁴⁷ Şeyh Bektut zaviyesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Demirtaş, “Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Mekkun (Bektut) / Açıkbaz Zaviyesi ve Türbesi- Tarihi Bir Hatanın Tashihi-“, *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Bildiriler*, Tokat, 2015, s. 485-499; ayrıca bkz. Denkhalbant Çobanoğlu, 2019, s. 10, 21; Açıkel, 2004, s. 197-198; Özköse, 2015, s. 84; Wolper, 2003, s. 52.

⁴⁴⁸ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Trabskripsiyonu-Dizini)*, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin, V. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 41; Evliya Çelebi, 2010, s. 92.

Ayrıca türbenin içerisinde yer alan mezar motifi ve figürlere dayanarak zaviyenin Sühreverdilik ile bağlantısı olabileceği ileri sürülmektedir.⁴⁴⁹

1455 yılında Tokat merkezde kaydedilen Bektut hankahına⁴⁵⁰ sonraki tahrirlerde rastlanmamaktadır. Fakat hankahın kırsalda bulunan vakıfları 1455-1576 yılları arası tutulan tahrirlerde tespit edilmektedir.⁴⁵¹ Tahrir defterlerinde Bektut hankahı, vakıf defterinde Bektut zaviyesi olarak bahsi geçen yapının adı Meknun ve Açıkbaş olarak da bilinmektedir. 28 Aralık 1660 tarihli Derviş İbrahim vakfiyesinde geçen “Açıkbaş Mustafa Efendi Zaviyesi”, “Bektut zaviyesi vakfi”, “Bektut Dede Türbesi”, “Şeyh Bektut Merkadi” ifadeleri aynı zaviyeyi işaret etmektedir. Açıkbaş adının zaviyede şeyhlik yapmış olan Açıkbaş Mustafa Efendi’den ileri geldiği düşünülmektedir. Fakat zaviye zaman içinde Meknun olarak anılmaya başlanmıştır.⁴⁵² 1704 yılına ait bir arşiv kaydında Açıkbaş İbrahim Dede olarak bahsi geçen tekke de muhtemelen aynı zaviyedir.⁴⁵³ 1801 tarihinde hala faal olduğu bilinen zaviyenin mütevellileri Seyyid Mehmed ve Seyyid Ali’dir.⁴⁵⁴ Zaviyenin 19. yüzyılın sonlarında ayakta olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵⁵

Bektut hankahına Artuk-abad’a tabi Kızılca köyünün malikânesinin tamamı ile Kızılca köyüne tabi Sivri Kilise Divanı ve Tosuncuk Divanı? mezralarının malikânesinin yarısı vakfedilmiştir. 1455 yılında Kızılca köyünün malikânesinin 6 hissesinden 5 hissesi Bektut hankahına vakfedilmişken 1485 yılından itibaren hankah malikânesinin tamamını tasarruf etmeye başlamıştır. Kızılca köyünden 1530 yılında 4.410 akçe hâsıl elde etmiştir.⁴⁵⁶ Vakıf defterine göre ise Bektut zaviyesinin vakıfları ve hâsılları şu şekildedir: Kızılca Köy’ün malikânesinin yarısından 10 müd buğday ve 5 müd hüv(?) hâsıl elde eden zaviye Cısr-i Kebir yakınında bulunan bir değirmenden senelik 150 akçe gelire sahiptir. Ayrıca dükkân kiralarından da senelik 150 akçe elde etmektedir. Cefa köyde *ber-vech-i*

⁴⁴⁹ Demirtaş, 2015, s. 490.

⁴⁵⁰ BOA TD, nr. 2, s. 43.

⁴⁵¹ BOA TD, nr. 2, s. 396; BOA TD, nr. 19, s. 262-263; BOA TD, nr. 79, s. 360-361; BOA TD, nr. 387, s. 482-484; KKA TD, nr. 32b, 74a.

⁴⁵² Zaviyenin adına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Demirtaş, 2015, s. 492-493; Denknalbant Çobanoğlu, 2019, s. 10 (dipnot 3).

⁴⁵³ Maden, 2013, s. 100-101.

⁴⁵⁴ Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 115-116.

⁴⁵⁵ Açık, 2015, s. 41-58; Denknalbant Çobanoğlu, 2019, s. 11.

⁴⁵⁶ 1455 yılında Kızılca köyünün malikâne hissesi Bektut hankahı ve Tokat Mevlevihanesi arasında paylaştırılmıştır. Divani geliri ise pek çok köyde olduğu gibi Devletyar Bey tmarıdır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 396-397; BOA TD, nr. 19, s. 262-263; BOA TD, nr. 387, s. 482, 484;

maktu' olarak kayıtlı bir zeminin kirasından ise 2.283 akçe gelir elde ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁵⁷

Zaviyenin masrafları hakkındaki bilgilerimiz vakıf defterine dayanmaktadır. Buna göre vakfın mahsulünden günlük 2 akçe zaviye şeyhi Emir Abdullah'ın maaşı ödenmektedir. Günlük 1,5 akçe ve senelik 3 müd buğday ile Haydar adlı bir kişi cabi ve türbehan olarak görev yapmaktadır. Müteveli olan Bali adlı kişinin günlüğü ise 1 akçe olarak belirlenmiştir. Zaviyede senelik 120 akçe gelire sahip cüzhan⁴⁵⁸ işiyle vazifeli biri daha bulunmaktadır. Fakat sonradan ona ihtiyaç duyulmaması üzerine zaviyeye senelik 125'er akçe ile iki hafız tayin olunması kararlaştırılmıştır. Bu durumda zaviyedeki diğer görevlilerin maaşlarında bazı değişiklikler yaşanmıştır. Son durumda meşihatlık ciheti günlük 2 akçe olarak kalmaya devam etmiş fakat şeyh olan kişinin her sabah Yasin suresi ve ikindide 'Amme suresi okuması şart koşulmuştur. Müteveliye günlük 1 akçe ve cabiye senelik 120 akçe verilmesi kararlaştırılmıştır. Bektut zaviyesinin de bölgedeki diğer pek çok zaviye gibi gelirinin geri kalan kısmı "ayende ve revende" işlerine harcandığı görülmektedir.⁴⁵⁹

1.26. Bulgunciye Zaviyesi ve Hankahı

Tokat merkezde kurulan Bulgunciye zaviyesine Osmanlı kaynaklarında ilk olarak 1455 tarihli TD 2 numaralı tahrir defterinde *hankah-ı Bulgunciye* olarak bahsi geçen zaviye hakkında başka bilgi verilmemiştir. Sonraki kayıtlarda zaviye olarak yazılmıştır. 1519 yılında zaviye şeyhi Mevlana Hasan olup zaviye, 360 akçe bahçe ve bostan gelirine sahiptir.⁴⁶⁰

1.27. Bum Dede Hankahı

1455 yılı tahrir defterinde Tokat merkezde toplu olarak 33 hankah kaydedilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Bum Dede hankahı olup sonraki dönem

⁴⁵⁷ KKA TD, nr. 583, v. 32b.

⁴⁵⁸ Kur'an'dan bir bölüm okuyan vazifeli. Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi" *Vakıflar Dergisi*, S. 17, 1983, s. 56.

⁴⁵⁹ KKA TD, nr. 583, v. 32b.

⁴⁶⁰ BOA TD, nr. 2, s. 43; BOA TD, nr. 79, s. 25; BOA, TD, 387, s. 434; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 155a.

tahrir defterlerinde kaydı yoktur.⁴⁶¹ Hankah muhtemelen Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Tokat'a yaptığı saldırılarda yıkılmıştır.⁴⁶²

1.28. Burhad Dede Zaviyesi

Burhad Dede zaviyesi Niksar'a tabi Şeyhlü köyünde muhtemelen 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. 1576 tarihli vakıf defterinde kayıtlı zaviye hakkında önceki dönem tahrir defterlerinde bilgi bulunmamaktadır. Vakıf defterine göre zaviyenin şeyhi günlüğü 1 akçe ile Hızır adlı bir kişidir. Niksar'da Kagirenus(?) mezarının malikânesi ile Şeyhlü köyünde bulunan bir çiftliğin malikânesi zaviyeye vakfedilmiştir.⁴⁶³

1.29. Cemal Yahya Zaviyesi

Tokat merkezde kurulmuş olan Cemal Yahya zaviyesi hakkındaki bilgilerimiz vakıf defteri ile sınırlıdır. 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye şeyhi Mevlana Veli iken müteveli olarak berat-ı hümayun ile Süleyman adında bir kişi vazifelendirilmiştir. Zaviye şeyhine ilk önce kadılar arzı ile günlük 4 akçe ve senelik 2 müd galle tahsis edilmiştir. Fakat sonradan *ayende ve revende masrafına nesne kalmadığı sebepten* şeyhe günlük 1 akçe verilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte son durumda müteveliye de günlük 1 akçe tahsis edilmiştir. Zaviyenin geri kalan mahsulü ise zaviyeye gelen geçen yolcuların masrafına ayrılmıştır.⁴⁶⁴

Vakıf defterine göre zaviyenin Tokat merkezde çok sayıda yerin kirasını tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Zaviyenin vakıfları ve vakıflardan elde ettiği gelirleri şu şekildedir: Yar Ahmed Çelebi bostanından senelik 400, Sefer Şah Zımmi bahçesinden senelik 200, Na'lband Ali bahçesinden senelik 180, Turak Çelebi bahçesinden senelik 100, Debbağ Musa bahçesinden senelik 50, Kerim

⁴⁶¹ BOA TD, nr. 2, s. 42; Gökbilgin, 1979, s. 411; 23 Nisan 1510 tarihli Alaüddevle Bey Vakfıyesi'nde Bum Dede zaviyesinden bahsedilmektedir. Maraş bedesteninin doğusunda Alaüddevle Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılan Bum Dede zaviyesi ile Tokat merkezde kurulan Bum Dede hankahı arasında bir bağlantı olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Vakfiyeye göre Ardıl nahiyesinde bir değirmen, Seki Çınar mezarı, zaviyenin yanında bulunan bir arazi Bum Dede zaviyesine vakfedilmiştir. 1563 yılında zaviyeye 630 akçe vakfedilmiştir. Bkz. İbrahim Solak, "916 H. / 1510 M. Tarihli Alaüddevle Bey Vakfıyesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, Konya, 2006, s. 528.

⁴⁶² İnalçık, 2015, s. 114-115; Yüksel, 1996, s. 62; Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Tokat Mevlevihanesi", *DİA*, C. 41, İstanbul, 2012, s. 227; Açıklık, 2012, s. 219-223.

⁴⁶³ KKA TD, nr. 583, v. 58a.

⁴⁶⁴ KKA TD, nr. 583, v. 30b.

Çelebi bahçesinden senelik 30 akçe kira geliri bulunan zaviye Katuni mezrasından 132 akçe hâsil elde etmiştir. Debağlar çarşısındaki dükkânlardan senelik 60 akçe kira geliri bulunan zaviyenin pamukçular çarşısındaki dükkânlardan senelik 200 akçelik kira geliri vardır. Cemal Yahya zaviyesi toplamda 1.352 akçelik gelire sahiptir. Cemal Yahya zaviyesinin vakıf gelirlerinin önemli bir kısmı *ayende ve revende* masrafına harcanmıştır.⁴⁶⁵

1.30. Çaşnigir / Çaşnigir Hacı Zaviyesi

Çaşnigir zaviyesi Sonisa kazasında Felenbel nahiyesine tabi Zaviye-i Çaşnigir köyünde kurulmuştur. Adını zaviyeden alan köyün 16. yüzyılın ilk yarısında 4 nefer nüfusu bulunmaktadır. Köyde yaşayan kişilerin zaviye kurucusunun evladı ya da zaviye cemaatinden olmaları muhtemeldir. Zaviyenin adı kaynaklarda hem Çaşnigir hem de Çaşnigir Hacı olarak geçmektedir. Bununla birlikte Karabük köyündeki malikâne geliri kaydedilirken özellikle Çaşnigir Hacı olarak yazılması dikkat çekicidir.⁴⁶⁶ Vakıf defterinde zaviye ve köye dair bir bilgiye rastlanmamaktadır.⁴⁶⁷ Tokat'ta zaviye ile bir ilgisi olup olmadığı bilinmemekle birlikte bir de Çaşnigir Mahallesi bulunmaktadır.⁴⁶⁸

Zaviyenin en önemli gelir kaynağı Zaviye-i Çaşnigir köyüdür. Ayrıca Çaşnigir Hacı zaviyesine Sonisa kazasında Felenbel nahiyesine tabi Karabük köyünün malikânesinin yarısı da vakfedilmiştir. 16. yüzyılda Zaviye-i Çaşnigir köyünün toplam hâsılı 1.231 akçedir. Karabük köyünün malikâne hâsılının tamamı ise 825 akçedir. Zaviye-i Çaşnigir köyünde bulunan 2 zemin de muhtemelen zaviye tasarrufundadır. 1574 yılında ayrıca köye tabi Kara Yol mezrasının malikâne gelirinin yarısı da zaviyeye vakfedilmiştir. Fakat bu tarihte köyün ve ona tabi mezranın hâsılı belli değildir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ KKA TD, nr. 583, v. 30b.

⁴⁶⁶ BOA TD, nr. 387, s. 537; BOA TD, nr. 54, s. 68, 72; KKA TD, nr. 12, 56a, 60a-60b; KKA TD, nr. 583, v. 64b.

⁴⁶⁷ Vakıf defterinde Felenbel nahiyesindeki vakıflar için bkz. KKA TD, nr. 583, v. 64b.

⁴⁶⁸ BOA TD, nr. 387, s. 431; BOA TD, nr. 287, s. 1.

⁴⁶⁹ BOA TD, nr. 54, s. 68, 72; BOA TD, nr. 387, s. 537; KKA TD, nr. 12, v. 56a, 60a-60b; KKA TD, nr. 583, v. 64b.

1.31. Darüşşifa Hankahı

Darüşşifa hankahı nefis-i Tokat'ta tahrir olunmuştur. Yalnızca 1455 yılı tahrir defterinde yer alan hankahın ismi dışında bilgi yoktur.⁴⁷⁰

1.32. Dere Kınık Köyü Zaviyesi

Tahrir defterlerinde *zaviye-i der karye-i Dere Kınık* ifadesi ile kayıtlıdır. Zaviye ile ilgili bilgiler ilk olarak 1485 tarihli 19 numaralı tahrir defterinden edinilmektedir. 1485 yılı tahrir defterinde Meşhedabad'a tabi Dere Kınık köyünden sonra *el-muafiyye ba-emr-i padişah-ı 'alempenah* ifadesi altında zaviyedar olarak kayıtlı 7 nefer vardır. Bunlar iki çift çiftlik tasarruf ederler. 1519 yılında zaviyedarı Ali veled-i Osman (?) olup zaviye iki çift çiftlik tasarruf etmeye devam etmektedir.⁴⁷¹

1.33. Derviş Halife Zaviyesi

Tokat'ta Gilmigad nahiyesine tabi Ayas Göl mezrasında da Gözaçan mezrasında olduğu gibi ayende ve revendeye hizmet etmesi için zaviye kurulmuştur. Berat-ı hümayun ile Derviş Halife tarafından kurulan zaviye sayesinde bölgenin şenlenmesi planlanmıştır. Ayrıca Ayas Göl mezrası derbend ve tehlikeli bir yerdedir.⁴⁷² Bu bakımdan zaviyenin derbend teşkilatı görevi yürüttüğü anlaşılmaktadır. Derbendler iskânın çok olmadığı ıssız noktalarda kurulurdu. Misafirhane olarak kullanılan bu nevi zaviyeleri Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti vakıflarla destekleyerek yolcuların güvenli bir şekilde seyahat etmelerine olanak sağlamıştır. 16. yüzyılda zaviye olarak kayıtlı bu yapılar daha öncesinde ribat olarak anılır kervansaray manasında kullanılırdı.⁴⁷³

1554 yılında Ayas Göl mezrasında caba olarak kayıtlı 3 nefer vardır. Ayrıca Şahkulu veled-i Kara Mehmed tasarrufunda bir zemin bulunmaktadır. Buradan yirmi kilelik mahsul elde edilmektedir. Mezranın toplam hâsılı ise 200 akçedir. 1572 yılında Ayas Göl 27 nefer nüfusu bulunan bir köy haline gelmiştir. Zaviyenin bölgenin şenlenmesinde bir hayli etkili olduğu anlaşılmaktadır. 1572 yılında köyde yaşayan Hüseyin veled-i Şeyh Nasrullah zaviyedarzade olarak

⁴⁷⁰ BOA TD, nr. 2, s. 43.

⁴⁷¹ BOA TD, nr. 19, s. 151; BOA TD, nr. 79, s. 238; BOA TD, nr. 387, s. 461, 462.

⁴⁷² BOA TD, nr. 387, s. 444; BOA TD, nr. 287, s. 228; KKA TD, nr. 14, v. 245b.

⁴⁷³ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 2-3, 10.

yazılmıştır. Muhtemelen *misilli* notu ile yazılan kardeşi Mensur ile birlikte zaviyedarlık görevini yürütmektedir.⁴⁷⁴

1.34. Derviş İl Beyi Zaviyesi

Tokat'ta Gilmigad nahiyesine tabi Gözaçan mezrasında ayende ve revendeye hizmet etmek için Derviş İl Beyi tarafından bir zaviye bünyad edilmiştir. Zaviyenin kurulması ile *kâfir zamanından beru* virane olan bölgenin şenlendirilmesi de amaçlanmıştır. 1530 yılında 300 akçe hâsılı olan mezranın 16. yüzyılda hâsılatının 150 akçeye düştüğü anlaşılmaktadır. 1572 yılında ise 500 akçe olmuştur. Bununla birlikte mezranın divani gelirinin tımara verildiği belirtilmiştir. Bu bağlamda malikâne hissesini tasarruf eden zaviyenin hâsılatın ne kadarına sahip olduğu belirtilmemiştir.⁴⁷⁵

1.35. Derviş İlyas Zaviyesi

Derviş İlyas zaviyesi, Kazabad'a tabi Çavuldur köyünde kurulmuştur. 1455 yılında Çavuldur köyü tahrir olmasına rağmen zaviye bahsi geçmez ancak 1485 yılında padişah emri ile muaf olduğu belirtilen Derviş İlyas zaviyedar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda zaviyenin kuruluş tarihi 1485 kabul edilebilir. 1519 yılında zaviye, Şeyh Süleyman veled-i Mehmed tasarrufundadır. 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar görevini sürdürmüştür. 1572 yılında Kasım Yatır(?) berat-ı hümayun ile zaviye şeyhi olarak yazılmıştır. Derviş İlyas zaviyesi Çavuldur köyünde bir *çiftlik-i zaviye* gelirine sahiptir.⁴⁷⁶

1.36. Derviş Mehmed Zaviyesi

Kilmigad nahiyesine tabi Küçük Saru Kaya mezrasında Derviş Mehmed tarafından 16. yüzyılın ilk yarısında kurulmuştur. Saru Kaya mezrası 1485 yılı tahrir defterinde kayıtlı olmasına rağmen harabe olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 16. yüzyılda Küçük Saru Kaya mezrasının malikâne geliri *harabe şenedüb zaviye bünyad edüb* diye Derviş Mehmed'in tasarrufuna verilmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısında 450 akçe malikâne hâsılı olan Küçük Saru Kaya mezrasında nüfus

⁴⁷⁴ BOA TD, nr. 387, s. 444; BOA TD, nr. 287, s. 228; KKA TD, nr. 14, v. 245b.

⁴⁷⁵ BOA TD, nr. 387, s. 443; BOA TD, nr. 287, s. 227; KKA TD, nr. 14, v. 245a.

⁴⁷⁶ Çavuldur köyünün malikâne geliri Hacı İvaz Paşa medrese ve zaviyesine vakfedilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 107; BOA TD, nr. 19, s. 60; BOA TD, nr. 79, s. 141-142; BOA TD, nr. 387, s. 450; BOA TD, nr. 287, s. 300; KKA, TD, nr 14, v. 285b.

bulunmamaktadır. 16. yüzyılın ortalarında 15 nefer nüfusu bulunan Küçük Saru Kaya mezrası 1572 yılında köy olarak tahrir olmuş ve toplam nefer sayısı 34'e çıkmıştır. 1572 yılında Küçük Saru köyünde 3 zaviyedar yazılmıştır. Bunlar Hasan veled-i Sad, Mehmed veled-i Hamza ve kardeşi Safa'dır.⁴⁷⁷ 15. yüzyılda harabe olan Küçük Saru Kaya mezrasının 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde 34 neferi bulunan bir köye dönüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda Derviş Mehmed'in kurduğu zaviyenin mezrayı şenlendirip amacına ulaşmış olduğu anlaşılmaktadır.

1.37. Doğan Emirci (Eymirci) Zaviyesi

Zile kazasında Yeni Müslüman nahiyesine tabi Çeltik köyünde inşa edilmiştir. Zaviyenin adı tahrir defterlerinde Doğan Emirci ve Doğan Eymirci olarak okunmaktadır.⁴⁷⁸ Çeltek Baba adıyla da anılan zaviye bir görüşe göre Yesevi⁴⁷⁹ diğer bir görüşe göre ise Bistamiye tarikatına bağlıdır.⁴⁸⁰

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden önce bölgede kurulan zaviyelerdendir. Zaviyeye ilk olarak 1485 tarihli 19 numaralı tahrir defterinde rastlanmaktadır. Bu dönemde zaviyenin meşihati Şeyh Hayreddin veled-i Şeyh Mahmud tasarrufundadır.⁴⁸¹ 1519 yılına gelindiğinde ise zaviye şeyhliği Derviş Ali'ye geçmiştir.⁴⁸² Derviş Ali'nin 1574 yılında da görevini sürdürdüğü görülmektedir. Ayrıca ilk defa bu dönem zaviyede 3 zaviyedarzade kaydedilmiştir.⁴⁸³ 1576 tarihli evkaf defterine göre zaviyenin meşihati Kasım ve Cafer tarafından yürütülmektedir.⁴⁸⁴ Evlad-ı vakıf üzere vakfın 3 hissesinden 1 hissesi Kasım'a 2 hissesi de Cafer'e aittir. Ayende ve revendeye hizmet etmeleri şartıyla bu görev

⁴⁷⁷ BOA TD, nr. 19, s. 537; BOA TD, nr. 79, s. 98; BOA, TD, 387, s. 446; BOA TD, nr. 287, s. 220; KKA TD, nr. 14, v. 241a.

⁴⁷⁸ "Vakf-ı zaviye-i Doğan Eymirci der karye-i Çeltek tabi kaza-i Zile", KKA TD, nr. 583, v. 48b; EV. d. 14139, s. 2.

⁴⁷⁹ Kadir Özköse Doğan Emirci'den "Çeltek Baba'nın asıl ismi Şeyh Mahmut, unvanı Emirci, lakabı Doğan ve ocağı Çeltek'tir." diye bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kadir Özköse, "Horasan Erenlerinden Çeltek Baba", https://celtekkoyum.tr.gg/%C7eltek-Baba-Kimdir-f-%3Cimg-alt%3D-g--g--src%3D-g-http-d--s--s-img-.webme-.com-s-pic-s-a-s-aktuel_fan-s-d6be7d209d-.gif-g---s-%3E.htm, 12.07.2021.

⁴⁸⁰ Vedat Turgut, "Cemalüddin Musa Savi / Zili ve Şeyh Osman-ı Veli ile Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)", *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, s. 2, Güz 2020, s. 1039.

⁴⁸¹ BOA TD, nr. 19, s. 133, 257.

⁴⁸² BOA TD, nr. 79, s. 224.

⁴⁸³ Zaviyedarzade olarak kayıtlı bu kişiler Mustafa birader-i O, Hızır birader-i O, İlyas birader-i O olarak kayıtlıdır. KKA TD, nr. 12, v. 156a.

⁴⁸⁴ Kasım ve Cafer 1574 yılı tahririne göre Haydarhane zaviyesinin meşihatını da yürütmektedirler.

kendilerine tevcih edilmiştir. Kendi çiftliklerinin dahi mahsulü zaviyeye sarf olunmuştur.⁴⁸⁵

Kaynaklara göre zaviyenin en önemli gelir kaynağı Çeltik köyünün divani hâsılıdır. 1455 yılında köyün divanisi tımara verilmişken 1485 yılı tahririne göre Çeltik köyünün divani geliri Doğan Emirci zaviyesine vakfedilmiştir. Malikâne geliri ise Tokat'taki Haydarhane zaviyesine sarf olunmuştur. Çeltik köyüne tabi Çakır Çayı ve Kobaç mezarları ile köyün 3 çiftliğinden 2 tanesi⁴⁸⁶ de zaviye gelirlerindedir. 1485 yılında Çeltik köyünde bulunan değirmenden 45 akçe gelir elde edilmiştir. Ayrıca Artuk-abad'a tabi Silis Özü nahiyesinde Ak Sekü mezrasının malikâne geliri de zaviyeye vakfedilmiştir. 1485 yılında zaviyenin toplam geliri 2.274 akçedir.⁴⁸⁷

1530 tarihli 387 numaralı muhasebe-icmal defterine göre Çeltik köyünün 4.185 akçelik divani gelirinin tamamı Doğan Emirci zaviyesine vakfedilmiştir.⁴⁸⁸ 1574 yılında Çeltik köyünün gelirleri eskiden olduğu gibi iki zaviyenin vakıf gelirleri arasında yer almıştır. Bu tahrirde zaviyenin ne kadar geliri olduğu belirtilmemiş köyün toplam hâsılı ise 7.570 akçe olarak yazılmıştır.⁴⁸⁹ 583 numaralı evkaf defterine göre zaviyenin yüzyılın ikinci yarısındaki durumu ise şöyledir: Çeltik köyünden 4.000, Sekü Davri mezrasından⁴⁹⁰ 200, Kobaç mezrasından⁴⁹¹ 300, Çakır Çayı mezrasından⁴⁹² ise 500 akçe. Ayrıca Silis Özüne tabi Ak Sekü mezrasından da 200 akçe geliri olan zaviyenin toplam geliri 5.200 akçe'dir.⁴⁹³

⁴⁸⁵ KKA TD, nr. 583, v. 48b-49a.

⁴⁸⁶ Bunlardan bir tanesi "çiftlik-i zaviye" olarak yazılmış diğeri de Şeyh Hayreddin tasarrufundadır.

⁴⁸⁷ BOA TD, nr. 2, s. 361; BOA TD, nr. 19, s. 133, 257; EV. d. 14139, s. 2.

⁴⁸⁸ 1519'da Çeltik köyünden 4.185 akçe gelir elde edilmiştir. Yine köye tabi Kobaç ve Çakır Çayı mezarlarının ve 2 çiftliğin zaviye tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Ak Sekü mezrasının malikâne geliri bu tahrirde göre hala zaviye tasarrufundadır. Ayrıca 1485 yılında nahiye olarak kayıtlı Silis Özü bu tahrirde Artuk-abad'a tabi bir köy olarak yazılmıştır. BOA TD, nr. 79, s. 224, 383; BOA TD, nr. 387, s. 460.

⁴⁸⁹ "Hâsil-ı ma' niyabet 7.570" olarak yazılmış. Bu gelir zaviyeye ait divani geliri mi yoksa tüm gelirlerin toplamını mı içermekte anlaşılmamaktadır.

⁴⁹⁰ Çeltik köyünün ekinliğidir.

⁴⁹¹ Çeltik köyünün ekinliğidir.

⁴⁹² Çeltik köyünün ziraatgahıdır.

⁴⁹³ KKA TD, nr. 583, v. 34a, 48b.

1.38. Doğanlu Oğlu Hayran Zaviyesi

Karahisar-ı Behramşah'ta bulunan zaviye Doğanlu Oğlu tarafından harabe bir yer olan Sincanlu mezrasını *şenletmek için* inşa edilmiştir. Mezranın malikâne geliri de gelen geçenlere hizmet gayesi ile zaviyeye vakfedilmiştir. Fakat zaviyenin sonradan yazıldığı belirtilerek bu kabul görmemiş ve hem divanisi hem de malikânesi tımara verilmiştir. 1574 yılı tahrir defterinde de zaviye ile ilgili bilgiler aynen aktarılmış olmakla birlikte bu tarihte köy olarak yazılan Sincanlu'da iki kişi zaviyedarzade yazılmış bunlardan birinin de *duagu*⁴⁹⁴ olduğu not düşülmüştür. Ayrıca zaviyedar Yağmur tasarrufunda bir zemin kaydedilmiş olup kırk kilesini *behre* olarak vermektedir.⁴⁹⁵

1.39. Edhem Çelebi Zaviyesi

Tahrir defterlerinde *Edhem Çelebi der nefş-i Zile* olarak kaydedilen zaviyenin Zile merkezde yer aldığı anlaşılmaktadır.⁴⁹⁶ Evkaf defterinde *mescid-i zaviye-i Edhem Çelebi* ifadesinden anlaşıldığı üzere zaviye ile birlikte Zile'de bir de Edhem Çelebi Mescidi bulunmaktadır.⁴⁹⁷ Tahrir defterlerinde zaviyenin kurucusu hakkında bir bilgi yoktur fakat zaviye muhtemelen Bayezıd-ı Bistami'nin torunu olan Edhem Çelebi tarafından kurulmuştur.⁴⁹⁸ Zile'nin Kırklar köyünde bulunan Kırklar Köyü zaviyesinin 1387 tarihli vakfiyesine göre Edhem Çelebi zaviyesinin tevliyeti, Şeyh Edhem b. Şeyh Mu'inüddin tarafından yürütölmektedir. Bahsi geçen kişi Zile'de Edhem Çelebi zaviyesinin kurucusudur. Edhem Çelebi zaviyesi vakıfları arasında yer alan Kırklar köyü önceden burada bulunan zaviyenin harabe haline dönmesi ile Edhem Çelebi zaviyesine vakfedilmiş olmalıdır. Nitekim Kırklar Köyü zaviyesinin vakfiye şartında da zaviyenin harab olması halinde gelirlerin Zile'deki zaviyeye vakfedilmesi şart koşulmuştur.⁴⁹⁹

Tahrir defterlerine göre 1485 yılında zaviyede şeyh olan kişi Seydi Mehmed veled-i Seydi İbrahim'dir. 1519 yılında zaviyenin şeyhi Derviş Şah Ali veled-i

⁴⁹⁴ Duagu olarak yazılan kişi Şeyh Ali veled-i Hayran'dır. Dua eden, duacı anlamına gelen kelime "tekke ve zâviyelerde zikrin veya âyinin sonunda dua etme veya ettirme ile görevli kişiler hakkında" kullanılan tabirdir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Duâgû", *DİA*, C. 9, İstanbul, 1994, s. 541-542; Yediyıldız, 1983, s. 57.

⁴⁹⁵ BOA TD, nr. 79, s. 259; KKA TD, nr. 12, v. 188a.

⁴⁹⁶ BOA TD, nr. 2, s. 113, 283; BOA TD, nr. 19, s. 109; BOA TD, nr. 79, s. 197; BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 131a.

⁴⁹⁷ KKA TD, nr. 583, v. 46a-46b (ek belge).

⁴⁹⁸ Hanilçe, 2014, s. 499-501.

⁴⁹⁹ Kucur, 1993, s. 84-86.

Mahmud Seydi olup 16. yüzyılın ikinci yarısında meşihatlık (şeyhlik) görevi Abdülkerim'e geçmiştir. Zaviye şeyhi olan Abdülkerim meşihat ve nezaret görevini birlikte yürütmektedir. Vakıf şartı gereğince meşihat ve nezaret görevi Edhem Çelebi evladına şart koşulmuştur.⁵⁰⁰ Çok zengin vakıf akarına sahip zaviyenin mutlaka çalışanları da olmalıdır. Fakat tahrir defterlerinde zaviyenin görevlileri hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Öyle ki 583 numaralı evkaf defterinde dahi zaviye şeyhi dışında bilgi yer almamaktadır.

Tarım arazileri ve ticari işletmeler Edhem Çelebi zaviyesinin en önemli gelir kalemlerini oluşturmaktadır. Edhem Çelebi zaviyesine Zile'den 3 çiftlik ile 1 değirmen vakfedilmiştir. Çiftliklerden ikisinin iki baştan geliri, diğerinin (Hacı Hüseyin çiftliği olarak anılır) malikânesi zaviyeye vakfedilmiştir. 1485 yılında zaviyenin Zile merkezdeki akarlarından elde ettiği hâsılı 1.400 akçe olup bunun 1.000 akçesi buğday, 400 akçesi arpadan elde edilmiştir. Edhem Çelebi zaviyesi Zile'de değirmen ve çiftliklerden 16. yüzyılın sonlarına kadar 1.300 akçe hâsıl elde etmiştir.⁵⁰¹

16. yüzyılın ikinci yarısında Zile merkezde bulunan bir hamam da zaviye vakıfları arasında yer alır. Zaviye buradan 1.200 akçe gelir elde etmektedir. Edhem Çelebi zaviyesinin bu dönem Zile'de çiftlikler⁵⁰² ve değirmenden elde ettiği hâsıl 1.300 akçe iken hamam ile birlikte toplamda 2.500 akçe gelire ulaşmıştır.⁵⁰³

Zile ile birlikte Mecid-özü, Yeni Müslüman, Kızıl-künbed, Kazabad gibi geniş bir alan içinde zaviyenin vakıflarının yayıldığı anlaşılmaktadır. 1455 yılı tahririne göre zaviye Kazabad'a tabi Geldiklan, Zile'ye tabi Malani köyleri ile Meşhedabad'a tabi Kırlar mezrasının⁵⁰⁴ malikânesinin tamamından gelir elde

⁵⁰⁰ BOA TD, nr. 19, s. 109; BOA TD, nr. 79, s. 197; KKA TD, nr. 12, v. 131a; KKA TD, nr. 583, v. 46a-46b.

⁵⁰¹ BOA TD, nr. 19, s. 109; BOA TD, nr. 79, s. 197; BOA TD, nr. 387, s. 456.

⁵⁰² 12 numaralı defterlerde çiftlikler hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre 2 çift çiftliğin 6 kıta yer olduğu ve iki baştan zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır. Hacı Hüseyin çiftliğinin ise zaviyedar tasarrufunda olduğu belirtilmiştir.

⁵⁰³ KKA TD, nr. 12, v. 131a-b.

⁵⁰⁴ Meşhedabad'a tabi kırlar mezrası 1455 yılından itibaren Edhem Çelebi zaviyesi vakıfları arasında yer almaktadır. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere mezranın önceden burada bulunan Kırlar Köyü zaviyesine ait olduğu sonradan Edhem Çelebi zaviyesine vakfedildiği anlaşılmaktadır. Mezranın malikâne hissesinin tamamı Edhem Çelebi zaviyesine vakfedilmiş olup 1455 yılında 260 akçe iken 1485 yılında hasıl-ı 150 akçeye düşmüştür. 1519 yılında Kırlar mezrasının malikâne hissesi 398 akçeye çıkmıştır. Ayrıca Kırlar tahrir defterlerinde mezra olarak yer almasına rağmen 1455 yılından önce köy olduğu anlaşılmaktadır. BOA TD, nr. 2, s. 283; BOA TD, nr. 19, s. 152; BOA TD, nr. 79, s. 237; Kucur, 1993, s. 84-86.

etmektedir. Yeni Müslüman'a tabi Beyler Kayı köyünün ise malikâne hissesinin yarısı zaviyeye vakfedilmiştir.⁵⁰⁵ 1485 yılı tahririnde ise bu yerler ile birlikte Zile'ye tabi Furuncuk ve Hacılar köylerinin malikânesinin tamamı ile Kızıl-künbed nahiyesine tabi Ayvalu köyünün malikânesinin yarısı zaviye vakıflarına eklenmiştir. Ayrıca Mecid-özü'ne tabi Deveci köyünün malikânesinin 5 paya ayrıldığı⁵⁰⁶ ve bir hissenin de zaviyeye vakfedildiği görülmektedir.⁵⁰⁷

Zaviye, 1519 yılında Geldiklan köyünün malikânesinden 2.660 akçe⁵⁰⁸ gelire sahip olmuştur. Defterde Furuncuk ve Hacılar köylerinin malikânesinin ne kadar olduğu belirtilmemiştir. Kırlar köyünün malikânesinin tamamından gelir sağlayan zaviye buradan 398 akçe gelire sahip olmuştur. Kızıl-künbed nahiyesine tabi Deveci köyünün malikânesi de yazılmadığı için zaviyenin buradaki hissesi bilinmiyor. Yine Ayvalu köyünün malikânesinin yarısını tasarruf etmeye devam eden zaviyenin buradan da ne kadar gelire sahip olduğu belli değildir. Köylerin çoğunda vakıflardan elde edilen gelir miktarı belirtilmediği için toplamda 1519 yılında ne kadar gelire sahip olduğu anlaşılamamaktadır.⁵⁰⁹ Bununla birlikte 1530 yılı muhasebe defterinde zaviyenin vakıflarından elde ettiği gelirleri belirleyebilmek mümkündür. Buna göre zaviye Geldiklan köyünden 2.660, Furuncuk köyünden 1.632, Malani köyünden 862, Beyler Kayı köyünden 530⁵¹⁰, Kırlar mezrasından 399, Ayvalu köyünden 886,5 akçe⁵¹¹ gelir elde etmiştir.⁵¹²

16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin vakıflarında fazla bir değişiklik yaşanmadığı görülmektedir. 1572 ve 1574 tarihli tahrirlere göre zaviye Geldiklan, Hacılar, Malani, Furuncuk, Beyler Kayı ve Deveci köylerindeki malikâne hisselerini tasarruf etmeye devam etmektedir. Bu dönem Ayvalu köyü kayıtlarda

⁵⁰⁵ BOA TD, nr. 2, s. 113, 283, 341, 362.

⁵⁰⁶ Deveci Köyünün malikânesinin 5 sehimden 4 sehimi ise evlatlık üzere Mehmed Çelebi b. Ali Bey tasarrufundadır.

⁵⁰⁷ BOA TD, nr. 19, s. 62, 109, 11, 116, 122, 133, 152, 221, 231.

⁵⁰⁸ Geldiklan köyünün 1455 yılından itibaren malikânesinin tamamını tasarruf eden zaviyenin 16. yüzyıl boyunca buradan elde ettiği gelir değişmemiştir. Zaviyenin vakıflarından yalnızca Geldiklan köyünü tespit ettiğimiz 287 ve 14 numaralı tahrir defterlerinde de 2.660 akçe malikâne gelirine sahip olduğu görülmektedir. Bu defterlerde zaviye ve vakıfları hakkında başka bilgiye ulaşılamamıştır. "Malikâne karye-i Geldiklan tabi' Kazabad vakf-ı zaviye-i Edhem Çelebi, hasıl-ı 2.660", BOA TD, nr. 287, s. 275; KKA TD, nr. 14, v. 273b.

⁵⁰⁹ BOA TD, nr. 79, s. 143, 197, 199, 204, 223, 237, 267, 269-270.

⁵¹⁰ Köyün malikânesinin tamamı 1.060 akçe olup zaviye yarım hissesini tasarruf etmektedir.

⁵¹¹ Köyün malikânesinin tamamı 1.773 akçe olup zaviye yarım hissesini tasarruf etmektedir.

⁵¹² BOA TD, nr. 387, s. 451, 456, 457, 458, 460, 461, 467.

yer almamakla birlikte Zile merkezdeki vakıflarını koruduğu anlaşılmaktadır.⁵¹³ Evkaf defterine göre ise zaviyenin vakıflarının durumu şöyledir: Zile'ye tabi Hacılar köyünden 2.650, Malani köyünden 1.051, Furuncuk köyünden 3.200 akçe gelir elde eden zaviye Furuncuk köyünde 3 kıta' asiyabdan 120 akçe. Yeni Müslüman nahiyesine tabi Beyler Kayı köyündeki malikâne hissesinden 1.520, Kızıl-künbed'e tabi Deveci köyündeki malikâne hissesinden 2.000, Ayvalı köyünden ise 3.520 akçe hâsıl elde eden zaviye Kavacık halkının ziraat ettiği Meşhedabad'a tabi Kırlar mezrasından 400 akçe elde etmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin vakıfları arasına yeni yerler eklendiği, bu dönem Zile'ye tabi Sancar mezrasının malikâne hissesinin zaviyeye vakfedildiği, buradan 200 akçe hâsıl elde edildiği görülmektedir. Künbed köyünde Sadi Bey değirmeni olarak bilinen ve zaviyeye vakfedilen değirmenden 100 akçe, vakıf defterine göre Zile'deki hamamdan ise senelik 1.500 akçe gelir elde edilmiştir. Zaviyenin Kazabad'a tabi Geldiklan köyündeki geliri bir hayli azalmış ve 1.500 akçeye düşmüştür. Zaviyenin toplam geliri 19.446 akçe olarak yazılmış olmakla birlikte vakıflardan elde edilen gelirler hesaplandığında 17.806 akçeye ulaşmıştır.⁵¹⁴

Edhem Çelebi zaviyesinin vakıflarından elde edilen gelirlerin büyük bir kısmının fakara ve gelen geçen yolcuların ihtiyaçlarına harcanmıştır. Zaviye şeyhi vakfın gelirlerini tasarruf etme hakkına sahip olarak fakara, mesakin (yoksullar), ayende ve revendeye hizmet etmekle sorumlu tutulmuştur. Edhem Çelebi zaviyesi *darü's-Saltana İstanbul yolu üzerinde* olduğundan muhtemelen gelen geçeni çok olmaktadır. Bu sebeple zengin vakıflara sahiptir.⁵¹⁵

1.40. Enbiya Ali Zaviyesi

Zile'ye tabi Karahisar-ı Behramşah merkezinde kurulan zaviyenin ilk kaydına 1455 yılı tahririnde rastlanmaktadır. Zaviyenin ne zaman kurulduğuna dair bir bilgi olmamakla birlikte 15. yüzyılın ikinci yarısından önce kurulduğu anlaşılmaktadır. 1455 tarihli deftere göre zaviyede bulunanlar *Seydi Ahmed veled-i Kasım Seydi ve Şeyh Mehmed birader-i O* ifadesiyle yazılmış olup zaviyeye ait

⁵¹³ BOA TD, nr. 287, s. 275; KKA TD, nr. 131a, 133a, 133b, 136b, 156a, 176b-177a; KKA TD, nr. 14, v. 273b.

⁵¹⁴ KKA TD, nr. 583, v. 46a-46b.

⁵¹⁵ "... ayende ve revende ve fakara ve mesakin masrafına sarf eder." KKA TD, nr. 583, v. 46a-46b.

bir çiftlik bulunmaktadır.⁵¹⁶ 1484-1485 tarihli deftere göre zaviyede zaviye şeyhi Seyyid Ahmed ile birlikte 3 nefer kayıtlıdır.⁵¹⁷ 16. yüzyılın başlarında zaviye şeyhi Hüsameddin veled-i Ebu Müslim ile birlikte 7 nefer nüfusu olan zaviyenin 1530 tarihli muhasebe-icmal defterinde de zaviyedar sayısı değişmemiştir.⁵¹⁸ 1574-1575 tarihine gelindiğinde ise aynı bölgede bulunan Seydi Ali Şir zaviyesinde olduğu gibi zaviyenin nüfusunda artış olmuş, zaviyedar⁵¹⁹ ile birlikte 18 nefere çıkmıştır. Zaviyedar olarak kayıtlı kişi dışındaki 17 nefer ise *misilli* olarak yazılmış olup muhtemelen bunlar da zaviyedar ya da *zaviyedarzadegândir*.⁵²⁰ Evkaf defterine göre zaviyenin meşihatı (şeyh) *evlad-ı vakıf* üzere günlüğü bir akçe ile Derviş Seydi'ye verilmiş olup zaviye şeyhi *mümkün olduğu kadar ayende ve revendeye hizmet etmektedir*. Derviş Seydi günlük 1,5 akçe gelire sahiptir.⁵²¹

Karahisar-ı Behramşah'ta bulunan zaviyenin 2 çiftliği bulunmaktadır. Çiftlik iki baştan tasarruf edilmekte olup 16. yüzyılın ilk yarısı içinde geliri 280 akçedir. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise zaviyenin buğday ve arpadan elde edilen 680 akçe geliri vardır.⁵²² Evkaf defterine göre zaviyenin çiftliklerden hâsılı 500 akçedir. Bu deftere göre ayrıca Kızılca Melik mezrasının malikâne hissesini tasarruf eden zaviye buradan ise 1.000 akçe gelire sahip olmuştur. Ayrıca bir de değirmen geliri bulunmaktadır.⁵²³

1.41. Enbiya Veled-i Şeyh Nimetullah Zaviyesi

Sonisa kazasına tabi Taşabad nahiyesinde Taniba köyünde kurulmuştur.⁵²⁴ 1515 yılında zaviye Baldık adlı bir kişinin tasarrufundadır. Bununla birlikte zaviye kurucusunun oğlu Nimetullah veled-i Enbiya *hizmetkâr* olarak yazılmıştır. Bu bağlamda zaviyenin Osmanlı Devleti döneminde 15. yüzyılın sonlarında ya da 16. yüzyılın başlarında kurulmuş olabileceği tahmin edilebilir. 1574 yılında zaviyenin tasarrufunun Enbiya veled-i Hüseyin ve Hüseyin veled-i O tarafından

⁵¹⁶ BOA TD, nr. 2, s. 305.

⁵¹⁷ BOA TD, nr. 19, s. 168.

⁵¹⁸ BOA TD, nr. 79, s. 259; BOA TD, nr. 387, s. 465.

⁵¹⁹ *Berat-ı hümayun* ile zaviyedarıdır.

⁵²⁰ KKA TD, nr. 12, v. 183a-183b; Hanılçe, 2020, s. 223.

⁵²¹ KKA TD, nr. 583, v. 49a.

⁵²² BOA TD, nr. 2, s. 305; BOA TD, nr. 19, s. 168; BOA TD, nr. 79, s. 258-259; KKA TD, nr. 12, v. 183a-183b.

⁵²³ KKA TD, nr. 583, v. 49a.

⁵²⁴ "Zaviye der-Karye-i Taniba", BOA TD, nr. 54, s. 50-51; BOA TD, nr. 387, s. 529; KKA TD, nr. 12, v. 43b-44a.

müşterek olarak yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bahsi geçen bu kişiler aynı zamanda köyde kayıtlı neferler içinde yazılmış olup zaviyedarzade oldukları belirtilmiştir.⁵²⁵ Enbiya Veled-i Şeyh Nimetullah zaviyesinin bir çift *çiftlik-i zaviye* tasarruf ettiği anlaşılmaktadır.⁵²⁶

1.42. Engürün Zaviyesi

Kazabad'a tabi Engürün köyünde muhtemelen 15. yüzyılın ilk yarısı içinde kurulmuştur.⁵²⁷ Zaviye ile ilgili ilk bilgilerimiz 1455 yılı tahririne dayanmaktadır. Bulunduğu köyün adını taşıyan zaviyenin kim tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte 1455 yılında Engürün köyünde 18 neferden biri olan Oğuz Dede zaviye şeyhi olarak yazılmıştır. Padişah hükmü ile muaf yazılan Oğuz Dede aynı zamanda bir çift yer tasarruf etmektedir.⁵²⁸ 1485 yılından itibaren zaviye mensupları Engürün köyü ahalisinden ayrı olarak yazılmaya başlanmıştır. Nitekim 1485 yılında *zaviye-i Engürün* başlığı altında kaydedilmiş 3 kişi vardır. Bunlardan bir tanesi zaviye şeyhi Turduçan(?), diğerleri Derviş Seydi Ali ve Derviş İbrahim'dir. 1455 yılı defterinde muaf oldukları belirtilen Engürün zaviyesinin ellerinde olan beratları zayi' olmuş olmasına rağmen muafiyetlerinin devam ettirildiği ayrıca belirtilmiştir.⁵²⁹ 1519 yılında Engürün zaviyesindeki iki kişiden biri zaviyedar diğeri hizmetkâr olarak yazılmıştır. Buna göre zaviyedar Turduçan(?) hali hazırda görevini sürdürmeye devam etmektedir. Pir Ömer veled-i İbrahim ise zaviye hizmetkârı olarak görev yapmaktadır.⁵³⁰ 1530 yılı muhasebe defterinde yazılan 2 zaviyedar da muhtemelen bahsi geçen kişilerdir.⁵³¹ 16. yüzyılın ikinci yarısının başında Engürün zaviyesinin zaviyedarı Hamza veled-i Turduçan(?), hizmetkâr ise Pir Ömer veled-i İbrahim'dir.⁵³² 1574 yılında Hamza zaviyedar olarak görevini sürdürmeye devam etmektedir.⁵³³

⁵²⁵ BOA TD, nr. 54, s. 50-51; KKA TD, nr. 12, v. 43b-44a.

⁵²⁶ BOA TD, nr. 54, s. 50-51; BOA TD, nr. 387, s. 529; KKA TD, nr. 12, v. 43b-44a.

⁵²⁷ BOA TD, nr. 387, s. 452.

⁵²⁸ BOA TD, nr. 2, s. 120-121.

⁵²⁹ BOA TD, nr. 19, s. 84-85; BOA TD, nr. 15, s. 227.

⁵³⁰ BOA TD, nr. 79, s. 167-168.

⁵³¹ BOA TD, nr. 387, s. 452.

⁵³² BOA TD, nr. 287, s. 288-289.

⁵³³ KKA TD, nr. 14, v. 280b.

Engürün köyünde bulunan 2 *çiflik-i zaviye* Engürün zaviyesine vakfedilmiştir. 1485 yılından itibaren zaviye çiftliğini iki baştan tasarruf etmektedir.⁵³⁴ Vakıf defterinde kaydı olmayan zaviyenin başka geliri bulunmamaktadır.

1.43. Fatma Hatun binti Mehmed Paşa Yıldızı Zaviyesi

Fatma Hatun binti Menmed Paşa Yıldızı zaviyesinin yeri tam olarak tespit edilememekle birlikte muhtemelen Yıldız nahiyesinde dir. 1354 tarihli vakfiyesine göre Yıldızlı Mehmed Paşa'nın kızı olan Fatma Hatun, Çelebi Taceddin Mahmud Paşa'nın eşi dir. Beyler Çelebi olarak da bilinen veziriazam Mehmed Paşa ise Fatma Hatun'un oğludur. Bu bilgiler doğrultusunda M. Aykaç'a göre Fatma Hatun "Moğollar döneminde bir süre Amasya valiliği yapmış olan Gümüşlüzâde Tâceddin Mahmud'un eşi ve Amasya Emiri Şadgeldioğlu Ahmed'in veziri Mehmed Çelebi'nin annesi" dir.⁵³⁵

Tahrir defterlerinde ilk olarak 1519 tarihli TD 79 numaralı defterde tespit edilen zaviyeye Yıldız nahiyesine tabi Yemliha köyünün malikânesinin yarısı vakfedilmiştir.⁵³⁶ Zaviye hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.⁵³⁷ Bununla birlikte Yıldız'a tabi Yağlı Viran, Köpek, Eymür köyleri ve Artuk-abad'a tabi Musa köyünün malikânesinin ise Fatma Hatun bint-i Mehmed Paşa Yıldızı evladına vakfedildiği anlaşılmaktadır.⁵³⁸ Zaviye muhtemelen 16. yüzyılın başlarında Fatma Hatun adına sonradan kurulmuştur.

1.44. Gök Deniz Abdal Zaviyesi

Osmanlı kaynaklarında Gök Deniz Abdal zaviyesi ile ilgili ilk bilgilerimiz 1485 tarihli tahrir defterine dayanmaktadır. 1455 tarihli TD 2 numaralı tahrir defterinde Ahmed Alanı köyü kayıtlı olmasına rağmen zaviyenin bahsi geçmiyor. 1485 tarihli TD 19 numaralı deftere göre Komanat nahiyesine tabi Ahmed Alanı köyünün malikânesi zaviyeye vakfedilmiştir. Bu bağlamda zaviye muhtemelen

⁵³⁴ BOA TD, nr. 19, s. 84-85; BOA TD, nr. 79, s. 167-168; BOA TD, nr. 387, s. 452; BOA TD, nr. 287, s. 288-289; KKA TD, nr. 14, v. 280b.

⁵³⁵ H. 755.04.23/M. 1354.05.17 tarihli Fatma Hatun binti Mehmed Paşa Vakfiyesi için bkz. Aykaç, 2021, s. 1770-1771.

⁵³⁶ BOA TD, nr. 79, s. 126; BOA TD, nr. 387, s. 449; KKA TD, nr. 14, v. 235.

⁵³⁷ Komenat nahiyesine tabi Kadı Zahit köyünde Fatma Hatun Kadı Hasan türbesi kaydedilmiştir. Fakat zaviye ile bir ilgisi olup olmadığı anlaşılmamaktadır. BOA TD, nr. 79, s. 56; BOA TD, nr. 387, s. 438; BOA TD, nr. 287, s. 94.

⁵³⁸ BOA TD, nr. 79, s. 125, 363; BOA TD, nr. 387, s. 449; BOA TD, nr. 287, s. 204-205; KKA TD, nr. 14, v. 235.

15. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. Zaviyenin nerede kurulduğu tahrir defterlerinde belirtilmemiş fakat Ahmed Alanı köyünün malikânesini tasarruf ettiğini hesaba katarsak bu köye yakın bir yerde inşa edildiği düşünülebilir.⁵³⁹

1.45. Hacı Bayram Zaviyesi

Niksar'a tabi Ladicak köyünde kurulmuştur. Hacı Bayram zaviyesi muhtemelen 16. yüzyılın ilk yarısında ya da hemen öncesinde kurulmuştur. Nitekim 1530 yılı muhasebe defterinde Ladicak köyü tahrir olunurken köyde muaf olarak yazılmış zaviyedar sayısı 3 nefer'dir. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise muaf yazılan zaviyedar sayısı 17 nefere çıkmıştır. Hacı Bayram zaviyesi kurulduğu Ladicak köyünün malikânesinin yarısını tasarruf etmektedir.⁵⁴⁰

1.46. Hacı Halil Zaviyesi

Zile merkezde kurulan zaviyelerden biri de Hacı Halil zaviyesidir. 1485 yılından itibaren zaviyeyi tahrir defterlerinde tespit etmek mümkün olmakla birlikte defterlerde ayrıntılı bilgi yoktur. 1485 yılında zaviye şeyhi Derviş Ayni'dir. 1574 yılı tahririnde *meşihat der tasarruf ber mucceb-i defter-i 'atik* ifadesi geçmekte fakat kimin tasarrufunda olduğu belirtilmemiştir.⁵⁴¹

Hacı Halil zaviyesinin gelirleri ise şu şekildedir: Zile'de 5 pare yerin *behresini* ile *birkaç ceviz ağacı*. Ayrıca 11 pare yerin malikânesi ile senelik 84 akçe icaresi (kirası) olan 12 pare bağ zaviyeye vakfedilmiştir.⁵⁴² Evkaf defterinde kaydı olmayan zaviyenin giderleri hakkında bir bilgi yoktur.

1.47. Hacı İvaz Paşa / Hacı İvaz Paşa bin Ahi Bayezid Zaviyesi

Tokat ahilerinden Ahi Bayezid b. İvaz Hüseyin'in oğlu olan Hacı İvaz Paşa Kazabad'da doğmuştur. Çelebi Mehmed'in Amasya sancak beyi olduğu dönemde onun yanında yer alan Hacı İvaz Paşa 1402 yılında Ankara Savaşı'na da katılmıştır. 1407 tarihli vakfiyede "Ebi'l-mekarim İmadü'd-devletü ve'd-din Hacı İvaz bin İmamü's-sadrü'l-kebir el-merhum Ahi Bayezid" olarak bahsi

⁵³⁹ BOA TD, nr. 2, s. 184; BOA TD, nr. 19, s. 499-500; BOA TD, nr. 79, s. 58-89; BOA TD, nr. 387, s. 438; KKA TD, nr. 14, v. 160b.

⁵⁴⁰ BOA TD, nr. 387, s. 557; KKA TD, nr. 10, v. 50a-50b; KKA TD, nr. 583, v. 56b.

⁵⁴¹ *Zaviye-i Hacı Halil der nef-i Zile*. BOA TD, nr. 19, s. 109; BOA TD, nr. 79, s. 197; BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 131a.

⁵⁴² BOA TD, nr. 19, s. 109; BOA TD, nr. 79, s. 197; BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 131a.

geçmektedir. Tanınmış bir devlet adamı olan Hacı İvaz Paşa tarafından özellikle Tokat ve Bursa'da çok sayıda eser inşa edilmiş ve ettirilmiştir.⁵⁴³ Vakfiyede belirtildiği gibi bazı tahrir defterlerinde zaviye ve medresenin adı Hacı İvaz Paşa bin Ahi Bayezid olarak da geçmektedir.⁵⁴⁴ 1428 yılında vefat eden Hacı İvaz Paşa; Tokat'ta zaviye ile birlikte imaret, medrese, hamam ve mescit gibi farklı yapılar inşa ederek şehrin imarına büyük katkı sağlamıştır.⁵⁴⁵ Tokat merkezde Hacı İvaz Paşa'nın adını taşıyan bir de mahalle bulunmaktadır.⁵⁴⁶ Bununla birlikte tahrir defterlerinde zaviyenin Kazabad'da olduğu belirtilmiştir.⁵⁴⁷ 1576 tarihli vakıf defterinde *vakf-ı zaviye ve medrese-i merhum Hacı İvaz Paşa der karye-i Aybaba tabi Kazabad* ifadesi ile zaviyenin Aybaba köyünde olduğuna işaret edilmiştir.⁵⁴⁸

1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterine göre mütevellî vakıf şartı gereğince evladiyet ve meşrutiyet üzerine görevlendirilmektedir. Hacı İvaz Paşa zaviyesinde vazifeli olarak ayrıca kadı, müderris, imam-ı zaviye, talebe-i gafir(?), müezzin, imam-ı der mescid-i Tokat, müezzin-i der Tokat, cabi, naib, tabbah, şeyh, huffaz bulunmaktadır (Tablo 4).⁵⁴⁹

⁵⁴³ Hacı İvaz Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Dünya Tarihi: Osmanlı Tarihi*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 397-398, 566-568; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Hacı İvaz Paşa'ya Dair", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. X, S. 14, 1959, s. 25-58; Abdülkadir Özcan, "Hacı İvaz Paşa", *DİA*, C. 14, İstanbul, 1996, s. 485-486; Zeki Sönmez, "Hacı İvaz Paşa-Mimari", *DİA*, C. 14, İstanbul, 1996, s. 486-487; 1424 tarihli "Hacı İvaz Paşa Vakfı Vakfiyesi" kaydında ise hayrat sahibi "Elhac İvaz Paşa ibn el-merhum el-mağfur Ahi Bayezid-zade" olarak tanıtılmaktadır. Medrese ve mescit vakfiyesi için bkz. Açıklık-Sağırılı, 2005, s. 155-158.

⁵⁴⁴ BOA TD, nr. 19, s. 53-54; BOA TD, nr. 79, s. 133-134; BOA TD, nr. 387, s. 450; KKA TD, nr. 14, v. 287a.

⁵⁴⁵ Tokat'ta bulunan Hacı İvaz Paşa imaret ve medresesi için Tokat'ta kervansaray ve dükkânlar ile Zile, Turhal ve Kazabad'da köylerin vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 391; BOA TD, nr. 387, s. 432, 433, 452, 460, 476; BOA TD, nr. 287, s. 70; Uzunçarşılı, 1988, s. 567.

⁵⁴⁶ 1455 yılında mahallenin nüfusu 30 neferden oluşmaktadır. 16. yüzyılın ortalarında nefer sayısı 18'e düşmüştür. *Mahalle-i Mescid-i Hacı İvaz Paşa* dışında Tokat'ta bir de *Mescid-i Hacı İvaz Danişmend Mahallesi* bulunmaktadır. Muhtemelen Hacı İvaz Danişmend'de Hacı İvaz Paşa gibi dönemin önde gelen simalarından biridir. Mahalle için bkz. BOA TD, nr. 2, s. 38-39; BOA TD, nr. 79, s. 7-8, 12; BOA TD, nr. 387, s. 431, 432; BOA TD, nr. 287, s. 7; KKA TD, nr. 14, v. 142b, 149a; Ayrıca bkz. TŞS, nr. 1, s. 128/3.

⁵⁴⁷ *Vakf-ı zaviye ve medrese-i Hacı İvaz Paşa der Kazabad* olarak kaydedilmiştir. BOA TD, nr. 387, s. 535; BOA TD, nr. 12, v. 87a.

⁵⁴⁸ KKA TD, nr. 583, v. 33a, 65a; Uzunçarşılı, 1959, s. 46.

⁵⁴⁹ Vakıf defterinin köşesinin bir kısmı silinmiş olduğundan bir tane vazife adı okunmamaktadır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 33a.

Tablo 4: Hacı İvaz Paşa Zaviyesinin Vazifelileri ve Gelirleri (1576)

Vazife	Yevm	Nukud	Gallat
Kadı-i Tokat	1, fi sene 360	Nısf-ı öşr-ü hak tevliyet	-
Müderriş fi sene	-	1.200	15 müd
İmam-ı zaviye	2, fi sene 720	-	6 müd
Talebe-i gafir (?) fi sene	-	1.200	14 müd
Müezzin fi seher-i 10	-	120	3 müd
İmam der mescid-i Tokat	1, fi sene 360	-	4 müd
Müezzin der Tokat fi seher-i 7	-	64	2 müd
Cabi	3, fi sene 1.080	-	6 müd
Okunamadı	Fi sene 1.080	-	-
Naib	2, fi sene 720	-	3 müd
Tabbah fi seher-i 80	-	Fi sene 960	-
Şeyh	2, fi sene 720	-	-
Huffaz	-	Fi sene 1.008	11 müd

18. yüzyılın ikinci yarısında zaviyede müteveli dışında 19 kişinin vazifeli olduğu anlaşılmaktadır Kazabad'da bulunan zaviye vakfının mütevellisi ise es-Seyyid Hamid Ağa'dır.⁵⁵⁰ Zaviye vakfının 19. yüzyılın sonlarında ayakta olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵¹

Hacı İvaz Paşa zaviyesinin vakıf gelirleri medrese ile birlikte yazılmıştır. Zaviyeye özellikle Kazabad olmak üzere Artuk-abad ve Sonisa kazalarından çok sayıda köyün malikâne geliri vakfedilmiştir. Hacı İvaz Paşa medrese ve zaviyesine Kazabad'a tabi Bayındır⁵⁵², İlıkçı/Aylıkçı⁵⁵³, Aybaba⁵⁵⁴, Çavuldur⁵⁵⁵, Çay⁵⁵⁶, Çayır Obası⁵⁵⁷, Çeri Obası⁵⁵⁸, Kürtler ve Yenice⁵⁵⁹, Oba⁵⁶⁰, Camus-

⁵⁵⁰ "Vazife-i müderriş, vazife-i talebe-i 'ulum, vazife-i mu'ayyel?, vazife-i katib, vazife-i cabi, vazife-i imam-ı şehir, vazife-i hatib, vazife-i müezzin-i karye, vazife-i şeyh, vazife-i imam-ı karye, vazife-i müezzin-i şehir, vazife-i nakibnan, vazife-i hüffaz, vazife-i devir-han, vazife-i cabi-yi kura, vazife-i ferraş, vazife-i tabbah, vazife-i Medine fukaralarına, vazife-i merhem?" TŞS, nr. 1, s. 8/2.

⁵⁵¹ Açıklık, 2015, s. 41-58.

⁵⁵² Bazı defterlerde Bayındır olarak yazılmış fakat çoğunlukla Bayındır şeklinde telaffuz edilmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 104; BOA TD, nr. 19, s. 51; BOA TD, nr. 79, s. 131; BOA TD, nr. 387, s. 450; BOA TD, nr. 287, s. 310-311; KKA TD, nr. 14, v. 291a.

⁵⁵³ Aylıkçı/İlıkçı köyünün malikânesi 1455 yılında Hacı İvaz Paşa oğluna aittir. 1485 yılından itibaren zaviye ve medrese vakfı olarak görülmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 126-127; BOA TD, nr. 19, s. 53-54; BOA TD, nr. 79, s. 133-134; BOA TD, nr. 387, s. 450; BOA TD, nr. 287, s. 302-303.

⁵⁵⁴ 1455 yılında Aybaba köyünün malikânesi yalnızca Hacı İvaz Paşa medresesine vakfedilmişken divani geliri Hacı İvaz Paşa'nın oğlu Bali Çelebi ile Tursun Bey arasında müşterek olarak tasarruf olunmuştur. Köy sonradan "Aybaba ma' karye-i Emir Süleyman nam-ı diğer Halil Obası" ifadesiyle kaydedilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise "karye-i Aybaba karye-i Emir Süleyman nam-ı diğer Halil Obası" olarak tahrir olunmuştur. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 100-101; BOA TD, nr. 19, s. 55-56; BOA TD, nr. 79, s. 136; BOA TD, nr. 387, s. 450; BOA TD, nr. 287, s. 319-321; KKA TD, nr. 14, v. 295b-296a.

⁵⁵⁵ BOA TD, nr. 2, s. 107-108; BOA TD, nr. 19, s. 60; BOA TD, nr. 79, s. 141-142; BOA TD, nr. 387, s. 450; BOA TD, nr. 287, s. 298-299; KKA TD, nr. 14, v. 285a-285b.

⁵⁵⁶ 1455 yılı tahririnde Çaygü olarak bahsi geçen köyün adı sonradan değişmiş ve 1485 yılından itibaren Çay olmuştur. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 114-116; BOA TD, nr. 19, s. 71-72; BOA TD,

hane⁵⁶¹, Taşlu Öyük⁵⁶² köylerinin malikânesinin bir kısmının ya da tamamının vakfedildiği görülmektedir.⁵⁶³ Artuk-abad kazasında Silis Özü nahiyesine tabi Behram⁵⁶⁴ ve Sonisa kazasına tabi Yoğun Bellut/Yoğun Pelid köyü⁵⁶⁵ de zaviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca Kazabad'da Kemal Bey çiftliğinde yer alan bir bağ⁵⁶⁶ ile Turhal'a tabi Pemkür köyünde *Bahçe-i Asıl* adındaki bir zeminin de Hacı İvaz Paşa medrese ve zaviyesine vakfedildiği anlaşılmaktadır.⁵⁶⁷

16. yüzyılın ilk yarısına ait TD 79 ve TD 387 numaralı tahrir defterlerine göre Hacı İvaz Paşa zaviye ve medresesi Bayındır köyünün malikânesinin

nr. 79, s. 152-153; BOA TD, nr. 387, s. 451; BOA TD, nr. 287, s. 279-280; KKA TD, nr. 14, v. 276a-276b.

⁵⁵⁷ Çatır Oba, Çatır Obası olarak da telaffuz edilebilmektedir. Ayrıca köyün malikânesi 1455 yılında Hacı İvaz Paşa oğlu ve Kaylu oğlu arasında pay edilmiştir. Sonradan zaviyeye vakfedilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 116; BOA TD, nr. 19, s. 72; BOA TD, nr. 79, s. 153-154; BOA TD, nr. 387, s. 451; BOA TD, nr. 287, s. 288; KKA TD, nr. 14, v. 280a.

⁵⁵⁸ 1455 yılı tahririnde Çeri Obası köyünde bazı neferlerin Hacı İvaz evladı olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca 1485 yılından itibaren "karye-i Çeri Obası nam-ı diğer Şeref Gazi" olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 109-110; BOA TD, nr. 19, s. 72-73; BOA TD, nr. 79, s. 154; BOA TD, nr. 387, s. 451; BOA TD, nr. 287, s. 286; KKA TD, nr. 14, v. 279a-279b.

⁵⁵⁹ Yenice ve Kürtler köyü 1455 ve 1485 yılında birlikte tahrir olmuştur. 1455 yılında Köyün malikânesinin yarısı Hacı İvaz Paşa evladına aittir. 1485 yılından itibaren zaviye ve medreseye vakfedilmiştir. Bununla birlikte köylerin malikânesi Hacı İvaz Paşa ile Şeyh Gazi zaviyesi arasında paylaştırılmıştır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 110-111; BOA TD, nr. 19, s. 74; BOA TD, nr. 79, s. 156-157; BOA TD, nr. 387, s. 451; BOA TD, nr. 287, s. 304-305, 306-307; KKA TD, nr. 14, v. 288a-289a.

⁵⁶⁰ Oba köyünün malikânesinin yarısı 1455 yılında Hacı İvaz Paşa oğlunun vakfı olarak görülmektedir. 1485 yılından itibaren zaviye ve medrese vakfı olarak görülmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 102-103; BOA TD, nr. 19, s. 83; BOA TD, nr. 79, s. 166; BOA TD, nr. 387, s. 452; BOA TD, nr. 287, s. 318-319; KKA TD, nr. 14, v. 295a-295b.

⁵⁶¹ Camus-hane köyünün malikâne geliri Hamza Bey zaviyesi ile Hacı İvaz Paşa zaviyesi arasında pay edilmiştir. Köyün adı 16. yüzyılın ikinci yarısında "Tavukçu nam-ı diğer Camus-hane" olarak anılmaya başlanmıştır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 72-73; BOA TD, nr. 19, s. 66-67; BOA TD, nr. 79, s. 147-148; BOA TD, nr. 387, s. 435; KKA TD, nr. 14, v. 260b; KKA TD, nr. 583, v. 33a.

⁵⁶² 1455 yılında köyün malikânesinin yarısı Hacı İvaz Paşa evladına aittir. Sonradan medrese ve zaviyeye vakfedilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 92-93; BOA TD, nr. 19, s. 78-79; BOA TD, nr. 79, s. 161-162; BOA TD, nr. 387, s. 435; BOA TD, nr. 287, s. 253-254; KKA TD, nr. 14, v. 261b-262a.

⁵⁶³ Kazabad'a tabi Gürcü köyünün ise Hacı İvaz Paşa vakfı olarak kaydedildiği görülmektedir. 1455 yılında Gürcü Basması ve Ahta köyü olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 122; BOA TD, nr. 387, s. 435;

⁵⁶⁴ 1455 yılında Behram köyü Artuk-abad nahiyesine tabidir. Sonradan Artuk-abad kaza statüsü kazanmıştır. Artuk-abad kaza olduktan sonra ise köyün bağlı olduğu Silis Özü nahiyesi Artuk-abad kazasına tabi olmuştur. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 364, 419; BOA TD, nr. 19, s. 267; BOA TD, nr. 79, s. 360; BOA TD, nr. 387, s. 482; KKA TD, nr. 12, v. 212a; KKA TD, nr. 583, v. 73b.

⁵⁶⁵ 16. yüzyılın ikinci yarısında Sonisa kazasına tabi Frenk Hisarı nahiyesine tabidir. 1530 yılında Frenk Hisarı'nın Sonisa'ya tabi köy olduğu görülmektedir. Köyün adı Yoğun Bellut ve Yoğun Pelit olarak iki farklı şekilde yazılmıştır. Bkz. BOA TD, nr. 54, s. 48; BOA TD, nr. 387, s. 535; KKA TD, nr. 12, v. 87a; KKA TD, nr. 583, v. 65a.

⁵⁶⁶ BOA TD, nr. 387, s. 450

⁵⁶⁷ BOA TD, nr. 19, s. 180.

tamamından 1.500⁵⁶⁸, İlkçı köyünün malikânesinin tamamından 1.770⁵⁶⁹, Aybaba köyünün malikânesinin tamamından 3.300⁵⁷⁰, Çavuldur köyünün malikânesinin tamamından 3.535⁵⁷¹ akçe hâsıl elde etmiştir. Taşlu Öyük köyünün 2.715 akçelik malikânesinin yarısını tasarruf eden zaviye⁵⁷² ayrıca Kürtler köyünün 1.950 akçe malikâne gelirinin⁵⁷³, Yenice köyünün 1.860 akçe malikâne gelirinin⁵⁷⁴, Oba köyünün 1.755 akçe malikâne gelirinin⁵⁷⁵, Çeri Obası köyünün 945 akçe malikâne gelirinin⁵⁷⁶ de yarısına sahiptir. Bunların dışında Çay köyünün 1.550 akçe malikâne gelirinin ¼ hissesi⁵⁷⁷, Çayır Obası köyünün 1.550 akçe malikâne gelirinin ¾ hissesi⁵⁷⁸ ile Camus-hane köyünün 8 sehim malikâne gelirinin 5 sehimini tasarruf eden zaviye 2.665 akçe hâsıl elde etmiştir.⁵⁷⁹ Kemal Bey çiftliğinde bulunan bağdan ise 4.000 akçe hâsıl elde edilmiştir.⁵⁸⁰ Artuk-abad'da Behram köyünün malikânesinin tamamından 2.864 akçe⁵⁸¹, Sonisa'ya tabi Yoğun Bellut köyünün malikânesinin tamamından 640 akçe⁵⁸² hâsıl elde edilmiştir.

16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin vakıflarında bazı değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Vakıf defterine göre Kazabad'a tabi Bey Obası, Buğra, Serik ve Gürcü köyleri ile Zile'ye tabi Hasan Köy sonradan zaviyeye vakfedilen yerlerdir. Zaviyenin vakıflardan elde ettiği malikâne hâsılı hem maktu' hem de kile ve müd cinsinden yazılmıştır (Bkz. Tablo 5). Bununla birlikte Tokat merkezde bulunan dükkân kiralarından senelik 26.200 akçe gelir elde etmektedir.⁵⁸³

⁵⁶⁸ BOA TD, nr. 387, s. 450; BOA TD, nr. 79, s. 131.

⁵⁶⁹ BOA TD, nr. 79, s. 133-134; BOA TD, nr. 387, s. 450.

⁵⁷⁰ *Ay Baba ma' karye-i Emir Süleyman nam-ı diğer Halil Obası* olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 79, s. 133-134; BOA TD, nr. 387, s. 450.

⁵⁷¹ BOA TD, nr. 79, s. 141-142; BOA TD, nr. 387, s. 450.

⁵⁷² BOA TD, nr. 79, s. 161-162; BOA TD, nr. 387, s. 435.

⁵⁷³ BOA TD, nr. 79, s. 156-157; BOA TD, nr. 387, s. 451.

⁵⁷⁴ BOA TD, nr. 79, s. 157; BOA TD, nr. 387, s. 451.

⁵⁷⁵ BOA TD, nr. 79, s. 166; BOA TD, nr. 387, s. 452.

⁵⁷⁶ *Çeri Obası nam-ı diğer Şeref Gazi*, BOA TD, nr. 79, s. 154; BOA TD, nr. 387, s. 451.

⁵⁷⁷ BOA TD, nr. 79, s. 152-153; BOA TD, nr. 387, s. 451.

⁵⁷⁸ BOA TD, nr. 79, s. 153-154; BOA TD, nr. 387, s. 451.

⁵⁷⁹ Camus-hane köyünün malikânesi Hamza Bey zaviyesi ile Hacı İvaz Paşa zaviyesi arasında pay edilmiştir. Vakıf defterine göre köyün malikânesinin 8 sehimden 3 sehimini Hacı İvaz Paşa vakfına aittir. BOA TD, nr. 79, s. 147-148; BOA TD, nr. 387, s. 435; KKA TD, nr. 583, v. 33a.

⁵⁸⁰ BOA TD, nr. 387, s. 450

⁵⁸¹ BOA TD, nr. 387, s. 482.

⁵⁸² BOA TD, nr. 387, s. 535.

⁵⁸³ KKA TD, nr. 583, v. 33a.

Tablo 5: Hacı İvaz Paşa Zaviyesinin Vakıfları (1576)								
	Köyler	Hâsıl-ı gallas		Hâsıl-ı hınta (buğday)		Hâsıl-ı şair (arpa)		Hâsıl-ı ber-vech-i maktu'
		Müd	Kile	Müd	Kile	Müd	Kile	
Kazabad		Müd	Kile	Müd	Kile	Müd	Kile	
	Behram	26	10	-	-	-	-	-
	Tavukçu nd Camus-hane	13	-	-	-	-	-	-
	Çeri Obası	3	-	-	-	-	-	-
	Taşlı Öyük	15	-	-	-	-	-	-
	Kürtler ve Yenice	15	10	-	-	-	-	-
	Bey Obası	-	-	25	10	10	6	-
	Bayındur	-	-	5	9	2	3	-
	Çayır Obası	-	-	9	3	5	10	-
	İlıkçı	-	-	4	14	-	-	-
	Çavuldur	-	-	10	8	9	10	-
	Buğra	-	-	4	-	3	13	-
	Oba	-	-	8	-	1	-	-
Serik	-	-	-	-	-	-	600	
Gürcü	-	-	-	-	-	-	1.320	
Zile	Hasan Köy	15	-	-	-	-	-	-
Sonisa	Yoğun Pelid ve Arz-ı Bağçe	-	-	5	-	2	-	-

Hacı İvaz Paşa zaviyesi, vakıflarını 18. yüzyılın sonlarında büyük oranda elde tutmaktadır.⁵⁸⁴

Vakıf defterine göre zaviye mahsulünün yarısı tevliyet hissesi olarak harcanmıştır. Bunun *nukud* olarak karşılığı 13.434 akçe ve 93 müd ile 182 kile *gallas* değerindedir. Mahsulün 12.492 akçe ile 86 müd *gallas* da zaviye görevlilerinin ücretlerine ödenmiştir.⁵⁸⁵ İvaz Paşa vakfının H. 1184 (M. 1770-1771) tarihli taksim defterine göre vakıflardan elde edilen mahsulün zaviye masrafına harcanmasının şart koşulduğu belirtilmiştir. Ayrıca *zıkr olunan mahsul mütevellî es-Seyyid Hamid Ağa zimmetinde kalmış* notu düşülmüştür.⁵⁸⁶

1.48. Hacı Lülü / Lülü Ağa Zaviyesi

Tokat Turhal'a tabi Dazya köyünde⁵⁸⁷ kurulan zaviye kaynaklarda Lülü Ağa, Hoca Lülü, Hacı Lülü ve Dazya zaviyesi olarak farklı ifadelerle kaydedilmiştir.⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ H. 1184 (M. 1770-1771) tarihli vakıf taksim defterine göre zaviyeye ait vakıflar şöyledir: Kazabad'a tabi Bey Obası, Aylıkçı ma' Bayındur ma' Çayır Obası, Bayındur, Taşlı Öyük ma' Çay, Yoğun Pelit, Yağmurca ma' Şatır Oba, Yenice ma' Kürtler, Tavukçu, Gürcü, Behram(?) ma' Hasan Köy. Vakfın yekunu 505 akçe ile "hezirat hasılı" olarak yazılmıştır. TŞS, nr. 1, s. 8/2; Hezir eskiden bostan ürünlerinden alınan onda bir vergi için kullanılan bir tabirdir. Hezirat da bu kelimenin çoğulu olarak kullanılmış olmalıdır. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. VII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993, s. 2356.

⁵⁸⁵ KKA TD, nr. 583, v. 33a.

⁵⁸⁶ TŞS, nr. 1, s. 8/2.

⁵⁸⁷ Dazya köyünün nüfusunun daha 15. yüzyılın ikinci yarısında dahi çok yüksek olduğu ve artış gösterdiği görülmektedir. Öyle ki 16. yüzyılın sonlarında köyün nüfusu iki katını aşmıştır. Bu

Vakfiyesi bulunmayan Hacı Lülü zaviyesinin kapısında yer alan M. 1375-1376 (H. 777) tarihli kitabesine göre Hacı Lülü zaviyesinin banisi Hacı Lülü b. Abdullah olup zaviye Eretnalılar Dönemi'nde kurulmuştur. Kadı Burhaneddin zamanında yenilenen zaviyenin kitabesinde Eretnaoğlu Ali Bey ve Kadı Burhaneddin'in de adına yer verilmiştir.⁵⁸⁹

Tahrir defterlerinde zaviyenin vakıf akarları dışında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır. Tokat'ta çok sayıda köyün Lülü Ağa zaviyesine vakfedildiği görülmektedir. Nefs-i Dazya ile birlikte Kazabad'a tabi Karaltan köyü, Yıldız nahiyesine tabi Arslan Doğmuş Köyü, Artuk-abad'a tabi Ak Kerbansaray köyünün bazı hisseleri zaviyeye vakfedilmiştir.⁵⁹⁰

1455 yılı tahririne göre Yıldız Vilayeti'ne tabi Cemgür Köyünün rub' malikânesi, Şeyh Çoban köyü ve Hacılar Viranı köyü malikânesinin tamamı Dazya zaviyesine vakfedilmiştir. Fakat sonraki dönem kayıtlarında bu vakıflar yer almamaktadır.⁵⁹¹

1530 yılında Dazya köyündeki zaviye çiftliği ile birlikte köyün malikâne gelirinden 8.195 akçe gelir elde eden zaviye, Arslan Doğmuş köyünden 806 akçe, Karaltan köyünden 2.150 akçe, Ak Kerbansaray köyünden 2.140 akçe malikâne geliri elde etmiştir. Zaviyenin toplam geliri 13.291 akçedir.⁵⁹² Zaviye gelir kaynaklarının büyük bir kısmını elde tutarak 19. yüzyılın sonlarına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.⁵⁹³

duruma köyde kayıtlı zaviyelerin etkisi olduğu düşünülebilir. Kayıtlı nefeslerin önemli bir kısmının, şeyh, seydi gibi unvanlar taşımaları da bunu destekler niteliktedir. Köyün adı Tazya olarak da okunabilmektedir. Ayrıca sonradan Turhal'a tabi Gümüştop köyü olarak anılmaya başlanmıştır.

⁵⁸⁸ BOA TD, nr. 2, s. 94-95, 196, 377, 231, 452, 457, 459; BOA TD, nr. 19, s. 175-176; BOA TD, nr. 79, s. 123, 132, 307-308, 368; BOA TD, nr. 387, s. 449, 450, 475, 482; KKA TD, nr. 583, v. 67a; Kucur, 1993, s. 84.

⁵⁸⁹ Uzunçarşılı, 1968, s. 184; Gökbilgin, 1979, s. 404; Kucur, 1993, s. 84.

⁵⁹⁰ BOA TD, nr. 2, s. 94, 196, 377; BOA TD, nr. 19, s. 175-176; BOA TD, nr. 79, s. 123, 132, 307-308, 368; BOA TD, nr. 387, s. 475; KKA TD, nr. 583, v. 67a.

⁵⁹¹ 1455 yılı tahririnde zaviyenin üç farklı adı da yer almaktadır. Karaltan köyü Hoca Lülü zaviyesi, Dazya ile Ak Kerbansaray köyü Lülü Ağa zaviyesinin vakıfları arasında iken Cemgür, Arslan Doğmuş, Şeyh Çoban ve Hacılar Viranı köyü vakıfları Dazya zaviyesi vakıfları arasında yazılmıştır. BOA TD, nr. 2, s. 94-95, 196, 377, 231, 452, 457, 459.

⁵⁹² 1519 yılında Dazya köyünün malikâne hissesinden 4.196 akçelik gelir elde etmiştir. Zaviyenin ayrıca burada bir çiftliği bulunmaktadır. Yıldız'a tabi Arslan Doğmuş köyünden 860 akçe gelire sahip olan zaviyenin diğer köylerdeki gelirleri hakkında bilgi verilmemiştir. BOA TD, nr. 79, s. 123, 132, 307-308, 368; BOA TD, nr. 387, s. 475.

⁵⁹³ Açıkel, 2015, s. 41-58.

1.49. Hacı Mahmud Hankahı

Tokat merkezde kurulmuş olup 1455 yılında faaliyettir. Hacı Mahmud hankahı ile ilgili bilgilerimiz 1455 yılı tahriri ile sınırlıdır. Hacı Mahmud hankahına Venk nahiyesine tabi Sırçalı köyünün malikâne geliri vakfedilmiştir. 1485 yılından itibaren bahsi geçen köyün malikâne gelirinin Halife hankahı vakıfları arasında yer aldığı görülmektedir. Muhtemelen 15. yüzyılın ikinci yarısında Uzun Hasan'ın ordusunun Tokat'taki faaliyetlerinden etkilenen ve harap olan yapılardan biri de Hacı Mahmud hankahıdır.⁵⁹⁴ Zaviye ile ilgili sonraki dönem kaynaklarında bir bilgiye rastlanmamıştır.

1.50. Halef Zaviyesi ve Hankahı

Selçuklu Anadolu'sunda 13. yüzyılın sonlarına doğru Tokat merkezde kurulan zaviyelerden biri de Halef Gazi zaviyesidir.⁵⁹⁵ Uzunçarşılı, Sünbül Baba zaviyesinin doğusunda bulunan Halef Gazi zaviyesi ve türbesinden bahsederken "Meydan'da Namazgâh denilen mevki istikametinden gidilince bahçelerin içerisinde görülen çukurdadır" diye tarif etmektedir. İki kapısı bulunan türbenin bir kapısı asıl türbe kapısı diğeri Darü'l-ilm kapısıdır. Darü'l-ilm kapısının üzerinde 4 satırlık bir kitabe bulunmaktadır.⁵⁹⁶ Kitabeye göre zaviye H. 691 (M. 1291-1292) yılında Mesud bin Keykavus ve amcası IV. Kılıçarslan'ın kızı Havend Sultan'ın⁵⁹⁷ zamanında Halef bin Süleyman tarafından kurulmuştur.⁵⁹⁸ Halef bin Süleyman'ın kimliği hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Fakat kitabe ve vakfiyesine göre dönemin yerel beylerinden olduğu düşünülmektedir.⁵⁹⁹

⁵⁹⁴ İnalçık, 2015, s. 114-115; Yüksel, 1996, s. 62; Tanrıkorur, 2012, s. 227; Açıkkel, 2012, s. 220.

⁵⁹⁵ Muhammet Okudan, "Tokat Halef Sultan Hankahı Vakfı (H. 691/1321)", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 13, Bahar 2019, s. 134-135; Açıkkel, 2004, s. 197; Eyice, 1963, s. 21; Bu dönem yerel beyler tarafından Sivas, Tokat ve Amasya'da kurulan zaviye, hankah, kervansaray gibi yapılar için bkz. Wolper, 2003, s. 41-71.

⁵⁹⁶ Uzunçarşılı, 1927, s. 12; Zaviyenin mimari özellikleri ve geçirdiği restorasyonlar hakkında bkz. Şirin Menevşe, *13.-14.Yüzyıl Tokat Merkez Yapılarında Taş Süsleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 48-58; Şahin, 2019, s. 28-36.

⁵⁹⁷ Uzunçarşılı, Selçuk-i Havend bint Kılıçarslan'ın İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın oğluna istendiğinden de bahsetmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, 1927, s. 12; Wolper, 2003, s. 51.

⁵⁹⁸ Uzunçarşılı, 1927, s. 12; Wolper, 2003, s. 51; Özköse, 2015, s. 84

⁵⁹⁹ Menevşe, 2010, s. 52; Vakfiye için bkz. Açıkkel-Sağırılı, 2005, s. 66-73; Okudan, 2019, s. 133-148.

Tahrir defterlerinde *zaviye-i hankah-ı Halef der nefis-i Tokat*⁶⁰⁰ olarak kaydedilmiş olmasına rağmen Halef Gazi zaviyesi, Halef Sultan tekke ve zaviyesi, Halef türbesi, Darü'l-ilm, Buk'a olarak da anılmaktadır.⁶⁰¹ Halef hankahının Darü'l-ilm olarak da anılması buranın aynı zamanda bir araştırma ve ilim merkezi olduğunu göstermektedir.⁶⁰² Vakıf defterinde geçen *mezkûr hankahın içinde vakıf binasıyla bir mescid olub* ifadesinden de anlaşılacağı üzere burada bir de mescid bulunmaktadır.⁶⁰³ Bu bağlamda Halef hankahının farklı işlevlere sahip bir yapı olarak faaliyet yürüttüğünü söyleyebiliriz.

Halef hankahı ve vakfının görevlileri ile ilgili tahrir defterlerindeki ilk bilgilerimiz 1519 tarihli TD 79 numaralı deftere dayanmaktadır. Buna göre 1519 yılında hankahın meşihatlık görevini Mevlana Piri ve Seyyid el-Nusret Mevlana Seydi Mahmud birlikte yürütmektedir. 1574 yılında hala hankahın şeyhliği adı geçen kişilerin tasarrufundadır. 1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterinde hankahın şeyhinin kim olduğu belirtilmemiştir. Fakat sufilerin bulunduğu hankahta 4 hafız tayin edilmesi şartı koşulmuştur. Ayrıca Halef hankahının vakfi için mütevellî ve cabî görevlendirildiği anlaşılmakla birlikte bunlarında isimleri belirtilmemiştir. Halef hankahının yanında bulunan mescidde görevli bir müezzin ve imam olduğunu da yine vakıf defterinden öğrenmekteyiz.⁶⁰⁴

18 Şubat 1295 tarihli vakfiyeye göre Artuk-abad'a tabi Hüda, Arabinal, Erfesti, Sırçalı, Sıpaca köyleri ile Tokat'ta Kerkeruc köyü ve Gedegaz mezrası zaviyeye vakfedilen mezra ve köylerdir. Ayrıca Tokat merkezde Alaaddin Cevahir, Kırmıt ve Emir Musa bahçeleri ile iki taşlı bir değirmen ve halı ve kandil gibi eşyalar da zaviyeye vakfedilmiştir. Vakfın şartlarına göre ise adı geçen yerlerin "hiçbir şekilde satılamayacağı, miras ve rehin bırakılamayacağı, en fazla

⁶⁰⁰ *Zaviye-i Hankah-ı Halef der nefis-i Tokat*, BOA TD, nr. 2, s. 42, 137, 398; BOA TD, nr. 19, s. 36, 44-45, 249-250; BOA TD, nr. 79, s. 24, 36, 45, 375; BOA, TD, 387, s. 433, 436, 437, 482; BOA TD, nr. 287, s. 70, 99, 115; KKA TD, nr. 14, v. 155a, 163b, 170b; KKA TD, nr. 583, v. 29b.

⁶⁰¹ Uzunçarşılı, 1927, s. 12; Okudan, 2019, s. 135; Menevşe, 2010, s. 48.

⁶⁰² İsmail Erünsal "Ortaçağ İslam dünyasında bazı araştırma kurumlarına ve kütüphanelere verilen ad" olarak tanımladığı Darü'lilm'i devamında şu şekilde açıklamaktadır: "İslâm dünyasında tercüme ve yüksek seviyedeki ilmî araştırmaların yapıldığı *beytülhikme* diye adlandırılan merkezler, bir süre sonra yerlerini dârü'lilimlere bırakmışlardır. Sadece saray mensuplarının, âlimlerin ve bu kurumlarda görevli mütercimlerin girebildikleri beytülhikmelerin aksine bir vakıf kuruluşu olarak teşkilâtlandırılan dârü'lilimler halka açık tutulmakta ve buralarda yer alan kütüphanelerden genellikle her sınıftan halk istifade edebilmekteydi." İsmail E. Erünsal, "Darü'lilim", *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 539-541.

⁶⁰³ KKA TD, nr. 583, v.29b.

⁶⁰⁴ KKA TD, nr. 583, v.29b.

üç yıllığına kiraya verilebileceği, müsâkât akdi yapılamayacağı, kiralanırken bahçeler ve araziye en iyi bakacak olan ve en çok fiyat teklif edene verilebileceği” belirtilmiştir.⁶⁰⁵

Tahrir defterlerinde vakfiyede adı geçen vakıf akarlarının bazılarında rastlanmamaktadır. Venk nahiyesine tabi Gedegaz⁶⁰⁶ ve Sırçalı⁶⁰⁷ köyleri ile Kazabad’a tabi Hüdada⁶⁰⁸ köyünün malikâne hisseleri tahrir defterlerinde hankahın vakıfları arasında gözükmekte iken Arabinal, Erfesti, Sıpaca, Kerkeruc yer almamaktadır. Vakfiyede geçen Tokat merkezde yer alan Alaaddin Cevahir, Kırmit ve Emir Musa bahçelerine de tahrir defterlerinde rastlanmamaktadır. Fakat Tokat merkezde 1519 yılından itibaren 2 kıta zemin kaydedilmiştir. Senelik 1200 akçeye kiraya verilen 2 kıta zemin *Kara Kaya ve Balcı Yeri demekle maruf yer* ifadesiyle kaydedilmiştir.⁶⁰⁹ Tahrir defterlerinde vakıf akarlarının değeri çoğunlukla belirtilmemektedir. Halef hankahının vakıflarından elde ettiği gelirleri (akçe) 1530 tarihli muhasebe ve 1576 tarihli vakıf defterinden öğrenebilmekteyiz. 1530 tarihli muhasebe defterine göre Tokat merkezde 2 kıta zeminden 1.200 akçe hâsıl ile Venk nahiyesine tabi Sırçalı köyünün tamam malikânesinden 437 akçe, Gedegaz köyünün malikânesinin tamamından 670 akçe, Artuk-abad kazasına tabi Hüdada köyünün malikânesinin tamamından 5.780 akçe hâsıl kaydedilmiştir.⁶¹⁰ Vakıf defterinde ise Hüdada köyünün hâsılı 37 müd hububat, Gedegaz köyünün hâsılı 40 kile hububat ve Sırçalı köyünün hâsılı 20 kile olarak yazılmıştır. Balcı

⁶⁰⁵ Okudan, 2019, s. 136.

⁶⁰⁶ Tahrir defterlerinde farklı telaffuzlarla okunabilmektedir. Gedegaz, BOA TD, nr. 2, s. 137; BOA TD, nr. 79, s. 45; BOA TD, nr. 287, s. 99-100; KKA TD, nr. 14, v. 170b; Gedegaz, BOA TD, nr. 19, s. 44; Gereggar, BOA TD, nr. 387, s. 436;

⁶⁰⁷ Sırçalı köyü 1455 yılında Hacı Mahmud hankahının vakfı iken sonradan Halef hankahına vakfedilmiştir. Bununla birlikte 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nüfusu sürekli azalan Sırçalı köyü yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Yalak köyüne tabi mezraya dönüşmüştür. Fakat 1576 tarihli vakıf defterinde yine köy olarak kaydedildiği görülmektedir. Ayrıca önceden Venk nahiyesine tabi köy 14 numaralı defterde Komenat nahiyesine tabi Yalak köyünde kaydedilmiştir. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 2, s. 152; BOA TD, nr. 19, s. 44; BOA TD, nr. 79, s. 36; BOA TD, nr. 387, s. 437; BOA TD, nr. 287, s. 115; KKA TD, nr. 14, v. 163b; KKA TD, nr. 583, v. 29b.

⁶⁰⁸ Köyün adı 1455 yılı tahririnde vakfiyede olduğu gibi Hüda köyü olarak geçmekte iken sonradan Hüdada köyü olarak tahrir olmaya başlanmıştır. Evkaf defterinde ise Hüdada olarak kaydedilmiştir. Bu da zaman içinde köyün adının değiştiğini göstermektedir. Ayrıca Sırçalı ve Gedegaz köylerinin aksine Hüdada köyü 16. yüzyılın ikinci yarısına ait 287 ve 14 numaralı defterlerde yer almamaktadır. Bununla birlikte vakıf defterinde önceden olduğu gibi Artuk-abad’a tabi olarak kaydedilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 398; BOA TD, nr. 19, s. 249-250; BOA TD, nr. 79, s. 375; BOA TD, nr. 387, s. 482; KKA TD, nr. 583, v. 29b.

⁶⁰⁹ BOA TD, nr. 79, s. 24; BOA TD, nr. 387, s. 433; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 155a; Vakıf defterinde *icare-i zeminha ki Balcı Bağı ve Kara Kaya ardında ki Yoncalık* ifadesiyle tahrir defterlerinden farklı kaydedilmiştir. KKA TD, nr. 583, v. 29b.

⁶¹⁰ BOA, TD, 387, s. 433, 436, 437, 482.

Bağı ve Kara Kaya zeminlerinin hâsılı ise *ber-vech-i maktu*’ olarak senelik 1.600 akçedir.⁶¹¹

Vakfiyeye göre Halef bin Süleyman tarafından vakfedilen bu yerlerin geliri 10 hisseye bölünmüş 1 hissesi hankaha geri kalan 9 hissesi de kendisine ait olarak belirlenmiştir. Buna göre vakıf akarlarının hankaha kalan bir hissesi hankahın bakım ve onarımı ile zaviye ve vakıf görevlilerinin maaşlarına kullanılmıştır. Halef hankahının gelirinin büyük bir kısmının kurumun bakım ve onarımına harcandığı anlaşılmaktadır. Nitekim vakfiyeye göre gelirlerinin artırılması istenen hankahın masrafları için senelik 1.000 dirhem ayrılmıştır. Bunun dışında kapıcı ve müezzin için 240 dirhem ile 12 müd buğday, hizmetli ve aşçı için 240 dirhem ve 12 müd buğday, türbede daima Kur’an okuyan hafızlar için 180 dirhem ödeme yapılmaktadır. Gelirlerinden arta kalanıyla da hankahtaki dervişler için iki öğün yemek pişirilmesi şart koşulmuştur. Halef hankahının harabeye dönmesi durumunda ise hissesinin Tokat’ta fakir fukaraya harcanması istenmiştir.⁶¹²

1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterine göre ise hankahın hissesinden günlük 3 akçe mütevellie, 3 akçe cabiye, 3 akçe meşihata (şeyh) verildiği anlaşılmaktadır. Fakat 16. yüzyılın ikinci yarısında *hankah-ı mezburede evlad-ı şeyh sakin olmayub ve sufiler sakin olmayub şart-ı vakıf üzere hankah olmağa mahal değilken ayende ve revende gelür gider olduğu için günlük 1 akçe mütevellie, 1 akçe cabiye, 2 akçe meşihata, 2 akçe imama, 1 akçe müezzine ve 1’er akçe iki hafıza verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Berat ve Kadir Gecesi’nde Helva ve çeşitli yiyecekler pişirilmesi şart koşulmuştur.⁶¹³ Halef hankahı vakfının 19. yüzyılın sonlarında hala ayakta olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹⁴*

⁶¹¹ KKA TD, nr. 583, v. 29b.

⁶¹² Vakfiyede belirtilen diğer şartlar şöyledir: “Vakfiye incelendiğinde yemeklerin hangi malzemeden yapılacağı ve kime nasıl dağıtılacağı da anlaşılmaktadır. Buna göre her gün dana eti ya da koyun etinden yemek pişirilecek, kaplar tam dolu şekilde ve yarısı et olmak üzere dağıtılacaktır. Yemekten şeyhe iki pay (porsiyon), müezzin, kapıcı, aşçı ve hizmetliye bir pay ekmezsiz olarak verilecektir. Gelip geçen misafirler için yemekten on pay ayrılacak ve onlar için çeşitli yemekler yapılabilir. Ayrıca her Cuma günü biberli pilav ve karpuz, gülнар, üzüm gibi mevsim meyvelerinden oluşan bir tabak misafirlere ikram edilecek, Ramazan geceleri ve Berat gecesinde tatlı yapılacak sufilere ve fakirlere dağıtılacaktır. Yine vâkıf hankahta kimlerin hangi şartlarla kalabileceğini de belirtmiştir. Buna göre sufi sayısı on kişiyi geçemeyecek, misafirler hankahta bir haftadan fazla ikamet edemeyecektir. Sufiler ve misafirler hankahta kaldıkları süre zarfında beş vakit namazı cemaatle kılacaklar, ikindi namazından sonra fetih suresini okuyacaklar, Müslümanlara, vâkıfa ve vâkıfın anne babasına dua edecekler, güzel adetleri yaşatacaklar, iyi ahlaklı olacaklar, rezil davranışlardan kaçınacaklar ve sufi ıstılahlarını bileceklerdir.” Okudan, 2019, s. 136.

⁶¹³ KKA TD, nr. 583, v. 29b.

⁶¹⁴ Okudan, 2019, s. 137-142; Açıknel, 2015, s. 54.

1.51. Hamza Bey Zaviyesi

Tokat'ın içinden geçen Aksu Deresi üzerindeki köprü'nün sağ tarafında Hamza Bey hankahı, türbesi ve mescidi yer almaktadır. Mescidin kitabesine göre banisi Bicaroğlu Hamza Bey'dir. Tokat'ta Hamzalar kabristanında yer alan kabir kitabesine göre Bicaroğlu Hamza Bey H. 823 (M. 1420-1421) senesinde vefat etmiştir. Hamza Bey'in vefatından sonra oğlu Mehmed Çelebi, H. 832 (M. 1428-1429) yılında onun adına Geyve'de imaret ve zaviye inşa ettirmiştir. Amasya'da bulunan mülkünü de buralara vakfetmiştir.⁶¹⁵

Tahrir defterlerinde Hamza Bey; imaret, zaviye, mescit ve mahalle adı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶¹⁶ 1455 yılında Tokat merkezde imaret kaydedilirken *imaret-i Hamza Bey Bicar* ifadesiyle bahsedilmiştir.⁶¹⁷ Tokat'ta *Mahalle-i Mescid-i Hamza Bey* adıyla bir mahallenin olması mahallenin zaviye etrafında şekillenmiş olabileceğini düşündürmektedir.⁶¹⁸

Tahrir defterlerinden zaviyenin hangi tarikata mensup olduğu belirtilmemiş ancak Evliya Çelebi'ye göre "Hamza Bey Tekkesi" bir Halveti tekkesi olup çok sayıda vakfa sahiptir.⁶¹⁹ Arşiv kaynaklarına göre Hamza Bey zaviyesinin vakıf akarlarının köy ve mezralarının malikâne hisseleri, zeminler ve kervansaray ile dükkânlardan oluştuğu görülmektedir. 3 Ocak 1457 tarihli bir vakfiye kaydına göre Cemaleddin Cemal Bey b. Bazarlu Bey tarafından Cincine köyünün yarım

⁶¹⁵ Uzunçarşılı, şehrin içinden geçen Aksu Deresi üzerinde bulunan köprü'nün sağ tarafında Hamza Bey hankah, türbe ve mescidi bulunduğu bilgisini vermektedir. Hamza Bey'in babasının kim olduğunun kesin olarak bilinmediğini söyleyen Uzunçarşılı, onun kadim bir emir ailesine mensup olabileceğini belirtir. Bkz. Uzunçarşılı, 1927, s. 20-23; Ayrıca 1412 tarihli Hamza Bey Vakfı Vakfiyesi için bkz. Açıklak-Sağırılı, 2005, s. 130-133.

⁶¹⁶ *Vakf-ı zaviye-i Hamza Bey der Geyve*. BOA, TD, 387, s. 385; BOA TD, nr. 287, s. 251-252; KKA TD, nr. 14, v. 260b-261a; KKA TD, nr. 26, v. 65a-65b; KKA TD, nr. 583, v. 80b; Evkaf defterinde ise *vakf-ı zaviye-i merhum Hamza Bey der nefsi-i Tokat* olarak kaydedilmiştir. KKA TD, nr. 583, v. 35a-b (ek belge); 18. yüzyıla ait ahkâm defterinde yer alan bir hükümde ise *nefs-i Tokat'ta müteveffa Hamza Bey zaviyesi* olarak bahsi geçmektedir. Bkz. SAD, nr. 3, s. 32/1; SAD, nr. 5, s. 32/3.

⁶¹⁷ Aynı defterde Beray köyünde ki vakıf geliri kaydedilirken zaviye ve imaret *vakf-ı zaviye-i imaret-i Hamza Bey Biçar* ifadesiyle kaydedilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 42, 78; İmaretin Tokat'ta çok sayıda vakfı bulunmaktadır. Bağ, bahçe, zemin gibi tarım arazileri ile birlikte değirmen, dükkânlar ve kervansaray gibi ticari işletmelerin imaretin akarları arasında olduğu anlaşılmaktadır. Tokat merkez harici Kazabad ve Artuk-abad'da bazı köylerin malikânelerinin imarete vakfedildiği görülmektedir. BOA TD, nr. 2, s. 72-73; BOA, TD, 387, s. 434, 451, 453, 482.

⁶¹⁸ 1455 yılında mahalle de imam ile birlikte 7 nefer nüfus kaydedilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 40-41; Mescid vakfı için bkz. BOA TD, nr. 287, s. 70.

⁶¹⁹ "Hamza Bey Tekkesi, Hazret-i Ali Halveti Tekkesidir, evkafı çoktur ve fukaraları bütün zikredici ve şükredicidir." Evliya Çelebi, 2010, s. 94.

hissesi, Mamuha köyünün hissesinin tamamı ve Havik nahiyesindeki bir fırın ve bir değirmen Hamza Bey zaviyesine vakfedilmiştir. Vakfın tevliyeti; hayatta olduğu süre zarfında Cemal Bey, sonrasında evladına tevcih edilmiş ancak neslin devamı olmazsa Hamza Bey zaviyesinin mütevellisine verilecektir.⁶²⁰

1455 yılı tahririne göre Divan-ı Ezine Pazarı'na tabi Izgar köyü⁶²¹, Tokat'a tabi Kalecük köyü ve Beray köyleri ile Artuk-abad'a tabi Alparçin köyünün malikânesinin 8 hissesinden 5 hissesi Hamza Bey zaviyesine vakfedilmiştir.⁶²² Zaviyenin vakıf gelirlerinde sonraki dönem tahrirlerine göre değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin Alparçin köyü önceden zaviye vakıfları arasında iken sonradan imarete devredilmiştir. Öbür tarafta Camus-hane köyü önceden imaretin vakıf akarları arasında iken sonradan zaviyeye vakfedilmiştir. 1455 yılında Hamza Bey imaretinin vakıflarından olan Kazabad'a tabi Camus-hane köyünün malikânesi 1530 yılı tahririne göre Hacı İvaz Paşa zaviye ve medresesi ile Hamza Bey zaviyesine pay edilmiştir. Köyün malikânesinin 8 sehinden 2 sehim Hamza Bey zaviyesine ayrılmıştır. 1554 yılı tahririnde de Camus-hane köyündeki hissesi aynen kaydedilmiştir.⁶²³ Zaviyenin vakıfları arasına yeni yerler de eklenmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısında Amasya'da Argoma nahiyesine tabi Mendeksi köyünün malikânesi zaviyeye vakfedilmiş ve 1.230 akçe gelir elde edilmiştir.⁶²⁴ 16. yüzyılın ortalarında ise Kazabad'a tabi Herik köyünde bir çiftlik yer olan bir zemin Hamza Bey zaviyesinin vakıf akarları arasına girmiştir. Bu yerin *Hamza Bey zaviyesine tasarruf olanların tasarruf etme* hakkına sahip oldukları ayrıca belirtilmiştir.⁶²⁵

16. yüzyılın ikinci yarısında 1572 tarihli TD 12 ve 1576 tarihli TD 26 numaralı tahrir defterlerine göre de zaviye Kazabad'a tabi Camus-hane köyünün malikâne hissesi ile Argoma'ya tabi Mendeksi köyünün malikâne hissesinden gelir sağlamaktadır.⁶²⁶ Fakat 1576 tarihli vakıf defterinde ise Mendeksi köyü zaviyenin vakıfları arasında yer almasına karşılık Camus-hane köyü

⁶²⁰ Muhammed Okudan, "XV. yüzyılın İkinci Yarısında Tokat'ta Kurulan Vakıflar", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 15, Haziran 2018, s. 92.

⁶²¹ Köy sonradan Zagar olarak anılmaya başlanmış olup Hamza Bey imaretine vakıf olarak verilmiştir. BOA TD, nr. 387, s. 451.

⁶²² BOA TD, nr. 2, s. 69, 73, 78, 404.

⁶²³ BOA, TD, 387, s. 435, 482; BOA TD, nr. 287, s. 251-252.

⁶²⁴ BOA, TD, 387, s. 385.

⁶²⁵ BOA TD, nr. 287, s. 286.

⁶²⁶ KKA TD, nr. 14, v. 260b-261a; KKA TD, nr. 26, v. 65a-65b.

kaydedilmemiştir.⁶²⁷ Vakıf defterine göre Kazabad’a tabi Küsmür, Beray köyleri ile Artuk-abad’a tabi Alparçin köyünün malikânesinden geliri bulunan zaviye Tokat merkezde bazı dükkânlar ile zeminlerden de gelir sağlamaktadır (Tablo 6).

Tablo 6: Hamza Bey Zaviyesinin Vakıfları (1576)⁶²⁸			
Yeri		Vakıf Akarı	Vakfın Geliri (akçe)
Tokat	Zemin	-	10 müd buğday, 2 müd arpa ile 100 akçelik nohut
	Zemin	-	166
	Zemin	-	1.730
	Zemin	-	872
	Dekakin	-	5.784
Kazabad	Küsmür k.	Malikânenin Yarısı	5 müd kendüm(buğday), 3 müd şair (arpa) ve 200 akçe değerinde nohut
	Beray k.	Malikânenin Tamamı	15 müd buğday, 8 müd arpa ile 3.400 akçe değerinde nohut
Artuk-abad	Alparçin k.	Malikânenin 5 sehimi	5 müd buğday 3 müd arpa

Tokat’ta bulunan bir zeminden 10 müd buğday, 2 müd arpa ile 100 akçelik nohut mahsul elde edilmiştir. İcara verilen 3 zeminden ise senelik 2.768 akçe gelir elde edilmiştir. Zaviyenin önemli bir gelir kaleminin de dükkânlar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim vakıf defterine göre zaviye çeşitli dükkânlardan senelik toplam 5.784 akçe gelire sahip olmuştur. 1576 yılında zaviyenin toplam geliri 24.871 akçe olarak kaydedilmiş olup bunun 14.338 akçesi masraf olarak vazifelilere aittir. Zaviyenin giderlerinin büyük bir kısmının zaviye görevlilerine ait olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin gelirlerinin bir kısmı da diğer pek çok zaviyede olduğu gibi ayende ve revende taamina sarf olunmuştur.⁶²⁹

Hamza Bey zaviyesi sonraki dönemlerde de faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. 18. yüzyıla ait “Hamza Bey’in zaviyesinin öşr-ü mahsulatı taksim defteri” zaviyenin bu dönemde faaliyette olduğunu göstermektedir.⁶³⁰ Zaviyenin vakıfları arasında olan Kalecik köyü ile birlikte Fat ve Züfar adlı köyler de bu dönemde zaviyeye vakfedilmiştir. Kalecik köyünden 46 kile buğday ve arpa mahsul elde eden zaviye Fat köyünden 58 kile, Züfar köyünden de 15 kile buğday ve arpa elde edilmiştir. Hezirat⁶³¹ hâsılı ise 33 kile buğday ve arpadır. Deftere

⁶²⁷ KKA TD, nr. 583, v. 80b.

⁶²⁸ KKA TD, nr. 583, v. 35a-36a.

⁶²⁹ KKA TD, nr. 583, v. 35a-36a.

⁶³⁰ TŞS, nr. 1, s. 145; SAD, nr. 3, s. 32/1; SAD, nr. 5, s. s. 32/3.

⁶³¹ (I) Bağ ve bahçe önü. (II) Eskiden bostandan ürünlerinden alınan onda bir vergidir. *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. VII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993, s. 2356.

göre zaviyenin gelirleri meşihat ve imamet gibi vazifelilerinin ödemesi yapıldıktan sonra fukaranın taamı ve zaviyenin masraflarına harcanmıştır.⁶³²

Hamza Bey zaviyesinin çok sayıda kişiye istihdam olanağı sağladığı zaviyedeki görevli sayısından anlaşılmaktadır. 1576 tarihli 583 numaralı evkaf defterinde vazifeliler ve ücretlerinin ne kadar olduğu kaydedilmiştir (Tablo 7). 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyede müteveli, şeyh, vekil-i harç, nâzır, imam, müezzin, ferraş, naip, cabi, cabi-i diğer, huffaz (3), kâtip, tabbah, habbaz gibi çok sayıda görevlinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu vazifelerde kimlerin görevli olduğu kaydedilmemiştir. Yalnızca zaviye şeyhi Seyyid Ali, nâzır Piri, kâtip Mustafa ile Mevlana Bekir ve Mevlana Abdulmuhyi bin Ahmed'in adları geçmektedir. Vakıf şartı gereği müteveli bilfiil Tokat kadılarından olmaktadır. Zaviyede şeyh, vekil-i harç, nâzır ile Mevlana Bekir ve Mevlana Abdulmuhyi bin Ahmed'in berat-ı hümayun ile vazifelendirildikleri anlaşılmaktadır.⁶³³ Sonraki dönemde zaviyedeki görevlilerin sayısı artmıştır. 18. yüzyılda Hamza Bey zaviyesindeki 38 görevlinin meslekleri ise şu şekildedir: Müezzin, tabbah, çerağdar, türbehan, feraşet, gendüm-i küb, vekil-i harç, nakibnan, müezzin-i sala, türbedar, hatib, katib, cibayet, habbaz, bevab, merhem (?), kandilci, helaşur (?), çah-ken bu dönem zaviyedeki vazifelilerdir.⁶³⁴

Vakıf defterinde zaviyedeki vazifelerin nasıl seçileceği ve görevlerinin tanımı da kısmen yapılmıştır. Buna göre Tokat'ta kadı olanlar müteveli ve nâzır olabileceklerdir. Şeyh olan kişinin *salih kimesne* olması şart koşulmuştur. Namaz vakitlerinde ezan okuması için imam ve müezzin görevlendirilen zaviyede Kuran-ı Kerim okunması için 3 nefer hafız görevlendirilmiştir. Ferraşın görevi ise zaviyenin *kapusın açup kilidleye* diye tarif edilmiştir. Ayrıca zaviyenin *üç defaya değin ta'miri mümkün olmazsa müteveli ve hafızlar vazifesinden gayrisi Tokat fukarasına ve mesakinine sarf oluna* diye şart koşulmuştur.⁶³⁵

⁶³² TŞS, nr. 1, s. 145; Hamza Bey evkafının 19. yüzyılda ki durumu için bkz. Mehmet Beşirli, "Vakıf Kurumunun Önemi ve Tokat'ta Hamza Bey Evkafı Üzerine Bazı Bilgiler", *History Studies*, Volume 2/1, 2010, s. 32-44.

⁶³³ KKA TD, nr. 583, v. 35a-35b.

⁶³⁴ TŞS, nr. 1, s. 145; SAD, nr. 5, s. 32-33; SAD, nr. 5, s. 32/3; 19. yüzyıla ait Hamza Bey Evkafı Müfredat Defterlerine göre Hamza Bey zaviyesinin görevlileri için bkz. Beşirli, 2010, s. 38-42.

⁶³⁵ KKA TD, nr. 583, v. 36a; SAD, nr. 5, s. 32-33; SAD, nr. 3, s. s. 32/1.

Tablo 7: Hamza Bey Zaviyesinin Vazifelileri ve Gelirleri (1576)		
Vazife	Günlük (yevm)	Senelik (Senevi)
Mütevelli	-	2.458 akçe nukud
Şeyh	5 akçe	6 müd gallet-ı kendüm
Vekil-i harç	2 “	3 müd kendüm
Nazır	6 “	6 müd galle
İmam	3 “	3 müd galle
Müezzin	2”	6 müd galle
Ferraş	1”	3 müd galle
Naib	2”	6 müd galle
Cabi	3”	6 müd galle
Cabi-i diğer	2”	3 müd galle
Huffaz (3 nefer)	3” ⁶³⁶	-
Katip	3”	6 müd galle
Tabbah	1”	3 müd galle
Habbaz	1”	3 müd galle
Mevlana Bekir	3”	-
Mevlana Abdulmuhyi bin Ahmed el-kadı	-	6 müd galle

1.52. Haneman Zaviyesi

Haneman zaviyesi Niksar merkezde kurulmuştur. Nitekim Vakıf defterinde *zaviye-i Haneman der nefis-i Niksar* ifadesiyle kaydedilmiştir.⁶³⁷ Zaviye muhtemelen 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. Nitekim yalnızca 1576 tarihli vakıf defterinde kaydı vardır.

Haneman zaviyesinin gelirleri vakıf defterinde *arazi-i Gündüz der tasarruf Kula Bey tamam malikâne vakf-ı zaviye-i mezbure Savul Anarlığı dimekle ma'ruf yerlerin malikânesi vakf-ı zaviye-i mezbure* şeklinde toplu olarak yazılmıştır. Bunun dışında 1 değirmen, 4 bağ zaviye tasarrufundadır.⁶³⁸

Zaviye hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Bununla birlikte Haneman zaviyesinin gelirlerinin zaviye şeyhi ve zaviyeye gelen misafirlerin ihtiyaçlarına harcandığı anlaşılmaktadır. Nitekim vakıf defterine göre zaviye şeyhinin maaşı günlük 1 akçe olarak ödenmektedir. *Baki mahsul ayende ve revende ta'amına sarf olunur* ifadesinden de anlaşılacağı üzere gelirin geri kalanı misafirlerin konaklama sırasındaki yemek ihtiyacına harcanmaktadır.⁶³⁹

⁶³⁶ *Üç nefer hafızlara yevmi birer akçe virilir* ifadesinden de anlaşılacağı üzere kişi başı günlük 1 akçe olarak ücret ödenmektedir. KKA TD, nr. 583, v. 36a.

⁶³⁷ KKA TD, nr. 583, v. 58a; Kurt, 1993, s. 266.

⁶³⁸ Adı geçen bağlar şu şekildedir: *Bağ-ı Pireyan der tasarruf Nasuh Bey, hisse-i bağ Hacı Pirse, bağ-ı Piraziz tamam malikâne, bağ-ı İlyas tamam malikâne, bağ-ı der tasarruf Sakra*. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 58a.

⁶³⁹ KKA TD, nr. 583, v. 58a.

1.53. Haydarhane Hankah ve Zaviyesi

Anadolu'da 7. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan Haydari dervişleri, toplanma alanları olan Haydarhane zaviyelerini kurmuşlardır.⁶⁴⁰ Anadolu'da pek çok yerde bu zaviyeleri görmek mümkündür.⁶⁴¹ Bu zaviyelerden biri de Tokat'ta Hızır-İlyaslık olarak da bilinen Haydarhane zaviyesi olup Cısr-i Kebir yakınında inşa edilmiştir.⁶⁴² Tahrir defterlerinde Haydarilere ait zaviyeler tıpkı Kalenderi ve Mevlevilere ait zaviyeler gibi tarikatın adı ile kayıt altına alınmıştır. Şehir merkezlerinde yer alan bu zaviyeler muhtemelen tarikatın merkez zaviyeleri olduklarından kurucusunun adı ile değil de tarikatın adı ile anılmaktadır. Zaviye tahrir defterlerinde *zaviye-i Haydarhane / Haydarihane der Tokat* olarak kaydedilmiştir.⁶⁴³

15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tahrir defterlerinde Haydarhane zaviye ve hankahını tespit etmek mümkündür. 1455 yılında Tokat merkezde çok sayıda hankahtan biri olarak yazılan Haydarhane hankahı Çeltik köyündeki vakıf geliri kaydedilirken zaviye olarak tahrir olunmuştur.⁶⁴⁴

Haydarhane zaviyesinin şeyhi 1485 yılında Seydi Ali Haydari'dir. Seydi Ali 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu görevi devam ettirmiştir.⁶⁴⁵ Seydi Ali'den sonra meşihatlık (şeyhlik) görevi berat-ı hümayun ile Kasım ve Cafer'e tevcih edilmiştir. 1574 yılı tahrir defterinde Çeltik köyünde Musacık(?), Hızır ve İlyas adında 3 nefer zaviyedarzade olarak kaydedilmiştir.⁶⁴⁶

Haydarhane zaviyesinin en önemli gelir kalemlerinden biri Çeltik köyünün malikâne geliridir. Yeni Müslüman nahiyesine tabi Çeltik köyünün geliri Haydarhane ile Doğan Eymirci zaviyesi arasında pay edilmiştir. Buna göre

⁶⁴⁰ Fuat Köprülü, *Türk Tarih-i Dinisi*, Haz. Metin Ergun, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 151-152; Karamustafa, 2016, s. 84-87; Tahrir defterlerine göre Anadolu'da Kalenderi ve Haydarilere ait zaviyeler için bkz. Gülten, 2018, s. 36-60; Sadullah Gülten, "Tahrir Defterlerine Göre Anadolu'da Kalenderiler ve Haydariler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 31, S. 52, 2012, s. 35-53; Kılıç, 2005, s. 130-131.

⁶⁴¹ Karamustafa, 2016, s. 86.

⁶⁴² *Vakf-ı zaviye-i Haydarihane der nezd-i Cısr-i Kebir Hızır-İlyaslık dimekle ma'rufdur*. KKA TD, nr. 583, v. 34a.

⁶⁴³ BOA TD, nr. 19, s. 133; BOA TD, nr. 79, s. 224; KKA TD, nr. 12, v. 156a.

⁶⁴⁴ 1485 yılı tahririnden itibaren hankah tabirine rastlanmamakla birlikte yalnızca zaviye olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Niksar'da yer alan Kalenderhane zaviyesi haricinde Haydarihane hankahı ile birlikte Tokat'ta bir de Kalenderhane hankahı bulunmaktadır. Fakat diğer pek çok hankah gibi Kalenderhane hankahı da 1455 yılı tahriri haricinde yer almamaktadır. 1455 yılı tahririnde nefis-i Tokat'ta 33 tane hankah yer almaktadır. Bunlardan iki tanesi de Kalenderhane ve Haydarihane'dir. BOA TD, nr. 2, s. 42-43.

⁶⁴⁵ BOA TD, nr. 19, s. 133; BOA TD, nr. 79, s. 224.

⁶⁴⁶ KKA TD, nr. 12, v. 156a.

divanisi Doğan Eymirci zaviyesine sarf olunan köyün malikânesi Haydarhane zaviyesine verilmiştir.⁶⁴⁷

16. yüzyılın ikinci yarısında Tokat merkezde Kara Bayezid⁶⁴⁸ ve Hızır-İlyaslık mezrasında Seydi Ali Şeyh'e ait bir zemin de zaviyeye aittir. 1554 yılında zeminin tasarrufu Seyyid Abdullah veled-i Seyyid Ali'dedir. Bununla birlikte 16. yüzyılın ortalarında zaviyenin vakıf akarları arasına iki baştan tasarruf ettiği bir çiftlik girmiştir.⁶⁴⁹ Evkaf defterine göre de Çeltik köyünün malikânesiyle birlikte Cısr-i Kebir civarında bulunan Kara Bayezid ve Harem Yeri zeminleri ile Ak Yer adlı zeminin zaviyeye ait olduğu görülmektedir. Haydarhane zaviyesi Ak Yer zemininden 30, Harem Yeri zemininden 100 akçe elde etmiştir.⁶⁵⁰

15. yüzyıldan 16. yüzyılın sonlarına kadar zaviyenin vakıflarında çok fazla bir değişiklik yaşanmamıştır. Haydarhane zaviyesinin 1530 yılındaki geliri 1.810 akçedir. 1519 ve 1574 yıllarında ne kadar geliri olduğu tahrir defterlerinde belirtilmemiş muhtemelen toplam hâsıl içinde verilmiştir.⁶⁵¹ 1639 yılında Çeltik köyünün malikâne geliri bazı kimseler tarafından alınıp "havass-ı hümayuna ilhak" olunmuş fakat sonradan düzeltilerek tekrardan zaviyeye verilmiştir (14 Aralık 1639).⁶⁵²

Evkaf defterine göre zaviye şeyhi Emir Yusuf'un yevmi iki akçe geliri harici zaviyenin vakıf gelirleri ayende ve revendeye sarf olunmuştur.⁶⁵³ Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen zaviyenin 19. yüzyılın sonlarında faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁵⁴

1.54. Helva-i / Helvayi Zaviyesi

Zaviye ile ilgili elimizdeki kayıtlar 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamaktadır. Zaviyenin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmese de sahip olduğu vakıflar da göz önüne alındığında çok daha önceden kurulduğu tahmin

⁶⁴⁷ BOA TD, nr. 2, s. 361; BOA TD, nr. 19, s. 133, 257; BOA TD, nr. 79, s. 224; BOA TD, nr. 387, s. 460; KKA TD, nr. 12, v. 156a; KKA TD, nr. 583, v. 34a.

⁶⁴⁸ Cısr-i Kebir civarındadır.

⁶⁴⁹ BOA TD, nr. 287, s. 58-59; KKA TD, nr. 14, v. 149b, 150a.

⁶⁵⁰ KKA TD, nr. 583, v. 34a.

⁶⁵¹ BOA TD, nr. 79, s. 224; BOA TD, nr. 387, s. 460; KKA TD, nr. 12, v. 156a.

⁶⁵² KKA TD, nr. 12, v. 156a; Zaviyenin gelirlerinin sonraki dönem belgelerine göre arttığı görülmektedir. Aytekin Yaroğlu, *Tokat Haydarhâne Vakfı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2006, s. 77-86.

⁶⁵³ KKA TD, nr. 583, v. 34a (ek belge).

⁶⁵⁴ Açıkel, 2015, s. 41-58.

edilmektedir.⁶⁵⁵ Uzunçarşılı, Zile’de Selçuki tarzında yapılmış Helvalı Dede adında bir kabir olduğu bilgisini vermekle birlikte zaviyeden bahsetmemektedir.⁶⁵⁶ Zile merkezde kurulan zaviye tahrir defterlerinde *Helva’i / Helvayi der nefis-i Zile* olarak kaydedilmiştir. İlk olarak 1485 yılı tahririnde kaydı bulunan Helva’i zaviyesinin görevlileri hakkında bu tahrirde bir bilgi bulunmamaktadır. 1519 yılında zaviyenin şeyhliğini Şeyh Ali’nin yürüttüğü anlaşılmaktadır. Şeyh Ali 1574 yılında hala zaviye şeyhi olarak görev yapmaktadır.⁶⁵⁷

Helva-i zaviyesinin vakıf gelirleri dükkânlar ve bazı arazilerden oluşmaktadır. 1485 yılında Zile’de 4 dükkândan 100 akçe elde eden zaviye sonraki tahrirlere göre 11 bab dükkândan senelik 108 akçe elde etmeye başlamıştır. Ayrıca zaviye dervişlerinin elinde olan bir zemin ile 7 kıta yerin behresin ve malikânesi de vardır. Bunlardan ise 300 akçe gelir elde edilmiştir.⁶⁵⁸

1.55. Hızır-İlyas Zaviyesi

Osmanlı coğrafyasında pek çok yerde görülen Hızır İlyas zaviyelerinden biri de Sonisa’da inşa edilmiştir. 1515 ve 1530 yılı defterlerinde belirtilmemesine rağmen 1574 yılında zaviye Mehmed veled-i Şeyh Muslihiddin tasarrufundadır.⁶⁵⁹

Hızır İlyas zaviyesi, Sonisa kazasına tabi Felenbel nahiyesinde Toylu cemaatinin meskûn olduğu Fındıklar köyünün⁶⁶⁰ malikâne gelirinin dörtte birini($\frac{1}{4}$) tasarruf etmektedir. Zaviye köyün malikâne gelirini Şeyh Şerefüddin zaviyesi ile paylaşmaktadır. 1514 yılında zaviyeye buradan 440 akçe vakfedilmiştir. 1530 yılında yine Şeyh Şirmerd/Şerefüddin⁶⁶¹ zaviyesi ile hâsılı birlikte yazılan zaviye Felenbel nahiyesine tabi Fındıklar köyünün malikânesinden 110 akçe vakfa sahiptir. 16. yüzyılın ikinci yarısında iki baştan tasarruf ettiği bir

⁶⁵⁵ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler: Kent Mekâmında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi (1550-1650)*, çev. Neyyir Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 45.

⁶⁵⁶ Uzunçarşılı, 1927, s. 91-92.

⁶⁵⁷ BOA TD, nr. 19, s. 109; BOA TD, nr. 79, s. 197; BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 131a.

⁶⁵⁸ BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 131a.

⁶⁵⁹ BOA TD, nr. 54, s. 25; BOA TD, nr. 387, s. 527, KKA TD, nr. 12, v. 10a.

⁶⁶⁰ Sonradan cemaatin adıyla anılan Toylu köyü olarak yazılmasına rağmen 16. yüzyılın başında Toylu Cemaatinin meskûn olduğu bir mezra olarak görünmektedir. Nitekim evkaf defterinde Fındıklar mezrası Toylu köyüne tabi yazılmıştır.

⁶⁶¹ Muhtemelen Şeyh Şerefüddin zaviyesidir. Fakat yanlış yazılmış olmalıdır. Nitekim yalnızca 387 numaralı defterde Şirmerd olarak yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için Şeyh Şerefüddin zaviyesi kısmına bakılabilir.

çiftlik ile *haliya viran* notu ile kayıtlı bir hamam ve bir dinkhane tasarruf eden zaviye 1.652 akçe gelire sahiptir. Fakat hâsılı Şeyh Şerefüddin zaviyesi ile birlikte yazılmıştır. Bununla birlikte Fındıklar köyünün malikâne gelirinin dörtte birini tasarruf etmeye devam etmektedir. Köyün malikâne ve divani geliri birlikte yazıldığından ne kadar gelire sahip olduğunu belirleyebilmek mümkün değildir.⁶⁶²

1.56. Hızırlık Tekyesi

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde Tokat'ta Açıkbaş zaviyesine yakın bir yerde "Hızırlık Tekye"den bahsetmektedir. Evliya Çelebi'nin "Bektaşî hüzn kulübesidir"⁶⁶³ diye bahsettiği tekkeye tahrir defterlerinde rastlanmıyor ancak defterlerde Tokat şehrinde Hızır makamının olduğunu düşündüren bilgiler yer almaktadır. Nitekim 1519 yılında nefsi Tokat'ta *vakf-ı Hızırlık altı dükkân ve iki pare bağ ve bir kıta' zemin derdest Seyyid Ahmed ba-berat-ı sultani, hüccet-i türbehanlık* ifadesiyle 200 akçe gelire sahip Hızırlık vakfı kaydedilmiştir. Ayrıca senelik 90 akçe gelir ile şehir kethüdası Şeyh Tursun tasarrufunda bulunan bir de değirmen bu vakfa bağlı gözükmektedir.⁶⁶⁴ 1530 yılı muhasebe-icmal defterinde ise 6 bab dükkân, 2 bağ ve 1 zemin *vakf-ı Hızırlık cihet-i türbehan* başlığı ile kaydedilmiştir. Defterde *karye-i Bayezid ve Hızır-İlyaslık tabi şehir-i Tokat* ifadesiyle de bir köy kayıtlıdır.⁶⁶⁵ Bu köyün 1554 yılında mezraya dönüştüğü *mezra-i Kara Bayezid ve Hızır-İlyaslık tabi şehir-i Tokat* ifadesinden anlaşılmaktadır. Hızırlık vakfının gelirleri ise *altı dükkân ve iki pare bağ ve bir kıta' zemin* ifadesiyle hâsılı yine 200 akçe yazılmıştır. Ayrıca *asiyab-ı Şeyh Tursun kethüda şehir-i* ifadesiyle yazılan değirmenin de durumu değişmemiştir.⁶⁶⁶ Tahrirlerde yer alan *cihet-i türbehanlık* ifadesi burada bir türbe bulunduğuna işaret etmektedir. Fakat bu ifadeye karşılık kimin vazifeli olduğu belirtilmemiştir.

⁶⁶² BOA TD, nr. 54, s. 25; KKA TD, nr. 12, v. 10a, 58b; KKA TD, nr. 583, v. 64b.

⁶⁶³ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini)*, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin, V. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 34; Evliya Çelebi, 2010, s. 92; Maden, 2013, s. 100.

⁶⁶⁴ BOA TD, nr. 79, s. 25.

⁶⁶⁵ BOA TD, nr. 387, s. 434, 451.

⁶⁶⁶ Mezrada Haydarihane zaviyesinin tasarrufunda olan bir zemin bulunmaktadır. BOA TD, nr. 287, s. 58-59, 70.

Evliya'nın bahsettiği Hızırlık tekyesinin 18. yüzyıldan sonraki durumu hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁶⁶⁷

1.57. Hoca Ali Zaviyesi

Tokat merkezde Osmanlı Devleti öncesi dönemde kurulan zaviyelerden biridir.⁶⁶⁸ Osmanlı Devleti dönemi kaynaklarında hem hankah⁶⁶⁹ hem de zaviye⁶⁷⁰ olarak kaydedilmiştir. 1576 tarihli evkaf defterinde ise *zaviye-i hankah-ı Hoca Ali der nefsi Tokat* ifadesiyle bahsi geçmektedir. 1519 yılında Hoca Ali zaviyesinde *evlad-ı vakıf* olarak 6 nefer kaydedilmiştir. Bu kişiler arasında yer alan Ahmed veled-i Mehmed'in zaviye şeyhi olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁷¹ 1530 yılında ise zaviye evladı olarak kayıtlı nefer sayısı 2'ye düşmüştür.⁶⁷² Vakıf defterine göre 16. yüzyılın ikinci yarısında tevliyetinin Mevlana Hacı Mehmed bin Hasan el-müderriş, Mahmud bin Fethatid (?), Süleyman bin Mahmud tarafından müşterek olarak yürütüldüğü anlaşılmaktadır.⁶⁷³ Zaviyenin 20. yüzyılın başlarında faal olduğu Hoca Ali zaviyesi ve hankahının vakfının Şeyh Ömer'e tevcih edilmesinden anlaşılmaktadır.⁶⁷⁴

Hoca Ali zaviyesinin gelirleri mezra ve köylerin malikâne hisseleri ile dükkân kiralardan oluşmaktadır. Tokat ile birlikte Amasya'dan da bazı mezra ve köyler zaviyeye vakfedilmiştir. 1455 yılına ait defterde Meşhedabad'a tabi Ali Arab köyü ile Artuk-abad'a tabi Hasan Veled-i köyü⁶⁷⁵ ve Tahtabad köylerinin malikâne gelirleri zaviyeye vakfedilmiştir. 1519 tarihli 79 numaralı tahrir defterinde zaviyenin Ali Arab köyü ve Tahtabad köyündeki geliri kayıtlı iken Hasan köyündeki geliri yazılmamıştır. 1519 yılında Venk nahiyesine tabi Vavri köyünün de zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır.⁶⁷⁶ 1530 tarihli muhasebe-icmal defterinde ise Vavri, Ali Arab, Tahtabad köylerindeki hissesi aynen yazılmıştır.

⁶⁶⁷ Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 123; Fahri Maden, *Fukara-yı Bektaşiyân*, Revak Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 101.

⁶⁶⁸ Açıklık, 2004, s. 197.

⁶⁶⁹ *Hankah-ı Hoca Ali der Tokat*, BOA TD, nr. 2, s. 43, 282, 375, 405.

⁶⁷⁰ *Zaviye-i Hoca Ali der Tokat*, BOA TD, nr. 79, s. 25, 44, 232, 374; BOA, TD, 387, s. 375, 376, 434, 437, 461, 483; BOA TD, nr. 287, s. 70, 100; KKA TD, nr. 12, v. 150b, 213b, 240a; KKA TD, nr. 14, v. 155a, 173b; KKA TD, nr. 26, v. 180a, 187a.

⁶⁷¹ BOA TD, nr. 79, s. 25.

⁶⁷² BOA, TD, 387, s. 434.

⁶⁷³ KKA TD, nr. 583, v. 34a.

⁶⁷⁴ VGM, d. 219/18, s. 32-33.

⁶⁷⁵ Köyün adı sonradan yalnızca Hasan olarak geçmektedir.

⁶⁷⁶ BOA TD, nr. 2, s. 282, 375, 405; BOA TD, nr. 79, s. 44, 232, 374.

Bu dönem Amasya'dan yeni yerler vakfedildiği anlaşılan zaviyeye Yavaş nahiyesine tabi Bayındır köyünün malikânesinin tamamı ile Saray Özü köyünün malikânesinin yarısı vakfedilmiştir. Sonradan tekrar zaviye tasarrufuna geçecek olan Hasan köyü bu tahrirde de zaviyeye ait vakıflar arasında yoktur.⁶⁷⁷

Zaviyenin vakıflarının tespit edildiği TD 287, TD 14 ve TD 26 numaralı defterler 16. yüzyılın ikinci yarısına ait verileri içermektedir. Bu defterlerden ilk ikisinde Venk nahiyesine tabi Vavri köyü malikâne hissesi yer almakta iken TD 26 numaralı defterde Amasya'daki vakıfları yer almaktadır. Zaviye Yavaş nahiyesine tabi Bayındır ve Saray Özü köylerindeki hisselerini almaya devam etmektedir.⁶⁷⁸ TD 12 numaralı 1574 tarihli diğer bir defterde ise Hasan köyünün malikâne gelirinin tamamının tekrardan zaviye vakıfları arasına girdiği görülmektedir. Ayrıca Artuk-abad'a tabi Tahtabad köyünün malikânesinin yarısı ile Meşhedabad'a tabi Ali Arab köyünün malikânesinin tamamı da yine zaviye vakıfları arasındadır.⁶⁷⁹

16. yüzyılın ikinci yarısına ait 583 numaralı evkaf defterinde ise zaviyenin vakıfları ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Tokat'ta Kazabad'a tabi Vavri köyünün⁶⁸⁰ malikânesinin yarısı, Artuk-abad'a tabi Tahtabad köyünün malikânesinin yarısı ve Hasan köyünün malikânesinin tamamı ile Tuma Bulak mezrası zaviye vakıflarındandır. Muhtemelen yakın zaman içinde zaviyeye vakfedildiğinden Tuma Bulak mezrası ilk defa vakıf defterinde tespit edilmektedir. Ayrıca Zile kazasında Meşhedabad'a tabi Ali Arab köyünün malikânesinin tamamı da yine zaviyeye aittir. Amasya Sancağında ise Amasya'ya tabi Bayındır köyünün malikânesinin tamamı, Argoma'ya tabi Saray Özü köyünün malikânesinin yarısını tasarruf etmeye devam eden zaviyeye bu dönem yine Amasya'da Yavaş nahiyesine tabi Karalar ve Halifelü köylerinin malikânesinin tamamı da vakfedilmiştir. 3.702 akçe yekûn yazılan defterde bunun 402 akçesi *icarat-ı dekakin* yani dükkân kiralardan, 3.300 akçesi ise köy ve mezralardan elde edilmiştir. Ayrıca mezra ve köylerin mukataaya verildiği, bunlardan elde edilen gelirin yarısının da tevliyet hissesi olduğu belirtilmiştir.⁶⁸¹

⁶⁷⁷ BOA TD, nr. 387, s. 375, 376, 437, 461, 483.

⁶⁷⁸ BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 155a; KKA TD, nr. 26, v. 180a, 187a-b.

⁶⁷⁹ KKA TD, nr. 12, v. 150b, 213b, 240a.

⁶⁸⁰ Vavri köyü önceden Venk nahiyesine tabidir. Yalnızca Evkaf defterinde Kazabad'a tabi kaydedilmiştir.

⁶⁸¹ KKA TD, nr. 583, v. 34a, 73a, 75a, 88a, 88b.

Hoca Ali zaviyesinin giderlerine bakacak olursak evkaf gelirlerinin yarısı tevliyet diğer yarısı da zaviye masraflarına ayrılmıştır.⁶⁸² Zaviye masraflarının büyük bir kısmı da zaviye görevlilerinin maaşlarına yapılan ödemelerdir. Vakıf defterine göre zaviyede müteveli ile birlikte vazifeli yazılan diğer meslekler huffaz ve ferraştır. 2 huffazın görev yaptığı zaviyede birincisi senelik 1.200 akçe, ikincisi günlük iki akçe ile senelik 720 akçe ve 3 müd hinta karşılığında vazifelerini sürdürmektedirler. Ferraş ise senelik 240 akçe gelir elde etmektedir. Ayrıca zaviyenin *ihracat* olarak ayrı başlık altında belirtilen bazı masrafları daha bulunmaktadır. Misafirlerin yemek harcamaları için senelik 1.080, helva pişirilmesi için 500 akçe ve kaynakların diliyle *beray-ı Hızır* yani Hızır için 100 akçe masraf yapıldığı anlaşılmaktadır. Vakıf şartı gereğince hafızlar ve ferraşın maaşlarından geriye kalanın *ayende ve revendeye sarf olunmak üzere* ayrıldığı belirtilmiştir.⁶⁸³

1.58. Hoca Kayser Zaviyesi

1574 tarihli 12 numaralı tahrir defterinde *zaviye-i Hoca (Hevace) Kayser der nefis-i Zile* olarak kaydedilen zaviyeye önceki dönem kaynaklarında rastlanmamaktadır. Zaviye 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş olmalıdır. 1574 yılında zaviyenin meşihatlığı Seyyid Emirza tasarrufundadır. 1530 yılı tahririnde kaydı olmamakla birlikte 12 numaralı defterde geçen *defter-i 'atik* ifadesine göre Seyyid Emirza'nın önceki dönemde de bu görevde olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁸⁴

Zaviyenin vakıfları arasında Tokat ve Zile'de tarım arazileri ve kiralık evler bulunmaktadır. Zaviye şeyhi tasarrufunda olan 8 kıta yerin 4 kıtası kiraya verilmiş, buralardan 24 akçe gelir elde edilmiştir. Zile'de Kethüda Öküzlüğü denilen yerde bir kıta yer de zaviyeye vakfedilmiştir. Tokat merkezde ise iki evin ve bir bağın icaresinden senelik 80 akçe gelir elde edilmektedir.⁶⁸⁵ Zaviyenin evkaf defterinde kaydı yoktur.

⁶⁸² BOA TD, nr. 79, s. 25; BOA, TD, 387, s. 434; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 155a.

⁶⁸³ KKA TD, nr. 583, v. 34a.

⁶⁸⁴ KKA TD, nr. 12, v. 131a.

⁶⁸⁵ KKA TD, nr. 12, v. 131a.

1.59. Hoca Münir Zaviyesi / Münir Seyyid Şerefüddin Hankahı

Selçuklu ve Beylikler dönemi yapılarındandır.⁶⁸⁶ Ahmed Eflaki Menakıb al-Arifin'de Ulu Arif Çelebi'nin çok iyi karşılandığını belirttiği Tokat ziyareti sırasında Hoca Münir hankahının şeyhinin “çok itibarlı ve bilgin bir şeyh” olan Şeyh Bahaeddin-i Cendi'nin olduğunu nakletmektedir. Hoca Münir hankahının Muineddin Pervane'nin kızıyla bir ilgisinin olduğunu bildiren Eflaki burada “posta oturma töreninde” Şeyh Bahaeddin ile Ulu Arif Çelebi'nin münakaşaya düştüğünden bahsetmektedir. Fakat sonunda Şeyh Bahaeddin, Arif Çelebi'ye “mürid ve kul” olarak birkaç gün sonra vefat etmiştir.⁶⁸⁷

Osmanlı dönemi kaynaklarında *hankah-ı Münir*⁶⁸⁸, *zaviye-i Münir*⁶⁸⁹, *zaviye-i Şerefüddin*⁶⁹⁰, *hankah-ı Münir Seyyid Şerefüddin*⁶⁹¹, *hankah-ı Seyyid*

⁶⁸⁶ Açıklık, 2004, s. 197; Ürkmez, 2018, s. 256-257.

⁶⁸⁷ “Çelebi hazretleri Tokat şehrine geldiği vakit şehrin ileri gelenleri, sultanların hanımları ve Pervane'nin kızı son derecede saygı gösterdiler. Orada çok itibarlı ve bilgin bir şeyh vardı. Ona, meşhur Şeyh Bahaeddin-i Cendi derlerdi. Zira bütün din, yakın ve tasavvuf ilminde şeyhti ve eşi benzeri yoktu. Takva, riyazet ve dindarlıkta tecessüm etmiş bir melek ve ruhtu. Onu, Hankah-ı Hoca Münir'e şeyh yaptılar. Bütün din bilginleri, şeyhler, emirler ve ileri gelenler bu posta oturtma töreninde toplanmışlardı. Bu Hankah'ın Pervâne'nin kızı ile ilgisi vardı. Bunun için o, şeyh Bahaeddin'i, hakiki bir şeyhzade ve Tanrı elçisinin halifesinin canı olması hasebiyle mutlaka Çelebi Ârif'in posta oturtmasını istedi. Çelebi hazretleri âdeti veçhile bu mecliste de hazine gibi bir köşeye çekilmişti. Sofiler, Şeyh Bahaeddin'i ortaya getirdikleri vakit, Çelebi'nin elini öpmeden el çabukluğu ile onu başköşeye oturtular ve tekbir getirdiler. O aziz (Şeyh Bahaeddin) de, Çelebi Ârif'e gaflet göstererek ilâhi bilgiler ve sözler söylemekle meşgul oldu. Nihayet hâfızlar Kur'ân okuyup ve güyendeler de gazeller söylemeye başlayıp, şeyhlerin, bazıları dehşetinden, bazıları da kibirlerinden ve aleyhtarlıklarından hiç bir harekette bulunmayınca Çelebi birdenbire bir feryad ile yerinden fırlayıp kalktı ve semâ meydanında dolaşıp şu beyti söyledi: Gâza davulunu çaldılar. Bu anda arap atlarının sırtındaki palanlar harekete geleceklerdir. Bir kaç büyük sofiyi alıp yere vurdu. Tokatlı şeyhzade ve daha bir kaç kişi tâbhaneye kaçtılar ve şeyh Bahaeddin: “Vallahi benim haberim yoktu. Bu benim kabahatim değildi, af buyurun,” diyerek çaresiz kalmış bir adam gibi yere kapanıp kapanıp ağlıyordu. Çelebi: “Olan oldu. Şimdi pılı pırtıyı toplayıp gitmeye bak,” dedi. O da bir ah çekerek düşüp bayıldı. Çelebi şu rubaiyi okudu: Bilgi (ilimle) ile halka kılavuzluk etmek ve yumuşaklıkla (ilimle) halk ile düşüp kalkmak hoştur. Sen asla bilgisiz kılavuzluk edemezsin. Kılavuzluk büyük bir iştir. İşte bu ilim bizim Ledüni olan ilmimizdir; medrese ilmi değildir. Bunun üzerine hepsi baş koyup insafa geldiler ve şeyh Bahaeddin, Tanrı'nın kazasına razı olarak tam bir doğrulukla mürid ve kul oldu ve: “Madem ki bu dünyadan gideceğim hiç olmazsa lânete mazhar olan bir kul gibi değil, inayete mazhar' olan bir kul gibi gideyim,” dedi. Bahaeddin bir kaç gün hasta oldu ve on üç günde Tanrı'nın rahmetine kavuştu.” Eflaki, 1973, s. 311-312; İbrahim Kunt-Mehmet Vanlıoğlu, *Ulu Arif Çelebi Divanı-Tenkitli Metin ve Tercüme*, Erman Ofset, Konya, 2013, s. 24.

⁶⁸⁸ BOA TD, nr. 2, s. 376; BOA TD, nr. 19, s. 56, 94, 95, 266, 561, 562; BOA TD, nr. 79, s. 120-121, 137-138, 178, 179, 370, 377, BOA TD, nr. 387, s. 435, 448, 453, 482, 185; BOA TD, nr. 287, s. 189-190, 245-246, 284-285, 295; KKA TD, nr. 12, v. 214b, 213a; KKA TD, nr. 14, v. 229b, 257a-257b, 278b, 283b; KKA TD, nr. 583, v. 73a, 75b.

⁶⁸⁹ BOA TD, nr. 2, s. 367.

⁶⁹⁰ BOA TD, nr. 2, s. 421.

⁶⁹¹ BOA TD, nr. 79, s. 379; BOA TD, nr. 387, s. 483; KKA TD, nr. 12, v. 231a; KKA TD, nr. 583, v. 74b.

*Şerefüddin*⁶⁹², *zaviye-i Hoca Münir der nefis-i Tokat*⁶⁹³, *hankah-ı Hoca Münir*⁶⁹⁴ olarak farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. 1576 tarihli 583 numaralı evkaf defterinde nefis-i Tokat'ta Hoca Münir zaviyesinden ayrı olarak bir de *zaviye-i Seyyid Şerefüddin der nefis-i Tokat* ifadesiyle kayıtlı bir zaviye daha yer almaktadır. Hoca Münir hankahının Münir Seyyid Şerefüddin olarak da anılması sebebiyle aynı zaviye olduğunu düşünsek de neden iki farklı zaviye olarak vakıf defterine kaydedildiğini belirleyebilmek mümkün olmamıştır. Fakat her iki zaviyenin de *cihet-i meşihat* ifadesiyle kaydedilen zaviye şeyhlerinin farklı olması sonradan iki ayrı kurum olarak ortaya çıkmış olabileceğini de düşündürmektedir. Nitekim Hoca Münir zaviyesinin şeyhliği Mustafa Çelebi-i Hanbeyi, Seyyid Şerefüddin zaviyesinin şeyhliği ise Seyyid Hasan tasarrufundadır.⁶⁹⁵ Ayrıca yalnızca 1455 yılı tahririnde Tokat şehrinde kayıtlı *hankah-ı Mir* ve *hankah-ı Seyyid Şerefüddin* de aynı zaviye ve hankah olmalıdır. Fakat ayrı iki hankah olarak kaydedilmiş ve sonraki tahrirlerde yer almamış olmaları dikkat çekicidir.⁶⁹⁶ Bununla birlikte tahrir defterlerinde zaviye hakkında vakıf gelirleri dışında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Fakat aşağıda değinileceği üzere 583 numaralı vakıf defterinde zaviyenin gelirleri ile giderleri hakkında ayrıntılı bilgi yer almaktadır. 18. yüzyıla ait zaviyedar tevcihi hakkında bilgi yer alan bir belgede bahsi geçen “Tokat'ta vaki’ Şerefüddin zaviyesi” de Hoca Münir zaviyesi olmalıdır. 1764 tarihli bu belgeye göre Şerefüddin zaviyesi vakfının zaviyedarı Monla Nu'man Halife ölmüş yerine “karındaşı” Monla Sayit Halife gelmiştir. Ayrıca zaviyedarların aynı zamanda Pir Ahmed Bey zaviyesinin vakfının zaviyedarı olduğu da aynı sayfada bulunan başka bir hükümden anlaşılmaktadır.⁶⁹⁷

Hoca Münir ya da Münir Seyyid Şerefüddin zaviyesi Tokat merkez ile birlikte Artuk-abad, Kazabad ve Yıldız nahiyesinde çok sayıda vakıf akarına sahiptir. 1455 yılında Tokat'a tabi Ezine Pazarı⁶⁹⁸ ile Artuk-abad'a tabi Finize ve Beğtimur

⁶⁹² BOA TD, nr. 19, s. 258.

⁶⁹³ KKA TD, nr. 583, v. 33b.

⁶⁹⁴ BOA TD, nr. 2, s. 65

⁶⁹⁵ KKA TD, nr. 583, v. 29b, 33b.

⁶⁹⁶ BOA TD, nr. 2, s. 42.

⁶⁹⁷ EV, HMH, d. 5413, v. 10b.

⁶⁹⁸ Münir hankahının vakıfları arasında bulunan Ezine Pazarı köyünde 1455 yılı tahririnde köyün nüfusunun büyük bir kısmının *bennak* ve *mücerred* başlıkları altında iki farklı grup olarak kaydedildiği görülmektedir. Çok sayıda kişinin şeyh unvanı taşıması da dikkat çekicidir. 1485 yılında bu ayırım ortadan kalkmış ve *gebran-ı eramine* başlığı altında gayrimüslim nüfus

Depecik köylerinin malikâne gelirlerinin tamamını ya da bir kısmına sahip olan zaviye sonraki dönem kaynaklarına göre gelirlerini artırmıştır.⁶⁹⁹ 1485 yılı tahririnde bu köyler ile birlikte Kazabad'a tabi Alicik köyü ve Tamu Obası köylerinin malikânesinin tamamını tasarruf etmektedir. Bu dönem Yıldız nahiyesine tabi Yusuf Oğlanı köyünde bulunan Giren mezrasının malikânesinin tamamı ile İne Devle mezrasının malikânesinin yarısı Münir hankahına vakfedilmiştir.⁷⁰⁰

16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin vakıflarında çok fazla değişiklik olmamıştır. Bununla birlikte bu dönem vakıflardan elde edilen nakit miktarlarını belirleyebilmek mümkün olmaktadır. Buna göre 1530 yılında Tokat kazasında Kazabad'a tabi Ezine Pazarı köyünün malikânesinden 4.551 akçe, Alicik köyünün malikânesinden 2.065 akçe ve Tamu Obası köyünden ise 205 akçe gelir elde edilmiştir. Yıldız nahiyesine tabi İne Devle mezrasının malikânesinin yarısını tasarruf eden zaviye buradan 100 akçe hâsıl elde etmiştir. Malikânenin diğer yarısı da Medine-i Münevvere vakfı olarak yazılmıştır. Yusuf Oğlanı köyüne tabi Giren mezrasının malikânesinin değeri ise belirtilmemiştir. Artuk-abad'a tabi köylerden Fineke'nin malikânesi ise Veled-i Kaylu zaviyesi ile pay edilmiş rub'ı malikânesini tasarruf eden zaviye 4.040 akçe gelir elde etmiştir. Depecik köyünün malikânesinin yarısını vakf olarak alan zaviye buradan 949,5 akçe elde etmiştir. Beğtimur köyünün malikânesinden ise 1.300 akçe elde etmiştir.⁷⁰¹ Zaviyenin 16. yüzyılın ortalarına tarihlenen tahrir defterinde Kazabad ve Yıldız nahiyesindeki vakıfları kayıtlı iken diğerleri yer almamaktadır. Bu durum defterde Artuk-abad

kaydedilmeye başlanmıştır. 1519 ve 1530 yılı tahrirlerinde ise gayrimüslim nüfusun *gebran-ı zimmi* başlığı altında kaydedildiği köyde ayrıca *dervişan* olarak kayıtlı 5 nefer bulunmaktadır. 16. yüzyılın ortasında *dervişan* olarak kayıtlı neferlerin sayısı 6'ya çıkmıştır. Bu dönemde gayrimüslim nüfus ayrı yazılmıştır. 1574 yılında ise *cemaat-i dervişan* başlığı ile kayıtlı dervişlerin sayısı 9'a çıkmıştır. BOA TD, nr. 2, s. 65; BOA TD, nr. 19, s. 56; BOA TD, nr. 79, s. 137-138; BOA TD, nr. 387, s. 435; BOA TD, nr. 287, s. 245-246; KKA TD, nr. 14, v. 257a-257b; Köyde kayıtlı dervişler muhtemelen burada bulunan bir zaviyenin cemaatidir. Ezinepazarı'na tabi Şeyh Şadi köyünde aynı adla bir zaviye olduğu bilinmektedir. Bu derviş grubunun zaviye ile bir ilgisi olmalıdır. Bkz. Yılmaz Kurt, "Hoca Ahmet Yesevi'nin Rum Eyaletindeki Zaviye Kurucuları Üzerindeki Etkileri", *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri (26-29 Mayıs 1993)*, Yay. Haz. Abdulkadir Yuvalı-Mustafa Argunşah-Ali Aktan, Kayseri, 1993, s. 258.

⁶⁹⁹ Ezine Pazarı köyü bu tahrirde Tokat'a tabi iken sonradan Kazabad'a tabi olarak tahrir defterlerinde yer almaktadır. BOA TD, nr. 2, s. 65, 367, 376, 421.

⁷⁰⁰ Yıldız nahiyesi 1485 yılı tahririnde Sivas'a tabi iken sonradan Tokat'a tabi olmuştur. BOA TD, nr. 19, s. 56, 94, 95, 258, 266, 561, 562.

⁷⁰¹ BOA TD, nr. 387, s. 435, 448, 453, 482, 483, 485.

kazasının yer almamasından ileri gelmektedir.⁷⁰² Nitekim 1574 tarihli tahrir defterlerinde zaviyenin önceki tahrirlerdeki vakıfları aynen kaydedilmiştir.⁷⁰³

Evkaf defterine göre ise Münir hankahının vakıfları şöyledir: Tokat'ta Seyyid Oğlu Çarşısı'nda 33 bab dükkân ile kiraya verilmiş bir zemin bulunmaktadır. Kazzazın çarşısı olarak da bilinen çarşıdaki bu dükkânlardan senelik 5.328 akçe gelire sahiptir. Kira gelirleri ise senelik 540 akçe etmektedir. Bunların dışında önceden olduğu gibi Kazabad ve Artuk-abad'ın kırsal alanlarında ki vakıf akarlarının pek çoğu aynen kaydedilmiştir. Ezine Pazarı köyünün *ber-vech-i maktu*' olarak yazılan hâsılı 3.000 akçe olup, Alicik köyünden 1.200, Tamu Obası köyünden⁷⁰⁴ 420 akçe geliri bulunmaktadır. Artuk-abad'a tabi Beğtimur köyünün malikânesinin tamamı, Depecik köyünün malikânesinin yarısı, Finize köyünün malikânesinin tamamını tasarruf eden zaviyenin bu köylerdeki hâsılı akçe olarak yazılmamış hububat miktarı olarak belirtilmiştir. Buna göre zaviye Beğtimur köyünden 6 müd hinta (buğday) ve 3 müd şair (arpa), Finize köyünden ise 4 müd hinta ve 2 müd şair hâsılat elde etmiştir. Yıldız nahiyesine tabi Yusuf Oğlanı köyünün malikânesinin yarısını tasarruf eden Münir zaviyesi buradan 3 müd hinta (buğday) ve 2 müd şair (arpa) gelire sahip olmuştur. Zaviyenin nakit geliri 10.488 akçe iken *gallat* olarak yazılan hububat hâsılı ise 13 müd buğday ve 8 müd arpadır.⁷⁰⁵ Vakıf defterinde Seyyid Şerefüddin zaviyesi olarak ayrıca yazılan zaviyenin gelirleri de ayrı yazılmıştır. Artuk-abad'a tabi Tepecik köyünün(?) malikânesinin yarısı ile Midas köyünün malikânesinin 1/8'i zaviyeye vakfedilmiştir. Bunların ilkinden 1.200, ikincisinden 240 akçe gelire sahip olmuştur. Ayrıca Kazabad'a tabi Şeyhler Yeri olarak bilinen Buğra köyünde bir zeminin malikânesi ile Mahmud adlı bir kişinin tasarrufunda bulunan Vadi Kebir Başı adlı zemin de zaviye vakıfları arasında yer almaktadır.⁷⁰⁶

Evkaf defterine göre zaviyenin vakıfnamesi mütevelli olan kadıasker elinde olduğundan görülememiş bu nedenle mahsul ve masraflar cabi olan Ali bin Şerefzade ve şeyh olan Mustafa'nın ifadesine göre kaydedilmiştir. Yukarıda sahip olduğu gelirleri belirtilen zaviyenin zengin bir vakıf akarına sahip olduğu

⁷⁰² BOA TD, nr. 287, s. 189-190, 245-246, 284-285, 295.

⁷⁰³ KKA TD, nr. 12, v. 213a, 214b, 231a; KKA TD, nr. 14, v. 229b, 257a, 278b, 283b.

⁷⁰⁴ Önceki tahrirlerde Kazabad'a tabi köyün adı muhtemelen sonradan değişmiş ve Tamabad olmuştur. Nitekim Evkaf defterinde Tamabad olarak okunmaktadır. Biz burada bu düşünce ile eski ismi olan Tamu Obası'nı kullandık. KKA TD, nr. 583, v. 33b.

⁷⁰⁵ KKA TD, nr. 583, v. 33b, 73a, 74b, 75b.

⁷⁰⁶ KKA TD, nr. 583, v. 29b.

anlaşılmaktadır. Bunların önemli bir kısmının zaviye görevlilerinin maaşlarına harcandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca zaviyenin masrafları arasında *ihracat-ı zaviye* başlığı altında zaviyenin bir takım faaliyetleri için yapılan masraflar kaydedilmiştir. Bunlar içinde günlüğü 1 akçe ile buğday dövücünün maaşı, misafirler için verilen ziyafet, helva pişirilmesi, Ramazan-ı Şerif harcamaları bulunmaktadır. Zaviyedeki vazifelilerin cihetleri ise şöyledir: Cibayet ciheti günlük 3 akçe olup Ali adlı bir kişi cabi olarak yazılmıştır. Tabbah Seyyid Hasan günlük 2 akçe gelir ile vazifelendirilmiştir. Berat-ı hümayun ile naib olan Mehmed'in günlüğü ise 1 akçedir. Türbehan olarak görevli 2 kişinin günlüğü 1'er akçeye çalıştığı zaviyede çahken senelik 1 müd buğday karşılığında görev yapmaktadır. Tevliyet cihetinin ise mahsulün 1/5'i olarak şart koşulduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısı içinde zaviyenin tevliyetinin Anadolu Vilayeti kadıaskeri Ahizade Efendi'nin elinde olduğu ve vakıf şartı gereğince kadıaskerin evladından olanların bu göreve getirileceği anlaşılmaktadır. Vakıf defterinde ayrıca yazılan Seyyid Şerefeddin zaviyesinin giderlerini ise ayende ve revende masrafından geri kalanın zaviye şeyhi olan Seyyid Hasan tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Ayrıca zaviyenin vakfiyesi yoktur.⁷⁰⁷

1.60. Hoca Ruzbe / Melik Ruzbe Zaviyesi

Tahrir defterlerinde *zaviye-i Hoca Ruzbe der Tokat* olarak kaydedilen zaviye evkaf defterinde *zaviye-i Melik Ruzbe der mahalle-i mezbure* ifadesiyle yer almaktadır. Tokat'ta olduğu tespit edilen zaviyenin evkaf defterine göre zaviye ile aynı adı taşıyan mahallede inşa edildiği anlaşılmaktadır.⁷⁰⁸

Zaviyenin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu arşiv kaynaklarından anlaşılmamaktadır. Fakat evkaf defterinde Melik Ruzbe olarak kaydedilmesi zaviyenin Osmanlı Devleti öncesine dayanan bir geçmişe sahip olduğunu düşündürmektedir. II. İzzeddin Keykavus'un atabeylerinden olan Emir Esedüddin Ruzbe'nin Konya'da bir medrese ve bir de hankah yaptırdığı bilinmektedir. Ayrıca sonradan Horozlu Han olarak bilinen Ahmed Eflaki'nin Ruzbih (Ruzbe) Han olarak bahsettiği hanın da onun tarafından yaptırılmış olduğu

⁷⁰⁷ KKA TD, nr. 583, v. 33b.

⁷⁰⁸ BOA TD, nr. 2, s. 181; BOA TD, nr. 19, s. 496; BOA TD, nr. 79, s. 55; BOA TD, nr. 387, s. 439; KKA TD, nr. 14, v. 162b; KKA TD, nr. 83, v. 255b.

düşünülmektedir.⁷⁰⁹ Elvan Çelebi'nin Menakıbu'l-Kudsiyye adlı eserinde de Esedüddin Ruzbe'den bahsedilmekte fakat kimliği hakkında ayrıntı verilmemektedir.⁷¹⁰ Şimdilik zaviyenin Emir Esedüddin Ruzbe ile bir ilgisi olduğunu kanıtlayacak bir bilgiye sahip değiliz fakat Melik Ruzbe olarak vakıf defterine kaydedilmesi onunla bağlantısı olabileceğini düşündürmektedir.

Vakıf defterine göre 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye şeyhi berat-ı hümayun ile Mevlana Muslihiddin olup günlüğü bir akçe ücret almaktadır.⁷¹¹

Zaviyenin çok fazla geliri bulunmamaktadır. 1455 yılında sonradan Kazabad'a tabi olacak olan fakat bu dönemde Venk nahiyesine tabi Cincük mezrasının malikâne hissesini tasarruf etmektedir. Cincük köyü sonraki tahrirlerde yer almaktadır. Fakat zaviyeye dair bir bilgi yoktur.⁷¹² 1574 yılına kadar Komanat nahiyesine tabi Şeyh Köy karyesinde bulunan Hüsam Değirmeni mezrasının malikâne gelirini tasarruf etmektedir.⁷¹³ Evkaf defterine göre 16. yüzyılın ikinci yarısında durumu değişmiştir. Şeyh Köy'e tabi Hüsam Değirmeni kayıtlarda yer almaz ancak Şeyh Köy'de bir kıta zemin zaviyeye vakfedilmiştir. Bu yer Hüsam Değirmeni mezrası olmalıdır. Ayrıca Kadı Ömer köyünde bir zemin ile zaviye civarında bulunan bir zemin daha zaviye vakıfları arasında yer almaktadır. Zaviye, yakınında bulunan zeminin senelik kirasından 30 akçe elde etmektedir. Sıraç Yeri olarak da adlandırılan Vadi Kebir Başı bahçesi ve Çıkrıkçı Oğlu bahçesinin kira gelirlerine sahip zaviye buralardan da toplamda senelik 410 akçe elde etmektedir. Zaviye yakınında bulunan ve senelik 30 akçe gelir getiren bir kira geliri daha bulunmaktadır. Bunlarla birlikte bu dönem bir de değirmen tasarruf etmeye başlamıştır.⁷¹⁴ Zaviyenin giderleri hakkında kaynaklarda bir bilgi verilmemiştir.

1.61. Hoca Seyfeddin / Melik Seyfeddin Hankahı

Tokat'ta Osmanlı hâkimiyeti öncesi kurulan ve uzun yıllar varlığını koruyan zaviyelerden biri de Melik Seyfeddin zaviyesidir.⁷¹⁵ Cami Kebir Mahallesi'nde

⁷⁰⁹ Enis Karakaya, "Horozlu Han", *DİA*, C. 18, İstanbul, 1998, s. 243-244; Eflaki, *Ariflerin Menkabeleri (Menakıb al-Arifin)*, Çev. Tahsin Yazıcı, C. I, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.

⁷¹⁰ Elvan Çelebi, 1995, s. 32.

⁷¹¹ KKA TD, nr. 83, v. 255b.

⁷¹² BOA TD, nr. 2, s. 164; BOA TD, nr. 19, s. 82; BOA TD, nr. 387, s. 452.

⁷¹³ BOA TD, nr. 2, s. 181; BOA TD, nr. 19, s. 496; BOA TD, nr. 79, s. 55; BOA TD, nr. 387, s. 439; KKA TD, nr. 14, v. 162b.

⁷¹⁴ KKA TD, nr. 583, v. 255b.

⁷¹⁵ Açıkel, 2004, s. 197.

kurulan zaviye⁷¹⁶ kaynaklarda *hankah-ı Seyfeddin*⁷¹⁷, *hankah-ı Hoca Seyfeddin*⁷¹⁸ ve *hankah-ı Melik Seyfeddin der Mahalle-i Cami Kebir*⁷¹⁹ ifadeleri ile kaydedilmiştir.⁷²⁰ Melik Seyfeddin türbesi de Cami Kebir civarındadır. Kitabesi olmamakla birlikte H. 887 (M. 1482-1483) tarihli vakfiyesinde adı Hoca Seyfeddin olarak geçmektedir.⁷²¹

Hoca Seyfettin zaviyesi ve vakfı için tevliyet, meşihat ve huffaz görevlendirilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında *evlad-ı vakıf* üzere tevliyet için Abdulkerim ve Süleyman müşterek olarak görev yapmakta iken Mevlana Mehmed tek başına zaviye şeyhliğini yürütmektedir. Huffaz olarak ise Mehmed, Muharrem ve Emir Cafer vazifelendirilmiştir.⁷²² Zaviyenin 19. yüzyılın sonlarında ayakta olduğu anlaşılmaktadır.⁷²³

1482 tarihli vakfiyeye göre hayrat sahibi olarak bahsedilen Melik Seyfeddin'in çok sayıda mal ve mülkü vakfettiği anlaşılmaktadır.⁷²⁴ Artuk-abad'a tabi Karkın ve Arab köylerinin malikânesinin tamamı ile Mihmad Bey mezrasının malikânesinin yarısı zaviyeye vakfedilmiştir. Zaviye 1530 yılında Karkın ve Arab köylerindeki malikâne hissesinden toplamda 3.810 akçe hâsıl elde etmiştir.⁷²⁵ 1574 tarihli TD 12 numaralı tahrir defterine göre Karkın, Arab ve Mihmad'daki malikâne hisseleri ile birlikte yeni yerlerin zaviyeye vakfedildiği görülmektedir.

⁷¹⁶ KKA TD, nr. 583, v. 30a; Tokat'ta Seyfeddin adıyla bir de mahalle bulunmaktadır. BOA TD, nr. 19, s. 6.

⁷¹⁷ BOA TD, nr. 2, s. 369, 372-373; BOA TD, nr. 19, s. 274-275; BOA TD, nr. 79, s. 364-365, 378; BOA TD, nr. 387, s. 483, 485; KKA TD, nr. 12, v. 221b, 228b, 241b-242a, 244a; KKA TD, nr. 583, v. 73b, 74a, 75a.

⁷¹⁸ Mihmad mezrasındaki malikâne geliri kaydedilirken hankahın adı Hoca Seyfeddin olarak yazılmıştır. BOA TD, nr. 19, s. 247, 275; BOA TD, nr. 79, s. 378; BOA TD, nr. 387, s. 485; KKA TD, nr. 12, v. 242a; KKA TD, nr. 583, v. 75a.

⁷¹⁹ KKA TD, nr. 583, v. 30a.

⁷²⁰ BOA TD, nr. 19, s. 6.

⁷²¹ Uzunçarşılı, 1927, s. 57; 1482 tarihli "Melik Seyfeddin Vakfı Vakfiyesi" için bkz. Açıknel-Sağırılı, 2005, s. 174-175.

⁷²² KKA TD, nr. 583, v. 30a.

⁷²³ Açıknel, 2015, s. 41-58.

⁷²⁴ Okudan, 2018, s. 94.

⁷²⁵ 1455 yılında Karkın ve Arab köylerinin divanisi tımar hasası olarak Devletyar Bey'e verilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 369, 372-373; Önceden "karye-i 'Arab'" olarak yazılan yer 1485 yılı tahririnde "karye-i 'Arab Köy'" olarak yazılmıştır. Bu tarihte de divanisi Devletyar Bey hasası olarak tımara verilmiştir. Karkın köyünün divani geliri ise önceden Devletyar Bey hasası iken bu tarihte Alaüddevlle Bey hasası olarak yazılmıştır. Mihmad Bey mezrası da Alaüddevlle Bey hasası olarak tımara verilmiştir. BOA TD, nr. 19, s. 247, 274-275; 1519 yılında Arab ve Karkın köylerinin divanisinin kime tımara verildiği belirtilmemiştir. Mihmad mezrasının malikânesinin yarısı Medine-i Münevvere vakfı olarak tahsis edilmiştir. Ayrıca Mihmad Bey mezrası artık Mihmad olarak anılmaya başlanmıştır. BOA TD, nr. 79, s. 364-365, 378; 1530 yılı muhasebe defterinde Karkın köyünün malikâne hasılı 1.150 akçedir. Arab köyünün malikâne geliri ise 2.660 akçedir. BOA TD, nr. 387, s. 483, 485.

Artuk-abad'a tabi Karaca Viran köyünün malikânesinin tamamı ile Kırık köyüne tabi Mado ve Divani mezrasının malikânesinin yarısı zaviyeye vakfedilen yerlerdir.⁷²⁶ 1576 tarihli vakıf defterinde ise zaviyenin vakıfları olan Arab, Karkın, Karaca Viran köyleri ile Mihmad Bey mezrası aynen yazılmıştır. Bunlarla birlikte Koylar, Kızılca, Olkaman, Keçi Köy mezralarının malikânesinin tamamının da zaviyeye sonradan vakfedilen yerler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Dikmenler yanında ve Vadi-i İkras'ta birer kıta' zemin ile hankah yakınında bir zemin-hane de zaviyeye ait vakıf akarlarından. Zemin-i dükkân-ı Hatunhane'den senelik 20 akçe kira geliri de zaviyeye aittir. Malikânesinin yarısını tasarruf ettiği Modud mezrası da muhtemelen önceki dönemde zaviyeye vakfedilen Mado mezrasından başkası değildir.⁷²⁷ Genel olarak vakıf defterlerinde zaviyelerin vakıflardan elde ettiği gelirleri "yekûn" olarak yazılırken Hoca Seyfeddin hankahınıki belirtilmemiştir.

Tokat'ta bir de hankah kurduran Melik Seyfeddin kurduğu vakıftan elde edilen gelirin önce hankahın ihtiyaçlarının karşılanması için şart koşmuştur.⁷²⁸

1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterine göre Hoca Seyfeddin zaviyesinin mahsulünün ¼ hissesi meşihatlık ciheti için harcanmaktadır. Mahsulün geri kalanı tevliyet ciheti, Kur'anü'l Mecid-i tilavet etmek ve Regaib, Berat, Kadir gecelerinde helva pişirmek için sarf olunması şart koşulmuştur.⁷²⁹

1.62. Hoca Sümbül Zaviyesi ve Hankahı

Bugün Gaziosmanpaşa Bulvarı üzerinde Gök Medrese'nin kuzeyinde bulunan Sümbül Baba zaviyesini Uzunçarşılı, "Samsun Caddesi üzerinde Bağçe Kapusu denilen mevki'de ka'in" şeklinde tarif etmektedir.⁷³⁰ Zaviye aynı zamanda Muineddin Pervane'nin zaviyesinin de kuzeyine konumlandırılmaktadır.⁷³¹ "Kubbeli bir sofa, tonozlu eyvan ve yapıya bitişik türbe bölümlerinden oluşan"⁷³² zaviye ilk zamanlarında "Daru's-Süleha" olarak bilinmektedir.⁷³³ Osmanlı

⁷²⁶ KKA TD, nr. 12, v. 221b, 228b, 241b, 242a, 244a.

⁷²⁷ KKA TD, nr. 583, v. 30a, 73b, 74a, 75a.

⁷²⁸ Okudan, 2018, s. 94.

⁷²⁹ KKA TD, nr. 583, v. 30a.

⁷³⁰ Uzunçarşılı, 1927, s. 11.

⁷³¹ Wolper, 2003, s. 51.

⁷³² Denkinalbant Çobanoğlu, 2019, s. 32; Zaviyenin mimari özellikleri için bkz. Menevşe, 2010, s. 59-69; Şahin, 2019, s. 37-49.

⁷³³ Uzunçarşılı, 1927, s. 11; Savaş, 1994, s. 1202; Kucur, 1993, s. 72-73; Şahin, 2019, s. 38;

kaynaklarında *zaviye-i Hoca Sünbül der nefsi Tokat*⁷³⁴, *hankah-ı Sünbül*⁷³⁵, *zaviye-i Merhum Sünbül Ağa der nefsi Tokat*⁷³⁶ ifadeleriyle hem hankah hem de zaviye olarak kaydedilmiştir.

Tahrir defterlerinde zaviyenin hangi tarihte ve kim tarafından kurulduğu hakkında bir bilgi yoktur.⁷³⁷ Kitabesine göre zaviyenin banisi “el-Hac Sünbül bin Abdullah” olup yapı 1292 tarihinde inşa edilmiştir.⁷³⁸ 1325 tarihli vakfiye kaydına göre ise zaviyenin kurucusu “el-Hac el-Merhum Tavaşi Hoca Said bin Sünbül” olarak geçmektedir. İki farklı banisi var gibi gözükse de bu ikisi aynı kişidir.⁷³⁹ Evliya Çelebi, “Sünbüllü Baba Sultan Tekkesi” olarak bahsettiği zaviyenin kurucusunun Hacı Bektaş Veli halifelerinden olduğunu söylemektedir.⁷⁴⁰ Evliya’ya göre bir süre Hacı Bektaş Veli’nin de kaldığı zaviye onun zamanından bu yana Bektaş zaviyesi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Evliya Çelebi ayrıca zaviyenin şehrin kuzey tarafında bağ ve bahçeler içinde olduğundan bahseder. Burası “dutluk, salkımsöğüt ve türlü meyve ağaçları” olan bir yerdir.⁷⁴¹ 18. yüzyıla ait bir arşiv kaydına göre Sünbül Tekkesi olarak anılan zaviyenin⁷⁴² 20. yüzyılın başlarında hala ayakta olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴³

Hoca Sünbül zaviyesi ve vakfının görevlileri hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Yalnızca 1576 yılı evkaf defterinde zaviye şeyhinin günlük bir akçe ile Seyyid

⁷³⁴ BOA TD, nr. 79, s. 121, 256; BOA TD, nr. 387, s. 448, 464; BOA TD, nr. 287, s. 202; KKA TD, nr. 12, v. 173a; KKA TD, nr. 14, v. 230a.

⁷³⁵ BOA TD, nr. 2, s. 42, 355; BOA TD, nr. 19, s. 66; BOA TD, nr. 79, s. 146-147, 237; BOA TD, nr. 387, s. 451, 461; BOA TD, nr. 287, s. 261; KKA TD, nr. 14, v. 266b-267a.

⁷³⁶ KKA TD, nr. 583, v. 29b.

⁷³⁷ Hoca Sünbül zaviyesi hakkında Saim Savaş’ın kapsamlı bir çalışması bulunmaktadır. Hoca Sünbül’ün kimliği ve zaviyesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Saim Savaş, “Tokat’ta Hoca Sünbül Zaviyesi” *Vakıflar Dergisi*, S. 24, Ankara, 1994, s. 199-208.

⁷³⁸ Kitabeye göre zaviye kurucusu “Meliketü’l-Muaazzame” lakabıyla bilinen II. Mesud’un eşi ve aynı zamanda Muineddin Süleyman Pervane’nin kızının azatlı kölesidir. Zaviyenin kurucusu ve kuruluş tarihi için ayrıca bkz. Uzunçarşılı, 1927, s. 11; Savaş, 1994, s. 199-200; Eyice, 1963, s. 21 (dipnot); Wolper, 2003, s. 51; Wolper, 1995, s. 26; Özköse, 2015, s. 84.

⁷³⁹ 583 numaralı evkaf defterinde “zaviye-i mezburenin vakfiyesi olmayub...” ifadesine karşılık 7-16 Mart 1325 tarihli vakfiye suretinin zaviyeye ait olduğu anlaşılmıştır. Savaş, 1994, s. 199; Kucur, 1993, s. 72-73.

⁷⁴⁰ Saim Savaş, Hacı Bektaş Veli ile Hoca Sünbül arasında bir münasebetin mümkün olması ihtimaline karşılık halifesi ve postnişini olmasının mümkün olamayacağını ileri sürmektedir. Açıklama için bkz. Savaş, 1994, s. 201-202.

⁷⁴¹ Uzunçarşılı, 1927, s. 11; Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini)*, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin, V. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 35, 41; Evliya Çelebi, 2010, s. 93; Maden, 2013, s. 113.

⁷⁴² Maden, 2013, s. 101.

⁷⁴³ Savaş, 1994, s. 203; Açıknel, 2015, s. 41-58.

Mehmed olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bir de vakıf için müteveli bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴⁴

Hoca Sünbül zaviyesinin 1325 tarihli vakfiye kaydına göre Beyler Çelebi; Yıldız'a tabi Hergele köyü, Üçtaş'a tabi Mahmud köyü, Meşhedabad'a tabi Ataniye, Erdoğan ve Hisarcık mezraları ile Tokat'ta Huruş Mahallesi'nde bir bahçe ile zaviye önünde bulunan bir bahçeyi zaviyeye vakfetmiştir.⁷⁴⁵ Vakfiyede belirtilen vakıf gelirlerinin sonraki dönem kaynaklarında bazen tek tek bazen de hepsini tespit etmek mümkündür. 1455 yılında yalnızca Yeni Müslüman nahiyesine tabi Hisarcık mezrasının malikâne gelirinin⁷⁴⁶ tespit edildiği zaviyenin 1485 yılında Kazabad'a tabi Vazar/Varaz köyündeki Ataniye mezrasının malikânesi dışında başka geliri kaydedilmemiştir.⁷⁴⁷ 1519 yılı tahririnde ise vakfiyede yer alan iki köyün malikâne geliri ile bir mezranın geliri bu dönemde zaviye vakıfları arasındadır. Buna göre Yıldız nahiyesine tabi Hergele köyü ile Kuştaş nahiyesine⁷⁴⁸ tabi Mahmud köyünün malikâne gelirleri zaviyeye aittir. Ataniye mezrası ile Meşhedabad'a tabi Kulaç köyünde bulunan Erdoğan mezrası da zaviyeye vakfedilen yerlerdendir.⁷⁴⁹ Erdoğan mezrasının tamamını tasarruf eden zaviye 1530 yılında Hergele köyünün malikânesinin tamamından 560 akçe gelir elde etmiştir. Mahmud köyünün malikânesinin tamamından ise 978 akçe hâsılı vardır. Ataniye mezrasının ise *on çiftlik yer* olduğu belirtilmiş fakat hâsılı yazılmamıştır.⁷⁵⁰

16. yüzyılın ikinci yarısına ait defterlerde ise Hergele⁷⁵¹, Ataniye⁷⁵² ve Mahmud⁷⁵³ köylerini tespit etmek mümkündür. Bu döneme ait vakıf defterinde ise zaviyeye ait gelirler şu şekilde kaydedilmiştir: Kazabad'a tabi Vazar köyü yakınlarında bulunan Ataniye mezrasının malikânesinden 720 akçe hâsıl, Zile kazasına tabi Yeni Müslüman köyünde bulunan mezranın⁷⁵⁴ malikânesinin

⁷⁴⁴ KKA TD, nr. 583, v. 29b; Savaş, 1994, s. 204; Kucur, 1993, s. 72-73.

⁷⁴⁵ Kucur, 1993, s. 72-73; Savaş, 1994, s. 199; Wolper, 2003, s. 53.

⁷⁴⁶ BOA TD, nr. 2, s. 355.

⁷⁴⁷ BOA TD, nr. 19, s. 66.

⁷⁴⁸ Zile Kazasına tabi Kuş-taş nam-ı diğer Üç-taş Nahiyesi.

⁷⁴⁹ BOA TD, nr. 79, s. 121, 256, 146-147.

⁷⁵⁰ BOA TD, nr. 387, s. 448, 451, 461, 464.

⁷⁵¹ BOA TD, nr. 287, s. 202; Hirgele köyü olarak da okunabilmektedir. KKA TD, nr. 14, v. 230a.

⁷⁵² BOA TD, nr. 287, s. 261; KKA TD, nr. 14, v. 266b-267a.

⁷⁵³ KKA TD, nr. 12, v. 173a.

⁷⁵⁴ Mezranın adı belirtilmemiştir. 1455 yılında Yeni Müslüman Nahiyesine tabi Hisarcık mezrasının zaviye vakıfları arasında olduğunu fakat sonraki tahrirlerde bu vakıf akarına rastlanmadığını yukarıda değinmiştik. Vakıf defterinde bahsi geçen mezra Hisarcık mezrası olmalıdır. Fakat yüzyılı aşkın süre boyunca zaviyeye ait gözükmeyen mezranın sonradan neden

tamamından 400 akçe hâsıl, Zile kazasına tabi Üçtaş nahiyesinde bulunan Mahmud köyünün malikânesinin tamamından 660 akçe hâsıl, Tokat kazasına tabi Yıldız nahiyesinde bulunan Hergele köyünün malikânesinin tamamından 420 akçe hâsıl. Ayrıca zaviye yakınında bulunan Çukur Bağı da denilen Çardivar bahçesinden *ber-vech-i maktu*' olarak senelik 600 akçe gelir elde edilmiştir. Tüm bu vakıf akarlarının toplamı 2.800 akçe tutarındadır.⁷⁵⁵ 19. yüzyıla ait vakıf muhasebe defterinde zaviyenin evkaf defterindeki gelirlerini büyük oranda koruduğu fakat bazı yeni yerlerin de zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır.⁷⁵⁶

Vakfiyesine göre zaviye gelirlerinin yarısının mütevellie kalanın 1/3'ini şeyhe, 2/3'sinin de fukaranın ihtiyacı için harcanması şart koşulmuştur. Vakıf kurucusu ayrıca mütevellie olarak hayatta olduğu sürece kendisini, ondan sonra ise evladının bu vazifeyi yürütmesini şart koşturmuştur.⁷⁵⁷ Osmanlı dönemi kaynaklarında Hoca Sümbül zaviyesinin giderleri hakkındaki bilgilerimiz evkaf defterine dayanmaktadır. Buna göre zaviyenin gelirlerinin, vakfiyede belirtildiği gibi, meşihat ve tevliyet ile fukaralara sarf olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin masrafları arasında pek çok zaviyede olduğu gibi *ayende ve revende* için yapılan harcamalar da yer almaktadır. Hatta öyle ki zaviyeye gelen yolcular ve fukaraların çok olması nedeniyle vakıf gelirlerinin yarısını tasarruf eden mütevellinin görevinden alınması dahi istenmiştir.⁷⁵⁸

1.63. Hüseyin Bey veled-i Baydık Zaviyesi

Hüseyin Bey zaviyesi hakkındaki ilk bilgi 1455 yılı tahririne dayanmaktadır. Burada *zaviye-i Hüseyin Bey veled-i Baydık/Bayduk* olarak kayıtlı zaviye sonraki tahrirlerde yalnızca Hüseyin Bey zaviyesi olarak geçmektedir. Zaviyenin yeri tahrirlerden tespit edilememektedir. Fakat Hüseyin-abad nahiyesine tabi Yeni Yapar köyünün malikâne hissesinin zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Hüseyin-abad nahiyesinde Yeni Yapar köyü yakınlarında bulunduğu

tekrar zaviyeye vakfedildiği anlaşılmamaktadır. Ayrıca önceden doğrudan Tokat'a tabi olan Yeni Müslüman nahiyesi vakıf defterinde Zile kazasına tabi gözükmemektedir. KKA TD, nr. 583, v. 29b.

⁷⁵⁵ KKA TD, nr. 583, v. 29b.

⁷⁵⁶ Hoca Sümbül zaviyesinin sonraki dönem gelir ve giderleri hakkında bkz. Savaş, 1994, s. 203.

⁷⁵⁷ Savaş, 1994, s. 204; Kucur, 1993, s. 72-73.

⁷⁵⁸ KKA TD, nr. 583, v. 29b; Sümbül Baba zaviyesinde fukaraya Çarşamba günü yemek dağıtılmaktadır. Wolper, 2003, s. 30.

tahmin edilmektedir.⁷⁵⁹ Zaviye kurucusunun kim olduğu hakkında tahrir defterlerinde bilgi yoktur. Yalnızca 1455 yılı tahririne göre babasının adının *Baydık/Bayduk* olduğu anlaşılmaktadır. Murat Hanilçe, Hüseyin Bey'in "Hüseyin-abad nahiyesine de adını veren" biri olduğunu ileri sürse de bunu destekleyen bir bilgiye rastlanmamıştır.⁷⁶⁰

Zaviyenin Yeni Yapar köyünün malikânesi dışında bir geliri bulunmamaktadır. 1530 yılında köyün malikâne hissesinden 6.322 akçe gelir elde ettiği görülmektedir.⁷⁶¹ Fakat 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin bu geliri medreseye devredilmiştir. 583 numaralı vakıf defterine ve 12 numaralı tahrir defterine göre Hüseyin Bey zaviyesi berat-ı hümayun ile medreseye dönüştürülmüştür. Hüseyin Bey medresesinin müderrisinin de nefsi-i Çorum'da yaşadığı berat-ı hümayuna kaydedilmiştir.⁷⁶²

1.64. İvaz Dede Zaviyesi

İvaz Dede zaviyesi Kuş-taş nahiyesine tabi Koçaç köyündedir. 1455 yılında 27 neferi bulunan köyde Behşayış veled-i İvaz ve Hacı İvaz veled-i Hacı Ahmed adında iki kişi yaşamaktadır. 1485 yılında ise zaviye kurucusu olan Mahmud veled-i İvaz Dede'nin adına rastlanmaktadır.⁷⁶³ Bu bilgiler doğrultusunda zaviye kurucusunun köyde yaşayan halktan biri olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte zaviye ile ilgili ilk bilgilerimiz 1519 yılı tahririnde yer almaktadır. Bu dönem zaviye Musa ve Mustafa tasarrufundadır. 1530 tarihli tahrirdefterinde de kaydı olan zaviyeye sonraki dönem tahrir defterlerinde rastlanmamaktadır. Zaviye muhtemelen yıkılmıştır. Zaviyenin herhangi bir geliri bulunmamakta, aksine *kanun üzere resmin ve behresin* vermekle yükümlü olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶⁴

⁷⁵⁹ 1455 yılında Hüseyin-abad vilayetinin nefsi olarak kayıtlı Yapahadid köyü olarak geçmekte iken 1485 yılından itibaren Hüseyin-abad nahiyesine tabi Yeni Yapar köyü olarak geçmektedir. Hüseyin-abad ise evkaf defterine göre 16. yüzyılın ikinci yarısında kaza statüsüne ulaşmıştır. BOA TD, nr. 2, s. 239-240; BOA TD, nr. 19, s. 203-204; BOA TD, nr. 79, s. 275; BOA TD, nr. 387, s. 468; KKA TD, nr. 12, v. 192a-193a; KKA TD, nr. 583, v. 70b.

⁷⁶⁰ Hanilçe, 2014, s. 511-512.

⁷⁶¹ BOA TD, nr. 2, s. 239-240; BOA TD, nr. 19, s. 203-204; BOA TD, nr. 79, s. 275; BOA TD, nr. 387, s. 468.

⁷⁶² KKA TD, nr. 12, v. 192a-193a; KKA TD, nr. 583, v. 70b.

⁷⁶³ BOA TD, nr. 2, s. 267-268; BOA TD, nr. 19, s. 165-166.

⁷⁶⁴ BOA TD, nr. 79, s. 255-256; BOA TD, nr. 387, s. 464.

1.65. Kadı Şehri Mevlevihane'si (Zile)

Eyalet-i Rum'da Mevlevi tarikatına mensup dervişlerin açtığı pek çok zaviye bulunmaktadır. Bunlardan biri de Zile kazasında Özi-kavağı nahiyesine tabi Kadı Şehri köyünde tarikatın adı ile kurulmuştur. Kaynaklarda *zaviye-i Mevlevihane* olarak yer almaktadır. Fakat 1530 yılında *zaviye-i Mevlevi* ifadesiyle kaydedilmiştir. 1455 yılında zaviye şeyhi Mevlana İsmail'dir. 1485 yılında meşihatın el değiştirdiği ve Emin Bey bin Şerif uhdesine geçtiği görülmektedir. Bu dönem zaviyede bir de şeyhin kardeşi Mehmed yaşamıştır. 1519 yılında şeyhliğin Emin Bey'in oğlu Şehabeddin tasarrufunda bulunduğu, kardeşinin de burada zaviyedar olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar zaviye şeyhliği Şehabeddin bin Emin Bey ve kardeşi Kaya'nın tasarrufunda kalmaya devam etmiştir. 1574 yılında berat-ı hümayun ile zaviyedarlığa Piri adlı kişi getirilmiştir. Evkaf defterinde ise meşihat olarak Pir Veli Dede kaydedilmiştir. Bu bağlamda zaviyedar Piri ile Pir Veli Dede aynı kişi olmalıdır. Muhtemelen 1574 yılı tahririnde zaviyedar olarak görev yapan Piri sonradan meşihatlık görevini de yürütmeye başlamıştır.⁷⁶⁵

Kadı Şehri'nin malikâne hissesi Ahi Evran ve Şeyh Kulu zaviyesine pay edilmiştir. Buna karşılık Kadı Şehri köyünde bulunan bir çiftlik zaviyeye vakfedilmiş "merhum Sultan Alaüddin" hükmü ile vergiden muaf tutulmuştur. Derviş Kaya uhdesinde bulunan çiftliğe ait hükmün zayi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat çiftlik sonraki dönemlerde de zaviye tasarrufunda kalmaya devam etmiştir. Zaviye bu çiftlikle birlikte sonradan bir de değirmene sahip olmuştur.⁷⁶⁶ Muhtemelen değirmen, çiftlikten elde edilen hububatın işlenmesi için kurulmuştur. 1519 yılına dek ne kadar hâsılı olduğu bilinmeyen çiftlik ve değirmenden bu dönemde 255 akçe elde edilmiştir. Bunun 230 akçesi çiftlik, 25 akçesi de asiyab (değirmen) hâsıdır. 1530 yılında çiftliğin hâsılı aynen yazılmış fakat değirmeninki belirtilmemiştir. 1574 yılı tahririne göre ise *iki baştan* yazılan değirmenin 22,5 akçe resmi yazılmış, hâsıl ise 230 akçe olarak tekrar edilmiştir.⁷⁶⁷

⁷⁶⁵ 1455 yılında Meşhedabad'a tabi olan Kadı Şehri sonradan Özi-kavağına tabi olmuştur. BOA TD, nr. 2, s. 288; BOA TD, nr. 19, s. 159; BOA TD, nr. 79, s. 249; BOA TD, nr. 387, s. 463; KKA TD, nr. 12, v. 160a; KKA TD, nr. 583, v. 49b.

⁷⁶⁶ Çiftlik ve değirmen *çiftlik-i zaviye* ve *asiyab-ı zaviye* olarak kaydedilmiştir.

⁷⁶⁷ BOA TD, nr. 2, s. 288; BOA TD, nr. 19, s. 159; BOA TD, nr. 79, s. 249; BOA TD, nr. 387, s. 463; KKA TD, nr. 12, v. 160a; KKA TD, nr. 583, v. 49b.

1576 tarihli 583 numaralı evkaf defterinde *zıkr olunan çiftlik ile mezbur derviş ayende ve revendeye hizmet eder* açıklamasına göre zaviyede ki masrafların gelen geçen yolcuların ihtiyaçları için yapıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁶⁸

1.66. Kalenderhane Hankah ve Zaviyeleri

Anadolu'da Kalenderhane adıyla kurulan çok sayıda zaviye olduğu bilinmektedir. Bu zaviyeler Orta Anadolu ile birlikte Doğu Anadolu'da yoğunluk kazanmaktadır.⁷⁶⁹ Eyalet-i Rum sahası içinde ise özellikle Tokat ve çevresinin Haydarilerle birlikte Kalenderiler tarafından da önemli bir meskûn mahalli olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷⁰ Tahrir defterlerinde Kalenderîlere ait zaviyeler Mevlevi ve Haydari zaviyelerinde olduğu gibi tarikatın adı ile kayıtlıdır. Kalenderhane olarak kayıtlı bu zaviyeler şehir merkezlerinde olup muhtemelen tarikatın merkez zaviyesidir.

Tahrir defterlerinde Kalenderhane hankah ve zaviyesine Tokat merkez ile birlikte Niksar ve Zile'de de rastlanmaktadır.⁷⁷¹ Tokat ve civarındaki Kalenderhane zaviyelerinin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte tıpkı Haydarhaneler gibi Orta Anadolu'da tarikatların ortaya çıktığı ilk dönemlerde kurulduğu düşünülebilir.⁷⁷² Kalenderhane hankah ve zaviyesi tahrir defterlerinde ilk olarak 1455 yılı tahririnde Tokat merkezde *hankah-ı Kalenderhane* olarak karşımıza çıkmaktadır. Hankah hakkında adı dışında bir bilgi bulunmamaktadır.⁷⁷³ Tokat'ta hankah olarak kayıtlı Kalenderhane sonraki dönem tahrirlerinde yoktur. 1519 yılında Şehr-i Tokat'a tabi Kara Bayezid ve Hızır İlyaslık köyünde kayıtlı Derviş Seydi Ali, Haydarhane zaviyesinin şeyhi olarak yazılmıştır. Zaviye hakkında başka bilgi bulunmamaktadır. Ortak yazılan iki köyün 4 neferi bulunmaktadır.⁷⁷⁴

⁷⁶⁸ KKA TD, nr. 583, v. 49b.

⁷⁶⁹ Sadullah Gülten Tahrir defterlerine göre Kalenderi ve Haydarilerle ilgili yapmış olduğu çalışmasında Bursa, Ayasulug, Birgi, Milas, Konya, Beyşehir, Larende, Aksaray, Ankara, Kastamonu, Kırşehir, Kayseri, Tokat, Niksar, Zile, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Trabzon, Hisn-ı Keyf'te Kalenderhane ve Haydarhane zaviyeleri tespit etmiştir. Kalenderhane zaviyeleri için bkz. Gülten, 2018, s. 36-60; Gülten, 2012, s. 35-53; Karamustafa, 2016, s. 83; ayrıca bkz. Kılıç, 2005, s. 132; BOA TD, nr. 387, s. 548, 555, 813; KKA TD, nr. 43, v. 199a.

⁷⁷⁰ Özköse, 2015, s. 80-81.

⁷⁷¹ BOA TD, nr. 2, s. 43; BOA TD, nr. 54, s. 99; Vakıf defterinde Zile'de bulunan zaviye *vakf-ı zaviye-i Kalenderhane der nefis-i Zile*, Niksar'da bulunan zaviye ise *vakf-ı zaviye-i Kalenderhane der Niksar* olarak kaydedilmiştir. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 48a, 52a.

⁷⁷² Köprülü, 2005, s. 150-151; Gülten, 2012, s. 35-53.

⁷⁷³ BOA TD, nr. 2, s. 43.

⁷⁷⁴ BOA TD, nr. 79, s. 144.

Melik Danişmend Gazi zaviyesinin 1165 tarihli vakfiye kaydına göre Niksar Kalenderhanesi, Matori arazisinin yakınında kurulmuştur.⁷⁷⁵ Buna karşılık tahrir defterlerinde Kalenderhane adıyla mescit, hankah ve zaviye ile birlikte bir de Niksar'da Kalenderhane Mahallesi karşımıza çıkmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar tahrir defterlerinde yer almayan bu mahalle 1574 yılı tahrir defterinde *Mahalle-i Zaviye-i Kalenderhane* olarak kaydedilmiştir.⁷⁷⁶ Bununla birlikte dikkat çekici olan başka bir özellik ise mahallenin nüfusunun 77 neferden oluşmasıdır. İlk defa kaydedilen mahallenin nüfusunun bu kadar fazla olması yeni kurulmadığı var olan bir mahallenin adının değiştiği ya da eski mahallelerden birinin iki ayrı mahalle olarak teşekkül etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca 1574 yılı tahririnde Kalenderhane zaviyesinin zaviyedarının Hacı Yahşi Mahallesi'nde yaşadığı görülmektedir. Berat-ı hümayun ile Kalenderhane zaviyesinin zaviyedarı olan Mustafa veled-i Yahşi'nin neden Zaviye-i Kalenderhane Mahallesi'nde değil de Hacı Yahşi Mahallesi'nde yaşadığı da şaşırtıcı bir durumdur. Muhtemeldir ki Mustafa veled-i Yahşi ile mahalleye adını da vermiş olan Hacı Yahşi arasında bir akrabalık ilişkisi vardır. Bununla birlikte Zaviye-i Kalenderhane Mahallesi ile Hacı Yahşi Mahallesi arasındaki ilişki ile ilgili kesin bir bilgi yoktur.⁷⁷⁷

Niksar, Kalenderîlerin önemli faaliyet alanlarından biridir. Zaviye ile birlikte burada bir de mescit kurulduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷⁸ Ayrıca kalabalık nüfusuyla büyük bir mahallenin Kalenderhane olarak adlandırılması da bunu destekler niteliktedir. Niksar merkezde kurulan Kalenderhane zaviyesinin şeyhi 16. yüzyılın ilk yarısında Derviş Ataullah veled-i Teslim'dir. Derviş Ataullah veled-i Teslim 1574 yılı tahririne göre hala zaviyenin şeyhidir. Zaviyedar ise Mustafa veled-i Yahşi'dir.⁷⁷⁹

Niksar Kalenderhanesi'nin vakıfları arasında mezzarlar, bağlar ve zeminler bulunmaktadır. 1530 yılında bağ ve bahçelerden 1.804 akçe gelire sahip olmuştur. Hacı İvaz adlı zeminin malikânesinden ise 396 akçe gelir elde etmiştir. 1576 yılı evkaf defterine göre Sulu Göl ile Çaruk Bağı mezzarlarının *sülüs* malikânesini

⁷⁷⁵ Kucur, 1993, s. 99.

⁷⁷⁶ KKA TD, nr. 14, v. 10b; Bostan, 2002, s. 1489-1498.

⁷⁷⁷ KKA TD, nr. 14, v. 10b-11a.

⁷⁷⁸ Niksar'da bulunan Kalenderhane Mescidi hakkında bkz. KKA TD, nr. 583, v. 55a.

⁷⁷⁹ BOA TD, nr. 54, s. 99; BOA TD, nr. 387, s. 548, 555; KKA TD, nr. 14, v. 10b; Gülten, 2018, s. 53.

tasarruf eden zaviye iki kıta yer olan Taş Köprü kenarındaki zemin ile Hacı İvaz adlı zeminin malikânelerine de sahiptir. Ayrıca 2 bağın tamamı⁷⁸⁰ ile 8 bağın yarısı da zaviye vakıflarındandır. Tamamını tasarruf ettiği bağlardan senelik 30 akçe gelire sahip olan zaviye *nısf-ı bağ* olanlardan senelik 43 akçe elde etmektedir. Bağları kiralayanlardan biri Hacı Ahmed adında bir imam diğeri de debbağ olan Hacı Mehmed bin İsmail'dir. Zaviye gelirleri arasında bir de *icare-i dibekhane-i miri* geliri bulunmaktadır.⁷⁸¹

Niksar Kalenderhane zaviyesinin günlüğü 1,5 akçe ile meşihatlık ücreti ödendikten sonra gelirlerinden geri kalanı *ayende ve revende taamina* ayrılmaktadır.⁷⁸²

Zile'de bulunan Kalenderhane hakkında tahrir defterlerinde ayrıntılı bilgi yoktur. İlk olarak 1574 tarihli TD 12 numaralı defterde rastlanılan Zile Kalenderhanesinin meşihatlığı Kasım tasarrufundadır. Fakat 1576 yılında zaviye şeyhi Abidin olup günlüğü 0,5 akçe gelire sahiptir.⁷⁸³

Zile Kalenderhanesinin gelirlerine bakıldığında tarım işletmeleri ve meskenlerden oluştuğu görülür. 1574 yılı tahririnde Zile merkezde *bir kıta yer, iki pare bağ var imiş* ifadesiyle kaydedilen gelir kalemlerine⁷⁸⁴ karşılık 1576 yılında 5 kıta bağ ile 3 hanenin zaviye vakıfları olduğu görülmektedir.⁷⁸⁵

1.67. Kameri Hatun Hankahı

Tahrir defterlerinde *hankah-ı Kameri Hatun der Tokat* ifadesiyle kayıtlı hankah hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.⁷⁸⁶ Tokat merkezde ayrıca bir de Kamer Hatun imareti bulunmaktadır.⁷⁸⁷ Zaviyenin de bu imaretin içinde yer alması muhtemeldir.

İlk olarak 1530 yılı tahririnde karşımıza çıkan hankah, Amasya Sancağında Akdağ nahiyesine tabi Kışlacık (nam-ı diğeri Günkü Kışlası) köyünün⁷⁸⁸ malikâne

⁷⁸⁰ Bağlardan biri Tekke Bağı ve diğeri de ... Ramazan Bağı olarak bilinmektedirler. Tekke bağı şeyh evladı tasarrufundadır.

⁷⁸¹ BOA TD, nr. 54, s. 99, 118; BOA TD, nr. 387, s. 548, 555; KKA TD, nr. 583, v. 52a; KKA TD, nr. 10, v. 13a, 27b.

⁷⁸² KKA TD, nr. 583, v. 52a.

⁷⁸³ KKA TD, nr. 12, v. 131b; KKA TD, nr. 583, v. 48a.

⁷⁸⁴ KKA TD, nr. 12, v. 131b.

⁷⁸⁵ KKA TD, nr. 583, v. 48a.

⁷⁸⁶ BOA TD, nr. 387, s. 365; KKA TD, nr. 26, v. 85a; KKA TD, nr. 583, v. 90b.

⁷⁸⁷ "Vakf-ı 'imaret-i Kamer Hatun ki der Tokat", KKA TD, nr. 26, v. 18a.

⁷⁸⁸ 1576 yılı evkaf defterinde köyün adı Kışlacık nam-ı diğeri Kürtler Kışlası olarak geçmektedir. KKA TD, nr. 583, v. 90b.

hissenin yarısını tasarruf etmektedir. 1530 yılında 2.005 akçe malikânesi olan köyün 1576 yılı tahririnde ne kadar malikâne gelirine sahip olduğu belirtilmemiştir.⁷⁸⁹ Köyün M. 1833-1834 (H. 249-250) tarihlerindeki malikâne hissesinin *Kameri Hatun Vakfı bir tarafa merbut olmayarak meskutün-‘anh kaldığı* beyanıyla Amasya mütesellimi tarafından zapt edildiği anlaşılmaktadır.⁷⁹⁰

1.68. Kara Bıyık Zaviyesi

Karahisar-ı Behramşah'ta bulunan zaviyelerden biri de Kara Bıyık zaviyesi olup Kesrin Hisarı köyündedir.⁷⁹¹ Zaviyeye ait en eski kayıt 1485 tarihlidir. Zaviye Kesrin Hisarı köyünün malikâne gelirinin tamamını tasarruf etmekte olup 1530 tarihli muhasebe-icmal defterine göre 745 akçe malikâne gelirine sahiptir.⁷⁹²

1574 yılında zaviye şeyhi berat-ı hümayun ile Derviş Timur'dur.⁷⁹³ 1576 tarihli Rum evkaf defterine göre ise zaviyenin şeyhi günlük bir akçe yevm ile Yağmur Dede'dir. Bu tarihte zaviyenin Kesrin Hisarı köyündeki geliri 800 akçedir.⁷⁹⁴ Zaviyenin 19. yüzyılda da varlığını koruduğu 23 Temmuz 1860 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır.⁷⁹⁵

1.69. Karye-i Çöte Zaviyesi

Kilmigad'a tabi Çöte köyünde tahrir defterlerine göre bir zaviye inşa edilmiştir. Fakat 1455 yılından itibaren kaynaklarda bahsi geçen zaviyenin adı belirtilmemiştir. 1455 yılında Çöte mezrasında muaf olarak kayıtlı tek nefer Şeyh Mahmud veled-i Şeyh Hızır'dır. Bu tarihte mezrada *zemin-i Abdulkerim* ve *zemin-i Mustafa* olarak kayıtlı 2 zemin olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyeye dair bir bilgi verilmemiştir. İlk defa zaviye bahsi 1485 tarihli 19 numaralı tahrir defterinde geçmekte olup zaviyenin şeyhi Lütfullah Derviş'tir. 1485 yılından itibaren köy olarak kayıtlı Çöte'de bu tarihte 5 nefer nüfus kayıtlıdır. 1519 yılında 3 nefer kayıtlı köydeki zaviyenin şeyhi Derviş Ahmed'dir. 1553 yılında Çöte köyünde

⁷⁸⁹ BOA TD, nr. 387, s. 365; KKA TD, nr. 26, v. 85a, ek belge.

⁷⁹⁰ KKA TD, nr. 26, v. 85a, ek belge.

⁷⁹¹ BOA TD, nr. 19, s. 171; BOA TD, nr. 79, s. 262; KKA TD, nr. 12, v. 185a; BOA TD, nr. 387, s. 465; Hanilçe, 2020, s. 224; Vesaik-i Bektaşiyân'da Karahisar-ı Behramşah kazasına tabi Karabıyık köyünde Hayran Dede diğer adıyla Çögenli zaviyesinden bahsedilmektedir. Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 62.

⁷⁹² BOA TD, nr. 19, s. 171; BOA TD, nr. 79, s. 262; BOA TD, nr. 387, s. 465.

⁷⁹³ KKA TD, nr. 12, v. 185a-b.

⁷⁹⁴ KKA TD, nr. 583, v. 49b.

⁷⁹⁵ Bu tarihte köy... *Kesrin Hisar ma' Kuhi karyesi* olarak geçmektedir. VGM, d. 228/1, s. 12; SAD, nr. 5, s. 11/4.

kayıtlı 14 neferden zaviyedar olarak yazılan Şah Ali veled-i İlyas (caba) ve Şah Veli birader-i Cafer dışında *hizmetkâr-ı zaviye* olarak kayıtlı 3 kişi vardır. Zaviye şeyhi ise önceden olduğu gibi berat-ı hümayun ile Derviş Ahmed'dir. 1576 yılında Çöte köyündeki zaviyenin meşihatı Derviş Ahmed, Mahmud, Mustafa, Ali ve Cafer tasarrufundadır. Zaviyenin tek geliri bir çift yer olan zaviye çiftliğidir. Köyde çiftlik dışında kalan yerler tımar toprağıdır. 1519, 1530, 1553 yıllarında iki baştan tasarruf olunan çiftlikten 300 akçe hâsıl elde edilmiştir.⁷⁹⁶

1.70. Karye-i Zaviye

16. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir defterlerinde *karye-i zaviye tabi Niksar* olarak bahsi geçen köyde bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁹⁷ 16. yüzyılın başlarında 4 neferi bulunan köyün yüzyılın sonunda nüfusunun arttığı ve 27 nefere çıktığı görülmektedir. Muhtemelen 16. yüzyıl başlarında ya da daha öncesinde burada bir zaviye bünyad edilmiş fakat sonradan zaviye harab olmuştur. Köy zaviyeden ötürü bu adla anılmıştır. Zaviye ile ilgili bir bilgi defterlerde yer almamaktadır. Bununla birlikte TD 54 numaralı defterde Ünye kazasına tabi *karye-i zaviye* adıyla bir köy daha kayıtlıdır.⁷⁹⁸

1.71. Kaylu Zaviyesi ve Veled-i Kaylu Zaviyesi

Veled-i Kaylu zaviyesi Tokat'ta zaviye ile aynı adlı taşıyan ve *mahalle-i zaviye-i Veled-i Kaylu* olarak kayıtlı mahallededir.⁷⁹⁹ Osmanlı kaynaklarında *zaviye-i Veled-i Kaylu*⁸⁰⁰ *zaviye-i Kaylu*⁸⁰¹ *hankah-ı Kaylu*⁸⁰² *hankah-ı Veled-i*

⁷⁹⁶ "Çiftlik-i zaviye, bir çiftlik iki baştan vakf-ı zaviye-i mezkûr, hâsıl-ı 300", "zıkr olunan çiftlikden gayri tımarıdır...". BOA TD, nr. 2, s. 438; BOA TD, nr. 19, s. 534; BOA TD, nr. 79, s. 97; BOA TD, 387, s. 443; BOA TD, nr. 287, s. 224-225; KKA TD, nr. 14, v. 244a.

⁷⁹⁷ BOA TD, nr. 41, s. 32; BOA TD, nr. 54, s. 136; BOA TD, nr. 95, s. 68; KKA TD, nr. 10, v. 16b.

⁷⁹⁸ BOA TD, nr. 54, s. 220; Trabzon'a tabi Sürmene'de de "karye-i zaviye" adıyla bir köy bulunmaktadır. KKA TD, nr. 29, s. 104a, 105b.

⁷⁹⁹ Zaviye ile aynı adı taşıyan bu mahalleye sonraki dönemlerde rastlanmamaktadır. 52 neferi bulunan mahallenin sonraki dönem tahrir defterlerinde adına rastlanmamamsı adının değişmiş olabileceğini düşündürmektedir. BOA TD, nr. 2, s. 22; BOA TD, nr. 387, s. 431-432; Uzunçarşılı, 1927, s. 34-35.

⁸⁰⁰ Zaviyenin adı bazı yerlerde Veled-i Kani olarak da okunabilmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 19, s. 71; BOA TD, nr. 79, s. 378-379; BOA TD, nr. 387, s. 433, 436, 437, 451, 452

⁸⁰¹ 1485 yılı tahrir defterinde zaviye-i Veled-i Kani olarak da geçmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 157; BOA TD, nr. 19, s. 249; BOA TD, nr. 79, s. 40, 41; BOA TD, 387, s. 436, 448, 449; BOA TD, nr. 287, s. 110-111, 268-269; 1576 yılı vakıf defterinde Veled-i Kayı olarak da okunabilmektedir. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 75a, 75b.

⁸⁰² BOA TD, nr. 79, s. 48; BOA TD, 387, s. 437; BOA TD, nr. 287, s. 113-114; KKA TD, nr. 14, v. 182a; 1574 yılında hankah-ı Kani olarak yazılmıştır. Bkz. KKA TD, nr. 12, v. 237b-238a;

*Kaylu*⁸⁰³ şeklinde bazen hankah bazen de zaviye olarak geçmektedir. Vakıf defterinde ise zaviyenin adı *Kaylu/Kabili*, *Kaylu-zade/Kabili-zade*, *Veled-i Kaylu* olarak geçmektedir.⁸⁰⁴ Kaylu ve Veled-i Kaylu olarak bahsi geçen zaviyeler iki farklı zaviye olabileceğini düşündürse de elimizde Tokat'ta Venk nahiyesine tabi Kaylu adında bir köyün bulunması dışında bunu destekleyecek ekstra bir bilgi bulunmamaktadır.⁸⁰⁵

1455 yılında Zaviye-i Veled-i Kaylu Mahallesi'nde yaşayan ve *hizmetkâr* olarak belirtilen Yahya ve Ali Ağa muhtemelen Veled-i Kaylu zaviyesinin hizmetinden sorumlu kişilerdir.⁸⁰⁶ 1455 yılında Buğra köyünün divani hissesinin Mehmed Paşa veled-i Kaylu'ya tımar olarak verildiği anlaşılmaktadır.⁸⁰⁷ 1485 yılında ise Çay köyünün divanisi Mehmed Paşa veled-i Kaylu'ya tımar olarak verilmiştir.⁸⁰⁸ Bununla birlikte Artuk-abad'a tabi Bodurga köyünün malikânesini tasarruf eden Hatun Mahmud Çelebi veled-i Kaylu adı da dikkat çekmekle birlikte zaviye kurucusu ile ilgisi olduğu kesin değildir.⁸⁰⁹ Vakıf defterinde *zaviye-i Kaylu der nefsi Tokat an-kabl merhum Mehmed Paşa* ifadesi de zaviye kurucusu hakkında bilgi vermektedir.⁸¹⁰ Bu bilgilerden yola çıkarak zaviyeye adını vermiş olan Kaylu'nun babasının adının Mehmed Paşa olduğu anlaşılmaktadır. 18. yüzyılın ikinci yarısına ait evkaf defterinde 1764 tarihli bir belgede zaviyenin *Tokat'ta vaki' Kayluoğlu Mehmed Paşa Tekyesi* olarak tanıtılması da bunu desteklemektedir.⁸¹¹

Ali Açıklık, Veled-i Kablu olarak bahsettiği zaviyenin kurucusunun 14. yüzyılın ikinci yarısı içinde Tokat emirliği yapmış olabileceğini ileri sürmektedir.

Vakıf defterinde zaviyenin vakıflarından olan Alp Oğuz köyündeki hissesi kaydedilirken "hankah-ı Kayı" olarak yazılmıştır. KKA TD, nr. 583, v. 75a.

⁸⁰³ Bazı tahrir defterlerinde hankah-ı Veled-i Kani olarak da okunmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 42; BOA TD, nr. 19, s. 47, 68, 247; BOA TD, nr. 79, s. 375; BOA TD, nr. 387, s. 453, 482.

⁸⁰⁴ KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁰⁵ Tokat'ta Venk nahiyesine tabi Kaylu adıyla bir de köy bulunmaktadır. 1455 yılında Kervansaray-ı Kaylu olarak bilinen köyün adı sonradan değişmiş ve Kaylu olarak anılmaya başlanmıştır. 1455 yılında Kaylu zaviyesinin vakfı olan Kervansaray-ı Kaylu köyünün malikânesi debentçilik yapan Tursun'un uhdesindedir. Ayrıca Kaylu köyünün 1455 yılında 18 nefer nüfusu bulunmasına rağmen 16. yüzyılın ilk yarısında Derviş Yusuf veled-i Derviş Kasım kaydedilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında köyde yalnızca "mevkuf" olarak kaydedilmiş nüfus bulunmaktadır. Kaylu köyü için bkz. BOA TD, nr. 2, s. 160; BOA TD, nr. 19, s. 41; BOA TD, nr. 79, s. 41; BOA TD, nr. 387, s. 436; BOA TD, nr. 287, s. 115; KKA TD, nr. 14, v. 183a.

⁸⁰⁶ BOA TD, nr. 2, s. 22.

⁸⁰⁷ BOA TD, nr. 2, s. 106.

⁸⁰⁸ BOA TD, nr. 19, s. 71.

⁸⁰⁹ BOA TD, nr. 2, s. 381.

⁸¹⁰ KKA TD, nr. 583, v. 36a.

⁸¹¹ EV, HMH, d. 5413, v. 26/4.

Ayrıca Kabili-zade olarak da anılan Veled-i Kablu'nun Kavullu aşiretinden olup asıl adının Celalüddin Mehmed olduğunu söylemektedir.⁸¹² Uzunçarşılı ise “Kabili-zade zaviyesi” olarak bahsettiği yapının Kanuni Sultan Süleyman döneminde H. 934 (M. 1527-1528) tarihinde yapılmış olduğunu belirtmektedir. “Tokat'ta ismine mensub mahallede cami'i olan Mehmed Paşa'nın cami'i yanındaki türbesi üzerinde mermere hak edilmiş üç satırlık kitabede” zaviyenin banisinin ismi yoktur. Fakat Uzunçarşılı, bir berat kaydından yola çıkarak yanındaki cami ile birlikte zaviyenin önce Kabili-zade İbrahim Paşa'ya sonra da Kabili-zade Mehmed Paşa'ya ait olduğunu söylemektedir.⁸¹³ Elimizdeki mevcut tahrir defterlerinden yola çıkarak zaviyenin en geç 15. yüzyılın ikinci yarısından önce kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1455 yılına ait tahrir defterinde zaviyeye ait çok sayıda vakıf akarı tespit edilmektedir. Zaviyenin çok sayıda vakıf akarına sahip olması da kurucusunun zengin ve dönemin ileri gelenlerinden biri olduğunu düşündürmektedir. Tüm bunlara rağmen tahrir defterlerinde ve vakıf defterlerinde daha fazla bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Veled-i Kaylu zaviyesinin vakıf gelirlerini tarım işletmeleri ve ticari kuruluşlar oluşturmaktadır. 1363 tarihli Kabili-zade Mehmed ve İbrahim Paşalar vakfi vakfiyesine göre⁸¹⁴ Turhal, Kazabad, Meşhedabad, Artuk-abad, Yıldız, Komanat/Venk gibi farklı bölgelerden çok sayıda yerin vakfedildiği anlaşılmaktadır. Vakfiyede adı geçen vakıflardan Karanya, Kara Evlü, Mendas, Kürtler, Uğur, Çay, Çubuk, Hisarcuk, Dinar, Gedegaz, İncesu, Yarimiş, Bügdüz, Geçmiş, Alpoğuz, Sarsı Saray, Ahmed Danişmend, İtak, Çomak, Menciniki, Salur, Taylu Hacı, Öz Oba, Efkas, Bayram, Difye, Saru Yar, Biş Viran, Fenk, Keltahma, Kızıl Öz adlı yerlerin⁸¹⁵ zaman içinde durumlarında ve bazılarının adlarında değişiklik olsa da tahrir defterlerinde pek çoğunu tespit etmek mümkündür (Tablo 8). Tokat şehrinin başlıca evkafı arasında Veled-i Kablu (Kaylu) zaviyesinin yer aldığı tüm bu verilerden anlaşılmaktadır.⁸¹⁶

⁸¹² Açıklık, 2004, s. 197-198.

⁸¹³ Uzunçarşılı, 1927, s. 34-35.

⁸¹⁴ 11.01.764/ 08.12.1363 tarihli Kabili-zade Mehmed ve İbrahim Paşalar vakfi vakfiyesi için bkz. Açıklık-Sağırılı, 2005, s. 97-102.

⁸¹⁵ Vakfiyede adı geçen bazı yerlerin muhtemelen adı sonradan değişmiş ya da tahrir sırasında değişikliğe uğramıştır. Ayrıca Salur gibi mezra olarak yazılan yerlerin sonradan köye dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bkz. Açıklık- Sağırılı, 2005, s. 97-102.

⁸¹⁶ Gökbilgin, 1979, s. 411.

Kaylu ve Veled-i Kaylu zaviyesine Tokat merkezden 7 kıta zemin, 8 bab dükkân, 7 kıta bağ ve bahçe, 2 bab han ile hamam vakfedilmiştir. 16. yüzyılda Veled-i Kaylu zaviyesinin dükkânlar ve hamamdan 130 akçe hâsılı varken diğer vakıflardan 6.346 akçe tasarruf ettiği görülmektedir.⁸¹⁷ Vakıf defterine göre zaviye Suk/Çarşı içinde bulunan saban(?) dükkânından senelik 720 akçe gelire sahiptir. Tokat merkezde bulunan Keskin Hamamı'ndan *ber-vech-i maktu'* olarak senelik 2.000, Meydan yakınında bulunan Pervane Hamamı'ndan ise yine *ber-vech-i maktu'* olarak senelik 8.000 akçe gelir elde edilmektedir. Ayrıca Keskin Hamamı'ndan elde edilen gelirin türbehan ve Kaylu zaviyesi arasında pay edilidği anlaşılmaktadır.⁸¹⁸

Tablo 8: Kaylu ve Veled-i Kaylu Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl) ⁸¹⁹				
Vakfın Yeri		Malikâne Hissesi	Malikâne Hâsılı (1530) ⁸²⁰	Hâsıl (1576) ⁸²¹
Venk Komanat ⁸²²	Defne köyü ve Mensur mezrası ⁸²³	Tamamı	1600	10 müd hinta, 5 müd şair, nükud 115
	Karye-i Venk ⁸²⁴	Rub'ı (¼)	4.132	3 müd hinta, 1 müd şair

(Devam ediyor)

⁸¹⁷ BOA TD, nr. 79, s. 24; BOA TD, nr. 387, s. 433; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 12, v. 155a.

⁸¹⁸ KKA TD, nr. 853, v. 36a-36b.

⁸¹⁹ Kaynaklar: BOA TD, nr. 2, BOA TD, nr. 19, BOA TD, nr. 79, BOA TD, nr. 387, BOA TD, nr. 287, KKA TD, nr. 12, KKA TD, nr. 14, KKA TD, nr. 14, KKA TD, nr. 583.

⁸²⁰ Burada belirtilen malikâne hasılı 19 ve 387 numaralı defterlerden elde edilen verileri içermektedir. Zaviyeyle ilgili diğer kaynaklarda malikâne hasılı yazılmamıştır.

⁸²¹ Yalnızca 583 numaralı vakıf defterinde yer alan verileri içermektedir. Vakıf defterinde vakıflardan elde edilen hasıl sadece nakit olarak yazılmamıştır aynı zamanda buğday ve arpa cinsinden hasıla da yer verilmiştir. Bu bağlamda hinta=buğday, şair=arpa, nükud=nakit yerine kullanılmıştır. Ayrıca hinta yerine bazı köylerdeki malikâne hasılı gendüm olarak ifade edilmiştir. Çoğunlukla hububat ölçü birimi olarak müd kullanılmış olsa da Kıyye de yer almaktadır. Bazı köylerdeki malikâne gelirinin hububat hasılı ile birlikte nakit değeri de yer almaktadır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 36a-337a.

⁸²² Vakıf defterinde Venk nahiyesine tabi yerlerin Komenat'a tabi olduğu görülmektedir. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸²³ 1455 yılı tahririnde Venk nahiyesine tabi Difre Yama (?) köyü olarak bahsi geçen köy muhtemelen sonradan Defne olarak anılmaya başlanmıştır. Nitekim malikânesinin tamamı Defne köyünde olduğu gibi Veled-i Kaylu zaviyesine vakfedilmiştir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren ise Defne olarak yazılan köyün malikânesi Kaylu zaviyesinin vakfi olarak görülmektedir. BOA TD, nr. 2, s. 136-137; BOA TD, nr. 19, s. 36-37; BOA TD, nr. 79, s. 36-37; BOA TD, nr. 387, s. 436; BOA TD, nr. 287, s. 110-111; KKA TD, nr. 14, v. 179b-180a; Mensur mezrası ve köye tabi bir zemin 1576 yılına ait vakıf defterinde yer almakla birlikte önceki döneme ait tahrir defterlerinde rastlanmamaktadır. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸²⁴ BOA TD, nr. 2, s. 133-134; BOA TD, nr. 19, s. 35; BOA TD, nr. 79, s. 35; BOA TD, nr. 387, s. 437; BOA TD, nr. 287, s. 105-106; KKA TD, nr. 14, v. 176b-177a; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

(Tablo 8: Devamı)

Venk Komanat	Mardos ⁸²⁵	Rub'ı (¼)	833	3 müd hinta, 1 müd şair
	Eski Köy ⁸²⁶	Tamamı	-	2 müd hinta, 1 müd şair
	Beş Viran ve Salur köyleri ile Musalu mezarası ⁸²⁷	Tamamı	774	10 müd hinta, 3 müd şair + ⁸²⁸
	Kaylu ⁸²⁹	Tamamı	350	15 kıyye
	Od Oba ⁸³⁰	Tamamı	675	5 müd hinta, 2 müd şair
	Bayram ve Engis köyleri ⁸³¹	Tamamı	232	4 müd hinta, 3 müd şair
	Kirkorus ⁸³²	Tamamı	-	2 müd hinta, 1 müd şair
	İncesu ⁸³³	Tamamı	-	5 müd gendüm, 2 müd şair
	Kışlacık ⁸³⁴	Tamamı	-	1 müd hinta, 1 müd şair
	Batman Taş ⁸³⁵	Tamamı	-	-

Kaylu ve Veled-i Kaylu Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)
(Devam ediyor)

⁸²⁵ 1455 yılında Mardos Oba köyü olarak anılmakta iken sonraki dönemlerde yalnızca Mardos köyü olarak anılmaya başlanmıştır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 135-136; BOA TD, nr. 19, s. 36; BOA TD, nr. 79, s. 36; BOA TD, nr. 387, s. 437; BOA TD, nr. 287, s. 96-97; KKA TD, nr. 12, v. 171b-172a; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸²⁶ KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸²⁷ 1455 tarihli tahrir defterinde köyün adı “Bişoran/Bişevran” şeklinde okunmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 157-158; BOA TD, nr. 19, s. 40-41; BOA TD, nr. 79, s. 41; BOA TD, nr. 387, s. 436; BOA TD, nr. 287, s. 107-108; KKA TD, nr. 14, v. 178a; 1576 yılı vakf defterine göre Beş Viran köyü Komenat’a tabi yazılmıştır. Ayrıca köyün malikâne hasılı Salur köyü ve Musalu köyü ile birlikte yazılmıştır. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸²⁸ Tahrir defterlerinde ayrı yazılıp vakıf defterinde birlikte yazılan köylerin hasılları da ortak yazıldığı için + işareti konulmuştur. Böylece + işareti olanlar ortak hasılı belirtmektedir. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸²⁹ 1455 yılında köyün adı Kervansaray-ı Kaylu’dur. Sonraki dönemlerde yalnızca Kaylu olarak anılmaya başlanmıştır. Ayrıca 15. yüzyılda Kaylu zaviyesinin vakfı iken 16. yüzyılın ilk yarısında Veled-i Kaylu zaviyesinin vakfı olarak görülmektedir. 1554 yılında yine Kaylu zaviyesinin vakfı olarak yazılmıştır. Ayrıca Kaylu köyünün halkı derbençilik yapmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 160; BOA TD, nr. 19, s. 41; BOA TD, nr. 79, s. 41; BOA TD, nr. 387, s. 436; BOA TD, nr. 287, s. 115; KKA TD, nr. 14, v. 183a; Kaylu köyü 1576 yılında Yıldız’a tabidir. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸³⁰ 1455 ve 1485 yılında Veled-i Kaylu zaviyesinin vakfı olarak görünmektedir. 1519 yılından itibaren Kaylu zaviyesine devredilmiştir. Köyün adı bazı defterlerde Odapa şeklinde de okunabilmektedir. BOA TD, nr. 2, s. 139; BOA TD, nr. 19, s. 39-40; BOA TD, nr. 79, s. 40; BOA TD, nr. 387, s. 436; BOA TD, nr. 287, s. 109; KKA TD, nr. 14, v. 178b-179a; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸³¹ 1455 yılında Veled-i Kaylu zaviyesinin vakfı olan Bayram köyü 1485 yılında Veled-i Kaylu hankahının vakfı olarak görülmektedir. 16. yüzyıl boyunca ise Kaylu hankahının vakfidir. Ayrıca 1455 yılında “karye-i Bayram Köy” olarak tahrir olan köy sonradan “karye-i Bayram” olarak yazılmaya başlanmıştır. BOA TD, nr. 2, s. 135; BOA TD, nr. 19, s. 47; BOA TD, nr. 79, s. 48; BOA TD, nr. 387, s. 437; BOA TD, nr. 287, s. 113-114; KKA TD, nr. 14, v. 182a; Vakıf defterine göre Komenat’a tabi yazılan köy Bayramlı olarak anılmaya başlanmıştır. Ayrıca zaviye 1576 yılında Bayramlı köyü ile birlikte Engis köyünün malikânesini de tasarruf etmeye başlamıştır. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸³² 1574 yılında Kaylu zaviyesinin vakfı olan Kirkorus köyünün önceden iki baştan tımara verildiği anlaşılmaktadır. İlk defa 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye vakıfları arasında tespit edilmektedir. BOA TD, nr. 387, s. 436; KKA TD, nr. 14, v. 176a; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸³³ 16. yüzyılın ikinci yarısından önce İncesu köyü zaviyeye ait vakıflar arasında tespit edilmemektedir. Yalnızca Vakıf defterinde yer almaktadır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸³⁴ Komenat’a tabi Kışlacık köyü yalnızca Vakıf defterinde zaviyeye ait vakıflar arasında görülmektedir. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸³⁵ 1455 yılında Kaylu zaviyesinin vakfı iken sonraki dönemlerde zaviyenin vakıfları arasında yer almamaktadır. Köy halkı derbençilik yapmaktadır. Bu sebeple bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır. Malikânesi de tımara verilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 159; BOA TD, nr. 19, s. 41; BOA TD, nr. 79, s. 41; BOA TD, nr. 387, s. 437.

(Tablo 8: Devamı)

Venk /Komanat	Yahyacık mezrası ⁸³⁶	Tamamı	-	
	Taylucak mezrası ⁸³⁷	Tamamı	-	5 müd hınta, 5 müd şair
	Kızıl Öz ⁸³⁸	Tamamı	1.223	5 müd kendüm, 4 müd şair
Yıldız	Ekseni ⁸³⁹	Nısf-ı (½)	150	
	Karkın ⁸⁴⁰	Nısf-ı	2130	3 müd hınta, 5 müd şair
	Saru Yar ⁸⁴¹	Nısf-ı	1170	5 müd hınta, 2 müd şair
Kazabad	Çay köyü ve Uğur mezrası ⁸⁴²	Sülüs-i erba'a	4.100	15 müd hınta, 9 müd şair, 9 müd kavris?, nükud 334
	Çayır Obası ⁸⁴³	Sülüs-i erba'a	1550	-
	Vazanya köyü ve Kumari mezrası ⁸⁴⁴	Tamamı	1.670	10 müd hınta, 6 müd şair, 12 hezirriyat?
	Buğra ⁸⁴⁵	Tamamı / sülüs-i erba'a / rub' / malikâne	Malikâne-i 3 rub' 1730	5 müd hınta, 1 şair, 15 hezirriyat?

Kaylu ve Veled-i Kaylu Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)

(Devam ediyor)

⁸³⁶ Kaylu vakfı olarak geçmektedir. Yahyacık köyü de Taylucak köyü gibi harabe olup 4 çiftlik yerdir. 1455 yılı tahrir defterinde yer almaktadır. Fakat sonraki dönem zaviyeye ait vakıflar arasında yer almamaktadır. BOA TD, nr. 162.

⁸³⁷ Kaylu vakfı olarak geçmektedir. Taylucak mezrası 4 çiftlik yer olup harabe halindedir. 1576 yılı vakıf defterinde Taylu Hacı olarak okunan Komenat'a tabi köy olmalıdır. mezra muhtemelen sonradan köye dönüşmüştür. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 162; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸³⁸ 1455 yılı tahririne göre Kızıl Özü köyü Kaylu zaviyesinin vakfidir. 1485 yılından itibaren Veled-i Kaylu zaviyesinin vakıfları arasında yer almaktadır. BOA TD, nr. 2, s. 156-157; BOA TD, nr. 19, s. 42-43; BOA TD, nr. 79, s. 42-43; BOA TD, nr. 387, s. 437; BOA TD, nr. 287, s. 112-113; KKA TD, nr. 14, v. 181b-182a; Vakıf defterine göre köy Komenat nahiyesine tabidir. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸³⁹ BOA TD, nr. 2, s. 449; BOA TD, nr. 19, s. 566; BOA TD, nr. 79, s. 126; BOA TD, nr. 387, s. 449;

⁸⁴⁰ 1455 ve 1485 yılında Veled-i Kaylu zaviyesi vakıfları arasında kayıtlı köyün malikânesi sonradan Kaylu zaviyesine geçmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 444-445; BOA TD, nr. 19, s. 560-561; BOA TD, nr. 79, s. 119-120; BOA TD, nr. 387, s. 448; BOA TD, nr. 287, s. 204-205; KKA TD, nr. 14, v. 231b-232a; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁴¹ 1455 ve 1485 yılında Veled-i Kaylu zaviyesinin vakfı iken 16. yüzyılda Kaylu zaviyesinin vakfı olarak kaydedilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 446-447; BOA TD, nr. 19, s. 563; BOA TD, nr. 79, s. 122-123; BOA TD, nr. 387, s. 449; BOA TD, nr. 287, s. 206; KKA TD, nr. 14, v. 232a-232b; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁴² 1455 yılında Çaygü olarak bahsi geçen köyün malikânesi Hacı İvaz Paşa zaviyesi ile Veled-i Kaylu zaviyesi arasında pay edilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 114-116; BOA TD, nr. 19, s. 71; BOA TD, nr. 387, s. 451; BOA TD, nr. 287, s. 279-280; KKA TD, nr. 14, v. 276a-276b; Uğur mezrası 1576 yılında zaviye vakıfları arasında görülmektedir. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁴³ BOA TD, nr. 19, s. 72; BOA TD, nr. 79, s. 153-154; BOA TD, nr. 387, s. 451; BOA TD, nr. 287, s. 288; KKA TD, nr. 14, v. 280a.

⁸⁴⁴ BOA TD, nr. 2, s. 103; BOA TD, nr. 19, s. 80; BOA TD, nr. 79, s. 163-164; BOA TD, nr. 387, s. 452; BOA TD, nr. 287, s. 312-313; KKA TD, nr. 14, v. 291b-292a; Vakıf defterine göre Vazanya köyü ile birlikte Kumari mezrasının da zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır. Köy ve mezra hasılı birlikte yazılmıştır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁴⁵ 1455 yılında Buğra köyünün malikânesinin tamamı Veled-i Kaylu zaviyesine vakfedilmişken sonradan hissesi değişmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 106; BOA TD, nr. 19, s. 83-84; BOA TD, nr. 79, s. 166-167; BOA TD, nr. 387, s. 452; BOA TD, nr. 287, s. 321-322; KKA TD, nr. 14, v. 296b; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

(Tablo 8: Devamı)

Kazabad	Derbend-i Burçak mezrası ⁸⁴⁶	Tamamı	460	3 müd kendüm
	Hayrabad ⁸⁴⁷	Tamamı	-	5 müd hinta, 5 müd şair, 2 müd kavris?, nükud 155
	Mandırız ⁸⁴⁸	Tamamı / sülüs-i erba'a / üç rub'	1.708	5 müd hinta, 1 müd şair, 85 hezirriyat?
Meşhedabad	Nefs-i Meşhedabad ⁸⁴⁹	Tamamı	1434	20 müd hinta, 15 müd şair
	Hisarcık ⁸⁵⁰	Tamamı	880	10 müd hinta, 5 müd şair, 15 müd kavris? +
	Çubuk ⁸⁵¹	Tamamı	1605	10 müd hinta, 5 müd şair, 15 müd kavris? +
Turhal	Kara Evlü ve Deve köyleri ⁸⁵²	Tamamı / 12 sehinden 11 sehimi	4800	3 müd hinta, 3 müd şair, nükud 500
	Çubuk ⁸⁵³	Tamamı	-	-

Kaylu ve Veled-i Kaylu Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)

(Devam ediyor)

⁸⁴⁶ Hankah-ı veled-i Kaylu vakfi olan mezra 1455 yılında *vakf-ı Veled-i Kaylu* olarak yazılmıştır. 1485 yılında ise *hankah-ı veled-i Kani* vakfidir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Kaylu zaviyesinin vakfi olarak yazılmıştır. Ayrıca Derbend-i Burçak mezrasının *hariçten ekerler haliya beş çiftlik zemin*" olduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 117; BOA TD, nr. 19, s. 68; BOA TD, nr. 387, s. 453; KKA TD, nr. 14, v. 289b; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁴⁷ 1576 yılından önceki tahrirlerde rastlanmamaktadır. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁴⁸ 1455 yılında köyün malikânesinin tamamı zaviyeye aittir. 1485 yılında ise köyün malikânesinin sülüs-i erba'a hissesi zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında da hissesi değişmiş malikânenin rub'ı hissesi vakfedilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Kaylu zaviyesinin vakfi olarak görülmektedir. BOA TD, nr. 2, s. 93-94; BOA TD, nr. 19, s. 80; BOA TD, nr. 79, s. 163; BOA TD, nr. 387, s. 454; BOA TD, nr. 287, s. 268-269; KKA TD, nr. 14, v. 270b; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁴⁹ 1455 yılında nefis-i Meşhedabad'ın malikânesi Kaylu evladının vakfidir. Sonradan zaviyeye vakfedilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 270; BOA TD, nr. 19, s. 138; BOA TD, nr. 79, s. 228; BOA TD, nr. 387, s. 460; KKA TD, nr. 12, v. 144b-145a; Vakıf defterinde Meşhedabad köyü olarak kaydedilmiş olup Zile kazasına tabidir. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁵⁰ 1455 yılında Kaylu zaviyesinin vakfi olan köy sonradan Veled-i Kaylu zaviyesine devredilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 277-278; BOA TD, nr. 19, s. 141; BOA TD, nr. 79, s. 231; BOA TD, nr. 387, s. 461; KKA TD, nr. 12, v. 146b; Meşhedabad'a tabi Hisarcık köyü ile Çubuk Pınar köyünün malikâne hasılı vakıf defterinde birlikte yazılmıştır. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁵¹ Çubuk köyü 1455 yılında Kaylu zaviyesinin vakfi iken sonradan Veled-i Kaylu zaviyesinin vakıfları arasında yer almaktadır. BOA TD, nr. 2, s. 279-280; BOA TD, nr. 19, s. 143-144; BOA TD, nr. 79, s. 233-234; BOA TD, nr. 387, s. 461; KKA TD, nr. 12, v. 149a-149b; Vakıf defterinde Hisarcık köyü ile birlikte yazılan Çubuk Pınar köyü muhtemelen aynı köydür. Malikâne hasılları ortak yazılmıştır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁵² 1455 yılında köyün malikânesinin tamamı Kaylu zaviyesinin vakfidir. 1485 yılından itibaren malikânenin bir kısmı Veled-i Kaylu zaviyesine vakfedilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 199-200; BOA TD, nr. 19, s. 178; BOA TD, nr. 79, s. 309; BOA TD, nr. 387, s. 475; KKA TD, nr. 12, v. 101a-102a; Deve köyü 1576 yılından önceki tahrir defterlerinde yer almamaktadır. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b, 67b.

⁸⁵³ 1455 yılında Veled-i Kaylu zaviyesinin vakfidir. Fakat 16. yüzyılın ilk yarısında zaviye vakıfları arasında görülmemektedir. Bununla birlikte 1530 yılı muhasebe defterinde yer alan köyün malikâne hissesinin sahibi belirtilmemiştir. 1574 yılında ise Dizadarzade defterine atf yapılarak Çubuk köyünün tekrardan Kaylu / Kabilî zaviyesine vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 200; BOA TD, nr. 79, s. 312; BOA TD, nr. 387, s. 477; KKA TD, nr. 12, v. 106b.

(Tablo 8: Devamı)

Artuk-abad	Salur ⁸⁵⁴	Tamamı	1380	10 müd hinta, 3 müd şair +
	Şeyh Bigi ⁸⁵⁵	Tamamı	1300	2 müd hinta, 1 müd şair
	Fineze ⁸⁵⁶	Sülüs-i erab'a / üç rub'ı	4040	10 müd hinta, 8 müd şair
	Bügdüz ⁸⁵⁷	Tamamı	2310	8 müd hinta, 3 müd şair
	Gedeğaz ⁸⁵⁸	Tamamı	2600	9 müd hinta, 8 müd şair
	Alp Oğuz ⁸⁵⁹	Tamamı	1240	30 müd hinta, 6 müd şair +
	Sarsı ⁸⁶⁰	Tamamı	2676	30 müd hinta, 6 müd şair +
	Salih mezrası tabi İtak ⁸⁶¹	Tamamı	-	-
	Geçmiş mezrası tabi Sarsı ⁸⁶²	Tamamı	-	-
	Yarılmış ⁸⁶³	Tamamı	2300	9 müd hinta, 8 müd şair
	Dinar ⁸⁶⁴	Tamamı	2660 ⁸⁶⁵	5 müd hinta, 5 müd şair
	Ahmed Danişmend ⁸⁶⁶	Nısf-ı	1240	30 müd hinta, 6 müd şair +

Kaylu ve Veled-i Kaylu Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)

(Devam ediyor)

- ⁸⁵⁴ 1445 yılında Ziyaüddin zaviyesinin vakfı olan Salur köyü sonradan Veled-i Kaylu zaviyesine geçmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 388; BOA TD, nr. 19, s. 276; BOA TD, nr. 79, s. 364; BOA TD, nr. 387, s. 482; KKA TD, nr. 12, v. 241b; KKA TD, nr. 583, v. 75a.
- ⁸⁵⁵ BOA TD, nr. 2, s. 408; BOA TD, nr. 19, s. 272; BOA TD, nr. 79, s. 369; BOA TD, nr. 387, s. 482; KKA TD, nr. 12, v. 242a; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b, 75a.
- ⁸⁵⁶ 1455 yılında köyün malikânesinin “üç bahşi” Kaylu evladına “bir bahşi” Münir zaviyesine vakfedilmiştir. Bununla birlikte zaviye bahsi geçmemektedir. 1485 yılından itibaren Münir zaviyesi ile malikâne gelirini paylaşan Veled-i Kaylu zaviyesi sülüs-i erba'a hisseyi tasarruf etmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 367; BOA TD, nr. 79, s. 370; BOA TD, nr. 387, s. 482; KKA TD, nr. 12, v. 213a-213b; Vakıf defterine göre zaviyenin malikâne hissesi değişmiştir. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b, 75b.
- ⁸⁵⁷ 1574 yılı tahririnde Bügdüz köyünün yol üzerinde ve gelen-geçen yolcuların çok olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple köy ‘avarız ve tekalif-i örfiyye vergilerinden muaf tutulmuştur. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 371-372; BOA TD, nr. 19, s. 274; BOA TD, nr. 79, s. 370; BOA TD, nr. 387, s. 482; KKA TD, nr. 12, v. 216b; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b, 73a.
- ⁸⁵⁸ BOA TD, nr. 2, s. 378; BOA TD, nr. 19, s. 264; BOA TD, nr. 79, s. 373; BOA TD, nr. 387, s. 482; KKA TD, nr. 12, v. 224b; Vakıf defterinde Gedeğaz köyü ile Yarılmış köyünün hasılı birlikte yazılmıştır. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b, 73b.
- ⁸⁵⁹ 1455 yılında Kaylu zaviyesinin vakfı olan köy 1485 yılından itibaren Veled-i Kaylu hankahı vakfı olarak geçmektedir. 1574 yılı tahririnde Kani olarak yazılan hankah malikânenin tamamını tasarruf etmeye devam etmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 411-412; BOA TD, nr. 19, s. 247; BOA TD, nr. 79, s. 375; BOA TD, nr. 387, s. 482; KKA TD, nr. 12, v. 237b-238a; Vakıf defterinde Alp Oğuz nam-ı diğer Ağca Musa olarak geçen köy ile Sarsı, Ahmed Danişmendlü, İtak, Hacı, Ebu Gavli? Ve Çomak köyleri ile birlikte yazılmıştır. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b, 75a.
- ⁸⁶⁰ BOA TD, nr. 2, s. 400; BOA TD, nr. 19, s. 249; BOA TD, nr. 79, s. 378; BOA TD, nr. 387, s. 483; KKA TD, nr. 12, v. 225b; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b, 75b.
- ⁸⁶¹ BOA TD, nr. 79, s. 371; KKA TD, nr. 12, v. 226a.
- ⁸⁶² Mezra 1530 yılı muhasebe defterinde yer almamaktadır. BOA TD, nr. 2, s. 401; BOA TD, nr. 19, s. 249; BOA TD, nr. 79, s. 378; KKA TD, nr. 12, v. 225b; KKA TD, nr. 583, v. 75b.
- ⁸⁶³ Yarılmış köyünün 1455 yılında malikânesi Veled-i Kaylu'ya aittir. Zaviye bahsi geçmemektedir. BOA TD, nr. 2, s. 366; BOA TD, nr. 19, s. 263; BOA TD, nr. 79, s. 362; BOA TD, nr. 387, s. 484; KKA TD, nr. 12, v. 227b; Vakıf defterinde Gedeğaz köyü ile birlikte kaydedilmiştir. KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b, 74a.
- ⁸⁶⁴ BOA TD, nr. 19, s. 272; BOA TD, nr. 79, s. 363; BOA TD, nr. 387, s. 484; KKA TD, nr. 12, v. 214a-214b; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b, 73a.
- ⁸⁶⁵ 1519 yılı tahrir defterinde *malikâne-i vakf-ı zaviye* ifadesiyle 2.330 akçe yazılmıştır. 1530 yılında arttığı görülmektedir. BOA TD, nr. 79, s. 363.
- ⁸⁶⁶ BOA TD, nr. 2, s. 409-410; BOA TD, nr. 19, s. 268-269; BOA TD, nr. 79, s. 374; BOA TD, nr. 387, s. 485; KKA TD, nr. 12, v. 238a-238b; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b, 75a.

(Tablo 8: Devamı)

	İtak ⁸⁶⁷	Tamamı	1694	30 müd hinta, 6 müd şair +
	Kellik ⁸⁶⁸	Tamamı	-	3 müd hinta, 2 müd şair
	Kilisecik mezrası ⁸⁶⁹	Tamamı	-	
Tokat	Zemin-i Ataslu der mahalle-i Mice?	-	-	Senelik 25
	Zemin-i Elmalu Bağ der Vadi-i Kiras	-	-	Senelik kira 400
	Zemin-i der tasarruf Sadi Çelebi ve Bali Sofi	-	-	Senelik kira 420
	Zemin-i Rucin der Vadi-i Kat	-	-	Senelik kira 400
	Zemin-i Çar Vadi-i Kiras der tasarruf Mevlana Ağa	-	-	Okunmuyor!
	Zemin-i Giremendlik ve Derviş Bey ve Emir	-	-	Senelik kira 500
	Zemin-i Heru der Vadi-i Kirbas	-	-	Senelik kira 150
	Zemin-i Kabalcı der kurb-ı Sovuk Pınar	-	-	Senelik (ber-vech-i maktu') 350
	Zemin-i Dekakin-i Cedid derdest Nazır Mevlana Ali	-	-	Senelik kira (ber-vech-i maktu') 80
Toplam	-	-	-	236 müd hinta, 131 müd şair, 15.056 nükud

Kaylu ve Veled-i Kaylu Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)

Kaylu ya da Veled-i Kaylu zaviyesinin büyük bir zaviye olduğu sahip olduğu vakıf akarlarından anlaşılmaktadır. Bu bağlamda zaviye ve vakfın görevli sayısı da küçük zaviyelere göre fazladır. Tahrir defterlerinde zaviyedeki görevliler hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Fakat vakıf defterinde vazifeli kişilerin kimler olduğu, ne iş yaptığı ve ne kadar ücret aldıkları ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Buna göre mütevellî, imam, müezzin, nâzır, cüzhan, naib, tabbah, merhem(?), cabi, katib zaviye ve vakfın vazifelileridir (Tablo 9). Vakıf şartı gereğince mütevellî *evladiyet üzere* seçilmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında tevliyet vazifesi için İbrahim Çelebi veled-i Savcı, Ami Hatun binti Savcı, Ahmed Bey veled-i Abdullah Çelebi vazifeli gözükmektedir. Ayrıca *zaviye-i mezburede bir şeyh ola ki Âlim ola* ifadesi zaviyede bir şeyhin olduğunu göstermektedir. Fakat *vazife* adı altında kayıtlı görevliler arasında şeyh bulunmamaktadır. Zaviye de ezan okuması için görevlendirilen müezzinin; ferraş, bevvab, dağdar⁸⁷⁰, tabbah

⁸⁶⁷ 1455 yılında Ataç olarak yazılan köy muhtemelen sonradan tahrirlerde geçen İtak köyüdür. Nitekim Ataç köyüne rastlanmamakla birlikte İtak köyü 1485 yılından itibaren Veled-i Kaylu zaviyesinin vakıfları arasındadır. Bkz. BOA TD, nr. 399; BOA TD, nr. 19, s. 268; BOA TD, nr. 79, s. 371; BOA TD, nr. 387, s. 485; KKA TD, nr. 12, v. 226a; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b, 74a.

⁸⁶⁸ 1455 yılında Veled-i Kaylu zaviyesinin vakfı olan köy sonraki dönem tahrir defterlerinde yer almamaktadır. Fakat 1576 yılı vakıf defterinde tekrar rastlanmaktadır. BOA TD, nr. 2, s. 414; KKA TD, nr. 583, v. 36a-36b.

⁸⁶⁹ Yalnızca 1455 yılında zaviyeye ait vakıflar arasında yer almaktadır. BOA TD, nr. 2, s. 415.

⁸⁷⁰ Yaralı, dağlanmış, üzgün anlamına gelmektedir. Bkz. Mehmet Kanar, *Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 238.

görevlerini de yürütmekte olduğu anlaşılmaktadır. Türbede ve zaviyede Kur'an okumakla görevli 4 adet hafızın ise vakıf şartı gereğince mücerred olması gerektiği belirtilmiştir.⁸⁷¹

Tablo 9: Veled-i Kaylu Zaviyesinin Vazifelileri (1576)		
Vazife	Yevm	Senevi
Şeyh	-	720 akçe
Hafız (4)	-	30 müd buğday
Mütevelli	-	Nisf-ı mahsul
İmam	4	4 müd gallet
Müezzîn, ferraş, bevvab, dağdar ⁸⁷²	1	360 akçe
Nazır	5	6 müd gallet
Cüzhan(2)	-	12 müd gallet
Cüzhan (2)	-	8 müd galle
Naib	1	3 müd galle
Tabbah	1	2 müd galle
Merhem?	1	3 müd galle
Cabi	4	5 müd galle
Katib	3	5 müd galle

Kabili-zade Mehmed ve İbrahim Paşalar vakfı, vakfiyesine göre hankahın masrafları, fukara ve misafirlere hizmet etmek üzere kurulmuştur.⁸⁷³ Vakıf defterinden de anlaşılacağı üzere masrafların içinde zaviye görevlilerinin yani zaviyenin masraflarının önemli bir yekûn tuttuğu anlaşılmaktadır.⁸⁷⁴

1.72. Küçük Hankahı

Tokat'ta kurulan Küçük hankahının adı yalnızca 1455 tarihli 2 numaralı tahrir defterinde geçmektedir.⁸⁷⁵ 15. yüzyılın sonlarında Tokat şehir merkezinde ortadan kalkan hankahlardan biridir.

1.73. Lahoriye Zaviyesi

Tokat merkezde kurulan zaviyelerden biri de Lahoriye zaviyesidir. Tahrir defterlerinde hem zaviye⁸⁷⁶ hem de hankah⁸⁷⁷ olarak kaydedilmiştir. Zaviyenin 19. yüzyılın sonlarında ayakta olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁷⁸

⁸⁷¹ KKA TD, nr. 583, v. 37a.

⁸⁷² Müezzîn aynı anda farklı görevleri yürütmektedir. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 37a.

⁸⁷³ Açikel-Sağırılı, 2005, s. 97-102.

⁸⁷⁴ KKA TD, nr. 583, v. 37a.

⁸⁷⁵ BOA TD, nr. 2, s. 43.

⁸⁷⁶ BOA TD, nr. 79, s. 25; BOA TD, nr. 387, s. 434; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 155a; KKA TD, nr. 583, v. 30a.

⁸⁷⁷ BOA TD, nr. 19, s. 93; BOA TD, nr. 79, s. 176-177; BOA TD, nr. 387, s. 453; BOA TD, nr. 287, s. 310; KKA TD, nr. 14, v. 290b; KKA TD, nr. 583, v. 30a.

Evkaf defterine göre zaviyenin 1576 yılında meşihatlığına berat-ı hümayun ile Abdürrezzak vazifelendirilmiştir. Abdürrezzak gibi *evlada meşrut* olan tevliyet için görevlendirilen Mustafa'nın da günlüğü 2 akçe olarak belirlenmiştir. Vakıf şartı gereğince hankahın mahsulünün yarısının müteveli olan Mustafa tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Müteveli ve şeyhe günlüğü 2'şer akçe yevmiye verildiğinde *ayende ve revendeye nesne kalmadığı sebepten* tevliyet için günlük 1 akçe, meşihat için 2 akçe maaş verilmesi kararlaştırılmıştır. Geriye kalanın da gelen geçen yolcuların masrafına sarf olunması istenmiştir.⁸⁷⁹ Pek çok zaviye gibi Lahoriye zaviyesinin de asıl amacının yolculara hizmet esası üzerine kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. 12 Nisan 1764 tarihli bir kayda göre zaviyedarlığa Numan Halife ibn-i Abdi'nin ölümünden sonra yerine Es-Seyyid Hafız İbrahim Halife kendisinin görevlendirilmesini arzuhal etmiştir. Fakat zaviyedarlık tevcihi için Es-Seyyid Hasan Halife ile aralarında anlaşmazlık yaşandığı başka bir hükümden anlaşılmaktadır.⁸⁸⁰

Lahoriye zaviyesine Kazabad'a tabi Ahur köyünde bulunan Kiros mezarının malikânesiyle birlikte Tokat'ta dükkânlar, zemin ve bağ vakfedilmiştir. Zaviyenin malikâne geliri 1.000 akçedir.⁸⁸¹ Evkaf defterinde zaviyenin gelirleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Önceden olduğu gibi Kiros mezarının malikânesini tasarruf etmeye devam eden zaviyenin farklı çarşılarında bulunan 2 dükkândan senelik 180 akçe kira gelirine sahip olduğu görülmektedir. Kiros mezarının malikâne hissesinden ise 720 akçe hâsıla sahiptir. Ayrıca bir de hankah yakınında bir zeminin kirasını alan zaviyenin burada evler inşa ettiği anlaşılmaktadır. Buradan ise *ber-vech-i maktu'* yani kararlaştırılmış bir bedel olarak senelik 500 akçe kira geliri bulunmaktadır. Zaviyenin 16. yüzyılın ikinci yarısı ortalarında toplam geliri nakit olarak 1.400 akçedir.⁸⁸²

1.74. Lütfullah veled-i Şeyh Mahmud Zaviyesi

Kilmigad'a tabi Zaimüddin köyünde 15. yüzyılın sonlarında ya da 16. yüzyılın başlarında Lütfullah veled-i Şeyh Mahmud tarafından kurulmuştur. 1455 yılında

⁸⁷⁸ Açikel, 2015, s. 55.

⁸⁷⁹ KKA TD, nr. 583, v. 30a.

⁸⁸⁰ EV. HMH. d. 5413, s. 8a, 39a.

⁸⁸¹ BOA TD, nr. 19, s. 93; BOA TD, nr. 79, s. 25, 176-177; BOA TD, nr. 387, s. 434, 453; BOA TD, nr. 287, s. 70, 310; KKA TD, nr. 14, v. 155a, 290b; KKA TD, nr. 583, v. 30a.

⁸⁸² KKA TD, nr. 583, v. 30a.

Zaimüddin köyü kayıtlı iken zaviyeye ve kurucusuna dair bir bilgi yoktur. Fakat bu tarihte köyde kayıtlı Şeyh Mahmud muhtemelen zaviye kurucusunun babasıdır. 1485 yılı tahrir defterinde zaviye kurucusu Zaimüddin köyünde *el-muafiyye ba-emr-i padişah-ı âlempenah Lütfullah veled-i Şeyh Mahmud, zaviyedar* ifadesi ile kaydedilmiştir. 1485 yılında Lütfullah veledi Şeyh Mahmud muhtemelen köyde bulunan Akça Koca zaviyesinin zaviyedarı iken sonradan kendi adıyla anılacak olan bir zaviye inşa etmiştir.⁸⁸³ Nitekim 1519 tarihli tahrir defterinde *zaviye-i Lütfullah veled-i Şeyh Mahmud* ifadesi ile zaviyeden ilk defa bahsedilmektedir. 1519 yılında zaviyenin şeyhi Derviş Ahmed bin Lütfullah'tır. Derviş Ahmed berat-ı hümayun ile 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar meşihatlık görevini sürdürmüştür.⁸⁸⁴ Zaimüddin köyünde bulunan *nim çift* zemin zaviyeye vakfedilmiş olup zaviyenin başka geliri yoktur.⁸⁸⁵

1.75. Mahmud Çelebi bin Cemal Zaviyesi

Tokat'ta yer alan zaviye muhtemelen 15. yüzyılın ikinci yarısında Mahmud Çelebi tarafından kurulmuştur. 1455 yılı tahririnde yer almayan zaviye 1485 yılından itibaren tahrir defterlerinde kayıtlıdır. 1485 yılında *zaviye-i Mahmud Çelebi veled-i Cemal der Tokat* ifadesiyle kaydedilen zaviye 1530 yılı muhasebe defterinde *zaviye-i Mehmed Çelebi bin Cemal der Tokat* olarak kaydedilmiştir.⁸⁸⁶ 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise *zaviye-i Mahmud bin Cemal der Tokat* olarak yazılmaya başlanmıştır.⁸⁸⁷ Zaviyenin yeri de tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte muhtemelen Kazabad'a tabi Zavrak köyü yakınlarındadır. Nitekim Zavrak köyünün malikâne gelirinin yarısı zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviyenin vakıf akarının 213 akçe malikâne hâsılı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Mahmud Çelebi'nin tasarrufunda iki müdlük bir yerin olduğu ve *rüsüm-i örfiye ve behresin* verdiği anlaşılmaktadır.⁸⁸⁸

⁸⁸³ Tahrir defterlerinde Zaimüddin köyünden sonra Lütfullah veled-i Şeyh Mahmud zaviyesi ile birlikte Akça Koca (Akça Hoca) zaviyesi de yer almaktadır.

⁸⁸⁴ 14 numaralı tahrir defterinde *Derviş Ahmed bin Lütfi* olarak yazılmıştır.

⁸⁸⁵ BOA TD, nr. 2, s. 432-433; BOA TD, nr. 19, s. 534; BOA TD, nr. 79, s. 97; BOA TD, nr. 387, s. 443; BOA TD, nr. 287, s. 235; KKA TD, nr. 14, v. 249b.

⁸⁸⁶ BOA TD, nr. 19, s. 55; BOA TD, nr. 387, s. 450; 1519 yılında *zaviye-i Mahmud Çelebi bin Cemal der Tokat* olarak geçmektedir. BOA TD, nr. 79, s. 135.

⁸⁸⁷ BOA TD, nr. 287, s. 265; KKA TD, nr. 14, v. 269a.

⁸⁸⁸ 1455 yılı tahrir defterinde Zavrak köyü yer almakla birlikte zaviye hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu tarihte Zavrak köyünün malikâne geliri Seydi Ali Külahdüz evladına vakfedilmişken divanisi Bayram Hoca adındaki eşkünciye tımara verilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 86-87; Zaviyenin Zavrak köyünün malikânesinin yarısını 1485 yılından itibaren tasarruf

1.76. Melik Danişmend Gazi Zaviyesi

Bugün Niksar merkezde türbesi bulunan Melik Ahmed Danişmend Gazi Danişmendlilerin ilk hükümdarıdır.⁸⁸⁹ Danişmendli dönemine tarihlenen zaviyeye ait en eski kayıt 9 Ekim 1165 tarihli vakfiye kayıdır. Zaviye günümüze ulaşamamıştır. Fakat 14. yüzyılın sonlarına tarihlenen Melik Danişmend Gazi türbesi hala ayaktaadır.⁸⁹⁰

Melik Danişmend zaviyesi ile ilgili tahrir defterlerindeki en eski bilgi 1455 yılı tahririne dayanmaktadır. Kaynaklarda *zaviye-i Melik Danişmend der Niksar*⁸⁹¹ ve *zaviye-i Melik Danişmend Gazi der nefsi-i Niksar*⁸⁹² olarak bahsi geçen zaviye Niksar'da Melik Danişmend Mahallesi'nde yer almaktadır.⁸⁹³ Mahallenin nüfusu 1515 yılında 10 neferden oluşmakta iken Mehmed bin İbrahim ile kardeşi Bağcı mahalledeki nüfustan ayrı zaviye cemaati olarak yazılmıştır. Ayrıca bu kişilerin Melik Danişmend evladından oldukları belirtilmiştir. 1515 yılında Tamerdul(?) tasarrufunda bulunan meşihatlık vazifesinin de Melik Danişmend evladına verildiği anlaşılmaktadır.⁸⁹⁴ 16. yüzyılın ikinci yarısında hem mahallenin hem de zaviyenin nüfusunun arttığı görülmektedir. 44 neferi bulunan mahalledeki zaviyenin nefer sayısı 6 olmuştur. Bu dönemde zaviyedeki nüfusun hepsi Melik Danişmend evladından olup berat-ı hümayun ile zaviyedar tayin edilmişlerdir. Zaviyedeki 6 kişinin birden zaviyedar olmaları dikkat çekicidir. Ayrıca zaviyedarlardan birinin Erzurum âlimlerinden olduğu belirtilmiştir. Bu dönem

etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 19, s. 55; BOA TD, nr. 79, s. 135; BOA TD, nr. 387, s. 450; BOA TD, nr. 287, s. 265; KKA TD, nr. 14, v. 269a.

⁸⁸⁹ Danişmend Gazi'nin adı *Melik-i Muazzam Danişmend Ahmed Gazi (Taylu) b. Ali et-Türkmani*'dir. Kimliği üzerine tartışmalar yapılmıştır. Urfalı Mateos onu hem bir Ermeni hem de bir İranlı olarak tanıtırken Süryani Mikhail Türk Emiri olarak anlatmaktadır. Melik Danişmend Gazi hakkında bilgi için bkz. Melikof, 2008, s. 41-51; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. II, yayına hazırlayan: Mesut Aydın, <https://archive.org/details/amasyatarihicilt2/mode/2up?q=gazi>, s. 161-179; Uzunçarşılı, 1927, s. 69-70; M. Olgay Söyler, *Anadolu'nun Kronikleri, Epik ve Menkıbevi Destan Dünyasına Giriş*, Karakum Yayınevi, Ankara, 2019, s. 93-104.

⁸⁹⁰ Vakfiye hakkında bilgi için bkz. Sadi Süleyman Kucur, *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları-Vakfiyelere Göre-*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1993, s. 54-57; Niksar'da Melik Danişmend Gazi adıyla bir de mescit bulunmaktadır. Melik Danişmend Gazi mescidinin vakif gelirleri için bkz. KKA TD, nr. 583, v. 55b.

⁸⁹¹ BOA TD, nr. 19, s. 506-507, 550; BOA TD, nr. 79, s. 65-66, 116; BOA, TD, 387, s. 440, 447; BOA TD, nr. 287, s. 134, 174-175; KKA TD, nr. 14, v. 197a, 219b.

⁸⁹² KKA TD, nr. 12, v. 77b; KKA TD, nr. 583, v. 51b.

⁸⁹³ Eyalet-i Rum'da Danişmend adı taşıyan çok sayıda yerleşim yeri bulunmaktadır. Niksar'da bulunan Melik Danişmend Mahallesi de bunlardan biridir. Ayrıca Melik Danişmend adıyla Çorumlu'da da bir mahalle bulunmaktadır. BOA TD, nr. 387, s. 358, 376, 384, 390, 431, 445, 460, 483, 485, 500, 521, 547, 548, 583, 605, 613, 617, 622, 626, 627, 655; Kucur, 1993, s. 57.

⁸⁹⁴ BOA TD, nr. 54, s. 99; BOA TD, nr. 387, s. 548.

zaviyenin meşihatlığı ise zaviyedar olarak da görev yapan Bali ve Veli tasarrufundadır.⁸⁹⁵ 1576 yılında zaviye evladdan Gazi Bey, Ali, Mehmed ve Veli tasarrufundadır. Adı geçen kişiler berat-ı şerifle meşihatlık vazifesine mutasarrıf olmuşlardır.⁸⁹⁶

1574 yılında Kuh-i Karakuş'a tabi Döğenci nam-ı diğer Karaçal köyünde *Hademe-i Zaviye-i Melik Danişmend Gazi* başlığı altında *caba* olarak Bünyad veled-i Veli, Kayyım veled-i Veli, Beyrük veled-i Yayla, Balı veled-i Mehmed adında 4 nefer yazılmıştır. Adı geçen kişiler Melik Danişmend Gazi evladından olup zaviye hizmetinde buldukları için *avarız-ı divani ve tekâlif-i 'örfiyyeden emin* tutulmuşlardır.⁸⁹⁷

Melik Danişmend Gazi zaviyesinin gelirlerine bakacak olursak, Niksar merkezde Melik Danişmend zaviyesinin evkaf ve emlakına dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁸⁹⁸ Zaviyeye Tokat'a tabi Niksar, Kafirni, Tozanlu nahiyelerinden köylerin vakfedildiği anlaşılmaktadır. Tahrir defterlerine göre Niksar'dan Rodik, Çirhor köyleri ile Kafirni'den Derrac köyü, Tozanlu'dan İt Burnu ve Eminlü köylerinin malikâne hisselerinin tamamı vakfedilmiştir. Niksar'a tabi Gümüşdiğin köyünün malikânesinin yarısını tasarruf eden zaviyeye Niksar'a tabi Kuru köyü ise iki baştan vakfedilmiştir.⁸⁹⁹

16. yüzyılın ilk yarısında Derrac köyünün malikânesinin tamamını tasarruf eden zaviye 354 akçe malikâne hâsılına sahip olmuştur. İt Burnu köyünün malikânesinin tamamından 250, Eminlü köyünün malikânesinin tamamından 440, Çirhor köyünün malikânesinin tamamından 906, Rodik köyünün malikânesinin tamamından 1.828 akçe hâsıl elde edilmiştir. İki baştan tasarruf ettiği Kuru köyünün 1515 yılındaki hâsılı 340 akçe iken 1530 yılında toplam hâsılı 820 akçeye çıkmıştır. 1515 yılında Gümüşdiğin köyünün 357 akçe malikâne hâsılının

⁸⁹⁵ Adı geçen Zaviyedarlar şöyledir: Ali veled-i Bağcı, Abdulvehhab birader-i o, Mustafa veled-i Mehmed (Erzurum alimi), 'Aziz birader-i o, Bali veled-i Veli, Mehmed veled-i Hüseyin. BOA TD, nr. 10, v. 8a.

⁸⁹⁶ KKA TD, nr. 583, v. 51b.

⁸⁹⁷ KKA TD, nr. 12, v. 77b.

⁸⁹⁸ BOA TD, nr. 387, s. 547, 548; KKA TD, nr. 10, v. 8a.

⁸⁹⁹ BOA TD, nr. 19, s. 506-507, 549, 550; BOA TD, nr. 79, s. 65-66, 115, 116; BOA TD, nr. 54, s. 111, 122, 135, 136; BOA, TD, 387, s. 440, 447, 553, 558, 560; BOA TD, nr. 287, s. 117, 134, 174-175; KKA TD, nr. 10, v. 15a-15b, 42b, 44b; KKA TD, nr. 14, v. 184a, 197a, 219b; Ev. d. 14139, s. 2.

yarısına sahip olmuştur. 1530 yılında ise köyün 420 akçe malikâne hâsılının 210 akçesi zaviyeye aittir.⁹⁰⁰

Vakıf defterine göre Niksar'a tabi Kuru, Çirhor ve Gümüşdiğin köyleri ile Kafirni'ye tabi Derrac köyü önceden olduğu gibi zaviye vakıfları arasında yer almaktadır. Bunlarla birlikte bu dönem Niksar'dan Ortus köyünün de iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Tahrir defterlerinde yer almamakla birlikte vakıf defterinden anlaşıldığı üzere Melik Danişmend Gazi zaviyesi 2 zemin, 1 bağ ve 1 de hane tasarruf etmiştir. Zeminlerden biri Sonisa kazasında Abati köyünde olup senelik 20 akçe gelir getirmektedir. Diğeri ise Elvancık yakınlarında olup ayrıca birde bağ bulunmaktadır. Ramazan bin Seydi hanesinden ise senelik 6 akçe kira geliri bulunmaktadır. Diğerk akarlardan ne kadar gelir elde edildiği belli değildir.⁹⁰¹

Nizameddin Yağbasan döneminde tanzim edildiği düşünülen vakfiyeye göre vakıf gelirlerinin 4/5'ü zaviyeye 1/5'i erkek evlada tahsis edilmiştir.⁹⁰² Vakıf defterine göre ise zaviye masrafları gelen giden yolcuların hizmeti ile meşihat ve tevliyet ücretlerinden oluşmaktadır. Günlük 1 akçe tevliyet, 3 akçe meşihat ciheti ödenen zaviyede gelirin geri kalanı ayende ve revende masrafına sarf olunmaktadır.⁹⁰³

1.77. Melik Yağcı Hankahı

Niksar'a tabi Musavel mezrasının malikânesini tasarruf eden Melik Yağcı hankahına ilk olarak 1515 yılına ait tahrir defterinde rastlanmaktadır. Hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan hankah 2 çiftlik yer tasarruf etmektedir. Hankahın malikâne hâsılı ise 420 akçedir. 1530 ve 1576 tarihli tahrir defterlerine göre Melik Yağcı hankahının durumu 16. yüzyıl boyunca değişmemiştir.⁹⁰⁴ Hankahın kurucusu ve ne zaman kurulduğu hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Muhtemelen 16. yüzyılın başlarında Musavel mezrasının yakınlarında kurulmuştur. Hankahın sonraki dönemi hakkında da bilgi bulunmamaktadır.

⁹⁰⁰ BOA TD, nr. 54, s. 122; BOA TD, nr. 19, s. 65-66, 115, 116; BOA TD, nr. 387, s. 440, 447, 553, 558, 560.

⁹⁰¹ 1576 tarihinde Çirhor köyünün diğerk bir adının da Beğlü/Beylü olduğu anlaşılmaktadır. Önceden Gümüşdiğin olarak tahrir olan köy ise Camuşdiğin olarak yazılmıştır. Derrac köyü vakıf defterinde Turrac olarak okunmaktadır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 51b.

⁹⁰² Kucur, 1993, s. 54-57.

⁹⁰³ KKA TD, nr. 583, v. 51b.

⁹⁰⁴ BOA TD, nr. 54, s. 116; KKA TD, nr. 10, v. 44b.

1.78. Misafir Bey Zaviyesi

Tokat şehir merkezinde kurulan Misafir Bey zaviyesine Osmanlı kaynaklarında ilk olarak 1455 yılında rastlanmaktadır. Ayrıca bu dönem zaviyeden ayrı bir de hankah kaydedilmiştir.⁹⁰⁵ Misafir Bey zaviyesini 16. yüzyılın sonralarına kadar tahrir defterlerinden takip edebilmekteyiz.⁹⁰⁶ Fakat vakıf defteri dışındaki kaynaklarda zaviye hakkında ayrıntılı bilgi yer almaktadır. Bu bağdamda vakıf defterine göre zaviyede 16. yüzyılın ikinci yarısında şeyh ile birlikte 2 hafız ve 1 cabi görev yapmaktadır. Piri tasarrufunda bulunan meşihatlık görevi *kayd-ı hayat* şartı ile yürütülmektedir. Cibayet vazifesini ise berat-ı hümayun ile Mehmed adlı bir kişi yürütmektedir.⁹⁰⁷ Zaviyenin 19. yüzyılın sonlarında ayakta olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁰⁸

Misafir Bey zaviyesi çok fazla vakıf akarına sahip değildir. Bu bakımdan küçük bir zaviye olduğu söylenebilir. 1455 yılı tahririnde Kazabad'da Izgar köyüne tabi Eksar/Eksivar(?) mezrası zaviyenin tek geliridir. Daha sonra bir mezra ve 2 zemin tasarruf eden zaviyenin gelir durumu 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar değişmemiştir. 2 kıta zemin ve 1 kıta mezranın malikâne hâsılı 1.000 akçe iken divani hâsılı 100 akçedir.⁹⁰⁹ Vakıf defterinde ise Kazabad'a tabi Zagar/Izgar köyündeki mezradan 12 müd malikâne hâsılı ile 875 akçe nakit hâsıl elde edilmiştir. Zaviyeye vakfedilen 2 kıta zeminin malikâne hâsılı ise 150 akçedir. Ayrıca zaviyeye sonradan vakfedilmiş olan 3 kıta bahçenin kira geliri ise *bervech-i maktu'* olarak kayıtlı olup senelik 530 akçedir. Misafir Bey zaviyesinin 1576 yılında toplam geliri 2.730 akçedir.⁹¹⁰

Misafir Bey zaviyesinin giderlerini görevlilerinin maaşları ve zaviyeye gelen yolcuların masrafları oluşturmaktadır. Nitekim vakıf defterine göre gelirlere günlük 2 akçe zaviye şeyhine, 2 müd galle hafızlara ve 30 kile galle cabiye

⁹⁰⁵ BOA TD, nr. 2, s. 43, 70.

⁹⁰⁶ BOA TD, nr. 2, s. 43, 70; BOA TD, nr. 79, s. 24; BOA TD, nr. 387, s. 433; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 155a.

⁹⁰⁷ KKA TD, nr. 583, v. 32a.

⁹⁰⁸ Açıklık, 2015, s. 41-58.

⁹⁰⁹ "Zaviye-i Misafir Bey der Tokat zemin-i bağçe ve zemin-i diğer der Vadi Kebir Başı ve mezra-i Eksar tabi Kazabad" ifadesiyle kaynaklarda kayıtlı gelir kalemlerinden 1519 yılında 2 zemin ve bir mezranın malikâne hasılı 1.000 akçe iken divani hasılı 100 akçe yazılmıştır. Fakat 1530 yılında 2 kıta zemin ve 1 kıta mezra olarak belirtilen vakıf akarlarının malikâne ve divani hasılı 1.000'er akçedir. Muhtemelen muhasebe-icmal defterinde bir yanlışlık yapılmıştır. Nitekim bir sonraki tahrir defteri 1519 tarihli defterdeki bilgileri yansıtmaktadır. BOA TD, nr. 2, s. 70; BOA TD, nr. 79, s. 24; BOA TD, nr. 387, s. 433; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 155a.

⁹¹⁰ KKA TD, nr. 583, v. 32a.

verildikten sonra kalanı zaviyeye gelen *ayende ve revende* masrafına harcanmıştır.⁹¹¹

1.79. Mustafa Bey Zaviyesi

Sonisa kazasına tabi Yer Kızıdı köyünün malikânesinin tamamını tasarruf etmektedir. 1530 yılında 2.221 akçe hâsılı vardır.⁹¹² Zaviye hakkında defterlerde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen zaviye banisinin adını taşımakta olup Yer Kızıdı köyüne yakın bir yerde kurulmuştur.

1.80. Mustafa veled-i Murad bin Hacı Mehmed Zaviyesi

Zaviye Sonisa kazasına tabi Kehlari köyünde muhtemelen 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. 1530 yılı muhasebe defterinde Kehlari köyü tahrir olunmasına karşılık zaviyeye dair bir bilgi yer almaması bunu destekler niteliktedir. 1574 tarihinden önce zaviyenin şeyhi Hacı bin Veli iken bu tarihte Yusuf, Mehmet, Abdullatif, Mehmet, Ahmed ve Seydi Han tarafından müşterek olarak yürütülmektedir. Kehlari köyünde bulunan Mustafa veled-i Murad bin Hacı Mehmed zaviyesinde 1574 yılında 12 nefer nüfus bulunmaktadır. Bunlardan 6'sı mücerred olarak yazılmıştır.⁹¹³ Zaviyenin gelirlerine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

1.81. Hankah-ı der Şehri Niksar / Niksar Hankah Zaviyesi

Niksar merkezde kurulan zaviye tahrir defterlerinde *zaviye-i hankah-ı der şehri-i / nefsi-i Niksar* olarak kayıtlıdır.⁹¹⁴ Şehirde Hankah adıyla bir mahallenin bulunması zaviyenin etrafında şekillenmiş bir mahalle olduğunu düşündürmektedir. Fakat 15. yüzyılın ikinci yarısında 4 neferi bulunan mahalle sonraki dönem defterlerinde yer almamaktadır.⁹¹⁵ 1514 yılında zaviyenin şeyhi Seyyid Mustafa bin Seyyid Mehmed'dir. 1574 yılında hala bu görevde olduğu

⁹¹¹ KKA TD, nr. 583, v. 32a.

⁹¹² BOA TD, nr. 54, s. 63; BOA TD, nr. 387, s. 529; Vakıf defterinde Taşabad'a tabi gözükmektedir. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 63b.

⁹¹³ BOA TD, nr. 387, s. 533; KKA TD, nr. 12, v. 22b-23a.

⁹¹⁴ BOA TD, nr. 54, s. 99; BOA TD, nr. 387, s. 548; KKA TD, nr. 10, v. 8a; KKA TD, nr. 583, v. 58a; K. Özköse 583 numaralı vakıf defterine göre Haneman zaviyesi olarak okumuştur. Fakat diğer defterlerle de karşılaştırıldığında Hankah zaviyesi olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Özköse, 2015, s. 85.

⁹¹⁵ Bostan, 2002, s. 1491, 1498.

anlaşılmaktadır.⁹¹⁶ 17. yüzyılın ortalarında ise zaviye şeyhi Seyyid Hamdullah'tır.⁹¹⁷ Zaviyede şeyh dışında görevli olup olmadığı defterlerden anlaşılmamaktadır. Meşihatlık ciheti günlük bir akçe olan zaviyenin gelirlerinin büyük bir kısmı ayende ve revende taamina harcanmaktadır.⁹¹⁸

Zaviye, Niksar'da çok sayıda bağ ve asiya tasarruf etmektedir. Niksar'a tabi Pirayan, Kamer Sinan ve Eliği bağları ile Berayan Kula Bey tasarrufunda olan Arazi-i Gündüz ve Savul Anarlığı adlı yerlerin malikâneleri ile bir de değirmen zaviyeye vakfedilmiştir.⁹¹⁹ 1646 tarihli maliye defterine göre Niksar'da 3 zemin ve bir bağ zaviye vakıfları arasındadır. Niksar'a tabi Algur köyünün malikânesinin tamamı ile Kırtanos, Dereke, Tarar köylerinin malikânesinin yarısı ve Girala köyünün *selase/sülüs* malikânesi zaviyeye vakfedilmiştir.⁹²⁰

1.82. Niksar Mevlevihanesi

Niksar'da bulunan Mevlevihane hakkındaki bilgilerimiz 1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterine dayanmaktadır. Bu defterde 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğu anlaşılan zaviyenin yalnızca vakıf kayıtları yer almaktadır. Buna göre zaviyeye çok sayıda bağ ve zemin vakfedilmiştir. Çoğunluğu zaviye yakınında olan 12 bağ farklı kişilerin tasarrufundadır. Zaviyeye ait zeminler ise 5 tanedir. Bununla birlikte bağlar ve zeminlerin yalnızca öşr-i malikânesi zaviyeye ait olup toplam öşür miktarı 129 akçedir.⁹²¹

⁹¹⁶ BOA TD, nr. 54, s. 99; KKA TD, nr. 10, v. 8a.

⁹¹⁷ MAD, nr. 6041, s. 5.

⁹¹⁸ KKA TD, nr. 583, v. 58a.

⁹¹⁹ BOA TD, nr. 54, s. 99; KKA TD, nr. 10, v. 8a; KKA TD, nr. 583, v. 58a.

⁹²⁰ MAD, nr. 6041, s. 5.

⁹²¹ Vakıf defterinde Mevlevihane zaviyesinin vakıfları şu şekildedir: “Bağ-ı der tasarruf Yahşi der nezd-i zaviye-i mezbure-i icare behr-i sene 3, bağ-ı Hacı piri der nezd-i hankah-ı öşr-i malikâne 15, bağ-ı Bersun(?) haliya der tasarruf Memi der nezd-i zaviye-i mezkure öşr-i malikâne 10, bağ-ı Pabuçcu İbrahim öşr-i malikâne 12, bağ-ı Hacı Ali der nezd-i zaviye-i mezbure öşr-i malikâne 20, bağ-ı Musa der nezd-i zaviye-i mezbure öşr-i malikâne 2, bağ-ı Oğuzlu Canığı öşr-i malikâne 3, bağ-ı Gilan der kurb-ı Özmüş öşr-i malikâne 3, bağ-ı Mevlana Ali öşr-i malikâne 2, bağ-ı Fatih haliya ... öşr-i malikâne 3, bağ-ı ... veled-i Dürzi öşr-i malikâne 2, bağ-ı Mehmed veled-i Ahmed der nezd-i Kadı Mihmad öşr-i malikâne 10, zemin-i Fatgayan(?) der karye-i Özmüş haliya der tasarruf Mevlana Veli ve Hacı Mustafa öşr-i malikâne 10, zemin-i kıta' der karye-i Zahit der tasarruf Ali ve Bali öşr-i malikâne 12, zemin-i kıta' haliya derdest-i ... der kurb-ı Alpoğuz öşr-i malikâne 5, zemin-i Koyunoğlu Ahmed der kurb-ı Alpoğuz öşr-i malikâne 15, zemin-i kıta' haliya derdest Mustafa Çelebi 5” KKA TD, nr. 583, v. 52b.

1.83. Nureddin Halife Eş-Şehir Çilehane Zaviyesi

Nureddin Halife zaviyesi vakıf defterinde *vakf-ı zaviye-i Nureddin Halife eş-şehir Çilehane* başlığı ile kaydedilmiştir.⁹²² Zaviye ile ilgili bilgiler vakıf defteri ile sınırlıdır. Niksar ile ilgili tahrir defterlerinde 1576 yılı öncesinde zaviyeye dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Öyle ki zaviyeye vakfedilen Kekün köyü kaynaklarda yer almasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁹²³

Nureddin Halife zaviyesine Niksar'a tabi Kekün köyünün rub'-ı malikânesi (¼) Emir Seyyid Çelebi tarafından vakfedilmiş olup vakfa, zaviyede şeyh olanlar mutasarrıf olmuşlardır. Zaviyeye Selçuk Hatun tarafından vakfedilen değirmen ise Sinkurye zaviyesinin yakınında olup yine şeyh olanlar tarafından tasarruf edilmektedir. Ayrıca Niksar'da boyahanenin yakınında bulunan hanın kirasından senelik 50 akçe geliri bulunan zaviye 3 bab dükkân tasarruf etmektedir. Niksar'da hamam yakınında bulunan 4 bab handa ise şeyh olanlar kalmaktadır. Bunlarla birlikte Köprübaşı yakınında bir bağ ve Abdullah vakfı olan bir zemin ile *kırgan-ı kebir ve kırgan-ı safir* adındaki vakıflar da zaviye tasarrufundadır. İki adet sini, 3 safra tabak ve bir ...harak? da zaviyenin vakıfları arasında yer alan eşyalardır. *Vakf-ı mezkûr Çilehane'de şeyh olanlar vakf eylemiş* ifadesiyle kayıt altına alınan vakıfların kimler tarafından vakfedildiği ayrıca belirtilmiştir.⁹²⁴

1.84. Ömer Çelebi Zaviyesi

Ömer Çelebi zaviyesi Zile merkezde kurulan zaviyelerdendir. 1485 yılından itibaren tahrir defterlerinden zaviyeyi takip etmek mümkündür.⁹²⁵ 1485 yılında meşihatlık Mevlana Şeyh Mehmed tasarrufundadır. 1519 yılında bu görevi Derviş Dede yürütmektedir. 1574 yılında zaviye şeyhliği Derviş Dede'den Dede Bali'ye geçmiştir.⁹²⁶ Vakıf defterine göre meşihatlık görevi evlada şart koşulmuştur. Şeyh olan kişi mümkün olduğunca gelen geçen yolculara (ayende ve revende) hizmet

⁹²² KKA TD, nr. 583, v. 52b.

⁹²³ 1530 yılı muhasebe defterine göre zaviyenin vakıflarından olan Kekün köyü Emir Sefid mülkü olarak görülmektedir. Zaviye hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 552; 1574 tarihli tahrir defterinde ise mülk sahibinin değiştiği ve son durumda Sivas'ta bulunan Ali Baba zaviyesine geçtiği anlaşılmaktadır. Bkz. KKA TD, nr. 10, v. 13b-14a.

⁹²⁴ KKA TD, nr. 583, v. 52b.

⁹²⁵ *Zaviye-i Ömer Çelebi der nefis-i Zile*. BOA TD, nr. 19, s. 109; BOA TD, nr. 79, s. 197; BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 131a; KKA TD, nr. 583, v. 47b-48a.

⁹²⁶ BOA TD, nr. 19, s. 109; BOA TD, nr. 79, s. 197; KKA TD, nr. 12, v. 131a; KKA TD, nr. 583, v. 47b-48a.

etmekle yükümlü tutulmuştur. Vakıf şartı gereğince zaviye şeyhi günlük 1,5 akçe gelir elde etmektedir.⁹²⁷

Ömer Çelebi zaviyesinin hangi tarikata ait olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte zaviyenin adına bakarak Mevlevilere ait bir zaviye olduğu düşünülebilir. Ayrıca zaviye şeyhlerinin mevlana, derviş, dede gibi unvanlara sahip olması da bunu destekler niteliktedir.

Ömer Çelebi zaviyesinin Zile merkezde dükkân, hane, çiftlik, bağ, değirmen ve zeminlerden⁹²⁸ oluşan vakıf akarları vardır. Şeyh Hacı değirmenin yalınca malikânesi zaviyeye vakfedilmiştir. 1485 yılında değirmenden 300 akçe gelir elde eden zaviyenin ayrıca iki zemin, bir bağ ve iki çiftlik tasarruf ettiği görülmektedir. 1519 yılı tahririne göre zaviyenin Zile’de sahip olduğu vakıf akarlarından 800 akçe hâsıl elde ettiği ve bu durumun yüzyılın sonlarına kadar değişmediği görülmektedir.⁹²⁹ 1574 yılı vakıf defterine göre zaviye yeni vakıf gelirlerine sahip olmuştur. Zile’de 2 bab dükkân ile Hoca (Hacı) Yakub Mahallesi’nde bir hane zaviyeye vakfedilmiştir. Dükkânlardan biri Galle Pazarı’nda diğeri de Debbağlar Çarşısı’nda yer almaktadır.⁹³⁰

1.85. Ömer Zinde Zaviyesi

Zaviye Komanat nahiyesinde Nefs-i Komanat köyündedir.⁹³¹ Tahrir defterlerinde zaviyenin bahsi ilk olarak 1455 yılında geçmektedir. Bu tahrire göre Nefs-i Komanat köyünde muaf olarak yazılanlardan biri *Şeyh İvaz veled-i Şeyh Mehmed zaviye-i veled-i Şeyh Ömer Zinde* şeklinde kaydedilmiştir.⁹³² Buna göre zaviyenin 15. yüzyılın ikinci yarısından önce kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. 1455 yılı tahririnde Ömer Zinde zaviyesi ile birlikte Tokat merkezde bulunan çok sayıda hankahtan biri de hankah-ı Zinde’dir.⁹³³ Yalnızca adı belirtilmiş olan hankaha sonraki tahrirlerde rastlanmamaktadır. Ayrıca çoğunlukla Ömer Zinde

⁹²⁷ KKA TD, nr. 583, v. 47b-48a.

⁹²⁸ Bunlardan biri *zemin hane* diğeri *behre-i zemin* olarak geçmektedir.

⁹²⁹ BOA TD, nr. 19, s. 109; BOA TD, nr. 79, s. 197; BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 131a.

⁹³⁰ Buradan hareketle 16. Yüzyılda Zile’nin iktisadi hayatında Galle Pazarı ve Debbağlar çarşısının olduğu anlaşılmaktadır. KKA TD, nr. 583, v. 47b-48a.

⁹³¹ BOA TD, nr. 79, s. 51-52; BOA TD, nr. 387, s. 438.

⁹³² BOA TD, nr. 2, s. 178, 181.

⁹³³ BOA TD, nr. 2, s. 43.

olarak yazılan zaviye adı 1553 yılı tahririnde yalnızca Zinde şeklinde geçmektedir.⁹³⁴ Muhtemelen zaviye ve hankah aynı kişi tarafından kurulmuştur.

1519 yılında Nefs-i Komanat köyünde hangi zaviyeden olduğu kesin olmamasına rağmen *dervişan* olarak kayıtlı 3 kişi vardır. Bunlardan biri zaviyedar biri de Abdal olarak kayıtlara geçmiştir.⁹³⁵

Zaviyenin gelir kalemlerinden biri Komanat nahiyesine tabi Mamı köyünün malikâne geliridir.⁹³⁶ Ayrıca Komanat'ta bulunan bir zeminin malikânesi de Ömer Zinde zaviyesine aittir.⁹³⁷ Defterlerde zaviye gelirinin ne kadar olduğu bilgisi bulunmamaktadır.

1.86. Pervane Zaviyesi ve Medresesi

1455 tarihli TD 2 numaralı tahrir defterine göre Kazabad'a tabi Endiz köyünün malikâne gelirinin yarısının vakfedildiği anlaşılan, *medrese ve zaviye-i Pervane* olarak bahsi geçen zaviye hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur.⁹³⁸ Zaviyenin adının Pervane olması Selçuklu Devleti'nin önemli devlet adamlarından olan Muineddin Pervane tarafından ya da onun adına inşa ettirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Eyalet-i Rum'da Selçuklu Devlet adamları tarafından zaviyeler kurulup vakıflarla desteklendiği bilinmektedir.⁹³⁹ Ayrıca Eflaki, Mevlana döneminde Tokat'ta Muineddin Pervane tarafından bir hankah kurulduğunu nakletmektedir.⁹⁴⁰

1576 tarihli vakıf defterinde zaviye bahsi geçmemekle birlikte *medrese-i Pervane Bey ki Gök Medrese dimekle meşhurdur*⁹⁴¹ ifadesi 1455 yılında bahsi geçen Pervane medresesinin sonradan adının değiştiğini ve Gök medrese olarak anılmaya başlandığını göstermektedir. Bu bağlamda 1455 yılında zaviye ve medrese vakfi olarak görülen Endiz köyünde sonradan bahsi geçen Kebud medresesi de muhtemelen Pervane yani Gök Medrese olmalıdır. Nitekim 1485-1574 tarihleri arasındaki tahrir defterlerinde Endiz köyünün malikânesinin yarısı

⁹³⁴ BOA TD, nr. 287, s. 73.

⁹³⁵ BOA TD, nr. 79, s. 52.

⁹³⁶ BOA TD, nr. 2, s. 181; BOA TD, nr. 79, s. 50-51; BOA TD, nr. 287, s. 82; BOA TD, nr. 387, s. 438; KKA TD, nr. 14, v. 162b.

⁹³⁷ BOA TD, nr. 79, s. 52; BOA TD, nr. 287, s. 73.

⁹³⁸ BOA TD, nr. 2, s. 117-118.

⁹³⁹ Ocak, 1978, s. 248; Ocak, 2014, s. 303; Wolper, 1995, s. 39-40; Wolper, 2003, s. 26-27, 35; Singer, 2012, s. 169.

⁹⁴⁰ Eflaki, 1973, s. 60-61.

⁹⁴¹ Vakıf defterine göre Gök medrese ya da Pervane Bey medresesinin darü'ş-şifası ve darü'-silehasının olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 43a.

Kebud medresesine ait gözükmetedir.⁹⁴² Pervane zaviyesine yalnızca 1455 yılında rastlanması fakat medresenin sonraki dönem kaynaklarında da yer alması medresenin faaliyetini sürdürmesine karşılık zaviyenin kapandığını göstermektedir.

1.87. Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey Zaviyesi

Tokat merkezde kurulan zaviyelerden biri de Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey zaviyesidir. 6 Mart 1478 tarihli vakfiye kaydına göre vakfin kurucusu *Emir-i Mu'azzam Pir Ahmed b. Merhum Mehmed Çelebi b. Merhum Ali Bey* olarak yazılmıştır.⁹⁴³ Uzunçarşılı “Kuru Meydan’da Horosoğlu hanı yanında” Horosoğlu türbesi olarak da bilinen Pir Ahmed Bey türbesinden bahsetmektedir. H. 823 (M. 1420-1421) tarihli türbede bulunan mezarların bir aileye ait olduğunu fakat hangi aileye mensup olduklarının belli olmadığını anlatır. Pir Ahmed Bey Sivas ve Tokat’ta zaviyeler yaptırıp vakıflar tahsis etmiştir. Pir Ahmed Bey’in babasının adı da Ahmed’dir. Uzunçarşılı, Pir Ahmed Bey’in Amasya ve Tokat civarında hüküm süren Çelebi Sultan Mehmet’in adamlarından olabileceğini söylemektedir. Ayrıca türbenin yakınında bulunan Horosoğlu hanından ötürü türbede medfun olan Pir Ahmed Bey’in Horosoğlu Ahmed Bey ile münasebeti olabileceğini ileri sürmektedir. Nitekim Horosoğlu Ahmed Bey de Çelebi Sultan Mehmet’in hizmetinde olup kardeşi Süleyman Çelebi ile yaşadığı muharebeye katılmıştır.⁹⁴⁴ Tokat’ta Hatuniye cami yakınında “meydana müşerref” olan⁹⁴⁵ Horoslu İmaretinin Çelebi Mehmet döneminde, 15. yüzyıl başlarında inşa edildiği tahmin edilmektedir.⁹⁴⁶ Zaviye de muhtemelen bu dönemde inşa edilmiştir.

Zaviye tahrir defterlerinde genel olarak *vakf-ı Pir Ahmed Bey bin Ahmed bi-hüccet-i evlad ve zaviye der nefsi Tokat* ifadesiyle yer almaktadır.⁹⁴⁷ Tahrir

⁹⁴² BOA TD, nr. 19, s. 49; BOA TD, nr. 79, s. 129-130; BOA TD, nr. 387, s. 450; KKA TD, nr. 14, v. 256a-256b; Ahmet Şimşirgil, “XVI. yüzyılda Tokat Medreseleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Yıl 1992, s. 233-235.

⁹⁴³ Okudan, 2018, s. 93-94; Uzunçarşılı, Halil Edhem Bey’in 882 tarihli vakfiye kaydında “Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey bin Mehmed Bey Çelebi bin Ali Bey” olarak yazıldığını nakletmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, 1927, s. 24; 1445 tarihli “Pir Ahmed Beğ b. Ahmed Beğ b. Mehmed Beğ Vakfi Vakfiyesi” ve 1478 tarihli “Pir Ahmed b. Mehmed Beğ Çelebi b. Ali Beğ Vakfi Vakfiyesi” için ayrıca bkz. Açıklık-Sağırılı, 2005, s. 161-163, 170-173; Aykaç, 2021, s. 1775-1777.

⁹⁴⁴ Uzunçarşılı, 1927, s. 23-24; Gökbilgin, 1979, s. 405-406; KKA TD, nr. 14, v. 137b.

⁹⁴⁵ KKA TD, nr. 14, v. 137b.

⁹⁴⁶ Eyice, 1963, s. 37.

⁹⁴⁷ 1530 yılı muhasebe defterinde Sivas merkezde zaviye tasarrufunda bulunan bazı yerler “zeminha-i Vakf-ı pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey li-zaviye el-evlad der nefsi Sivas” başlığı

defterlerinde evkaf defterinde zaviye hakkında vakıf gelirleri dışında bir bilgiye ulaşılammıştır. 15 Nisan 1764 tarihli bir kayda göre Şerefeddin yani Hoca Münir zaviyesinin zaviyedarı ile Pir Ahmed Bey zaviyesinin zaviyedarının Monla Numan Halife olduğu anlaşılmaktadır. Fakat onun ölümünden sonra bu iki zaviyenin vakfının zaviyedarlığı kardeşi Monla Sait Halife'ye tevcih edilmiştir.⁹⁴⁸ Zaviyenin 19. yüzyılın sonlarında ayakta olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁴⁹

Pir Ahmed Bey bin Mehmed Bey Çelebi bin Ali Bey vakfiyesine göre Pir Ahmed Bey, Sivas ve Tokat'ta zaviye için çok sayıda köy ve mezra vakfetmiştir. H. 877 (M. 1472-1473) tarihli vakfiye kaydına göre Yıldız'da 7, Zara'da 2, Havik ya da Koçhisar kazasında 13 yerin hâsılatı Pir Ahmed Bey vakfına aittir.⁹⁵⁰ Tahrir defterlerinde ilk olarak 1455 yılı tahririnden Sivas Vilayetine tabi çok sayıda köyün Pir Ahmed Bey hassı olduğunu öğreniyoruz ancak bu vakıf akarlarının hangilerinin zaviye vakfı olduğu belli değildir.⁹⁵¹ Buna karşılık 1485 yılı tahririnde Sivas'a tabi Kızılca Viran namı diğer Demürcilik, Yıva, İkra, Erikli Geçüdü, Ağgi köylerinin malikâne gelirinin tamamını tasarruf eden zaviye Zülün köyünün $\frac{1}{2}$, Yenice İstanos köyünün $\frac{1}{2}$, Göbedun köyünün $\frac{3}{4}$, Bedel köyünün $\frac{1}{4}$, Oğlakçı köyünün $\frac{1}{4}$ hissesine sahiptir. Aziz köyündeki Süvari mezarının tamamı da zaviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca Sivas'ta Komanat nahiyesine tabi nefsi-i Komanat'ta bulunan bir çiftliğin malikânesinin de zaviyeye ait olup çiftliğin Pir Ahmed Bey tasarrufunda olduğu ve ziraat yapılan bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Sivas'ta Kafırni nahiyesine tabi Ceğcek ve Ağıl-ı Pir Hasan köylerinin

altında yazılmıştır. BOA, TD, 387, s. 498; Ayrıca aynı defterde "Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey bi-hüccet-i evlad ve zaviye-i hod der nefsi-i Tokat" ifadesiyle de kaydedildiği görülmektedir. BOA, TD, 387, s. 506; Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey zaviyesi için bkz. BOA TD, nr. 19, s. 422, 423; BOA TD, nr. 79, s. 70; BOA, TD, 387, s. 438, 440, 442, 498, 516; KKA TD, nr. 583, v. 44b.

⁹⁴⁸ EV, HMM, d. 5413, v. 10b.

⁹⁴⁹ Açıkel, 2015, s. 41-58.

⁹⁵⁰ Uzunçarşılı, 1927, s. 23-24; Okudan, vakfiye için Hicri 1 Zilhicce 882 (6 Mart 1478) tarihini vermektedir. Okudan, 2018, s. 93-94.

⁹⁵¹ Tahrir defterlerine göre 1455 yılından itibaren Sivas'a tabi Todurga, Yenice İstanos, Zara, Kutlapa ve Adış köyleri ile Gilmigad nahiyesine tabi Karakoç Köyündeki Ekecek mezarı gibi pek çok yerin bir kısmı ya da tamamı Pir Ahmed Bey vakfı olarak kayıtlıdır. Ayrıca Todurga köyünün gelirleri birkaç hisseye ayrılmıştır. Pir Ahmed Bey, köyün malikânesinin 2 hissesi ile divanisinin tamamına sahiptir. Bu durum Eyalet-i Rum'da malikâne-divani sistemine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu sisteme göre tıpkı Pir Ahmed Bey gibi bir yerin malikâne ya da divanisinin tamamına ya da bir kısmına hatta bazen her ikisine birden sahip olunabilmekteydi. Pir Ahmed Bey vakfı için bkz. BOA TD, nr. 2, s. 482-540, 547, 553, 560-561, 563, 578, 595, 597, 600, 619, 668-669, 670-671, vd.; BOA TD, nr. 19, s. 416, 538; BOA TD, nr. 79, s. 583-586, 587-589, 625; KKA TD, nr. 14, v. 99a-100b, 113b-114a; Gökbilgin, 2006, s. 57-58.

malikânesinin tamamı ile Daduhta köyünün $\frac{3}{4}$ malikâne hissesi zaviyeye vakfedilmiştir.⁹⁵²

1519 ve 1530 yılı tahrir defterlerinde diğer defterlerin aksine zaviyenin vakıflarından elde ettiği hâsıl yazılmıştır. Buna göre 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin vakıf akarlarının durumu şöyledir: Nefs-i Sivas'ta *zeminha-i vakf-ı Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey zaviye ve evlad der nefsi Tokat* başlığı altında zaviyenin tasarrufunda olan 4 zemin kaydedilmiştir. Bunlar: Dikme Taş, Yedi Kavak, Şeyh Kaya ve Pirincik. Bunlardan ilk üç zeminin bir parçasını tasarruf eden zaviye Pirincik zemininin tamamına sahiptir.⁹⁵³ Sivas'ta Aziz köyüne tabi Süvari mezrasının malikânesinden 150 akçe hâsıl elde edilmiştir.⁹⁵⁴ İkra köyünün 1.010 akçe⁹⁵⁵, Ağgi köyünün 434 akçe malikâne gelirine karşılık Erikli Geçüdü mezrasının malikânesinden 420 akçe hâsıl elde edilmiştir. Oğlakçı köyünün 480 akçe malikâne hâsılının 120 akçesi de Pir Ahmed Bey zaviyesine aittir.⁹⁵⁶ Bedel köyünün 470 akçe malikâne hâsılının $\frac{1}{4}$ hissesi ve Göbedun köyünün 223 akçelik malikâne hâsılının $\frac{3}{4}$ hissesi de zaviye geliridir.⁹⁵⁷ 15. yüzyılda zaviye vakıfları arasında yer almayan Baş Büyük köyünün 460 akçe malikâne hâsılının tamamı⁹⁵⁸ ile Yenice İstanos köyünün 6.280 akçelik malikâne hâsılının $\frac{1}{2}$ hissesi de zaviyeye aittir.⁹⁵⁹ Öyük köyünün malikânesinin yarısı da ilk olarak 1519 yılı tahririnde zaviye vakfı olarak görülmektedir. Bu bağlamda 1.088 akçe malikâne gelirinin 544 akçesi zaviyeye aittir. Kızılca Viran nam-ı diğer Demürcilik köyünün malikânesinden 420 akçe, Yıva köyünün malikânesinden ise 702 akçe hâsıl elde edilmiştir.⁹⁶⁰ Komanat nahiyesinde Nefs-i Komanat köyünde bulunan bir çiftliğin malikânesinden 100 akçe hâsıl elde edilmiştir.⁹⁶¹ Zaviyenin Kafirni nahiyesine tabi Daduhta köyündeki hissesi değişmiş olup $\frac{1}{4}$ hissesi zaviye ve evlada vakfedilmiştir. Buna göre köyün malikâne geliri 856 akçe olup bunun 214 akçesi

⁹⁵² BOA TD, nr. 19, s. 428, 422, 423, 435, 440, 443, 447, 450, 462, 472, 481, 493, 510, 525, 527-528.

⁹⁵³ BOA TD, nr. 79, s. 511-512; BOA TD, nr. 387, s. 498.

⁹⁵⁴ BOA TD, nr. 387, s. 500.

⁹⁵⁵ BOA TD, nr. 79, s. 571-572; BOA TD, nr. 387, s. 504.

⁹⁵⁶ Sivas'a tabi Erikli Geçüdü 16. yüzyılın başlarında köy olmaktan çıkıp mezraya dönüşmüştür. BOA TD, nr. 79, s. 537, 538-539, 540; BOA TD, nr. 387, s. 506.

⁹⁵⁷ BOA TD, nr. 79, s. 582, 598-599; BOA TD, nr. 387, s. 513.

⁹⁵⁸ BOA TD, nr. 79, s. 628; BOA TD, nr. 387, s. 516.

⁹⁵⁹ BOA TD, nr. 79, s. 612-613; BOA TD, nr. 387, s. 518.

⁹⁶⁰ BOA TD, nr. 79, s. 568-569, 570; BOA TD, nr. 387, s. 504.

⁹⁶¹ BOA TD, nr. 387, s. 438.

zaviyeye ayrılmıştır.⁹⁶² Kafirni'ye tabi Ağıl-1 Pir Hasan köyünün malikâne geliri⁹⁶³ belli olmamakla birlikte zaviyenin Ceğcek köyünün malikânesinden 334 akçe hâsıl elde ettiği anlaşılmaktadır.⁹⁶⁴

16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyeye ait vakıfların durumunda bir değişiklik yaşanmamıştır. Zülün ($\frac{1}{2}$)⁹⁶⁵, Yenice İstanos ($\frac{1}{2}$)⁹⁶⁶, İkra (tamamı)⁹⁶⁷, Yıva (tamamı)⁹⁶⁸, Kızılca Viran (tamamı)⁹⁶⁹, Göbedun ($\frac{3}{4}$)⁹⁷⁰, Bedel ($\frac{1}{4}$)⁹⁷¹, Ağgi (tamamı)⁹⁷², Oğlakçı ($\frac{1}{4}$)⁹⁷³, Baş Büyük (tamamı)⁹⁷⁴ ve Kafirni nahiyesine tabi Ağıl-1 Pir Hasan (tamamı)⁹⁷⁵, Daduhta ($\frac{1}{4}$)⁹⁷⁶, Ceğcek (tamamı)⁹⁷⁷ köylerindeki hisseleri önceden olduğu gibi zaviye tasarrufundadır. Yine Komanat nahiyesine tabi Nefs-i Komanat köyünde bulunan bir çiftliğin zaviyeye ait hissesindeki durumu da değişmemiştir.⁹⁷⁸ Erikli Gecidü mezrası ise zaviye vakfı olmaktan çıkıp Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey vakfı olarak yazılmıştır.⁹⁷⁹

Vakıf defterine göre Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey evkafı şöyledir: Vakfiyesinde Sivas'a tabi mezralar olarak bahsi geçen Dikme Taş, Yedi Kavak, Şeyh Kaya ve Pirincik vakıf defterinde de zemin olarak yazılmıştır. Kızılca Viran nam-ı diğer Demürcilik, Yıva, İkra, Ağgi, Erikli Geçüdü köyünün malikânesinin tamamı ve Zülün köyünün malikânesinin yarısı, Oğlakçı ve Bedel köylerinin malikânesinin 5 sehimden 3 sehim, Göbedun köyünün malikânesinin $\frac{3}{4}$, Yenice İstanos köyünün malikânesinin $\frac{1}{4}$, Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey evladı ve zaviyesine vakfedilen yerler ve hisseleridir.⁹⁸⁰ Tahrir defterlerinde olduğu gibi vakıf defterinde de zaviye hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

⁹⁶² 1485 yılı tahririnde Daduhta köyünün malikânesinin $\frac{3}{4}$ hissesini tasarruf eden zaviye 1519 yılından itibaren $\frac{1}{4}$ hissesini tasarruf etmeye başlamıştır. BOA TD, nr. 79, s. 70; BOA TD, nr. 387, s. 440.

⁹⁶³ BOA TD, nr. 79, s. 90-91; BOA TD, nr. 387, s. 442

⁹⁶⁴ BOA TD, nr. 79, s. 88; BOA TD, nr. 387, s. 442

⁹⁶⁵ BOA TD, nr. 287, s. 27; KKA TD, nr. 14, v. 81b.

⁹⁶⁶ BOA TD, nr. 287, s. 40-41; KKA TD, nr. 14, v. 99a-100b.

⁹⁶⁷ BOA TD, nr. 287, s. 42-43; KKA TD, nr. 14, v. 100b.

⁹⁶⁸ BOA TD, nr. 287, s. 48; KKA TD, nr. 14, v. 102b.

⁹⁶⁹ Kızılca Viran nam-ı diğer Demürcilik köyü, BOA TD, nr. 287, s. 374; KKA TD, nr. 14, v. 41b.

⁹⁷⁰ BOA TD, nr. 287, s. 387-388; KKA TD, nr. 14, v. 48a-49b.

⁹⁷¹ BOA TD, nr. 287, s. 401; KKA TD, nr. 14, v. 54b.

⁹⁷² BOA TD, nr. 287, s. 416-417; KKA TD, nr. 14, v. 62b-63a.

⁹⁷³ BOA TD, nr. 287, s. 433; KKA TD, nr. 14, v. 69a.

⁹⁷⁴ BOA TD, nr. 287, s. 446; KKA TD, nr. 14, v. 76a.

⁹⁷⁵ BOA TD, nr. 287, s. 149; KKA TD, nr. 14, v. 206b-207a.

⁹⁷⁶ BOA TD, nr. 287, s. 152; KKA TD, nr. 14, v. 208b.

⁹⁷⁷ BOA TD, nr. 287, s. 182; KKA TD, nr. 14, v. 223b.

⁹⁷⁸ BOA TD, nr. 287, s. 73; KKA TD, nr. 14, v. 158a.

⁹⁷⁹ BOA TD, nr. 287, s. 50.

⁹⁸⁰ KKA TD, nr. 583, v. 44b.

1.88. Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali Zaviyesi

Turhal merkezde bulunan zaviyelerden biridir. Zaviye 1530 yılı muhasebe defterinde *Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali* adıyla yazılmışken diğer defterlerde *Pir Ahmed der-dest-i Ahi Ali* olarak kayıt altına alınmıştır.⁹⁸¹ 1121/1128 tarihli bir kayda göre Selçuklular zamanında kurulmuştur.⁹⁸² Pir Ahmed Dede zaviyesine ilk olarak 1519 yılı tahrir defterinde rastlanmaktadır. Bununla birlikte 1485 yılı tahririnde Turhal merkezde *el-muaf ba-emr-i padişah-ı alempenah Mevlana Seydi Ahmed* adıyla kayıtlı kişinin zaviye kurucusu olması muhtemeldir.⁹⁸³ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin zaviyedarı berat-ı hümayun ile Yusuf adlı bir kişidir.⁹⁸⁴

Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali zaviyesi 7 müdlük yer olan *çiftlik-i zaviye* tasarruf etmektedir. Ayrıca *üç rub'ı malikânesiyle zaviye tasarruf eder* notu düşülmüştür. Zaviyenin hâsılı 16. yüzyılın ilk yarısında 200 akçe iken yüzyılın ikinci yarısında 300 akçeye çıkmıştır.⁹⁸⁵

1.89. Pir Havend / Çöreği Büyük Zaviyesi

Pir Havend zaviyesi Selçuklu dönemi yapılarındandır. Önceden “darü'l-hayr” olan yapının odalarının birinde iki, diğerinde bir kabir bulunmaktadır. İ. H. Uzunçarşılı, sağlam kalan kapısının üst kısmında bulunan “dairevi çiçek” süslemesinden ötürü Çöreği Büyük olarak anıldığını söylemektedir. Ayrıca kapının üstünde bir geyik ya da dağ keçisi resmi ile İranlı şair Firdevsi'ye ait mesnevi bulunmaktadır.⁹⁸⁶ İlk olarak 1455 yılı tahririnde karşımıza çıkan zaviye tahrir defterlerinde *zaviye-i Pir Havend eş-şehri Çöreği Büyük der Komanat* olarak yer almaktadır.⁹⁸⁷ Tahrir defterlerinde Pir Havend zaviyesi Tokat kazasına

⁹⁸¹ BOA TD, nr. 79, s. 306; BOA, TD, 387, s. 475; KKA TD, nr. 12, v. 92b; KKA TD, nr. 583, v. 66b.

⁹⁸² “Şeyh Şihabu'd-din Sühreverdi hazretleri kasabanın şimalinde Tokat suyu dedikleri nehr-i azimin kenarında tekiyesi ve türbe-i şerifleri vardır. Ve nehr-i mezburun karşısında Şihabu'd-din Sultan'ın muhazisinde Pir Ahmet Dede Sultan'ın türbe-i şerife ve zaviyesi vardır.” Bayram, 2017, s. 24.

⁹⁸³ BOA TD, nr. 19, s. 175; BOA TD, nr. 79, s. 306.

⁹⁸⁴ KKA TD, nr. 12, v. 92b; KKA TD, nr. 583, v. 66b.

⁹⁸⁵ BOA, TD, 387, s. 475; BOA TD, nr. 79, s. 306; KKA TD, nr. 12, v. 92b; KKA TD, nr. 583, v. 66b.

⁹⁸⁶ Uzunçarşılı, 1927, s. 71-72; Eyice, 1963, s. s. 21; Zaviye hakkında Ali Açikel tarafından “Tokat Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı (1453-1839) ve Çöreğibüyük Köyü Türbesi” adıyla yapılmış kapsamlı bir çalışma bulunmaktadır. Bkz. Ali Açikel, “Tokat Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı (1453-1839) ve Çöreğibüyük Köyü Türbesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 85, Bahar 2018, s. 103-125.

⁹⁸⁷ BOA TD, nr. 19, s. 507, 523; BOA TD, nr. 79, s. 66, 86; BOA, TD, 387, s. 440, 442; BOA TD, nr. 287, s. 162, 168; KKA TD, nr. 14, v. 213b, 216b.

tabi Komanat nahiyesinde Şeyh köyünde kaydedilmiştir. Günümüze yalnızca türbesi ulaşan yapının bugün Tokat'ın Çöreği Büyük köyünde olduğu bilinmektedir. Zaviyenin kurulduğu Şeyh köyünün adı sonradan Çöreği Büyük olarak anılmaya başlanmıştır.⁹⁸⁸ 15. ve 16. yüzyıl tahrir defterlerinde Çöreği Büyük adıyla bir köye rastlanmamaktadır. Ayrıca zaviyenin kurucusunun aşireti nedeniyle Çöreği Büyük adını alması ihtimal dâhilindedir.⁹⁸⁹

17. yüzyıl ortalarında Tokat'ı ziyaret eden Evliya Çelebi burada bulunan zaviyeler arasında Çöreği Büyük zaviyesini de sayar ve zaviyeden “şehrin kıblesi tarafında bir bayır yerde Çöreğibüyük Tekkesi, mesiregah tekkedir. Bu da Al-i Aba-yı Bektaşî meskenidir” şeklinde bahsetmektedir.⁹⁹⁰ Uzunçarşılı ise Kitabeler adlı çalışmasında zaviyeyi “Niksar kasabasına girilirken sağda tesadüf edilen ve Üç Kardeşler Çeşmesi karşısında bulunan Çöreği Büyük Tekyesi” olarak anlatmaktadır.⁹⁹¹ 1729 yılına ait tevliyet ve zaviyedar beratı kaydında zaviye vakfi *Çöreği Büyük nam karyede vaki' merhum Şeyh Pir Havend evkafi* olarak kaydedilmiştir.⁹⁹²

Evliya Çelebi, Çöreği Büyük tekkesinin Bektaşî meskeni olduğunu söylemektedir. Fakat tahrir defterlerinde bunu destekleyecek bir bilgiye rastlanmamıştır. Ali Açık, Şeyh Ebu'l-Vefa el-Bağdadi'nin Anadolu'ya gönderdiği halifelerinden birinin Şeyh Mehmed Perhevendi olması ve kabrinin Çöreği Büyük köyü yakınlarında olması hasebiyle zaviyenin banisi olabileceğini ileri sürmektedir. Pir Havend'in torunu tarafından 1453 yılında inşa edilen türbe kitabesine göre Pir Havend'in 14. yüzyılın ikinci yarısı içinde yaşadığı tahmin edilmektedir.⁹⁹³ Tüm bu bilgiler ışığında zaviyenin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 15. yüzyıldan önce bölgede kurulan zaviyelerden olduğu anlaşılmaktadır.

⁹⁸⁸ Açık, 2018, s. 105, 117; Türbenin mimari özellikleri için bkz. Şahin, 2019, s. 77-81.

⁹⁸⁹ Açık, 2018, s. 118.

⁹⁹⁰ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, Haz. Seyit Ali Kahraman, 5. Kitap-1. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 93; Evliyâ Çelebî b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini*, ed. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, ve Yücel Dağlı, c. V (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), <https://archive.org/details/EvliyelebiSeyahatnmesi/V/page/n67/mode/2up?q=Tokat.>; Maden, 2013, s. 112-113.

⁹⁹¹ Uzunçarşılı, 1927, s. 71-72.

⁹⁹² “Tokat'ta Komenat nahiyesine tabi Çöreği Büyük nam karyede vaki' merhum Şeyh Pir Havend evkafının tevliyet ve zaviyedarı olan ...” TŞS, nr. 1, s. 104.

⁹⁹³ Açık, 2018, s. 105-106.

15. yüzyılda zaviye şeyhi, Pir Havend'in oğlu Seyyid Hasan olup 1519 yılında hala bu görevi yürüttüğü anlaşılmaktadır.⁹⁹⁴ 1554 yılı tahrir defterine göre berat-ı hümayun ile zaviyedar olan Hüseyin, 1574 yılına kadar bu görevi yürütmüştür. 1574 yılı tahririnde Şeyh köyünde Şah Hüseyin veled-i Emir Dede ve Ali Dede veled-i Hüseyin adıyla kayıtlı zaviyedarlar da muhtemelen onun çocuklarıdır.⁹⁹⁵ 1729 yılında zaviye evkafının mütevellî ve zaviyedarı *evladiyet ve meşrutiyet üzere* Hüseyin Halife'dir.⁹⁹⁶ Bu bağlamda zaviyenin 18. yüzyılda faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁹⁷

Zaviye, Tokat kazasında Komanat nahiyesine tabi Şeyh Köyü⁹⁹⁸ ile Bozye Armut mezarası ve Kafirni nahiyesine tabi Kırık köyünün malikânesinden gelir elde etmiştir. 1455 tarihli 2 numaralı tahrir defterinde Ali Dede zaviyesi vakfî olarak kaydedilen Kevahlı köyü sonradan Şeyh Pir Havend zaviyesine vakfedilmiştir.⁹⁹⁹ 1485 yılı tahririne göre Komanat'a tabi Şeyh köyü, köye tabi Siroz mezarası; Kafirni'ye tabi Kırık ve Kevahlı köylerinin malikânesinin tamamı zaviye gelirleridir. Pir Havend zaviyesinin vakıf akarlarında 1519 ve 1530 yılı tahrirlerinde bir değişiklik yaşanmamıştır.¹⁰⁰⁰ II. Mehmet dönemi tımar icmal defterine göre zaviyenin vakıflarından elde ettiği toplam gelir 2.020 akçedir.¹⁰⁰¹ 16. yüzyılda ise zaviyenin vakıflardan elde ettiği gelirlerin arttığı görülmektedir. Şeyh köyünün ve köye tabi Siroz mezarasının malikâne geliri köye bağlı Hoca Ruzbe zaviyesi vakfî¹⁰⁰² ve Daru'l-hayr¹⁰⁰³ vakfî ile birlikte 4.240 akçe olarak toplu şekilde yazılmıştır. Kafirni nahiyesine tabi Kırık köyünün 226 akçelik malikâne geliri ile Kevahlı köyünün 1.079 akçe malikâne gelirinin tamamı da yine zaviyeye aittir.¹⁰⁰⁴ Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde yer alan 10 numaralı tahrir

⁹⁹⁴ BOA TD, nr. 19, s. 495; BOA TD, nr. 79, s. 54-55.

⁹⁹⁵ BOA TD, nr. 287, s. 81; KKA TD, nr. 14, v. 161b-162a.

⁹⁹⁶ TŞS, nr. 1, s. 104.

⁹⁹⁷ Maden, 2013, s. 100-101; Altıntakan, 2014, s. 44-45.

⁹⁹⁸ Köyün adı yalnızca 2 numaralı defterde karye-i Şeyh Köy olarak geçmektedir. Sonradan yalnızca karye-i Şeyh olarak anılmaya başladığı anlaşılmaktadır.

⁹⁹⁹ BOA TD, nr. 2, s. 180, 183, 637, 639.

¹⁰⁰⁰ BOA TD, nr. 19, s. 495, 496, 507, 523; BOA TD, nr. 79, s. 54-55, 66, 86; BOA TD, nr. 387, s. 439, 440, 442.

¹⁰⁰¹ "Tımar-ı Seydi Hasan ki Pir Havend zaviyesine vakfiyet üzere tasarruf olunuvirdi zaviye-i mezkure işledüb yılda bir eşküncü vire. Karye-i Şeyh Köy ma' çiftlik tabi Komanat hasıl-ı 1.440, Karye-i Kırık tabi Kafirni hasıl-ı 100, Karye-i Kevahlı tabi Kafirni hasıl-ı 480", BOA TD, nr. 15, s. 116.

¹⁰⁰² Vakf-ı zaviye-i Hoca Ruzbe der Tokat.

¹⁰⁰³ Vakf-ı Daru'l-hayr der Niksar.

¹⁰⁰⁴ BOA TD, nr. 79, s. 66, 86; BOA, TD, 387, s. 439, 440, 442; BOA TD, nr. 287, s. 81, 162, 168; KKA TD, nr. 14, v. 161b-162b, 213b, 216b.

defterine göre 16. yüzyılın ikinci yarısında Niksar'a tabi Gözekse köyünün malikâne hissesinin Pir Havend evladına vakfedildiği görülmektedir. Defterde zaviye hakkında bir bilgi yer almamaktadır.¹⁰⁰⁵ 1813 tarihli hurufat defterine göre ise Gözekse köyünün Pir Havend vakfına ait olduğu ve vakfın tevliyetinin Seyyid Hasan ile Seyyid Mehmed'e tevcih edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁰⁶

1.90. Rodik/Zorbey Köyü zaviyesi

Zaviyenin Niksar kazasına tabi Rodik/Zorbey köyünde olduğu anlaşılmaktadır. Köyde muhtemelen sonradan bir zaviye kurduğundan zaviye köyün adı ile anılmaktadır. Nitekim tahrir defterlerinde *karye-i mezbure zaviyesine* ifadesi ile bahsi geçmektedir.¹⁰⁰⁷

Rodik /Zorbey köyünün malikâne geliri Melik Danişmend zaviyesine vakfedilmişken divanisi köydeki zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında köyün hâsılı 2.495 akçe iken malikânesi 1.828 akçedir.¹⁰⁰⁸ Zaviyeye dair kaynaklarda başka bilgiye ulaşılamamıştır.

1.91. Seydi Ali Şir / Şeyh Alişir Zaviyesi

Seydi Ali Şir zaviyesi Karahisar-ı Behramşah kazasında Müşalim Kalesi içinde yer almaktadır.¹⁰⁰⁹ Elvan Çelebi Menakıbu'l-Kudsiyye adlı eserinde Şeyh Alişir adında iki farklı şahsiyetten bahsetmektedir. Bunlardan biri İskilib'de iken diğerinin nerede yaşadığından bahsetmemiştir. Şeyh Alişir zaviyesi muhtemelen Elvan Çelebi'nin adını verdiği fakat nerede yaşadığını söylemediği Şeyh Alişir tarafından 14. yüzyılın ilk yarısında kurulmuştur.¹⁰¹⁰

Tahrir defterlerinde Seydi Ali Şir¹⁰¹¹, Seydi Ali Sad¹⁰¹² ve Ali Şir¹⁰¹³ olarak bahsi geçen zaviye ile Oluğu Uzun ve Muhlis köylerinin malikâne gelirini tasarruf

¹⁰⁰⁵ KKA TD, nr. 10, v. 59b-60a.

¹⁰⁰⁶ Zaviyenin 16. yüzyıldan sonraki vakıf durumu için bkz. Açıklık, 2018, s. 110.

¹⁰⁰⁷ Köyün adı 16. yüzyıl tahrir defterlerinde Rodik/Zodik olarak okunmasına rağmen 18. yüzyıla ait vakıf defterinde açık bir şekilde Zorbey olarak geçmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 54, s. 111; BOA TD, nr. 387, s. 560; KKA TD, nr. 10, v. 42b; EV. d. 14139, s. 2.

¹⁰⁰⁸ BOA TD, nr. 54, s. 111; BOA TD, nr. 387, s. 560; KKA TD, nr. 10, v. 42b; EV. d. 14139, s. 2.

¹⁰⁰⁹ BOA TD, nr. 2, s. 306; BOA TD, nr. 19, s. 168, 169, 172; BOA TD, nr. 79, s. 259, 260, 263; BOA TD, nr. 387, s. 465; KKA TD, nr. 583, v. 49a; KKA TD, nr. 12, v. 183b; Yusuf Küçükdağ-Ayşe Değerli-Bekir Şahin, *Vesaik-i Bektaşiyân'a Göre Osmanlı Devleti'nde Bektaşî Tekkeleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2015, s. 23.

¹⁰¹⁰ Elvan Çelebi, 1995, s. 160-161.

¹⁰¹¹ BOA TD, nr. 2, s. 306; BOA TD, nr. 19, s. 168; BOA TD, nr. 79, s. 259; KKA TD, nr. 12, v. 183b; KKA TD, nr. 583, v. 49a.

¹⁰¹² BOA TD, nr. 387, s. 465.

eden Seyyid Alişar¹⁰¹⁴ ya da Şeyh Ali Şir¹⁰¹⁵ olarak kayıtlı zaviye aynı zaviye olmalıdır. Nitekim Oluğu Uzun köyünün malikâne geliri 1576 yılı evkaf defterinde Seydi Ali Şir zaviyesinin vakıf gelirleri arasında yer almaktadır.¹⁰¹⁶ Ayrıca Şeyh Ali Şir zaviyesinin başka belgelerde kaydına rastlanmaması aynı zaviye olduğu fikrini güçlendirmektedir. Büyük ihtimalle tahrir emini tarafından nefis içinde yer alan zaviyenin kırsalda yer alan gelirleri kaydedilirken *seydi* ve *şeyh* ifadeleri birbiri yerine kullanılmış olmalıdır.

Zaviyenin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte vakfiye kaydına göre Seyyid Ali Şir'in 14. yüzyılın başlarında hayatta olduğu düşünülmektedir.¹⁰¹⁷ İlk kaydına 1455 tarihli tahrir defterinde rastlanılan zaviye vergiden *muaf* olarak yazıldığı için zaviyedarlar tek tek kaydedilmemiştir.¹⁰¹⁸ 1485 yılında zaviye şeyhi Seyyid Gazi ile birlikte 6 nefer nüfusu bulunurken 1519 yılında zaviye şeyhi Kerim Seydi veled-i Nazır Seydi¹⁰¹⁹ ile birlikte 7 neferi bulunmaktadır. 1530 yılına ait muhasebe-icmal defterinde 7 nefer zaviyedar olarak görülmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde zaviyede kayıtlı kişi sayısı 19 mücerred, 6 müzevvec ile toplam 25 nefere çıkmış olup bunlar *zaviyedaran ve zaviyedarzadegân* olarak belirtilmişlerdir.¹⁰²⁰ Zaviyedar sayısındaki artış dikkat çekicidir. *Evlada meşrut* olduğu üzere berat-ı hümayun ile zaviye şeyhi olan Seyyid Hamid, Seyyid Cafer, Seyyid Ömer ve Seyyid Hacı Mezid *ayende ve revendeye hizmet* etmektedirler.¹⁰²¹ Zaviyenin hangi tarikata ait olduğu tahrir defterlerinden anlaşılmamakla birlikte sonraki dönemlerde Bektaşilerce kullanılmıştır. Nitekim *Vesaik-i Bektaşiyân*'da 1742 tarihli kayda göre zaviyedarlığın Bektaşilere verildiği belirtilmektedir.¹⁰²²

¹⁰¹³ BOA TD, nr. 19, s. 172.

¹⁰¹⁴ BOA TD, nr. 2, s. 307, 308.

¹⁰¹⁵ BOA TD, nr. 19, s. 169; BOA TD, nr. 79, s. 2760; BOA TD, nr. 387, s. 465.

¹⁰¹⁶ KKA TD, nr. 583, v. 49a.

¹⁰¹⁷ Murat Hanilçe, "Yozgat'ın Kuzey İlçelerinin Osmanlı Taşra Teşkilatı İçerisindeki Yeri (XV ve XVI. yüzyıl)", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Konferans 2016)*, Yozgat, 2020, s. 224.

¹⁰¹⁸ *Zaviye-i Seydi 'Ali Şir der... Seydi 'Ali veled-i Seydi Mezid ve Şeyh Ahmed ve Şeyh Yusuf biraderan*. BOA TD, nr. 2, s. 306.

¹⁰¹⁹ Büyük ihtimalle Seyyid Gazi'nin torunudur. Çünkü bu tahrirde kayıtlı neferlerden bir tanesi Satr (?) Seydi veled-i Seydi Gazi'dir.

¹⁰²⁰ BOA TD, nr. 19, s. 168; BOA TD, nr. 79, s. 259; BOA TD, nr. 387, s. 465; KKA TD, nr. 12, v. 183b.

¹⁰²¹ KKA TD, nr. 583, v. 49a.

¹⁰²² Küçükdağ vd, 2015, s. 23.

1455 yılında bir çiftlik ile Oluğu Uzun ve Muhlis köyünün malikâne gelirlerini tasarruf ettiği belirtilen zaviyenin ne kadar geliri olduğu yazılmamıştır.¹⁰²³ 1485-1486 tarihinde bu yerler ile Kuldan mezrasının malikâne-divani gelirlerini tasarruf eden zaviyenin geliri 90 akçedir.¹⁰²⁴ Zaviyenin vakıflardan 1519 yılı defterine göre 650 akçe¹⁰²⁵ 1530 yılı muhasebe-icmal defterine göre ise toplamda 2.580 akçe geliri vardır.¹⁰²⁶ 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde buğday ve arpa üretiminin yapıldığı zaviye çiftliğinden 340 akçe tasarruf etmiştir. Yine bu tarihte de Oluğu Uzun köyünün malikâne gelirini almasına rağmen gelirin ne kadar olduğu yazılmamıştır.¹⁰²⁷ Yüzyılı aşkın zaman dilimi içinde zaviye gelirinin arttığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen bazı defterlerde zaviyenin vakıf olarak tasarruf ettiği malikâne gelirlerinin ne kadar olduğu yazılmamış büyük ihtimalle zaviyenin geliri köyün toplam hâsılı içinde verilmiştir.

1.92. Seydi Ömer / Malum Seydi Zaviyesi

Seydi Ömer zaviyesi 1295 tarihli vakfiye kaydına göre “Şeyh Bahaeddin Ömer Seydi b. Şeyh İsmail” tarafından kurulmuştur.¹⁰²⁸ Vakfiyeye göre zaviye Artuk-abad’a tabi Bulutlu köyünde kurulmuştur.¹⁰²⁹ Fakat muhtemelen Bulutlu köyünün adı sonradan değişmiş ve zaviye korucusunun adı ile anılır olmuştur. Nitekim tahrir defterlerinde Bulutlu köyüne rastlanmamakla birlikte Artuk-abad’a tabi Seydi Ömer köyü tespit edilmektedir.¹⁰³⁰ Bununla birlikte sonraki dönemlerde köyün adında tekrardan değişiklik yaşandığı, önce Malumseydi sonra Dutluca olarak anılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.¹⁰³¹ Tahrir defterlerinde zaviye-i

¹⁰²³ BOA TD, nr. 2, s. 306, 307, 308.

¹⁰²⁴ BOA TD, nr. 19, s. 168, 169, 172.

¹⁰²⁵ 1519 yılı defterine göre zaviye çiftliğinin 280 akçelik malikâne ve divani geliri ile Oluğu Uzun köyünün miktarı belli olmayan malikâne gelirini tasarruf etmektedir. Yine Kuldan mezrasının 370 akçe olan malikâne geliri de zaviyeye aittir. BOA TD, nr. 79, s. 259, 260, 263.

¹⁰²⁶ 1530 yılı muhasebe-icmal defterine göre 280 akçe zaviye çiftliğinden, 2.300 akçe Oluğu Uzun köyünün malikânesinden toplamda 2.580 akçe gelire sahiptir. KKA TD, nr. 583, v. 49a.

¹⁰²⁷ KKA TD, nr. 12, v. 183b-184a.

¹⁰²⁸ Kucur, 1993, s. 63-64.

¹⁰²⁹ Kucur, 1993, s. 63-64.

¹⁰³⁰ 1455 yılında 35 nefer nüfusu bulan Seydi Ömer köyünün 16. yüzyılın ikinci yarısında nüfusunun bir hayli arttığı ve 231 nefere ulaştığı görülmektedir. Ayrıca bu dönem köydeki neferlerden pek çoğu “becay-ı hod”, “becay-ı pedereş ma’ biraderes”, “becay-ı pedereş”, “becay-ı hod ma’ biraderan”, “becay-ı hod ma’ biraderan ve biraderzadegan” gibi ifadelerle kaydedilmiştir. Bu ifadeler köydeki nüfusun birbiriyle akraba olduklarını göstermektedir. KKA TD, nr. 12, v. 233b-235a; EV. d. 14139, s. 2.

¹⁰³¹ Kucur, 1993, s. 63-64.

Ömer¹⁰³², zaviye-i Seyyid Ömer¹⁰³³, zaviye-i Seydi Ömer¹⁰³⁴, zaviye-i Malum Seydi¹⁰³⁵ olarak farklı ifadelerle yer almaktadır.

1455 yılında Malum Seydi diğer adıyla Seydi Ömer zaviyesinin Seydi Sultan veled-i Seydi Mehmed uhdesinde olduğu anlaşılmaktadır. 1485 yılında zaviye şeyhi padişah hükmü ile Mahmud Seydi'dir. Ayrıca Seydi Ömer köyünde Seyyid Lütfullah evladı başlığı altında kayıtlı 4 nefer de muhtemelen zaviyeye mensup kişilerdir.¹⁰³⁶ 1519 yılında zaviye şeyhliğinin Seydi Ömer evladından Seydi Mehmed Çelebi bin Seydi Mahmud tasarrufunda olduğu görülmektedir. Bu dönemde Seydi Ömer köyünde Seyyid Lütfullah evladı olarak yazılan nefer sayısı 5'tir. Ayrıca 2 nefer de şeyh-zadegân olarak yazılmıştır.¹⁰³⁷ 1574 yılında zaviyenin meşihatlığı *Seydi Satılmış ve Seydi Abdurrahman ve Seydi Pir Seydi ve Abdülaziz ve Seydi Mehmed ve Mahmud ve Abdullah* tarafından müşterek olarak yürütülmektedir. Bu dönem köyün nüfusundaki artışa bağlı Seyyid Lütfullah evladının sayısının da arttığı görülmektedir. 26 neferi bulunan Seyyid Lütfullah evladına karşılık *evlad-ı şeyh-zadegân* olarak yazılanlar 17 neferden oluşmaktadır.¹⁰³⁸ Vakıf defterinde vakıf gelirleri yer alan zaviye hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bu sebeple zaviyede kimlerin vazifeli olduğu ve zaviyenin giderlerine dair bir bilgiye sahip değiliz. Seydi Ömer zaviyesinin 19. yüzyılın sonlarında ayakta olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰³⁹

1295 tarihli vakfiyeye göre “emirü'l-mükerrem Ahi Mesud b. Mahmud b. El-Hasan Sanlu” tarafından Seydi Ömer zaviyesine Artuk-abad'a tabi Bulutlu, Sapakol, Alayundlu köyleri ile Küllük, Ayrancı, Nasır, Aydoğdı Ballığı, Kilise mezraları ve Kadıncı, Karayanık mevzilerinin malikâneleri vakfedilmiştir.¹⁰⁴⁰ Tahrir defterlerine göre ise zaviyeye Artuk-abad kazasına tabi Seydi Ömer, Alayundlu ve Sapakol köyleri iki baştan vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviye Seydi Ömer Köyünden 11.117 akçe, Alayundlu köyünden 748 akçe, Sapakol köyünden

¹⁰³² BOA TD, nr. 2, s. 415-416.

¹⁰³³ EV. d. 14139, s. 2.

¹⁰³⁴ BOA TD, nr. 2, s. 416-418; BOA TD, nr. 19, s. 265-266; BOA TD, nr. 79, s. 380-381; BOA TD, nr. 387, s. 483, 485; KKA TD, nr. 12, v. 233b-234b, 235a-235b.

¹⁰³⁵ BOA TD, nr. 19, s. 275; BOA TD, nr. 79, s. 369; 1530 yılı muhasebe defterinde Balçık Hisar köyündeki vakfi yazılırken Mal'ul Seydi olarak bahsi geçmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 485; KKA TD, nr. 12, v. 231b-232a; Ayrıca bkz. Açıknel, 2004, s. 193.

¹⁰³⁶ BOA TD, nr. 2, s. 415-418; BOA TD, nr. 19, s. 265, 275.

¹⁰³⁷ BOA TD, nr. 79, s. 380-381; BOA TD, nr. 387, s. 485.

¹⁰³⁸ KKA TD, nr. 12, v. 233b-235a.

¹⁰³⁹ Açıknel, 2015, s. 55.

¹⁰⁴⁰ Kucur, 1993, s. 63-64; Açıknel, 2004, s. 193.

3.525 akçe hâsıl elde etmiştir.¹⁰⁴¹ 1455 yılında zaviye vakıfları arasında yer almayan Balçık Hisar köyünün ise 1485 yılından itibaren malikânesinin yarısı zaviyeye vakfedilmiş gözükmektedir. 1530 yılında zaviye köyün 952 akçelik malikâne hâsılının yarısını elde etmiştir. 1574 yılında ise Balçık Hisar köyünün *nısf-ı malikâne* hâsılı 500 akçedir.¹⁰⁴² Seydi Ömer köyünde bulunan 2 çift *çiftlik-i zaviye* de muhtemelen Seydi Ömer zaviyesinin tasarrufundadır. Ayrıca köye tabi Göl mezrası da Seyyid Lütfullah ve evladının tasarrufuna verilmiştir.¹⁰⁴³

1.93. Seyyid Nureddin / Zidoy Zaviyesi

Seyyid Nureddin Zaviyesi 1257 tarihli vakfiye kaydına göre “Rufai tarikatına mensup Ebubekir oğlu, Mehmed oğlu, Saru Muiddin oğlu, Seyyid Nureddin Alparslan” tarafından inşa ettirilmiştir.¹⁰⁴⁴ Sonisa ve çevresinden çok sayıda köyün vakfedildiği Seyyid Nureddin zaviyesi bize Rufai tarikatının da bölgede etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Seyyid Nureddin ile çağdaş olduğu anlaşılan ve Anadolu’daki ilk Rufai şeyhi olduğu tahmin edilen Küçük Seyyid Ahmed-i Kebir tarafından da bölgede bir zaviye kurulmuştur.¹⁰⁴⁵

Tahrir defterlerinde *Seyyid Nureddin*¹⁰⁴⁶ ve *Nureddin*¹⁰⁴⁷ olarak bahsi geçen zaviye Sonisa kazasına tabi Zidoy köyünde kurulmuştur.¹⁰⁴⁸ Zaviyenin adının kurulduğu köyden dolayı Zidoy zaviyesi olarak da anıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴¹ Zaviyenin iki baştan tasarruf ettiği vakıflardan elde ettiği gelirleri yazılırken “hasıl-ı divani ma’ malikâne” olarak kayıt altına alınmıştır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 415-418; BOA TD, nr. 19, s. 265-266; BOA TD, nr. 79, s. 380-381; BOA TD, nr. 387, s. 483, 485; KKA TD, nr. 12, v. 233b-236a; KKA TD, nr. 583, v. 74b; EV. d. 14139, s. 2.

¹⁰⁴² Balık Hisar köyü 1485 yılından itibaren zaviyeye ait vakıflar arasında yer almaktadır. 1455 yılında köyün malikânesi Pir Hasan evladına aitken divanisi Devlet Yar Bey’in tumar hassıdır. Ayrıca köyün adı defterlerde Balık Hisar, Balçuk Hisar şeklinde de okunabilmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 414; BOA TD, nr. 19, s. 275; BOA TD, nr. 79, s. 369; BOA TD, nr. 387, s. 485; KKA TD, nr. 12, v. 231b-232a; KKA TD, nr. 583, v. 74b.

¹⁰⁴³ BOA TD, nr. 19, s. 265; BOA TD, nr. 79, 380-381; BOA TD, nr. 387, s. 485; KKA TD, nr. 12, v. 233b-235a; KKA TD, nr. 583, v. 74b.

¹⁰⁴⁴ Vakfiye için bkz. Sadi Bayram, “Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan er-Rufai’nin 655 H. / 1257 M. Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi İle 996 H. / 1588 M. Tarihli Seyyid Fettah Veli Silsile-namesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXIII, Ankara, 1994, s. 31-74; Mustafa Tahralı, “Rifaiyye”, *DİA*, C. 35, İstanbul 2008, s. 100.

¹⁰⁴⁵ Bayram, 1994, s. 32, 33-34.

¹⁰⁴⁶ BOA TD, nr. 54, s. 5, 37, 57, 58, 60, 61; BOA TD, nr. 387, s. 529, 536, 537, 542; KKA TD, nr. 583, v. 62a, 63a, 63b; EV. d. 14139, s. 1.

¹⁰⁴⁷ BOA TD, nr. 54, s. 57-58; BOA TD, nr. 387, s. 536; KKA TD, nr. 583, v. 64a.

¹⁰⁴⁸ BOA TD, nr. 54, s. 37; KKA TD, nr. 12, v. 51b-52a; Osmanlı kaynaklarında Zidoy/Zeydevi olarak geçen köy bugün Amasya ilinde Taşova’ya bağlı Alparslan Beldesi’dir. Vakfiyede *vakf-ı Seyyid Nureddin der karye-i Zeytuva tabi kaza-i Sonisa* olarak tanıtılmıştır. Bkz. Bayram, 1994, s. 32; Ayrıca sonraki döneme ait vakıf kaydı için bkz. *Sonisa kazasına tabi Zidoy*

1520 yılında zaviyenin bulunduğu Zidoy/Zeydevi köyünde *hizmetkâr-ı zaviye* başlığı altında köyün nüfusundan ayrı olarak Süleyman veled-i Hacı Ahmed, Mustafa veled-i Abdullah, Nasuh veled-i İsa ve Abdullah veled-i Nasuh adında 4 nefer kaydedilmiştir. Adı geçen kişilerin zaviyede hangi vazifeye sahip oldukları belli değildir.¹⁰⁵⁰ 1574 yılında zaviye hizmetinden sorumlu olan kişi sayısı azalmış ve yalnızca Abdi veled-i Sefan(?) kaydedilmiştir.¹⁰⁵¹ Vakıf şartı gereğince tevliyet vazifesi evlada verilmektedir. 16. yüzyılda Seyyid Nureddin zaviyesinin tevliyet ve meşihatlığı Ahmed Çelebi bin Adil Bey tasarrufundadır. 18. yüzyılın ilk yarısında ise tevliyet için Abdulrezzak görevlendirilmiştir.¹⁰⁵² Vakfiyeye göre zaviyede şeyh, müteveli, hatip, müezzin, fırıncı, kâtip, ferraş görev yapmakta¹⁰⁵³ iken tahrir defterlerinde ve vakıf defterinde zaviyede kimlerin yaşadığı ve ne iş yaptıkları hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. 19. yüzyılda zaviyenin faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. 22 Safer 1276 / 20 Eylül 1859 tarihli vakıf kaydında *Seyyid Nureddin zaviye ve imaret ve tekyesi vakfi* olarak bahsi geçen zaviyenin bir külliyeeye dönüştüğü anlaşılmaktadır. Külliye içerisinde bir de cami yer almakta olup harabe haline dönen bazı kısımlarının tamiri için bir miktar gelir camiye ayrılmıştır.¹⁰⁵⁴

Seyyid Nureddin zaviyesine çok sayıda köy vakfedilmiştir. Vakfiye de adı geçen pek çok yer tahrir defterlerinde zaviye vakıfları arasında bulunmamakla birlikte¹⁰⁵⁵ Sonisa kazasına tabi Tacilü, Nureddinlü, Baş Baraklu, Tazı, Alaca Kilise, Derecik Kışlak köyleri ile Zidoy mezrasının malikânesinin tamamı Seyyid Nureddin diğer adıyla Zidoy zaviyesine vakfedilmiştir. Sonisa'ya tabi Musalu ve Zidoy/Zeydevi köylerini ise iki baştan tasarruf etmektedir.¹⁰⁵⁶ 1530 yılında Tacilü

karyesinde vaki' merhum Seyyid Nureddin zaviye ve imaret ve tekyesi vakfi, VGM, d. 217/146, s. 342.

¹⁰⁴⁹ BOA TD, nr. 54, s. 21, 23; BOA TD, nr. 387, s. 533; KKA TD, nr. 12, v. 50a-50b; KKA TD, nr. 583, v. 63b; 18. yüzyıla ait Sivas ahkâm defterinde *Sonisa kazasına vaki Zitoy tekyesi* ve *Sonisa kazasına tabi Zitoy tekyesi karyesinde vaki ecdatları Şeyh Seyyid Nureddin* şeklinde yer almaktadır. Bkz. SAD, nr. 3, s. 13/1, 23/2.

¹⁰⁵⁰ BOA TD, nr. 54, s. 37.

¹⁰⁵¹ KKA TD, nr. 12, v. 51b-52a.

¹⁰⁵² BOA TD, nr. 54, s. 37; KKA TD, nr. 12, v. 51b-52a; SAD, nr. 3, s. 12/1, 23/2.

¹⁰⁵³ 13. yüzyılda Seyyid Nureddin zaviyesinde kimlerin bu görevlerde olduğuna dair bilgi için bkz. Bayram, 1994, s. 32-33, 36.

¹⁰⁵⁴ VGM, d. 217/146, s. 342; SAD, nr. 3, s. 13/1, 23/2; Bayram, 1994, s. 33.

¹⁰⁵⁵ Vakfiye de adı geçen yerler için bkz. Bayram, 1994, s. 35-36.

¹⁰⁵⁶ BOA TD, nr. 54, s. 5, 37, 57-58, 58-59, 60-61; BOA TD, nr. 387, s. 529, 536, 537, 542; KKA TD, nr. 583, v. 62a; Nureddinlü, Alaca Kilise, Tacilü, Musalu ve Zidoy köyleri sonradan Taşabad'a tabi olmuşlardır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 63a, 63b, 64a; KKA TD, nr. 12, v. 17b-18a, 38b, 39a-39b, 42a-42b, 51b-52a; EV. d. 14139, s. 1.

köyünün malikânesinden 4.411 akçe, Nureddinlü köyünden 561 akçe, Baş Baraklu köyünden 2.134 akçe, Tazı köyünden 3.017 akçe, Alaca Kilise köyünden 269 akçe malikâne hâsılı elde edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁵⁷ 1530 yılında Musalu köyünden ise 465 akçe, Zidoy köyünden 6.421 hâsıl elde edilmiştir. Zaviye bu gelirlerin yarısını vakf olarak tasarruf etmektedir.¹⁰⁵⁸ Zidoy zaviyesinin malikânesinin tamamını tasarruf ettiği Derecik Kışlak köyünden ise 1530 yılında 220 akçe malikâne hâsılı elde edilmiştir. Tahrir defterlerine göre Sonisa'ya tabi köyde *etrakiye-i Yörükân* olarak bahsi geçen Sonisa Yörükleri yaşamaktadır.¹⁰⁵⁹ 16. yüzyılın ikinci yarısında Taşabad'a tabi Hallac köyünün malikânesi de Zidoy zaviyesine vakfedilmiştir.¹⁰⁶⁰ Sonisa kazasında Zidoy köyü haricinde Zidoy adıyla bir de mezra bulunmakta olup Hacılı cemaati meskûndur. Zidoy zaviyesi mezranın 325 akçe malikâne hâsılını tasarruf etmektedir.¹⁰⁶¹

Vakfın şartlarına göre hâsılâtın büyük kısmı zaviyenin tamir ve imarı için kullanılmaktadır. Zaviyenin mamur olması önemlidir. Geri kalanının bir kısmı ile zaviyede oturanlar ve gelen-giden için yemek pişirilmesi adına pirinç, buğday gibi ürünler satın alınmakta, bir kısmı ise öğrenciye, fakir fukaraya sadaka olarak dağıtılmaktadır. Zaviye hizmetinden sorumlu kişilerin ücretleri de yine zaviyenin giderleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.¹⁰⁶²

1.94. Seyyid İbrahim / Şeyh İbrahim Zaviyesi

Sonisa kazasına tabi Revak köyünde kurulan Seyyid İbrahim zaviyesi Şeyh İbrahim zaviyesi olarak da anılmaktadır.¹⁰⁶³ Revak köyünde köy ahalisinden ayrı olarak *Ta'allukat-ı zaviye-i Seyyid İbrahim der karye-i mezkûr* başlığı altında 16. yüzyılın ilk yarısında 8 nefer nüfus kaydedilmiştir. Neferlerin bazılarının baba adının Seyyid İbrahim olması dikkat çekmektedir.¹⁰⁶⁴ Zaviyenin ne zaman

¹⁰⁵⁷ BOA TD, nr. 387, s. 529, 536, 537.

¹⁰⁵⁸ BOA TD, nr. 387, s. 542.

¹⁰⁵⁹ Derecik Kışlak 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar Baraklu'ya tabidir. Bkz. BOA TD, nr. 54, s. 23; BOA TD, nr. 387, s. 533; KKA TD, nr. 12, v. 50a-50b; Vakıf defterinde Taşabad'a tabidir. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 63b.

¹⁰⁶⁰ KKA TD, nr. 583, v. 63b.

¹⁰⁶¹ BOA TD, nr. 54, s. 21; BOA TD, nr. 387, s. 528; BOA TD, nr. 583, v. 528.

¹⁰⁶² Bayram, 1994, s. 41-42; SAD, nr. 3, s. 23/2.

¹⁰⁶³ Tahrir defterinde hem "zaviye-i Şeyh İbrahim der Revak" hem de "zaviye-i Seyyid İbrahim der karye-i m.(Revak)" ifadesiyle yer almaktadır. Ayrıca "vakf-ı evlad-ı Seyyid İbrahim ma' zaviye" ifadesiyle de kaydedilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 54, s. 33; BOA TD, nr. 387, s. 528, 529; KKA TD, nr. 583, v. 61b, 62a, 63b; KKA TD, nr. 12, v. 18b, 31b-32a, 43b-44a.

¹⁰⁶⁴ BOA TD, nr. 387, s. 529.

kurulduğu tahrir defterlerinden anlaşılacakla birlikte Osmanlı kaynaklarında zaviyeye ilk olarak 1515 yılı tahririnde rastlanmaktadır.¹⁰⁶⁵ 16. yüzyılda Seyyid İbrahim zaviyesinin şeyhi Seyyid İbrahim evladından Seyyid Ahmed'dir.¹⁰⁶⁶ Muhtemelen meşihatlık görevi evladiyet üzere verilmekteydi. Revak köyünü halkından ayrı yazılan Seyyid İbrahim evladının sayısında 16. yüzyılın ikinci yarısında azalma olduğu görülmektedir. 1574 yılında Seyyid İbrahim evladından olanlar 5 kişidir. Bunlar Emir Hasan veled-i Seyyid İbrahim, Emir Mehmed veled-i Seyyid İbrahim, Seyyid Mehmed veled-i Seyyid Vakkas, Seyyid Han veled-i Seyyid Mahmud, Seyyid Hüseyin birâder-i O adlı kişilerdir.¹⁰⁶⁷

Zaviyenin hangi tarikata bağlı olduğu hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte Sonisa kazasında bazı yerlerin vakfedildiği *Seyyid İbrahim el-Rufai* ile zaviyeye adını vermiş olan Seyyid İbrahim'in aynı kişi olması muhtemeldir. Bu bağlamda zaviyenin Rufai tarikatına ait zaviyelerden olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁶⁸ Sonisa kazasında Rufai tarikatına ait bir zaviye olduğu ve İbn-i Battuta'nın burada konakladığı bilinmektedir.¹⁰⁶⁹ Bu bağlamda Sonisa kazasının Rufai tarikatının faaliyette bulunduğu bölgelerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Sonisa kazasına tabi Taniba köyünün malikânesinin tamamı ile Kızıl Çubuk köyünün sülûsan malikânesi (1/3) zaviyeye vakfedilmiştir. Kızıl Çubuk köyünün malikâne hissesinin geri kalanı ise Pervane medresesi ile Revak köyünde bulunan Şeyh İbrahim evladına vakfedilmiştir. Zaviyenin bulunduğu Revak köyü ise Seydi İbrahim ve Tokat'ta bulunan Barak medresesi arasında iki hisseye bölünmüştür.¹⁰⁷⁰ 1530 yılında Kızıl Çubuk köyünün malikânesinin tamamı 1.000 akçe iken Taniba köyünün malikâne hâsılı 2.060 akçedir.¹⁰⁷¹

1515 yılında Revak köyünde bulunan Seyyid İbrahim soyundan olanlardan Seyyid Ahmed ve Seyyid Ali *çift* olarak yazılmıştır.¹⁰⁷² 1574 yılında ise Seyyid İbrahim evladından olanların sayısı azalmıştır. Bu kişilerden Emir Hasan veled-i Seyyid İbrahim ve Emir Mehmed veled-i Seyyid İbrahim *çift* olarak yazılmışlardır. Ayrıca bu kişilere tahrir olurken *becay-ı pedereş* notu

¹⁰⁶⁵ BOA TD, nr. 54, s. 33, 34, 50, 385.

¹⁰⁶⁶ BOA TD, nr. 54, s. 50; KKA TD, nr. 12, v. 43b.

¹⁰⁶⁷ KKA TD, nr. 12, v. 32a.

¹⁰⁶⁸ KKA TD, nr. 12, v. 19b.

¹⁰⁶⁹ İbn Battuta, 2004, s. 417.

¹⁰⁷⁰ BOA TD, nr. 54, s. 33, 34, 50; BOA TD, nr. 387, s. 528, 529; KKA TD, nr. 12, v. 18b, 31b-32a, 43b-44a; Taniba köyü Sonradan Taşabad'a tabidir. KKA TD, nr. 583, v. 61b, 63b.

¹⁰⁷¹ BOA TD, nr. 387, s. 529.

¹⁰⁷² BOA TD, nr. 54, s. 34.

düşülmüştür.¹⁰⁷³ Mehmet Öz “*be-cay-i x*” olarak belirtilen kişilerin “toprağın kimden miras kaldığını belirtmek” amacıyla yazıldığını ileri sürmektedir.¹⁰⁷⁴ Bu durumda Seyyid İbrahim evladının bizzat tarımsal faaliyetlere katıldığı söylenebilir. *Zikr olan çiftliği ber-vech-i iştirak mutasarrıflardır* ifadesi de bunu desteklemektedir. Ayrıca Revak köyünde devlete ait arazide çeltik ekilip hâsılının Seyyid İbrahim zaviyesine gelen-geçen yolcularının hizmeti için sarf edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁷⁵

1.95. Sinan Bey / Baş Çiftlik Zaviyesi

Sinan Bey zaviyesi kurucusunun adı ile anılmaktadır. 11 Ekim 1485 tarihli vakfiyesinde *Sinanü'd-devle ve'd-din Yusuf Bey b. Abdullah* künyesi ile tanıtılmaktadır.¹⁰⁷⁶ Niksar’da bir mescit ve muallim-hane inşa ettiren Sinan Bey ayrıca Niksar’a tabi Başçiftlik köyünde ise bir cami ve zaviye inşa ettirmiştir. Başçiftlik köyünde kurulan Sinan Bey zaviyesi köyün adı ile de anılmaktadır.¹⁰⁷⁷ Tahrirlerde çoğunlukla zaviye olarak bahsi geçen yapının *tekye-i Sinan Bey* olarak da yazıldığı yerler mevcuttur.¹⁰⁷⁸ Niksar merkezde *Mescid-i Sinan Bey* adıyla bir de mahalle bulunmaktadır.¹⁰⁷⁹

Sinan Bey zaviyesi ve vakfının görevlileri hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Fakat 16. yüzyılın ilk yarısında Başçiftlik’te köyün nüfusundan ayrı *hizmetkaran-ı zaviye* başlığı altında 10 nefer kaydedilmiştir. Ayrıca *hizmetkaran-ı Sinan Bey* başlığı altında 9 nefer daha bulunmaktadır ki bunların zaviye ile bir ilgisi muhtemelen yoktur. Zaviye hizmetinde bulunanlardan 2 tanesi çift, 5 tanesi caba ve 3 tanesi nim çift olarak yazılmışlardır. Fakat hangi

¹⁰⁷³ KKA TD, nr. 12, v. 32a.

¹⁰⁷⁴ Öz, 1999, s. 47 (dipnot 24).

¹⁰⁷⁵ “... vech-i meşruh üzere ektüğü çeltüğün mahsulün zaviyelerinde varidine sarf etmek üzere kadimlik yerlerinde bir müd tohm-ı çeltük eküb mîrî arkdan suvardıklarında ...” bkz. KKA TD, nr. 12, v. 31b-32a.

¹⁰⁷⁶ Sinan Bey ve vakıfları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Açikel, “Niksar Kazası Sinan Bey Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, S. 48, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Aralık, 2017, s. 17-33.

¹⁰⁷⁷ 54 numaralı tahrir defterinde *zaviye-i Başçiftlik ve mektebhane-i Sinan Bey* olarak kayıtlıdır. Vakıf defterinde ve diğer bazı tahrir defterlerinde ise *zaviye-i Sinan bey der karye-i Başçiftlik* ifadesiyle geçmektedir. Sinan Bey muallim-hanesi ise zaviyeden ayrı ve hemen sonra yazılmıştır. Bkz. BOA TD, nr. 54, s. 100; BOA TD, nr. 387, s. 548, 558, 564, 599, 600, 605; BOA TD, nr. 255, s. 229, 470; KKA TD, nr. 583, v. 57a; KKA TD, nr. 169, v. 140a-140b, 142b, 143b, 148b; Açikel, 2017, s. 18.

¹⁰⁷⁸ 1530 yılı muhasebe defterinde “zaviye-i Başçiftlik” olarak da anılmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 548, 564; BOA TD, nr. 255, s. 212.

¹⁰⁷⁹ BOA TD, nr. 54, s. 96; BOA TD, nr. 387, s. 547; Sinan Bey mescidinin vakıfları için bkz. KKA TD, nr. 583, v. 54b.

görevlerde buldukları belirtilmemiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise yalnızca *hizmetkaran-ı Sinan Bey* ifadesiyle kayıtlı 10 nefer bulunmaktadır. Köyün nüfusundan ayrıca yazılan bu kişilerden 2 tanesi bennak, 3 tanesi mücerred, 2 tanesi de caba olarak belirtilmiştir. Ayrıca önceki tahrirden farklı olarak bu tahrirde *mu'tık*¹⁰⁸⁰ olarak ifade edilen 3 nefer karşımıza çıkmaktadır. Bu kişilerin üçünün de Abdullah adında bir kişinin çocukları olmaları dikkat çekicidir. Bu kişiler muhtemelen sonradan Müslüman olan bir gayri Müslim'in çocuklarıdır. Hizmetkârların çift, mücerred, caba olarak belirtilmeleri dervişlerin zaviye çiftliğinde doğrudan kendilerinin tarımsal faaliyetleri sürdürdüklerine bir işarettir.¹⁰⁸¹

Sinan Bey zaviyesinin gelirleri arasında köy, mezra, bağ ve bahçeler, zeminler, değirmen ve dinkhane kirası gibi çeşitli vakıf gelirleri bulunmaktadır. Osmanlı kaynaklarında Sinan Bey zaviyesi ile ilgili ilk bilgilerimiz II. Mehmed dönemine uzanmaktadır. II. Mehmed döneminde Saray, Yenice, İnce Su'ya tabi Güğercinlik köyleri ile Kargu köyünün Sinan Bey tımarı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu yerlerin Sinan Bey zaviyesinden *mensuh*¹⁰⁸² olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁸³

Sinan Bey zaviyesinin en önemli geliri Başçiftlik köyüdür. Köy, ona tabi Kuruca Göl ve Uğrun mezraları ile birlikte zaviyeye vakfedilmiştir. Başçiftlik köyü yol üzerinde olup otuz kırk yıl boyunca harap olarak kaldıktan sonra köye bağlı mezralar ile birlikte Sinan Bey'e *kadimlik yurd* sadaka olarak verilmiştir. Yol üzerinde bulunan köyün şenlenmesi için kimsenin raiyeti olmayanlar gelip yerleşsin diye burada yaşayanlar 'avarız-ı divaniyeden de muaf tutulmuşlardır. Ayrıca *kimesne dahl edüb eşkün talep etmeye* diye ellerinde hüküm bulunmaktadır. Adı geçen köyde bir cami ve tekye kurması istenen Sinan Bey'den ayrıca köyde yeni yerler açıp çiftliği tekyeye tayin etmesi istenmiştir. Başçiftlik köyünün malikânesinin bir kısmı Sinan Bey mülkü olarak kalmış büyük bir kısmını ise zaviyeye vakfetmiştir. Başçiftlik köyünde sınırları belli olan ve iki baştan tasarruf edilen çiftlik-i zaviyeden 16. yüzyılın başlarında 185 akçe gelir elde edilmiştir. Başçiftlik köyünün hâsılı ise 16. yüzyılın ilk yarısında 1.766 akçe

¹⁰⁸⁰ Köle azat eden kişi demektir. Bkz. Kanar, 2003, s. 983.

¹⁰⁸¹ 1530 yılı muhasebe defterinde Başçiftlik köyünün nüfusu 63 nefer olarak yazılmıştır. Defterde ibr önceki tahrirden bahsi geçen zaviye ya da Sinan Bey'in hizmetkârlarına dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Bkz. BOA TD, nr. 54, s. 138-139; BOA TD, nr. 387, s. 558; KKA TD, nr. 10, v. 34b-35a.

¹⁰⁸² Mensuh kelimesinin sözlük anlamı "hükümsüz bırakılmış" demektir. Bkz. Kanar, 2003, s. 883.

¹⁰⁸³ BOA TD, nr. 15, s. 182

iken ikinci yarısında köye tabi mezralarla birlikte hâsılı 11.100 akçeye çıkmıştır.¹⁰⁸⁴ Başçiftlik köyündeki vakıfları haricinde zaviye ve mektep-haneye Nıksar merkezden bir dinkhane ve iki değirmen vakfedilmiştir. Sinan Bey'in vakıfları ise bozahane, boyahane, bağ ve bahçe olarak ayrıca belirtilmiştir. 1530 yılında zaviye, mektep ve Sinan Bey'in evkaf ve emlakından toplamda 1.000 akçe hâsıl elde etmiştir.¹⁰⁸⁵

1530 yılında Koyul Hisar kazasına tabi olan Balluca köyünün malikâne gelirinin de Sinan Bey zaviyesine vakfedildiği anlaşılmaktadır. Zaviyenin buradan hâsılı 123 akçedir. 1547-1548 yıllarında ise İskefsir nahiyesine tabi olan Balluca köyünün malikâne gelirinin 2.000 akçeye çıktığı görülmektedir.¹⁰⁸⁶ İskefsir nahiyesine tabi Süleyman Gökçe köyünün malikânesinin tamamından ise zaviye 325 akçe gelir elde etmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında diğer vakıf akarlarında olduğu gibi Süleyman gökçe köyünün malikâne geliri de artmış 1.000 akçeye çıkmış fakat 1613-1614 tarihinde 900 akçeye düşmüştür.¹⁰⁸⁷ Milas nahiyesine tabi Ulu Çakra köyünün malikânesinin tamamını tasarruf eden zaviyenin hâsılı 1.390 akçedir. 17. yüzyılın ilk yarısında köyün malikâne geliri 2.950 akçeye çıkmıştır.¹⁰⁸⁸

1576 tarihli vakıf defterine göre Sinan Bey zaviyesinin vakıf akarlarının durumu ise şöyledir: Nıksar'a tabi Başçiftlik köyünün malikânesinin tamamı ile köye tabi iki çiftlik yer olan zaviye çiftliği önceden olduğu gibi iki baştan zaviye tasarrufundadır. Nıksar'a tabi Belgani köyünün tamamı ile Kovani ve Kara Taş köylerinin malikânesinin 16 sehimden 11,5 sehimi ise sonradan zaviyeye vakfedilen yerlerdendir. İskefsir'e tabi Balluca, Çakraz, Gökçe Süleymanlu köylerin malikânesinin tamamı da geçmişteki gibi yine zaviyeye aittir. Ayrıca bu dönem İskefsir'e tabi Adrın ve Kınalu köylerinin malikânesinin 16 sehiminden 11 sehimi, Kördolos ve Demürcülü köylerinin malikânelerinin 16 sehiminden 11,5 sehimi de sonradan zaviyeye vakfedilen akarlardır. İskefsir'e tabi Kuyucak ve Çengi Bahçesi köylerinin malikânesinin ¼ 'i zaviyeye vakfedilmiş olup Adrın

¹⁰⁸⁴ BOA TD, nr. 54, s. 138-139; BOA TD, nr. 387, s. 558; KKA TD, nr. 10, v. 34b-35a; Barkan, 2006, s. 347.

¹⁰⁸⁵ BOA TD, nr. 54, s. 100; BOA TD, nr. 387, s. 548.

¹⁰⁸⁶ BOA TD, nr. 387, s. 564; BOA TD, nr. 255, s. 212.

¹⁰⁸⁷ Köyün adı sonradan değişikliğe uğramış ve Süleymanlu Gökçe olarak yazılmıştır. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 605; BOA TD, nr. 255, s. 229; KKA TD, nr. 169, v. 143b.

¹⁰⁸⁸ 16. yüzyılın ikinci yarısında köyün adı değişmiş ve Ulu Çakraz-ı Cedid ifadesiyle kaydedilmiştir. Ayrıca önceden Milas nahiyesine tabi olan köy bu dönemde İskefsir'e tabidir. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 599; KKA TD, nr. 169, v. 142b.

Bükü mezrasının ise hariçten ekildiği belirtilmiştir. Abdussamed kurbunda bulunan bağ be bahçe ile değirmeni de tasarruf hakkına sahip zaviyenin Niksar merkezde bulunan boyahanenin kirasından senelik 360 akçe gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Niksar’da Hacı Eymir zemininin malikânesinin tamamı ile Taşköprü kenarında bir zemin, Yağma köyünde bir zemin ve Şafak kenarında bulunan bir zemin de zaviye vakıfları arasındadır. Saru Danişmend köyünün malikânesinin tamamı, Kazan Ali denilen bir bağ, İskefsir’e tabi İncesu ve Hatip köylerinin malikânesinin tamamı, Niksar’a tabi Camuşdiğin köyünün malikânesinin 24 sehiminden 5 sehim zaviyenin diğer akarlarıdır. Bunlarla birlikte önceden olduğu gibi Niksar’daki dinkhanenin kirasından senelik 1.500 akçe gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁸⁹ Vakıf defterinde zaviyenin vakıfları Sinan Bey muallim-hanesinin vakfından ayrı yazılmış olmasına rağmen muallim-hanenin vakıfları kaydedilirken *zıkr olunan karyelerün bazısı mezkûr muallim-hanenindir. Baki kalan zaviyeye sarf olunur* diye not düşülmüştür.¹⁰⁹⁰ 17. yüzyılın ilk yarısında Bayramlı kazasında Şemseddin nahiyesine tabi Arıkdan? köyünün 1.990 akçelik malikâne gelirinin tamamı da zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁰⁹¹ Genel olarak bakıldığında 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zaviyenin vakıf akarlarında bir artış yaşandığı anlaşılmaktadır.

1.96. Sinkuriyye Zaviyesi

Niksar merkezde kurulan zaviyelerden biri de Sinkuriyye zaviyesidir. 1574 tarihli tahrir defterine göre zaviye Niksar’ın Kopuzcu Mahallesi’nde Cami Cedit yakınlarında yer almaktadır.¹⁰⁹² Bununla birlikte Uzunçarşılı, Niksar’ın Cami Kebir Mahallesi’nde bulunan Sunguriye türbesinden bahsetmektedir. Türbede kim oldukları bilinmeyen üç kabir bulunmaktadır. Uzunçarşılı, Ahmed Danişmend Gazi’nin oğlu İsmail’in Sungur adındaki oğlunun bu kabirde yatabileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla zaviyeyi Danişmend Gazi’nin torunu Sungur’dan

¹⁰⁸⁹ Vakıf defterinde Çakraz olarak adı geçen köy Ulu Çakra köyüdür. Süleyman Gökçe köyü ise defterde Gökçe Süleymanlı olarak yazılmıştır. KKA TD, nr. 583, v. 57a.

¹⁰⁹⁰ KKA TD, nr. 583, v. 57a.

¹⁰⁹¹ BOA TD, nr. 255, s. 470.

¹⁰⁹² 1574 yılı tahririnde ayrıca “Zaviye-i Sinkuriyye der nezd-i Cami' Cedit” ve “zaviye-i Sinkuriyye der Niksar” olarak da bahsi geçmektedir. Önceki dönem tahrirlerinde Kopuzcu Mahallesi yer almasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 54, s. 96; BOA TD, nr. 387, s. 547; KKA TD, nr. 10, v. 8a, 38b-39a; KKA TD, nr. 583, v. 51b; VGM, d. 217/145, s. 340.

ötürü Danişmendli dönemi yapılarından saymaktadır.¹⁰⁹³ Fakat günümüzde bir bölümü ayakta olan zaviye, “süsleme programı, teknik ve motifleri açısından” değerlendirildiğinde 13. yüzyıl sonlarındaki örneklere benzediği için bu tarihte inşa edildiği kabul edilmektedir.¹⁰⁹⁴

Sinkuriyye zaviyesi hakkında kaynaklarda 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. 1576 yılında zaviyede 5 nefer türbehan/türbehan görev yapmaktadır. Ayrıca tevliyet görevi için evlad-ı vakıftan Yusuf bin Mahmud ve Uruz bin Ali mutasarrıf olmuşlardır.¹⁰⁹⁵ Tevliyet vazifesinin evlada meşrut olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 16. yüzyılın ikinci yarısında mütevellilik evlad-ı vakıftan Yusuf ve Uruz veledan Sinkur tasarrufundadır.¹⁰⁹⁶ Sinkuriyye zaviyesi 18. yüzyılda faaliyetini sürdürmeye devam etmiştir. Nitekim 1825 yılında zaviye es-Seyyid Mehmed Efendi ibn İsmail tasarrufundadır.¹⁰⁹⁷

Sinkuriyye zaviyesine Niksar’a tabi Eskidir¹⁰⁹⁸, Eflekan, Çor, Dutan, Onan köylerinin malikânesinin tamamı vakfedilmiştir. Tahrir ve vakıf defterlerine göre zaviyenin köylerden elde ettiği malikâne geliri dışında bir geliri bulunmamaktadır.¹⁰⁹⁹ 16. yüzyılda zaviye Eskidir köyünden 3.900, Onan köyünden 1.300, Çor köyünden 1.144, Dutan köyünden 640, Eflekan köyünden 633 akçe malikâne hâsılı elde etmiştir. Böylece zaviyenin toplam malikâne hâsılı 7. 617 akçedir.¹¹⁰⁰

Zaviyeye ait malikâne gelirleri ile önce evlada şart olan tevliyet ciheti ödemesi yapıp baki kalan mahsul ile de *ayende ve revende ta'muna sarf oluna* diye şart koşulmuştur. Mütevelliyeye ne kadar ücret ödendiği belli olmamakla birlikte 5 neferden oluşan türbehan için senelik 40 kile hinta ödenmesi şart koşulmuştur.¹¹⁰¹

¹⁰⁹³ Zaviyenin adı özellikle vakıf defterinde açık bir şekilde Sinkuriyye olarak okunmaktadır. Buna karşılık Sunkuriyye, Sunguriye gibi telaffuzlarla da anılmaktadır. Bkz. Uzunçarşılı, 1927, s. 72; Kurt, 1993, s. 268.

¹⁰⁹⁴ Ayşe Denkbalbant Çobanoğlu, “Tokat ve Niksar’da Bazı Selçuklu ve İlhanlı Yapılarındaki Çini Süslemeler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 51, Haziran 2019, s. 35, 37, 39.

¹⁰⁹⁵ KKA TD, nr. 583, v. 51b.

¹⁰⁹⁶ Vakıf defterinde “Yusuf bin Mahmud ve Uruz bin Ali” olarak geçmektedir. KKA TD, nr. 10, v. 8a; KKA TD, nr. 583, v. 51b.

¹⁰⁹⁷ VGM, d. 217/145, s. 340

¹⁰⁹⁸ Niksar’a tabi Eskidir köyünün nüfusu 1574 yılı tahririnde Müselmanan ve Gebran olarak iki ayrı başlık altında yazılmıştır. Fakat önceki dönemde ayırım yapılmadan yazılmıştır. KKA TD, nr. 10, v. 48a-48b.

¹⁰⁹⁹ BOA TD, nr. 54, s. 108, 109, 110, 123-124; BOA TD, nr. 387, s. 554, 556; KKA TD, nr. 10, v. 22a-22b, 24a-24b, 38b-39a, 48a-48b; KKA TD, nr. 583, v. 51b.

¹¹⁰⁰ BOA TD, nr. 387, s. 554, 556.

¹¹⁰¹ KKA TD, nr. 583, v. 51b.

1.97. Sultan Mahmud Garni (Gaznevi) Zaviyesi

Sultan Mahmud Garni zaviyesi Tokat'a tabi Komanat nahiyesinde Nefs-i Komanat köyündedir. 1455 yılı tahrir defterinde köyde *el-muafıyye* olarak yazılanlardan biri *Ahi Ali beray-ı ... Sultan Mahmud Garni* olup zaviye bahsi geçmemektedir.¹¹⁰² 1485 tarihli tahrir defterinde kayıt altına alınmış olan zaviye Sultan Mahmud Garni tarafından 1455 yılından sonra kurulmuş olmalıdır. Arşiv kaynaklarında zaviye, Sultan Mahmud Gaznevi¹¹⁰³ ve Sultan Mahmud Garni¹¹⁰⁴ olarak kayıtlıdır.

Zaviyenin 1485 yılında meşihatı Seyyid Mahmud'dur.¹¹⁰⁵ Belirtilmemiş olmakla birlikte muhtemelen Seyyid Mahmud, zaviye şeyhliğini 16. yüzyılın başlarında da sürdürmeye devam etmiştir.¹¹⁰⁶ 1572 yılında zaviyedarlık görevini berat-ı hümayun ile Derviş Ahmed'in yürüttüğü anlaşılmaktadır.¹¹⁰⁷ H. 1160 (M. 1747-1748) tarihli bir hükme göre zaviyenin evladiyet ve meşrutiyet üzere zaviyedarlığı Mehmed, Abdullah (?) ve Mahmud adlı üç kişi tarafından yürütülmektedir.¹¹⁰⁸ Zaviyenin 19. yüzyılın sonlarında ayakta olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁰⁹

Zaviyenin gelirlerine dair belgelerde çok fazla malumat yotur. Zaviyeye yalnızca Nefs-i Komanat'ta bir çiftlik vakfedilmiştir.¹¹¹⁰

1.98. Şeyh Abdurrahman Hankahı

Nefs-i Tokat'ta kurulmuştur. Hankahla ilgili bilgilere yalnızca 1455 yılı tahrir defterinde rastlanmaktadır.¹¹¹¹ Gelibolulu Mustafa Ali, Amasya civarında ikamet eden Şeyh Safiyü'd-Din Erdebili halifelerinden olan bir Şeyh Abdurrahman'dan bahsetmektedir. Bunların daha çok dağ başlarında ya da yüksek yerlerde sakin

¹¹⁰² BOA TD, nr. 2, s. 178.

¹¹⁰³ BOA TD, nr. 19, s. 493; SAD, nr. 3, s. 7/2.

¹¹⁰⁴ BOA TD, nr. 79, s. 52; BOA TD, nr. 287, s. 73; BOA TD, nr. 387, s. 438; KKA TD, nr. 14, v. 158a.

¹¹⁰⁵ 1519 yılında yalnızca *meşihat der tasarruf* yazılmış isim belirtilmemiştir. Fakat belirtilmese de muhtemelen Seyyid Mahmud görevi yürütmektedir. BOA TD, nr. 19, s. 493; BOA TD, nr. 79, s. 51-52.

¹¹⁰⁶ Bu tahrirde *meşihat der tasarruf* yazılıp isim belirtilmemiştir. BOA TD, nr. 79, s. 51-52.

¹¹⁰⁷ KKA TD, nr. 14, v. 158a.

¹¹⁰⁸ SAD, nr. 3, s. 7/2.

¹¹⁰⁹ Ali Açıklık, "Tokat Kazası'nda Vakıf İdaresinin Teşkilî ve Gelişimi (1835-1890)", VD, S. 43, 2015, s. 41-58.

¹¹¹⁰ BOA TD, nr. 19, s. 493; BOA TD, nr. 79, s. 51-52; BOA TD, nr. 287, s. 73; BOA TD, nr. 387, s. 438; KKA TD, nr. 14, v. 158a.

¹¹¹¹ BOA TD, nr. 2, s. 43.

olduklarını belirtmiştir.¹¹¹² Bir vakfiye kaydına göre Tokat'ta Şeyh Nizameddin Abdurrahman zaviyesi de bulunmaktadır. Sadi Kucur adı geçen zaviye ile Şeyh Abdurrahman hankahının aynı kurum olabileceği ihtimalini ileri sürse de bunu destekleyen kesin bir bilgi yoktur.¹¹¹³

1.99. Şeyh Ali Zaviyesi

1455 yılı tahririnde Tokat merkezde kayıtlı çok sayıda hankahtan biri de Şeyh Ali hankahıdır. 1485 yılı tahririnden sonra Şeyh Ali zaviyesi olarak bahsi geçmektedir. Zaviyenin meşihatı sultan beratı ile 1519 ve 1553 yıllarında Dede adlı bir dervişin tasarrufuna verilmiştir. 1572 yılında ise meşihatlık Mehmed veled-i Ali Dede'nin eline geçmiştir.¹¹¹⁴

1.100. Şeyh Aydın Zaviyesi

Şeyh Aydın zaviyesi tahrir defterlerinde Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde *mülazıman-ı Kale-i Karahisar-ı Behramşah*'tan sonra yazılmıştır. Zaviye 15. yüzyılın ikinci yarısı içinde Şeyh Aydın tarafından inşa edilmiştir. Şeyh Aydın hayatta olduğu süre zarfında zaviye şeyhliğini yürütmüştür.¹¹¹⁵

Tahrir defterlerine göre Kara Viran, Dikmenler, Kara Pınar, Kalun Harman, Künbed Viranı mezarlarının malikâne gelirleri ile *kadim'ül-eyyamdan zaviye-i mezkûreye sarf olunan* Mesture Bey mezarının malikâne ve divani gelirleri zaviyeye vakfedilmiştir. 1519 ve 1530 yıllarında zaviyenin bu yerlerden toplam geliri 2.000 akçedir.¹¹¹⁶

1.101. Şeyh Bahadır Zaviyesi

Osmanlı kaynaklarında ilk olarak 1455 tarihli TD 2 numaralı defterde tespit edilen Şeyh Bahadır zaviyesi Halka-i Has nahiyesinde yer almaktadır. 1576 tarihli 583 numaralı evkaf defterinde geçen *zaviye-i Şeyh Bahadır der karye-i Dere Şancı tabi nahiye-i Halka-i Has* ifadesinden zaviyenin Dere Şancı köyünde yer aldığı

¹¹¹² Gelibolulu, 1997, s. 193.

¹¹¹³ Kucur, 1993, s. 99-100.

¹¹¹⁴ BOA TD, nr. 2, s. 43; BOA TD, nr. 79, s. 23; BOA TD, nr. 387, s. 433; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 154b.

¹¹¹⁵ *Zaviye-i Şeyh Aydın meşihat der tasarruf mezkûr, kendü bina eylemişdir ber mucub-i defter-i Taceddin*. BOA TD, nr. 19, s. 173; BOA TD, nr. 79, s. 264; BOA TD, nr. 387, s. 465; Hanilçe, 2020, s. 225.

¹¹¹⁶ *Mezara-i mesturenin divanileri dahi kadimü'l-zamandan zaviye-i mezkûreye tasarruf olunmuş*. BOA TD, nr. 79, s. 264; BOA TD, nr. 387, s. 465.

anlaşılmaktadır. Bununla birlikte defterlerde Dere Şancı köyüne rastlanmamıştır.¹¹¹⁷ Zaviyenin hangi tarihte kurulduğunu tespit etmek mümkün değil fakat 15. yüzyılın ilk yarısı içinde kurulduğu tahmin edilmektedir.

1455 yılında Şeyh Kabil veled-i Şeyh Seyyid'in şeyh olduğu zaviyede Şeyh Ahmed ve Teberrük adında iki nefer zaviye hizmetkârı olarak görev yapmaktadır. Zaviye şeyhinin gelirinin ne kadar olduğu belirtilmeyen defterde hizmetkârların *eşdiği ve tuta geldiği yeriyle* geçimlerini sağladıkları anlaşılmaktadır.¹¹¹⁸ 1485 yılı tahririne göre padişah hükmü ile Şeyh Kabil'in görevini sürdürdüğü zaviyede *hizmetkaran-ı zaviye* olarak kayıtlı 5 nefer bulunmaktadır. Bu kişiler önceki dönemde görevli olan hizmetkârların aile üyelerindedir. Bunlardan bir tanesi mücerred olarak yazılmıştır. Ayrıca zaviyede hizmetkârlar dışında muhtemelen zaviye şeyhinin ailesinden oluşan 3 nefer daha bulunmaktadır.¹¹¹⁹ Bu bağlamda zaviyede 8 neferin yaşadığı anlaşılmaktadır.¹¹²⁰ 1519 yılı tahririne göre meşihatlık Kabil'in oğlu Mahmud'a geçmiştir. 10 nefer kayıtlı zaviyede Halil veled-i Kabil imam olarak görev yapmaktadır. Neferlerden 4'ü mücerred, 5'i caba olarak kaydedilmiştir.¹¹²¹ 16. yüzyılın ikinci yarısında Şeyh Bahadır zaviyesinde meşihatlık görevi günlük 3 akçe ile Ümran, Nebi ve Mahmud tarafından müşterek olarak yürütülmektedir. 1574 tarihli tahrir defterine göre zaviyede 36 nefer hizmetkaran olarak kayıtlıdır. Bunların 11'i caba, 15'i mücerred yazılmıştır.¹¹²² Tahrir defterlerindeki verilerden anlaşıldığı üzere zaviyede dervişlerin sayısı her dönem artış göstermiştir. 1576 tarihli evkaf defterinde de zaviyedeki dervişlerin hangi görevlere sahip oldukları belirtilmemiştir.

Zaviyenin gelirlerine bakacak olursak tahrir defterlerine göre çok büyük vakıflara sahip olmadığı görülmektedir. 1455 yılında hizmetkârların ekip biçtikleri bir arazileri olduğu anlaşılan zaviyenin 1485 yılında 2 çiftlik ve bir değirmene sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹¹²³ Bu çiftlikler ve değirmen zaviyedeki dervişlerin "toprak açıcı derviş" tiplmesine uyduğunu bize göstermektedir. Nitekim 1455 yılında zaviyedeki hizmetkârların kendi çabalarıyla elde ettikleri arazide küçük de

¹¹¹⁷ BOA TD, nr. 2, s. 319; BOA TD, nr. 19, s. 129; BOA TD, nr. 79, s. 218; BOA TD, nr. 387, s. 459; KKA TD, nr. 12, v. 163b; KKA TD, nr. 583, v. 49a.

¹¹¹⁸ BOA TD, nr. 2, s. 319.

¹¹¹⁹ Mikail (Kabil) birader-i Şeyh, Halil veled-i Şeyh Mikail (Kabil), Mahmud birader-i O.

¹¹²⁰ BOA TD, nr. 19, s. 129.

¹¹²¹ BOA TD, nr. 79, s. 218; BOA TD, nr. 387, s. 459.

¹¹²² KKA TD, nr. 12, v. 163b; KKA TD, nr. 583, v. 49a.

¹¹²³ BOA TD, nr. 2, s. 319; BOA TD, nr. 19, s. 129.

olsa iktisadi faaliyetlerde bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Muhtemelen bu yer sonradan zaviye çiftliğine dönüşmüş olmalıdır. Buradan elde edilen hububatın işlenmesi için de bir değirmen kurulmuştur.¹¹²⁴ 1519 yılında çiftlikler ile birlikte değirmeni tasarruf etmeye devam eden zaviyenin 365 akçe hâsıl elde ettiği kayıtlıdır. 1530 yılı muhasebe defterinde ise zaviyenin vakıflarının divani hâsılı 365 akçe iken malikâne hâsılı 305 akçe olarak yazılmıştır.¹¹²⁵ 1574 yılında 22,5 değirmen resmi ile birlikte 272 akçe caba (11 nefer), 396 akçe buğday (6 kile hınta), 200 akçe arpa (4 kile şair), 12 akçe keten resmi, 10 akçe adet-i ağnam, 30 akçe deştbanı ve tapu-yı zemin, 30 akçe bad-ı heva ve arusane geliri bulunan zaviyenin hâsılı 968 akçedir.¹¹²⁶ 1576 yılına ait vakıf defterine göre ise Dere Şancı köyü iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Fakat zaviye çiftliği ve değirmenden bahsedilmemektedir.¹¹²⁷ Dere Şancı köyüne yalnızca evkaf defterinde rastlanması zaviye çiftliğinin sonradan Dere Şancı köyü olarak anılmaya başlandığını düşündürmektedir.

1.102. Şeyh Bahşayış bin Seydi Gazi Zaviyesi

Şeyh Bahşayış zaviyesi 1344 tarihli vakfiyesine göre “Şeyhu’l-Bahşayış b. Eş-Şeyh Gazi” tarafından kurulmuştur.¹¹²⁸ Zaviyeye tahrir defterlerinde ilk olarak 1485 yılı TD 19 numaralı defterde rastlanmaktadır. Tahrir defterlerinde Şeyh Bahşayış bin Seydi Gazi olarak bahsi geçen zaviye, Zile kazasında Kızıl-künbed nahiyesine tabi Ilısu köyünde yazılmıştır. Ilısu köyü bugün Amasya’nın Göynücek ilçesine bağlıdır. 1574 yılında Bahşayış’ın zaviyedar olduğu zaviyede Bahşayış veled-i Gazi, Kadı veled-i O, Mehmed birader-i O, Ayas birader-i diğer, Mustafa birader-i diğer ve Bahşayış veled-i Kadı adında 6 nefer kaydedilmiştir. Fakat zaviye cemaati hakkında ayrıca bir bilgi verilmemiştir.¹¹²⁹

Zaviye kurucusu ve zaviyenin hangi tarikata bağlı olduğu kaynaklarda belirtilmemiştir. Fakat 1455 yılı tahririnde *Yörükân-ı Turhal* başlığı altında kayıtlı cemaatlerden birinin adının Ahmed veled-i Danişmend Bahşayış olması zaviyenin

¹¹²⁴ Yörük, 2017, s. 125.

¹¹²⁵ BOA TD, nr. 79, s. 218; BOA TD, nr. 387, s. 459.

¹¹²⁶ KKA TD, nr. 12, v. 163b.

¹¹²⁷ KKA TD, nr. 583, v. 49a.

¹¹²⁸ Kucur, 1993, s. 77.

¹¹²⁹ BOA TD, nr. 19, s. 243-244; BOA TD, nr. 79, s. 271, 273; BOA TD, nr. 387, s. 468; KKA TD, nr. 12, v. 178a.

bu cemaatle bir bağlantısı olabileceğini düşündürmektedir.¹¹³⁰ Şeyh Bahşayış'ın babasının adının Seydi Gazi olması dolayısıyla onun Battal Gazi ile ilişkisi olabileceği de ileri sürülmektedir.¹¹³¹ Bununla birlikte Halvetiyye tarikatının kurucusu Muhammed b. Muhammed el-Bahşi el-Halveti'nin büyük dedesi “sufi, tefsir ve fıkıh âlimi” Ahmed el-Bahşi'nin Amasya'dan göç ettiği bilinmektedir.¹¹³² Fakat bu bilgileri destekleyecek ve zaviye ile ilgili bir bağlantıları olup olmadığını anlamamızı sağlayacak herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. 19. yüzyılda zaviyenin faaliyette olduğu, zaviyeye yapılan “meşihat, tevliyet ve zaviyedarlık” atamalarından anlaşılmaktadır.¹¹³³

Tahrir defterlerine göre zaviyenin en önemli vakıf akarı Kızıl-künbed nahiyesine tabi Ilısu köyünün malikânesinin *hums* (1/5) hissesi ile Alan köyünün malikânesinin *selûsan* (1/3) hissesidir. Bunlarla birlikte zaviyenin vakıfları arasında Ilısu köyüne tabi Çörek mezrasının *öşr-i malikânesi* ile bir bağ ve bir değirmen bulunduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin 16. yüzyıl boyunca gelirlerinden elde ettiği hâsılının 703 akçe olduğu ve değişmediği görülmektedir. Ayrıca Ilısu köyünün malikânesinin geri kalan hissesinin *malikâne-i mülk-i eşkünlü-yi Behşayi* olarak kaydedilmesi de dikkat çekicidir.¹¹³⁴

1.103. Şeyh Bayram Zaviyesi

Meşhedabad nahiyesinde kurulan zaviyelerden biri de Şeyh Bayram zaviyesidir. Tahrir defterlerinden zaviyenin nahiyeye tabi Çiftlik köyünde olduğu tespit edilmektedir.¹¹³⁵ Çiftlik köyü 1455 yılı tahririnde kayıt altına alınmış olmasına rağmen zaviye hakkında bir bilgi yoktur.¹¹³⁶ Şeyh Bayram zaviyesi ile ilgili ilk veriler 1485 yılı tahrir defterinden elde edilmiştir.¹¹³⁷ Bu bağlamda zaviyenin 1455 yılından hemen sonra kurulmuş olduğu düşünülebilir.

¹¹³⁰ BOA TD, nr. 2, s. 235.

¹¹³¹ Haniççe, 2014, s. 519-520.

¹¹³² Nihat Azamat, “Bahşi”, *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 521.

¹¹³³ Kucur, 1993, s. 77.

¹¹³⁴ BOA TD, nr. 19, s. 243-244; BOA TD, nr. 79, s. 271, 273; BOA TD, nr. 387, s. 467, 468; KKA TD, nr. 12, v. 178a, 181b.

¹¹³⁵ *Zaviye-i Şeyh Bayram der karye-i mezkure*. BOA TD, nr. 19, s. 140; BOA TD, nr. 79, s. 230-231; BOA TD, nr. 387, s. 461.

¹¹³⁶ BOA TD, nr. 2, s. 274-275.

¹¹³⁷ BOA TD, nr. 19, s. 140.

1574 yılında zaviyenin şeyhinin Şeyh Ahmed olduğu ve *defter-i 'atike* dahi böyle olduğu kayıtlıdır. Şeyh Bayram zaviyesi Çiftlik köyünün malikânesinin yarısının gelirine sahiptir.¹¹³⁸

1.104. Şeyh Burunduruk Zaviyesi

Şeyh Burunduruk zaviyesi Kazabad'a tabi Eyrek Emir köyünde muhtemelen 15. yüzyılın ilk yarısında kurulmuştur.¹¹³⁹ 1455 yılında Eyrek Emir köyünde *el-muaf zaviye-i Şeyh Burunduruk* başlığı altında 3 nefer zaviye cemaati kaydedilmiştir. Bunlardan bir tanesi *Şeyh Abdi ma' Tuvi evlad-ı Şeyh Hasan* olup zaviyedar olarak yazılmıştır. Diğerleri ise zaviye şeyhi Abdi'nin kardeşleri Seydi Ahmed ve Ali'dir.¹¹⁴⁰ 1485 yılında padişah emri ile muaf yazılan zaviye cemaatinin sayısı 9'a çıkmıştır. Şeyh Burunduruk evladı olan bu kişiler zaviyedar olarak yazılmışlardır. Şeyh Turak (?) olarak yazılan kişi muhtemelen zaviye şeyhidir.¹¹⁴¹ 1519 yılında ise Eyrek Emir köyünde *evlad-ı Şeyh Burunduruk* başlığı altında yalnızca 3 kişi kaydedilmiştir. Bunlar köydeki toplam nefer içinde sayılmışlardır. Bunların dışında ayrıca *zaviye-i Şeyh Burunduruk* başlığı altında 3 farklı kişi daha yazılmıştır. Şeyh burunduruk evladı olarak yazılan kişiler muhtemelen zaviyede değil köyde yaşamaktadırlar. Bu sebeple zaviye cemaati ayrıca belirtilmiş olmalıdır.¹¹⁴² 1530 yılında ise zaviyede 5 zaviyedar kayıt altına alınmıştır.¹¹⁴³ 16. yüzyılın ortalarında Şeyh Burunduruk zaviyesinin cemaati Abdullah veled-i Çırak, Hasan veled-i O, Sadullah birader-i O'dur. Zaviyenin meşihatı sultan beratı ile Abdullah tasarrufundadır.¹¹⁴⁴ Şeyh Burunduk zaviyesinde zaviyedar olarak Şeyh Burunduk evladının görev yaptığı anlaşılmaktadır. Zaviyedarların ayende ve revendeye hizmet etmekle görevli oldukları özellikle belirtilmiştir.¹¹⁴⁵

¹¹³⁸ KKA TD, nr. 12, v. 147a.

¹¹³⁹ BOA TD, nr. 2, s. 89; BOA TD, nr. 19, s. 82; BOA TD, nr. 79, s. 164-165; 1530 yılı muhasebe defterinde Şeyh Burunduk olarak okunmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 452; BOA TD, nr. 287, s. 300-301.

¹¹⁴⁰ BOA TD, nr. 2, s. 89.

¹¹⁴¹ Muaf olarak yazılan kişiler: *Şeyh Turak, Abdi, Seyyid Ahmed, Ca'fer, ... veled-i O, İsmail, Çırak veled-i Turak, Mahmud veled-i Abdi, Şükruallah veled-i Turak*. Bkz. BOA TD, nr. 19, s. 82.

¹¹⁴² BOA TD, nr. 79, s. 164-165.

¹¹⁴³ BOA, TD, 387, s. 452.

¹¹⁴⁴ BOA TD, nr. 287, s. 300-301.

¹¹⁴⁵ *Şeyh Burunduruk zaviyesi dimekle ma'ruf zaviyede ayendeye ve revendeye hizmet ederler*. Bkz. BOA TD, nr. 19, s. 82; BOA TD, nr. 79, s. 164-165; BOA TD, nr. 387, s. 452; BOA TD, nr. 287, s. 300-301.

Şeyh Burunduk zaviyesi bir *çiftlik-i zaviye* gelirine sahiptir. Zaviyenin çiftlik dışında başka bir akarı bulunmamaktadır.¹¹⁴⁶

1.105. Şeyh Dede Zaviyesi

Yeni Müslüman nahiyesine tabi Ernebadi köyünde kaydedilen zaviye muhtemelen bu köy civarında 15. yüzyılda kurulmuştur. 1485 yılında Ernebadi köyünde padişah emri ile muaf tutulan Dede veled-i Seyyid Ahmed zaviyedar olarak kaydedilmiştir. Kurucusunun adı ile anılan zaviyede zaviyedarın kardeşi Mehmed, zaviye hizmetkârı olarak yazılmıştır. 1519 yılı tahririnde doğrudan zaviye kaydına rastlanmaktadır. Bu dönem zaviyede 4 dervişin yaşadığı Nazır veled-i Seydi Dede'nin ise zaviyedar olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin meşihati ise Seydi adlı birinin tasarrufundadır. 1530 yılında ise zaviyede 4 zaviyedar kayıtlıdır. 1574 yılında zaviyedeki dervişler hakkında bilgi yoktur fakat Şeyh Dede zaviyesinin şeyhliği Nazır Seydi'den sonra *ber-vech-i iştirak* üzere Piri ve Seydi Han uhdesine verilmiştir.¹¹⁴⁷

Dede Şeyh zaviyesi 1519 yılından itibaren 2 çiftliğin gelirine sahiptir. Çiftlikler dışında bir geliri olmayan zaviyenin 1519, 1530, 1574 yıllarında 380 akçe hâsıl elde ettiği anlaşılmaktadır.¹¹⁴⁸

1.106. Şeyh Esalis Zaviyesi

Tokat kazasında Kazabad nahiyesine tabi Tavukçu köyünün yakınlarında inşa edilen Şeyh Esalis zaviyesi muhtemelen 16. yüzyılın ikinci yarısından hemen önce kurulmuştur. Nitekim tahrir defterlerinde Tavukçu köyünden hemen sonra tahrir olunan zaviyeye ilk olarak 1554 tarihli tahrir defterinde rastlanmakla birlikte önceki dönem kaynaklarında zaviyeye dair bir bilgi yoktur.¹¹⁴⁹ Bununla birlikte Tavukçu köyü 1530 yılı muhasebe defterinde yer almaktadır.¹¹⁵⁰ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin meşihatlık görevini önce Ahi ondan sonra ise Mehmed adında bir kişi yürütmüştür.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁶ BOA TD, nr. 19, s. 82; BOA TD, nr. 79, s. 164-165; BOA, TD, 387, s. 452; BOA TD, nr. 287, s. 300-301.

¹¹⁴⁷ BOA TD, nr. 19, s. 134; BOA TD, nr. 79, s. 225; BOA TD, nr. 387, s. 460; KKA TD, nr. 12, v. 155b.

¹¹⁴⁸ BOA TD, nr. 79, s. 225; BOA TD, nr. 387, s. 460; KKA TD, nr. 12, v. 155b.

¹¹⁴⁹ BOA TD, nr. 287, s. 250-251; KKA TD, nr. 14, v. 260a-260b.

¹¹⁵⁰ BOA TD, nr. 387, s. 435.

¹¹⁵¹ BOA TD, nr. 287, s. 250-251; KKA TD, nr. 14, v. 260a-260b.

Şeyh Esalis zaviyesi berat-ı hümayun ile bir çiftlik yer tasarruf etmektedir. Muhtemelen Tavukçu köyü yakınlarında bulunan çiftliğin hem malikâne hem de divani gelirini vakf olarak elde etmekle birlikte ne kadar gelir elde ettiği belli değildir.¹¹⁵²

1.107. Şeyh Eylük Zaviyesi

Şeyh Eylük zaviyesi ile ilgili tahrir defterlerindeki ilk bilgilerimiz 1455 yılına dayanmakta ve zaviye ile ilgili 1376 tarihli bir de icazetname bulunmaktadır.¹¹⁵³ Buna göre zaviyenin 14. yüzyılın ikinci yarısında faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.

Meşhedabad'a tabi Kavacık köyünde tespit edilen zaviyenin adı tahrir defterlerinde Şeyh Eylük olarak geçmektedir.¹¹⁵⁴ Eylük adı "eski bir Türk adı" olarak bilinmektedir. İki farklı imla ile yazılmış olup Eyülük ve Eylük olarak okunmaktadır.¹¹⁵⁵ Köyün adı sonradan zaviyeden ötürü Şeyh Eylük olarak değişmiştir. Nitekim evkaf defterinde Kavacık nam-ı diğer Şeyh Eylük olarak geçmektedir.¹¹⁵⁶ Şeyh Eylük adının ise sonradan Şıhaylık olarak telaffuz edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.¹¹⁵⁷ Ayrıca Kavacık köyü 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar Meşhedabad'a tabi iken sonradan Zile kazasına tabi olmuştur. Bugün "Şeyh Eylük Türbesi ve Haziresi" Zile'nin Yeşilce köyünde bulunmakta olup Şeyh Mehmed Türbesi olarak da bilinmektedir.¹¹⁵⁸

1455 yılı tahririnde Kavacık mezrasında *cemaat-i zaviye-i mezkûr, bi-hükmi padişah* başlığı altında Şeyh Eylük zaviyesinin 6 neferi kaydedilmiş olup bunlardan biri imamdır. Kavacık mezrasında zaviye cemaati dışında kayıtlı nefer bulunmamaktadır. Bu bağlamda Kavacık muhtemelen zaviyenin etrafında zamanla oluşan yerleşim yerlerinden biridir.¹¹⁵⁹ 1485 yılında da mezra olarak

¹¹⁵² BOA TD, nr. 287, s. 250-251; KKA TD, nr. 14, v. 260a-260b.

¹¹⁵³ Halit Çal, "Tokat Zile Yeşilce Köyü Şeyh Eylük Türbesi", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya, 1993, s. 293-306.

¹¹⁵⁴ BOA TD, nr. 2, s. 281; BOA TD, nr. 19, s. 151; BOA TD, nr. 79, s. 237; BOA TD, nr. 387, s. 461; KKA TD, nr. 12, v. 149b; EV. d. 14139, s. 2.

¹¹⁵⁵ Kurt, 1995, s. 81.

¹¹⁵⁶ KKA TD, nr. 583, v. 49b.

¹¹⁵⁷ Çal, 1993, s. 293-306; M. Baha Tanman, "Geç Dönem Osmanlı Tekke Sanatında Seyyid Ahmed El-Rifa'i Türbesi Tasvirleri", *PALMET III-Sadberk Hanım Müzesi Yıllığı*, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 2000, s. 78-120; Gökbilgin, 2006, s. 60.

¹¹⁵⁸ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/kulturenvanteri/seyh-eyluk-turbesi-ve-hazire>, 20.01.2022.

¹¹⁵⁹ BOA TD, nr. 2, s. 281.

kayıtlı Kavacık'ta zaviye cemaatinin 14'e çıktığı görülmektedir. Bunlar içinde zaviye şeyhi, zaviyedar ve bir de imam bulunmaktadır. Zaviye şeyhliği Derviş Ali ve Derviş Pir Nazır tasarrufundadır. Derviş Pir Nazır aynı zamanda zaviyedar olarak da vazifelidir.¹¹⁶⁰ 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren köy olarak tahrir olunan Kavacık'ta zaviye cemaati ayrıca kaydedilmemiştir. Köyün toplamda 16 nefer nüfusu bulunmaktadır. Zaviye şeyhlerinin bu tahrirde de değişmediği görülmektedir. Fakat Kavacık köyünde bulunan neferler arasında önceki tahrirde olduğu gibi zaviye şeyhlerinin adına rastlanmamaktadır.¹¹⁶¹ 1574 yılında Kavacık köyünün nüfusu 33 nefer olup 4'ü zaviyedarıdır. Zaviyedarlardan 3 tanesi bennak 1 tanesi de mücerred olarak yazılmıştır. Zaviyenin meşihatlığı hala Pir Nazır ve Ali tasarrufunda gözükmektedir.¹¹⁶² Fakat 1576 tarihli vakıf defterine göre meşihatlık vazifesinin *evlad-ı vakıfdan* Kalender, Mehmed, Eylük, Budak ve Çıracık adlı kişiler tarafından ortak yürütüldüğü belirtilmiştir. Zaviyenin meşihatlığı "evlada meşrut" olarak vazifelendirilmiştir. Günlüğü bir akçe olan zaviye şeyhleri *ayende ve revendeye hizmet* etmekle görevlidirler.¹¹⁶³

Şeyh Eylük zaviyesinin en önemli vakıf geliri Kavacık köyüdür. 1455 yılından itibaren Kavacık'ın hem divani hem de malikâne geliri zaviyeye vakfedilmiştir. 1455 yılında hâsılı belli olmayan Kavacık mezrasının 1485 yılında hâsılı 700 akçe olarak yazılmıştır. Bunun 500 akçesi buğday, 200 akçesi arpa mahsulünden elde edilmiştir. Ayrıca Kavacık mezrasında 1455 yılında bir çiftlik kaydedilmişken 1485 yılında *mezkûr zaviye halkı dört çiftlik yer tasarruf ederler imiş* notu düşülmüştür. 16. yüzyılın ilk yarısında Kavacık köyünden elde edilen gelirin 480 akçeye düştüğü görülmektedir. Ayrıca bahsi geçen çiftliklere rastlanmamaktadır. 1574 yılında Kavacık köyünün hâsılı 2.000 akçeye çıkmıştır. Fakat 1576 yılına ait vakıf defterinde ise 500 akçe hâsıl yazılmıştır. Kısa süre içinde bu kadar büyük gelir farkının nedeni anlaşılmamaktadır.¹¹⁶⁴

¹¹⁶⁰ BOA TD, nr. 19, s. 151.

¹¹⁶¹ BOA TD, nr. 79, s. 237; BOA TD, nr. 387, s. 461.

¹¹⁶² Zaviyedarlar: Mehmed veled-i İdris-zaviyedar ba-berat (bennak), Şeyh veled-i Seydi Ali-zaviyedar(bennak), Eylik birade-i O-zaviyedar(mücerred), Kalender veled-i Ahmed-zaviyedar (bennak). KKA TD, nr. 12, v. 149b.

¹¹⁶³ KKA TD, nr. 583, v. 49b.

¹¹⁶⁴ BOA TD, nr. 2, s. 281; BOA TD, nr. 19, s. 151; BOA TD, nr. 79, s. 237; BOA TD, nr. 387, s. 461; KKA TD, nr. 12, v. 149b; KKA TD, nr. 583, v. 49b; EV. d. 14139, s. 2.

1.108. Şeyh Gazi Zaviyesi

Şeyh Gazi zaviyesi Tokat'ta Hızırlık Mahallesi'nde Cısr-i Kebir civarındadır.¹¹⁶⁵ Zaviyeye dair ilk bilgiler 1455 tarihli tahrir defterindedir. Aynı tarihte Tokat merkezde birde *hankah-ı Şeyh Gazi* kaydedilmiştir.¹¹⁶⁶

1576 yılında müteveli Ahmed, günlüğü iki akçe ile zaviye şeyhi olarak da Mehmed kayda geçmiştir. Vakfın şartına göre zaviyenin tevliyeti ve şeyhliği zaviye kurucusunun evladına aittir. Zaviyeye ait mahsulün yarısı müteveli ve şeyh olanların tasarrufundadır. Ayrıca bir kısmı da sadaka olarak sarf olunup fukaralar için harcanmaktadır. Zaviyenin *şart-ı vakıf mucibince ayende ve revendeye hizmet* etmek üzere hareket ettiği de ayrıca belirtilmiştir.¹¹⁶⁷

Kazabad'da Fakihler, Kürtler ve Yenice köyleri¹¹⁶⁸ ile Mecid-özü'ne tabi Hızıroğlanı köyü ve Venk nahiyesine tabi Bahaddin mezrasının malikâne gelirleri zaviyeye vakfedilmiştir. Bahaddin mezrasının malikânesinin tamamına karşılık Hızır Oğlanı köyünün malikânesinin yalnızca *iki çiftlik yeri* zaviyeye vakfedilmiştir. Fakihler köyünün malikânesinin tamamı zaviyeye vakfedilmişken Kürtler ve Yenice köyünün malikâneleri Hacı İvaz Paşa medrese ve zaviyesi ile Şeyh Gazi zaviyesi arasında pay edilmiştir. Birlikte yazılan bu köylerde malikâne gibi divani geliri de iki ayrı hisseye ayrılmıştır. Zaviyenin Tokat'ta dükkânlar ve

¹¹⁶⁵ KKA TD, nr. 583, v. 32b.

¹¹⁶⁶ Tokat'ta mahalleler kaydedildikten sonra toplu olarak medrese ve hankahlar kaydedilmiştir. Buna göre bu tarihte Tokat şehrinde 33 tane hankah bulunmaktadır. BOA TD, nr. 2, s. 42-43.

¹¹⁶⁷ KKA TD, nr. 583, v. 32b.

¹¹⁶⁸ 1485 yılında Kürtler ve Yenice köyünde neferlerden *Şeyh Ahmed veled-i Aydın* ve *Şeyh Hasan veled-i Seyyid Ahmed* köyde zaviye mensuplarının da yaşadığını düşündürmekle birlikte bunu destekleyen başka bir bilgi yer almamaktadır. Bununla birlikte 1519 yılı tahririnde Yenice köyünde bu kişilerin neslinden olanlarında *Aydın veled-i Şeyh Ahmed*, *Abdullah veled-i Şeyh Kasım* ve *Şeyh Hasan veled-i Abdal* şeklinde Şeyh unvanı ile anıldıkları görülmektedir. Bunlardan ilk ikisi yüzyılın ortalarında yapılan tahrirde göre hala hayattadır. Diğer bir nefer ise *Mahmud veled-i Şeyh Hasan*'dır. BOA TD, nr. 19, s. 74-75, 156-157; BOA TD, nr. 79, s. 156-157; BOA TD, nr. 287, s. 306-307.

Sivas'ta bir kıta' zeminden oluşan vakıf gelirleri de bulunmaktadır.¹¹⁶⁹ 1530 yılında zaviyenin toplam geliri 3.115 akçedir.¹¹⁷⁰

16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin gelir kalemleri neredeyse aynıdır.¹¹⁷¹ Evkaf defterine göre Kürtler köyünün malikânesinin yarısını tasarruf eden zaviye 3 müd buğday ve 1 müd arpa, Yenice köyünün malikânesinin tamamından 5 müd buğday ve 2 müd arpa, Fakihler köyünün malikânesinin tamamından 2 müd buğday ve 1 müd arpa, Kışlak-ı Bahaeddin olarak kayıtlı köyün malikânesinin tamamından ise 2 müd arpa hâsıl elde etmiştir. Ayrıca 3 bab dükkândan senelik 360 akçe gelire sahiptir.¹¹⁷²

1.109. Şeyh Halil Zaviyesi

Kilmiğad nahiyesinde bulunan zaviye aynı adla anılan Şeyh Halil köyünde bulunmaktadır. Köy, Yahya Hacib olarak da bilinmektedir. Tahrir defterlerinde

¹¹⁶⁹ 1455 yılı tahrir defterine göre zaviye Bahaddin Viranı mezrasının malikâne gelirini tasarruf etmektedir. Mezrada *behre* olarak kayıtlı 260 akçe yazılmışken zaviyenin gelirinin ne kadar olduğu ayrıca belirtilmemiştir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 162; BOA TD, nr. 19, s. 43, 73, 74, 240; BOA TD, nr. 79, s. 44, 154-155, 156-157, 157-158, 350-351, 511; BOA TD, nr. 287, s. 115, 304-305, 306-307, 322, 339; BOA TD, nr. 387, s. 437, 451, 480, 497; KKA TD, nr. 583, v. 32b, 69, 70b; KKA TD, nr. 14, v. 21b, 183a, 288a, 289a, 297a; 1553 tarihinde Bahaddin mezrası Ulu Yörük taifesinden Sıraçlı halkı tarafından ziraat olunmaktadır. Zaviyenin hasılı 300 akçedir. "Zikr olan mezra' Ulu Yörük taifesinden Sıraçlı nam karye halkı ekerler." Bkz. BOA TD, nr. 287, s. 115; Ulu Yörük teşekkülleri için bkz. Davut Şahbaz, *XVI. yüzyılda Ulu Yörük Teşekkülleri (Etrak-ı Büzürk)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

¹¹⁷⁰ 1519 yılında Bahaddin mezrasından 300 akçe geliri bulunan zaviyeye Fakihler köyünün 420 akçelik malikâne gelirinin tamamı vakfedilmiştir. Eskiden olduğu gibi Kürtler ve Yenice köyünün malikâne gelirini yarı yarıya Hacı İvaz Paşa medrese ve zaviyesi ile paylaşmaktadır. Buna göre Kürtler köyünün 1980 akçelik malikâne gelirinin 990 akçesi ile Yenice köyünün 1860 akçelik malikâne gelirinin 930 akçesi Şeyh Gazi zaviyesine vakf edilmiştir. Taceddin Bey defterinde belirtildiği gibi bu tarihte de "iki çiftlik yer" miktarı olan Hızır Oğlanı köyünün 370 akçelik malikâne geliri de zaviyeye aittir. Ayrıca bu tahrirde Sivas kazasında bulunan bir kıta' zemin de zaviyeye vakf edilmiştir. BOA TD, nr. 79, s. 44, 154-155, 156-157, 157, 350-351, 511; 1530 tarihli muhasebe-icmal defterine göre ise zaviyenin gelir kalemleri ve miktarları şu şekilde sıralanabilir: Bahaddin mezrasından 400, Fakihler köyünün 420 akçe, Kürtler köyünden 975, Yenice köyünden 930, Çift Oğlanı köyünden 390 akçe malikâne gelirini tasarruf eden zaviyenin toplam geliri 3.115 akçedir. BOA TD, nr. 387, s. 437, 451, 480, 497.

¹¹⁷¹ Yenice köyündeki hissesi kaydedilirken zaviye sehven Şeyh Abdal olarak yazılmıştır. BOA TD, nr. 287, s. 304-305, 306-307, 322, 339.

¹¹⁷² 1574 tarihli tahrir defterine göre Sivas kaza merkezinde bir kıta' zemin, Bahaddin mezrasından 400 akçe malikâne geliri, Kazabad'da Fakihler köyünün malikânesinin tamamı ile Kürtler ve Yenice köyünün malikânesinin yarısı zaviye tasarrufundadır. KKA TD, nr. 14, v. 21b, 183a, 288a, 289a, 297a; Evkaf defterine göre ise zaviyenin vakıfları şu şekildedir: Kazabad'a tabi Kürtler köyünün malikânesinin yarısı ve Yenice köyünün malikânesinin tamamı ile Hüseyin-abad kazasına tabi Fakihler köyünün malikâne gelirinin tamamı zaviyeye vakfedilmiştir. Önceki tahrirlerde mezra olarak kayıtlı Kazabad'a tabi Bahaddin burada Kışlak-ı Bahaddin köyü olarak yazılmış malikânesi de yine zaviyeye sarf olunmuştur. Ayrıca zaviyenin gelirleri arasında 360 akçelik dekakin (dükkânlar) geliri bulunmaktadır. Evkaf defterine göre Mecid-özü kazasına tabi Hızır Oğlanı köyünün malikânesinin iki çiftlik yeri de yine zaviyeye vakfedilmiştir. KKA TD, nr. 583, v. 32b, 69a, 70b.

zaviye hakkında ayrıntılı bilgi yoktur ancak önceki kaynaklarda ismine rastlanmadığı için 16. yüzyılın başlarında kurulduğu çıkarılabilir. 1519 yılında Ağumi mezrasında kayıtlı iki neferden biri *hizmetkâr-ı zaviye* olarak yazılmışken 1530 yılı tahririnde her iki nefer de zaviye hizmetkârı olarak kaydedilmiştir.¹¹⁷³

Zaviye 1519 yılında iki baştan tasarruf ettiği Şeyh Halil köyünden toplam 3.430 akçe gelire sahiptir. Ayrıca iki baştan tasarruf ettiği Çoban Saray köyünden 400, *üç çiftlik yer* olan Yağmurcuk köyünden 380 ve *bir çiftlik yer* olan Ağumi mezrasından 205 akçe gelire sahiptir. Zaviyenin toplam hâsılı 4.415 akçedir.¹¹⁷⁴ 1530 yılı muhasebe-icmal defterine göre ise Şeyh Halil köyünden 1.466, Çoban Saray köyünden 400, Yağmurcuk köyünden 360 ve Ağumi mezrasından ise 205 akçe geliri olan zaviyenin toplam hâsılı 2.431 akçeye düşmüştür. Zaviyenin yaklaşık on yıllık zaman dili içinde gelirinin yarıya yakını kaybettiği anlaşılmaktadır.¹¹⁷⁵

Şeyh Halil zaviyesinin 16. yüzyıldan sonraki vakıf gelirlerinde bazı değişiklikler görülmektedir. Kilmigad kazasına tabi Çoban Saray, Şeyh Halil, Yağmurcuk ve Ağumi köyleri önceden olduğu gibi zaviye tasarrufundadır. Buna ek olarak Kürtler Viranı ve Harman Viranı mezraları ile Evri Bağı köyünün iki baştan gelirlerinin de zaviye tasarrufunda olduğu görülmektedir.¹¹⁷⁶

1.110. Şeyh Kulu Zaviyesi

Şeyh Kulu zaviyesi tahrir defterlerinde *zaviye-i Şeyh Kulu der nefsi-i Zile* olarak tahrir olunmuştur.¹¹⁷⁷ Zaviye muhtemelen aynı adlı mahallede bulunmaktadır.¹¹⁷⁸ Şeyh Kulu Mahallesi'nde bir de Şeyh Kulu Mescidi¹¹⁷⁹ inşa edilmiştir. 1485 yılında mahallenin adının Mescid-i Şeyh Kulu olarak anılması da bu sebeptir. Şeyh Kulu zaviyesinde zaviye şeyhi ile birlikte zaviyedar, muhassıl ve duaguy görev yapmaktadır. 1485 yılında zaviye şeyhi Şeyh Mezd'idir. 1519

¹¹⁷³ BOA TD, nr. 79, s. 98-99; BOA TD, nr. 387, s. 444.

¹¹⁷⁴ BOA TD, nr. 79, s. 98-99.

¹¹⁷⁵ BOA TD, nr. 387, s. 444.

¹¹⁷⁶ EV. d. 14139, s. 1.

¹¹⁷⁷ BOA TD, nr. 19, s. 109; BOA TD, nr. 79, s. 197; BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 131a; KKA TD, nr. 583, v. 48a.

¹¹⁷⁸ 15. ve 16. yüzyılda Şeyh Kulu Mahallesi'nin nüfusunun sürekli arttığı görülmektedir. 1485 yılında 9 neferi bulunan Şeyh Kulu Mahallesi'nin 1519 ve 1530 yılı tahrirlerinde nüfusu 19 neferden oluşmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısında 63 nefer kaydedilmiştir. BOA TD, nr. 19, s. 107; BOA TD, nr. 79, s. 192; BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 127b-128a.

¹¹⁷⁹ Şeyh Kulu Mescidi ve vakıfları hakkında bkz. KKA TD, nr. 12, v. 126b, 129b; KKA TD, nr. 583, v. 46a.

yılında Şeyh Kulu Mahallesi'nde yaşayan Ahmed veled-i Mezid hem imam hem de zaviyedar olarak yazılmıştır.¹¹⁸⁰ 1574 yılında berat-ı hümayun ile zaviye şeyhliğini Derviş Mehmed veled-i Ahmed yürütmektedir. 1574 yılında zaviyede şeyh dışında 3 zaviyedar, 1 muhassıl, 4 duaguy görevlidir.¹¹⁸¹ 1576 tarihli vakıf defterine göre Mehmed Dede'nin şeyh olduğu zaviyede meşihatlık ciheti günlük 1,5 akçe olarak belirlenmiştir.¹¹⁸²

Şeyh Kulu zaviyesinin en büyük gelir kalemi tarım arazileridir. Zile merkezde bulunan Şeyh Kulu zaviyesi burada 2 çift çiftliğe sahiptir. 1485 yılı tahririne göre çiftliklerden 10 müd buğdaydan 500, 5 müd arpadan 200 akçe hâsıl elde edilmiştir. 1519 yılında bağ ve bostan olarak yazılan hâsıllardan 275 akçe gelir elde edilmiştir. Zaviyenin Zile merkezde sahip olduğu akarlardan elde ettiği gelirin 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar değişmediği, 275 akçe hâsılı olduğu görülmektedir. Ayrıca Özi-kavağı'na tabi Kadı Şehri köyünün malikânesinin *nısf-ı sehim*i de Hacı Ali veled-i Kara Muhammed tarafından Şeyh Kulu zaviyesine vakfedilmiştir.¹¹⁸³ Şeyh Kulu zaviyesi de pek çok zaviyede olduğu gibi ayende ve revendeye hizmet esası üzerine kurulmuştur. Zaviye gelirinin önemli kısmı da bu amaç doğrultusunda harcanmıştır.¹¹⁸⁴

1.111. Şeyh Mahmud Zaviyesi (Erkilet-Kazabad)

Tokat sancağında Şeyh Mahmud adıyla birden fazla zaviye tespit edilmiştir. Bu zaviyeler muhtemelen bugün Tokat'ın Pazar ilçesinde Erkilet mahallesinde türbesi bulunan ve Horasan erenlerinden olduğuna inanılan Şeyh Mahmud adına inşa edilen zaviyelerdir. Kazabad'a tabi Erkilet köyünde kurulan Şeyh Mahmud zaviyesi ilk olarak 1485 tarihli 19 numaralı tahrir defterinde karşımıza çıkmaktadır. Fakat 1455 tarihli tahrir defterinde Erkilet köyünde *el-muafiyeye* ifadesiyle kayıt altına alınan Şeyh Hacı Ali veled-i Şeyh Mahmud adı dikkat çekmektedir. 1485 yılında zaviye, *zaviye-i Şeyh Mahmud der karye-i mezkûre der*

¹¹⁸⁰ BOA TD, nr. 19, s. 107; BOA TD, nr. 79, s. 192; BOA TD, nr. 387, s. 456.

¹¹⁸¹ Şeyh Kulu Mahallesi'nde kayıtlı bu kişiler şöyledir: Derviş Mehmed veled-i Şeyh Ahmed (zaviyedar ba-berat-ı hümayun), Ahmed veled-i O (zaviyedarzade), Kasım birader-i O (misilli), Kalender birader-i O (muhassıl), Veli veled-i Ahmed (du'aguy), Yusuf veled-i O (du'aguy), Cafer birader-i O (misilli), Süleyman veled-i Şeyh Mehmed (du'aguy). Süleyman veled-i Şeyh Mehmed 'avarız ve tekalif-i 'örfiyeden emin tutulmuştur. KKA TD, nr. 12, v. 127b-128a.

¹¹⁸² KKA TD, nr. 583, v. 48a.

¹¹⁸³ BOA TD, nr. 19, s. 109; BOA TD, nr. 79, s. 197; BOA TD, nr. 387, s. 456; KKA TD, nr. 12, v. 131a, 160a; KKA TD, nr. 583, v. 48a.

¹¹⁸⁴ KKA TD, nr. 583, v. 48a.

tasarruf Şeyh Ömer veled-i Şeyh Ali Seydi Ali biraderes şeklinde kaydedilmiştir. 1519 ve 1530 yıllarında zaviyede 1 zaviyedar, 3 mücerred bulunmaktadır. 1553 yılında zaviye şeyhliği Derviş Ali'den Şeyh Hamza'ya geçmiştir. Bu dönemde zaviyede Seydi Mehmed veled-i Derviş Ali, Şeyh Yusuf birader-i O, Evced veled-i Şeyh Hamza ve Abdulkerim veled-i Ali adlı kişilerin yaşadığı görülmektedir. Evced veled-i Şeyh Hamza *mücerred* iken diğerleri *caba* olarak kaydedilmiştir. Bu durum zaviyede meskûn kişilerin kısmen de olsa ziraatla uğraştıklarını düşündürmektedir. Zaviye gelirleri bir çiftlik ile 400 akçe hâsılı olan değirmenden oluşmaktadır.¹¹⁸⁵

1.112. Şeyh Mahmud Zaviyesi (Dazya –Turhal)

Şeyh Mahmud adına kurulan zaviyelerden biri Turhal kazasında Dazya köyünde olup *zaviye-i Şeyh Mahmud der karye-i mezkûre* şeklinde kaydedilmiştir. 1485 yılında zaviyenin şeyhi Derviş Şahkulu'dur. Zaviyenin ne zaman kurulduğu kesin olarak belirlenemese de 1485 yılı tahririnde Dazya köyündeki neferlerden bazılarının *Mahmud veled-i O* ifadesi zaviyenin kurucusu Şeyh Mahmud ve evladını işaret etmektedir. 1485 ve 1519 yılı tahrirlerinde köyde çok sayıda kişinin şeyh unvanı taşıdıkları görülmektedir. Turhal'a tabi Dazya köyünde tespit edilen zaviyelerden Şeyh Mahmud zaviyesinin tahrir ve evkaf defterlerinde gelirlerine dair bilgi yoktur.¹¹⁸⁶

1.113. Şeyh Mahmud Zaviyesi (Çubuk-Turhal)

Tokat'ta kurulan Şeyh Mahmud zaviyelerinden biri de Turhal'a tabi Çubuk köyündedir. 1455 yılında Çubuk köyünde zaviyedar Şeyh Mehmed veled-i Şeyh Mahmud *el-muafiyye* olarak kayıt altına alınmıştır. 1485 yılı tahririnde Şeyh Ahmed veled-i Şeyh Mahmud'un zaviyedar¹¹⁸⁷ olduğu zaviyenin geliri bir çift

¹¹⁸⁵ BOA TD, nr. 2, s. 206; BOA TD, nr. 19, s. 175-176, 195-196; BOA TD, nr. 79, s. 307-308, 321-322; BOA TD, nr. 387, s. 453, 476; BOA TD, nr. 287, s. 293-295; KKA TD, nr. 12, v. 96a-96b, 98a; KKA TD, nr. 583, v. 67a.

¹¹⁸⁶ Dazya köyünde Şeyh Mahmud zaviyesi ile birlikte Ali Ağa ve Lülü Ağa (Hacı Lülü) zaviyeleri de tespit edilmiştir. Bu zaviyelerden Hacı Lülü zaviyesinin köyün malikâne gelirini vakf olarak tasarruf ettiği fakat diğer iki zaviyenin gelir kalemlerinin ne olduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. BOA TD, nr. 19, s. 176; BOA TD, nr. 79, s. 307-308; KKA TD, nr. 12, v. 96a-96b; KKA TD, nr. 583, v. 67a.

¹¹⁸⁷ Zaviyedar "El-muaf Şeyh Ahmed veled-i Şeyh Mahmud zaviyedar bi hükm-i padişah ..." olarak yazılmıştır.

zaviye çiftliğidir. 1574 yılında ise zaviyenin şeyhi Hızır'dır. Bu dönemde Çubuk köyünün malikânesi Kaylu zaviyesine vakfedilmiştir.¹¹⁸⁸

1.114. Şeyh Mahmud Zaviyesi

Tahrir defterlerinde zaviye *Cemaat-i zaviye-i Şeyh Mahmud* ifadesiyle İncük köyünden sonra tahrir olmuştur.¹¹⁸⁹ Bununla birlikte 12 numaralı tahrir defterinde yer alan ek belgelerde bahsi geçen ve Taşabad kazasına tabi Şeyhlü köyünde kurulan Şeyh Mahmud zaviyesi ile aynı zaviye olmalıdır. Defterde zaviyenin Said Vakkas zaviyesi ile birlikte bahsi geçmektedir. Taşabad'a tabi Şeyhler köyüne tahrir defterlerinde rastlanmamaktadır.¹¹⁹⁰

1515 yılında Şeyh Mahmud zaviyesi, Şeyh Mahmud'un oğulları Hızır ve İlyas'ın uhdesindedir. Hızır ve İlyas ile birlikte zaviye cemaatinin toplamda 11 neferi bulunmaktadır. Bu kişilerden 2 tanesi çift, 6 tanesi mücerred, 3 tanesi de caba olarak yazılmışlardır. 1515 yılında zaviye kurucusunun oğulları hayatta olduğuna göre zaviye muhtemelen 15. yüzyılın sonlarında ya da 16. yüzyılın başlarında kurulmuş olmalıdır. 1574 yılında Zaviye şeyhliği berat-ı hümayun ile Ahmed, Pirzade ve Kubad tasarrufundadır. Bu dönem Şeyh Mahmud zaviyesi cemaatinin nüfusunda büyük bir artış yaşanmış 50 nefer kaydedilmiştir. Bunların 1 tanesi çift, 1 tanesi nim, 1 tanesi bennak, 20 tanesi caba, 27 tanesi mücerred yazılmıştır. Mücerredler dışında bulunanlar resm ödemişlerdir.¹¹⁹¹

Taşabad'da Yuva Beli yaylağını yurt edinmiş olan Şeyh Mahmud zaviyesi cemaatinin 1515 yılında hâsılı 399 akçe iken 1574 yılında 1.398 akçeye çıkmıştır. Ayrıca 1574 yılında bir de zemin tasarruf etmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Zaviye cemaatinin çift, nim, caba, bennak olarak yazılmış olmaları onların doğrudan iktisadi faaliyetlere katıldıklarını göstermektedir.¹¹⁹²

1.115. Şeyh Mihman Zaviyesi

Sonisa kazasının merkezinde kurulmuştur. 1530 yılında faaliyette olan Şeyh Mihman zaviyesinin bir çiftlik yeri olup 240 akçe gelir elde etmektedir. 1576

¹¹⁸⁸ BOA TD, nr. 2, s. 200; BOA TD, nr. 19, s. 182; BOA TD, nr. 79, s. 312; KKA TD, nr. 12, v. 106b.

¹¹⁸⁹ BOA TD, nr. 54, s. 56-57; KKA TD, nr. 12, v. 50b-51a.

¹¹⁹⁰ KKA TD, nr. 12, v. 50b-51a (ek belgeler).

¹¹⁹¹ BOA TD, nr. 54, s. 56-57; KKA TD, nr. 12, v. 52b-53a.

¹¹⁹² BOA TD, nr. 54, s. 56-57; KKA TD, nr. 12, v. 52b-53a.

yılında Pir bin Mehmed tasarrufunda olan zaviye ayrıca bir de Abdurrahman bin Abidin tasarrufunda bir bağa sahiptir.¹¹⁹³

1.116. Şeyh Misafir Zaviyesi

Şeyh Misafir zaviyesi Sonisa kazasına tabi Evri köyünde tespit edilmektedir.¹¹⁹⁴ 1515 yılında Şeyh Misafir zaviyesinin Seyyid İbrahim bin Mehir Dede adında bir neferi bulunmaktadır. Zaviyenin meşihatlık vazifesi Mehmed veled-i Ahmed ve kardeşi Mustafa tasarrufunda olup aynı zamanda zaviyedar olarak da görevlendirilmişlerdir. 1530 yılında Evri köyünün 26 nefer nüfusuna karşılık zaviye cemaatiyle ilgili bilgi verilmemiştir. Defterde yalnızca *zaviye-i Şeyh Misafir* olarak zaviyenin adına yer verilmiştir.¹¹⁹⁵ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin meşihatlığı Mehmed bin Ahmed ve Mustafa birader-i O tasarrufundadır. Evri köyünün 44 nefer ve 5 *mevkuf* nüfusuna karşılık Şeyh Misafir zaviyesinin 14 kişilik nüfusu ayrıca yazılmıştır. Nüfusunun bir hayli arttığı görülen zaviyedeki 14 nefer içinde yer alan Saltık veled-i O zaviyedar, Abdulkerim veled-i Mehmed ise zaviyedarzade yazılmışlardır. Bu bağlamda zaviyede şeyh haricinde berat-ı hümayun ile görevlendirilmiş 2 zaviyedarın bulunduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁹⁶

Şeyh Misafir zaviyesine bir öküzle sürülebilecek bir yer vakfedilmiştir. Ayrıca vakfiyet üzere zaviyedar elinde olan koyunlar da zaviyede gelen geçen yolcuların hizmetine sarf olunmaktadır. Bu sebeple zaviyedar tasarrufunda bulunan koyunlardan vergi alınmamaktadır. Bununla birlikte zaviye mensupları da hizmetleri karşılığında *rüsum-ı ra'iyet* vermemektedirler.¹¹⁹⁷

1.117. Şeyh Murad Zaviyesi

Şeyh Murad zaviyesi Niksar'a tabi Kulağuz köyünde kurulmuştur. İlk olarak 1514-1515 yıllarına ait tahrir defterinde tespit edilen zaviye hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Şeyh Murad zaviyesine Kulağuz köyünün malikâne gelirinin tamamı vakfedilmiş olup 1530 yılı muhasebe defterine göre zaviyenin malikâne hâsılı 364 akçedir. Vakıf defterine göre zaviye şeyhine günlük 1 akçe

¹¹⁹³ BOA TD, nr. 387, s. 527; KKA TD, nr. 12, v. 10b.

¹¹⁹⁴ BOA TD, nr. 54, s. 31-32; BOA TD, nr. 387, s. 529; KKA TD, nr. 12, v. 45a-45b.

¹¹⁹⁵ BOA TD, nr. 54, s. 31-32; BOA TD, nr. 387, s. 529.

¹¹⁹⁶ KKA TD, nr. 12, v. 45a-45b.

¹¹⁹⁷ BOA TD, nr. 54, s. 31-32; KKA TD, nr. 12, v. 45a-45b.

yevmiye verilmektedir. Zaviye şeyhinin ücreti ödendikten sonra vakfın mahsulünün geri kalanı *ayende ve revende taamina* harcanmaktadır.¹¹⁹⁸

1.118. Şeyh Mustafa veled-i Kasım Zaviyesi

Sonisa kazasında Taşabad'a tabi olan Beranos/Beralos köyünde kurulmuştur.¹¹⁹⁹ Zaviye 1515 yılında kurucusu Şeyh Mustafa veled-i Kasım tasarrufundadır. Bu bağlamda muhtemelen zaviye 16. yüzyılın başlarında kurulmuş olmalıdır. Zaviyede kurucusu dışında *caba* olduğu belirtilen Kasım veled-i Şeyh Abdullah yaşamaktadır.¹²⁰⁰ 1574 yılında Şeyh Mustafa veled-i Kasım zaviyesinin önceden olduğu gibi Mustafa tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Ahmed Yusuf veled-i Mustafa ile mücerred olarak yazılan Seydi, Musa, Sadullah veled-i Ahi Yusuf adında 4 kişinin zaviye mensubu olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁰¹

Şeyh Mustafa veled-i Kasım zaviyesinin tahrir defterlerine göre tek bir gelir kalemi bulunmaktadır o da *bir öküzlük yer* olan bir zemindir.¹²⁰²

1.119. Şeyh Mustafa veled-i Mehmed Zaviyesi

Sonisa kazasında Taşabad nahiyesine tabi Bigani köyünde kurulmuştur. 1515 yılında zaviyedar olarak yazılan Şeyh Hacı Sefa'nın 1574 yılında hala görevde olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Mustafa veled-i Mehmed zaviyesi bir çift çiftlik tasarruf etmektedir. Bu çiftlik *çiftlik-i zaviye* olarak yazılmış olmasına rağmen ne kadar gelire sahip olduğu belli değildir.¹²⁰³

1.120. Şeyh Nureddin Zaviyesi

Tahrir defterlerinde Sonisa kazasında Felenbel nahiyesine tabi Urus köyünün malikânesi Şeyh Nureddin zaviyesine vakfedilmiştir. Sonisa kazasına tabi Zidoy köyünde bulunan Seyyid Nureddin zaviyesi ile aynı zaviye olabileceği ihtimali düşünülse de bunu destekleyecek bir bilgi bulunmamaktadır. Şeyh Nureddin

¹¹⁹⁸ Vakıf defterinde "zaviye-i Şeyh Murad der karye-i Kulağuz" ifadesiyle kaydedilmiştir. BOA TD, nr. 54, s. 126; BOA TD, nr. 387, s. 552; KKA TD, nr. 10, v. 39b; KKA TD, nr. 583, v. 56b.

¹¹⁹⁹ BOA TD, nr. 54, s. 55; BOA TD, nr. 387, s. 536; 1574 yılına ait tahrir defterinde Şeyh Mustafa bin Kasım zaviyesi olarak geçmektedir. Bkz. KKA TD, nr. 12, v. 52b-53a.

¹²⁰⁰ BOA TD, nr. 54, s. 55.

¹²⁰¹ KKA TD, nr. 12, v. 52b-53a.

¹²⁰² BOA TD, nr. 54, s. 55; KKA TD, nr. 12, v. 52b-53a.

¹²⁰³ BOA TD, nr. 54, s. 53-54; BOA TD, nr. 387, s. 536; KKA TD, nr. 12, v. 38a.

zaviyesine Urus köyünün malikâne gelirinin tamamı vakfedilmiş olup 1530 yılında 394 akçe gelire sahiptir.¹²⁰⁴

1.121. Şeyh Nusret Zaviyesi

Evliya Çelebi'ye göre Şeyh Nusret, Hacı Bektaş Veli ile Anadolu'ya gelip yerleşmiştir. Şeyh Nusret'i Yesevilik ile ilişkilendiren Evliya Çelebi onun Ahmed Yesevi'nin halifelerinden olduğunu söyler. Ayrıca Şeyh Nusret zaviyesini ziyareti sırasında burada Bektaşilerin kaldığını nakleder.¹²⁰⁵ Şeyh Nusret'in Yesevilik ile ilişkisi dışında onun Harezmsah devlet adamlarından biri olan Hamza Bey'in oğlu olduğu da ileri sürülmektedir.¹²⁰⁶ Zaviyeye ait vakfiyelerde ve Şeyh Nusret'in türbesindeki mezar taşında ise kurucusu Şeyh Nusret bin Nusreddin Hamza olarak geçmektedir.¹²⁰⁷ Arşiv kayıtlarında Şeyh Nusret'ten *makbul-hazret* olarak bahsedilmektedir.¹²⁰⁸

1455 yılından itibaren Osmanlı arşiv kayıtlarından zaviye ve vakıflarını takip etmek mümkündür. Zaviye Şeyh Nusret tarafından Zile'ye tabi Aksaray köyünde kurulmuştur.¹²⁰⁹ 1455 yılında Şeyh Nusret zaviyesi Şeyh Abdul-Cenan veled-i Şeyh Seydi Hasan idaresindedir. Ayrıca Aksaray köyünde yaşayan İsmail zaviye hizmetkârı olarak görev yapmaktadır. Emin Bey adında bir kişi de *günde-i zaviye(?)* olarak kaydedilmiştir. Köydeki bazı kişilerin şeyh unvanı taşımaları ise köy ahalisinin Şeyh Nusret soyundan olduklarını düşündürmektedir.¹²¹⁰

1574 yılında tevliyet görevi için Ferhad veled-i Salih görevlendirilmiştir.¹²¹¹ Vakıf şartı gereğince zaviyenin tevliyet, nezaret ve meşihatlık vazifesi evlada aittir. 1576 yılında bu şart doğrultusunda bu görevler için Abdul-Cenan, Kalender, Kılıç, Salih, Pir Ayan ve Yakub'dan oluşan 6 kişinin tayin olduğu

¹²⁰⁴ BOA TD, nr. 54, s. 68; BOA TD, nr. 387, s. 530; KKA TD, nr. 12, v. 65b.

¹²⁰⁵ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini)*, Haz. Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı, III. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 143; Köprülü, 2014, s. 103; Maden, 2013, s. 101; Özköse, 2015, s. 87.

¹²⁰⁶ Haniççe, 2014, s. 506-509.

¹²⁰⁷ Haniççe, 2014, s. 506-509; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 128-129.

¹²⁰⁸ BOA TD, nr. 387, s. 458; BOA TD, nr. 19, s. 122; KKA TD, nr. 583, v. 86a; Kurt, 1993, s. 259; Özköse, 2015, s. 87.

¹²⁰⁹ Vakıf defterinde "zaviye-i Şeyh Nusret der karye-i Aksaray tabi kaza-i Zile" ifadesiyle tanıtılmıştır. KKA TD, nr. 583, v. 48a; KKA TD, nr. 12, v. 138b; SAD, nr. 2, s. 16/1; Ayrıca bkz. Kurt, 1993, s. 259.

¹²¹⁰ BOA TD, nr. 2, s. 337-338; BOA TD, nr. 79, s. 122.

¹²¹¹ KKA TD, nr. 12, v. 138b.

anlaşılmaktadır.¹²¹² H. 1157 (M. 1744-1745) tarihinde Zile kadısına gönderilen bir hükme göre Şeyh Nusret zaviyesi vakfının mütevellisi Ömer ibn Ebubekir'dir.¹²¹³ Erken dönem vakfiye kayıtlarından anlaşıldığı üzere zaviye 14. yüzyılın ikinci yarısına gelmeden kurulmuş olmalıdır. Şeyh Nusret tekkesinin imaret, mescit ve misafirhaneli büyük bir yapı olduğunu anlatan Evliya ayrıca "yetmiş adet fukaraları vardır" diye büyüklüğüne vurgu yapmaktan geri durmaz. 18. yüzyıla ait bir vakıf kaydına göre zaviye bu dönemde de faaliyetlerini sürdürmektedir.¹²¹⁴

Şeyh Nusret zaviyesine Zile ile birlikte Geldiklanabad, Açacı ve Meşhedabad'dan çok sayıda köy ve mezra vakfedilmiştir. 10 Ekim 1360 tarihli vakfiyesine göre Aksaray köyü Cihanbahş tarafından zaviyeye satılmıştır. 5 Haziran 1365 tarihli vakfiye kaydına göre ise Amasya'da Uğurlu ve Hisarcık köylerinde birtakım gayrimenkuller Şemseddin Yağlavi tarafından zaviyeye vakfedilmiştir.¹²¹⁵ Zaviyeye vakfedilen köy ve mezralar tahrir ve vakıf defterlerinden de takip edilmektedir. Zile'ye tabi Manahos¹²¹⁶, Bağdad Hisarı¹²¹⁷, Savcı¹²¹⁸, Balciş¹²¹⁹, Kara Öyük¹²²⁰ köylerinin malikâne hisselerinin tamamı ile Aksaray köyü¹²²¹ ve Kara Gazi¹²²², Çomruk¹²²³ mezralarının iki baştan geliri

¹²¹² KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b.

¹²¹³ SAD, nr. 2, s. 16/1.

¹²¹⁴ Evliya Çelebi, 1999, s. 143; Maden, 2013, s. 101; Hanılçe, 2014, s. 506-509; Özköse, 2015, s. 87; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 128-129.

¹²¹⁵ Kurt, 1993, s. 259; Özköse, 2015, s. 87; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 128-129.

¹²¹⁶ Manahos mezrasının malikânesi 1455 yılında Şeyh Nusret evladının vakfidir. Sonradan zaviye tasarrufuna verilmiştir. 1530 yılı muhasebe defterinde Manahvin olarak da okunabilmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 333; BOA TD, nr. 19, s. 116; BOA TD, nr. 79, s. 205; BOA TD, nr. 387, s. 457; KKA TD, nr. 12, v. 137a.

¹²¹⁷ Köyün adı 1455 yılında Bağdad Asarı iken sonradan değişmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 341-342; BOA TD, nr. 19, s. 115; BOA TD, nr. 79, s. 203; BOA TD, nr. 387, s. 457; KKA TD, nr. 12, v. 134a; KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b.

¹²¹⁸ 1455 yılında mezra olarak karşımıza çıkan "Savcı Köy" sonradan yalnızca Savcı olarak anılmaya başlanmış ve köye dönüşmüştür. BOA TD, nr. 2, s. 343; BOA TD, nr. 19, s. 121-122; BOA TD, nr. 79, s. 210-211; BOA TD, nr. 387, s. 458; KKA TD, nr. 12, v. 142b-143a; KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b; 1390 tarihli vakfiye kaydına göre Emir Abdi bin Ali Bey Savcı köyünde bulunan emlakını zaviyeye vakfetmiştir. Bkz. Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 129.

¹²¹⁹ Balciş olarak da telaffuz edilebilen köyde Ulu Yörük taifesinin yaşadığı anlaşılmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 351; BOA TD, nr. 19, s. 123; BOA TD, nr. 387, s. 458; BOA TD, nr. 79, s. 211; BOA TD, nr. 387, s. 458; KKA TD, nr. 12, v. 142a-142b; KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b.

¹²²⁰ Ulu Yörük Türkmenlerinin yaşadığı Kara Öyük köyü 1455 yılında Şeyh Nusret evladının vakfi iken sonradan zaviye tasarrufuna verilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 350; BOA TD, nr. 19, s. 124; BOA TD, nr. 79, s. 212-213; BOA TD, nr. 387, s. 458; KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b.

¹²²¹ BOA TD, nr. 2, s. 337-338; BOA TD, nr. 19, s. 122; BOA TD, nr. 79, s. 210; BOA TD, nr. 387, s. 458; KKA TD, nr. 12, v. 138b; KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b; EV. d. 14139, s. 2.

¹²²² BOA TD, nr. 2, s. 352-353; BOA TD, nr. 19, s. 122; BOA TD, nr. 387, s. 458; KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b; EV. d. 14139, s. 2; 1574 yılı tahrir defterinde mezranın önceden beri iki baştan Şeyh Nusret zaviyesine vakfedildiğinin Zile Kadısına bildirildiği ve dizdar-zade defterine dahi iki baştan vakfedildiğinin kaydedildiği belirtilmiştir. Bkz. KKA TD, nr. 12, v. 143a; Fatih döneminde zaviyenin vakfi olan Kara Gazi köyü sınırında bulunan Emir Satı Bey

zaviyeye vakfedilmiştir. Meşhedabad'a tabi İsa¹²²⁴ ve Açıacı'ya tabi Oltan¹²²⁵ ile Acıpınar¹²²⁶ köyünün malikâne hissesinin tamamı da zaviye tasarrufundadır. Ayrıca Amasya'da Geldiklanabad'a tabi Şeyhler köyünün malikânesinin tamamı ve Bağlağı köyünün malikânesinin yarısı da yine zaviyeye vakfedilen yerlerdendir.¹²²⁷ 1455 yılında zaviyeye ait vakıflarla birlikte Şeyh Nusret evladının vakıflarını da tespit etmek mümkündür. Manahos mezrası ile birlikte Aksaklar mezrasının malikâne hissesi de Şeyh Nusret evladına vakfedilmiştir.¹²²⁸

Şeyh Nusret zaviyesinin 16. yüzyılın ilk yarısında vakıflardan elde ettiği gelirleri şöyledir: Geldiklan-abad nahiyesine tabi Şeyhler köyünün malikâne hâsılı 1.524 akçedir.¹²²⁹ Zile'ye tabi Manahos köyünün malikânesinden 100 akçe, Bağdad Hisarı köyünün malikânesinden 1.585 akçe, Sacı köyünün malikânesinden 545 akçe, Kara Öyük köyünün malikânesinden 1.560 akçe, Bilciş köyünün malikânesinden 1.260 akçe, İsa köyünün malikânesinden 2.042 akçe, Oltan köyünün malikânesinden 1.445 akçe, Acıpınar köyünün malikânesinden 1.040 akçe hâsıla sahip olmuştur.¹²³⁰ Aksaray köyünü iki baştan tasarruf eden zaviyenin köyün malikânesinden 1.795, divanisinden 4.717 akçe hâsıl elde etmiştir. Kara Gazi mezrasını da iki baştan tasarruf eden zaviyenin toplam hâsılı 660 akçedir. Çomrucuk mezrasının hâsılı belirtilmemiştir.¹²³¹ 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin vakıflardan elde ettiği "hâsıl" toplamda 18.273 akçedir. Vakıf defterine göre ise Aksaray köyünün hâsılı 5.600, Kara Gazi mezrasının hâsılı 500, Çomruk mezrasının hâsılı 500, Bağdad Hisarı köyünün hâsılı 1.015, Bilciş köyünün hâsılı 1.400, İsa köyünün hâsılı 5.000, Oltan köyünün hâsılı 1.090, Kara

arazisi anlaşmazlığa sebep olmuş nihayetinde Satı Bey Kadı Burhaneddin zamanında yapılan anlaşmaya uyarak davadan çekilmiştir. Bkz. Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 129.

¹²²³ Mezranın adı 1530 yılı muhasebe defterinde Çomrucuk olarak okunmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 19, s. 122; BOA TD, nr. 387, s. 458; BOA TD, nr. 79, s. 210; BOA TD, nr. 387, s. 458; KKA TD, nr. 12, v. 139a; KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b; EV. d. 14139, s. 2.

¹²²⁴ 1455 yılında "karye-i İsa Köy" olarak yazılan köyün adı sonradan "karye-i İsa" olarak anılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu dönem Şeyh Nusret vakfı olarak yazılmıştır. Zaviye bahsi geçmemektedir. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 270-271; BOA TD, nr. 19, s. 143; BOA TD, nr. 79, s. 232-233; BOA TD, nr. 387, s. 461; KKA TD, nr. 12, v. 150a; KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b.

¹²²⁵ BOA TD, nr. 19, s. 149; BOA TD, nr. 79, s. 242-243; BOA TD, nr. 387, s. 462; KKA TD, nr. 12, v. 169a; KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b.

¹²²⁶ BOA TD, nr. 19, s. 154-155; BOA TD, nr. 79, s. 244; BOA TD, nr. 387, s. 463; KKA TD, nr. 12, v. 167b-168a; KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b.

¹²²⁷ Bağlağı köyü 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zaviye vakıfları arasında görünmektedir. Muhtemelen sonradan zaviyeye vakfedilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 361; KKA TD, nr. 26, v. 134b; KKA TD, nr. 583, v. 85b-86a; EV. d. 14139, s. 2.

¹²²⁸ BOA TD, nr. 2, s. 333, 336

¹²²⁹ BOA TD, nr. 387, s. 361

¹²³⁰ BOA TD, nr. 387, s. 457, 458, 461, 462, 463; BOA TD, nr. 79, s. 203, 205, 212-213.

¹²³¹ BOA TD, nr. 387, s. 458.

Öyük köyünün hâsılı 1.400, Savcı köyünün hâsılı 555, Acı Pınar köyünün hâsılı 1.010, Şeyhler köyünün hâsılı 1.500 akçedir. Zaviyenin vakıflarının toplam hâsılı 19.770 akçe tutmuştur.¹²³²

Zaviyenin giderleri hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Vakıf defterinden vakıflardan elde edilen gelirin tasarruf hakkına sahip olan mütevellî, nâzır ve şeyh tarafından mümkün olduğu kadar *ayende ve revendeye hizmet* etmek için kullandıkları geri kalanı da kendi ihtiyaçları doğrultusunda harcadıkları anlaşılmaktadır. Öyle ki bu görevleri yürütenlerin *her biri kendü evlerinde dahi ayende ve revendeye hizmet ederler* imiş.¹²³³

1.122. Şeyh Ömer Zaviyesi

İlk olarak 1455 yılı tahrir defterinde karşımıza çıkan Şeyh Ömer zaviyesi Kilmigad nahiyesinde Karalar köyünde kaydedilmiştir.¹²³⁴ Zaviyenin ne zaman kurulduğu tahrir defterlerinde kesin olarak belirtilmemiş ancak 15. yüzyılın ilk yarısında kurulduğu varsayılabilir. 1646 tarihinde zaviye *Merhum Şeyh Ömer* olarak kayda geçmiştir.¹²³⁵

1485 yılında zaviye şeyhi Seydi Şeyh'tir. Bu tarihte Karalar köyünde 3 nefer kaydedilmiştir. Bunlar Lütfullah veled-i Seydi Şeyh, Derviş Mehmed birader-i Seydi Şeyh ve Sayran birader-i O (?) adlı kişilerdir.¹²³⁶ Buna göre köyün zaviye etrafında oluşan bir yerleşim yeri olduğu düşünülebilir. Seydi Şeyh'ten sonra 1519 yılında zaviye şeyhliği görevini yürütmeye başlayan Tur Ali Derviş'in yüzyılın sonlarına kadar bu görevi yürüttüğü anlaşılmaktadır.¹²³⁷ 287 numaralı tahrire göre Karalar köyünde kayıtlı neferlerin bazılarının Pir Kulu, Şahkulu, Erkulu, İmam Kulu, Balım Kulu gibi isimler taşımaları ilginçtir. Ayrıca Balı Şeyh, Veli Şeyh gibi adlar da vardır. Bu isimlerden özellikle ilk gruptakiler zaviyenin gayri Sünnî bir yapıya sahip olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Bununla birlikte 20 kişilik neferin çoğunluğunun zaviye erbabı kişiler olduğu

¹²³² Vakıf defterinde "yekun" olarak verilen sayı bu olsa da hasıllar tek tek hesaplandığında 19.570 akçe tutmaktadır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b.

¹²³³ KKA TD, nr. 583, v. 48a-48b.

¹²³⁴ BOA TD, nr. 2, s. 437; BOA TD, nr. 19, s. 536; BOA TD, nr. 79, s. 100; BOA TD, nr. 287, s. 232-233; BOA TD, nr. 387, s. 444; KKA TD, nr. 14, v. 239 (devamında ek belgeler), 248a; MAD, nr. 6041, s. 4; EV. d. 14139, s. 1.

¹²³⁵ MAD, nr. 6041, s. 4; KKA TD, nr. 14, v. 239 (devamında ek belgeler).

¹²³⁶ BOA TD, nr. 19, s. 536.

¹²³⁷ BOA TD, nr. 79, s. 100; BOA TD, nr. 287, s. 232-233; KKA TD, nr. 14, v. 238a.

anlaşılmaktadır.¹²³⁸ 1574 yılında köyde *zaviyedarın ba berat-ı hümayun* adı altında 6 nefer vardır, bunlarla birlikte 2 zaviyedar¹²³⁹, 1 hizmetkâr-ı zaviye¹²⁴⁰ ve 1 tane de zaviyedarzade¹²⁴¹ daha kaydedilmiştir. 6 zaviye mensubu önceki tahrirde toplam nefer içinde verilmiştir fakat bu tahrirde bazılarını Şahkulu Şeyh'te olduğu gibi şeyh unvanı da eklenmiştir.¹²⁴² 1646 yılına gelindiğinde zaviyenin tevliyeti Hüseyin Sakinlü(?) elindedir.¹²⁴³ 1779 tarihli bir hüccete göre ise şeyh es-Seyyid Mehmed Efendi'dir.¹²⁴⁴

Zaviyenin kurulmuş olduğu Karalar köyünün zaman içinde nüfusunun önemli oranda arttığı görülmektedir. 1455 yılında köyün 2 kişilik nefer sayısı 1574 yılına gelindiğinde, muhtemelen zaviyenin etkisiyle, 34'e çıkmıştır.

Şeyh Ömer zaviyesinin en önemli geliri Kilmigad'a tabi Karalar köyünden elde ettiği vakıf geliridir. Bir de aynı köyde bulunan iki çiftlik zaviyeye vakfedilmiştir. Köyü iki baştan tasarruf eden zaviyenin¹²⁴⁵ 1455 yılında geliri 370 akçedir.¹²⁴⁶ 1485 yılında geliri 200 akçeye düşmüştür.¹²⁴⁷ 1519 yılında 445 akçeye ulaşan köyün vakıf geliri 1530 yılı muhasebe icmal defterine göre de değişmemiştir.¹²⁴⁸ Karalar köyünü iki baştan tasarruf eden zaviyenin 16. yüzyılın ortalarına doğru elde ettiği gelir iki çiftlik ile birlikte 1.093 akçedir. Bunun 143 akçesi rüsum, 22 akçesi bad-ı heva olarak alınmıştır.¹²⁴⁹ Zaviye 1574 yılında ise köyden toplamda 1.390 akçe gelire sahiptir. Ayrıca iki çift çiftliği tasarruf etmeye devam etmektedir.¹²⁵⁰ Zaviyenin en önemli geliri olan Karalar köyünün hududu dâhilinde olan bir kısım yerlerin Zakirlü cemaatiyle husumete yol açtığı görülmektedir.¹²⁵¹

¹²³⁸ BOA TD, nr. 287, s. 232-233.

¹²³⁹ Polad Hacı birader-i O ve Beytimur veled-i Polad.

¹²⁴⁰ Kain veled-i Lütfullah.

¹²⁴¹ Mustafa veled-i Beytimur.

¹²⁴² KKA TD, nr. 14, v. 238a-238b.

¹²⁴³ MAD, nr. 6041, s. 4.

¹²⁴⁴ KKA TD, nr. 14, v. 248, 239a (devamı ek belge)

¹²⁴⁵ MAD, nr. 6041, s. 4; EV. d. 14139, s. 1.

¹²⁴⁶ BOA TD, nr. 2, s. 437.

¹²⁴⁷ BOA TD, nr. 19, s. 536.

¹²⁴⁸ BOA TD, nr. 79, s. 100; BOA TD, nr. 387, s. 444.

¹²⁴⁹ BOA TD, nr. 287, s. 232-233.

¹²⁵⁰ KKA TD, nr. 14, v. 238a-238b.

¹²⁵¹ KKA TD, nr. 14, v. 248, 239a (devamı ek belge).

1.123. Şeyh Polad Zaviyesi

Şeyh Polad zaviyesi Niksar'a tabi Halidi köyünde kurulmuştur. Zaviye hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Halidi köyünün malikânesinin II. Mehmed döneminde zaviyeye vakfedilmiş olması zaviyenin 15. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte ilk olarak 1514-1515 tarihli tahrir defterinde tespit edilen zaviyenin 16. yüzyılın ikinci yarısında meşihatlık vazifesinin Derviş Ali'nin oğlu Şeyh/Derviş Durmuş uhdesinde olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyede kimin zaviyedar olduğu kaynaklardan anlaşılmamakla birlikte zaviyedar olanların *rüsüm-ı raiyet ve 'avarızdan* muaf oldukları belirtilmiştir.¹²⁵²

Niksar'a tabi Halidi köyünün divani geliri Sultan Mehmed Han tarafından Şeyh Polad zaviyesine vakfedilmiştir. Köyün 16. yüzyılın ilkyarısındaki hâsılı 1.970 akçe iken yüzyılın ikinci yarısında divani hâsılı 2.500 akçeye çıkmıştır. Malikâne geliri 820 akçe olup Hoca Yusuf Şah evladına vakfedilmiştir.¹²⁵³

1.124. Şeyh Salsal Zaviyesi

25 Ekim 1263 tarihli vakfiye kaydına göre zaviye "İdris b. El-merhum Musa, Şeyh İsmail el-merhum b. Şeyh İbrahim b. Şeyh Salsal b. Çalapvirdi" tarafından kurulmuştur. Zaviyeyi, "âlim ve fakih" olan zaviye kurucusunun Zile'ye tabi Boldacı köyünde kurduğu anlaşılmaktadır.¹²⁵⁴ Tahrir defterlerinde Meşhedabad'a tabi Boldacı mezrasında tahrir olunan zaviye, evkaf defterinde *zaviye-i Şeyh Salsal der karye-i Boltacı tabi Zile* olarak kaydedilmiştir. Zaviyenin kurulduğu mezra 16. yüzyılın ikinci yarısında nüfusunun artmasıyla birlikte köye dönüşmüştür. Fakat 1574 yılı tahririnde Boldacı hala mezra olarak görünmektedir. 1455 yılında Boldacı mezrasında kayıtlı 8 nefer bulunmaktadır. Zaviyenin Şeyh Mikail veled-i Şeyh İsmail, Seydi Ali Derviş veled-i Şeyh Habib birader-i Şeyh Habil, Kasım, Hasan, Bayezid, Mehmed evlad-ı Şeyh Mikail uhdesinde olduğu görülmektedir. 1485 yılından itibaren zaviye cemaati ile mezra halkı ayrı tahrir

¹²⁵² Vakıf defterinde *zaviye-i Şeyh Polad der karye-i Halidi* ifadesiyle yer almaktadır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 56b; BOA TD, nr. 54, s. 114-115; BOA TD, nr. 387, s. 560; KKA TD, nr. 10, v. 18a; EV. d. 14139, s. 2; Yılmaz Kurt Haldı köyünü Çaldı köyü olarak okumuştur. Fakat zaviye ile ilgili kaynaklarda köyün adı açık bir şekilde ÷ harfi ile başlamaktadır. Bkz. Kurt, 1993, s. 270.

¹²⁵³ BOA TD, nr. 54, s. 114; BOA TD, nr. 387, s. 560; KKA TD, nr. 10, v. 18a; KKA TD, nr. 583, v. 56b; EV. d. 14139, s. 2.

¹²⁵⁴ Kucur, 1993, s. 57-58.

olunmuştur. Bu tarihte *evlad-ı Şeyh Mikail ve Şeyh Habib* başlığı altında 12 nefer kaydedilmiştir. Bunlardan biri de zaviyedar Seydi Ali Derviş'tir. *Reaya* başlığı altında kaydedilenlerin sayısı ise 9'dur. 1519 yılında *evlad-ı Şeyh Cüneyd* başlığı ile kayıtlı zaviye cemaatinin 16 kişiye çıktığı görülmektedir. *Reaya* olarak kayıtlı olanlar ise 7 kişiye düşmüştür. 1530 yılında zaviyede *evlad-ı Şeyh Mikail ve Şeyh Cüneyd* ifadesiyle kayıtlı dervişlerin sayısı değişmemiştir. 1574 yılında zaviyedeki dervişlerin sayısı 24 iken *reaya* olarak kayıtlı nüfus 14 kişidir. Bu tahrirde zaviye cemaati *evlad-ı Cüneyd* başlığı altında toplanmıştır. Berat-ı hümayun ile Şeyh Yakub veled-i Mahmud zaviyedar olmuştur. Evkaf defterine göre ise meşihatlık *evlada meşrut* olup berat-ı hümayun ile şeyhliğe Halid Dede getirilmiştir.¹²⁵⁵ Tahrir defterlerinde zaviyedeki cemaatin sayısı belirtilmesine rağmen bunların hangi vazifelere sahip olduğu yazılmamıştır.

Şeyh Salsal zaviyesi 1455 yılında padişah hükmü ile Boldacı mezrasının hem divani hem de malikânesinden gelir sağlamıştır. Mezrada kayıtlı 4 çiftlik de zaviye tasarrufundadır.¹²⁵⁶ 1485 yılından itibaren zaviye ile mezra halkının hâsılı ayrı yazılmıştır. Buna göre 1485, 1519 ve 1530 yıllarında zaviyenin 2 çiftliğe sahip olduğu ve 1.445 akçe hâsıl elde ettiği anlaşılmaktadır. Hâsılâtın 1.000 akçesi buğdaydan, 4 akçesi arpadan, 45 akçesi de değirmenden elde edilmiştir.¹²⁵⁷ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin hâsılı *ma' niyabet* 977 yazılmıştır. Buğday ve arpa gelirleri ile birlikte zaviyede 2 asiyab resmi yazılmıştır. Vakıf defterine göre ise zaviye Boldacı mezrasını önceden olduğu gibi iki baştan tasarruf etmektedir. Zaviyenin hâsılı ise 1.500 akçe yazılmıştır.¹²⁵⁸

Zaviyenin giderleri hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Fakat vakıf defterinde zaviye şeyhinin *ayende ve revendeye hizmet* etmekle yükümlü olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda gelirleri bakımından zaviyenin küçük bir zaviye olduğu ve masraflarının büyük bir kısmının da yolcularının taamina ait olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁵⁹

¹²⁵⁵ Önceki tahrirlerde kayıtlı *evlad-ı Şeyh Habib*'in 1519 yılından itibaren *evlad-ı Şeyh Cüneyd* olarak yazıldığı görülmektedir. Muhtemelen حبيب ile حبيیب isminin yazımı ile ilgili bir hatadan ileri gelmektedir. BOA TD, nr. 2, s. 282; BOA TD, nr. 19, s. 144; BOA TD, nr. 79, s. 234; BOA TD, nr. 387, s. 461; KKA TD, nr. 12, v. 148b-149a; KKA TD, nr. 583, v. 48a.

¹²⁵⁶ Boldacı mezrasındaki bu 4 çiftlik sonradan *çiftlik-i zaviye 2 çift* ve *çiftlik-i reaya 2 çift* olarak zaviye ve mezra halkı arasında pay edilmiştir. BOA TD, nr. 2, s. 282; Kucur, 1993, s. 57-58.

¹²⁵⁷ BOA TD, nr. 19, s. 144; BOA TD, nr. 79, s. 234; BOA TD, nr. 387, s. 461.

¹²⁵⁸ KKA TD, nr. 12, v. 148b-149a; KKA TD, nr. 583, v. 48a.

¹²⁵⁹ KKA TD, nr. 583, v. 48a.

1.125. Şeyh Şehabeddin Zaviyesi

Nefs-i Turhal'da kayıtlı zaviyelerden biri de Şeyh Şehabeddin zaviyesidir.¹²⁶⁰ Zaviye muhtemelen Şeyh Şehabeddin Sühreverdi adına kurulmuştur. 1128 tarihli bir kaynakta yer alan *Şeyh Şihabu'd-din Sühreverdi hazretleri kasabanın şimalinde Tokat suyu dedikleri nehr-i azimin kenarında tekiyesi ve türbe-i şerifleri vardır* ifadesi de bunu destekler niteliktedir. Ayrıca bu belgeden Pir Ahmed Dede zaviyesinin de Şeyh Şehabeddin zaviyesinin karşısında olduğunu anlıyoruz.¹²⁶¹

Şeyh Şehabeddin zaviyesi hakkında tahrir defterlerinde ilk bilgilerimiz 1455 ve 1485 yılı tahririne dayanmaktadır. Zaviyeye Turhal merkezde bir çiftlik ile zemin vakfedilmiştir. 1455 yılı tahririnde zaviye bahsi geçmemekte yalnızca *çiftlik-i Şeyh Şehabeddin* ifadesi yer almaktadır. 1519 yılında zaviye şeyhliği Yusuf Abdal veled-i Maksud tasarrufundadır. 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar görevini sürdüren Yusuf Abdal veled-i Maksud'dan sonra berat-ı hümayun ile zaviye şeyhi Mustafa Fakih olmuştur.¹²⁶²

Şeyh Şehabeddin zaviyesi Turhal'da 500 akçe hâsılı bulunan zaviye çiftliği dışında Koylu Oğlanı mezarının malikânesinin yarısını vakf olarak tasarruf etmektedir.¹²⁶³ Ayrıca Kazabad'a tabi Taşlı Öyük köyünde bulunan bir zemin de zaviyeye ait vakıflar arasında yer almaktadır. 1574 yılında *üç müdlük* bu gelir kalemi önce Yusuf, Abidin ve Hacı adlı kişilerin tasarrufunda iken sonradan Mustafa veled-i Yusuf ile birlikte kardeşlerinin tasarrufuna verilmiştir.¹²⁶⁴

1.126. Şeyh Şerefüddin Zaviyesi

Ahi pehlivan zaviyesinin 1323 tarihli vakfiyesine göre Şeyh Şerefüddin Sonisalıdır. 1323 tarihli vakfiye kaydına karşılık Şeyh Şerefüddin'in Sonisa'da bulunan zaviyesine dair tahrir defterlerindeki ilk bilgilerimiz 1455 yılı tahririne dayanmaktadır.¹²⁶⁵ Kaynaklarda *zaviye-i Şeyh Şerefüddin*¹²⁶⁶, *zaviye-i*

¹²⁶⁰ BOA TD, nr. 19, s. 79; BOA TD, nr. 79, s. 306; BOA, TD, 387, s. 475; KKA TD, nr. 12, v. 92b; KKA TD, nr. 14, v. 262a; KKA TD, nr. 583, v. 66b.

¹²⁶¹ Bayram, 2017, s. 24;

¹²⁶² BOA TD, nr. 19, s. 79; BOA TD, nr. 79, s. 306; KKA TD, nr. 583, v. 66b.

¹²⁶³ BOA TD, nr. 79, s. 306; BOA, TD, 387, s. 475; KKA TD, nr. 12, v. 92b; KKA TD, nr. 583, v. 66b.

¹²⁶⁴ BOA TD, nr. 19, s. 79; KKA TD, nr. 14, v. 262a.

¹²⁶⁵ Kucur, 1993, s. 100; 1530 yılı tahririnde Kemah'ta da Şeyh Şerefüddin adıyla bir zaviye tespit edilmektedir. BOA TD, nr. 387, s. 790, 800.

¹²⁶⁶ BOA TD, nr. 387, s. 530; BOA TD, nr. 12, v. 10a.

Şerefüddin¹²⁶⁷, zaviye-i Şirmerd¹²⁶⁸ ve zaviye-i Şeyh Şeref¹²⁶⁹ olarak farklı ifadelerle kaydedilmiştir. Diğer defterlerin aksine 1574 yılı tahririnde zaviye-i Şerefüddin der Sonisa ifadesiyle zaviyenin nerede olduğuna doğrudan vurgu yapılmaktadır.¹²⁷⁰ Zaviye hakkında defterlerde ayrıntılı bilgi yer almamakla birlikte vakıf gelirlerine dair bilgilere ulaşmak mümkündür.

Şeyh Şerefüddin zaviyesinin vakıf gelirleri çoğunlukla bazı köylerin malikâne gelirlerinden oluşmaktadır. 1455 yılında Taşova nahiyesine tabi Çamurcuk köyü ve Felenbel Bölüğü içinde yer alan Çanakçı köylerinin malikânesinin Şeyh Şerefüddin zaviyesi vakıfları olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Niksar'da Musa Sokağı yakınında bir bahçe de zaviyenin vakıflarındandır.¹²⁷¹ 1530 yılı tahririne göre Çanakçı köyünün malikânesinin tamamından 678 akçe geliri vardır.¹²⁷² Sonisa'ya tabi Çamurcuk köyünün malikânesinden ise 270 akçe gelir elde edilmiştir.¹²⁷³ 1515 ve 1530 yılı tahrirlerine göre Toylu cemaatinin bulunduğu Fındıklar mezrasının 440 akçe malikâne geliri de Hızır-İlyas zaviyesi ve Şeyh Şerefüddin zaviyesi arasında pay edilmiştir. Buna göre ¼ hissesi Şeyh Şerefüddin zaviyesine aitken ¼ hissesi Hızır-İlyas zaviyesine vakfedilmiştir. Mezranın malikânesinin yarısı ile divani geliri de tımara verilmiştir.¹²⁷⁴ Bunlarla birlikte yine Hızır-İlyas zaviyesi ile birlikte Sonisa kazasının merkezinden 1.652 akçe hâsılı kaydedilmiştir. Hâsılın 600 akçesi dinkhane, 300 akçesi senelik hamam gelirinden oluşmaktadır. Bir de çiftlik bulunmakta ancak zaviyeye ne kadar gelir getirdiği belirtilmemiştir.¹²⁷⁵

16. yüzyılın ikinci yarısında Şeyh Şerefüddin zaviyesi ile Hızır-İlyas zaviyesinin birlikte tasarruf ettiği anlaşılan çiftlik, hamam ve dinkhaneden elde ettikleri hâsılı değişmemekle birlikte hamam ve dinkhanenin *viran* hale dönüştükleri görülmektedir.¹²⁷⁶ Taşabad'a tabi Çamurcuk köyü, Felenbel'e tabi

¹²⁶⁷ BOA TD, nr. 54, s. 25; BOA TD, nr. 387, s. 533, 537; KKA TD, nr. 12, v. 42b, 58b; KKA TD, nr. 583, v. 64a-64b.

¹²⁶⁸ BOA TD, nr. 387, s. 527.

¹²⁶⁹ KKA TD, nr. 583, v. 64b.

¹²⁷⁰ KKA TD, nr. 12, v. 42b, 58b.

¹²⁷¹ Kucur, 1993, s. 100.

¹²⁷² BOA TD, nr. 387, s. 530.

¹²⁷³ BOA TD, nr. 387, s. 537.

¹²⁷⁴ BOA TD, nr. 54, s. 25; BOA TD, nr. 387, s. 533.

¹²⁷⁵ BOA TD, nr. 387, s. 527.

¹²⁷⁶ BOA TD, nr. 12, v. 10a.

Toylu köyünde bulunan Fındıklar mezarası ve Çanakçı köyünün malikâne hisseleri önceden olduğu gibi yine zaviye tasarrufundadır.¹²⁷⁷

1.127. Şeyh Tayfur Zaviyesi

Şeyh Tayfur zaviyesi Kazabad'a tabi Kara Evlü köyünde kurulmuştur. Zaviye kurucusunun adını taşımaktadır. Nitekim 1455 yılında Şeyh Tayfur hayatta olup zaviyedar olarak yazılmıştır.¹²⁷⁸ Bu bağlamda zaviyenin 15. yüzyılın ilk yarısında kurulduğu anlaşılmaktadır. 1485 yılında padişah emri ile muaf yazılan 5 neferin zaviye mensubu oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim neferlerden bir tanesi Şeyh Tayfur'un oğlu Ahmed olup zaviyedar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen diğer kişiler ise zaviyedar Ahmed'in oğlu Hasan ile kardeşleri Mehmed, Mustafa ve Mehmed'in oğlu Abdi'dir.¹²⁷⁹ 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyede 3 zaviyedar bulunmaktadır. Bunlar önceki dönem adı geçen kişilerin çocuklarından başkası değildir.¹²⁸⁰ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyedar Pir Nazır'dır. 1554 yılında Şeyh Tayfur zaviyesinin 6 cemaatine karşılık 1574 yılında 9 nefer kaydedilmiştir. 9 neferin 5 tanesi mücerred, 4 tanesi caba olarak yazılmıştır.¹²⁸¹

Şeyh Tayfur zaviyesi 1485 yılından itibaren Kara Evlü köyünde bir *çiftlik-i zaviye* tasarruf etmektedir.¹²⁸² 1455 yılında zaviye kurucusu Şeyh Tayfur'un Kara Evlü köyündeki neferlerden birinin *çift* olarak yazılması bizzat tarımsal faaliyette bulunduğu işaret etmektedir. Fakat zaviyenin gelirlerine dair bir bilgi bulunmamaktadır.¹²⁸³ Şeyh Tayfur zaviyesinin dervişleri muhtemelen doğrudan tarımsal faaliyetlerde bulunmaktadır. Zaviye çiftliğinin bizzat dervişler tarafından işlendiği tahmin edilebilir. Nitekim dervişlerin caba, mücerred olarak yazılması da bunu desteklemektedir.¹²⁸⁴ Şeyh Tayfur zaviyesinin vakıf defterinde kaydı bulunmamaktadır.

¹²⁷⁷ BOA TD, nr. 12, v. 48b, 58b,64b; KKA TD, nr. 583, v. 64a, 64b.

¹²⁷⁸ BOA TD, nr. 2, s. 129-130.

¹²⁷⁹ BOA TD, nr. 19, s. 61.

¹²⁸⁰ BOA TD, nr. 79, s. 142-143; BOA TD, nr. 387, s. 451.

¹²⁸¹ BOA TD, nr. 287, s. 272-273; KKA TD, nr. 14, v. 272b-273a.

¹²⁸² BOA TD, nr. 387, s. 451.

¹²⁸³ BOA TD, nr. 2, s. 129-130.

¹²⁸⁴ BOA TD, nr. 2, s. 129-130; BOA TD, nr. 287, s. 272-273; KKA TD, nr. 14, v. 272b-273a.

1.128. Şeyh Vakkas Zaviyesi

Şeyh Vakkas zaviyesi ilk olarak 1515 yılı tahririnde yer almaktadır. Defterde zaviye hakkında yeterli bilgi yoktur. 1530 yılı muhasebe defteri ile 1574 yılı tahrir defterinde de yer alan zaviyenin Sonisa kazasında Taşabad nahiyesine tabi İncük köyünün malikânesinin tamamını tasarruf etmesi dışında bir bilgi bulunmamaktadır.¹²⁸⁵ Bununla birlikte 12 numaralı tahrir defterinde *Said Vakkas ve Saad Vakkas* olarak anılan zaviyelerin Şeyh Vakkas zaviyesi ile aynı zaviye olması muhtemeldir. Bahsi geçen zaviyelerin Şeyhlü köyünde olduğu belirtilmiştir. Fakat tahrir defterlerinde köye rastlanmamaktadır. Ayrıca Şeyhlü köyünde bulunan zaviye(ler) Şeyh Mahmud zaviyesi ile birlikte yazılmıştır.¹²⁸⁶ Sonisa kazasında Taşabad'a tabi İncük köyünün malikânesinin tamamını tasarruf eden Şeyh Vakkas zaviyesi 1530 yılında köyün malikânesinin tamamından 1.196 akçe hâsıl elde etmiştir.¹²⁸⁷

1.129. Şeyh veled-i Mustafa Zaviyesi

Sonisa kazasında Felenbel nahiyesine tabi Gevri köyünde kurulmuştur. 1515 yılında zaviyede 3 nefer bulunmaktadır. *Be-cay-ı pedereş* olarak yazılan Şeyh Çırak ile birlikte oğlu Süleyman ve kardeşi Receb bahsi geçen kişilerdir. 1530 yılı muhasebe defterinde nefer sayısında bir değişiklik olmayan zaviye hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. 1574 yılında zaviyedeki kişi sayısında önemli bir artış yaşandığı anlaşılmaktadır. 16 nefer nüfusu bulunan zaviyede kayıtlı kişilerin hepsi ya zaviyedar ya da zaviyedarzade olarak yazılmışlardır. Bazılarının *misillü* notu ile kayıt altına alınması onlarında benzer bir göreve sahip olduklarını düşündürmektedir. Diğer zaviyelerin aksine Şeyh veled-i Mustafa zaviyesindeki dervişlerin hepsinin zaviyedar ya da zaviyedarzade olarak yazılmaları dikkat çekicidir. Ayrıca zaviyedar ve zaviyedarzadelerden bazılarının berat belgesi olduğu belirtilmiştir. Süleyman bin Çırak'tan sonra zaviyenin yönetimi müşterek

¹²⁸⁵ 1515 ve 1530 yılı defterlerinde köyün adı açık bir şekilde İncük olarak okunmasına rağmen sonradan Selçuk şeklinde okunabilmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 54, s. 56-57; BOA TD, nr. 387, s. 536; KKA TD, nr. 12, v. 52b-53a; KKA TD, nr. 583, v. 63a.

¹²⁸⁶ Şeyhlü köyünde bulunan zaviyelerin 12 numaralı tahrir defterinde "...Taşabad Kazasında Şeyhlü nam karyede vaki' Şeyh Mahmud ve Saad Vakkas Zaviyesi...", "...Taşabad Kazasında Şeyhlü Karyesinde vaki' Şeyh Mahmud ve Said Vakkas Zaviyesi...", "...Taşabad Kazasına tabi Şeyhlü nam karyede medfun evliya-i kiramdan Saad Vakkas-Kaddesa'l-lahu sırrahü'l-'aziz - Hazretlerinin zaviyesi..." ifadeleriyle bahsi geçmektedir. Bkz. KKA TD, nr. 12, v. 50b-51a (ek belgeler).

¹²⁸⁷ BOA TD, nr. 387, s. 536.

olarak Yunus, Nebi, Ömer, Musa'ya verilmiştir. 1574 yılında görevde olan bu kişiler iki çiftlik yer tasarruf etmektedirler.¹²⁸⁸ 1576 tarihli vakıf defterinde Gevri köyü yer almasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi verilmemiştir.¹²⁸⁹

1.130. Şeyh Yakub Zaviyesi

Şeyh Yakub zaviyesi Niksar'a tabi Motuy köyünde kurulmuştur.¹²⁹⁰ 1515 yılında zaviyenin kurucusu ve şeyhi Şeyh Yakub'dur. Bu bağlamda Şeyh Yakub zaviyesi muhtemelen 16. yüzyılın başlarında kurulmuştur. 1515 yılında Motuy mezarında¹²⁹¹ 15 nefer ile birlikte *şeyhzadegan* olarak yazılan Şeyh Yakub evladı Pir Mehmed ve Şeyh Hasan bulunmaktadır.¹²⁹² 16. yüzyılın ikinci yarısında Motuy köyünün halkı ile zaviye mensupları ayrı başlık altında kaydedilmiştir. *Şeyh-zadegân* başlığı altında kaydedilmiş 23 neferden Hasan veled-i Şeyh Hasan zaviyedar olarak yazılmıştır. Tevliyet görevinin Ali tasarrufunda olduğu zaviyede meşihatlık Çırac(?), Ali ve Erdivan adlı kişilerin tasarrufundadır.¹²⁹³ Vakıf defterinde de zaviyenin Erdivan ve Ali Şeyh tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Zaviye şeyhinin günlüğü ise bir akçedir.¹²⁹⁴

Şeyh Yakub zaviyesinin en önemli geliri hem malikâne hem de divanisini tasarruf ettiği Motuy köyüdür. Zaviye 1515 yılında *bir çiftlik ve üç ekinlü yer* olan Motuy'dan 611 akçe hâsıl elde etmiştir. İki değirmen bulunan mezrada Yakub veled-i Şeyh Hasan tasarrufunda bulunan bir zemin haricinde ayrıca 2 zemin daha bulunmaktadır. Buna göre zaviye cemaatinin de tarımsal faaliyetlerde bulunduğu söylenebilir.¹²⁹⁵ 1530 yılı muhasebe defterinde önceden olduğu gibi 15 nefer nüfusu bulunan Motuy köyünün hâsılı 668 iken malikânesi 168 akçedir. Köyü iki baştan tasarruf eden zaviyenin toplam hâsılı 836 akçeye çıkmıştır.¹²⁹⁶ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye vakfının durumu değişmemiştir. İki baştan tasarruf olunan Motuy köyünün bu dönem hâsılı 2.500 akçeye çıkmıştır.¹²⁹⁷ Şeyh Yakub

¹²⁸⁸ BOA TD, nr. 54, s. 78; BOA TD, nr. 387, s. 538; KKA TD, nr. 12, v. 60b-61a.

¹²⁸⁹ KKA TD, nr. 583, v. 64b.

¹²⁹⁰ BOA TD, nr. 54, s. 141; BOA TD, nr. 387, s. 561; KKA TD, nr. 583, v. 57b.

¹²⁹¹ Motuy sonradan köye dönüşmüştür.

¹²⁹² "Şeyhzadegan, Pir Mehmed ve Şeyh Hsan ebna-i Şeyh Yakub", BOA TD, nr. 54, s. 141.

¹²⁹³ KKA TD, nr. 10, v. 13b.

¹²⁹⁴ KKA TD, nr. 583, v. 57b.

¹²⁹⁵ BOA TD, nr. 54, s. 141; EV. d. 14139, s. 2.

¹²⁹⁶ BOA TD, nr. 387, s. 561.

¹²⁹⁷ KKA TD, nr. 10, v. 13b; KKA TD, nr. 583, v. 57b.

zaviyesinin geliri zaviyeye gelen geçen yolcuların masraflarına harcanmaktadır.¹²⁹⁸

1.131. Şeyh Yakub Zaviyesi

Zile kazasında Kuş-taş nam-ı diğer Üç-taş nahiyesine tabi Tomi/Tomara mezrasında kurulmuştur.¹²⁹⁹ 11 Ocak 1388 tarihli vakfiye kaydına göre Şeyh Yakub “en-Nusreti” lakabı ile anılmaktadır. Bu sebeple Şeyh Yakub’un Zile Aksaray’da zaviyesi bulunan Şeyh Nusret b. Hamza’nın halifesi olduğu düşünülmektedir.¹³⁰⁰ 1455 yılında zaviye Şeyh Mustafa ve Mehmed uhdesindedir. Adı geçen kişiler Şeyh Yakub’un kardeşleri olup babalarının adı da Şeyh Mustafa’dır.¹³⁰¹ 1485 yılında Tomi mezrasında Şeyh Yakub evladından Mehmed yaşamaya başlamıştır. Mezra yalnızca 1455 yılı tahririnde zaviye vakfı olarak bahsi geçerken sonradan Şeyh Yahya evladı vakfı olarak yazılmıştır. 16. yüzyıl boyunca mezra iki baştan Şeyh Yakub evladının tasarrufunda görülmektedir.¹³⁰² 1576 tarihli vakıf defterine göre günlük 1 akçe ile zaviye şeyhliği müşterek olarak Mehmed ve Musa adlı kişiler tarafından yürütülmektedir.¹³⁰³

Zile kazasında Üçtaş nam-ı diğer Kuştaş Nahiyesine tabi Tomi köyü Kadı Hüsameddin Pir Hasan b. Kemaleddin Yusuf tarafından iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca zaviyenin sonradan köy olacak olan Tomi mezrasında bir çiftliği vardır. Tomi mezrasının hâsılı 16. yüzyılın ikinci yarısına ait 12 numaralı tahrir defterinde 1.000 akçe iken vakıf defterinde 500 akçedir.¹³⁰⁴ Nahiyeye tabi

¹²⁹⁸ “Baki mahsul ayende ve revende ta’amına sarf olunur”, KKA TD, nr. 583, v. 57b.

¹²⁹⁹ Vakıf defterinde “zaviye-i Şeyh Yakub der karye-i Tomi tabi kaza-i Zile” ifadesiyle doğrudan Zile’ye tabi yazılmıştır. KKA TD, nr. 583, v. 48b. Ayrıca mezranın adı bazı defterlerde Tomi bazılarında ise Tomara olarak yazılmıştır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 269; BOA TD, nr. 19, s. 166; BOA TD, nr. 79, s. 256; BOA TD, nr. 387, s. 464; KKA TD, nr. 12, v. 175b; KKA TD, nr. 583, v. 48b.

¹³⁰⁰ Kucur, 1993, s. 86-87.

¹³⁰¹ BOA TD, nr. 2, s. 269.

¹³⁰² BOA TD, nr. 19, s. 166; BOA TD, nr. 79, s. 256; BOA TD, nr. 387, s. 464; KKA TD, nr. 12, v. 175b.

¹³⁰³ KKA TD, nr. 583, v. 48b.

¹³⁰⁴ 1455 yılında nüfusu belirtilmeyen Tomi mezrasında 1485 yılı tahririnde Mehmed veled-i Şeyh Yakub kayıt altına alınmıştır. Ayrıca Tomi mezrasının Şeyh Yakub evladı tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Muhtemelen önceden yerleşim olmayan mezra artık zaviye kurucuları tarafından bir yerleşim alanına dönüştürülmeye başlanmıştır. Nitekim 1574 tarihinde 23 nefer nüfus bulunmaktadır. Mezranın nüfusunun bir hayli arttığı görülmektedir. BOA TD, nr. 2, s. 269; BOA TD, nr. 19, s. 166; BOA TD, nr. 79, s. 256; BOA TD, nr. 387, s. 464; KKA TD, nr. 12, v. 175b; KKA TD, nr. 583, v. 48b; EV. d. 14139, s. 2; Kucur, 1993, s. 86-87.

Bayat mezrasının malikânesinin ¼ hissesi de Şeyh Yakub zaviyesine ait vakıf geliri içindedir.¹³⁰⁵

1.132. Tazegi Hankahı

Tazegi hankahı ile ilgili ilk bilgilerimiz 1485 yılı tahririne dayanmaktadır. Hankah Turhal'a tabi Arab Viranı köyü ile Arab Viranı Diğer köyünün malikânesinin bir kısmını tasarruf etmektedir. 1455 yılında her iki köye de rastlanmasına rağmen hankah hakkında bir bilgi bulunmaması bu tarihten hemen sonra kurulmuş olduğunu düşündürmektedir. Nitekim 1485 yılı tahririnde hankah yer almaktadır.¹³⁰⁶ Tazegi hankahının kim tarafından nerede kurulduğu anlaşılmamaktadır. Bununla birlikte Arab Viranı köylerinin malikâne gelirinin bir kısmını tasarruf ettiği göz önüne alınırsa köylere yakın bir yerde olduğu tahmin edilebilir.¹³⁰⁷

1.133. Tokat Mevlevihanesi

Mevleviliğin Tokat'ta Mevlana Celaleddin-i Rumi döneminde taraftar toplamaya başlayan bir tarikat olduğu bilinmektedir. Menâkıbü'l-ârifin'de de Mevlevilerin Tokat'taki faaliyetleri hakkında bilgiler yer almaktadır.¹³⁰⁸ Fakat o dönemde Tokat'ta Mevlevilere ait zaviyenin kurulduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı tarihinde kesin olarak ilk defa II. Murad, Edirne'de bir Mevlevihane açtırmıştır. XVI. yüzyılda II. Bayezid devrinden itibaren Mevleviler, Osmanlı sultanlarından ve devlet adamlarından büyük ilgi görmeye başlamıştır.¹³⁰⁹ Tokat Mevlevihanesinin banisinin Muslu Ağa olduğunu nakleden geç dönemli kaynaklara¹³¹⁰ rağmen elimizdeki daha eski arşiv kayıtlarında bunu destekleyen bir bilgi yer almamaktadır. Ayrıca Evliya Çelebi de zaviyenin

¹³⁰⁵ BOA TD, nr. 2, s. 269.

¹³⁰⁶ BOA TD, nr. 2, s. 210, 217; BOA TD, nr. 19, s. 181, 194.

¹³⁰⁷ BOA TD, nr. 2, s. 210, 217; BOA TD, nr. 19, s. 181, 194; BOA TD, nr. 79, s. 312, 324; BOA TD, nr. 387, s. 476, 477.

¹³⁰⁸ Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri (Menakıb al-Arifin)*, Çev. Tahsin Yazıcı, C. I, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973; Tokat Mevlevihanesi hakkında bkz. Hasan Yüksel, "Tokat Mevlevihanesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Yıl 1996, s. 61-68; Mehmet Beşirli, "XIX. yüzyılın İlk Yarısında Tokat Mevlevihanesi ve Gelirleri İle İlgili Sorunlar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 2, Elazığ, 2013, s. 337-373; Tanrıkorur, 2012, s. 227-230.

¹³⁰⁹ Ocak, 2012, s. 155-156.

¹³¹⁰ Yüksel, 1996, s. 62-63.

banisinin Sultan Ahmed Han vüzerasından Süğlün Musli Paşa olduğunu söylemektedir.¹³¹¹

Zaviyenin hangi tarihte kurulduğu da kesin olarak bilinmemekle birlikte elimizdeki en eski bilgi 1455 yılı tahririne dayanmaktadır. 1455 yılında Tokat merkezde çok sayıda hankahtan biri de Mevlevi hankahıdır. Hankah hakkında adı dışında bir bilgi yoktur. Ayrıca Artuk-abad'a tabi Kızılca köyü tahrir olurken köyün 6 hissesinden 1 hissesinin *vakf-ı Mevlevihane der şehr-i Tokat* ifadesiyle bahsi geçen ve Tokat şehir merkezinde yer alan Mevlevihane'ye vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte aynı dönem Tokat'ta Mescid-i Mevlevihane adıyla 32 nefer nüfusu bulunan bir de mahalle kayıtlıdır.¹³¹² 1485 yılında Mevlevihane olarak bahsi geçen mahallenin nüfusu 8 nefere düşmüştür.¹³¹³ 16. yüzyılın ilk yarısında mahallenin adı değişmiş ve *Mahalle-i Hoca İbrahim nam-ı diğer Mevlevihane* olarak anılmaya başlanmıştır. Mahallenin nüfusu 16. yüzyılın ilk yarısında 2 haneye düşmüşken 1554 yılı tahririnde 13 nefere çıkmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında da artmaya devam etmiştir.¹³¹⁴ Tüm bu bilgiler Tokat'ta hem zaviye hem de hankah olarak Mevlevihane'nin 15. yüzyılın ikinci yarısından önce kurulmuş olduğunu göstermektedir. Fakat zaviye muhtemelen 16. yüzyıla gelmeden harabe haline dönmüştür. Nitekim 1455 yılında Mevlevihane zaviyesinin vakfi olan Kızılca köyündeki malikânenin bir hissesi 1485 yılından itibaren Bektut hankahına aktarılmıştır. 1485 yılından itibaren Mevlevihane mahallesinin nüfusunun da sürekli azaldığı görülmektedir. Öyle ki yukarıda bahsedildiği üzere 16. yüzyılda mahallenin adı dahi değişime uğramıştır.¹³¹⁵ Zaviye ve mahallenin bu değişimine Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan'ın 1472 yılında Tokat'a gönderdiği ordunun etkisi olmuştur. Bu dönemde Tokat'ın büyük bir tahribata uğradığı bilinmektedir.¹³¹⁶ Bu durum üzerinde 16. yüzyılın başlarında yaşanan Osmanlı-Safevi müceddesi de etkili olmuş olabilir.¹³¹⁷

¹³¹¹ Evliya Çelebi, 2010, s. 92.

¹³¹² BOA TD, nr. 2, s. 40, 43, 396.

¹³¹³ BOA TD, nr. 19, s. 3-4.

¹³¹⁴ BOA TD, nr. 79, s. 5; BOA TD, nr. 387, s. 431; BOA TD, nr. 287, s. 8; KKA TD, nr. 14, v. 142b.

¹³¹⁵ 15. yüzyılın ikinci yarısında 32 neferden 8 nefere düşmüştür. BOA TD, nr. 19, s. 3-4; 16. yüzyılın ikinci yarısında adı da değişmiş olup 1519 yılında 4 nefer, 1530 yılında 2 hane nüfus kaydedilmiştir. BOA TD, nr. 79, s. 5; BOA TD, nr. 387, s. 431.

¹³¹⁶ İnalçık, 2015, s. 114-115; Yüksel, 1996, s. 62; Tanrıkorur, 2012, s. 227; Açık, 2012, s. 219-223.

¹³¹⁷ İslamoğlu, 2010, s. 222.

Tokat Mevlevihanesi hakkında vakıf defterinde de herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Buna karşılık ilk defa vakıf defterinde Niksar'da bir Mevlevihane zaviyesi vakfi karşımıza çıkmaktadır.¹³¹⁸ Bu bağlamda Tokat Mevlevihanesi, Kadı Şehri Mevlevihanesi ile birlikte Tokat civarında bir de Niksar'da Mevlevihane kurulduğu anlaşılmaktadır.¹³¹⁹

Tokat Mevlevihanesinin gelirleri hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca 1455 yılında Artuk-abad'a tabi Kızılca köyünün malikânesinin Tokat Mevlevihanesi ile Bektut hankahı arasında pay edildiği ve 6 hisse malikâne gelirin 5 hissesinin Bektut hankahına vakfedilmiş, 1 hissesinin Tokat Mevlevihanesine vakfedildiği anlaşılmaktadır.¹³²⁰ 1485 yılından itibaren ise Kızılca köyünün malikânesinin tamamı Bektut hankahına vakfedilmiştir.¹³²¹

1.134. Tuğrayi Hankahı

Tahrir defterlerinde Tuğrayi hankahı ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hankahın Tokat merkezde bulunduğu 1455 yılı tahririnden anlaşılmaktadır.¹³²²

1.135. Turgay Hankahı

1455 tarihli 2 numaralı tahrir defterinde kayıtlı *Hankah-ı Turgay* nefsi Tokat'tadır. Hankahın adı dışında kaynaklarda başka bilgiye ulaşılamamıştır.¹³²³

1.136. Turgud Şah Hatun Zaviyesi

Tokat'ta Yaş Meydan Mahallesi'nde kurulan Turgud Şah Hatun zaviyesi yalnızca 1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterinde tespit edilmiştir. Yaş Meydan Mahallesi'ni¹³²⁴ 1455 yılından itibaren tahrir defterlerinde tespit etmek mümkün iken zaviye ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu sebeple zaviyenin 16. yüzyılın ikinci yarısında 1576 yılından önce kurulduğu tahmin edilmektedir.

¹³¹⁸ KKA TD, nr. 583, v. 52b.

¹³¹⁹ Kadı Şehri Mevlevihanesi ve Niksar Mevlevihanesi ayrı birer başlık altında incelenmiştir.

¹³²⁰ BOA TD, nr. 2, s. 396.

¹³²¹ BOA TD, nr. 19, s. 262-263; BOA TD, nr. 79, s. 30-361.

¹³²² BOA TD, nr. 2, s. 42.

¹³²³ BOA TD, nr. 2, s. 43.

¹³²⁴ 1455 yılında *Mahalle-i Mescid-i Yaş Meydan* olarak kayıtlıdır. Sonradan yalnızca Yaş meydan olarak anılmaya başlanmıştır. Cami harabeye dönmüş olmalıdır. Ayrıca 1455 yılında (82 nefer) bir hayli kalabalık bir nüfusu olduğu görülen mahallenin 16. yüzyılın ilk yarısında (37 nefer) nüfusu büyük oranda azalmış yüzyılın ikinci yarısında (102 nefer) ise tersine büyük bir nüfus artışı gerçekleşmiştir. Bölgede görülen bu nüfus değişimin üzerinde 16. yüzyılın ilk yarısında yaşanan Osmanlı-Safevi mücedelesinin etkisi olmuş olmalıdır. İslamoğlu, 2010, s. 222.

Bununla birlikte 1574 yılı tahrir defterinde Yaş Meydan Mahallesi tahrir olmasına rağmen bu tahrirde de zaviye hakkında bir bilgi yoktur. Yalnızca mahallede Yusuf veled-i Ahmed adında *duagu* olarak kayıtlı bir nefer dikkat çekicidir.¹³²⁵

Turgud Şah Hatun zaviyesinin yalnızca kira geliri bulunmakta olup bunlardan toplamda 466 akçe elde etmiştir. Zaviye şeyhi Mevlana Hasan günlüğü 1 akçe maaş almaktadır. Zaviye şeyhinin maaşı ödendikten sonra gelirin geri kalanı *ayende ve revende masrafına* harcanmaktadır.¹³²⁶

1.137. Vecid Hankahı

Nefs-i Tokat'ta yer alan Vecid hankahı yalnızca 1455 yılı tahririnde tespit edilmiş olup kaynaklarda adı dışında bilgi yoktur.¹³²⁷

1.138. Veled-i Çıkrıkçı Hankahı

Tokat merkezde 1455 yılı tahririnde adı geçen hankahlardan bir tanesi de Veled-i Çıkrıkçı hankahı olup sonraki dönem tahrir defterlerinde kaydı yoktur.¹³²⁸

1.139. Veli Şeyh Zaviyesi

Tahrir defterlerine göre Veli Şeyh zaviyesinin Zile'ye tabi İncü Alanı mezrasında kurulduğu anlaşılmaktadır. Zaviye ile ilgili en erken kayıt 1574 tarihli tahrir defterinde İncü Alanı mezrasında geçmektedir. Burada zaviyenin adı geçmemekle birlikte Karahisar-ı Behramşah'a tabi mezranın *zaviyelik üzere* Sultan Selim Han ve Sultan Süleyman Han tarafından verilen beratla burada bulunan zaviyeye vakfedildiği belirtilmektedir. 583 numaralı evkaf defterinde İncü Alanı mezrasını tasarruf etmeye devam eden zaviyenin adı Şeyh Veli olarak geçmektedir.¹³²⁹

1574 yılı tahrir defterine göre İncü Alanı mezrasında 10 nefer vardır. Neferlerden 1 tanesi şerif-zade ve zaviyedar¹³³⁰, 1 tanesi misilli, 4 tanesi şerif-

¹³²⁵ BOA TD, nr. 2, s. 10; BOA TD, nr. 19, s. 9; BOA TD, nr. 79, s. 11-12; BOA TD, nr. 387, s. 432; BOA TD, nr. 287, s. 2a-3; KKA TD, nr. 14, v. 140.

¹³²⁶ KKA TD, nr. 583, v. 34a.

¹³²⁷ BOA TD, nr. 2, s. 43.

¹³²⁸ BOA TD, nr. 2, s. 43.

¹³²⁹ *Vakf-ı zaviye-i Veli Şeyh der mezra-i İncü Alan tabi kaza-i Zile*. KKA TD, nr. 12, v. 188b; KKA TD, nr. 583, v. 49b.

¹³³⁰ Veli veled-i Hayran (şerif-zade ve zaviyedar ba-berat ber-muceb-i secere-i nakibü'l-eşraf Muharrem Efendi... İstanbul.

zade¹³³¹ olarak kaydedilmiştir. Bunların zaviyenin kuruluşunda rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Vakıf defterine göre zaviyenin meşihatı *evlada meşrut olup* Veli Şeyh bin Hayran Şeyh zaviyeye şeyh tayin edilmiştir. Ayrıca bölgede ilk defa bir zaviyenin kurucusu ve şeyhi *nakibü'l-eşraf* tarafından Seyyid tayin edilmiştir. Zaviyenin kurucusu Veli Şeyh, İstanbul'dan *nakibü'l-eşraf* Muharrem Efendi'nin onayladığı şecere ile Seyyid tayin edilmiştir. Veli Şeyh meşihatlık görevini *şerif-zade karındaşları Kabil ve Bali* ile birlikte yürütmektedir. Bu bağlamda zaviyenin kurucusunun adını taşıdığı ve Hayran Oğlu Veli Şeyh tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Zile kazasında Karahisar-ı Behramşah'a tabi İncü Alanı mezrası iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Kayıtlara göre zaviyenin mutasarrıfları *resm ve behre* yükümlüsü değildir. 1574 yılında zaviyenin mezradan 200 akçe gelir elde ettiği anlaşılmaktadır. Vakıf şartı gereğince şeyh ve zaviyedarların görevi ayende ve revendeye hizmet etmektir.¹³³²

1.140. Vezir Zaviye ve Hankahı

Osmanlı hâkimiyetinden önce Tokat'ta kurulan zaviyelerden biridir. Bugün Ali Paşa Camisi karşısında bulunan zaviyenin kitabesine göre Ebu'l-Hasan bin eş-Şems tarafından II. Gıyaseddin Mesud döneminde H. 687 (M. 1288) yılında inşa edilmiştir.¹³³³ 23 Aralık 1293 tarihli vakfiyeye göre Şemseddin Ebu'ş-Şems b. El-Hüseyn tarafından Yaşmeydan'da bir de türbe inşa edilmiştir.¹³³⁴ Zaviye kurucusunun kimliği hakkında ayrıntılı bilgi yoktur fakat zaviyenin Osmanlı kaynaklarında Vezir olarak anılması yönetici bir kimliğe sahip olduğunu düşündürmektedir.¹³³⁵ Zaviye yapısı dönem dönem çeşitli onarımlardan geçmiş olsa da bugün hala ayakta durmaktadır.¹³³⁶

¹³³¹ Kabil veled-i hayran (şerif-zade), Bali birader-i O (şerif-zade), Halil veled-i Hasan (şerif-zade), Bayram veled-i Veli (şerif-zade).

¹³³² KKA TD, nr. 12, v. 188b; KKA TD, nr. 583, v. 49b.

¹³³³ Zaviyenin kitabesi "1-Kale'llahu tebâreke ve te'ala men amile salihan felinefsihi. Tekarrebe bi-inşa-i imareti haze'l-hankahi'l el-mübâreki fi 2-Zamani's-sultani-â'zam şehinşahu'l-mu'azzam Gıyasu'd-dünya ve'd-din Ebi'l-feth Mes'ud bin Keykavus 3-Halledallahu devletehu, ve fi eyyami meliketi'l-muazzama safvetü'ldünya ve'd-din eyyedellahu devletehu ilallahi te'ala ve ebeği merdatihi el-abdu 4-Ed-daifu el-muhtaç ila ğafuri'l-latifi Ebu'l-Hasan bin Eş-Şems tekabbellallahu 'anhu ve ahsene 'avakıbehu fi-şehri Rebi'il-ahiri li seneti seb'in ve semanine ve sitti mie." Okudan, 2019/1, s. 172.

¹³³⁴ Kucur, 1993, s. 61-62.

¹³³⁵ Muhammed Okudan, kitabedeki bilgilerden yola çıkarak zaviye kurucusunun dönemin yerel beylerinden biri olduğunu ileri sürmektedir. Zaviyenin kitabesinde "meliketi'l-muazzama" ifadesiyle bahsi geçen melikenin hakkında ise farklı görüşler mevcut olmakla birlikte Halef

Vezir Ahmed Paşa zaviyesi, Ebu Şems hankahı olarak da bilinmektedir.¹³³⁷ Vezir adı 1485 tarihli 19 numaralı tahrir defterinde *hankah-ı Vezir* olarak geçerken 15. ve 16. yüzyıla ait tahrir defterlerinde hem *zaviye-i Vezir* hem de *hankah-ı Vezir* olarak geçmektedir.¹³³⁸ 18. yüzyıla ait şerhiye sicilinde zaviye bahsi geçmemekle birlikte vakıf “Vezir Ahmed Paşa evkafı” olarak anılmıştır.¹³³⁹

1293 tarihli vakfiyeye göre şeyh, bevvab, hafız, müezzin, nâzır, aşçı, tabbah, sufi, hadim, cabinin görevli olduğu zaviyede¹³⁴⁰ 1576 yılı vakıf defterine göre mütevellî, nâzır, imam, cabi¹³⁴¹, kâtip, çahken, ferraş, 5 sufiyun (sufiler), 2 huffaz (hafızlar), 2 müezzin ve devirhan ile toplam 16 görevli çalışmaktadır (Tablo 10).¹³⁴² Vakfiyede “bütün görevlilerin vakfın kurucusunun azat etmiş olduğu kölelerden tayin edilmesi, görevlerin babadan oğula geçmesi, şayet bu azatlı kölelerin nesli kesilirse mütevellînin uygun göreceği kişilerin bu görevlere getirilmesi” şartı koşulmuştur.¹³⁴³ Zaviyedeki görevli sayısına bakılarak bir değerlendirme yapmak gerekirse bölgedeki büyük zaviyelerden olduğu düşünülebilir. Nitekim aynı dönemde pek çok zaviyede bir iki görevli dışında çalışan bulunmamaktadır.

23 Aralık 1293 tarihli vakfiyeye göre zaviye çok çeşitli vakıf akarına sahiptir. Tahrir ve evkaf defterlerinden de vakfın gelir ve giderleri hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür.¹³⁴⁴ Bu bağlamda Tokat merkezde dükkân, bağ ve araziler ile birlikte Artuk-abad’a tabi köy ve mezralar zaviyenin gelir gruplarını oluşturmaktadır. Artuk-abad’a tabi Böğed Saray, Ahin, Arib/Arin¹³⁴⁵, Demeni

Sultan zaviyesi kitabesinde belirtilen Selçuki Havand binti Kılıçarslan’la aynı kişi olabileceğini söylemektedir. Okudan, 2019/1, s. 172.

¹³³⁶ Zaviyenin mimari özellikleri hakkında bkz. Şahin, 2019, s. 22-27.

¹³³⁷ Okudan, 2019/1, s. 169-184; Kucur, 1993, s. 61-62; Açıkkel, 2004, s. 197-198; Gökbilgin, 1979, s. 403.

¹³³⁸ 16. yüzyıla ait tahrir defterlerinde Büged Sarayı köyündeki malikâne hissesi kaydedilirken zaviye, diğer vakıf gelirleri kaydedilirken hankah olarak yazılmıştır. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 2, s. 370, 371, 388; BOA TD, nr. 19, s. 261, 267, 270-271, 273; BOA TD, nr. 79, s. 359, 371, 373, 383-384; BOA TD, nr. 387, s. 482-484; KKA TD, nr. 12, v. 213a, 218a-b, 229a, 231b, 239a; KKA TD, nr. 583, v. 31b, 74a, 74b, 75b.

¹³³⁹ TŞS, nr. 1, s. 17.

¹³⁴⁰ Kucur, 1993, s. 61-62; Okudan, 2019/1, s. 174-175.

¹³⁴¹ 18. yüzyılda “cibayet berati” ile vakfın cabilik görevini Seyyid Ömer yürütmektedir. Seyyid Ömer günlüğü bir buçuk akçe ile cabi olarak vazifelendirilmiştir. TŞS, nr. 1, s. 17.

¹³⁴² KKA TD, nr. 583, v. 31b; Okudan, 2019/1, s. 176; Vazifeliler için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf İstihlaları Lügatçesi” *Vakıflar Dergisi*, S. 17, 1983, s. 57.

¹³⁴³ Okudan, 2019/1, s. 175.

¹³⁴⁴ Zaviyenin vakfiyesi için bkz. Kucur, 1993, s. 61-62; Okudan, 2019/1, s. 169-184.

¹³⁴⁵ 15. yüzyılda Arib olarak okunan köyün adı 16. yüzyılda Arin olarak okunmaktadır.

köylerinin malikânesi ve Hüdada köyüne bağlı Boğaz Kesen¹³⁴⁶ mezrasının malikânesi zaviyeye vakfedilmiş yerlerdendir.¹³⁴⁷ Ayrıca Dede Görmez yakınında olan Helvalı zemini ve hankah civarında bulunan bahçeler ile dükkân kiralari zaviyenin gelir kalemleri arasında yer almaktadır. Evkaf defterine göre bahçelerden senelik 3.500, dükkânların kiralardan senelik 420 akçe kira alınmaktadır.¹³⁴⁸ 1530 yılında Demeni köyünün malikâne hissesinden 1.560 akçe, Böged Saray köyünün malikâne hissesinden 1.670 akçe, Arın köyünün malikâne hissesinden 3.330 akçe, Ahin köyünün malikâne hissesinden de 3.350 akçe ile toplamda 9.910 akçe gelire sahiptir.¹³⁴⁹

Gelirler zaviyenin bakım ve onarım masraflarına, görevlilerin ücretlerinin ödenmesine, zaviyenin ihtiyaçlarına ve misafirlere harcanmıştır. 1293 tarihli vakfiyesine göre vakıf kurucusu zaviye için “30 cüz (Kur’an-ı Kerim), çeşitli kitaplar, halılar, kandiller, büyük kazanlar, tabaklar, yemek pişirilen ve dağıtılan bakır kaplar, iki tane büyük sofras, taslar, elbise askısı” alınmasını şart koşmuştur.¹³⁵⁰ 1576 tarihli vakıf defterine göre ise mahsulün beşte biri vakıf sahibinin kız ve erkek evladı arasında eşit olarak pay edilmiş, tevliyet ücreti olarak ayrılmıştır. Geri kalan mahsul ile zaviyedeki görevlilerin ücretleri ödenmiştir. Buna göre;

Tablo 10: Vezir Zaviyesinin Vazifelileri ve Gelirleri (1576)	
Vazife	Geliri
Nazır	günlüğü 3 akçe ve senelik 120 kile buğday
İmam	günlüğü 2 akçe
Cabi	günlüğü 1 akçe ve 80 kile buğday
Katip	günlüğü 1 akçe ve senelik 60 kile buğday
Çahken	senelik 50 akçe ve 10 kile buğday
Ferraş	senelik 60 kile hububat
Sufile	kişi başı senelik 40 kile buğday
Hafız	senelik 80 kile hububat
Müezzin (2)	biri senelik 40 kile buğday diğeri 30 kile hububat
Devirhan	senelik 2.100 akçe

¹³⁴⁶ Boğaz Kesen mezrası 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye vakıfları arasında yer almaktadır. Önceki dönem kaynaklarında rastlanmamaktadır.

¹³⁴⁷ BOA TD, nr. 2, s. 370, 371, 388; BOA TD, nr. 19, s. 261, 267, 270-271, 273; BOA TD, nr. 79, s. 359, 371, 373, 383-384; BOA TD, nr. 387, s. 482-484; KKA TD, nr. 12, v. 213a, 218a-b, 229a, 231b, 239a; KKA TD, nr. 583, v. 31b, 74a, 74b, 75b.

¹³⁴⁸ KKA TD, nr. 583, v. 31b, 74a-75b.

¹³⁴⁹ BOA TD, nr. 387, s. 482, 483, 484.

¹³⁵⁰ Okudan, 2019/1, s. 173.

Bunlarla birlikte zaviyede mübarek gün ve gecelerde pişirilen helva için 1.000 akçe ayrılması şart koşulmuştur. Zaviyenin masrafları karşılandıktan sonra gelirin geri kalanı ayende ve revendeye yani gelen geçen yolcuların ihtiyaçlarının karşılanması için ayrılmıştır.¹³⁵¹

1.141. Yahya Paşa Zaviyesi

Yahya Paşa zaviyesi Hüseyin-abad nahiyesine tabi Hırka-i Büzürk köyünde kurulmuştur.¹³⁵² İlk olarak 1485 tarihli TD 19 numaralı defterde tespit edilen zaviye *Yahya Paşa der karye-i mezkûre (Hırka-i Büzürk)* ifadesiyle kaydedilmiştir. Sonraki dönem tahrirlerinde zaviyenin bulunduğu köye atıfta bulunan bir ifadeye rastlanmamaktadır. 1485 yılında Zile kazasına tabi Hüseyin-abad'ın Hırka-i Büzürk köyünde padişah emri ile muaf yazılan 4 nefer yer almaktadır. Bunlar muhtemelen Yahya Paşa zaviyesinin cemaatidir. Zaviyenin meşihatı Yeşil Baba'nın tasarrufunda olup *şeyh-i zaviye* notu ile muafklar arasında yazılmıştır. İmam Pir Ahmed veled-i Süleyman ile birlikte Seydi Mehmed ve İshak Derviş de muaf yazılmıştır. Ayrıca köy halkının da evvelden beri avarızdan muaf oldukları, ellerindeki hükme göre de muaf olmaya devam ettikleri belirtilmiştir.¹³⁵³ 1519 yılında zaviyede Yeşil Baba'nın oğulları olan Cafer ve Kara adlı kişiler meşihatlık vazifesini birlikte yürütmektedirler. Bununla birlikte köyde kayıtlı neferlerden Cafer veled-i Seyyid Baba adıyla bir kişi *şeyh-i zaviye* notuyla tahrir olmuştur. Ayrıca Pir Ahmed Dede veled-i Süleyman Dede bu dönemde de imam olarak görev yapmaktadır.¹³⁵⁴ 1574 yılında ise Yeşil Baba'nın oğlu Cafer Dede'nin tek başına zaviye şeyhi olduğu anlaşılmaktadır. Hırka-i Büzürk köyünde yaşayan zaviye şeyhi Hüdavirdi veled-i Cafer *zaviyedar, zaviye-i Yahya Paşa ba-berat notuyla* deftere kaydedilmiştir. Köydeki 287 neferden biri olan Kaya veled-i Pirzade ise *be-cay-i pedereş nim öküzlük zaviye* notuyla kaydedilmiş olup muhtemelen zaviye cemaatindedir. Bu bağlamda Yahya Bey zaviyesinin dervişlerinin en azından bazılarının köy halkından olduğu

¹³⁵¹ KKA TD, nr. 583, v. 31b; Okudan, 2019/1, s. 176.

¹³⁵² Bugün Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Büyükhırka köyüdür.

¹³⁵³ BOA TD, nr. 19, s. 213-214.

¹³⁵⁴ BOA TD, nr. 79, s. 288-289.

anlaşılmaktadır. Nitekim köydeki değirmenin tasarrufunun da zaviyedar Cafer'de olması bunu desteklemektedir.¹³⁵⁵

Tahrir defterlerine göre zaviyenin en önemli akarı Hırka-i Büzürk köyü ile birlikte yazılan Söğüdüzü mezrasının malikâne hissesidir. 1485 yılı tahririnde köyün malikânesini tasarruf eden zaviye sonradan yalnızca Söğüdüzü mezrasının malikânesini tasarruf etmeye başlamıştır. 1485 yılı tahririnde muaf olarak yazılan ve zaviye cemaatinden olduğu anlaşılan 4 nefer muhtemelen bu mezrayı işletmektedir. Nitekim mücerred olarak yazılan zaviye şeyhine karşılık İmam Süleyman *bennak*, Derviş İshak *caba*, Seydi Mehmed ise *çift* olarak yazılmıştır. Bu durumda zaviyedeki dervişlerin bazılarının doğrudan tarımsal faaliyetlerde bulunduğu söylenebilir. Nitekim mücerredlerin “evli kardeşleriyle birlikte babalarından kalan toprakları ziraat ettikleri” bilinmektedir.¹³⁵⁶ 1519 yılında Söğüdüzü mezrası ile birlikte zaviyedar Cafer tasarrufunda olan bir değirmen de zaviye akarları arasında yer almaktadır. 1574 yılı tahririnde zaviyenin gelirleri aynen kaydedilmiştir.¹³⁵⁷ Hırka-i Büzürk köyüne ve Söğüdüzü merasına tabi İsafakih, Sarualan, Beyyurdu, Yağlupınar, Şehrizerlu, Saraypınar, Mandırazlu, Elmalu ve Doğan Yuvası, Saru Fakih Oluğu, Baldıranlu, Aktaş mezralarından hepsi olmasa bile bazılarının da zaviye ile bir ilgisi olmalıdır. Bu mezralardan bazılarının *mezkûr cemaat ziraat eder* ifadesiyle bazılarının ise *mezkûr karye halkı ziraat eder* ifadesiyle kaydedilmesi dikkat çekicidir. 1574 yılı tahririne göre köyün nüfusunun bir hayli artmış olması da muhtemelen *mezkûr cemaat* ile ilgilidir.¹³⁵⁸ Öte yandan 1576 tarihli 583 numaralı evkaf defterinde Baldıranlu, Aktaş, Saraypınar, Beyyurdu mezralarının doğrudan Söğüdüzü'ne tabi olarak yazılması zaviyeye bir katkısının olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.¹³⁵⁹

1.142. Yalnız Şeyh Zaviyesi

Halka-i Has nahiyesinde kayıtlı Yalnız Şeyh zaviyesi ilk olarak 1455 yılı TD 2 numaralı tahrir defterinde karşımıza çıkmaktadır. Tahrir defterlerinde Yalnız

¹³⁵⁵ KKA TD, nr. 12, v. 197b-198b; KKA TD, nr. 583, v. 71a-71b; “be-cay-i pedereş” ifadesinin toprağın babadan miras kaldığı anlamını taşıdığı düşünülmektedir. Bkz. Öz, 1999, s. 47 (dipnot 27).

¹³⁵⁶ BOA TD, nr. 19, s. 213-214; Öz, 1999, s. 47.

¹³⁵⁷ BOA TD, nr. 79, s. 288-289; BOA TD, nr. 387, s. 469; KKA TD, nr. 12, v. 197b-198b.

¹³⁵⁸ 1530 yılında 60 nefer kayıtlı Hırka-i Büzürk köyünde 1574 yılında 287 nefer kaydedilmiştir. BOA TD, nr. 387, s. 469; KKA TD, nr. 12, v. 197b-198b; Köyün yaklaşık yüz yıllık dönem içindeki nüfus değişimi için ayrıca bkz. Hanılçe, 2014, s. 564.

¹³⁵⁹ KKA TD, nr. 583, v. 71a-71b.

Şeyh zaviyesinin Şeyh Bahadır zaviyesinden sonra yazılması iki zaviyenin birbirine yakın bir konumda bulunduğu izlenimini vermektedir. 1574 yılı tahririnde Halka-i Has nahiyesine tabi Üçağaç köyü¹³⁶⁰ *gayr-i ez bir öküzlük zaviye* ifadesiyle yazılmış olup zaviyenin tasarrufunda bulunan çiftlik de *çiftlik-i zaviye-i der Yalnuz Şeyh der Üçağaç* olarak köye tabi tahrir olunmuştur. Bu bağlamda zaviyenin Üçağaç köyünde ya da yakınında kurulduğu tahmin edilmektedir. Zaviyenin hangi tarihte kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte Şeyh Bahadır zaviyesi gibi 15. yüzyılın ilk yarısı içinde kurulmuş olması muhtemeldir.¹³⁶¹

1455 yılında Yalnuz Şeyh zaviyesinin meşihatlık vazifesi Şeyh Mehmed birader-i Şeyh Yakub ve Hacı Hüseyin veled-i Şeyh Yakub tarafından birlikte yürütülmektedir. Bu dönemde zaviye hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. 1485 yılında ise Şeyh Hüseyin'in tek başına meşihatlık yaptığı zaviyede şeyhin evladı olduğu anlaşılan 3 nefer kaydedilmiştir. Meşihatlık 1519 ve 1530 yıllarında Şeyh Hüseyin'in oğlu Derviş Bayram uhdesindedir. Ayrıca zaviyedeki dervişlerin sayısı 16. yüzyılın ilk yarısı içinde değişmemiş 6 nefer kaydedilmiştir. 1574 yılında zaviyedeki derviş sayısının bir hayli arttığı ve 25 nefere çıktığı görülür. Neferlerin 10'u caba, 15'i mücerred olarak yazılmıştır.¹³⁶² Zaviyedeki dervişler hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Yalnuz Şeyh zaviyesi, sahip olduğu gelirlere bakıldığında küçük bir zaviye intibai uyandırmaktadır. Tahrir defterlerine göre zaviyenin Üçağaç köyüne tabi *çiftlik-i zaviye* dışında bir akarı bulunmamaktadır. 1485 yılından itibaren tasarruf etmeye başlanılan zaviye çiftliğinin 1519 yılında hâsılı 280 akçedir. 1530 yılında çiftliğin bahsi geçmemesine rağmen zaviyenin gelirinin değişmediği görülmektedir. 1574 yılına gelindiğinde derviş sayısında olduğu gibi zaviyenin gelirinde de önemli bir artış yaşanmıştır. Zaviye; buğdayın 122 kilesinden 792, arpanın 150 kilesinden 750, resm-i küvvareden 12, adet-i ağnamdan 20, deştbanı ve tapu-yı zeminden 15, bad-ı heva ve arusaneden 30 akçe, toplamda 1.630 akçe

¹³⁶⁰ Üçağaç köyünün 1530 yılı tahririne göre nüfusu 7 hane ve 2 mücerreden ibaret iken 1574 yılında 7 bennak, 2 caba ve 16 mücerred ile 25 nefer kaydedilmiştir. Her iki tahrirde de *karye-i Üçağaç tabi Zile gayr-i ez bir öküzlük zaviye* ifadesiyle tahrir olunmuştur. BOA TD, nr. 387, s. 459; KKA TD, nr. 12, v. 165a-165b.

¹³⁶¹ BOA TD, nr. 2, s. 319; BOA TD, nr. 19, s. 129; BOA TD, nr. 79, s. 218-219; BOA TD, nr. 387, s. 459; KKA TD, nr. 12, v. 165a-165b.

¹³⁶² BOA TD, nr. 2, s. 319; BOA TD, nr. 19, s. 129; BOA TD, nr. 79, s. 218-219; BOA TD, nr. 387, s. 459; KKA TD, nr. 12, v. 165a-165b; Haniççe, 2014, s. 510.

gelire sahiptir. Zaviye çiftliğinde tarımsal faaliyetler ile birlikte arıcılık da yapılmaktadır.¹³⁶³

1.143. Yave (Şeyhler) Köyündeki Zaviye

Tahrir defterlerinde Kafirni'ye tabi Yave nam-ı diğer Şeyhler köyü tahrir olurken *sebt olunan dervişler hükm-i şerifle zaviyedarlardır divani der tasarruf zaviye* ifadesine yer verilmiştir. Köyde Derviş Bedir, İbrahim Derviş, Yusuf Derviş ve Halil Derviş adında 4 nefer kaydedilmiştir. Bu kişiler yukarıda bahsi geçen zaviyedarlardır. Bu bilgilerden yola çıkarak Şeyhler köyünde bir zaviye olduğu ve 4 zaviyedar görev yaptığı anlaşılmaktadır. Zaviyenin adı kaynaklarda belirtilmemiş fakat köyün divanisi zaviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca Şeyhler köyünde 2 tane de zaviye çiftliği vardır.¹³⁶⁴

1.144. Zaim Hankahı

İlk olarak 1455 tarihli tahrir defterinde karşımıza çıkan *hankah-ı Zaim* Tokat merkezde kurulan zaviyelerdendir. Hankah, bahçe ve hane olarak kayıtlı 300 akçelik bir gelir ile dükkânlardan 600 akçe gelire sahiptir. 1576 yılında zaviye şeyhi yevmi bir akçe olan Mevlana Mahmud'dur. Zaviye şeyhliği *evlad-ı vakıfdan mütevellî olanların* tasarrufundadır. Tokat'ta Zaim adındaki mahalle adını bu hankahtan almıştır.¹³⁶⁵

1.145. Zekeriya Zaviyesi

1455 yılında faaliyette olduğu anlaşılan Zekeriya zaviyesi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen Turhal'a tabi Pemkür köyünde kurulmuştur. 1455 yılı tahririne göre zaviyenin malikâne gelirinin 1/3 hissesini tasarruf ettiği Pemkür köyünde kayıtlı 11 nefer içinden Şeyh Yusuf ve Şeyh Ahmed'in *şeyh* olarak anılmaları zaviye kurucusu ile bir ilişkileri olabileceğini düşündürmekle birlikte bunu destekleyecek ekstra bir bilgi bulunamamıştır. Zekeriya zaviyesi ile ilgili sonraki dönemlerde herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu durum diğer pek çok zaviyede olduğu gibi 1472

¹³⁶³ BOA TD, nr. 19, s. 129; BOA TD, nr. 79, s. 218-219; BOA TD, nr. 387, s. 459; KKA TD, nr. 12, v. 165a-165b.

¹³⁶⁴ BOA TD, nr. 19, s. 528; BOA TD, nr. 79, s. 91; BOA TD, nr. 387, s. 442.

¹³⁶⁵ BOA TD, nr. 2, s. 43; BOA TD, nr. 387, s. 431; KKA TD, nr. 583, v. 30a.

yılında Uzun Hasan'ın ordusunun Tokat'ı tahrip etmesi sırasında Zekeriya zaviyesinin de harabe haline getirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.¹³⁶⁶ Nitekim 16. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir defterlerinde Pemkür köyü tespit edilmektedir. Fakat zaviyeye dair bir bilgi bulunamamıştır.¹³⁶⁷

1.146. Ziyaüddin Zaviyesi

Ziyaüddin zaviyesi ile ilgili ilk bilgilere 1455 yılı tahrir defterinden ulaşılmaktadır. Artuk-abad'a tabi Salur köyünün malikâne hissesi zaviyeye vakfedilmiştir. Salur köyü 1485 yılından itibaren Veled-i Kaylu zaviyesinin vakıfları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda zaviye muhtemelen 1485 yılından önce yıkılmış olmalıdır.¹³⁶⁸

2. Amasya Sancağı

2.1. Ağca Mahmud Köyü Zaviyesi

Simre-i Lâdik nahiyesine tabi Ağca Mahmud/Akça Mahmud köyünde *zaviyedar* başlığı altında kayıtlı köyün nüfusundan ayrı yazılmış neferler köyde bir zaviye olduğunu düşündürmektedir. Köye adını vermiş olan Ağca Mahmud/Akça Mahmud tarafından burada bir zaviye kurulmuş olmalıdır. 16. yüzyılın ilk yarısında 4 nefer *zaviyedar* bulunan Ağca Mahmud köyünde 1576 yılında 5 nefer kaydedilmiştir. *Zaviyedar*lardan bazıları çift bazıları mücerred olarak yazılmıştır.¹³⁶⁹

2.2. Ahi Ali Çarşnigir Zaviyesi

16. yüzyıl tahrir defterlerinde *zaviye-i Ahi Ali Çarşnigir ve zaviye-i Hacı Ali Çarşnigir* olarak bahsi geçmektedir. Muhtemelen kurucusunun adı ile anılan zaviye Amasyalı bir ahi tarafından 16. yüzyılda kurulmuştur. Argoma nahiyesine tabi Şücaeddin köyünün malikânesinin tamamı zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviyenin vakıf akarından elde ettiği geliri 2.200 akçedir. 1576 yılında zaviyenin

¹³⁶⁶ Açikel, 2012, s. 219-223.

¹³⁶⁷ BOA TD, nr. 19, s. 180; BOA TD, nr. 387, s. 475.

¹³⁶⁸ BOA TD, nr. 2, s. 388.

¹³⁶⁹ 16. yüzyılın başlarında “*zaviyedar*” olanlar Ali veled-i Mustafa (çift), Osman veled-i Toru (çift), Mustafa veled-i Ali (mücerred), Receb veled-i Osman (mücerred) adlı kişilerdir. 1576 yılında bahsi geçenler ise şöyledir: Osman veled-i Toru (çift), Toru veled-i o (mücerred), Ömer birader-i O (mücerred), Mustafa veled-i Ali (çift), Ali veled-i O. BOA TD, nr. 90, s. 102-103; KKA TD, nr. 34, v. 103a-103b; 1530 yılında Akça Mahmud köyü yer almasına rağmen “*zaviyedar*” bahsi geçmemektedir. BOA TD, nr. 387, s. 371.

imareti ve misafir ağırlamaya uygun yeri olmadığından Şücaeddin köyünün malikâne hissesi Ahi Ali zaviyesinden alınarak İskender Baba zaviyesine vakfedilmiştir. Ayrıca berat-ı hümayun ile zaviyedar olan kişinin de vakıf şartı gereğince *varidin ve sadırine* hizmet etmediği belirtilmiştir. Köyün malikâne mahsulü bu hizmeti yerine getirmesi için İskender Baba zaviyesine aktarılmıştır.¹³⁷⁰

2.3.Ahi Barak Zaviyesi

Ahi Barak zaviyesi Gümüş kazasının merkezinde yer almaktadır. Sühreverdi tarikatı şeyhi Ahi İbrahim-i Basri tarafından H. 768 (M. 1366-1367) yılında kurulmuş, oğlu Ahi Barak Baba tarafından da evkafı tanzim edilmiştir. Türbesi bugün Gümüş kasabasında Cami-i Kebir Mahallesi'ndedir.¹³⁷¹ 1576 yılında zaviyede Ahi Ali, Ahi Bayram, Ömer ve evladı Kasım adlı dervişler yaşamaktadır. Zaviyenin Gümüş kazasından 270 akçe gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Osmancık'a tabi Köseler köyünün divani geliri zaviyeye vakfedilmiştir.¹³⁷² Ahi Barak zaviyesinin elinde olan vakıf akarlarından bazılarına Es-Seyyid Mustafa adlı bir vatandaşın müdahalesi olmuştur. Es-Seyyid Hasan ve El-hac Mehmed adlı kişilerin şahitliği ile vakıf akarlarının kadimden zaviye vakfı olduğuna hüküm verilmiştir.¹³⁷³ Günümüzde Ahi Barak zaviyesinden geriye yalnızca türbe yapısı kalmıştır.¹³⁷⁴

2.4.Ahi Darbhaneci / Ahi Daru'd-darb Zaviyesi

Amasya'nın Pervane Bey Mahallesi'nde Bali Bey Cami'sinin doğusunda yer almaktadır. Zaviye Amasya'da darphane eminliği yapmış olan ve Ahi Darbhaneci namıyla bilinen Şemseddin Ahmed Çelebi tarafından H. 836 (M. 1432-1433) yılında inşa ettirilmiştir. Bu dönem zaviyenin şeyhleri Seyyid Şeyh Ahmed Efendi ve müderris Abdi Efendi-zade Seyyid Şeyh Ali Efendi'dir.¹³⁷⁵ Zaviye 16. yüzyıl

¹³⁷⁰ KKA TD, nr. 26, v. 24b; KKA TD, nr. 583, v. 80a.

¹³⁷¹ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 357; Ahmet Yavuzylmaz, "Ahi Barak Baba Türbesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara, 2014, s. 47-48; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 12-13.

¹³⁷² BOA TD, nr. 90, s. 182; BOA TD, nr. 387, s. 404; KKA TD, nr. 34, v. 24a; KKA TD, nr. 583, v. 113b.

¹³⁷³ KKA TD, nr. 34, v. 24a (ek belge).

¹³⁷⁴ Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 12-13.

¹³⁷⁵ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 238-239.

Osmanlı kaynaklarında *zaviye-i Ahi Darbhaneci der Amasya, Ahi Daru'd-darb der Amasya* olarak iki farklı ifadeyle yer almaktadır.¹³⁷⁶

Ahi Darbhaneci zaviyesine Argoma nahiyesine tabi Kiçi Köy ve Adadepe köylerinin malikânesinin tamamı vakfedilmiştir. Bebicük/Benlicük köyünün ise malikâne hissesinin yarısı zaviyeye aittir. 1530 yılında Adadepe köyünden 1.134 akçe, Kiçi köyünden 1.500 akçe, Bebicük köyünden 506 akçe hâsıl elde edilmiştir. Zaviye vakıf akarı olan köylerden toplamda 3.140 akçe gelire sahiptir.¹³⁷⁷ Zaviyenin 16. yüzyılda nefsi-i Amasya'da *mahsul-ü darü'd-darb hassı der nefsi-i Amasya fi sene* ifadesiyle kayıtlı 50.000 akçelik mukataa geliri bulunmaktadır.¹³⁷⁸

2.5.Ahi Kemal Zaviyesi

Ahi Kemal zaviyesi Simre-i Lâdik nahiyesine tabi Tatar Kal'a köyünde kurulmuştur. 16. yüzyılda zaviyenin zaviyedarı Hasan veled-i Tahsin'dir. 16. yüzyılın ilk yarısında Cafer veled-i Hasan'ın yaşadığı zaviyede 1576 yılında onunla birlikte oğlu Hasan'ın bulunduğu anlaşılmaktadır. Ahi Kemal zaviyesinin Tatar Kal'a köyünde bir zaviye çiftliği bulunmaktadır. Fakat çiftlikten elde edilen hâsıl belli değildir.¹³⁷⁹

2.6.Ahi Nusret Zaviyesi

Amasya'da Gümüş kazasının merkezinde yer alan zaviye muhtemelen kurucusunun adı ile anılmaktadır. Ahi Nusret zaviyesi 16. yüzyılın ilk yarısında berat-ı hümayun ile Hasan Fakih idaresindedir. Gümüş kazasında yer alan Şeyh Ahi çiftliğinden 270 akçe geliri vardır.¹³⁸⁰

2.7.Ahi Sadeddin Zaviyesi

Ahi Sadeddin zaviyesi H. 871 (M. 1466-1467) yılında Ahi Sadeddin Mahallesi'nde Sultan Kâtibi Sadi Efendi tarafından kurulmuştur. Zaviyenin banisi Ahi Sadeddin H. 770 yılına kadar kendi adıyla anılan bu mahallede yaşamıştır. Hüseyin Hüsameddin'e göre Sadeddin tekyesinin ta'amiyesi ve misafirhanesi

¹³⁷⁶ KKA TD, nr. 583, v. 81a.

¹³⁷⁷ KKA TD, nr. 583, v. 77b, 81a.

¹³⁷⁸ BOA TD, nr. 387, s. 354; KKA TD, nr. 26, v. 19a.

¹³⁷⁹ BOA TD, nr. 90, s. 106; BOA TD, nr. 387, s. 373; KKA TD, nr. 34, v. 154a-154b.

¹³⁸⁰ BOA TD, nr. 90, s. 181; BOA TD, nr. 387, s. 389.

mükemmel olup ulemadan çok sayıda kişi tekyede şeyh olmuştur.¹³⁸¹ Ahi Sadeddin zaviyesinde 1729 yılına ait bir sicil kaydına göre zaviyedarlık tevcihi ile ilgili anlaşmazlık yaşanmıştır.¹³⁸² 19. yüzyılda faaliyette olan zaviyenin şeyhi El-hac Mehmed Müştak Efendi'dir.¹³⁸³ Ahi Sadeddin Mahallesi'nde zaviye ile aynı adla bir de cami inşa ettirilmiştir. 1859 tarihli bir ilama göre Ahi Sadeddin adına bir de türbe yaptırılmıştır.¹³⁸⁴

Zaviye tahrir defterlerinde *zaviye-i Ahi Sadeddin der Amasya* ifadesiyle kayıtlıdır.¹³⁸⁵ Ahi Sadeddin zaviyesinin tek vakıf akarı Yağmur köyündeki malikâne hissesidir. Geldiklan-abad nahiyesine tabi Yağmur köyünün malikânesini Ahi Fethuddin zaviyesi ile paylaşmaktadır. Zaviye köyün malikâne hissesinin yarısından 1530 yılında 1.073 akçe gelir elde etmiştir.¹³⁸⁶

2.8.Ahi Fethuddin Zaviyesi

Ahi Fethuddin zaviyesi hakkında bilgilerimiz sınırlı olup yalnızca 1530 tarihli muhasebe defterinde bahsi geçmektedir. Geldiklan-abad nahiyesine tabi Yağmur köyünün malikâne hissesinin yarısı Ahi Fethuddin zaviyesine diğer yarısı da Ahi Sadeddin zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılında 2.146 akçe malikâne geliri bulunan köyden zaviye 1.073 akçe hâsıl elde etmiştir.¹³⁸⁷ 16. yüzyılın ikinci yarısına ait vakıf ve tahrir defterinde zaviye bahsi geçmemekle birlikte Yağmur köyündeki malikâne hissesi Ahi Fethuddin evladının vakfi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³⁸⁸

2.9.Ahmed Bey Zaviyesi

Koca Kayasına tabi Göl nahiyesinin merkezinde kurulmuştur. 1485 yılında nefsi-i Göl'de *kadimlik yurdlarıyla* muafiyet verilen Ahmed Bey zaviyesinin

¹³⁸¹ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 147-148, 231-232; Kurt, 1993, s. 264; Güneş, 2001, s. 122-123.

¹³⁸² Güneş, 2001, s. 123.

¹³⁸³ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 231-232; Adnan Gürbüz, "Ahi Sadeddin Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara, 2014, s. 160.

¹³⁸⁴ Mustafa Eravcı, "Ahi Sadeddin Mescidi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara, 2014, s. 160.

¹³⁸⁵ "Mahalle-i Ahi Sadeddin der şehri-i Enderun" olarak bahsi geçen mahallenin 1530 yılında 16 nefer nüfusu bulunmaktadır. 1576 yılında nüfusu artmış ve 23 nefer olmuştur. İmam Mahmud veled-i Mustafa dışında mahallede yaşayan diğer kişiler hakkında adları dışında bilgi verilmemiştir. BOA TD, nr. 387, s. 353; KKA TD, nr. 26, v. 11a.

¹³⁸⁶ BOA TD, nr. 387, s. 361; KKA TD, nr. 26, v. 121b; KKA TD, nr. 583, v. 82a.

¹³⁸⁷ BOA TD, nr. 387, s. 361.

¹³⁸⁸ KKA TD, nr. 26, v. 121b; KKA TD, nr. 583, v. 82a.

zaviyedarları Şeyh Kürek evladı Serince(?) ve Sadi'dir. Sadi'nin oğlu Mehmed'de Ahmed Bey zaviyesinin dervişlerindedir.¹³⁸⁹ 16. yüzyıl boyunca 3 nefer nüfusu bulunan zaviyeye 1576 yılında bir çiftlik vakfedilmiştir.¹³⁹⁰

2.10. Ahmed Dede Zaviyesi

Ahmed Dede zaviyesi Gedegra nahiyesine tabi Güllü Alanı sınırında Yed Alan'da Şeyh Ahmed Dede tarafından kurulmuştur. Ahmed Dede'nin 1576 tarihli evkaf defterinde müteveffa olarak bahsi geçtiğinden zaviyesini 16. yüzyılın ilk yarısı içinde kurduğu düşünülebilir. Zaviyedar, Ahmed Dede'nin evladından onun adını yaşatan torunu Ahmed Dede'dir.¹³⁹¹ TD 583 numaralı evkaf defterinde Şeyh Ahmed Dede olarak bahsi geçen zaviye TD 776 numaralı tahrir defterinde Ahmed Dede tekyesi olarak kaydedilmiştir.¹³⁹²

1642 yılı tahririne göre Amasya'da Gedegra kazasına tabi Halil Baba, Köklü Alan ve Koz Oluğu köyleri Ahmed Dede tekyesine vakfedilmiştir.¹³⁹³

2.11. Amasya Mevlevihanesi

Babası Muineddin Pervane gibi dervişleri destekleyen¹³⁹⁴ Alâeddin Ali Pervane Bey 1314 yılında Amasya'da bir Mevlevihane inşa ettirmiştir.¹³⁹⁵ Tahrir defterlerinde *vakf-ı Mevlevihane der Amasya* ifadesiyle geçen Mevlevihanenin yeri vakıf defteri de dâhil tam olarak belirtilmemiştir.¹³⁹⁶ Hüseyin Hüsamedin'in tekye olarak nitelendirdiği Mevlevihane Yeşil Irmak kenarında yer almaktadır.¹³⁹⁷ Amasya Mevlevihanesi kurucusunun adı ile de anılmakta olup Alaaddin

¹³⁸⁹ BOA TD, nr. 37, s. 653.

¹³⁹⁰ BOA TD, nr. 387, s. 692; KKA TD, nr. 34, v. 100.

¹³⁹¹ "Amasya sancağında Gedegra nahiyesinde Güllü Alanı sınırında Yed Alan nam mahalde müteveffa es-Şeyh Ahmed Dede bina eylediği zaviyesi" KKA TD, nr. 583, v. 133 ek belge; SAD, nr. 2, s. 35/3, 36/1, 36/2.

¹³⁹² KKA TD, nr. 583, v. 133 ek belge; BOA TD, nr. 776, s. 119, 124.

¹³⁹³ BOA TD, nr. 776, s. 119, 124.

¹³⁹⁴ Wolper, 2003, s. 58.

¹³⁹⁵ Gürbüz, 1993, s. 243; Hüseyin Güneş, *Lale Devrinde Amasya (XVIII. yüzyılın İkinci Çeyreği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2001, s. 119-120; Wolper, 2003, s. 58.

¹³⁹⁶ MAD, nr. 354, s. 39-40, 173, 178-179; BOA TD, nr. 444, s. 14, 24, 25, 29, 36; BOA TD, nr. 387, s. 363, 365, 384; KKA TD, nr. 583, v. 90b; KKA TD, nr. 26, v. 52b, 84a, 86a; ÇŞS, nr. 8979, s. 5.

¹³⁹⁷ Hüseyin Hüsameddin ayrıca bir de Mevlevi şeyhlerinin medfun olduğu Mevlevihane türbesinden bahsetmektedir. Bkz. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. I, Dersaadet Hükümet Matbaası, İstanbul 1327-1330, s. 214, 246-247.

Mevlevihanesi olarak da geçmektedir.¹³⁹⁸ Amasya Mevlevihanesi H. 1133 (M. 1720-1721) tarihli bir kayda göre “Mevlana Celaleddin Rumi kuddus-i sırruhu el-Aziz’in” tekyelerindedir.¹³⁹⁹ H. 1150 (M. 1737-1738) tarihinde Mevlevihane vakfının mütevellisi es-Seyyid Halil Çelebi bin Ali Çelebi’dir.¹⁴⁰⁰

Amasya Mevlevihanesi’ne Amasya ve Çorum kazasından çok sayıda yer vakfedilmiştir. Çorum’a tabi Ağca Kaya, Göleyman nam-ı diğer Eymür¹⁴⁰¹ ve Kulacık köyleri ile Kürtler, Kırk Dilim, Pınarbaşı mezralarının malikâne hissesi Mevlevihaneye vakfedilmiştir. 1530 yılı muhasebe defterine göre Ağca Kaya köyünden 247 akçe malikâne geliri bulunan zaviye Göleyman köyünden 990 akçe, Kulacık köyünden 1.023 akçe tasarruf etmiştir.¹⁴⁰² Amasya’da ise Argoma nahiyesine tabi Bağluca köyünün malikânesinin tamamı Mevlevihane’ye vakfedilmiştir. Ayrıca Akdağ nahiyesine tabi Seyfe ve Tavra köylerinin malikânesi de zaviyeye ait vakıflardandır. 1530 yılı muhasebe defterine göre Bağluca köyünden 1.530 akçe malikâne geliri elde eden zaviye Tavra köyünün malikânesinin tamamından 1.150, Seyfe köyünün malikânesinin tamamından 619 akçe hâsıl elde etmiştir.¹⁴⁰³ H. 1052 (M. 1642-1643) tarihli tahrir defterine göre sonradan Amasya’ya tabi Kırlar köyünün malikânesi de zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁴⁰⁴ Mevlevihane vakfının tevliyet, meşihat ve nezareti vazifesi Pervane Bey’in evladına şart koşulmuştur.¹⁴⁰⁵

2.12. Bahaeddin Zaviyesi

Birgoma nahiyesine tabi Olnur köyünde 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. 1576 yılında zaviyenin meşihatı Piri adlı bir kişinin tasarrufundadır. Bahaeddin zaviyesi, Olnur köyünde bir çiftlik yerin malikâne geliriyle ayende ve revendeye hizmet etmektedir.¹⁴⁰⁶

¹³⁹⁸ AŞS, nr. 1, s. 90/2, 181/1; AŞS, nr. 29, s. 77; AŞS, nr. 39, s. 5; Wolper, 2003, s. 58.

¹³⁹⁹ AŞS, nr. 29, s. 77; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. I, Dersaadet Hükümet Matbaası, İstanbul 1327-1330, s. 246-247.

¹⁴⁰⁰ AŞS, nr. 39, s. 5.

¹⁴⁰¹ 1455 yılında İskilib’de Bayat Özü nahiyesine tabi “karye-i Göl” olarak bahsi geçmektedir. Sonradan adı muhtemelen değişmiş ve Göleyman olmuştur. MAD, nr. 354, s. 39-40.

¹⁴⁰² Çorum’a tabi köylerde bulunan vakıfları için bkz. MAD, nr. 354, s. 39-40, 42, 173, 178-179; BOA TD, nr. 444, s. 14, 24, 25, 29; BOA TD, nr. 387, s. 392, 393; KKA TD, nr. 38, v. 29b-30a, 31b, 32a, 42a; ÇŞS, nr. 8979, s. 5; AŞS, nr. 29, s. 77.

¹⁴⁰³ Amasya’ya tabi yerlerden Mevlevihane’ye ait vakıflar için bkz. BOA TD, nr. 387, s. 363, 365, 384; KKA TD, nr. 583, v. 80a, 90b; KKA TD, nr. 26, v. 52b, 84a, 86a.

¹⁴⁰⁴ BOA TD, nr. 776, s. 12.

¹⁴⁰⁵ AŞS, nr. 1, s. 90/2.

¹⁴⁰⁶ KKA TD, nr. 26, v. 173a.

2.13. Cennet Dede Zaviyesi

Cennet Dede zaviyesi Amasya'da Yavaş nahiyesine tabi Kara Taş köyündedir. Karataş köyü 1530 tarihli TD 387 numaralı tahrir defteri ve 1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterinde tespit edilmesine rağmen Cennet Dede zaviyesi hakkında bilgi yoktur.¹⁴⁰⁷ Zaviyeye dair bilgilerimiz 1576 tarihli TD 26 numaralı defterde yer alan ek belgeye dayanmaktadır. Bu belgeye göre *Evasıt-ı Şehr-i Cemaziye'l-ahir Sene 65* tarihinde Anadolu Beylerbeyi hassı olan Kara Taş köyünün *hane-i 'avarızdan ve malikânesinden ma'ada zikrolunan karyenin cümle mahsulat ve rüsumatı* Cennet Dede zaviyesine vakfedilmiştir. 4.284 akçe gelir ile Cennet Dede tasarrufunda bulunan Karataş köyü daha sonra Sultan Bayezid Han Camisine *'amme-i ders* için vakfedilmiştir.¹⁴⁰⁸

2.14. Çadırcı Zaviyesi

Amasya'da kurulan zaviye tahrir defterlerinde *zaviye-i Çadırcı/Çavırcı der Amasya* ifadesiyle yer almaktadır.¹⁴⁰⁹ Amasya'da zaviyeden ötürü bu adla anılan bir de mahalle bulunmaktadır. Diğer adı Papas olan mahallenin 1530 yılında nüfusu 33 neferken 1576 yılında 46 neferdir. Bahsi geçen mahalle gayri Müslim nüfusun meskûn olduğu bir mahalledir.¹⁴¹⁰

Akdağ nahiyesine tabi Baraklu ile Lap köylerinin malikânesinin tamamı Çadırcı zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılında Baraklu köyünden 460 akçe, Lap köyünden 420 akçe hâsıl elde etmiştir. Kiranpa köyünün ise malikânesinin yarısını tasarruf etmektedir. 1530 yılında köyün toplam malikâne hâsılı 1.312 akçe iken zaviyenin geliri 656 akçedir. Geldiklan-abad nahiyesine tabi Gök Öyük köyünün malikânesinin tamamını tasarruf eden zaviye buradan ise 1.470 akçe hâsıl elde etmiştir. Çadırcı zaviyesinin 16. yüzyılda toplam geliri 1.536 akçedir.¹⁴¹¹

¹⁴⁰⁷ BOA TD, nr. 387, s. 375; KKA TD, nr. 583, v. 88a.

¹⁴⁰⁸ KKA TD, nr. 26, v. 185b-186a.

¹⁴⁰⁹ Tahrir defterlerinde zaviyenin adını hem Çadırcı hem de Çavırcı olarak okumak mümkündür. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 387, s. 359, 363, 364; KKA TD, nr. 583, v. 85a, 91b, 92a.

¹⁴¹⁰ KKA TD, nr. 26, v. 14a

¹⁴¹¹ BOA TD, nr. 387, s. 359, 363, 364; KKA TD, nr. 26, v. 79a, 86a; KKA TD, nr. 583, v. 91b, 92a.

2.15. Çat Zaviyesi

Tahrir defterlerinde Çat zaviyesi olarak bahsi geçen zaviye muhtemelen Baba İlyas Horasani tarafından Selçuklular zamanında Amasya'da Çat köyünde kurulan zaviyedir.¹⁴¹² Baba İlyas'ın Rum diyarına geldikten sonra Amasya'da Çat köyüne yerleşerek burada bir zaviye açtığı bilinmektedir. Zaviye Sultan Alâeddin tarafından ziyaret edilip büyüklüğü ile takdir görmüştür.¹⁴¹³ Hüseyin Hüsamedin, Baba İlyas'ın Amasya'da bulunan Şeyh Kırık tekyesinde şeyhlik yaptığını anlatmaktadır. Fakat Elvan Çelebi böyle bir bilgi vermemektedir.¹⁴¹⁴

Zaviye ile ilgili ilk bilgilerimiz 16. yüzyılın ikinci yarısına ait 26 numaralı tahrir defterleri ile 583 numaralı vakıf defterinde yer almaktadır. 1530 yılında Mecid-özü nahiyesine tabi Çat köyü tahrir olmasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi bulunmaması dikkat çekicidir.¹⁴¹⁵ Çat köyünün adı sonradan İlyas olarak anılmaya başlamış olup Baba İlyas'ın türbesi de buradadır.¹⁴¹⁶

Çat zaviyesine Amasya'ya tabi Geldiklan-abad nahiyesinden bazı yerler vakfedilmiştir. Geldiklan-abad nahiyesine tabi Hüseyin nam-ı diğer Kırık köyünün malikâne hissesinin bir kısmı Çat zaviyesine vakfedilmiştir. Sorku Oğlanı köyünün malikânesinin tamamı ise Çat camisine vakfedilmiştir. Geldiklan-abad'a tabi Çiğın köyünün rub'-ı ahar malikânesi de zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁴¹⁷

2.16. Derinöz Zaviyesi

Lâdik kazasına tabi Gelalaş köyünden sonra tahrir olan Derinöz zaviyesi muhtemelen bu köyde ya da civarında yer almaktadır. 16. yüzyılın başlarında zaviyenin 11 neferi vardır. 1530 yılında köy tahrir olmasına rağmen zaviye hakkında bir bilgi yoktur. 1576 yılında ise Derinöz zaviyesinin nefer sayısı 8 olmuştur. Zaviyedeki dervişler *altı müdlük* bir yer ziraat edip mahsulü ile ayende ve revendeye hizmet etmişlerdir. Fakat bu yerden ne kadar gelir elde edildiği belli değildir.¹⁴¹⁸

¹⁴¹² Barkan, 2006, s. 289.

¹⁴¹³ Baba İlyas'ın kimliği ve isyanı için bkz. Ocak, 2017, s. 117-118.

¹⁴¹⁴ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 225; Ocak, 2017, s. 118.

¹⁴¹⁵ BOA TD, nr. 387, s. 480.

¹⁴¹⁶ Ocak, 2017, s. 117; Gürbüz, 1993, s. 247.

¹⁴¹⁷ BOA TD, nr. 387, s. 357, 358; KKA TD, nr. 26, v. 136b, 144a; KKA TD, nr. 583, v. 83a, 83b.

¹⁴¹⁸ BOA TD, nr. 90, s. 48; BOA TD, nr. 387, s. 368; KKA TD, nr. 34, v. 131b.

2.17. Derviş Mahmud Köhnepuş Zaviyesi

Derviş Mahmud Köhnepuş zaviyesi Gedegra kazasında Simre-i Taşan nahiyesine tabi Dere Kürt köyünde kurulmuştur. 1485 yılında zaviye Şeyh Süleyman tasarrufundadır. 1576 yılında zaviyedar olarak Şaban veled-i Süleyman'ın görev yaptığı anlaşılmaktadır. Zaviye *zemin-i Hızır kethüda tumar* olarak kayıtlı gelir kaleminden 700 akçe gelire sahiptir.¹⁴¹⁹

2.18. Deve Abdal Zaviyesi

Deve Abdal tarafından Geldiklan-abad nahiyesine tabi Kiroğlu köyünde muhtemelen 16. yüzyılın ortalarında kurulmuştur. Nitekim 1530 tarihli muhasebe defterinde Kiroğlu köyü yer almasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi yoktur. Kiroğlu köyünde zaviye kurucusu Deve Abdal'ın *kûhi yerden feth edüib* ayende ve revendeye hizmet için sarf ettiği 6 müdlük zeminde 10 nefer nüfus kayıtlıdır. Bu kişilerin zaviye kurucusu ve ailesinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Caba olarak yazılan dervişler fethettikleri zeminde kendileri bizzat çalışıp zaviyeye gelen misafirlere hizmet etmişlerdir. 16. yüzyılda Ali Dede adlı Abdal (عالم و فاضل زاده), Deve Abdal zaviyesinin (ر.د.م. و فاضل زاده) tasarrufuna verilen zemine mutasarrıf olmuştur.¹⁴²⁰

2.19. Ece Zaviyesi

Amasya'da Geldiklan nahiyesine tabi Kurna mezrasında 16. yüzyılda kurulmuştur. 1530 yılında nüfusu bulunmayan Kurna mezrasının 1576 yılında 6 nefer nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu neferler içinde yer alan Ebulhayr bin Hamza zaviyede zaviyedar olarak görev yapmaktadır. Neferlerden 3 tanesi *misillü* olarak yazılmış olup muhtemelen bu kişiler de zaviyedardırlar. Buna göre Hamza veled-i O, Musa veled-i Seydi Ali ve Seydi birader-i O olarak yazılan kişiler zaviyenin diğer zaviyedarlarıdır. Hızır veled-i Hamdullah ile Pir Mehmed veled-i Piri ise muhtemelen tasarruf ettikleri toprağı belirtmek için *zemin* olarak yazılmışlardır. Bu durum mezrada yaşayan Ece zaviyesi dervişlerinin tarımsal faaliyetlerde bulunduğuna işaret etmektedir. Ece zaviyesi Veray köyünde beş

¹⁴¹⁹ BOA TD, nr. 37, s. 615; BOA TD, nr. 387, s. 686; KKA TD, nr. 34, v. 45a; KKA TD, nr. 583, v. 102b.

¹⁴²⁰ Deve ve Dede isimlerinin yazılışının benzerlik taşımasından dolayı tahrir defterlerinde bu ifadelerin geçtiği şekilde burada verilerek ayrıntıya dikkat çekilmek istenmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 358; KKA TD, nr. 26, v. 155a.

çiftlik yer olan Kurna mezrasını iki baştan tasarruf etmektedir. 1530 yılında 470 akçe hâsılı elde edilen mezradan 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin elde ettiği gelir 500 akçedir.¹⁴²¹

2.20. Elvan Çelebi Zaviyesi

Eski bir yerleşim yeri ya da manastır yerine kurulan Elvan Çelebi zaviyesi Çorum'un Mecid-özü kazasında Elvan Çelebi köyündedir. Âşık Paşa oğlu Elvan Çelebi, babasının Kırşehir'de vefatından sonra burada ikamet etmeye başlamıştır. Baba İlyas Horasani'nin soyundan gelen Elvan Çelebi sonradan kendi adıyla anılacak olan bu köyde muhtemelen 14. yüzyılın ilk yarısında türbe, cami, hamam gibi yapılardan oluşan bir imarethane kurmuştur. Anadolu'da 14. yüzyılda Vefai tarikatının en önemli temsilcisi olan Elvan Çelebi ünlü eseri *Menakıbu'l-Kudsiyye*'yi de burada yazmıştır.¹⁴²² Bu imaretin Eretnalılar zamanında vezirlik yapmış olan Alaeddin Ali Şah tarafından vakfedildiği tahmin edilmektedir.¹⁴²³

17. yüzyılda Çorum'da Elvan Çelebi köyünden geçen Evliya Çelebi, “meşhur afak Elvan Çelebi ziyareti buradadır” diye kısa bir bilgi verir. Ayrıca Evliya'ya göre Şeyh Elvan Çelebi bin Aşık Paşa, Orhan Gazi şeyhlerinden biridir.¹⁴²⁴ İşlek bir yol ağı üzerinde kurulan ve zamanında Avrupalı seyyahlar tarafından da sıklıkla ziyaret edilen Elvan Çelebi zaviyesi bugün cami olarak kullanılmaktadır.¹⁴²⁵

Vefai tarikatının merkezi olarak faaliyet yürüten Elvan Çelebi zaviyesinin bulunduğu köyden de biraz bahsetmek gerekirse önceden Tanuk Özü/Tanun olarak bilinen Elvan Çelebi köyü¹⁴²⁶ 16. yüzyılda Geldiklan-abad nahiyesine

¹⁴²¹ BOA TD, nr. 387, s. 357; KKA TD, nr. 26, v. 151a-151b.

¹⁴²² Elvan Çelebi ve zaviyesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Elvan Çelebi, *Menakıbu'l-Kudsiyye Fi Menasibi'l-Ünsiyye*, Haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. XXVI-XXX; Semavi Eyice, “Çorum'un Mecidözü'nde Aşık Paşa-Oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi”, *Türkiyat Mecmuası*, Yıl 1969, C. 15, s. 211-246; Semavi Eyice, “Elvan Çelebi Zaviyesi”, *DİA*, C. 11, İstanbul, 1995, s. 65-67; Ayrıca bkz. Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 394-395; Neşet Köseoğlu, “Elvan Çelebi-I”, *Çorumlu*, S. 46, Çorum, 1944, s. 1373-1379; Neşet Köseoğlu, “Elvan Çelebi-II”, *Çorumlu*, s. 47, Çorum, 1944, s. 1405-1408; Neşet Köseoğlu, “Elvan Çelebi-III”, *Çorumlu*, s. 48, Çorum, 1944, s. 1437-1441; Ahmet Yaşar Ocak, “XIII ve XIV. yüzyıllar Anadolu Türk Tarihi Bakımından Önemli Bir Kaynak: Menakı'ul-Kudsiya Fi Menasib'il-Unsiya”, *Tarih Dergisi*, S. 32, Yıl 1979, s. 93; Kurt, 1993, s. 258; Güneş, 2001, s. 120-121; Gürbüz, 1993, s. 248.

¹⁴²³ Eyice, 1963, s. 20.

¹⁴²⁴ Evliya Çelebi Mehmed Zilli İbn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 3, İkdam Matbaası, İstanbul, 1314, s. 240; Evliya Çelebi, C. II, 1314, s. 410.

¹⁴²⁵ Elvan Çelebi, 1995, s. XXVII; Eyice, 1995, s. 66.

¹⁴²⁶ Elvan Çelebi, 1995, s. XXVII-XXVIII.

tabidir. Bu dönem Elvan Çelebi hem nüfus hem de gelir bakımından bir hayli büyük bir köydür. 16. yüzyılın ilk yarısında 111 neferi bulunan köyün nüfusu 1576 yılında 270 nefere çıkmıştır.¹⁴²⁷ Muhtemelen Elvan Çelebi soyundan olanlar da bu köyde yaşamaktadır. Fakat tahrir defterlerinde köyün malikâne ve divani gelirlerinin zaviyeye vakfedilmesi dışında zaviyeye dair ayrıca bir bilgi yoktur. Köyde yaşayan çok sayıda vergi mükellefinin *becay-ı pedereş, becay-ı hod, ma' biradereş* gibi ifadelerle kaydedilmiş olması ise muhtemelen Mehmet Öz'ün de belirttiği gibi "toprağın kimden miras kaldığını" işaret etmektedir.¹⁴²⁸ 17. yüzyılın ortalarına ait tahrir defterinde eğer tahmin edildiği gibi Elvan Çelebi köyünün diğer bir adı Tekye ise nüfusun büyük oranda azaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1642-1643 tarihli bu deftere göre Tekye köyünün vergi mükellefinin 52 kişiyeye düştüğü görülmektedir.¹⁴²⁹

Amasya kazasına tabi Geldiklan-abad nahiyesi ile birlikte Zeytun kazası ve Çorumlu kazasından bazı mezra ve köylerin gelirlerinin tamamı ya da bir kısmı Elvan Çelebi zaviyesine vakfedilmiştir.¹⁴³⁰ 16. yüzyılda Geldiklan-abad nahiyesine tabi Elvan Çelebi, Cağana, Alp Viran ve Bekiş köylerinin iki baştan geliri zaviye tasarrufuna verilmiştir. Küre Kavağı köyünün ise yalnızca malikâne hissesi zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁴³¹ Ayrıca Elvan Çelebi köyünde kaydedilen ve muhtemelen zaviyedeki dervişlerin bizzat kendilerinin çalıştıkları *bağ-ı zaviye der şehri Osmancık ve asiya-ı zaviye-i hasa fi sene 90* ifadesiyle kayıtlı bir bağ ve değirmen bulunmaktadır.¹⁴³² Çorumlu kazasında Sağmalcı köyüne tabi Hacılar mezarasının malikâne gelirinin ise yarısı zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁴³³ Zaviye ile bir ilgisi olup olmadığı anlaşılmamakla birlikte Zeytun kazasına tabi Ankara köyünde Elvan Çelebi adında bir de bağ bulunmaktadır. Adı geçen bağ Kızılca Irmak köprüsüne vakf edilmiştir. Köy 1530 yılında iki baştan tımara verilmiştir.¹⁴³⁴

Elvan Çelebi zaviyesi 1530 yılında Elvan Çelebi köyünden 11.696 akçe divani, 8.415 akçe malikâne hâsılına sahip olmuştur. Alp Viran köyünden ise

¹⁴²⁷ BOA TD, nr. 387, s. 359; KKA TD, nr. 26, v. 131b-132b.

¹⁴²⁸ Mehmet Öz, 1999, s. 47 (dipnot 27).

¹⁴²⁹ BOA TD, nr. 776, s. 57.

¹⁴³⁰ Kurt, 1993, s. 258.

¹⁴³¹ KKA TD, nr. 26, v. 118a, 131b-132b, 132b-133a, 133a-133b, 133b-134a; BOA TD, nr. 583, v. 83b, 84b, 85a.

¹⁴³² KKA TD, nr. 26, v. 131b-132b.

¹⁴³³ 1530 yılında Sağmalca köyünün malikânesinin bir kısmının Enam Çelebi zaviyesine vakfedildiği anlaşılmakla birlikte Hacılar mezarası hakkında bir bilgi yoktur. BOA TD, nr. 387, s. 392; KKA TD, nr. 38, v. 42a.

¹⁴³⁴ BOA TD, nr. 387, s. 691; KKA TD, nr. 34, v. 100b; KKA TD, nr. 583, v. 108b.

2.414 akçe divani, 1.400 akçe malikâne geliri elde etmiştir. Bekiş köyünün divani gelirinden 1.588 akçe, malikâne gelirinden 1.160 akçe elde eden zaviye; Cağana köyünden 4.012 akçe divani, 2.620 akçe malikâne hâsılına sahip olmuştur. Küre Kavağı köyünün divanisini vakf olarak tasarruf eden zaviye buradan da 1.421 akçe gelire sahip olmuştur. 1530 yılında zaviyenin vakıflardan elde ettiği toplam geliri 34.726 akçedir.¹⁴³⁵ 1576 yılında Elvan Çelebi köyünden 14.340, Bekiş köyünden 2.500, Cağana köyünden 7.337, Alp Viran köyünden 4.000 akçe hâsıl elde eden zaviyenin Küre Kavağı köyündeki divani hissesi belli değildir.¹⁴³⁶

17. yüzyılda da zaviyeye ait vakıf akarlarından Bekiş ve Cağane köylerindeki vakıfları aynen yazılmıştır. 1642 tarihli tahrir defterinde Tekye köyü olarak bahsi geçen köy de muhtemelen Elvan Çelebi köyüdür.¹⁴³⁷ Geldiklan-abad nahiyesi yerine Zünnun-abad nahiyesine tabi olan bu köylerden biri de Alp Viran köyüdür ki önceden Elvan Çelebi zaviyesinin vakfı iken TT 776 numaralı defterde belirtilmemiştir. Muhtemelen zaviyenin elinden çıkmıştır.¹⁴³⁸ 1718 yılına ait bir sicil kaydından Elvan Çelebi zaviyesinin vakfına ve mütevellisine bir takım müdahale olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴³⁹

Geldiklan-abad, Çorumlu, Mecid-özü'ne tabi çok sayıda köy; mülkiyet üzere Elvan Çelebi evladının tasarrufuna verilmiştir. 15. yüzyılın ikinci yarısına ait tahrir defterine göre Elvan Çelebi evladına tımar olarak verilen bu yerlerden toplamda 4.376 akçe hâsıl elde edilmiştir. Vakıf defterine göre Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Çeltek ve Acı Özü köylerinin malikâne gelirinin bir kısmı da Elvan Çelebi evladının tasarrufundadır.¹⁴⁴⁰

2.21. Fakih Zaviyesi

Amasya merkezde yer alan Fakih zaviyesi 16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında *zaviye-i Fakih der Amasya* olarak geçmektedir. Zaviyenin vakıf geliri bulunan Hayreddince köyünün malikânesinin bir kısmı evlatlık vakıf olarak Hayreddince

¹⁴³⁵ BOA TD, nr. 387, s. 359, 360.

¹⁴³⁶ KKA TD, nr. 26, v. 118a, 131b, 132b, 133a, 133b-134a.

¹⁴³⁷ BOA TD, nr. 776, s. 57-58, 63; Elvan Çelebi köyünün diğer bir adının da Tekye köyü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 16. yüzyılda Elvan Çelebi köyüne gelen Alman seyyah Hans Dernschwam köyün dervişlerin barındığı bir yer olmasından dolayı buraya Tekye denildiğinden bahsetmektedir. Eyice, 1969, s. 213, 215, 216.

¹⁴³⁸ BOA TD, nr. 776, s. 57-58, 63.

¹⁴³⁹ Güneş, 2001, s. 120-121.

¹⁴⁴⁰ Bu köylerden Küre Kavağı köyü ve Sağmalcı köyünde bir mezra sonradan zaviyeye ait vakıflar arasında yer almaktadır. BOA TD, nr. 15, s. 194; BOA TD, nr. 387, s. 359; KKA TD, nr. 583, v. 125a.

ya da Hayreddin Fakih tasarrufundadır. Hayreddin Fakih, muhtemelen zaviye kurucusu ve zaviyeye adını vere kişidir. Ayrıca Hayreddince köyünün de adını zaviyenin banisinden aldığı anlaşılmaktadır. Argoma'ya tabi Hayreddince köyünün malikâne gelirinin yarısı Fakih zaviyesine vakfedilmiştir. Fakat zaviyenin ne kadar gelir elde ettiği anlaşılmamaktadır.¹⁴⁴¹

2.22. Hacı Dede Zaviyesi

Hacı Dede zaviyesi Simre-i Lâdik'te zaviye ile aynı adı taşıyan köyde yer almaktadır.¹⁴⁴² Kaynaklarda Dede zaviyesi olarak da geçmektedir.¹⁴⁴³ 16. yüzyılın başlarında Hacı Dede zaviyesinin meşihatlık vazifesi Mehmed veled-i Tura adlı kişinin tasarrufundadır. Zaviyedar ise Cabbar veled-i Budak olup Hacı Dede köyünde yaşamaktadır. Zaviyedarın az da olsa toprak tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen zaviye çiftliğinde zaviyedar da dahil zaviyede bulunan dervişler doğrudan tarımsal faaliyetleri kendileri yürütmektedir.¹⁴⁴⁴ 17. yüzyılda zaviyeye ait vakıf akarları Hacı Bektaş evladından Ebubekir'in tasarrufuna verilmiştir. Zaviye ile ilgili yapılan atamalardan anlaşıldığı üzere 19. yüzyılın başlarına kadar zaviye faaliyetlerini devam ettirmiş gözükmektedir. Fakat sonraki süreçteki durumu hakkında bilgi yoktur.¹⁴⁴⁵

Hacı Dede zaviyesi 16. yüzyıl boyunca Simre-i Lâdik'e tabi Hacı Dede ve Ahi Turasan köylerinin malikâne gelirini tasarruf etmektedir. 1530 yılı muhasebe defterine göre zaviyenin vakıflardan elde ettiği toplam hâsıl 1.205 akçedir. Zaviyenin bunların dışında Hacı Dede köyünde bir zaviye çiftliği

¹⁴⁴¹ BOA, TD, 387, s. 380; KKA TD, nr. 26, v. 50a; KKA TD, nr. 583, v. 79a.

¹⁴⁴² BOA TD, nr. 90, s. 117-118; BOA TD, nr. 387, s. 372; KKA TD, nr. 34, v. 159a; KKA TD, nr. 583, v. 100b; Değerli - Küçükdağ, 2018, s. 122.

¹⁴⁴³ Tahrir defterinde "Dede zaviyesi" olarak bahsi geçen zaviye de Hacı Dede zaviyesidir. Bkz. BOA TD, nr. 90, s. 125; KKA TD, nr. 34, v. 162a-162b.

¹⁴⁴⁴ BOA TD, nr. 90, s. 117-118; KKA TD, nr. 34, v. 159a.

¹⁴⁴⁵ Değerli ve Küçükdağ "Lâdik'te Homa kazasında Hacı Dede köyünde" ayrı bir Hacı Dede zaviyesi daha olduğundan bahsetmektedir. Fakat Homa olarak bahsettikleri kaza adı muhtemelen Havza olmalıdır. Nitekim tahrir defterlerinde Hacı Dede köyü ve zaviyesi Havza kazasına tabi Simre-i Lâdik nahiyesinde tespit edilmektedir. Değerli - Küçükdağ, 2018, s. 121-122.

bulunmaktadır.¹⁴⁴⁶ Elde edilen mahsulün ayende ve revendeye sarf olunması şart koşulmuştur.¹⁴⁴⁷

2.23. Hacı Mahmud Çelebi Zaviyesi

Amasya'da şehir merkezinde kurulan zaviyelerden biri de Hacı Mahmud Çelebi zaviyesidir. Zaviye Osmanlı kaynaklarında Mahmud Çelebi ve Hacı Mahmud zaviyesi olarak da geçmektedir.¹⁴⁴⁸ Hacı Mahmud Çelebi zaviyesi H. 807 (M. 1404-1405) yılında Amasya'nın Karatay Mahallesi'nde Ammad-zade Bedreddin Mahmud Çelebi tarafından yaptırılıp vakfı tanzim edilmiştir.¹⁴⁴⁹ Hüseyin Hüsameddin, Mahmud Çelebi tekyesi olarak bahsettiği zaviyenin Nakşibendi tarikatına mahsus olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Sultan Bayezid Han zamanında Halvetiler burayı "icra-yı mescit" olarak kullanmışlardır.¹⁴⁵⁰

1530 yılında zaviye Mehmed adlı bir dervişin tasarrufundadır. 1576 yılında ise Mehmed ile Edhem zaviyenin meşihatlık görevini birlikte yürütmektedir. Mahmud Çelebi zaviyesinin zaviyedarlarının Argoma'ya tabi Basani köyünde yaşadıkları anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısında Basani köyünde caba olarak kayıtlı Ali veled-i Mehmed ile Hasan veled-i Öncü berat-ı hümayun ile zaviyenin zaviyedarlık görevini yürütmüştür. Mahmud Çelebi evladının en azından bir kısmı bu köyde az da olsa toprak tasarruf edip vergisini vermiştir.¹⁴⁵¹

16. yüzyılda zaviyedeki diğer görevliler hakkında bilgi sahibi değiliz. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sırasıyla Arpacı-zade el-hac Osman Efendi, ulemadan İsmail Efendi (H. 1097), Mehmed Efendi (H. 1115), İsmail Efendi (H. 1132), Es-Seyyid Abdurrahman Efendi (H. 1137), Arpacı-zade Es-Şeyh Osman Efendi bin Abdurrahman Efendi (H. 1140) ve H. 1151 yılından itibaren ise

¹⁴⁴⁶ BOA TD, nr. 90, s. 117-118, 125; BOA TD, nr. 387, s. 370, 372; KKA TD, nr. 34, v. 159a, 162a-162b; KKA TD, nr. 583, v. 100b; 9 Aralık 1673 tarihli kayda göre Hacı Dede ve Ahi Turasan köyleri zaviyenin tasarrufunda olmaya devam etmektedir. Bkz. Değerli - Küçükdağ, 2018, s. 121-122.

¹⁴⁴⁷ BOA TD, nr. 90, s. 117-118; KKA TD, nr. 34, v. 159a.

¹⁴⁴⁸ Vakıf ve tahrir defterlerinde "Zaviye-i Hacı Mahmud Çelebi der şehir-i Enderun-i Amasya", "zaviye-i Hacı Mahmud Çelebi der Amasya", "zaviye-i Hacı Mahmud der Amasya" ifadeleriyle yer almaktadır. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 90, s. 63-64, 79-80, 89-90, 116-117, 126-127; BOA TD, nr. 387, s. 357, 358, 370, 371, 373, 379, 382, 383, 384; KKA TD, nr. 26, v. 30a, 30b, 44a, 64b, 67b, 111b, 141b; KKA TD, nr. 34, v. 137b, 144a, 148b-149a, 158b-159a, 163a-164b; KKA TD, nr. 583, v. 77a, 78a, 80b, 82b, 83a, 98a, 101a.

¹⁴⁴⁹ Hüseyin Hüsameddin, 1337-1330, s. 243-246; Kurt, 1993, s. 258; Güneş, 2001, s. 121.

¹⁴⁵⁰ Hüseyin Hüsameddin, 1337-1330, s. 243-244.

¹⁴⁵¹ BOA TD, nr. 387, s. 382; KKA TD, nr. 26, v. 44a-44b.

müşterek olarak İbrahim, Abdülgaffur, Abdülhamid zaviye şeyhi olarak görev yapmıştır.¹⁴⁵² 18. yüzyılda *Hacı Mahmud Ağa der Amasya* olarak anılan zaviyenin faaliyetlerini sürdürmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönem zaviyedarlık Seyyid Mustafa Halife'ye tevcih edilmiştir.¹⁴⁵³

1404 yılında kurulduktan sonra Hacı Mahmud Çelebi zaviyesine Argoma, Geldiklan ve Simre-i Lâdik nahiyelerinden bazı yerler vakfedilmiştir.¹⁴⁵⁴ 15. ve 16. Yüzyıl tahrir defterlerine göre Argoma nahiyesine tabi Kargucak, İl Aldı, Yenice köyleri ve Döğer mezarının malikânesinin tamamı Hacı Mahmud Çelebi zaviyesine aittir. Basani köyünün malikânesinin yarısı ile Öz Artık mezarının malikâne gelirinin 14 sehinden 7 sehimi de Hacı Mahmud Çelebi zaviyesine vakfedilmiştir. Geldiklan nahiyesinde Saray-ı Bulargu ve Bidenos köylerinin malikânesinin tamamı ile Simre-i Lâdik'e tabi Çamluca, Yavıcık, Müselman Ağaç/Murdar Ağaç, Kayacık, Yenice köylerinin malikânesinin tamamı da zaviyeye vakfedilen yerlerdendir.¹⁴⁵⁵

1530 yılında İl Aldı köyünün malikânesinin tamamından 2.778 akçe hâsıl elde eden zaviye Öz Artık mezarının malikânesinden 70, Döğer mezarından 920 akçe hâsıl elde etmiştir. Basani köyünün ise 821 akçe malikâne gelirinin 410,5 akçesi zaviyeye aittir. Argoma'ya tabi Kargucak mezarının 1530 yılında 360 akçe hâsılı yazılmış olmakla birlikte malikâne gelirinin zaviyeye ait olup olmadığı belirtilmemiştir. Ayrıca Argoma'ya tabi Yenice köyü 1530 yılında Amasya'da Hızır Paşa medresesinin vakfı iken 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyeye ait gözükmektedir. Bununla birlikte 1530 yılında Simre-i Lâdik'e tabi Yenice köyünün malikânesi zaviye tasarrufundadır. Buradan zaviye 1.834 akçe hâsıl elde etmiştir. Kayacık köyünün malikânesinden 2.144 akçe, Çamluca köyünün malikânesinden 866 akçe, Murdar Ağaç köyünün malikânesinde 5.139 akçe, Yavıcık köyündeki hissesinden de 3.031 akçe gelir elde edilmiştir. Geldiklan-abad nahiyesine tabi Saray Bular köyünün malikânesinden 1.826 akçe gelir elde eden zaviye Bidenos köyünün malikânesinden 1.508 akçe hâsıl elde etmiştir. Hacı

¹⁴⁵² 18. yüzyılda zaviyede şeyh olanlar için ayrıca bkz. Hüseyin Hüsameddin, 1337-1330, s. 244-245.

¹⁴⁵³ EV, HMH, d. 5413, v. 9b/1; Güneş, 2001, s. 121.

¹⁴⁵⁴ Kurt, 1993, s. 258; Gürbüz, 1993, s. 143-244; Güneş, 2001, s. 121.

¹⁴⁵⁵ BOA TD, nr. 90, s. 63-64, 79-80, 89-90, 116-117, 126-127; BOA TD, nr. 387, s. 357, 358, 370, 371, 373, 379, 382, 383, 384; KKA TD, nr. 26, v. 30a, 30b, 44a, 64b, 67b, 111b, 141b; KKA TD, nr. 34, v. 137b, 144a, 148b-149a, 158b-159a, 163a-164b; KKA TD, nr. 583, v. 77a, 78a, 80b, 82b, 83a, 98a, 101a.

Mahmud Çelebi zaviyesinin 1530 yılındaki geliri 20 bin akçenin üzerindedir.¹⁴⁵⁶ 16. yüzyılın ikinci yarısına ait tahrir defterlerinde zaviyenin vakıflardan elde ettiği hâsılı kayıtlı olmadığından karşılaştırma yapmak mümkün değildir.

2.24. Hacı Nevruz Zaviyesi

Aştakul'a tabi Çay Köy karyesinde 1576 yılında *vakf-ı zaviye-i Hacı Nevruz der karye-i mezkûre* ifadesiyle bahsi geçmektedir. 1530 yılında Hacı Nevruz evladının vakfı olan Çay Köy tahrir olmasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi bulunmamaktadır. Aştakul nahiyesinin merkez köyü olan Aştakul köyünün malikânesinin de Hacı Nevruz evladının vakfı olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin kurucusu Hacı Nevruz muhtemelen nahiyenin ileri gelenlerinden biridir. 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğu tahmin olunan zaviyeye Çay Köy karyesinde bir çiftlik vakfedilmiştir.¹⁴⁵⁷

2.25. Haydar Bey Zaviyesi

Koca Kayası'na tabi Göl nahiyesinin merkezinde inşa edilen iki zaviyeden biri Haydar Bey zaviyesidir.¹⁴⁵⁸ Nefs-i Göl'de yer alan zaviye hakkında Osmanlı kaynaklarında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen küçük bir zaviye olan Haydar Bey zaviyesine *kadimlik yurtlarıyla* muafiyet verilmiştir.¹⁴⁵⁹

Koca Kayası nahiyesine tabi Kurd Girmez köyünün malikânesi Haydar Bey zaviyesine vakfedilmiştir. 1485 yılında 300 akçe hâsılı olan zaviyenin 1530 yılında köyün malikâne hissesinden elde ettiği hâsılı 555 akçeye çıkmıştır.¹⁴⁶⁰

2.26. Hızır Paşa zaviyesi

Amasya'da Hızır Paşa Mahallesi'nde Atabey-zade ailesinden Hayreddin Hızır Paşa tarafından H. 870 (M. 1465-1466) yılında cami, medrese, mektep, iki hamam ve çeşme ile birlikte bir de zaviye inşa ettirmiştir.¹⁴⁶¹ Hızır Paşa zaviyesi 16.

¹⁴⁵⁶ BOA TD, nr. 387, s. 357, 358, 370, 371, 373, 379, 382, 383, 384.

¹⁴⁵⁷ BOA TD, nr. 387, s. 377; KKA TD, nr. 26, v. 163a-164a, 165a-165b; KKA TD, nr. 583, v.

¹⁴⁵⁸ 1485 yılında Göl nahiyesi sonradan kaza olarak taksim olacak olan Koca Kayası'na tabidir.

Nitekim sonraki dönemlerde Göl nahiyesine rastlanmamakla birlikte 1520 yılında Koca Kayası kaza 1576 yılında Zeytun kazasına tabi nahiyeye olarak taksim edilmiştir. Bkz. Öz, 1994, s. 231.

¹⁴⁵⁹ BOA TD, nr. 37, s. 653; BOA TD, nr. 387, s. 693; KKA TD, nr. 34, v. 100a.

¹⁴⁶⁰ BOA TD, nr. 37, s. 654; BOA TD, nr. 387, s. 692; KKA TD, nr. 34, v. 102b; KKA TD, nr. 583, v. 108a.

¹⁴⁶¹ Hüseyin Hüsameddin Amasya'da daha geç bir tarihte kurulmuş Hızır Paşa tekyesinden bahsetmektedir. Amasya'da Şamice Mahallesi'nde Yörgüç Paşa'nın soyundan gelen Hızır Paşa

yüzyıl tahrir defterlerinde *vakf-ı Hızır Paşa bi-cihet-i zaviye-i hod*, *vakf-ı Hızır Paşa bi-cihet-i zaviye-i hod der kurb-ı medrese-i Halifet der Amasya*, *Vakf-ı Hızır Paşa ve zaviye-i hod der kurb-ı medrese-i Halifet der Amasya* ifadeleriyle geçmektedir. Tahrir defterlerine göre Hızır Paşa'nın kendi adıyla anılan zaviyesinin Halifet Medresesi yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁶² Bugün Amasya'da Hızır Paşa adıyla bir mahalle bulunmaktadır. Mahallede yer alan ve yanında medrese, mektep ve hamam da bulunan Hızır Paşa Camii hala ayaktaadır.¹⁴⁶³ Günümüze ulaşmış olan caminin zaviye ile aynı yapı olabileceği düşünülmektedir.¹⁴⁶⁴

Hızır Paşa zaviyesinin tevliyeti 1530 ve 1576 yıllarında Mehmed Paşa ve Kasım Bey tasarrufundadır.¹⁴⁶⁵ Hızır Paşa Külliyesi kurulduktan sonra hayrat ve evkafi da tanzim edilmiştir.¹⁴⁶⁶ Tahrir defterlerine göre Geldiklan-abad nahiyesine tabi Türkan ve Mahmudlu köylerinin malikânesinin yarısı Hızır Paşa zaviyesine vakfedilmiştir.1530 yılında Mahmudlu köyünün malikâne hâsılının 437 akçesi ile Türkan köyünün malikâne hâsılının 1.096,5 akçesi zaviyeye aittir.¹⁴⁶⁷

2.27. Hızır veled-i Murad Zaviyesi

Hızır veled-i Murad zaviyesi ilk olarak Yavuz Sultan Selim dönemi tahrir defterinde karşımıza çıkmaktadır. Zaviye Amasya Sancağına tabi Simre-i Lâdik kazasında Gareth Alanı köyünden sonra yazılmış olup muhtemelen 15. yüzyılda kurulmuştur. İlk kurulduğunda Hızır veled-i Murad yani kurucusunun tasarrufunda olan zaviye 16. yüzyılın ilk yarısında Cefer veled-i Ali Derviş eline

tarafından H. 971 (M. 1563-1564) tarihinde kurulmuş ve vakfi tanzim edilmiştir. Zaviye kurulduktan sonra Halveti halifelerinden İlyas Efendi zaviye şeyhi olmuş sonrasında ise sırayla Şeyh Mehmed Efendi onun oğlu Şeyh İbrahim Efendi, Ulemadan Şeyh Hüsameddin Efendi şeyh olmuşlardır. En son Şeyh Mehmed Efendi'nin meşihatlığını yürüttüğü Hızır Paşa tekkesi 1730 yılında yanmış ve tamamen yok olmuştur. Bkz. Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 135-136, 230; Adnan Gürbüz doktora tez çalışmasında Hüseyin Hüsameddin'e atıf yaparak zaviyenin kuruluş tarihini 1464 yılı olarak vermektedir. Bkz. Gürbüz, 1993, s. 247.

¹⁴⁶² BOA TD, nr. 387, s. 357; KKA TD, nr. 26, v. 128b, 130b; KKA TD, nr. 583, v. 82b, 83a.

¹⁴⁶³ Tolga Aydın, *Amasya Tekkeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019, s. 138-139.

¹⁴⁶⁴ Yakub Paşa zaviyesinin "yapısal analizi" için bkz. Gediz Uruk, *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1994, s. 236-249.

¹⁴⁶⁵ 26 numaralı tahrir defterinde Mahmudlu köyündeki hissesi yazılırken zaviyenin "vakf-ı Hızır Paşa ve zaviye-i Çoban der kurb-ı Halifet medresesi der Amasya" şeklinde bahsi geçmektedir. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 387, s. 357; KKA TD, nr. 26, v. 128b, 130b; KKA TD, nr. 583, v. 82b, 83a.

¹⁴⁶⁶ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 135.

¹⁴⁶⁷ BOA TD, nr. 387, s. 357; KKA TD, nr. 26, v. 128b, 130b; KKA TD, nr. 583, v. 82b, 83a.

geçmiş, yüzyılın sonlarına kadar da onun tasarrufunda kalmıştır. 1530 yılı muhasebe defterinde Garet Alanı köyü de tahrir olunmasına rağmen zaviye kaydına rastlanmamaktadır. 1576 tarihli tahrir defterine göre zaviyenin bir çiftliği bulunmaktadır.¹⁴⁶⁸

2.28. Hızırlık / Hızır Baba / Hızır Dede Zaviyesi

Anadolu’da Hızır adı ile anılan zaviyelerden biri de Amasya’dadır.¹⁴⁶⁹ Tahrir defterlerine göre Amasya Sancağında Geligiras ve Merzifon’da Hızırlık adını taşıyan iki farklı zaviye bulunmaktadır.¹⁴⁷⁰

1576 yılı tahririnde Amasya Sancağında Geligiras nahiyesinin merkez köyü olan Geligiras köyünde *zaviye-i Hızırlık der tasarruf yevm Abdal ba-berat-ı sultani* şeklinde kayıtlı Hızırlık zaviyesinin Abdal adında bir kişinin tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁷¹ 1576 yılına ait bu kayda göre önceki tahrirlerde yer almayan zaviyenin 16. yüzyıl içinde kurulduğu tahmin edilebilir.¹⁴⁷² 18. yüzyılın başlarına ait bir belgede ise Geligiras’ta bulunan zaviye Hızır Baba zaviyesi olarak anılmaktadır. Bu dönem zaviyenin *evladiyet ve meşrutiyet üzere* zaviyedarı *evlad-ı vakıftan* Mustafa Dede olup vefat etmiştir.¹⁴⁷³ Vesaik-i Bektaşiyân’da 3 Nisan 1745 tarihli kayda göre Bektaşî dervişleri tasarrufunda olan zaviye burada da Hızır Baba olarak geçmektedir. Hızır Baba zaviyesinin 1826 yılından itibaren Hızır Dede olarak anılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Geligiras nahiyesinde Hızırlık olarak tahrir olunan zaviye Hızır Baba ve Hızır Dede

¹⁴⁶⁸ BOA TD, nr. 90, s. 100; BOA TD, nr. 387, s. 373; KKA TD, nr. 34, v. 152a.

¹⁴⁶⁹ Hızır ya da Hızır-İlyas tekke ve zaviyeleri için bkz. Maden, 2017, s. 97-131; Gülten, 2018, s. 61-96; Fahri Maden, “Alevilik-Bektaşilik’te Hızır İnanıcı ve Hızır (Hıdır) İsmiyle Anılan Alevi-Bektaşî Tekke, Türbe ve Ocakları”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 14, 2016, s. 119-162; Bulgaristan’ın Dupniçe kasabasında da Hızır Baba adında bir zaviye bulunmaktadır. TSMA. E. 220/27.

¹⁴⁷⁰ Fahri Maden Geligiras’da bulunan zaviye için Hızır Dede Tekkesi, Merzifon’da bulunan için ise Hızırlık ya da Hızır Baba tekkesi olarak bahsetmektedir. Ayrıca Merzifon’daki tekkenin 18. yüzyılın başlarında faaliyete geçmiş olabileceğini ileri sürmektedir. Bkz. Maden, 2017, s. 104-105.

¹⁴⁷¹ *Zaviye-i Hızırlık der-tasarruf-ı yevm Abdal ba-berat-ı Sultani*, ifadesiyle kaydedilmiştir. KKA TD, nr. 26, v. 92b-93b.

¹⁴⁷² Geligiras köyünde tespit edilen Hızırlık zaviyesinin 18. yüzyılda inşa edilmiş olduğu ileri sürülmektedir. Fakat 26 numaralı tahrir defterindeki bu bilgi zaviyenin kuruluş tarihini en azından 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar geriye götürmektedir. Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 64.

¹⁴⁷³ AE, SAMD III, nr. 230/22070

zaviyesi olarak da anılmaktadır.¹⁴⁷⁴ 1826 yılında “bakımsız ve harap bir halde olduğundan” zaviyeye herhangi bir müdahale olmamıştır.¹⁴⁷⁵

Merzifon’da bulunan Hızırlık zaviyesine tahrir defterlerinde ilk olarak 16. yüzyılın ikinci yarısında rastlanmaktadır. TD 34 numaralı defterde Hızırlık adlı mahalde olduğu anlaşılan yapının hem zaviye hem de tekye olarak bahsi geçmektedir. Merzifon kaza merkezinde zaviyenin şeyhi Derviş Şemseddin tasarrufunda olan bir zemin bulunmaktadır. 1576 yılında zeminin tasarrufu Şeyh Mehmed veled-i Şeyh Abdurrahman’a geçmiştir. Ayrıca *Korkud mezarlığına varınca iki çiftlik yer* zaviyenin vakıf gelirleri arasında yer almaktadır. Bahsi geçen çiftliklerin *kadimül-eyyamdan berü* zaviyenin zaviyedarları tarafından ziraat edildiği ve vergisinin verildiği anlaşılmaktadır. Vakfın tevliyeti ise el-Hac Salih tarafından yürütülmektedir.¹⁴⁷⁶ Tahrir defterlerinde Merzifon’da bulunan Hızırlık zaviyesi hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Fakat eldeki veriler doğrultusunda Hızırlık zaviyesi muhtemelen 16. yüzyılın ilk yarısı içinde kurulmuş olmalıdır.¹⁴⁷⁷

Tahrir defterinde bahsi geçen Hızırlık mahallinin sonradan köye dönüştüğü anlaşılmaktadır.¹⁴⁷⁸ Vesaik-i Bektaşiyân’da zaviyenin Merzifon yakınlarında Hızırlık köyünde olduğu belirtilmektedir. Bektaşî tarikatına ait olduğu anlaşılan zaviyenin 22 Ocak 1738 tarihli kayda göre iki çiftlik yer tasarruf etmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁷⁹ 18. yüzyıla ait bir belgede zaviyenin adı hem Hızırlık hem de Hızır Baba olarak geçmektedir.¹⁴⁸⁰ 30 Ocak 1757 tarihli kayda göre Merzifon’daki Hızırlık zaviyesinin zaviyedarlığı Hacı Bektaş Veli asitanesi seccadenişinin arzı ile Derviş Ali’ye tevcih edilmiştir.¹⁴⁸¹ Hızırlık tekyesi 1826 yılında kapatıldığında Şeyh Hacı Derviş Mehmed ise sürgün edilmiştir. Tekye sonradan Nakşi tarikatının eline geçmiştir.¹⁴⁸²

¹⁴⁷⁴ Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 64; Maden, 2016, s. 127; Maden, 2017, s. 104.

¹⁴⁷⁵ Maden, 2017, s. 104-105.

¹⁴⁷⁶ KKA TD, nr. 34, v. 13b, 15b-16a(görüntü 44); AE, SOSM III, nr. 39/2754.

¹⁴⁷⁷ Bazı çalışmalarda zaviyenin kuruluşu daha geç bir döneme tarihlendirilmektedir. Vesaik-i Bektaşiyân’a göre yapılan çalışmada zaviyenin 17. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş olabileceği ileri sürülmektedir. Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 64-65; Fahri Maden ise 18. yüzyılın başlarında faaliyete geçirildiğini ileri sürülmektedir. Maden, 2017, s. 104-105.

¹⁴⁷⁸ Merzifon’da eteğinde yatır olan bir de Hızırlık Tepesi yer almaktadır. Gülten, 2018, s. 71.

¹⁴⁷⁹ Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 64-65; Maden, 2016, s. 127.

¹⁴⁸⁰ “Merzifon’da Hızırlık zaviyesinin...” ile “...Merzifon kazasında vaki’ Merhum Hızır Baba zaviyesinin...” ifadeleri iki farklı isimle anıldığını göstermektedir. AE, SOSM III, nr. 39/2754.

¹⁴⁸¹ AE, SOSM III, nr. 39/2754.

¹⁴⁸² Maden, 2016, s. 127; Maden, 2017, s. 104-105.

2.29. Hoca Sultan Zaviyesi

Amasya'da Şemseddin Ahmed Çelebi tarafından Darüsselam Mahallesi'nin kuzeyinde H. 880 (M. 1475-1476) yılında inşa edilmiştir. Sultan Bayezid Han'ın Amasya valiliği sırasında hocası olan Şemseddin Ahmed Çelebi zaviye ile birlikte yanında misafirhane ve matbah (mutfak) inşa ettirmiştir. Zaviye kurulduktan sonra şeyhliği Halvetiyye tarikatından Şeyh Cemaledin Mehmed Çelebi Halife'ye verilmiştir. Ondan sonra oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud Çelebi zaviye şeyhi olmuştur. Zaviyenin meşihatlığının *evladiyet üzere* verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim sonrasında da torunları, Hoca Sultan zaviyesinin şeyhliğini yürütmüştür. 18. yüzyılın ortalarında faaliyette olan Hoca Sultan zaviyesinin zaviyedarlığının hissedarları es-Seyyid Mahmud, Es-Seyyid Ömer, es-Seyyid Mehmed, es-Seyyid Ahmed, es-Seyyid Hüseyin'dir.¹⁴⁸³

Tahrir defterlerinde *zaviye-i Hoca Sultan der Amasya* ifadesiyle bahsi geçen zaviyeye Geldiklan-abad nahiyesine tabi Virmiş mezrası iki baştan vakfedilmiştir. Zaviyenin 16. yüzyılda Virmiş merasından elde ettiği geliri 200 akçedir.¹⁴⁸⁴

2.30. İskender Baba Zaviyesi

İskender Baba zaviyesinin ne zaman ve nerede kurulduğu kesin olarak bilinmese de zaviyenin Argoma nahiyesinde bazı vakıf akarlarına sahip olması bu nahiyeye sınırları içinde yer aldığını düşündürmektedir. Argoma nahiyesine tabi Halas köyünde bir zemin İskender Baba zaviyesine vakfedilmiştir. Zemin önce İdris veled-i Süleyman elinde iken sonradan Pir Mehmed veled-i İskender Dede tarafından derdest edilmiştir. Hızır Paşa Medresesi'nin vakfı olan Halas köyüne 1530 yılında rastlanmakla birlikte İskender Baba zaviyesinin gelirine dair bilgi yoktur. Zaviye ile ilgili ilk bilgiler 1576 yılına dayanmaktadır. Buna göre zaviyenin 16. yüzyılın ortalarında kurulduğu anlaşılmaktadır. Halas köyündeki zemini tasarruf eden Pir Mehmed'in babası İskender Dede de muhtemelen zaviye kurucusu İskender Baba'dır. Bu bağlamda zaviyenin Halas köyü yakınlarında olması da ihtimal dâhilindedir. Argoma nahiyesine tabi Şücaeddin köyünün

¹⁴⁸³ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 230-231; Gürbüz, 1993, s. 245-246; EV, HMMH, d. 5413, s. 44b/6.

¹⁴⁸⁴ BOA TD, nr. 776, s. 24-25; KKA TD, nr. 26, v. 140b; KKA TD, nr. 583, v. 82b; EV, HMMH, d. 5413, v. 44b/6.

malikânesi 16. yüzyılın ilk yarısında Ahi Ali Çarşnigir zaviyesinin vakfı iken 1576 tarihli tahrir defterine göre İskender Baba zaviyesine vakfedildiği anlaşılmaktadır. Ahi Ali Çarşnigir zaviyesinin misafirler için imaret ve konaklama yerinin olmaması sebebiyle Şücaeddin köyünün malikâne hissesi İskender Baba zaviyesine kaydedilmiştir. Bununla birlikte 1576 tarihli vakıf defterinde Şücaeddin köyü önceden olduğu gibi Ahi Ali Çarşnigir zaviyesinin vakfı olarak görülmektedir.¹⁴⁸⁵

2.31. Kızıl Kilise Köyü Zaviyesi (el-muaf zaviyedarı)

Lâdik kazasına tabi Kızıl Kilise köyünde adı belli olmamakla birlikte bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır. Tahrir defterlerinde Kızıl Kilise köyünde *el-muaf zaviyedarı* başlığı altında köyün nüfusundan ayrı olarak kayıtlı bir grup bulunmaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısında 32 nefer olan *zaviyedarı* grubu 1576 yılında 59 nefer nüfusa çıkmıştır. 59 neferden 8'inin elinde beratı vardır. Bahsi geçen zaviyedarlar Kızıl Kilise köyünün *hududunda kûhiden açtıkları yerlerin* mahsulü ile köydeki zaviyenin ihtiyaçlarını karşılamıştır. 1576 yılı tahririnde bahsi geçen zaviyedarı grubu yazılırken *el-meşhur Buğra Abdal* ifadesi not düşülmüştür. Bu ifadeden yola çıkarak zaviyenin Buğra Abdal tarafından kurulmuş olabileceği tahmin edilebilir.¹⁴⁸⁶

2.32. Köprü Köyü Zaviyesi

Gedegra kazasına tabi Köprü köyünde kurulan zaviyeye dair ilk bilgi 1485 tarihli tahrir defterine dayanmaktadır. Bu dönem Gedegra kazasına tabi Simre-i Taşan nahiyesinde tahrir olan Köprü köyünde kadimlik yurtlarıyla muafiyet verilen 5 neferden biri zaviyedar olan Hasan veled-i İbrahim'dir. 1530 yılında Köprü köyü tahrir olmasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi bulunmamaktadır. 1576 tarihli TD 34 numaralı defterde *zaviye-i der nefsi-i Köprü* ifadesi ile kaydedilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir nüfus artışının yaşandığı görülen Köprü köyündeki zaviyenin 4 neferi bulunmaktadır. Bunlardan biri yine zaviyedar olarak yazılmıştır. Buna göre zaviyedar Hüseyin veled-i Hasan'ın

¹⁴⁸⁵ BOA TD, nr. 387, s. 380, 381; KKA TD, nr. 26, v. 24a, 24b.

¹⁴⁸⁶ BOA TD, nr. 90, s. 56-57; KKA TD, nr. 34, v. 134b-135b; 1530 yılı muhasebe defterinde Lâdik kazasına tabi Kızıl Kilise köyü yer almasına rağmen köyde bulunan zaviyedarlar hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 367.

önceki dönem zaviyedarının evladı olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin gelir ve giderleri hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte zaviyedarın *çift* olarak yazılması dikkat çekmektedir. Ayrıca diğer dervişlerinde nim çift, caba olarak yazılmaları dervişlerin köyde az da olsa tarımsal faaliyetlerde bulduklarını göstermektedir.¹⁴⁸⁷

2.33. Kültik Köyü Zaviyesi(?)

Tahrir defterlerinde geçen *çiftlik-i malikâne-i vakf-ı zaviye ki der karye-i mezkûre* ifadesinden Simre-i Lâdik'e tabi Kültik köyünde bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır. Kültik köyünde bir çiftliğin malikânesi, bahsi geçen zaviyenin vakfidır. Fakat ne kadar gelir hâsıl ettiği belli değildir.¹⁴⁸⁸

2.34. Mehmed Çelebi bin Hamza Bey Zaviyesi

Mehmed Çelebi bin Hamza Bey zaviyesi Tokat'ta hankah, mescid ve türbesi bulunan Bicaroğlu Hamza Bey'in oğlu Mehmed Çelebi tarafından kurulmuştur. Babası Hamza Bey adına Geyve'de 1428 yılında bir imaret ve zaviye kurulmuş olmakla birlikte Mehmed Çelebi bin Hamza Bey zaviyesinin hangi tarihte kurulduğu bilinmemektedir. Zaviyenin adı 16. yüzyıl tahrir defterlerinde Mehmed Paşa bin Hamza Bey ve Mehmed Çelebi bin Hamza Bey olarak geçmektedir. Geldiklan-abad nahiyesine tabi Mengel köyünün malikâne gelirinin bir kısmı zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁴⁸⁹

2.35. Mehmed Paşa bin Hızır Paşa Zaviyesi ve Hankahı

Amasya'da Mehmed Paşa Mahallesi'nde II. Bayezid'in veziri Hızır Paşazade Mehmed Paşa tarafından 1491 yılında cami, medrese, imaret, türbe, tabhane, zaviye, çeşme ve hazireden oluşan bir külliye kurulmuş vakıflar tahsis edilmiştir. Türbesi Mehmed Paşa caminin doğu tarafında yer almaktadır.¹⁴⁹⁰ Zaviye tahrir defterlerinde kaydedilirken zaviye ve hankah olarak birlikte yazılmıştır. Ayrıca ilk

¹⁴⁸⁷ BOA TD, nr. 37, s. 571; BOA TD, nr. 387, s. 682; KKA TD, nr. 34, v. 29b-30b.

¹⁴⁸⁸ BOA TD, nr. 90, s. 62; BOA TD, nr. 387, s. 372; KKA TD, nr. 34, v. 137b.

¹⁴⁸⁹ BOA TD, nr. 387, s. 358; KKA TD, nr. 26, v. 128a; KKA TD, nr. 583, v. 81b.

¹⁴⁹⁰ Bahaeddin Yediyıldız, "Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa Vakfının Mahiyeti", *X. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 22-26 Eylül 1986) Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. IV, TTK Basımevi, Ankara 1993, s. 1625-1633; Yediyıldız, 1985, s. 137-138, 144; Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 211; Ebru Karakaya, "Mehmed Paşa Külliyesi", *DİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 511-512.

dönemde Mehmed Paşa bin Hızır Paşa olarak bahsi geçen zaviye sonradan Mehmed Paşa zaviyesi ve hankahı olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁹¹

Sonisa kazasına tabi Andıran köyünün¹⁴⁹² malikâne gelirinin tamamı Mehmed Paşa bin Hızır Paşa zaviyesine vakfedilmiştir. 1514 yılında zaviyenin malikâne geliri belirtilmemiştir. 1530 yılında köyün 185 akçe malikâne gelirinin zaviyeye ait olduğu görülmektedir.¹⁴⁹³ Milas nahiyesine tabi Bayraklı köyünün malikânesi de zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında 794 akçe malikâne geliri zaviyeye aittir.¹⁴⁹⁴ 1547 yılında zaviyenin Bayraklı köyündeki malikâne geliri 2.000 akçeye, 1613 yılında ise 3.000 akçeye çıkmıştır.¹⁴⁹⁵ 1752-1753 tarihli Sivas, Amasya ve Sonisa kadılarına gönderilen bir hükme göre zaviye hala bölgedeki köylerin malikâne gelirine sahiptir.¹⁴⁹⁶ Zaviye vakfi haricinde Canik sancağında Mehmed Paşa bin Hızır Paşa vakfi olarak kayıtlı çok sayıda köy ve mezra bulunmaktadır.¹⁴⁹⁷

2.36. Numan/Kıfçak Köyü Zaviyesi (?)

Geldiklan-abad nahiyesine tabi Numan (Kıfçak) köyünde adı belli olmamakla birlikte bir zaviye bulunmaktadır. Köyün malikânesinin büyük bir kısmı Yörgüç Paşa imaretine vakfedilmiş olmasına rağmen 24 sehimden 1 sehim de Yörgüç Paşa tarafından köyde bulunan zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında köyün malikâne hâsılının tamamı 1.560 akçe iken zaviye 24 akçe hâsıla sahiptir. Kıfçak köyünde bulunan 2 çiftlik de zaviyedarlar tasarrufundadır. Bir çift yer olan çiftliklerden biri zaviyedar Şeyh İsmail diğeri ise zaviyedar Cafer'in evladı Ahmed Fakih veled-i Hasan ve Muzaffer tasarrufundadır.¹⁴⁹⁸

¹⁴⁹¹ “Vakf-ı zaviye ve hankah Mehmed Paşa bin Hızır Paşa ber muceb-i vakfiye der Amasya ber muceb-i defter-i ‘atik”, BOA TD, nr. 387, s. 608; BOA TD, nr. 255, s. 256; Zaviye 1613 tarihli tahrir defterinde “Vakf-ı zaviye ve hankah Mehmed Paşa ber muceb-i vakfiye der Amasya ber muceb-i defter-i ‘atik” olarak tahrir edilmiştir. KKA TD, nr. 169, v. 176a.

¹⁴⁹² 1576 yılında 38 nefer nüfusu bulunan Andıran köyünde yaşayan halk bölgede bulunan bir köprüyü tamir ve suyun Sonisa'ya yakın olan kısmını ıslah etmek üzere ‘avarız-ı divani ve tekalif-i ‘örfiyeden muaf tutulmuşlardır. KKA TD, nr. 12, v. 32a.

¹⁴⁹³ BOA TD, nr. 54, s. 41; BOA TD, nr. 387, s. 534; BOA TD, nr. 255, s. 256; KKA TD, nr. 12, v. 32a.

¹⁴⁹⁴ BOA TD, nr. 387, s. 608.

¹⁴⁹⁵ 1530 tarihli tahrir defterinde Milas nahiyesine tabi olan Bayraklı köyü 1547 yılında İskefsir nahiyesine tabidir. BOA TD, nr. 387, s. 608; BOA TD, nr. 255, s. 256; 1613 yılında tekrar Milas nahiyesine tabi olarak kaydedilmiştir. KKA TD, nr. 169, v. 176a; Bayraklı köyünün nüfusu kaydedilirken “Müselmenan” ve “Gebran” olarak ayrı nefer sayısı verilmiştir.

¹⁴⁹⁶ SAD, nr. 5, s. 31/1.

¹⁴⁹⁷ BOA TD, nr. 387, s. 599, 600, 604, 606, 607, 609, 610.

¹⁴⁹⁸ BOA TD, nr. 387, s. 361; KKA TD, nr. 26, v. 112a; KKA TD, nr. 583, v. 83a.

2.37. Oruç Bey Çelebi veled-i Yunus Bey Zaviyesi

Oruç Bey Çelebi veled-i Yunus Bey zaviyesinin nerede kurulduğu kaynaklardan anlaşılmamaktadır.¹⁴⁹⁹ Tahrir defterlerine göre Simre-i Taşan nahiyesine tabi Elmalu köyünün malikânesinin vakfedildiği Oruç Bey olarak kayıtlı zaviye de muhtemelen aynı zaviyedir.¹⁵⁰⁰ Bir de Gedegra kazasında Saraycık ve Virancık köylerinin malikâne gelirinin vakfedildiği Oruç Bey adıyla türbe bulunmaktadır.¹⁵⁰¹

Zaviyeye Gedegra kazasına tabi Kayalu köyünün malikânesinin yarısı vakfedilmiştir. 1530 yılında Kayalu köyünden 294 akçe malikâne hâsılı elde ettiği anlaşılmaktadır. Gedegra kazasına tabi Simre-i Taşan nahiyesindeki Elmalu köyünün malikânesinden ise 210 akçe gelire sahiptir.¹⁵⁰²

2.38. Panbuklu Zaviyesi

Panbuklu zaviyesi Amasya kazasında Aştakul'a tabi Panbuklu köyünde tespit edilmektedir. Tahrir defterlerinde ilk olarak 16. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen mufassal defterde yer alan zaviye *karye-i Banbuklu tamam malikâne vakf-ı zaviye-i karye-i mezbure* olarak yazılmıştır. 6 neferden oluşan köyün nüfusu 16. yüzyılın ikinci yarısında 21 nefere çıkmıştır. Fakat zaviyeye dair ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.¹⁵⁰³

Aştakul'a tabi Banbuklu karyesinin malikânesi Banbuklu zaviyesine vakfedilmiştir. Zaviye 1530 yılında 390 akçe gelire sahiptir.¹⁵⁰⁴

2.39. Piri Baba / Baba Piri Zaviyesi

Menakıbnâme'sine göre Merzifon'un Narince köyünden olan Piri Baba 15. yüzyılda yaşamıştır. Evliya Çelebi her ne kadar Piri Baba'nın Hoca Ahmed Yesevi'nin izni ile Horasan'dan Anadolu'ya geldiğini söylese de aynı zamanda II.

¹⁴⁹⁹ Kaynaklarda "zaviye-i Oruç Bey Çelebi veled-i Yunus Bey der şehr-i Amasya" olarak geçmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 37, s. 573; BOA TD, nr. 387, s. 689; KKA TD, nr. 34, v. 68a; KKA TD, nr. 583, v. 105a.

¹⁵⁰⁰ BOA TD, nr. 387, s. 687.

¹⁵⁰¹ BOA TD, nr. 387, s. 371, 682; KKA TD, nr. 34, v. 53a, 75b.

¹⁵⁰² BOA TD, nr. 387, s. 687, 689; KKA TD, nr. 34, v. 68a.

¹⁵⁰³ Zaviye adı defterlerde farklı şekillerde okunabilmektedir. 387 numaralı defterde zaviye-i Banbuklu olarak okunabilirken 583 numaralı evkaf defterinde zaviye-i Panbuklu olarak okunmaktadır. 26 numaralı defterde ise Bıyuklu zaviyesi olarak okunmaktadır. BOA TD, nr. 387, s. 377; KKA TD, nr. 26, v. 166b; KKA TD, nr. 583, v. 89a; Gürbüz, 1993, s. 250.

¹⁵⁰⁴ BOA TD, nr. 387, s. 377; KKA TD, nr. 26, v. 166b; KKA TD, nr. 583, v. 89a.

Murad ile görüştüğünden de bahsetmektedir. Ayrıca Piri Baba, Menakıbnâme'deki bilgilere göre Fatih Sultan Mehmet ile de görüşmüştür. Menakıbnâme ve Seyahatname hamamda yaşayan Piri Baba'nın hamama kadınlar geldiğinde dahi orda bulunmaya devam ettiği hatta kadınlara kese yaptığı, sabun sürdüğü iddiasıyla dönemin padişahına ulema tarafından şikâyet edildiği konusunu işlemektedir. Fakat neticede II. Murad ve Fatih tarafından ermiş bir kişi olduğu anlaşılınca Merzifon ve çevresinden pek çok köy Piri Baba'nın zaviyesine vakfedilmiştir.¹⁵⁰⁵ Evliya Çelebi'ye göre zaviye Osmancık'ta bulunan Koyun Baba zaviyesinden yapı olarak daha büyüktür. Zaviye meydan odası, mutfak, kiler, türbe ve derviş hücreleri ile birlikte mescit ve hamamı da içinde barındıran büyük bir külliye andırmaktadır.¹⁵⁰⁶

Merzifonlu Piri Baba, Bektaşiler tarafından takdis edilmektedir. Evliya Çelebi Piri Baba zaviyesini tarikatın önemli merkezlerinden biri olarak anlatır. S. Faroqhi, tarihi bir şahsiyet olarak Merzifonlu Piri Baba'nın Bektaşî tarikatıyla bağlantısı olamayacağını ileri sürse de¹⁵⁰⁷ sonraki dönemlerde zaviyenin tarikatla bağlantılı olduğu aşikârdır. 1718 yılında Hacı Bektaş Veli Dergâhı şeyhi Elvan tarafından Derviş Mehmed 'in azli ile yerine Şeyh Bektaş'ın atanması arz edilmiştir. Zaviyedar Derviş Ali döneminde ise Piri Baba zaviyesi harabe haline gelmiştir. Bunun üzerine yine Derviş Elvan Efendi'nin arzı ile zaviyedarlık Derviş Ahmed'in tasarrufuna geçmiştir.¹⁵⁰⁸

Zaviye 16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında *zaviye-i Piri Baba der nefsi-Merzifon* başlığı ile Merzifon'un mahallelerinden hemen sonra yazılmıştır. Bazı yerlerde Baba Piri olarak da geçmektedir.¹⁵⁰⁹ 18. yüzyıl arşiv kayıtlarında da Piri

¹⁵⁰⁵ Evliya Çelebi, 1314, s. 396, 398-399; Suraiya Faroqhi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Kent Ereninin Hayat Hikâyesi: Merzifonlu Piri Baba", Çev. Harun Yıldız, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 18, 2001, s. 119-140; Haşim Şahin, "Piri Baba", *DİA*, İstanbul, 2007, s. 279-280; Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler: Metodolojik Bir Yaklaşım*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 61; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 100-102; Muzaffer Doğanbaş, "Piri Baba Velayetnamesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 41, Bahar 2007, s. 161-182.

¹⁵⁰⁶ Evliya Çelebi, 1314, s. 398-399; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 101.

¹⁵⁰⁷ Faroqhi, 2001, s. 119-140; Faroqhi, 2017, s. 39, 41; Haşim Şahin, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dini Zümreler (1299-1402)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 279-280; Ocak, 1992, s. 61; F. W. Hasluck, *Bektaşilik İncelemeleri*, Yay. Haz. Mehmet Kanar, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s. 33; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 102.

¹⁵⁰⁸ İE. EV. nr. 71-7700-1; C. EV. nr. 485-24518-1; C. EV. nr. 558-28154-1; İE. EV. nr. 42-4785-1; C. EV. nr. 378-19185-1; C. EV. nr. 638-32169-1.

¹⁵⁰⁹ BOA TD, nr. 90, s. 153, 157; KKA TD, nr. 34, v. 12a, 13b.

Baba olarak bahsi geçen zaviyeden¹⁵¹⁰ Evliya Çelebi, Pir Dede ve Pir Dede Sultan olarak bahsetmektedir.¹⁵¹¹ Piri Baba zaviyesi 16. yüzyılın başlarında Şahkulu Dede veled-i Bayezid tarafından idare edilmektedir. 1576 yılında zaviyede ayende ve revendeye hizmet ettikleri belirtilen 7 nefer kayıtlıdır. Aydın veled-i Yusuf, Mesihan veled-i Ali, Derviş Ali veled-i Hamza, Veli birader-i o, Derviş Hüseyin veled-i Abidin, Haydar veled-i Şahkulu, Cafer veled-i o adlı dervişler hizmetlerinden ötürü ‘avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır.¹⁵¹²

Vesaik-i Bektaşîyan’a göre zaviyedarların zaviyenin yakınında ikamet etmesi zorunlu tutulmuştur. Bu zaviyenin devamlılığı ve işlevini yitirmemesi için gerekli görülmüş bir durumdur. Nitekim 18. yüzyılda zaviyedar olarak atanan Derviş Ali Dede zaviyenin faaliyetlerini sürdürmesi için gerekli çabayı göstermemiş olduğundan zaviye harabe haline dönmüştür. Bunun üzerine azledilip yerine Bektaşî dervişlerinden Derviş Hasan atanmıştır. Piri Baba zaviyesi 1826 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüşken bu tarihte meydan odası yıkılmış yalnızca türbesi kalmıştır.¹⁵¹³

Piri Baba zaviyesine Nefs-i Merzifon’da *çift ve nim* olarak tarif edilen bir zemin vakfedilmiştir. Önce Arslan veled-i Ömer tasarrufunda bulunan zemin daha sonra Kutlu Şah Arslan eline geçmiştir. 1576 yılında bahsi geçen yer Şeyh Mehmed bin Ali Şeyh tasarrufundadır. Ayrıca İbrahim bin Ahmed tasarrufunda bir de çiftlik zaviyeye sarf edilmiştir.¹⁵¹⁴ Menakıbnâme ve Seyahatname’deki bilgilere göre dönemin sultanları tarafından çok sayıda yer vakfedilen ve zengin vakıflara sahip olan Piri Baba zaviyesinin vakıf akarlarına tahrir defterlerinde rastlanmamaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere zaviyeye ait vakıflardan yalnızca Merzifon kaza merkezinde bulunan ve Piri Baba zaviyesinin dervişleri tarafından tasarruf olunan bir zemin ve çiftlik tahrir defterlerinde yer almaktadır. Piri Baba

¹⁵¹⁰ C. EV. nr. 558-28154-1

¹⁵¹¹ Evliya Çelebi, 1314, s. 396, 398-399; Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 30-31; Fahri Maden, “Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 68, 2013, s. 99-100; Faroqhi, 2017, s. 51; Köprülü, 2014, s. 101.

¹⁵¹² BOA TD, nr. 90, s. 153; KKA TD, nr. 34, v. 12a; AE. SMMD. IV. nr. 42-4778-1.

¹⁵¹³ C. EV. nr. 41-2040-1; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 101-102.

¹⁵¹⁴ BOA TD, nr. 90, s. 157.

zaviyesi de diğer pek çok zaviye gibi ayende ve revendeye yiyecek, konaklama hizmeti vermiştir.¹⁵¹⁵

2.40. Selamet Hatun Zaviyesi

Amasya kadısı Nizameddin Abdurrahman Muslihi'nin kızının 1453 yılında yaptırdığı zaviye “Yavedud” adı ile de bilinmektedir. Nakşibendi tarikatına ait yapılardan biridir. Amasya'nın kadın evliyalarından biri olan Selamet Hatun'un türbesi ise bugün Amasya'da kendi adıyla anılan sokakta yer almaktadır.¹⁵¹⁶

Selamet Hatun zaviyesi hakkında 16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında yalnızca vakıf akarlarına dair bilgi yer almaktadır. Zaviyenin Argoma nahiyesine tabi Arucak ve Hücçet köylerinden gelirleri bulunmaktadır. Hücçet köyünün malikânesinin tamamını tasarruf eden zaviyeye Arucak köyünün ise sülüs-i malikânesi vakfedilmiştir. 1530 yılında Hücçet köyünden 1.081 akçe gelir elde edilmiştir. Arucak köyünün 1.386 akçelik malikâne gelirinin ise 462 akçesi zaviyeye aittir.¹⁵¹⁷

2.41. Seyfe Dede Zaviyesi (Cemaat-i Seyfe Dede)

Lâdik kazasında 16. yüzyılda Seyfe Dede cemaatinin 25 nefer nüfusunun zaviye hizmetkârı olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık tahrir defterlerine göre cemaatin nüfusu 16. yüzyılın başında toplam 55 nefer iken 1530 yılında 36, 1576 yılında ise 71 neferden oluşmaktadır. Zaviye adı belli olmamakla birlikte muhtemelen cemaate de adını vermiş olan Seyfe Dede tarafından Şeyhlü köyü yakınlarında kendi açtıkları bir yerde kurulmuştur. 1576 yılında zaviyenin zaviyedarı Seyfe Dede cemaatinden Ramazan veled-i Mihmad adlı bir kişidir.¹⁵¹⁸ Zaviyenin sonraki süreçteki durumu hakkında bir bilgi yoktur fakat bugün Lâdik'in doğusunda Seyfi Dede adında bir türbe bulunmaktadır.¹⁵¹⁹

Lâdik kazasına tabi Şeyhlü köyünde bazı yerler Seyfe Dede cemaati tarafından açılmıştır. Tahrir defterlerine göre 16. yüzyılın ilk yarısında 4 zeminden oluşan bu yerler yüzyılın ikinci yarısında 5 zemin olmuştur. Ayrıca *zaviyelik üzere* tasarruf olunan bir çiftlik kayıtlıdır. Zaviyedar Ramazan veled-i Mihmad tasarrufunda

¹⁵¹⁵ C. EV. nr. 485-24518-1.

¹⁵¹⁶ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 199, 254; Gürbüz, 1993, s. 246.

¹⁵¹⁷ BOA TD, nr. 387, s. 382, s. 383; KKA TD, nr. 26, v. 39b-40a, 43b; KKA TD, nr. 583, v. 79a.

¹⁵¹⁸ BOA TD, nr. 90, s. 29-30; BOA TD, nr. 387, s. 366; KKA TD, nr. 34, v. 123a-123b.

¹⁵¹⁹ <http://www.evliyalar.net/seyfi-dede-samsun/> 02.04.2022.

bulunan ve *Çayır-ı zaviye* olarak kaydedilmiş bu yerden senelik 40 akçe gelir elde edilmiştir.¹⁵²⁰

2.42. Seyyid Ahmed Kebir Zaviyesi

Lâdik kazasında es-Seyyid es-Şeyh Ahmed Kebir-i Rufai tarafından bir tekke kurulduğu bilinmektedir. Kazanın halk için önemli bir ziyaretgâh mahalli haline gelmesinde Ahmed Kebir-i Rufai'nin önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir.¹⁵²¹ 14. yüzyılda yaşadığı bilinen Seyyid Ahmed Kebir-i Rufai¹⁵²² *sahib-i hal* unvanıyla tanınmaktadır.¹⁵²³ Anadolu'da Rufailiğin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Seyyid Ahmed Kuçek Rufai ile aynı kişi olduğu düşünülmektedir.¹⁵²⁴ Ahmet Eflaki, Seyyid Ahmed Kuçek Rufai'ye mensup olanların Ahmediyan ya da Ahmediler olarak bilindiklerinden bahseder.¹⁵²⁵ Tahrir defterlerinde ise yalnızca *Seyyid Ahmed sahib-i hal*" ve "*merhum Seyyid Ahmed Kebir* olarak bahsi geçmektedir.¹⁵²⁶ Bunlarla birlikte Vakıflar Umum Müdürlüğünde yer alan bir vakıf kaydında *Lâdik kazasında vaki Seyyid Ahmed Buhari hazretlerinin zaviyesine* ifadesiyle bahsi geçen zaviye de Seyyid Ahmed zaviyesi ile aynı zaviye olmalıdır.¹⁵²⁷

¹⁵²⁰ BOA TD, nr. 90, s. 29-30; BOA TD, nr. 387, s. 366; KKA TD, nr. 34, v. 123a-123b.

¹⁵²¹ Seyyid Ahmed-i Kebir-i Rufai ya da Seyyid Ahmed-i Kuçek hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gelibolulu, 1997, s. 102-103; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, Haz. Mesut Aydın-Güler Aydın, C. 6, 2004, 152-158; Sadi Bayram, "Samsun-Lâdik ve Seyyid Ahmed-i Kebir Hazretleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 1990, s. 11-22; Rauf Kahraman Ürkmez, *Menakıbnamelere Göre XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018, s. 97-101.

¹⁵²² Evliya Çelebi'ye göre H. 752 (M. 1351-1352) yılında ölmüştür. Gelibolulu Mustafa Ali, H. 752 yılını Seyyid Ahmed'in kabrinin bulunduğu caminin inşaatının tarihi olarak vermektedir. Hüseyin Hüsameddin ise H. 759 tarihini vererek Seyyid Ahmed-i Kebir'in 72 yaşında vefat ettiği bilgisini vermektedir. Karşılaştırma için bkz. Evliya Çelebi Mehmed Zilli İbn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 2, İkdam Matbaası, İstanbul, 1314, s. 39; Gelibolulu, 1997, s. 102-103; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, Haz. Mesut Aydın-Güler Aydın, C. 6, 2004, s. 13, 147, 152-158.

¹⁵²³ Hüseyin Hüsameddin, 2004, s. 13, 147, 152-158; Gelibolulu, 1997, s. 102; Bayram, 1990, s. 17; 16. yüzyıla ait Osmanlı kaynaklarında da bu unvanla yer almaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 90, s. 15-16; BOA TD, nr. 387, s. 367, 368, 369, 387; KKA TD, nr. 34, v. 113b, 117a.

¹⁵²⁴ Seyyid Ahmed Kebir ile Seyyid Ahmed Kuçek Rufai'nin aynı kişi olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Fakat son yapılan bir çalışmada farklı kaynaklarla bu konu etraflıca incelenmiş olup "birbirine zıt lakaplarla anılan aynı şahıs oldukları" tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aliye Uzunlar, "Rifailiğin Anadolu'daki Tarihine Bir Katkı: "Ahmed-i Kebir er-Rifai" "Ahmed-i Kuçek" mi?", *Amasya İlahiyat Dergisi*, S. 14, Haziran 2020, s. 353-373.

¹⁵²⁵ Eflaki, 1973, s. 287-288.

¹⁵²⁶ BOA TD, nr. 90, s. 15-16; BOA TD, nr. 387, s. 367, 368, 369, 387; KKA TD, nr. 34, v. 113b, 117a.

¹⁵²⁷ VGM, d. 2165/132, s. 280-281.

16. yüzyılda Lâdik kazasında *Zaviye-i Mahalle* adıyla bir mahalle olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen mahalle muhtemelen Seyyid Ahmed Rufai zaviyesinden dolayı bu adla anılmaktadır.¹⁵²⁸ Nitekim sonraki dönem kayıtlarına göre Seyyid Ahmed Kebir zaviyesi bu mahallede yer almaktadır.¹⁵²⁹

16. yüzyılda zaviyenin tevliyet ve meşihatlık vazifesi evladiyet üzere tevcih edilmektedir. Seyyid Ahmed zaviyesinin meşihat ve tevliyetlik vazifesi önce Seyyid Mehmed sonrasında ise Kasım bin Seyyid Taci tasarrufuna geçmiştir. 1576 yılında ayende ve revendeye hizmet edilen zaviyede Fatma Hatun'un kızı Sitti Hatun'un mutasarrıf olduğu anlaşılmaktadır. Seyyid Ahmed zaviyesinde 16. yüzyılın ikinci yarısında dikkat çekici bir tevliyet ataması gerçekleştirilmiştir. Sitti Hatun ile birlikte şehit olan sipahilerin yetimlerinden Seydi Can ve Seydi Mahmud'a birer akçe ile tevliyet vazifesi için berat verilmiştir. Berat-ı hümayun ile zaviyedar olan Hasan veled-i Rıza ise Kopuzcu köyünde bulunan zaviye çiftliğini tasarruf etmektedir.¹⁵³⁰

Tahrir defterlerinde zaviyenin gelirlerine dair ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte Lâdik kazasında bazı yerlerin Seyyid Ahmed evladına vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bu vakıf akarlarından Kopuzcu köyünde yer alan bir "çiftlik-i zaviye" zaviyedar tasarrufundadır.¹⁵³¹ 20 Ekim 1912 (H. 9 Zilkade 330) yılına ait ilmühaberde ise Lâdik kazasında bulunan göldeki Hasır kamışının zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır.¹⁵³²

2.43. Seyyid İzzeddin Zaviyesi

Lâdik kazasının merkezinde kurulan zaviye tahrir defterlerinde İzzeddin ve Seyyid İzzeddin zaviyesi olarak yer almaktadır. Vakıf defterinde de kaydı olmasına rağmen zaviye hakkında vakıf akarları dışında bilgi verilmemiştir. Lâdik kazasına tabi Kavacık köyünün malikâne hissesinin yarısı ve Başlamış köyünün rub'ı malikânesi ile Simre-i Lâdik nahiyesine tabi Kırılı/Ayi köyünün malikâne hissesinin yarısı Seyyid İzzeddin zaviyesine vakfedilmiştir.¹⁵³³

¹⁵²⁸ BOA TD, nr. 90, s. 4; BOA TD, nr. 387, s. 366; KKA TD, nr. 34, v. 111b.

¹⁵²⁹ Bayram, 1990, s. 17-18.

¹⁵³⁰ BOA TD, nr. 90, s. 15-16; KKA TD, nr. 34, v. 113b, 117a.

¹⁵³¹ BOA TD, nr. 90, s. 15-16; BOA TD, nr. 387, s. 367, 368, 369, 387; KKA TD, nr. 34, v. 113b, 117a.

¹⁵³² VGM, d. 2165/132, s. 280.

¹⁵³³ "zaviye-i Seyyid İzzeddin der nefsi-i Lâdik". Zaviye için bkz. BOA TD, nr. 90, s. 18, 38, 98; BOA TD, nr. 368, 369; KKA TD, nr. 34, v. 118a-118b, 127a, 151a-151b.

2.44. Seyyid Yahya Zaviyesi (Hakala)

Seyyid Necmeddin Yahya er-Rufai tarafından H. 764 (M. 1362-1363) yılında sonradan Yolpınar olarak anılan Hakala köyünde kurulmuştur. Seyyid Yahya zaviyesinin vakfını ise H. 771 (M. 1369-1370) yılında tanzim etmiştir.¹⁵³⁴ Şeyh Seyyid Yahya'nın mezarı da Hakala köyündedir.¹⁵³⁵ 1576 yılı tahririne göre Seyyid Yahya zaviyesinin vakfının mütevellisi Es-Seyyid İsmail Ağa'dır.¹⁵³⁶ 18. yüzyılın ortalarında ise Seyyid Yahya zaviyesinin mütevellileri Seyyid İsmail, Seyyid Osman ve Seyyid Mehmed'dir.¹⁵³⁷

Amasya kazasına tabi Akdağ nahiyesinde 11 köy vakfedilen Seyyid Yahya zaviyesinin 1530 yılında vakıf akarlarından 18.416 akçe geliri vardır (Tablo 11). 16. yüzyılın ikinci yarısında vakıflardan ne kadar gelir elde edildiği anlaşılmamaktadır.¹⁵³⁸ Nefs-i Hakala'da Seyyid Yahya zaviyesinin nâzırı Mehmed veled-i İbrahim'in tasarrufunda bir de zemin bulunmaktadır.¹⁵³⁹

Nahiye	Köy	Hisse	Hâsıl
Akdağ	Nefs-i Hakala	Malikâne	9.571 ¹⁵⁴¹
	Hoca Divanı mezrası tabi Hakala	Malikâne (nisf-i)	-
	Değirmen Deresi köyü tabi Hakala	Malikâne	-
	Kürtler köyü	Malikâne	1.625
	Koç Köy	Malikâne	-
	Baş Alan köyü	Malikâne	1.034
	Koz Alan köyü	Malikâne	1.632
	Çapan köyü	Malikâne	1.620
	Dere Baş Alan köyü	Malikâne	1.186

(Devam ediyor)

¹⁵³⁴ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 343; Gürbüz, 1993, s. 248-249; Kurt, 1993, s. 258; Zaviye tahrir defterlerinde “zaviye-i Seyyid Yahya der nefsi-i Hagala/Hakala/Kağala” ifadesiyle kaydedilmiş olup Hakala'da yer aldığı açıkça belirtilmiştir. Hakala ise Akdağ nahiyesinin merkez köyü olup nefsi-i Hakala olarak tahrir olmuştur. Hakala sonradan Suluova'ya bağlı Yolpınar köyü olarak anılmaya başlanmıştır. BOA TD, nr. 387, s. 362, 363, 364; KKA TD, nr. 26, v. 74b, 75b-76a, 76b, 77a, 80b, 81a, 82b-83a, 87b-88a, 88b, 89b, 91b; KKA TD, nr. 583, v. 90b, 91b, 92a; AŞS, nr. 1, s. 46/4; SAD, nr. 1, s. 7/1.

¹⁵³⁵ KKA TD, nr. 26, v. 75a.

¹⁵³⁶ KKA TD, nr. 26, v. 75a.

¹⁵³⁷ SAD, nr. 2, s. 7/1.

¹⁵³⁸ KKA TD, nr. 26, v. 74b, 76b, 77a, 80b, 81a, 82b, 87b, 88b, 89b, 91b; KKA TD, nr. 583, v. 90b.

¹⁵³⁹ KKA TD, nr. 26, v. 74b.

¹⁵⁴⁰ Kaynak: BOA TD, nr. 387, s. 362, 363, 364; KKA TD, nr. 26, v. 74b, 75b-76a, 76b, 77a, 80b, 81a, 82b-83a, 87b-88a, 88b, 89b, 91b; KKA TD, nr. 583, v. 90b, 91b, 92a.

¹⁵⁴¹ Hakala köyünün hasılı Değirmen Deresi köyü ile birlikte verilmiştir.

(Tablo 11: Devamı)

Akdağ	Çukur Viran köyü ¹⁵⁴²	Malikâne	708
	Memluk köyü	Malikâne	570
	Gün Alan köyü	Malikâne	470
Toplam			18.416

Seyyid Yahya Zaviyesinin Vakıfları (16. Yüzyıl)

2.45. Seyyid Yahya Zaviyesi (nefs-i Lâdik)

Amasya kazasına tabi nefis-i Lâdik'te 1530 tarihli TD 387 numaralı defterde *zaviye-i Seyyid Yahya* ifadesi ile geçmekte olup zaviye ile ilgili başka bilgi yoktur.¹⁵⁴³ 16. yüzyıl başlarına ait TD 90 numaralı tahrir defteri ile 1576 tarihli vakıf defterinde de nefis-i Lâdik'te Seyyid Yahya zaviyesine dair bilgiye rastlanmamaktadır.¹⁵⁴⁴

2.46. Şeyh Ahyar Zaviyesi

Simre-i Lâdik'e tabi Çakır Alanı köyünde muhtemelen 15. yüzyılda kurulmuştur. Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde 6 nefer nüfusu bulunan zaviyenin zaviyedarı Ömer veled-i Yunus olup bahsi geçen neferlerden biridir. 1576 tarihli tahrir defterinde zaviyede kaç kişinin yaşadığı belirtilmemiştir. Şeyh Ahyar zaviyesi Çakır Alanı köyünde bir *çiftlik-i zaviye* tasarruf etmektedir. Zaviye 800 akçe hâsıl elde edilen çiftliğin yalnızca divani gelirine sahiptir. Malikânesi ise tabi bulunduğu köye aittir.¹⁵⁴⁵

2.47. Şeyh Alan Zaviyesi

Şeyh Alan zaviyesi Koca Kayası'na tabi Alan Şeyh köyünde kurulmuştur. 15. yüzyılın ikinci yarısında faal olan zaviyenin kuruluş tarihi hakkında kesin bilgi yoktur. Tahrir defterlerinde Şeyh Alan diye okuduğumuz zaviye belki de Elvan Çelebi'nin Moğollar arasında Vefailiği yaymaya çalışan ve Rum'da bir zaviyesi

¹⁵⁴² Akdağ nahiyesine tabi Çukur Viran köyü 1530 yılında Seyyid Yahya vakfı olarak yazılmasına rağmen zaviye vakfı olduğu belirtilmemiştir. 1576 yılında zaviye vakfı olarak geçmektedir. BOA TD, nr. 387, s. 364; KKA TD, nr. 26, v. 87b-88a.

¹⁵⁴³ BOA TD, nr. 387, s. 366.

¹⁵⁴⁴ BOA TD, nr. 90, s. 1-16; KKA TD, nr. 583, v. 94a-94b.

¹⁵⁴⁵ BOA TD, nr. 90, s. 35-66; KKA TD, nr. 34, v. 138b-139a; 1530 yılında Çakır Alanı köyü tahrir olunmasına rağmen zaviye hakkında bilgi bulunmamaktadır. Köy için bkz. BOA TD, nr. 38, v. 372.

olduğundan bahsettiği Şeyh Alay zaviyesidir. Eğer Aşık Paşa'nın halifelerinden Şeyh Alay tarafından kurulan zaviye ise Selçuklu döneminde inşa edildiği söylenebilir.¹⁵⁴⁶ Fakat ne yazık ki şimdilik bunu doğrulayacak bir bilgiye sahip değiliz.

1485 yılında zaviyedar ile birlikte 3 nefer nüfusu bulunan zaviyenin zaviyedarı Hüseyin veled-i Selamet becaı-ı Şeyh Tursun'dur. Şeyh Alan zaviyesinin dervişlerine *kadimlik yurdlarıyla* muafiyet verilmiştir. 1485 yılında Alan Şeyh köyünün zaviye nüfusu haricinde nüfusu bulunmamaktadır. 1576 yılında ise köyün nüfusu 22 nefer iken zaviyenin nüfusu ayrıca belirtilmemiştir. Zaviyedar Mustafa veled-i Ahmed'dir. Adından da anlaşılacağı üzere köy muhtemelen zaviye etrafında şekillenmiş bir yerleşim yeridir. Bu nedenle 16. yüzyılın ikinci yarısında bu yerleşim yerinde yaşayanların zaviye kurucusunun ailesinden olması muhtemeldir.¹⁵⁴⁷

Koca Kayası'na tabi Alan Şeyh köyü iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. 1485 yılında zaviyenin toplam hâsılı 520 akçe iken 1530 yılında 200 akçe hâsıl elde edilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise hâsılı 600 akçeye çıkmıştır. Bu dönem köyde bir bab değirmen de zaviye tasarrufundadır. Ayrıca Tursun veled-i Mustafa tasarrufunda bir de zemin kayıtlıdır.¹⁵⁴⁸

2.48. Şeyh Aydın Zaviyesi

Gedegra kazasına tabi Ada Depe köyünde kurulmuştur. Zaviyeye dair ilk bilgi 1485 yılına ait TD 37 numaralı tahrir defterindedir. Bu deftere göre Ada Depe köyünde muafiyet tanınan 7 nefer kayıtlıdır. Bunlardan biri zaviyedar Şeyh Bekir Virmiş veled-i Şeyh Yol Kulu biri de *hizmetkâr-ı zaviye* olarak yazılan Gündük veled-i Şeyh Osman'dır. 1530 tarihli muhasebe defterinde zaviyedar olarak yazılan 2 nefer de muhtemelen bu adı geçen kişilerdir. 1576 yılında 2 nim, 2 caba ve 5 mücredden oluşan Şeyh Aydın zaviyesinin nüfusu toplam 9 neferdir. Neferler içinde Bali adlı kişinin baba adının Bekir Virmiş olması dikkat çekmektedir. Adı geçen kişi 1485 yılında zaviyedar olan Şeyh Bekir Virmiş'in

¹⁵⁴⁶ Elvan Çelebi, 1995, s. 156-157.

¹⁵⁴⁷ Alan Şeyh köyü 1530 yılına kadar Alabey Şeyh olarak anılmakta iken köyün adı sonradan değişmiştir. BOA TD, nr. 37, s. 655; BOA TD, nr. 387, s. 693; KKA TD, nr. 34, v. 104b-105a; KKA TD, nr. 583, v. 108.

¹⁵⁴⁸ BOA TD, nr. 37, s. 655; BOA TD, nr. 387, s. 693; KKA TD, nr. 34, v. 104b-105a; KKA TD, nr. 583, v. 108.

oğlundan başkası değildir. Ayrıca Bali adlı bu kişinin *becay-ı pedereş ma' biradereş* olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁴⁹

2.49. Şeyh Aziz ez-kıbel-i Altuntaş Zaviyesi

Şeyh Aziz zaviyesi Gedegra kazasına tabi sonradan köye dönüşecek olan Şeyh Aziz mezrasında kurulmuştur. 1485 yılında Şeyh Aziz merasında yaşayan 16 neferin çoğunun şeyh olarak anılmaları bunların zaviye ya da zaviye kurucusu ile bir ilişkisi olabileceğini düşündürmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında nüfusu 44 nefere çıkmıştır.¹⁵⁵⁰

Gedegra kazasına tabi Şeyh Aziz ve Porsucak mezraları iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Tahrir defterlerinde birlikte kayıtlı olan mezraların 1485 yılında malikâne hâsılı 530 akçe iken divanisi 1.077 akçedir. 1530 yılında mezraların toplam hâsılı 2.221 akçedir. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde zaviyenin mezralardan elde ettiği hâsılın önemli oranda arttığı görülmektedir. 1576 yılı tahririne göre zaviye toplamda 5.838 akçe hâsıl elde etmiştir. Şeyh Aziz ve Porsucak mezrasında kayıtlı neferlerin nim çift, bennak, caba olarak yazılmaları zaviye ile ilişkisi olabileceğini düşündüğümüz bu kişilerin doğrudan tarımsal faaliyetlerde bulduklarını göstermektedir. Nitekim 1485 yılında malikâne hâsılının içinde 100 akçelik *bağ-ı zaviye* gelirin de bulunması bunu destekler. 16. yüzyılda mezralarda buğday, arpa, pamuk, nohut, mercimek gibi zirai ürünlerin üretiminin yapıldığı görülmektedir. Ayrıca adet-i ağnam, bad-ı heva ile birlikte bir bab değirmen de yine gelirler arasında yer almaktadır. Bunlara ek olarak arıcılık faaliyetinin de yapıldığı *resm-i küvvere* ifadesinden anlaşılmaktadır.¹⁵⁵¹

2.50. Şeyh Bayezid Zaviyesi

Simre-i Lâdik'e tabi Şeyh Bayezid köyünde kurulmuştur. 16. yüzyılda zaviyedarlık sultan beratıyla Lütfullah tasarrufundadır. Şeyh Bayezid zaviyesi bu

¹⁵⁴⁹ BOA TD, nr. 37, s. 573-574; BOA TD, nr. 387, s. 682; KKA TD, nr. 34, v. 70b-71a; KKA TD, nr. 583, v. 105a.

¹⁵⁵⁰ Şeyh Aziz mezrası 15 ve 16. yüzyılda Porsucak/Buruncuk mezrası ile birlikte tahrir olmuştur. Bkz. BOA TD, nr. 37, s. 583; BOA TD, nr. 387, s. 689; KKA TD, nr. 34, v. 46a; KKA TD, nr. 583, v. 102b; Şeyh Aziz mezrası 17. yüzyılda "Karye-i Şeyh Aziz" olarak tahrir olmuştur. Bkz. BOA TD, nr. 776, s. 129; Kurt, 1993, s. 269.

¹⁵⁵¹ BOA TD, nr. 37, s. 583; BOA TD, nr. 387, s. 689; KKA TD, nr. 34, v. 46a; KKA TD, nr. 583, v. 102b; Öz, 1994, s. 236.

dönem boyunca 3 nefer nüfusa sahiptir.¹⁵⁵² Şeyh Bayezid köyünde *iki çiftlik miktarı yerin malikânesi vakfiyet üzere* zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında köyün toplam malikâne hâsılı 1.222 akçe iken zaviyenin gelirinin ne kadar olduğu belli değildir.¹⁵⁵³ 17. yüzyılda Havza kazasına tabi olan Şeyh Bayezid köyünün divani hissesinin tımara ait olduğu belli iken malikâne geliri hakkında bir bilgi verilmemiştir.¹⁵⁵⁴

2.51. Şeyh Bayezid Zaviyesi

Yavaş nahiyesine tabi Efte köyünde de Şeyh Bayezid adıyla bir zaviye tespit edilmektedir. 1530 yılına ait muhasebe defterinde Efte köyü yer almasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi bulunmaması zaviyenin bundan sonraki dönemde kurulmuş olabileceğini düşündürmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında *zaviye-i Şeyh Bayezid bir çift* başlığı altında kayıtlı 10 neferden 5'i zaviyedar olarak görev yapmaktadır. *Kadim-i zaviyedar* olan bu kişiler rüsum-ı raiyyet ve adet-i ağnam vermediklerine dair deftere kaydedilmişlerdir.¹⁵⁵⁵

2.52. Şeyh Bayezid Zaviyesi

Gedegra kazasında kurulan zaviyelerden biri de Şeyh Bayezid zaviyesidir. Kavacık köyünden sonra tahrir olan Şeyh Bayezid zaviyesi muhtemelen bu köyde yer almaktadır.¹⁵⁵⁶ 1485 yılında *el-muafiyye, kadimlik yurtlarıyla* başlığı altında Şeyh Bayezid zaviyesinin 4 neferi yazılmıştır. 1 çift, 1 caba ve 2 mücerreden oluşan bu kişiler muhtemelen zaviye kurucusu Şeyh Bayezid'in evladındandır. Aynı tarihte Gedegra kazasına tabi Güğüm köyünde *vakf-ı zaviye-i Şeyh Bayezid* başlığı altında kaydedilmiş olan Şeyh Mahmud veled-i Şeyh Bayezid yer almaktadır. Bahsi geçen kişi muhtemelen zaviye kurucusu Şeyh Bayezid'in oğludur. Şeyh Mahmud Güğüm köyünde bir çiftlik tasarruf etmektedir.¹⁵⁵⁷ Bu bilgi doğrultusunda Şeyh Bayezid'in 1485 yılında hayatta olduğu varsayılırsa zaviyenin 15. yüzyılın ortalarında kurulmuş olması muhtemeldir. 1530 yılında 5 nefer nüfusu bulunan zaviyenin 16. yüzyılın ikinci yarısında nüfusunun önemli

¹⁵⁵² Karye-i Şeyh Bayezid nam-ı diğer Dezile tabi Simre-i Lâdik. BOA TD, nr. 90, s. 119-120; BOA TD, nr. 387, s. 371; KKA TD, nr. 34, v. 156b-157a; KKA TD, nr. 583, v. 98b.

¹⁵⁵³ BOA TD, nr. 387, s. 371; KKA TD, nr. 34, v. 159b-160a; KKA TD, nr. 583, v. 98b.

¹⁵⁵⁴ BOA TD, nr. 776, s. 99.

¹⁵⁵⁵ BOA TD, nr. 387, s. 376; KKA TD, nr. 26, v. 179a.

¹⁵⁵⁶ BOA TD, nr. 37, s. 620; KKA TD, nr. 34, v. 60a; KKA TD, nr. 583, v. 104a.

¹⁵⁵⁷ BOA TD, nr. 37, s. 620, 622.

oranda arttığı görülmektedir. 1576 yılında zaviye 1 çift, 14 caba ve 5 mücerreden oluşan 20 nefer nüfusa sahiptir. Ayrıca bu dönem Kabaklı köyüne tabi Göl mezrasında *Şeyh Bayezid zaviyesinde raiyet kayd olunan* 5 kişinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar *behresin ve resmin* vermişlerdir.¹⁵⁵⁸ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye şeyhi berat-ı hümayun ile Ali adlı bir kişidir.¹⁵⁵⁹ 17. yüzyılda *tekye-i Şeyh Bayezid* olarak bahsi geçmektedir.¹⁵⁶⁰

Şeyh Bayezid zaviyesi gelir bakımından küçük bir zaviyeyi andırmaktadır. Gedegra kazasına tabi Güğüm köyünde zaviye kurucusunun oğlu Şeyh Mahmud tasarrufunda olan bir çiftlik tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. 1576 yılında ise çiftlik bu defa Şeyh Bayezid'in torunu Lütfullah'ın tasarrufuna geçmiş olup berat-ı hümayun ile iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Fakat zaviyenin bu çiftlikten ne kadar gelire sahip olduğu belli değildir.¹⁵⁶¹ 1576 yılında buğday, arpa, piyaz, meyve gibi zirai üretimin yapıldığı Göl mezrasında ayrıca arı kovanı ve tapuy-ı zemin resmi de ödenmekte olup toplam hâsıl 800 akçedir.¹⁵⁶² 17. yüzyılda zaviyeye Gedegra kazasına tabi Yedikli (?) köyünün de vakfedildiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁶³ Zaviyenin giderlerine dair kaynaklarda bir bilgi yoktur.

2.53. Şeyh Cuği Zaviyesi

Amasya'da Şeyh Cuği köyünde H. 817 (M. 1414-1415) yılında inşa edilmiştir. Şeyh Cuği Bağları'nın kuzey batısında yer alan zaviye Şeyh Cemaleddin b. Şeyh Osman tarafından bir Mevlevihane olarak kurulmuştur. Cemaleddin Mehmed Dede tarafından Mevlevihane ile birlikte bir de cami inşa ettirilmiştir.¹⁵⁶⁴ Zaviye her ne kadar Şeyh Cuği köyünde yer alsa da aslında kırsalda değil Amasya şehir merkezine yakın bir yerde bulunmaktadır. Nitekim Şeyh Cuği diğer adıyla Kelkis köyü tahrir defterlerinde nefsi Amasya içinde yazılmıştır. Ayrıca Osmanlı kaynaklarında *zaviye-i Şeyh Cuği der Amasya* ifadesiyle yer alan zaviye -der

¹⁵⁵⁸ BOA TD, nr. 387, s. 686; KKA TD, nr. 34, v. 47a, 60a.

¹⁵⁵⁹ KKA TD, nr. 34, v. 60a; KKA TD, nr. 583, v. 104a.

¹⁵⁶⁰ BOA TD, nr. 776, s. 118.

¹⁵⁶¹ BOA TD, nr. 37, s. 622; KKA TD, nr. 34, v. 64b- 65a.

¹⁵⁶² KKA TD, nr. 34, v. 47a.

¹⁵⁶³ BOA TD, nr. 776, s. 118.

¹⁵⁶⁴ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 233-234; Aynı yazar, 1927, s. 193-194; Kurt, 1993, s. 258; Güneş, 2001, s. 121-122; Gürbüz, 1993, s. 244-245.

kurb-ı Amasya olarak konumlandırılmıştır.¹⁵⁶⁵ Fakat 16. yüzyılın ikinci yarısında Şeyh Cuği Argoma nahiyesine tabi bir mezra olarak tahrir olmuştur.¹⁵⁶⁶

Şeyh Cuği Mevlevihanesi kurulduğunda zaviye şeyhi, banisi Mehmed Cuği Dede olmuştur. Halifeleri ise Yoğurtçu Baba olarak tanınan Piri Ahmed Dede ve Ömer Ahi Dede'dir. Bunlar ve daha sonra gelen şeyhler "Mesnevi-havan" namıyla meşhur olmuşlardır. Ayrıca Şeyh Cuği zaviyesinde bazı dönemlerde Amasya Mevlevihanesi'nin şeyhleri de görev yapmıştır.¹⁵⁶⁷ 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin meşihatlığı Mehmed Dede tasarrufunda iken 1576 yılında Ali veled-i Nebi'ye geçmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Kelkis mezrasında zaviyedar ailesinden oldukları anlaşılan 20 nefer nüfus bulunmaktadır. Bunlardan 7'si zaviyedarzade, 1'i müteveffa 12'si misillü olarak kaydedilmiştir. Misillü yazılanların da zaviyedarzade olması muhtemeldir.¹⁵⁶⁸ Zaviyenin 17. yüzyıldaki durumu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. 12 Nisan 1764 tarihli atama kaydına göre zaviyedarın ölmesi ile yerine kardeşi İbrahim Halife getirilmiştir.¹⁵⁶⁹ Şeyh Cui Zaviyesi 19. yüzyıla kadar faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiş fakat günümüze ulaşamamıştır.¹⁵⁷⁰ Bugün Amasya'da Şeyhcui adında bir mahalle bulunmaktadır. Bu mahalle 16. yüzyılda önce köy sonra mezra olan Şeyh Cuği zaviyesinin bulunduğu yerleşkeden başkası değildir. Şeyhcui Cami de bu mahallede bulunmaktadır.

Şeyh Cuği zaviyesi 1414 yılında kurulduktan sonra vakfı da tanzim edilmiştir. 1515 yılında Köpekoğlu Hüseyin Bey de emlakını Şeyh Cuği zaviyesine vakfetmiştir. Fakat emlakın ne olduğu bilinmemektedir.¹⁵⁷¹ Tahrir defterlerine göre Şeyh Cuği zaviyesine Amasya ile birlikte Argoma ve Geldiklan nahiyelerinden bazı yerlerin vakfedildiği anlaşılmaktadır. Amasya'da Kelkis namı diğer Şeyh Cuği köyü iki baştan zaviyeye vakfedilmiş olup 1530 yılında hâsılı 260 akçedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise hâsılı yazılmamış *zaviye-i mezburede vakf olan ağnamdan 'adet alınmaya* notu düşülmüştür. Bu bilgi doğrultusunda

¹⁵⁶⁵ BOA TD, nr. 387, s. 354; KKA TD, nr. 26, v. 20a, 158b; EV, HMMH, d. 5413, v. 10b; SAD, nr. 4, s. 35/2; Vakıf defterinde *vakf-ı zaviye-i Şeyh Cuği der kurb-ı Amasya an kibel-i merhum Hızır Paşa* ifadesiyle de yer almaktadır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 86b.

¹⁵⁶⁶ KKA TD, nr. 583, v. 76b; KKA TD, nr. 26, v. 20a.

¹⁵⁶⁷ 18. yüzyılın ortalarından itibaren Şeyh Cuği Mevlevihanesi'nin şeyhleri için bkz. Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 233-234.

¹⁵⁶⁸ KKA TD, nr. 26, v. 20a.

¹⁵⁶⁹ EV, HMMH, d. 5413, v. 10b.

¹⁵⁷⁰ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 233-234; Kurt, 1993, s. 258; Gürbüz, 1993, s. 244.

¹⁵⁷¹ Hüseyin Hüsameddin, 1927, s. 192-193.

1576 yılında mezra olarak tahrir olan Şeyh Cuği'de yalnızca hayvancılık yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁷² Argoma'ya tabi Yakub köyünün malikâne geliri ise Bahtiyar Çiftliği haricinde zaviye tasarrufuna verilmiştir. Çiftlik mülkiyet üzere Şeyh Sadullah tasarrufundadır. 1530 yılında Yakub köyünün malikâne geliri ise 2.254 akçedir.¹⁵⁷³ Şeyh Cuği zaviyesinin vakıf akarlarından biri de Geldiklan-abad nahiyesine tabi Aydoğdu köyündeki malikâne hissesidir. 1530 zaviye Aydoğdu köyünden 2.070 akçe malikâne gelirine sahip olmuştur.¹⁵⁷⁴

Şeyh Cuği zaviyesi vakıf akarlarından 16. yüzyılda toplamda 4.584 akçe hâsıl elde etmiştir. Zaviyenin vakfi evlatlık vakıf olarak düzenlenmiştir. Buna göre zaviyenin senelik gelirinin 1/3'ü zaviye şeyhine, 1/3'ü zaviyenin masraflarına kalanı da zaviyedarlara aittir. Zaviye şeyhi aynı zamanda müteveli olarak da görev yapmaktadır.^{1575c}

2.54. Şeyh Hacı Zaviyesi

Gedegra kazasında kurulan zaviyelerden biri de Şeyh Hacı zaviyesidir. Tahrir defterlerinde *cemaat-i zaviye-i Şeyh Hacı tabi Gedegra ve zaviye-i Şeyh Hacı* olarak iki ayrı başlık altında bahsi geçen zaviyeler aynı zaviye olmalıdır. Nitekim her iki zaviye bahsinde de adı geçen neferler, muhtemelen birbirinin akrabası olan ortak isimler, bulunmaktadır. 1485 yılında *kadimlik yurtlarıyla* muafiyet yazılan Şeyh Hacı zaviyesinin 9 neferi vardır. 1530 yılında 13 neferi bulunan Şeyh Hacı zaviyesi cemaatinin nüfusu 9 hane ve 4 mücerreden oluşmaktadır. Bunun dışında Gedegra kazasında *zaviye-i Şeyh Hacı* başlığı altında ayrıca kayıtlı 2 nefer daha bulunmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde zaviye cemaatinin nüfusunda önemli bir artış olduğu görülmektedir. Nitekim 1576 yılında 12 hane

¹⁵⁷² BOA TD, nr. 387, s. 354; KKA TD, nr. 26, v. 20a; KKA TD, nr. 583, v. 76b.

¹⁵⁷³ BOA TD, nr. 387, s. 380; KKA TD, nr. 26, v. 55a; KKA TD, nr. 583, v. 81a.

¹⁵⁷⁴ 1530 yılı muhasebe defterinde Geldiklan-abad nahiyesine tabi Aydoğdu köyünün malikânesi *vakf-ı zaviye-i Şeyh İvaz der Amasya 'an kâbel-i merhum Hızır Paşa* bahsi ile geçen Şeyh İvaz zaviyesine vakfedildiği görülmektedir. Fakat 1576 yılına ait vakıf ve tahrir defterlerinde Aydoğdu köyünün malikâne hissesi Şeyh Cui zaviyesinin vakfidir. Şeyh Cuği zaviyesi vakıf defterinde *vakf-ı zaviye-i Şeyh Cuği der kurb-ı Amasya 'an kâbel-i merhum Hızır Paşa* tahrir defterinde ise *vakf-ı zaviye-i Şeyh Cuği der kurb-ı Amasya 'an kâbel-i merhum Hızır Paşa* ifadesiyle yer almaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda Şeyh Cuği zaviyesi ile 1530 yılı muhasebe defterinde bahsi geçen Şeyh İvaz zaviyesinin aynı zaviye olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Şeyh İvaz zaviyesi hakkında 1530 tarihli defterde yer alan bilgi dışında bir bilgiye ulaşılamaması da bunu doğrular niteliktedir. Fakat neden 1530 yılı tahririnde Şeyh İvaz olarak yazıldığı anlaşılmamaktadır. BOA TD, nr. 387, s. 356; KKA TD, nr. 26, v. 158b; KKA TD, nr. 583, v. 86b.

¹⁵⁷⁵ Gürbüz, 1993, s. 244-245.

ve 23 mücerred ile toplamda 35 nefer kaydedilmiştir. Ayrıca hane olarak kayıtlı neferlerin *caba* oldukları anlaşılmaktadır. Bu dönem cemaatten ayrı olarak Şeyh Hacı zaviyesinin nefer sayısı da artmış 10 nefer olmuştur. Neferlerden Maksud veled-i İlyas zaviyedar olarak yazılmıştır. *Misillü* olarak yazılan kardeşi Ahmed ile birlikte bu görevi yürütmüş olmalıdır.¹⁵⁷⁶

1485 tarihli tahrir defterine göre zaviyeye Gedegra kazasında Simre-i Taşan nahiyesine tabi İl Tutdu köyünün malikânesinin tamamı ve bir değirmen vakfedilmiştir. İl Tutdu köyünün malikânesinin tamamından 1530 yılında 720 akçe hâsıl elde edilmişken değirmenden ne kadar gelire sahip olduğu belli değildir.¹⁵⁷⁷ Şeyh Hacı zaviyesi cemaatinin 1530 yılında malikâne geliri 890 akçe iken divani hâsılı 1.104 akçedir.¹⁵⁷⁸ 1576 yılında divani hâsılı 3.000 akçe iken malikâne geliri ayrıca belirtilmemiştir. Ayrıca bu dönem bir çift zemin de vakıflar arasında yer almaktadır.¹⁵⁷⁹ 1642 yılında Şeyh Hacı zaviyesi cemaatinin toplam hâsılı 2.100 akçedir.¹⁵⁸⁰

2.55. Şeyh Hayran zaviyesi

Gedegra kazasına tabi Semre mezrasında kurulmuştur. Zaviyeye dair elimizdeki en eski bilgi 1485 yılına aittir. Bu tarihte Şeyh Hayran zaviyesinin 4 nefer nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyedeki dervişlerin iskân alanı olduğunu düşündüğümüz mezrada 16. yüzyıl boyunca zaviye nüfusu dışında kimse kaydedilmemiştir. Padişah hükmü ile *el-muafiyye* yazılan 4 neferden Şeyh Mehmed veled-i Asar ve Hızır veled-i Şeyh Pir'in nim çift Hasan veled-i Pir ve Hasan birader-i mezkûrun ise mücerred oldukları belirtilmiştir. 1530 yılında Şeyh Hayran zaviyesindeki nefer sayısı 3 hanedir.¹⁵⁸¹ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin meşihatlığı Bektaş adında bir dervişin tasarrufundadır. Bu dönem 5 nefer nüfusa sahip olan zaviyede 1 nim, 2 caba, 2 mücerred kaydedilmiştir.¹⁵⁸²

¹⁵⁷⁶ BOA TD, nr. 37, s. 622; BOA TD, nr. 387, s. 686, 687; KKA TD, nr. 34, v. 73b, 77a-77b; Gedegra 17. yüzyılın ilk yarısında nahiyeye tabidir. Bkz. BOA TD, nr. 780, s. 14.

¹⁵⁷⁷ BOA TD, nr. 37, s. 621, 622; BOA TD, nr. 387, s. 686.

¹⁵⁷⁸ BOA TD, nr. 387, s. 686.

¹⁵⁷⁹ KKA TD, nr. 34, v. 77a-77b.

¹⁵⁸⁰ BOA TD, nr. 780, s. 14.

¹⁵⁸¹ Mezrada bulunan bir zemin Sadi veled-i Hoca Ali tasarrufunda olmakla birlikte zaviye ile bir ilişkisi olup olmadığı anlaşılmamaktadır. BOA TD, nr. 37, s. 589; BOA TD, nr. 387, s. 683

¹⁵⁸² KKA TD, nr. 34, v. 54a-55b; KKA TD, nr. 583, v. 103b

Şeyh Hayran zaviyesinin vakıfları hakkında tahrir defterlerinde bir kayıt yoktur fakat zaviyeye 1530 yılında 300 akçe, 1576 yılında 500 akçe gelir yazılmıştır.¹⁵⁸³

2.56. Şeyh İlyas Zaviyesi

Şeyh İlyas zaviyesi Gedegra kazasına tabi Elmalu mezrasında muhtemelen 15. yüzyılda kurulmuştur. Zaviyeye dair en eski veri 1485 yılı tahririndedir. 1485 yılında Elmalu'da *kadimlik yurtlarıyla* muaf oldukları belirtilen 3 nefer Şeyh İlyas zaviyesinin zaviyedarlarıdır. Buna göre 15. yüzyılın ikinci yarısında zaviyedarlık vazifesi Zekeriyya, Ahmed ve Mahmud tarafından müşterek olarak yürütülmektedir.¹⁵⁸⁴ 16. yüzyılın ilk yarısında 2 neferi bulunan Elmalu mezrasında bahsi geçen kişilerin kim olduğu belirtilmemiştir. 1576 yılında zaviyenin şeyhi Hızır veled-i Bayram'dır. Ondan önce ise meşihatlık vazifesinin Behrad tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönem zaviyedar Hızır ile birlikte Elmalu köyünde 17 nefer yaşamaktadır. Zaviyedar dışındakilerin 4'ü caba, 12'si mücerred olarak belirtilmiştir.¹⁵⁸⁵ Şeyh İlyas zaviyesinin şeyh ve zaviyedar dışında görevlisi bulunmamaktadır. Bununla birlikte 1455 yılı tahrir defterinde yer alan ama sonraki dönem kayıtlarında rastlanmayan *tekyedar* olan Şeyh İlyas evladından bahsedilmektedir. Bölük-i Niyabet-i Geriş-i Bolaman'da Ebercülü köyünde defterin diliyle *kadimlikleriyle muaf* yazılan bu kişilerden Kara Şeyh veled-i Şeyh İlyas zaviyedar olarak görev yapmaktadır.¹⁵⁸⁶

16. yüzyılın ikinci yarısında köye dönüşmüş olan Elmalu mezrasının malikâne hissesi Balıkçı Eşkünü'ye aitken divani hissesinin tamamı Şeyh İlyas zaviyesine vakfedilmiştir. 16. yüzyılda köyün divani hâsılı 540 akçedir. Elmalu köyünde kayıtlı 2 *çiftlik-i zaviye* de zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁵⁸⁷

2.57. Şeyh Kırık Zaviyesi

Şeyh Kırık zaviyesi Amasya merkezde kurulan ilk zaviyelerdendir. Selçuklular zamanında Sultan Mesud tarafından H. 545 (M. 1150-1151) yılında

¹⁵⁸³ BOA TD, nr. 37, s. 589; BOA TD, nr. 387, s. 683; KKA TD, nr. 34, v. 54a-55b; KKA TD, nr. 583, v. 103b.

¹⁵⁸⁴ BOA TD, nr. 37, s. 605.

¹⁵⁸⁵ BOA TD, nr. 387, s. 689; KKA TD, nr. 34, v. 61a-61b.

¹⁵⁸⁶ Yediyıldız-Üstün, 1992, s. 211-212.

¹⁵⁸⁷ 1576 tarihli vakıf ve tahrir defterinde köy olarak tahrir olan Elmalu önceki dönem tahrirlerinde mezra olarak geçmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 37, s. 605; BOA TD, nr. 387, s. 689; KKA TD, nr. 34, v. 61a-61b; KKA TD, nr. 583, v. 104a.

kurulan zaviye “hankah-ı Mesudi” namıyla da bilinmektedir. 1175 yılında hankahın şeyhi, Şeyh Seraceddin Mahmud bin Ali iken 1210 yılında Şeyh Alâeddin Mehmed bin Şeyh Mahmud’dur. Sonrasında ise zaviye şeyhi Şücaeddin İlyas bin Ali el-Horasani’dir. Çelebi Sultan Mehmed Han zamanında hankahın meşihatı Saru Şeyh’in talebesi Şeyh İzzeddin’in oğlu Şeyh Kırık olarak bilinen Muhyiddin Mehmed Çelebi’ye verilmiştir. Onun şeyhliğinden sonra hankahın adı Şeyh Kırık olarak anılmaya başlamıştır. Şeyh Kırık’tan sonra yaklaşık yüz yıl boyunca zaviyenin meşihatı onun soyundan olanlara verilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise ulemadan olanlar zaviye şeyhi olmaya başlamışlardır.¹⁵⁸⁸ H. 841 (M. 1437-1438) yılından beri zaviye ve mahalle Şeyh Kırık olarak anılmaktadır. Bu durumda Şeyh Kırık adıyla bilinen Mehmed Çelebi’nin zaviyenin bulunduğu Çıkırık Mahallesi’ne gelişi etkili olmuştur. 18. yüzyılda bir süre harap olarak kalmış ise de ulemadan Şeyhzade es-Seyyid eş-Şeyh Osman Efendi zaviyeyi imâr etmiş, zaviyenin şeyh ve mütevellisi olarak tekrar açmıştır.¹⁵⁸⁹

1576 yılı tahririne göre Amasya kaza merkezinde bulunan Çukur Bağ zemini Şeyh Kırık zaviyesine vakfedilmiştir. Zaviye bahsi geçen bağdan senelik 300 akçe gelir elde etmektedir.¹⁵⁹⁰ Zaviyenin vakıfları hakkında 16. yüzyıl kaynaklarında ayrıntılı bilgi yoktur.

2.58. Şeyh Osman Zaviyesi

Nerede ve ne zaman kurulduğu kesin olmayan Şeyh Osman zaviyesine Geldiklan-abad nahiyesine tabi bazı köylerin malikâne gelirinin bir kısmının vakfedildiği anlaşılmaktadır. Geldiklan-abad kazasında bulunan Saz Doğmuş karyesinin malikâne gelirinin bir bahşı Şeyh Osman zaviyesine vakfedilmiştir. Bunun üç müdü türbehanlık görevi için Ali adlı bir dervişe verilmektedir.¹⁵⁹¹ Saz Doğmuş köyüne tabi Pınarbaşı köyünün rub’ı malikânesi de zaviyeye ait vakıf

¹⁵⁸⁸ Hankah-ı Mesud ve Şeyh kırık tekyesinin şeyhleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 235-238.

¹⁵⁸⁹ Şeyh Kırık Mahallesi Sultan Mesud’un inşa ettirdiği hankahtan ötürü 1164 yılından 1436 yılına kadar Hankah Mahallesi olarak anılmıştır. 1530 yılında Şeyh kırık Mahallesi’nin nüfusu 26 neferden oluşmasına rağmen 1576 yılında nüfusun bir hayli arttığı ve 89 nefere ulaştığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Şeyh Kırık Mahallesi’nde yaşayan halkın zaviye ile bağlantısı olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Bkz. Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 124-125, 235-238; Wolper, 2003, s. 57; BOA TD, nr. 387, s. 354; KKA TD, nr. 26, v. 12a.

¹⁵⁹⁰ KKA TD, nr. 26, v. 17a.

¹⁵⁹¹ “İşbu zaviye hissesinden üç mudd Ali türbehanlık cihetine berat ve hüccet ibraz olunmağın sebt-i defter olundu.”

gelirlerindedir.¹⁵⁹² Geldiklan-abad'a tabi Doğmuş köyünün ise rub'ı malikânesi zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁵⁹³

2.59. Şeyh Salih Zaviyesi

Zaviye hakkında Osmanlı kaynaklarında en eski bilgi 1485 tarihli TD 19 numaralı defterden edinilmiştir. Bu bağlamda en geç 15. yüzyılın ikinci yarısı içinde kurulmuş olduğu tahmin edilebilir. Şeyh Salih zaviyesi yeri tam olarak bilinmemekle birlikte Gedegra kazasında tespit edilmektedir. Tımarcık köyünden sonra *hizmetkaran-ı zaviye-i Şeyh Salih* başlığı altında kayıtlı neferlerin bulunması zaviyenin bu köyde bulunabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda 1485 yılında Mahmud veled-i Mustafa, Turdu veled-i Borduman ve Mehmed veled-i Borduman Şeyh Salih adlı kişiler zaviye hizmetkârlarıdır. Adı geçen kişilerden *caba* yazılan Mahmud veled-i Mustafa imam olarak görev yapmaktadır. Diğerlerinin hangi görevlerde buldukları belli değildir. Zaviye, Şeyh Mahmud veled-i Şeyh Seyyid Mehmed tasarrufunda olup zaviyedar olarak yazılmıştır. Ayrıca Şeyh Seydi Mehmed *muaf* yazılmıştır. Muhtemelen zaviye hizmetinde bulunmasından dolayı muafiyet verilmiştir.¹⁵⁹⁴ 1576 yılında Şeyh Salih zaviyesinin nüfusu *zaviyedarın* başlığı altında yazılmıştır. 7 neferi bulunan zaviyede Ali veled-i Haydar zaviyedar olarak yazılmışken diğerleri *misillü* olarak kaydedilmişlerdir. Zaviyedarlardan 2 tanesi mücerred iken 5 tanesi müzevvectir.¹⁵⁹⁵

Şeyh Salih zaviyesine Gedegra kazasına tabi Tımarcık ve Arık Alar köyleri iki baştan vakfedilmiştir. 1530 yılında Tımarcık köyünden 178 akçe hâsıl elde edilmişken Arık Alar köyünden 1.021 akçe elde edilmiştir. 1576 yılında Tımarcık köyünden elde ettiği iki baştan hâsıl miktarı 1.041 akçeye çıkmıştır. Gedegra kazasına tabi kavacık köyünün ise malikânesinin tamamı zaviyeye vakfedilmiştir. 1485 yılında 325 akçe malikâne hâsılı bulunan zaviye 1530 yılında 430 akçe hâsıl

¹⁵⁹² *İki çiftlik yer* olan Pınarbaşı köyü harabe olduğundan taşradan gelinip ekilirdi.

¹⁵⁹³ BOA TD, nr. 387, s. 359; KKA TD, nr. 26, v. 116a-116b, 117a; KKA TD, nr. 583, v. 84a, 86a.

¹⁵⁹⁴ Zaviyenin 1485 yılında Kavacık köyündeki vakfı yazılırken yalnızca "Zaviye-i Şeyh" olarak kaydedilmiştir. Kavacık köyü sonraki dönemde Şeyh Salih zaviyesi vakıfları arasında yer almaktadır. Bu bakımdan muhtemelen Şeyh olarak yazılan bu zaviye de Şeyh Salih zaviyesidir. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 37, s. 620-621; BOA TD, nr. 387, s. 690; KKA TD, nr. 583, v. 104a.

¹⁵⁹⁵ KKA TD, nr. 34, v. 60b.

elde etmiştir. 1576 yılında ayrıca zaviyedarlardan Süleyman veled-i Ahmed tasarrufunda bir müdlük bir zemin kayıtlıdır.¹⁵⁹⁶

2.60. Şeyh Savcı Zaviyesi

Havza kazasında Simre-i Lâdik nahiyesine tabi Şeyh Savcı köyünde kurulmuştur.¹⁵⁹⁷ Hüseyin Hüsameddin, Simre-i Havza'da bulunan Umur Bey köyünün sonradan Şeyh Savcı köyü olarak meşhur olduğunu bildirmektedir.¹⁵⁹⁸ Muhtemelen Şeyh Savcı zaviyesinden ötürü zamanla onun adıyla anılmaya başlanmıştır. 17. yüzyılda Havza kazasına tabi Şeyh Savcı köyü tahrir olmasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi bulunamamıştır.¹⁵⁹⁹

Simre-i Lâdik'e tabi Şeyh Savcı köyünün malikâne hissesinin tamamı Şeyh Savcı zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviye köydeki malikâne hissesinden 1.994 akçe hâsıl elde etmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısına ait kaynaklarda zaviyenin malikâne geliri belirtilmemiştir.¹⁶⁰⁰ Vakıf defterinde kaydı bulunmasına rağmen zaviye hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

2.61. Şeyh Sebil Zaviyesi

Amasya kazasında Geldiklan-abad nahiyesine tabi Şeyh Sebil mezrasında 16. yüzyılın ortalarında kurulmuştur. Zaviye hakkındaki bilgiler 1576 tarihli TD 26 numaralı tahrir defteri ile ve 583 numaralı vakıf defterlerine dayanmaktadır. 1576 yılında 10 nefer nüfusu bulunan Şeyh Sebil mezrasının malikânesi zaviyeye vakfedilmiştir. Fakat zaviyenin ne kadar gelire sahip olduğu belli değildir.¹⁶⁰¹

2.62. Şeyh Selim Zaviyesi

Şeyh Selim zaviyesi Koca Kayası kazasına tabi Yenice köyünde kurulmuştur. 1485 yılında hizmetkâr olarak görev yapan İsa zaviyenin tek neferi olarak

¹⁵⁹⁶ BOA TD, nr. 37, s. 621; BOA TD, nr. 387, s. 686, 690; KKA TD, nr. 583, v. 104a.

¹⁵⁹⁷ 16. yüzyılın başlarında 56 nefer nüfusu bulunan Şeyh Savcı köyünün 16. yüzyılın ikinci yarısında nüfusu 81 nefere çıkmıştır. Bunların 10'u nim, 33'ü caba, 38'i mücerredir. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 373; KKA TD, nr. 34, v. 159b; KKA TD, nr. 583, v. 97b; Kurt, 1993, s. 270.

¹⁵⁹⁸ Amasyalı Abdi-zade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. 1, Dersaadet Hükümet Matbaası, İstanbul, 1327-1330, s. 419; Gürbüz, 1993, s. 249.

¹⁵⁹⁹ Bu dönem Gedegra kazasına tabi Şeyh Savcı adıyla bir zaviye daha tahrir defterinde yer almaktadır. BOA TD, nr. 776, s. 93, 130.

¹⁶⁰⁰ BOA TD, nr. 90, s. 118-119; BOA TD, nr. 387, s. 373; KKA TD, nr. 583, v. 97b; KKA TD, nr. 34, v. 159b.

¹⁶⁰¹ KKA TD, nr. 26, v. 159b; KKA TD, nr. 583, v. 86b.

görülmektedir. Bununla birlikte muafiyet tanınan zaviye *zaviye-i Şeyh Selim ve zerende(?) Şeyh Mehmed* başlığı ile kaydedilmiştir. Zaviye 1530 yılında da 1 nefer nüfusa sahiptir. 16. yüzyılın ikinci yarısında nüfusu artan Şeyh Selim zaviyesinin Hamza tasarrufunda olduğu ve onun meşihatlık vazifesini berat-ı hümayun ile yürüttüğü anlaşılmaktadır. 1576 yılında zaviyedar ise Abdi veled-i Muharrem'dir. Zaviyedar ile birlikte zaviyenin nefer sayısı 8 olmuştur. Şeyh Selim zaviyesinin herhangi bir vakfı yoktur. Fakat zaviye elinde bir *çiftlik-i zaviye* vardır. Zaviye çiftliğinden elde ettiği gelir miktarı ise belli değildir.¹⁶⁰² Vakıf defterinde Yenice köyü yer almasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi yoktur.¹⁶⁰³

2.63. Şeyh Sevindik zaviyesi

Şeyh Sevindik zaviyesi Gedegra kazasına tabi Koğalu köyünde kurulmuştur. 1485 yılında Koğalu köyünde 4 nefer *kadimlik yurtlarıyla* muaf yazılmıştır. Bunlar zaviye kurucusunun evladıdır. Köyde bir çiftlik zaviyeye vakfedilmiştir. Sonradan *çiftlik-i zaviye* olarak yazılan bu yerin bizzat zaviyedeki dervişler tarafından işletildiği muhakkaktır. 1530 yılı muhasebe defterine göre Şeyh Sevindik zaviyesinin nüfusu 2 nefere düşmüştür. 16. yüzyılın ikinci yarısında nefer sayısı 18'e çıkmıştır. Bunlardan biri de zaviyedar Gündül veled-i Halil'dir. Zaviyedar dışındakilerin 5'i mücerred ve 12'si müzevvec olarak yazılmıştır. Zaviye çiftliği tasarruf eden Şeyh Sevindik zaviyesinin 1576 yılında hâsılı 250 akçedir.¹⁶⁰⁴

2.64. Şeyh Sofi Zaviyesi

Şeyh Sofi zaviyesi kendi adıyla anılan mevrada yer almaktadır. Hüseyin Hüsameddin, Amasya'da H. 814 (M. 1411-1412) tarihinde vefat edip Üçler Mahallesi'ne defnedilen Sultan Sofi diğer adıyla İmadeddin Bayezid Çabi'den bahsetmektedir. Onun oğulları Mahmud, Hamza ve Hüseyin çelebiler de "sofi-zade" olarak bilinmektedir.¹⁶⁰⁵ Kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla birlikte Şeyh Sofi zaviyesinin "sofi-zade" olarak bilinen bu çelebiler tarafından kurulmuş olması muhtemeldir. 1530 yılı muhasebe defterinde Şeyh Sofi mevrası tahrir

¹⁶⁰² BOA TD, nr. 37, s. 661; BOA TD, nr. 387, s. 693; KKA TD, nr. 34, v. 108.

¹⁶⁰³ KKA TD, nr. 583, v. 108a.

¹⁶⁰⁴ BOA TD, nr. 387, s. 687; KKA TD, nr. 34, v. 39b.

¹⁶⁰⁵ Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. 3, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1927, s. 187.

olmasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi yoktur. Şeyh Sofi zaviyesine ilk olarak 16. yüzyılın ikinci yarısına ait tahrir ve vakıf defterinde rastlanmaktadır. 1576 yılında zaviyenin meşihatlığı berat-ı hümayun ile Ali adında bir dervişin elindedir. Zaviye şeyhi Ali, Ilıca mezrasında 2 çift yer tasarruf etmektedir. Ondan önce ise bu yer Mevlana Pir Ahmed Yoğurducu Şeyh tasarrufundadır. Nüfus bulunmayan Şeyh Sofi mezrasının 3 çiftlik yer olup hariçten ekildiği belirtilmiştir. Şeyh Sofi zaviyesine Argoma nahiyesine tabi Şeyh Sofi mezrasının malikâne hissesinin tamamı vakfedilmişken Ilıca mezrası iki baştan vakfedilmiştir. 1576 yılında Ilıca mezrasının toplam hâsılı 500 akçedir. Şeyh Sofi mezrasının malikâne hâsılı ayrıca belirtilmemiş fakat mezranın toplam hâsılı 1.200 akçe yazılmıştır.¹⁶⁰⁶

2.65. Şeyh Sultan Şah Zaviyesi

Gedegra kazasında yer alan zaviye kaynaklarda Şeyh Sultan Şah ve Şeyh Sultan Paşa olarak geçmektedir. 1485 yılından itibaren tahrir defterlerinde tespit edilen zaviyeye Gedegra kazasında Simre-i Taşan nahiyesine tabi Urum Viranı mezrası vakfedilmiştir. Zaviye muhtemelen Urum Viranı mezrasında ya da yakınlarında kurulmuştur. 1485 yılında mezrada bulunan 3 neferden biri zaviyedar olarak yazılan Şeyh Derviş Mahmud becaı-ı Şeyh Abbas'tır. Diğer kişiler ise zaviyedarın kardeşleridir. Bu bağlamda mezra zaviye etrafında şekillenmiş bir yerleşim yeri olabilir ya da şenlenmesi için orada bir zaviye inşa edilmiş olmalıdır. 1530 yılında 2 nefer nüfusu bulunan mezradan 320 akçe hâsıl elde edilmiştir. 1576 yılında nüfusu değişmeyen mezranın hâsılı 500 akçeye çıkmıştır.¹⁶⁰⁷

2.66. Şeyh Şadi Zaviyesi

Şeyh Şadi zaviyesi Karakeçili evladından Beğtimurlu Muslihiddin Musa Bey tarafından H. 812 (M. 1409-1410) yılında Şeyh Şadi adına inşa ettirilmiştir. Zaviye sonradan Ezinepazarı olarak anılan Yavaş nahiyesinde Şeyh Şadi köyünde kurulmuştur. Muslihiddin Musa Bey bir zaviye ve türbe binası ile Karakeçili malikânesini Şeyh Şadi zaviyesine vakfetmiştir.¹⁶⁰⁸

¹⁶⁰⁶ BOA TD, nr. 387, s. 381, 384; KKA TD, nr. 26, v. 65a; KKA TD, nr. 583, v. 80a, 80b.

¹⁶⁰⁷ BOA TD, nr. 37, s. 611; BOA TD, nr. 387, s. 689; KKA TD, nr. 34, v. 75a; KKA TD, nr. 583, v. 105b.

¹⁶⁰⁸ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 342; Kurt, 1993, s. 258; Güneş, 2001, s. 121; Gürbüz, 1993, s. 249.

1530 yılında Şeyh Şadi zaviyesinin meşihatı Hamza'dır. 1576 yılı tahririne göre ise meşihatlık Abidin ve Mahmud'a verilmiştir. Onlardan önce 16. yüzyılın ortalarında zaviye şeyhi, babaları Mehmed Fakih'tir. Şeyh Sadi köyünde yaşayan Mahmud veled-i Mehmed, Ahmed birader-i O, Mehmed birader-i O, Abidin veled-i Mehmed ve Sadi veled-i O zaviyedar olarak yazılmışlardır. Buna göre Mehmed Fakih'ten sonra oğulları Abidin ve Mahmud'un hem meşihatlık hem de zaviyedarlık görevlerini yürüttüğü anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısında nüfusu bir hayli artan Şeyh Şadi köyü 92 nefer nüfusa sahiptir. Bunlardan 5 tanesi zaviyedarlar olup köy ahalisi ile birlikte kaydedilmiştir.¹⁶⁰⁹

15. ve 16. yüzyıl tahrir defterlerine göre Şeyh Şadi zaviyesine Amasya ve Tokat civarından bazı köylerin gelirlerinin bir kısmı ya da tamamı vakfedilmiştir. Amasya'da Yavaş nahiyesine tabi Şeyh Şadi köyü iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında 27 nefer nüfusu bulunan Şeyh Şadi köyünün hâsılı 2.865 akçedir. Buğday, arpa, mercimek, bostan ve arı kovanı yetiştirilen köyün hâsılı 1576 yılında 3.500 akçeye çıkmıştır. Şeyh Şadi köyünde iki tane de zaviye çiftliği bulunduğu anlaşılmaktadır. Yavaş nahiyesine tabi Keçilü köyünün malikâne gelirinin tamamını tasarruf eden zaviye 1530 yılında 1.040 akçe hâsil elde etmiştir. 1576 yılına ait tahrir defterine göre Keçilü köyünde iki müdlük bir zemin Şeyh Şadi köyünün ahalisi tarafından tasarruf olup vergilerini Keçilü köyünün sipahisine vermişlerdir.¹⁶¹⁰ Zile kazasında ise Yeni Müslüman nahiyesine tabi Kızılca İn ve Öyük köylerinin rub'ı malikâne hissesi Şeyh Şadi zaviyesine vakfedilmiştir. Öyük köyü 1455 yılında zaviye vakfı değilken 1485 yılında zaviyeye ait vakıf akarları arasında yer almaktadır. Meşhed-abad nahiyesine tabi Kulaç köyünün malikâne gelirinin bir kısmı da 1485 yılından itibaren zaviye tasarrufuna ayrılmıştır. 1455 yılında Kulaç köyünün malikâne hissesi Ahi Turasan zaviyesinin vakfı olarak görülmektedir.¹⁶¹¹ Turhal kazasına tabi Kırmızı köyünün malikânesinin yarısı da zaviye vakfidir.¹⁶¹²

¹⁶⁰⁹ BOA TD, nr. 387, s. 375; 1576 yılında zaviyedarlar yazılırken Mahmud veled-i Mehmed zaviyedar diğerleri *misillü* notu ile kaydedilmiştir. Bkz. KKA TD, nr. 26, v. 181a-181b.

¹⁶¹⁰ BOA TD, nr. 387, s. 375; BOA TD, nr. 776, s. 23; KKA TD, nr. 26, v. 178a-178b, 181a-181b; KKA TD, nr. 583, v. 88a.

¹⁶¹¹ BOA TD, nr. 2, s. 203, 275-276, 357-358, 358-359; BOA TD, nr. 19, s. 135-136, 151; BOA TD, nr. 79, s. 226-227, 237; BOA TD, nr. 387, s. 460, 461; KKA TD, nr. 12, v. 145b-146a, 154a-154b, 154b-155a.

¹⁶¹² BOA TD, nr. 2, s. 203-204; BOA TD, nr. 19, s. 179; BOA TD, nr. 79, s. 309-310; BOA TD, nr. 387, s. 475; KKA TD, nr. 12, v. 100a-100b; KKA TD, nr. 583, v. 67b.

2.67. Şeyh Turak ez-kıbel-i Yörgüç Paşa Zaviyesi

Zaviyeye dair kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla birlikte Gedegra kazasına tabi Simre-i Taşan nahiyesinde İshak Alanı köyünün malikâne hissesinin tamamı Şeyh Turak zaviyesine vakfedilmiştir. 1485 yılında hâsılı yazılmayan İshak Alanından 1530 yılında 900 akçe malikâne hâsılı elde edilmiştir.¹⁶¹³

2.68. Şeyh Ümmet Zaviyesi

Gedegra kazasında Simre-i Taşan nahiyesine tabi Şeyh Ümmet köyündedir. Köy, adını Şeyh Ümmet zaviyesinden almıştır. 1485 yılında Şeyh Ümmet köyünde yer alan 5 neferden biri Şeyh Yakub veled-i Şeyh Ümmet'tir.¹⁶¹⁴ Buna göre kurucusunun hayatta olduğu kabul edilirse zaviye muhtemelen 15. yüzyılın ortalarında kurulmuştur. 1530 yılında bir hane kalan köyde 16. yüzyılın ikinci yarısında kayıtlı nüfus yoktur. Osmanlı kaynaklarında *karye-i Zaviye-i Şeyh Ümmet* olarak yazılan köy, Şeyh Doğan köyünden ayrılmış bir çiftliktir. Şeyh Ümmet, köy olarak yazılmasına rağmen zaman içinde nüfusunu tamamen kaybetmiştir. Öyle ki 1576 yılında köy olarak dahi yazılmamış yalnızca zaviye olarak tahrir olmuştur.¹⁶¹⁵

Şeyh Ümmet köyü iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. 1485 yılında bir değirmen ve bir çiftlik bulunan köyün toplam hâsılı 504 akçedir. 1530 yılında ise toplam 560 akçe hâsıl yazılmıştır. Şeyh Ümmet zaviyesine Gedegra kazasında Simre-i Taşan nahiyesine tabi İldik köyünün malikânesinin yarısı da vakfedilmiştir. 1485 yılında köyün toplam malikâne hâsılı 1.235 akçe olup 617,5 akçesi zaviyeye aittir. 1530 yılında ise İldik köyünün 2.584 akçe malikâne gelirinin 1.292 akçesi zaviyenindir.¹⁶¹⁶

¹⁶¹³ BOA TD, nr. 37, s. 610; BOA TD, nr. 387, s. 685; Öz, 1994, s. 237.

¹⁶¹⁴ 1485 yılında Şeyh Ümmet köyünde tahrir olunan neferler şöyledir: Şeyh Yakub veled-i Şeyh Ümmet, Süleyman veled-i Şeyh Yakub, Derviş İsrail veled-i Şeyh Tursun, Halil veled-i 'Arab? (caba), Latif 'Arab? (imam, caba). Bkz. BOA TD, nr. 37, s. 609.

¹⁶¹⁵ BOA TD, nr. 37, s. 609, 636; BOA TD, nr. 387, s. 688, 689; KKA TD, nr. 34, v. 54a, 56a-56b; KKA TD, nr. 583, v. 103b.

¹⁶¹⁶ BOA TD, nr. 37, s. 609, 636; BOA TD, nr. 387, s. 688, 689; KKA TD, nr. 34, v. 54a, 56a-56b; KKA TD, nr. 583, v. 103b.

2.69. Şeyh Yakub Zaviyesi

Şeyh Yakub zaviyesi Gedegra kazasındadır.¹⁶¹⁷ Zaviyenin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmese de tahrir defterindeki verilerden yola çıkarak 15. yüzyılın ikinci yarısı içinde kurulduğu tahmin edilebilir.¹⁶¹⁸ İlk olarak 1492-1493 tarihli tahrir defterinde tespit edilen zaviye Gedegra kazasına tabi Yetim Viranı köyünde *el-muaf zaviye-i Şeyh Yakub* başlığı altında 5 nefer cemaat ile yazılmıştır. Muaf olarak kayıtlı bu kişiler zaviye kurucusu Şeyh Yakub'un ailesindedir. Neferlerden 4'ü evladı 1'i de torunudur. Yetim viranı köyünde ayrıca 2 nefer daha kayıtlıdır.¹⁶¹⁹ 1530 yılı muhasebe defterinde Yetim Viranı köyünde *cemaat-i zaviye-i Şeyh Yakub* ifadesiyle kayıtlı zaviyede 10 nefer kayıtlıdır. Yetim Viranı köyünün nüfusu ise 4 neferdir.¹⁶²⁰ 1576 yılında Yetim viranı köyünün 8 neferine karşılık Şeyh Yakub zaviyesinin cemaati 24 nefere ulaşmıştır.¹⁶²¹ 16. yüzyıl boyunca hem zaviyenin hem de köyün nüfusu artmıştır.

Yetim Viranı köyünün malikâne ve divani geliri timara verilmiş,¹⁶²² köydeki zaviye çiftliğinin malikânesi de Şeyh Yakub zaviyesine vakfedilmiştir.¹⁶²³ Şeyh Yakub zaviyesinin dervişlerinin doğrudan tarımsal faaliyetlere katıldığı anlaşılmaktadır. Zaviye çiftliğinde buğday, arpa, bağ gibi tarımsal faaliyetlerle birlikte kovan, koyun gibi hayvancılık da yapılmaktadır.¹⁶²⁴

2.70. Tur Melik Paşa Zaviyesi

Gedegra kazasına tabi Kabakoz nahiyesinde Şeyhler mezrasında kurulmuştur. 1485 yılında *el-muafiyye, kadimlik yurdlarıyla* başlığı altında 7 nefer kayıtlıdır. Bunlardan biri olan Musa veled-i Hüseyin hizmetkâr olarak belirtilmiştir. Onun dışında bu dönem zaviyede kimlerin görev yaptığı belirtilmemiştir. 1530 yılında ise mezranın nüfusu 9 neferdir. 16. yüzyılın ikinci yarısına ait tahrir defterinde Şeyhler mezrasına rastlanmazken aynı dönem vakıf defterinde zaviye bahsi geçmektedir. Fakat ayrıntılı bilgi verilmemiştir.¹⁶²⁵

¹⁶¹⁷ "Cemaat-i zaviye-i Şeyh Yakub tabi Gedegra", KKA TD, nr. 34, v. 39a; KKA TD, nr. 583, v. 102a.

¹⁶¹⁸ BOA TD, nr. 37, s. 610.

¹⁶¹⁹ BOA TD, nr. 37, s. 610.

¹⁶²⁰ BOA TD, nr. 387, s. 685.

¹⁶²¹ KKA TD, nr. 34, v. 38b-39a.

¹⁶²² BOA TD, nr. 37, s. 610; BOA TD, nr. 387, s. 685; KKA TD, nr. 34, v. 38b-39a.

¹⁶²³ BOA TD, nr. 37, s. 610; KKA TD, nr. 34, v. 38b-39a.

¹⁶²⁴ KKA TD, nr. 34, v. 38b-39a.

¹⁶²⁵ BOA TD, nr. 37, s. 641;

Gedegra kazasında Kabakoz nahiyesine tabi Şeyhler mezrasının malikâne hissesi Tur Melik Paşa zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviyenin toplam malikâne hâsılı 640 akçedir. Gedegra'ya tabi Keşne köyünün malikânesi de zaviyeye vakfedilmiş olup yine bu tarihte 1.501 akçe hâsıl da Keşne köyünden elde edilmiştir.¹⁶²⁶ Zaviye dışında Gedegra'ya tabi Kozlu Koyu köyünün malikânesinin de Tur Melik Paşa türbesine vakfedildiği anlaşılmaktadır.¹⁶²⁷

2.71. Turvende Zaviyesi

Amasya kazasına tabi Argoma nahiyesinde Yuvala köyünün malikâne gelirinin ½ sinin vakfedildiği zaviye hakkında yeterli bilgi yoktur. Zaviyenin yeri tespit edilememekle birlikte muhtemelen Yuvala köyü yakınlarında yer almaktadır. 16. yüzyıla ait vakıf ve tahrir defterlerinde bahsi geçen zaviyenin meşihatı 1530 yılında Ali bin Mezid ve Veli bin Yakub tasarrufundadır. 1576 yılında ise Ali veled-i Mezid ve Veli veled-i Yakub ile birlikte Sad Vakkas'ın da zaviye şeyhi olduğu anlaşılmaktadır. 1576 yılında Yuvala köyünde *duaguy-ı Mevlevi* oldukları belirtilen 3 kişi dikkat çekmektedir. Kesin bir bilgi olmasa da Süleyman veled-i İbrahim ile oğlu Habib ve kardeşi Fazlı'nın Turvende zaviyesi ile bir bağlantıları olması muhtemeldir. Nitekim Süleyman veled-i İbrahim bu görevinden ötürü avarız ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuştur. Turvende zaviyesinin Yuvala köyündeki malikâne hissesi dışında geliri bulunmamaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısında Yuvala köyünün 1.700 akçe malikâne gelirinin 850 akçesi zaviyeye aittir.¹⁶²⁸

2.72. Veledan-ı Şeyh Mezid Zaviyesi (?)

Gedegra kazasına tabi Koğalu köyünde *veledan-ı Şeyh Mezid* başlığı altında ilk olarak 1485 yılına ait Emirza Bey defterinde tahrir olmuştur. Zaviye olarak bahsi geçmemekle birlikte vakıf defterinde Koğalu köyünü *zaviyedarlık üzere* tasarruf ettikleri belirtilmektedir. 1485 yılı tahrir defterinde adı geçen Mehmed veled-i Şeyh Mezid, Ahmed veled-i Şeyh Mezid, Mustafa birader-i mezkûr,

¹⁶²⁶ BOA TD, nr. 37, s. 641; BOA TD, nr. 387, s. 681, 688; KKA TD, nr. 34, v. 68b; KKA TD, nr. 583, v. 105a, 107a.

¹⁶²⁷ BOA TD, nr. 37, s. 608; BOA TD, nr. 387, s. 685; KKA TD, nr. 34, v. 62b; KKA TD, nr. 583, v. 104b.

¹⁶²⁸ Zaviyenin adı Nurvende olarak da okunabilmektedir. Fakat Vakıf defterine dayanarak Turvende yazılmıştır. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 387, s. 382; KKA TD, nr. 26, v. 48a; KKA TD, nr. 583, v. 79a.

Hüseyin veled-i Mustafa adlı kişilerden anlaşılacağı üzere Şeyh Mezid bu dönem içinde hayatta olmalıdır. Ayrıca adı geçen kişilerden Mehmed ve Mustafa *ekinlü* Hüseyin ise *çift* yazılmıştır. 1530 yılında Şeyh Mezid evladının sayısı 6 nefere çıkmış olup 600 akçelik gelir hâsıl elde etmişlerdir. 16. yüzyılın ikinci yarısında hâsılı 300 akçeye düşmesine rağmen nefer sayısı 17'ye çıkmıştır. Neferlerden 2'si bennak, 5'i caba, 10'u mücerreddir. 1576 yılı vakıf defterinde ise Koğalu köyünün malikânesine berat-ı hümayun ile *zaviyedarlık üzere* Mustafa mutasarrıf olmuştur.¹⁶²⁹

2.73. Yahya Paşa Zaviyesi

Bugün Havza ili sınırlarında Pınar Çayırı köyü mezarlığında Yahya Paşa türbesinin varlığı bilinmektedir. Yahya Paşa zaviyesi de eski adı Girem olan bu köydedir.¹⁶³⁰ Tahrir defterleri zaviye ile ilgili bilgilerimizi 16. yüzyılın ilk yarısına kadar götürmektedir. Simre-i Lâdik'te Üzerlik mezrasının malikâne gelirini tasarruf eden zaviye Girem köyünde *cemaat-i zaviye-i Yahya Paşa* ifadesiyle kaydedilmiştir.¹⁶³¹ Yavuz Sultan Selim döneminde Yahya Paşa cemaatinin 12 neferi bulunmaktadır. Bunların 10'u caba olarak yazılmıştır. Ayrıca iki neferin ise *mevkuf* başlığı altında ayrı yazıldığı görülmektedir. Zaviyenin meşihatı sultan beratı ile Hah Ata tasarrufundadır.¹⁶³² 1530 yılı muhasebe defterinde Yahya Paşa zaviyesi cemaatinin 13 neferi bulunduğu ve bunların 6'sının hane, 7'sinin mücerred olduğu kayıtlıdır.¹⁶³³ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye cemaatinin nefer sayısının değişmediği görülmektedir. Bununla birlikte neferlerden 8'i caba, 3'ü mücerred, 2'si nim çift olarak yazılmıştır. Han Ata'dan sonra zaviyenin şeyhi berat-ı hümayun ile Derviş Şah olmuştur.¹⁶³⁴ Yahya Paşa zaviyesi 18. yüzyılda faaliyetini sürdürmüştür.¹⁶³⁵

Tahrir defterlerine göre Yahya Paşa zaviyesine Simre-i Lâdik'e tabi Üzerlik mezrasının malikânesi vakfedilmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısında zaviye buradan

¹⁶²⁹ 1485 yılında Ahur Bey defterine atıf yapılarak Şeyh Mezid evladının "*nesne viri gelmemiş deyu kayd olunmuş*" olduğu belirtilmiştir. 1530 yılı muhasebe defterinde ise bu defa Emirza Bey defterine atıf yapılarak bu ifade tekrarlanmıştır. BOA TD, nr. 37, s. 629; BOA TD, nr. 387, s. 687; KKA TD, nr. 34, v. 39b; KKA TD, nr. 583, v. 102a.

¹⁶³⁰ VGM, d. 2157/70, s. 128-129.

¹⁶³¹ BOA TD, nr. 90, s. 70, 133; BOA TD, nr. 387, s. 371, 373; KKA TD, nr. 34, v. 140b, 160b; KKA TD, nr. 583, v. 99a, 100b.

¹⁶³² BOA TD, nr. 90, s. 70.

¹⁶³³ BOA TD, nr. 387, s. 373.

¹⁶³⁴ KKA TD, nr. 34, v. 140b.

¹⁶³⁵ VGM, d. 2157/70, s. 128-129.

250 akçe hâsıl elde etmektedir. 1576 yılında zaviyenin hâsılı 500 akçeye çıkmıştır.¹⁶³⁶ Evkaf defterinde kaydı olan zaviyenin hakkında yalnızca Üzerlik mezrasının malikânesini tasarruf ettiği bilgisi verilmiştir.¹⁶³⁷

Yahya Paşa zaviyesi vakfı tevliyeti *evladiyet ve meşrutiyet üzere* vazifelendirilmektedir. 18. yüzyılda tevliyetin bu şartlar doğrultusunda Mehmet, Ali Halil ve Musatafa kardeşler tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Mehmet'in ölümü üzerine ise oğulları *ber-vech-i iştirak üzere* mutasarrıf olmak için Havza naibine *ilmuhu-arz* etmişlerdir. Nihayetinde Hüseyin ve Mustafa kardeşler babalarının hissesi doğrultusunda müştereken mutasarrıf olmaya hak kazanmışlardır.¹⁶³⁸

2.74. Yakub Paşa Zaviyesi (Çilehane Zaviyesi)

Amasya merkezde kurulan zaviyelerden biri de Yakub Paşa zaviyesidir. Çilehane tekyesi olarak da bilinen zaviye Pir İlyas Halveti türbesinin şimalinde Yakub Paşa dairesinin içinde yer almaktadır. H. 815 (M. 1412-1413) yılında Osmanlı veziri Yakub Paşa tarafından Müftü Gümüşlüoğlu Abdurrahman Çelebi için yaptırılmıştır.¹⁶³⁹ Hüseyin Hüsameddin'e göre Çilehane tekyesi Halveti'ye tarikatına mahsustur ve tekyede şeyh olanlar da bu tarikat üyelerindedir. Zaviye kurulduktan sonra Abdurrahman Çelebi'nin halifelerinden Şemseddin Mehmed Buhari zaviye şeyhi olmuşken onun vefatından sonra evladına meşrut olmuştur.¹⁶⁴⁰

Osmanlı kaynaklarında zaviye hem Yakub Paşa hem de Çilehane olarak yer almaktadır.¹⁶⁴¹ 1455 yılı tahririnde *zaviye-i Yakub Paşa der Amasya* olarak tahrir olan zaviyeye ait vakıf akarlarının 16. yüzyıldan itibaren Yakub Paşa imaretine vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bahsi geçen Yakub Paşa muhtemelen Yakub

¹⁶³⁶ BOA TD, nr. 90, s. 133; BOA TD, nr. 387, s. 371, 373; KKA TD, nr. 34, v. 140b-141a, 165b; KKA TD, nr. 583, v. 100b.

¹⁶³⁷ KKA TD, nr. 583, v. 100b.

¹⁶³⁸ VGM, d. 2157/70, s. 128-129.

¹⁶³⁹ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. I, Dersaadet Hükümet Matbaası, İstanbul 1327-1330, s. 227-228; M. Baha Tanman, "Yakub Paşa Tekkesi", *DİA*, İstanbul, 2013, s. 285-286; Abdullah Karaçağ, "Amasya Yakub Paşa Zaviyesi", *Akdeniz-Sanat Dergisi*, Yıl: 3 (Kasım 2010), C. 3, S. 6, Antalya, 2011, s. 101-116; Wolper, 2003, s. 58.

¹⁶⁴⁰ Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 227-228.

¹⁶⁴¹ Amasya'da Çilehane zaviyesi dışında Merzifon'da Çilehane adıyla bir mahallenin olması da dikkat çekmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 776, s. 165; Vakıf defterine göre Zile'de de Çilehane adıyla bir vakıf bulunmaktadır. "Vakf-ı Çilehane der Mescid-i Mahalle-i Sakalar an kabl-ı Hacı Dede ibn Hacı İbrahim" ifadesiyle kaydedilmiştir. KKA TD, nr. 583, v. 47a.

Paşa'dır.¹⁶⁴² 16. yüzyıl vakıf ve tahrir defterlerine göre zaviyenin adı değişmiş *vakf-ı zaviye-i Çilehane ve vakf-ı hankah ve Çilehane der Amasya* olarak yazılmıştır.¹⁶⁴³ 16. yüzyıldan sonraki bir vakıf defterinde de Yakub Paşa zaviyesi *vakf-ı hankah ve Çilehane-i Yakub Paşa der Amasya* ifadesiyle yer almaktadır.¹⁶⁴⁴

1576 tarihli TD 14 numaralı defterde Dimorta köyünde Geylani veled-i Yakub, Yakub veled-i Amid ve Mustafa birader-i o adıyla *zaviyedar* başlığı altında 3 nefer kayıtlıdır. Dimorta köyünde bir çift zaviye çiftliği bulunması Yakub Paşa'nın evladından olanların da bu köyde iskân ettiğini düşündürmektedir. Yakut Paşa imaretinin vakfı olan Dimorta köyünde zaviyedar olarak yazılanlar muhtemelen bu çiftliği tasarruf etmişlerdir.¹⁶⁴⁵ Yakub Paşa zaviyesi günümüze kadar varlığını koruyan Osmanlı Dönemi'nin önemli mimari yapılarından biridir.¹⁶⁴⁶

Yakub Paşa zaviyesi kurulduktan sonra Kazabad ve Sonisa kazalarından bazı yerler zaviyeye vakfedilmiştir. 1455 yılında Kazabad'a tabi Çamurcu Obası, Farni ve Olcayto köylerinin malikâne gelirlerinin zaviye tasarrufuna verildiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁴⁷ Fakat 1485 yılında zaviyenin vakıfları elden çıkmıştır. 1485 yılında Çamurcu ve Farni köylerinin divanisi tımara verilmiş olmasına rağmen malikânesinin durumu belli değildir. 16. yüzyılda ise Çamurcu ve Olcayto köylerinin malikânesinin Yakut Paşa imaretine vakfedildiği görülmektedir. Farni köyünün malikânesi ise Yakutiye imaretine vakfedilmiştir. Kazabad'a tabi Dimorta köyünde ise malikânesi Yakut Paşa imaretine vakfedilmişken köyde zaviyeye tasarruf olunan bir *çiftlik-i zaviye* olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁴⁸ 16. yüzyılda Sonisa kazasında Felenbel nahiyesine tabi Haddadi köyü ise Yakub Paşa

¹⁶⁴² BOA TD, nr. 2, s. 97, 98, 99; BOA TD, nr. 387, s. 450, 452, 453; BOA TD, nr. 287, s. 269-272; EV, HMH, d. 5413, v. 42b/3.

¹⁶⁴³ KKA TD, nr. 12, v. 58a; KKA TD, nr. 583, v. 64b.

¹⁶⁴⁴ EV, d. 14139, s. 1.

¹⁶⁴⁵ Dimorta köyü Kazabad'ın en yoğun nüfuslu köylerinden biridir. Köyde Müslümanlar kadar gayri Müslimlerinde yoğun bir şekilde iskân olduğu görülmektedir. 16. yüzyıl boyunca köyde Müslüman olmayanlar "gebran" olarak ayrıca kaydedilmiştir. 1576 yılında Dimorta köyünde 192 nefer Müslüman nüfusa karşılık 269 gebran kaydedilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 453; BOA TD, nr. 287, s. 269-270; KKA TD, nr. 14, v. 271a.

¹⁶⁴⁶ Tanman, 2013, s. 286; Karaçağ, 2011, s. 103; Wolper, 2003, s. 58; Yakub Paşa zaviyesinin "yapısal analizi" için bkz. Gediz Uruk, *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1994, s. 236-249.

¹⁶⁴⁷ Çamurcu Obası köyü sonraki döneme ait tahrirlerde yalnızca Çamurcu köyü olarak geçmektedir. BOA TD, nr. 2, s. 97, 98, 99.

¹⁶⁴⁸ BOA TD, nr. 19, s. 53, 85, 97; BOA TD, nr. 387, s. 450, 452, 453; BOA TD, nr. 287, s. 269-270, 296, 298, 301; KKA TD, nr. 14, v. 270b-271a, 284a-284b, 285a, 286a.

mülkü iken köye tabi aynı adlı mezra iki baştan Çilehane zaviyesine vakfedilmiştir. Ayrıca zaviye tasarrufunda bulunan Haddadi mezarası Ahi Yemişli cemaatinin meskûn olduğu bir yerleşme olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁴⁹

2.75. Yumaklı Köyü Zaviyesi (el-muaf zaviyedar)

Lâdik kazasına tabi Yumaklı köyünde adı belli olmamakla birlikte bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın başında *el-muaf zaviyedar* başlığı altında 4 nefer nüfus kaydedilmiş olup belgelerin diliyle *bir öküzlük yer* olan bir çiftliğe sahiptir. Zaviye sultan beratıyla zaviyedar Baldıktır idaresindedir. 1576 yılında zaviye de 5 nefer nüfus kayıtlıdır.¹⁶⁵⁰

2.76. Zekeriyya Bey Zaviyesi

Zeytun nahiyesinde bulunan Zekeriyya Bey zaviyesi tahrir defterlerine göre 15. yüzyılın sonlarında faaliyettedir. TD 37 numaralı tahrir defterinde zaviyenin vakıfları arasında bulunan Azebler köyünde zaviyedar olarak yazılan Murad Bey muhtemelen Zekeriyya Bey zaviyesinin zaviyedarıdır. Ayrıca Murad Bey *muaf* olarak köyün nüfusundan ayrı yazılmıştır. Köydeki iki kişinin baba adının Hacı Zekeriyya olması da ayrıca dikkat çekicidir.¹⁶⁵¹ Bu bağlamda tahrir defterlerinde zaviyenin yeri tam olarak belirtilmemekle birlikte Zekeriyya Bey zaviyesinin Azebler köyünde olduğu tahmin edilmektedir. Zaviyenin banisinin bölgenin ileri gelenlerinden biri olması ihtimali yüksektir. Yalnızca zaviye adı olarak değil bölgede çok sayıda yerin adının *Zekeriyyalu* olarak anılması da bunu desteklemektedir.¹⁶⁵²

Zeytun'a tabi Pelitcik, Kuz Hayat ve Azebler köylerinin malikânelerinin tamamı Zekeriyya Bey zaviyesine vakfedilmiştir. Ayrıca Ulu Kol köyünde Ulubey bağının malikânesi de Zekeriyya Bey zaviyesinin vakıfları arasında yer almaktadır. Kuz Hayat köyünün malikâne hâsılı toplamda 392 akçe iken Pelitcik köyünün malikâne hâsılı 193 akçedir. Zaviyenin Azebler köyündeki malikâne geliri ise 889 akçedir. 1530 yılı muhasebe defterine göre zaviyenin vakıflardan

¹⁶⁴⁹ BOA TD, nr. 387, s. 532, 542; KKA TD, nr. 12, v. 58a; KKA TD, nr. 583, v. 64b.

¹⁶⁵⁰ BOA TD, nr. 90, s. 58-59; KKA TD, nr. 34, v. 135b-136a; 1530 yılına ait muhasebe icmal defterinde Yumaklı/ Parmaklı köyü yer almasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 367.

¹⁶⁵¹ BOA TD, nr. 37, s. 666-667.

¹⁶⁵² BOA TD, nr. 37, s. 561; BOA TD, nr. 387, s. 611, 622, 697.

elde ettiği hâsılı artmıştır. Azebler köyünün malikâne hâsılı 1.980, Koz Hayat köyünün ise 3.175 akçeye çıkmıştır. 1530 yılında Gedegra kazasına tabi olan Pelitcik köyünün malikânesi de 652 akçe olmuştur.¹⁶⁵³

2.77. Zeynuddin veled-i Murad Bey Zaviyesi

Koca Kayası kazasında tespit edilen zaviyeye dair kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. 1530 yılı muhasebe defterinde yalnızca *zaviye-i Zeynu'd-din veled-i Murad* ifadesiyle bahsi geçmektedir.¹⁶⁵⁴

3. Canik Sancağı

3.1. Abdal Cüneyd Zaviyesi

Terme kazasında Canit-i Kırk Harman nahiyesine tabi Büyüklü köyünde tahrir olunan Abdal Cüneyd zaviyesine ilk olarak 54 numaralı tahrir defterinde rastlanmaktadır. 16. yüzyılın başlarına ait bu deftere göre zaviyenin meşihati Kemal Dede veled-i Ahi Dede tasarrufundadır. 3 neferi bulunan zaviyede neferlerden biri çift ikisi mücerred yazılmıştır. 1530 yılı muhasebe kaydında da nefer sayısı değişmemiştir.¹⁶⁵⁵ 16. yüzyılın ikinci yarısı ortalarında zaviyenin şeyhi Kemal veled-i Ahi Ali olarak yazılmıştır. Zaviyenin zaviyedarlığını ise Mahmud veled-i Kemal¹⁶⁵⁶ yürütmektedir. 5 neferi bulunan zaviyede neferlerden biri çift, biri mücerred kaydedilmişken diğerlerinin durumu belirtilmemiştir.¹⁶⁵⁷ Bu bağlamda zaviyedeki dervişlerin çift, nim gibi toprak tasarruf ettikleri bizzat ziraatla uğraşıp iktisadi faaliyette buldukları anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın başlarında zaviyede kayıtlı neferlerin tamamı belirli ölçekte toprak tasarruf ederken yüzyılın sonlarına doğru nefer sayısı artmakla birlikte yalnızca iki neferin toprak tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum şeyhliğin zaman içinde memuriyete dönüşmeye başladığının adeta bir göstergesi gibidir.¹⁶⁵⁸

¹⁶⁵³ BOA TD, nr. 37, s. 666-667, 668, 670-671; BOA TD, nr. 387, s. 682, 691, 692; KKA TD, nr. 34, v. 92a, 92b, 97a; KKA TD, nr. 583, v. 108b.

¹⁶⁵⁴ BOA TD, nr. 387, s. 693.

¹⁶⁵⁵ Ahi Ali veled-i Pir Ali beca-yı Şeyh Dursun (çift), Kemal veled-i O (mücerred), Hüseyin birader-i O (mücerred). BOA TD, nr. 54, s. 167-168; BOA TD, nr. 387, s. 642.

¹⁶⁵⁶ “Mahmud veled-i Kemal (çift) zaviyedar be-cay-ı pedereş ba-berat” ifadesiyle kaydedilmiştir. Zaviyedar muhtemelen babasından kalan toprağı ekmektedir.

¹⁶⁵⁷ KKA TD, nr. 33, v. 338.

¹⁶⁵⁸ Osmanlı devleti içinde bunun farklı örneklerini görmek mümkündür. Bkz. Doğan Yörük, “Konya Çevresinde Kolonizatör Dervişler (XV-XVI. yüzyıl)”, *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, Palet Yayınları, Konya, 2017, s. 109-144.

Abdal Cüneyd zaviyesinin 16. yüzyılın ilk yarısında hâsılı 200 akçedir. Büyüklü köyünün 4.869 akçe vergi hâsılı karşısında zaviyenin gelirinin oldukça az olduğu görülmektedir.¹⁶⁵⁹ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin gelirinde artış yaşanmış 270 akçeye çıkmıştır.¹⁶⁶⁰

3.2.Abdal Eyman Zaviyesi

Arım kazasında kurulan zaviyelerden biri de Abdal Eyman zaviyesidir. 1530 yılında zaviyenin 12 nefer raiyeti olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan 7'si hane 5'i mücerred yazılmıştır. Zaviyenin geliri ise 436 akçedir.¹⁶⁶¹

3.3.Abdal Murad Zaviyesi

Arım kazasına tabi Karaağaç köyünde 15. yüzyılda faaliyette olan zaviyenin hangi tarihte kurulduğu bilinmemektedir. 1415 yılında zaviye Hüseyin Abdal veled-i Yar Abdal becaı Derviş Ahmed tasarrufunda olup zaviyedar olarak yazılmıştır. 1530 yılı muhasebe defterinde Karaağaç köyünde yer alan zaviyenin yalnızca adı geçmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında önceki dönem zaviyedarları tekrar edilip yeni zaviyedarın Ali veled-i Hasan olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁶²

3.4.Ahi Ali zaviyesi

Samsun merkezinde kurulan Ahi Ali zaviyesinin H. 807 (M. 1404-1405) tarihli vakfiyesine göre zaviye 15. yüzyılın başlarında kurulmuştur. “Mahmud bin Ahmed bin Ali Paşa mülhakından” olan zaviye vakfı 1 bab kargir handan ibarettir. Zaviyenin vakfiyesi H. 914 (M. 1508-1509) yılında tekrar düzenlenmiştir.¹⁶⁶³ Tahrir defterlerinde “zaviye-i Ahi Ali der nefsi-i Samsun” şeklinde kaydedilen zaviyenin 1515 yılında Seyyid Hacı Celal idaresinde olduğu anlaşılmaktadır. Ondan sonra Seyyid Hacı Alaaddin berat-ı hümayun ile zaviyeye meşihat tayin edilmiştir. 1576 yılında ise zaviye şeyhi Seyyid Hüseyin bin Seyyid Mehmed'dir.¹⁶⁶⁴

¹⁶⁵⁹ BOA TD, nr. 54, s. 167-168; BOA TD, nr. 387, s. 642.

¹⁶⁶⁰ KKA TD, nr. 33, v. 338.

¹⁶⁶¹ Öz, 1999, s. 146.

¹⁶⁶² BOA TD, nr. 54, s. 280; BOA TD, nr. 387, s. 649; KKA TD, nr. 33, v. 189b-190a; Öz, 1999, s. 146.

¹⁶⁶³ Mustafa Eravcı, “Ahi Ali Zaviyesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 35-36.

¹⁶⁶⁴ BOA TD, nr. 54, s. 401; KKA TD, nr. 33, v. 4a; KKA TD, nr. 583, v. 126b; Öz, 1999, s. 147.

Ahi Ali zaviyesi vakıf ve tahrir defterlerine göre 15. ve 16. yüzyılda Samsun kaza merkezinde bulunan Diğer Korgan ve Çukur Bağ adlı iki bağ tasarruf etmektedir. Fakat ne kadar gelir elde ettiği belli değildir.¹⁶⁶⁵ 19. yüzyılda faaliyette olan zaviyenin senelik geliri 200.000 kuruştur. 1902 yılında Evkaf Müdürlüğüne gönderilen bir yazıda zaviyede harcamaların yerine göre yapılmadığı sorulmuştur. Sonraki süreçte zaviyenin ne durumda olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁶⁶⁶

3.5.Ahi Elekçi / Elekçi Ahi Tekke ve Zaviyesi

Samsun kaza merkezinde yer alan zaviyelerden biri de Ahi Elekçi zaviyesidir. 1515 ve 1530 tarihli tahrir defterlerinde Ahi Elekçi zaviyesine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu bağlamda muhtemelen 16. yüzyılın ortalarında ya da ikinci yarısı içinde kurulmuş olmalıdır. Zaviye kaynaklarda *zaviye-i Ahi Elekçi der nefsi-i Samsun* ve *Elekçi Ahi tekyesi* olarak iki farklı şekilde kayıtlıdır. 1576 yılında zaviye şeyhi Mustafa veled-i Ahi Durmuş'tur.¹⁶⁶⁷

Vakıf defterine göre Kerbansaray zemini, Hacı Hasan Yeri, Bağdad Yeri ve Kilise Yerinin kirasının yarısı ile Mukayyil Bağ ve Ermeni Mahallesi'nde 2 dükkân zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁶⁶⁸ Ayrıca Çatal Armuda tabi Zemin-i Keklik'te bazı yerler iki baştan Elekçi Ahi tekyesine vakfedilmiştir.¹⁶⁶⁹ 19. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin faal durumda olduğu bilinmektedir.¹⁶⁷⁰

3.6.Ahi Evran Zaviyesi

Ahi Evran zaviyesi tahrir defterlerinde Samsun kaza merkezinde *zaviye-i Ahi Evran der Enderun Hisar Samsun* şeklinde kaydedilmiştir. İlk olarak 1514 yılı tahririnde karşımıza çıkan zaviyenin meşihatlık görevini 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar Derviş Kuru Abdal yürütmektedir. 1576 tarihli evkaf defterine göre

¹⁶⁶⁵ BOA TD, nr. 54, s. 401; KKA TD, nr. 33, v. 4a; KKA TD, nr. 583, v. 126b.

¹⁶⁶⁶ Eravcı, 2014, s. 36.

¹⁶⁶⁷ KKA TD, nr. 33, v. 4a; KKA TD, nr. 583, v. 126b; Öz, 1999, s. 147.

¹⁶⁶⁸ 1576 tarihli vakıf ve tahrir defterinde “zaviye-i Ahi Elekçi der nefsi-i Samsun” ifadesiyle kaydedilen zaviyenin Ahi Mustafa veled-i Ahi Durmuş idaresinde olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklara göre zaviyenin tasarrufunda olan yerler “zemin-i Kerbansaray ve Hacı Hasan Yeri ve Bağdad Yeri ve Kilise Yerinin nisf-ı icaresi ve Mugayil Bağ ve Ermeni Mahallesinde 2 dükkân ve gayri yer” olarak toplu halde yazılmıştır. Bkz. KKA TD, nr. 33, v. 4a; KKA TD, nr. 583, v. 126b.

¹⁶⁶⁹ KKA TD, nr. 583, v. 127a.

¹⁶⁷⁰ İşlek, 2015, s. 3.

meşihatlık görevi bu tarihte berat-ı hümayun ile Ahmed'in eline geçmiştir.¹⁶⁷¹ Zaviyenin önceki dönem tahrirlerinde olmaması 16. yüzyılın ilk yarısı içinde kurulmuş olabileceğini düşündürmekle birlikte bunu destekleyen başka bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁶⁷²

Samsun Enderun Hisarı'nda bulunan Ahi Evran zaviyesinin gelirleri hakkında tahrir defterlerinde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte yalnızca Kızıl Kıran köyünde Emin Pir Ali çiftliğinin zaviye tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁷³

3.7.Ali Zahid Zaviyesi ve Camii

Ali Zahid zaviyesi Bafra kazasında Üskütü nahiyesine tabi Hacılar köyündedir. 1485 yılında faal olan zaviyeye ve aynı adla anılan camiye köyün malikâne geliri vakfedilmiştir. Hacılar köyündeki hissesinden 1485 yılında 1.145, 1530 yılında 1.215 akçe gelir elde etmiştir. 1576 yılında ise malikâne geliri belirtilmemiştir. Fakat köyün toplam hâsılı 1.000 akçe yazıldığından muhtemelen zaviyenin geliri de azalmıştır. Bu dönem ayrıca köyde zaviyedar Pir Ahmed tasarrufunda olan bir çiftli kaydedilmiştir. 2 çift olan bu çiftlik önce Cafer veled-i Ali sonra da Cafer'in oğulları Mehmed ve Yusuf tarafından derdest edilmiştir. Zaviye 19. yüzyılın sonlarında faal olup Hacılar köyündeki gelir hala zaviye ve cami vakfı olarak tasarruf edilmektedir.¹⁶⁷⁴

3.8.Aydın Ağa Zaviyesi

Zaviye Bafra kazasındadır. Aydın Ağa zaviyesine Martakala nahiyesine tabi Kıdakna köyünün malikâne geliri vakfedilmiştir. 1530 yılında hâsılı 1.390 akçedir.¹⁶⁷⁵

¹⁶⁷¹ 1530 tarihli muhasebe defterinde "Ahi Eren der Enderun" şeklinde yazılmıştır. BOA TD, nr. 54, s. 401; BOA TD, nr. 387, s. 659; KKA TD, nr. 33, v. 4a; KKA TD, nr. 583, v. 126b.

¹⁶⁷² Yediyıldız, 1988, s. 300.

¹⁶⁷³ BOA TD, nr. 54, s. 401; BOA TD, nr. 387, s. 659; KKA TD, nr. 33, v. 4a; KKA TD, nr. 583, v. 126b.

¹⁶⁷⁴ BOA TD, nr. 37, s. 688; BOA TD, nr. 387, s. 669; KKA TD, nr. 33, v. 234a; VGM, d. 201/40, s. 76.

¹⁶⁷⁵ BOA TD, nr. 387, s. 670; KKA TD, nr. 583, v. 141a.

3.9.Canlar Canı zaviyesi

Canlar Canı zaviyesi Bafra kazasında Değirmen-özü nahiyesine tabi Paşa köyünde kurulmuştur.¹⁶⁷⁶ Zaviye Paşa köyünde yer almasına rağmen tahrir defterlerinde zaviye cemaatinden olanlar köyün nüfusu içinde yazılmamışlar ayrıca kaydedilmişlerdir. Örneğin 1485 yılında Paşa köyünde 22 nefer nüfusa karşılık “zevaya-i Canlar Canı, muaflardır” başlığı altında ayrıca 6 nefer yer almaktadır. Bununla birlikte köyde kayıtlı kişiler arasında bazı kişilerin *şeyh* olarak anılmaları bunlarında zaviye ile bir ilgisi olabileceğini düşündürmektedir. Bunlar arasında bir kişi de “hizmetkâr” olarak kaydedilmiş olmakla birlikte zaviye ile ilgisi olup olmadığı anlaşılmamaktadır.¹⁶⁷⁷ 1530 yılında zaviyede 3 nefer bulunmakta iken¹⁶⁷⁸ 1576 yılında Paşa köyünde yaşayan 26 neferin *tekyedar ve derviş* olduğu belirtilmiştir. Canlar Canı zaviyesinde ise yalnızca İbrahim veled-i Hamdullah adında bir kişi kaydedilmiştir. Fakat bu kişinin zaviyede ne gibi bir görev ve sorumluluğunun olduğu anlaşılmamaktadır. Bu kişinin tasarrufunda bir zemin olduğu ve vergisini verdiği anlaşılmaktadır ki önceki dönem sahip oldukları muafiyeti de kaybetmişlerdir.¹⁶⁷⁹

3.10. Çivril Köyü Zaviyesi / Zeyneddin veled-i Nesimi Zaviyesi

Samsun kazasına tabi Çivril köyünde 16. yüzyılın başlarında kurulduğunu düşündüğümüz bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin adı 1530 tarihli muhasebe defterinde belirtilmemiş *zaviye der karye-i mezkûre* ifadesiyle kaydedilmiştir.¹⁶⁸⁰ Zaviye 16. yüzyılın ikinci yarısına ait vakıf ve tahrir defterinde Çivril köyünden sonra *zaviye der karye-i mezkûre Zeyneddin veled-i Nesimi* ifadesiyle kaydedilmiştir. 1576 tarihli tahrir defterinde zaviyenin meşihatu Zeyneddin veled-i Nesimi tasarrufunda iken aynı döneme ait vakıf defterinde baberat-ı hümayun ile Davud tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda zaviye sonradan 16. yüzyılın ikinci yarısında şeyhliğini yapan Zeyneddin veled-i Nesimi'nin adı ile anılmaya başlamıştır. Aynı adla bir de mescit bulunmaktadır.

¹⁶⁷⁶ “Zaviye-i Canlar Canı tabi karye-i mezkure”, KKA TD, nr. 33, v. 251a-251b.

¹⁶⁷⁷ BOA TD, nr. 37, s. 782.

¹⁶⁷⁸ BOA TD, nr. 387, s. 679.

¹⁶⁷⁹ “Karye-i Paşa tabi Değirmen-özü tekyedarlardır, dervişlerdir, muaflardır. Ber-muceb-i defteri ‘atik haliya ... divani hassı mirliva”. KKA TD, nr. 33, v. 251a-251b.

¹⁶⁸⁰ BOA TD, nr. 387, s. 663; Öz, 1999, s. 147.

Başlangıçta bir çift yer tasarruf eden zaviye sonradan bir çiftlik tasarruf etmeye başlamıştır.¹⁶⁸¹

3.11. Derviş Hasan veled-i Bektaş Zaviyesi

Zaviye 16. Yüzyılın başlarında Habsamana nahiyesine tabi Ak Fatıma köyünde kurulmuş olup kurucusunun adı ile anılmaktadır. 1530 yılında 2 nefer nüfusa sahip zaviye “zaviyedar elinde olan yerin malikânesi ile ayendeye ve revendeye hizmet” etmektedir. Fakat zaviyenin zaviyedarı hakkında bir bilgi verilmemiştir. Muhtemelen zaviyedarlık zaviyenin kurucusu Derviş Hasan elindedir. 1613 tarihli tahrir defterinde zaviyenin bu dönem kimin idaresinde olduğu belirtilirken önceki dönemine de atıf yapılmıştır. Buna göre zaviye Derviş Bayezid ve Emrullah bin Hasan bin Bektaş idaresinde iken sonradan Veli, Hüseyin, Budak, Ahmed ve diğer Ahmed tarafından müşterek olarak idare edilmiştir. Zaviyedarzade olarak yazılan Yakub veled-i Davud ise zaviyede kayıtlı tek kişidir. 16. Yüzyılda zaviyedar elinde olan yer 1613 yılında “zemin-i zaviye” ifadesiyle yazılmış olup malikânesinin 1 bennak olduğu belirtilmiştir. Bahsi geçen bu yerden zaviye 420 akçe gelir elde etmiştir.¹⁶⁸²

3.12. Ebulkasım Zaviyesi

Ebulkasım zaviyesi Milas nahiyesine tabi Gündoğmuş köyünde 16. Yüzyılın ilk yarısında kurulmuştur. 1530 tarihli muhasebe-icmal defterine göre zaviye Ebulkasım idaresinde olup Gündoğmuş köyü zaviyeye vakfedilmiştir. Zaviye Gündoğmuş köyünden 1530 yılında 1400, 1547 yılında 1.000, 1613 yılında 3.000 akçe gelir elde etmiştir. Ayrıca 16. yüzyılda Saruca köyünde bir değirmenden 30 akçe gelire sahip olmuştur.¹⁶⁸³

3.13. Emirhan bin Hüseyin Zaviyesi

Zaviye 16. Yüzyılın ilk yarısında Emirhan veled-i Hüseyin tarafından Habsamana nahiyesinde kurulmuştur. 1547 yılında zaviye Emirhan veled-i Hüseyin'in idaresindedir. Bu dönem zaviyede Mehmed veled-i Ali, Mahmud

¹⁶⁸¹ KKA TD, nr. 33, v. 15a-16b; KKA TD, nr. 583, v. 128b.

¹⁶⁸² BOA TD, nr. 387, s. 627; KKA TD, nr. 169, v. 200a.

¹⁶⁸³ BOA TD, nr. 387, s. 607; BOA TD, nr. 255, s. 236, 253; KKA TD, nr. 173b; Yediyıldız, 1985, s. 140.

veled-i Emirhan, Mustafa birazder-i o adıyla 3 nefer kaydedilmiştir. Bunlardan Ali'nin oğlu Mehmed zaviyedar iken diğerleri hakkında bilgi verilmemiştir. 1613 yılında *şeyh-zadegân* olarak yazılan 10 nefer nüfusa sahiptir. Kadimlik yurtlarında meskûn olan zaviyedeki dervişler buradan 16. Yüzyılda 250 akçe gelir elde etmişlerdir.¹⁶⁸⁴

3.14. Emirü'l-hac Zaviyesi

Canik sancağında Bafra kazasında muhtemelen 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. 34 numaralı tahrir defterinde *vakf-ı zaviye-i Emirü'l-hac der Bafra ve Samsun* ifadesi ile bahsi geçmektedir.¹⁶⁸⁵ Emirü'l-hac zaviyesi 18. yüzyılda faaldir.¹⁶⁸⁶

3.15. Emirze Bey Türbe ve Zaviyesi

Bafra kazasında kurulmuş olan Emirze Bey zaviyesi 15. yüzyılın ikinci yarısında faaliyettedir. Zaviye muhtemelen bölgede ilk Türk yerleşimleri ile birlikte kurulmuştur. Kurucusunun türbesi de zaviye ile aynı yerde olmalıdır. Nitekim zaviye kaynaklarda *zaviye-i türbe-i Mirze Bey* olarak da geçmektedir. Şeyh Ulaş köyü iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Bu yerin gelirinin kadimden Şeyh Ulaş zaviyesinin¹⁶⁸⁷ vakfı olduğu konusunda anlaşmazlık yaşanmıştır. 1485 yılında geliri belirtilmeyen köyden 1530 yılında 956 akçe gelir elde edilmiştir. Haris nahiyesine tabi Kara Burç köyünün malikâne geliri de zaviye tasarrufuna verilmiştir. 1485 yılında 525 akçe gelir elde edilmişken 1530 yılında bu köyden 1.070 akçe gelir elde edilmiştir. Bazarlu nahiyesine tabi Şeyh Miskince Zaviyesi mezrası ise iki baştan Emirze Bey zaviyesine vakfedilmiştir. 1485 yılında 875 akçe, 1530 yılında 925 akçe hâsıl elde edilmiştir. Buna göre zaviyenin vakıflardan elde ettiği toplam geliri 1485 yılında 1.400, 1530 yılında 2.295 akçedir. 1576 yılında ise zaviyenin vakıflardan elde ettiği geliri 2.819 akçe olarak hesaplanmaktadır.¹⁶⁸⁸

¹⁶⁸⁴ BOA TD, nr. 255, s. 289; KKA TD, nr. 169, v. 200b.

¹⁶⁸⁵ BOA TD, nr. 34, v. 158a.

¹⁶⁸⁶ İşlek, 2015, s. 3.

¹⁶⁸⁷ Şeyh Ulaş zaviyesi hakkında kaynaklarda ayrıca bir bilgi yer almamaktadır.

¹⁶⁸⁸ BOA TD, nr. 37, s. 715, 729, 758; BOA TD, nr. 387, s. 673, 679; KKA TD, nr. 33, v. 258b, 262a, 264a.

3.16. Evcü Baba/ Öncü Baba /Kutluca Baba Zaviyesi

Bafra kazasında tespit edilen zaviye 15. yüzyılın ikinci yarısında faal durumdadır. Kaynaklarda Bafra kazasında tespit edilen ve Evcü Baba, Unca Baba, Öncü Baba, Kutluca Baba olarak bahsi geçen zaviyeler muhtemelen aynı zaviyelerdir. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Evcü Baba olarak anılmaya başlanmıştır. Bafra kazasına tabi Kışla köyünde bulunan *çiftlik-i zaviye*, *çiftlik-i Becayış*, *çiftlik-i Doğan*, *çiftlik-i Sekiz Çiğdemler* ve *çiftlik-i Ahi Abdal* adlı çiftlikler berat-ı hümayun ile iki baştan zaviye tasarrufuna verilmiştir. Önce Bazarlu sonradan Martakala nahiyesine tabi olan Arancık köyündeki geliri ise *mezkûr karyeden mezbur zaviyeye dört buçuk çiftlik tasarruf olunur öşrü de zaviyeye virürler reayaya dâhil etmeyeler* ifadesiyle kaydedilmiştir. Haris nahiyesine tabi Oba/Obana köyünün ise malikâne geliri birkaç hisseye ayrılmış olup yarısı Evcü Baba/Unca Baba zaviyesine vakfedilmiştir. Buna göre 1530 yılında köyün 410 akçe malikânesinin 205 akçesi zaviyeye aittir. 1576 yılında ise malikâne geliri belirtilmemiş olup divanisi 200 akçe yazılmıştır. 1862 tarihli vakıf tevcih kaydından anlaşıldığı üzere zaviye 19. yüzyılda faaliyetlerini sürdürmektedir.¹⁶⁸⁹

3.17. Fahreddin zaviyesi

Tahrir defterlerinden yeri tam olarak belirlenemeyen zaviye muhtemelen Samsun'da Monla Fahreddin olarak bilinen zaviyedir. Samsun'a tabi Kadıköy karyesinde bulunan Saru Kâfir mezrasının malikâne gelirinin vakfedildiği zaviye vakıf akarından 90 akçe gelir elde etmiştir. Sonraki dönem vakıf kayıtlarında bahsi geçtiğinden uzun yıllar faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁹⁰

3.18. Gazi Baba Zaviyesi/ Kadı Baba Tekyesi

Canik sancağında Engis nahiyesine tabi Kadı/Gazi köyünde kurulmuştur. Kaynaklarda *tekye-i Kadı Baba ki der Engis* (عنه) ve *zaviye-i Gazi Baba* (عنه) olarak kaydedilmiştir. 15. yüzyılda Kadı Baba tekyesi olarak anılmakta iken 16. yüzyılda Gazi Baba zaviyesi olarak kayıtlara geçmiştir. Gazi

¹⁶⁸⁹ BOA TD, nr. 37, s. 759; BOA TD, nr. 387, s. 674, 679; KKA TD, nr. 33, v. 235a-236a, 244a, 284a; VGM, d. 201/38, s. 72.

¹⁶⁹⁰ BOA TD, nr. 37, s. 478; BOA TD, nr. 387, s. 661; KKA TD, nr. 33, v. 20a; KKA TD, nr. 583, v. 129a/236; “Evkaf-ı mülhakdan Samsun'da Monla Fahreddin zaviyesi kain olubtamir ve inşa edilmiş olan cami şerifden fi sene 1328”, VGM, d. 2165/38, s. 61.

köyünde 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar zaviye kurucusu ve zaviyedarlara dair bir bilgi verilmemiştir. 1576 tarihli tahrir defterinde ise köyde *şeyh-zadegân* başlığı altında yazılan 7 nefer yer almaktadır ki bu kişiler köyde bulunan Gazi Baba zaviyesi ile ilgilidir. Zaviyeye Kadı köyü ile Bafnalı köyünün malikâne hissesi vakfedilmiştir. 1530 yılında Engis nahiyesine tabi Kadı/Gazi köyünün malikâne gelirinden 1.564, Bafnalı köyünün malikâne gelirinden 3.466 akçe gelire sahip olmuştur. Buna göre 16. yüzyılda zaviyenin toplam geliri 5.030 akçedir.¹⁶⁹¹

3.19. Hamza Şeyh Zaviyesi

Samsun merkezde muhtemelen 16. yüzyılda kurulmuştur.1576 yılında Hamza Şeyh zaviyesinin şeyhi şart-ı vakıf üzere Şeyh Muharrem'dir. Ayvacı Bükü zemini, Koca Bağı, Seydi Bağı yakında bulunan zemin, Mukabele-i Candır zemini, Alay Bey zemini, Emirhan Bağı yakınındaki zemin, Kemal Sofu elindeki zemin, Ali elindeki zemin, Haydar'ın oğlu Ali elinde bulunan zemin, Mevlana Muhyi elindeki zemin ve Beğ Pınarı adlı zemin zaviye tasarrufundadır. Yine Fatıma Bağı, Kara Ahmed dükkânı, Kemal Oğlu Mehmed dükkânı ile bir hanın kira geliri zaviye akarları arasında yer almaktadır. Bu yerlerden toplam elde ettiği hâsıl ise 880 akçedir.¹⁶⁹²

3.20. Hızır Paşa Zaviyesi

Hızır Paşa zaviyesi Canik sancağında Samsun kaza merkezinde kurulmuştur.¹⁶⁹³ 1514 yılında Hızır Paşa zaviyesi kaydedilirken *zaviye-i Hızır Paşa der nefsi-i Samsun el-ma'rufiye Ahi Elekçi meşihat der tasarruf İbrahim veled-i Yusuf baberat-ı Sultani*¹⁶⁹⁴ ifadesiyle yazılmıştır. Bu bağlamda zaviyenin Ahi Elekçi olarak da bilindiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte nefsi-i Samsun'da kurulan zaviyelerden biri de Ahi Elekçi zaviyesidir ve ayrı bir zaviye olarak kaydedilmiştir. Hızır Paşa zaviyesinin şeyhinin ise İbrahim veled-i Yusuf

¹⁶⁹¹ BOA TD, nr. 37, s. 534-535; BOA TD, nr. 387, s. 662; KKA TD, nr. 33, v. 14a-14b, 20b-21a; KKA TD, nr. 583, v. 128b, 129a; Öz, 1999, s. 146.

¹⁶⁹² KKA TD, nr. 33, v. 4a; KKA TD, nr. 583, v. 126b; Öz, 1999, s. 147.

¹⁶⁹³ BOA TD, nr. 54, s. 397, 401; BOA TD, nr. 387, s. 659; KKA TD, nr. 33, v. 4a; KKA TD, nr. 583, v. 126b; Bahaeddin Yediyıldız, "1485-1576 Yılları Arasında Samsun Şehri", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Yay. Haz. Mehmet Sağlam-Bayram Kodaman-Ahmet Nişancı-Celal Tarakçı, Samsun, 1988, s. 300, 301; Öz, 1999, s. 147.

¹⁶⁹⁴ 1576 yılı tahririnde muhtemelen tahrir sırasında yanlış yazılarak "Zaviye-i Hızır Paşa der nefsi-i Samsun el-ma'rufiye Ahi Elekçi Mescidi" şeklinde "meşihat" kelimesi yerine "mescid" kelimesi kullanılmıştır. KKA TD, nr. 33, v. 4a.

tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁹⁵ Ayrıca Samsun'un mahalleleri içinde *Mahalle-i Cami' Hızır Paşa* adıyla bir de mahalle bulunmaktadır.¹⁶⁹⁶ Bölgenin önceki tahrirlerinde yer almayan zaviye muhtemelen 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulan zaviyelerden biridir.¹⁶⁹⁷ Zaviyenin gelirlerine dair tahrir defterlerinde bir bilgiye ulaşılammıştır.

3.21. Hızır-İlyas Zaviyesi (Bafra)

Bafra kazasında inşa edilen zaviyelerden biri de Hızır-İlyas zaviyesidir. 1485 yılında 4 neferi bulunan zaviyenin şeyhi Mevlana Ömer Fakih'tir. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde zaviyede 6 nefer bulunmaktadır. Bunların üçü mücerred, biri caba, ikisi nim yazılmıştır. Buda dervişlerin doğrudan iktisadi faaliyetlerde bulunduğunu göstermektedir. Nitekim neferlerden Ali veled-i İlyas tasarrufunda birde zemin bulunmaktadır.¹⁶⁹⁸ Zaviye 18. yüzyılda da faaliyettedir.¹⁶⁹⁹ Hızır-İlyas zaviyesinin dışında Haris nahiyesinde kayıtlı Hızır Bey türbesi ile birlikte ayrıca Samsun'da tespit edilen bir de Kunud köyünün malikânesi vakfedilen Hatun Hızır Bey türbesi yer almaktadır.¹⁷⁰⁰ 1530 yılı muhasebe defterinde Samsun'da *cemaat-i Dervişan Hızır İlyas* olarak kaydedilen 19 nefer tespit edilmektedir. 14 hane 5 mücerreden oluşan bu cemaatin 1.391 akçe gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁰¹

Hızır-İlyas zaviyesinin 1530 yılında hâsıl-ı 550 akçe iken 1576 yılında 600 akçeye çıkmıştır. 1576 yılında zaviyenin vakıf gelirleri arasında Kavak'a tabi Ulaş Alanı köyünün malikânesi de vardır.¹⁷⁰²

3.22. Hızır-İlyas Zaviyesi (Arım)

Canik Sancağında Bafra kazasından ayrı olarak Arım kazasında Haris nahiyesinde de bir Hızır-İlyas zaviyesi bulunmaktadır. Zaviyenin yeri belirlenememekle birlikte Bağsan köyünün malikâne geliri zaviyeye vakfedilmiştir. Buna göre Arım'daki zaviyenin 1485 yılında 170 akçelik malikâne

¹⁶⁹⁵ BOA TD, nr. 54, s. 397, 401; KKA TD, nr. 33, v. 4a.

¹⁶⁹⁶ BOA TD, nr. 387, s. 658, 659; BOA TD, nr. 54, s. 397; KKA TD, nr. 33, v. 1b.

¹⁶⁹⁷ Yediyıldız, 1988, s. 300.

¹⁶⁹⁸ BOA TD, nr. 37, s. 731; BOA TD, nr. 387, s. 679; KKA TD, nr. 33, v. 278a.

¹⁶⁹⁹ SAD, nr. 2, s. 23/2.

¹⁷⁰⁰ BOA TD, nr. 37, s. 479, 741.

¹⁷⁰¹ BOA TD, nr. 387, s. 662.

¹⁷⁰² BOA TD, nr. 387, s. 679; KKA TD, nr. 33, v. 278a; KKA TD, nr. 583, v. 143a.

geliri 1515 yılında 799 akçeye çıkmışken 1530 yılı tahririne göre 650 akçeye düşmüştür.¹⁷⁰³

3.23. İsa Baba Zaviyesi

Samsun kaza merkezinde tespit edilen İsa Baba zaviyesi hakkında yalnızca 1576 tarihli tahrir defterinde *zaviye-i merhum İsa Baba* ifadesi yer almaktadır. Ayrıca *hizmetkaran-ı zaviye* yazılmış fakat kim oldukları belirtilmemiştir.¹⁷⁰⁴

3.24. Kara Şeyh Zaviyesi

Değirmen-özü nahiyesine tabi Oğlak Alanı köyünde 1530 yılında kayıtlı 6 neferin Kara Şeyh evladı oldukları ve avarızdan muaf tutuldukları belirtilmiştir. Zaviye muhtemelen bu köyde yer almaktadır. Oğlak Alanı köyünün malikâne geliri zaviyeye vakfedilmiş olup 1530 yılında 290 akçe hâsıl yazılmıştır.¹⁷⁰⁵

3.25. Makam-ı Gaziler Zaviyesi

Samsun kazasında yer alan zaviyelerden biri de Makam-ı Gaziler zaviyesidir. Zaviye vakıf ve tahrir defterlerinde Samsun'a tabi Meğde köyünden sonra tahrir olmuştur. 1485 yılında Derviş Hüseyin uhdesinde olan zaviye muhtemelen bölgeye ilk Türk yerleşimleri ile kurulan zaviyelerden biridir. 1485 yılında zaviyenin 1 caba, 2 ekinlü 1 de çift olarak kaydedilen 4 cemaati bulunmaktadır.¹⁷⁰⁶ 1515 yılında zaviyedeki kişi sayısı değişmemiştir. Fakat zaviye şeyhi Derviş Piri veled-i Hasan olmuştur.¹⁷⁰⁷ 1530 yılında *reyayı zaviye-i mezbure* ifadesiyle zaviyenin yine 4 nefere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Geliri ise 200 akçedir.¹⁷⁰⁸

1576 tarihli vakıf defterine göre Makam-ı Gaziler zaviyesinin meşihatlık görevi 16. yüzyılda berat-ı hümayun ile önce Derviş Piri veled-i Hasan'a sonra Receb Fakih veled-i Piri'ye ondan da Nebi veled-i Piri'ye tevcih edilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin 10 nefer cemaate sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Mustafa veled-i Pir Ahmed olup *köprücü* olduğu belirtilmiştir.

¹⁷⁰³ BOA TD, nr. 54, s. 394; BOA TD, nr. 387, s. 653; BOA TD, nr. 37, s. 437.

¹⁷⁰⁴ KKA TD, nr. 33, v. 4a; Öz, 1999, s. 147.

¹⁷⁰⁵ BOA TD, nr. 387, s. 678

¹⁷⁰⁶ BOA TD, nr. 37, s. 483; Öz, 1999, s. 146.

¹⁷⁰⁷ BOA TD, nr. 54, v. 405.

¹⁷⁰⁸ BOA TD, nr. 387, s. 663

Receb veled-i Piri ise zaviyedarzade olup o da *köprücü* olarak görev yapmaktadır. Ayrıca 6 nefer mücerred, 2'si bennak diğer 2'si de caba olarak yazılmışlardır. Bu durum onların az da olsa toprak sahibi olduklarını göstermektedir. Buralardan elde ettikleri hâsıl 1576 yılında da değişmemiş 200 akçe kaydedilmiştir. Ayrıca bir de Sinan veled-i Ramazan'ın tasarrufunda bulunan bir zemin bulunmaktadır. Zaviyeye sarf edildiği belirtilmiştir.¹⁷⁰⁹

3.26. Mezd Halife Zaviyesi

Mezd Halife zaviyesi bugün Fatsa'nın Tayalı köyünde 15. yüzyılda kurulmuştur. Zaviyeye dair elimizdeki en eski kayıt 1455 tarihli tahrir defteridir. Bu dönem Bölük-i Niyabet-i Çamaş'ta Tamalu/Tayalı mezrasında 6 nefer *cemaati hizmetkaran-ı zaviye-i Mezd Halife* ifadesiyle kaydedilmiştir. Ayrıca Kadimlik yurduyla muafiyet tanınan 3 nefer daha mezrada kayıt altına alınmıştır. Bahsi geçen bu kişilerin Mezd Halife'nin soyundan oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim kimi oğlu kimi de kardeşi olarak geçmektedir. Zaviye sonraki dönem kaynaklarında rastlanmaması faal olmadığını düşündürmektedir.¹⁷¹⁰

3.27. Musa Dede Zaviyesi

Musa Dede zaviyesi Osmanlı döneminde önce bölgede kurulmuş zaviyelerden biri olup Satılmış nahiyesine tabi Musa Dede köyünde yer almaktadır. Zaviye 15. yüzyılın ikinci yarısında faaliyette olup bulunduğu köye adını vermiştir. Muhtemelen Musa Dede'nin kurduğu zaviye zamanla etrafına nüfus çekerek burada bir yerleşim alanı meydana getirmiştir. 1485 yılında zaviyedarlar tasarrufunda olan köyde 8 neferin harici *hizmetkaran-ı zaviye-i mezkûr Musa Dede* başlığı altında 27 nefer yazılmıştır. Buna göre köyün zaviye mensupları ile toplam nüfusu 35 neferdir. Köydeki 8 neferde Musa Dede'nin evladı ve soyundan olanlar olmalıdır. Nitekim bu kişilerden biri Şeyh Pirvende veled-i Musa olarak yazılmıştır. Ayrıca diğerlerinin şeyh ve dede olarak anılmaları da bunların zaviyeye mensup olduğuna işaret sayılabilir. Zaviye hizmetkârı olanların ne işle meşgul oldukları belirtilmemiştir. Bunların bazıları *ekinlü*, bazıları *caba* ve bir kısmı da *mücerred* olarak kaydedilmişlerdir.¹⁷¹¹ 1530 yılında 53 neferi bulunan

¹⁷⁰⁹ KKA TD, nr. 33, v. 32b; KKA TD, nr. 583, v. 130a.

¹⁷¹⁰ Yediyıldız-Üstün, 1992, s. 209-210. Fatsa, 2017, s. 348-349.

¹⁷¹¹ BOA TD, nr. 37, s. 37.

köyde muaf oldukları belirtilen ve ayrıca yazılan 14 nefer muhtemelen Musa Dede zaviyesinin dervişleridir.¹⁷¹²

16. yüzyılın ortalarında ise Musa Dede köyünün nüfusunun azaldığı ve 21 nefer düştüğü tespit edilmektedir. Bu dönem köyde Musa Dede zaviyesinin zaviyedarlarından bahsedilmemiştir. Fakat neferler arasında yer alan İlyas veled-i Fakih'in babasının köyde bulunan zaviyedarlardan birinin oğlu olduğu not düşülmüştür. Bu bağlamda belirtilmese de Musa Dede köyünde zaviyedarların da yaşamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Fakat köyün nüfusunun azalışı dikkat çekmektedir. Tahrir defterlerinde Musa Dede köyünden sonra 16. yüzyılın ortalarından itibaren *Uzun Musa tabi mezbur* ifadesiyle bir köy daha kaydedilmeye başlanmıştır. 17. yüzyılın başlarında Musa Dede köyünün 11 nefere nüfusuna karşılık Uzun Musa köyünün nüfusu 52 nefere çıkmıştır. Bu köy muhtemelen Musa Dede köyünden ayrılan zaviyedarlar ve aileleri tarafından oluşturulmuş yeni bir köydür. Nüfusun azalmasında zaviyedarların ayrı bir köyde kaydedilmiş olmaları etkili olmuş olmalıdır. Fakat zaviyedarların köyden ayrılmalarının sebebi ne olabilir? 1613 tarihli tahrir defterinde geçen... *ellerinde olan yerleri kühiden fethettikleri bil-cümle tımar tarafından zabt olub zaviyedarlardan ancak kadimden tuta gelüb muafiyet ile mukayyed olan yerlerine mutasarrıf olub...* ifade bu durumu açıklamaktadır. Musa Dede köyünün zaviyedarların ilk fethettikleri yerler haricindeki kısımları ellerinden alınıp tımar olarak tasarruf edilmeye başlanmıştır. Bu sebeple zaviyeye mensup dervişler muhtemelen Musa Dede köyü yakınlarında yeni bir köy kurup yerleşmişlerdir. Bununla birlikte aynı defterin ilerleyen sayfalarında *karye-i Musa Dede hizmetkaran Musa Dede ra'yyet ...* başlığı altında 10.500 akçe gelire sahip 103 nefer kaydedilmiştir. Öyleyse Musa Dede köyünden ayrılanlar aynı isimle mi kurmuşlardı yeni yerleşim yerlerini acaba? Bu durumda Uzun Musa köyünün zaviyedarlar ile nasıl bir bağlantısı vardı ya da belki de sadece bir isim benzerliği de olabilir. Her koşulda Musa Dede zaviyesine mensup dervişlerin köyden ayrılıp yeni bir yerleşim yeri kurdukları anlaşılmaktadır.¹⁷¹³

Zaviyedarların tasarrufunda olan Musa Dede köyü ile birlikte Depeköy mezrası da zaviyedarlar tasarrufunda kaydedilmiştir. 1485 yılında sahip oldukları bu yerlerden ne kadar gelir elde ettikleri belli değildir. 1530 yılında Musa Dede

¹⁷¹² BOA TD, nr. 387, s. 627.

¹⁷¹³ BOA TD, nr. 255, s. 356; KKA TD, nr. 169, v. 32b.

köyünün toplam hâsılı 2.019 akçe yazılmışken muafiyet tanınan Musa Dede zaviyedarlarının hâsılı 324 akçedir. 1547 yılında köyün toplam hâsılı 589 akçe olarak kaydedilmiştir. 17. yüzyılın başlarında ise ayrı bir köy oluşturan zaviye hizmetkârlarının tasarrufundaki Musa Dede köyünden 10.500 akçe gelir elde ettikleri anlaşılmaktadır.¹⁷¹⁴

3.28. Samsun Mevlevihanesi

Canik livasına tabi Samsun kaza merkezinde kurulmuştur. Zaviye hakkında ilk bilgilerimiz 1492 tarihli tahrir defterine dayanmaktadır. Bu bağlamda zaviyenin 15. yüzyılın ikinci yarısından önce kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda zaviyenin meşihat ve tevliyet vazifesi berat-ı hümayun ile Mustafa adlı kişiye verilmiştir.¹⁷¹⁵

Samsun kazasında Kunud köyüne tabi Galaba mezrasının malikânesi Samsun Mevlevihanesine vakfedilmiştir. Zaviyenin malikâne geliri 600 akçedir.¹⁷¹⁶

3.29. Saru Şeyh Zaviyesi

Saru Şeyh zaviyesi kendi adıyla anılan köyde yer almakta olup 15. yüzyılın ikinci yarısında faaliyettedir. Saru Şeyh köyü 1485 yılı tahririnde Taraf-i Erim-i Kireçlü nahiyesine tabi iken 16. yüzyılda Arım kazası sınırları içinde tespit edilmektedir. 1485 yılında köyde kadimlik yurduyla *el-muaf* olarak yazılan ve zaviyedar olduğu belirtilen Ahmed-zade birader-i Hacı Mehmed muhtemelen Saru Şeyh zaviyesinin zaviyedarıdır. Köyde bir çift toprak tasarruf ettiği anlaşılmaktadır.¹⁷¹⁷ 16. yüzyılın ilk yarısında Saru Şeyh zaviyesinde Şaban veled-i Yusuf bin Ahmed, Ahmed birader-i o, Cemal birader-i o adıyla 3 nefer kaydedilmiştir.¹⁷¹⁸ Zaviye 1576 yılında Ramazan veled-i Ahmed tasarrufunda olup zaviyedar olarak yazılmıştır. Ayrıca zaviyede bu dönem Ahmed veled-i Yusuf ve Kemal veled-i Cemal adında iki nefer bulunmakta olup caba olarak

¹⁷¹⁴ BOA TD, nr. 37, s. 37; BOA TD, nr. 255, s. 356; BOA TD, nr. 387, s. 627; KKA TD, nr. 169, v. 32b, 51b.

¹⁷¹⁵ “Zaviye-i Mevlevihane der nefis-i Samsun”, KKA TD, nr. 33, v. 4a; KKA TD, nr. 583, v. 126b; Öz, 1999, s. 146.

¹⁷¹⁶ BOA TD, nr. 37, s. 479; BOA TD, nr. 54, s. 403; BOA TD, nr. 387, s. 661; KKA TD, nr. 33, v. 24b.

¹⁷¹⁷ BOA TD, nr. 37, s. 351.

¹⁷¹⁸ BOA TD, nr. 54, s. 275; BOA TD, nr. 387, s. 656.

yazılmışlardır.¹⁷¹⁹ 1530 tarihli muhasebe defterinde Bafra kazasında da 4 nefer nüfusa sahip Saru Şeyh zaviyesi kaydedilmiştir. Fakat zaviye hakkında başka bilgi yer almamaktadır.¹⁷²⁰

Saru Şeyh köyünün geliri iki baştan Teceddin zaviyesine vakfedilmiş olmasına rağmen köyde bulunan Saru Şeyh zaviyesinin tasarrufunda bir zaviye çiftliği olduğu anlaşılmaktadır. *Nim* yani yarım çift olduğu belirtilen bu çiftlikte buğday ve arpa yetiştirilmektedir. Muhtemelen caba olarak yazılan zaviyedeki dervişler çiftliği kendileri işletmektedirler. Bu çiftlik zaviyenin *kadimlik yurdu* olarak kendisine verilen yer olmalıdır. Çiftlikten 1514 yılında 200, 1576 yılında 257 akçe gelir elde edilmiştir.¹⁷²¹

3.30. Saru Yakub Zaviyesi

Bayramlı kazasında Kırık İli nahiyesine tabi Saru Yakub köyündedir. Tahrir defterlerinde *zaviye-i der karye-i Saru Yakub* ifadesiyle kayıtlı zaviye Saru Yakub köyünün iskânında rol oynamıştır. Zaviye 1547 yılında ayrı ayrı zaviyedarzade oldukları belirtilen 7 nefer nüfusa sahiptir. Buna karşılık Saru Yakub köyünde zaviyedarzadelerden ayrı 2 nefer nüfus bulunmaktadır. 1613 yılında köyün nüfusu değişmemiş fakat zaviyenin nefer sayısı 39'a çıkmıştır. 39 neferin önceki dönemdeki gibi hangi görevde buldukları tek tek belirtilmemiş topluca zaviyedarzade oldukları yazılmıştır. Zaviye *bir öküzlük yer* tasarruf etmiştir. Buradan 1547 yılında 981 akçe, 1613 yılında ise 720 akçe hâsıl elde etmiştir. Ayrıca bir bab olduğu belirtilen bir değirmene sahiptir. Zaviyenin başka vakıf akarı bulunmamaktadır.¹⁷²²

3.31. Seyyid Kutbeddin Zaviyesi

Seyyid Kutbeddin zaviyesi vakıf ve tahrir defterlerinde yazılırken *zaviye-i Seyyid Kutbeddin der kurb-u mescid-i Samsun* ifadesiyle kaydolmuştur.¹⁷²³ 1485 yılında nefis-i Samsun'da mahallelerden sonra tahrir olan birkaç cemaatten biri de *cemaat-i zaviye-i Seyyid Kutbeddin* ifadesiyle 8 neferden oluşan Seyyid

¹⁷¹⁹ KKA TD, nr. 33, v. 177b; Öz, 1999, s. 146.

¹⁷²⁰ BOA TD, nr. 387, s. 679.

¹⁷²¹ BOA TD, nr. 37, s. 351; BOA TD, nr. 54, s. 275; BOA TD, nr. 387, s. 656; KKA TD, nr. 33, v. 156b, 177b.

¹⁷²² BOA TD, nr. 255, s. 508; KKA TD, nr. 169, v. 131a.

¹⁷²³ BOA TD, nr. 37, s. 474, 483, 508; BOA TD, nr. 54, s. 400, 405; BOA TD, nr. 387, s. 659, 663, 664; KKA TD, nr. 33, v. 3b, 5a, 31b-33a; KKA TD, nr. 583, v. 127a, 127b.

Kutbeddin zaviyesinin cemaatidir. Bu kişilerden biri imam iken diğerleri hakkında bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte bu kişilerin bazıları da şeyh, baba ve seyyid olarak anılmaktadır. Bununla birlikte Seyyid Kutbeddin zaviyesinin cemaatinin bir kısmının Samsun'a tabi Meğde köyünde sakin olduğu anlaşılmaktadır. 1485 yılında köyde *reayayı zaviye-i Seyyid Kutbeddin* olarak ifade edilen 4 kişi kaydedilmiştir. Bunlardan biri yine imam olup *caba* olarak kaydedilmiştir. Köyde kadimlik yurtlarıyla muaf oldukları belirtilen 5 kişi daha bulunmaktadır ki bunlardan Hüseyin veled-i Pir Ali ile Şeyh adındaki 2 kişi zaviyedar Osman veled-i İbrahim köprücü olarak yazılmıştır. Zaviye reayasından ayrı yazılan bu kişilerin Seyyid Kutbeddin zaviyesi ile bir bağlantısı olup olmadığı anlaşılmamaktadır.¹⁷²⁴

16. yüzyılın ilk yarısında nüfusu bir hayli artan Meğde köyündeki Seyyid Kutbeddin reayasından yalnızca bir kişi kalmıştır ki o da Piri veled-i Musa'dır. 1576 yılında köyde yalnızca *mevkuf* olarak yazılan Şaban veled-i Piri kalmıştır.¹⁷²⁵ 1515 yılında Seyyid Kutbeddin zaviyesinde *hizmetkaran-ı zaviye* olarak Mehmed veled-i Ramazan ve Hacı Hızır veled-i Mustafa adıyla 2 nefer kaydedilmiştir. Zaviye ise Mustafa veled-i Pir Nazır tasarrufundadır.¹⁷²⁶ 1576 yılında zaviye hizmetkârlarının sayısı 4'e çıkmıştır. Zaviyedar da bunlar içinde yazılmış olup Sefer veled-i Mustafa'dır.¹⁷²⁷

Seyyid Kutbeddin zaviyesinin tasarrufunda bulunan yerler zaviye civarında yer alan Babacık Bağı ve bir kıta' yer, Gülşehri Bağı Yeri, Yeniçeri Bağı Yeri, Çepni köyünde bir bahçe yeri, Samsun'da bir kıta' yer, Saru Mihmadlar köyünde Şükrü tasarrufunda bulunan iki kıta' yer olarak belirtilmiştir. Ayrıca şehirde Debbağhane Mahallesi'nde bulunan Harab Değirmen Yeri ile Görmelik köyünde bulunan bir değirmen ve zemin de zaviyeye ait yerlerdendir. Zaviyenin kaza merkezinden 1515 yılında 400, 1530 yılında 900 akçe gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1576 yılında 500 akçeye düşmüştür. Zaviyeye ayrıca Kani nahiyesine tabi Oyukça köyünde bulunan Kalo Yoros mezrasının malikâne gelirinin yarısı da vakfedilmiştir. Mezranın 1485 ve 1530 yıllarında 560 akçe olan

¹⁷²⁴ BOA TD, nr. 37, s. 474, 483.

¹⁷²⁵ BOA TD, nr. 54, s. 400, 405; BOA TD, nr. 387, s. 659, 662, 663; KKA TD, nr. 33, v. 31b-33a.

¹⁷²⁶ BOA TD, nr. 54, s. 400, 405; BOA TD, nr. 387, s. 659; Öz, 1991, s. 189.

¹⁷²⁷ KKA TD, nr. 33, v. 3b; KKA TD, nr. 583, v. 127a.

malikâne gelirinin 280 akçesi zaviyeye aittir. 1576 yılında ise 250 akçe gelir elde etmiştir.¹⁷²⁸ Seyyid Kutbeddin zaviyesi 19. yüzyılda hala faal durumdadır.¹⁷²⁹

3.32. Seyyid Nureddin Zaviyesi

Seyyid Nureddin zaviyesi Samsun civarında 15. yüzyılda faaliyette olan zaviyelerdendir. 1485 tarihli tahrir defterinde *zaviye-i Seyyid Nureddin rahmetullah* olarak bahsi geçen zaviyeye Engis nahiyesine tabi Bozmelik köyü iki baştan vakfedilmiştir. Zaviye köyden 648 akçe gelir elde etmiştir.¹⁷³⁰ 16. yüzyıl tahrir defterlerinde zaviyeye dair bir bilgiye rastlanmamaktadır.

3.33. Şahkulu Abdal Zaviyesi

Canik sancağı İskefsir nahiyesi içinde tahrir olmuştur. 1530 yılında 7 neferi bulunan zaviyede 3 hane, 2 mücerred, 1 müderris 1 de imam kaydedilmiştir. 1530 yılında 3.010, 1547 yılında 6.925, 1613 yılında 10.875 akçe gelire sahiptir.¹⁷³¹

3.34. Şeyh Abdullah Zaviyesi

Canik kazasına tabi Şeyh Abdullah köyünde kurulan zaviye 15. yüzyılın ikinci yarısında faaliyettedir. 1455 yılında Şeyh Abdullah köyünde 12 nefer *reaya-i zaviye-i mezkûr* olarak yazılmıştır. Bunlardan ikisi hizmetkâr, ikisi de imamdır. Ayrıca köyde zaviye raiyeti dışında yazılan 6 nefer nüfusu daha bulunmaktadır ki bunlardan ikisi de *hizmetkâr-ı zaviye* olarak yazılmışlardır. Bu kişiler muhtemelen zaviye kurucusu Abdullah'ın çocukları ve akrabalarıdır. Nitekim Şeyh Hasan veled-i Abdullah ve Şeyh Hamza birader-i o olarak yazılanlardan ilki oğlu ikincisi de muhtemelen kardeşidir.¹⁷³² 1485 yılında 29 neferi bulunan köyün nüfusu 1530 yılında 40, 1547 yılında 68 neferden oluşmaktadır. Zaviyeye mensup kişiler muhtemelen toplam nefer sayısı içinde verilmiştir. 16. yüzyıl boyunca da böyle devam etmiştir. Fakat 17. yüzyılın ilk yarısında Şeyh Abdullah köyünde 100 nefer reaya ile birlikte *şeyh-zadegân* olarak yazılan 10 nefer daha bulunmaktadır. Bunlardan 7'si *şeyh* olarak anılmaktadır. Zaviyedeki şeyh ve zaviyedarlar

¹⁷²⁸ BOA TD, nr. 37, s. 474, 483, 508; BOA TD, nr. 54, s. 400, 405; BOA TD, nr. 387, s. 659, 663, 664; KKA TD, nr. 33, v. 3b, 5a, 31b-33a; KKA TD, nr. 583, v. 127a.

¹⁷²⁹ İşlek, 2015, s. 3.

¹⁷³⁰ BOA TD, nr. 37, s. 527.

¹⁷³¹ BOA TD, nr. 387, s. 605; Yediyıldız, 1985, s. 140; Aynı dönemde Koyulhisa'da da bir Şahkulu zaviyesi tespit edilmekte olup 2 nefer nüfusa sahiptir. BOA TD, nr. 387, s. 573

¹⁷³² Yediyıldız-Üstün, 1992, s. 265.

hakkında yalnızca 255 numaralı tahrir defterinde bilgi verilmiştir. Buna göre meşihat Hasan, Şükrullah ve Mehmed tarafından tasarruf edilmektedir. Onlardan sonra ise bu görev *ber vech-i iştirak* üzere Hasan Dede evladından olanlara verilmiş olup ellerinde beratları bulunmaktadır. Şeyh Abdullah köyü iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Köy halkı *niyabet resimleri* ödememiştir. Zaviye köyden 1485 yılında 787, 1530 yılında 1.830, 1547 yılında 3.728, 1613 yılında ise 4.618 akçe gelir elde etmiştir.¹⁷³³

3.35. Şeyh Ahmed Zaviyesi

Şeyh Ahmed zaviyesi Samsun'da Alaçam'a tabi Göçkün köyünde yer almaktadır. Zaviye kurucusunun adı ile anılmakta olup muhtemelen 16. yüzyılda kurulmuştur. 1576 tarihli vakıf ve tahrir defterinde tespit edilen zaviye hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin Ali veled-i Maksud ve Pirzade veled-i Seydi Ahmed tasarrufunda olduğu fakat daha sonra Ali adında biri tarafından *derdest* edildiği anlaşılmaktadır. Burada bahsi geçen Seydi Ahmed'in zaviye kurucusu olması muhtemeledir. Buna göre en azından 16. yüzyılın başlarında hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Şeyh Ahmed zaviyesi kaydedilirken alt kısımda *sipahizadegan* oldukları belirtilen 5 nefer yazılmıştır. Bu kişiler muhtemelen zaviye mensupları olmakla birlikte bunu belirten bir ifadeye rastlanmaktadır. Fakat bu kişilerden birinin babasının Ahmed olması bu kişinin zaviye kurucusu ya da zaviyedarının olması ihtimalini düşündürmektedir. Zaviyenin yalnızca zaviye yakınlarında olması muhtemel bir çift çiftlik tasarruf ettiği anlaşılmakla birlikte kadar gelire sahip olduğu hakkında bir malumata sahip değiliz.¹⁷³⁴

3.36. Şeyh Ali Paşa Zaviyesi

Bafra'ya tabi Uğru Büzük köyünün vakf edildiği Şeyh Ali Paşa zaviyesi defterlerde *vakf-ı Ali bin Akdoğan vakf-ı zaviye-i Şeyh Ali Paşa* şeklinde yazılmıştır. 1576 yılında zaviyenin iki neferi vardır. Ayrıca şeyh ve dervişler elinde 6 zemini bulunmaktadır.¹⁷³⁵

¹⁷³³ BOA TD, nr. 37, s. 109; BOA TD, nr. 387, s. 627; BOA TD, nr. 255, s. 382; KKA TD, nr. 169, v. 57a; Yediyıldız, 1985, s. 125, 140.

¹⁷³⁴ KKA TD, nr. 33, v. 256a; KKA TD, nr. 583, v. 143b.

¹⁷³⁵ BOA TD, nr. 37, s. 775; BOA TD, nr. 387, s. 679; KKA TD, nr. 583, v. 142b; KKA TD, nr. 33, v. 256b, 280b.

15. yüzyılın son çeyreğinde 6 neferden oluşan bir mezra olarak kayıtlı Uğru Büzürk köyünün¹⁷³⁶ toplam geliri 396 akçedir. 1530 yılında 940 akçeye çıkmıştır. Yaklaşık yüzyıl sonra nüfusu ile birlikte köyün geliri de önemli ölçüde artmış 1.744 akçeye çıkmıştır. Belirtilmemekle birlikte muhtemelen köyün gelirinin tamamı zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁷³⁷ 19. yüzyılda Bafra'da adı geçen zaviyeler arasında Şeyh Ali Paşa zaviyesi de yer almaktadır.¹⁷³⁸

3.37. Şeyh Ali veled-i Şeyh İnce Zaviyesi

Bafra'da Üryan Dede ve Hızır İlyas zaviyesi ile birlikte tahrir edilen zaviye 15. yüzyılın ikinci yarısından 1530 yılına kadar Şeyh Ali veled-i Şeyh İnce olarak kayıtlı iken sonraki dönemde yalnızca Şeyh Ali olarak kaydedilmiştir. 1530 yılında 3 neferi bulunan zaviyenin geliri 150 akçedir. 16. yüzyılın son çeyreğinde ise iki katına çıkmış 300 akçe ulaşmıştır.¹⁷³⁹

3.38. Şeyh Aydın Zaviyesi

Kavak nahiyesine tabi Ahurlu köyünde tespit edilmektedir. 1485 yılında faaliyette olan zaviyede *kadimlik yurduyla muaf* yazılan Yusuf veled-i Aydın adında bir nefer kaydedilmiştir. Bahsi geçen kişi muhtemelen zaviye kurucusu Şeyh Aydın'ın oğludur. Bu bağlamda Şeyh Aydın zaviyesinin 15. Yüzyılda kurulduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁴⁰

3.39. Şeyh Bali Zaviyesi

Bafra kazasında tespit edilen zaviye 1530 yılında 4 nefer nüfusa sahiptir. 1576 tarihli TD 33 numaralı defterde *çiftlik-i zaviye, öküz* ifadesiyle kayıtlı çiftlik muhtemelen zaviye çiftliğidir. Zaviye hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi yoktur.¹⁷⁴¹

¹⁷³⁶ 16. yüzyılın ortalarına kadar Uğru mezrası iken sonraki dönemlerde Uğru Büzürk köyü olarak kaydedilmiştir.

¹⁷³⁷ BOA TD, nr. 37, s. 775; KKA TD, nr. 583, v. 142b; KKA TD, nr. 33, v. 256b, 280b.

¹⁷³⁸ Ali Emre İşlek, "XIX. yüzyılın İlk Yarısında Canik Zaviyelerinde Yerine Getirilen Hayri Hizmetler", *Studies Of The Ottoman Domain*, C. 5, S. 9, Augustos 2015, s. 1-10.

¹⁷³⁹ BOA TD, nr. 37, s. 731; BOA TD, nr. 387, s. 679; KKA TD, nr. 33, v. 278a.

¹⁷⁴⁰ BOA TD, nr. 37, s. 554.

¹⁷⁴¹ BOA TD, nr. 387, s. 679; KKA TD, nr. 33, v. 234b.

3.40. Şeyh Çilledar Zaviyesi

Terme kazasına tabi Manastır köyünde kurulmuştur. Zaviye tahrir defterlerinde kaydedilirken *memerr-i nas'da mezar-ı şerif olub menafi' helayik için malikânesiyle hizmet eyleye* notu düşülerek kaydedilmiştir. 1515 yılında zaviyedar Evin Dede veled-i Mehmed olup ayrıca zaviyede *hizmetkaran-ı evlad-ı mezkûr* olarak belirtilen oğulları Mehmed Dede ve Mahmud adlı dervişler kaydedilmiştir. Zaviyedar Evin Dede yarım çift (nim) toprak tasarruf etmekte olup buradan 150 akçe gelir elde etmiştir. 1530 yılında Manastır köyünde Şeyh Çilledar zaviyesine mensup 2 nefer kaydedilmiştir. 1576 yılında ise 7 neferi bulunan zaviyenin hizmetkârı Resul veled-i Mahmud ve Nasuh veled-i Mehmed'dir. Bu dönem zaviye 600 akçe gelire sahip olup divani hâsılı olarak yazılmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi malikâne geliri Şeyh Çilledar'ın yol üzerinde bulunan mezar-ı şerifini ziyarete gelenler için harcanmaktadır.¹⁷⁴² Şeyh Çilledar zaviyesinin 19. yüzyılın ilk yarısında faaliyette olduğu ve zaviyedarlık görevine getirilen Mustafa Halife'nin görevinin "iki baştan talim-i sıbyan itmek" olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁴³

3.41. Şeyh Evren Zaviyesi

Canik Sancağında Bafra kazasına tabi Martakala nahiyesinde bulunan Şeyh Evran/Şeyh Evren köyünde tespit edilen zaviye 15. yüzyılın ikinci yarısında faal durumdadır.¹⁷⁴⁴ Bu dönem zaviyenin Pir Ömer uhdesinde olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin meşihatlık görevi 16. yüzyılda berat-ı hümayun ile önce Saltuk ondan sonra ise oğlu Hasan'a tevcih edilmiştir. Şeyh Evren köyünde 1485 yılında 18 nefer nüfus kaydedilmiştir. Bunlardan bazılarının şeyh olarak anılmalarına bakılırsa zaviyenin köyün oluşmasında ve nüfusun şekillenmesinde etkisi olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısında ise 13'ü hane, 5'i mücerred yazılan köyde nefer sayısı değişmemiştir. 1576 yılında nüfusu 22 nefere çıkan köyde Saltuk adlı kişilere rastlanması zaviyedar ve ailesinin de bu kişiler arasında yer aldığına işarettir. Nitekim yukarıda bahsedildiği üzere zaviye 16. yüzyılın ilk yarısında Saltuk adlı bir kişinin yönetimindedir. Şeyh Evren köyünün iki baştan

¹⁷⁴² BOA TD, nr. 54, s. 250; BOA TD, nr. 387, s. 644; KKA TD, nr. 33, v. 320b; Öz, 1999, s. 145.

¹⁷⁴³ İşlek, 2015, s. 4 (dipnot 14).

¹⁷⁴⁴ Zaviyenin adı Ahi Evran zaviyesinde olduğu gibi tahrir defterlerinde *آهيه* ve *آهيه* şeklinde iki farklı yazım şekli ile karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada kayıtlarda daha fazla olduğundan ikinci yazım şekli tercih edilip Ahi Evren olarak okunmuştur.

geliri zaviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca köyde bulunan Zemin-i Habil’de zaviye tasarrufundadır. Bafra kazasına tabi Şeyh Evran/Şeyh Evren köyü zaviyeye vakfedilmiştir. 1485 yılında geliri yazılmayan köyden zaviye 1530 yılında 1.427 akçe gelir elde etmiştir. 1576 yılında ise 1.275 akçe gelir kaydedilmiştir.¹⁷⁴⁵ 1862 tarihli bir vakıf kaydına göre zaviye 19. yüzyılda faaliyetlerini sürdürmektedir.¹⁷⁴⁶

3.42. Şeyh Habil Zaviyesi

Terme kazasında yer alan zaviye hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. 16. yüzyıl boyunca faaliyette olan zaviye tasarrufunda bir çift zaviye çiftliği bulunmakta olup ne kadar gelir elde ettiği belli değildir.¹⁷⁴⁷ Bununla birlikte bugün Çarşamba’ya tabi Yaycılar köyünde kuruluş tarihi 13. yüzyılın başlarına tarihlenen Şeyh Habil camii zaviyenin de bu noktada yer aldığını ve aynı tarihlerde kurulmuş olabileceğini düşündürmektedir.¹⁷⁴⁸

3.43. Şeyh Halil zaviyesi

Şeyh Halil zaviyesi Arım kazasında Satılmış nahiyesine tabi Erken köyünde tespit edilmektedir.¹⁷⁴⁹ Zaviye 15. yüzyılda kurulmuş olmalıdır. Nitekim 1485 yılında *kadimlik yurdlarıyla* muafiyet tanınan Şeyh Halil zaviyesinin neferleri arasında Şeyh Halil’in çocukları ve kardeşleri yer almaktadır.¹⁷⁵⁰ Zaviye sonraki dönemde muhtemelen harabe haline gelmiştir. Nitekim 1576 yılında Arım kazasında *çiftlik-i zaviye-i Halil Bey* olarak bahsi geçen çiftlik muhtemelen zaviyenin *kadimlik yurdu* olup bu tarihte iki baştan tımara verildiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁵¹ Zaviye elindeki vakıf akarını kaybettiğine göre yok olmuş olmalıdır.

¹⁷⁴⁵ BOA TD, nr. 37, s. 703; BOA TD, nr. 387, s. 679; KKA TD, nr. 33, v. 225b-226a; KKA TD, nr. 583, v. 141b.

¹⁷⁴⁶ VGM, d. 201/38, s. 72.

¹⁷⁴⁷ BOA TD, nr. 387, s. 141; KKA TD, nr. 33, v. 336; Öz, 1999, s. 145.

¹⁷⁴⁸ Fatsa, 2017, s. 317-318.

¹⁷⁴⁹ Öz, 1999, s. 146; Erken köyü tahrir defterlerinde 15. yüzyılda Satılmış-ı Mezid Bey nahiyesine 16. yüzyılda ise Satılmış kazasına tabi geçmektedir.

¹⁷⁵⁰ Mehmed veled-i Şeyh Halil, Mustafa veled-i mezkûr, İbrahim birader-i o ve Ahmed birader-i o. Bkz. BOA TD, nr. 37, s. 225.

¹⁷⁵¹ KKA TD, nr. 33, v. 197b.

3.44. Şeyh Hızır Zaviyesi

Şeyh Hızır zaviyesi Bafra'ya tabi Kolay köyünde muhtemelen 16. yüzyılın başlarında kurulmuştur. Nitekim zaviyeye dair 1485 yılı tahrir defterinde bir bilgiye rastlanmamıştır. 33 numaralı tahrir defterinde Alan Giras köyünden sonra tahrir olmuştur. 1530 yılında 4 nefer kaydedilen zaviyenin 1576 yılında 3 sakini bulunmaktadır. Şeyh Hızır zaviyesi gelir bakımında küçük sayılabilecek zaviyelerden biridir. *Üç öküzlük* olarak tanımlanan bir çiftlik zaviyeye tasarruf olunup 16. yüzyıl boyunca 300 akçe gelir elde edilmiştir.¹⁷⁵² Zaviye daha sonraki dönemlerde Şeyh Hızır Baba adıyla anılmaktadır. 1849 yılına ait bir kayda göre tekke şeyhliği Ahmet, Abdulhamit, Abdülaziz ve Abdülvahit Halife'ye verilmiştir. Onların öncesinde ise tekke postnişini Es-Seyyid Ömer Halife'dir. 19. yüzyılın ikinci yarısında muhasebe kayıtları incelenen tekkenin vakfiyesi bulunmamaktadır.¹⁷⁵³ 19. yüzyıl arşiv kayıtlarından da anlaşıldığı üzere zaviye faaliyetlerini bu dönemde sürdürmeye devam etmiştir.

3.45. Şeyh İbrahim Zaviyesi

Canik sancağında Arım kazasına tabi Bin Kilise/Bey Kilise köyünde kurulmuştur. 1515 yılında zaviye 6 nefere sahipken neferden biri *bennak* olarak yazılmış olup *Ali veled-i o (becay-ı pedereş)* adında bir dervıştır. Bu kişinin zaviye kurucusunun oğlu olması muhtemeldir. Bu bağlamda zaviye muhtemelen 15. yüzyılın sonlarında ya da 16. yüzyılın başlarında kurulmuş olmalıdır. Diğerleri ise mücerred olarak yazılmışlardır ki Ali'nin kardeşleridir. 1530 yılında zaviyede yalnızca 2 kişi kalmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise zaviye nüfusunun bir hayli arttığı ve 22 nefere ulaştığı anlaşılmaktadır. Şeyh İbrahim zaviyesi tahrir defterlerine göre yalnızca *bir ekinlü yer* tasarruf etmekte olup bunun da malikânesiyle *ayende ve revendeye* hizmet edip divanisi tımara ayrılmıştır.¹⁷⁵⁴

3.46. Şeyh İdris Zaviyesi

Şeyh İdris zaviyesi 1397-1398 (H. 800) tarihli vakfiyesine göre bugünkü Ordu sınırlarında olan Piraziz'de kurulmuştur. Vakfin kuruluş amacı vakfiyede

¹⁷⁵² BOA TD, nr. 387, s. 679; KKA TD, nr. 33, v. 262a; MAD, nr. 6041, s. 14; C. EV. 631/31832.

¹⁷⁵³ Maden, 2016, s. 128.

¹⁷⁵⁴ BOA TD, nr. 54, s. 385; BOA TD, nr. 387, s. 655; BOA TD, nr. 37, s. 811; KKA TD, nr. 33, v. 199a-201a; Öz, 1999, s. 146.

“...evladımdan şeyh ve tekyenişin kimesne tekyemize aid rüsum, hukuk, cüz’i ve külli her ne var ise tekyeye misafir olanlara ve ayende ve revendeye ve sayir harca ve kendüsü ma’kul ve münasib gördüğü üzere cemi’lerin kabz edüb sarf eylesün...” şeklinde açıklanmıştır.¹⁷⁵⁵ Vakfiyesinden de anlaşılacağı üzere zaviye 14. yüzyılın sonlarında kurulmuş uzun yıllar faaliyetlerine devam etmiştir. Nitekim 20. yüzyılda zaviyenin faal olduğu ve bazı yeni vakıflar tahsis edildiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁵⁶

Şeyh İdris zaviyesinin meşihatlık ve zaviyedarlığı *evladiyet ve meşrutiyet* üzere tevcih edilmiştir.¹⁷⁵⁷ 16. yüzyılın ilk yarısında zaviye şeyhliği Seydi Han ve Seyyid Ahmed veled-i Ali Dede ve Mustafa veled-i Mahmud Dede ve Seydi Ali veled-i Hüseyin tarafından müşterek olarak yürütülmüştür. 1547 yılında ise Şeyh İdris zaviyesinin meşihatı *ber vech-i iştirak* üzere Seyyid Mahmud veled-i Ali Dede ve Mahmud veled-i Seydi Han ve Seydi İbrahim veled-i Mahmud tasarrufundadır. Ayrıca bu dönem zaviyede Esen veled-i Hasan, Yusuf birader-i o, Hüseyin veled-i Yusuf, Mehmed veled-i o, Yusuf veled-i Ferman adlı 5 zaviyedarzade kaydedilmiştir. Bahsi geçen zaviyedarlar ‘avarızdan muaf tutulmuşlardır.¹⁷⁵⁸ 17. yüzyılın ilk çeyreğine ait 169 numaralı tahrir defterine göre meşihattık bir hayli kalabalık olan dervişler tarafından *ber vech-i iştirak üzere* yürütülmeye devam etmektedir. Sayıca bu kadar fazla olmaları dikkat çekmekle birlikte muhtemelen köyün evlatlık vakıf olarak bu kişilerin tasarrufuna verilmiş olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca bu dönem zaviyedar ve zaviyedarzade oldukları belirtilen Abdurrahman veled-i Mustafa ve kardeşi Emrah ile Hamid veled-i Ali, Mahmud veled-i İbrahim, Ahmed veled-i Hüseyin’de zaviyeye mensup kişilerden olup Şeyh İdris köyünde tahrir olmuşlardır.¹⁷⁵⁹

¹⁷⁵⁵ Yediyıldız, 1985, s. , 140, 141, 143; Mehmet Fatsa, “Karadeniz’de İlk Dönem Türk Zaviyelerine Bir Örnek: Gökçeali Yatırı ve Şeyh İdris Zaviyesi”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 31, Güz 2004, s. 113-124.

¹⁷⁵⁶ Yediyıldız, 1985, s. 141, 143; Fatsa, 2004, s. 119-120.

¹⁷⁵⁷ KKA TD, nr. 169, v. 122b-123a.

¹⁷⁵⁸ BOA TD, nr. 255, s. 496-497.

¹⁷⁵⁹ Tahrir defterinden naklen “Seydi Mahmud veled-i Seydi Han ve Seydi Yahya veled-i Seydi Hasan ve Seydi Mehmed veled-i Seydi Mustafa ve Seydi İdris veled-i Seydi Mustafa ve Seydi İbrahim veled-i Seydi Mehmed ve Seydi Hüseyin veled-i Seydi Ali ve Seydi Han veled-i Seydi Hasan ve Seydi Bali veled-i Seydi Ali ve Seydi İbrahim veled-i Seydi Ali ve Seydi İbrahim veled-i Seydi Emir ve Muhyişah veled-i Ali ve Ahmed veled-i Halil Şeyh”. KKA TD, nr. 169, v. 122b-123a.

1455 yılında Bölük-i Davud Kethuda'da Gökçeali köyünde Şeyh İdris zaviyesinin reayası olarak kaydedilen 4 nefer yazılmıştır.¹⁷⁶⁰ Ayrıca zaviyenin bulunduğu Şeyh İdris köyü kalabalık nüfusuyla dikkat çekmektedir.¹⁷⁶¹ 1455 yılında Şeyh İdrislü köyünde *zaviyedar* olarak yazılan 27 nefer yazılmıştır. Bu kişilerin içinde Şeyh İdris veled-i Şeyh Ali zaviyedar iken bir hademe 2 zaviye hizmetkârı bir de cami imamı bulunmaktadır.¹⁷⁶²

1485 yılında Şeyh İdris köyü tahrir olurken köyün nüfusu altında *el-muaf kadimlik yurtlarıyla eşerler* başlığı altında 10, *reayayı Şeyh İdris an karye-i mezkûre* başlığı altında 13 nefer yazılmıştır. Köyün nüfusu bunlarla birlikte toplamda 38 neferdir. Her ne kadar ayrı ifade edilse de Şeyh İdris köyü zaviye etrafında şekillenmiş yerleşim yerlerinden biridir. Zamanla nüfusun artmasıyla muhtemelen zaviye mensupları ile köy halkı ayrı kaydedilmiş olmalıdır. Nitekim köy ahalisi içinde şeyh olarak anılan kişilerin bulunması bunu destekler niteliktedir. Ayrıca bu dönem Şeyh İdris reayası olarak yazılanların *mefruz* oldukları belirtilmiştir.¹⁷⁶³ 1530 yılında Şeyh İdris köyünün nüfusunun bir hayli arttığı görülmektedir. 126 nefer kaydedilen köyde önceki dönemin aksine neferler toplu olarak kaydedilmiş Şeyh İdris reayasına dair bir bilgi verilmemiştir.¹⁷⁶⁴ 16. yüzyılın ortalarında köyün toplam nüfusu 152 nefer kaydedilmiş olup bunların içinde zaviyedarzade olan 5 nefer de bulunmaktadır. Buna karşılık 15. yüzyılda olduğu gibi bu tahrir de de muaf oldukları belirtilen ve muhtemelen Şeyh İdris raiyeti olan 24 nefer ayrıca yazılmıştır. Bu neferler içinde Ahmed, Hasan ve Mahmud adlı kişiler Şeyh İdris zaviyesinin zaviyedarları olup 'avarızdan muaf yazılmışlardır.¹⁷⁶⁵ 1613 yılında Şeyh İdris köyünde 139 nefer nüfus kaydedilmiştir. Ayrıca *el-mevkuf* olarak yazılan 5 nefer de köyde kaydedilmiştir. Bu kişilerin kim oldukları belli olmamakla birlikte Şeyh İdris zaviyesinin raiyeti köyün nüfusu içinde yazılmış olmalıdır. Nitekim önceki dönemin aksine bu dönem zaviye raiyeti ayrıca yazılmamıştır.¹⁷⁶⁶

¹⁷⁶⁰ Bahaeddin Yediyıldız-Ünal Üstün, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları-I (1455 Tarihli Tahrir Defteri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 51.

¹⁷⁶¹ Şeyh İdris köyünün tabi olduğu Bozat nahiyesi 16. yüzyılda Canik sancağı sınırları içinde iken 17. yüzyılda Karahisar-ı Şarki içinde tahrir olmuştur. BOA TD, nr. 37, s. 145; BOA TD, nr. 255, s. 496-497; KKA TD, nr. 169, v. 122b-123a.

¹⁷⁶² Yediyıldız-Üstün, 1992, s. 56-57.

¹⁷⁶³ BOA TD, nr. 37, s. 145.

¹⁷⁶⁴ BOA TD, nr. 387, s. 628.

¹⁷⁶⁵ BOA TD, nr. 255, s. 496-497.

¹⁷⁶⁶ KKA TD, nr. 169, v. 122b-123a.

Şeyh İdris zaviyesinin vakıfları evladiyet ve meşrutiyet üzere zaviyeye şeyh olanların tasarrufundadır. Zaviyenin vakıfları arasında şüphesiz en önemlisi bulunduğu köydür. Nitekim Şeyh İdris / Şeyh İdrislü köyü iki baştan zaviyeye vakfedilmiş olup 1485 yılında 318 akçe gelire sahipken 1530 yılında 3.740 akçe hâsıl yazılmıştır. 16. yüzyılın ortalarında zaviyenin bu köyden elde ettiği gelirden önemli bir artış görülmektedir. Nitekim 1547 yılı tahririne göre zaviye Şeyh İdrislü köyünden 5.887 akçe hâsıl elde etmiştir. 17. yüzyılda Şeyh İdrislü olarak anılmaya devam eden köyün iki baştan hâsılı 7.330 akçeye çıkmıştır. İki baştan tasarruf ettiği köylerden biri de Bayramlı nahiyesine tabi Kayabaşı köyü olup 1485 yılında 240, 1530 yılında 270, 1547 yılında 400 akçe gelir elde edilmiştir. Milas nahiyesine tabi Hevekse mezrasının malikâne gelirini tasarruf eden zaviye 1485 yılında 174 akçe gelir elde etmişken 1530 yılında 570 akçe gelire sahip olmuştur. 1547 yılında köy olarak tahrir olan Hevekse'den zaviyenin elde ettiği gelir 500 akçeye düşmüştür. 17. yüzyılda Hevekse köyünün malikânesinden zaviye 780 akçe gelire sahip olmuştur.¹⁷⁶⁷ Zaviyenin gelirinde yüzyılı aşkın zaman içinde ciddi bir artış yaşanmıştır. Nitekim 15. yüzyılın ikinci yarısında vakıflardan elde ettiği toplam geliri 732 akçe iken 17. yüzyılın ilk yarısında 8.110 akçe hâsıla sahip olduğu anlaşılmaktadır. En önemli artış zaviyenin de içinde bulunduğu Şeyh İdris köyünde gerçekleşmiştir.

3.47. Şeyh İshak Zaviyesi

Samsun kaza merkezinde 16. yüzyılın başlarında kurulmuştur.¹⁷⁶⁸ Zaviyeye dair ilk bilgilerimiz 1514-1515 tarihli tahrir defterine dayanmaktadır. Meğde köyünden sonra yazılan zaviyelerden biridir. Muhtemelen zaviye burada yer almaktadır. Bu dönem 2 nefere sahip olan Şeyh İshak zaviyesinin meşihatı Seydi Ali veled-i Ferman olup bir çift toprağa sahiptir. Zaviyenin hâsılı 16. yüzyılın ilk yarısında 300 akçedir. Vakıf defterinde yalnızca adı geçen zaviye hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. 1576 tarihli tahrir defterine göre ise zaviyenin meşihatlık görevinin Seydi Ali veled-i Hasan Şah tarafından derdest edildiği anlaşılmaktadır. Bu dönem *mevkuf* olarak yazılan 2 kişiden biri çift diğeri bennak

¹⁷⁶⁷ BOA TD, nr. 37, s. 14, 145-146; BOA TD, nr. 387, s. 607, 627, 628; BOA TD, nr. 255, s. 264, 496-497; KKA TD, nr. 169, v. 122b-123a, 183a; Yediyıldız, 1985, s. 143.

¹⁷⁶⁸ Öz, 1999, s. 146.

tasarruf etmektedir. Zaviyenin geliri ise 2 kilelik bir zemin olup hâsılı 450 akçedir.¹⁷⁶⁹

3.48. Şeyh Miskince Zaviyesi

Canik sancağında Bazarlu nahiyesinde. Tahrir defterlerinde *mezra-i Şeyh Miskince Zaviyesi vakf-ı Emirze Bey* ifadesiyle bahsi geçmektedir. 1530 tarihli TD 387 ve 1576 tarihli TD 33 numaralı defterlere göre Şeyh Miskince Zaviyesi mezrası iki baştan Emirze Bey zaviyesine vakfedilmiştir. Mezrada daha öncesinde kurulan ve buraya adını vermiş olan Şeyh Miskince zaviyesi muhtemelen kullanılamaz hale gelmiş, mezranın gelirleri de başka bir zaviyeye devredilmiştir.¹⁷⁷⁰

3.49. Şeyh Murad Zaviyesi

Eyalet-i Rum'da Şeyh Murad adıyla kurulmuş olan zaviyelerden biri de Bayramlı kazasına tabi Bedirlü nahiyesinde yer almaktadır. Zaviye Bedirlü nahiyesine tabi Kaya Dibi köyünden sonra tahrir olmuştur. 1530 yılı muhasebe defterinde zaviyeye tesadüf edilmemekle birlikte Kaya Dibi köyüne tabi 3 neferi bulunan Şeyh Murad mezrası dikkat çekicidir. Muhtemelen mezraya adını veren Şeyh Murad tarafından 16. yüzyılın ikinci yarısına gelmeden burada bir zaviye kurulmuştur. Nitekim 1547-1548 tarihli tahrir defterinde Kaya Dibi köyünden sonra *zaviye-i Şeyh Murad* başlığı altında kaydedilmiş 10 nefer bulunmaktadır. Bununla birlikte *ber-mucab-i 'atik* olarak belirtilen zaviyenin önceden Şeyh Murad'ın oğlu Mustafa'nın idaresinde olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Mustafa'dan sonra Yakub'un zaviyedar olduğu zaviyede 2 kişi de zaviyedarzade olarak yazılmıştır. Ayrıca zaviyedar ile birlikte 3 kişi "merg/berg?" notu ile kaydedilmiştir. Gelirlerine dair ayrıntılı bilgi bulunmayan zaviyenin hâsılı ise 720 akçedir.¹⁷⁷¹

17. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir defterinde Şeyh Murad zaviyesinin önceki dönemi hakkında tekrar eden bilgilere rastlanmaktadır. Nitekim bu deftere göre

¹⁷⁶⁹ BOA TD, nr. 54, v. 405-406; BOA TD, nr. 387, s. 663; KKA TD, nr. 583, v. 130a.

¹⁷⁷⁰ BOA TD, nr. 387, s. 679; KKA TD, nr. 33, v. 264a.

¹⁷⁷¹ 255 numaralı defterde zaviyeden hemen sonra 17 neferden oluşan "abdal" zümresi "kadimlik yurdlarıyla zaviyedarlardır" ifadesiyle kaydedilmiştir. Şeyh Murad zaviyesi ile bir bağlantısı olup olmadığı anlaşılmayan abdalların "iki ekinli yer" tasarruf ettikleri belirtilmiştir. 1613-1614 yıllarında "muahallefat-ı abdal" başlığı altında yazılan kişilerin sayısı 17 nefere çıkmıştır. Bkz. BOA TD, nr. 255, s. 429; BOA TD, nr. 387, s. 619.

zaviyenin zaviyedarının *defter-i 'atik* ifadesiyle ilk önce Mustafa veled-i Şeyh Murad olduğu belirtilmiştir. Zaviyenin meşihatlığının ise Derviş Yusuf, Yakub, Ali, İzzeddin, İbrahim veledan-ı Şah tarafından müşterek olarak yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde ise zaviye şeyhi Derviş Ali tasarrufundadır. 1613-1614 tarihlerinde zaviye mensubu kişilerin sayısında önemli bir artış yaşandığı görülmektedir. Bennak, caba ve mücerred olarak yazılan bu kişiler 22 neferden oluşmaktadır. Zaviyenin bu dönemdeki hâsılı ise değişmemiştir.¹⁷⁷²

17. yüzyılda önceki dönem kaynaklarında tesadüf olunmayan bir durum karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Şemseddin nahiyesine tabi Bostanlu köyünde de *zaviye-i Şeyh Murad der tasarruf Mustafa veled-i Şeyh Murad zaviyedar baberat-ı sultani ber-muceb-i defter-i 'atik* başlığı altında 14 nefer kaydedilmiştir. Bu durum Bostanlu köyünde Şeyh Murad'ın halifeleri tarafından ayrı bir zaviye kurulmuş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Şeyh Murad evladının bir kısmı bir sebeple Kaya Dibi köyünden ayrılarak Bostanlu köyüne göç etmiş olabilir. Ya da burada yeni bir zaviye kurulduktan sonra çevreden Şeyh Murad'a bağlı dervişler zaviyeye yerleşmiş olmalıdır. Tüm bu ihtimallere rağmen Bostanlu köyünde Şeyh Murad zaviyesi adı altında kayıtlı 14 neferi açıklayacak ekstra bir bilgiye rastlanmamıştır. Ayrıca Bostanlu köyünde bahsi geçen Şeyh Murad zaviyesinin hâsılı 950 akçe olup birde zaviyedarlar tasarrufunda bulunan bir zemin kaydedilmiştir.¹⁷⁷³

3.50. Şeyh Mustafa Zaviyesi

Osmanlı döneminde Tirmedos olarak geçen Samsun'un Terme ilçesinde kurulmuştur. 15. yüzyılın ikinci yarısında faal olan zaviye Belhan köyünde yer almaktadır. 1485 yılında köyde *hizmetkaran-ı zaviye-i Şeyh Mustafa* başlığı altında 4 nefer kaydedilmiştir. Bunlardan biri imamdır fakat zaviyedar ya da zaviyenin kimin yönetiminde olduğuna dair bir malumat yoktur. Köyde bulunan ve kadimlik yurtları olan 4 çiftlik yer ve zemin zaviyenin tasarrufuna verilmiştir. 1514 yılında köydeki yurtlarından 1.165 akçe gelir elde etmişlerdir. Zaviye muhtemelen 16. yüzyılın ilk yarısında kullanılmaz olmuştur. Nitekim 1530 tarihli muhasebe defterinde köye rastlanmasına rağmen zaviye bahsi geçmemektedir.¹⁷⁷⁴

¹⁷⁷² KKA TD, nr. 169, v. 82a-82b..

¹⁷⁷³ KKA TD, nr. 169, v. 106a-106b.

¹⁷⁷⁴ BOA TD, nr. 37, s. 255; BOA TD, nr. 5, s. 283-286; BOA TD, nr. 87, s.

3.51. Şeyh Saltuk Zaviyesi

Şeyh Saltuk zaviyesi bugün Ordu'nun Kumru ilçesine bağlı Çokdeğirmen köyünde muhtemelen 15. yüzyılda kurulmuştur. 1485 yılında Satılmış ve Bayramlı vilayetinde Satılmış-1 Mezid Bey nahiyesine tabi Çokdeğirmen köyünde kaydedilmiştir. Şeyh Saltuk zaviyesine *kadimlik yurdlarıyla* muafiyet verilmiş olup bu dönem zaviyede Pir Dede veled-i Şeyh Sinan, Tutan birader-i mezkûr ve Basri veled-i Mehmed adında 3 nefer kaydedilmiştir. Sonraki dönem kaynaklarında zaviyeye dair bir bilgiye rastlanmamıştır.¹⁷⁷⁵

3.52. Şeyh Savcı Zaviyesi

Canik sancağında Arım kazasında Şeyh Savcı adıyla bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır. Arım kazasına tabi Taş Demür köyünde tahrir olan zaviyeye ilk defa 16. yüzyılın başlarında rastlanmaktadır. Zaviyedarlık 16. yüzyıl boyunca Mehmed adlı dervişin tasarrufundadır. Zaviyede kayıtlı nefer bulunmamaktadır. Şeyh Savcı zaviyesi iki baştan tasarruf ettiği bir çift zaviye çiftliğine sahiptir. Fakat ne kadar gelir elde ettiği belli değildir.¹⁷⁷⁶

3.53. Şeyh Tonbak Zaviyesi

Bafra kazasında Bazar-1 Güründür nahiyesine tabi Hüseyinlü köyünde kurulan zaviye 15. yüzyılın ikinci yarısında faal durumdadır. 1485 yılında *kadimlik yurdlarıyla muaf* yazılan Şeyh Tonbak zaviyesinin sakinleri 3 neferdir. Zaviye Derviş Mehmed tasarrufunda olup bir çiftlik tasarruf etmektedir ki muhtemelen bu kadimlik yurt olarak bahsi geçen yerdir. Bu çiftliği zaviyenin sakinleri kendileri işletmektedirler. Nitekim dervişlerden biri *ekinlü* olarak kaydedilmiştir. Zaviyenin tasarrufundaki çiftlik 1530 yılında bir çift olarak belirtilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar Şeyh Tonbak zaviyesinin gelirinin ne kadar olduğu anlaşılmamaktadır. 1576 yılında ise 500 akçe gelire sahiptir. Bu dönem zaviye şeyhi berat-ı hümayun ile Mehmed veled-i Hasan olmuştur.¹⁷⁷⁷

¹⁷⁷⁵ BOA TD, nr. 37, s. 226.

¹⁷⁷⁶ 1514 yılı tahririnde Taş Demür köyü Tirmedos kazasına tabi iken sonradan Arım kazasına tabi olmuştur. BOA TD, nr. 54, s. 277; BOA TD, nr. 387, s. 649; KKA TD, nr. 33, v. 193b; Öz, 1999, s. 146.

¹⁷⁷⁷ BOA TD, nr. 37, s. 680; BOA TD, nr. 387, s. 679; KKA TD, nr. 33, v. 221a; KKA TD, nr. 583, v. 263.

3.54. Şeyh Turmuş Zaviyesi

Samsun'da kurulan Şeyh Turmuş zaviyesinin yeri tam olarak bilinmemekle birlikte zaviyeye vakfedilen Samsun kazasında Kani nahiyesine tabi Akça Kâfir köyünde bir zaviye çiftliğinin bulunması zaviyenin burada ya da yakınlarda bir yerlerde kurulmuş olabileceğini düşündürmektedir. Akça Kâfir köyünün malikânesi Şeyh Turmuş zaviyesine vakfedilmiş olup 1530 yılında 360 akçe gelir yazılmıştır.¹⁷⁷⁸

3.55. Şeyh Tuti Zaviyesi

Canik sancağına tabi Kavak kazasında Virancık köyünde kurulmuştur. Zaviye muhtemelen 16. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. 1530 yılında Şeyh Tuti zaviyesi 2 nefere sahiptir. 1576 yılında 4 neferi kayıt altına alınan zaviyenin neferlerinden Şehsuvar veled-i Davud *caba* Kemal veled-i Yakub *nim çift*, Seydi Ahmed veled-i Şehsuvar ve Veli veled-i Tuti *mücerred* olarak yazılmıştır. Kemal veled-i Yakub berat-ı hümayun ile zaviyedar tayin edilmiştir. Zaviyedeki dervişlerin tasarrufunda bulunan toprakları ekip biçtikleri ve geçimlerini bu şekilde sağladıkları anlaşılmaktadır. Çünkü zaviyeye ait bir vakıf kaydı yoktur. Şeyh Tuti zaviyesinin dervişlerinin 1576 yılında toplam hâsılı 156,5 akçedir. 1744 yılında zaviyenin zaviyedarları Ali ve Mehmed adında iki kişidir. Bu bağlamda zaviyenin 18. yüzyılda faal olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁷⁹

3.56. Şeyh Tursun Zaviyesi

Şeyh Tursun zaviyesine yalnızca 1576 tarihli 33 numaralı tahrir defterinde rastlanmaktadır. Bafra kazasında *çiftlik-i zaviye-i Şeyh Tursun* ifadesiyle bahsi geçen zaviye hakkında başka bilgi yoktur. Tahrir defterinde Şeyh Bali zaviyesinden hemen sonra yer almaktadır.¹⁷⁸⁰

3.57. Şeyh Ulaş (Udaş) Zaviyesi

Canik sancağında Emlak nahiyesine tabi Şeyh Ulaş köyünde yer almaktadır.¹⁷⁸¹ Emlak nahiyesine tabi Taskoy köyünde Hoca Hosun mezarının

¹⁷⁷⁸ BOA TD, nr. 37, s. 497; BOA TD, nr. 387, s. 664; KKA TD, nr. 33, v. 4b; KKA TD, nr. 583, v. 127b; Öz, 1999, s. 146.

¹⁷⁷⁹ BOA TD, nr. 387, s. 697; KKA TD, nr. 33, v. 42b; SAD, nr. 2, s. 11/4, 11/5.

¹⁷⁸⁰ KKA TD, nr. 33, v. 234b.

¹⁷⁸¹ BOA TD, nr. 387, s. 679;

malikâne gelirinin yarısı zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında 152 akçelik malikâne geliri bulunan mezradan zaviye 76 akçe gelir elde etmiştir.¹⁷⁸²

3.58. Taceddin Bey Zaviyesi

Canik sancağında bugün muhtemelen bugün Çarşamba sınırları içinde kurulmuştur.¹⁷⁸³ Zaviye Taceddin Bey olarak anıldığına göre Taceddinoğulları Beyliğinin kurucusu adına inşa edilmiş olmalıdır. Bu bağlamda Osmanlı'dan önce kurulan zaviyelerden biri olması muhtemeldir. 15. yüzyılın ikinci yarısında zaviye Derviş Mehmed tasarrufundadır. 16. yüzyılda ise oğlu Derviş Receb zaviye yönetiminden sorumlu gözükmektedir. 1485 yılında Taraf-i Erim-i Kireçlü nahiyesine tabi olan fakat 16. yüzyılda Erim/Arım kazası sınırları içinde yer alan Saru Şeyh köyü iki baştan Taceddin Bey zaviyesine vakfedilmiştir. Saru Şeyh köyünde yer alan 4 çift çiftlikte muhtemelen köyü iki baştan tasarruf hakkına sahip Taceddin Bey zaviyesine aittir. 1485 yılında 1.416 akçe gelire sahip zaviye 16. yüzyılın ilk yarısında 1.358 akçe gelir elde etmiştir. 1576 yılında ise köyün hâsılı 1.526 akçedir. Zaviyenin geliri yüzyıllık zaman diliminde çok fazla değişikliğe uğramamıştır. Erim kadısına yapılan arz ile de köyün *zaviyelik üzere* vakfedildiği ve bu doğrultuda deftere kaydedildiği anlaşılmaktadır. Zaviye köyden elde ettiği gelir ile ayende ve revendeye hizmet etmiştir.¹⁷⁸⁴ Ayrıca zaviye ile bir ilgisi olup olmadığı anlaşılmamakla birlikte 1642 tarihli tahrir defterinde Zeytun nahiyesine tabi Oruç köyünün Taceddin Paşa vakfı olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁸⁵

3.59. Üryan Dede Zaviyesi

Bafra'da inşa edilen zaviyelerden biridir. 1492 yılında 2 nefer bulunan zaviyenin tasarrufu Derviş Ali elindedir. Bir asra yakın bir zaman sonra Üryan Dede zaviyesinin şeyhi berat-ı hümayun ile Mehmed ve Osman tasarrufundadır. Bir çift, bir müzevvec, beş mücerred ile zaviyenin nüfusu 7 neferdir. Bu bağlamda zaviyede yaşayan dervişlerin tarımla uğraştıkları söylenebilir.¹⁷⁸⁶ Bafra kazası ile

¹⁷⁸² BOA TD, nr. 37, s. 712; BOA TD, nr. 387, s. 672, 679; KKA TD, nr. 33, v. 258b, 269b; Öz, 1999, s. 147.

¹⁷⁸³ Öz, 1999, s. 146.

¹⁷⁸⁴ KKA TD, nr. 33, v. 177b

¹⁷⁸⁵ BOA TD, nr. 776, s. 142.

¹⁷⁸⁶ BOA TD, nr. 37, s. 731; BOA TD, nr. 387, s. 679; KKA TD, nr. 33, v. 277b.

birlikte Osmanlı coğrafyası içinde Üsküp, Seyitgazi’de de aynı adla bir zaviye bulunduğu bilinmektedir.¹⁷⁸⁷

15. yüzyılın sonlarında zaviye tasarrufunda bir çiftliği ve bir zemin bulunan Üryan Dede zaviyesinin 1530 yılında hâsılı 600 akçedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında bir çift çiftlik ve zaviye tasarrufunda iki zemin ile zaviyenin geliri 700 akçeye yükselmiştir.¹⁷⁸⁸

4. Çorum Sancağı

4.1. Abdal Ata Zaviyesi

Anadolu’nun nüfuzlu kişilerinden biri olan Abdal Ata 13. yüzyılda yaşamıştır. Şeceresi “Seyyid Mehmed b. Şeyh Receb b. Şeyh Mahmud b. Abdalata b. Şeyh Toklu b. Şeyh Burhan” olarak verilen Abdal Ata, zaviye ile aynı köyde bulunan türbesinde medfundur.¹⁷⁸⁹ Hacı Bektaş-ı Veli ve Hacı Bayram Veli gibi mutasavvıflara verilen *kutb* unvanının Abdal Ata içinde kullanılmıştır. Tahrir defterlerinde de Abdal Ata’dan “kutbu’l-büdela” ve “kutbu’l-‘arifin” olarak bahsedilmektedir. Bu unvanın çok sık kullanılması onun dönemin tanınan şeyhlerinden biri olduğunu işaret etmektedir.¹⁷⁹⁰

Otman Baba menakıbnamesi ile Şeyh Muhyiddin Çelebi’nin divanında Abdal Ata’dan Kalenderi dervişi olarak bahsedilmektedir. Yesevilik ile de bağlantısı olduğu düşünülmele birlikte Abdal Ata zaviyesi sonraki dönemlerde önemli Bektaşî zaviyelerinden biri olmuştur.¹⁷⁹¹ Abdal Ata zaviyesine dair bilinen en eski

¹⁷⁸⁷ Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 129-130.

¹⁷⁸⁸ BOA TD, nr. 37, s. 731; BOA TD, nr. 387, s. 679; KKA TD, nr. 33, v. 277b.

¹⁷⁸⁹ Abdal Ata zaviyesi hakkında ayrıca bkz. Sadullah Gülten, “Çorum’da Kalenderi Geleneğinden Bir Abdal: Kutbu’l-Büdela Abdal Ata ve Zaviyesi”, *Türk Tarihine Dair Yazılar II: Kerkük Çok Irak Değil Prof. Dr. Eşref Buharalı’ya Armağan*, Ed. Alparslan Demir-Tuba Kalkan-Eralp Erdoğan, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 423-435; Abdulkadir Dünder, “Abdal Ata Zaviyesi” *Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çorum Sempozyumu(23-25 Kasım 2007)*, Yay. Haz. M. Mahfuz Söylemez-Mesut Okumuş-İrfan Yiğit, C. II, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2008, s. 961-991; Aysemin Çanak (Erten), *Abdal Ata Zaviyesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2013; Neşet Köseoğlu, “Tarihte Çorum Köyleri: Abdalata”, *Çorumlu Dergisi*, S. 14, 1939, s. 416-427; Haksever, 2008, s. 70-77; C. EV. 48/2378; C. EV. 249/12458; C. EV. 599/30230; Haksever, 2008, s. 71; Korkmaz, 2003, s. 121.

¹⁷⁹⁰ C. EV. 48/2378; C. EV. 249/12458; Kurt, 1993, s. 258; Kullanılan bu tabirler hakkında bkz. Gülten, 2017, s. 426-428.

¹⁷⁹¹ Ocak, 2016, s. 160; Gülten, 2017, s. 425; Kurt, 1993, s. 258; Haksever, 2008, s. 70.

belge 1419 yılına ait bir dava kayıdır.¹⁷⁹² Zaviyeye dair tahrir defterlerinden 1455 yılından itibaren bilgi edinilmektedir.¹⁷⁹³

Abdal Ata 13. yüzyılda Çorum'a geldikten sonra irşat faaliyetlerini yürütebilmek için eski bir yerleşim yeri olan Yakacık/Yanacık köyünde zaviyesini kurmuştur. Tahrir defterlerinde Abdal Ata olarak geçen zaviye bazı kaynaklarda Abdal Ata Sultan olarak yer almaktadır. Bununla birlikte zaviyenin bulunduğu Yakacık köyü sonradan Abdal Ata ve Ata Sultan olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁷⁹⁴ Zaviyenin bulunduğu köyün adı her ne kadar sonraki dönemlerde Yakacık olarak bilinse de tahrir defterlerinde Yanacık olarak okunmaktadır. Tahrir defterlerinde Çorum'a tabi Yanacık köyünden ayrı bir de Yakacık olarak okunan köy bulunmaktadır. Yanacık köyünün iki baştan hâsılını tasarruf eden zaviye Yakacık köyünde ise 8 müdlük yer olan Zemin-i Asude Hatun adlı yerin bütün hakkına sahiptir. TD 444 numaralı defterde ise Asude Hatun zeminin bulunduğu köy Yabacık olarak yazılmıştır. Yanacık köyüne dönecek olursak 1455 yılında 23 nefer nüfusu bulunmaktadır. 1520 yılında büyük bir nüfus artışı yaşayan köyde *ez-hub-ı şevendegan, Abdal Ata* ifadesi altında Seydi Çelebi (şeyh-i zaviye), Seydi Mehmed birader-i o, Nurullah veled-i o ve Cafer birader-i o adıyla kayıtlı 4 nefer tespit edilmektedir. İyi, hoş, güzel anlamına gelen bu ifadeyle kaydedilen kişiler 1576 yılında 10 nefere çıkmıştır. Bunlardan biri *an evlad-ı Abdal Ata* olarak ayrıca belirtilen zaviye şeyhi Seydi Halil Baba'dır.¹⁷⁹⁵ 16. yüzyılda Abdal Ata zaviyesinin vakıf akarlarından olan Hoca köyü ile Büğdüz köyü ayende ve revendeye hizmet etmesi ve *devam-ı devlet* duasının sürekliliğini sağlaması karşılığında Halifü'l-meşayih Abdal Ata oğlu Seydi İbrahim tasarrufuna

¹⁷⁹² Köseoğlu, 1939, s. 416; Dündar, 2008, s. 966-967; Haksever, 2008, s. 75; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 112.

¹⁷⁹³ Kaynak: MAD, nr. 354, s. 145, 155-158, 231; BOA TD, nr. 2, s. 245, 254, 255; BOA TD, nr. 19, s. 211-213, 220; BOA TD, nr. 79, s. 285-288; BOA TD, nr. 444, s. 15-16, 23, 43-44, 310; BOA TD, nr. 155, s. 184-185; BOA TD, nr. 998, s. 636; BOA TD, nr. 387, s. 392, 395, 414, 420, 469; BOA TD, nr. 322, s. 140, 186-187, 188-189, 195-196; KKA TD, nr. 10, v. 187b-188a; KKA TD, nr. 12, v. 199a-200b, 202a, 203a, 205a-205b, 209a; KKA TD, nr. 16, v. 172b; KKA TD, nr. 38, v. 21b, 43b-44b, 46a, 47b, 48a, 63a-63b, 63b-64a, 203a, 204a, 242b, 243b; KKA TD, nr. 583, v. 71a, 72b, 72a, 72b, 124b, 138a-138b; EV. d. 14139, s. 2; C. EV. 599/30230.

¹⁷⁹⁴ Dündar, 2008, s. 963; Gülten, 2017, s. 430; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 112; Kurt, 1993, s. 258-259; Yılmaz Kurt, "Çorum Sancağı Kişi Adları (XVI. yüzyıl)", *BELLETEREN*, C. LIX, S. 224, Nisan 1995, s. 90; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 90; Haksever, 2008, s. 70.

¹⁷⁹⁵ MAD, nr. 354, s. 145, 155-156; BOA TD, nr. 444, s. 23; KKA TD, nr. 38, v. 21b, 43b-44a; Gülten, 2017, s. 429-430.

verilmiştir. İskilib'e tabi Abarcı namı diğer Arucak köyü de yine Seydi İbrahim tasarrufundadır.¹⁷⁹⁶

1455 tarihli TD 2 numaralı deftere göre zaviyenin Hüseyin-abad'a tabi Maşar köyündeki hissesi Mehmed veled-i Abdal Ata tasarrufundadır. Bahsi geçen kişinin Abdal Ata evladından olduğu ve babasının Abdal Ata'nın adını yaşattığı anlaşılmaktadır. Köyde yaşayan Şeyh Yusuf ve Mustafa veled-i Hüseyin Fakih adında 2 nefer ise şeyh ve fakih olarak anılmalarına bakılırsa zaviye ile bağlantılı olmalıdırlar. Yine Sincan köyündeki malikâne hissesinin de Abdal Ata evladından Seydi Mehmed veled-i Receb tasarrufunda olduğu görülmektedir. Bu kişi zaviye kurucusunun adını yaşatan Abdal Ata'nın kardeşidir. Ayrıca köyde kayıtlı nüfusun bazılarının derviş, fakih, şeyh gibi unvanlar taşımaları Sincan köyünde yaşayanların da zaviye ile bir bağlantısı olabileceğini düşündürmektedir. Sonraki dönemlerde köy olarak karşımıza çıkan Taş Büged mezrası da iki baştan Seydi Mehmed veled-i Receb'in tasarrufunda olan yerlerdendir. Mezranın geliri yazılırken "ma' yörükân" ifadesiyle kaydedilmiştir.¹⁷⁹⁷

15. ve 16. yüzyılda Abdal Ata zaviyesinde kaç kişinin yaşadığı ve vazifelilerin kimler olduğu konusunda bilgilerimiz sınırlıdır.¹⁷⁹⁸ 1443 yılında Abdal Ata zaviyesinin şeyhi Seyyid Mehmed bin Şeyh Receb¹⁷⁹⁹ iken 1520 yılında zaviyenin meşihatı Sultan Selim Han berat-ı ile Seydi Çelebi'ye tevcih edilmiştir.¹⁸⁰⁰ 1576 yılında ise meşihatlık Mustafa adlı kişinin tasarrufundadır. Onun yardımcısı olarak ise Hüseyin, cabi olarak görev yapmaktadır.¹⁸⁰¹

Zaviye 18. yüzyılda faaliyette olup vakfın mütevellisi yüzyılın ilk yarısında Abdal Ata evladından Şeyh Hüseyin iken ikinci yarısında Seyyid Ali Çelebi ibn Ahmed'dir.¹⁸⁰² Zaviye şeyhi "ehl-i sünnet" olduğu için Abdal Ata zaviyesi 1826 yılı sonrasında kapatılmamış ve varlığını korumaya devam etmiştir.¹⁸⁰³ Zaviyeden günümüze cami, türbe ve şadırvan kalmıştır.¹⁸⁰⁴

¹⁷⁹⁶ BOA TD, nr. 444, s. 43; BOA TD, nr. 387, s. 395, 414; KKA TD, nr. 38, v. 46a, 48a, 203a.

¹⁷⁹⁷ BOA TD, nr. 2, s. 245, 254-255, 255.

¹⁷⁹⁸ 16. yüzyıldan sonraki dönemine ait belgelerde zaviyedeki görevliler hakkında bilgi bulmak daha kolaydır. Bkz. Çanak, 2013, s. 72-79.

¹⁷⁹⁹ Haksever, 2008, s. 76.

¹⁸⁰⁰ BOA TD, nr. 444, s. 15.

¹⁸⁰¹ KKA TD, nr. 583, v. 138b.

¹⁸⁰² C. EV. 48/2378; C. EV. 249/12458; C. EV. 599/30230.

¹⁸⁰³ Maden, 2010, s. 137.

¹⁸⁰⁴ Dündar, 2008, s. 964;

Çorum'un en fazla vakıf akarına sahip zaviyelerinden biri Abdal Ata zaviyesidir. Zaviyeye Çorum ve çevresinden çok sayıda köy ve mezra vakfedilmiştir.¹⁸⁰⁵ 1443 tarihli vakfiye kaydına göre Çorum'a tabi bazı köylerin hisselerinin bir kısmı Çorum'un ileri gelenlerinden Beyler Çelebi bin Hacı Çelebi tarafından zaviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca Abdal Ata zaviyesinin şeyhi tarafından Beyler Çelebi'den satın alınan bir takım yerler de zaviyeye vakfedilen yerler arasındadır.¹⁸⁰⁶ 15. ve 16. yüzyıla ait vakıf ve tahrir defterleri bize zaviyenin vakıflarına dair ayrıntılı bilgi vermektedir (Tablo 12).

Vakıf Yeri		Vakıf Hissesi			Değeri (akçe) ¹⁸⁰⁸		
		Malikâne	Divani	İki Baştan	1455	1530	1576
Çorum/ Divan-ı Emlak	Yakacık / Yanacık ¹⁸⁰⁹			X	5.528	15.698	9.472
	Horasan		Tamamı		-	3.168	5.933 ¹⁸¹⁰
	Maza			X	3.828	5.693	5.472
	Divan Köyü ¹⁸¹¹			X	2.152	4.167	5.334
	Büğdüz ¹⁸¹²	Nısf-1		X	-	206,5	-

(Devam ediyor)

¹⁸⁰⁵ İslamoğlu, 2010, s. 195, 199; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 114; Köseoğlu, 1939, s. 418-419; Bulduk, 1992, s. s. 159.

¹⁸⁰⁶ Haksever, 2008, s. 75-76.

¹⁸⁰⁷ **Kaynak:** MAD, nr. 354, s. 145, 155-158, 231; BOA TD, nr. 2, s. 245, 254, 255; BOA TD, nr. 19, s. 211-213, 220; BOA TD, nr. 79, s. 285-288; BOA TD, nr. 444, s. 15-16, 23, 43-44, 310; BOA TD, nr. 155, s. 184-185; BOA TD, nr. 998, s. 636; BOA TD, nr. 387, s. 392, 395, 414, 420, 469; BOA TD, nr. 322, s. 140, 186-187, 188-189, 195-196; KKA TD, nr. 10, v. 187b-188a; KKA TD, nr. 12, v. 199a-200b, 202a, 203a, 205a-205b, 209a; KKA TD, nr. 16, v. 172b; KKA TD, nr. 38, v. 21b, 43b-44b, 46a, 47b, 48a, 63a-63b, 63b-64a, 203a, 204a, 242b, 243b; KKA TD, nr. 583, v. 71a, 72b, 72a, 72b, 124b, 138a-138b; EV. d. 14139, s. 2; C. EV. 599/30230.

¹⁸⁰⁸ Tahrir defterlerinde yalnızca 1530 yılına ait muhasebe-icmal defterinde malikâne ve divani hâsılı akçe olarak ayrı ayrı belirtilmiştir. Diğer defterlerde az sayıda malikâne hâsılının değeri verilmiş olsa da genel olarak belirtilmemiştir. Buna karşılık divani hissesi tımara verildiğinden mutlaka yazılmıştır. Bununla birlikte bir karşılaştırma yapılabilmesi adına en azından zaviyenin iki baştan tasarrufunda bulunan köylerin yüz yılı aşkın bir zaman diliminde akçe olarak gelirinin değişimini göstermesi için üç döneme ait değerleri verilmiştir.

¹⁸⁰⁹ 18. yüzyılda köyden toplamda 9.472 akçe hasıl elde edilmiştir. C. EV. 599/30230.

¹⁸¹⁰ Köyün toplam hasıl miktarıdır. Malikâne hasılı ayrıca belirtilmediğinden bu değer içinde o da yer almaktadır.

¹⁸¹¹ Divan köyünün malikâne hissesi 1576 yılında el değiştirmiş olup zaviyenin elinden çıkmıştır. Vakfın yeni sahibinin Osmancık'ta bulunan Mehmed Paşa imareti olduğu anlaşılmaktadır. KKA TD, nr. 38, v. 44b.

¹⁸¹² 1455 yılında mezra olan Büğdüz'ün hasıl miktarı belirtilmemiştir. 1576 yılında ise köy olarak karşımıza çıkan Büğdüz'ün toplam hasıl miktarı 3.000 akçe iken malikâne geliri belirtilmediğinden zaviyenin hissesinin değeri bilinmemektedir.

(Tablo 12: Devamı)

Çorum /Divan-ı Emlak	Zemin-i Asude Hatun tabi Yakacık ¹⁸¹³	Tamamı			-	-	-
	Hoca		Tamamı		-	1.333	2.500 ¹⁸¹⁴
Hüseyin-abad	Sincan			X	1.340 ¹⁸¹⁵	3.737	9.528
	Yenice			X	941 ¹⁸¹⁶	819	4.000
	Taş Büged			X	340 ¹⁸¹⁷	4.650	7.000
	Manşar			X	300 ¹⁸¹⁸	3.323	6.656
	Kavak Ağacı m.	Tamamı			100 ¹⁸¹⁹	100	600
	Ebe Gölü, Kara Diğın, Kara Taş, Kara Pınar, Yassı Öyük, Serkoçak, Habbaz (Dede), Çıra mezarları			X	700 ¹⁸²⁰	700	-
Çorum /İskilib	Anbarcı nd. Arucak	24 sehimden 2 sehimi				4.487 (tam)	6.845 (tam)
Çorum / Karahisar-ı Demürlü	Kilise /Kara Kilise ¹⁸²¹			X	-	4.055	5.788
	Bicar			X	-	-	-
	Balatluca			X	-	-	-
	Divan-ı Abdi / Divan-ı Yamadı m. ¹⁸²²			X	-	-	-

Abdal Ata Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)

(Devam ediyor)

¹⁸¹³ Köyün adı tahrir defterlerinde Yakacık olarak da okunabilmektedir. Fakat bu zaviyenin bulunduğu Yakacık köyü değildir. Nitekim 15. ve 16. yüzyılda zaviyenin bulunduğu köyün adı Yanacık olarak geçmektedir. Ayrıca 1455 yılında 8 müdlük yer olup tamamıyla zaviye tasarrufunda iken 16. yüzyılda divanisi tımara malikânesi zaviyeye vakfedilmiştir.

¹⁸¹⁴ Köyün malikâne hissesi ayrıca belirtilmediğinden muhtemelen bu değerinde malikâne hissesi de bulunmaktadır.

¹⁸¹⁵ 1485 yılında hasılı 1.889 akçe iken 1520 yılında ise 2.272 akçedir.

¹⁸¹⁶ 1455 yılı tahririnde Yenice köyüne rastlanmamaktadır. Burada verilen değer 1485 yılına aittir. 1520 yılında 819 akçe hasıla sahiptir.

¹⁸¹⁷ 1485 yılında hasılı 849 akçe iken 1520 yılı tahririne göre hasıl 3.911 akçedir.

¹⁸¹⁸ 1485 yılında hasılı 805 akçe iken 1520 yılında 1.923 akçe hasıla sahiptir.

¹⁸¹⁹ 1455 ve 1485 yılında hasıl miktarı belli olmamakla birlikte 1520 yılında da 100 akçedir.

¹⁸²⁰ 1485 yılına ait hasıl miktarı olup 1455 yılında belli değildir. 1520 yılında ise artmış 900 akçe olmuştur.

¹⁸²¹ 444 numaralı tahrir defterinde Kilise köyünün iki baştan hasılı 2.570 akçedir. 18. yüzyılda ise Kara Kilise köyünden 5.788 akçe hasıl elde edilmiştir. C. EV. 599/30230.

¹⁸²² Vakıf defterinde ana mahsul arzı tasarruf ederler diye belirtilmiş. 18. yüzyılda hala zaviyenin tasarrufunda bulunan mezranın toplam hasılı 300 akçedir. C. EV. 599/30230

(Tablo 12: Devamı)

	Koyunluca ve 'Ayra mezraları ¹⁸²³			X	-	-	-
	Abdal Bodu k.	Tamamı				? ¹⁸²⁴	
Bozok / Sorgun	Yassı Öyük m.	Tamamı			-	700	830 ¹⁸²⁵
	Baş Mağnısar m.	Tamamı			-	700	
	Aktaş m.	Tamamı			-	200	
	Ebe Oğlu m./Ebe Koyu k.	Tamamı			-	815	3.203
	Karadepe nd Karadiğin ¹⁸²⁶	Tamamı			-	500	606
	Gökçe m. ¹⁸²⁷	Tamamı			-	-	400
	Yenice k.	Tamamı			-	-	1.200
Amasya	Tecir k.			X	-	-	1.500
Boyabat	Boyabat (Pirinç)				-	-	500 batman

Abdal Ata Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)

1485 yılına ait tahrir defterinde Abdal Ata zaviyesinin toplam gelirinin ne kadar olduğu bilinmese de *hâsıl-ı Abdal Ata ve Sultan Emirce* ifadesiyle her iki vakfin toplam gelirinin 70.489 akçe olduğu kayıtlıdır.¹⁸²⁸ 1530 yılında zaviyenin bazı vakıf akarlarının hâsılı kayıtlı olmamakla birlikte 50 binin üzerinde gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. 1455 ile 1576 yılları arasında zaviyenin vakıflardan elde ettiği hâsıl miktarı genel olarak artış göstermiştir. Nitekim 1576 yılında zaviyenin vakıflardan elde ettiği toplan hâsılı 70 bin akçenin üzerindedir. Burada da bazı vakıf akarlarından elde edilen gelirler bilinmediğinden net bir rakam vermek mümkün değildir. Bununla birlikte diğer vakıf hisselerine karşılık

¹⁸²³ Vakıf 38 numaralı tahrir defterinde “mezara’-i mezkur ki harabelerdir, vakf-ı zaviye-i Abdal Ata iki baştan” ifadesiyle bahsi geçmektedir.

¹⁸²⁴ Malikâne hasılı Seyfle köyü ile birlikte 3.550 akçe olarak verilmiştir.

¹⁸²⁵ 1559 yılına ait veridir. Önceki dönemlerde mezra olan yassı Öyük bu tahrir de köy olarak geçmektedir. Ayrıca Karadepe köyü gibi Atayı Bey zamanından beri zaviye tasarrufundadır.

¹⁸²⁶ Karadepe köyünün malikânesi “Atayı Bey vilayet-i kitabet eyledüğü tarihe gelince Abdal Ata zaviyesine vakf deyu tasarruf olunageldi.” Yöre Müslümanlarından sorulup sonraki dönemlerde teyit ettirilmiştir. BOA TD, nr. 322, s. 186-187.

¹⁸²⁷ Bayram Pınarı köyünde Yenice köyü yakınlarında yer alan Gökçe köyünün de Atayı Bey zamanından beri zaviye tasarrufunda olduğu belirtilmiştir.

¹⁸²⁸ BOA TD, nr. 19, s. 220.

Yakacık/Yanacık köyündeki geliri 1530 ile 1576 yılları arasında nerdeyse yarı yarıya azalmıştır (Tablo 12).

Emlak Divanı'na tabi Büğdüz köyünün malikâne hissesinin yarısı zaviye vakfedilmişken divani hissesi ayende ve revendeye hizmet etmesi için Abdal Ataoğlu Seydi İbrahim'in tasarrufuna verilmiştir. Divani hissesi tımara verilen Devace/Hoca köyü de bu amaç doğrultusunda Seydi İbrahim'in tasarrufuna verilmiştir.¹⁸²⁹

Abdal Ata zaviyesi vakfedilen köylerin çoğunun hem malikâne hem de divani hissesine sahiptir. Pek çok zaviyenin aksine iki baştan tasarruf ettiği köyler çoğunluktadır. Abdal Ata vakıf köylerinin halkı Sultan Selim Han ve Sultan Süleyman Han zamanında avarız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutulmuşlardır.¹⁸³⁰

TD 26 numaralı deftere göre zaviye bahsi geçmemekle birlikte Amasya'da Etrakiye-i Büzürk yörüklerinden İnallu'ya tabi Koyunluca cemaatinin meskûn olduğu Tecir köyü Abdal Ata vakfı olarak tahrir olmuştur. *Karye-i Tecir, vakf-ı Abdal Ata* başlığı ile tahrir olan köyün hâsılı 1576 yılında 1.500 akçe olup Abdal Ata vakfının tasarrufundadır.¹⁸³¹ Karahisar-ı Demürlü'de İnallu cemaatinin sakin olduğu Bayram Pınar köyünde bir zeminin de zaviye şeyhinin elindedir.¹⁸³² Bozok'ta da Demircilü kabilesinden bazı cemaatlerin meskûn olduğu mezraların malikâne hissesi de Abdal Ata zaviyesine vakfedilmiştir.¹⁸³³ Bu bilgiler doğrultusunda Abdal Ata'nın Eyalet-i Rum'da Türkmenler arasında nüfuzlu bir karakter sergilediği anlaşılmaktadır.

Abdal Ata zaviyesinin köy ve mezralarda bulunan gelirleri dışında önemli bir geliri de Boyabat'tan gelen yıllık 500 batman pirinçtir. 15. ve 16. yüzyıl tahrir defterlerinde bununla ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat 1576 tarihli vakıf defterine göre zaviye vakıfları arasındadır.¹⁸³⁴ 1624 yılında mütevellî tarafından Boyabat bölgesinden elde edilen gelir, olması gerektiği gibi ayende ve revendeye

¹⁸²⁹ BOA TD, nr. 387, s. 395.

¹⁸³⁰ KKA TD, nr. 38, v. 44a; Haksever, 2008, s. 71-72; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 112.

¹⁸³¹ 26 numaralı defterin 161b-173b sayfaları arasında "Etrakiye-i İnallu an Yörükân-ı Büzürk" cemaatleri yer almaktadır. KKA TD, nr. 26, v. 172b.

¹⁸³² C. EV. 599/30230.

¹⁸³³ BOA TD, nr. 155, s. 184-185; BOA TD, nr. 998, s. 636; BOA TD, nr. 10, v. 187b-188a.

¹⁸³⁴ KKA TD, nr. 583, v. 138a; Kurt, 1995, s. 90.

kullanılmayınca mütevellî şikâyet edilmiş bunun üzerine uyarılması için emir gönderilmiştir.¹⁸³⁵

583 numaralı vakıf defterine göre vakıfnamesi bulunmayan zaviyenin vakıflarına şeyhler mutasarrıf olmuşlardır. Diğer pek çok zaviye gibi Abdal Ata zaviyesinin vakıf gelirleri de ayende ve revendenin masrafına harcanmıştır. Vakıf defterine göre gelirin bir kısmının şeyhin ve cabinin maaşına ayrıldığı anlaşılan zaviyede başka ne tür masraflar olduğu kaynaklarda belirtilmemiştir. 1576 yılında meşihatlık günlük 4 akçe yevmiye ile Mustafa tasarrufundadır. Bunun dışında Abdal Ata zaviyesinde gelirlerin çok olması nedeniyle yardımcı olması için günlük 1 akçe ve senelik 3 müd buğday ödenerek cabi görevlendirilmiştir.¹⁸³⁶ Sonraki dönemlerde zaviyenin gelirleri; zaviye görevlilerinin ücretleri, gelen giden yolcuların ihtiyaçları, zaviyenin gerekli hallerde bakımın yapılması, bölge halkından ihtiyacı olanlara yardım ve çocukların eğitimlerinin desteklenmesi için harcanmıştır.¹⁸³⁷

Zaviyelerin sosyo-ekonomik pek çok rolü olduğu bilinmektedir. Abdal Ata zaviyesinin de önemli roller üstlendiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1619 yılında gerçekleşen sel felaketi sonunda Abdal Ata köyü harap olmuş ve köyde sadece üç ev kullanabilir durumda kalmıştır. Köyün bu doğal afet sonundaki durumunun düzelmesi, halkın mağduriyetinin giderilmesi için Abdal Ata zaviyesi önemli rol üstlenmiştir. 1581 yılından sonra müderris olan Muhyiddin Efendi zaviyede küçük çocuklara ders vermeye başlamıştır.¹⁸³⁸ Abdal Ata zaviyesi Haremeyn-i Şerifeyn Nezareti'ne bağlı vakıflar arasında yer almaktadır. Padişahlar tarafından da geniş arazilerin vakfedildiği zaviyeye 19. yüzyılda öşür toplama yetkisi de verilmiştir.¹⁸³⁹

4.2.Abdal Budu / Abdal Yurdu Zaviyesi

Çorum'da zaviye kuruculardan biri de Abdal Budu adlı mutasavvıf olup muhtemelen 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Nitekim 1455 tarihli 354 numaralı bir defterde Abdal Budu mezrasındaki dervişlerden birinin adı Dede veled-i Abdal Budu'dur. Mezradaki diğer dervişlerin arasında Abdal Budu'ya

¹⁸³⁵ Haksever, 2008, s. 72-73.

¹⁸³⁶ KKA TD, nr. 583, v. 138b; C. EV. 48/2378; Kurt, 1993, s. 258.

¹⁸³⁷ Haksever, 2008, s. 71.

¹⁸³⁸ Haksever, 2008, s. 71.

¹⁸³⁹ Haksever, 2008, s. 74.

rastlanmamaktadır. Oğlu 1455 yılında hayatta olduğuna göre Abdal Budu en azından 15. yüzyılın başlarında hayatta olmalıdır. Zaviyesini de bu dönemlerde kurmuş olmalıdır.¹⁸⁴⁰

Abdal Budu zaviyesi Çorum'un Karahisar-ı Demürlü nahiyesinde zaviye ile aynı adlı mevrada yer almaktadır.¹⁸⁴¹ Günümüzde Çorum'un köylerinden biri olan Abdal Budu¹⁸⁴² 1576 tarihli vakıf defterinde Abdal Yurdu mevrası olarak geçmektedir. Ayrıca zaviye de mevra gibi Abdal Yurdu olarak kaydedilmiştir.¹⁸⁴³ 1455 yılında muafiyet tanınan Abdal Budu mevrasında Dede veled-i Abdal Budu, Bilal Derviş, Teslim Derviş, Ali Derviş, İdris Derviş(?), Saltuk Derviş, Halil Derviş, Seydi Ahmed Fakih ve Hasan Derviş'ten oluşan 9 nefer bulunmaktadır. Neferlerin 6'sı derviş, 1'i dede, 1'i imam olarak yazılmıştır. Seydi Ahmed Fakih imamdır. Diğer dervişler *caba* olarak yazılmışken Dede veled-i Abdal Budu *çift* yazılmıştır. Dervişlerin ondan ayrı ziraat yapmaları halinde *divanisine behresin* verdikleri notu düşülmüştür. Abdal Budu mevrasında yaşayan dervişler Dede adlı dervişin elinde bulunan bir çift toprağı doğrudan kendileri işletmektedirler. Buranın şenlenmesi ya da yolculara hizmet karşılığında da muafiyet hakkı kazanmış olmalıdırlar.¹⁸⁴⁴

1520 yılında 12 nefer nüfusu bulunan mevrada Abdal Budu zaviyesinin dervişlerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Buna karşılık zaviye şeyhinin Hacı Mahmud olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁴⁵ 1530 tarihli muhasebe-icmal defterinde Karahisar-ı Demürlü'de Abdal Budu mevrası kayıtlı iken zaviyenin bahsi geçmemektedir.¹⁸⁴⁶ 1576 yılında ise Süfla köyüne bağı olan Abdal Budu mevrasının nüfusunun bir hayli arttığı ve 40 nefere ulaştığı görülmektedir. Bu tahrirde de dervişlere dair bir bilgi bulunmamakla birlikte neferlerden bir tanesi *Budu birader-i O* olarak yazılmıştır. Hacı Mahmud'dan sonra zaviyenin meşihati Sultan beratı ile Bali Dede tasarrufundadır.¹⁸⁴⁷

¹⁸⁴⁰ MAD, nr. 354, s. 227.

¹⁸⁴¹ MAD, nr. 354, s. 227; BOA TD, nr. 444, s. 315; BOA TD, nr. 387, s. 420; KKA TD, nr. 38, v. 235b; KKA TD, nr. 583, v. 123b.

¹⁸⁴² Yılmaz Kurt, "Çorum Sancağı Kişi Adları (XVI. yüzyıl)", *BELLETEREN*, C. LIX, S. 224, Nisan 1995, s. 90; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 108.

¹⁸⁴³ KKA TD, nr. 583, v. 123b.

¹⁸⁴⁴ MAD, nr. 354, s. 227.

¹⁸⁴⁵ BOA TD, nr. 444, s. 315.

¹⁸⁴⁶ BOA TD, nr. 387, s. 420.

¹⁸⁴⁷ KKA TD, nr. 38, v. 235b;

Abdal Budu zaviyesinin başlangıçta hangi tarikata mensup olduğu bilinmemekle birlikte sonraki dönemlerde Bektaşî tekkelerinden biridir.¹⁸⁴⁸ Vesaik-i Bektaşîyan'da "Abdal Bodır ve karye-i Baber ve Süfla" olarak bahsi geçen zaviye ile aynı zaviye olmalıdır. Nitekim bahsi geçen zaviye de Çorum'a tabi Karahisar-ı Demürlü'de bulunup ayende ve revendeye hizmet etmektedir.¹⁸⁴⁹ 17. yüzyılda varlığını koruyan zaviyenin¹⁸⁵⁰ 1899 yılında hala faal olduğu ve gelen geçen yolculara hizmet ettiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁵¹

Abdal Budu zaviyesinin en önemli vakıf akarı, bulunduğu mezranın malikâne hissesidir. 1530 yılında mezranın malikâne geliri vakf olarak Abdal Ata zaviyesine ait gözükmektedir. Eğer tahrir sırasında Abdal Budu ile Abdal Ata isimleri birbirine karıştırılmadıysa zaviyenin tek akarı olan malikâne hissesinin el değiştirmiş olduğu görülür. Fakat sonraki dönemde mezranın malikâne hâsılı yine Abdal Budu zaviyesinin tasarrufundadır. Muhtemelen tahrir sırasında bir karışıklık olmuş olmalıdır. Abdal Budu zaviyesinin mezranın malikâne hissesinden hâsılı 16. yüzyılın ikinci yarısında 1.200 akçedir.¹⁸⁵² Zaviyenin Abdal Budu mezrasındaki hissesinden başka geliri bulunmamaktadır.

4.3.Ahi Ahmed Zaviyesi

Ahi Ahmed zaviyesi nefis-i Karahisar-ı Demürlü'deki zaviyelerden biri olup Kanuni döneminde zaviyenin zaviyedarlığını Ahi Ahmed yürütmektedir. Bu bağlamda Zaviyenin kurucusunun adını taşıdığı düşünülürse 16. yüzyıl başlarında kurulduğu tahmin edilmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısı ortalarında zaviyenin meşihatlığını beratı hümayun ile Ahi Ali ve Ahmed birlikte yürütmektedir. Ahi Ahmed zaviyesi tahrir olunurken bir çift ibaresiyle yazılmış olup hâsılı 300 akçedir. 16. yüzyıl boyunca zaviyenin geliri değişmemiştir.¹⁸⁵³

¹⁸⁴⁸ Haksever, 2008, s. 85; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 108.

¹⁸⁴⁹ 1576 yılında Abdal Budu mezrasının karye-i Süfla'dan sonra kaydedildiği görülmektedir. Muhtemelen sonraki dönemde mezra bu köye bağlı olduğu için vesaik-i Bektaşîyan'da bu köyle birlikte kaydedilmiştir. KKA TD, nr. 38, v. 235b; MAD, nr. 354, s. 227; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 5.

¹⁸⁵⁰ Maden, 2013, s. 98.

¹⁸⁵¹ Maden, 2010, s. 137; Haksever, 2008, s. 85; Korkmaz, 2003, s. 121-122.

¹⁸⁵² MAD, nr. 354, s. 227; BOA TD, nr. 444, s. 315; BOA TD, nr. 387, s. 420; KKA TD, nr. 38, v. 235b; KKA TD, nr. 583, v. 123b.

¹⁸⁵³ BOA TD, nr. 444, s. 308; BOA TD, nr. 387, s. 420; KKA TD, nr. 38, v. 230a; KKA TD, nr. 583, v. 123a.

4.4.Ahi Ali veled-i Ahi Mahmud Zaviyesi

Çorum sancağında İskilib kaza merkezinde yer alan zaviyenin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. 1520 tarihli TD 444 numaralı defterde zaviyedar olarak yazılan Ahi Ali veled-i Ahi Mahmud veled-i Hasan 1576 yılı TD 38 numaralı defterde *Zaviye-i Ahi Ali veled-i Ahi Mahmud* olarak yazılmıştır. Bu tarihte zaviyenin zaviyedarlığını Mehmed veled-i Kasım'ın yürüttüğü anlaşılmaktadır. Zaviyedar ile birlikte 11 neferi bulunan zaviyeye iki pare yer, bir bağ ve bir değirmen vakfedilmiştir.¹⁸⁵⁴

4.5.Ahi Ali Zaviyesi

Anadolu'da Ahi Ali adıyla kurulan zaviyelerden biri de Çorum merkezde yer almaktadır. Yalnızca 1576 tarihli vakıf defterinde tespit edilmektedir. Zaviye vakıf defterinde *vakf-ı zaviye-i Ahi Ali der nefsi-i Çorum* olarak geçmektedir. Ahi Ali zaviyesine Çorum merkezden bağ ve dükkânlar vakfedilmiştir. Zaviye 1576 yılında bağ ve dükkânlardan oluşan vakıflarından toplamda 2.419 akçe gelir elde etmiştir. Bunun 2.256 akçesi Kazzazin çarşısındaki 33 bab dükkândan, 120 akçesi Börekçi dükkânından, 43 akçesi de bahçe gerinden oluşmaktadır. 1576 yılında Ahi Ali zaviyesinde bir şeyh ve bir nâzırın görev yaptığı anlaşılmaktadır. Nezaret için günlüğü bir akçe yevmiye ile Mevlana Maksud görevlendirilmiştir. Zaviye şeyhi ise Nusret adında bir derviş olup günlük 2 akçe yevmiye almaktadır. Zaviyedeki görevlilerin maaşları dışında zaviyenin en önemli gideri ayende ver revendeye yapılan harcamalardan oluşmaktadır.¹⁸⁵⁵

4.6.Ahi Burak Zaviyesi

Çorum'da kurulan Ahi zaviyelerinden biri olan Ahi Burak zaviyesi Osmancık'a tabi Köseler köyünde yer almaktadır. 1520 yılında faaliyette olan Ahi Burak zaviyesinin meşihatlık vazifesi *hükm-i şerif* ile Ahi Ali, Ahi Bayram ve Ahi Kasım oğlu Ömer'e tevcih edilmiştir. Köseler köyünün malikâne hissesi Gümüş'te yer alan Hacı Halil medresesine vakfedilmişken köyün divani hissesinin Ahi Burak zaviyesine verilmiştir. 1530 yılında zaviye Köseler köyündeki hissesinden 1.540 akçe hâsıl elde etmiştir.¹⁸⁵⁶

¹⁸⁵⁴ BOA TD, nr. 444, s. 174; KKA TD, nr. 38, v. 155a.

¹⁸⁵⁵ KKA TD, nr. 583, v. 133a-133b.

¹⁸⁵⁶ BOA TD, nr. 444, s. 158; BOA TD, nr. 387, s. 404; KKA TD, nr. 38, v. 120a-120b.

4.7.Ahi Celal Zaviyesi

Ahi Celal zaviyesi İskilib kazasına tabi Yaka köyündedir.¹⁸⁵⁷ Zaviye ile ilgili bilgilerimiz 16. yüzyılın ikinci yarısına ait defterle başlamaktadır. Kanuni döneminde İskilib kazası nefs-i içinde muaf olarak yazılan zaviyedarlardan birinin adının Ali veled-i Ahi Celal olması bu kişinin zaviyeye adını veren kişi olduğunu düşündürmekle birlikte bunu destekleyen başka bir bilgi bulunmamaktadır. 1576 yılında nefs-i İskilib’de kayıtlı zaviyelerden biri Ahi Celal zaviyesi olup 16. yüzyılda kurulmuştur. Zaviyenin zaviyedarı Mustafa veled-i Ahi Celal’dan sonra Mustafa veled-i Abdurrahim olmuştur.¹⁸⁵⁸ Ahi Celal zaviyesinin Ahi Mehmed ve Ahi Baba adıyla da bilindiği söylene de bunu destekleyen bir bilgiye rastlanmamıştır.¹⁸⁵⁹ Evkaf defterine göre Yaka Köyüne tabi Ahi Celal adlı bir öküzlük ve bir kıta’ bağdan oluşan bir zemin Ahi Celal zaviyesine vakfedilmiştir.¹⁸⁶⁰

4.8.Ahi Has Bey Zaviyesi

Has Bey zaviyesi Çorum’a tabi Kılıç Viran köyünde yer almaktadır. 1455 yılında faal olan zaviye 15. yüzyılın ilk yarısı içinde kurulmuş olmalıdır. Bu dönem Ahi Has Bey olarak bahsi geçen zaviye muhtemelen Çorum’un ahilerinden Ahi Has Bey tarafından kurulmuştur. Zaviyenin adı 16. yüzyılda Has Bey olarak geçmektedir. Fakat bu dönem kaynaklarından bazılarında *zaviye-i Cami Bey* ve *zaviye-i Hacı Bey* olarak da okunabilmektedir.¹⁸⁶¹

1455 yılında zaviye Ahi Açık veled-i Lütfullah Ahi uhdesindedir. Ahi Lütfullah Kılıç Viran köyünde yaşayan 12 neferden biridir.¹⁸⁶² 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin meşihat ve tevliyeti Ahi Murad adlı bir dervişin tasarrufundadır. 1576 yılında Derviş Murad hala görevini sürdürmektedir.¹⁸⁶³

Kılıç Viran köyünün malikâne hissesinin tamamı zaviyeye vakfedilmiştir. Kadimü’l-eyyamdan beri köyün divani hissesi de zaviye tasarrufundadır. Böylece zaviye bulunduğu köyü iki baştan tasarruf etmektedir. Ayrıca köyde muhtemelen

¹⁸⁵⁷ “Zaviye-i Ahi Celal der karye-i Yaka nam-ı diğer Depe”. KKA TD, nr. 583, v. 117a.

¹⁸⁵⁸ BOA TD, nr. 444, s. 174; KKA TD, nr. 38, v. 155a.

¹⁸⁵⁹ Mustafa Eravcı, “Ahi Mehmed Zaviyesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 133.

¹⁸⁶⁰ KKA TD, nr. 583, v. 117a.

¹⁸⁶¹ Karşılaştırma için bkz. MAD, nr. 354, s. 142; BOA TD, nr. 444, s. 21; BOA TD, nr. 387, s. 392; KKA TD, nr. 38, v. 53a; KKA TD, nr. 583, v. 139a.

¹⁸⁶² MAD, nr. 354, s. 142.

¹⁸⁶³ BOA TD, nr. 444, s. 21; BOA TD, nr. 387, s. 392; KKA TD, nr. 38, v. 53a; KKA TD, nr. 583, v. 139a.

zaviyedeki dervişlerin işlediği çiftlikler bulunmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar bir çiftlik varken 1576 yılında 3 çit zaviye çiftliği olduğu anlaşılmaktadır. 1455 yılında zaviye Kılıç Viran köyünden 1.492 akçe toplam hâsıl elde etmiştir. 1520 yılında köyün hâsılı 945 akçeye düşmüştür. 1530 yılında ise 656 akçe malikâne hâsılı bulunan zaviyenin divani hâsılı 445 akçe olup toplam geliri 1.101 akçedir.¹⁸⁶⁴ Vakıf defterine göre zaviyenin meşihatının yevmiyesi günlük bir akçedir. Ayrıca gelirin geri kalanı ile ayende ve revendeye hizmet edilmektedir.¹⁸⁶⁵

4.9.Ahi İlyas Zaviyesi

Çorum'a tabi Nefs-i Karahisar-ı Demürlü'de kurulmuştur. Kanuni döneminde zaviye şeyhi Emrullah'tır. Meşihatlık görevini 1576 yılında da sürdürdüğü görülmektedir. Ahi İlyas zaviyesinin hâsılı 16. yüzyılın ilk yarısında 280 akçe iken ikinci yarısında 300 akçe gelire sahip olduğu görülmektedir.¹⁸⁶⁶ Vakıf defterinde kaydı bulunmadığına göre muhtemelen yıkılmıştır.

4.10. Ahi Mecdüddin /Ahi Necmeddin / Ahi Muhyiddin Zaviyesi

Karahisar-ı Demürlü'de bulunan zaviyeye ilk olarak 1485 yılı tahririnde rastlanmaktadır. Tahrir defterlerinde *Ahi Mecdüddin der Karahisar-ı Demürlü*, *Ahi Necmeddin der Karahisar-ı (mezkr)* ve *Ahi Muhyiddin der Karahisar-ı Demürlü* olarak üç farklı ad ile kayıtlıdır.¹⁸⁶⁷ İbn Battuta'nın ziyaret ettiğini söylediği Ahi Mecdüddin tekkesi muhtemelen bu zaviyedir. Burada üç gün kalmış, diğer pek çok zaviyede olduğu gibi iyi bir misafirlik geçirmiştir.¹⁸⁶⁸

Ahi Mecdüddin zaviyesine Karahisar-ı Demürlü'de Küre Kavağı köyünün malikânesinin tamamı vakfedilmiş olup 1.080 akçe gelire sahiptir. Hüseyin-abad'a tabi Kırık mezrasının malikâne geliri de zaviyeye vakfedilmiştir. Zaviye buradan

¹⁸⁶⁴ BOA TD, nr. 387, s. 392.

¹⁸⁶⁵ KKA TD, nr. 583, v. 139a.

¹⁸⁶⁶ BOA TD, nr. 444, s. 308; BOA TD, nr. 387, s. 420; KKA TD, nr. 38, v. 230a.

¹⁸⁶⁷ BOA TD, nr. 19, s. 215; BOA TD, nr. 79, s. 290; BOA TD, nr. 387, s. 427, 470; BOA TD, nr. 444, s. 319-320; KKA TD, nr. 12, v. 201a; KKA TD, nr. 38, v. 230a-230b; KKA TD, nr. 583, v. 71b, 123a.

¹⁸⁶⁸ İbn-i Battuta'nın gümüş madenlerinin olduğunu söylediği Gümüş bazı araştırmacılar tarafından Gümüşhane olarak anlaşılmıştır. Fakat onun bahsettiği Gümüş'ün Amasya'nın gümüş madenleri ile bilinen Gümüşhacıköy yerleşkesi olması ihtimali daha yüksektir. Seyyahın Gümüş'te dediği Ahi Mecdüddin zaviyesi de Tahrir defterlerine göre yine bu bölgede görülmektedir. Bkz. İbn Battuta, 2004, s. 417-418.

1530 yılında 300 akçe malikâne gelirine sahipken 16. yüzyılın ikinci yarısında 500 akçe gelir elde etmiştir.¹⁸⁶⁹

4.11. Ahi Mentеше /Ahi Yakub Zaviyesi

Çorum merkezde Ahiler tarafından kurulan zaviyelerden biri de Ahi Mentеше zaviyesidir. Vakıf defterinde zaviyenin Ahi Yakub zaviyesi olarak da meşhur olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁷⁰ Zaviyenin vakıfnamesi kaybolmuştur. Meşihatlık evlada şart koşulmuş olup günlük yevmiyesi iki akçedir. 1576 yılında zaviyenin şeyhi Hacı Nur Ali'dir. Ondan önce atası Yusuf ve Aya ve Ahid meşihatlık görevini yürütmüşlerdir.¹⁸⁷¹ 1904'te faaliyette olan zaviyenin şeyhi Hasan Efendi'dir.¹⁸⁷²

Ahi Mentеше zaviyesi Çorum'da çok sayıda dükkândan gelir elde etmekle birlikte Çorum'a tabi Çiftlik-i Nasrullah köyünde de vakfı bulunmaktadır. Çiftlik-i Nasrullah köyünün 16. yüzyılın ilk yarısında malikânesinin yarısı zaviye tasarrufunda iken 1576 yılında malikânesinin tamamını tasarruf etmeye başladığı görülmektedir. 1530 yılında köyün 1.584 akçelik malikâne hâsılının 792 akçesi zaviyeye aittir. 1576 yılında 60 müd mahsul elde edilen köyün adı Tazı Çiftliği olarak da anılmaya başlanmıştır. Ayrıca zaviyeye Çorum'da Ayakkabıcılar çarşısından 3 bab dükkân, Pamukçular çarşısından 1 bab dükkân, Helvacılar çarşısından da 1 bab dükkân vakfedilmiştir. Ayakkabıcılar çarşısındaki vakfından senelik 220, Pamukçular çarşısından senelik 96, Helvacılar çarşısından ise senelik 240 akçe vakıf akarına sahiptir. Bunların dışında bir de Çiftlik-i Nasrullah köyü yakınında bulunan zeminden senelik 9 akçe gelir elde etmiştir. 1576 yılında çarşılarından ve zeminden toplamda 565 akçe yıllık gelire sahiptir.¹⁸⁷³ Ahi Mentеше zaviyesi 18. yüzyılda faaliyette olup Çiftlik-i Nasrullah köyündeki vakfını iki baştan tasarruf etmeye devam etmektedir.¹⁸⁷⁴ Zaviye gelirinin evlada ait hissesinden geriye kalanı zaviyeye gelen geçenin masraflarına harcanmaktadır.¹⁸⁷⁵

¹⁸⁶⁹ BOA TD, nr. 19, s. 215; BOA TD, nr. 79, s. 290; BOA TD, nr. 387, s. 427, 470; BOA TD, nr. 444, s. 319-320; KKA TD, nr. 12, v. 201a; KKA TD, nr. 583, v. 71b.

¹⁸⁷⁰ Vakıf defterinde zaviyeden *Vakf-ı zaviye-i Ahi mentеше ki Ahi Yakub dimekle meşhur der nefsi-i Çorum* başlığı altında bahsedilmiştir. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 133a; Ayrıca bkz. BOA TD, nr. 444, s. 35; BOA TD, nr. 387, s. 394; KKA TD, nr. 38, v. 24b; ÇŞS, nr. 8979, s. 3.

¹⁸⁷¹ KKA TD, nr. 583, v. 133a.

¹⁸⁷² H. Mustafa Eravcı, "Ahi Mentеше Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 134.

¹⁸⁷³ KKA TD, nr. 583, v. 133a; ÇŞS, nr. 8979, s. 3; İslamoğlu, 2010, s. 195.

¹⁸⁷⁴ ÇŞS, nr. 8979, s. 3.

¹⁸⁷⁵ KKA TD, nr. 583, v. 133a.

4.12. Ahi Şeyh Zaviyesi

Çorumlu kazasında Nergis Divanı'na tabi Yeni mezrasında 15. yüzyılın ortalarında kurulmuştur. Zaviye kurucusunun adı ile anılmakta olup 1455 yılında Ahi Şeyh hayattadır. Zaviyenin de içinde bulunduğu Yeni mezrasında bu dönem zaviyenin banisi ile birlikte 3 nefer yaşamaktadır. Bu kişilerden biri de Ahi Şeyhin kardeşi Ömer olduğuna göre mezra Ahi Şeyh ve ailesinin meskûn olduğu bir yerdir. Zaviye Yeni mezrasının hem malikâne hem de divani hissesini tasarruf etmiştir. Fakat iki baştan tasarruf olunan mezranın hâsılı 15. yüzyılda belli değildir. Muhtemelen mezrada Ahi Şeyh ve ailesi ziraat etmektedir. Nitekim onunla birlikte kardeşinin birer çift toprak tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Ahi Şeyh zaviyesi 16. yüzyılda harap olduğundan vakfı Hacı Hayreddin zaviyesine devredilmiştir.¹⁸⁷⁶

4.13. Ahmed Bey Katari Zaviyesi

Ahmed Bey Katari zaviyesi ile ilgili elimizdeki en eski kayıt 1455 yılına dayanmaktadır. Tahrir defterlerinde *vakf-ı zaviye-i Ahmed Bey Katari der İskilib*, *vakf-ı zaviye-i Ahmed Çelebi Katar ve vakf-ı zaviye-i Ahmed Bey der İskilib* olarak bahsi geçmektedir.¹⁸⁷⁷ Çorum'da İskilib ve Katar civarında Kataroğullarına ait çok sayıda vakıf bulunduğu bilinmektedir.¹⁸⁷⁸ Ayrıca bölge Moğol Tatarlarının iskân sahası olup, bölgede ziraat ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmaktadırlar. Faruk Sümer Tatarların bir kısmının Katar ve çevresinde yaşadığını Katar adının da Tatar beylerinden birinin adından ileri geldiğini söylemiştir.¹⁸⁷⁹ Bu bağlamda Ahmed Bey Katari de ileri gelen Moğol Tatarlarından biri olmalıdır. Bu doğrultuda zaviyenin bölgenin ileri gelenlerinden biri olan Ahmed Bey tarafından 15. yüzyılda İskilib kaza merkezinde kurulduğu anlaşılmaktadır.

Tahrir defterlerine göre zaviyeye 15. ve 16. yüzyılda 3 yerden vakıf bağlanmıştır. Çorumlu kazasına tabi Kınık köyünün malikâne hissesinin yarısı Ahmed Bey Katari zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviyenin hissesinden

¹⁸⁷⁶ MAD, nr. 354, s. 195; BOA TD, nr. 444, s. 40; BOA TD, nr. 387, s. 394; KKA TD, nr. 38, v. 50a.

¹⁸⁷⁷ Karşılaştırma için bkz. MAD, nr. 354, s. 13, 96; BOA TD, nr. 444, s. 18, 192; BOA TD, nr. 387, s. 392, 415; KKA TD, nr. 38, v. 45a, 160b; KKA TD, nr. 583, v. 117a.

¹⁸⁷⁸ KKA TD, nr. 38, v. 111b, 112a, 113b, 167a, 184a, 200b, 201a, 202b, 214a, 218b, 220a, 221b, 258a; KKA TD, nr. 583, v. 117b-122a; İslamoğlu, 2010, s. 198, 201-206.

¹⁸⁷⁹ Sümer, 2011, s. 168-170.

elde ettiği hâsılı 145 akçedir. İskilib kazasında Berk Divanı'na tabi Hatun köyünün malikâne hissesinin yarısının da vakfedildiği zaviye buradan ise 500 akçe hâsıl elde etmiştir. 1455 yılında malikâne gelirinin tamamı Ahmed Bey Katari zaviyesinin vakfı olan Bayat Özü'ne tabi Karga Kutlu köyünün sonradan zaviyenin elinden çıktığı anlaşılmaktadır. Nitekim 16. yüzyılda zaviyenin vakıfları arasında bulunmamaktadır.¹⁸⁸⁰ İskilib vilayetinden bazı köylerin gelirlerinin bir kısmı da Ahmed Bey Katari türbesine vakfedilmiştir.¹⁸⁸¹

Ahmed Bey Katari zaviyesi bölgenin vakıf defterinde de bahsi geçmesine rağmen zaviye görevlileri kimlerdir, giderleri nelerdir gibi sorular cevapsız kalmaktadır. Tahrir defterlerinde yalnızca zaviyenin vakıflarına dair malumat sahibi olunmaktadır.

4.14. Baba Mehmed Zaviyesi

Baba Mehmed zaviyesi Çorum'a tabi Hatib Deresi köyünde kurulmuştur.¹⁸⁸² 1520 yılında Hatib Deresi köyünün 37 nefer nüfusundan ayrı köyde *hizmetkaran* başlığı altında kaydedilmiş 2 nefer bulunmaktadır. Hacı Abdal ve Derviş Ali adlı bu kişiler muhtemelen köyde bulunan Baba Mehmed zaviyesinin hizmetkârlarıdır. Fakat adları dışında başka bilgi verilmemiştir.¹⁸⁸³ 1576 yılında Hatib Deresi köyünün nüfusu 101 nefere çıkmıştır. Bu dönem zaviye hizmetkârlarına dair bir bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte köyde yaşayan kişilerin bazılarının adlarının derviş, şeyh, pir, dede gibi unvanlar barındırmaları bunlarında zaviye ile bağlantısı olabileceğini düşündürmektedir.¹⁸⁸⁴ 1576 yılında zaviye şeyhi berat-ı hümayun ile Ali Dede'dir.¹⁸⁸⁵ Zaviyenin 1735 yılında zaviyedarları Şeyh Hüseyin ve Mehmed olup zaviye ayende ve revendeye hizmet etmektedir.¹⁸⁸⁶ 1854 yılında zaviye vakfının tevliyeti es-Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir.¹⁸⁸⁷ Buna göre zaviye 19. yüzyılın ortalarında hala faaliyettedir.

¹⁸⁸⁰ MAD, nr. 354, s. 13, 96; BOA TD, nr. 444, s. 18, 192; BOA TD, nr. 387, s. 392, 415; KKA TD, nr. 38, v. 45a, 160b; KKA TD, nr. 583, v. 117a.

¹⁸⁸¹ MAD, nr. 354, s. 11; KKA TD, nr. 38, v. 226b.

¹⁸⁸² Vakıf defterinde *vakf-ı zaviye-i Baba Mehmed der karye-i Hatib* ifadesiyle yer almaktadır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 139a; Hanılçe, 2014, s. 510.

¹⁸⁸³ BOA TD, nr. 444, s. 56.

¹⁸⁸⁴ KKA TD, nr. 38, v. 60b.

¹⁸⁸⁵ KKA TD, nr. 583, v. 70b, 139a.

¹⁸⁸⁶ Korkmaz, 2003, s. 122.

¹⁸⁸⁷ VGM, d. 224/94, s. 182.

Çorum'a tabi Divan-ı Emlak nahiyesinde bulunan Hatib Deresi köyünün geliri Baba Mehmed zaviyesi ile Hasan Balım zaviyesine pay edilmiştir. Köyün divani hissesi Baba Mehmed zaviyesine vakfedilmişken malikâne hissesi Hasan Balım zaviyesinin tasarrufundadır. 16. yüzyılın ilk yarısında zaviye köydeki divani hissesinden 1.299 akçe hâsıl elde etmiştir. 1576 yılında hâsılı artmış olup 4.000 akçe gelir elde edilmiştir.¹⁸⁸⁸ Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Kağızman mezrasının/köyünün divani hissesi de Baba Mehmed zaviyesinin tasarrufundadır. Vakıf defterine göre vakfın *Alaü'd-devle Bey kablinden* Baba Mehmed zaviyesine vakfedildiği anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısında 1.130 akçe hâsıl elde edilmiştir. 1576 yılında ise tersine köyün divani hâsılı nerdeyse yarı yarıya azalmış olup 2.260 akçe hâsıl yazılmıştır.¹⁸⁸⁹

1576 yılında zaviyenin yeni vakıflara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Önceki dönemde vakıf akarları arasında yer almayan Hüseyin-abad'a tabi Perçem köyü ile Sultan Kavağı köylerinin divani hisseleri de zaviye tasarrufundadır. 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye Perçem köyündeki hissesinden 5.070 akçe hâsıl elde etmişken Sultan Kavağından 3.500 akçe hâsıla sahip olunmuştur.¹⁸⁹⁰ 16. yüzyılın ikinci yarısında yeni vakıf akarları ile birlikte zaviyenin toplam hâsılı 14.830 akçedir.

1576 tarihli vakıf defterine göre zaviyenin mütevellisi bulunmamaktadır. Bu sebeple vakfiyeye ulaşılamamış zaviyenin vakfı mahsulü ve masrafları zaviye şeyhi Ali Dede'den sorulmuştur. Ali Dede kendisine teslim edilen mahsulü ayende ve revendeye sarf ettiği yönünde cevap vermiş deftere de bu şekilde kaydedilmiştir. Zaviye şeyhinin meşihatlık ciheti ise günlük 2 akçedir.¹⁸⁹¹

4.15. Baba Piri / Piri Baba Zaviyesi

Merzifon'da kurulan Piri Baba zaviyesinden farklı olarak aynı adla bir zaviyenin de Çorum'da kurulduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı kaynaklarında *vakf-ı zaviye-i Baba Piri der Bala-yı şehr-i Çorum* ifadesi ile kayıtlıdır. 1576 tarihli 583

¹⁸⁸⁸ BOA TD, nr. 444, s. 56; BOA TD, nr. 387, s. 396; KKA TD, nr. 38, v. 60b; KKA TD, nr. 583, v. 139a.

¹⁸⁸⁹ BOA TD, nr. 444, s. 323; BOA TD, nr. 387, s. 421; KKA TD, nr. 38, v. 250a; KKA TD, nr. 583, v. 125b, 139a.

¹⁸⁹⁰ KKA TD, nr. 12, v. 193b, 200b-201a; KKA TD, nr. 583, v. 71b, 139a; EV. d. 14139, s. 2.

¹⁸⁹¹ KKA TD, nr. 583, v. 139a.

numaralı vakıf defterinde Piri Baba olarak da bahsi geçmektedir.¹⁸⁹² Zaviye hakkında elimizdeki en eski bilgi 1576 tarihli vakıf defterine dayanmaktadır. Bu bağlamda 16. yüzyılın ortalarında kurulmuş olması muhtemeldir. Vesaik-i Bektaşiyân'a göre Piri Baba'nın mezarı Çorum merkezde yer almaktadır.¹⁸⁹³ Bektaşî yapılarından olan Baba Piri zaviyesinin banisinin "Hz. Muhammed'in ashabından olduğu" yönünde iddia bulunmaktadır.¹⁸⁹⁴

Baba Piri zaviyesinin 1576 yılında meşihatı berat-ı hümayun ile Veli Dede'dir. Kutb'ul-'arîfin Piri Baba zaviyesinin vakfının mütevellisi ise Es-Seyyid Şeyh Ahmed Efendi ibn Hızır Efendi; zaviyedarları Es-Seyyid Osman ve Seyyid Mustafa'dır.¹⁸⁹⁵

16. yüzyılın ikinci yarısında Baba Piri zaviyesi Çorum'a tabi Paşa köyündeki vakfından 3 müd gallat hâsıl elde etmiştir. Ayrıca Bacı köyü ile Arın köyünün malikânesinin 7 sehimden 2'şer sehimini zaviye tasarrufundadır. Zaviye 1576 yılında Arın köyünden 6 müd gallat hâsıla sahipken Bacı köyünden 1 müd gallat hâsıl elde etmiştir. Nefs-i Çorum'da bulunan Buğra Çukuru ile Yoğun Oğlu çiftliğinden ise 2 akçe ile 1 müd gallat hâsıl kayıtlıdır.¹⁸⁹⁶

Baba Piri zaviyesi de pek çok zaviye gibi ayende ve revendeye hizmet etmek gayesi taşımaktadır. Nitekim vakıf şartına göre *berat-ı hümayun ile şeyh olan mümkün olduğu kadar ayende ve revendeye hizmet eder* baki kalanı ile de vazifesi karşılığında kendisine kalır. Zaviye şeyhine cihet-i meşihat olarak günlük 1 akçe yevmiye verilmektedir.¹⁸⁹⁷

Çorum'da vaki Piri Baba zaviyesinin 18. yüzyılda faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. 1703 yılında Piri Baba zaviyesinin meşihatına müdahale olmuş Şeyh Mehmed dilekçe ile müdahalenin men edilmesini talep etmiştir. Buradan 18. yüzyılın ilk yarısında iki kez meşihatlık tevcihi yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁹⁸ 1868 yılına ait bir berat kaydına göre zaviye Veysu'l-Karani tarikatından Hasan,

¹⁸⁹² KKA TD, nr. 583, v. 133a; İE. EV. nr. 46-5187-1; C. EV. nr. 492-24865-1; C. EV. nr. 512-25886-1; MHM, d. 118, s. 495/2011.

¹⁸⁹³ Vesaik-i Bektaşiyana göre yapılan bir çalışmada zaviyenin 18. yüzyılın ikinci yarısı gibi geç bir tarihte kurulduğu varsayılmıştır. Fakat 1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterinde Merzifon'da bulunan Baba Piri zaviyesi ve vakıfları açıkça yer almaktadır. Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 99-100.

¹⁸⁹⁴ Kurt, 1993, s. 259, 265.

¹⁸⁹⁵ KKA TD, nr. 583, v. 133a/ek belge.

¹⁸⁹⁶ KKA TD, nr. 583, v. 133a.

¹⁸⁹⁷ KKA TD, nr. 583, v. 133a; C. EV. nr. 492-24865-1.

¹⁸⁹⁸ İE. EV. nr. 46-5187-1.

Osman, Ömer tasarrufundadır. Buna göre zaviye 19. yüzyıla kadar varlığını korumuştur.¹⁸⁹⁹

4.16. Baba Şiren zaviyesi

Osmancık merkezde muhtemelen 16. yüzyılın başlarında kurulmuştur. Zaviye ile ilgili elimizdeki en eski kayıt 1520 yılı tahririne dayanmaktadır. Bu tahrir defterinde zaviyenin Osmancık'ta olduğuna vurgu yapılmakla birlikte yeri tam olarak belirtilmemiştir. Ayrıca bu dönem Baba Şiren zaviyesinin Pir Veli tasarrufunda olduğunu öğrenmekteyiz.¹⁹⁰⁰ Zaviyeye Divan-ı Emlak'a tabi Burnu köyünün malikâne hissesi vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviyenin köyden geliri 944 akçedir.¹⁹⁰¹ 1530 yılı muhasebe defterinde Burnu köyünün adı Kürkçü olarak okunmakta iken 1576 yılında Burnu olarak kaydedilmiştir.¹⁹⁰²

4.17. Beyler Çelebi Zaviyesi

Çorum merkezde Beyler Çelebi tarafından inşa edilen kurumlardan biri de kendi adıyla anılan zaviyesidir.¹⁹⁰³ Varlıklı ve yardımsever biri olan Beyler Çelebi Çorum'un ileri gelenlerinden biridir. Asıl ismi Osman olup vakfiyesinde Es-sultan El-gazi Şerefeddin Osman olarak geçmektedir.¹⁹⁰⁴ Beyler Çelebi Çorum'da adeta bir külliye kurmuştur. Çorum'da bir medrese ve zaviye yaptıran Beyler Çelebi'nin Osmancık'ta da bir cami inşa ettirdiği bilinmektedir.¹⁹⁰⁵ Ayrıca Çorum'da Darulhayr adındaki zaviyenin kurucusunun da Beyler Çelebi olduğundan bahsetmiştik. Beyler Çelebi bu kurumlar adına bölgede çok sayıda yeri vakfetmiştir.¹⁹⁰⁶ Türbesi de Osmancık'ta bulunmakta olup buraya da bazı yerler vakfedilmiştir.¹⁹⁰⁷

¹⁸⁹⁹ Korkmaz, 2003, s. 124-125.

¹⁹⁰⁰ BOA TD, nr. 444, s. 62.

¹⁹⁰¹ BOA TD, nr. 444, s. 62; BOA TD, nr. 387, s. 397; KKA TD, nr. 38, v. 55a.

¹⁹⁰² Dizin ve tıpkıbasımı yapılan 387 numaralı tahrir defterinde köyün adı Kürkçü zaviyenin adı ise Baba Şadi olarak geçmektedir. Fakat bahsi geçen köy Baba Şiren zaviyesinin vakfi olan Burnu köyünden başkası değildir. Ayrıca Baba Şadi zaviyesine başka kaynaklarda rastlanmamaktadır. *387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530)-II*, Ankara, 1997, s. 110, 114.

¹⁹⁰³ BOA TD, nr. 444, s. 148-149, 150; BOA TD, nr. 387, s. 404; KKA TD, nr. 38, v. 110a-101a; KKA TD, nr. 583, v. 110a, 132b.

¹⁹⁰⁴ Kurt, 1995, s. 88.

¹⁹⁰⁵ KKA TD, nr. 38, v. 23a; Korkmaz, 2003, s. 123.

¹⁹⁰⁶ BOA TD, nr. 387, s. 395-397; Kurt, 1995, s. 88.

¹⁹⁰⁷ Tahrir defterlerinde "Vakf-ı türbe-i Beyler Çelebi der Osmancık", BOA, TD, 387, s. 396, 397, 404; KKA TD, nr. 38, v. 23b; KKA TD, nr. 583, v. 138a.

Beyler Çelebi zaviyesinde 1576 yılında tevliyet, nezaret, meşihat ve tabbah olmak üzere 5 kişinin vazifelendirildiği anlaşılmaktadır. Meşihatlık ciheti günlük 5 akçe iken nezaret 2, tabbah 1 akçe yevmiye almaktadır. Tevliyet için ise evlad-ı vakıftan öşür mahsulü ödenmektedir. Zaviye şeyhi Mevlana Ataulлах'tır. Mevlana Maksud'un nâzır olarak görev yaptığı zaviyede tabbah olarak ise Mehmed adlı bir derviş görevlendirilmiştir. Zaviyenin tevliyeti evlada meşrut olduğundan Beyler Çelebi evladından olan Ahmed Çelebi'ye tevcih edilmiştir.¹⁹⁰⁸

Osmancık'ta İnce Su Divanı'na tabi Kargucak ve Yenice köylerinin malikâne hissesinin tamamı Beyler Çelebi zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılında Yenice köyünden elde ettiği hâsılı 3.355 akçe iken Kargucak köyünden 1.141 akçe hâsıl elde edilmiştir. Yenice köyünde bir de değirmen zaviyeye vakfedilmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısında toplamda 4496 akçe gelire sahiptir.¹⁹⁰⁹ Beyler Çelebi zaviyesi 18. yüzyılda faaliyettedir. 1729 yılında Beyler Çelebi vakıfları arasında Ağca Meşhed'e tabi iki karyenin malikâne gelirleri de yer almaktadır.¹⁹¹⁰

Beyler Çelebi zaviyesinin gelirleri, zaviye görevlileri ve zaviyenin misafirlerine harcanmaktadır. Diğer pek çok zaviyede olduğu gibi bu zaviyede de mahsulün büyük bir kısmı ayende ve revendeye hizmet etmek için sarf edilmektedir.¹⁹¹¹

4.18. Cırlavuk Köyü Zaviye ve Kervansarayı

Zaviye Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Cırlavuk köyünde yer almaktadır. İsmi belirtilmeyen zaviye 16. yüzyıl kaynaklarında *karye-i mezburede bina olunan karbansaraya ve zaviyeye tasarruf olunur* ifadesiyle yer almaktadır. 1520 yılında faaliyette olan zaviye günlük dört akçe yevmiye ile Derviş Nurullah tasarrufundadır. Zaviye şeyhinin 1576 yılında da değişmediği tespit edilmektedir. Cırlavuk köyünün hem malikâne hem de divani hissesi burada bulunan kervansaray ve zaviyeye tasarruf olunmuştur. Padişah emri ile köyün gelirinin 4 akçesi meşihatlık için harcanmıştır. Geri kalanıyla ayende ve revendeye hizmet edilmesi, kervansarayı bakım ve onarımının yapılması emredilmiştir. Ayrıca köyün gelirinden bir akçe de hayatta olduğu süre zarfında A'ya Derviş Mehmed'e

¹⁹⁰⁸ BOA TD, nr. 583, v. 132b.

¹⁹⁰⁹ BOA TD, nr. 444, s. 148-149, 150; BOA TD, nr. 387, s. 404; KKA TD, nr. 38, v. 110a-101a; BOA TD, nr. 583, v. 132b.

¹⁹¹⁰ ÇŞS, nr. 8979, s. 6; SAD, nr. 1, s. 5/6.

¹⁹¹¹ BOA TD, nr. 583, v. 132b.

verilmiştir. 1520 yılında 2.516 akçe hâsılı bulunan köyün gelirinin 1530 yılında değişmediği görülür. 1576 yılında ise geliri bir hayli artan köyden 4.453 akçe hâsıl elde edilmiştir.¹⁹¹²

4.19. Çorum Mevlevihanesi

Çorum merkezde yer alan zaviyenin 1576 tarihli TD 38 numaralı defterde *zaviye-i Mevlevihane der Mahalle-i Arab Ahmed* ifadesiyle bahsi geçmektedir. Buna göre zaviyenin Arab Ahmed Mahallesi'nde kurulduğu anlaşılmaktadır. Zaviyeye dair en eski kayıt 1520 tarihli TD 444 numaralı deftere dayanmaktadır. Defterde zaviyenin adı ve vakıf gelirleri kayıtlıdır. 1576 yılında zaviyenin meşihatlık ciheti 1 akçe yevm olup zaviye şeyhi İsa olarak kaydedilmiştir.¹⁹¹³

Çorum Mevlevihanesi 1754 yılında harab halde olup üzerine bir medrese inşa ettirilmiştir. 1183 yılına ait bir sicile göre zaviye Pamukçu Ömerzade Tekyesi olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁹¹⁴

Çorumlu kazasına tabi İbrahim Köyü nam-ı diğer Çayır mezrasının malikânesinin tamamı Çorum Mevlevihanesi'ne vakfedilmiştir.¹⁹¹⁵ Vakıf defterine göre zaviye Çorum merkezde Ahmed Hoca Mahallesi'nde 7 bab bahçenin kirasından senelik 85 akçe kira gelire sahiptir. Arga Küçük köyünün malikânesinin tamamını tasarruf eden zaviyenin hâsılı “gallat-ı müd” olarak yazılmıştır. Emlak yakınında Ayra Çayırı denilen zeminin malikânesi de zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁹¹⁶ Zaviyenin gelirlerinin bir kısmı zaviye şeyhine geri kalanı da fukaraya dağıtılan yemeğe harcanmaktadır.¹⁹¹⁷

4.20. Darulhayr Zaviyesi

Çorum'da Beyler Çelebi tarafından inşa ettirilen yapılardan biri de Darulhayr zaviyesidir. 1576 tarihli tahrir defterinde *nefs-i Çorumlu'da vaki' olan Beyler*

¹⁹¹² BOA TD, nr. 444, s. 321; BOA TD, nr. 387, s. 421; KKA TD, nr. 38, v. 230b-231a; KKA TD, nr. 583, v. 123a.

¹⁹¹³ Arab Ahmed Mahallesi 1530 yılı muhasebe defterinde yer almamaktadır. Ayrıca 1576 yılında Arab Ahmed Mahallesi *cedid* olarak yazılmıştır. Mahalle muhtemelen sonradan oluşmuş ya da adı değişmiştir. 1576 yılında mahallenin nüfusu 27 neferden oluşmaktadır. Zaviye vakıf defterinde *vakf-ı zaviye-i Mevlevihane der nefsi-i Çorum* ifadesiyle kaydedilmiştir. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 132b; Diğer tahrir defterlerinde ise *vakf-ı Mevlevihane der Çorumlu* ifadesiyle kaydedilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 444, s. 36; KKA TD, nr. 38, v. 18b, 21a.

¹⁹¹⁴ Korkmaz, 2003, s. 118-119.

¹⁹¹⁵ BOA TD, nr. 444, s. 36; KKA TD, nr. 38, v. 21a.

¹⁹¹⁶ KKA TD, nr. 583, v. 132b.

¹⁹¹⁷ KKA TD, nr. 583, v. 132b.

Çelebi'nin Darü'l-hayr nam zaviyesi olarak bu durum açıkça belirtilmektedir. Çorum merkezde kurulan Darulhayr zaviyesine Çorum'da Divan-ı İnce Su'ya tabi Saray köyünün malikâne hissesi vakfedilmiştir. 1530 yılında 4.960 akçe hâsıla sahip olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısında ne kadar hâsıla sahip olduğu belirtilmemiştir.¹⁹¹⁸

4.21. Dede Paşa Zaviyesi

Dede Paşa zaviyesi ile ilgili elimizdeki en eski kayıt 1455 tarihine dayanmaktadır. Bu durumda zaviyenin 15. yüzyıl ortalarında faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Zaviye bu dönem İskilib Vilayeti'ne tabi Bayat Özü nahiyesinde tespit edilmektedir. Bu dönem *zaviye-i Dede Paşa* başlığı altında Şeyh Musa veled-i Çar, Mehmed veled-i mezkûr, Dede Helsa (?) veled-i Şeyh Musa, Halil veled-i mezkûr, Hasre Abdal (?) adında 5 neferi bulunmaktadır.¹⁹¹⁹ 16. yüzyılın ilk yarısında Dede Paşa zaviyesi Çorum'a tabi Katar nahiyesinde kayıt altına alınmıştır. Zaviyenin meşihatı Ali veled-i Efendi ve Hamza veled-i Durmuş tasarrufundadır ve ellerinde beratları bulunmaktadır. 1520 yılında Dede Paşa zaviyesinde 8 derviş yaşamaktadır. Bu kişilerin zaviye şeyhi ve ailesinden oluşan kişiler olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹²⁰ 1576 yılına ait tahrir defterinde zaviyeye dair biraz daha ayrıntılı bilgi sahibi olmaktadır. Önceki dönemin aksine zaviyenin Köylü mezrasında olduğu belirtilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Dede Paşa zaviyesinde 8 derviş yaşamaktadır. Bunlardan Mustafa veled-i Hasan Şeyh ile Halil veled-i Ali zaviyedar iken Haydar Ali veled-i o, İlyas veled-i Mustafa, Hasan veled-i Durmuş, Durmuş veled-i o, İbrahim veled-i Ali ve İsmail birader-i o adındaki neferler zaviyedarzade olarak kaydedilmişlerdir.¹⁹²¹

Dede Paşa zaviyesinin gelirlerine dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. 1455 yılında zaviye şeyhi Şeyh Musa bir çift toprak sahibidir. 16. yüzyılın ilk yarısında Dede Paşa zaviyesinin hâsılı 130 akçe olup kendine ait bir çiftliği bulunmaktadır. Bir çift yer olan çiftlik-i zaviyede buğday ve arpa üretilmektedir. 1455 yılında zaviye şeyhinin tasarrufunda bulunan toprak parçası muhtemelen sonradan zaviye

¹⁹¹⁸ BOA TD, nr. 387, s. 404; KKA TD, nr. 38, v. 98a-99a.

¹⁹¹⁹ MAD, nr. 354, s. 115.

¹⁹²⁰ Dede Paşa zaviyesinin neferleri: Efendi veled-i Halil, Hasan veled-i Masum, Ali veled-i Efendi, İbrahim veled-i Efendi, Mehmed veled-i Hasan, Hamza veled-i Durmuş, Hatib veled-i Durmuş, İlyas veled-i Durmuş. Bkz. BOA TD, nr. 444, s. 290; BOA TD, nr. 387, s. 417.

¹⁹²¹ KKA TD, nr. 38, v. 264b.

çiftliğine dönüşmüştür. Zaviyenin 16. yüzyılın ikinci yarısında geliri ise 400 akçedir.¹⁹²²

4.22. Derviş Ali Zaviyesi

Çorum kazasında Kara Berk'e tabi bir öküzlük yer olan Gök Çukuru mezarı iki baştan Derviş Ali zaviyesinin tasarrufuna verilmiştir. 1520 yılında faaliyette olan zaviye muhtemelen Gök Çukuru mezarındadır. Tahrir defterlerinde Gök Çukur mezarındaki vakfı kaydedilirken *kadimi zaviyedir ve yerlü Derviş Ali zaviyesi* ifadesiyle bahsi geçmektedir. Ayrıca 1520 yılında nüfusu bulunmayan mezrada 1576 yılında 7 nefer kaydedilmiştir. Neferlerden 5'i Şabhane köyündendir. Bahsi geçen bu kişiler mezrada ziraat etmişlerdir. Fakat bunların zaviye ile bir ilişkisi olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Vakıf defterinde *mezra-i Gök Çukur tabi Kara Berk, kadimi zaviyedir iki baştan* ifadesiyle yer almaktadır.¹⁹²³ Bu bağlamda mezarın zaviye etrafında şekillenmiş bir yer olduğu muhtemeldir. Bozok'ta Kozan Hisarı mezarına tabi bir çiftlik de Derviş Ali zaviyesine vakfedilmiş olup 100 akçe gelire sahiptir.¹⁹²⁴

4.23. Derviş Yakub Zaviyesi

Nefs-i Karahisar-ı Demürlü de Ahi İlyas ve Ahi Ahmed zaviyeleri ile birlikte Derviş Yakub zaviyesi de bulunmaktadır. *Zaviye-i Derviş Ya'kub derdest mezkûr ba berat-ı sultani* ifadesiyle kaydedilen zaviyenin Derviş Yakub yönetiminde olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda zaviye kurucusunun adını taşımakta olup 16. yüzyıl başlarında kurulmuş olmalıdır. Zaviye şeyhliğini 16. yüzyılın ikinci yarısında berat-ı hümayunla Yakub Dede ve Musa Dede birlikte yürütmektedir. Derviş Yakub zaviyesi kaydedilirken iki çift olarak yazılmış olup hâsılı 16. yüzyıl boyunca 300 akçedir.¹⁹²⁵

¹⁹²² MAD, nr. 354, s. 115; BOA TD, nr. 444, s. 290; BOA TD, nr. 387, s. 417; KKA TD, nr. 38, v. 264b; İslamoğlu, 2010, s. 202.

¹⁹²³ BOA TD, nr. 444, s. 202; KKA TD, nr. 38, v. 208b; KKA TD, nr. 583, v. 120b.

¹⁹²⁴ BOA TD, nr. 998, s. 636.

¹⁹²⁵ BOA TD, nr. 444, s. 308; BOA TD, nr. 387, s. 420; KKA TD, nr. 38, v. 230a; KKA TD, nr. 583, v. 123a.

4.24. Enam Çelebi Zaviyesi

Çorum kazasının kırsalında kurulan zaviyelerden biri de Enam Çelebi zaviyesidir. 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarına göre zaviye Çorum'a tabi Ulu Pınar köyünde yer almaktadır.¹⁹²⁶ H. 810 (M. 1407-1408) tarihinde vakıfnamesi oluşturulan zaviyenin mütevellileri *evlad-ı vakıfdan* İlham Çelebi ve İhsan Çelebi'dir. Zaviye şeyhi ise *berat-ı Alişan* ile kurucusu Enam Çelebi'dir. 1455 yılında Enam Çelebi zaviyesinin İlham Çelebi ve İhsan Çelebi tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu dönem Enam Çelebi hayatta değildir. Buna göre zaviyenin 15. yüzyılın başlarında Enam Çelebi tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Banisinin adı ile anılan zaviyenin kurulduğu tarih muhtemelen vakıfnamenin oluşturulduğu H. 810 tarihi olmalıdır.¹⁹²⁷

Zaviyenin bulunduğu Ulu Pınar köyünden biraz bahsetmek gerekirse eğer 1455 yılında köyde 29 nefer yaşamaktadır. 1520 yılında 56 nefer kaydedilen köyde 1576 yılında 85 nefer bulunmaktadır. Nüfusu sürekli artan köyde yaşayanlardan zaviye mensubu olanların olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Bununla birlikte Ulu Pınar köyünde zaviyedarlar tasarrufunda 2 çift zaviye çiftliğinin bulunması burada dervişlerin doğrudan kendilerinin çalıştığını düşündürmektedir.¹⁹²⁸

15. ve 16. yüzyılı Osmanlı dönemi kaynakları özellikle zaviyenin vakıf akarları hakkında ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Zaviyenin bu dönem içinde Çorumlu, Osmancık, Karahisar-ı Demürlü ile birlikte Amasya'ya tabi Gümüş kazasından da bazı yerleri tasarruf hakkına sahip olduğu tespit edilmektedir. Bununla birlikte bu yerlerden bazılarının 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır (Tablo 13). Bu bağlamda zaviyenin gelirlerinin zaman içinde arttığı görülür. Fakat 1455 yılında Ulu Pınar köyünde 10 müd olduğu belirtilen *asiyab-ı zaviye* hakkında sonraki dönemlerde bilgi verilmemiştir. 15. yüzyılda zaviyenin köyde bir değirmen tasarruf ettiği ve değirmenin sonradan

¹⁹²⁶ MAD, nr. 354, s. 134; BOA TD, nr. 15, s. 192, 194; BOA TD, nr. 444, s. 13, 20-21, 23, 35, 101, 165; BOA TD, nr. 387, s. 391, 392, 393, 394, 401, 405; KKA TD, nr. 38, v. 29a-29b, 40b, 41a, 50b-51a, 52a-52b, 105b, 271b; Zaviye vakıf defterinde "vakf-ı zaviye-i En'am Çelebi der karye-i Ulu Pınar tabi' kaza-i Çorum" başlığı ile yer almaktadır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 93b, 110b, 138b; Korkmaz, 2003, s. 123.

¹⁹²⁷ MAD, nr. 354, s. 134; KKA TD, nr. 583, v. 138b; Korkmaz, Ulupınar köyünün malikâne hissesinin tevliyet, nezaret, zaviyedarlık vazifeleri için 1416 tarihli vakfiyeye göre zaviye tasarrufuna verildiğini söylemektedir. Korkmaz, 2003, s. 123.

¹⁹²⁸ MAD, nr. 354, s. 134; BOA TD, nr. 15, s. 192; BOA TD, nr. 444, s. 20-21; BOA TD, nr. 387, s. 392; KKA TD, nr. 38, v. 52b.

elinden çıktığı anlaşılmaktadır.¹⁹²⁹ Fatih Sultan Mehmed dönemine ait tımar defterinde Ulu Pınar, Hacı Bey, Sarvan Şah, Gürleyik ve Sağmalca köylerinin mülkiyet üzere Enam Çelebi'nin varislerinin tasarruflarında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca varislerin masraflarınca eşkününe yardım ettikleri belirtilmiştir.¹⁹³⁰ Buna göre Enam Çelebi evladının tımarı olan yerlerin sonradan vakfa dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.¹⁹³¹

Tablo 13: Enam Çelebi Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl) ¹⁹³²			
Vakıf Yeri		Vakfın Türü (Malikâne)	Vakfın Değeri (akçe) ¹⁹³³
Çorum	Karye-i Ulu Pınar ¹⁹³⁴	Tamam-ı malikâne	4.551
	Karye-i Hacı Bey	Nısf-ı malikâne	1.156,5
	Karye-i Hacı Bey Ağacı	Nısf-ı malikâne	463
	Karye-i Savran Şah/ Sarvan Şah	Tamam-ı malikâne	1.047
	Karye-i Sağmalca ¹⁹³⁵	Nısf-ı malikâne	645
	Mezra-i Karlı Çukur tabi Ömer Bey ¹⁹³⁶	Nısf-ı malikâne	-
	Mezra-i Kırılı	Malikâne (6 sehinden 5 sehimi)	-
	Çiftlik-i zaviye 2 ¹⁹³⁷	İki baştan	-

(Devam ediyor)

¹⁹²⁹ MAD, nr. 354, s. 134.

¹⁹³⁰ BOA TD, nr. 15, s. 192, 194; Eşkinci Osmanlı döneminde sefere çıkan askerler için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Eşkinci", *DİA*, C. 11, İstanbul, 1995, s. 469-471.

¹⁹³¹ İslamoğlu, 2010, s. 197.

¹⁹³² Kaynaklar: MAD, nr. 354, s. 134; BOA TD, nr. 15, s. 192, 194; BOA TD, nr. 444, s. 13, 20-21, 23, 35, 101, 165; BOA TD, nr. 387, s. 391, 392, 393, 394, 401, 405; KKA TD, nr. 38, v. 29a-29b, 40b, 41a, 50b-51a, 52a-52b, 105b, 271b; KKA TD, nr. 583, v. 93b, 110b, 138b.

¹⁹³³ Bu değer 1530 yılı muhasebe defterine dayanmaktadır. Zaviyenin vakıflarının bahsedildiği diğer kaynaklarda hasıl miktarı ayrıca belirtilmediğinden bir karşılaştırma yapmak mümkün olmamaktadır. Ayrıca vakıfların tamamının hasılı da belli olmadığından toplam geliri hesaplanmamıştır.

¹⁹³⁴ 16. yüzyılın ikinci yarısında Ulu Pınar köyünün malikâne hissesinin tamamı zaviye tasarrufundadır. Buna karşılık hasılı belirtilmemiştir. Buradaki değer 1530 tarihli muhasebe defterinde verilen malikâne hasılının toplam değeridir. 16. yüzyılın ilk yarısında zaviye malikâne hissesinin yarısını tasarruf ederken diğer yarısı Enam Çelebi evladının vakıf hissesidir. Sonradan bu hisse de zaviyeye devredilmiştir.

¹⁹³⁵ Sağmalca köyünün vakıf hissesinin durumu 16. yüzyılın ikinci yarısında değişmiştir. Nitekim 1576 yılında zaviye köydeki malikâne gelirinin yarısını tasarruf etmektedir. 16. yüzyılın ilk yarısında ise malikâne hissesinin ¼ ü zaviyenin ¼ ü Enam Çelebi evladının vakıfidir. Malikânenin yarısı ise tımara verilmiştir.

¹⁹³⁶ 1530 yılı muhasebe defterinde Ömer Bey köyü yer almasına rağmen zaviye kaydedilmemiştir. BOA TD, nr. 387, s. 391.

¹⁹³⁷ 2 çift olan çiftlik zaviyedarların tasarrufundadır.

(Tablo 13: Devamı)

	Çayır der karye-i Ulu Pınar 1 kıta'	İki baştan	-
Osmancık	Gürleyik tabi Sakız ¹⁹³⁸	Malikâne (4 sehinden 3 sehim)	247
	Bağ der Osmancık (Çayır Bağı) 1 kıta ¹⁹³⁹	İki baştan	-
	Bağ der karye-i Kara Çay	İki baştan	-
Karahisar-ı Demürlü	Bağ-ı Hacı Ali der karye-i Kilise	İki baştan	-
Amasya / Gümüş	Karaca Kaya nd. Kara Hacı tabi Karim	İki baştan	1.675

Enam Çelebi Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)

1576 tarihli vakıf defterine göre zaviyeye 16. yüzyılın ikinci yarısında yeni yerler vakfedildiği anlaşılmaktadır. Osmancık'tan 2 çiftlik, 1 çayır ile birlikte Kızıl Depelülerin tasarrufunda bulunan ve Çay Bağı diye meşhur olan yer Enam Çelebi zaviyesine vakfedilmiştir. Yine Osmancık'ta Kara Çay köyünde bulunan Mahmud ve Hüsrev tasarrufundaki bir bağ da iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Karahisar-ı Demürlü'de bulunan Kilise köyünden Hacı Ali Bağı da zaviyeye sonradan vakfedilen yerlerden biridir. Vakıf defterinde zaviye vakıflarının hâsıl miktarı belirtilmemiştir. Bununla birlikte toplam geliri de yazılmadığından karşılaştırma yapmak mümkün olmamaktadır. H. 810 tarihinde oluşturulan vakıf namesine göre yukarıda bahsi geçen yerler zaviyeye ve evladına vakfedilmiştir. Buna göre cümle mahsulün yarısı zaviyeye yarısı evladına olmak şartıyla vakıf gerçekleşmiştir. Vakfiyeye göre tevliyet ve nezaret evladına ve evladından olanlara meşrut edilmiştir. Vakıf defterinde ve vakıfnamesinde zaviyenin giderlerine dair ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte zaviye şeyhi, mütevellî ve nâzırın maaşları ile gelen geçen yolcuların iaşesi zaviyenin asıl masraflarını oluşturmaktadır. Nitekim vakıfnamede de açıkça belirtildiği üzere zaviye şeyhi, mütevellî ve nasırın asli görevi ayende ve revendeye hizmet etmektir.¹⁹⁴⁰

¹⁹³⁸ Köyün malikâne hasılı zaviye ile evladın vakfi arasında paylaştırılmıştır. Buna göre malikânenin 4 sehinden 3 sehimin nısfı zaviyenin nısfı evlad-ı Enam Çelebi'nindir. Rub'-ı malikânesi ise timara verilmiştir. BOA TD, nr. 387, s. 401.

¹⁹³⁹ Osmancık'ta bulunan Çay Bağı diye meşhur olan bu yer Kızıl Depelüler tasarrufundadır. 15. yüzyılda vakıflar arasında yer almamasına rağmen 1576 tarihli vakıf defterinde zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır.

¹⁹⁴⁰ KKA TD, nr. 583, v. 138b.

4.25. Erkulu Baba Zaviyesi

Erkulu Baba zaviyesi 16. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerinde Çorum sancağında Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Saru Kamış köyünde tespit edilmektedir.¹⁹⁴¹ Zaviyenin 10 Mayıs 1530 tarihli vakfiyesine göre zaviye ile birlikte cami, mutfak ve zaviyedeki dervişlerin konaklayacağı yer inşa edilmiştir.¹⁹⁴² Buna göre zaviyenin 16. yüzyılın ilk yarısı içinde kurulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 1520 tarihli tahrir defterinde Saru Kamış köyü tahrir olmasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁹⁴³ Bununla birlikte Erkulu Baba'nın bölgede çok daha önceden faaliyetlerde bulunduğu düşünülmektedir. Onun Çorum'da Koyun Baba, Seydim Sultan, Balım Sultan gibi mutasavvıflarla aynı dönemde yaşadığı ve irtibat halinde bulunduğu kabul edilmektedir.¹⁹⁴⁴ Muhtemelen zaviye onun adına müritleri tarafından sonradan kurulmuş olmalıdır.

Zaviyenin adı tahrir ve vakıf defterinde açıkça Erkulu Baba olarak geçmektedir.¹⁹⁴⁵ Yılmaz Kurt, zaviye kurucusunun adının 1530 yılı vakfiyesine göre Erguli (Ergulu) Baba olarak da okunduğunu fakat Erkulu adının bu dönem içinde çok daha sık kullanıldığını belirtmektedir.¹⁹⁴⁶

16. yüzyılın ikinci yarısında Saru Kamış köyünde *hizmetkaran-ı zaviye* başlığı altında 5 nefer yazılmıştır. Köyün toplam nüfusu içinde yazılan *Aykud veled-i Osman, Osman veled-i o, Erzani birader-i o, Alişar veled-i Pir Veli, Kadir Kulu birader-i o* adlı bu kişiler muhtemelen Erkulu Baba zaviyesinin hizmetkârlarıdır. Nitekim aşağıda da bahsedileceği üzere zaviye hem köyü hem de köyde bazı yerleri vakf olarak tasarruf etmektedir. 1574 yılında Erkulu Baba zaviyesinin meşihatı berat-ı hümayun ile Hasan ve Abidin adlı dervişlere müşterek olarak tevcih edilmiştir.¹⁹⁴⁷ Zaviye görevlileri hakkında 16. yüzyıl içinde ayrıca bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğünde yer alan bir kayda göre Eyalet-i Rum'da Karahisar-ı Demürlü dışında "Bozok kazasında Sorgun nahiyesinde kâin" Erkulu

¹⁹⁴¹ KKA TD, nr. 38, v. 248a-249b, 265b; KKA TD, nr. 583, v. 125a.

¹⁹⁴² Zaviye hakkında ayrıca bkz. Ali Kılıcı, "Karahisar-ı Demürlü, Ergülü / Erkulu Baba Zaviyesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 99, 2021, s. 391-404; Anonim, "Erguli Baba Vakfiyesi", *Çorumlu Dergisi*, S. 14, 1939, s. 187-189.

¹⁹⁴³ BOA TD, nr. 444, s. 325; BOA TD, nr. 387, s. 421.

¹⁹⁴⁴ Gülten, 2017, s. 429, 433.

¹⁹⁴⁵ KKA TD, nr. 38, v. 248a-249b, 265b; KKA TD, nr. 583, v. 125a.

¹⁹⁴⁶ Kurt, 1995, s. 92.

¹⁹⁴⁷ KKA TD, nr. 38, v. 248a-248b.

Baba adında bir zaviye daha bulunmaktadır.¹⁹⁴⁸ Muhtemelen her iki zaviye de Bektaşilerce takdis edilen Erkulu Baba adına kurulmuştur. Karahisar-ı Demürlü’de bulunan Erkulu Baba zaviyesinin Bektaşî tarikatına mensup olduğu ve 19. yüzyılda da faaliyetini sürdürdüğü bilinmektedir.¹⁹⁴⁹ Ayrıca Saru Kamış köyündeki neferlerden bazılarının adları dikkat çekmektedir. Şah Viridi, Nesimi, Pir Kulu, Pir Dede, Bekdaş gibi isimler köyde Bektaşilerin etkisine işaret etmektedir. Zaviye kurucusunun baba unvanına sahip olması da bunu güçlendirmektedir.¹⁹⁵⁰ Zaviye binası günümüze ulaşamamıştır. Fakat Bugün Çorum’un ilçelerinden Sungurlu’da Yörüklü köyü yakınlarında Kışla cami ile birlikte Erkulu/Ergülü Baba türbesinin bulunduğu bilinmektedir.¹⁹⁵¹

Saru Kamış köyünün malikâne geliri Erkulu Baba zaviyesine vakfedilmiştir. Saru Kamış köyü önceden Karahisar-ı Demirli kadısı Mevlana Hamdullah’ın tasarrufunda iken 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye vakfı olarak görülmektedir. 1576 yılı tahririne göre Saru Kamış’a tabi 3 çift çiftlik de zaviye tasarrufundadır. Yine köye tabi Göynücek mezrası da Erkulu Baba zaviyesine vakfedilmiştir. Ayrıca 1576 tarihli tahrir ve vakıf defterinde *Göl Yakası ve bir değirmen* de Erkulu Baba zaviyesinin tasarrufuna verilmiştir. Köyden alınan vergiler *hâsıl-ı ma’ niyabet* olarak 9.000 akçe yazılmasına rağmen zaviyenin tasarrufunda bulunan bu vakıflardan ne kadar gelir elde edildiği ayrıca belirtilmemiştir.¹⁹⁵²

4.26. Gölcük Zaviyesi

Karahisar-ı Demürlü’ye tabi Gölcük mezrasında 16. yüzyılın ortalarında kurulmuştur. Zaviye ile birlikte mezraya da önceki dönem kaynaklarında rastlanmamaktadır. 1576 yılı tahririne göre zaviye Karahisar-ı Demürlü’ye tabi Yamatı’nın yakınlarında yer almaktadır. Zaviye berat-ı hümayun ile Mustafa veled-i Derviş Evliya’nın tasarrufundadır. Gölcük zaviyesinde bu dönem Derviş Evliya ile birlikte kardeşi Ali yaşamaktadır. Zaviye bir öküzlük yer olan ve sonradan zaviyenin bulunduğu mezraya adını vermiş olan yerin tüm haklarına sahip olup ayende ve revendeye hizmet etmektedir. Ayrıca bir de Derviş Evliya

¹⁹⁴⁸ VGM, d. 224/87, s. 168.

¹⁹⁴⁹ Korkmaz, 2003, s. 124; Maden, 2010, s. 137; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 46; Gülten, 2017, s. 425.

¹⁹⁵⁰ KKA TD, nr. 38, v. 248a-248b.

¹⁹⁵¹ Kılıcı, 2021, s. 391-404.

¹⁹⁵² BOA TD, nr. 444, s. 325; BOA TD, nr. 387, s. 421; KKA TD, nr. 38, v. 248a-249b; KKA TD, nr. 583, v. 125a; İslamoğlu, 2010, s. 199, 201.

tasarrufunda olan 1 bab değirmen bulunmaktadır.¹⁹⁵³ Zaviyenin tasarruf hakkını elinde bulunduran kişi vakıf defterinde Evliya Fakih olarak yazılmış olup yevmi bir akçe ile zaviyedarlık vazifesini yürütmektedir.¹⁹⁵⁴

Bektaşî zaviyelerinden biri olan Gölcük/Güllücük zaviyesinin 19. yüzyılda aktif olduğu bilinmektedir. 1826 yılında zaviyenin şeyhi “ehl-i sünnet” olduğu için görevinde bırakılmıştır.¹⁹⁵⁵

4.27. Hacı Halil Zaviyesi

Çorum’da Osmancık’a tabi Tamacı köyünde yer alan Hacı Halil zaviyesi aynı zamanda köyün adı ile de anılmaktadır.¹⁹⁵⁶ Zaviye ile ilgili elimizdeki en eski kayıt 1520 yılına dayanmaktadır. 1576 yılında zaviyenin meşihatı Ahmed Fakih’in tasarrufundadır. Tevliyet ciheti ise Sitti Hatun ve Hacı Halil evladının tasarrufundadır.¹⁹⁵⁷ Gümüş’te bir de Hacı Halil adında medresesi olduğu ve çok sayıda vakıf tahsis edildiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁵⁸

Tamacı köyünün malikâne hissesi Hacı Halil zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviyenin köyden elde ettiği hâsılı 2.053 akçedir. 1530 yılında Osmancık nahiyesine tabi iken 1576 yılında Eyücek Divanı’na tabi olan Hasan Diğın köyünün malikânesinin tamamı da Tamacı köyündeki zaviyenin tasarrufundadır. Hasan Diğın köyünün malikâne hâsılı ise 1.208 akçedir.¹⁹⁵⁹ 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin vakıflarından elde ettiği toplam hâsılı 3.261 akçedir.

4.28. Hacı Halil Zaviyesi

Çorum’a tabi Halife köyünde olduğu anlaşılan zaviye muhtemelen Osmancık’a tabi Tamacı köyünde kurulan Hacı Halil zaviyesinden farklı bir zaviyedir. Nitekim vakıf defterinde *vakf-ı zaviye-i Hacı Halil der karye-i Halife* olarak bahsi geçmektedir. Halife köyüne 16. Yüzyılın ikinci yarısındaki

¹⁹⁵³ KKA TD, nr. 38, v. 252a; KKA TD, nr. 583, v. 125b.

¹⁹⁵⁴ KKA TD, nr. 583, v. 125b.

¹⁹⁵⁵ Maden, 2010, s. 137.

¹⁹⁵⁶ Eğer Tamacı köyünde Hacı Halil zaviyesi dışında ayrı bir zaviye daha yoksa vakıf defterinde zaviyeden “vakf-ı zaviye-i Hacı Halil der karye-i mezkure (Tamacı)” ifadesiyle bahsedilmekte iken ayrıca Hasan Diğın köyündeki geliri yazılırken “vakf-ı zaviye-i karye-i Tamacı” olarak bahsi geçmektedir. KKA TD, nr. 583, v. 111a, 114a.

¹⁹⁵⁷ KKA TD, nr. 38, v. 127b-128a.

¹⁹⁵⁸ “Vakf-ı medrese-i Hacı Halil der Gümüş”. KKA TD, nr. 38, v. 106b-107a, 107b-108a, 120a, 127b-128a; BOA TD, nr. 387, s. 381, 388, 399, 404.

¹⁹⁵⁹ BOA TD, nr. 444, s. 156; BOA TD, nr. 387, s. 404; KKA TD, nr. 38, v. 127b-128a; KKA TD, nr. 583, v. 111a, 114a.

kaynaklarda rastlanmamaktadır. Halife köyünde 16. yüzyılın ikinci yarısı ortalarında ayrı bir Hacı Halil zaviyesi kurulmuş olmalıdır. Fakat bu zaviye hakkında bilgilerimiz yalnızca vakıf defterine dayanmaktadır. Buna göre zaviyenin şeyhi berat-ı hümayun ile günlük bir akçe yevmiyeye çalışan Muharrem adlı bir derviştir. Halife köyünde yer alan Hacı Halil zaviyesine bulunduğu köyün malikâne hissesi vakfedilmiştir. Ayrıca Karık mezrasının malikâne hâsılı da zaviyeye aittir. Zaviyenin ne kadar hâsıla sahip olduğu belirtilmemiştir. Dönemin pek çok zaviyesi gibi Hacı Halil zaviyesi de ayende ve revendeye hizmet etmektedir. Zaviyenin gelen geçen yolcular ile meşihatlık ciheti dışında bir masrafı olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁶⁰

1793 yılında Ferzend ve Halife köylerinde vakıf arazileri bulunduğu bilinmektedir. 1845 yılında ise zaviyenin zaviyedarı Tepecik Mahallesi'nin imamı Teknecioğlu Mehmed Efendi'dir. Zaviye 19. yüzyılda da faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁹⁶¹

4.29. Hacı Hayreddin Zaviyesi

Hacı Hayreddin zaviyesi hakkında elimizdeki en eski kayıt 1520 tarihli tahrir defterine dayanmaktadır. Zaviyenin ne zaman ve nerede kurulduğu tam olarak tespit edilememektedir. Fakat muhtemelen Çorumlu kazasına tabi Karabey köyünde 16. yüzyıl başlarında kurulmuştur. Kesin olan ise Hacı Hayreddin zaviyesinin meşihatı Sultan Selim Han hükmü ile Seydi İbrahim'e tevcih edilmiştir. Ayrıca zaviyenin vakfı olan Çiftlik köyüne tabi Yeni mezrasının 1455 yılında Ahi Şeyh zaviyesinin tasarrufunda iken 16. yüzyılın başlarında zaviye harab olduğundan Hacı Hayreddin zaviyesine vakfedildiği bilinmektedir. Bu bağlamda 1455 yılında bahsi geçmediğinden Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde kurulmuş olması yüksek ihtimaldir.¹⁹⁶² 1455 yılında Karabey köyünde başka bir zaviye tahrir olmuştur. Hoca Selameti olarak okuduğumuz bu zaviye hakkında sonraki dönemde bir bilgiye rastlanmamaktadır.¹⁹⁶³ Muhtemelen Ahi Şeyh zaviyesi gibi bu zaviye de harap olup ortadan kalkmıştır. Fakat Hacı Hayreddin

¹⁹⁶⁰ KKA TD, nr. 583, v. 138b.

¹⁹⁶¹ Korkmaz, 2003, s. 124.

¹⁹⁶² BOA TD, nr. 444, s. 39, 40; BOA TD, nr. 387, s. 394; KKA TD, nr. 38, v. 49a, 50a.

¹⁹⁶³ MAD, nr. 354, s. 198-199.

zaviyesi aynı köyde olduğundan bu zaviyenin yerine mi kuruldu bunu anlamak şimdilik mümkün gözükmemektedir.

Hacı Hayreddin zaviyesinin gelirlerine bakacak olursak, zaviyenin çok fazla vakıf akarı bulunmamaktadır. Karabey köyünün malikânesinin tamamı Yavuz Sultan Selim tarafından Hacı Hayreddin zaviyesine vakfedilmiştir. Fakat köyünün malikâne hâsılının miktarı belli değildir. Ayrıca Emlak Divanı'na tabi Çiftlik köyünde bulunan Yeni mezrasının da zaviye vakıfları arasında olduğu anlaşılmaktadır. Önceki dönemde iki baştan Ahi Şeyh zaviyesinin vakfı iken zaviyenin harap olması sonucu 16. yüzyılda Hacı Hayreddin zaviyesine devredilmiştir. Çiftlik-i Ahi olarak kaydedilen 3 çiftlik de böylece Hacı Hayreddin zaviyesinin tasarrufuna geçmiştir. 1576 yılında bahsi geçen çiftliklerin 4 öküzlük yer olduğu ve Receb veled-i İsrail Hamza, Müstecab veled-i İsa, Maruf birader-i O adlı kişilerin tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Zaviye mezradaki vakfından 1520 yılında 162 akçe hâsıl elde etmişken 1576 yılının hâsılı 493 akçedir.¹⁹⁶⁴

4.30. Hasan Balım Zaviyesi

Hasan Balım zaviyesi Çorum kazasında Divan-ı Emlak nahiyesine tabi Kızıl Geçüd/Kızıl Geçit köyünde kurulmuştur.¹⁹⁶⁵ Hasan Balım zaviyesi bazı çalışmalarda Çorum'da Mecid-özü'ne tabi Balım köyünde 15. yüzyılda kurulan Balım Sultan zaviyesi ile karıştırılmış her iki zaviyenin aynı zaviye olduğu kabul edilmiştir.¹⁹⁶⁶ Buna karşılık Hasan Balım zaviyesinin Kızıl Geçüd köyünde olduğu muhtemelen 16. yüzyılın ilk yarısında kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Hasan Balım zaviyesi ile Balım Sultan zaviyesinin Çorum'da

¹⁹⁶⁴ MAD, nr. 354, s. 195; BOA TD, nr. 444, s. 39, 40; BOA TD, nr. 387, s. 394; KKA TD, nr. 38, v. 49a, 50a.

¹⁹⁶⁵ BOA TD, nr. 444, s. 49, 54, 56, 311; BOA TD, nr. 387, s. 394, 396, 420; KKA TD, nr. 38, v. 45a, 52a, 59b, 237b; MAD 354, s. 228; Vakıf defterinde “vakf-ı zaviye-i Hasan Balım der karye-i Kızıl Geçüd tabi Divan-ı Emlak” başlığı altında vakıf akarları yazılmıştır. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 139a; 18. yüzyılın sonlarında Hasan Balım zaviyesinin yer aldığı Kızıl Geçüd köyü Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Emlak Divanı'nda yazılmıştır. Bkz. VGM, d. 224/110, s. 214.

¹⁹⁶⁶ Balım Sultan zaviyesi Mecid-özü nahiyesine tabi Balım köyünde tespit edilmektedir. Tahrir defterlerine göre Mecid-özü nahiyesi 16. yüzyılda genel olarak Sivas'a tabi olduğu için Balım Sultan zaviyesine Sivas Sancağında bulunan zaviyeler kısmında yer verilmiştir. Ayrıca bahsi geçen çalışmalar için bkz. Korkmaz, 2003, s. 122; Işık, s. 315-334; Murat Alandağlı, “XV. yüzyılda Bir Kuzey Orta Anadolu Nahiyesi: Mecitözü”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, S. 24, 2021, s. 73-113; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 28-29; C. Haksever, zaviyenin kurulduğu Kızıl Geçit köyünün adının da sonradan değiştiği ve 1785 ile 1861 yılında Balım Sultan köyü olarak geçtiğini söylemektedir. Fakat elimizde bulunan 1797 tarihli tevliyet, nezaret ve zaviyedar atamasına ait tevhid kaydına göre Hasan Balım zaviyesi hala Kızıl Geçit köyünde görülmektedir. Haksever, 2008, s. 84; VGM, d. 224/110, s. 214.

bulunması dışında ortak bir nokta yoktur. Ayrıca 1530 yılında Karahisar-ı Demürlü nahiyesine tabi Kanlıcı köyü tahrir olurken divani gelirinin Hasan Balım tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Bahsi geçen kişinin zaviyenin banisi Hasan Balım olup olmadığı anlaşılmamakta fakat Kanlıcı köyü 1576 yılında zaviyenin vakıfları arasında yer almaktadır. Zaviyeye Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Ağca Viran ve Koçoğlu mezralarının iki baştan gelirinin vakfedilmesi Hasan Balım ve ailesinin 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren bölgede etkili olan bir zümre olduklarını göstermektedir. Ayrıca zaviye ile bir ilişkisi olup olmadığı anlaşılmayan Canik sancağına tabi Fermude nahiyesinde yer alan Hasan Balım çiftliği de dikkat çekmektedir.¹⁹⁶⁷

Hasan Balım zaviyesi ile ilgili elimizde bulunan en eski kayıt 1520 yılına ait 444 numaralı tahrir defterine dayanmaktadır. Buna göre 16. yüzyılın ilk yarısında Hasan Balım/Hasan Balı zaviyesinin meşihatı Sultan Selim Han beratı ile Mehmed Çelebi'nin tasarrufundadır. 1520 yılında Kızıl Geçüd köyünde kaydedilen Hüseyin veled-i Şeyh Mehmed, Menşa veled-i Hamid, Saru Abdal, Mezid Abdal veled-i Bayezid, Mehmed veled-i Balım Şeyh belirtilmemekle birlikte muhtemelen zaviye kurucusunun ailesindedir.¹⁹⁶⁸ 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin meşihatlığı el değiştirmiş olup Derviş Südde Kulu, zaviye şeyhi olmuştur.¹⁹⁶⁹ Vakıf defterine göre 16. yüzyılın ikinci yarısında meşihatlık birkaç kişi tarafından müşterek olarak yürütülmüştür. 1576 yılında zaviyenin meşihatı yevmi 2 akçe ile evlad-ı vakıftan Hızır, Mahmud, Hasan ve Hüseyin adlı şeyhlerin tasarrufundadır. Buna karşılık meşihat (şeyh) olmadığında Çorum Kadısı Mevlana Ahmed'in arzı ile vakıf şartı gereğince tevliyet, günlüğü bir akçe ile müştereken Hasan ve Mahmud'a; nezaret, günlük bir akçe ile Hızır Balı/Hızır Balım'a tevcih edilmiştir.¹⁹⁷⁰

Zaviyenin gelir kaynaklarına bakacak olursak 15. ve 16. yüzyılda çok sayıda vakıf akarına sahip olduğu görülmektedir. Divan-ı Emlak nahiyesine tabi Kızıl

¹⁹⁶⁷ BOA TD, nr. 387, s. 421, 624.

¹⁹⁶⁸ Zaviyenin adı defterlerde Hasan Balım ve Hasan Balı olarak okunabilmektedir. Örneğin Alp Oğuz köyündeki hissesi kaydedilirken Hasan Balı olarak yazılmıştır. Buna karşılık Kızıl Geçüd ile Hatib Deresi köyündeki hisseleri tahrir olurken açıkça Hasan Balım olarak yazılmıştır. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 444, s. 49, 54, 56, 311; BOA TD, nr. 387, s. 394, 396, 420; KKA TD, nr. 38, v. 45a, 52a, 59b, 237b; MAD 354, s. 228; KKA TD, nr. 583, v. 139a.

¹⁹⁶⁹ KKA TD, nr. 38, v. 60b.

¹⁹⁷⁰ KKA TD, nr. 583, v. 139a.

Geçüd köyü ile birlikte Hatib Deresi¹⁹⁷¹, Alp Oğuz, Delü Hacı/Deli Hacı, köylerinin geliri farklı oranlarda Hasan Balım zaviyesinin tasarrufuna verilmiştir. Karahisar-ı Demürlü'den ise Kanlıcı köyü ile Ağca Viran Koçoğlu mezralarının hisselerine ayrılmış gelirlerinin bir kısmı zaviyeye vakfedilmiştir (Tablo 14). 1643 yılında bahsi geçen vakıf akarlarının çoğu hala zaviyenin elindedir.¹⁹⁷² Vesaik-i Bektaşiyân'da ise 18. yüzyılda Mecid-özü kazasında Erdiñli Kışla, Kızlar Meydanı, Güllük, Çömlekçi adlı yerlerin zaviyeye vakfedildiği belirtilmiştir.¹⁹⁷³ 1772 yılında Divan-ı Emlak nahiyesinde bulunan Tomu mezrası zaviye ile tımar erbabı Sipahi Mehmed arasında anlaşmazlığa yol açmıştır. Nihayetinde Tomu mezrasının malikânesi Hasan Balım zaviyesinin tasarrufuna verilmiştir.¹⁹⁷⁴

Tablo 14: Hasan Balım Zaviyesinin Vakıfları (16. Yüzyıl) ¹⁹⁷⁵					
Liva / Nahiye	Köy/Mezra	Hissesi	Hâsıl (akçe)		
			1520	1530	1576
Çorumlu / Divan-ı Emlak	Kızıl Geçüd köyü	İki Baştan	335	556	1.287
	Alp Oğuz köyü	Malikâne	-	811	-
	Hatib Deresi köyü	Malikâne	-	899	-
	Delü Hacı köyü	Malikâne	-	455	-
Çorumlu / Karahisar-ı Demürlü	Ağca Viran mezrası	İki Baştan	200	400	400
	Koçoğlu mezrası	İki Baştan	200	400	350
	Kanlıcı köyü	Divani	-	815	-

1576 yılına ait 583 numaralı vakıf defterinde Hasan Balım zaviyesinin vakıfları tek tek belirtilmiş olmasına rağmen hâsıl miktarları belirtilmediğinden ne kadar gelire sahip olduğu anlaşılmamaktadır. Buna karşılık 1530 yılı muhasebe defterindeki veriler doğrultusunda zaviyenin 16. yüzyılda toplamda bütün vakıf akarlarından 4.336 akçe hâsıl elde ettiği belirlenmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısına ait TD 38 numaralı defterine göre zaviyeye iki baştan vakfedilen Kızıl Geçüd köyündeki hâsıla bakılacak olursa zaviyenin gelirinin artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1530 yılında köyün malikâne ve divanisinden elde edilen

¹⁹⁷¹ Hatib Deresi köyünün geliri Baba Mehmed zaviyesi ile Hasan Balım zaviyesi arasında bölüştürülmüştür. Divani hissesi Baba Mehmed zaviyesinin tasarrufundadır.

¹⁹⁷² Haksever, 2008, s. 84; Işık, 2018, s. 324.

¹⁹⁷³ Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 29.

¹⁹⁷⁴ Geç tarihli bu belgede zaviyenin adı hem Hasan Baba hem de Hasan Balım olarak geçmektedir. Bkz. SAD, nr. 5, s. 1/1.

¹⁹⁷⁵ Kaynak: BOA TD, nr. 444, s. 49, 54, 56, 311; BOA TD, nr. 387, s. 394, 396, 420; KKA TD, nr. 38, v. 45a, 52a, 59b, 60b, 237b; MAD 354, s. 228; KKA TD, nr. 583, v. 139a.

hâsıl miktarı 556 akçe iken 1576 yılında 1.287 akçeye çıkmıştır. Fakat diğer vakıf akarlarından ne kadar hâsıla sahip olduğu kaynaklarda belirtilmediğinden gelirinin ne kadar arttığı tespit edilememektedir.¹⁹⁷⁶

Zaviyenin giderleri hakkında vakıf defterinde ayrıntılı bilgi yer almamaktadır. Buna karşılık pek çok zaviyede olduğu gibi vakfın mahsulünün vâkfin şartı gereğince ayende ve revende hizmeti için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca zaviyede evlada meşrut olan meşihatlık ciheti günlük 2 akçe yevmiye olarak belirlenmiştir. Onun olmadığı zaman bu tevliyet ve nezaret görevini yürüten kişilere 1'er akçe yevmiye verilecektir.¹⁹⁷⁷

4.31. Hasan Zaviyesi

Hasan zaviyesine dair ilk bilgilere 1520 tarihli 444 numaralı defterde rastlanmaktadır. Buna göre nefis-i İskilib'de *Hasan veled-i o* muaf olarak yazılmış sonradan *zaviye-i Hasan* olarak kaydedilmiştir. Bu bağlamda zaviyenin İskilib'de 16. yüzyılın ilk yarısında kurulduğu söylenebilir. 1576 yılında zaviyenin şeyhi Hacı Musa'dır.¹⁹⁷⁸

4.32. Hazret-i Suheyb-i Rumi Zaviyesi

Suheyb-i Rumi Musul'da doğmuş olup asıl adı Umeyre'dir. Hz. Peygamber ona Ebu Yahya künyesini vermiştir. Rumlar tarafından esir alınıp Anadolu'ya getirilmiş uzun yıllar burada yaşamıştır. Çorum'a da uğrayan Suheyb-i Rumi'nin burada hastalanarak öldüğü (M. 659) Çorum'a defnedildiği kabul edilmektedir. Burada bir türbesi bulunmaktadır. Buna karşılık Medine'de öldüğü kesin kabul edilen Suheyb-i Rumi'nin buradaki ziyaret yerinin makam olduğu tahmin edilmektedir. Zaviyesi muhtemelen yöre halkı tarafından onun adına sonradan kurulmuştur. Ayrıca bir cami ve türbesinin bulunduğu bilinmektedir.¹⁹⁷⁹

Suheyb-i Rumi adına nefis-i Çorum'da kurulan zaviye belgelere göre Hıdırlık mevkiindedir.¹⁹⁸⁰ 1530 yılı tahririnde rastlanmamakla birlikte 1576 tarihli tahrir defterlerinde tespit edilen Hıdırlık Mahallesi tahrir olurken zaviyeye dair bir bilgi

¹⁹⁷⁶ BOA TD, nr. 387, s. 395, 396, 420; KKA TD, nr. 38, v. 45a, 52a, 59b, 60b, 237b.

¹⁹⁷⁷ KKA TD, nr. 583, v. 139a.

¹⁹⁷⁸ BOA TD, nr. 444, s. 174; KKA TD, nr. 38, v. 155a.

¹⁹⁷⁹ Mehmet Efendioğlu, "Suheyb b. Sinan", *DİA*, C. 37, İstanbul, 2009, s. 476-477; Korkmaz, 2003, s. 126-127.

¹⁹⁸⁰ Korkmaz, 2003, s. 126-127.

verilmemiştir.¹⁹⁸¹ Bununla birlikte 1530 yılı muhasebe defterinde zaviye Çorum merkezde mahalleler tahrir olduktan sonra *zaviye-i Suheyb ez sahabe-i Resul* ifadesiyle kaydedilmiş olup başka bilgi bulunmamaktadır.¹⁹⁸² 1576 tarihli vakıf defterinde Suheyb-i Rumi zaviyesi hakkında daha ayrıntılı malumat elde etmek mümkündür. Zaviye bu dönem Allah Kulu Dede tasarrufunda olup meşihatlık ciheti günlük 1 akçedir.¹⁹⁸³

Zaviyeye Çorum merkezden bazı vakıflar tahsis edilmiştir. Zaviyedar Hüseyin veled-i Mehmed'in tasarrufunda bulunan 2 çiftlik yer olan bir zemin iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Sonrasında bahsi geçen zemin ve zaviyedarlık Mehmed b. Hacı Fethuddin tarafından derdest edilmiştir. Suheyb-i Rumi'nin mezarına sarf edilmesi için Ataullah zemini yakınında bulunan bir çayır vakfedilmiştir. Çorum Kadıları tarafından tasarruf olunan bu çayır Kadılar Çayırı olarak bilinmektedir. Buradan sahabenin mezarına 20 akçe gelir gelmiştir. Çorum'da Divan-ı Emlak nahiyesine tabi Karaca köyünün divani hissesi de berat-ı hümayun ile Suheyb-i Rumi zaviyesine vakfedilmiştir. Divani hâsılı belirtilen köyün malikâne hâsılı belli değildir.¹⁹⁸⁴ Suheyb-i Rumi zaviyesine Canik'te Kavak kazasına tabi Hatib köyünün malikânesi de vakfedilmiş olup 1530 yılında vakfın hâsılı 525 akçedir.¹⁹⁸⁵

Vakıf defterine göre zaviyenin masrafları meşihatlık ciheti ile gelen geçen yolculara yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Hatta zaviye şeyhi zaviyeye çok fazla ayende ve revende uğradığından kendi yevmiyesini dahi onların ihtiyaçlarına sarf etmiştir.¹⁹⁸⁶

1890 yılında harabe olduğu için zaviyeye II. Abdülhamid tarafından 150 bin kuruş vakfedilip tamir ettirilmiş, zaviyeye yeni hücre odaları eklenmiştir. 1900 tarihinde zaviyede Rufai tarikatının zikir yaptığını Ankara salnamesinden öğrenmekteyiz.¹⁹⁸⁷

¹⁹⁸¹ BOA TD, nr. 387, s. 390; KKA TD, nr. 38, v. 73a.

¹⁹⁸² BOA TD, nr. 387, s. 390, 398.

¹⁹⁸³ KKA TD, nr. 583, v. 132b-133a.

¹⁹⁸⁴ KKA TD, nr. 38, v. 20b, 61a; KKA TD, nr. 583, v. 132b.

¹⁹⁸⁵ BOA TD, nr. 387, s. 696; KKA TD, nr. 583, v. 132b.

¹⁹⁸⁶ KKA TD, nr. 583, v. 133a.

¹⁹⁸⁷ Korkmaz, 2003, s. 126-127.

4.33. Hızır ve Mustafa veledan-ı Ahi Piri

Kanuni dönemi tahririnde zaviyedar ve muaf olarak yazılan Hızır ve Mustafa veledan-ı Ahi Piri adıyla 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye kaydedilmiştir. Zaviye tahrir defterlerine göre 16. Yüzyılda nefis-i İskilib’de kurulmuştur. Bir bağ ve bir çift yeri olan zaviyenin meşihatlık görevi Durmuş veled-i Mustafa’dan sonra Ali Tayi(?) eline geçmiştir.¹⁹⁸⁸

4.34. Hızırlık Zaviyesi

16. yüzyıl ikinci yarısında Çorum’da mahallelerden biri Hızırlık adıyla kaydedilmiştir. 1576 yılında *Mahalle-i Mescid-i Zaviye-i Hızırlık* olarak bahsi geçen mahalleye 1530 yılında rastlanmamaktadır. Buna rağmen 38 numaralı tahrir defterinde kaydedilirken *hariç-ez defter* ifadesiyle önceki döneme dair atıf yapılmıştır. Herhangi bir bilgi sahibi olmamakla birlikte adından anlaşılacağı üzere muhtemelen bu mahallede 16. yüzyılın ortalarında bir zaviye kurulmuş olmalıdır. Berat-ı Hümayun ile zaviyenin meşihat hizmetkârının Yusuf adında bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. 1576 yılında mahallede Hızır adında 2 nefer bulunmaktadır. Ayrıca zaviye şeyhi Yusuf’ta neferlerden biri olup babasının adı Timurhan’dır.¹⁹⁸⁹ Bununla birlikte Çorum’a tabi Osmancık’ta da Hızırlık adıyla bir mahalle tespit edilmektedir.¹⁹⁹⁰

4.35. Hoca Selameti Zaviyesi

Çorum Vilayetinin Çat nahiyesine tabi Karabey köyünde kurulan Hoca Selameti zaviyesi 1455 yılında faaliyettedir. Zaviyeye dair bilgilerimiz sınırlıdır. Bu dönem zaviyedar Seydi veled-i Nasullah(?) ile birlikte zaviyede Elvan veled-i Şeyh İsmail, Yusuf veled-i Elvan ve Abidan veled-i Elvan adında 4 dervişin yaşadığını öğrenmekteyiz. Zaviyedar ile Şeyh İsmail’in oğlu Elvan bir çift toprak tasarruf etmekte olup Elvan’ın oğulları belirtilmemekle birlikte muhtemelen mücerreddirler.¹⁹⁹¹ Hoca Selameti zaviyesi hakkında sonraki dönem kayıtlarında bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat zaviyenin bulunduğu Karabey köyü 16. yüzyıl tahrir defterlerinde Çorumlu kazasında Sergis Divanı’na tabidir. Köyde 16.

¹⁹⁸⁸ BOA TD, nr. 444, s. 174; KKA TD, nr. 38, v. 155a.

¹⁹⁸⁹ KKA TD, nr. 38, v. 19a; Gülten, 2018, s. 69-70.

¹⁹⁹⁰ BOA TD, nr. 387, s. 398; KKA TD, nr. 38, v. 73a.

¹⁹⁹¹ MAD, nr. 354, s. 198-199.

yüzyılda Hacı Hayreddin zaviyesi kurulmuş köyün malikâne geliri zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁹⁹² Bu bağlamda Hoca Selameti zaviyesi muhtemelen 16. yüzyıla gelmeden yıkılmıştır.

4.36. İbrikdar Zaviyesi

İbrikdar zaviyesi Osmancık şehir merkezinde yer almaktadır.¹⁹⁹³ İbrikdar diye bilinen Şeyh Ali zaviyesi 14. yüzyılda Çorum'da medrese, darülhüffaz, zaviye gibi yapılar inşa ettirip bunlara önemli vakıflar kuran ve emir olduğu tahmin edilen Beyler Çelebi tarafından kurulmuştur.¹⁹⁹⁴

Çorum merkezde Güney Mahallesi'nde bulunan bir hamam İbrikdar zaviyesine vakfedilmiştir. Bu hamamdan 16. yüzyılın ilk yarısında 1.000 akçe hâsıl elde edilmiştir.¹⁹⁹⁵ Çorum kırsaldan ise Ağrı Oğlanı, Şahne, Uzun Kavak, Yağıbasan, Aymaç, Şahna köylerinin malikânesinin tamamı Eymür-i Küçük köyünün malikânesinin yarısı zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında Sakız'a tabi Ağrı Oğlanı köyünden 1.738 akçe, Uzun Kavak köyünden 1.300 akçe, Divan-ı Bayır'a tabi Yağıbasan köyünden 2.020 akçe, Eyücek'e tabi Aymaç köyünden 1.586 akçe, Şahne köyünden 825 akçe malikâne hâsılı elde etmiştir. Ayrıca Eymür-i Küçük köyünün malikânesinin tamamı 265 akçe iken zaviye 132,5 akçe hâsıla sahip olmuştur. 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin vakıf akarlarından toplamda 8.601,5 akçe hâsıla sahip olduğu tespit edilmektedir.¹⁹⁹⁶

18. yüzyılda İbrikdar zaviyesi faaliyettedir. 1742 yılında zaviyenin vakıflarına Beyler Çelebi zaviyesinin mütevellisi Şerife Fatma Hatun'un müdahalesi olduğu anlaşılmaktadır. Neticede bahsi geçen vakıfların İbrikdar zaviyesinin vakıfları olduğuna hüküm verilmiştir.¹⁹⁹⁷

¹⁹⁹² BOA TD, nr. 387, s. 394.

¹⁹⁹³ Tahrir defterlerinde *vakf-ı zaviye-i İbrikdar der Osmancık* olarak bahsi geçmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 444, s. 101-103, 121-122, 126, 152, 155, 156; BOA TD, nr. 387, s. 401, 402, 403, 404, 406; KKA TD, nr. 38, v. 73b, 106a, 126a-126b, 129b-130a, 138b-139a, 144b-145a, 148a-148b; KKA TD, nr. 583, v. 111b, 112a, 113a, 113b.

¹⁹⁹⁴ Kucur, 1993, s. 73.

¹⁹⁹⁵ *El-hamam fi nefsi-i Osmancık vakf-ı zaviye-i İbrikdar*. Bkz. BOA TD, nr. 444, s. 71; BOA, TD, 387, s. 399.

¹⁹⁹⁶ BOA TD, nr. 444, s. 101-103, 121-122, 126, 152, 155, 156; BOA TD, nr. 387, s. 401, 402, 403, 404, 406; KKA TD, nr. 38, v. 73b, 106a, 126a-126b, 129b-130a, 138b-139a, 144b-145a, 148a-148b; KKA TD, nr. 583, v. 111b, 112a, 113a, 113b.

¹⁹⁹⁷ SAD, nr. 1, s. 1/2, 5/6.

4.37. İl Aldı Bey Zaviyesi

Çorum'da Katar nahiyesine tabi Çerçi köyünde muhtemelen 15. yüzyılın ilk yarısında kurulmuştur. Zaviyeye dair elimizdeki en eski kayıt 1455 yılına dayanmaktadır. Buna göre zaviyede bulunan iki kişiden biri zaviyedar Durmuş Dede diğeri de Şeyh Mustafa'dır.¹⁹⁹⁸ 16. yüzyılda zaviyede kaç kişinin yaşadığı bilinmemektedir. 1520 yılı tahririne göre bu dönem zaviyenin harab olduğu ve zaviye şeyhi Hacı Sinan'a zaviyeyi tamir ettirip ayende ve revendeye hizmet etmesi için hüküm-i şerif verilmiştir. İl Aldı Bey zaviyesinin şeyhi ise 16. yüzyılın başlarında Hacı Sinan iken ondan sonra aynı göreve Seydi İsmail getirilmiştir. Fakat ondan da mülkünü korusun diye İbrahim veled-i Halil Fakih'e tevcih edilmiştir.¹⁹⁹⁹

1455 yılında zaviyenin bulunduğu Çerçi köyünün 11 nefer nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır. İlk başta zaviyedekiler köyün nüfusundan ayrı kayıt altına alınırken 16. yüzyılda sebebini bilmemekle birlikte bundan kaçınıldığı anlaşılmaktadır. Köyde yaşayanlardan bazılarının şeyh olarak anılmaları zaviye ya da zaviye kurucusu ile bağlantılarının olabileceğini düşündürmektedir. 1520 yılında 26 neferden oluşan nüfusun 1576 yılında 52 nefere çıktığı tespit edilmiştir. Köy nüfusunun artışında zaviyenin de etkisi olması muhtemeldir.²⁰⁰⁰

Çerçi köyünde iki çiftlik bir yer iki baştan İl Aldı Bey zaviyesinin tasarrufundadır. 16. yüzyılın ilk yarısında buğday ve arpa yetiştirildiği anlaşılan bu yerden 110 akçe hınta (buğday), 400 akçe şairden (arpa) toplamda 510 akçe hâsıl elde edilmiştir. 1576 yılında zaviyenin hâsılı ayrıca belirtilmemiştir. Zaviyede kaç kişinin yaşadığı bilinmemekle birlikte zaviye çiftliğinde muhtemelen dervişler diğeri bazı zaviyelerde olduğu gibi kendileri çalışıp üretmişlerdir.²⁰⁰¹

¹⁹⁹⁸ *Zaviye-i İl Aldı Bey der karye-i Çerçi* olarak bahsi geçen zaviye 1455 yılında Vilayet-i İskilib'de Bayat Özü nahiyesine tabidir. 16. yüzyılda Çorum'a tabi Katar nahiyesi içinde tahrir olmuştur. MAD, nr. 354, s. 102.

¹⁹⁹⁹ BOA TD, nr. 444, s. 294-295; KKA TD, nr. 38, v. 256a.

²⁰⁰⁰ MAD, nr. 354, s. 102; BOA TD, nr. 444, s. 294-295; BOA TD, nr. 387, s. 418; KKA TD, nr. 38, v. 256a.

²⁰⁰¹ BOA TD, nr. 444, s. 294-295; MAD, nr. 354, s. 102; BOA TD, nr. 387, s. 418; KKA TD, nr. 38, v. 256a; Kurt, 1993, s. 269.

4.38. İsa veled-i İlyas Fakih Zaviyesi

Tahrir defterlerinde yalnızca *zaviye-i İsa veled-i İlyas Fakih* ifadesiyle bahsi geçmekte olup başka bir bilgi verilmemiştir. Çorum sancağında İskilib kazasına tabi Hatun köyü içinde yazılan zaviyenin yeri kaynaklarda belirtilmemekle birlikte zaviye muhtemelen bu köydedir. Hatun köyünün malikânesinin yarısı İskilib'de bulunan Ahmed Bey zaviyesine vakfedilmişken diğer yarısı, divani hissesi ile birlikte tımara verilmiştir.²⁰⁰²

4.39. İsa Zaviyesi

Tahrir defterlerinde nefis-i İskilib'de *Mahalle-i Zaviye-i İsa* olarak bahsi geçmektedir. Bazı zaviyelerin mahalle, köy, mezra adı olarak geçmesinden dolayı burada da bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır. 1520 yılında 17 neferi bulunan mahallede 1576 yılında 47 nefer kaydedilmiştir. Zaviye hakkında bunun dışında başka başka bilgi yoktur.²⁰⁰³

4.40. Keremüddin bin Ebu Said Zaviyesi

Keremüddin bin Ebu Said zaviyesi Çorum'un Osmancık nahiyesi/kazasına tabi Salar nam-ı diğer Güneş köyünde kurulmuştur. 16. yüzyıl tahrir defterlerinde zaviye kaydedilirken *zaviye-i Keremü'd-din bin Ebu Sa'id der karye-i mezkûre* (Salar) ifadesiyle tahrir olmuştur.²⁰⁰⁴ Zaviyeye dair elimizdeki en eski bilgi 1520 yılı tahrir defterine dayanmaktadır. Bu dönem Salar köyünün nüfusundan ayrı *evlad-ı sahib-i vakf* başlığı ile kayıtlı 7 kişiden biri olan Osman'ın babasının adı Ahi Keremüddin'dir. Buna göre Ahi Keremüddin'in 1520 yılında hayatta olmadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen dönemin ahi liderlerinden biri olan Ahi Keremüddin tarafından ya da onun adına evladı tarafından zaviye 16. yüzyılın başlarında kurulmuştur. 1520 yılında Osman veled-i Ahi Keremüddin ile birlikte Seydi Hüsam'ın oğulları Murad, Mahmud ve Şehridar ve ayrıca Mustafa veled-i

²⁰⁰² BOA TD, nr. 444, s. 192; BOA TD, nr. 387, s. 415; KKA TD, nr. 38, v. 160b.

²⁰⁰³ BOA TD, nr. 444, s. 171; KKA TD, nr. 38, v. 153b.

²⁰⁰⁴ BOA TD, nr. 444, s. 113, 123; BOA TD, nr. 387, s. 402, 405; KKA TD, nr. 38, v. 131a-131b, 131b-134a; KKA TD, nr. 583, v. 110a, 132b.

Şehriyar, Yusuf veled-i Lütfullah, Hamdi veled-i Osman, Ebu Zahid birader-i O, Ali veled-i Ahmed vakfın sahibinin evladı olarak yazılmışlardır.²⁰⁰⁵

1520 yılında Keremüddin bin Ebu Said zaviyesinin şeyhi Ahi Osman'dır. Ahi Osman yukarıda da bahsedildiği üzere zaviyenin kurucusu Ahi Keremüddin'in oğlu olup muhtemelen görevi ondan devralmıştır.²⁰⁰⁶ 1576 tarihli tahrir defterinde zaviyenin meşihatında dair malumat verilmemiştir.

1576 yılında Salar köyünde *evlad-ı sahib-i vakf* başlığı altında yazılan kişilerin sayısında bir hayli artış yaşandığı tespit edilmektedir. Buna göre 16. yüzyılın ikinci yarısında evlad-ı vakıftan olanlar 35 neferdir. Önceki dönemin aksine bahsi geçen bu kişiler caba ve mücerred olarak yazılmışlardır. Evlad-ı vakıftan olanlardan birinin adının Ebu Said veled-i Osman olması dikkat çekmektedir. Zaviye kurucusu Ahi Keremüddin'in babasının adının torunu tarafından yaşatıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu kişi 16. yüzyılın ilk yarısında zaviye şeyhi olan Ahi Osman'ın oğludur.²⁰⁰⁷

Burada zaviyenin bulunduğu Salar nam-ı diğer Güneş köyünden de biraz bahsetmek yerinde olacaktır. 1520 yılında 54 neferi bulunan Salar köyünün 1576 yılında nüfusunun iki katını aştığı ve 114 nefere çıktığı görülmektedir. Nüfusu gibi köyün geliri de artış göstermiştir. Köyde zirai ürün çeşitliği de dikkat çekmektedir.²⁰⁰⁸

Keremüddin bin Abu Said zaviyesinin gelirlerine bakacak olursak zaviyeye bulunduğu köy ve Mavşar köyünden vakıflar tahsis edilmiştir. Zaviye Osmancık'ta Bayır Divanı'na tabi Salar köyünün malikâne hissesinin ¼'ünü tasarruf etmektedir. 1530 yılında köyün toplam malikâne hâsılı 1.805 akçe olduğuna göre bunun 451,5 akçesi zaviyeye aittir. Yine Bayır Divanı'na tabi olan Mavşar köyünün de malikânesinin ¼ hissesini tasarruf eden zaviye buradan da 197,75 akçe hâsıl elde etmiştir. Buna göre zaviyenin 16. yüzyılın ilk yarısında vakıflardan elde ettiği toplam geliri 649,25 akçedir.²⁰⁰⁹

²⁰⁰⁵ Zaviyenin Maşar köyündeki geliri yazılırken de *zaviye-i Keremü'd-din bin Ebu Sa'id der karye-i mezkure* olarak kaydedilmiştir. Fakat burada bahsi geçen *karye-i mezkure* Salar köyünden başkası değildir. BOA TD, nr. 444, s. 123; KKA TD, nr. 38, v. 131a-131b.

²⁰⁰⁶ BOA TD, nr. 444, s. 113.

²⁰⁰⁷ KKA TD, nr. 38, v. 131b-134a.

²⁰⁰⁸ BOA TD, nr. 444, s. 113; KKA TD, nr. 38, v. 131b-134a.

²⁰⁰⁹ BOA TD, nr. 444, s. 113, 123; BOA TD, nr. 387, s. 402, 405; KKA TD, nr. 38, v. 131a-131b, 131b-134a; KKA TD, nr. 583, v. 110a, 132b.

4.41. Koyun Baba Zaviyesi

Çorum'a tabi Osmancık'ta bulunan Koyun Baba zaviyesi çok sayıda çalışmaya konu olmuştur.²⁰¹⁰ Zaviyeye adını veren Koyun Baba'nın hayatına dair en önemli kaynak menakıbnamesidir. Velayetname-i Koyun Baba Sultan'a göre Hz. Hüseyin neslinden gelen Koyun Baba Horasan'da doğmuş, Anadolu'ya geldikten sonra önce Bursa ardından Osmancık'a yerleşmiştir. Asıl adının Hasan olduğu bilinen Koyun Baba "kutbu'l-aktab" unvanıyla tanınmaktadır. Evliya Çelebi, 24 saat aralıklarla melediği için koyun lakabının takıldığını söylerken başka bir rivayete göre koyun çobanlığı yaptığından ötürü bu lakabı almıştır. Vilayetname'de Seyyid Ali olarak anılan Koyun Baba'ya, Âşık Çoban, Arif Çoban ve Arık Çoban da denilmektedir.²⁰¹¹ F. W. Hasluck ise Koyun Baba zaviyesinin sonradan Pamuk Baba olarak anılmaya başlandığını ve başka ellere geçtiğini söylemektedir.²⁰¹² Fatih Sultan Mehmet'in çağdaşı olan Koyun Baba 14. ve 15. yüzyılda ileri gelen Rum Abdallarından olup Bektaşilerin takdis ettiği evliyalardandır. A. Y. Ocak, Koyun Baba zaviyesinin aynı zamanda "belli başlı Kalenderi zaviyelerinden" biri olduğunu söylemektedir.²⁰¹³

16. yüzyılın ilk yarısına ait TD 444 numaralı defterde *zaviye-i kutbu'l-büdala Koyun Baba* ifadesiyle bahsi geçmekte iken TD 387 numaralı defterde Koyun Baba'dan *seyyidü'l-büdala* diye söz edilmektedir. Bu dönem Osmancık merkezde bir medrese, bir imaret, iki hamam ile yalnızca Koyun Baba zaviyesi tahrir olmuştur.²⁰¹⁴ Osmancık'ta Koyun Baba adıyla bir de köprü bulunmaktadır. Ahmet Taşğın, "Osmancık bağlantılı Kızılırmak nehri boyunca âdetâ "Nehrin Piri" unvanını kazanacak kadar aktif" olan Koyun Baba adıyla farklı yerleşim

²⁰¹⁰ Koyun Baba, vakfı ve zaviyesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Taşğın, "Nehrin Piri: Koyun Baba ve Menakıbı", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2015, s. 117-174; Ahmet Taşğın, "Kevn ve Mekan İlişkisi: Horasan'dan Balkanlara Marifetin Taşıyıcısı ve Temsilcisi Koyun Baba", *Uluslararası Nehrin Piri: Koyun Baba Sempozyumu (13-14 Mayıs 2016), Bildiriler Kitabı*, Ed. Zekeriya Işık, Çorum, 2016, s. 133-147; Ocak, 2016, s. 153-156; Maden, 2017, s.75-95; Maden, 2016, s. 59-92; Ayşe Değerli-Yusuf Küçükdağ, "Vaka-i Hayriyye'ye Kadar Anadolu'da Bektaşi Tekkeleri ve Zaviyeleri", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Ankara, Yaz 2018, s. 125-127; Adem Kara, "Koyun Baba Vakfı", *Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar-2018*, Ed. Mehmet Evsile v.d., C. III, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 189-221; Haşim Şahin, "Koyun Baba", *DİA*, C. 26, İstanbul, 2002, s. 229-230.

²⁰¹¹ Ocak, 2016, s. 153; Maden, 2017, s.75-76; Taşğın, 2015, s. 118-119, 135; Haksever, 2008, s. 77.

²⁰¹² F. W. Hasluck, *Bektaşilik İncelemeleri*, Yay. Haz. Mehmet Kanar, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s. 34.

²⁰¹³ Ocak, 2016, s. 153-156, 253, 272; Taşğın, 2015, s. 137-138, 148; Maden, 2017, s. 76, 79.

²⁰¹⁴ BOA TD, nr. 444, s. 72; BOA TD, nr. 387, s. 398, 399.

yerlerinde tekke ve zaviyeler bulunduğunu söylemektedir. Geniş bir coğrafyada faaliyet yürüttüğü bilinen Koyun Baba'nın Anadolu ve Rumeli coğrafyasında çok sayıda tekke, türbe ve ziyaret yerinde adının yaşatılması bunu destekler. Evliya Çelebi; Niş, Kayseri ve Antalya'da tekke ve türbesinin bulunduğunu nakletmektedir. Ayrıca İstanbul, Ankara, Edirne, Denizli, Konya, Kalkandelen'de de makam ve türbesi bulunan Koyun Baba'nın menakıbanameye göre Bursa, Menemen ve Osmaniç'ta da faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁰¹⁵ Koyun Baba'nın faaliyetlerde bulunduğu yerlerden biri de Canik sancağında Gedegra'ya tabi Çeltek köyüdür. 1485 yılı tahrir defterinde Çeltek köyünde 9 neferden oluşan *Müridan-ı Koyun Baba* cemaati kaydedilmiştir. Cematin köyün nüfusundan ayrı olarak yazılması dikkat çekmektedir. Ayrıca Koyun Baba müridlerinin Amasya'da çeltik ziraatı yaptıkları ve 15. yüzyılın ikinci yarısında 7.461 akçe hâsıl elde ettikleri anlaşılmaktadır.²⁰¹⁶

Osmaniç'ta bulunan Koyun Baba zaviyesine dair elimizdeki en eski kayıt 1520 tarihli TD 444 numaralı defterdir. Buna göre 16. yüzyılın ilk yarısında 15 derviş kayıtlıdır. Zaviyenin meşihatı Şeyh Selim Dede'dir. Koyun Baba zaviyesindeki derviş sayısı 1576 yılında 18'e çıkmıştır (Tablo 15). Bunların haricinde zaviyede sayısı belirtilmeyen *huddam-ı zaviye* yani zaviye hizmetkârları da bulunmaktadır. Fakat zaviyedar dışında ne dervişlerin ne de hizmetkârların görev ve sorumluluklarına dair bilgi yoktur.²⁰¹⁷

Tablo 15: 16. Yüzyılda Koyun Baba Zaviyesinin Dervişleri			
1520		1576	
-Derviş Selim veled-i İshak Selim-zaviye	-Derviş Halil	-Derviş-hane, Kalmaz veled-i Ali Çelebi-zaviyedar	-Derviş Balı
-Derviş Köçek	-Aşır Abdal	-Derviş Ali Dede	-Zeynel Abdal
-Derviş Ali	-Han Abdal	-Derviş Cafer Dede	-Hasan Abdal
-Yar Ali Dede	-Yol Kulu	-Derviş Hüseyin	-Derviş Yol Kulu
-Aşık Dede	-Turasan Abdal	-Derviş Bahar	-Hacı Dede
-Aşık Abdal	-Mensur Abdal	-Mustafa Dede	-Dede Balı
-Bum Dede	-Derviş Adsul(?)	-Derviş Mehmed	-Derviş İbrahim
	-Hamza Bey	-Ali Dede	-Cafer Dede
			-Derviş Pir Kulu
			-Hüseyin Dede

²⁰¹⁵ Taşğın, 2015, s. 118-119, 135; Maden, 2017, s. 76-77; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 125-126; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 85-86; BOA, C.EV, 192/ 9562; BOA, C. EV. 192/9562.

²⁰¹⁶ BOA TD, nr. 37, s. 590; Öz, 1993, s. 523.

²⁰¹⁷ BOA TD, nr. 444, s. 72, 128; BOA, TD, 387, s. 399; KKA TD, nr. 38, v. 75b; Bulduk, 1992, s. 142.

Koyun Baba zaviyesinin 16. yüzyıldan sonraki durumuna dair arşiv belgeleri ile birlikte Evliya Çelebi seyahatnamesi önemli birer kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmancık halkını “fukara-yı Bektaşiyân” olarak anlatan Evliya Çelebi; Koyun Baba tekkesinde konaklamış, izzeti ikram ile karşılanmış, kabrini ziyaret etmiştir.²⁰¹⁸ 1785 yılında Koyun Baba zaviyesinin mütevellî ve zaviyedarı Şeyh Hüseyin’dir.²⁰¹⁹

Tekke, meydan odası, mutfak gibi farklı fonksiyonlarda bölümlere sahip Koyun Baba zaviyesi hem Müslümanlar hem de Hristiyanlarca takdis edilmiştir.²⁰²⁰ Devletin desteklediği zaviyelerden biri olan Koyun Baba zaviyesi Bektaşî zaviyelerinin kaldırılmasından sonra (1826) varlığını devam ettirmiş zaviyedarın görevine devam etmesine izin verilmiştir. Ancak 1849 yılında zaviyede “dedelik müessesesi” kaldırılmıştır.²⁰²¹

1867 tarihli belgeye göre Osmancık kazasında “eizze-i kiramdan” Koyun Baba’nın tekkesi “erbab-ı tarikat-ı aliyye” tarafından inşa edilmiş, zaviyedarlığına yol evladından reşit olan getirilmiştir. Yaklaşık 400 yıl bu kurala uygun hareket edilmesine karşın zaviyedarın ölümünden sonra “*tarikât-ı aliyye*” ile alakası olmayan kaza müftüsünün zorbalıkla zaviyedar olduğu belirtilmiştir. Tekkenin kadimden gelen şartları doğrultusunda gerekli görevlendirme yapılması Evkaf-ı Hümayun Nezareti’nden istenmiştir. Fakat 1876 tarihli belge bu çabaların sonuçsuz kaldığını göstermektedir. Nitekim belgeye göre tekkenin meşihat ve zaviyedarlığının Osmancık kazası müftüsünün mirasçılarına bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bu belgeye göre tekkenin durumu ile ilgili inceleme yapılması istenmiş ve tamire muhtaç olup olmadığının araştırılması emredilmiştir.²⁰²² 19. yüzyıla kadar faaliyetlerini sürdüren Koyun Baba zaviyesi bu dönem Kadiri tarikatına devredilmiştir.²⁰²³

Arşiv kayıtlarından da anlaşıldığı üzere Koyun Baba tekkesinin “öteden beri mülkiyet üzere tasarruf edegeldikleri” vakıf gelirleri belirlenmiş, tekkeden öşür

²⁰¹⁸ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, 2. Cilt, 2. Kitap, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 210-211; Maden, 2017, s. 84.

²⁰¹⁹ AE. SABH. I, 370/25894.

²⁰²⁰ Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 125-126.

²⁰²¹ Haksever, 2008, s. 80-81.

²⁰²² Maden, 2017, s. 91-92.

²⁰²³ Maden, 2010, s. 193; Maden, 2016, s. 73; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 126.

alınmaması Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren kural haline gelmiş ve bu kural padişah değişikliğinde yenilenmiştir.²⁰²⁴ H. 890 (M. 1485) tarihli Sultan Bayezid Han hükmü ve H. 918 (M. 1512) tarihli Sultan Selim Han hükmü ile Koyun Baba zaviyesine 12 nefer ‘abd-i müştera²⁰²⁵, 1.000 koyun, inek, keçi türünden hayvan, kap-kacak ve kıyafet ile “hududu şöhreti eclinden zikirden müstağni” olan bağlar vakfedilmiştir. Zaviyeye vakfedilen bu yerlerden öşür kovanlardan da rüsum alınmamıştır.²⁰²⁶ Bahsi geçen yerler dışında Osmancık’ta Divan-ı Pelid Bükü’ne tabi Zemin-i Arduç Dağı denilen üç çiftlik miktarı bir köy Koyun Baba zaviyesinin şeyhinin tasarrufundadır. 16. yüzyılda Şeyh Selim Dede’nin tapuya alıp ziraat ettiği bu yerlerin sınırı, ellerinde bulunan hüccet-i şer’iyyelerinde bellidir.²⁰²⁷

1576 tarihli TD 38 numaralı deftere göre Koyun Baba zaviyesine yeni yerler vakfedildiği anlaşılmaktadır. Defterde “Karye-i Ovacık Suyu sınırunda Tutluca Pınarı ile ve Kızılca Irmağla ve Kızıl Kaya ile ve Karye-i Arduc ile ve nefsi dam ile mahdud olan yer” ifadesiyle kayıtlı yerler Koyun kışlasın diye 2.000 akçe tapu resmi karşılığında Koyun Baba zaviyesine vakfedilmiştir. Divan-ı Bayır nahiyesinden Saru Alan köyü yakınlarında “Muzaffer Fakih Tarlası ile ve Kirascık ve Köyceğiz Çatağı demekle ma’rûf yer ile ve Çakıl Pınarı ile mahdud olan yer” ise kimse tarafından ziraat olunmadığından 20 akçe tapu resmi karşılığında Koyun Baba abdallarının tasarrufuna verilmiştir. Saru Alan köyünün divani hissesi de zaviyeye vakfedilmiştir. Karakaya olarak bilinen yer de koyun ağılı, bağ ve bahçe amacıyla kullanılması için Koyun Baba zaviyesinin dervişlerinin tasarrufuna verilmiştir. Bayır Divanı’nda yer alan *harabe ve hali* olan Uçarı köyünün divani hâsılının da zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır. Divani hâsılı zaviyenin koyunu kışlasın diye verilmiş fakat harabe olan köyün şenlendirilmesi halinde mahsulünün de zaviyeye ait olduğu belirtilmiştir. Nefs-i Eyücek köyünde Ahmed Çelebi Bağı adıyla bilinen zeminin malikâne hâsılı zaviyeye ait vakıf akarlarındandır. Ayrıca aynı köyde bulunan 2 bab değirmenin de Koyun Baba zaviyesinin vakfı olduğu anlaşılmaktadır. Koyun Baba zaviyesinin tasarrufunda bulunan diğer değirmenin de Pelid Bükü Divanı’na tabi

²⁰²⁴ Maden, 2017, s. 84; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 126.

²⁰²⁵ Satın alınmış köle.

²⁰²⁶ BOA TD, nr. 444, s. 72; BOA, TD, 387, s. 399; KKA TD, nr. 38, v. 75b.

²⁰²⁷ BOA TD, nr. 444, s. 128; KKA TD, nr. 38, v. 144a.

Pirnar köyünde olduğu tespit edilmektedir. Değirmenden önceden 10 kile galle alınırken padişah hükmü ile bu vergi kaldırılmıştır.²⁰²⁸

Zaviyenin önemli gelir kalemlerinden birinin de vakıf arazilerinden elde edilen ürünlerin işlenmesini sağlayan değirmencilik olduğu anlaşılmaktadır. 1715 yılında tekkenin şeyhi 37 kuruşa Gücek köyünde yer alan değirmeni satın alıp zaviye evkafına dâhil etmiş, 1724 yılında ise Osmancık kadısından hark yetersizliği nedeniyle yeni hark açılması için izin istenmiştir. Neticede ayende ve revendenin istifadesi için talep kabul edilmiştir.²⁰²⁹ 1785 yılında vakfa ait olan Ovacık Suyu yakınındaki yerlere farklı köyden bir sipahinin müdahalesi olmuştur. Bunun üzerine zaviyedar Şeyh Hüseyin gasp edilen yerin iadesini talep etmiştir.²⁰³⁰

Koyun Baba zaviyesinin 16. yüzyıldan sonraki dönemi ile ilgili arşiv belgeleri zaviye hakkında bolca malzeme sunmaktadır. Zaviye ile ilgili yapılan çalışmaların özellikle bu döneme dair incelemelerde bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁰³¹ 1857-1862 yıllarına ait muhasebe defterine göre yıllık gelir 30.094 kuruş iken gideri 17.513 kuruştur. Tekkenin gelirlerine bakıldığında buğday, darı, arpa, saman, değirmen, üzüm, pekmez, pirinç, pamuk, kendir, peynir pamuk gibi çeşitli tarım ürünleri ile birlikte satılmak üzere hayvan ve yün gibi ürünler yer almaktadır. Tekkenin harcamalarını ise buğday, arpa, üzüm, pirinç, soğan, yağ, tuz, kahve, sabun gibi temel ihtiyaç maddeleri ile birlikte rençber, nalband, semerci, saraç masrafı ve hizmetlilerin giyim masrafları oluşturmaktadır.²⁰³²

Koyun Baba zaviyesinde sahip olduğu büyük vakıf ve gelirlere rağmen bazı dönemlerde gelir yetersizliği yaşandığını gösteren kayıtlar vardır. Gelir yetersizliği nedeniyle masraflar dervişler tarafından karşılanmış, bu sebeple Boyabat'ta bulunan çeltiklerden 25 müdlük çeltik yerinin zaviyeye tasarruf olunmasına ve buradan öşür alınmaması talep edilmiştir.²⁰³³ 1882 tarihli belgede ise tekkenin yedi binden fazla borcu olduğu anlaşılmaktadır.²⁰³⁴

²⁰²⁸ KKA TD, nr. 38, v. 75b, 77a, 128a-128b, 139a-139b, 142a, 143a-143b, 143b-144a, 144a-144b, 148b-149a; KKA TD, nr. 583, v. 109b, 111b.

²⁰²⁹ Haksever, 2008, s. 79.

²⁰³⁰ AE. SABH. I, 370/25894.

²⁰³¹ Maden, 2016, s. 59-92; Maden, 2017, s. 81-95; AE. SABH. I, 370/25894; BOA, AE. SABH. I, 70/25894; Ev. HMH, 5602, s. 1-8; SAD, nr. 4, s. 26/4, 27/2, 29/2; BOA, C. EV. 192/9562.

²⁰³² Maden, 2017, s. 91; Kara, 2018, s. 193.

²⁰³³ Haksever, 2008, s. 79.

²⁰³⁴ Maden, 2017, s. 91-92.

4.42. Mehmed veled-i Ahi Yusuf Zaviyesi

Nefs-i İskilib’de kayıtlı zaviyelerden biri de Mehmed veled-i Ahi Yusuf zaviyesidir. Kanuni döneminde nefsi İskilib’de *muaf* olarak yazılan *Mehmed bin Ahi Yusuf bağ-ı zaviye bir* ifadesinden yola çıkarak zaviyenin 16. yüzyılın başlarında kurulduğu anlaşılmaktadır. Zaviye 16. yüzyılın ikinci yarısında nefsi İskilib’de *Zaviye-i Mehmed veled-i Ahi Yusuf* şeklinde tahrir olmuştur. Zaviye şeyhi beratı hümayun ile Mustafa veled-i Ahi Mehmed olmuştur. Bir bağ ile 45 akçe malikâne resmi olan bir değirmenin geliri de zaviyeye aittir. Ayrıca zaviyedar Mehmed veled-i Ahi Yusuf tasarrufunda *dört kıta bağ* olarak yazılan bir de zemin bulunmaktadır.²⁰³⁵

4.43. Murad Seydi Zaviyesi

16. yüzyıla ait tahrir defterlerinde ve vakıf defterinde Murad Seydi zaviyesi olarak bahsi geçen zaviye²⁰³⁶ Çorum’un batısında Osmancık’a tabi Ovacık köyünde Seyyid Murad Hasan Çelebi tarafından 1367 yılında kurulmuştur. Rivayete göre Seyyid Murad zaviyedar olduğu dönemde döneminin en fazla müridi olan şeyhi olup bu durum hükümetin dahi dikkatini çekmiştir. Zaviye bulunduğu bölgede fakirlere barınma ve yiyecek ihtiyacı sağladığından “Daru’l-fukara” olarak da anılmıştır. Evliya Çelebi’nin büyük bir tekke olduğunu naklettiği zaviye Seydim Sultan tekkesi olarak da bilinmektedir.²⁰³⁷ Seyyid Murad, bugün kendi unvanıyla anılan Seydim köyünde bulunan türbesinde defnedilmiştir.²⁰³⁸

Evliya Çelebi’ye göre Seydim Sultan tekkesi bu dönem Bektaşilerce kullanılmaktadır. Seyyah zaviyede yalın ayak başı çıplak Bektaşi dervişlerini gördüğünü anlatmaktadır.²⁰³⁹ Faroqhi, Murad Seydi tarafından kurulan Seydim Sultan zaviyesinin Bektaşilere ait olup olmadığına dair bir kanıt olmadığını ve

²⁰³⁵ BOA TD, nr. 444, s. 174; KKA TD, nr. 38, v. 155a.

²⁰³⁶ BOA TD, nr. 444, s. 105-106; BOA TD, nr. 387, s. 401; KKA TD, nr. 38, v. 68a, 92a, 93b, 238a; KKA TD, nr. 583, v. 110a.

²⁰³⁷ Zaviye hakkında ayrıca bkz. Kamil Şahin, “Şeyh Murad Seydi”, *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (Tebliğler-Müzakereler) Çorum 01-03 Ekim 2004*, Çorum, 2006, s. 509-513; Zekeriya Işık, “Seyyid Murat (Seydim Sultan) Zaviyesi’nin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Tarihi”, *Turkish Studies*, Volume 13/1, Winter 2018, s. 61-80; Haksever, 2008, s. 82-84; Maden, 2013, s. 97-98; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 91-92; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 109; Hasluck, 2012, s. 27.

²⁰³⁸ Korkmaz, 2003, s. 125.

²⁰³⁹ Evliya Çelebi, C. II, 1314, s. 410; Evliya Çelebi, 2005, s. 496.

sonradan ortadan kaybolduğunu bildirmektedir.²⁰⁴⁰ Sadullah Gülten ise sonradan Bektaşılık çatısı altında birleşen zaviyelerden birinin de Seydim Sultan zaviyesi olduğunu söylemektedir. Ayrıca Abdal Ata ile aynı dönem içinde bölgede bulunan çok sayıda dervişten biri olarak saymaktadır.²⁰⁴¹

Kuruluş tarihi eskiye dayanan tekkenin önemli fonksiyonlarından biri de göçebe aşiretlere iskân alanları açmasıdır. Bu sayede hem yeni alanların iskana açılmasına hem de nüfusun dengeli bir şekilde yerleştirilmesine olanak sağlamıştır. Karakeçili aşireti bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Çorum'da bir mahalleye de adını veren Karakeçili aşiretinin Seydim Sultan tekkesinin yakınında iskân etmesi bu durumda zaviyenin etkisi olduğunu düşündürmektedir.²⁰⁴²

1520 yılında faaliyette olan zaviyenin meşihatlık vazifesi Cefer ve İbrahim'in tasarrufundadır. 1576 yılında ise berat-ı hümayun ile meşihatlık Seydi Hasan ve Seydi Hüseyin'in idaresindedir.²⁰⁴³ 1718 yılına kadar faaliyetlerine devam eden tekkenin bu tarihte mütevelliler arasındaki anlaşmazlık nedeniyle harap hale düştüğü ancak 1735 yılında tamir ettirildiği anlaşılmaktadır. Mütevelliliğin babadan oğula geçmesi ve müteveli sayının artması zamanla anlaşmazlıkları da beraberinde getirmiştir.²⁰⁴⁴

Murad Seydi zaviyesinin gelirleri hakkında elimizdeki en eski kayıt 1520 tarihli tahrir defterine dayanmaktadır. Zaviye 16. yüzyılda Sakız Divanı'na tabi Ovacık köyünü iki baştan tasarruf etmektedir. 1530 yılında köyden 3.048 akçe hâsıl elde edilmiş olup zaviyeye aittir. Ovacık köyünde ayrıca çiftlik-i zaviye olarak bahsi geçen 2 çiftlik de yine zaviyeye aittir. Emlak Divanı'na tabi Çiftlik-i Karga Musa köyündeki Bağçecik mezrasının ise malikâne hissesinin tamamı zaviyeye vakfedilmiştir. 1576 tarihli tahrir defterine göre Bağçecik mezrasında hem ziraat edip hem de koruyan ve vergisini veren 5 kişi bulunmaktadır. Taş Pınar'a tabi Oluk Özü mezrası da Murad Seydi zaviyesinin vakfidir. 16. yüzyılda Oluk Özü mezrası Şarkıyan cemaatinin ziraat alanıdır. Tahminen 3 çiftlik yer olan bu mezradan 1576 yılında 1.000 akçe hâsıl elde edilmiştir.²⁰⁴⁵ Karahisar-ı

²⁰⁴⁰ Faroqhi, 2017, s. 57, 2010; Maden, 2013, s. 69.

²⁰⁴¹ Gülten, 2017, s. 425, 429.

²⁰⁴² Haksever, 2008, s. 83.

²⁰⁴³ BOA TD, nr. 444, s. 105-106; KKA TD, nr. 38, v. 92a.

²⁰⁴⁴ Haksever, 2008, s. 83.

²⁰⁴⁵ BOA TD, nr. 387, s. 401; KKA TD, nr. 38, v. 68a, 92a-93b; KKA TD, nr. 583, v. 110a.

Demürlü'den de İnal Özü köyünde bulunan Elmacık mezrasının malikâne hissesi zaviye tasarrufundadır.²⁰⁴⁶ 16. yüzyılda zaviyenin vakıflardan ne kadar gelire sahip olduğu tespit edilememektedir. Fakat 1861 yılında toplam gelirinin 11.021 kuruş olduğu bilinmektedir.²⁰⁴⁷

4.44. Nuhi Ziyareti Zaviyesi

Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Nuhi Ziyaret-i köyünde Mezid Fakih bin Hacı Yakub tarafından 16. yüzyılın başlarında kurulduğu tahmin edilmektedir.. Nitekim zaviye ile ilgili elimizdeki en eski kayıt olan 1520 yılına ait tahrir defterinde zaviyenin şeyhi Mezid Fakih'tir. Köyün nüfusu ile birlikte zaviye kurucusunun adı yazılırken Murad Fakih veled-i Hacı Yakub olarak kaydedilmiş olup aynı zamanda zaviyedar olduğu belirtilmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısında Nuhi Ziyareti köyünde Mezid Fakih ve evladının meskûn olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1520 yılında köyde yaşayan neferlerden Hasan veled-i Mezid Fakih, Ahmed Fakih veled-i Mezid Fakih, Hüseyin veled-i Mezid Fakih, Mehmed veled-i Mezid Fakih'in zaviye kurucusunun oğlu olduğu bellidir. Diğerleri ise evladından olanlardır.²⁰⁴⁸ Mezid Fakih'ten sonra 1576 yılında zaviyenin meşihatlığı berat-ı hümayun ile Pir Mahmud ve Sinan adlı dervişlerin tasarrufuna verilmiştir. Bunların da tıpkı köyde bulunan cami hatibi gibi avarızdan muaf oldukları belirtilmiştir.²⁰⁴⁹

Nuhi Ziyaret-i köyünde Mezid Fakih'ten bir zaviye ile birlikte bir mescid ve bir de kerbansaray (kervansaray) bünyad etmesi istenmiştir. Mezid Fakih'e bahşi geçen köy "muhavvef yer" yani korkulu bir yer olduğundan şenlendirmesi ve bölgenin güvenliğinin sağlanması için bu görevin verildiği anlaşılmaktadır. Köye gelenlerin çift toprağı olanından onar akçe, bennak olanından üçer akçe vergi toplanması şartı konmuştur.²⁰⁵⁰

16. yüzyılda Nuhi Ziyaret-i köyüne tabi çok sayıda mezra olması dikkat çekmektedir. 1520 yılında 9 tane iken 1530 yılında 12 mezra köye tabidir. 1576 yılında ise mezra sayısı azalmakla birlikte köyde *biruniyan* başlığı altında kayıtlı köy halkından ayrı yazılan 24 nefer nüfus bulunmaktadır. Dışarıdan geldiği

²⁰⁴⁶ KKA TD, nr. 38, v. 238a.

²⁰⁴⁷ Haksever, 2008, s. 83.

²⁰⁴⁸ BOA TD, nr. 444, s. 331.

²⁰⁴⁹ KKA TD, nr. 38, v. 234a.

²⁰⁵⁰ KKA TD, nr. 583, v. 123b.

anlaşılan bu 24 kişi ile birlikte bu dönem köyün nüfusu 58 nefere çıkmıştır. 16. yüzyılın ilk yarısında köyün nüfusu 20 neferden oluştuğuna göre bu sonradan gelenler nüfusun artmasını sağlamıştır. Böylece zaviye vasıtasıyla bölgenin canlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca dışarıdan gelenler arasında yazılmasa da köyde İnal köyünden olan bir camii hatibi bulunmakta olup avarızdan muaf tutulmuştur. Hatib Kutbeddin veled-i Abdulfafur muhtemelen önceden İnal köyünde yaşamakta olup sonradan Nuhi Ziyareti köyüne yerleşmiştir. Ama bu son gelenlerden biri olmadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen hatib olduğundan dolayı da vergi muafiyeti sağlanmıştır.

Nuhi Ziyaret-i köyünün malikâne geliri burada kurulan zaviyeye vakfedilmiş olup ayende ve revendenin hizmetine sunulmuştur. 1520 yılında toplam hâsılı 380 akçe olan köyün malikâne hissesi ayrıca belirtilmemiştir. 1530 yılında divani hâsılı 631 akçedir. 1576 yılında da malikâne hâsılı belli olmayan Nuhi Ziyareti köyünde 1 bab değirmenin 11,5 akçelik resmi malikâne hâsılı olarak yazıldığından muhtemelen zaviye tasarrufundadır.²⁰⁵¹

4.45. Pir Evi zaviyesi

Pir Evi zaviyesi hakkında 16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. 1520 ve 1576 tarihli tahrir defterlerine göre hâsılı belirtilmemiş olmakla birlikte Çorum kazasına tabi Buğra Çukuru ve Buğra Oğlanı mezralarının malikâne hissesi zaviyeye vakfedilmiştir.²⁰⁵²

4.46. Sadreddin Paşa / Hacı Paşa Zaviyesi

Çorum kırsalda yer alan zaviyelerden biri de Sadreddin Paşa zaviyesi olup 1455 yılında faaliyettedir. 1455 yılında Sadreddin mezrasında 3 nefer nüfus bulunmaktadır. Bunlardan biri zaviyedar olan Şeyh Yusuf Baba veled-i Hacı'dır. Diğerleri ise Şeyh Yahya birader-i o ve Hüsam Baba birader-i Yahya olarak kaydedilen kişilerdir.²⁰⁵³ 1520 yılında Sadreddin mezrasında yaşayan 10 neferden biri de Yusuf Baba'nın oğlu Hacı Paşa olup zaviye şeyhi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda meşihatlık vazifesinin evladiyet üzere yürütüldüğü söylenebilir.

²⁰⁵¹ KKA TD, nr. 583, v. 123b.

²⁰⁵² BOA TD, nr. 444, s. 36; KKA TD, nr. 38, v. 20b.

²⁰⁵³ MAD, nr. 354, s. 158

Nitekim vakıf defterinde de buna vurgu yapılmıştır.²⁰⁵⁴ Hacı Paşa 1576 yılında hala Sadreddin zaviyesinin şeyhidir. Ayrıca Sadreddin köyünün nüfusu artmış ve 26 nefer olmuştur.²⁰⁵⁵

Burada zaviyenin adı ve bulunduğu köyün adına da değinmek gerekmektedir. Köyün adı muhtemelen zaviye ya da zaviye kurucusunda ötürü Sadreddin olarak anılmaktadır. 15. ve 16. yüzyılda zaviye ve köyün adı Sadreddin olarak kayıt altına alınmıştır. Fakat 1576 tarihli vakıf defterinde zaviyenin adının değiştiği ve Hacı Paşa olarak anılmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu değişimde 16. yüzyılın ilk yarısında zaviye şeyhi olan Hacı Paşa'nın etkisi söz konusu olmalıdır.²⁰⁵⁶

1455 yılında zaviyenin gelirleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat zaviyedar Şeyh Yusuf Baba'nın bir çift toprak sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Zaviye 16. yüzyılda Sadreddin mezarını/köyünü iki baştan tasarruf etmeye başlamıştır. Bununla birlikte zaviye şeyhi Hacı Paşa'nın da babası gibi bir çift toprağı bulunmaktadır. 1520 yılında mezradan elde edilen hâsıl ise 369 akçedir. 1530 yılında Sadreddin köyünden 669 akçe divani, 540 akçe malikâne hâsılı bulunan zaviye toplamda 1.209 akçe gelire sahip olmuştur. 1576 yılında ise hâsıl miktarı artmaya devam etmiş 1.500 akçe olmuştur. Vakıf defterinde ise 1.637 akçe hâsıla sahip olduğu belirtilmiştir.²⁰⁵⁷

Sadreddin ya da Hacı Paşa zaviyesinin geliri de önce ayende ve revendenin hizmetine sarf edilmiş kalanı da zaviye şeyhlerinin tasarrufuna bırakılmıştır. Zaviye şeyhinin maaşı ise günlük bir akçedir.²⁰⁵⁸

4.47. Sapakol Köyü Zaviyesi

Çorum'a tabi Karahisar-ı Demürlü'de adı belli olmayan zaviyelerden biri de Sapakol köyünde yer almaktadır. 1576 tarihli tahrir ve vakıf defterinde tespit edilen zaviye muhtemelen 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. Nitekim 1520 ve 1530 yılına ait tahrir defterlerinde Sapakol köyü yer almasına rağmen zaviyeye dair bir malumata rastlanmamaktadır.²⁰⁵⁹ Sapakol köyünde bir çiftlik

²⁰⁵⁴ BOA TD, nr. 444, s. 18; KKA TD, nr. 583, v. 139a.

²⁰⁵⁵ KKA TD, nr. 38, v. 56b.

²⁰⁵⁶ Zaviye vakıf defterinde “vakf-ı zaviye-i Hacı Paşa der karye-i Sadreddin” olarak tahrir olmuştur. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 139a.

²⁰⁵⁷ MAD, nr. 354, s. 158; BOA TD, nr. 444, s. 18; BOA TD, nr. 387, s. 392; KKA TD, nr. 38, v. 56b; KKA TD, nr. 583, v. 139a.

²⁰⁵⁸ KKA TD, nr. 583, v. 139a.

²⁰⁵⁹ BOA TD, nr. 444, s. 311; BOA TD, nr. 387, s. 427.

yerin hem malikânesi hem de divanisi ayende ve revendeye hizmet etmek üzere Maden adında bir dervişe verilmiştir. Ayrıca köyde bulunan bir değirmen de zaviyeye vakfedilmiştir. Fakat vakıf akarlarından ne kadar gelir elde ettiği anlaşılmamaktadır. Ayrıca zaviyenin zaviyedarı olan Derviş Maden, vakfın tevliyetini de elinde bulundurmaktadır.²⁰⁶⁰

4.48. Şeyh Ali Zaviyesi

Zaviye İskilib kazasında Şeyh Ali köyünde kurulmuştur. Şeyh Ali köyünde yaşayan zaviyedeki dervişler *ehl-i karye dervişler* ifadesiyle kaydedilmiş, gelen geçene hizmet etme görevini yürütmüşlerdir. Bu görevden ötürü Sultan Bayezid Han hükmü ile muaf yazılmışlardır.²⁰⁶¹

1455 yılında 12 nefer kayıtlı Şeyh Ali köyünde Şeyh İbrahim zaviyedar olarak yazılmıştır. 1520 yılında zaviyedarlık Şeyh Cemal ve Şeyh Kemal veled-i Şeyh Yusuf elindedir. Köyde kayıtlı neferlerin bazıları muhtemelen zaviyeye mensuptur. Köydeki 31 nefer içinde zaviyedar Şeyh Kemal veled-i Yusuf da bulunmakta olup diğer bazı neferlerin şeyh unvanına sahip olması da bunu destekler niteliktedir.²⁰⁶² 1576 yılında Zaviyenin meşihatlık görevini Şeyh Edhem veled-i Şeyh Kemal ve Yusuf yürütmektedir. Bununla birlikte köyde kayıtlı neferlerden Ramazan veled-i Receb de zaviyedar olarak kaydedilmiştir. Şeyh Ali köyünde kayıtlı 88 neferin büyük bir kısmı zaviyedar ve ailelerinden oluşmaktadır.²⁰⁶³ Yüz yirmi yılı aşkın zaman içinde Şeyh Ali köyünde nüfusun büyük oranda arttığı görülmektedir. Bu durumda Şeyh Ali zaviyesinin de katkısının büyük olduğu muhakkaktır.

Şeyh Ali zaviyesinin en önemli gelir kalemi Şeyh Ali köyünün vakıf geliridir. Ayrıca bir de köyde zaviyeye ait bir çiftlik bulunmaktadır. 1455 yılında köyün malikânesinin vakf olarak zaviyeye tasarruf edildiği görülmektedir. Fakat sonraki dönemlerde Şeyh Ali köyünü iki baştan yani hem malikâne hem de divani geliri zaviyeye vakfedilmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin köyden 1.200 akçe geliri vardır. Buğday, arpa, meyve, arı kovanı, koyuna bağlı tarım ve

²⁰⁶⁰ KKA TD, nr. 38, v. 237a-237b; KKA TD, nr. 583, v. 123b.

²⁰⁶¹ MAD, nr.354, s. 1; BOA TD, nr. 444, s. 191; BOA TD, nr. 387, s. 409; KKA TD, nr. 38, v. 189b; KKA TD, nr. 583, v. 119a.

²⁰⁶² MAD, nr. 354, s. 1-2; BOA TD, nr. 444, s. 191; BOA TD, nr. 387, s. 409.

²⁰⁶³ “Ehl-i karye dervişler ve mu‘âflardır zaviye-i mezkûrede ayende ve revendeye hizmet ederler” KKA TD, nr. 38, v. 189b.

hayvancılığın yapıldığı köyde bir çiftliği bulunan zaviyenin 1576 yılında toplamda 3.333 akçe gelir elde ettiği görülmektedir. Bunun içinde deştbanı, tapuyu zemin, bad-ı hava ve arusiye gelirleri de bulunmaktadır.²⁰⁶⁴ Yüzyılı aşkın zaman dilimi içinde zaviyenin gelirinin büyük oranda arttığı görülmektedir.

4.49. Şeyh Âşık Zaviyesi

Çorum'da Divan-ı Emlak'a tabi Örücek Köyü'nde kurulan zaviye, türbenin yanına müstemilat ilavesi ile oluşturulmuştur.²⁰⁶⁵ Tahrir defterlerinde Şeyh Âşık zaviyesi olarak bahsi geçmesine rağmen 1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterinde bulunduğu köyün adından dolayı Örücek (Erücek) zaviyesi olarak kaydedilmiştir. Aynı defterde köyün malikâne ve divani hâsılının Şeyh Âşık zaviyesinin vakfı olduğu da belirtilmektedir. Bu bağlamda zaviyenin adının bulunduğu köyün adı ile de anıldığı anlaşılmaktadır.²⁰⁶⁶

1520 yılında Erücek köyünde yaşayan 9 neferden birinin adı Âşık veled-i Maksud'dur. Bu kişi zaviyenin kurucusu Şeyh Âşık'tan başkası değildir. Bu bağlamda Şeyh Âşık zaviyesinin 16. yüzyılın ilk yarısında kurulduğu ve banisinin adıyla anıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönem zaviyenin şeyh ve zaviyedarına dair bir malumat verilmemiştir. Muhtemelen Şeyh Âşık aynı zamanda zaviye şeyhi olarak görev yapmaktadır. 1576 yılında zaviyenin şeyhi Şeyh Âşık'ın oğlu Derviş Mentеше olup meşihatlık ciheti günlük bir akçedir. Derviş Mentеше 1520 yılında mücerred bir köy neferi olarak yazılmıştır. 1530 yılında nüfusu değişmeyen köy 1576 yılında 51 nefer nüfusa sahiptir. 1576 yılında Derviş Mentеше veled-i Âşık, Resul veled-i Mentеше, Murad veled-i Mentеше adlı kişilerin Erücek köyünde kayıtlı olmasından yola çıkarak köy nüfusunun bir kısmını zaviye kurucusu ve ailesi oluşturduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁶⁷

Şeyh Âşık zaviyesinin 16. yüzyıl boyunca tek bir vakıf akarı bulunmaktadır. Erücek köyü iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Köyde bulunan 1 bab değirmen de zaviye şeyhi Mentеше Abdal tasarrufundadır. Ayrıca Şeyh Âşık zaviyesinin şeyhleri bir çift toprağın tasarruf hakkına sahiptir. 1576 tarihli tahrir defterinde

²⁰⁶⁴ BOA TD, nr. 444, s. 191; KKA TD, nr. 38, v. 189b; KKA TD, nr. 583, v. 119a.

²⁰⁶⁵ Korkmaz, 2003, s. 127; Haksever, 2008, s. 84; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 122.

²⁰⁶⁶ BOA TD, nr. 444, s. 55; BOA TD, nr. 387, s. 396; BOA TD, nr. 38, v. 60a; "Vakf-ı zaviye-i Erücek/Örücek der der karye-i mezkure". Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 138b.

²⁰⁶⁷ BOA TD, nr. 444, s. 55; BOA TD, nr. 387, s. 396; BOA TD, nr. 38, v. 60a; KKA TD, nr. 583, v. 138b.

Şeyh Âşık'ın oğullarının *caba* olarak yazılmaları onların da işlettikleri bir toprağı bulunduğuna işaret etmektedir. Zaviye şeyhi ve evladından olanlar tasarruflarında bulunan topraktan elde ettikleri ürünlerini de muhtemelen yukarıda bahsi geçen değirmende işlemişlerdir. 1520 yılında Şeyh Âşık zaviyesi Erücek köyündeki vakfından 530 akçe hâsıl elde etmiştir. 1530 yılında hâsıl 890 akçeye çıkmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde zaviyenin vakıf akarından elde ettiği hâsılının bir hayli arttığı ve 2.139 akçe olduğu görülmektedir.²⁰⁶⁸

1700 tarihli bir belgeye göre zaviye kuruluşundan itibaren Bektaşilik bünyesinde bulunmuştur. Bu tarihte zaviye yönetimi ile ilgili anlaşmazlık yaşanması üzerine Hacı Bektaş Veli Dergâhı postnişini, zaviyedarlık için Derviş Mehmed'in tevcihini talep etmiştir. 1862 yılında zaviyenin yıllık geliri 10.740 kuruştur.²⁰⁶⁹ Zaviyeye 1891 yılında Mustafa adlı bir kişi zaviyedar olarak atanmıştır.²⁰⁷⁰

4.50. Şeyh Bayezid Zaviyesi

Çorumlu kazasına tabi Emlak Divanı'na tabi Misin Dola köyü iki baştan zaviyeye vakfedilmiş olup zaviyenin nerede ve ne zaman kurulduğu tespit edilememiştir. Muhtemelen Misin Dola köyü civarında yer almaktadır. 1530 yılında zaviyenin Misin Dola köyünden 955 akçe divani 750 akçe malikâne hâsıl ile toplamda 1.705 akçe hâsıl elde ettiği görülür. 16. yüzyılın ilk yarısında Şeyh Bayezid zaviyesinin meşihatı Seyyid olarak kayıtlıdır.²⁰⁷¹

4.51. Şeyh Deniz Zaviyesi

Çorum'da Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Şeyh Deniz köyünde kurulmuştur. 1455 yılında faaliyette olan zaviyenin zaviyedarı Hüsam adında bir derviştir. Zaviyedar dışında zaviyede ayrıca Hasan birader-i mezkûr ve Veli veled-i Hüsam adında iki derviş daha yaşamaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin meşihatı Deniz Hacı bin Ali tasarrufundadır. Köyün adı 16. yüzyılın ikinci yarısında Deniz Hacı olarak anılmaya başlamıştır. Bu durum zaviye şeyhi Deniz Hacı'nın nüfuzunun arttığına işaret etmektedir. 1576 yılında Şeyh Deniz zaviyesinin iki

²⁰⁶⁸ BOA TD, nr. 444, s. 55; BOA TD, nr. 387, s. 396; BOA TD, nr. 38, v. 60a; KKA TD, nr. 583, v. 138b.

²⁰⁶⁹ Haksever, 2008, s. 84; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 122.

²⁰⁷⁰ Korkmaz, 2003, s. 127.

²⁰⁷¹ BOA TD, nr. 444, s. 54A; BOA TD, nr. 387, s. 396; KKA TD, nr. 38, v. 67a.

şeyhi vardır. Bunlar Kadri veled-i Şadi ve Mustafa veled-i Kubad adlı zaviyedarlar olup Deniz Hacı köyündeki neferler ile birlikte tahrir olmuşlardır.²⁰⁷² 1455 yılında zaviyenin herhangi bir vakfı bulunmamakla birlikte zaviyedar Hüsam ve kardeşi Hasan'ın bir çift toprağa sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1520 yılında zaviyedar olan Deniz Hacı da bir çift toprak tasarruf etmektedir. Bu durum Şeyh Deniz zaviyesinin dervişlerinin tasarruflarında bulunan topraklarda doğrudan kendilerinin çalıştığını işaret etmektedir.²⁰⁷³ Bu durumun 16. yüzyılın ikinci yarısında değiştiği gözükmektedir. Zaviyedar olarak kaydedilen 2 kişinin herhangi bir toprak tasarruf ettiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte 16. yüzyıldan itibaren zaviyeye bulunduğu köyün malikâne geliri vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviye Şeyh Deniz köyündeki malikâne hissesinden 822 akçe hâsıla sahip olmuştur.²⁰⁷⁴

4.52. Şeyh Mezid ve Şeyh Kulağuz Zaviyesi

Şeyh Kılavuz zaviyesi Anadolu'da uzun yıllar faaliyette bulunan çok sayıda Bektaşî zaviyesinden biridir.²⁰⁷⁵ Osmanlı döneminde muhtemelen 16. yüzyılın ikinci yarısında Çorum sancağında Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Birce Pınar nam-ı diğer Herikler köyünde kurulmuştur. Zaviye ile ilgili ilk bilgilerimiz 1575 tarihli 16 numaralı deftere dayanmaktadır. 1575 yılında Çorum sancağında İnallu cemaatinin sakin olup ziraat ettiği Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Birce Pınar nam-ı diğer Herikler köyünde *evlad-ı Şeyh Kulağuz* başlığı altında 10 nefer nüfus kayıtlıdır. Bahsi geçen neferlerden biri Şeyh Mezid veled-i Seydi Mahmud olup berat-ı hümayun ile *duagu* yazılmıştır. 2'si ise misillü (gibi) olarak yazılmış olup muhtemelen onlar da *duagu* olarak görev yapmaktadır. Bunlarla birlikte neferlerden birinin Kulağuz veled-i Seydi Mahmud olması da dikkat çekicidir. 1576 tarihli TD 38 numaralı defterde Şeyh Mezid ve Şeyh Kulağuz'a *zaviyelik üzere* iki baştan tasarruf edilen Sergi Çukur, Pınar Başı, Ağcain zemini kaydedilmiştir. Birce Pınar köyü ile zaviyenin hâsılı ortak yazılmıştır. TD 16 numaralı defterde 1.345 akçe hâsıl yazılmışken TD 38 numaralı deftere göre hâsıl

²⁰⁷² MAD, nr. 354, s. 208; BOA TD, nr. 444, s. 329; BOA TD, nr. 387, s. 422; KKA TD, nr. 38, v. 237b-238a; KKA TD, nr. 583, v. 124a.

²⁰⁷³ MAD, nr. 354, s. 208; BOA TD, nr. 444, s. 329; BOA TD, nr. 387, s. 422.

²⁰⁷⁴ KKA TD, nr. 38, v. 237b-238a; KKA TD, nr. 583, v. 124a.

²⁰⁷⁵ Maden, 2010, s. 137.

2.500 akçeye çıkmıştır.²⁰⁷⁶ 1826 yılında kapatılan Bektaşî tekkeleri arasında yer almamaktadır. 19. yüzyılda aktif olan zaviyenin şeyhi “ehl-i sünnet” olduğu için görevini yapmaya devam etmiştir.²⁰⁷⁷

4.53. Şeyh Musa Zaviyesi

İskilib kaza merkezinde muhtemelen kurucusunun adı ile anılmaktadır. Şeyh Musa zaviyesi tahrir defterlerinde bir mahalle adı olarak karşımıza çıkmaktadır. *Mahalle-i Zaviye-i Şeyh Musa* olarak bahsi geçen mahallenin 16. yüzyılın ilk yarısında 17 neferi bulunmaktadır. 1520 yılında mahallede yaşayan Derviş Ahmed veled-i Piri Abdal'ın adı dikkat çekmektedir. Belirtilmemekle birlikte zaviye ile bir bağlantısı olabilir. 1576 yılında mahallenin nüfusu 45 nefere çıkmıştır. Bu dönem Şeyh Musa zaviyesinin zaviyedarı ise Şah Bula Hatun'dur.²⁰⁷⁸

4.54. Şeyh Veliyyüddin Zaviyesi

Şeyh Veliyyüddin zaviyesi Çorum merkezde Sabuncu Mahallesi'nde kurulmuştur. Ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte 1520 yılında faaliyettedir. Zaviyenin meşihatı Mevlana Sinan tasarrufundadır.²⁰⁷⁹ Zaviye hakkında önceki ve sonraki dönem kaynaklarında başka bir bilgiye rastlanmamaktadır. Buna karşılık tahrir defterlerinden Sabuncu Mahallesi'ni 16. yüzyıl tahrir kayıtlarında tespit etmek mümkündür.²⁰⁸⁰

4.55. Ziyaret-i Demür/ Demür Ziyareti Zaviyesi

Çorum'a tabi Karahisar-ı Demürlü'de kurulan zaviyelerden biri de Ziyaret-i Demür zaviyesidir. Tahrir defterlerinde Ziyaret-i Demür, Demür Ziyareti ve Ziyaret adı ile bahsi geçen zaviye 15 numaralı tahrir defterine göre II. Mehmet döneminde faaldir.²⁰⁸¹ Bektaşî zaviyelerinden Ziyaret-i Demür zaviyesi²⁰⁸² 16.

²⁰⁷⁶ KKA TD, nr. 16, v. 171b-172a; KKA TD, nr. 38, v. 50a.

²⁰⁷⁷ Maden, 2010, s. 137.

²⁰⁷⁸ BOA TD, nr. 444, s. 171; BOA TD, nr. 387, s. 407; KKA TD, nr. 38, v. 153b; Kurt, 1995, s. 91.

²⁰⁷⁹ BOA TD, nr. 444, s. 5.

²⁰⁸⁰ BOA TD, nr. 387, s. 390; KKA TD, nr. 38, v. 17a; KKA TD, nr. 583, v. 133b.

²⁰⁸¹ BOA TD, nr. 15, s. 192; BOA TD, nr. 444, s. 308-309; BOA TD, nr. 387, s. 420; KKA TD, nr. 38, v. 231b-233a; KKA TD, nr. 583, v. 123a.

²⁰⁸² Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 111.

yüzyıldan sonraki dönemlerde vakıf Şeyh Tümur'un adından dolayı Timur ya da Şeyh Timur zaviyesi olarak da anılmaya başlamıştır.²⁰⁸³

1520 yılında zaviyenin kurulduğu Demür Ziyareti köyünde *evlad* başlığı altında kayıtlı 7 nefer nüfus tespit edilmektedir. Köyün nüfusundan ayrı yazılan bu kişiler muhtemelen zaviye kurucusunun evladından olanlardır. 16. yüzyılın ikinci yarısında nüfusu artan köyle birlikte evlad olarak belirtilenlerin sayısı da artarak 42 nefere çıkmıştır. Bahsi geçen kişilerin evlat olarak nitelendirilmesi dışında bilgi verilmemiştir. 1530 yılında 112 neferi bulunan Demür Ziyareti köyünün ise 1576 yılında nefer sayısı 232'ye çıkmıştır. Köy Karahisar-ı Demürlü'nün nüfusu en kalabalık köylerinden biridir. 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin meşihatlık vazifesi Emre Dede tasarrufunda iken 1576 yılında zaviye şeyliğinin müşterek olarak yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu dönem meşihatlık Halil Baba, Mustafa Çelebi, Nefti(?), Seydi Ali ve Ali Seydi tasarrufunda olup bu dervişler Emre Dede'nin evladıdır. Meşihat ve tevliyetinin Demür evladından olan Mustafa, Ali ve Malkoç tasarrufuna verildiği anlaşılmaktadır.²⁰⁸⁴

Tahrir defterlerine göre 15. ve 16. yüzyıl boyunca zaviyeye gelir sağlayan tek bir akar vardır o da zaviyenin bulunduğu aynı adla anılan köydür. Köyün mahsulü iki baştan tasarruf edilmektedir. 15. yüzyılın ikinci yarısında 4.980 akçe hâsıla sahip olan köyden 1520 yılında 11.580 akçe hâsıl elde edilmiştir. Malikâne hâsılı ayrıca belirtilmemiştir. Buna karşılık 1530 yılı muhasebe defterinde divani hâsılı 11.580 olarak görülmekte iken malikâne hâsılının 7.205 akçesi de zaviye tasarrufundadır. Buna göre 16. yüzyılın ilk yarısında toplamda 18.785 akçe hâsıla sahip olmuştur. 1576 yılında malikâne hâsılı ayrıca belirtilmemiş toplam hâsıl miktarı 22.880 akçe olarak hesaplanmıştır. Yaklaşık yüz yıllık bir zaman diliminde zaviyenin tek bir vakıf akarı olmasına rağmen gelirinde yüksek bir artış olmuştur.²⁰⁸⁵

Vesaik-i Bektaşîyan'a göre 18. yüzyılın ilk yarısında 20'nin üzerinde neferi bulunan asitanede vakıf Şeyh Timur ve evlatları birlikte yaşamaktadır. Şeyh Timur ve evladı asitaneye gelen yolculara hizmet etmektedirler. Vesaik-i

²⁰⁸³ EV. HMH. d. 5413, v. 30b/2; VGM, d. 224/140, s. 276; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s.146-147.

²⁰⁸⁴ BOA TD, nr. 15, s. 192; BOA TD, nr. 444, s. 308-309; BOA TD, nr. 387, s. 420; KKA TD, nr. 38, v. 231b-233a; KKA TD, nr. 583, v. 123a.

²⁰⁸⁵ BOA TD, nr. 15, s. 192; BOA TD, nr. 444, s. 308-309; BOA TD, nr. 387, s. 420; KKA TD, nr. 38, v. 231b-233a.

Bektaşiyân'a göre zaviyeye gelir getiren bir vakıf bulunmamakta zaviyenin gelirlerini "Bektaşî dervişleriyle muhiplerin ihsanları" oluşturmaktadır. Zaviyedar olanlar "eslah ve erşed" olan evlatlardan seçilmektedir.²⁰⁸⁶

5. Sivas Sancağı

5.1. Abdulvahab Gazi Zaviyesi

Sivas merkezde yer alan zaviye 15. ve 16. yüzyıl kaynaklarında *zaviye-i Abdu'l-Vehhab-Gazi der Sivas* ifadesiyle kayıtlıdır.²⁰⁸⁷ Bugün Sivas'ın Yukarı tekke mevkiinde türbesi bulunan Abdulvahab Gazi'nin de Sivas Ahi reislerinden biri olabileceği düşünülmektedir.²⁰⁸⁸ 1455 yılında Abdulvahab Gazi zaviyesinin şeyhi Yar Ali adında bir derviştir. Zaviyenin iki ferdinden biri de oğlu Veysel'dir. 1485 yılında zaviyenin meşihatlık vazifesini Derviş Davud(?) yürütmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Cedid Mahallesi'nin bir ferdi olup zaviyedar olarak yazılan Şeyh İbrahim zaviyenin meşihatlık görevini yürütmektedir.²⁰⁸⁹ Vakıf defterine göre 16. yüzyılda Abdulvahab Gazi zaviyesinde tevliyet, meşihat, nezaret ile birlikte 2 hafız görev yapmaktadır. 1576 yılında tevliyet evlada şart koşulduğundan Hasan bin Şehsuvar'a tevcih edilmiştir. Zaviyenin nâzırı ise Seyyid Cemal'dir. Hafızlar ise İbadullah ve Zeynüddin'dir.²⁰⁹⁰ Zaviyenin sonraki dönemlerde de faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁹¹

Abdulvahab Gazi zaviyesi de pek çok zaviye gibi iskân faaliyetlerinde rol oynamıştır. Nitekim 1554 tarihli tahrir defterinde Sivas'ta 16. yüzyılda ortaya çıkan Mescid-i Musa Mahallesi'nin Abdulvahab Gazi yakınında olduğu belirtilmektedir. 1574 yılında ise Mahalle-i Cedid olarak bahsi geçmekle birlikte bu dönem mahallede 1 zaviyedar 4 de zaviyedarzade tespit edilmektedir. Bahsi geçen *zaviyedar* Şeyh İbrahim veled-i Ebulkasım ile Musa veled-i İbrahim, Mehmed birader-i o, Halil birader-i o, İshak birader-i o olarak kaydedilen zaviyedarzadeler Abdulvahab Gazi zaviyesinin mensuplarıdır. Zaviye etrafına

²⁰⁸⁶ Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s.146-147.

²⁰⁸⁷ BOA TD, nr. 2, s. 373, 479; BOA TD, nr. 19, s. 131, 159, 253, 403; BOA TD, nr. 79, s. 220, 249-250, 258, 511; BOA TD, nr. 387, s. 459, 463, 484, 496; BOA TD, nr. 287, s. 37, 38; KKA TD, nr. 14, v. 17a, 21a, 21b, 30b; KKA TD, nr. 583, v. 7a, 75a.

²⁰⁸⁸ Yüksel-Karademir, 2018, s. 47.

²⁰⁸⁹ BOA TD, nr. 2, s. 479; BOA TD, nr. 19, s. 403; KKA TD, nr. 14, v. 17a, 21a.

²⁰⁹⁰ KKA TD, nr. 583, v. 7a.

²⁰⁹¹ SŞS, nr. 4, s. 59/1, 65/2.

zamanla nüfus çekerek bir mahalle oluşturmuştur. Mahallenin ilk sakinlerinin de Abdulvahab Gazi evladından olanlar olduğu muhakkaktır.²⁰⁹²

Sivas'ta muhtemelen zaviye yakınlarında bulunan bir çiftlik Abdulvahab Gazi zaviyesi dervişleri tarafından tasarruf edilmektedir. Nehir kenarında bulunan 2 zeminin malikâneleri de zaviyeye tasarruf olup mülkiyet üzere Şah Ağa mutasarrıftır. Bununla birlikte Özi-kavağına tabi Kilise köyünün malikânesinin tamamının zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır.1530 yılında köyden elde edilen malikâne geliri 1.210 akçedir. Artuk-abad'dan Kızık köyünün malikânesinin tamamı da zaviye tasarrufuna verilmiştir. 1530 yılında buradan 4.080 akçe malikâne geliri elde edilmiştir. Halka-i Has nahiyesine tabi İlyas Oğlanı köyündeki malikâne hissesinden de 140 akçe hâsıl yazılmıştır. Zaviyenin 16. yüzyılın ilk yarısındaki toplam geliri 5.430 akçedir.²⁰⁹³

Vakıf defterine göre Kilise köyünden 1.800, İlyas Oğlanı köyünden 300, Kızık köyünden 2.400, zaviye yakındaki çiftlik zemininden 600, diğer zeminden ise 180 akçe gelir elde edilmiştir. Buna göre 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin toplam geliri 5.280 akçedir. yüzyıllık bir zaman dilimi içinde gelirin çok fazla değişmediği anlaşılmaktadır.²⁰⁹⁴ 19. yüzyılda faal olan zaviyesin 1835 yılındaki geliri 8.567 kuruş iken bir yıl sonraki geliri 6.300 kuruş olarak hesaplanmıştır.²⁰⁹⁵

Zaviyenin masrafları arasında zaviye görevlilerinin ücretleri de yer almaktadır. Zaviye de bulunan 2 hafıza senelik ayrı ayrı 1'er mud buğday ile 1'er müd arpa ücret olarak ödenmiştir. Tevliyet ciheti olarak Şeyh Ahmed tarafından rub' mahsul tayin edilmiştir. Eğer evladından olanlardan kimse kalmaz ise mahsulün zaviye yakınında bulunan çeşmeye ve zaviyeye tayin olunan hafızlara hisselendirilmesi şart koşulmuştur.²⁰⁹⁶

5.2.Ahi Carullah / Ahi Ali Çelebi ibn Ahi Carullah Zaviyesi

Osmanlı döneminde kurulan zaviyelerden Ahi Ali Çelebi zaviyesi Sivas merkezde yer almaktadır. 1468 tarihli vakfiyesine göre babasının adı Ahi Carullah'tır.²⁰⁹⁷ Zaviye bugün Hoca Ulu Bey Mahallesi'nde Mahkeme Çarşısı

²⁰⁹² BOA TD, nr. 287, s. 337; KKA TD, nr. 14, v. 17a.

²⁰⁹³ BOA TD, nr. 19, s. 159; BOA TD, nr. 387, s. 496.

²⁰⁹⁴ KKA TD, nr. 583, v. 7a.

²⁰⁹⁵ Savaş, 1992, s. 122; SAD, nr. 2, s. 5/2, 14/2.

²⁰⁹⁶ KKA TD, nr. 583, v. 7a.

²⁰⁹⁷ Savaş, 1992, s. 28.

olarak adlandırılan yerde kurulmuştur.²⁰⁹⁸ İbn Battuta Sivas'ta kendilerini atlı ve yaya kalabalık bir grup olan Ahi Bıçakçı ve yoldaşlarının karşıladığından bahseder. Daha sonra Ahilerin önde gelenlerinden biri olan Ahi Çelebi tarafından karşılanan seyyah onların da davet etmesine rağmen Ahi Bıçakçı'nın misafiri olmuştur. Burada üç gün kalan İbn Battuta Ahilerin kendilerini çok iyi ağırladıklarını ve bununla övündüklerini belirtir. Buradan sonra Ahi Çelebi'nin davetine karşılık vermiş ve altı gün de burada kalmıştır. Ahi Çelebi dergâhında aynı zamanda Alaaddin Eretna Bey'in de misafiri olarak ağırlandığından bahsetmiştir.²⁰⁹⁹

15. ve 16. yüzyıl tahrir defterlerinde Ahi Ali Çelebi, Ahi Ali Çelebi ibn/veled-i Ahi Carullah, Ahi Carullah zaviyesi olarak farklı ifadelerle kayıt altına alınmıştır. 1455 yılında Ahi Carullah olarak bahsi geçen zaviyenin şeyhi Ahi Ali Çelebi'dir. 1485 yılı tahrir defterinde de aynı isimler yer almakla birlikte zaviyenin meşihatı *Ahi Ali veled-i mezkûr* tasarrufunda yazılmıştır. *Mezkûr* olarak bahsi geçen kişi Ahi Carullah'tır. 1572 yılında vakıf evladından olan Hasan meşihat ve tevliyeti birlikte yürütmektedir. Vakıf şartı gereğince bu görevler evladı vakıftan olanlara tevcih edilmektedir. 1576 tarihli vakıf defterine göre zaviyede şeyhin dışında bir türbehan bir de çahken görev yapmaktadır.²¹⁰⁰ Bu bağlamda zaviyenin 15. yüzyılın ilk yarısında Ahi Carullah tarafından kurulup fakat sonradan oğlu Ahi Ali Çelebi tarafından idare edildiği için 16. yüzyıl tahrir defterlerinde zaviye Ahi Ali Çelebi ve Ahi Ali Çelebi bin Carullah olarak yazılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte 16. yüzyılda Ahi Carullah olarak da kaydedilen zaviyenin en azından bir süre daha hem kurucusunun hem de oğlunun adı ile anılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda ise faal olan zaviyenin Ahi Ali Çelebi zaviyesi olarak anıldığı bilinmektedir.²¹⁰¹

1485 yılında Külahdüz zaviyesinin meşihatlık vazifesi de Ahi Ali Çelebi tasarrufunda gözükmektedir. Eğer aynı isimle başka birinden bahsedilmiyorsa Ahi

²⁰⁹⁸ Ömer Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri", *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri – Makaleler-*, Sivas, 2006, s. 95-96; Yüksel-Karademir, 2018, s. 52.

²⁰⁹⁹ İbn Battuta, 2004, s. 416-417.

²¹⁰⁰ BOA TD, nr. 2, s. 479; BOA TD, nr. 19, s. 403, 464; BOA TD, nr. 79, s. 511, 544, 545, 550, 573, 580, 581-582, 592; BOA TD, nr. 387, s. 496, 500, 505, 507, 509, 515, 517; BOA TD, nr. 287, s. 339, 363-364, 365-366, 374-375, 383, 386; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 35b, 37b, 41b, 45a, 46b, 48a, 51a, 60a, 106a; KKA TD, nr. 583, v. 9a-9b.

²¹⁰¹ Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas, 1998, s. 41; Savaş, 1992, s. 37 (dipnot); SAD, nr. 1, s. 26/2; SŞS, nr. 1, s. 18/2, 18/5, 19/2, 20/4; SŞS, nr. 6, s. 115/1.

Carullah zaviyesinin şeyhi kendi zaviyesinin meşihatlık görevini oğluna devredip Külahdüz zaviyesinin idaresini ele almış gözükmektedir. Her iki zaviyenin de Ahi zaviyelerinden olduğunu hesaba katarsak zaviyeler arası böyle bir değişiklik olası gözükmektedir. Fakat neden böyle bir değişikliğe gidildiği anlaşılmamaktadır.²¹⁰²

Ahi Ali Çelebi zaviyesinin vakfiyesine göre çok sayıda vakıf akarına sahip olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁰³ Tahrir defterlerinde bu durumu teyit etmek mümkündür. Zaviye yakınlarında olması muhtemel bir çiftlik zaviyeye tasarruf edilmiştir. Sivas'a tabi Çepnicik köyünün malikânesinin tamamı ile İkindü, Fılondon, Perslik, Kızılca Kışla, Yenice İşhanı, Alayund köylerinin hums (1/5) malikâne hissesi zaviyeye vakfedilmiştir. Malikânelerin kalan geliri ise Ahi Ali Çelebi evladının vakfı yani evlatlık vakıf olarak taksim edilmiştir. Bu bağlamda zaviye vakıflarının evlatlık vakıflara oranla daha az bir gelir sağladığı anlaşılmaktadır. 15. yüzyılda evlatlık vakıf olan Perslik köyünün malikâne gelirinin 16. yüzyılda bir kısmının zaviye tasarrufuna verildiği anlaşılmaktadır. Zaviye vakıfları ile evlatlık vakıflar arasında zaman zaman değişikliğe gidilmiştir. Nitekim Girenid mezrası 15. yüzyılda zaviyeye ait vakıflar arasında yer almasına rağmen 1530 tarihli muhasebe defterinde vakıflar arasında yoktur. Bayat köyünün malikânesinin tamamı ise Ahi Çelebi bin Carullah vakfı olarak kaydedilmiştir. Muhtemelen bu da evlatlık vakıflardandır.²¹⁰⁴

1530 yılında Çepnicik köyündeki hissesinden 480 akçe, İkindü köyünün 420 akçe malikâne hâsılının 84 akçesi, Fılondon köyünün 420 akçe malikâne hâsılının 84 akçesi, Perslik köyünün 880 akçe malikânesinin 176 akçesi, Kızılca Kışla köyünün 180 akçe malikâne hâsılının 36 akçesi, Yenice İşhanı köyünün 3.900 akçe malikâne hâsılının 780 akçesi yani malikâne hâsıllarının 1/5'i zaviyeye aittir. Zaviyenin 16. yüzyılın ilk yarısında vakıflardan elde ettiği toplam geliri ise 1.160 akçedir. Zaviye ile evlatlık vakıfların toplam geliri ise 6.280 akçedir.²¹⁰⁵ 1576 tarihli vakıf defterine göre Ahi Ali Çelebi zaviyesinin ve evlatlık vakıfların 13 farklı yerden elde ettiği toplam geliri 9.360 akçedir. Bu gelirin 5'te 1'inden daha

²¹⁰² Her iki zaviye de tahrir defterlerinde Sivas merkezde yer alan zaviyeler ile birlikte yazılmışlardır. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 2, 479; BOA TD, nr. 19, s. 403.

²¹⁰³ Yüksel-Karademir, 2018, s. 53.

²¹⁰⁴ BOA TD, nr. 2, s. 479; BOA TD, nr. 19, s. 403, 464; BOA TD, nr. 79, s. 511, 544, 545, 550, 573, 580, 581-582, 592; BOA TD, nr. 387, s. 496, 500, 505, 507, 509, 515, 517; BOA TD, nr. 287, s. 339, 363-364, 365-366, 374-375, 383, 386; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 35b, 37b, 41b, 45a, 46b, 48a, 51a, 60a, 106a; KKA TD, nr. 583, v. 9a-9b.

²¹⁰⁵ BOA TD, nr. 387, s. 496, 500, 505, 507, 509, 515, 517.

az olan miktarı zaviyeye aittir. Vakıf defterine göre zaviyeye yeni yerler vakfedilmiştir. 1572 yılında zaviyenin vakıflarından olan Fılndon köyü tahrir olurken *karye-i mezbure on müdlük yerdir, zikr olunan cemaat ekerler* ibaresi not düşülmüştür. Buna göre köyün Ahi Ali Çelebi evladının ziraat alanı olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁰⁶

Ahi Ali Çelebi zaviyesinde görevli olan türbehan için senelik 1 müd buğday ücret belirlenmişken çahken için senelik 2 müd buğday ödenmektedir. Ayrıca zaviyede helva için senelik 200 akçe gider masrafı bulunmaktadır.²¹⁰⁷

18. yüzyılın ortalarında Ahi Ali çelebi zaviyesinin ekonomik zorluklarla mücadele ettiği bir dönem olmuştur. Fakat yine de vakıf akarlarını uzun yıllar koruduğu sonraki dönem kayıtlarından anlaşılmaktadır.²¹⁰⁸ Demirel, Ahi Ali Çelebi zaviyesinin 1835 yılında 6.545 kuruş olarak teyit etmiştir. 1836 yılında ise 17.040 akçeye çıktığını bunun sebebinin de nadasa bırakmaktan ileri geldiğini söylemektedir. Zaviyenin gelirine karşılık toplam giderinin de 1835 yılında 6.545 akçe olduğu belirtilmiştir. Bunun büyük bir kısmı vazifelilere aittir ki bu kişiler ayende ve revendeye hizmet etmekten de sorumlu olup gelirlerini bu doğrultuda harcamaktadırlar.²¹⁰⁹

5.3.Ahi Emir Ahmed Zaviyesi

Sivas merkezde kurulan zaviyelerden biri de Ahi Emir Ahmed zaviyesidir. Sivas'ın büyük zaviyelerinden biri olduğunu düşündüğümüz Ahi Emir Ahmed zaviyesi merkezde Selçuklular zamanında kurulan zaviyelerdendir. Zaviye kurucusunun adı ile anılmakta olup kaynaklarda Emir Ahmed ve Ahi Emir Ahmed olarak tespit etmek mümkündür.²¹¹⁰ Hem *ahi* hem de *emir* olarak anılan Ahi Emir Ahmed muhtemelen Sivas'ın ileri gelen ahi liderlerinden biridir. Aynı zamanda emirlik yapmış olması da muhtemeldir. Bu bağlamda her iki unvanında onun nüfuzunu arttırdığı muhakkaktır. 1333 tarihli vakfiyeye göre zaviye kurucusu Ahi

²¹⁰⁶ KKA TD, nr. 14, v. 41b-42a.

²¹⁰⁷ KKA TD, nr. 583, v. 9a-9b.

²¹⁰⁸ Yüksel-Karademir, 2018, s. 54.

²¹⁰⁹ Demirel, 2006, s. 97; Saim Savaş 1835 yılındaki değerini 6.547 kuruş olarak vermiştir. Bkz. Savaş, 1992, s. 122.

²¹¹⁰ BOA TD, nr. 2, s. 453, 534, 536, 561, 591; BOA TD, nr. 19, s. 412, 424, 461, 467, 468, 470, 472, 474, 478, 479; BOA TD, nr. 79, s. 511, 540, 553, 558-559, 562, 568, 604, 622, 623, 624, 627, 628; BOA TD, nr. 387, s. 496, 497, 501, 502, 504, 506, 511, 512, 514, 515, 516, 520; BOA TD, nr. 287, s. 18, 33, 47, 339, 362, 370, 372, 373, 404, 410, 440; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 35a, 39b, 40b, 56a, 57b, 60a, 73a, 77b, 85b, 102a, 115b, 120b, 124b; KKA TD, nr. 583, v. 7b.

Emir Ahmed bin Zeynü'l-Hac'dır. Türbesi bugün Sivas'ta Tokmak Pazarı Mahallesi'ndedir. Günümüze ulaşamayan zaviyenin de burada kurulduğu kabul edilmektedir.²¹¹¹ Ahi Emir Ahmed zaviyesinin İbn Battuta'nın seyahati sırasında ziyaret ettiği Ahi Bıçakçı zaviyesi olabileceği yönünde bir fikir bulunmakla birlikte şimdilik bunu destekleyecek bir bilgiye sahip değiliz.²¹¹² Ayrıca Orta Anadolu sahasında etkili olmuş, Bayburt ve Sivas'ta yaşamış Ahi Emir Ahmed Zencani ile aynı kişi olabileceği düşünülen zaviyenin kurucusu Emir Ahmed "Mevleviliğe gönül bağlamış ve dergâha kabul edilmiş bir Ahi Emiri" olarak da tanımlanmaktadır.²¹¹³

1520 yılında Ahi Emir Ahmed zaviyesinin 4 neferden oluşan nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mehmed, Seyyid Ahmed, Emir Ahmed ve Kerim (?) adındaki bu dervişlerden Mehmed dışındakiler mücerredir.²¹¹⁴ 1530 yılı tahririnde bu kişiler zaviyedar olarak belirtilmişlerdir.²¹¹⁵ Bahsi geçen bu kişiler muhtemelen zaviye kurucusunun evladından olanlardır. Nitekim Emir Ahmed adındaki dervişin de onun adını yaşatmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. 1572 yılında zaviye vakfiyede de belirtildiği üzere meşihat, tevliyet ve nezaret Ahi Emir Ahmed evladından Abdi'nin tasarrufundadır.²¹¹⁶

Ahi Emir Ahmed zaviyesine Sivas'ta 25'e yakın farklı yerden vakıflar tahsis edilmiştir. Ayrıca malikâne gelirine oranla az da olsa zaviyenin kira gelirine de sahip olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 16).

²¹¹¹ Ahmet Yüksel-Zafer Karademir, *Osmanlı Döneminde Sivas'ta Ahilik ve Esnaf Teşkilatı*, SESOB Kültür Yayını, Sivas, 2018, s. 45-48; Demirel, 2006, s. 94-102; Ömer Demirel, "Ahi Emir Ahmed Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I (2. Baskı), Ankara, 2016, s. 85-86; Kucur, 1993, s. 74-76.

²¹¹² Demirel, 2016, s. 85; Savaş, 1992, 28; Kucur, 1993, s. 74-76; İbn Battuta Sivas'ta kendilerini atlı ve yaya kalabalık bir grup olan Ahi Bıçakçı ve yoldaşlarının karşıladığından bahseder. Daha sonra Ahilerin önde gelenlerinden biri olan Ahi Çelebi tarafından karşılanan seyyah onlarında davet etmelerine rağmen Ahi Bıçakçı'nın misafiri olmuştur. Burada üç gün kalan İbn Battuta Ahilerin kendilerini çok iyi ağırladıklarını ve bununla da övündüklerini belirtir. Buradan sonra Ahi Çelebi'nin davetine karşılık vermiş ve altı günde burada kalmıştır. Ahi Çelebi dergâhında aynı zamanda Alaaddin Eretna Bey'inde misafiri olarak ağırlandığından bahsetmiştir. İbn Battuta, 2004, s. 416-417.

²¹¹³ Bünyamin Ayhan, "Ahi Emir Ahmed", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 75-76; Demirel, 2016, s. 86.

²¹¹⁴ BOA TD, nr. 79, s. 511.

²¹¹⁵ BOA TD, nr. 387, s. 497.

²¹¹⁶ KKA TD, nr. 14, v. 21a.

Tablo 16: Ahi Emir Ahmed Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)²¹¹⁷				
Vakfın Yeri		Hissesi (Malikâne)	Vakfın Değeri (akçe)	
			1530	1576 ²¹¹⁸
Sivas	Kürtler köyü	Tamamı	493	-
	Sarı Kaya köyü	Tamamı	380	240
	Ağılık Viranı	Tamamı	520	600
	Sovuk Çermik	Tamamı	360	520
	İlmelik mezarası	Tamamı	220	* ²¹¹⁹
	Çömlekçi/Çölmekçi mezarası	Tamamı	300	42
	Mezar-ı Diraht mezarası	Tamamı	300	-
	Torunik mezarası	Tamamı	700	1.620
	Oluklu mezarası/köyü	Tamamı	300	1.320
	Çimhanı mezarası	Tamamı	500	1.200
	Pağnik köyü	Tamamı	160	600
	İssı Çermik köyü	Tamamı	140	1.200
	Ayas Hatun(u) köyü	Tamamı	1.425	1.280
	Kürtler mezarası	Tamamı	650	360
	Fazlun köyü	Nısf	200	240
	Pirlik/Pirkinik köyü	Rub'	801,25	250
	Poravrik mmezarası	Tamamı	-	1.200
	Çiftlik köyü	Sülüs erba'	-	240
	Gözenek (Köprüsü) köyü ve Taş Diğın mezarası	Tamamı	-	1.200
	İcare-i Zemin	2 kıta'	-	120
İcare-i Zemin-hane-i Musa Çavuş	-	-	15	
İcare-i Zemin-hane-i Kılıç	-	-	15	
İcare-i Zemin-hane-i Musa Bey	-	-	5	
Toplam			7.449,25	12.267

Sivas'ın vakıf geliri bakımından en zengin zaviyelerinin başında Ahi Emir Ahmet zaviyesi gelmektedir. 16. yüzyıl içinde zaviye vakıflarında az da olsa değişiklik görülmekle birlikte 25 civarında yerden vakıf gelirine sahiptir. Örneğin Sivas'a tabi Kürtler köyü 1576 tarihli vakıf defterinde yer almamaktadır. Gözenek Köprüsü ve Çiftlik köyü gibi bazı yerlerin ise sonradan zaviyeye vakfedildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1530 yılı tahrir defterinde Gözenek Köprüsü mezarası iki baştan tımara verilmiştir. Ayrıca 15. yüzyılda Ahi Emir Ahmed evladının vakfı

²¹¹⁷ Kaynaklar: BOA TD, nr. 2, s. 453, 534, 536, 561, 591; BOA TD, nr. 19, s. 412, 424, 461, 467, 468, 470, 472, 474, 478, 479; BOA TD, nr. 79, s. 511, 540, 553, 558-559, 562, 568, 604, 622, 623, 624, 627, 628; BOA TD, nr. 387, s. 496, 497, 501, 502, 504, 506, 511, 512, 514, 515, 516, 520; BOA TD, nr. 287, s. 18, 33, 47, 339, 362, 370, 372, 373, 404, 410, 440; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 35a, 39b, 40b, 56a, 57b, 60a, 73a, 77b, 85b, 102a, 115b, 120b, 124b; KKA TD, nr. 583, v. 7b.

²¹¹⁸ Vakıf defterinde yer alan 1576 tarihli verilerin toplam değeri 13.357 akçe "yekûn" olarak verilmiştir. Buna karşılık tabloda tarafımızdan hesaplanarak elde edilen değer yer almaktadır. KKA TD, nr. 583, v. 10b.

²¹¹⁹ Vakıf defterinde Ağılık ve İl Melik mezarlarının hasılı birlikte yazılmıştır. Tahrir defterlerinde ayrı ayrı bahsi geçmektedir.

olan yerlerin 16. yüzyılda zaviyeye aktarıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim tabloda yer alan vakıfların çok azına 15. yüzyıl tahrir defterlerinde zaviye vakfı olarak rastlanmaktadır. Bu bağlamda zaviye vakıflarının çok olması evlatlık vakfı olmasından ileri gelmektedir. Bununla birlikte 16. yüzyılda zaviye dışında bazı yerlerin de hala Ahi Emir Ahmed evladının vakfı olduğu anlaşılmaktadır. Ahi Emir Ahmed zaviyesinin 16. yüzyılın ikinci yarısında 12.267 akçe gelire sahip olduğu tespit edilmektedir. 1333 tarihli vakfiyeye göre zaviyeye vakfedilen yerlerin çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.²¹²⁰ 1835 yılında 13.165 kuruş geliri tespit edilen zaviyenin 1836 yılında 17.040 kuruş gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır.²¹²¹

Ahi Emir Ahmed zaviyesinde 16. yüzyılda yalnızca meşihat, tevliyet ve nezaret görevleri hakkında bilgi sahibiyiz. Zaviyede meşihatlık için günlük 1, tevliyet için 2 ve nezaret için 1 akçe yevmiye verilmektedir. Vakıf defterine göre bu görevler *evlad-ı vakıf* üzere verilmektedir.²¹²² Zaviyenin giderlerine dair ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Fakat *zaviye harabe-i müşrif ve ta'mire muhtaçtır* ifadesinden de anlaşılacağı üzere 16. yüzyılın sonlarında bakıma muhtaç olduğu belirtilen zaviyenin gelirleri de bu doğrultuda harcanmış olmalıdır.²¹²³ Ahi Emir Ahmed zaviyesinin 19. yüzyılda faaliyette olduğu anlaşıldığına göre zaviye bu dönem onarımdan geçirilmiş olmalıdır.²¹²⁴

5.4.Ahi Mecdüddin Zaviyesi

Sivas şehir merkezinde yer alan zaviye 1455 yılında faaliyette iken sonraki dönem kaynaklarında zaviyeye rastlanmamaktadır. Muhtemelen yıkılan zaviyenin 1455 yılında şeyhi Mahmud adlı bir derviştir.²¹²⁵

5.5.Ahi Mehmed Külahdüz Zaviyesi

Sivas merkezde kurulan zaviyelerden biri de Ahi Mehmed Külahdüz zaviyesidir. Tahrir defterlerinde Külahi, Külahdüz, Ahi Külahdüz, Mehmed

²¹²⁰ Vakfiyede bahsi geçen vakıflar için bkz. Savaş, 1992, s. 122; Kucur, 1993, s. 74-76; Demirel, 2016, s. 86.

²¹²¹ Savaş, 1992, s. 122.

²¹²² KKA TD, nr. 583, v. 10b; Kucur, 1993, s. 74-76.

²¹²³ KKA TD, nr. 583, v. 10b.

²¹²⁴ Savaş, 1992, s. 36.

²¹²⁵ BOA TD, nr. 2, s. 479; Savaş, 1992, s. 36.

Külahdüz, Ahi Mehmed Külahdüz olarak farklı ifadelerle bahsi geçmektedir.²¹²⁶ Zaviye kurucusu Ahi Mehmed Külahdüz, adından da anlaşılacağı üzere muhtemelen ileri gelen Ahi reislerinden biridir. Külahdüz olarak anılmasına bakılırsa külah yapımında usta olduğu düşünülebilir. Zaviye günümüzde “kepçeli mevkiinde Süt Evliyası” olarak adlandırılan yerde konumlandırılmaktadır.²¹²⁷

1455 yılında faal olan zaviye Külahi olarak yazılmış olup şeyhi Ahi Hasan’dır. 1485 yılında ise meşihatlık Ahi Ali Çelebi tasarrufundadır.²¹²⁸ 1572 tarihli tahrir defterine göre bu dönem zaviyedar olan Hamza veled-i Hasan Sivas’ta Şeyh Çoban Mahallesi’nde yaşamaktadır. Nitekim bu tahrirde mahalledeki nefeler arasında yer alan bu kişi kaydedilirken *zaviyedar, zaviye-i Ahi Mehmed Külahdüz* olarak not düşülmüştür.²¹²⁹ Ahi Mehmed Külahdüz zaviyesinin tevliyet ve meşihati *evlada meşrut* olup 1576 yılında Şeyh Mehmed tarafından derdest edilmiştir. Vakıf defterine göre zaviyede 3 türbehan ve 1 de çahken olarak görev yapan vazifelilerin olduğu anlaşılmaktadır. Ömer, Hacı Abdürrezzak ve Mevlana Mahmud türbeden sorumludur.²¹³⁰ 1763 yılında faaliyette olan zaviyenin tevliyet ve meşihatlık vazifesi Seyyid Ahi Mehmed Efendi’nin ölümü üzerine Seyyid Lütfullah, Seyyid Salih, Seyyid Ebubekir tarafından müşterek olarak yürütülmüştür.²¹³¹

Ahi Mehmed Külahdüz zaviyesine Sivas’tan bazı köylerin malikâne hissesi ile Holus köyünde bir tuzlanın geliri vakfedilmiştir (Tablo 17). Ayrıca zaviyenin muhtemelen zaviye yakınlarında olan bir çiftliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.²¹³²

²¹²⁶ Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 2, s. 479, 496, 512, 513, 514, 556; BOA TD, nr. 19, s. 403, 410, 440, 462, 473, ; BOA TD, nr. 79, s. 511, 512, 544, 577, 592, 634-635; BOA TD, nr. 387, s. 496, 498, 507, 509, 511, 512, 513; BOA TD, nr. 287, s. 338, 340, 357, 388-389, 406, 408-409; KKA TD, nr. 14, v. 15b, 21a, 21b, 49a, 58a, 59a; KKA TD, nr. 583, v. 8b; EV, HMM, d. 5413, v. 45a/5, 46b/2, 46b/3; SŞS, d. 1, s. 284/2.

²¹²⁷ Demirel, 2006, s. 94-102.

²¹²⁸ BOA TD, nr. 2, s. 479.

²¹²⁹ KKA TD, nr. 14, v. 15b.

²¹³⁰ KKA TD, nr. 583, v. 8b; EV, HMM, d. 5413, v. 45a/5.

²¹³¹ EV, HMM, d. 5413, v. 45a/5, 46b/2, 46b/3; SŞS, d. 1, s. 284/2; SŞS, nr. 1, s. 9/4, 15/1.

²¹³² BOA TD, nr. 387, s. 496.

Tablo 17: Ahi Mehmed Külahdüz Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)²¹³³				
Vakfın Yeri		Vakıf Hissesi (Malikâne)	Geliri (Akçe)	
			1530	1576
Sivas	Sivişdik k.	Tamamı	1.868	1.800
	Holus k.		1.050	550
	Hosirge k.		392	-
	Kavraz-ı Nev k.		-	360
	Kavraz-ı Köhne k.		392	400
	İncuğa k.		1.410	400
	Memleha-i (Tuzla) Karye-i Holus		4.000	5.000
	İcare		2.500	700
	İcare-i Zemin		-	200
	Bir çift çiftlik		-	-
Yekûn			7.612	9.410²¹³⁴

Ahi Mehmed Külahdüz zaviyesinin en önemli vakıf akarı Holus köyündeki tuzladır. Osmanlı Devleti büyük tuzlaları doğrudan kendi işletmekte iken bazı küçük tuzlaların özel mülk olarak işletildiği de olmuştur.²¹³⁵ Muhtemelen zaviyenin tasarrufuna verilen tuzla da bu ölçekte bir tuzla olmalıdır. Fakat 1485 yılında Tuzlacık memlahasının hâsılı 23.000 akçe gibi büyük bir gelir getirmektedir. 1519 yılında tuzlanın gelirinde ciddi bir azalma görülmektedir. Nitekim bu dönem tuzlanın hâsılı 4.000 akçe yazılmıştır. 1576 yılında ise 5.000 akçe senelik tuzla geliri kaydedilmiştir. Sivas kalesi yakınında bulunan bir yerin kirasından 16. yüzyılın ilk yarısında 2.500 akçe gelir elde etmesine rağmen 1576 yılında gelirin bir hayli azaldığı ve 700 akçeye düştüğü görülmektedir. Zaviyenin vakıflarından Kavraz-ı Nev ve Kavraz-ı Köhne 15. yüzyılda köy iken sonradan muhtemelen nüfus kaybetmeye başlamış olup mezraya dönüşmüştür. Nitekim 1530 yılından itibaren mezra olarak tahrir olmuştur. Ahi Mehmed Külahdüz zaviyesi de diğer pek çok zaviye gibi önemli bir konaklama işlevi üstlenmiştir. Bu bağlamda zaviyenin en önemli gideri zaviyeye gelen giden yolculara ayrılmıştır.²¹³⁶

²¹³³ Zaviyenin vakıflarını 1455 yılından itibaren tahrir defterlerinden takip etmek mümkün olmasına rağmen vakıflardan elde edilen gelirler malikâne hasılı belirtilmediğinden tespit edilememektedir. Yalnızca 1530 tarihli muhasebe ve 1576 tarihli vakıf defterinde gelirleri yazılmıştır.

²¹³⁴ Vakıf defterinde yekûn 9.510 akçe olarak verilmiştir. KKA TD, nr. 583, v. 8b.

²¹³⁵ Savaş, 1992, s. 158-159.

²¹³⁶ KKA TD, nr. 583, v. 8b.

5.6.Ahmed Çelebi Zaviyesi

Tahrir defterlerinde *zaviye-i Ahmed Çelebi der Sivas* olarak geçen zaviye Sivas merkezde yer almaktadır.²¹³⁷ Saim Savaş, Ahmed Çelebi zaviyesinin İbn-i Battuta'nın sözünü ettiği Ahi Bıçakçı Ahmed zaviyesi olabileceğini söylemektedir. Ona göre zaviye aynı zamanda bir Ahi zaviyesi olabilir.²¹³⁸ Fakat zaviye 15. ve 16. yüzyıl tahrir ve vakıf defterlerinde Ahmed Çelebi zaviyesi olarak geçmektedir. Diğer zaviyelerin aksine Ahi zaviyeleri tahrir defterlerinde açıkça Ahi zaviyesi olduğu belirtilerek yazılmaktadır. Bu bağlamda Saim Savaş'ın dediği gibi bir Ahi zaviyesi ise eğer neden belirtilmediği anlaşılmamaktadır.

1455 yılında Ahmed Çelebi zaviyesi 4 dervişe ev sahipliği yapmaktadır. Zaviye şeyhi Hasan Dede ile birlikte kardeşi İvaz ve onun oğlu 'Asran(?), İbrahim veled-i Hacı Bayram Ahmed Çelebi zaviyesine mensup yazılmışlardır.²¹³⁹ 1485 yılında zaviyedeki dervişler hakkında bir bilgi verilmemiş olmakla birlikte zaviye şeyhi Seyyid Hüseyin'dir.²¹⁴⁰ 1519 ve 1554 tarihli tahrir defterinde zaviye şeyhinin aynı kişi olduğu ve zaviyenin berat-ı hümayun ile Seyyid Es-Saran Şeyh Han tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. 1572 yılında zaviye şeyhinin aynı kişi iken 1576 tarihli vakıf defterine göre Seyyid Mehmed eline geçmiştir.²¹⁴¹ Ahmed Çelebi zaviyesinde meşihat ve imamet dışında bir görevli olmadığı anlaşılmaktadır. Vakıf defterine göre *nezareti mukayyed olmayub ihtiyacı dahi yok iken yevmi bir akçe ile nezaret ihdas* edildiği fakat sonradan bu vazifenin padişah emri ile ortadan kaldırıldığı belirtilmiştir. Onun yerine günlük 1 akçe yevmiye ile mescid için imam tayin edilmesi münasip görülmüştür.²¹⁴² Ahmed Çelebi zaviyesi 18. yüzyılda faaliyette olup zaviyedarlık birkaç kişi tarafından müşterek olarak yürütülmektedir.²¹⁴³

Sivas'ta 2 kıta zemin ile bir çiftlik Ahmed Çelebi zaviyesinin tasarrufundadır. Zaviyenin vakıflarının çoğu Tokat'ta Zile kazasına tabi Halka-i Has nahiyesindeki köylerdedir. Halka-i Has nahiyesine tabi Yeltan, Ladıcık, Kürtler, Dikme Söğüt,

²¹³⁷ BOA TD, nr. 2, s. 479, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 321; BOA TD, nr. 19, s. 403, 126-128, 131; BOA TD, nr. 79, s. 510-511, 215, 216-218, 221; BOA TD, nr. 387, s. 458, 459, 496, 497; BOA TD, nr. 287, s. 338-339; KKA TD, nr. 14, v. 21a,-21b, 30b; KKA TD, nr. 583, v. 8b-9a; EV. HMH. d. 5413, s. 46b/1; SAD, nr. 3, s. 18/5, 20/1.

²¹³⁸ Savaş, 1992, s. 28.

²¹³⁹ BOA TD, nr. 2, s. 479.

²¹⁴⁰ BOA TD, nr. 19, s. 403.

²¹⁴¹ BOA TD, nr. 79, s. 510-511; BOA TD, nr. 287, s. 338-339; KKA TD, nr. 14, v. 21a; KKA TD, nr. 583, v. 9a.

²¹⁴² KKA TD, nr. 583, v. 9a.

²¹⁴³ Savaş, 1992, s. 36; EV. HMH. d. 5413, s. 46b/1; SAD, nr. 3, s. 20/1; SŞS, d. 4, 53/4.

Tapana/Dabana, Çiftlik köylerinin malikâne gelirinin yarısı Ahmed Çelebi zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılında köyün 1.925 akçe malikâne hâsılının 962,5 akçesi zaviyeye aittir. Ladıcık köyünün 2.738 akçe malikâne hâsılının 1.369 akçesi zaviyenin vakıf akarıdır. Kürtler köyünün 550 akçe malikâne hâsılının tamamından 275 akçesi, Dikme Söğüt köyünün 1.235 akçe malikâne hâsılının tamamından 617,5 akçesi, Tapana köyünün 1.457 akçe malikâne hâsılının tamamından 728,5 akçesi, Çiftlik köyünün 100 akçe malikâne hâsılının tamamından 50 akçesi zaviyeye aittir. Buna göre 16. yüzyılın ilk yarısında zaviye Halka-i Has nahiyesindeki vakıflarından toplamda 4.002,5 akçe gelir elde etmiştir.²¹⁴⁴

Vakıf defterine göre zaviye tasarrufunda bulunan 2 kıta zemin zaviyenin kapısının önünde olup senelik 180 akçe gelir sağlamaktadır. Bunun dışında Hosa Köy yakınlarında bir kıta yer olan bir zemin de yine zaviyeye vakfedilmiştir. Buranın geliri ise diğerine göre bir hayli az olup senelik 10 akçedir. Zaviyenin köy, çiftlik ve zeminler harici bazı zeminlerin kirası ile bir ev kirasından da geliri bulunmaktadır. Buna göre 1 icare-i hane 3 icare-i zemin-hane gelirine sahiptir. Zaviyenin vakıf gelirlerinin yekûnu 2.973 akçe olarak verilmiş olmakla birlikte vakıf defterinin zaviye ile ilgili kısmının bazı bölümleri silindiğinden tekrar hesap yapmak mümkün olmamıştır.²¹⁴⁵ 1831 yılında ise Ahmed Çelebi zaviyesinin gelirinin 3.290 kuruş olduğu tespit edilmiştir.²¹⁴⁶

Vakıf defterine göre meşihatlık ciheti günlük 3 akçe iken imametin yevmi 1 akçe olarak belirlenmiştir. Zaviye ayende ve revendeye hizmet esası üzerine gelirlerini bu doğrultuda harcamıştır. Bu bağlamda zaviyenin giderlerini görevlilerin maaşları ve yolcuların ihtiyaçları oluşturmuştur.²¹⁴⁷

5.7.Akbaş Zaviyesi

Sivas merkezde yer alan Akbaş zaviyesi 15. yüzyılın ikinci yarısında faaliyettedir. 1455 yılında Ahmed veled-i Hacı Külahi zaviye şeyhi iken 1485 yılında Akbaş zaviyesinin şeyhi Hacı İvaz veled-i Hacı Mehmed'dir. 1485 tarihli

²¹⁴⁴ BOA TD, nr. 2, s. 479, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 321; BOA TD, nr. 19, s. 403, 126-128, 131; BOA TD, nr. 79, s. 510-511, 215, 216-218, 221; BOA TD, nr. 387, s. 458, 459, 496, 497; BOA TD, nr. 287, s. 338-339; KKA TD, nr. 14, v. 21a,-21b, 30b; KKA TD, nr. 583, v. 8b.

²¹⁴⁵ KKA TD, nr. 583, v. 8b-9a.

²¹⁴⁶ Savaş, 1992, s. 122.

²¹⁴⁷ KKA TD, nr. 583, v. 8b-9a; 18. yüzyılda da imamet için günlük 1 akçe yevm ödenmiştir. SAD, nr. 3, s. 18/5.

defterin başka bir sayfasında zaviye şeyhinden Hacı İvaz Abdal olarak bahsedilmektedir. 1572 yılında zaviyenin zaviyedarı Sivas'ın Mescid-i Hacı Şah Hüseyin Mahallesi'nde tahrir olan Hüseyin veled-i Hacı Bey'dir. Ayrıca zaviyedar yazılan Hacı Ahmed veled-i Hacı Bey ile birlikte müşterek olarak zaviyedarlık yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda zaviyedarlık muhtemelen evladiyet üzere yürütülmektedir.²¹⁴⁸ 1576 tarihli vakıf defterine göre meşihatlık ciheti günlük 1 akçe olup zaviye şeyhi Hüseyin'dir.²¹⁴⁹ Akbaş zaviyesi 19. yüzyılda faal durumdadır.²¹⁵⁰

Zaviyeye Sivas'a tabi Kozköy ve Dereköy karyelerinin malikâne gelirinin tamamı vakfedilmiştir. Zaviyenin malikâne hâsılı tahrir defterlerinde belirtilmemiştir. 1530 yılına ait muhasebe defterinde her iki yerleşke de mezra olarak kaydedilmiş olmakla birlikte zaviye bahsi geçmemektedir. Buna göre Koz mezrası 470 akçe malikâne hâsılına sahipken Dereköy mezrası 100 akçe malikâne hâsılına sahiptir. 1554 yılında Dereköy mezrasının 12 müdlük yer olduğu ve İmaret köyüne tabi olduğu belirtilmiştir.²¹⁵¹

1576 tarihli vakıf defterinde zaviyenin vakıfları daha ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Zaviye İmaret köyü yakınlarında olan Dere Viran mezrasından 150, Bey Pınarı köyü yakınlarında bulunan Koz Viran mezrasından 270 akçe malikâne gelirine sahiptir. Ayrıca tahrir defterlerinde rastlanmamakla birlikte vakıf defterine göre zaviyeye 9 farklı zeminin vakfedildiği anlaşılmaktadır. Kızılırmak kenarında Güllü Tarla denilen yerden 60, Altuntaş zemininden 20, Dikmetaş ki Divane Ali diye meşhur zeminden 20, yine Kızılırmak kurbunda bulunan Kum Tarla zemininden 20, Sivas yolu üzerinde bulunan zeminden 20, Hoca Zeynel çeşmesi yanında bulunan zeminden 20, zaviye yakınında bulunan zeminden 215, Merhum Ali Baba Camii yakınında bulunan zeminden 20, Kaya Pınarı zemininden de 20 akçe hâsıla sahip olan zaviyenin toplam geliri 835 akçedir.²¹⁵² 19. yüzyılda faaliyette olan zaviyenin 1835 yılındaki geliri ise 734,5 kuruştur.²¹⁵³

²¹⁴⁸ BOA TD, nr. 2, s. 479, 526; BOA TD, nr. 19, s. 415., 472; BOA TD, nr. 79, s. 580, 626-627; BOA TD, nr. 287, s. 364, 408; KKA TD, nr. 14, v. 17b, 36a; KKA TD, nr. 583, v. 10b.

²¹⁴⁹ KKA TD, nr. 583, v. 10b.

²¹⁵⁰ Savaş, 1992, 36, 122.

²¹⁵¹ BOA TD, nr. 2, s. 526; BOA TD, nr. 19, s. 415., 472; BOA TD, nr. 79, s. 580, 626-627; BOA TD, nr. 387, s. 516, 520; BOA TD, nr. 287, s. 364, 408; KKA TD, nr. 14, v. 36a; KKA TD, nr. 583, v. 10b.

²¹⁵² Vakıf defterinde zaviyenin vakıflardan elde edilen hasılı 630 akçe yekun olarak yazılmış olmakla birlikte yapılan hesaplama sonucunda 835 akçe çıkmıştır. KKA TD, nr. 583, v. 10b.

²¹⁵³ Savaş, 1992, 36, 122.

Vakıf defterine göre Akbaş zaviyesinin vakıfnamesi bulunmamaktadır. Zaviyenin vakıflardan elde ettiği gelirin yevmi 1 akçe ile zaviye şeyhinin maaşı ödendikten sonra kalanı ayende ve revendeye yani yolcuların ihtiyaçlarına sarf edilmiştir.²¹⁵⁴

5.8.Alakilisa Zaviyesi

Alakilisa zaviyesi de Sivas'ta Osmanlı döneminde kurulan zaviyelerden biridir. Muhtemelen 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulan zaviye bulunduğu köyün adı ile anılmaktadır. Alakilisa köyünde zaviye ile birlikte mescid, kervansaray ve bir de köprü kurulmuş olup köyün malikânesinin yarısı zaviyeye kalan yarısı da diğer yerlere vakfedilmiştir. Bununla birlikte eğer mescid, kervansaray, köprü mevcut olmazsa yani yıkılıp harap olursa onlara tahsis edilen gelirin de zaviyeye devredilmesi şart koşulmuştur. Derviş Hamit tasarrufunda bulunan zaviyenin Alakilisa köyü haricinde Talavbük ve Selman mezralarının malikâne hisselerini de tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. 1576 yılında en çok geliri Selman mezrasından sağlayan zaviyenin toplam akarı 696 akçedir. Zaviye gelirinden günlük 1 akçe yevmiye olarak meşihatlık cihetine taksim edilmiştir.²¹⁵⁵

5.9.Ali Baba Zaviyesi (Tekyesi)

Ali Baba ve zaviyesi hakkında müstakil bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi şüphesiz Saim Savaş tarafından hazırlanan “Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi” adlı çalışmadır. Zaviye ile ilgi çokça arşiv malzemesi barındıran bu çalışma öncelikle bir doktora tezi olarak hazırlanmış olup daha sonra 1992 yılında yayımlanmıştır. Üç bölümden oluşan kitabın giriş bölümünde Ali Baba zaviyesinin kurulduğu siyasi ve dinî-tasavvufi ortam, birinci bölümünde Ali Baba'nın kimliği, ikinci bölümünde Ali Baba zaviyesi ve üçüncü bölümünde Ali Baba zaviyesinin vakıfları konuları yer almaktadır.²¹⁵⁶ Selahattin Tozlu tarafından ise 2009 yılında zaviyeye dair “resmi arşiv belgeleri” olmayıp “şahıslarda bulunan” belgelerin yayınlandığı bir çalışma hazırlanmıştır. Çok sayıda belgeyi içeren bu çalışma Saim Savaş'ın çalışmasında bulunmayan belgeleri de barındırdığından önem arz etmektedir. Ali Sinan Bilgili tarafından ise

²¹⁵⁴ KKA TD, nr. 583, v. 10b.

²¹⁵⁵ KKA TD, nr. 583, v.11b.

²¹⁵⁶ Saim Savaş, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992; ayrıca bkz. Saim Savaş, “Sivas'ta Büyük ve Küçük Ali Baba Zaviyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 21, 1990, s. 133-150.

bu belgelerin tanıtımının yapıldığı bir çalışma daha bulunmaktadır.²¹⁵⁷ Burada ise zaviyenin 15. ve 16. yüzyılda tahrir defterlerine yansıyan durumu ile ilgili bir değerlendirme de bulunmaya çalışılacaktır. Her ne kadar bazılarında Saim Savaş değinmiş olsa da özellikle zaviye vakıfları hakkında tahrir defterleri önemli bilgiler sunmaktadır.²¹⁵⁸

Zaviyenin kesin olarak hangi tarihte kurulduğu bilinmese de 1546 yılında Rüstem Paşa tarafından zaviyeye vakıf yapılması kuruluşun bu tarihten önce gerçekleştiğini düşündürmektedir.²¹⁵⁹ Saim Savaş, Ali Baba'nın 16. yüzyılın başlarında hayatta olduğunu ve Sadrazam Rüstem Paşa'nın yardımı ile zaviyesini kurduğunu söylemiştir.²¹⁶⁰ Bununla birlikte 1530 tarihli muhasebe defterinde Ali Baba zaviyesine dair herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Aksine zaviye ile ilgili tahrir defterlerine yansıyan ilk bilgi 1547-1548 tarihli 255 numaralı tahrir defterinde yer almaktadır. Bu defterde İskefsir nahiyesine tabi Demürcülü köyünün malikânesinin bir sehimi Ali Baba zaviyesi vakfı olarak görülmekte iken 1530 tarihli muhasebe defterinde malikânenin tamamının Yakub Şah Bey evladının mülkü olduğu belirtilmiştir. Yakub Şah Bey'in evladının elinde bulunan mülkün sonradan bir kısmının zaviyeye bir kısmının da Niksar'da Sinan Bey Mescidine vakfedildiği anlaşılmaktadır. Yine İdrin köyü de 1530 tarihli muhasebe defterinde aynı şahsın mülkü iken 1547 yılında Ali Baba zaviyesi vakfı olarak kaydedilmiştir. 1553-1554 tarihli tahrir defterinde zaviye vakıfları arasında kaydedilen Hasan Kuşçu köyünün de 1530 yılında farklı kişilerin tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁶¹ Bu bilgiler doğrultusunda zaviyenin en azından 1530-1546 yılları arasında kurulmuş olduğunu söylemek mümkündür. Tahrir defterlerinde çoğunlukla zaviye olarak yazılmış olan Ali Baba 1572 tarihli tahrir defterinde *tekye-i Ali Baba* olarak da geçmektedir.²¹⁶²

²¹⁵⁷ Selahattin Tozlu, "Sivas Ali Baba Zaviyesi Vakfı Belgelerinin Aslı ve Günümüz Harfleriyle Metni", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 51, 2009, s. 35-106; Ali Sinan Bilgili, "Sivas Alibaba Zaviyesi Vakfı Belgeleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 51, 2009, s. 1-34.

²¹⁵⁸ Ahi Baba zaviyesine dair bkz. BOA TD, nr. 255, s. 219, 223; BOA TD, nr. 287, s. 45; BOA TD, nr. 322, s. 209; BOA TD, nr. 478, s. 329; BOA TD, nr. 482, s. 312; KKA TD, nr. 10, v. 13b-14a, 25b-26a, 28b-29a, 32a, 35a, 36b, 46a-46b; KKA TD, nr. 12, v. 180b-181a; KKA TD, nr. 14, v. 19a, 28b, 29a, 90a, 101b, 115b, 155b, 130b, 131a, 191a, 198b; KKA TD, nr. 169, v. 140a, 145b; KKA TD, nr. 174, v. 140b.

²¹⁵⁹ Savaş, 1992, s. 19.

²¹⁶⁰ Savaş, 1990, s. 137.

²¹⁶¹ BOA TD, nr. 387, s. 506, 565, 605; BOA TD, nr. 255, s. 219, 223.

²¹⁶² KKA TD, nr. 14, v. 130b-131a.

Ali Baba ve zaviyesinin bölgede etkin bir rol oynadığı kurulmasından kısa süre sonra bir mahalle adı olarak kaynaklara yansımından da anlaşılmaktadır. Ali Baba, zaviyesini gayri Müslimlerin yoğun olduğu bir yerde kurmuştur. Nitekim 16. yüzyılın ikinci yarısında gayri Müslim nüfusun yoğun olduğu Ali Baba Mescidi Mahallesi'nde 55 *gebran* haneye karşılık 9 *Müslim* hane kaydedilmiştir. 14 numaralı tahrir defterinde yer alan bu bilgi ile birlikte ayrıca aşağıda da belirtileceği üzere zaviye hizmetkârları arasında Kiryon gibi gayrimüslimlerin de bulunması dikkat çekmektedir.²¹⁶³ Sivas şeriyeye sicillerinden de anlaşıldığı üzere 18. yüzyılın sonlarından itibaren de Sivas'ta mahalle isimlerinde Ali Baba ismi geçmektedir.²¹⁶⁴ Buna göre mahalle adı olarak da uzun yıllar Ali Baba adının yaşadığı anlaşılmaktadır.

Ahi zaviyelerinde abdal, kalenderi, baba, gazi gibi unvana sahip çok sayıda heterodoks zümrelerin bulunduğu bilinmektedir.²¹⁶⁵ Ali Baba, evladı ve torunu da “baba” ve “ahi” olarak anılmışlardır.²¹⁶⁶ Nitekim 1572 yılında zaviyenin meşihati Ali Baba'nın oğlu Ahi Mehmed tasarrufundadır. Oğlunun Ahi olarak anılması Ali Baba ve zaviyesinin Ahilik ile bağlantısı olabileceğini düşündürse de Haşim Şahin bunun evlilik gibi “Ahilerle olan sıkı münasebetler”den ileri gelebileceğini söylemiştir.²¹⁶⁷

16. yüzyılın ikinci yarısında Ali Baba zaviyesinde zaviye hizmetkârı oldukları belirtilen 9 nefer kaydedilmiştir. Hizmetkârlar hizmetleri karşılığında Avarız-ı Divaniye ve Tekallif-i Örfiye vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Bahsi geçen kişilerden Veled, Hasan ve Hüseyin Ali Baba'nın kardeşi Piri'nin oğullarıdır. Hizmetkârlardan *mu'tuk-ı Ali Baba* olarak kayıtlı Ayas veled-i Abdullah, Kırkor veled-i Abdullah, Mustafa veled-i Abdullah ise azat edilmiş kölelerdir. Diğer hizmetkârlar ise hademe olarak yazılan İneyet, ayrıca hizmetkâr olarak tekrar belirtilen Karaca ve bir de Ali veled-i Bekir Virmiş adlı derviştir.²¹⁶⁸

Vakfın kurucusu Rüstem Paşa tarafından Ali Baba zaviyesine çok sayıda vakıf tahsis edilmiştir. Vakıflar; Sivas ile birlikte Tokat ve civarında köyler, mezralar,

²¹⁶³ KKA TD, nr. 14, v. 19a.

²¹⁶⁴ Savaş, 1990, s. 133, 135.

²¹⁶⁵ Selahattin Döğüş, “Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Ede Balı Meselesi”, *OTAM*, S. 37, Bahar 2015, s. 74.

²¹⁶⁶ Savaş, 1990, s. 137.

²¹⁶⁷ Savaş, 1992, s. 28.

²¹⁶⁸ KKA TD, nr. 14, v. 29a.

tuzlalar ve zeminlerden oluşmaktadır.²¹⁶⁹ Aşağıda tablodan da görüleceği üzere tahrir defterlerinden bu vakıfları takip etmek mümkündür. Fakat vakıflardan elde edilen gelir miktarı özellikle malikâne geliri tahrir defterlerinde nadiren yer aldığından zaviyenin gelir durumu akçe olarak hesaplanamamaktadır. Sivas Ali Baba zaviyesi de Eyalet-i Rum'da pek çok zaviyede olduğu gibi vakıf köy ve mezralarının yalnızca malikâne gelirini tasarruf etmektedir (Tablo 18).

Tablo 18: Ali Baba Zaviyesinin Vakıfları (1547-1613)²¹⁷⁰			
Vakfın Yeri		Vakıf Hissesi	Değeri (Akça)
Niksar	Kekün k.	Tamam malikâne	
	Kiryon k.	Nısf-ı malikâne	-
	Sakaryon k.	Tamam malikâne	-
	Alan Zünna ve Bişürmi k.	Tamam malikâne	-
	Girele k.	Sülüs malikâne	-
	Kızıl Yaka m. Baş Çiftlik	Tamam malikâne	
	Uğrun m. tabi Baş Çiftlik	Tamam malikâne	
	Kovani k.	Malikânenin 16 sehimden 1 sehim	
Tokat /Tozanlı	Tekriye k.	Rub' malikâne	-
	Gibis k.	Rub' malikâne	-
İskefsir²¹⁷¹	Demürcülü k.	Malikânenin 16 sehimden 11 sehim	1.500 (Tamam malikâne) ²¹⁷²
	İdrin k.	Malikânenin 16 sehimden 1 sehim	1.200 (Tamam malikâne) ²¹⁷³
	Kördolos k.	Malikânenin 16 sehimden 1 sehim	2.600 (Tamam malikâne)
Sivas	Hasan Kuşçu k.	Tamam malikâne	-
	Karkın m.	Tamam malikâne	-
	Akviran m. tabi Zara k.	Tamam malikâne	-
	Kınık m. tabi Zara k.	Tamam malikâne	-
	Netceköy m. tabi Zara k.	Tamam malikâne	-
	Haküne k.	Tamam malikâne	
	Öyük m.	Tamam malikâne	
	Çiğil m. ²¹⁷⁴	Tamam malikâne	
	Bayat Kulu m.	Tamam malikâne	
	Hortu m.	Tamam malikâne	

(Devam ediyor)

²¹⁶⁹ Sivas Ali Baba zaviyesine Rüstem Paşa tarafından vakfedilen yerler için bkz. Savaş, 1992, s. 112-122.

²¹⁷⁰ **Kaynaklar:** BOA TD, nr. 255, s. 219, 223; BOA TD, nr. 287, s. 45; BOA TD, nr. 322, s. 209; BOA TD, nr. 478, s. 329; BOA TD, nr. 482, s. 312; KKA TD, nr. 10, v. 13b-14a, 25b-26a, 28b-29a, 32a, 35a, 36b, 46a-46b; KKA TD, nr. 12, v. 180b-181a; KKA TD, nr. 14, v. 19a, 28b, 29a, 90a, 101b, 115b, 155b, 130b, 131a, 191a, 198b; KKA TD, nr. 169, v. 140a, 145b; KKA TD, nr. 174, v. 140b.

²¹⁷¹ İskefsir tahrir defterlerinde bazen kaza bazen de nahiye olarak yer almaktadır. 16. yüzyılda genel olarak Canik sancağına tabi iken 17. yüzyılda Karahisar-ı Şarki kazasına tabi bir nahiye olarak kayıtlıdır. BOA TD, nr. 387, s. 605; BOA TD, nr. 255, s. 219, 223; KKA TD, nr. 169, v. 140a, 145b.

²¹⁷² Buradaki değer köyün malikânesinin tamamının değeridir. Demürcülü köyünün malikâne geliri 1613 yılı tahririnde 3.400 akçe olarak hesaplanmıştır. Buna göre gelirin arttığı anlaşılmaktadır.

²¹⁷³ 1613 yılında İdrin köyünün malikâne geliri de 3.400 akçe olarak kaydedilmiştir.

²¹⁷⁴ Zaviye tasarrufunda olmamakla birlikte Ali Baba tarafında "derdest" edildiği belirtilmiştir.

(Tablo 18: Devamı)

	Zemin-i Kaya Simlüvid dimekle ma'ruf mevzi ²¹⁷⁵	-	
	Asiyab (der kurb-ı zaviye)	1 bab (iki baştan)	22,5
	Memleha-i Gerdeklü, Pirenlü, Kızılca Kışla, Kuyucak, Kışlak-ı Ağca İniş	-	-
Sivas / Sorgun	Kayacık Kale k.	Tamam malikâne	1.750
Koyul Hisar / Firuz²¹⁷⁶	Korucak k.	Tamam malikâne	-
Zile / Kızıl-künbed	Eymür k.	Tamam malikâne	-
	Doymuş m. tabi Eymür k.	Tamam malikâne	-

Ali Baba Zaviyesinin Vakıfları (1547-1613)

Tabloda bahsi geçen yerler ile birlikte Ali Baba'nın oğlu Ahi Mehmed tasarrufunda Sivas'ta 5 zemin olduğu anlaşılmaktadır. 1572 yılında zaviye şeyhi Ahi Mehmed tarafından *derdest* edilen bu yerlerden toplamda 120 akçe gelir elde edilmiştir.²¹⁷⁷

16. yüzyılın ikinci yarısına ait tahrir defterlerinde bahsi geçen Ali Baba zaviyesi hakkında 1576 tarihli vakıf defterinde herhangi bir bilgi yoktur. Ali Baba zaviyesi 16. yüzyılda kurulduktan sonra uzun yıllar faaliyetlerini sürdürmüştür. Zaviyeye ait vakıflar 1835 yılında Evkaf Nezaretine bağlanmış 1900'lü yılların başlarında ise muhtemelen tamamıyla Ali Baba evladının elinden çıkmıştır. Bundan sonraki süreçte zaviye binasının bazı onarımlardan geçirilerek mesken olarak kullanıldığı bilinmektedir.²¹⁷⁸

5.10. Ali Uryan Zaviyesi

Sivas'ta yer alan zaviyenin kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte 1576 tarihinde faaliyettedir. Muhtemelen 16. yüzyılın ortalarında Sivas merkezde kurulmuştur. 1530 ve 1554 tarihli tahrir defterlerinde bahsi geçmemektedir. Zaviye Sivas'ta Ali Baba zaviyesi yakınlarında bulunan bir zeminin gelirine sahiptir. Bir kıta yer olan bu zeminden 1576 yılında 30 akçe hâsıl elde edildiği anlaşılmaktadır. Ali Uryan

²¹⁷⁵ Zaviye vakfı olarak geçmiyor fakat bahsi geçen yerin malikânesinin Ali Baba tarafından zapt edildiğinden bahsediliyor. Muhtemelen bahsi geçen kişi zaviyenin kurucusu Ali Baba'dır. KKA TD, nr. 14, v. 28b.

²¹⁷⁶ 17. yüzyılda Firuz nahiyesi Karahisar-ı Şarki'ye tabidir. Fakat 16. yüzyılda Koyul Hisar kazası sınırları içinde yer alan bir nahiyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. BOA TD, nr. 478, s. 329; BOA TD, nr. 482, s. 312; KKA TD, nr. 174, v. 140b.

²¹⁷⁷ KKA TD, nr. 14, v. 29a.

²¹⁷⁸ Savaş, 1992, s. 166; SŞS, nr. 1, s. 120/2; SŞS, nr. 5, s. 44/3, 77/1; SŞS, nr. 13, s. 49/4; SŞS, nr. 15, s. 81/2; SAD, nr. 2, s. 9/1, 15/2.

zaviyesi yakınlarında bulunan bir zeminin ise malikâne geliri zaviyeye vakfedilmiş olup buradan 180 akçe gelir elde edilmiştir. Zaviyeye icare olarak 1 hane ve 7 zemin-hane vakfedilmiştir. Bunlardan senelik 3 ila 7 akçe arası değişen miktarlarda ücret alınmış olup toplam senelik kira geliri 41 akçedir. Zaviye vakıflardan 1576 yılında 251 akçe yekûn elde etmiştir. Gelirin 1 akçesi günlük yevmiye olarak meşihatlık cihetine ayrılmıştır.²¹⁷⁹

Baba unvanının genel olarak Kalenderi, Haydari, Bektaşi gibi tarikatlara mensup dervişlerce kullanıldığı bilinmektedir. Üryan ise çıplak manasındadır.²¹⁸⁰ Bu bağlamda Ali Uryan zaviyesinin hangi tarikata mensup olduğu bilinmemekle birlikte muhtemelen heterodoks bir yapıya sahiptir. Sivas'ta 1572 tarihli tahrirde yeni bir mahalle kaydedilmiştir. *Mahalle-i Baba Uryan, hariç ez-defter* ifadesiyle kaydedilen mahalle de zaviye ile birlikte sonradan oluşmuştur.²¹⁸¹

5.11. Baba Şahin Zaviyesi

Osmanlı kaynaklarında *zaviye-i Baba Şahin der nefis-i Sivas* olarak bahsi geçen zaviye Sivas merkezde kurulmuş olup 15. yüzyılın ikinci yarısında faaldir. Tahrir defterlerinde Sivas merkezde yer alan zaviyeler toplu olarak kaydedilmiş olmasına rağmen Baba Şahin zaviyesi bu zaviyeler arasında yer almamaktadır. Fakat *-der nefis* ifadesi zaviyenin şehir merkezinde olduğuna işaret etmektedir.²¹⁸² Sivas salnamelerine göre zaviye şehir merkezinde Ulu Cami yakınlarında yer almaktadır.²¹⁸³ 1742 tarihli Sivas ahkâm defterinde zaviye Şahin Baba zaviyesi olarak kaydedilmiştir.²¹⁸⁴ 18. yüzyılın ikinci yarısında Baba Şahin zaviyesinin evkafına mütevellî tayini yapılmıştır. Bu bağlamda zaviyenin hala faal olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁸⁵

Baba Şahin zaviyesinin vakıf gelirleri arasında köyler, mezralar ve zeminler bulunmaktadır.²¹⁸⁶ Sivas'a tabi Hostendin köyünün malikâne gelirinin yarısı da Baba Şahin zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılında 375 akçelik malikâne hâsılının

²¹⁷⁹ KKA TD, nr. 583, v. 10b.

²¹⁸⁰ Kurt, 1995, s. 91.

²¹⁸¹ KKA TD, nr. 14, v. 19b.

²¹⁸² BOA TD, nr. 19, s. 451; BOA TD, nr. 79, s. 612; BOA TD, nr. 387, s. 518; BOA TD, nr. 287, s. 52; KKA TD, nr. 14, v. 104a; EV, HMH, d. 5413, v. 36a/5.

²¹⁸³ Demirel, 1998, s. 41-42.

²¹⁸⁴ SAD, nr. 1, s. 6/6.

²¹⁸⁵ SŞS, d. 1, s. 315, h. 2; EV, HMH, d. 5413, v. 36a/5; SAD, nr. 1, s. 6/6; SŞS, nr. 1, s. 15/4, 15/5.

²¹⁸⁶ MAD, nr. 6041, s. 7-8.

187,5 akçesi zaviyeye aittir. Donduk mezrasının malikânesinin ise yarısı zaviyeye vakfedilmiştir. Vakıf defterine göre 1576 yılında Donduk köyünden 240 akçe gelir elde edilmiştir. Ayrıca Dere Köpürmez denilen bir zemin ile iki buçuk müdlük yer olan bir zemin de zaviye tasarrufunda gözükmektedir. Buralardan 200 akçe gelir elde edilmiştir. Bunların dışında 3 zemin daha zaviye vakıfları arasında yer almaktadır. Baba Şahin çiftliğini iki baştan tasarruf eden zaviye buradan ise 120 akçe gelir elde etmiştir. Zaviyeye sonradan vakfedilen Kızılca Köy karyesinden 600 akçe geliri bulunan zaviyenin Kelce Bey mezrasından 1.000 akçe elde etmiştir. Zaviye *icare-i zemin-hane* olarak yazılan kira gelirlerinden senelik toplamda 22 akçe gelir sağlamaktadır. Zaviyenin 1576 tarihinde toplam geliri 3.052 akçedir.²¹⁸⁷

Baba Şahin zaviyesinin masraflarına bakacak olursak gelirin günlük 2 akçesi meşihatlık ciheti olarak zaviye şeyhine verilmektedir. Kalanı ise *kadimü'l-eyyamdan* bu yana ayende ve revendeye sarf edilmektedir.²¹⁸⁸

5.12. Balım Sultan Zaviyesi

Anadolu'da Balım Sultan adını taşıyan zaviyelerden biri de bugün Çorum'a tabi Balım Sultan köyünde kurulmuştur. 15. ve 16. yüzyıl tahrir defterlerinde zaviye Tokat ve Sivas vilayetine tabi Mecid-özü nahiyesinde Balım köyünde tespit edilmektedir. Bu sebeple sonradan Çorum sınırları içerisinde yer alacak olan zaviyeye, ele alınan dönem içindeki idari taksimata bağlı olarak çoğunlukla Sivas'a tabi olduğundan, Sivas sancağında bulunan zaviyeler kısmında yer verilmiştir. Zaviyeye dair ilk bilgilerimiz 15. yüzyıla dayanmaktadır. 1485 yılı tahrir defterinde Mecid-özü nahiyesine tabi Balım köyünde kayıtlı 21 neferin Balım Sultan zaviyesinin hizmetkârı oldukları belirtilmiştir. Köyün nüfusunun tamamı zaviye hizmetkârı olarak belirtildiğine göre Balım köyünün zaviyeye mensup dervişlerin iskân ettiği bir yerleşme olduğu anlaşılmaktadır. Balım köyünde 3 çift yer olan zaviye çiftliğinde de bahsi geçen zaviye hizmetkârları çalışmışlardır. Neferlerden 4 tanesinin *caba* oldukları belirtilmiştir. Bununla birlikte hizmetkâr oldukları belirtilmesine rağmen bu kişilerin hangi görevlerde bulduklarına dair bilgi verilmemiştir.²¹⁸⁹ 16. yüzyıl tahrir defterlerinde ise

²¹⁸⁷ BOA TD, nr. 19, s. 451; BOA TD, nr. 79, s. 612; BOA TD, nr. 387, s. 518.

²¹⁸⁸ KKA TD, nr. 583, v. 9b-10a.

²¹⁸⁹ BOA TD, nr. 19, s. 241.

Balım köyünde tahrir olan neferlerin zaviye ile bir bağlantısı olup olmadığı anlaşılmamaktadır.²¹⁹⁰ Ayrıca incelenen dönem boyunca arşiv kaynaklarında *karye-i Balım* olarak geçen köy, adını Balım Sultan'dan almıştır.

Mecid-özü'nde yer alan Balım Sultan zaviyesinin banisi ile Bektaşî tarikatının kurumsallaşmasında büyük rolü olan ve II. Bayezid tarafından Bektaşî tekkesine atanan Balım Sultan farklı kişilerdir. Bektaşîliğin ikinci piri olarak kabul edilen Balım Sultan (ö. 1516) Hacı Bektaş Veli dergâhında defnedilmiştir.²¹⁹¹ Öyleyse Mecid-özü'nde Balım Sultan adındaki zaviyenin kurucusu *Pir-i Sani* kabul edilen Balım Sultan değilse kimdir?

Hüseyin Hüsameddin Mecid-özü kasabasının yakınında tekyesi olduğunu söylediği Balım Sultan'ın asıl adının “eş-Şeyh Şehabeddin Bali Baba” olduğunu bildirmektedir. Ona göre Balım Sultan tekyesi H. 836 (M. 1432) yılında Mecid-özü Emiri Cibrilzade Turkad Bey tarafından inşa ettirilip vakfı tanzim edilmiştir. Türbesi de buradadır.²¹⁹² 1485 yılına ait tahrir defteri Hüseyin Hüsameddin'in verdiği tarihi doğrular nitelikte olup zaviyenin 15. yüzyılda kurulduğu aşikârdır. Zaviye 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında *zaviye-i Balım* ve *zaviye-i Balım Sultan* olarak iki ayrı ifade ile yer almaktadır. 1485 yılında yalnızca Balım olarak geçmesine rağmen 16. yüzyılda Balım Sultan zaviyesi olarak bahsi geçmeye başlamıştır.²¹⁹³ Bu bilgiler doğrultusunda eğer zaviyenin banisi Balım Sultan aynı adı taşıyan başka bir eren değilse Çorum'daki bu zaviye Balım Sultan adına bölgede yaşayan müridleri tarafından kurulmuş olmalıdır.

Bektaşîlerin çoğunlukta olduğu bir saha olan Mecid-özü'nde²¹⁹⁴ kurulan Balım Sultan zaviyesinin başlangıçta olmasa da pek çok zaviye gibi sonradan

²¹⁹⁰ BOA TD, nr. 79, s. 352; BOA TD, nr. 387, s. 480; KKA TD, nr. 12, v. 120b.

²¹⁹¹ Balım Sultan hakkında bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Balım Sultan”, *DİA*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 17-18; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik-Kalenderiler (XIV-XVII. yüzyıllar)*, Timaş Yayınları, Ankara, 2016, s. 249, 254, 270, 272; Balım Sultan zaviyesinden bahseden bazı çalışmalarda zaviyenin Kızıl Geçüd/Kızıl Geçit köyünde bulunan Hasan Balım zaviyesi ile karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Balım Sultan zaviyesinin Kızıl Geçit köyünde kurulduğu ve hatta köyün adının sonradan Balım Sultan olarak değiştiği ileri sürülmektedir. Bahsi geçen çalışmalar için bkz. Işık, 2018, s. 315-334; Murat Alandağlı, “XV. yüzyılda Bir Kuzey Orta Anadolu Nahiyesi: Mecitözü”, *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, S. 24, 2021, s. 73-113; Korkmaz, 2003, s. 122; Haksever, 2008, s. 84; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 28-29.

²¹⁹² Hüseyin Hüsameddin, 1327-1330, s. 393.

²¹⁹³ BOA TD, nr. 19, s. 222, 241; BOA TD, nr. 79, s. 332, 352; BOA TD, nr. 387, s. 478, 480; KKA TD, nr. 12, v. 117a, 120b; Balım köyündeki geliri yazılırken “zaviye-i Balım”, Ciminto köyündeki geliri yazılırken “zaviye-i Balım Sultan” olarak tahrir olmuştur. Bkz. KKA TD, nr. 583, v. 69b, 70a.

²¹⁹⁴ Alandağlı, 2021, s. 104.

Bektaşilik çatısı altına giren zaviyelerden olduğu bilinmektedir.²¹⁹⁵ Zaviye ile ilgili sonraki dönem arşiv kaynakları bunu açıkça göstermektedir. 1797 tarihli tevcihe göre Balım Sultan zaviyesine Hacı Bektaş Veli asitanesinin seccadenişin arzı ile *evlad-ı vakıftan* Mehmed, Ahmed, Süleyman, Osman, Ebubekir, Hüseyin ve Mustafa mutasarrıf olmuşlardır. Bundan da anlaşılacağı üzere 18. yüzyılda zaviyeye yapılan atamalar doğrudan Hacı Bektaş veli dergâhından yapılmıştır.²¹⁹⁶

Balım Sultan zaviyesinde bazı dönem sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. 1798 ve 1816 tarihli belgelerden anlaşıldığı üzere zaviyedarlığın babadan oğula geçmesi şartı, anlaşmazlıkların yaşanmasına ve mahkemenin müdahalesine yol açmıştır. 1861 tarihli şeriyeye sicilinde zaviyedara günlük yarım akçe, tevliyet için yarım hisse ücret verildiği anlaşılmaktadır.²¹⁹⁷ Bu bağlamda Balım Sultan zaviyesinin 19. yüzyılda hala faal durumda olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin şeyhi “ehl-i sünnet” olduğu için Balım Sultan zaviyesi 1826 yılında kapatılan Bektaşi zaviyelerinden biri olmamış ve zaviye şeyhi görevini yapmaya devam etmiştir.²¹⁹⁸

Zaviyenin en önemli vakıf akarı Balım köyüdür. Nitekim köyün hem malikâne hem de divani geliri zaviyeye vakfedilmiştir. 1485 yılında köyün iki baştan hâsılı yazılmamıştır. Hatta köyde hangi ürünlerin yetiştirildiğine dair de malumatımız yoktur. Yalnızca Balım köyüne tabi 3 çift tabir edilen *çiftlik-i zaviye* tespit edilmektedir. Fakat buradan da ne kadar mahsul alındığı belli değildir. 1519 yılında buğday, arpa yetiştiriciliği ve arıcılık yapılan köyün divani hâsılının 818 akçe, malikâne hâsılının 380 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Toplamda 1.198 akçe hâsıl elde edilmiştir. 1530 yılında malikâne hâsılı artan köyden toplamda 1.468 akçe elde edilmiştir. Balım köyünün 16. yüzyılın ikinci yarısında hem nüfusunun hem de mahsulünün arttığı görülmektedir. Buğday ve arpa ile birlikte meyve ve bostan da üretilen köyün 1576 yılındaki hâsılı 3.770 akçeye çıkmıştır. Ayrıca Balım köyünde arıcılık ile birlikte küçükbaş hayvanda yetiştirilmeye başlanmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında da köyde bulunan 3 zaviye çiftliği zaviyenin tasarrufundadır. Balım köyü dışında Mecid-özü’ne tabi Ciminto köyünün malikâne hissesinin tamamı da Balım Sultan zaviyesine vakfedilmiştir. 1530

²¹⁹⁵ Gülten, 2017, s. 425, 429.

²¹⁹⁶ VGM, d. 224/110, s. 214; Işık, 2018, s. 320.

²¹⁹⁷ Haksever, 2008, s. 84.

²¹⁹⁸ Maden, 2010, s. 137; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 29.

yılında köyden zaviyenin akarı 830 akçedir. Diğer dönemlerde ne kadar malikâne hâsılı ede edildiği belli değildir. 1576 yılında Ciminto köyünün malikâne hâsılının değişmediğini varsayarsak 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin vakıf akarlarından toplamda 4.600 akçe hâsıla sahip olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁹⁹

Balım Sultan zaviyesinin de diğer pek çok zaviyede olduğu gibi kendine ait çiftliği bulunmaktadır. 15. ve 16. yüzyıl boyunca zaviye Balım köyünde 3 çift *çiftlik-i zaviye* tasarruf etmektedir. Fakat bahsi geçen çiftliklerde ne gibi iktisadi faaliyette buldukları bilgisi verilmemiştir. 1485 yılından itibaren zaviyenin tasarrufunda olan bu çiftliklerde zaviye hizmetkârları ya da zaviyede yaşayan dervişler çalışmıştır.²²⁰⁰ Yukarıda da belirtildiği üzere hizmetkâr oldukları belirtilen Balım köyünün sakinlerinden bazıları caba olarak yazılmışlardır. Bu çiftlikler muhtemelen Balım Sultan zaviyesinin dervişlerinin açtıkları toprak parçalarıdır. Caba olarak belirtilen bu kişilerin her ne kadar Rum Eyaleti'nde toprak tasarruf etmedikleri bilirse de bunların en azından “bir kısmı şu veya bu şekilde bir miktar toprağa tasarruf” hakkına sahiptir.²²⁰¹

5.13. Çeltik Zaviyesi

Sivas'a tabi Çeltik/Çeltek köyünde 16. yüzyılda kurulan zaviyelerdendir. Zaviye kurulduğu köyün adı ile anılmaktadır. Zaviyenin şeyhi 1576 yılında günlük 1 akçe yevm ile Derviş Seydi Ali'dir. Zaviyeye Çeltik köyüne tabi 10 müdlük yer olan Kâfir Viranı mezrası iki baştan vakfedilmiştir. Mezra Çeltik cemaati ile Hızır köyünün ziraat alanıdır. Vakıf defterine göre mezra Sultan Bayezid tarafından zaviyeye vakfedilmiştir. Bununla birlikte 1554 tarihli tahrir defterinde Çeltik köyünün malikâne gelirinin de iki hisseye ayrıldığı ve yarısının Çeltik zaviyesine diğer yarısının ise Hacı Arif zaviyesine vakfedildiği anlaşılmaktadır.²²⁰²

²¹⁹⁹ BOA TD, nr. 19, s. 222, 241; BOA TD, nr. 79, s. 332, 352; BOA TD, nr. 387, s. 478, 480; KKA TD, nr. 12, v. 117a, 120b; KKA TD, nr. 583, v. 69b, 70a.

²²⁰⁰ BOA TD, nr. 19, s. 241; BOA TD, nr. 79, s. 352; BOA TD, nr. 387, s. 480; KKA TD, nr. 12, v. 120b.

²²⁰¹ Öz, 1999, s. 44-45.

²²⁰² BOA TD, nr. 287, s. 431-432; KKA TD, nr. 583, v. 11a; Savaş, 1992, s. 122.

5.14. Çit Nam Mevzii Zaviyesi

Sivas'ta Çit nam mevzide bazı virane yerleri şenletmek ve ayende ve revendeye hizmet etmek için zaviye inşa edilmiştir. Bunlar için Derviş Bahadır, Derviş Sündük ve Derviş Emin'in iltizam ettikleri ve ellerine berat verildiği anlaşılmaktadır. Zaviye şeyhi malikânelerine mutasarrıf olup tasarruf hakkını elinde tutmuştur. Zaviye şeyhi ise berat-ı sultani ile Derviş Himmet veled-i Bahar'dır. Zaviyenin tasarrufunda bulunan yerler ise Evran, Ahi Pınar ve Çukur Viran mezarlarıdır. Sivas'a tabi Ala Kilise köyünün malikânesi de bu zaviyeye vakfedilmiştir. Buna göre malikânenin yarısı Evlad-ı Muhyiddin ile diğer yarısı mescit, kerbarsaray (kervansaray) ve köprü için vakf olunmuştur. Köye bağlı bazı mezarların malikânesini ise zaviyelik üzere Derviş Bahar evladı tasarruf etmiştir. 1530 yılında Ala Kilise köyünün malikânesi 500 akçe olup pay edilmiştir.²²⁰³

5.15. Deliklükaya Zaviyesi

Kilmigad nahiyesine tabi Deliklükaya köyünde yer almaktadır. Deliklükaya zaviyesi olarak bahsi geçen bu zaviye bulunduğu köyün adı ile anılmakta olup 16. yüzyılın ortalarında kurulmuştur. 1572 yılında zaviyenin meşihatı Süleyman'dır. 1576 yılında ise Şeyh Cafer ve Mevlana Ali tarafından müşterek olarak yürütülen meşihatlık için günlük 1 akçe yevmiye ödenmektedir. 1572 yılında Deliklükaya köyünün malikâne geliri *şenledüb ayende ve revendeye hizmet etmek üzere* zaviyenin tasarrufuna verilmiştir. 1576 tarihli vakıf defterine göre ise mezra olarak bahsi geçen Deliklükaya ile Kara Ali Bucası mezarası iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Zaviyenin bu yerlerden ne kadar gelir elde ettiği ise belli değildir.²²⁰⁴

5.16. Derviş Mehmed Zaviyesi

Derviş Mehmed zaviyesi Budaközü'ne tabi Kalınsaz köyünde yer almaktadır. Zaviye kurucusu Derviş Mehmed de Kalınsaz köyünde medfundur. Zaviyenin ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Fakat 1520'li yıllarda faaliyette olduğu

²²⁰³ BOA TD, nr. 387, s. 499; KKA TD, nr. 14, v. 92b-93a; Barkan, 2006, s. 335.

²²⁰⁴ KKA TD, nr. 14, v. 241b, 252b; KKA TD, nr. 583, v. 11a.

anlaşılmaktadır. Ayrıca Kalınsaz köyündeki çiftliğin Alaüddeve Bey zamanında dahi zaviye çiftliği olarak kaydedildiği belirtilmiştir.²²⁰⁵

1530 yılında Kalınsaz köyünde 7 kişi *dervişan* olarak kayıtlıdır. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise Kalınsaz köyünde *cemaat-i dervişan der karye-i Kalınsaz* başlığı altında Derviş Mehmed zaviyesinin dervişleri ayrıca tahrir olmuştur. 1559 yılında Kalınsaz köyünün 59 nefer nüfusuna karşılık derviş cemaati 21 neferden oluşmaktadır. Bunlardan Halil veled-i Hamid ile Piri veled-i İlyas zaviye şeyhi, Alihan veled-i Calabvirdi ferraş (zaviye), Dede Halife veled-i Hızır Fakih hatib, Veli veled-i Piri müezzini (cami' şerif) olup 9 nefer de mücerred yazılmıştır. Diğerlerinin durumu ise belirtilmemiştir. 1574 yılında Kalınsaz köyünde 36 nefer *cemaat-i dervişan* ifadesiyle yazılmış ve köyün nüfusu 136 nefere çıkmıştır. 1574 yılında Halil veled-i Hamid hala zaviye şeyhidir. Fakat Piri veled-i İlyas yerine hatib, Dede Halife'nin oğlu Ali *berat-ı Sultani* ile zaviye şeyhi olmuştur. Zaviye temizlikçisi ve cami müezzini değişmemiş görevlerini sürdürmeye devam etmişlerdir.²²⁰⁶

Derviş Mehmed zaviyesi Bektaşî zaviyelerindedir. Nitekim 18. yüzyılın ortalarında Derviş Mehmed zaviyesinin zaviyedar ve mütevellisi olarak Hacı Bektaş Veli evladından Şeyh Abdulkadir Halife'nin ataması yapılmıştır. Vazife Hacı Bektaş Veli Asitanesi şeyhi tarafından verilmiştir.²²⁰⁷ Ayrıca zaviyede mütevellî ve zaviyedarlık ataması evladiyet üzere yapılmaktadır.²²⁰⁸ Bununla birlikte Kalınsaz köyünde 1559 yılında kayıtlı neferlerden bazılarının Pir Kulu, Şahkulu, Pir Veli, Pir Sultan gibi adlara sahip olmaları köyde Safevi Devleti'nin etkisinin izleri olabileceğini düşündürmektedir. Fakat bir sonraki tahrirde bu adlara daha az rastlanması ise dikkat çekicidir.²²⁰⁹ 1826 yılı sonrasında şeyhi "hüsn-i itikad" olan zaviye varlığını korumaya devam etmiştir.²²¹⁰

Derviş Mehmed zaviyesi Budaközü'ne tabi Kalınsaz köyünde 2 kıta yer olan zaviye çiftliğine sahiptir. Derviş Mehmed Çiftliği olarak da bilinen bu çiftçilikte buğday, arpa gibi ürünler yetiştirilmektedir. Ayrıca köyde 4 kıta olduğu belirtilen

²²⁰⁵ BOA TD, nr. 155, s. 153; BOA TD, nr. 387, s. 425; BOA TD, nr. 218, s. 148; BOA TD, nr. 287, s. 37; BOA TD, nr. 998, s. 636; "Zikir olunan karyede (Kalınsaz) Derviş Mehmed zaviyesi demekle meşhur bir zaviye olub...", BOA TD, nr. 322, s. 3; KKA TD, nr. 10, v. 67a; C. EV. 24/1177; SAD, nr. 1, s. 123/1; Maden, 2010, s. 136; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 39-40.

²²⁰⁶ BOA TD, nr. 387, s. 425; BOA TD, nr. 322, s. 3; KKA TD, nr. 10, v. 67a.

²²⁰⁷ C. EV. 24/1177; SAD, nr. 1, s. 123/1.

²²⁰⁸ Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 39-40.

²²⁰⁹ BOA TD, nr. 322, s. 3; KKA TD, nr. 10, v. 67a.

²²¹⁰ Maden, 2010, s. 136; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 39-40.

bir de değirmen bulunmaktadır. Muhtemelen çiftlikte yetiştirilen ürünlerin işlenmesi bu değirmende bizzat zaviyedeki dervişler tarafından yapılmaktaydı. 1559 yılında zaviyenin çiftlikten elde ettiği geliri 630 akçedir. 1574 yılında ise 680 akçe hâsıl yazılmıştır.²²¹¹ 1574 yılında Kalınsaz köyünün sipahisi zaviye vakfi üzerine niza etmesine rağmen çiftliğin gelirinin yine *evveli geldiği üzere zaviye-i mezbureye sarf olunması* ferman olmuştur.²²¹² 18. yüzyılda zaviyenin vakfına tekrar müdahale olduğu anlaşılmaktadır. Fakat neticede kayıtlara bakılarak niza olunan yerlerin zaviye vakfi olduğu konusunda kadılarına yazılmıştır.²²¹³

Bozok kazasında Yassı Pınar mezrasının malikâne geliri de Derviş Mehmed zaviyesine vakfedilmiştir. Zaviyenin 16. yüzyılda mezradan elde ettiği mahsulü 200 akçedir.²²¹⁴ Sivas'a tabi Mescidlü Tablucak-ı Diğer köyü sipahi tımarı iken Derviş Mehmed zaviye tarikiyle tasarruf edüb mahsulünü ayende ve revendeye hizmet etmek için kullanmıştır. Bununla birlikte köyün yalnızca malikâne geliri zaviyeye vakfedilmiştir. 15 müdlük yer olan köyden 1553 yılında 374 akçe hâsıl elde edilmişken 1572 yılında köyün malikâne hâsılı 1.000 akçedir. Ayrıca bahsi geçen köy 16. yüzyılın ikinci yarısında 11 nefer nüfusa sahip olup bunlardan biri imam biri de müezzindir.²²¹⁵ Derviş Mehmed zaviyesinde vakıf akarlarından elde edilen gelirler diğer zaviyelerin çoğunda olduğu gibi ayende ve revendeye sarf olunmuştur.

5.17. Elmalu Zaviyesi

Sivas sancağında yer alan zaviye 1576 tarihli vakıf defterinde *zaviye-i Elmalu, der kurb-ı Gün Gürlevik nezd-i Kızıl Yazı tabi kaza-i Sivas* olarak yazılmıştır. Zaviye bulunduğu köyün adı ile anılmaktadır. Elmalu Viran 1572 tarihli TD 12 numaralı tahrir defterinde mezra iken 1576 yılında köy olarak kayıtlıdır. 1572 yılında Elmalu Viran mezrasının zaviyelik üzere mukarrer olduğu belirtilmiş olup bu tarihten önce zaviyeye ve bulunduğu yere dair bir kayda rastlanmamıştır. Bu bağlamda zaviyenin 16. yüzyıl ortalarında kurulduğu tahmin edilebilir.²²¹⁶

²²¹¹ BOA TD, nr. 322, s. 3; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 39-40.

²²¹² KKA TD, nr. 10, v. 67a.

²²¹³ SAD, nr. 1, s. 123/1.

²²¹⁴ BOA TD, nr. 155, s. 153; BOA TD, nr. 218, s. 148; BOA TD, nr. 998, s. 636.

²²¹⁵ BOA TD, nr. 287, s. 37; KKA TD, nr. 77a; Barkan, 2006, s. 335.

²²¹⁶ KKA TD, nr. 14, v. 111b; KKA TD, nr. 583, v. 11b.

Sivas'ta *memerr-i nas* da yani gelen geçenin çok olduğu yol ağı üzerinde kurulan bu zaviyeye Elmalu Viran mezrası iki baştan vakfedilmiştir. Buradan 300 akçe geliri bulunan zaviyeye ayrıca Mevzi'-i Aktaş da tahsis edilmiş olup buradan da 200 akçe gelir elde edilmiştir. 1576 yılında toplamda 500 akçe geliri bulunan zaviyenin meşihatlık ciheti yevmi 1 akçedir. Zaviye şeyhi Yağmur ve Piri adında iki dervıştır. *Memerr-i nas* da olduğundan zaviyenin meşihatlık cihetinden kalan gelir ayende ve revendeye sarf olunmuştur.²²¹⁷

5.18. Emir Ali Zaviyesi

Emir Ali zaviyesi hakkında elimizdeki en erken tarihli bilgi 1519 tarihli TD 79 numaralı tahrir defterinde yer almaktadır. Zaviye kaydedilirken *zaviye-i Emir Ali der Sivas* ifadesiyle defterde bulunmaktadır. Tokat'ta Kilmigad nahiyesine tabi Demürcilik mezrasının malikâne hissesi zaviyeye vakfedilmiştir. Fakat defterlerde mezranın malikâne geliri belirtilmemiştir. Divani geliri ise 16. yüzyıl boyunca değişmemiş 500 akçe olarak yazılmıştır. 1572 yılında ise köy olarak tahrir olan Demürcilik'te 34 nefer nüfus kaydedilmiş olup malikâne geliri hala zaviye tasarrufundadır.²²¹⁸

5.19. Emirci Zaviyesi

Sivas'a tabi Emirci köyünde aynı adla bir zaviye tespit edilmektedir. Hüseyinabad'da kurulan Sultan Eymirci zaviyesinden farklı olarak Emirci adı ile bir zaviye daha kurulduğu anlaşılmaktadır.²²¹⁹ Zaviye ile ilgili bilgilerimiz şimdilik 1576 tarihli vakıf defteri ile sınırlıdır. Buna göre zaviyenin 16. yüzyıl ortalarında kurulduğu ve bulunduğu köyün adı ile anıldığı anlaşılmaktadır. Zaviyeye Emirci köyünün malikâne geliri vakfedilmiştir. Köyden senelik 480 akçe gelire sahip olan zaviyenin gelirinin 1 akçesi meşihatlık ciheti olarak Derviş Veli'ye verilmiştir.²²²⁰

²²¹⁷ KKA TD, nr. 583, v. 11b.

²²¹⁸ BOA TD, nr. 19, s. 102; BOA TD, nr. 387, s. 445; BOA TD, nr. 287, s. 226; KKA TD, nr. 14, v. 144b.

²²¹⁹ Vakıf defterine göre Sultan Eymirci zaviyesi Hüseyinabad kazasına tabi Sultan Eymirci köyünde Emirci zaviyesi ise Sivas kazasına tabi Emirci köyündedir. Karşılaştırma için bkz. KKA TD, nr. 583, v. 11a, 59b.

²²²⁰ KKA TD, nr. 583, v. 11a.

5.20. Fahreddin Zaviyesi

Tahrir defterlerinde *zaviye-i Fahreddin der Sivas* olarak bahsi geçmektedir. 1515 yılında faaliyette olan zaviye hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Niksar'a tabi Kirtanos köyünün malikâne geliri Fağfur Paşa evladı ile zaviye arasında taksim edilmiş olup yarısı zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviyenin köyden elde ettiği geliri 645,5 akçedir. Ayrıca Samsun'a tabi Saru Kâfir mezrasının malikâne geliri de zaviye tasarrufunda gözükmemektedir.²²²¹ Zaviyenin kaynaklarda Sivas'ta olduğu belirtilmiş olmakla birlikte Samsun'daki Monla Fahreddin zaviyesi ile bir ilişkisi olup olmadığı anlaşılmamaktadır.²²²²

5.21. Hacı Abdurrahman Zaviyesi

Hacı Abdurrahman zaviyesi Sivas merkezde yer almaktadır. Tahrir defterlerinde *zaviye-i Abdurrahman* ve *zaviye-i Hacı Abdurrahman* olarak iki farklı şekilde yer almaktadır. Çoğunlukla Sivas merkezde Hacı Abdurrahman olarak kaydedilirken kırsalda sahip olduğu vakıflar kaydedilirken Abdurrahman olarak yazılmıştır.²²²³ İlk olarak 1454 yılı tahririnde yer alan zaviyenin şeyhi Hacı Bedan(?) ile birlikte iki neferi bulunmaktadır.²²²⁴ 1485 yılında zaviyenin Seyyid Muhiddin tasarrufunda olduğu görülmektedir.²²²⁵ 18. yüzyılın sonlarında zaviyenin zaviyedarlığını Seyyid Ömer yürütmektedir. Bu bağlamda zaviyenin varlığını koruduğu anlaşılmaktadır.²²²⁶

Hacı Abdurrahman zaviyesi vakfının tevliyeti Veli Çelebi evladından olanlar tarafından yürütülmektedir. Zaviyenin mahsulünün öşrü Sivas kadıları nezaretindedir. Türbede Kur'an tilaveti okunması için zaviyenin gelirlerinden iki müd hınta (buğday) ve iki müd şair (arpa) ayrılmıştır. Zaviye şeyhi de iki müd hınta ve iki müd şair tasarruf etmekte olup geri kalanı zaviyeye gelen geçen için harcanmıştır.²²²⁷

²²²¹ BOA TD, nr. 54, s. 108, 402; BOA TD, nr. 387, s. 550, 661; KKA TD, nr. 10, v. 61a-61b; KKA TD, nr. 33, v. 20a; KKA TD, nr. 583, v. 129a.

²²²² VGM, d. 2165/38, s. 61.

²²²³ "Zaviye-i Abdurrahman" BOA TD, nr. 19, s. 444, 477; BOA TD, nr. 79, s. 536, 590-591; BOA TD, nr. 387, s. 506, 513; KKA TD, nr. 14, v. 53a, 103b; "Zaviye-i Hacı Abdurrahman (der Sivas)" BOA TD, nr. 2, s. 479; BOA TD, nr. 79, s. 511; ; BOA TD, nr. 287, s. 51, 339; KKA TD, nr. 583, v. 8a; KKA TD, nr. 14, v. 21a.

²²²⁴ BOA TD, nr. 2, s. 479.

²²²⁵ BOA TD, nr. 19, s. 403.

²²²⁶ ŞŞS, d. 2406, s. 22, h. 4.

²²²⁷ KKA TD, nr. 583, v. 8a.

1454 yılı tahririne göre zaviyenin yalnızca Sivas'a tabi Ganem köyünün malikânesini tasarruf ettiği anlaşılmaktadır.²²²⁸ 1485 yılında Ganem köyü ile birlikte iki çift çiftlik tasarruf etmektedir. Ayrıca Sivas'a tabi Kahkik mezrasının malikânesinin yarısı da zaviyeye aittir.²²²⁹ 16. yüzyılın ilk yarısında sahip olduğu vakıf gelirleri değişmeyen zaviye 1530 yılında Ganem köyünün malikânesinden 2.926, Kahkik köyünün malikânesinin yarısından 300 akçe gelir elde etmiştir.²²³⁰

Evkaf defterine göre 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin vakıfları arasında Sivas'a tabi Ganem²²³¹, Kahkik nam-ı diğer Kargan Oğlu, Karaca Viran nam-ı diğer Yandığin köyleri ile Kahkik köyüne tabi Kuşçu Viranı, Odlu Kaya mezraları²²³² ve Karaca Viran köyüne tabi Kilisalı, Armudlu Kol nam-ı diğer Seyran Viranı, Çekil Viranı(?) mezraları²²³³ yer almaktadır. Ali Bey köyü yakınında bulunan Dere Viranı mezrası ile Kâfir Viranı ve Baş Viran mezraları da zaviyeye vakfedilmiştir.²²³⁴ Ayrıca Sultan çiftliği ile birlikte altı zemin de zaviyeye aittir.²²³⁵ Ganem köyünün malikânesinin tamamını tasarruf eden zaviyeye Kahkik ve Karaca Viran köyünün malikânesinin yarısı vakfedilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye sahip olduğu bu vakıflardan 5.660 akçe gelire sahiptir.²²³⁶ Sonraki dönemde varlığını sürdüren zaviyelerden biridir.²²³⁷

5.22. Hacı Arif / Emir Arif Zaviyesi

Sivas merkezde kurulan zaviyelerden biridir. 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında Hacı Arif ve Emir Arif olarak iki farklı adla yer almaktadır. Nefs içinde zaviyeden bahsedilirken Hacı Arif olarak, kırsalda yer alan vakıfları

²²²⁸ BOA TD, nr. 2, s. 578.

²²²⁹ BOA TD, nr. 19, s. 403, 444; Zaviyenin önemli gelirlerinden biri olan Kahkik mezrası/köyü yol üzerinde olup gelen geçenin uğrak yerlerinden olduğu için tekâlifî 'örfiyeden muaf tutulmuşlardır. İlk tahrirden 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar mezra statüsünde olan yer sonradan 21 neferden oluşan bir köye dönüşmüştür. KKA TD, nr. 14, v. 53a.

²²³⁰ BOA TD, nr. 79, s. 511, 536, 590-591; BOA TD, nr. 387, s. 506, 513; BOA TD, nr. 287, s. 51, 339, 397-398.

²²³¹ Ganem köyünün malikânesinin tamamını tasarruf etmekte olup hâsılı 2.500 akçedir. köy bundan sonra Koç Hisar'a tabi olarak kayıt altına alınmaya başlanmıştır.

²²³² Kuşçu Viranı mezrası Kahkik Köyü halkının ziraat alanıdır ve Kellik köyünün hasılı 400 akçedir. Odlu Köyünün hasılı ise 300 akçe yazılmıştır.

²²³³ Adı geçen mezralar Karaca Viran köyünün halkı tarafından ziraat olunmaktadır. Malikânenin yarısı zaviye tasarrufunda olup hasılları 300 akçedir. Çekil Viranı (?) mezrasının yarısını tasarruf eden zaviyenin hasılı ise 60 akçedir.

²²³⁴ Adı geçen yerlerin malikânesinin yarısı zaviyeye aittir ve toplamda 310 akçe hâsılı vardır.

²²³⁵ Sultan çiftliğinin malikânesinin tamamını tasarruf etmektedir. 2 kıta' zemin çiftlik dâhilinde olup icare verilmektedir. Zeminler toplamda 7 kıta' yerdir ve toplamda 1.370 akçe hasılları vardır. Zeminlerden bir tanesi Ali Baba zaviyesi yakınındadır.

²²³⁶ KKA TD, nr. 583, v. 8a; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 53a, 103b.

²²³⁷ ŞŞS, nr. 1, s. 22/4.

belirtilirken ise hem Hacı Arif hem de Emir Arif olarak yazılmıştır. Vakıf defterinde ise *zaviye-i Emir Arif der Sivas* başlığı altında vakıf gelirleri ile zaviyenin masrafları belirtilmiştir.²²³⁸ 16. yüzyıldan sonraki kaynaklarda Emir Arif zaviyesi olarak geçmektedir.²²³⁹

1455 yılında faal olan zaviyenin şeyhi Seyyid Ali olup zaviyeye ayrıca Ahmed adında bir derviş daha kaydedilmiştir. 1485 yılında zaviye şeyhi değişmiş meşihatlık Seyyid Hüseyin Geylani'nin tasarrufuna geçmiştir.²²⁴⁰ 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin kimin yönetiminde olduğu bilinmemektedir. 1572 yılında ise meşihat *Hasan ibn Mükerrime Hatun bint-i Sitti Hatun bint-i Hacı Güllüşah bint-i bint-i Hacı Arif el-vakf* ifadesiyle belirtilmiştir.²²⁴¹ Zaviyenin 19. yüzyılın ortalarında hala faal olduğu anlaşılmaktadır.²²⁴² Bu bağlamda zaviye kurucusunun *Emir* olarak anılmasına bakılırsa zaviyenin Selçuklunun son dönemlerinde kurulup Osmanlı dönemi boyunca faaliyetlerini sürdüren zaviyelerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 19: Hacı Arif Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl) ²²⁴³				
Vakfın Yeri		Vakf Hissesi	Gelir (akçe)	
			1530	1520
Sivas	Esendiğin k.	Rub' malikâne	80,5	60
	Çeltik k. ²²⁴⁴	Nısf malikâne	335	60
	Reyhane k.	Tamam malikâne	560	240
	Taş Yürek k.	İki baştan	235	1.200
	Demürcilik k.	Tamam malikâne	-	120
	Dere k.	Tamam malikâne	-	120
	Kuyucak, Kavak, Akpınar m.	Tamam malikâne		350
	Simresi m.	Tamam malikâne	-	500
	Pağnik m.	Rub' malikâne	-	-
	Çiftlik	İki baştan	-	-
Toplam (Yekûn)			1.210,5	2.650²²⁴⁵

²²³⁸ Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 2, s. 479, 493, 504, 512, 591; BOA TD, nr. 19, s. 403, 412, 413, 447, 454, 477, 482; BOA TD, nr. 79, s. 511, 541, 542, 625, 629, 639; BOA TD, nr. 387, s. 497, 507, 512, 515, 521; BOA TD, nr. 287, s. 18-19, 339, 431, 432; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 40b, 67b, 68b, 77b, 78a; KKA TD, nr. 583, v. 10a.

²²³⁹ ŞŞS, d. 1, s. 7/2, 8/3, 10/4, 123/3.

²²⁴⁰ BOA TD, nr. 2, s. 479; BOA TD, nr. 19, s. 403.

²²⁴¹ KKA TD, nr. 14, v. 21a.

²²⁴² Savaş, 1992, s. 36.

²²⁴³ Kaynak: BOA TD, nr. 2, s. 479, 493, 504, 512, 591; BOA TD, nr. 19, s. 403, 412, 413, 447, 454, 477, 482; BOA TD, nr. 79, s. 511, 541, 542, 625, 629, 639; BOA TD, nr. 387, s. 497, 507, 512, 515, 521; BOA TD, nr. 287, s. 18-19, 339, 431, 432; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 40b, 67b, 68b, 77b, 78a; KKA TD, nr. 583, v. 10a.

²²⁴⁴ Çeltik/Çeltik köyü 1576 tarihli vakıf defterinde Yıldız'a tabi yazılmışken tahrir defterlerinde doğrudan Sivas kazasına tabi gözükmektedir.

Hacı Arif zaviyesine Sivas'tan 10 farklı yerden vakıf akarı bağlanmıştır. Çiftlik-i zaviye olarak bahsi geçen çiftlik muhtemelen zaviyedeki dervişlerin ekip biçtiği zaviye yakınında bir yerdir (Tablo 19).²²⁴⁶

Zaman içinde gelirinde artış yaşandığı anlaşılan Hacı Arif zaviyesinin vakıflarında tabloda da görüldüğü üzere bazı değişiklikler görülmektedir. Zaviyeye zaman içinde yeni vakıflar tahsis edilmiştir. Nitekim 1530 yılında zaviyeye ait vakıflardan olmayıp mezra olarak tahrir olan Demürcilik ve Dere köyleri 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye vakıfları arasında yer almaktadır.²²⁴⁷ 1779-1780 yılına ait bir hüccetten Deve İmamı köyü arazisinin Emir Arif zaviyesi vakfı olduğuna dair ihtilaf yaşandığı anlaşılmaktadır.²²⁴⁸ 1835 yılında zaviyenin toplam geliri 3.360 kuruş olarak tespit edilmiştir.²²⁴⁹

Vakıf defterinde Emir Arif olarak bahsi geçen zaviyede tevliyet, imamet ve meşihatlık için günlük 1'er akçe ücret belirlenmiştir. Vakıfnamesi bulunmayan zaviyenin gelirinin bahsi geçen vazifelilerin maaşları ödendikten sonra kalanı *ayende ve revendeye* sarf olunmuştur.²²⁵⁰

5.23. Hacı Şahin / Şeyh Şahin Zaviyesi

Sivas şehrinde Kabak Yazısı mevkiinde yer alan zaviye²²⁵¹ 1455 ve 1485 tarihli tahrir defterinde Hacı Şahin olarak yazılmışken 16. yüzyıl tahrir defterlerinde Şeyh Şahin zaviyesi olarak bahsi geçmektedir. Bununla birlikte Sivas'ta farklı bir zaviye olduğunu düşündüğümüz Baba Şahin adında bir zaviye daha kurulmuş olup ona ayrıca değinilecektir. 1455 yılında zaviye Şeyh Mehmed Abdal tasarrufundadır. 1485 yılında zaviye şeyhinden Derviş Mehmed olarak bahsedilmektedir. 16. yüzyılda zaviyenin meşihati hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.²²⁵²

Hacı Şahin zaviyesi bir çift zaviye çiftliğine sahiptir. Sivas'ta bir kıta zemin ise Şeyh Adil zaviyesi ile Hacı Şahin zaviyesi arasında pay edilmiştir. Sivas'a tabi

²²⁴⁵ Vakıf defterinde toplam gelir 2.740 akçe "yekûn" yazılmıştır. Hesaplandığında ise bu rakamın altında bir değer çıkmaktadır. Bu nedenle buradaki değer bizim hesapladığımız değerdir.

²²⁴⁶ BOA TD, nr. 387, s. 497.

²²⁴⁷ BOA TD, nr. 387, s. 511.

²²⁴⁸ ŞŞS, d. 1, s. 123/3.

²²⁴⁹ Savaş, 1992, s. 122.

²²⁵⁰ KKA TD, nr. 583, v. 10a.

²²⁵¹ Demirel, 1998, s. 41-42.

²²⁵² BOA TD, nr. 2, s. 479; BOA TD, nr. 19, s. 403, 451, 463; BOA TD, nr. 79, s. 511, 612, 640; BOA TD, nr. 387, s. 496, 497, 521; BOA TD, nr. 287, s. 339, 351; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 21b, 30b, 104a.

Kel Hıdıık köyünün malikâne gelirinin tamamı Hacı Şahin zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılı muhasebe defterine göre zaviyenin geliri 710 akçedir. Kel Hıdıık köyünde yer alan *çiftlik-i zaviye* de muhtemelen zaviyenin dervişlerinin tasarrufunda bulunan bir çiftliktir.²²⁵³ Hacı Şahin zaviyesi dışında türbesi için de Sivas'tan bazı yerler vakfedilmiştir.²²⁵⁴

5.24. Haki Hankahı

Tokat'ın aksine Sivas'ta çok az sayıdaki hankahtan biridir. Yalnızca 1455 yılı tahrir defterinde bahsi geçen Hankah-ı Haki'nin şeyhi Mehmed Dede'dir. Zaviye muhtemelen ortadan kalktığı için sonraki dönem tahrir defterlerinde bahsi geçmemektedir.²²⁵⁵

5.25. Hoca Araste / Saru Şeyh Zaviyesi

Sivas merkezde inşa edilen zaviyelerden biri de Hoca Araste/Areste zaviyesi olup 1455 yılında faaldir. Bu dönem zaviye şeyhi Şahkulu adında bir derviştir. 1485 yılında zaviyenin şeyhinin değişmiş meşihatlık Derviş İsa'ya tevcih edilmiştir. 16. yüzyılda düzenlenen tahrir defterlerinde Hoca Araste zaviyesinin bahsi geçmekle birlikte yalnızca zaviyenin adı ve bir çiftlik tasarruf ettiği bilgisi verilmektedir.²²⁵⁶ Buna karşılık 1576 tarihli vakıf defterinde Sivas'ta *Mescid-i Mahalle-i Hoca Araste* adıyla bir mahalle kayıtlıdır. Bahsi geçen mescide bazı vakıflar tahsis edilmiştir. Muhtemelen zaviye çevresi zaman içinde nüfus almış ve bir mahalle oluşmuştur. Böylece mahallenin adı zaviyenin adı ile anılır olmuştur.²²⁵⁷ Fakat bu mahalleden 15. ve 16. yüzyıla ait diğer arşiv kaynaklarında bahsedilmemektedir. Hatta 19. yüzyılda dahi Sivas'ın mahalleleri arasında bu isimde bir mahalleye rastlanmaması şaşırtıcıdır.²²⁵⁸

Vakıf defterinde zaviye ve vakıflarına dair daha ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. 1576 tarihli bu deftere göre Hoca Araste zaviyesinin diğer adının Saru Şeyh olduğunu öğrenmekteyiz. Tahrir defterlerinde yalnızca 1455 tarihli defterde

²²⁵³ BOA TD, nr. 19, s. 463; BOA TD, nr. 79, s. 640; BOA TD, nr. 387, s. 496, 497, 521; BOA TD, nr. 287, s. 339, 351; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 21b, 30b, 104a.

²²⁵⁴ BOA TD, nr. 504, 505.

²²⁵⁵ BOA TD, nr. 2, s. 479; Savaş, 1992, s. 36.

²²⁵⁶ BOA TD, nr. 2, s. 479; BOA TD, nr. 19, s. 403; BOA TD, nr. 79, s. 339; BOA TD, nr. 387, s. 497; BOA TD, nr. 287, s. 339; KKA TD, nr. 14, v. 21a; KKA TD, nr. 583, v. 8a, 10b-11a.

²²⁵⁷ KKA TD, nr. 583, v. 8a.

²²⁵⁸ Savaş, 1992, s. 33-35.

Araste Hoca zaviyesi olarak bahsi geçmekle birlikte zaviye 16. Yüzyıl tahrir defterlerinde Hoca Araste zaviyesi adıyla kaydedilmiştir. 1572 tarihli tahrir defterinde dahi Hoca Araste olarak anılan zaviyeden 1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterinde Saru Şeyh olarak bahsedilmesinin sebebi bilinmemektedir. Muhtemelen zaviye 16. yüzyılda Saru Şeyh'in idaresinde olduğundan onun adı ile anılmaya başlanmıştır. Bu da Saru Şeyh'in nüfuzlu bir kişi olduğunu düşündürmektedir. Muhtemelen zaviyeye bazı vakıflarda da bulunmuştur. Nitekim 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyeye yeni vakıflar bağlandığı anlaşılmaktadır. Tahrir defterlerine göre zaviye 1576 yılına kadar yalnızca bir çiftlik tasarruf etmekten 1576 yılında zaviyenin Sivas'ta 4 farklı dükkân ve yerden kira geliri ile 5 farklı zeminden geliri bulunmakta olup toplamda 1.380 akçe hâsılı vardır.²²⁵⁹

Vakıfnamesinin olmadığı anlaşılan zaviyenin gelirlerinden yevmi 1 akçe zaviye şeyhine ödendikten sonra kalanı zaviyeye gelen giden yolculara sarf edilmiştir.²²⁶⁰ Hoca Araste zaviyesi 19. yüzyılda da faal olmakla birlikte muhtemelen her iki isimle de anılmaktadır. 1693 yılında Saru Şeyh olarak bahsi geçmektedir.²²⁶¹

5.26. Hutayar Zaviyesi

Sivas merkezde kurulan Hutayar zaviyesi yalnızca 1455 tarihli tahrir defterinde yer almaktadır. Zaviye hakkında zaviye şeyhi Yusuf Dede dışında bilgiye sahip değiliz. Muhtemelen zaviye harap olduğundan sonraki dönem kayıtlarında yer almamaktadır.²²⁶²

5.27. İlyas Zaviyesi

Tahrir defterlerinde Sivas kazasında İmaret köyüne tabi Dereköy mezrası ile birlikte kaydedilmiştir. İlyas zaviyesi ilk olarak 1553 tarihli defterde karşımıza çıkmaktadır. Dereköy mezrası 1530 muhasebe icmal defterinde kayıtlı olmakla birlikte bu tarihte zaviye kaydına rastlanmamaktadır. Zaviye 1530 yılından sonra

²²⁵⁹ KKA TD, nr. 583, v. 8a, 10b-11a..

²²⁶⁰ KKA TD, nr. 583, v. 10b-11a.

²²⁶¹ Savaş, 1992, s. 36-37.

²²⁶² BOA TD, nr. 2, s. 479; Savaş, 1992, s. 36.

kurulmuş olmalıdır. *On iki müdlük yer* olan Dere Köy mezrasının malikâne geliri zaviyeye vakfedilmiş fakat ne kadar gelire sahip olduğu belli değildir.²²⁶³

5.28. Kel Abdal Zaviyesi

Kel Abdal zaviyesi Sivas'a tabi Pağnik köyünde 15. yüzyılın ortalarında kurulmuştur. Zaviye yer aldığı köyden dolayı sonradan Pağnik zaviyesi olarak da anılmaya başlamıştır. Nitekim 1576 tarihli vakıf defterinde *zaviye-i Kel Abdal/Gül Abdal nam-ı diğer Pağnik der kaza-i Sivas* olarak bahsi geçmektedir. Pağnik köyü 1455 yılında mezra olarak tahrir olmuş malikânesinin bir kısmı Hacı Arif zaviyesine vakfedilmiştir. 1485 yılı ve sonrasında köy olarak kaydedilen Pağnik'te yaşayan 3 nefer de zaviye mensuplarıdır. Fakat 16. yüzyıl boyunca 13 ve 15 arası değişen nefere sahip köyün bu durumu değişmiş gözükmektedir. Nitekim önceki dönem derviş olarak yazılanlara karşılık artık köyde bu ibarelere rastlanmamaktadır.²²⁶⁴

Zaviyenin kurucusu Kel Abdal 1485 yılında hayatta değildir. Fakat onun soyundan gelenlerin Pağnik köyünde yaşamaya devam ettiği 1485 tarihli tahrir defterinden anlaşılmaktadır. Nitekim bu dönem zaviye şeyhi Kel Abdal'ın oğlu Kaya'dır. Kardeşi Abdurrahman ise Pağnik köyünde yaşayan 3 neferden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer 2 nefer, Derviş Uruz ve Derviş Yar Ali de muhtemelen Kel Abdal'ın müridi ya da akrabasıdır.²²⁶⁵ 16. yüzyılın ilk yarısında zaviye şeyhi Ali Fakih bin Derviş İbrahim'dir.²²⁶⁶ 1544 yılında meşihatlık Derviş Seydi tasarrufunda iken 1572 yılında Derviş Seydi ile birlikte Seydi Ali ve oğlu Veli tarafından müşterek olarak yürütülmektedir.²²⁶⁷ Kel Abdal zaviyesi 20. yüzyılın başlarında faal durumdadır.²²⁶⁸

15. ve 16. yüzyılda zaviyenin en önemli geliri Pağnik köyünden sağlanmaktadır. Pağnik köyünün Kel Abdal ve Ahi Emir Ahmed zaviyesi arasında paylaştırılan gelirinin divani hissesi Kel Abdal zaviyesine vakfedilmişken 1576

²²⁶³ BOA TD, nr. 387, s. 515; BOA TD, nr. 287, s. 408; KKA TD, nr. 14, v. 59a.

²²⁶⁴ BOA TD, nr. 2, s. 493; BOA TD, nr. 19, s. 478; BOA TD, nr. 79, s. 623; BOA TD, nr. 387, s. 514; BOA TD, nr. 287, s. 410; KKA TD, nr. 14, v. 60a; KKA TD, nr. 583, v. 12b; EV. d. 14139, s. 1.

²²⁶⁵ BOA TD, nr. 19, s. 478.

²²⁶⁶ BOA TD, nr. 79, s. 623; BOA TD, nr. 387, s. 514.

²²⁶⁷ BOA TD, nr. 287, s. 410; KKA TD, nr. 14, v. 60a; KKA TD, nr. 583, v. 12b.

²²⁶⁸ Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 121.

tarıhli vakıf defterine göre bu durumun sonradan değiştiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu dönemde köy iki baştan zaviye vakfı olarak görölmektedir. Fakat 16. yüzyıldan sonra tekrar eski durma dönöldüğü ve yalnızca divanisini tasarruf etmeye başladığı tespit edilmektedir. *Yedi müdlük yer* olan Pağnik köyü dışında köye tabi *dört müdlük yer* olan Orta Viran mezrası da zaviye vakfidir. Buğday ve arpa yetiştirilen Pağnik köyünün 1485 yılında hâsılı 140 akçedir.²²⁶⁹ 1530 tarihli muhasebe defterine göre 380 akçelik divani geliri Kel Abdal zaviyesi vakfına aitken köyün 160 akçe malikâne geliri de Ahi Emir Ahmed zaviyesine vakfedilmiştir.²²⁷⁰ 16. yüzyılın ikinci yarısında geliri artan zaviyenin köyden elde ettiği hâsılı 1.144 akçedir. 1572 yılında bu değerin 2.000 akçeye ulaştığı görölmektedir.²²⁷¹ 1835 yılında zaviyenin toplam geliri ise 690 kuruş olarak hesaplanmıştır.²²⁷²

Kel Abdal zaviyesi *memerr-i nas* olan yani herkesin geçtiği bir yol üzerinde kurulmuştur. Bu bağlamda zaviyenin gelirinden günlük 3 akçe meşihatlık ciheti olarak ayrılmakta kalanı da gelen gidene harcanmaktadır.²²⁷³

5.29. Kurucakul Zaviyesi

Sivas'ta Kurucakul mezrasında 16. yüzyılda kurulmuştur. Zaviye bulunduğu köyün adı ile anılmaktadır. Kurucakul mezrası ile Abdullah mezrası iki baştan zaviyeye vakfedilmiş olup 1576 yılında zaviye toplamda 900 akçe gelire sahiptir. 1576 yılında zaviyenin meşihati Mevlana Hakkı, şeyh Cafer, Abdulkadir adlı dervişler tarafından müşterek olarak yürütölmektedir. Meşihatlık ciheti günlük 1 akçe olan zaviyede gelirin kalanı *ayende ve revendenin* hizmetine harcanmıştır.²²⁷⁴

5.30. Mahmud Çelebi veled-i Abdolvahab nam-ı diğer Darurrahah Zaviyesi

Osmanlı döneminde Abdolvahab nam-ı diğer Darurraha olarak bahsi geçen zaviyenin kurucusu vakfiyesine göre Rükneddin Hattab'dır. Babası Kemaleddin

²²⁶⁹ BOA TD, nr. 19, s. 478; EV. d. 14139, s. 1.

²²⁷⁰ BOA TD, nr. 387, s. 514.

²²⁷¹ BOA TD, nr. 287, s. 410; KKA TD, nr. 14, v. 60a.

²²⁷² Savaş, 1992, s. 122.

²²⁷³ KKA TD, nr. 583, v. 12b.

²²⁷⁴ KKA TD, nr. 583, v. 11b.

bin Rahat olup Selçukluların önde gelen adamlarından biridir. Hüseyin Hüsameddin ondan Kemaleddin Ahmed bin Rahat el-Tebrizi diye bahseder ve Sivas ayanından olduğunu söyler. Rükneddin Hattab için İbn Hacer ise hürmet gören büyük bir zat diye bahsetmiş, Sivas'ta bir hankah inşa ettirip çeşitli vakıflar tahsis ettiğini ve 1324 yılının Ekim ayında vefat ettiğini nakletmiştir.²²⁷⁵ Zaviye Kemaleddin bin Rahat'ın torunlarından Şeyh Hasan tarafından 1377 yılında restore edilmiştir.²²⁷⁶ 1576 tarihli vakfiyede de hayrat sahibinin adı Hattabin Ahmed bin Rahat olarak geçmektedir.²²⁷⁷

Selçuklular zamanında Darurraha olarak anılan zaviye²²⁷⁸ Osmanlı dönemi kaynaklarında *zaviye-i Abdulvahab*, *zaviye-i Darurraha(t)*, *zaviye-i Abdulvahab nam-ı diğer Darurraha*, *zaviye-i Mahmud Çelebi*, *zaviye-i Mahmud Çelebi veled-i Abdulvahab nam-ı diğer Darurrahahat* olarak farklı ifadelerle kaydedilmiştir.²²⁷⁹

Şehrin doğusunda Ferideddin Tabib hankahının yakınında yer alan zaviyenin yanında cami ve imaret de bulunmaktadır. Darurraha vakfına ait 5 çeşme ile Kemaleddin Ahmed bin Rahat'ın adını taşıyan bir kervansarayın olduğu da bilinmektedir. Zengin vakıfları olan zaviyede şeyh ve çok sayıda görevliye sahip olmuştur. Zaviyede fakir, dul, yetim ve hastalar misafir edilirdi.²²⁸⁰ 1320 tarihli vakfiyeye göre zaviyede şeyh, hafız (2), fırıncı, ferraş, hadim (hizmetkâr) ve aşçı ile kabız, müşrif, muhasip ve nâzırın görev yaptığı anlaşılmaktadır.²²⁸¹

Sivas nefsi içinde kayıtlı zaviyeler arasında ilk olarak 1455 yılı tahrir defterinde karşımıza çıkmaktadır. Mahmud Çelebi zaviyesi olarak bahsi geçen zaviyenin şeyhi Yusuf Dede veled-i İsmail'dir. Ayrıca zaviyede Yakub birader-i Yusuf Dede adıyla kayıtlı bir nefer daha yazılmıştır.²²⁸² 1485 yılında zaviyenin meşihatı Derviş Bey elindedir.²²⁸³ 1576 tarihli vakıf defterine göre zaviyede şeyh, nezaret, katib, kabzımal, müezzin, imam, çırak-dar, cüzhan, muallim, türbehan,

²²⁷⁵ İsmet Kayaoğlu, "Rahatoğlu ve Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, Ankara, 1981, s. 1-29; Kucur, 1993, s. 65-69; Amasyalı Abdi-zade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. 2, Necm İstikbal Matbaası, İstanbul, 1329-1333, s. 477.

²²⁷⁶ Kayaoğlu, 1981, s. 2-5; Wolper, 1995, s. 45.

²²⁷⁷ KKA TD, nr. 583, v. 5b-6a.

²²⁷⁸ Wolper, 1995, s. 45.

²²⁷⁹ BOA TD, nr. 2, s. 479, 552; BOA TD, nr. 19, s. 403; BOA TD, nr. 79, s. 510, 511, 551, 555-556, 593; BOA TD, nr. 387, s. 496, 499, 501; BOA TD, nr. 287, s. 338, 339, 405-406; KKA TD, nr. 14, v. 21a; KKA TD, nr. 583, v. 5b-6a; EV, HMH, d. 5413, v. 5a/1.

²²⁸⁰ Turan, 1951, s. 454; Turan, 1980, s. 209-210; Kayaoğlu, 1981, s. 4; Kucur, 1993, s. 65-71.

²²⁸¹ Kayaoğlu, 1981, s. 2-5; Wolper, 1995, s. 45.

²²⁸² BOA TD, nr. 2, s. 479.

²²⁸³ BOA TD, nr. 19, s. 403.

vekil-i harç, kiler-dar, tabbah, hamal, naib, ferraş, bevvab, ahur-dar, çahken, cabi gibi çok farklı görevlerde 30'un üzerinde vazifeli vardır.²²⁸⁴ Zaviye 19. yüzyılda faaliyettedir.²²⁸⁵

Rahatoğlu vakfiyesine göre vakıflar “2 köy, 3 tuzla, 1 ev, 1 bostan ve 1 mezra'dan” oluşmaktadır. Vakfiyeye göre en büyük gelir tuzlalardan sağlanmaktadır.²²⁸⁶ Zaviye Sivas'ta muhtemelen zaviye yakınlarında bulunan bir zaviye çiftliğine sahiptir.²²⁸⁷ Bingöl köyünün malikânesinin tamamı dervişlerin tasarrufunda olup 1530 yılında 870 akçe hâsıl elde edilmiştir.²²⁸⁸ Zaviyenin en önemli akarı memleha yani tuzlalar olup 4 farklı tuzladan gelir sağlamaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısında tuzlalardan (memleha) 158.000 akçe gelir elde edilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise 144.043 akçe gelir tespit edilmektedir. (Tablo 20). Tuzlalardan elde edilen gelirin hums(5/1) hissesi Hüdavendigâr kalanı zaviyeye aittir.²²⁸⁹

Tablo 20: Darurraha Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl)²²⁹⁰			
	Vakfın Yeri	Hâsıl	Vakıf Hissesi
Sivas	Memleha-i Çakrı	65.426,5	
	Memleha-i Fazlun	49.775	
	Memleha-i Bingöl	22.459,5	
	Memleha-i Tuzlacık	6.382	
	Karye-i Çakrı	-	
	Karye-i Bingöl	2.939	Malikâne
	Mezra-i İlgazi	-	Malikâne
	İcare-i dükkân (1 bab) der Suk-ı Serrac	180	
	Yekûn	167.162²²⁹¹	
	İhracat	7.600	

Zaviyeye vakfedilen yerler harici Abdulvahhab'ın evladına da Murdar Ağaç, Hurna gibi bazı bazı köyler vakfedilmiştir.²²⁹² Zaviye vakıflarından elde edilen

²²⁸⁴ KKA TD, nr. 583, v. 5b-6a.

²²⁸⁵ Ali Açık, “Tokat Kazası'nda Vakıf İdaresinin Teşkili ve Gelişimi (1835-1890)”, *Vakıflar Dergisi*, S. 43, 2015, s. 53; EV, HMH, d. 5413, v. 5a/1; SŞS, nr. 5, s. 74/2.

²²⁸⁶ Kayaoğlu, 1981, s. 5; Turan, 1951, s. 454.

²²⁸⁷ BOA TD, nr. 19, s. 403; BOA TD, nr. 387, s. 496.

²²⁸⁸ BOA TD, nr. 387, s. 501.

²²⁸⁹ BOA TD, nr. 79, s. 511; BOA TD, nr. 287, s. 339.

²²⁹⁰ BOA TD, nr. 2, s. 479, 552; BOA TD, nr. 19, s. 403; BOA TD, nr. 79, s. 510, 511, 551, 555-556, 593; BOA TD, nr. 387, s. 496, 499, 501; BOA TD, nr. 287, s. 338, 339, 405-406; KKA TD, nr. 14, v. 21a; KKA TD, nr. 583, v. 5b-6a.

²²⁹¹ Vakıf defterinde verilen değerdir.

gelir ile Darurraha'nın bakım ve onarımı yapılmakta, zaviyede görevli olanların maaşları ödenmekte, ayrıca özel günlerde yapılan helva, aydınlanmada kullanılan yağ ile bezir gibi ürünler alınmaktadır.²²⁹³ 1520 tarihli tahrir defterinde zaviyenin tasarrufunda olan memlehalarn *ayende ve revendeye* sarf olunduğu belirtilmiştir.²²⁹⁴

5.31. Mehmed Abdal Zaviyesi

Tahrir defterlerinde *Sivas'ta Mehmed Abdal zaviyesi* olarak bahsi geçen zaviyeyi Karahisar-ı Şarki kazasına bağlı nahiyelerdeki vakıflarından tespit edebilmekteyiz. Buna rağmen zaviyenin yeri tam olarak bilinmemektedir. 1530 yılı muhasebe defterinde zaviye Mahmud Abdal zaviyesi olarak geçmektedir. 1547 yılında zaviyede meşihatlık Ahmed veled-i Abdulkadir, Sad veled-i Mümin, Ali veled-i Kutlu Doğmuş, Hüseyin veled-i Mehmed tarafından müşterek olarak yürütülmektedir. 1569 yılında ise meşihatlık el değiştirmiş gözükmektedir. Buna göre zaviye Halil, Kalender, Maksud, Mehmed ve Sad adlı kişilerin tasarrufundadır. 1576 yılında ise meşihatlık bir kişiye tevcih edilmiş olup zaviye şeyhi Ali veled-i Kalender'dir.²²⁹⁵

Mehmed Abdal zaviyesine Karahisar-ı Şarki kazasından bazı vakıflar tahsis edilmiştir. Koyul Hisar kazasına tabi İlvesi Mezrası Çiftliği zaviyeye vakfedilen yerlerden biridir. Mezra Yorgi adındaki müşrik tarafından ziraat edilmekteyken onun ölümünden sonra oğulları tarafından ekilip biçilmeye başlanmıştır. Ayrıca artık mezrada "*bazı raiyyet gelüb oturur* imiş. 1530 yılında 3 nefer bulunan mezradan 280 akçe malikâne hâsılı elde edilmiştir. 1547 yılında nüfusunun 9 nefer nüfus bulunan mezradan elde edilen hâsıl 300 akçeye çıkmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısına ait tahrir defterlerinde mezradan elde edilen malikâne hâsıl miktarı belirtilmemiştir. Akşehir-abad nahiyesine tabi Hurdik/Hurdük köyünün malikânesinin tamamı da Mehmed Abdal zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılında köyden elde edilen malikâne geliri 640 akçedir. 1547 yılında malikâne hâsılı 900

²²⁹² BOA TD, nr. 2, s. 479; BOA TD, nr. 79, s. 577.

²²⁹³ Kayaoğlu, 1981, s. 5-6.

²²⁹⁴ BOA TD, nr. 79, s. 511.

²²⁹⁵ BOA TD, nr. 387, s. 571, 586; BOA TD, nr. 255, s. 126; BOA TD, nr. 478, s. 215; BOA TD, nr. 482, s. 202; KKA TD, nr. 174, v. 95b.

akçeye çıkmıştır. 1569 yılında ise 1.440 akçe hâsıl elde edilmiştir. 1613 yılında zaviyenin Hurdük köyündeki malikâne geliri değişmemiştir.²²⁹⁶

5.32. Melik Acem / Muhyiddin Göçbeyi Zaviyesi

Melik-i Acem zaviyesi Sivas merkezde yer almakta olup zaviyenin diğer bir adı da Muhyiddin Göçbeyi'dir. Tahrir defterlerinde bazen *zaviye-i Muhyi'd-din-Göç-beyi eş-şehir bi zaviye-i Melik 'Acem* ifadesiyle kaydedilmiştir. 1455 yılında faal olan zaviye Şeyh Mehmed tasarrufundadır. Ayrıca bu dönem Koç Hisar köyündeki vakfı yazılırken *hankah-ı Melik Acem* olarak kaydedilmiştir. 1485 yılında zaviyenin şeyhi Seyyid Hüseyin Külahi'dir. Külahi unvanına sahip olması bu kişinin Külahdüz zaviyesi ile bir bağlantısı olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Ahi Mehmed Külahdüz zaviyesi 1455 yılı tahrir defterinde *zaviye-i Külahi* olarak yazılmış olup zaviyede bulunanlardan biri de Şeyh Mehmed adında bir derviştir. Bu dönem Melik Acem zaviyesinin şeyhi de Şeyh Mehmed olduğundan bu iki zaviyenin birbirleriyle bağlantısı olması ve hatta aynı tarikata ait zaviyeler olması muhtemeldir.²²⁹⁷ 1744 yılında müteveli Seyyid Mehmed iken zaviyedarı Seyyid İshak'tır. Bu bağlamda zaviyenin 18. yüzyılda faal olduğu anlaşılmaktadır.²²⁹⁸

Melik Acem zaviyesine Sivas'a tabi Koç Hisar, Veliyyüddin köyleri ile Kınık ve Gulam mezralarının bir kısım geliri vakfedilmiştir. Yine Sivas'ta bir *çiftlik-i zaviye* gelirleri arasındadır. Ayrıca zaviye yakınlarında bulunan bir zemin de evlad-ı vakıftan Seyyid Ahmed'in tasarrufunda olup zaviyenin gelirlerindedir. 1530 yılında 100 akçe hâsıla sahiptir. Sivas'a tabi Veliyyüddin nam-ı diğer İnce Su köyünün malikânesinin tamamından ise 362 akçe hâsıl elde edilmiştir. Koç Hisar köyünün malikânesinin yarısı zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında 2.732 akçe malikâne hâsılı bulunan köyden zaviyeye 1.366 akçe gelir sağlanmıştır. 16. yüzyılda zaviyeye Sivas'ta Ağca Han'a tabi Kınık ve Gulam mezralarının malikâne geliri de vakfedilmiştir. 1519 yılında 400 akçe hâsıl yazılan bu yerlerden

²²⁹⁶ BOA TD, nr. 387, s. 571, 586; BOA TD, nr. 255, s. 126, 177; BOA TD, nr. 478, s. 215, 310; BOA TD, nr. 482, s. 202, 293; KKA TD, nr. 174, v. 95b, 124b.

²²⁹⁷ BOA TD, nr. 2, s. 479, 501, 575; BOA TD, nr. 19, s. 403, 451, 458; BOA TD, nr. 79, s. 511, 523, 554, 608-609, 639; BOA TD, nr. 387, s. 496, 498, 501, 518; BOA TD, nr. 287, s. 24-25, 339, 354, 358, 425; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 30b, 32b, 80b, 97a; KKA TD, nr. 583, v. 10a.

²²⁹⁸ SAD, nr. 2, s. 17/3, 18/4, 33/1.

zaviyeye ne kadar gelir gittiği ise belli değildir.²²⁹⁹ 1576 tarihli vakıf defterine göre zaviye Veliyyüddin köyündeki hissesinden 700, Koç Hisar köyündeki hissesinden 1.500, zaviye çiftliğinden 300 akçe gelire sahiptir. Kınık ve Gulam mezralarındaki geliri belli değildir. 1576 yılında zaviyenin vakıflardan elde ettiği toplam geliri 2.500 akçedir. 1530 tarihli muhasebe defterine göre zaviyenin toplamda 1.828 akçe gelire sahip olduğu tespit edildiğinden 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin gelirinin arttığı anlaşılmaktadır.²³⁰⁰

Melik Acem zaviyesinde meşihat ile birlikte 2 tane de türbehan vazifeli olduğu anlaşılmaktadır. Zaviye vakıflarından elde edilen gelirin bir kısmı görevlilere geri kalanı da gelen giden yolcuların ihtiyaçlarına harcanmıştır. Meşihatlık ciheti günlük 2 akçe iken türbede Kuran tilaveti yapmaları için türbehanlar 10'ar kile buğday ve 10'ar kile arpa karşılığı vazifelendirilmiştir.²³⁰¹

5.33. Mezar-ı Miyane Sultan Zaviyesi

16. yüzyılın Osmanlı kaynaklarında *zaviye-i mezar-ı Miyane Sultan, 'aleyhi'-rahme ve'l-gufrân* ifadesiyle kayıtlı zaviye Mecid-özü'ne tabi Karkın köyünde tespit edilmektedir.²³⁰² Bugün Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Miyane Sultan adında bir köy vardır. Tahrir defterlerinde Karkın olarak geçen köy muhtemelen sonradan zaviyenin adı ile anılır olmuştur. Zaviye ile birlikte Miyane Sultan'ın türbesi de buradadır.²³⁰³

Mezar-ı Miyane Sultan zaviyesi ile ilgili elimizdeki en eski bilgi 1519 yılı tahrir defterine dayanmaktadır. Bu tarihte zaviyenin hizmetkârı oldukları belirtilen Mensur veled-i Turasan ve Budak veled-i Kasım adında iki neferi bulunmaktadır. 1530 yılında zaviye hizmetkârlarının sayısı değişmemiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise hem zaviyenin hem de zaviye hizmetkârlarının sayısının bir hayli arttığı tespit edilmektedir. 1576 yılında 26 neferi bulunan zaviyenin 18 neferi *hizmetkâran* başlığı altında ayrıca belirtilmiştir. Bununla birlikte hizmetkârların

²²⁹⁹ BOA TD, nr. 2, s. 479, 501, 575; BOA TD, nr. 19, s. 403, 451, 458; BOA TD, nr. 79, s. 511, 523, 554, 608-609, 639; BOA TD, nr. 387, s. 496, 498, 501, 518; BOA TD, nr. 287, s. 24-25, 339, 354, 358, 425; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 30b, 32b, 80b, 97a.

²³⁰⁰ KKA TD, nr. 583, v. 10a.

²³⁰¹ KKA TD, nr. 583, v. 10a.

²³⁰² Mecid-özü nahiyesi 16. yüzyılın ilk yarısında Tokat'a tabi bir idari birim iken 1576 yılında Sivas sancağına tabi kaza statüsündedir. Sonradan ise Çorum'a bağlanmıştır. BOA TD, nr. 79, s. 345; BOA TD, nr. 387, s. 479; KKA TD, nr. 12, v. 109a-109b; KKA TD, nr. 583, v. 70a.

²³⁰³ Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 90.

hangi görevlerde buldukları konusunda ayrıntı verilmemiştir.²³⁰⁴ 1746 yılında zaviyede bir şeyh ve nâzırın görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bektaşî zaviyelerinden olan Miyane Sultan zaviyesine 1826 yılında dokunulmamış, zaviye vakıflarını da korumaya devam etmiştir.²³⁰⁵

1576 yılı tahrir defterinde *re'aya-yı haricin der zaviye-i Mezar-ı Miyane Sultan...* başlığı ile ayrıca kayıtlı 19 nefer dikkat çekmektedir. Bu kişilerin zaviye çevresine sonradan gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır. Zaviyenin *kûhiden açtıkları yerlerin* mahsulü ile harici reayanın mahsulü ayrı ayrı yazılmıştır.²³⁰⁶

Mezar-ı Miyane Sultan zaviyesinin tahrir defterlerine göre bir vakıf akarı bulunmamakla birlikte zaviyenin tasarrufunda bulunan 2 zaviye çiftliği olduğu anlaşılmaktadır. Bu da zaviyenin kendi kendine yetebilecek kadar iktisadi durumunun olduğuna işaret etmektedir. Çiftlikte buğday ve arpa yetiştiren dervişlerin toplam hâsılı 16. yüzyılın ilk yarısında 280 akçe iken 1576 yılında 500 akçeye çıkmıştır.²³⁰⁷

5.34. Özemiş Zaviyesi

Sivas kazasına tabi Özemiş köyünde muhtemelen 16. yüzyılın ortalarında kurulmuştur. Köyün iskânında Özemiş zaviyesinin rol oynadığı anlaşılmaktadır. 1576 yılında zaviyenin meşihatı *ber-vech-i iştirak* üzere Salih Dede ve Ali Dede tasarrufundadır. Zaviyenin en önemli vakıf akarı bulunduğu köydür. Özemiş köyünün hem malikâne hem de divani geliri zaviyeye vakfedilmiştir. İki baştan zaviye tasarrufunda bulunan köy ile birlikte köye tabi İni, Hisarcık nam-ı diğer Yaprak, Sağır Viranı mezralarının divani hissesi de zaviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca Kömürcü Ali ve Eğrek mezraları da tabi oldukları Özemiş köyü gibi iki baştan zaviye tasarrufundadır. Zaviyenin vakıflardan elde ettiği toplam geliri 1576

²³⁰⁴ Mezar-ı Miyane Sultan zaviyesinin hizmetkârları: Halil veled-i Hasan (mücerred); Saru veled-i Tur Hasan; Mustafa veled-i Saru; Zeynel birader-i o (mücerred); Hasan veled-i Budak; Kubad birader-i o; Üveys birader-i diğer; Turak veled-i Hüseyin; Çırak veled-i o (mücerred); Budak veled-i Kubad, m; Cafer birader-i o (mücerred); Polad birader-i o (mücerred); Pir Sultan birader-i o (mücerred); Ali veled-i Turasan; Turasan veled-i o; Gül Dede birader-i o; Nefes birader-i o; Budak birader-i o. KKA TD, nr. 12, v. 109a.

²³⁰⁵ Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 90.

²³⁰⁶ KKA TD, nr. 12, v. 109a-109b.

²³⁰⁷ BOA TD, nr. 79, s. 345; BOA TD, nr. 387, s. 479; KKA TD, nr. 12, v. 109a-109b; KKA TD, nr. 583, v. 70a.

yılında 2.880 akçedir.²³⁰⁸ 19. yüzyılda faal olan zaviyenin 1835 yılındaki toplam geliri 4.757 kuruş olarak hesaplanmıştır.²³⁰⁹

5.35. Saltuk Zaviyesi

Saltuk/Saltık zaviyesi Mecid-özü'ne tabi İlyas köyünde 15. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. 1485 yılında İlyas köyünde padişah emri ile muafiyet verilen 8 kişinin zaviyenin banisi Şeyh Saltuk ve ailesi olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Saltuk ile birlikte Kasım veled-i İsmail de zaviyedar olarak yazılmıştır. Diğerlerinin ise durumu belirtilmemiştir. Bununla birlikte bu dönem zaviyeden bahsedilmemektedir. 1519 yılı tahrir defterinde ise zaviye başlığı altında *çiftlik-i Saltık-ı zaviye, 1 çift* ifadesi ile zaviyenin bahsi geçmektedir. 1530 yılında bu defa *zaviye-i Saltık/Saltuk* başlığı altında yalnızca zaviye çiftliği yazılmıştır. 1576 yılında zaviyenin meşihatının sultan beratı ile Tayyib veled-i Sündük adlı bir dervişin tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Zaviye-i Saltuk çiftliğinden 16. yüzyılın ikinci yarısında da ne kadar gelir elde edildiği belli değildir.²³¹⁰

5.36. Seyyid Hüseyin bin Seyyid Ali Zaviyesi

Zaviye 16. yüzyılın ilk yarısında Sivas kazasına tabi Bahça Hisar mezarında kurulmuştur. Zaviyeye dair ilk bilgilerimiz 1519-1520 tarihli tahrir defterine dayanmaktadır. 10 nefer nüfusa sahip mezrada neferlerden biri Seyyid Hüseyin veled-i Seyyid Ali'dir. Buna göre zaviye kurucusunun bu tarihte hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca onun ama olduğu belirtilmiştir. Seyyid Hüseyin bin Seyyid Ali zaviyesine Bahça Hisar mezarının malikâne hâsılı vakfedilmiştir. 1530 tarihli muhasebe defterinde mezrada neferler arasında bir ama olduğu kaydedildiğinden zaviye kurucusunun bu tarihte de hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Mezranın nüfusu ise azalmış 8 nefer kaydedilmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısında zaviye vakıf akarından 300 akçe gelire elde etmiştir. 1572 yılında köy olarak tahrir olan Bahça Hisar'ının 3 nefer nüfusu bulunmakta iken zaviyenin geliri ve zaviyeye dair bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca *karye* olarak belirtilmesine

²³⁰⁸ KKA TD, nr. 583, v. 11a; EV. d. 14139, s. 1.

²³⁰⁹ Savaş, 1992, s. 122.

²³¹⁰ Zaviyenin adı 15 ve 16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında hem Saltuk hem de Saltık olarak okunabilmektedir. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 19, s. 236; BOA TD, nr. 79, s. 347; BOA TD, nr. 387, s. 480; KKA TD, nr. 12, v. 108a-108b; KKA TD, nr. 583, v. 68b.

rağmen bu tarihte Koç Hisar köyüne tabi yazılmıştır.²³¹¹ Sonraki dönemine dair bir bilgi bulunmayan zaviye muhtemelen nüfusun azalmasına bağlı olarak köyün virane olmasıyla ortadan kalkmıştır.

5.37. Sultan Eymirci nam-ı diğer Osman Paşa Zaviyesi

Sultan Eymirci nam-ı diğer Osman Paşa zaviyesi tahrir defterlerinde ilk olarak 1485 yılı tahririnde karşımıza çıkmaktadır. Sultan Eymirci (Eymirce)²³¹² ya da Eymirci (Eymirce)²³¹³ olarak kayıtlı zaviye Osman Paşa Tekkesi olarak da anılmaktadır.²³¹⁴ Evliya Çelebi ve Gelibolulu Mustafa Ali “Emir-i Çin Osman” olarak bahsetmiştir.²³¹⁵ Emirci Sultan; Hacı Bektaş Veli, Dede Garkın gibi buldukları kabilenin hem dinî hem de siyasi lideri olarak kabul edilmektedir.²³¹⁶

Gelibolulu Mustafa Ali, Emirci Sultan’ı Yesevi geleneği ve Üveysilik ile ilişkilendirmektedir.²³¹⁷ Gelibolulu Mustafa Ali gibi Evliya Çelebi de onu Yesevi geleneğine bağlamaktadır.²³¹⁸ Ahmet Yaşar Ocak’ın “Yesevi ve Üveysi geleneğinden bir Babai şeyhi” olarak tanımladığı Emirci Sultan zaviyesi²³¹⁹ tahrir

²³¹¹ BOA TD, nr. 19, s. 564; BOA TD, nr. 387, s. 503; KKA TD, nr. 14, v. 110b.

²³¹² BOA TD, nr. 19, s. 218-220; BOA TD, nr. 79, s. 294; BOA TD, nr. 387, s. 470; KKA TD, nr. 10, v. 181b, 207b, 208a; KKA TD, nr. 16, v. 70a, 78a, 78b, 79a, 79b; KKA TD, nr. 31, s. 11, 32, 33, 36; KKA TD, nr. 583, v. 58b, 60a, 60b; EV. d. 14139, s. 2.

²³¹³ BOA TD, nr. 155, s. 310; BOA TD, nr. 315, s. 54, 56-57, 59-60; BOA TD, nr. 998, s. 637

²³¹⁴ *Sultan Eymirci nam-ı diğer Osman Paşa an evlad-ı Üveys el-Karani der Ziyaret-i Bazar*, BOA TD, nr. 79, s. 294; BOA TD, nr. 387, s. 470.

²³¹⁵ Rivayete göre üç yaşında Hoca Ahmed Yesevi hankahına giren Osman o sıralarda Çin’den gelen tüccarların memleketlerinde peyda olan ejderhadan kendilerini kurtarması için bir tahta kılıçla Çin’e gönderilir. Burada ejderhanın kellesini koparan Osman tekrar hankaha döndüğünde kendisine “Emir-i Çin” lakabı verilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gelibolulu, 1997, s. 97-101; *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 3. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 327-328.

²³¹⁶ Emirci Sultan hakkında detaylı bilgi için bkz. Gelibolulu, 1997, s. 97-101; Ocak, 2014, s. 35; Ahmed Yaşar Ocak, “Emirci Sultan ve Zaviyesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. IX, İstanbul, 1978, s.130-180.

²³¹⁷ Gelibolulu, 1997, s. 97.

²³¹⁸ “Kazâ-yı Hüseyinova kutb-ı âfâk-ı cihân eş-şeyh Çin Osmân hazretleri bu mahallerde bir ma’mûr kurada medfûndur kim Bozok sancağı kurâlarında Kürçükıran karyesinde âsitâne-i azîm-i Osmân Paşa tekyesinde medfûndur kim Türk-i Türkân Hâce Ahmed-i Yesevî ceddimizin yedinci halifesidir. Çin diyârında bir tahta kılıç ile bir ejder-i heftseri katletmeğile Emîr-i Çin Osmân deyü nâm etdiler. Kuddise sırruhu'l-azîz. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmıdır”. Bkz. Evliya Çelebi, 1999, s. 142-143.

²³¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağ Anadolu’sunda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci Sultan Vefaiyye ve Yeseviyye Gerçeği*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s. 189-307; Mehmet Demiryürek, “Tahrir Defterleri İle Evkaf Muhasebe Defterlerine Göre Emirci Sultan Zaviyesi (Osman Paşa Tekkesi)”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu (05-07 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, C. I, Bozok Üniversitesi Yayınları, Yozgat 2016, s. 163-174.

defterlerinde Veysel Karani evladından olduğu belirtilerek Üveysilik ile ilişkilendirilmektedir.²³²⁰

Emirci Sultan müritlerinden büyük çoğunluğunun kendi soyundan olması nedeniyle bir aşiret şeyhi olarak nitelendirilmektedir. Emirci Sultan'ın kendisi ve zaviyesinin Bektaşî tarikatıyla bağlantısı olmamasına rağmen Hacı Bektaş Veli ile pek çok açıdan benzer özellikler gösteren bir çevreden çıktıkları bilinmektedir.²³²¹ 1826 yılı sonrasında Emirci Sultan zaviyesine Nakşibendi tarikatından bir şeyh atanmış ve zaviye uzun zaman bu tarikatın elinde kalmıştır.²³²²

Tahrir defterlerine göre zaviye Sivas sancağına tabi Hüseyin-abad nahiyesinde Ziyaret Pazarı denilen bölgede zaviye ile aynı adı taşıyan köydedir.²³²³ 1485 yılında Sultan Eymirce köyünün nüfusu 63 neferden oluşmaktadır. Bunlar içinde zaviyedar ya da zaviye mensubu olduğu belirtilen kimse yoktur.²³²⁴ 1519 yılında köyün nüfusu 41 nefere düşmüştür. Bu tahrirde köyde bulunan 3 kişinin *şeyh* unvanı taşıdığı görülmektedir.²³²⁵ Nüfusu gittikçe azalan köy sonraki dönemde mezraya dönüşmüştür.²³²⁶ Köyün nüfustaki dikkat çekici azalmanın nedeni kesin olarak bilinmese de bölgede meydana gelen Celali İsyanları ile ilgisi olması muhtemeldir.²³²⁷

Evkaf defterine göre zaviyenin meşihatı Melik Danişmend Gazi zamanından bu yana evladiyet üzere Sultan Eymirci evladına verilmektedir. Zaviyenin her türlü gelir gider işleri de onların elinde olup başka kimsenin dahli olmaması için vakfiyeye kaydedilmiştir. 16. yüzyılın ikici yarısında zaviyenin zaviyedar ve mütevellisi Şeyh Mihac Ahmed bin Mihac Ahmed (?) gözükmektedir.²³²⁸

Önemli bir ticaret ve yol ağı üzerinde kurulan zaviyenin en önemli gelir kaynağı vakıflardır. Sultan Eymirci zaviyesi “selatin evkafı çapında zengin vakıflara” sahiptir.²³²⁹ Tahrir defterlerine göre zaviyenin Hüseyin-abad, Baltı ve

²³²⁰ BOA TD, nr. 19, s. 218-220; BOA TD, nr. 79, s. 294; KKA TD, nr. 583, v. 58b; BOA TD, nr. 387, s. 470; Kurt, 1993, s. 259.

²³²¹ Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik (XV. yüzyıl Sonlarından 1826 Yılına Kadar)*, Alfa Yayın, İstanbul 2017, s. 15.

²³²² Maden, 2010, s. 192.

²³²³ “Sultan Eymirce nam-ı diğer Osman Paşa an evlad-ı Üveys el-Karani der Ziyaret-i Bazar” BOA TD, nr. 79, s. 294; BOA TD, nr. 387, s. 470.

²³²⁴ BOA TD, nr. 19, s. 218-220.

²³²⁵ BOA TD, nr. 79, s. 294.

²³²⁶ EV. d. 14139, s. 2.

²³²⁷ İsyanlar hakkında bak. Mücteba İlgürel, “Celali İsyanları, *DİA*, İstanbul, 1993, s. 252-257.

²³²⁸ KKA TD, nr. 583, v. 60b; KKA TD, nr. 10, v. 181a-b (ek belge).

²³²⁹ Kurt, 1993, s. 259.

Kanak-1 Zir nahiyelerinde çok sayıda köy, mezra, kışlak ve zemini vakf olarak tasarruf ettiği anlaşılmaktadır.

1485 yılı tahririne göre zaviye Sultan Eymirci köyü ve ona tabi Koyunlu Yusuf Özü, Güdül Özü, Akça Köy, Tusi, Cengizhan, Şeyh, Halil, Ayvan Saray ve Dutcu mezralarının malikâne ve divani gelirlerini iki baştan tasarruf etmektedir. Ayrıca zaviyeye ait bir tane de çiftlik bulunmaktadır. Zaviyenin bu tarihteki geliri buğday, arpa, arı kovanı ve bad-ı heva'dan oluşan vergilerle toplamda 1.195 akçedir.²³³⁰ 1519 yılına gelindiğinde Sultan Eymirce köyü ve tabi mezralar ile çiftlikten elde edilen gelir 3.545 akçeye çıkmıştır.²³³¹ Bahsi geçen yerleri iki baştan tasarruf eden zaviyenin 1530 yılında hâsılı 3.845 akçedir.²³³² Hemen hemen aynı tarihlerdeki TD 155 ve TD 998 numaralı Bozok defterlerinde de zaviyeye vakf edilen Koyunlu Yusuf, Şeyh Musa ve Ayvan Saray mezralarının kaydına rastlamaktayız. Buna göre adı geçen mezraları iki baştan tasarruf eden zaviye toplamda 2.000 akçe gelir elde etmektedir.²³³³ Koyunlu Yusuf, Şeyh Musa ve Ayvan Saray mezralarının Rum defterinde iki baştan zaviyeye vakfedildiği sonradan değişmiş olup yalnızca malikâne gelirlerinin zaviyeye ait olduğu anlaşılmaktadır.²³³⁴

1558 tarihli TD 315 numaralı Bozok defterinde Baltı nahiyesinde bulunan çok sayıda köy ve mezranın zaviye tasarrufunda bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre bölgede bulunan cemaatlerin ziraat ettiği Tayfur Viranı nam-ı diğer Akça Köy, Koyunlu Yusuf, Kızılca İn, Halil Acalu, Şeyh Musa, Cemaat-i Kösker, Koz Kışlası der zemin-i Güdül adlı yerler zaviyeye vakfedilmiştir. Fakat adı geçen yerlerin ziraatları *Rum tahririne kayd olunduğundan burada tekrardan sual olunmadığı* not düşülmüştür.²³³⁵

16. yüzyılın ikinci yarısının ortalarına ait Rum evkaf defterine ve tahrir defterlerine göre zaviyenin hala çok sayıda yerleşim biriminin gelirine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre zaviye *zaman-ı kadimden* beri uygulandığı üzere Sultan Eymirci köyü ve ona tabi mezraların ve kışlakların malikâne ve

²³³⁰ BOA TD, nr. 19, s. 218-219; EV. d. 14139, s. 2.

²³³¹ BOA TD, nr. 79, s. 294.

²³³² BOA TD, nr. 387, s. 470.

²³³³ Adı geçen mezraların önce yalnızca malikânesinin zaviyeye vakfedildiği fakat Rum defterinde iki baştan vakf edildiği anlaşılınca buna göre hareket edildiği anlaşılmaktadır. BOA TD, nr. 155, s. 310; BOA TD, nr. 998, s. 637.

²³³⁴ BOA TD, nr. 998, s. 637.

²³³⁵ BOA TD, nr. 315, s. 54-60.

divani gelirini iki baştan tasarruf etmektedir. Ayrıca Hüseyin-abad ile birlikte Sorgun, Baltı ve Kanak-ı Zir nahiyelerinde de çok sayıda köy, mezra, kışlak ve zemin zaviyeye vakfedilmiştir. Bunların bazıları dönem dönem yapılan tahrirlerde tımara verilmekle birlikte neticede tekrardan zaviye vakıfları arasına girmişlerdir. 583 numaralı Evkaf defterine göre Hüseyin-abad'da Sultan Eymirci köyü²³³⁶ ve Ağca Köy nam-ı diğer Tayfur Viranı köyü²³³⁷ ile birlikte Çungar ile Tat taifesinden bazı cemaatlerin ziraat ettikleri ve kışlak olarak kullandıkları Cengizhan, Halil, Köseğir (?), Dutcu (Tutçu)²³³⁸, Güdül Özü, Tusi, Ayvan Saray ve Kudallu²³³⁹ mezralarını tasarruf etmektedir. Ayrıca Güdül mezrası hududunda yer alan Alaüddinlü ve Nur kışlağı da Sultan Eymirci evkafı içinde yer almaktadır. Bozok'ta Koyunlu Yusuf Özü köyü²³⁴⁰, Kanak-ı Zir'de Balgıran ma' Kuruca Ekizdi(?) ve Baltı nahiyesinde Şeyh Musa karyesi ile sınırı dâhilinde bulunan Baş Viran köyü²³⁴¹ de iki baştan zaviye tasarrufunda olan köylerdendir. Sorgun'a tabi Yortan nam-ı diğer Köhne köyünün malikânesinin yarısının da sonradan Eymirci Sultan zaviyesine verildiği anlaşılmaktadır.²³⁴² Adı geçen köy ve mezralarda ziraat edenler çayır, küvvare, asiyab gibi vergilerini Sultan Eymirci zaviyesinin

²³³⁶ Köy ile birlikte hududunda bulunan kışlak ve mezralarda zaviye vakfı içinde yer almaktadır. Diğer bazı yerlerde olduğu gibi meskun cemaatler vergilerini zaviye vakfına vermektedirler.

²³³⁷ Hüseyin-abad'a tabi köyde Çungar taifesinden Tayfur Cemaati meskun olup vergilerini Sultan Eymirci vakfına verirler. Ayrıca Ağca Köy hududunda bulunan Çal Oğlu kışlağı (ki Çungar taifesinde Çal Oğlu cemaati bünyad eder) da zaviye vakfı içinde yer almaktadır. Bu bağlamda onlar da gelirlerini vakfa vermektedirler.

²³³⁸ Köyün hududunda bulunan Gökçe Pınar, Kamışlu, Çağırğan, Musa Kethüda Kışlası, Çorak, Şeyh Musa Deresi nam-ı diğer Seydi Ali Oğlu ekinliği ile Gökçe Bayır ve Pir Hacılu kışlakları (ki Çungar taifesi ziraat eder) da dâhildir.

²³³⁹ Aynı döneme ait 10 numaralı tahrir defterinde Ayvan Saray ve Kudallu mezraları Sorgun'a tabi karye-i Kudallu nam-ı diğer Ayvan Saray olarak yazılmış olup derkenar ile bunun sehven yazıldığı belirtilmiştir. Hasıl-ı 300 akçe yazılan köyün ise kadimden beri iki baştan Sultan Eymirci zaviyesine vakf edildiği kaydedilmiştir. BOA TD, nr. 10, v. 207a-b.

²³⁴⁰ Hududu civarında olan Ala Göz Viranı ma' Kırk Pınar mezrası, Kara Arpa Kuyu, Kargalu ve Keçe Kışla adlı zeminler ve Doğancılı kışlası (ki Çungar taifesindirler) da zaviye tasarrufunda yer alan yerlerden biridir.

²³⁴¹ Baş Viran köyü kadimden zaviyeye vakf iken Hüseyin Bey tahririnde hariç ez defter diye tımara verilmiştir. sonrasında "vakfa gadr" olarak görülüp tekrardan iki baştan zaviye tasarrufuna verilmiştir. ve köyde her kim ziraat ederse vergileri zaviye evkafına vermeleri deftere kaydedilmiştir.

²³⁴² Yortan nam-ı diğer Köhne köyü Alaüddinlü Bey Oğlu Şahruh Bey Çandır nam zaviye ve camisine vakf olunmuşken Atay Bey bölgenin tahririni yaptığı sırada temessükatı gelmemesi üzerine köy tımara kaydedilmiştir. Sonradan Murad Çelebi'nin bölgeyi tahriri sırasında ise zaviyenin vakfiyesi gelmeyince bu sefer köyün divanisi tımara malikânesi ise Kengiri / Kangırı beyine has olarak verilmiştir. Talep üzerine daha sonra bu durum düzeltilmiş ve hükmü şerif ile karyenin malikânesi Çandır zaviyesi ve camii ile Sultan Eymirci zaviyesine pay edilmiştir. KKA TD, nr. 583, v. 60a-b; KKA TD, nr. 10, v. 181a.

zaviyedarına vermişlerdir. Fakat zaviyenin bu dönem ne kadar geliri olduğu defterlerde kayıtlı değildir.²³⁴³

16. yüzyılın ikinci yarısının ortalarına tarihlenen TD 16 numaralı tahrir defterinde bölgede bulunan bazı cemaatlerin kışlak olarak kullandıkları çok sayıda yerin zaviye vakıfları arasında olduğu görülmektedir. Buna göre Devisti (?) mezrasında Kargalu kışlağında sakin cemaat ziraat ettikleri yerlerin iki baştan vergisini vermektedirler. Resm-i dönüm, tapuyu zemin, resm-i küvvare, resm-i bostan, resm-i asiyab ve öşr-ü çayır tümüyle zaviye tasarrufuna bırakılmıştır. Toplam hâsıl 1.712 akçedir. Ayrıca 45 akçelik bir de değirmen resmi vakıf gelirleri arasında yer almaktadır. Dutcu köyünde Gökçe Bayır kışlağı da iki baştan zaviye vakfına aittir. Buradan vakfa giden akar ise 1.500 akçedir. Ayrıca iki baştan vakfa tasarruf olunan iki tane de değirmen bulunmaktadır. Eskiden olduğu gibi Koyunlu Yusuf Özü köyü²³⁴⁴ iki baştan 666 akçe ile zaviyenin vakıfları arasında yer almaya devam etmektedir. 1.144 akçe hâsıl ile Akça Köyde bulunan Çal Oğlu kışlağı da zaviyeye vakfedilmiştir. Toplamda 60 akçe gelir ile iki tane değirmen de yine zaviye tasarrufundadır. Kara Kısık, Kısık Kaya, Karalar Viranı adlı yerler de zaviye vakıfları arasında yer almakta olup buralardan 970 akçe gelire sahiptir. Cengizhan mezrasında bulunan Kışlak-ı Aşayışlu zemini de iki baştan zaviyeye vakfedilmiş olup hâsılı 1.473 akçedir. Güdül mezrasınının kışlağı da 1.373 akçe ile akarlar arasında yer almaktadır. Ayrıca mezra içinde bulunan iki ayrı değirmenden 45'er akçe ile toplamda 90 akçe geliri vardır. Çungar cemaatinin sakin olduğu Ayvan Saray / Kudallu'dan ise zaviye 386 akçe tasarruf etmektedir. Yine aynı cemaatin sakin olduğu Akça Köy'den 499, Güdül'den 534 akçe hâsılatı bulunmaktadır. Koyunlu Yusuf Özü köyünün kışlası olan Kızılca İn'den 764, Gökçe Kışla'dan²³⁴⁵ 780, Kışlak-ı Gökçelü adlı zeminden 2.127, Dutcu karyesinde Kışkal-ı Pir Açılı adlı zeminden 341 akçe ayrı ayrı akarı bulunmaktadır. Tüm bu yerlerde ziraat eden cemaatlerin dönüm, küvvare, bostan, asiyab resmi ve tapuyu zemin ile çayır öşrü zaviyeye aittir. Toplamda zaviyenin akarı 14.464 akçedir.²³⁴⁶

²³⁴³ KKA TD, nr. 583, v. 58b-60b.

²³⁴⁴ Doğancılı cemaat-i meskûn.

²³⁴⁵ "Cemaat-i Kargalu diğer tabi Çungar" kışlağıdır.

²³⁴⁶ Defterde zaviye vakfı olarak kayıtlı her yer için ek olarak "Mezkur cemaat Sultan Eymirci zaviyesi evkafından nam karyede / mezra'ada sakinler olmanın ziraat ettikleri yerlerini iki baştan behre-catı ve resm-i dönüm ve tapuyu zemin ve resm-i küvvare ve resm-i bostan ve

16. yüzyılın ikinci yarısına ait TD 31 numaralı tahrir defterine göre Şeyh Musa köyü sınırında olan Baş Viran mezarası ve Koyunlu Yusuf Özü'nün sınırında olan Alagöz mezarası eskiden beri mahsulü *iki baştan* zaviye tasarrufunda iken Hasan Bey tahriri sırasında *hariç ez defter* diye tımara verilmiştir. Bunun üzerine bölgede bulunan bazı kimselerin durumu bildirmesi ile tekrardan zaviyeye vakf kaydolunmuştur. Ve her kim bu mezrada ziraat ederse vergilerini vakfa vermeleri şart koşulmuştur.²³⁴⁷ Bölgede bazı yerlerin *behrecatı ve hukuk-ı şer'iyesi vakf-ı zaviye-i mezbure ve rüsumatı tımara* verilmiştir. Koyunlu Yusuf'ta Divan-ı Sekban adlı zemin²³⁴⁸ ve Hüseyin-abad'a tabi Güdül'de bulunan Boz Kışlası adlı zemin de bu şekilde vakfedilmiştir.²³⁴⁹ Baltı nahiyesinde bulunan Şeyh Musa köyü de bu yerlerden biridir.²³⁵⁰

Baltı nahiyesinde eskiden beri zaviyenin vakfı olan bir çiftlik²³⁵¹ ise *hariç ez defter* diye mezra olarak tımara verilmiştir. Hâsılı 500 akçe olan çiftliğin *zaviye-i mezburenin iki baştan vakfı olduğu a'yan-ı vilayet şهادetleri* olmadığından Alima veled-i Eşref tasarrufunda olan bir çiftlik yerden başkası vakfa dahil edilmiştir.²³⁵² Kanak-ı Zir nahiyesinde bulunan Balkız İn köyü kadimden bu yana Sultan Eymirci zaviyesinin iki baştan vakfı olmasına rağmen rüsumatı tımara verilmektedir.²³⁵³ Bu deftere göre Baltı nahiyesinde Çağırğan Baş köyü de Eymirci vakfına aittir. Fakat zaviye olduğu belirtilmemiştir.²³⁵⁴

5.38. Sultan İbrahim Hacı Zaviyesi

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde adı geçen dervişlerden Hacı İbrahim adına kurulan zaviyelerden biri de Çorum'a tabi Budaközü'nde yer almaktadır.²³⁵⁵ Sultan İbrahim Hacı zaviyesi Budaközü'ne tabi Çadır Arduç köyünde muhtemelen 16. yüzyılda inşa edilmiştir. Zaviyenin banisi Sultan İbrahim Hacı da Çadır Arduç

resm-i asiyab ve öşr-ü çayırların zaviye-i mezbure canibine 'aid olduğu kayd olundu." şeklinde not düşülmüş devamında hasılı yazılmıştır. KKA TD, nr. 16, v. 66a-b, 66b-67a, 67a-b, 68b, 69a-b, 70a, 78a-b, 79a-b.

²³⁴⁷ KKA TD, nr. 31, s. 31b, 32a.

²³⁴⁸ KKA TD, nr. 31, s. 32b.

²³⁴⁹ KKA TD, nr. 31, s. 33b.

²³⁵⁰ KKA TD, nr. 31, s. 33a-b.

²³⁵¹ Kara Yunus toprağındadır.

²³⁵² KKA TD, nr. 31, s. 34a.

²³⁵³ "... karye-i mezburenin toprağı kadimden Sultan Eymirci zaviyesinin iki baştan vakfı olub galatı iki baştan vakfa tasarruf olunub rüsumatı haliya tımara virilmiştir." KKA TD, nr. 31, s. 70a-b.

²³⁵⁴ KKA TD, nr. 31, s. 11a.

²³⁵⁵ Gülten, 2015, s. 36-37.

köyünde medfundur. 1530 tarihli muhasebe defterinde Çadır Arduç mezrası yer almasına rağmen zaviyeye dair bir bilgi yoktur. 1559 tarihli tahrir defterinde köyün *Dulkadiroğlu zamanından 'Atayı Bey vilayet yazduğu zamana gelince vakfiyet üzere* ifadesinden de anlaşılacağı üzere zaviyenin tasarrufuna verilmiştir. Buna göre zaviye 16. yüzyılın ikinci yarısında Çadır Arduç köyünün malikâne hissesinin tamamından 1.056 akçe hâsıl elde edilmiştir. Ayrıca bu tahrire göre Çadır Arduç köyünde Ulu Yörük taifesinden Kara Keçilü cemaatinin meskûn olduğu anlaşılmaktadır.²³⁵⁶

1820 yılında Şeyh Hacı İbrahim zaviyesinin tevliyetine evlad-ı vakıftan Halil Bey atanmıştır. 1838 yılında Halil Bey'in oğlu Mehmed Emin'e ise zaviyedarlık tevcihi verilmiştir. Bu bağlamda zaviyenin 19. yüzyılda faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır.²³⁵⁷

5.39. Şeyh Adil Zaviyesi

Sivas şehir merkezinde yer alan Şeyh Adil zaviyesi²³⁵⁸ hakkında yeterli bilgi olmamakla birlikte tahrir defterlerinde adına rastlanmaktadır. Tahrir defterlerinde Hacı Şahin zaviyesinine vakfedilen bir zeminin Şeyh Adil zaviyesinin yakınında olduğu belirtilmektedir. Bu bilgi ise 1519 yılından itibaren kayıtlarda yer almaktadır.²³⁵⁹

5.40. Şeyh Çoban Zaviyesi

Şeyh Çoban ve evladına dair detaylı bir çalışma yapılmış olmakla birlikte²³⁶⁰ burada tahrir defterlerine dayalı olarak zaviye ve vakıflarına dair kısa bir değerlendirme yapılacaktır.²³⁶¹ Şeyh Çoban'a dair ilk bilgilerimiz Ebu'l-Vefa

²³⁵⁶ BOA TD, nr. 387, s. 423; BOA TD, nr. 322, s. 45-46; KKA TD, nr. 10, v. 97a.

²³⁵⁷ VGM, d. 225/13, s. 20.

²³⁵⁸ Savaş, 1992, s. 36; Yüksel-Karademir, 2018, s. 142 (**dipnot).

²³⁵⁹ BOA TD, nr. 79, s. 511; BOA TD, nr. 387, s. 497; BOA TD, nr. 287, s. 339; KKA TD, nr. 14, v. 21b.

²³⁶⁰ Şeyh Çoban ve zaviyelerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Sadullah Gülten, "Bir Heterodoks Derviş Kimliğinin İnşası Yahut Vefailikten Aleviliğe: Şeyh Çoban ve Evladına Dair", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 2014, s. 93-113; Mehtap Nasıroğlu Aydın, "Hasankeyf'te Heterodoks İzler: Şeyh Çoban Zaviyesi ve Baba Mahmud Haydari Tekkesi Vakıfları (XVI.-XVIII. yüzyıllar)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 3, Temmuz 2020, s. 1357-1372.

²³⁶¹ BOA TD, nr. 2, s. 425, 470-471, 480, 553, 566, 598; BOA TD, nr. 19, s. 260, 402, 403, 472, 477, 489, 522; BOA TD, nr. 79, s. 84-85, 382, 509-510, 511, 574, 609, 614; BOA TD, nr. 387, s. 441, 485, 497, 515, 518, 519; BOA TD, nr. 287, s. 144-145, 208, 327, 339, 364, 376, 389; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 36b, 42b, 49a-49b, 204b; EV. d. 14139, s. 1.

Bağdadi'nin menakıbnamesine dayanmaktadır. Menakıbnamede Şeyh Hüseyin Rai olarak anılan Şeyh Çoban'ın Ebu'l-Vefa'nın halifelerinden olduğu gösterilmektedir. Fakat 1107 yılında vefat eden Şeyh Çoban ile Ebu'l-Vefa'nın çağdaş olmadığı dolayısıyla halifesi olamayacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu menkıbe onun Vefai geleneğinden olduğuna işaret etmektedir. Şeyh Çoban'ın Sivas'a gelip yerleşmesi ise 13. yüzyılın sonlarına denk gelmektedir.²³⁶²

Anadolu'da Şeyh Çoban adı ile çok sayıda zaviye, cemaat, türbe, mahalle, köy bulunur.²³⁶³ Tahrir defterlerinde tespit edilen Şeyh Çoban mahalle, zaviye, cami ve köyü de bunu desteklemektedir.²³⁶⁴ 16. yüzyılda Çorum'a tabi Saray köyünde de muhtemelen onun adına bir zaviye kurulmuştur. Nitekim Saray köyünde Şeyh Çoban dervişlerinden oldukları belirtilen ve muafiyet tanınan zaviyedarlar kayıt altına alınmıştır. 1519 yılında Hüseyin Dede veled-i Şeyh Hızır, Can Baba İlyas veled-i Şeyh Hızır ve Hüseyin veled-i Vefa'dan oluşan zaviyedarların sayısı 1574 yılında 9'a çıkmıştır. Bunlardan ise yalnızca Veli veled-i Piri zaviyedarzade yazılmış diğerlerinin durumu belirtilmemiştir. Bahsi geçen zaviyedarların ayende ve revendeye hizmet ettikleri belirtilmiştir. 1519 yılında zaviyedarlardan birinin adının Vefa olması Şeyh Çoban ve evladının Vefai tarikatı ile bağlantısına işaret sayılabilir.²³⁶⁵ Bunlarla birlikte Kırşehir'de Çonkara kabilesinde Dervişan-ı Şeyh Çoban cemaatinin bulunması ve Halep'te dahi Şeyh Çoban adında kişilerin tespit edilmesi²³⁶⁶ Şeyh Çoban'ın etki alanının Eyalet-i Rum ile sınırlı olmadığını açık bir göstergesidir.

1455 yılında Şeyh Çoban zaviyesinde 5 derviş kaydedilmiştir. Bunlar Şeyh Kasım çelebi, Enam birader-i Şeyh Kasım, Nazır veled-i Şeyh Kasım, müderris Mevlana Şecağ, müderris Mevlana Kemal'dir.²³⁶⁷ 1485 yılında zaviyenin meşihatı Nazır Çelebi ve Malum Çelebi'nin tasarrufundadır.²³⁶⁸ 1519, 1553 ve 1572 tarihli tahrir defterlerinde ise zaviyenin meşihatlık cihetinin kime verildiği

²³⁶² Gülten, 2014, s. 96-97.

²³⁶³ Gülten, 2014, s. 95, 97; Aydın, 2020, s. 1362.

²³⁶⁴ BOA TD, nr. 79, s. 126; BOA TD, nr. 387, s. 449; BOA TD, nr. 287, s. 208; KKA TD, nr. 14, v. 233a; EV. d. 14139, s. 1.

²³⁶⁵ "El-mu'af zaviyedar-ı Şeyh Çoban aleyhü'r-rahme dervişlerindendir bi emr-i padişah-ı 'alem-penah bi izni zaviye olub ma'murdur. Ayende ve revendeye hidmet ederler deyu şahadet etdiler ber muceb-i defter-i 'atik." Bkz. BOA TD, nr. 444, s. 147-148; KKA TD, nr. 98a-99a.

²³⁶⁶ Gülten, 2014, s. 98.

²³⁶⁷ BOA TD, nr. 2, s. 480.

²³⁶⁸ BOA TD, nr. 19, s. 403.

belirtilmemiştir.²³⁶⁹ 1742 yılında faaliyette olan zaviyenin mütevellisi Şeyh Şemseddin'dir.²³⁷⁰

Şeyh Çoban Horasan'dan gelip Sivas'a yerleştikten sonra burada bir zaviye kurmuştur. Tahrir defterlerine göre zaviyenin etrafında zamanla bir mahalle oluştuğu anlaşılmaktadır. Nitekim 15. ve 16. yüzyılda Sivas'ın önemli mahallelerinden biri de Şeyh Çoban Mahallesi'dir. 1455 yılında mahalle 19 nefer nüfusa sahiptir. Mahallede kayıtlı kişilerden 6'sının derviş olarak yazılmaları muhtemelen mahallenin ilk sakinleri olan bu kişilerin Şeyh Çoban'ın müridleri olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca ismi belirtilmemekle birlikte *demürcü* ve *hallaç* olarak yazılan iki nefer dikkat çekmektedir. Muhtemelen bunlar da mahalleye ilk yerleşen esnaflardandır. 1485 yılında Şeyh Çoban Mahallesi'nin nüfusu 45 nefere çıkmıştır. Bu tahrirde göre de mahallede bazı kişilerin derviş ve bazılarının da şeyh olarak anıldıkları görülmektedir. Ayrıca *hizmetkâr* oldukları belirtilen Mahmud ve Tabib(?) adlı kişiler de muhtemelen Şeyh Çoban zaviyesinin hizmetinden sorumlu olan dervişlerdir. Bir kişi de *Şeyh Çırak* olarak yazılmıştır. 16. yüzyılda mahallenin bu durumunun değişmeye başladığı görülmektedir. Nitekim 1519 tarihli tahrir defterinde 42 nefer nüfus kaydedilen mahallede derviş ve şeyhlerden bahsedilmemiştir. 15. yüzyılın aksine bu dönem mahallede 4 *sipahizade* kaydedilmiştir. 1553 yılında Şeyh Çoban Mahallesi'nin nüfusu 80 neferden oluşmaktadır. Bu tahrirde de Şeyh Çoban zaviyesinin dervişleri hakkında bir bilgiye rastlanmamakla birlikte mahallede yaşayan sipahizadelerin sayısı 22 neferdir. 1572 yılı tahririne göre mahallenin nüfusu 36 nefere düşmüştür. Mahallenin nüfusunun azalmasının sebebi mahallede bulunan Şeyh Çoban cemaatinden olanların yeni bir mahallenin oluşturmasıdır. Nitekim 1572 tarihli tahrir defterinde 24 neferden oluşan Kerim Çavuş Mescidi adıyla yeni bir mahalle kurulduğu ve bu mahallenin Şeyh Çoban cemaatinden ayrılanlar tarafından oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Kerim Çavuş Mahallesi Şeyh Çoban Mahallesi'nin kurbunda yer almaktadır. Bunlarla birlikte 1572 yılında Şeyh Çoban Mahallesi'nde yaşayanlardan birinin Ahi Mehmed Külahdüz zaviyesinin zaviyedarı Hamza veled-i Hasan olması Ahi Mehmed Külahdüz

²³⁶⁹ BOA TD, nr. 79, s. 511; BOA TD, nr. 287, s. 339; KKA TD, nr. 14, v. 21a.

²³⁷⁰ SAD, nr. 1, s. 24/2, 26/3.

zaviyesinin de Şeyh Çoban Mahallesi yakınlarında kurulmuş olduğunu düşündürmektedir.²³⁷¹

Tahrir defterleri Şeyh Çoban zaviyesinin vakıflarına dair bolca malzeme barındırmaktadır. Sivas ve çevresi ile birlikte Tokat'tan da zaviyeye çok sayıda köy, mezra ve çiftliğin mahsulünün bir kısmı ya da tamamı vakfedilmiştir (Tablo 21).

Tablo 21: Şeyh Çoban Zaviyesinin Vakıfları (15. ve 16. Yüzyıl) ²³⁷²						
Vakfın Yeri		Vakıf Hissesi			Geliri (akçe)	
		Malikâne	Divani	Malikâne-Divani	1530	1576
Sivas k.	Bey Pınarı k. ²³⁷³			İki baştan	1.309	1.500
	Kayabaşı k. ²³⁷⁴		Tamamı			
	Emirhan mezarası/köyü			İki baştan	2.710	300 ²³⁷⁵
	Sittin mezarası	Tamamı			427	360
	Çiftlik-i İne Bey			İki baştan	-	300
	Çiftlik-i zaviye (çift)					
Silis Özü n. / Artuk-abad k.	Ayasma/Ayazma k. ²³⁷⁶	Tamamı			1.025	500
Kafiri n.	Zora k.	Tamamı			890	300
Toplam					6.361	3.260

1455 yılında Sivas'a tabi Kayabaşı köyünün malikânesi İmam Hasan Fakih'e verilmişken divanisi tımar olarak Şeyh Çoban Bey'e verilmiştir. Bahsi geçen Şeyh

²³⁷¹ BOA TD, nr. 2, s. 470-471; BOA TD, nr. 19, s. 402; BOA TD, nr. 79, s. 509-510; BOA TD, nr. 387, s. 495; BOA TD, nr. 287, s. 327; KKA TD, nr. 14, v. 15a-15b; Gülten, 2014, s. 100-101.

²³⁷² Zaviyenin vakıfları için bkz. BOA TD, nr. 2, s. 425, 470-471, 480, 553, 566, 598; BOA TD, nr. 19, s. 260, 402, 403, 472, 477, 489, 522; BOA TD, nr. 79, s. 84-85, 382, 509-510, 511, 574, 609, 614; BOA TD, nr. 387, s. 441, 485, 497, 515, 518, 519; BOA TD, nr. 287, s. 144-145, 208, 327, 339, 364, 376, 389; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 36b, 42b, 49a-49b, 204b; EV. d. 14139, s. 1.

²³⁷³ Yeni Pınar köyü bazı dönemlerde doğrudan Sivas'a tabi iken bazen de Hargün nahiyesine tabi yazılmıştır.

²³⁷⁴ Kayabaşı köyünün malikânesi İmam Hasan Fakih'e verilmişken divanisi tımar olarak Şeyh Çoban Bey'e verilmiştir.

²³⁷⁵ 1572 yılı tahririnde köyün iki baştan hasılı 2.500 akçe yazılmıştır. Kısa zaman içinde hasıl miktarında büyük bir azalma yaşanmıştır.

²³⁷⁶ Ayazma köyü 15. yüzyılda Silis Özü nahiyesine tabi iken 16. yüzyılda Artuk-abad kazasına tabi yazılmıştır. 1519 yılı tahririnde Silis Özü'de Artuk-abad'a tabi bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca 1455 yılında Ayazma köyünün malikâne hissesi Şeyh Çoban evladının vakfı iken 1485 yılından itibaren zaviye vakıfları arasında yer almaya başlamıştır.

Çoban Bey muhtemelen Şeyh Çoban evladından olup onun adını yaşatmaktadır.²³⁷⁷ 1485 yılından itibaren muhtemelen Şeyh Çoban Mahallesi'nin yakınlarında bulunan iki öküzlük İne Bey çiftliğinin mahsulü zaviyeye sarf olunmaya başlamıştır. 1572 yılı tahrir defterine göre çiftliğin iki baştan zaviye tasarrufunda olduğu Sivas kadısından gelen mektup ile de onaylanmıştır. Bunun dışında bir de 2 zaviye çiftliği bulunmaktadır.²³⁷⁸

Şeyh Çoban zaviyesi 16. yüzyılın ilk yarısında 3.361 akçe toplam hâsıla sahipken 1576 yılında 3.260 akçeye düşmüştür. Vakıf defterine göre vakıfnameşi bulunmayan zaviyenin giderlerini görevlilerin ücretleri ve yolcuların ihtiyaçları oluşturmaktadır. Vakıf defterinde zaviye şeyhinin günlük üç akçe yevmiye ile gelirin geri kalanını ayende ve revendenin hizmeti için kullandığı belirtilmektedir.²³⁷⁹

Şeyh Çoban zaviyesinin iki baştan tasarruf ettiği Emirhan köyünün divani hissesi 16. yüzyıldan sonra Şeyh Çoban camiine vakfedilmiştir. Malikânesini ise zaviye tasarruf etmeye devam etmiştir.²³⁸⁰ 1742 yılında Şeyh Çoban zaviyesinin vakfi olan köylere müdahale olduğu anlaşılmaktadır. Rişvan aşireti yaylak-kışlak arası göçleri sırasında vakfa ait köylere zarar vermiştir. Başka bir hükme göre Kösker Mehmed adlı kişi ve yanındakilerin haksız müdahalelerinin önlenmesi ve zorla aldıklarının iadesi istenmiştir.²³⁸¹

5.41. Şeyh Erzurum Zaviyesi

Sivas şehir merkezinde Osmanlı hâkimiyetinden önce bölgede kurulan zaviyelerden biri de Şeyh Erzurumi zaviyesidir.²³⁸² Şeyh Erzurumi adından da anlaşılacağı üzere muhtemelen Erzurumludur. Tahrir defterlerinde zaviyenin adı

²³⁷⁷ BOA TD, nr. 2, s. 566.

²³⁷⁸ BOA TD, nr. 19, s. 402, 403; BOA TD, nr. 79, s. 509-510, 511; BOA TD, nr. 387, s. 495; BOA TD, nr. 287, s. 327, 339; KKA TD, nr. 14, v. 15a-15b, 21a.

²³⁷⁹ KKA TD, nr. 583, v. 7b.

²³⁸⁰ EV. d. 14139, s. 1.

²³⁸¹ SAD, nr. 1, s. 21M/2, 26/3; Kübra Dursun, *1 Numaralı Sivas Ahkâm Defterinde Yer Alan Vakıf Davalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2015, s. 28, 33, 34.

²³⁸² Şeyh Erzurumi ve zaviyesi üzerine Saim Savaş ve Pınar Savaş tarafından 2020 yılında müstakil olarak bir çalışma yapılmıştır. Burada zaviyeye dair tahrir defterlerindeki verilerden yola çıkılarak bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Zaviye hakkında bahsi geçen çalışma için bkz. Saim Savaş-Pınar Savaş, "XIII. Asırdan Günümüze Sivas'ta Bir Rum Abdalı: Şeyh Erzurumi ve Zaviyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 54, Aralık 2020, s. 9-28.

Şeyh Erzurum, Şeyh Erzen el-Rum, Şeyh Erzun, Şeyh Erzurum olarak farklı şekillerde yazılmıştır.²³⁸³

Ahmet Eflaki Menakıbu'l-Arifin'de Ulu Arif Çelebi ile Şeyh Erzurum'un karşılaşmasından bahsetmektedir. Etrafına çok sayıda kişiyi toplayan Şeyh Erzurum taraftarlarınca "bu âlemin kutbu, Âdem'in sırrı" ve "Rum abdalları cümlesinden" kabul edilmektedir. Arif Çelebi ise onu "kılık kıyafeti perişan, karmakarışık, külhan dumanından kararmış, el ve ayak tırnakları son derecede uzamış, mavi gözleri, üzerine yazı yazılmak üzere hazırlanmış parlak deriden daha fazla parlayan bir adamdı" şeklinde tasvir etmektedir. Şeyh Erzurum'a "âlemin kutbu" denilmesi karşısında Arif Çelebi tepki gösterip ona tokat atmıştır. İki taraf arasına şehrin ileri gelenleri girmiş Arif Çelebi oradan ayrılıp Tokat'a gitmiştir. Yedi gün sonra Şeyh Erzurum'un ölümü üzerine tekrar Sivas'a dönmüştür. Ahmet Eflaki onun Sivas'a gelişinden sonraki durumunu şöyle nakletmektedir: "Çelebi hazretleri tekrar Sivas'a geldi ve Sivas'ın rindleri, hür kişileri, asilzadeleri, hâfızları, seyyid ve muhtesipleri kul ve mürid oldular ve o külhandaki ateşçi ve ateşte oturan dervişin dumanı söndü".²³⁸⁴ Böylece Şeyh Erzurum'un müritlerinin çoğunun onun ölümünden sonra Ulu Arif Çelebi'ye mürit oldukları anlaşılmaktadır.

1455 yılında zaviye şeyhi Emir Dede iken 1485 yılında zaviye Derviş Ali tasarrufundadır.²³⁸⁵ 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyedar ve şeyh hakkında bir bilgiye sahip değiliz. 1572 yılında ise Sivas'ın Cedid Mahallesi'nde *zaviyedar*, *zaviye-i Erzurum* ifadesiyle bir kişi tahrir olmuştur. Buna göre bu dönem zaviyedar Şeyh Hasan veled-i Veli olup zaviye yakınında bulunan Cedid Mahallesi'nde yaşamaktadır. Ayrıca mahallenin *Mahalle-i Cedid der kurb-ı zaviye-i Şeyh Erzurum* ifadesiyle kaydedilmesi dikkat çekmektedir. Muhtemelen Abdulvahab Gazi, Şeyh Çoban zaviyeleri gibi zamanla zaviyenin etrafında mahalle oluşmuştur. Mahallenin Cedid olarak adlandırılması da bundan ileri

²³⁸³ BOA TD, nr. 2, s. 479; BOA TD, nr. 19, s. 403; BOA TD, nr. 79, s. 510; BOA TD, nr. 387, s. 496; BOA TD, nr. 287, s. 338; KKA TD, nr. 14, v. 14b, 21a; KKA TD, nr. 583, v. 7b.

²³⁸⁴ Eflaki, 1973, s. 245-247; İbrahim Kunt-Mehmet Vanlıoğlu, *Ulu Arif Çelebi Divanı-Tenkitledi Metin ve Tercüme*, Erman Ofset, Konya, 2013, s. 18-19.

²³⁸⁵ BOA TD, nr. 2, s. 479.

gelmektedir. Nitekim 1554 yılında Sivas'ın mahalleleri arasında yer almamaktadır.²³⁸⁶

Şeyh Erzurum zaviyesinin hangi tarikata ait olduğu kaynaklardan anlaşılmamaktadır. Fakat yukarıda da bahsedildiği üzere Eflaki onu Rum Abdallarından saymaktadır. Ayrıca 13. yüzyıl Anadolu'sunda Sivas ve çevresinin Vefai ve Babai gibi heterodoks dervişlerin yayıldığı bir coğrafya olduğu bilinmektedir.²³⁸⁷

Zaviye tahrir defterlerine göre 15. ve 16. yüzyılda yalnızca bir çiftlik tasarruf etmektedir.1576 tarihli vakıf defterine göre ise 10 farklı zemin ile 4 kira gelirine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin vakıflardan elde ettiği gelirin yekûnu 800 akçedir.²³⁸⁸ Vakıflardan elde edilen gelire bakıldığında Şeyh Erzurumi zaviyesinin küçük bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim zaviye şeyhine de günlük yarım akçe yevmiye maaş verilmektedir. Gelirin kalanı ise zaviyeye gelen misafirlere sarf edilmiştir.²³⁸⁹

5.42. Şeyh Harirken Zaviyesi

Şeyh Harirken²³⁹⁰ zaviyesi Mecid-özü'ne tabi Ahmed Oğlanı köyünde kurulmuştur.²³⁹¹ Zaviye ile ilgili ilk bilgilerimiz 1485 yılı tahrir defterine dayanmaktadır. Bu dönem Ahmed Oğlanı köyünde padişah emri ile muaf yazılan 4 kişiden biri Haydar veled-i Hacı Ahmed olup *zaviye* notu ile kayıt altına alınmıştır.²³⁹² Şeyh Harirken zaviyesinin sonraki dönemlerde Haydar'ın evladının tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviye şeyhi Şeyh Vefa veled-i Haydar'dır. Ayrıca zaviye çiftliğinde Safa veled-i Vefa adıyla bir kişi kaydedilmiştir.²³⁹³

²³⁸⁶ BOA TD, nr. 2, s. 479; BOA TD, nr. 19, s. 403; BOA TD, nr. 79, s. 510; BOA TD, nr. 387, s. 496; BOA TD, nr. 287, s. 338; KKA TD, nr. 14, v. 14b, 21a; KKA TD, nr. 583, v. 7b.

²³⁸⁷ Savaş-Savaş, 2020, s. 11-12.

²³⁸⁸ BOA TD, nr. 387, s. 496.

²³⁸⁹ KKA TD, nr. 583, v. 7b-8a.

²³⁹⁰ Şeyh Harirken muhtemelen ipekçilikle meşgul olduğundan bu adla anılmaktadır. Nitekim "harir" kelimesinin sözlük anlamı ipektir. Bkz. Kanar, 2003, s. 481; Pakalın, 1993, s. 749.

²³⁹¹ BOA TD, nr. 387, s. 478; KKA TD, nr. 12, v. 117b-118b; KKA TD, nr. 583, v. 69a.

²³⁹² BOA TD, nr. 19, s. 224-225; BOA TD, nr. 79, s. 335-336.

²³⁹³ KKA TD, nr. 12, v. 117b-118b; KKA TD, nr. 583, v. 69a.

Şeyh Harirken zaviyesi 16. yüzyılda Ahmed Oğlanı köyünde bir *çiftlik-i zaviye* tasarruf etmektedir. Çiftlik muhtemelen Şeyh Vefa'nın oğlu tarafından işletilmektedir.²³⁹⁴

5.43. Şeyh Hasan Bey Zaviyesi

Sivas şehir merkezinde kurulmuş olan zaviyelerden biridir. 1455 yılı tahririnde Şeyh Hasan olarak bahsi geçen zaviyenin şeyhi Şeyh Hızır'dır. Zaviye 16. yüzyılda Şeyh Hasan Bey zaviyesi olarak anılmaktadır. 1485 ve 1520 tarihli tahrir defterlerinde bahsi geçmemekle birlikte 1530 ve 1554 tarihli tahrir defterlerinde yalnızca adı geçmektedir. 1572 yılında zaviye Mevlana Şemseddin Ahmed tasarrufundadır. Ayrıca bu tahrirde zaviye aynı zamanda *hankah-ı Şeyh Hasan Bey* olarak da yazılmıştır. Zaviyenin 3 zeminin kirasından gelir elde ettiği ve bunların zaviyenin masraflarına harcandığı anlaşılmaktadır.²³⁹⁵ Şeyh Hasan zaviyesi hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Fakat zaviyenin 19. yüzyılın ilk yarısında faal olduğu bilinmektedir.²³⁹⁶

5.44. Şeyh Kutluca Zaviyesi

Şeyh Kutluca zaviyesi Mecid-özü'ne tabi Bayatlar köyünde kurulmuştur. Zaviye ile ilgili elimizdeki en eski kayıt 1485 tarihli tahrir defterine dayanmaktadır. Bu dönem zaviyedar Tur Ali ile birlikte Tasi veled-i Seydi Ali'nin bulunduğu zaviyenin en geç 15. yüzyılın ortalarında kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. 1519 ve 1530 tarihli tahrir defterlerinde zaviyedar ve zaviyede kimlerin olduğuna dair bilgi verilmemiştir. 1576 yılında ise Hasan veled-i Tasi ile Tursun veled-i O adıyla kayıtlı 2 neferi bulunmakta olup zaviyedarın kim olduğu belirtilmemiştir. Ayrıca *zaviye-i Şeyh Kutluca ki zaviyeliği emr-i şerif ile ref olunub tımara verilmiştir* ifadesiyle kaydedilen zaviyenin lağvedildiği anlaşılmaktadır. Şeyh Kutluca zaviyesinin neden ref edilip tımara verildiği ise belirtilmemiştir. Zaviyenin gelirlerine bakacak olursak 15. ve 16. yüzyılda yalnızca bulunduğu köyün malikâne gelirine sahiptir. Divanisi tımara verilen Bayatlar köyünün malikâne hissesinden Şeyh Kutluca zaviyesine 1530 yılında

²³⁹⁴ BOA TD, nr. 19, s. 224-225; BOA TD, nr. 79, s. 335-336; BOA TD, nr. 387, s. 478; KKA TD, nr. 12, v. 117b-118b; KKA TD, nr. 583, v. 69a.

²³⁹⁵ BOA TD, nr. 2, s. 479; BOA TD, nr. 387, s. 497; BOA TD, nr. 287, s. 339; KKA TD, nr. 14, v. 21b.

²³⁹⁶ Savaş, 1992, s. 36.

713 akçe akar gitmişken 1576 yılında 500 akçe malikâne hâsılı elde etmiştir. Ayrıca Bayatlar köyünde caba ve mücerred olarak not edilen Şeyh Kutluca zaviyesinin dervişlerinin tasarrufunda bulunan 2 zaviye çiftliği bulunmaktadır.²³⁹⁷

5.45. Şeyh Merzuban Zaviyesi

Şeyh Merzuban zaviyesi müstakil olarak Hasan Yüksel tarafından çalışılmıştır.²³⁹⁸ Burada Osmanlı arşiv kaynaklarından yola çıkarak zaviyenin 15. ve 16. yüzyıldaki durumu hakkında bir değerlendirmede bulunulacaktır. Zaviye kurucusu hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse Anadolu'da Vefaiyye tarikatının en önemli temsilcilerinden biri olan Şeyh Merzuban'ın asıl adı Şeyh Mahmud bin Şeyh Ali el-Hüseyni el-Bağdadi'dir. Şeyh Çoban ile birlikte 13. yüzyılın sonlarında Sivas'a gelip yerleşen Vefai şeyhlerinden biridir. Rivayete göre Şeyh Merzuban'ın devesi Tekke köyünde, Şeyh Çoban'ın devesi ise Sivas'ta çöktüğünden buralara yerleşmişlerdir.²³⁹⁹ Sivas'a yerleştikten sonra Tekke köyünde zaviyesini kurmuştur.²⁴⁰⁰

Şeyh Merzuban zaviyesi 1274 tarihli vakfiyeye göre "Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen muhacir ve Kervan yolu üzerinde" yer almaktadır. Dönemin diğer pek çok zaviyesi gibi Şeyh Merzuban zaviyesinin de önemli bir yol güzergâhı üzerinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. "Azerbaycan Yolu" üzerinde kurulmasından ötürü zaviye *dârü'z-zâkirîn* olarak da anılmıştır.²⁴⁰¹

Zaviye bugün mevcut olmamakla birlikte Sivas'ın Zara ilçesi yakınlarında Şeyh İbrahim Camisi'nin bitişiğinde Şeyh Merzuban'a ait bir türbe bulunmaktadır. Muhtemelen zaviye de burada yer almaktaydı.²⁴⁰² Tahrir ve vakıf defterlerinde zaviyenin konumu açıkça belirtilmemektedir. Fakat 1485 yılı tahriri ile birlikte 16. yüzyıl boyunca Sivas'a tabi yazılan Şeyh Merzuban mezarı/köyü

²³⁹⁷ BOA TD, nr. 19, s. 232-233; BOA TD, nr. 79, s. 343; BOA TD, nr. 387, s. 479; KKA TD, nr. 12, v. 110a; KKA TD, nr. 583, v. 68b.

²³⁹⁸ Hasan Yüksel, "Selçuklular Döneminden Kalma Bir Vefâi Zaviyesi (Şeyh Marzubân Zaviyesi)", *Vakıflar Dergisi*, S. 25, 1995, s. 235-250.

²³⁹⁹ Haşim Şahin, "Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefaiyye Tarikatı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 70, 2014, s. 39-54; Haşim Şahin, "Vefaiyye", *DİA*, C. 42, İstanbul, 2012, s. 600-603; Gülten, 2014, s. 98.

²⁴⁰⁰ Divriği kazasına tabi Ziniski nahiyesinde Koğuş köyünün malikâne gelirinin vakfedildiği Şeyh Marzifani adıyla bir zaviye tespit edilmektedir. Divriği de Şeyh Merzuban adına farklı bir zaviye kurulup kurulmadığı anlaşılmamakla birlikte Koğuş köyündeki malikâne gelirinden başka zaviye hakkında bilgi bulunmamaktadır. BOA TD, nr. 156, s. 194; BOA TD, nr. 408, s. 733.

²⁴⁰¹ Yüksel, 1995, s. 236; Şahin, 2014, s. 46.

²⁴⁰² Yüksel, 1995, s. 236.

muhtemelen zaviyeden ötürü bu adla anılmakta olup zaviye bu köyde kurulmuştur.²⁴⁰³ 1485 yılında Şeyh Merzuban köyünün nüfusu 9 neferden oluşmaktadır. Köyün nüfusunu Şeyh Merzuban'ın evladından olanlar oluşturmaktadır. Bu da köyün kurulmasında zaviyenin etkisinin olduğunu açıkça göstermektedir.²⁴⁰⁴ 16. yüzyılda Şeyh Merzuban evladından olanlar köyün nüfusundan ayrı yazılmaya başlanmıştır. 1519 yılında 19 neferden 8'i Şeyh Merzuban evladıdır. 1572 yılında ise 13 nefer *evlad-ı Şeyh Merzuban* başlığı altında ayrıca yazılmışken köyün nefer sayısı 36'dır. Bu bağlamda hem köyün hem de Şeyh Merzuban evladının nüfusunda artış yaşandığı anlaşılmaktadır.²⁴⁰⁵

1485 yılında zaviye Şeyh Merzuban'ın evladından Emir Hoca (Koca) veled-i Şeyh Ahmed'in tasarrufundadır. Ayrıca dervişlerden İsa Fakih de imamlık yapmaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısında da zaviyenin şeyhi Derviş Emir Koca'dır.²⁴⁰⁶ 1572 yılında meşihatlık vazifesi Abdalbaki ve Ali Dede veled-i Emir Koca Derviş'e tevcih edilmiştir.²⁴⁰⁷ İncelenen dönem içinde zaviyede vazifeli olanlardan yalnızca zaviye şeyhi hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266-1284) tarafından zaviyeye 1274 yılında vakıflar tahsis edilmiştir. 1274 tarihli vakfiye 1514 ve 1516 yıllarında dönemin Sivas kadıları tarafından yeniden istinsah edilmiştir. 1274 tarihli bu vakfiye dışında zaviyeye dair bir de 1536 yılında "Emir Şeybekoğlu Korkut Bey bin Mirza Muhammed ile kız kardeşi Müslime Hatun" tarafından oluşturulan vakfın Arapça vakfiyesi bulunmaktadır.²⁴⁰⁸ Bahsi geçen vakfiyelerle birlikte 15. ve 16. yüzyıla ait tahrir defterleri de zaviyeye dair önemli bilgiler barındırmaktadır.

1274 tarihli vakfiyeye göre Şeyh Merzuban zaviyesine 15 farklı köy ve mezra vakfedilmiştir. 1536 tarihli vakfiyeye göre ise 21 köy ve mezra zaviye vakıfları arasında görülmektedir. Tahrir defterlerinde ise vakfiyelerde bahsi geçen vakıf akarlarının pek çoğunu tespit etmek mümkündür.²⁴⁰⁹ Fakat bazılarının adları ya

²⁴⁰³ Tahrir ve vakıf defterlerinde zaviyenin adı "zaviye-i Şeyh Merzuban" olarak da okunabilmektedir. Bkz. BOA TD, nr. 19, s. 463; BOA TD, nr. 79, s. 610; BOA TD, nr. 387, s. 518; KKA TD, nr. 14, v. 108a; KKA TD, nr. 583, v. 7b; EV. d. 14139, s. 1.

²⁴⁰⁴ BOA TD, nr. 19, s. 463.

²⁴⁰⁵ BOA TD, nr. 79, s. 610; KKA TD, nr. 14, v. 108a.

²⁴⁰⁶ BOA TD, nr. 19, s. 463; BOA TD, nr. 79, s. 610; BOA TD, nr. 387, s. 518.

²⁴⁰⁷ KKA TD, nr. 14, v. 108a.

²⁴⁰⁸ Yüksel, 1995, s. 235.

²⁴⁰⁹ 1274 ve 1536 tarihli vakfiyelerde bahsi geçen vakıf köyleri ve mezraları bir tabloda gösterilmiştir. Karşılaştırma için bkz. Yüksel, 1995, s. 244.

tamamen ya da kısmen değişikliğe uğramıştır. Örneğin Yahşiyânlar Viranı mezrası tahrir defterlerinde Yağıbasanlar olarak yazılmıştır.

Tahrir defterlerine göre zaviyenin vakıfları şu şekildedir: Şeyh Merzuban zaviyesi kendi adıyla anılan köyün gelirinin hem malikâne hem de divanisi hissesini tasarruf etmektedir. Şeyh Merzuban köyüne tabi Güllübilür, Sadaka Viranı, Oğlakçı Viranı, Çelik Viranı, Yusuf Viranı, Çölmekçi Viranı, Kırılar, Talhalar, Büyük Viran, Yağıbasanlar, Hozgüllükler, Çeltik Viranı, Bayındır Viranı mezarları da iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Köyde 2 zaviye çiftliği bulunmaktadır. Başlangıçta Şeyh Merzuban köyünde yaşayan dervişler zaviyenin tasarrufunda olan bu yerlerde doğrudan kendileri çalışmışlardır. Nitekim 1485 yılında dervişlerin ne kadar toprak tasarruf ettikleri belirtilmiş çift, nim çift ve mücerred olarak yazılmışlardır. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde bu durumun değiştiği görülmektedir. 1572 tarihli tahrir defterinden Şeyh Merzuban evladından olanların ne kadar toprak tasarruf ettikleri belirtilmemiştir. 1485 yılında zaviye Şeyh Merzuban köyünden 1.898 akçe hâsıl elde etmişken 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin iki baştan hâsılı 2.812 akçedir. 1572 yılında ise zaviyenin Şeyh Merzuban köyü ve bağlı mezralardan elde ettiği hâsılı 5.014 akçeye çıkmıştır. Şeyh Merzuban zaviyesine ayrıca Sivas'a tabi Kuyucak köyünün 5 sehim olan malikâne hissesinin 1,5 sehimini vakfedilmiştir. 1572 yılında önceden mezra olan Bayındır Viranı'na tabi Bedir Viranı köyü de sonradan zaviyeye vakfedilmiştir. Koçhisar'a tabi Salur Diğer köyünün malikânesinin 3 sehimden 1 sehimini, Söğütlü Diğer köyünün malikânesinin 5 sehimden 1,5 sehimini, Çiftlik-i Kâfir Ovacığı köyüne tabi Elmalu Çölek mezarasının malikânesinin 5 sehimden 1,5 sehimini, Âdem Fakih köyünün malikânesinin 5 sehimden 1,5 sehimini de zaviyeye ait vakıf akarlarından. Bunlarla birlikte zaviyenin gelir kalemleri arasında küçük işletmelerde bulunmaktadır. Kılıç ve Hacı Kulağuz adlı 2 değirmen bunlardır. Vakıf defterine göre zaviye 1576 yılında vakıf akarlarından toplamda 8.390 akçe gelire sahiptir.²⁴¹⁰

Şeyh Merzuban zaviyesinin giderlerine bakacak olursak vakıf defterine göre gelirler zaviyenin ve Şeyh Merzuban'ın türbesinin tamir ve onarımına sarf edilmiştir. Geri kalanı da zaviyenin meşihat ve tevliyetine ayrılmıştır.²⁴¹¹ Şeyh

²⁴¹⁰ BOA TD, nr. 19, s. 463; BOA TD, nr. 79, s. 610; BOA TD, nr. 387, s. 518; KKA TD, nr. 14, v. 108a; KKA TD, nr. 583, v. 7b; EV. d. 14139, s. 1.

²⁴¹¹ KKA TD, nr. 583, v. 7b.

Merzuban zaviyesi 19. yüzyılda da faaliyette olup tevliyet *evladiyet ve meşrutiyet üzere* tevcih edilmeye devam etmektedir.²⁴¹²

5.46. Şeyh Polad Zaviyesi

Şeyh Polad zaviyesi Mecid-özü'ne tabi Sırçalı köyünde kurulmuştur. İlk olarak 1485 tarihli TD 19 numaralı defterde tespit edilen zaviye *mukarrer bi-hüküm-i şerif* ifadesiyle kaydedilmiştir. Bu dönem Sırçalı köyü ahalisinden ayrı kaydedilen Şeyh Polad zaviyesinin 2 neferinden biri zaviye şeyhi Abdullah oğlu Hoşkadem'dir. Zaviye şeyhi ile oğlu Hasan'ın çift olarak yazıldığı zaviye hakkında başka bilgi verilmemiştir.²⁴¹³ 1519 yılında ise nefer sayısı değişmeyen zaviyede zaviyedar olarak Hoşkadem'in oğlu Hasan görev yapmaktadır. Zaviyedeki diğer kişi de onun oğlu Pirhan'dır. 1519 yılında önceki dönemden farklı olarak zaviyenin 380 akçe hâsıla sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu geliri nereden elde ettiği belirtilmemiştir.²⁴¹⁴ 1530 yılında hâsılı değişmeyen zaviyenin ayrıca 380 akçe de malikâne hâsılına sahip olduğu yazılmıştır. 2 zaviyedarı bulunan zaviyede görevli başka kişi yoktur.²⁴¹⁵ 16. yüzyılın ikinci yarısında da zaviyenin hala Hasan veled-i Hoşkadem tasarrufunda olduğu görülmektedir. Zaviyenin geliri artmış ve hâsılı 655 akçeye çıkmıştır.²⁴¹⁶

5.47. Tatlucuk Zaviyesi

16. yüzyılın ikinci yarısında Sivas'ta kurulan zaviyelerden biri de Tatlucuk zaviyesidir. Zaviye bulunduğu köyün adı ile anılmakta olup *memerr-i nas* da yani işlek yol ağı üzerinde kurulmuştur. Ayrıca vakıf defterinde zaviyenin *mugayir-i havas ve 'avamdan* olduğu belirtilmektedir. Tatlucuk köyünün malikânesinin tamamı zaviyeye vakfedilmiş olup 1576 yılında buradan 2.400 akçe gelir elde edilmiştir. Zaviyenin meşihatlık ciheti günlük 1 akçe olup mütevellî lazım olmamasına rağmen Hüseyin bin Mahmud adlı kişi mütevellî tayin olmuş, tevliyet içinde 1 akçe ücret ödenmiştir.²⁴¹⁷

²⁴¹² Yüksel, 1995, s. 243.

²⁴¹³ BOA TD, nr. 19, s. 222b.

²⁴¹⁴ BOA TD, nr. 79, s. 333.

²⁴¹⁵ BOA TD, nr. 387, s. 478.

²⁴¹⁶ KKA TD, nr. 12, v. 121b- 122a; KKA TD, nr. 583, v. 69b.

²⁴¹⁷ KKA TD, nr. 583, v. 11b.

5.48. Teslim Abdal zaviyesi

Teslim Abdal zaviyesi Mecid-özü kazasına tabi Teslim köyünde kurulmuştur. Zaviyenin kurucusu Teslim Abdal'ın türbesi de bu köydedir.²⁴¹⁸ Teslim Abdal, 16. yüzyılın başlarında hayatta olup Tursun Abdal'ın oğludur. Zaviyesini de muhtemelen yüzyılın ilk çeyreğinde kurmuş olmalıdır. 1519 tarihli tahrir defterinde Teslim Abdal zaviyesinden bahsedilmektedir. Zaviyenin meşihatı da padişah hükmü ile Tursun Abdal veled-i Teslim Abdal tasarrufundadır. 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar da görevini sürdürmüştür. 1519 yılında Uşacıklar adlı yerleşim yerinde tahrir olan neferlerden Tursun veled-i Emir Ali adlı kişi dikkat çekmektedir. Yine 1576 tarihinde Uşacıklar köyünde yaşayan Ali Baba veled-i Teslim ve kardeşi Müslim bize zaviyenin banisi teslim Abdal'ın ailesinin bu köyde yaşadığını düşündürmektedir. Nitekim köyde bulunan bir zeminin Ali Baba ve Müslim'in tasarrufunda olması da bunu desteklemektedir. Burada Teslim köyünden de bahsetmekte fayda var. 16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında Teslim köyüne rastlanmamaktadır. Fakat yukarıda da bahsedildiği üzere Teslim Abdal'ın soyundan gelenlerin Uşacıklar köyünde tespit edilmeleri buranın sonradan Teslim köyü olarak anılmaya başlandığını düşündürmektedir. Ya da birbirine çok yakın iki yerleşim yeri olmalıdır.²⁴¹⁹ Çünkü 1745 yılına ait bir kayıta Teslim Abdal ve Uşacıklar mezralarının Teslim köyünde olduğu ve gelirinin yolcuların ihtiyaçları için zaviye tasarrufunda bulunduğu belirtilmiştir.²⁴²⁰

Mecid-özü kazasına tabi Uşacıklar köyünün hem malikâne hem de divani hissesi Teslim Abdal zaviyesine vakfedilmiştir. Ayrıca Uşacıklar köyünde bulunan 20 müdlük bir zeminin de Teslim Abdal'ın oğlu Ali Baba ve kardeşi Müslim'in tasarrufundadır. Böylece Teslim Abdal zaviyesi 16. yüzyılın ikinci yarısında Uşacıklar köyünün 2.190 akçelik hâsılının tamamına sahip olmuştur.²⁴²¹

²⁴¹⁸ Küçükdağ-Değerli-Şahin tarafından Vesaik-i Bektaşiyân'a göre hazırlanan bir çalışmada Teslim Abdal'ın 17. yüzyılda yaşamış bir şair olduğundan bahsedilmektedir. 1530 yılı muhasebe defteri ile Evliya Çelebi'nin Teslim Abdal ve zaviyesinden bahsetmemesi gerekçesi ile bunun doru olduğunu tasdik etmeye çalışmışlardır. Bahsi geçen kaynaklarda Teslim Abdal hakkında bilgi bulunmamakla birlikte elimizde bulunan 1519 tarihli tahrir defterinde zaviye ve kurucusu Teslim Abdal'dan bahsedilmektedir. Bu nedenle Teslim Abdal'ın 17. yüzyılda yaşadığı bilinen şair Teslim Abdal ile aynı kişi olmadığı anlaşılmaktadır. Bkz. Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 135.

²⁴¹⁹ Uşacıklar 1519 yılı tahririnde mezra olarak kaydedilmişken 1576 yılında köy statüsüne kavuşmuştur. BOA TD, nr. 79, s. 330; KKA TD, nr. 12, v. 125b; KKA TD, nr. 583, v. 68b.

²⁴²⁰ Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 135.

²⁴²¹ KKA TD, nr. 12, v. 125b; KKA TD, nr. 583, v. 68b; EV. d. 14139, s. 1.

Zaviyenin 19. yüzyılda faal olduğu bilinmektedir. 1826 yılından sonra zaviye şeyhi “ehl-i sünnet” olduğu gerekçesi ile görevini sürdürmeye devam etmiştir.²⁴²²

5.49. Tokmak Zaviyesi

Sivas merkezde kurulan zaviyelerdendir. 1455 yılında *hankah-ı Tokmak* olarak bahsi geçen zaviyenin şeyhi Davud Serrac(?) adlı bir derviştir. 1485 tarihli tahrir defterinde bahsi geçmemektedir. 16. yüzyıl tahrir defterlerinde ise yalnızca *zaviye-i Tokmak* olarak adı yazılmıştır. Zaviye ile birlikte Sivas'ta Tokmak adında bir de mahalle bulunmaktadır. Muhtemelen zaviye etrafında şekillenmiş mahallelerden biridir. 1455 yılında Mescid-i Tokmak olarak anılan mahallede 12 nefer nüfusu kaydedilmiştir. 1520 yılında bir imam ve hatip bulunan mahallenin nüfusu 17 neferdir. 16. yüzyılın ortalarında 41 nefer kaydedilen mahallede imam, hatip ve müezzin ile birlikte bir de zaviyedar olduğu anlaşılmaktadır. Mehmed Çelebi veled-i Emrullah Çelebi adındaki bu nefer muhtemelen Tokmak zaviyesinin zaviyedarıdır. Mahallede bu dönem 5 tane de sipahi yaşamaktadır. 1572 yılında nüfusu 21 neferden oluşan Tokmak mahallesinde bu defa Ahi Ali zaviyesinin mütevellisine de rastlanmaktadır. Tokmak zaviyesinin türbehan ve ferraşı ile mütevellisi de Tokmak mahallesinde kayıt altına alınmıştır. Buna göre Osman müteveli, Ebubekir ferraş, Ömer adlı nefer ise türbehan olarak görev yapmaktadır.²⁴²³

5.50. Yakaviran Zaviyesi

Sivas'a tabi Yakaviran mezrasında 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. Zaviye mezranın adı ile anılmakta olup Yakaviran mezrasının malikâne geliri zaviyeye vakfedilmiştir. Vakıfnamesi bulunmayan zaviye 1576 yılında 720 akçe gelire sahiptir. Gelirin günlük 1 akçesi meşihatlık cihetine kalanı da zaviyenin ayende ve revende masrafına aittir. Zaviye şeyhi Yahya adında bir derviş olup elinde berat bulunmaktadır.²⁴²⁴

²⁴²² Maden, 2010, s. 137.

²⁴²³ BOA TD, nr. 2, s. 469, 479; BOA TD, nr. 79, s. 508, 511; BOA TD, nr. 387, s. 495, 497; BOA TD, nr. 287, s. 335, 339; KKA TD, nr. 14, v. 19b, 21a; KKA TD, nr. 583, v. 13a.

²⁴²⁴ KKA TD, nr. 583, v. 12a.

6. Karahisar-ı Şarki Sancağı

6.1. Abdulkerim Zaviyesi

Koyulhisar kazasında kurulmuştur. 1485 yılında kurucusu Abdülkerim'in uhdesinde olan zaviye 15. yüzyılın ortalarında kurulmuş olmalıdır. 1613 yılında zaviyenin meşihatı zaviye kurucusu Abdulkerim'in torunlarının uhdesindedir. Koyulhisar kazasına tabi Bağcı köyünde bulunan bir çiftlik yer olan bir mezra Abdülkerim zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 yılında mezranın hâsılı 710 iken 1613 yılında 1.820 akçeye çıkmıştır. Ayrıca 1613 yılında mezra ile birlikte Bağcı köyüne tabi Hüdad adlı bir de zeminin zaviye vakıfları arasında yer aldığı görülmektedir.²⁴²⁵

6.2. Abdal Misafir zaviyesi

İskefsir nahiyesine tabi Meneni köyünde Abdal Misafir tarafından kurulmuştur. 1547 yılında zaviye meşihatı *ber-vech-i iştirak* üzere Yakub, Mustafa, Ali, Pir Dede, Latif, Salur, Mehmed, Emrullah ebna-i Ali, Pir Mehmed veled-i Nasrullah tasarrufundadır. Elllerinde beratları vardır. Bu tarihte Meneni köyünde *zaviyedarzadegân* ifadesiyle kayıtlı 3 nefer vardır. Meneni köyünün divani geliri Abdal Misafir zaviyesine vakfedilmiştir. 1530 tarihli muhasebe defterinde Meneni köyü kayıtlı iken zaviyeye dair bir bilgi yoktur. 1547 yılında zaviye Meneni köyünden 2.000 akçe gelir elde etmiştir.²⁴²⁶

6.3. Abdullah Halife Zaviyesi

Abdullah Halife zaviyesi 15. yüzyıl tahrir defterlerinde Niyabet-i Hafsamana'ya tabi Karagöz köyünde tespit edilmektedir. İki baştan zaviyeye vakfedilen Karagöz köyünde 1455 yılında 26 neferden 16'sı Abdullah Halife zaviyesinin hizmetkârları olarak yazılmışlardır. Bu kişilerin zaviyede hangi görevlerde buldukları belli değildir. 1485 yılında ise sayıları artmış 23 nefer zaviye hizmetkârı kaydedilmiştir. Ayrıca köyde 9 nefer daha bulunmakta olup bunlardan biri Abdullah Halife'nin oğlu Sadreddin diğeri kardeşi Cüneyd'dir. Bu bağlamda Şeyh Abdullah köyünün zaviye kurucusu ve ailesinin burada yerleşmesinden sonra zaviye etrafında şekillenmiş bir köy olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sonraki dönemlerde Abdullah Halife olarak anılan zaviye kurucusunun

²⁴²⁵ BOA TD, nr. 37, s. 806; BOA TD, nr. 387, s. 573; KKA TD, nr. 174, v. 121b.

²⁴²⁶ BOA TD, nr. 387, s. 626; BOA TD, nr. 255, s. 233-234.

1455 yılında Abdullah Fakih olarak da bilindiği anlaşılmaktadır. 1547 yılında Abdullah Halife zaviyedar olarak yazılmış olmakla birlikte bu dönemde hayatta olması pek mümkün görünmemektedir. Muhtemelen çocuklarından biri onun adını yaşatmaktadır. Bu dönem köyün 16 nefer nüfusuna karşılık zaviye hizmetkârlarının sayısı 7 neferdir. Tahrir defterlerinde Karagöz köyü Abdullah Halife'nin tımarı olarak geçmektedir. 15. yüzyılda zaviyenin iki baştan gelirinin vakfedildiği Karagöz köyünden ne kadar gelire sahip olduğu belli değildir. 16. yüzyılın ilk yarısında ise 1.500 akçe gelir hâsıl edilmiştir. 1547 yılı tahririne göre zaviyenin geliri artmış köyden 2.178 akçe hâsıl elde edilmiştir.²⁴²⁷

6.4.Ahmed Samud Zaviyesi

Ahmed Samud zaviyesi Karahisar-ı Şarki sancağında Koylu Hisar kazasına tabi Baş Ağzı köyündedir. Tahrir defterlerinde *vakf-ı zaviye-i Ahmed Samid/Ahmed Samud ez kâbel-i Süleyman Bey* olarak kayıtlıdır. 1530 yılında zaviyenin şeyhi Bekir adlı bir dervişin tasarrufundadır. Zaviyeye Süleyman Bey tarafından Milas nahiyesine tabi Baş Ağzı köyünün malikâne geliri vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviyenin geliri 650 akçedir.²⁴²⁸

6.5.Behlül Zaviyesi

Behlül zaviyesi 16. yüzyılda Karahisar-ı Şarki sancağına tabi Su Şehri nahiyesinde tespit edilmektedir.²⁴²⁹ Zaviye Su Şehri nahiyesine tabi Baro köyünde Baba İlyas Horasani'nin akrabası olduğu bilinen Şeyh Behlül b. Hüseyin el-Horasanî tarafından kurulmuştur. Vefaiyye tarikatının önemli temsilcilerinden Şeyh Merzuban, Çoban Baba, Şeyh Çoban ile birlikte muhtemelen 13. yüzyılın sonlarında Anadolu'ya gelmiş Su Şehrine yerleşmiştir. Diğerleri gibi Şeyh Behlül'de zaviyesini göç yolu üzerinde yer alan Baro köyünde kurmuştur. Selçuklular zamanında kurulan bu zaviye de *dârü'z-zâkirîn* olarak adlandırılmıştır.²⁴³⁰

²⁴²⁷ BOA TD, nr. 37, s. 54; BOA TD, nr. 387, s. 611; BOA TD, nr. 255, s. 296-297; Yediyıldız, 1985, s. 62; Yediyıldız-Üstün, 1992, s. 122-123.

²⁴²⁸ BOA TD, nr. 37, s. 27-28; BOA TD, nr. 387, s. 567; BOA TD, nr. 255, s. 261; BOA TD, nr. 169, v. 180b; Yediyıldız, 1985, s. 32-33; Yediyıldız-Üstün, 1992, s. 333-334.

²⁴²⁹ BOA TD, nr. 37, s. 865; BOA TD, nr. 255, s. 148; BOA TD, nr. 478, s. 247; BOA TD, nr. 482, s. 234; BOA TD, nr. 387, s. 596; KKA TD, nr. 174, v. 108b.

²⁴³⁰ Zaviye müstakil olarak Hasan Yüksel tarafından çalışılmıştır. Bkz. Hasan Yüksel, "Bir Baba-i (Vefai) Şeyhi Zaviyesi (Şeyh Behlül Baba)", *Osmanlı Araştırmaları*, S. XXI, İstanbul, 2021, s.

15. ve 16. yüzyıl tahrir defterlerinde *zaviye-i Behlül* olarak geçmektedir. Behlül-i Semerkandi olarak da bilinen zaviye Bektaşî tekkelerindedir.²⁴³¹

1485 yılında zaviyenin Behlül Fakih uhdesinde olduğu belirtilmiştir. Zaviye kurucusu Şeyh Behlül'ün adının soyundan gelenler tarafından yaşatıldığı anlaşılmaktadır. 1530 yılı muhasebe defterinde *zaviye-i Behlül ma' Derviş Şeyh Ahmed veled-i Şehabeddin* olarak bahsi geçmektedir.²⁴³² 1547 yılında zaviye Pir Mehmed veled-i Mevlana Ahmed tasarrufundadır.²⁴³³ 1569 yılında ise zaviye *berat-ı hümayun* ile Mevlana Budak'ın tasarrufuna geçmiştir.²⁴³⁴ 17. yüzyılın başlarına kadar görevini sürdürmüştür. Nitekim 1613 yılında meşihatlık Mevlana Budak'tan Şeyh Mehmed'e tevcih edilmiştir.²⁴³⁵

15. yüzyılın ikinci yarısında ve 16. yüzyılın ilk yarısında Baro köyünde nüfus bulunmamaktadır. Köyün hariçten ekildiği belirtilmiştir.²⁴³⁶ Buna karşılık 16. yüzyılın ortalarında nispeten kalabalık bir nüfusu barındıran Baro köyünde 1547 yılında 23 nefer kaydedilmiştir. Köyde kayıtlı neferlerden birinin adının Behlül olması dışında içinde barındırdığı nüfusun zaviye ile bağlantısı anlaşılmamaktadır. Fakat 16. yüzyılın ikinci yarısında nüfusu artmaya devam eden Baro köyünde *nöker-zadegân* oldukları belirtilen 4 nefer yazılmıştır. Hızır veled-i Han Kulu bin Şeyh Ahmed, Yusuf veled-i o, İlyas veled-i Han Kulu bin Şeyh Ahmed ile birlikte zaviyedar ve nâzır olduğu belirtilen Hüseyin veled-i Pir Ali Baro köyündeki 66 neferden ayrı yazılmıştır. Fakat bu 66 neferin içinde yer alan Şehabeddin veled-i İskender adlı bir kişi zaviyedarzade olarak kaydedilmiştir. Neden nöker-zadeler içinde değil de köyün nüfusu ile birlikte kaydedildiği ise anlaşılmamaktadır. Bir önceki tahrirde de köy ahalisi içinde adı geçen Şehabeddin veled-i İskender muhtemelen sonradan zaviyeye intisap etmiş olmalıdır.²⁴³⁷

Tahrir defterlerinde zaviye mensubu olduğunu düşündüğümüz kişilerin *nöker-zadegân* olarak belirtilmeleri ise dikkat çekicidir. Sözlükte “hizmetkâr, yardımcı, kul, arkadaş” gibi anlamlara gelen “nöker” kelimesi burada muhtemelen zaviyedeki dervişleri ya da Şeyh Behlül'ün soyundan gelenleri ifade

97-107; Ayrıca bkz. Turan, 1980, s. 145; Yüksel, 1995, s. 237-238; Gülten, 2014, s. 100; Şahin, 2014, s. 46; Kucur, 1993, s. 58-59.

²⁴³¹ Faroqhi, 2017, s. 209.

²⁴³² BOA TD, nr. 387, s. 596.

²⁴³³ BOA TD, nr. 255, s. 148.

²⁴³⁴ BOA TD, nr. 478, s. 247; BOA TD, nr. 482, s. 234.

²⁴³⁵ KKA TD, nr. 174, v. 108b.

²⁴³⁶ BOA TD, nr. 37, s. 865; BOA TD, nr. 387, s. 596.

²⁴³⁷ BOA TD, nr. 255, s. 148; BOA TD, nr. 478, s. 247; BOA TD, nr. 482, s. 234.

etmektedir.²⁴³⁸ 17. yüzyılda ise nöker-zade ifadesine rastlanmamaktadır. Nüfusunun azalamaya başladığı anlaşılan Baro köyünde 23 neferden 4'ü “şeyh-zade” olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda Pir veled-i Nasuh Şeyh, Kebir veled-i Veli Şeyh, Mehmed veled-i Ahmed Şeyh ve Hızır veled-i İsa Şeyh muhtemelen zaviye kurucusu Şeyh Behlül'ün ya da zaviyede şeyhlik yapmış olanların soyundan gelmişlerdir.²⁴³⁹

III. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Baro köyü 1274'de zaviyeye vakfedilmiştir.²⁴⁴⁰ 1485 yılında hariçten ekildiği belirtilen ve 800 akçe hâsılı bulunan Baro köyünün 1530 yılında ki hâsılı 820 akçedir.²⁴⁴¹ 16. yüzyılın ortalarında zaviyenin Baro köyünden elde ettiği geliri 1.681 akçeye çıkmıştır. Buğday, arpa, keten, bostan gibi ziraa ürünlerin yetiştirildiği köyün gelirinin yüzyılın ikinci yarısında bir hayli arttığı ve 1569 yılında 3.000 akçe olduğu tespit edilmektedir.²⁴⁴² 17. yüzyılın başlarında zaviyenin baro köyündeki hâsılı değişmemiş 3.000 akçe gelir almaya devam etmiştir. Ayrıca köyde piyaz ve dut gibi ürünlerinde yetiştirmeye başlandığı anlaşılmaktadır.²⁴⁴³

6.6. Buğra Baba / Buğra Paşa Zaviyesi

Buğra Baba zaviyesi Gevezid nahiyesine tabi Kızılca Viran köyündedir. Zaviyeye Kızılca Viran köyü iki baştan vakfedilmiş olup 1530 yılında 860 akçe hâsıl yazılmıştır. Ayrıca Güdül nahiyesine tabi Saraycık ma' mezra-i Naib Çiftliği de iki baştan Buğra Baba zaviyesine vakfedilmiştir. 1485 yılında zaviyenin hâsılı 1.200 akçedir. 1530 yılı tahririnde Buğra Paşa olarak anılan zaviye, Naib Çiftliği'nden yine 1.200 akçe hâsıl elde etmiştir.²⁴⁴⁴

6.7. Çitak Abdal Zaviyesi

Gevezid nahiyesine tabi Çitak Abdal Çiftliği'nde kurulmuştur. İki müdlük yer olan çiftliğin malikâne hâsılı zaviyeye vakfedilmiş olup 100 akçe gelir elde edilmiştir.²⁴⁴⁵

²⁴³⁸ Zerrin Günel, “Nöker”, *DİA*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 216-217.

²⁴³⁹ KKA TD, nr. 174, v. 108b.

²⁴⁴⁰ Turan, 1980, s. 145; Kucur, 1993, s. 58-59.

²⁴⁴¹ BOA TD, nr. 37, s. 865; BOA TD, nr. 387, s. 596.

²⁴⁴² BOA TD, nr. 255, s. 148; BOA TD, nr. 478, s. 247; BOA TD, nr. 482, s. 234.

²⁴⁴³ KKA TD, nr. 174, v. 108b.

²⁴⁴⁴ BOA TD, nr. 37, s. 838; BOA TD, nr. 387, s. 596.

²⁴⁴⁵ BOA TD, nr. 37, s. 841-842; BOA TD, nr. 387, s. 596; KKA TD, nr. 174, v. 74b.

6.8.Çoban Emre Zaviyesi

Su Şehri nahiyesine tabi Çoban Emre köyünde kurulmuştur. Zaviye kurucusunun adıyla anılmakta olup bulunduğu köyde de adı yaşatılmıştır.²⁴⁴⁶ Tahrir defterlerinde Çoban zaviyesi olarak da kayıtlıdır. 1530 tarihli TD 387 numaralı defterde kaydına rastlanmayan zaviyeye dair elimizdeki en eski bilgi 1547 tarihli TD 255 numaralı defterdedir. Buradaki kayda göre zaviye eskiden beri var olmasına rağmen *defteri 'atikde ve cedidde mukayyed değil* imiş. 1547 yılında Çoban Emre köyünde imam, müezzin ile birlikte 3 nefer kayıtlı olup ayrıca *evlad-ı Çoban Emre* ifadesiyle 2 nefer daha yazılmıştır. Zaviyenin meşihati bu tarihte Pir Hasan veled-i Ahmed'dir. Çoban Emre'nin evladının da yaşadığı köyün hâsılı ise 765 akçedir. Zaviye 1569 yılında hala Pir Hasan idaresindedir. Köyün hâsılı 1569 yılında 1.027 akçeye çıkmış 1613 yılında da değişmemiştir. 1613 yılında Çoban Emre zaviyesi Pir Hasan evladı Derviş Ahmed'in tasarrufundadır.²⁴⁴⁷

6.9.Çomaklı Baba Zaviyesi

Çomaklı Baba zaviyesi tahrir defterlerine göre Karahisar-ı Şarki sancağına tabi Gevezid nahiyesinde İsril köyünde 15. yüzyılda kurulmuştur. 1485 yılında İsril köyünde kayıtlı 8 neferin de abdal olarak anılması köyün zaviye etrafında şekillenmiş bir yerleşim yeri olduğunu düşündürmektedir. Nahiyeye tabi İsril köyü zaviyeye vakfedilmiştir. Köyde bulunan Ahi Mehmed Çiftliği ise zaviye ile müşterek olarak tasarruf olunmaktadır. 1485 yılında hâsılı 700 akçedir. 1613 yılında köyün hâsılı 2.800 akçeye çıkmıştır.²⁴⁴⁸ Bektaşî zaviyelerinden olan bu yapı 1826 yılında kapatılmamıştır. Herhangi bir eşya kaydı olmayan zaviyenin yalnızca türbesinin kaldığı düşünülmektedir. 1829 yılında zaviye hakkında bilgi alınmak istenmiş fakat kayıtları kaybolduğu için bilgi verilmemiştir. 1831 yılında zaviyedarlık 7 kişiye tahsis edilmiştir.²⁴⁴⁹

²⁴⁴⁶ Zaviye ile ilgili bir çalışmada Su Şehri nahiyesinde Bahaeedin köyünde olduğu bilgisi verilmektedir. Fakat tahrir defterlerinde zaviye Su Şehri nahiyesine tabi Çoban Emre köyünde kayıtlıdır. Ayrıca Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 118.

²⁴⁴⁷ BOA TD, nr. 255, s. 144; BOA TD, nr. 478, s. 240; KKA TD, nr. 174, v. 105b.

²⁴⁴⁸ BOA TD, nr. 478, s. 154; BOA TD, nr. 482, s. 141; KKA TD, nr. 174, v. 71b.

²⁴⁴⁹ Maden, 2010, s. 137-138.

6.10. Hasan Baba Zaviyesi

Hasan Baba zaviyesine ilk olarak 1547 yılı tahrir defterinde rastlanmaktadır. Zaviye Akşehir-abad'a tabi Aramşa köyünün malikâne hissesini tasarruf etmektedir. Bu dönem nüfus bulunmayan köyde 1569 tarihinde kayıtlı 7 neferden birinin zaviyedar olarak yazılması Hasan Baba zaviyesinin bu köyde olduğunu düşündürmektedir. 1547 yılında zaviyenin şeyhi İsa veled-i Dünder Baba'dır. 1569 yılında ise meşihatlık Musa, İsa, Ali ve Yusuf tarafından müşterek olarak yürütülmektedir. Köyde yaşayan Abidin veled-i Ali zaviyedar olarak görev yapmakta iken Receb veled-i Hamit imamdır. 1576 yılında zaviyenin meşihatlığı Dünder, Ebubekir ve Bayram tarafından *ber-vech-i iştirak* üzere yürütülmektedir. Aramşa köyünde yaşayan 4 nefer de muhtemelen Hasan Baba zaviyesinin dervişleridir. Nitekim neferlerden biri Şeyh Dünder'ın oğlu diğeri de Yusuf şeyhin oğludur. Hasan Baba zaviyesi Aramşa köyündeki malikâne gelirinden 1547 yılında 540 akçe hâsıl elde etmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında malikâne hâsılı 450 akçeye düşmüştür.²⁴⁵⁰

6.11. Hasan Şeyh Zaviyesi

Hasan Şeyh'in türbe ve camisi bugün Şebinkarahisar'ın Hasanşeyh köyünde yer almaktadır.²⁴⁵¹ Köy muhtemelen sonradan burada bulunan Hasan Şeyh zaviyesinden ötürü zaviyenin kurucusunun adıyla anılmaktadır. Nitekim Osmanlı döneminde Karahisar-ı Şarki kazasına tabi Melense köyünün Hasan Şeyh evladının uhdesinde olduğu belirtilmektedir.²⁴⁵² Bu bağlamda Melense köyü muhtemelen sonradan Hasanşeyh köyü olarak anılmaya başlanmıştır.

1485 yılında Şeyh Hasan evladının uhdesinde bulunan Melense köyünde 9 nefer nüfus bulunmaktadır. Bahsi geçen nüfus muhtemelen Hasan Şeyh evladından olanlardır. Öyle ki 16. yüzyılda zaviye şeyhi olan Mehmed Şeyh 1485 yılında Melense köyünde yaşayan Şeyh Nasrullah'ın oğlu olmalıdır.²⁴⁵³ Köyün

²⁴⁵⁰ BOA TD, nr. 255, s. 120; BOA TD, nr. 478, s. 205, BOA TD, nr. 482, s. 192; KKA TD, nr. 174, v. 92a.

²⁴⁵¹ Hasan Şeyh Zaviyesi hakkında ayrıca bkz. Harun Bostancı, *Osmanlı Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesinde Kurulan Tekke ve Zaviyeler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007, s. 152-154; Fatsa, 2017, s. 82-96.

²⁴⁵² BOA TD, nr. 37, s. 835; BOA TD, nr. 387, s. 596; BOA TD, nr. 255, s. 83; BOA TD, nr. 478, s. 146-147; BOA TD, nr. 482, s. 133-134; KKA TD, nr. 174, v. 67a.

²⁴⁵³ Bahsi geçen kişiler Şeyh Nasrullah, Şeyh Hamza, Derviş Ali, Bulduk, Kasım veled-i Mehmed, Mehmed veled-i Şeyh Ahmed, Tur Ali veled-i Şeyh Murad, İbrahim veled-i Nazır, Hamza veled-i Pir Ali'dir. BOA TD, nr. 37, s. 835.

nüfusu 1530 yılında nefer sayısı 10 kişi olmuştur. Bunlardan 8'i hane olarak yazılmışken biri mücerred bir kişi de imamdır.²⁴⁵⁴ 1547 yılında Hasan Şeyh zaviyesinin şeyhi Melense köyünü tasarruf hakkına da sahip olan Mehmed Şeyh veled-i Nasrullah'tır. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise 25 nefer nüfusu bulunan köydeki zaviyenin maşihatlığını Derviş Seydi Ahmed yürütmektedir.²⁴⁵⁵ Melense köyü dışında Hasan Şeyh evladının yaşadığı yerlerden bir diğeri de Melense nahiyesine tabi Kiliç köyüdür. Tahrir defterlerinde Kiliç köyünde *an evlad-ı Hasan Şeyh el-mezbur, ziraat ettikleri yerin resmin ve behresin virür* ifadesinin altında 1547 yılında 4 nefer nüfus yazılmıştır. 1569 yılında ise Şeyh Hasan evladından olanların sayısı 17 neferdir. Fakat 1576 yılında Hasan Şeyh evladından olanların sayısının bir hayli azaldığı ve 4 nefer olduğu görülür. Kiliç köyündeki gelirin tasarruf hakkı da zaviye şeyhi Hasan Şeyh evladından Mehmed Şeyh'tedir. Hasan Şeyh evladından olanlar ziraat ettikleri yerlerin karşılığında *resmin ve behresin* vermişlerdir.²⁴⁵⁶

Hasan Şeyh zaviyesinin iki baştan gelirini tasarruf ettiği Bükün köyünün demografik durumundaki değişim dikkat çekmektedir. Köyün nüfusu tahrir defterlerinde Müslüman ve Gayrimüslim olarak iki ayrı grup halinde kaydedilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar köyde Gayr-i Müslim nüfusun oranı Müslüman nüfusa oranla daha fazladır. 16. yüzyılın ilk yarısında 44 nefer nüfusu bulunan köyün yalnızca 6 nefer nüfusu Müslümanlardan oluşmaktadır. 1569 yılında ise 25 nefer Müslüman nüfusu bulunan köyün 41 nefer Gebran nüfusa sahip olduğu görülmektedir. 1576 yılında köydeki bu durumun tersine dönmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 55 nefer Müslüman nüfusa karşılık Gebran nüfusun 15 nefere düştüğü görülmektedir. Köyde çok kısa sürede gerçekleşen bu demografik değişim muhtemelen zaviyenin de etkisiyle gerçekleşen ihtida hareketlerinden ileri gelmektedir.²⁴⁵⁷

Karahisar-ı Şarki kazasına tabi Melense ve Eliğe nahiyelerinden bazı yerler Hasan Şeyh zaviyesine vakfedilmiştir. 1485 ve 1530 yılında zaviye yalnızca Melense köyünü iki baştan tasarruf etmektedir. Köyden 1485 yılında 1.100 akçe,

²⁴⁵⁴ BOA TD, nr. 387, s. 596.

²⁴⁵⁵ BOA TD, nr. 255, s. 83; BOA TD, nr. 478, s. 146-147; BOA TD, nr. 482, s. 133-134; KKA TD, nr. 174, v. 67a.

²⁴⁵⁶ BOA TD, nr. 255, s. 86; BOA TD, nr. 478, s. 150; BOA TD, nr. 482, s. 137; KKA TD, nr. 174, v. 68b-69a.

²⁴⁵⁷ BOA TD, nr. 482, s. 137-138; KKA TD, nr. 174, v. 69a.

1530 yılında 950 akçe hâsıl elde edilmiştir.²⁴⁵⁸ 1547 yılında 974 akçe hâsıl elde eden zaviyenin 16. yüzyılın ikinci yarısında hâsılı yaklaşık iki katına çıkmış 1.814 akçe olmuştur.²⁴⁵⁹ 1485 ve 1530 yılında başka vakıf akarı bulunmayan zaviyenin vakıf akarlarının 16. yüzyılın ortalarında arttığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1547 yılından itibaren Melense nahiyesine tabi Kiliç ve Bükün köyleri de zaviyeye ait vakıflar arasındadır. Kiliç köyünün malikâne hissesi Şeyh Süleyman zaviyesi ile Hasan Şeyh zaviyesi arasında paylaştırılmıştır. Buna göre Hasan Şeyh zaviyesi Kiliç köyünün malikânesinin yarısı ile ayrıca divani hissesinin tamamını tasarruf etmektedir. Köyün gelirinin büyük bir kısmını elinde bulunduran zaviyenin Kiliç köyündeki hâsılı 1547 yılında 785 akçe iken 1569 yılında 2.997 akçeye çıkmıştır. Bükün köyünü iki baştan tasarruf eden zaviyenin buradan elde ettiği gelir ise 1547 yılında 2.295 akçe iken 16. yüzyılın ikinci yarısında 8.042 akçeye çıkmıştır. Köyün tasarrufu Hasan Şeyh evladından önce Mehmed Şeyh sonra ise Derviş Seydi Ahmed'e aittir.²⁴⁶⁰

Melense nahiyesi dışında Eliğe nahiyesinden de bazı yerlerin 16. yüzyılda zaviye vakıfları arasında yer aldığı tespit edilmektedir. Buna göre Eliğe köyünde bulunan 2 kıta bağ Hasan Şeyh zaviyesine vakfedilmiştir. Bahsi geçen bağ Hasan Şeyh evladından Mehmed Şeyh'in tasarrufundadır. Bağdan elde edilen hâsıl ise 1547 yılında 10 akçe iken 1569 yılında 25 akçe olmuştur. Nahiyeye tabi Bırhna köyünde bulunan Tursun İnce ve Arab adı verilen bağlar da Mehmed Şeyh'in tasarrufundadır. Mehmed Şeyh bu bağlardan ise 16. yüzyıl boyunca 10 akçe hâsıl elde etmiştir.²⁴⁶¹

6.12. Hozman Bala Köyü Zaviyesi (?)

Karahisar-ı Şarki kazasında Şiryan nahiyesine tabi Hozman Bala köyünde muhtemelen 16. yüzyılın ilk yarısında bir zaviye kurulmuştur. 1530 yılı muhasebe defterinde rastlanmayan Hozman Bala 1547 yılında mezra olarak tahrir olmuştur. Zaviye ile ilgili ilk bilgilerimiz de *mezra-i Hozman Bala der tasarruf zaviye-i bermuceb-i 'atik haliya meşihat derdest-i Hüdevirdi veled-i Kuşi şeyh ba-berat-ı*

²⁴⁵⁸ BOA TD, nr. 37, s. 835; BOA TD, nr. 387, s. 596.

²⁴⁵⁹ BOA TD, nr. 255, s. 83; BOA TD, nr. 478, s. 146-147; BOA TD, nr. 482, s. 133-134; KKA TD, nr. 174, v. 67a.

²⁴⁶⁰ BOA TD, nr. 255, s. 86; BOA TD, nr. 478, s. 146-147, 150-151; BOA TD, nr. 482, s. 133-134, 137-138; KKA TD, nr. 174, v. 68b-69a.

²⁴⁶¹ BOA TD, nr. 225, s. 65-66; BOA TD, nr. 478, 118-119, 119-120; BOA TD, nr. 482, s. 105-106, 106-107; KKA TD, nr. 174, v. 54a.

Sultani ifadesiyle 1547 yılı tahririne dayanmaktadır. Mezrada Yusuf veled-i Yakub adında bir nefer kaydedilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında köy olarak tahrir olan Hozman Bala'nın nüfusu *zaviyedarzadegan* başlığı altında yazılmıştır. Bu bağlamda köyde bulunan 7 neferin de zaviyedar ailesinden olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bahsi geçen bu kişilerden biri de zaviye şeyhi Hüdavirdi veled-i Kuşi'dir. Zaviyedarzade Yusuf veled-i Yakub ile Mahmud veled-i Pir Kulu bennak resmi olarak 36 akçe vergi ödemişlerdir. 1576 yılında köyün nüfusu azalmış olup yalnızca 3 nefer *zaviyedarzadegan* yazılmıştır. Hozman köyünde zaviyedar ailesi dışında kimsenin yaşamadığı ve nüfus kaybettiği anlaşılmaktadır. 1576 yılında zaviye şeyhliği ise Bekir veled-i Hüdavirdi, Osman veled-i Hüdavirdi, Ali veled-i Abidin ve Hüdavirdi veled-i Bekir tasarrufundadır. Zaviyenin Hozman Bala köyü dışında vakıf akarı bulunmamaktadır. 1547 yılında biri zaviye diğeri de Turak adında bir sipahinin tasarrufunda olan iki zemin ile mezranın toplam hâsılı 1.100 akçedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında 1.200 akçe hâsıl elde edilen köyde buğday, arpa, bostan ve az da olsa arı kovani yetiştirilmektedir. Köyde bulunan zeminlerden biri önceden olduğu gibi zaviye tasarrufunda olup Turak zemini ise zaviye şeyhi Hüdavirdi'nin tasarrufuna geçmiştir.²⁴⁶²

6.13. Hülün Köyü Zaviyesi (?)

Karahisar-ı Şarki kazasında Suşehri nahiyesine tabi Hülün köyünde tahrir defterlerine göre bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin adı kaynaklarda belirtilmemiş olup *karye-i Hülün vakf-ı zaviye* ifadesiyle Hülün köyünün zaviyeye vakfedildiği yazılmıştır. 16. Yüzyılın ilk yarısında Musa, Bey(?) ve Halil adında üç kişinin uhdesinde olan zaviye 1547 yılında İsmail veled-i Bey(?) ile Mustafa veled-i Musa Dede tasarrufundadır. Ayrıca bu kişilerin ellerinde beratları olduğu belirtilmiştir. 1613 yılında zaviyenin meşihatı Derviş Hasan tasarrufundadır. Bu tarihte Hülün köyünde kayıtlı 24 neferden 5 tanesi *Şeyhzadegân* olarak yazılmıştır. Zaviye kurucusunun soyundan gelenlerin Hülün köyünde yaşadığı ve köy ahalisinden kabul edilip vergilerini verdikleri anlaşılmaktadır. 1530 yılında hâsılı belli olmayan Hülün köyünün hariçten ekildiği belirtilmiştir. Köyün hâsılı

²⁴⁶² BOA TD, nr. 255, s. 50; BOA TD, nr. 478, s. 96; BOA TD, nr. 482, s. 83; KKA TD, nr. 174, v. 40b.

1547 yılında 749, 1613 yılında 1.930 akçe yazılmıştır. Zaviyeye vakfedilen Hülün köyünden elde edilen gelirin arttığı anlaşılmaktadır.²⁴⁶³

6.14. Kara Abdal Zaviyesi

Karahisar-ı Şarki sancağında Koylu Hisar kazasında Nayıblü nahiyesine tabi Kahuni köyünde 15. yüzyılın ortalarında Kara Abdal tarafından kurulmuştur. 1485 yılında Kahuni köyünde kayıtlı tek nefer Hasan veled-i Kara Abdal olup zaviye kurucusunun oğludur. 16. yüzyılda zaviyenin meşihatı Hüseyin, Şah Veli, Ahi veled-i Saru Abdal ve Hüseyin veled-i Kamil tarafından müşterek olarak yürütülmüş iken 1613 yılında İlyas veled-i Kadir idaresine geçmiştir. Kahuni köyü Kara Abdal zaviyesinin tasarrufuna verilmiştir. Zaviye 1530 yılında köyden 300 akçe gelire sahiptir. 1613 yılında hâsılı 1.200 akçeye çıkmıştır.²⁴⁶⁴

6.15. Kara Yakub zaviyesi

Su Şehri nahiyesine tabi Kara Yakub köyünde kurulmuştur. Kara Yakub köyü zaviyeden ötürü bu adla anılmaktadır. 1613 tarihli TD 174 numaralı defterde *an evlad-ı Kara Yakub eküb biçdikleri yererin resmin ve behresin virürler* başlığı altında köyün nüfusundan ayrıca kayıtlı 10 nefer nüfusu vardır. Kara Yakub köyünü iki baştan tasarruf eden zaviyenin hâsılı 1530 yılında 740 akçedir. Akşehir-abad nahiyesine tabi Pürk köyü de iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. Hem Müslüman hem de Gayri Müslim nüfusun birlikte yaşadığı köyden 1530 yılında 1.567 akçe hâsıl elde edilmiştir.²⁴⁶⁵

6.16. Kısan Ağıl/Kısa Ağıl Köyü Zaviyesi (?)

Tahrir defterlerinde zaviyenin adı geçmemektedir. Muhtemelen zaviyeye vakfedilen Akşehir-abad nahiyesine tabi Kısa Ağıl/Kısan Ağıl köyünde yer almaktadır. Nitekim zaviye şeyhleri ve zaviyedarların köyde yaşayan kişilerden olduğu anlaşılmaktadır. 1485 yılında zaviye Şeyh Pir Hasan uhdesinde bulunmaktadır. 1485 yılında Şeyh Derviş Pir Hasan, Şeyh Çoban, Hasan veled-i

²⁴⁶³ BOA TD, nr. 387, s. 596; BOA TD, nr. 255, s. 138; KKA TD, nr. 174, v. 102a.

²⁴⁶⁴ BOA TD, nr. 37, s. 811; BOA TD, nr. 387, s. 573; KKA, TD, nr. 174, v. 141b.

²⁴⁶⁵ BOA TD, nr. 37, s. 862, 868; BOA TD, nr. 387, s. 586, 596; KKA, TD, nr. 174, v. 88a, 106a-106b.

Asas(?) köyde kayıtlı neferlerdir. 1530 yılında Kısan Ağıl köyü ve Tavşancıl mezrası olarak bahsi geçen yerleşim yerlerinin 2 nefer nüfusu bulunmaktadır.²⁴⁶⁶

1547 yılında da önceden olduğu gibi birlikte tahrir olan yerleşim yerlerinde 3 nefer nüfus kaydedilmiştir. Fakat bu dönem *zaviyedarzadegan* oldukları ayrıca belirtilmiştir. Bahsi geçen kişiler Pir Hasan veled-i Hamid(?), Hasan veled-i Pir Hasan ve Seydi Ahmed veled-i Derviş Hasan(?)'dır. Bu dönem zaviyede Derviş Hüseyin veled-i Pir Hasan ve Şeyh Ali veled-i Pir Ali ve Boz Ali ebna-i Yar Ali adlı kişiler müşterek olarak zaviye şeyhi olmuşlardır. 1569 yılında ise yine ber-vech-i iştirak üzere zaviyenin meşihatlık vazifesini Piri Han, Ali ve Şahkulu adlı kişiler yürütmüştür. Köyde yaşayan Hasan veled-i Pir Hasan ve Pir Hasan veled-i Hamid önceden olduğu gibi zaviyedar olarak görev yapmaktadırlar. 16. yüzyılın ikinci yarısında köyün nüfusunun bir hayli arttığı görülmektedir. Yukarıda bahsi geçen iki zaviyedar ile birlikte toplamda 26 nefer nüfusu bulunmaktadır. 1576 yılında köyde 23 nefer nüfus ile birlikte *el-mevkuf* başlığı altında kayıtlı ayrıca 3 nefer daha bulunmaktadır. 23 neferin 7'sinin *zaviyedarzade* oldukları belirtilse de bunlardan yalnızca Piri Han veled-i Şeyh Mustafa, Mustafa veled-i Yakub ve Hamid veled-i Şeyh Süleyman'ın kimliği tespit edilebilmektedir. Zaviye şeyhleri ise Hamit, Süleyman, Yusuf ve Mehmed adlı kişilerdir.²⁴⁶⁷ Şeyh ve zaviyedarlar dışında zaviyede görevli olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Muhtemelen zaviyenin diğer işleri de şeyh ve zaviyedarlar tarafından yürütülmektedir.

Kısa Ağıl köyünde yaşayanlar zaviye şeyhleri ve zaviyedarların evladından olanlardır. Bu kişilerin caba, bennak olarak yazılmaları köyde ve mezrada gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlere doğrudan katıldıklarını göstermektedir. 1569 yılında zaviyedar olan Hasan ve Pir Hasan dahi bennak olarak yazılmışlardır. Bu bağlamda zaviyedarların da az da olsa toprak tasarruf ettikleri anlaşılmaktadır. Önceki dönemlerin aksine 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyedarlar da bennak olarak yazıldıkları için vergi vermeye başlamışlardır.

Kısan Ağıl köyü ve sonradan Tavşancıl olarak anılan Tavşan Ağıl Çiftliği zaviyeye vakfedilmiştir. 1485 yılında hâsılı 700 akçe iken 1530 yılında 460 akçe hâsıl elde edilmiştir. Buğday ve arpa üretilen köyde 1547 yılında 1.080 akçe hâsıl

²⁴⁶⁶ BOA TD, nr. 37, s. 874; BOA TD, nr. 387, s. 596.

²⁴⁶⁷ BOA TD, nr. 255, s. 126; BOA TD, nr. 478, s. 214; BOA TD, nr. 482, s. 201; KKA TD, nr. 174, v. 95b.

elde edilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin tasarrufunda olan köy ve mezradan toplamda 1.386 akçe halı elde edilmiştir.²⁴⁶⁸

6.17. Kobaç Baba Zaviyesi

Koyulhisar kazasına tabi Çermik köyünde kurulmuştur. Muhtemelen Baba Kobaç adıyla anılan bağ içinde yer almaktadır. 1547 yılında zaviye hala Kobaç Baba tasarrufundadır. Çermik köyünde bulunan Baba Kobaç bağından *beş kilelik* geliri 50 akçe olan zaviyenin Acem Abidin'in tasarruf ettiği bir zeminden 300, bir çiftlik yer olan Ebu Yusuf ba-zemin-i Abidin tasarrufunda bulunan zeminden ise 500 akçe hâsıl elde ettiği anlaşılmaktadır. 1547 yılında Çermik köyünden toplamda 850 akçe gelir elde edilmiştir.²⁴⁶⁹

6.18. Kuymak Baba Zaviyesi

Karahisar-ı Şarki sancağında Su Şehri nahiyesine tabi Delü Çukuru Çiftliği'nde 16. Yüzyılın ilk yarısında kurulmuştur. 1530 tarihli muhasebe defterinde kaydı olmayan zaviyeye dair ilk bilgiye 1547 tarihli TD 255 numaralı defterde rastlanmaktadır. Bu defterde Kuymak Baba olarak bahsi geçen zaviye TD 478, TD 482 ve TD 174 numaralı tahrir defterlerinde Kuymak olarak kayıtlıdır. 1547 yılında Derviş Mirza Ali tasarrufunda olan zaviye 1569 yılında *berat-ı hümayun* ile Derviş Bayram ve Derviş Mustafa'nın idaresine geçmiştir. 1613 tarihli TD 174 numaralı defterine göre zaviye Yusuf veled-i Mehmed, Tur Kaya, İsmail ve Abidin veledan İbrahim'in idaresindedir. Ayrıca bu defterde *defter-i atik* ifadesiyle zaviyenin 16. yüzyıldaki şeyhlerine de atıf yapılmıştır. Delü Çukuru Çiftliği Kuymak Baba zaviyesine vakfedilmiş olup zaviyenin buradan elde ettiği geliri 200 akçedir.²⁴⁷⁰

6.19. Mahmud Derviş Zaviyesi

Koylu Hisar'a tabi Şahna Çemeni nahiyesindeki Ayu Taşı köyünün hem malikâne hem de divani gelirinin vakfedildiği Mahmud Derviş zaviyesi yalnızca 1485 tarihli tahrir defterinde bulunmaktadır. 1530 yılı muhasebe defterinde Ayu

²⁴⁶⁸ BOA TD, nr. 37, s. 874; BOA TD, nr. 387, s. 596; BOA TD, nr. 255, s. 126; BOA TD, nr. 478, s. 214; BOA TD, nr. 482, s. 201; KKA TD, nr. 174, v. 95b.

²⁴⁶⁹ BOA TD, nr. 387, s. 566, 572; BOA TD, nr. 255, s. 172; KKA TD, nr. 174, v. 118a.

²⁴⁷⁰ BOA TD, nr. 255, s. 158; BOA TD, nr. 478, s. 264; BOA TD, nr. 482, s. 251; ; KKA TD, nr. 174, v. 114b.

Taş köyüne rastlanmakla birlikte zaviyeye dair bir bilgi olmaması zaviyenin sonradan harabeye dönmüş olabileceğini düşündürmektedir. 1485 yılında zaviye Abdürrezzak ve Derviş İbrahim uhdesindedir. 300 akçe hâsıl elde edilen köyde 2 çiftlik bulunmaktadır. Köyde kayıtlı tek nüfus ise İsfendiyar veled-i Abdürrezzak'tır. 1530 yılında 2 nefer nüfusu bulunan köyün hâsılı değişmemiştir.²⁴⁷¹

6.20. Muhkim Sultan Zaviyesi

Gevezid nahiyesine tabi Yumurcak Taş köyünde kurulmuştur.1485 tarihli TD 37 numaralı tahrir defterinde 900 akçe hâsılı olan Yumurcak Taş köyünün iki baştan zaviyedar Derviş Zekeriya veled-i Melamiş (?) uhdesinde olduğu kayıtlıdır. Bu tahrirde Muhkim Sultan zaviyesinin bahsi geçmemesine rağmen muhtemelen Derviş Zekeriya bu zaviyenin zaviyedarıdır. 16. yüzyılda Yumurcak köyünün malikâne gelirinin yarısı Muhkim Sultan zaviyesinin vakfı olarak geçmektedir. 1485 ve 1530 tarihlerinde köyde kayıtlı nüfus yokken 1547 yılında 9 nefer nüfus kaydedilmiştir. Bunlardan 2'si *zaviyedar* olarak ayrıca belirtilmiş olup avarızdan emin yazılmıştır. Zaviyenin meşihatı ise Mahmud veled-i Halil'dir. 1569 yılında 24 neferi bulunan Yumurcak Taş köyündeki zaviyede zaviye görevlileri ayrıca belirtilmemiştir. Bu tarihte zaviyenin meşihatı Mehmed ve Ali adlı kişiler tarafından müşterek olarak yürütülmektedir. Zaviyenin tek geliri Yumurcak Taş köyündeki vakfıdır. 1547 yılında köyün malikânesinden 720, 1569 yılında ise 2.250 akçe gelir elde edilmiştir.²⁴⁷²

6.21. Pardı Zaviyesi

Su Şehri nahiyesine tabi zaviye ile aynı adı taşıyan Pardı köyündedir. Zaviye köyün adı ile anılmaktadır. 1485 yılında köyde kayıtlı iki kişi Derviş Şeyh Mehmed ve Derviş Şeyh Ali olup muhtemelen zaviye kurucularıdır. Pardı köyü iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında zaviye Pardı köyünden 500 akçe hasıl elde etmiştir. 1613 yılında hâsıl 3.084 akçeye çıkmıştır.²⁴⁷³

²⁴⁷¹ BOA TD, nr. 37, s. 810; BOA TD, nr. 387, s. 569.

²⁴⁷² Köyün adı tahrirdefterlerinde Yumrucak Taş, Yumurcak Taş ve Yuvacık Taş olarak okunabilmektedir. BOA TD, nr. 37, s. 843; BOA TD, nr. 387, s. 582; BOA TD, nr. 255, s. 97; BOA TD, nr. 478, s. 168; BOA TD, nr. 482, s. 155; KKA TD, nr. 174, v. 77b.

²⁴⁷³ BOA TD, nr. 37, s. 863; BOA TD, nr. 387, s. 596; KKA TD, nr. 174, v. 106b.

6.22. Seydi Baba Zaviyesi

Şiryan nahiyesine tabi Seydi Baba köyündedir. Zaviye 1485 yılında Şeyh Yusuf veled-i Şeyh Hamza uhdesindedir. Bahsi geçen kişiler Seydi Baba köyünün neferlerindedir. 16. yüzyılda zaviyenin meşihati Musa veled-i Hamza tasarrufundadır. 1613 yılında da zaviyenin şeyhi Musa adlı dervıştır. 1765 yılında zaviyenin zaviyedarları Seyyid Hasan, Seyyid Sadreddin, Seyyid Osman, Seyyid Ali, Seyyid Hasan (diğer) ve Seyyid Hamza'dır. Seydi Baba köyü zaviyeye vakfedilmiştir. 1613 yılında zaviyenin hâsılı 3.000 akçedir.²⁴⁷⁴

6.23. Sofu Baba Zaviyesi

Sofu Baba zaviyesi Koylu Hisar'a tabi Sofu Baba köyündedir. Zaviye tahrir defterlerinde *zaviye-i Sofu Baba der uhde-i Kara Abdal* ifadesi ile kayıtlıdır. 16. yüzyılda Ali veled-i Yusuf tasarrufunda olan zaviye şeyhliği 1613 yılında Turmuş, Mehmed veledan-ı İmam Kulu ve Ali adlı dervişlerin tasarrufundadır. Bunlar aynı zamanda mütevellidir. Zaviye Sofu Baba köyündeki *Çiftlik-i Kara Abdal, Çiftlik-i Zaviye ve Bağ-ı Zaviye* adı yerlerden 1485 yılında 820, 1530 yılında 520, 1613 yılında ise 720 akçe hâsıl elde etmiştir.²⁴⁷⁵

6.24. Şahkulu Zaviyesi

Koylu Hisar kazasında kurulan zaviyelerden biri de Şahkulu zaviyesidir. Tahrir defterinde *zaviye-i Şahkulu Koylu Hisar Kalesi dibinde ayende ve revendeye hizmet eder* ifadesi ile bahsi geçen zaviyenin hangi amaca hizmet ettiği ayrıca belirtilmiştir. 16. yüzyılda zaviyenin meşihati *ber-vech-i iştirak* üzere Hamza veled-i Şahkulu ve Pervane tasarrufunda iken daha sonra Bayram veled-i Ali'nin idaresine geçmiştir. 1613 yılında ise zaviye şeyhi Bayezid veled-i Resul tasarrufundadır. 1485 yılında İskefşir'e tabi Kabarık köyü ile birlikte 3 farklı zeminin zaviyenin tasarrufuna verildiği anlaşılmaktadır. Köyden 250 akçe hâsıl elde eden zaviye zeminlerden toplamda 450 akçe hâsıl elde etmiştir. 1613 yılında 6 zemin ile 2 bağdan toplamda zaviyeye 1.700 akçe hâsıl yazılmıştır.²⁴⁷⁶

²⁴⁷⁴ BOA TD, nr. 37, s. 855; BOA TD, nr. 387, s. 596; KKA TD, nr. 174, v. 42a; SAD, nr. 11, s. 109.

²⁴⁷⁵ BOA TD, nr. 37, s. 806; BOA TD, nr. 387, s. 571, 573; KKA TD, nr. 174, v. 117a.

²⁴⁷⁶ BOA TD, nr. 37, s. 1/A, 805; BOA TD, nr. 387, s. 573; BOA TD, nr. 255, s. 179, 216, 469; KKA TD, nr. 174, v. 121b.

6.25. Şeyh Hasan Abdal Zaviyesi

Koyul Hisar kazasına tabi Alima köyünde kurulmuştur. Şeyh Hasan Abdal zaviyesine dair ilk bilgilerimiz 1485 tarihli tahrir defterine dayanmaktadır. Bu dönem zaviyenin kurucusu Şeyh Hasan Abdal hayatta olup zaviye onun idaresindedir. Bu durumda Şeyh Hasan Abdal zaviyesi 15. yüzyılın ortalarında kurulmuş olmalıdır. Zaviyenin meşihatlık vazifesini sonraki dönemde Şeyh Hasan Abdal evladından olanlar yürütmektedir. 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyede şeyh olanlar önce Şeyh Hasan Abdal'ın evladı olan Kılıç ve Kozbıçak onlardan sonra ise Kılıç'ın kardeşleri Hamid ve Oruç veled-i Şahkulu'dur. Zaviye de 1485 yılında Abdal Pir veled-i Hasan, Süleyman Cafer veled-i şeyh-i mezkur ve Hasan veled-i Şahin adlı dervişler yaşamaktadır. 16. yüzyılın ortalarında da 3 nefer nüfusa sahip olan zaviyede Derviş Beşir(?) veled-i Kılıç, Hasan veled-i Kulu ve Hüseyin veled-i Hamit Şeyh adlı dervişler yaşamaktadır.²⁴⁷⁷ 1576 yılında 12 nefer nüfusu bulunan zaviyenin şeyhi Yahşi veled-i Hamza, Yolku ve Benir(?) adlı kişilerdir. Zaviyenin giderlerine dair bir bilgi bulunmamasıyla birlikte Şeyh Hasan Abdal zaviyesi de bölgedeki pek çok zaviye gibi ayende ve revendeye hizmet etmektedir.²⁴⁷⁸

1485 yılında zaviyenin tasarrufunda bir çiftlik ve bağ bulunmaktadır. Çiftlikten 300 akçe gelir elde eden zaviye bağdan 500 akçe hâsıl elde etmiştir. Alima köyünde yer alan bu çiftlik ve bağdan 1530 yılında 800 akçe, 1547 yılında toplamda 950 akçe gelir elde edilmiştir. 1576 yılı tahririnde zaviyenin bağ ve Murad olarak anılan çiftlikten elde edilen hâsıl belirtilmemiştir. Fakat zaviye gelen geçen yolculara hizmet ettikleri için sahip oldukları koyunların vergisinden muaf tutulmuşlardır.²⁴⁷⁹

6.26. Şeyh Hüseyin Zaviyesi

Karahisar-ı Şarki'de Şiryan nahiyesine tabi Kertam köyünde kurulmuştur. 1485 yılında Şeyh Hüseyin'in uhdesinde olduğu anlaşılan zaviye muhtemelen 15. yüzyılın ortalarında kurulmuştur. 1485 yılında adı belirtilmeyen zaviye 16. yüzyıldan itibaren Şeyh Hüseyin zaviyesi olarak anılmaya başlanmıştır. Bununla

²⁴⁷⁷ BOA TD, nr. 37, s. 806; BOA TD, nr. 255, s. 172; BOA TD, nr. 478, s. 295-296; BOA TD, nr. 482, s. 278-279.

²⁴⁷⁸ KKA TD, nr. 174, v. 117b-118a.

²⁴⁷⁹ BOA TD, nr. 37, s. 806; BOA TD, nr. 387, s. 572, 573; BOA TD, nr. 255, s. 172; BOA TD, nr. 478, s. 295-296; BOA TD, nr. 482, s. -278-279; KKA TD, nr. 174, v. 117b-118a.

birlikte zaviye bulunduğu köyden ötürü kaynaklarda *zaviye-i Kertam* olarak da geçmektedir.²⁴⁸⁰

Kertam köyünde 1485 yılında zaviye kurucusu Derviş Şeyh Hüseyin ile birlikte 6 nefer nüfus yaşamaktadır. 1530 yılında nefer sayısı belirtilmemiştir.²⁴⁸¹ 1547 yılı tahrir defterinde Kertam köyünde neferlerden 24 tanesi *zaviyedarzadegan* ve 5 tanesi *hizmetkaran-ı zaviye* şeklinde iki ayrı başlık altında yazılmıştır. Hizmetkâr olanların hangi görevlerde buldukları ise belirtilmemiştir. 16. yüzyılın ortalarında tevliyet ve nezaret görevini önceden zaviye şeyhi olan Derviş Ayni'nin oğlu Derviş Mehmed yürütmektedir.²⁴⁸²

16. yüzyılın ikinci yarısında da tevliyet ve nezaret sultan beratıyla Derviş Ayni evladına tevcih edilmiştir. Buna göre 1569 yılında tevliyet ve nezaret Ahmed veled-i Mehmed bin Ayni tasarrufundadır. 1576 yılında ise evladiyet üzere Derviş İsrafil'e tevcih edilmiştir. Ayrıca 1569 ve 1576 yılına ait tahrir defterlerinde önceki dönemlerde olduğu gibi Kertam köyündeki neferlerin zaviyedar ya da zaviye hizmetkâr olduklarına dair bir bilgi verilmemiştir. Muhtemelen köyün nüfusunun artışına bağlı olarak Kertam köyü yalnızca Şeyh Hüseyin zaviyesinin iskân sahası olmaktan çıkmıştır. Fakat 1569 yılında 60 nefer nüfusa sahip olan köyün 1576 yılında nefer sayısının 7'ye düşmesi dikkat çekmektedir.²⁴⁸³ Bu durumun sebebi anlaşılacakla birlikte acaba Şeyh Hüseyin zaviyesinin dervişleri köyden ayrılıp başka bir yere yerleşmiş olabilir mi?

Kertam köyünde “memerr-inass ve menazilgah” olmadığı için zaviyenin bu amaca uygun hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Şeyh Hüseyin zaviyesi

²⁴⁸⁰ BOA TD, nr. 37, s. 857; BOA TD, nr. 387, s. 596; 1547 yılında “zaviye-i Şeyh Hüseyin der Kertam” ifadesiyle bahsi geçen zaviye 1569 yılından itibaren Vank mezrasındaki malikâne hissesi yazılırken “zaviye-i Kertam” olarak yazılmıştır. Karşılaştırma için bkz. BOA TD, nr. 255, s. 49, 54; BOA TD, nr. 478, s. 94-95, 102; BOA TD, nr. 482, s. 81-82, 89; KKA TD, nr. 174, v. 40a, 43a; Barkan, 2006, s. 336.

²⁴⁸¹ 1475 yılında köyde yaşayan neferlerin adları şöyledir: Şeyh Hüseyin Derviş, Ali veled-i Hasan Sofi (ekinlü), Ali veled-i Böcek (ekinlü), Ebubekir veled-i Ömer Fakih (ekinlü), Hızır veled-i Sofi (ekinlü), Yusuf veled-i Şeyh Ahmed. Bkz. BOA TD, nr. 37, s. 857.

²⁴⁸² Zaviyedarzadegan: Ahmed veled-i Mehmed, Mihmad veled-i Ayni, Seydi birader-i O, Köçek veled-i Yusuf Pir (bennak), Şeyh Çoban veled-i Şeyh Mahmud (bennak), Pir Sait veled-i Şeyh Çoban (nim), Mahmud veled-i Hasan Şeyh (bennak), Kulu veled-i Mahmud, Kasım birader-i O, Ali veled-i Halil, Veli birader-i O, Yol Kulu veled-i Hasan, Hasan veled-i O, Maksud veled-i Yakub (bir öküzlük), Selman veled-i O, Emir Arslan veled-i İbrahim (bir öküzlük), Ahmed veled-i Piri (bir öküzlük), Seyyid Mahmud veled-i Turak (bir öküzlük), Pir Mahmud veled-i Turak (bir öküzlük), Boz Ali veled-i Seyyid Ali (bir öküzlük), Yakub veled-i Mehmed (bir öküzlük), Hasan veled-i Hüseyin (bennak), Yusuf veled-i Halil (bir öküzlük), Mehmed veled-i Halil (bir öküzlük). Hizmetkaran-ı Zaviye: Hüdavirdi veled-i Hüseyin, Hasan birader-i O, Sofi Mehmed veled-i Halil, İvaz veled-i O, Hamza veled-i Sadık. BOA TD, nr. 255, s. 49.

²⁴⁸³ BOA TD, nr. 478, s. 94-95; BOA TD, nr. 482, s. 81-82; KKA TD, nr. 174, v. 40a.

bulunduğu bölgenin konaklama ve yol güvenliğini sağladığı için ‘avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulmuştur.’²⁴⁸⁴

Şeyh Hüseyin zaviyesine Kertam köyü vakfedilmiştir. Hariçten ekilen Kertam köyünden 1485 yılında 1.000, 1530 yılında 1.020 akçe gelir elde edilmiştir. 1547 yılında 2.484 akçe hâsıl elde edilen köyde zaviyedarlar tasarrufunda bir çiftlik, çayır ve zeminler yer almaktadır.²⁴⁸⁵ 16. yüzyılın ikinci yarısında Kertam köyü ve bağlı olan zeminler, çiftlik ve bağdan toplamda 2.694 akçe hâsıl elde edilmiştir. 1547 yılından itibaren Şeyh Hüseyin zaviyesi Şıryan’a tabi Vank mezrasının malikâne hissesini de tasarruf etmektedir. Zaviyeye vakfedilen bu mezradan 1547 yılında 1.000 akçe malikâne hâsılı elde edilmiştir. 1576 yılında mezranın divani geliri iki katını geçmesine rağmen malikâne hissesi değişmemiştir.²⁴⁸⁶

Buğday ve arpa ziraatı yapılan köyde dervişler doğrudan üretimde yer almışlardır. Nitekim köyde yaşayan dervişler 1485 yılında bennak resmi olarak 108 akçe vergi vermişlerdir. 1547 yılında ise *zaviyedarzadegan* başlığı altında yazılan köy nüfusunun ekip biçtikleri yerlerin vergisini verdikleri ayrıca belirtilmiştir. Ayrıca neferlerden bazıları “bir öküzlük” bazıları ise bennak ve mücerred olarak yazılmışlar, dervişlerin ne kadar toprak tasarruf ettikleri özellikle belirtilmiştir.²⁴⁸⁷

6.27. Şeyh Mustafa Zaviyesi

Osmanlı dönemi kaynaklarında Kırık-ili nahiyesine tabi Depealanı köyünde tespit edilmektedir.²⁴⁸⁸ 1455 yılında Depealanı köyünde yaşayan 9 neferden biri olan Şeyh veli zaviyedar olarak yazılmıştır. Bu dönem zaviyenin vakıflarından olan Botar köyünde zaviye hizmetkârı olan Halil adında bir kişi kaydedilmiş olup muhtemelen Şeyh Mustafa zaviyesine mensuptur. 1485 yılı tahririnde zaviyedar ve ailesine dair bir bilgi bulunmamaktadır.²⁴⁸⁹ 1547 yılında ise Depealan köyünde kayıtlı 25 neferden 6’sı zaviyedarzade olarak yazılmıştır. 1613 tarihli tahrir defterinde zaviyenin önceki dönem zaviye şeyhleri hakkında da bilgi verilmiştir.

²⁴⁸⁴ BOA TD, nr. 478, s. 94-95; KKA TD, nr. 174, v. 40a; Barkan, 2006, s. 336.

²⁴⁸⁵ BOA TD, nr. 37, s. 857; BOA TD, nr. 387, s. 596; BOA TD, nr. 255, s. 49.

²⁴⁸⁶ BOA TD, nr. 255, s. 54; BOA TD, nr. 478, s. 94-95, 102; BOA TD, nr. 482, s. 81-82, 89; KKA TD, nr. 174, v. 40a, 43a.

²⁴⁸⁷ BOA TD, nr. 37, s. 857; BOA TD, nr. 255, s. 49.

²⁴⁸⁸ BOA TD, nr. 37, s. 187; BOA TD, nr. 387, s. 628; BOA TD, nr. 255, s. 509; BOA TD, nr. 169, v. 131a.

²⁴⁸⁹ BOA TD, nr. 37, s. 187; Yediyıldız-Üstün, 1992, s. 395-396.

Buna göre *ber-vech-i iştirak* üzere zaviye 16. yüzyılda Ali, Veli veledan-ı Şeyh Emrullah, Mevlana Hüseyin, Nasuh veled-i Mustafa adlı kişiler tarafından idare edilmektedir. Zaviye şeyhlerinden olan Veli ise daha önceki dönem şeyhlik yapmış olan Şeyh Emrullah'ın oğlu olduğuna göre meşihatlık evladiyet üzere tevcih edilmiş olmalıdır. 17. yüzyılın ilk dönemlerinde ise zaviyenin meşihatlığı Mehmed, Mahmud veledan Hasan Şeyh, Ali veled-i Mahmud, Hüseyin veled-i Bekir Şeyh, Halil, Mehmed veledan Nasuh, Hüseyin veled-i Veli Dede, Bekir veled-i Mehmed tarafından müşterek olarak yürütülmeye devam edilmiştir. Ayrıca bu dönem Depealan köyünde *zaviyedarzadegan* oldukları belirtilen 16 nefer kaydedilmiştir. Köydeki nüfusun büyük bir kısmının hala zaviyedarlar ve ailelerinden oluştuğu anlaşılmaktadır.²⁴⁹⁰

Şeyh Mustafa zaviyesine Kırıkili nahiyesine tabi Depealan, Şeyh²⁴⁹¹, Botar, Kayaalanı, Göçekse ve İkinci köy ve mezralarının bütün hisseleri zaviyeye tahsis edilmiştir. Depealan köyünde bir öküzlük yer olan bir de çiftlik bulunmaktadır. Zaviyenin bu yerlerden elde ettiği toplam gelirleri 1455 yılında 1.681, 1485 yılında 582, 1530 yılında 1.426, 1547 yılında 3.315, iken 1613 yılında 11.512 akçeye çıkmıştır.²⁴⁹²

6.28. Şeyh Osman Zaviyesi

Karahisar-ı Şarki kazasında 15. yüzyılda kurulan zaviyelerden biri de Şiryan nahiyesine tabi Hozman köyünde yer alan Şeyh Osman zaviyesidir. 1485 yılında muhtemelen zaviye kurucusu olan Şeyh Osman ile birlikte köyde Mehmed veled-i İdris ve Hüseyin veled-i İvaz adında nefer bulunmaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısında 10 nefer nüfus bulunan köyde yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde 17 nefer kaydedilmiştir. Tahrir defterlerinde Hozman köyünün nüfusu *zaviyedarzadegan* başlığı altında yazılmıştır. Buna göre Hozman köyüne zaviye kurucusu Şeyh Osman'ın soyundan gelenlerin yerleştiği anlaşılmaktadır. Köyde *zaviyedarzadegan* olan nüfus ekip biçtikleri yerlerin vergisini vermişlerdir.²⁴⁹³

²⁴⁹⁰ BPA TD, nr. 255, s. 509; KKA TD, nr. 169, v. 131a.

²⁴⁹¹ Bahaeddin Yediyıldız, Şeyh köyünün 20. yüzyılda Şihlar olarak bilinen köy olabileceğini söylemektedir. Yediyıldız, 1985, s. 28.

²⁴⁹² BOA TD, nr. 37, s. 187-188; BOA TD, nr. 387, s. 628; BOA TD, nr. 255, s. 509-510; BOA TD, nr. 169, v. 131a-132b; Yediyıldız, 1985, s. 141.

²⁴⁹³ BOA TD, nr. 37, s. 857; BOA TD, nr. 387, s. 577, 596; "Zaviyedarzadegan eküb biçdikleri yerün resmin ve behresin virürler". Bkz. BOA TD, nr. 255, s. 50; BOA TD, nr. 478, s. 95-96; BOA TD, nr. 482, s. 82-83.

1576 yılında ise Hozman köyünün 8 nefer nüfusuna karşılık zaviyedar ve zaviyedarzade oldukları belirtilen iki nefer ayrı olarak yazılmışlardır. Zaviyedar oldukları belirtilen Yunus veled-i İlyas ve Halil veled-i Ali önceden olduğu gibi ekip biçtikleri yerlerin vergisini vermeye devam etmişlerdir.²⁴⁹⁴ 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren köyün nüfusu azalmasına rağmen zaviye ile bağlantısı olan yalnızca iki kişinin ayrı tahrir olmaları zaviyenin kurumsal bir kimlik kazanmaya başladığını düşündürmektedir.

16. yüzyılın ilk yarısında Şeyh Osman zaviyesinin meşihatlık görevi Derviş Ali tasarrufundadır. 1569 yılında zaviyenin meşihati Şeyh Ali'nin oğulları Kat Mehmed ve Osman tarafından müşterek olarak yürütülmektedir. 1576 yılında ise yine *ber-vech-i iştirak* üzere meşihatlık görevi Ömer ve Hamza veledan Maksud ve İlyas veled-i Yakub tasarrufundadır.²⁴⁹⁵ Şeyh Osman zaviyesinde zaviye şeyhi dışında kimlerin hangi görevlerde bulunduğu ya da görevli olup olmadığı 16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarından anlaşılmamaktadır.

Şeyh Osman zaviyesinin en önemli vakıf akarı bulunduğu köydür. Nitekim Hozman köyü 15. ve 16. yüzyıl boyunca tümüyle zaviye tasarrufundadır. Hozman köyünden 1485 yılında zaviyeye 500 akçe gelir yazılmıştır.²⁴⁹⁶ 1530 yılında gelirin 700 akçeye çıktığı görülmektedir.²⁴⁹⁷ 1547 yılında ise Şeyh Osman zaviyesi Hozman köyünden 1.400 akçe hâsıl elde etmiştir. Fakat 16. yüzyılın ikinci yarısında hâsıl miktarında az da olsa düşüş yaşanmış ve 1.202 akçe gelir elde edilmiştir. Buğday, arpa, bostan ziraatı yapılan köyde az da olsa arı kovanı da yetiştirilmektedir. En fazla gelir getiren ürün ise buğdaydır. Kışlak vergisi de alınan köyde bulunan iki zeminden biri zaviye şeyhinin tasarrufundadır. Bir öküzlük yer olan bu zemin zaviyeye her kim şeyh olursa onun tasarrufuna verilmiştir.²⁴⁹⁸

²⁴⁹⁴ KKA TD, nr. 174, v. 40a.

²⁴⁹⁵ BOA TD, nr. 255, s. 50; BOA TD, nr. 478, s. 95-96; BOA TD, nr. 482, s. 82-83; KKA TD, nr. 174, v. 40a.

²⁴⁹⁶ BOA TD, nr. 37, s. 857.

²⁴⁹⁷ 1530 yılında iki farklı hâsıl verilmiştir. Bunlardan biri 700 akçe diğer 750 akçedir. Burada “evkaf ve emlak” başlığı altında verilen hasıl kullanılmıştır. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 577, 596.

²⁴⁹⁸ BOA TD, nr. 255, s. 50; BOA TD, nr. 478, s. 95-96; BOA TD, nr. 482, s. 82-83; KKA TD, nr. 174, v. 40a.

6.29. Şeyh Sinan Zaviyesi

Şeyh Sinan zaviyesi 1485 yılı tahrir defterinde Karahisar-ı Şarki kazasının merkezi nefsi-i Kigoniye’de tespit edilmektedir.²⁴⁹⁹ 1485 yılında zaviye Şeyh Hayreddin, Şeyh Sadullah ve Şeyh Haydar tasarrufundadır. Fakat bahsi geçen kişilerin hangi görevlerde oldukları belli değildir.1530 yılında zaviyenin şeyhi berat-ı Sultani ile Piri Fakih, Haydar, Fazıl adlı kişilerdir.²⁵⁰⁰ 16. yüzyıla ait tahrir defterlerine göre zaviyenin meşihatlık vazifesi önce Emlak nahiyesine tabi Burdur köyünde yaşayan Derviş Numan veled-i İnyet, Uhud veled-i Haydar, Mustafa veled-i Mehmed ve Resul veled-i Hasan, Mehmed veled-i Abdulhay ve Halilullah veled-i İnyet tarafından ortak yürütülmüştür. Onlardan sonra ise 1569 yılında Derviş Halil veled-i İnyet, Derviş Ramazan veled-i Mehmed, Derviş Arslan, Resul, Şakir veled-i Himmetullah *ber-vech-i iştirak* üzere meşihatlık yapmışlardır. Burdur köyü tahrir olurken *Şeyh Sinan zaviyesi şeyhleri yeri* olduğu belirtilmiştir. 1547 yılında 5 neferi bulunan köyün 1569 yılında nüfusu 16 nefere çıkmıştır. Bahsi geçen kişilerin Şeyh Sinan zaviyesinin dervişleri olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Pir Hüseyin köyün imamı iken İnyet veled-i Halil ise müezzinlik yapmaktadır. Diğerleri içinde *becay-ı hod* ve *becay-ı Mahmud*, *becay-ı Ahmed* olarak yazılanlar ise muhtemelen toprağın kimden miras kaldığını göstermektedir.²⁵⁰¹

1576 yılında Burdur köyünde 5 nefer nüfus kaydedilmiştir. Köyün nüfusunun bir hayli azaldığı görülmektedir. Zaviyenin meşihatlık vazifesi ise önceden olduğu gibi çok sayıda derviş tarafından yürütülmektedir. Bu dönem Derviş Mustafa veled-i bey Arslan, Yusuf veled-i Ramazan, Mustafa, Ahmed, Davud, Hüseyin, Şeyh Mehmed veled-i Uhud, Şeyh Mehmed veled-i Mustafa, Şaban veled-i Mustafa, Süleyman veled-i Halil, Cafer, Kasım veledan-ı Zeynel, Şeyh Abidin, veled-i Ahmed, Şeyh Mehmed, Şeyh Ahmed veledan-ı Hasan, Yahya, Osman, Ömer veledan-ı Mehmet Sultan zaviyeye mutasarrıflardır. Ayrıca bu kişilerin *köprücüler* oldukları ve bu görevlerine mukabil bazı vergilerden muaf oldukları

²⁴⁹⁹ 1485 yılında Karahisar nahiyesinin merkez yerleşkesi nefsi-i kasaba-i Kigoniye’dir. Bu bağlamda zaviyenin Karahisar’ın merkezinde bir yerde olduğu anlaşılmaktadır. BOA TD, nr. 37, s. 820; Şeyh Sinan zaviyesinin bugün Şebinkarahisar’ın mahallelerinden olan Avutmuş’ta olabileceği tahmin edilmektedir. Mehmet Fatsa, *Karadeniz’de Zaviyeler (15-17. yüzyıl), Çoruh-Kelkit Vadisi’nin Kuzeyi*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 77-78.

²⁵⁰⁰ BOA TD, nr. 37, s. 820; 1530 yılı muhasebe defterinde Burdur köyü tahrir olurken “vakfa ilhak olunmuşdur” notu düşülmüştür. Bkz. BOA TD, nr. 387, s. 578.

²⁵⁰¹ BOA TD, nr. 255, s. 101; BOA TD, nr. 478, s. 175; BOA TD, nr. 482, s. 162; Öz, 1999, s. 47 (dipnot 24).

anlaşılmaktadır. 18. yüzyılın ilk yarısında Gevezid nahiyesine tabi Ölmüş köyünde zaviyedar olarak yazılan 13 nefer de muhtemelen köyün vakfedildiği Şeyh Sinan zaviyesinin dervişleridir. 1733 yılında Emlak nahiyesine tabi olan Burdur köyündeki Şeyh Sinan zaviyesinin zaviyedarları Şeyh Mustafa, diğer Mustafa, Şeyh Hasan, Şeyh Mehmed, Şeyh Halil *evladiyet ve meşrutiyet üzere* bu göreve getirilmişlerdir.²⁵⁰²

1485 yılında nefsi-i Kigoniye’de zaviye yazılırken *ellerinde Hüdavendigâr’dan mukarrernameleri vardır* notu düşülmüştür. Bu bağlamda zaviyeye nefsi-i Kigoniye’den vakfedilen yerler için ellerinde mukarrernameleri bulunduğu anlaşılmaktadır. 1485 yılında Kigoniye’de yer alan bir çiftlikten 1.506, dükkânlardan senelik 150, Muhlis köyünün malikânesinden 341 akçe hâsıl elde etmiştir. 1530 yılında Şeyh Sinan zaviyesi hâsılı 1.560 akçe iken çiftlikten 150 akçe alınmıştır. Ayrıca bu dönem Muhlis Veli Bey köyü olarak tahrir olan vakıf akarından ise 450 akçe malikâne geliri elde edilmiştir.²⁵⁰³ Şeyh Sinan zaviyesine Karahisar-ı Şarki kazasına tabi Burdur köyü de iki baştan vakfedilmiştir. 1485 yılında köyün toplam hâsılı 1.300 akçedir. 1530 yılında hâsıl miktarı 800 akçeye düşmüşken 1547 yılında 1.295 akçe hâsıl elde edilmiştir.²⁵⁰⁴

16. yüzyılın ikinci yarısında Burdur köyünde bir çiftlik ve bir zemin ile birlikte iki baştan tasarruf olunan köyün toplam hâsılı 1.610 akçedir. Çiftlik Derviş Arslan veled-i Numan tasarrufunda iken *Kara Pınar ve Tur Kayası ve Ulu Bük ve Ahi Bük ve Karadut Önü an çiftlik* olarak yazılan zemin Şah Mehmed veled-i İbrahim tasarrufundadır.²⁵⁰⁵ 1576 yılında Burdur köyünün toplam hâsılı 1.610 akçedir. Önceden olduğu gibi köyde bir çiftlik ve zeminin geliri de bu hâsılın içinde yer almaktadır.²⁵⁰⁶ 18. yüzyılda zaviyeye Karahisar-ı Şarki kazasında Gevezid nahiyesine tabi Avutmuş köyü de vakfedilmiştir. Fakat zaviyenin buradan gelirinin ne kadar olduğu belli değildir.²⁵⁰⁷ Zaviyenin giderleri hakkında ve zaviyedar harici görevlileri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

²⁵⁰² KKA TD, nr. 174, v. 81b, 81b(ek belge).

²⁵⁰³ BOA TD, nr. 37, s. 820; BOA TD, nr. 387, s. 575, 590.

²⁵⁰⁴ BOA TD, nr. 37, s. 825; BOA TD, nr. 387, s. 825; BOA TD, nr. 255, s. 101.

²⁵⁰⁵ BOA TD, nr. 478, s. 175; BOA TD, nr. 482, s. 162.

²⁵⁰⁶ 1576 tarihli tahrir defterinde yer alan bir ek belgeye göre Burdur köyü 18. yüzyılda Gevezid nahiyesine tabidir. Bkz. KKA TD, nr. 174, v. 81b.

²⁵⁰⁷ KKA TD, nr. 174, v. 81b.

6.30. Şeyh Süleyman Zaviyesi

Şeyh Süleyman zaviyesi Karahisar'a tabi Avutmuş köyünde kurulmuştur. 1485 yılında köyde *el-muaf an karye-i Avutmuş zaviyedarlardır* başlığı altında kayıtlı 6 nefer nüfus yazılmıştır. 16. yüzyılda ise *hademe-i cami ve zaviye der karye-i mezbure* başlığı ile kayıtlı dervişlerin hangi görevlerde buldukları ayrı ayrı belirtilmiştir. 15. yüzyılda zaviye nüfusunun tamamı zaviyedar olarak belirtilmesine rağmen 16. yüzyılda zaviyede farklı meslek gruplarının da bulunduğu anlaşılmaktadır. Meşihatlık görevi *ber-vech-i iştirak* ile Şeyh Süleyman evladı tarafından yürütülmektedir (Tablo 22).²⁵⁰⁸ Ayrıca Şeyh Süleyman zaviyesinin dervişleri Avutmuş köyü yakınlarında bulunan Gereç köprüsünde hizmette bulunup *ayende ve revendeye hizmet mukabalesinde* bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır.²⁵⁰⁹

Tablo 22: Şeyh Süleyman Zaviyesinin Vazifelileri (15. ve 16. Yüzyıl)²⁵¹⁰

Görevleri	1485	1547	1569	1576
Zaviyedarlık	Şeyh Hayreddin veled-i Şeyh Pir Hasan, Şeyh İsa veled-i Celaleddin, Barak veled-i Celaleddin, Ahmed Fakih veled-i Şeyh İsa, Abdullah veled-i Sadreddin, Durdu veled-i Şeyh Muhyiddin			Nasrullah veled-i Şeyh Mahmud, Ahmed veled-i Mehmed, İbrahim birader-i o, Hüseyin veled-i Seydi, İsmail veled-i Mustafa, İshak veled-i Seydi, Mehmed veled-i Seydi, Ali veled-i Ahmed, İlyas veled-i Mahmud, İsa veled-i Abdullah, İbrahim birader-i o ²⁵¹¹
Meşihatlık		Mehmed veled-i Abdullah ve Kasım veled-i Durdu ve Mahmud veled-i Hızır ve Şehabettin veled-i Hacı Ahmed ²⁵¹²	Şehabettin veled-i Hacı Ahmed ve 'Abbas veled-i Kasım ve Yusuf veled-i Hızır beraberati sultani an evlad-ı Süleyman	Şeyh Celal bin Şeyh Şehabettin ve Derviş 'Abbas veled-i Kasım ve Şeyh Mehmed veled-i Muineddin ve diğer Mehmed bin Süleyman ve Yusuf veled-i Mehmed ba-berat-ı Sultani an evlad-ı Şeyh Süleyman el-müşarünileyh

(Devam ediyor)

²⁵⁰⁸ 1547 yılı tahririne göre Avutmuş köyünde "el-mevkuf" başlığı altında kayıtlı olanlarda belirtilmese de muhtemelen Şeyh Süleyman evladından olanlardır. BOA TD, nr. 37, s. 826-827; BOA TD, nr. 255, s. 19; BOA TD, nr. 478, s. 39-40; BOA TD, nr. 482, s. 26-27; KKA TD, nr. 174, v. 20b-21a.

²⁵⁰⁹ BOA TD, nr. 478, s. 39; KKA TD, nr. 174, v. 20b-21a.

²⁵¹⁰ Tablo için kullanılan kaynaklar: BOA TD, nr. 37, s. 826-827; BOA TD, nr. 478, s. 39; KKA, TD, nr 174, s. 69b.

²⁵¹¹ Toplamda 11 kişi zaviyedarzadegan olarak geçmektedir. Bkz. KKA TD, nr. 174, v. 20b.

²⁵¹² Kırtanos köyündeki vakıf geliri yazılırken zaviyenin meşihatlığının Mehmed ve Mahmud tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA TD, nr. 255, s. 111-112.

(Tablo 22: Devamı)

Müezzin			Mehmed veled-i Hasan	
Ferraş			Nasuh veled-i Veli	
Cüzhan			Hüseyin veled-i Cüneyt, Piri veled-i Koca	
Köprücü			İskender veled-i Abidin	
Darun-nişin(?)			Ahmed veled-i Veli	

Şeyh Süleyman Zaviyesinin Vazifelileri (15. ve 16. Yüzyıl)

Şeyh Süleyman zaviyesinin Karahisar merkez ve çevresindeki köylerden çeşitli vakıf gelirlerine sahip olduğunu tahrir defterlerinden tespit etmek mümkündür. Tahrir defterlerine göre Karahisar'a tabi Emlak nahiyesinden Avutmuş köyünün ve Akşehir-abad nahiyesine tabi Kirtanos köyünün malikânesinin tamamı zaviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca Avutmuş köyünde yer alan bir bağ da zaviye tasarrufunda bulunmaktadır. 1485 yılı tahririnde köylerin malikâne hâsılı ayrıca belirtilmemiştir. Zaviye 1530 yılında Avutmuş köyünden 370 akçe, Kirtanos köyünden 1.360 akçe malikâne geliri elde etmiştir. 1547 yılında Avutmuş köyünden elde edilen malikâne gelirinin arttığı ve 2.590 akçe hâsıl elde edildiği anlaşılmaktadır. 1547 yılında ayrıca zaviyedar Şeyh Turdu evladı olan Hacı Ahmed, Kasım ve Hızır tasarrufunda bulunan birkaç bağ da bulunmaktadır. İki baştan tasarruf edilen bu bağlardan elde edilen hâsıl ise 200 akçedir. Kirtanos köyünün malikâne hâsılı da artmış olup 2.000 akçe hâsıl elde edilmiştir.²⁵¹³ 16. yüzyılın ikinci yarısında ise Avutmuş köyünün malikânesi ile birlikte köyde bulunan 12 bağdan ikisi Şeyh Süleyman evladının tasarrufundadır. Zaviyenin bu dönemki malikâne geliri 2.540 akçedir. Önceden zaviyedarlar elinde bulunan çeşitli bağların 1576 yılında da Şeyh Süleyman evladının tasarrufunda olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.²⁵¹⁴

Melense nahiyesinden de bazı yerler zaviyeye vakfedilmiştir. Girağ köyü padişah hükmü ile iki baştan Şeyh Süleyman zaviyesine vakfedilmiştir. Köyde bulunan Çağlak, Keselik ve Keşlik adlı çiftlikler de zaviye tasarrufundadır. 1576

²⁵¹³ BOA TD, nr. 37, s. 826-827, 869; BOA TD, nr. 387, s. 575; BOA TD, nr. 255, s. 19, 111-112.

²⁵¹⁴ BOA TD, nr. 478, s. 39-40; BOA TD, nr. 482, s. 26-27; KKA TD, nr. 174, v. 20b-21a.

yılında köyün toplam hâsılı 3.899 akçedir.²⁵¹⁵ Melense nahiyesine tabi Kiliç köyü ise Şeyh Süleyman ve Hasan Şeyh zaviyeleri arasında pay edilmiştir. Buna göre köyün malikâne hissesinin yarısı Şeyh Süleyman zaviyesine vakfedilmişken diğer yarısı ve divani hissesi Hasan Şeyh zaviyesine vakfedilmiştir. Anlaşıldığı üzere köyün gelirinin büyük bir kısmı Hasan Şeyh zaviyesi tasarrufundadır. Köyün malikâne gelirinin yarısı Şeyh Süleyman zaviyesinden Şeyh Turdu tasarrufundadır. 1547 yılında 200 akçe hâsıl elde eden Şeyh Süleyman zaviyesi 1576 yılında köydeki hissesinden 1.062 akçe hâsıl elde etmiştir.²⁵¹⁶ Melense'ye tabi Çengi mezarası ve Eski çiftliği de iki baştan zaviye tasarrufundadır. 1547 yılında 400 akçe hâsıl Çengi mezarasından 400 akçe hâsıl Eski çiftliğinden elde edilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise mezradan 647 akça, çiftlikten 400 akçe hâsıl elde edilmiştir.²⁵¹⁷ Bunların dışında Emlak nahiyesine tabi bazı köy, mezra, zemin ve bağın Şeyh Süleyman evladından olanların tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. 1530 yılında *-der tasarruf Şeyh Turdu veled-i Sadeddin zaviyedar Şeyh Süleyman* ifadesiyle 900 akçe malikâne 974 akçe divani hâsılı yazılmıştır. Karahisar-ı Şarki'ye tabi Çardak Bala köyünün malikânesi de Şeyh Turdu mülküdür.²⁵¹⁸ Şeyh Süleyman zaviyesinin giderlerine dair bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır.

6.31. Şeyh Yaramış Zaviyesi

Şeyh Yaramış zaviyesi 15. yüzyılda Şuşehri nahiyesine tabi Ağca Köy karyesinde Şeyh Yaramış tarafından kurulmuştur. Zaviye 1485 tarihli 37 numaralı tahrir defterinde *zaviye-i Şeyh Yaramış der uhde-i Şeyh Aykud (?)* ifadesiyle kayıtlıdır. 1485 yılında Ağca Köy karyesinde kayıtlı neferler Aykud veled-i Şeyh Yaramış, Şeyh Ali, Hasan veled-i mezbur'dur. Ağca Köy karyesi zaviyeye vakfedilmiştir. 1530 yılında Ağca Köy tahrir olurken *hariçten ekerler* diye not düşülmüştür. 1530 yılında köyde nüfus kaydedilmemiştir. Köyden zaviyenin toplam hâsılı 520

²⁵¹⁵ Köyden şehre giden yol üzerinde bir derbend bulunmaktadır. Girağ köyünde yaşayan bazı kişiler bu derbendın bakım ve onarımından sorumlu tutulup avarızdan muaf olmuşlardır. BOA TD, nr. 478, s. 152-153; BOA TD, nr. 482, s. 139-140; KKA TD, nr. 174, v. 69b

²⁵¹⁶ Zaviyenin geliri "nısf-ı malikâne vakf-ı zaviye-i Şeyh Süleyman" ifadesiyle yazılmıştır. Zaviyelerin malikâne hisseleri çoğunlukla bu şekilde belirtilmemesine rağmen Şeyh Süleyman zaviyesinin belirlenmesi dikkat çekicidir. BOA TD, nr. 255, s. 86; BOA TD, nr. 478, s. 150; BOA TD, nr. 482, s. 137; KKA TD, nr. 174, v. 68b-69a.

²⁵¹⁷ BOA TD, nr. 255, s. 87; BOA TD, nr. 478, s. 153; BOA TD, nr. 482, s. 140; Eski çiftliğinin 16. yüzyılın ikinci yarısında köye dönüştüğü anlaşılmaktadır. Nitekim 1576 yılında köy olarak geçmektedir. Bkz. KKA TD, nr. 174, v. 69b, 70a.

²⁵¹⁸ BOA TD, nr. 387, s. 577; 596; KKA TD, nr. 174, v. 79b, 80a.

akçedir. 1613 yılında 3 nefer nüfus kayıtlı Ağca Köy karyesinin toplam hâsılı 3.050 akçedir.²⁵¹⁹

6.32. Şeyh Yusuf Zaviyesi

Şeyh Yusuf zaviyesi Emlak nahiyesine tabi Kara Ağaç köyünde kurulmuştur. Zaviye 1485 yılında faaliyettedir. 1613 yılında zaviye şeyhi Mustafa veled-i Hamit olup ondan önce meşihatlık Mahmud veled-i Mustafa tasarrufundadır. Kara Ağaç köyü iki baştan Şeyh Yusuf zaviyesine vakfedilmiştir. Zaviye köyden 1485 yılında 1.000, 1530 yılında 560 akçe hâsıl elde etmiştir. 1613 yılında ise 800 akçe hâsıla sahip olmuştur.²⁵²⁰

6.33. Taşkun Abdal Zaviyesi

Sisorta nahiyesine tabi Ahi Damı köyünde 16. yüzyılda Taşkun Abdal tarafından kurulmuştur. Zaviye 1547 yılında *ber-vech-i iştirak* üzere Enbiya veled-i Ahmed, Yakub, Mahmud, Bekir bin ebna-i Taşkun Abdal tasarrufundadır. 1530 yılında 3 neferi bulunan Ahi Damı köyünün 1547 yılında nefer sayısı değişmemiş fakat *zaviyedarzadegân* başlığı altında kaydedilmiştir. Bu kişiler muhtemelen zaviye kurucusunun soyundan gelenlerdir. Buna göre Ahi Damı köyünün iskânında Taşkun Abdal'ın etkisi olduğu söylenebilir. 1613 yılında Taşkun Abdal zaviyesinin idaresi önceden olduğu gibi müşterek olarak yürütülmektedir. Bu dönem ise zaviyenin meşihati Şeyh Selim, Pir Veli veled-i Mehmed Şeyh, İdris veled-i Yusuf, Taşgun veled-i Mezid, Mustafa, Veli veled-i Ali, Kadir Kulu veled-i Ali, Cafer veled-i Mezid, Bayram veled-i Hüseyin, İbrahim veled-i Kobaş, Halil, Ahmed, İbrahim veled-i Hamit tasarrufundadır. Ahi Damı köyü zaviyeye vakfedilmiş olup 1530 yılında 100, 1547 ve 1613 yılında 720 akçe hâsıl yazılmıştır.²⁵²¹

6.34. Şeyh Yol Beyi /Ber Yol Zaviyesi

Gevezid nahiyesine tabi Şeyh Yol Beyi köyündedir. 1485 yılında köyde kayıtlı iki neferden biri zaviyedar Hasan Dede diğeri oğlu Yusuf'tur. Bir çiftlik ve

²⁵¹⁹ BOA TD, nr. 37, s. 865; BOA TD, nr. 387, s. 596; KKA TD, nr. 174, v. 102a.

²⁵²⁰ BOA TD, nr. 37, s. 840; BOA TD, nr. 387, s. 596; BOA TD, nr. 255, s. 99; KKA TD, nr. 174, v. 79b.

²⁵²¹ BOA TD, nr. 387, s. 573; BOA TD, nr. 255, s. 198; BOA TD, nr. 478, s. 348; KKA TD, nr. 174, v. 146b-147a; EV, HMM, d. 5413, v. 42b/5.

değirmen bulunan köyden 470 akçe gelir elde edilmiştir. Şeyh Yol Beyi köyü zaviye etrafında kurulmuş olup köyde yalnızca zaviyedar ve ailesi yaşamaktadır. Muhtemelen zaviye kurucusu toprak açıcı dervişlerden olup buraya ilk gelenlerden biridir. 1530 yılında 4 nefer bulunan köyden 410 akçe hâsıl elde edilmiştir. 1530 tarihli 387 numaralı muhasebe defterinde zaviyesinin adı Ber Yol olarak geçmektedir. 1547 yılında nüfus kayıtlı olmayan Yol Beyi köyünün hâsılı 550 akçedir. Bu dönem çiftlik ve değirmen kaydı bulunmayan köyde bir kıta zeminden 100 akçe gelir yazılmıştır. 1547 yılında Yol Beyi zaviyesinin meşihatlığını ise Yol Beyi'nin evladı olan Dede, Hasan ve Ahmed müşterek olarak yürütmektedir.²⁵²²

1569 yılında da zaviyenin meşihatlığı *ber-vech-i iştirak* üzere Mehmed, Mustafa, Hasan, Ali, Yusuf, Mustafa, Süleyman, Mahmud, İlyas tarafından yürütülmektedir. 1569 yılında hala iki baştan zaviyeye gelir getiren Yol Beyi köyünde nüfus yoktur. Zaviyedarlar muhtemelen başka köyde yaşamaktadır. Bu dönem köyden 500 akçe hâsıl elde edilmişken Güzel köyünde bulunan Ada zemininden de 100 akçe gelire sahip olunmuştur. 1613 yılında Şeyh Mustafa, Şeyh Mehmed, Şeyh Osman ve diğer Şeyh Mehmed berat-ı hümayun ile meşihatlık görevine getirilmiştir. Zaviyenin iki baştan tasarruf olunan köyden elde ettiği geliri yine 500 akçedir. Ada zeminindeki geliri de değişmemiştir.²⁵²³

6.35. Üryan Abdal / Urban Abdal Zaviyesi

Gevezid nahiyesine tabi Ahurcuk köyünde kurulmuştur. 1485 yılında 7 nefer kayıtlı köyde yaşayanların derviş, abdal, şeyh gibi unvanlar taşımalarına bakılacak olursa zaviye ile bağlantısı olan muhtemelen zaviye mensubu dervişlerdir. Ayrıca bu kişilerden Hamza Abdal hizmetkâr olarak kaydedilmiştir. Ahurcuk köyü Üryan Abdal zaviyesine vakfedilmiştir. 1485 yılında 600 akçe hâsıl elde eden zaviye 1530 yılında 3 nefer nüfusu bulunan Ahurcuk mezrasından 293 akçe hâsıl elde etmiştir. Köy zamanla nüfus kaybetmiş mezraya dönüşmüştür. 1613 yılında ise Ahurcuk köyünün nüfusu *zaviyedarzadegan* başlığı altında 5 nefer olarak yazılmıştır. Bu tarihte zaviye şeyhi Mustafa veled-i Hamit'tir.²⁵²⁴

²⁵²² BOA TD, nr. 37, s. 843; BOA TD, nr. 387, s. 596; BOA TD, nr. 255, s. 131.

²⁵²³ BOA TD, nr. 478, s. 222; KKA TD, nr. 174, v. 98a.

²⁵²⁴ BOA TD, nr. 37, s. 839, 841; BOA TD, nr. 387, s. 596; BOA TD, nr. 255, s. 96; KKA TD, nr. 174, v. 77b; Kurt, 1993, s. 259.

İKİNCİ BÖLÜM

ZAVİYELERİN SOSYO-EKONOMİK YÖNLERİ

Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Çorum gibi önemli şehirleri içinde barındıran Eyalet-i Rum, hem Selçuklu Devleti hem de Osmanlı Devleti döneminde önemli tarihi hadiselerin meydana geldiği bir coğrafyadır. Bu çalışmanın zaman dilimi içinde yer alan 16. yüzyılda Safevi Devleti'nin bölgedeki faaliyetleri ve Celali isyanları Rum Eyaleti'nin dini, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında sarsıcı etkiler yaratmıştır. Safevi Devleti'nin kuruluşunda Anadolu'nun bu bölgesinde yaşayan ve buradan göçen Kızılbaş Türklerin büyük rolü olduğu bilinmektedir.²⁵²⁵ 16. yüzyılda Eyaleti Rum'da isyanların ortaya çıkmasında ve yayılmasında da Safevi Devleti'nin etkisi olmuş, onların propagandaları ile çok daha geniş kitleler harekete geçmiştir. Örneğin Antalya'da ortaya çıkan fakat Sivas dolaylarına kadar yayılan Şahkulu isyanında Safevi Devleti'nin bölgede Kızılbaş Türkmenler üzerindeki propagandasının etkisi olmuştur. Yine Eyalet-i Rum'u etkisi altına alan Nur Ali Halife, Baba Zünnun, Veli Halife, Şah Kalender Çelebi isyanlarında da bu propagandaların etkisi olduğu bilinmektedir.²⁵²⁶ Tüm bu hadiseler sonucunda Eyalet-i Rum'un önemli şehirleri, kasaba ve köyleri harap olmuştur.²⁵²⁷

Birinci bölümde görüldüğü üzere 15. ve 16. yüzyıla ait tahrir defterleri döneme dair önemli istatistiki bilgiler sunmaktadır. Tahrir defterlerine göre zaviyelerin bölgenin sosyo-ekonomik hayatına önemli katkıları olduğunu söyleyebiliriz. Eyalet-i Rum'da zaviyeler yeni yerleşim alanlarının oluşması, gelen geçen yolcuların konaklama ve güvenli bir yolculuk geçirmelerini sağlamak adına etkili bir role sahiptir. Zaviyelerin buldukları yerlerde bir istihdam alanı da yarattıkları, özellikle 16. yüzyılda çok sayıda kişinin görevlendirildiği kurumlar haline geldikleri anlaşılmaktadır. Hemen hemen her zaviyenin bir çiftliğe sahip olduğu ve zaviyedeki dervişlerin doğrudan tarımsal faaliyetlere katıldıkları da yine tahrir defterlerindeki verilerden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bu bölümde

²⁵²⁵ Sümer, 1999, s. 1-19, 43, 71, 158; Akdağ, 1995, s. 117-119, 181-185; Gülten, 2018, s. 26-28; Eflaki, 1973, s. 64; Savaş, 1992, s. 19-20.

²⁵²⁶ Savaş, 1992, s. 19-21; İlgürel, 2001, s. 249; Emecen, 2010, s. 284-286.

²⁵²⁷ Akdağ, 1995, s. 500.

Rum Eyaleti'nin sosyo-ekonomik hayatında zaviyelerin fonksiyonları hakkında değerlendirmede bulunulacaktır.

1. Zaviyelerin Sancaklara Göre Dağılımları

Tokat, Sivas, Amasya, Çorum, Canik ve Karahisar-ı Şarki sancaklarını içine alan Eyalet-i Rum'da 15. ve 16. yüzyıla ait tahrir defterlerine göre 425 zaviye tespit edilmiştir. Bu zaviyelerden 151'i şehir merkezlerinde 274'ü köy ve mezralarda kurulmuştur. Kırsal alanda kurulan zaviyelerin şehirde kurulanlara oranı bir hayli yüksektir (Grafik 1). Tahrir defterlerinde şehir merkezlerinde yer alan zaviyeler çoğunlukla *-der nefsi-i* (Tokat, Sivas, Amasya, Çorum, Samsun, Karahisar-ı Şarki, Niksar, Turhal, Zile, Osmancık vb.) ifadesiyle kayıtlıdır.²⁵²⁸

Grafik 1: Eyalet-i Rum'da Şehir Merkezinde Kurulan Zaviyelerin Kırsalda (Köy-Mezra) Kurulan Zaviyelere Oranı

Tokat sancağı hem şehir merkezinde hem de kırsal alanda kurulan zaviye sayısı bakımından ilk sırayı almaktadır. Tokat'ta ilk Türk fetihleri ile birlikte İslamlaşma süreci hızlanmış, farklı tarikatlara ait çok sayıda zaviye açılmıştır.²⁵²⁹ Bu zaviyelerden bazıları uzun yıllar faaliyetlerini sürdürmüştür. Bazılarının ise yıkıldığı ya da harabeye döndüğü muhakkaktır. Nitekim 1455 tarihli 2 numaralı tahrir defterine göre Tokat şehir merkezinde tespit edilen zaviye ve hankahlardan

²⁵²⁸ Tahrir defterlerinde çoğunlukla *-der nefsi-i* ifadesi ile belirtilse de şehir merkezindeki bazı zaviyeler bu ifadeye yer vermeden kayıtlıdır. Örneğin Amasya sancağında tespit edilen Çadırca zaviyesi *nefs* (şehir merkezi) içinde yer almasına rağmen belirtilmemiş *zaviye-i Çadırca der Amasya* ifadesiyle kaydedilmiştir. Zaviye ile aynı adı taşıyan bir mahalle de bulunduğundan zaviyenin şehir merkezinde olduğu muhakkaktır.

²⁵²⁹ Özköse, 2015, s. 79, 99; Wolper, 2003, s. 49-51, 63.

çoğunun sonraki dönem tahrir defterlerinde yer almaması bu zaviyelerin yıkılmış olduğuna işarettir. 1485 tarihli TD 19 numaralı defterde de kaydı olmayan bu zaviyeler bölgede yaşanan Osmanlı-Akkoyunlu mücadelesi sırasında yıkılmıştır. 1472 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın saldırıları sonucunda Tokat'ın büyük tahribata uğradığı bilinmektedir.²⁵³⁰ Bununla birlikte zaman zaman Tokat'ta yeni zaviyeler kurulduğu da vakidir. Tahrir defterlerine göre 16. yüzyılda Tokat'ta 149 zaviye faaliyettedir (Tablo 23). Tokat sancağı, şehir merkezinde kurulan zaviye sayısı bakımından diğer sancaklara göre önde olup Tokat sancağına bağlı kazaların şehir merkezlerinde toplam 69 zaviye tespit edilmiştir. Bu zaviyelerden 44'ü yani %29.53'ü ise Tokat kazasının merkezindedir. Tokat sancağında şehir merkezlerinde kurulan zaviyelerin sancaktaki tüm zaviyelere oranı %46.31 iken kırsal alanda yer alan zaviyelerin oranı %53.69'dur. Buna göre Tokat sancağındaki zaviyelerin neredeyse yarısı şehir merkezlerinde yer almaktadır. Tahrir defterlerine göre diğer sancaklarda şehir merkezinde bulunan zaviyelerin sayısı ise 25'i geçmemektedir. Zaviye sayısı bakımından Tokat kazasının merkezindeki zaviye sayısı dahi diğer sancakların şehir merkezlerinde tespit edilen toplam zaviye sayısından fazladır. Tokat merkezde kurulan zaviyelerin fazla olmasında muhtemelen 16. yüzyılın ortalarına kadar, zaman zaman değişse de eyaletin merkezinin Tokat olması etkilidir.²⁵³¹ Tokat sonraki dönemlerde de çok sayıda zaviyenin faaliyette olduğu bir bölge olma özelliğini korumaya devam etmiştir.²⁵³²

Ahiler Tokat'ta ilk dönemlerden itibaren faaliyet yürütmeye başlamış, kurdukları zaviyeler asırlar boyunca ayakta kalmıştır.²⁵³³ Tokat'ta 16. yüzyılda Ahi Mustafa, Ahi Receb, Ahi Pehlivan, Ahi İdris Hankahı, Ahi Evran, Ahi Paşa, Ahi Tayi (Ahi Kamil), Ahi Muhyiddin (Ahi Yar Ali Çelebi), Ahi Yusuf Perende, Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali, Hacı İvaz Paşa bin Ahi Bayezid, Ahi Mahmud, Ahi Hacı Ahmed, Ahi Tursan, Ahi Şahin, Ahi Nahcivan adıyla 16 zaviye tespit edilmiştir (Tablo 30).²⁵³⁴ Elbette bu zaviyelerin hepsi Ahi zaviyeleri değildir.

²⁵³⁰ İnalçık, 2015, s. 114-115; Texier, 2002, s. 170.

²⁵³¹ Açıkkel, 2008, s. 225.

²⁵³² Faroqhi, 2017, s. 53.

²⁵³³ Mikail Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul, 2001, s. 79-80; Bayram, 2017, s. 23; Özköse, 2015, s. 81-82.

²⁵³⁴ Tokat sancağındaki Ahi adlı zaviyeler için bkz. BOA TD, nr. 2, s. 42, 43, 77, 95, 105, 120-125, 132, 149, 155, 160-161, 194, 212-213, 226, 230, 232, 234, 275, 320, 335, 383-385, 390-391, 404, 421-426; BOA TD, nr. 19, s. 37, 45, 52, 73, 77, 80, 89, 100, 102, 151, 117, 174, 191-

Örneğin Ahi Mustafa zaviyesi her ne kadar Ahi adı ile anılsa da Bektaşî tarikatına aittir.²⁵³⁵ Ahi Evran adına Ankara, Samsun, Sivas, Kırşehir ile birlikte Tokat'ta da bir zaviye kurulduğu anlaşılmaktadır.²⁵³⁶

Mevleviliğin Tokat'taki varlığı Mevlana dönemine kadar uzanmaktadır.²⁵³⁷ 15. ve 16. yüzyıl kaynaklarında diğer zaviyelerin aksine bu tarikata ait zaviyeler Mevlevihane olarak kaydedilmiştir. Tokat merkezde kurulan Mevlevihane zaviyesi ile birlikte Niksar ve Zile'de de birer Mevlevihane kurulmuştur.²⁵³⁸

Orta Anadolu'nun önemli şehirlerinden olan Tokat'ta zaviyeler açan tarikatlardan bir diğeri de Kalenderiyye tarikatıdır. Kalenderiyye tarikatı; Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve çevresindekileri, kırsal kesimde kolonizatör olarak adlandırılan derviş gruplarını etkisi altına alan çok geniş bir tasavvufi harekettir. Anadolu'da yüksek zümre Kalenderîliğinin aksine daha çok Türkmen çevrelerinde uygun ortam bulan popüler Kalenderîlik gelişme imkânı bulmuştur.²⁵³⁹ Kaynaklarda Kalenderîlere ait zaviyeler Kalenderhane olarak geçmektedir. Tokat merkez ile birlikte Kalenderhane zaviyesi Zile ve Niksar'da da tespit edilmektedir.²⁵⁴⁰

Tahrir defterlerinde zaviyelerin hangi tarikata ait olduğu belirtilmesede 15. ve 16. yüzyılda Tokat sancağında tespit edilen zaviyelerden bazılarının Bektaşî tarikatına ait olduğu bilinmektedir. Tokat'ta 16. yüzyılda faaliyette olan Şeyh

192, 250, 257264, 277, 274, 492; BOA TD, nr. 54, s. 8, 9, 17, 42, 97-98, 114-120, 128, 144; BOA TD, nr. 79, s. 24-25, 45-46, 50, 37, 132-133, 154-155, 161, 163, 167, 172, 183-184, 186, 197, 206, 237, 305-306, 321-322, 323, 326-327, 357, 362-370, 374-384, 539; BOA TD, nr. 287, s. 70, 109-110, 268-269, 287, 391; BOA TD, nr. 444, s. 154; BOA TD, nr. 387, s. 376, 432, 433, 434, 436, 438, 450, 452, 453, 454, 456, 461, 475-477, 482-485, 506, 528, 530, 531, 547, 548, 552-556, 608; BOA TD, nr. 255, s. 254-255; BOA TD, nr. 287, s. 70, 83, 102, 316-317, 322; KKA TD, nr. 10, v. 8a, 11a, 15a, 32b, 43b; KKA TD, nr. 12, v. 21a, 22a, 28a-28b, 90b-92b, 98a-98b, 106a-106b, 131a, 134b-135a, 215b-224a, 230a-236b, 241a, 243a; KKA TD, nr. 14, v. 50a, 155a, 163a, 174b-175a, 179a, 256a, 269a, 270b, 279b, 288a, 29b, 294a, 297a; KKA TD, nr. 16, v. 97b-98a; KKA TD, nr. 26, v. 175a, 176a-176b, 178a; KKA TD, nr. 38, v. 144b; KKA TD, nr. 583, v. 31a, 32a-35a, 52a, 61b, 66b, 67a, 68a, 73a-75a, 87a, 87b, 112a; TŞS, nr. 1, s. 151.

²⁵³⁵ Bektaşî tekkelerinin coğrafi dağılımı için bkz. Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, Alfa Yayım, İstanbul, 2017; Maden, 2013, s. 100-101; Küçükdağ-Değerli-Şahin, 2015, s. 11-14.

²⁵³⁶ M. Akif Erdoğan, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı 4, İzmir, 2000, s. 45.

²⁵³⁷ Konyalı Arife-i Hoşlika adındaki kadın vasıtasıyla Tokat'ta Mevlevilik tanınmıştır. Ulu Arif Çelebi'nin müridi olan bu kadın halifenin Tokat'ta pek çok müridi olmuştur. Bkz. Özköse, 2015, s. 93.

²⁵³⁸ BOA TD, nr. 2, s. 40, 43, 288, 396; BOA TD, nr. 19, s. 3-4, 159; BOA TD, nr. 79, s. 5, 249; BOA TD, nr. 387, s. 431, 463; BOA TD, nr. 287, s. 8; KKA TD, nr. 12, v. 160a; KKA TD, nr. 14, v. 142b; KKA TD, nr. 583, v. 49b.

²⁵³⁹ Ocak, 2014, s. 37; Özköse, 2015, s. 80; Özcan, 2006, s. 41.

²⁵⁴⁰ BOA TD, nr. 2, s. 43; BOA TD, nr. 79, s. 144; BOA TD, nr. 54, s. 99; BOA TD, nr. 387, s. 548, 555; KKA TD, nr. 14, v. 10b; KKA TD, nr. 583, v. 48a, 52a.

Nusret, Bektut, Hızırlık, Pir Havend / Çöreği Büyük, Hoca Sünbül, Şeyh Mihman zaviyeleri (Tablo 23) 18. yüzyıl kayıtlarına göre Bektaşî tekkeleri olarak faaliyet yürütmektedir.²⁵⁴¹ Bununla birlikte zaviyelerin zaman zaman farklı tarikatlar arasında el değiştirdiği de dikkate alınmalıdır.

Tablo 23: Tokat Sancağındaki Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıl)		
1. Pervane zaviyesi ve medresesi	2. Bulgunciye zaviyesi ve hankahı	3. Şeyh Misafir zaviyesi
4. Ağca Koca / Ağca Hoca zaviyesi	5. Hoca Ruzbe / Melik Ruzbe zaviyesi	6. Şeyh veled-i Mustafa zaviyesi
7. Pir Havend / Çöreği Büyük zaviyesi	8. Mahmud Çelebi bin Cemal zaviyesi	9. Çasnigir zaviyesi
10. Ziyâüddin zaviyesi	11. Yave (Şeyhler) Köyündeki zaviye (?)	12. Mustafa veled-i Murad bin Hacı Mehmed zaviyesi
13. Seydi Ömer / Malum Seydi zaviyesi	14. Şeyh Aydın / Şeyh Abidin zaviyesi	15. Abdal Konaş Baba zaviyesi
16. Ahi Receb zaviyesi	17. Doğanlu Oğlu Hayran zaviyesi	18. Şeyh Mihman zaviyesi
19. Hoca Seyfeddin / Melik Seyfeddin Hankahı	20. Şeyh Abdal zaviyesi	21. Şeyh Mustafa veled-i Kasım zaviyesi
22. Turgud Şah Hatun zaviyesi	23. Derviş İlyas zaviyesi	24. Şeyh Mustafa veled-i Mehmed zaviyesi
25. Enbiya Ali zaviyesi	26. Hacı İvaz Paşa / Hacı İvaz Paşa bin Ahi Bayezid zaviyesi	27. Şeyh Mahmud zaviyesi
28. Ahi Pehlivan zaviyesi	29. Şeyh Mahmud zaviyesi	30. Şeyh Vakkas zaviyesi
31. Ahi İdris hankahı	32. Şeyh Esalis zaviyesi	33. Mustafa Bey zaviyesi
34. Ahi Evran zaviyesi	35. Şeyh Burunduruk zaviyesi	36. Enbiya veled-i Şeyh Nimetullah zaviyesi
37. Ahi Paşa zaviye ve hankahı (Feth-abad hankahı)	38. Şeyh Tayfur zaviyesi	39. Abdal Mehmed hankahı
40. Ahi Tayi / Ahi Kamil zaviyesi	41. Ahi Mahmud zaviyesi	42. Şeyh Nureddin zaviyesi
43. Akbel Bey zaviyesi ve hankahı	44. Engürün zaviyesi	45. Tazegi hankahı
46. Alemdar / Mescid-i Alemdar zaviyesi ve hankahı	47. Derviş Halife zaviyesi	48. Şeyh Mahmud zaviyesi
49. Cemal Yahya zaviyesi	50. Derviş İl Beyi zaviyesi	51. Şeyh Mahmud zaviyesi
52. Ali Sipah hankahı	53. Şeyh Ömer zaviyesi	54. Hacı Lülü / Lülü Ağa zaviyesi
55. Ahmed-i Hane hankahı	56. Derviş Mehmed zaviyesi	57. Fatma Hatun binti Mehmed Paşa Yıldızı zaviyesi
58. Bum Dede hankahı	59. Şeyh Halil zaviyesi	60. Yahya Paşa zaviyesi
61. Halef hankahı ve zaviyesi	62. Lütfullah veled-i Şeyh Mahmud zaviyesi	63. Aye Sultan zaviyesi
64. Küçük hankahı	65. Sultan Mahmud Garni (Gaznevi) zaviyesi	66. Şeyh Bahadır zaviyesi
67. Şeyh Abdurrahman hankahı	68. Gök Deniz Abdal zaviyesi	69. Hüseyin Bey veled-i Baydik zaviyesi
70. Turgay hankahı	71. Ömer Zinde zaviyesi ve hankahı	72. Şeyh Bahşayış bin Seydi Gazi zaviyesi

(Devam ediyor)

²⁵⁴¹ BOA TD, nr. 2, s. 43, 270-271, 396; BOA TD, nr. 19, s. 143, 262, 263, 507, 523; BOA TD, nr. 79, s. 25, 66, 86, 232-233, 360-361; BOA TD, nr. 387, s. 434, 440, 442, 451, 461, 482-484; BOA TD, nr. 287, s. 58-59, 70, 162, 168; KKA TD, nr. 12, v. 150a; KKA TD, nr. 14, v. 213b, 216b; KKA TD, nr. 583, v. 32b, 48a-48b, 74a; Faroqhi, 2017, s. 209-226.

(Tablo 23: Devamı)

73. Vecid hankahı	74. Dere Kınık Köyü zaviyesi (?)	75. Veli Şeyh zaviyesi
76. Veled-i Çıkrıkçı hankahı	77. Hacı Mahmud hankahı	78. Kara Bıyık zaviyesi
79. Zaim hankahı	80. Hızırık tekyesi	81. Ahi Hacı Ahmed zaviyesi
82. Tuğrayı hankahı	83. Kalenderhane zaviyesi (Zile)	84. Ahi Tursan zaviyesi
85. Hoca Ali / Hoca Ali hankahı ve zaviyesi	86. Tokat Mevlevihanesi (hankah ve zaviye)	87. Şeyh Salsal zaviyesi
88. Hoca Münir / Münir Seyyid Şerefüddin hankahı ve zaviyesi	89. Sinan Bey / Başçiftlik zaviyesi	90. Şeyh Bayram zaviyesi
91. Hoca Sünbül zaviyesi ve hankahı	92. Şeyh Polad zaviyesi	93. Şeyh Yakub zaviyesi
94. Lahoriye zaviyesi ve hankahı	95. Hacı Bayram zaviyesi	96. İvaz Dede zaviyesi
97. Misafir Bey zaviyesi	98. Burhad Dede zaviyesi	99. Doğan Emirci (Eymirci) zaviyesi
100. Şeyh Ali zaviyesi	101. Sinkuriyye zaviyesi	102. Şeyh Nusret zaviyesi
103. Hamza Bey zaviyesi	104. Nahcivan ve Ahi Nahcivan zaviyesi	105. Seydi Ali Şir/ Seyyid Alişar zaviyesi
106. Şeyh Gazi zaviyesi ve hankahı	107. Şeyh Yakub zaviyesi	108. Bektut zaviyesi ve hankahı
109. Ahi Muhyiddin / Ahi Yar Ali Çelebi / Muhiddin Çelebi hankah ve zaviyesi	110. Melik Yağcı hankahı	111. Karye-i Çöte zaviyesi (?)
112. Aceb Şir / Acebşir zaviye ve hankahı	113. Niksar Mevlevihanesi	114. Zekeriya zaviyesi
115. Ahi Yusuf Perende zaviyesi	116. Nureddin Halife eş-şehir Çilehane zaviyesi	117. Şeyh Dede zaviyesi
118. Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali zaviyesi	119. Rodik Köyündeki zaviyesi	120. Yalnız Şeyh zaviyesi
121. Şeyh Şehabeddin zaviyesi	122. Haneman zaviyesi	123. Kadı Şehri Mevlevihanesi
124. Edhem Çelebi zaviyesi	125. Niksar hankahı / Hankah-ı der Şehr-i Niksar	126. Darüşşifa hankahı
127. Hacı Halil zaviyesi	128. Kalenderhane zaviyesi (Tokat)	129. Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey zaviyesi
130. Helva'i / Helvayi zaviyesi	131. Melik Danişmend Gazi zaviyesi	132. Ahi Şahin zaviyesi
133. Hoca Kayser zaviyesi	134. Şeyh Murad zaviyesi	135. Kameri Hatun hankahı
136. Kalenderhane zaviyesi (Niksar)	137. Hızır-İlyas zaviyesi	138. Vezir zaviye ve hankahı
139. Ömer Çelebi zaviyesi	140. Ahi Mustafa zaviyesi	141. Ali Ağa zaviyesi
142. Şeyh Kulu zaviyesi	143. Seyyid Nureddin /Zidoy zaviyesi	144. Şeyh Eylük zaviyesi
145. Haydar-i Hane hankah ve zaviyesi	146. Şeyh İbrahim / Seyyid İbrahim zaviyesi	147. Kaylu / Veled-i Kaylu zaviye ve hankahı
148. Karye-i Zaviye	149. Şeyh Şerefüddin zaviyesi	

Tokat Sancağındaki Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıl)

Tokat kaza merkezinde 15. yüzyılda 44 zaviyenin faaliyette olması şehrin bayındır hale gelmesinde zaviyelerin de etkili olduğunu göstermektedir. Nitekim Tokat sancağında tespit edilen zaviyelerin %29.35'i Tokat kaza merkezinde kurulmuştur. 1455 tarihli TD 2 numaralı tahrir defterine has bir durumu da burada belirtmek gerekmektedir. Defterde Tokat merkezde *hankah-ı hane* başlığı altında

toplu olarak 43 tane hankah kayıtlı iken bunların büyük bir kısmı sonraki dönem kaynaklarında yoktur. Bölgede meydana gelen siyasi olaylarla bu hankahların çoğu yıkılmış ya da harap olmuş olmalıdır. 15. yüzyılın ikinci yarısında bu bölge Osmanlı Devleti ile Akkoyunlu Devleti'nin çatıştığı bir sahadır. Eyalet-i Rum, 1472 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın saldırılarına maruz kalmış, Uzun Hasan Tokat'ı ele geçirmiş ve büyük bir tahribata yol açmıştır. Daha sonra Amasya üzerine hareket etmişken Osmanlı askerleri tarafından mağlup edilmiştir.²⁵⁴² Tokat'a yapılan bu saldırılarda zaviye ve hankahlardan bazıları da yıkılmıştır. Buna rağmen 16. yüzyılda Bursa'da 147 mahallede yalnızca 10 zaviyenin olması aynı dönemde Tokat'ın çok daha fazla zaviyeyi içinde barındıran bir şehir merkezi olduğunu göstermektedir.²⁵⁴³

Tokat sancağı kadın zaviye ve vakıf kurucuları bakımından da dikkat çekmektedir. Tokat merkezde Kameri Hatun hankahı ile Turgut Şah Hatun zaviyesi kadın evliyalardan tarafından ya da onlar adına kurulmuş hankah/zaviyelerdir. Ayrıca Yıldız nahiyesinde Fatma Hatun binti Mehmed Paşa adına da bir zaviye kurulmuştur.²⁵⁴⁴ Tokat sancağında bazı zaviyelerde tevliyet vazifesinin kadınlara da tevcih edildiği anlaşılmaktadır. Tokat kaza merkezinde Ahi Yar Ali Çelebi zaviyesinin tevliyetine mutasarrıf olanlardan ikisi Şeyh Şah Hatun binti Zeyni Çelebi ve Şeyh Şah Hatun binti Yusuf Çelebi'dir.²⁵⁴⁵

Tahrir defterlerine göre Tokat sancağından sonra zaviyelerin yoğunlaştığı bir diğer sancak Amasya sancağıdır. Selçuklu hâkimiyetinden sonra çok sayıda dinî, sosyal ve kültürel kurumun inşa edildiği Amasya; Mevlevilik, Kalenderîlik, Sühreverdilik gibi tarikatların faaliyet alanlarından biridir.²⁵⁴⁶

Osmanlı hâkimiyetindeki Amasya sancağında 16. yüzyılda 77 zaviye faaliyettedir (Tablo 24). Bu zaviyelerin %31.17'si şehir merkezlerinde iken %68.83'ü köy ve mezralar da yer almaktadır. Amasya kazasının merkezinde yer

²⁵⁴² İnalçık, 2015, s. 114-115; Texier, 2002, s. 170.

²⁵⁴³ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2014, s. 74, 114; Yine aynı dönemde Larende kazasında şehir merkezinde tespit edilen 10 zaviye vardır. Bkz. Osman Gümüşçü, *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 84.

²⁵⁴⁴ BOA TD, nr. 79, s. 126; BOA TD, nr. 387, s. 365, 449; KKA TD, nr. 14, v. 235; KKA TD, nr. 26, v. 85a; KKA TD, nr. 583, v. 90b.

²⁵⁴⁵ KKA TD, nr. 583, v. 31a.

²⁵⁴⁶ Özcan, 2006, s. 41; Nazan Aydoğdu, "Ahmed El Eflaki'nin Menâkıbü'l-Arifin Adlı Eserine Göre Mevlevilik-Ahilik-Bektaşilik İlişkisi", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 18, 2018, S. 326-327; Wolper, 2003, s. 57.

alan zaviyelerin oranı ise %16.88'dir. Zaviyelerin kırsalda özellikle Gedegra ve Simre-i Lâdik kazalarında yoğunlaşması dikkat çekicidir.

Amasya sancağındaki zaviyelerden Hızır Dede (Amasya), Seyfe Dede (Lâdik), Hızır Baba (Merzifon) 17. ve 18. yüzyıllarda zaviyeleri Bektaşî tarikatına ait zaviyelerdir.²⁵⁴⁷ Ahi Ali Çaçnigir, Ahi Sadeddin, Ahi Barak, Ahi Nusret, Ahi Darbhaneci, Ahi Kemal zaviyeleri ise adından da anlaşılacağı üzere Ahilere ait zaviyeler olmalıdır.²⁵⁴⁸ Fakat dönem dönem zaviyelerin farklı tarikatların bünyesine geçtikleri de dikkate alınmalıdır.

Eyalet-i Rum'da kadın evliyalar tarafından Tokat sancağında 3 zaviye ve hankah kurulduğundan yukarıda bahsetmiştir. Amasya kaza merkezinde kadın evliya tarafından kurulan Selamet Hatun zaviyesinden de burada bahsetmek gerekir. Tokat'ın aksine Amasya'da yalnızca bir zaviye tespit edilmekte olup Selamet Hatun'un türbesi bugün hala ayaktadır.²⁵⁴⁹

Amasya sancağında yer alan Hızır Paşa, Panbuklu, Çat, Şeyh Kırık, Mehmed Paşa bin Hızır Paşa, Şeyh Aziz zaviyeleri buldukları mahalle, köy ve mezralara ya adını vermiş ya da o yerin adını almıştır (Ek 1).

1. Oruç Bey Çelebi veled-i Yunus Bey zaviyesi	2. Şeyh Turak ez-kibel-i Yörgüç Paşa zaviyesi	3. Mehmed Paşa bin Hızır Paşa zaviyesi
4. Ahi Ali Çaçnigir zaviyesi	5. Şeyh Bayezid zaviyesi	6. Piri Baba / Baba Piri zaviyesi
7. Mehmed Çelebi bin Hamza Bey zaviyesi	8. Şeyh Sultan Şah zaviyesi	9. Hızırlık / Hızır Baba zaviyesi
10. Seyyid Yahya zaviyesi	11. Şeyh Hacı zaviyesi	12. Selamet Hatun zaviyesi
13. Turvende zaviyesi	14. Şeyh Yakub zaviyesi	15. Şeyh Ahyar zaviyesi
16. Panbuklu zaviyesi	17. Çat zaviyesi	18. Hızır veled-i Murad zaviyesi
19. Hacı Nevruz zaviyesi	20. Elvan Çelebi zaviyesi	21. Hacı Dede zaviyesi
22. Ahi Sadeddin zaviyesi	23. Deve Abdal zaviyesi	24. Kültik Köyündeki zaviyesi (?)
25. Çadırcı zaviyesi	26. Ece zaviyesi	27. Ağca Mahmud Köyü Zaviyesi
28. Fakih zaviyesi	29. Şeyh Sebil zaviyesi	30. Şeyh Savcı zaviyesi
31. Hoca Sultan zaviyesi	32. Şeyh Osman zaviyesi	33. Şeyh Kırık zaviyesi
34. Amasya Mevlevihanesi	35. Hızırlık / Hızır Baba / Hızır Dede zaviyesi	36. Şeyh Bayezid zaviyesi
37. Yakub Paşa (Çilehane) zaviyesi	38. Ahi Barak zaviyesi	39. Şeyh Şadi zaviyesi

(Devam ediyor)

²⁵⁴⁷ Faroqhi, 2017, s. 209-226.

²⁵⁴⁸ BOA TD, nr. 90, s. 106, 181-182; BOA TD, nr. 387, s. 353, 354, 361, 373, 389, 404; KKA TD, nr. 26, v. 11a, 19a, 24b, 121b; KKA TD, nr. 34, v. 24a, 154a-154b; KKA TD, nr. 583, v. 77b, 81a, 80a, 82a, 113b.

²⁵⁴⁹ BOA TD, nr. 387, s. 382, s. 383; KKA TD, nr. 26, v. 39b-40a, 43b; KKA TD, nr. 583, v. 79a.

(Tablo 24: Devamı)

40. Şeyh Cuğı zaviyesi	41. Ahi Nusret zaviyesi	42. Zekeriyya Bey zaviyesi
43. Hacı Mahmud Çelebi zaviyesi	44. Hızır Paşa zaviyesi	45. Şeyh Sofi zaviyesi
46. Şeyh Aydın zaviyesi	47. Şeyh Alan zaviyesi	48. İskender Baba zaviyesi
49. Şeyh Sevindik zaviyesi	50. Ahmed Bey zaviyesi	51. Bahaeddin zaviyesi
52. Veledan-ı Şeyh Mezid zaviyesi	53. Şeyh Selim zaviyesi	54. Ahi Darbhaneci / Ahi Daru'd-darb zaviyesi
55. Şeyh Hayran zaviyesi	56. Haydar Bey zaviyesi	57. Şeyh Ümmet zaviyesi
58. Şeyh Aziz ez-kıbel-i Altuntaş zaviyesi	59. Seyyid Ahmed zaviyesi	60. Ahmed Dede zaviyesi
61. Şeyh İlyas zaviyesi	62. Seyfe Dede (Cemaat-i Seyfe Dede) zaviyesi	63. Numan/Kıfçak Köyü zaviyesi (?)
64. Tur Melik Paşa zaviyesi	65. Seyyid İzzeddin zaviyesi	66. Zeynuddin veled-i Murad Bey zaviyesi
67. Şeyh Salih zaviyesi	68. Kızıl Kilise köyündeki zaviye	69. Yumaklı Köyündeki zaviye
70. Derviş Mahmud Köhnepuş zaviyesi	71. Seyyid Yahya zaviyesi	72. Ahi Kemal zaviyesi
73. Köprü Köyündeki zaviye	74. Derinöz zaviyesi	75. Cennet Dede zaviyesi
76. Ahi Fethuddin zaviyesi	77. Şeyh Bayezid zaviyesi	

Amasya Sancağındaki Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıl)

15. ve 16. yüzyılda Canik Sancağında 60 zaviye faaliyettedir (Tablo 25). Zaviyelerin bazılarının yeri kaynaklarda belirtilmediğinden yüzdeler olarak kaçının şehir merkezinde kaçının kırsal kesimde yer aldığını belirleyebilmek mümkün değildir. Bilinenlerden yola çıkarak şehir merkezinde tespit edilen zaviyelerin kabaca %12 civarında olduğu söylenebilir. Buna göre Canik sancağında zaviyelerin özellikle kırsal kesimde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Canik'te bulunan zaviyeler çoğunlukla kurucusunun adı ile anılmaktadır. Mevlevihane zaviyesi diğer sancaklarda olduğu gibi tarikatın adı ile kayıtlı olup Samsun merkezde yer almaktadır.²⁵⁵⁰ Ahi Evran adına kurulan zaviyelerden biri de Canik sancağında Samsun kazasında yer almaktadır.²⁵⁵¹ Ahi Evran zaviyesi dışında Canik sancağında kurulan Ahi Ali, Ahi Elekçi zaviyeleri bölgede Ahilerin de etkili olduğunu göstermektedir.²⁵⁵² Yine de diğer sancaklarla kıyaslandığında Ahi adı taşıyan zaviyelerin Canik sancağında az olması dikkat çekmektedir (Tablo 25).

²⁵⁵⁰ BOA TD, nr. 37, s. 479; BOA TD, nr. 54, s. 403; BOA TD, nr. 387, s. 661; KKA TD, nr. 33, v. 24b.

²⁵⁵¹ Erdoğan, 2000, s. 45.

²⁵⁵² BOA TD, nr. 54, s. 401; BOA TD, nr. 387, s. 659; KKA TD, nr. 33, v. 4a; KKA TD, nr. 583, v. 126b; Öz, 1999, s. 147.

Tablo 25: Canik Sancağındaki Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıl)		
1. Taceddin Bey zaviyesi	2. Şeyh Miskince zaviyesi	3. Kara Şeyh zaviyesi
4. Şeyh Ahmed zaviyesi	5. Saru Yakub zaviyesi	6. Musa Dede zaviyesi
7. Abdal Eyman zaviyesi	8. Şeyh Murad zaviyesi	9. Şeyh Saltuk zaviyesi
10. Şeyh İbrahim zaviyesi	11. Canlar Canı zaviyesi	12. Şeyh Tursun zaviyesi
13. Hızır-İlyas zaviyesi	14. Ahi Ali zaviyesi	15. Şeyh Abdullah zaviyesi
16. Abdal Murad zaviyesi	17. Samsun Mevlevihanesi	18. Şeyh Bali zaviyesi
19. Saru Şeyh zaviyesi	20. Şeyh Ulaş zaviyesi	21. Şeyh Mustafa zaviyesi
22. Şeyh Halil zaviyesi	23. Seyyid Nureddin zaviyesi	24. Şeyh Çilledar zaviyesi
25. Şeyh Savcı zaviyesi	26. Şahkulu Abdal zaviyesi	27. Abdal Cüneyd zaviyesi
28. Emirü'l-hac zaviyesi	29. Şeyh Tuti zaviyesi	30. Şeyh Habil zaviyesi
31. Emirze Bey zaviyesi	32. Aydın Ağa zaviyesi	33. Şeyh İdris zaviyesi
34. Hızır-İlyas zaviyesi	35. Hamza Şeyh zaviyesi	36. Derviş Hasan veled-i Bektaş zaviyesi
37. Evcı Baba / Öncü Baba zaviyesi	38. Ebulkasım zaviyesi	39. Seyyid Kutbeddin zaviyesi
40. Üryan Dede zaviyesi	41. Şeyh Turmuş zaviyesi	42. Ahi Elekçi zaviyesi
43. Şeyh Tonbak zaviyesi	44. Çivril Köyü zaviyesi / Zeyneddin veled-i Nesimi zaviyesi	45. Hızır Paşa zaviyesi
46. Şeyh Hızır zaviyesi	47. Fahreddin zaviyesi	48. İsa Baba zaviyesi
49. Şeyh Ali Paşa zaviyesi	50. Makam-ı Gaziler zaviyesi	51. Gazi Baba / Kadı Baba tekyesi
52. Ali Zahid zaviyesi	53. Şeyh İshak zaviyesi	54. Ahi Evran zaviyesi
55. Şeyh Ali veled-i Şeyh İnce zaviyesi	56. Yahya Paşa zaviyesi	57. Şeyh Evren zaviyesi
58. Şeyh Aydın zaviyesi	59. Emirhan bin Hüseyin zaviyesi	

Çorum sancağında 16. yüzyılda 55 zaviye faaliyettedir (Tablo 26). Zaviyelerin %16.36'sı Çorum kazasının merkezinde iken Çorum sancağına bağlı kazaların merkezinde yer alan zaviyelerin sancak içindeki tüm zaviyelere oranı %41.82'dir. Kırsal alandaki zaviyelerin oranı sancaktaki tüm zaviyelere oranı ise %58.18'dir.

Çorum sancağındaki zaviyelerden Erkulu Baba (Çorum), Hasan Balım (Çorum), Abdal Ata (Çorum), Şeyh Âşık (Çorum), Baba Piri (Çorum), Şeyh Deniz (Çorum), Piri Baba (Merzifon), Murad Seydi (Osmancık), Şeyh Mezid-Şeyh Kılavuz (Çorum), Koyun Baba (Osmancık) zaviyelerinin 16. yüzyılda hangi

tarikât bünyesinde faaliyetlerini yürüttükleri bilinmese de 17. ve 18. yüzyıllarda Bektaşî tarikâtına ait zaviyeler olduğu bilinmektedir.²⁵⁵³

Çorum sancağında 12 zaviye Ahi adı ile anılmakta olup en fazla Ahi zaviyesi bulunan ikinci sancaktır. Ahi Mecdüddin (Ahi Muhyiddin), Ahi Ali, Ahi Has Bey, Ahi Ali veled-i Ahi Mahmud, Hızır ve Mustafa veledan-ı Ahi Piri, Mehmed veled-i Ahi Yusuf, Ahi Ahmed, Ahi İlyas, Ahi Şeyh, Ahi Celal, Ahi Burak, Ahi Mentеше (Ahi Yakub) adı ile bahsi geçen bu zaviyeler bölgede Ahilerin de etkili olduğuna işaretler (Tablo 26).²⁵⁵⁴

1. Pir Evi zaviyesi	2. Hoca Selameti zaviyesi	3. Ahmed Bey Katari zaviyesi
4. Koyun Baba zaviyesi	5. Ahi Mecdüddin / Ahi Muhyiddin zaviyesi	6. Abdal Ata zaviyesi
7. Sadreddin Paşa/Hacı Paşa zaviyesi	8. Ahi Ali zaviyesi	9. Beyler Çelebi zaviyesi
10. İbrikdar zaviyesi	11. Hasan Balım zaviyesi	12. Şeyh Bayezid zaviyesi
13. Derviş Ali zaviyesi	14. Şeyh Ali zaviyesi	15. İsa veled-i İlyas Fakih zaviyesi
16. Hacı Hayreddin zaviyesi	17. Abdal Budu zaviyesi	18. Şeyh Mezid ve Şeyh Kulağuz zaviyesi
19. Cırlavuk Köyü zaviyesi ve kervansarayı	20. Ziyaret-i Demür / Demür Ziyareti zaviyesi	21. Gölcük zaviyesi
22. Nuhi Ziyareti zaviyesi	23. Erkulu Baba zaviyesi	24. Şeyh Deniz zaviyesi
25. Sapakol Köyü zaviyesi	26. İl Aldı Bey zaviyesi	27. Dede Paşa zaviyesi
28. Ahi Has Bey zaviyesi	29. Darulhayr zaviyesi	30. Hızırılık zaviyesi
31. Ahi Ali veled-i Ahi Mahmud zaviyesi	32. Hasan zaviyesi	33. Hızır ve Mustafa veledan-ı Ahi Piri zaviyesi
34. Mehmed veled-i Ahi Yusuf zaviyesi	35. İsa zaviyesi	36. Şeyh Musa zaviyesi
37. Ahi Ahmed zaviyesi	38. Ahi İlyas zaviyesi	39. Derviş Yakub zaviyesi
40. Baba Şiren zaviyesi	41. Ahi Şeyh zaviyesi	42. Keremüddin bin Ebu Said zaviyesi
43. Ahi Celal zaviyesi	44. Ahi Burak zaviyesi	45. Murad Seydi zaviyesi
46. Hacı Halil zaviyesi	47. Enam Çelebi zaviyesi	48. Baba Piri / Piri Baba zaviyesi
49. Hacı Halil zaviyesi	50. Hazret-i Suheyb-i Rumi zaviyesi	51. Çorum Mevlevihanesi
52. Baba Mehmed zaviyesi	53. Şeyh Aşık zaviyesi	54. Şeyh Veliyyüddin zaviyesi
55. Ahi Mentеше /Ahi Yakub zaviyesi		

²⁵⁵³ Çorum sancağındaki Bektaşî zaviyeleri için bkz. MAD 354, s. 145, 155-158, 228, 231; BOA TD, nr. 2, s. 245, 254, 255; BOA TD, nr. 19, s. 211-213, 220; BOA TD, nr. 79, s. 285-288; BOA TD, nr. 444, s. 15-23, 43-49, 54, 56, 72, 105-106, 310-311, 325; BOA TD, nr. 387, s. 392-399, 401, 414-421, 469; BOA TD, nr. 155, s. 184-185; BOA TD, nr. 998, s. 636; BOA TD, nr. 322, s. 140, 186-187, 188-189, 195-196; KKA TD, nr. 10, v. 187b-188a; KKA TD, nr. 12, v. 199a-200b, 202a, 203a, 205a-205b, 209a; KKA TD, nr. 16, v. 172b; KKA TD, nr. 38, v. 21b, 43b-48a, 52a, 59b, 63a-64a, 68a, 92a, 203a-204a, 237b-238a, 248a-249b, 265b; KKA TD, nr. 583, v. 71a-72b, 110a, 124b-125a, 133a, 138a-139a; Faroqhi, 2017, s. 209-226.

²⁵⁵⁴ MAD, nr. 354, s. 142; BOA TD, nr. 444, s. 21, 35, 308, 174; BOA TD, nr. 387, s. 392, 394, 420; KKA TD, nr. 38, v. 24b, 53a, 155a, 230a; KKA TD, nr. 583, v. 123a, 133a, 139a.

Eyalet-i Rum'daki 425 zaviyeden 50'si Sivas sancağındadır (Tablo 27). Zaviyelerin 24'ü kaza merkezlerinde kurulmuş olup bunların çoğu da Sivas kaza merkezindedir. Sivas sancağındaki zaviyelerin %48'i şehir merkezinde iken %52'si köy ve mezra gibi kırsal kesimde yer almaktadır.

Tahrir defterlerine göre Sivas sancağındaki zaviyelerden Miyane Sultan, Teslim Abdal, Derviş Mehmed, Balım Sultan zaviyeleri 17. ve 18. yüzyıllarda Bektaşilere ait zaviyelerdir.²⁵⁵⁵ Ahi Ali Çelebi ibn Ahi Carullah, Ahi Mecdüddin, Ahi Emir Ahmed, Ahi Mehmed Külahdüz zaviyeleri ise Ahi olarak anılmalarına bakılacak olursa Ahilere ait zaviyelerdir (Tablo 27).²⁵⁵⁶ Sivas sancağında tahrir ve vakıf defterlerinde Mevlevilere ait bir zaviye tespit edilmemiştir. Tokat, Amasya, Çorum ve Samsun'da *Mevlevihane* olarak kayıtlı zaviyeler hakkında arşiv kaynaklarında önemli bilgiler verilmişken Sivas'ta böyle bir zaviyeye rastlanmaması dikkat çekicidir. Bu durum Sivas'ta Mevlevi tarikatının hiçbir zaviyesi olmadığı anlamına gelmiyor elbette. Önceki sayfalarda da belirtildiği üzere zaviyelerin hangi tarikatlara ait olduğu dönemin kaynaklarında belirtilmemiştir. Fakat Sivas Mevlevihanesi ile ilgili en eski arşiv kaynakları 18. yüzyıla dayanmaktadır.²⁵⁵⁷

Sivas sancağında Şeyh Çoban zaviyesi mahalle, Teslim Abdal, Balım Sultan, Seydi Ömer zaviyeleri ise köy adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaviyelerin adları zamanla mahalle, köy, mezralara verilmiş bu sayede zaviye kurucusunun adı bir yerleşim yerinde de yaşamaya devam etmiştir. Deliklükaya, Kurucakul, Elmalu, Çeltik, Pağnik, Özemiş gibi kurulduğu yerin adı ile anılan zaviyelere oranla kurucusunun adı ile anılan zaviyeler çoğunluktadır (Ek 1).

²⁵⁵⁵ BOA TD, nr. 19, s. 241; BOA TD, nr. 79, s. 345, 352; BOA TD, nr. 387, s. 479, 425, 480; BOA TD, nr. 155, s. 153; BOA TD, nr. 218, s. 148; BOA TD, nr. 287, s. 37; BOA TD, nr. 998, s. 636; KKA TD, nr. 12, v. 109a-109b, 120b, 125b; KKA TD, nr. 583, v. 68b, 70a; EV. d. nr. 14139, s. 1; Faroqhi, 2017, s. 209-226.

²⁵⁵⁶ BOA TD, nr. 2, s. 453, 479, 534, 536, 561, 591; BOA TD, nr. 19, s. 403, 412, 424, 461-468, 470-479; BOA TD, nr. 79, s. 511, 540, 544, 545, 550-559, 562, 568, 573, 580-582, 592, 604, 622-628; BOA TD, nr. 387, s. 496, 497, 500-520; BOA TD, nr. 287, s. 18, 33, 47, 339, 362-375, 383, 386, 404, 410, 440; KKA TD, nr. 14, v. 21a, 35a-35b, 37b, 39b-41b, 45a, 46b, 48a, 51a, 56a-57b, 60a, 73a, 77b, 85b, 102a, 106a, 115b, 120b, 124b; KKA TD, nr. 583, v. 7b, 9a-9b; Sivas Ahi zaviyeleri için bkz. Demirel, 2006, s. 94-102.

²⁵⁵⁷ Ömer Demirel, "Sivas Mevlevihanesi ve Mevlevi Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri –Makaleler -*, BMS Matbaacılık, Sivas, 2006, s.148.

1. Mehmed Abdal zaviyesi	2. Şeyh Polad zaviyesi	3. Şeyh Erzurum zaviyesi
4. Seyyid Hüseyin bin Seyyid Ali zaviyesi	5. Ahi Mecdüddin zaviyesi	6. Şeyh Çoban zaviyesi
7. Sultan İbrahim Hacı zaviyesi	8. Haki hankahı	9. Ali Baba zaviyesi
10. Derviş Mehmed zaviyesi	11. Hutayar zaviyesi	12. Fahreddin zaviyesi
13. Çeltik zaviyesi	14. Şeyh Adil zaviyesi	15. İlyas zaviyesi
16. Çit Nam Mevzi zaviyesi (?)	17. Şeyh Hasan Bey zaviyesi	18. Şeyh Harirken zaviyesi
19. Sultan Eymirci namı diğer Osman Paşa / Emirci Sultan zaviyesi	20. Şeyh Merzuban zaviyesi	21. Şeyh Kutluca zaviyesi
22. Alakilisa zaviyesi	23. Kurucakul zaviyesi	24. Saltuk zaviyesi
25. Emirci zaviyesi	26. Deliklökaya zaviyesi	27. Teslim Abdal zaviyesi
28. Tatlucuk zaviyesi	29. Elmalu zaviyesi	30. Balım Sultan zaviyesi
31. Yakaviran zaviyesi	32. Özemiş zaviyesi	33. Hacı Şahin / Şeyh Şahin zaviyesi
34. Ahi Carullah /Ahi Ali Çelebi ibn Ahi Carullah zaviyesi	35. Kel Abdal namı diğer Pağnik zaviyesi	36. Mahmud Çelebi veled-i Abdolvahab nam-ı diğer Darurrahah zaviyesi
37. Ahmed Çelebi zaviyesi	38. Abdolvahab Gazi zaviyesi	39. Melik Acem / Muhyiddin Göçbeyi zaviyesi
40. Akbaş zaviyesi	41. Ahi Emir Ahmed zaviyesi	42. Tokmak zaviyesi
43. Hoca Araste / Saru Şeyh zaviyesi	44. Ahi Mehmed Külahdüz zaviyesi	45. Ali Uryan zaviyesi
46. Baba Şahin zaviyesi	47. Hacı Abdurrahman zaviyesi	48. Hacı Arif / Emir Arif zaviyesi
49. Emir Ali zaviyesi	50. Mezar-ı Miyane Sultan zaviyesi	

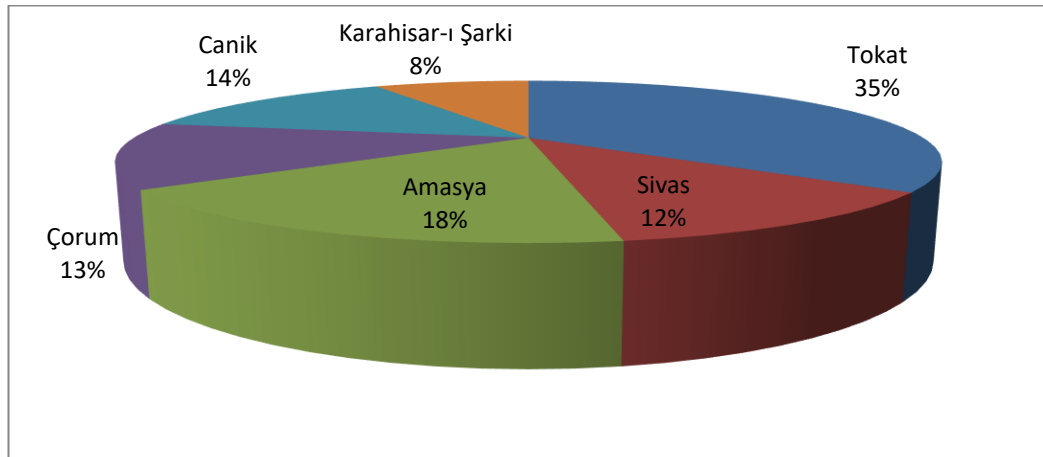
Tahrir defterlerine göre 16. yüzyılda Karahisar-ı Şarki sancağında 35 zaviye faaliyettedir. Eyalet-i Rum'un diğer sancaklarına kıyasla Karahisar-ı Şarki sancağındaki zaviyelerden nefis içinde kayıtlı tek zaviye Şeyh Sinan zaviyesi olup nefis-i Kigoniye'de olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda zaviyelerin büyük bir kısmının kırsal kesimde yer aldığını söyleyebiliriz.

Zaviyelerin bazıları kuruldukları yerleşim yerinin adı ile anılmakta iken çoğunlukla zaviye kurucusunun adını taşımaktadır. Karahisar-ı Şarki'de Ahi adını taşıyan herhangi bir zaviyeye rastlanmaması dikkat çekicidir. Buna karşılık Şeyh Hasan Abdal, Kara Abdal, Şahkulu, Taşgun Abdal, Çitak Abdal zaviyesi gibi baba, abdal unvanına sahip zaviyeler bölgede *heteredoks* dervişlerin yaygın

olduğunu düşündürmektedir (Tablo 28). Çomaklı Baba ve Behlül zaviyeleri ise 17. yüzyılda Bektaşî tarikatına ait zaviyelerdir.²⁵⁵⁸

1. Ahmed Samud zaviyesi	2. Şeyh Sinan zaviyesi	3. Kısa Ağıl Köyündeki zaviye
4. Abdal Misafir zaviyesi	5. Hasan Şeyh zaviyesi	6. Seydi Baba zaviyesi
7. Kara Abdal zaviyesi	8. Şahkulu zaviyesi	9. Şeyh Hüseyin (Kertam) zaviyesi
10. Muhkim Sultan zaviyesi	11. Şeyh Hasan Abdal zaviyesi	12. Şeyh Osman zaviyesi
13. Üryan Abdal / Urban Abdal zaviyesi	14. Abdülkerim zaviyesi	15. Şeyh Yaramış zaviyesi
16. Hasan Baba zaviyesi	17. Sofu Baba zaviyesi	18. Şeyh Yusuf zaviyesi
19. Yol Beyi/Ber-yol zaviyesi	20. Mahmud Derviş zaviyesi	21. Pardı zaviyesi
22. Şeyh Süleyman zaviyesi	23. Kobaç Baba zaviyesi	24. Kuymak Baba Zaviyesi
25. Kara Yakub zaviyesi	26. Şeyh Mustafa zaviyesi	27. Çoban Emre zaviyesi
28. Buğra Baba / Buğra Paşa zaviyesi	29. Abdullah Halife zaviyesi	30. Behlül zaviyesi
31. Çitak Abdal zaviyesi	32. Çomaklı Baba zaviyesi	33. Taşgun Abdal zaviyesi
34. Hozman Bala Köyündeki zaviye (?)	35. Hülün Köyü zaviyesi	

Grafik 2: Zaviyelerin Sancaklara Göre Dağılımı (15. ve 16. Yüzyıl)

Anadolu'da Rum Eyaleti özellikle *heterodoks* olarak nitelendirilen tarikatlara ait zaviyelerin yoğunlaştığı bir sahadır.²⁵⁵⁹ 15. ve 16. yüzyılda bölgedeki

²⁵⁵⁸ BOA TD, nr. 37, s. 865; BOA TD, nr. 255, s. 148; BOA TD, nr. 387, s. 596; BOA TD, nr. 478, s. 154, 247; BOA TD, nr. 482, s. 141, 234; KKA TD, nr. 174, v. 71b, 108b; Faroqhi, 2017, s. 209-226.

zaviyelerden Deve Abdal, Hızır Baba, Hızır Dede, Seyfe Dede, Hacı Dede, İskender Baba, Ahmed Dede, Piri Baba / Baba Piri, Cennet Dede, Abdal Eyman, Abdal Murad, Üryan Dede, Evcı Baba, Musa Dede, Abdal Cüneyd, İsa Baba, Gazi Baba (Kadı Baba), Abdal Ata, Koyun Baba, Abdal Budu, Erkulu Baba, Dede Paşa, Baba Şiren, Baba Mehmed, Üryan Abdal (Urban Abdal), Hasan Baba, Buğra Baba, Çitak Abdal, Çomaklu Baba, Kobaç Baba, Sofu Baba, Kara Abdal, Şeyh Hasan Abdal, Taşgun Abdal, Seydi Baba, Burhad Dede, Mehmed Abdal, Ali Baba, Teslim Abdal, Kel Abdal, Baba Şahin, Abdal Konaş Baba, Abdal Konaş Baba, Abdal Mehmed, Bum Dede, Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali, Şeyh Abdal, Gök Deniz Abdal, İvaz Dede, Şeyh Dede zaviyelerinin abdal, baba, dede, ata adını taşımaları onların bu nevi zaviyeler olduklarını düşündürmektedir (Tablo 29). Ayrıca bu bölge Kalenderhane, Haydarhane gibi bağlı oldukları tarikatın adı ile anılan ve muhtemelen bu tarikatlara bağlı dervişlerin toplanma alanları olan zaviyeleri de içinde barındırmaktadır.

Eyalet-i Rum sahası yalnızca Kalenderhane ve Haydarhane gibi kaza merkezlerinde yer alan heteredoks tarikatlara ait zaviyelerin değil Mevlevihanelerin de bulunduğu bir sahadır. Amasya, Samsun, Çorum, Tokat, Niksar kaza merkezlerinde kurulan Mevlevihaneler ile birlikte 16. yüzyılda Zile kazasına tabi Kadı Şehri karyesinde de bir Mevlevihane kurulmuştur.²⁵⁶⁰

Rum Eyaleti'nde tespit edilen 425 zaviye Osmanlı Devleti'nin dinî-içtimai hayatında zaviyelerin ne kadar büyük önem taşıdığını göstermektedir. Bu zaviyeler içinde 15. ve 16. yüzyılda kurulan zaviyeler de bulunmakla birlikte pek çoğu daha Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde faaliyete başlamış asırlar boyunca da varlığını korumayı başarmıştır. Burada bir karşılaştırma yapmak adına 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet alanında olan bazı bölgelerdeki zaviyelere bakmak yerinde olacaktır. Tahrir defterlerine göre 16. yüzyılda Erzurum eyaletinde toplamda 258 tekke ve zaviye mevcuttur. Huriye Emen'in

²⁵⁵⁹ Semavi Eyice "Anadolu'nun bu bölgesinde Amasya-Tokat-Çorum-Osmancık-İskilip çevresinde zâviyelerin (sonraları tekke olmuştur) çokluğu dikkati çeker. Zaten yalnız Mecidözü yakınında 1:8000.000 lik haritada yer adlarına bir göz gezdirmek, bu bakımdan o bölgenin zenginliğini belirtmeğe yeter" diyerek sadece yer adlarına bakarak bile bölgede zaviyelerin ne kadar etkin bir rol oynadığına dikkat çeker. Eyice, 1969, s. 240; Gülten, 2017, 105; Değerli-Küçükdağ, 2018, s. 130-131.

²⁵⁶⁰ BOA TD, nr. 2, s. 288; BOA TD, nr. 19, s. 159; BOA TD, nr. 79, s. 249; BOA TD, nr. 387, s. 463; KKA TD, nr. 12, v. 160a; KKA TD, nr. 583, v. 49b; BOA TD, nr. 37, s. 479; BOA TD, nr. 54, s. 403; BOA TD, nr. 387, s. 661; KKA TD, nr. 33, v. 24b; BOA TD, nr. 444, s. 36; KKA TD, nr. 38, v. 21a.

doktora tez çalışmasına göre Rumeli bölgesinin bir kısmını kapsayan saha içinde 16. yüzyılda 76 zaviye faaliyettedir. Aynı dönemde Kütahya, Hüdavendigâr, Sultanönü, Karahisar-ı Sahib, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe ve Teke sancağını içine alan Batı Anadolu sahasında 151 Ahi zaviyesinin faaliyette olduğu bilinmektedir. Adana sancağına bakacak olursak 24 tekke ve zaviye vardır.²⁵⁶¹ Anadolu ve Rumeli coğrafyasında ortaya çıkartılan bu sonuçlar zaviyelerin yalnızca Eyalet-i Rum'da değil tüm Osmanlı coğrafyasındaki etkisini göstermesi bakımından çok önemlidir.

2. Zaviyelerin Bölgenin İmâr ve İskânındaki Rolü

İskân terimi sözlükte “sürekli oturmak üzere bir kimseyi bir yere yerleştirmek, yurt edinmek, boş bir yeri meskûn hale getirmek” olarak tanımlanırken ova, yayla, dağ, mezra, köy, kasaba, şehir, mesken gibi her çeşit beşeri yerleşmeyi içine almaktadır.²⁵⁶² Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren vakıflar aracılığı ile imparatorluğun her bir köşesinde iskân ve imâr faaliyetleri yürütülmüştür. Vakıflar şehirlerde cami, hastane, medrese, zaviye, imaret, han, hamam, çeşme vb. kurum ve kuruluşlar yoluyla sağlık, eğitim-öğretim, dini, sosyal yardımlaşma, belediye hizmetleri gibi farklı hizmetlerin yürütülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu hizmetlerin yerine getirilmesinde kurum ve kuruluşların devamlılığı önem arz ettiğinden vakıf kurucusu tarafından çeşitli mal ve mülkler vakfedilerek düzenli gelir temini sağlanmıştır.²⁵⁶³

Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altındaki toprakları mamur hale getirmek için uyguladığı iskân siyaseti içinde dervişlere de görev ve sorumluluk yüklemiştir.²⁵⁶⁴ Zaviye kurucusu dervişler; vakıflarla desteklenerek ıssız, dağlık, geçit, bataklık gibi yerleşimin olmadığı, güvenlik sorunlarının yaşandığı yerlerin mamur hale getirilmesi amaçlanmıştır. Anadolu ve Rumeli coğrafyasında yerleşim alanlarının ahi, baba, abdal, ata, fakih gibi isimler taşımaları, Osmanlı Devleti'nin

²⁵⁶¹ Kılıç, 2005, s. 88-189; Huriye Emen, *XVI. yüzyılda Rumeli Bölgesi'nde Tekkeler ve Zaviyeler (Sağ Kol Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2018; Burcu Akbulut, *XVI. yüzyılda Batı Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2021; Alkan, “Osmanlı Döneminde Adana Sancağında Kurulan Tekkeler/Zaviyeler ve Türbeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 39, 2006, s. 21-32.

²⁵⁶² Yunus Koç, “İskân”, *DİA*, C. Ek-1, İstanbul, 2020, s. 649-650.

²⁵⁶³ Barkan, 2006, s. 354; Bayartan, 2008, s. 157-175; Yusuf Halaçoğlu, “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 581.

²⁵⁶⁴ Bayartan, 2008, s. 164, 170.

kuruluşunda da rol oynayan “Kolonizatör Türk Dervişleri”nin iskân faaliyetleri üzerine etkilerini göstermesi açısından önemlidir.²⁵⁶⁵

Zaviyelerin kurulmasında *ayende ve revendeye hizmet etmek* ile bir yerin *şenlendirilmesi* amacı önemli bir rol oynamıştır. Boş ve virane topraklarda zaviyeler açıp bunları vakfa bağlayan dervişler Ö. Lütfi Barkan tarafından “kolonizatör” olarak adlandırılmıştır.²⁵⁶⁶ Tahrir defterlerinde bir yeri şenlendirmek amacıyla zaviye kurulduğuna işaret eden pek çok örneğe rastlamak mümkündür. Örneğin Niksar’a tabi Başçıftlık köyünde Sinan Bey tarafından bu amaçla bir zaviye kurulmuştur. Başçıftlık köyü yol üzerinde olduğundan Sinan Bey’den burada bir zaviye kurması istenmiş köy ve bağlı mezzarlar da *kadimlik yurd* olarak sadaka verilmiştir. Sinan Bey ve zaviyesi ... *yerlüsün ve hem kimesnenin ra’iyyeti olmayanlar ki gelüb köyde oturub şenlik olmasına sebep olsun...* diye de bazı vergilerden muaf tutulmuştur. Burada Sinan Bey tarafından zaviye ile birlikte bir de cami inşa edilmiştir. Ayrıca kûhi yerden yani dağlık alandan açtıkları yeni yerlerin de zaviyeye çiftlik tayin edilmesinde karar kılınmıştır.²⁵⁶⁷ Kilmigad nahiyesine tabi Deliklükaya köyünün oluşmasında ya da yeniden kurulmasında buradaki zaviyenin etkisi görülmektedir. Köyün malikâne geliri *şenlendirmek ve gelen geçen yolculara hizmet etmek* için Deliklükaya zaviyesine vakfedilmiştir.²⁵⁶⁸ Sivas’ta Çit mevziinde bazı virane yerleri şenletmek ve ayende ve revendeye hizmet etmek için de Derviş Bahadır, Derviş Sevindük ve Derviş Ümmet tarafından zaviye inşa edilmiştir. Karahisar-ı Behramşah’ta harabe bir yer olan Sincanlı mezzarını şenletmek için Doğanlu Oğlu tarafından burada bir zaviye inşa edilmiştir.²⁵⁶⁹ 1455 tarihli TD 2 numaralı tahrir defterine göre Şeyh Bahadır zaviyesinin hizmetkârlarının *eşdiği ve tuta geldiği yeriyile* geçimlerini sağladıkları anlaşılmaktadır. Şeyh Bahadır daha önce yerleşimin olmadığı Halka-i Has nahiyesine tabi Dere Şancı köyüne gelip burada zaviyesini kurmuş toprak açıp hem kendi hem de kendinden sonra gelenlerin zaviye etrafında yerleşmesine zemin hazırlamıştır.²⁵⁷⁰

²⁵⁶⁵ Halaçoğlu, 1999, s. 581-582.

²⁵⁶⁶ Barkan, 2006, s. 347; İnalçık, 2015, s. 23-24.

²⁵⁶⁷ BOA TD, nr. 54, s. 138-139; BOA TD, nr. 387, s. 558; KKA TD, nr. 10, v. 34b-35a; Barkan, 2006, s. 347.

²⁵⁶⁸ KKA TD, nr. 14, v. 241b, 252b; KKA TD, nr. 583, v. 11a.

²⁵⁶⁹ BOA TD, nr. 387, s. 499; KKA TD, nr. 14, v. 92b-93a; Barkan, 2006, s. 335.

²⁵⁷⁰ BOA TD, nr. 2, s. 319.

Zaviyelerin iskân ve kolonizasyon faaliyetlerine önemli bir örnek olarak Satılmış nahiyesinde bulunan Musa Dede zaviyesi de verilebilir. Zaviye kurucusu Musa Dede muhtemelen Osmanlı öncesinde bölgeye yerleşen ilk göçerlerden biridir. *Kûhiden fethettikleri* yerlerin tasarruf hakkına sahip olan zaviyedarların zamanla nüfusunun arttığı ve 17. yüzyılın başlarında 100 neferi geçtiği anlaşılmaktadır. İlginç olan bu kişilerin hepsi tahrir defterlerinde zaviye hizmetkârı olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca zaviyenin yakınlarında zamanla bir yerleşim alanı meydana geldiği ve bu yerin Musa Dede olarak anılmaya başladığı görülmektedir. Musa Dede köyünün nüfusu zaman içinde artmış fakat 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren azalmaya başlamıştır. 1613 tarihli TD 169 numaralı deftere göre Musa Dede köyü tımarlıların eline geçmiştir. Ayrıca aynı defterde Musa Dede adıyla farklı bir köy daha tespit edilmektedir. Köy halkı Musa Dede zaviyesinin hizmetkârlarıdır. Bu bağlamda zaviyedarlar Musa Dede köyündeki *kûhiden fethettikleri topraklar harici* yerler ellerinden alınınca yeni bir köy kurmuşlardır. Bu köy de yine Musa Dede köyü olarak anılmaya başlamıştır.²⁵⁷¹

Deve Abdal zaviyesinin kurulmasındaki amaç da *ayende ve revendeye hizmet* etmektir. Bu amaç doğrultusunda Geldiklan-abad nahiyesine tabi Kıroğlu köyünde zaviye kurucusu Deve Abdal'ın kûhi yerden fethettiği 6 müdlük zemin zaviyeye gelen gidenlerin hizmeti için vakfedilmiştir. Dervişler fethettikleri boş alanlarda, dağlık ve taşlık alanlarda açtıkları yerlerde kendileri bizzat çalışıp üretmişler hem zaviyenin hem de zaviyeye gelen misafirlerin ihtiyaçlarını karşılamışlardır.²⁵⁷²

Mecid-özü'ne tabi Karkın köyünde kurulan Miyane Sultan zaviyesinin 1574 tarihli tahrir defterine göre 19 nefer nüfusu bulunmakta olup defterde *re'aya-yı haricin der zaviye-i Mezar-ı Miyane Sultan...* başlığı ile kaydedilmiştir. Bu ifadeden zaviyedeki dervişlerin köye sonradan gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır. Köye geldikten sonra kûhi yani dağlık alanlardan açtıkları yerlerden elde ettikleri mahsulü zaviyeye sarf etmişlerdir.²⁵⁷³ Bayır Divanı'na tabi *harabe ve hali* olan Uçarı köyünün divani hâsılı Koyun Baba zaviyesinin koyunu kışlasın diye zaviyeye vakfedilmiş, harabe olan köyün şenlendirilmesi halinde mahsulünün de zaviyeye ait olduğu belirtilmiştir.²⁵⁷⁴ Yine Kilmigad nahiyesine tabi Gözaçan

²⁵⁷¹ BOA TD, nr. 37, s. 37; BOA TD, nr. 255, s. 356; BOA TD, nr. 387, s. 627; KKA TD, nr. 169, v. 32b, 51b.

²⁵⁷² BOA TD, nr. 387, s. 358; KKA TD, nr. 26, v. 155a.

²⁵⁷³ KKA TD, nr. 12, v. 109a-109b.

²⁵⁷⁴ KKA TD, nr. 38, v. 77a.

mezrasında *ayende ve revendeye hizmet etmek* için Derviş İl Beyi tarafından bir zaviye bünyad edilmiştir. Zaviyenin kurulması ile *kâfir zamanından beru* virane olan bölgenin şenlendirilmesi de amaçlanmıştır.²⁵⁷⁵

Eyalet-i Rum'da bazı zaviyelerin yolculara hizmet etmek, bir yeri şenlendirmekle birlikte derbend vazifesini de üstlendiği anlaşılmaktadır. Derbendler iskânın çok olmadığı ıssız noktalarda kurulurdu. Misafirhane olarak kullanılan bu nevi zaviyeleri Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti vakıflarla destekleyerek yolcuların güvenli bir şekilde seyahat etmelerine olanak sağlamıştır. 16. yüzyılda zaviye olarak kayıtlı bu yapılar daha öncesinde ribat olarak anılır kervansaray manasında kullanılırdı.²⁵⁷⁶ Örneğin Kilmigad nahiyesine tabi Ayas Göl mezrasının malikânesi Derviş Halife'nin tasarrufuna verilmiş derbend ve tehlikeli bir yer olan mezranın şenlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda zaviyenin derbend hizmeti amacı ile kurulduğu anlaşılmaktadır. Küçük Saru Kaya mezrasının malikâne geliri de belgenin diliyle *harabe şenedüb zaviye bünyad* edilsin diye Derviş Mehmed'in tasarrufuna verilmiştir.²⁵⁷⁷

Mezid Fakih'ten Nuhi Ziyaret-i köyünde bir zaviye ile birlikte bir de mescid ve kerbansaray (kervansaray) kurması istenmiştir. Mezid Fakih'e bahsi geçen köy *muhavvef yer* yani korkulu bir yer olduğundan şenlendirmesi ve bölgenin güvenliğinin sağlanması için bu görevin verildiği anlaşılmaktadır. Zaviye aynı zamanda bir derbend görevi üstlenmiştir. Nitekim zaviye *memerr-i nass* olan yani herkesin geçtiği bu güzergâhın güvenliğinin sağlanması adına kurulmuştur. Köye gelip yerleşen ahalinin çift toprağı olanından 10'ar akçe, bennak olanından 3'er akçe vergi alınması kararlaştırılmıştır.²⁵⁷⁸ Nuhi Ziyareti köyünde olduğu gibi bu nevi derbendler sayesinde bazı yeni yerleşim alanları meydana gelmiştir. Örneğin Rumeli coğrafyasında vakti zamanında Kızıl Delü Sultan'ın oğullarının yerleştiği ve "zaviyelerine inen yolculara hizmet etmek mukabili evlatlık vakıf olarak kayıtlı" Tatar Viranı ve Tatarlık mezraları bir derbend yerleşimidir.²⁵⁷⁹

Anadolu'da zaviye, imaret gibi yapıların nüfus artışını hızlandırdığı bilinmektedir; "Ünlü şeyhlerin zaviyelerinin bulunduğu mıntıklar da nüfus

²⁵⁷⁵ BOA TD, nr. 387, s. 443; BOA TD, nr. 287, s. 227; KKA TD, nr. 14, v. 245a.

²⁵⁷⁶ Orhonlu, 1990, s. 2-3, 10.

²⁵⁷⁷ BOA TD, nr. 387, s. 443; BOA TD, nr. 287, s. 227; KKA TD, nr. 14, v. 245a; Orhonlu, 1990, s. 2-3.

²⁵⁷⁸ KKA TD, nr. 583, v. 123b.

²⁵⁷⁹ Barkan, 2006, s. 293, 315, 339, 346.

çekmiştir.”²⁵⁸⁰ Yahya Paşa zaviyesinin bulunduğu Hırka-i Büzürk köyünde 1530 yılında 60 nefer kayıtlı iken 1574 yılında 287 nefer kaydedilmiştir. Köydeki neferlerden bazıları Yahya Paşa zaviyesinin cemaatidir.²⁵⁸¹ Fakihler köyünde kurulan Ahi Mahmud zaviyesinin de köyün nüfusunun artmasına etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Fakihler köyünün 1485 yılında toplam nüfusu 14 nefer iken 16. yüzyılda köyün nüfusu 35 nefer olarak kayda geçmiş ayrıca *evlad-ı Ahi Mahmud* şeklinde tahrir olunan 16 nefer daha kaydedilmiştir. Böylece toplam nüfus 51 nefere çıkmıştır.²⁵⁸² 1455 yılı tahririnde Kavacık mezrasında *cemaat-i zaviye-i mezkûr, bi-hükmi padişah* başlığı altında Şeyh Eylük zaviyesinin 6 neferi kaydedilmiştir. Kavacık mezrasında zaviye cemaati dışında kayıtlı nefer bulunmamaktadır. Bu bağlamda Kavacık mezrası da zamanla zaviyenin etrafında oluşan yerleşim yerlerinden biridir.²⁵⁸³

Osmanlı Devleti’nde yer isimleri buldukları yerin sosyal ve iktisadi yapısını yansıtan örnekler sunmaktadır.²⁵⁸⁴ Eyalet-i Rum’da da pek çok yerleşim yeri adını tekke, zaviye, cami, mescid gibi sosyal yapılardan almıştır. Bu durum genellikle o bölgede kurulan bu müesseselerin zamanla etrafında yerleşim alanlarının oluşmasından ileri gelmektedir. Bu kurumlar vasıtasıyla ya yeni yerleşim alanları oluşmuş ya da eski yerleşim alanları bu sayede Türkleşmiştir.

Eyalet-i Rum’da 93 zaviyenin adı mahalle, köy ve mezra adı olarak karşımıza çıkmaktadır (Ek 2).²⁵⁸⁵ Örneğin Sivas’ta Hoca Araste zaviyesi zamanla etrafına nüfus çekmiş ve bir mahalle oluşmasına katkı sağlamıştır. 16. yüzyılda Sivas’ın mahallelerinden biri zaviyeden ötürü *Mescid-i Mahalle-i Hoca Araste* olarak anılmaya başlamıştır.²⁵⁸⁶ Çorum’da Nergis Divanı’na tabi Yeni mezrasında kayıtlı nüfusun Ahi Şeyh zaviyesinin kurucusu ve ailesinden oluşması mezranın zaviye etrafında oluşan yerleşimlerden biri olduğunu göstermektedir.²⁵⁸⁷ İskilib

²⁵⁸⁰ Ergenç, 2014, s. 117.

²⁵⁸¹ KKA TD, nr. 12, v. 197b-198b; KKA TD, nr. 583, v. 71a-71b.

²⁵⁸² KKA TD, nr. 14, v. 297a.

²⁵⁸³ BOA TD, nr. 2, s. 281.

²⁵⁸⁴ Gümüşçü, 2001, s. 100; Alpaslan Demir, *XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 75.

²⁵⁸⁵ Çalışmanın sonunda yer alan *Tahrir Defterlerinde Tespit Edilen Zaviyeler ve Buldukları Yerler* adlı ek de bununla ilgili çok sayıda örnek yer almaktadır. Daha fazla örnek için tabloya bakılabilir.

²⁵⁸⁶ KKA TD, nr. 583, v. 8a.

²⁵⁸⁷ MAD, nr. 354, s. 195; BOA TD, nr. 444, s. 40; BOA TD, nr. 387, s. 394; KKA TD, nr. 38, v. 50a.

kazasında kurulan Şeyh Ali zaviyesi, Şeyh Ali köyünün kurulmasında etkili olmuştur. Zaviyedeki dervişler *ehl-i karye dervişler* ifadesiyle kaydedilmiş olup gelen geçene hizmet etme görevini yürütmüşlerdir. Bu görevlerinden ötürü Sultan Bayezid Han hükmü ile muaf yazılmışlardır.²⁵⁸⁸ Yine nefsi-i İskilib’de *Mahalle-i Zaviye-i İsa* olarak bahsi geçen mahalle de muhtemelen burada bulunan zaviyeden adını almıştır.²⁵⁸⁹

Özer Ergenç mahallenin tanımını yaparken “bir camiin, bir zaviyenin çevresinde kurulan meskenlerden oluşan şehir içi yerleşme birimidir” diye bahsetmektedir.²⁵⁹⁰ Buna göre mahallelerin oluşmasında cami, mescid gibi yapılar ile birlikte zaviyelerin de önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.²⁵⁹¹ Bu sayede şehirlerin imarında kimlerin etkisinin olduğunu anlamak da mümkündür. Eyalet-i Rum’da mahallerin pek çoğu zaviyelerin adlarını taşımaktadır. Tokat sancağında Aceb Şir, Ahi Pehlivan, Ahi Şahin, Hamza Bey, Melik Ruzbe, Kalenderhane, Veled-i Kaylu, Melik Danişmend, Şeyh Kulu, Mevlevihane, Zaim adıyla kayıtlara geçen 11 mahalle aynı adlı zaviyelerin etrafında şekillenmiş ya da zamanla mahallenin adı orada kurulan zaviyeden ötürü zaviyenin adı ile anılır olmuştur. Amasya sancağında ise 5 tane zaviyenin adı mahalle adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Ahi Sadeddin, Mehmed Paşa, Hızır Paşa, Şeyh Cuği, Çadircı mahalleleri olarak kayıtlara geçmiştir. Sivas sancağında Şeyh Çoban, Ali Baba, Hoca Araste, Baba Uryan adlı 4 mahalle orada kurulan zaviyelerin adını taşımaktadır. Çorum sancağında 2 (Şeyh Musa ve Hızırlık mahalleleri) Canik sancağında 1 (Hızır Paşa Mahallesi) zaviye bulunduğu mahallenin iskânında rol oynamış o mahalleye adını vermiştir (Ek 2). Bu örnekler Eyalet-i Rum’un şehirlerinin oluşmasında zaviyelerin de önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

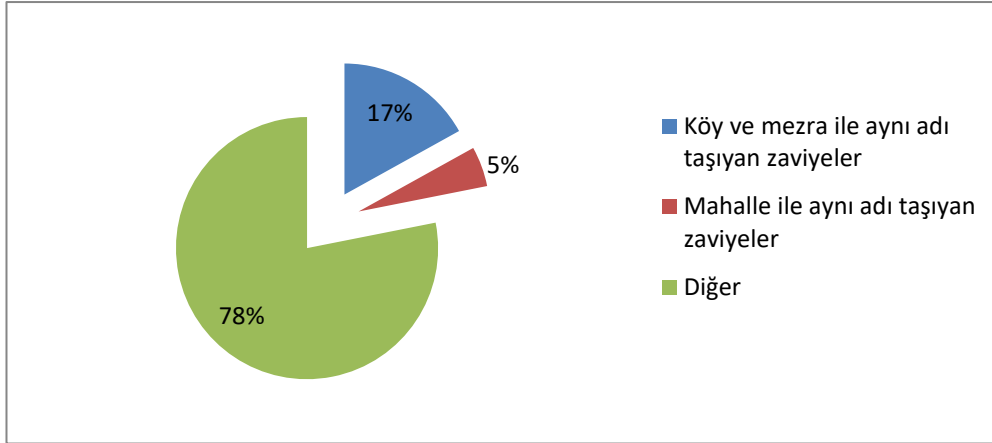
²⁵⁸⁸ MAD, nr. 354, s. 1; BOA TD, nr. 444, s. 191; BOA TD, nr. 387, s. 409; KKA TD, nr. 38, v. 189b; KKA TD, nr. 583, v. 119a.

²⁵⁸⁹ BOA TD, nr. 444, s. 171; KKA TD, nr. 38, v. 153b.

²⁵⁹⁰ Ergenç, 2014, s. 102.

²⁵⁹¹ Gümüüşçü, 2001, s. 94; Ergenç, 2014, s. 102; Savaş, 1992, s. 25; Demir, 2007, s. 75-76, 78.

Grafik 3: Eyalet-i Rum'da Yer Adı Olarak da Anılan Zaviyelerin Oranı

Yukarıda verilen örnekler Eyalet-i Rum'da kurulan zaviyelerin yalnızca kırsal alanın iskânında değil şehirlerin imâr ve iskânında da çok büyük bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Şehirlerin bayındır hale gelmelerinde mahallelerin rolü büyüktür. Zaviyeler vasıtasıyla kurulan mahalleler de bu bağlamda şehrin bayındır hale gelmesine katkı sağlamıştır. Örneğin Tokat'ta Hamza Bey yalnızca zaviye kurmamış aynı zamanda imaret ve mescit gibi yapılarla zaviyenin etrafında bir külliye meydana getirmiştir. Bu sayede mahalle nüfus çeken ve çok işlevli bir yer haline gelmiştir.²⁵⁹² Hacı İvaz Paşa da Tokat'ta zaviye ile aynı adlı mahallede imaret, medrese, hamam ve mescit gibi farklı yapılar inşa ederek şehrin imarına büyük katkı sağlamıştır.²⁵⁹³ Eyalet-i Rum'da Hacı İvaz Paşa zaviyesi gibi bir külliye dönüşen Hamza Bey (Tokat), Ahi Paşa (Tokat), Kameri Hatun (Tokat), Pervane (Tokat), Hüseyin Bey (Tokat), Ahi Pehlivan (Niksar), Seyyid Nureddin (Sonisa), Hızır Paşa (Amasya), Mehmed Paşa bin Hızır Paşa (Amasya) zaviyeleri de kuruldukları mahallelerin ve dolayısıyla şehirlerin bayındır hale gelmesinde büyük role sahiptir. Tokat sancağında zaviyelerin %5.37'si külliye içinde yer alırken Amasya sancağında %2.67'si yer almaktadır. Külliye içinde yer alan zaviyeler Tokat kaza merkezi ile birlikte Niksar ve Sonisa kaza merkezlerindedir.

²⁵⁹² BOA, TD, 387, s. 385; BOA TD, nr. 287, s. 251-252; KKA TD, nr. 14, v. 260b-261a; KKA TD, nr. 26, v. 65a-65b; KKA TD, nr. 583, v. 80b; KKA TD, nr. 583, v. 35a-b; SAD, nr. 3, s. 32/1; SAD, nr. 5, s. 32/3.

²⁵⁹³ Tokat'ta bulunan Hacı İvaz Paşa imaret ve medresesi için Tokat'ta kervansaray ve dükkânlar ile Zile, Turhal ve Kazabad'da köylerin vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bkz. BOA TD, nr. 2, s. 391; BOA TD, nr. 387, s. 432, 433, 452, 460, 476; BOA TD, nr. 287, s. 70; Uzunçarşılı, 1988, s. 567.

Külliye içinde kurulan ya da zamanla etrafında külliye oluşan bu zaviyelerin bazılarının tahrir defterlerinde *zaviye ve medrese* olarak kayıtlı olması bunların Osmanlı eğitim-öğretim hayatında da etkin bir role sahip olduğu göstermektedir.

Böylece çoğunluğu kırsalda yer alan zaviyeler şehirlerin de çehresini değiştirmiştir. Ayrıca zaviyeler sayesinde mahalleler nüfus çekip şehirlerin hem sosyal hem de ekonomik açıdan canlanmasına katkı sağlamışlardır. Niksar'da Ahi Şahin Mahallesi'nde inşa edilen Ahi Şahin zaviyesi mahallenin kuruluşunda rol oynadığı gibi nüfusunun artmasında da etkili olmuştur.²⁵⁹⁴ Yine Niksar Kalenderhanesi de Kalenderhane Mahallesi'nin kurulmasında ve nüfus çekmesinde rol oynamıştır.²⁵⁹⁵

3. Zaviye Kurucuları ve Meşrepleri

15. ve 16. yüzyıla ait vakıf ve tahrir defterlerinde zaviye kurucuları ve meşrepleri hakkında ayrıntılı bilgilere rastlanmamasına rağmen zaviye kurucularının unvanları ya da zaviye kurucularının soyundan gelenlerin taşıdıkları unvanlardan yola çıkarak bir değerlendirme yapılabilir.

Anadolu'da İslamiyet'in öncüleri ve propagandacısı olan Türkmen şeyh ve dervişleri sıklıkla abdal, baba, dede, şeyh, pir, halife, ata gibi unvanlar kullanmışlardır.²⁵⁹⁶ Eyalet-i Rum'da zaviyelerin 50'si yani %11.76'sı baba, abdal, dede, ata adını taşımaktadır. Bunlar zaviye kurucularının heteredoks olarak nitelendirilen derviş gruplarına mensup kişiler olduklarını düşündürmektedir. Bu unvanların çoğunlukla Yesevi, Haydari, Babai, Bektaşî gibi tarikatların bünyesindeki zaviye kurucuları tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin *ata* adı çoğunlukla Yesevi dervişleri arasında yaygın bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁹⁷ Osmanlıların ilk dönemlerinde sultanların yanında *abdal* unvanlı dervişler de yer almıştır. Bunlar Aşıkpaşazade'nin *Rum Abdalları* diye belirttiği zümreye mensup dervişler olup Horasan Erenleri olarak da bilinmektedir.²⁵⁹⁸ *Baba* unvanına sahip zaviye kurucuları da ata ve abdal gibi heteredoks derviş gruplarından olan Haydari ve Kalenderiler tarafından sıklıkla kullanılmıştır.²⁵⁹⁹

²⁵⁹⁴ BOA TD, nr. 54, s. 98; BOA TD, nr. 387, s. 547; KKA TD, nr. 10, v. 11a.

²⁵⁹⁵ KKA TD, nr. 14, v. 10b-11a.

²⁵⁹⁶ Ocak, 2014, s. 13, 26; Köprülü, 2014, s. 19; Gülten, 2017, s. 426.

²⁵⁹⁷ Gülten, 2017, 105.

²⁵⁹⁸ Köprülü, 2018, s. 153; Barkan, 2006, s. 282.

²⁵⁹⁹ Ocak, 2016, s. 96; Gülten, 2018, s. 42.

Tablo 29: Eyalet-i Rum'da Abdal, Baba, Dede, Ata Adıyla Kurulan Zaviyeler					
Zaviye	Yeri	Zaviye	Yeri	Zaviye	Yeri
Deve Abdal	Amasya	Abdal Eyman	Canik	Burhad Dede	Tokat
Hızırlık / Hızır Baba / Hızır Dede	Amasya	Abdal Murad	Canik	Abdal Konaş Baba	Tokat
Seyfe Dede	Amasya	Üryan Dede	Canik	Abdal Konaş Baba	Tokat
Hacı Dede	Amasya	Evcı Baba / Öncü Baba	Canik	Abdal Mehmed Hankahı	Tokat
İskender Baba	Amasya	Musa Dede	Canik	Bum Dede Hankahı	Tokat
Ahmed Dede	Amasya	Abdal Cüneyd	Canik	Şeyh Dede	Tokat
Piri Baba / Baba Piri	Amasya	İsa Baba	Canik	Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali	Tokat
Hızırlık / Hızır Baba	Amasya	Baba Şahin	Sivas	Şeyh Abdal	Tokat
Cennet Dede	Amasya	Mehmed Abdal	Sivas	Gök Deniz Abdal	Tokat
Abdal Ata	Çorum	Ali Baba	Sivas	İvaz Dede	Tokat
Baba Mehmed	Çorum	Teslim Abdal	Sivas	Seydi Baba	Karahisar-1 Şarki
Koyun Baba	Çorum	Kel Abdal (Pağnik)	Sivas	Çomaklu Baba	Karahisar-1 Şarki
Abdal Budu	Çorum	Taşgun Abdal	Karahisar-1 Şarki	Kobaç Baba	Karahisar-1 Şarki
Erkulu Baba	Çorum	Kara Abdal	Karahisar-1 Şarki	Sofu Baba	Karahisar-1 Şarki
Dede Paşa	Çorum	Üryan Abdal / Urban Abdal	Karahisar-1 Şarki	Çitak Abdal	Karahisar-1 Şarki
Baba Şiren	Çorum	Hasan Baba	Karahisar-1 Şarki	Şeyh Hasan Abdal	Karahisar-1 Şarki
Gazi Baba / Kadı Baba Tekyesi	Canik	Buğra Baba / Buğra Paşa	Karahisar-1 Şarki		

M. Fuad Köprülü'ye göre Türkmen şeyhlerinin menşei Yeseviye ve Kalenderiye tarikatları içinde aranmalıdır. Orta Asya'da ortaya çıkıp farklı Türk memleketlerinde yayılan Yeseviye tarikatı Anadolu'da da etkili olan tarikatlardan biridir.²⁶⁰⁰ Bu bağlamda Eyalet-i Rum'da zaviye kuran Abdal Ata, Abdal Budu, Abdal Konaş Baba, Abdal Murad, Andık Abdal, Çitak Abdal, Deve Abdal, Kel Abdal, Taşgun Abdal, Urban Abdal, Çomaklu Baba, Erkulu Baba, Hızır Baba, Koyun Baba, Evcı Baba, Piri Baba, Bum Dede, İvaz Dede, Şeyh Dede, Üryan Dede, Şeyh Çoban ve daha pek çok zaviye kurucusunun menşeinin Yeseviyye, Vefaiyye, Kalenderiyye, Haydariyye gibi tarikatlara bağlandığı kabul edilebilir. Bu zaviye kurucu dervişler çoğunlukla Anadolu'nun fethi ile birlikte buraya gelip yerleşen bölgenin Türk yurdu haline gelmesinde katkısı olan muharip Türkmen dervişlerdir. Orta Asya menşei bu dervişler Rum Eyaleti'nin her bir köşesinde

²⁶⁰⁰ Köprülü, 2018, s. 150.

yerleşerek çoğunlukla kırsalda zaviyeler kurmuşlardır.²⁶⁰¹ Örneğin Vefai şeyhi olan Şeyh Çoban Anadolu'ya geldikten sonra zaviyesini kurup buradan tasavvufi fikirlerini müridleri aracılığı ile yaymaya başlamıştır. Onun ölümünden sonra fikirleri yayılmaya devam etmiş Anadolu'da farklı yerlerde Şeyh Çoban'a dair bir kült oluşmuştur. Nitekim onun adına farklı bölgelerde zaviye, türbeler kurulmuş ve ayrıca mahalle gibi yerleşim yerlerinde adı yaşatılmıştır. Şeyh Çoban ile birlikte Anadolu'ya geldiği düşünülen Şeyh Behlül ve Şeyh Merzuban da Vefai tarikatına mensup zaviye kurucularındandır.²⁶⁰²

Eyalet-i Rum'da 15. ve 16. yüzyılda faaliyette olan zaviyelerin hangi tarikata ait yapılar olduğu anlaşılmasa da sonraki dönem kaynaklarından bu zaviyelerden bazılarının Bektaşî tarikatına ait olduğu anlaşılmaktadır. S. Faroqhi *Anadolu'da Bektaşilik* adlı çalışmasında hem Evliya Çelebi'nin *Seyahnamesi* hem de 17. ve 18. yüzyıl vakıf belgelerinden yola çıkarak Bektaşî tarikatına bağlı zaviyeleri tablolar üzerinde göstermiştir. 16. yüzyıl tahrir defterlerinde kaydı bulunan Koyun Baba (Osmancık), Behlül (Karahisar-ı Şarki), Piri Baba (Merzifon), Murad Seydi (Osmancık), Şeyh Nusret (Zile), Bektut (Tokat), Hızırlık (Tokat), Pir Havend / Çöreği Büyük (Tokat), Hoca Sünbül (Tokat), Abdal Ata (Çorum), Şeyh Âşık (Çorum), Baba Piri (Çorum), Çomaklu Baba (Karahisar-ı Şarki), Derviş Mehmed (Budaközü), Erkulu Baba (Çorum), Hasan Balım (Çorum), Miyane Sultan (Sivas), Şeyh Mihman (Sonisa), Şeyh Deniz (Çorum), Hızır Dede (Amasya), Teslim Abdal (Sivas), Seyfe Dede (Lâdik), Balım Sultan (Sivas), Hızır Baba (Merzifon), Şeyh Mezid-Şeyh Kılavuz (Çorum) zaviyelerinin 17. ve 18. yüzyıla ait kayıtlarda Bektaşî tarikatı bünyesinde olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁰³ Fakat zaman zaman zaviyelerin el değiştirdiği de unutulmamalıdır. 1826 yılı sonrasında Bektaşî tarikatına ait zaviyelerin Nakşibendi, Halveti, Rufai, Mevlevi gibi farklı tarikatlara devredildiği bilinmektedir.²⁶⁰⁴

Eyalet-i Rum'da 40 civarında zaviyenin *Ahi* adını taşıması her ne kadar hepsinin Ahi zaviyesi olduğunu düşündürmese de Ahilerin bu zaviyelerin

²⁶⁰¹ Sarı Saltık, Otman Baba, Şeyh Edebalı, Geyikli Baba gibi bu nevi dervişlerin kurduğu zaviyelere Osmanlı hâkimiyetindeki Anadolu ve Rumeli coğrafyasının hemen her köşesinde rastlamak mümkündür. Barkan, 2006, s. 279-386.

²⁶⁰² Gülten, 2018, s. 158.

²⁶⁰³ Suraiya Faroqhi; Seyahatname (Liste I), vakıf belgeleri (liste II) ve II. Mahmud dönemi (liste III) Bektaşî tekkelerini ayrı tablolarda göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faroqhi, 2017, s. 209-226.

²⁶⁰⁴ Maden, 2010, s. 134, 238, 251, 252, 293.

kuruluşunda ya da idaresinde bir dönem etkili olduğuna işaretler. Ayrıca bazı Ahi liderleri adına birkaç tane zaviye kurulduğu anlaşılmaktadır. Örneğin zaviye kurucusu ya da adına zaviye inşa edilen Ahi Ali muhtemelen bölgenin ileri gelen Ahi liderlerinden biridir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere Ahi Ali adını taşıyan birkaç tane zaviye olması bunu destekler niteliktedir (Tablo 30).

Tablo 30: Eyalet-i Rum'da Ahi Adıyla Kurulan Zaviyeler			
Zaviye	Yeri	Zaviye	Yeri
Ahi Ali Çaşnigir	Amasya	Ahi Tayi / Ahi Kamil	Tokat
Ahi Sadeddin	Amasya	Ahi Muhyiddin / Ahi Yar Ali Çelebi	Tokat
Ahi Barak	Amasya	Ahi Yusuf Perende	Tokat
Ahi Nusret	Amasya	Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali	Tokat
Ahi Darbhaneci / Ahi Daru'd-darb	Amasya	Hacı İvaz Paşa bin Ahi Bayezid	Tokat
Ahi Kemal	Amasya	Ahi Mahmud	Tokat
Ahi Ali	Canik	Ahi Hacı Ahmed	Tokat
Ahi Elekçi	Canik	Ahi Tursan	Tokat
Ahi Evran	Canik	Ahi Şahin	Tokat
Ahi Mecdüddin / Ahi Muhyiddin	Çorum	Ahi Receb	Tokat
Ahi Ali	Çorum	Ahi Pehlivan	Tokat
Ahi Has Bey	Çorum	Ahi İdris Hankahı	Tokat
Ahi Ali veled-i Ahi Mahmud	Çorum	Ahi Evran	Tokat
Hızır ve Mustafa veledan-ı Ahi Piri	Çorum	Ahi Paşa	Tokat
Mehmed veled-i Ahi Yusuf	Çorum	Ahi Mustafa	Tokat
Ahi Ahmed	Çorum	Nahecivan ve Ahi Nahecivan	Tokat
Ahi İlyas	Çorum	Ahi Ali Çelebi ibn Ahi Carullah	Sivas
Ahi Şeyh	Çorum	Ahi Mecdüddin	Sivas
Ahi Celal	Çorum	Ahi Emir Ahmed	Sivas
Ahi Burak	Çorum	Ahi Mehmed Külahdüz	Sivas
Ahi Menteşe /Ahi Yakub	Çorum		

Zaviyelerden bazılarının *Emir* adını taşıması onların Osmanlı hâkimiyetinden önce bölgede kurulan zaviyeler olduğuna işaret ediyor olabilir. Örneğin Sivas merkezde kurulan Ahi Emir Ahmed zaviyesi bunlardan biridir. Bölgenin ileri gelen Ahi liderlerinden biri olan Emir Ahmed tarafından Selçuklular zamanında kurulan zaviye Sivas'ın 16. yüzyılda gelir bakımından büyük zaviyelerinden biridir.²⁶⁰⁵ Sivas'ta kurulan Emir Ali, Emir Arif zaviyeleri²⁶⁰⁶ ile Bafra'da Emirze

²⁶⁰⁵ KKA TD, nr. 583, v. 7b; Demirel, 2006, s. 94-102; Demirel, 2016, s. 85-86; Kucur, 1993, s. 74-76.

²⁶⁰⁶ BOA TD, nr. 19, s. 102; BOA TD, nr. 387, s. 445; BOA TD, nr. 287, s. 226; KKA TD, nr. 14, v. 144b; KKA TD, nr. 583, v. 10a.

Bey zaviyesi²⁶⁰⁷ de kuruluşu Osmanlı Devleti öncesine dayanan zaviyelerdir. Tokat'ta Hacı İvaz Paşa zaviyesinde olduğu gibi devlet adamları tarafından da zaviyeler kurulmuştur. Amasya'da Yörgüç Paşa, Hızır Paşa, Mehmed Paşa zaviyeleri de yine devlet adamları tarafından kurulmuş zaviyelerdir.

Osmanlı Devleti'nde kadınlar adına vakıflar kurulduğu bilinmektedir. Örneğin Hattab bin Sahib Ahmed tarafından Sivas'ta ev ve bahçe vakfedilmiş vakfın şartı olarak da "...yetimler ve dul hatunlardan ibaret bulunan fukara ve miskinlerin mesalihine..." vakfedildiği belirtilmiştir.²⁶⁰⁸

Eyalet-i Rum kadın evliyalardan ya da onlar adına kurulan zaviyeler açısından da dikkat çekmektedir. Tokat merkezde Kameri Hatun hankahı ile Turgut Şah Hatun zaviyesi kadın evliyalardan ya da onlar adına kurulmuş hankah/zaviyelerdir. Ayrıca Yıldız nahiyesinde Fatma Hatun binti Mehmed Paşa adına da bir zaviye kurulmuştur.²⁶⁰⁹ Amasya'da ise Selamet Hatun adıyla bir zaviye tespit edilmiş olup türbesi bugün hala ayaktadır.²⁶¹⁰ Tokat sancağında bazı zaviyelerde tevliyet vazifesinin kadınlara da tevcih edildiği anlaşılmaktadır. Tokat kaza merkezinde Ahi Yar Ali Çelebi zaviyesinin tevliyetine mutasarrıf olanlardan ikisi Şeyh Şah Hatun binti Zeyni Çelebi ve Şeyh Şah Hatun binti Yusuf Çelebi'dir. Yine Tokat'ta Veled-i Kaylu zaviyesinin 16. yüzyılın ikinci yarısında tevliyet vazifesinde bir kadın evliyanın da görevlendirildiği anlaşılmaktadır.²⁶¹¹ Lâdik kazasında ise 1576 yılında Seyyid Ahmed Kebir zaviyesine Fatma Hatun'un kızı Sitti Hatun mutasarrıftır.²⁶¹²

4. Zaviye ve Vakıf Görevlileri

Zaviyeler büyüklüklerine göre farklı vazifelere haiz görevlileri içinde barındıran kurumlardır. Zaviye ve vakıf hizmetinde bulunan temel görevliler meşihat, zaviyedar, mütevellî, hizmetkâr, ferraş, türbedar gibi az sayıda kişiden oluşmakta iken zaviyelerin büyüklüğüne göre bu durum değişkenlik göstermekte ve sayısı

²⁶⁰⁷ BOA TD, nr. 37, s. 715, 729, 758; BOA TD, nr. 387, s. 673, 679; KKA TD, nr. 33, v. 258b, 262a, 264a.

²⁶⁰⁸ Ayrıntılı bilgi ve farklı örnekler için bkz. Samettin Başol- Mevlüt Çam, "Osmanlı Devleti'nde Kadınlara Yönelik Kurulan Vakıflar", *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar –Değişim ve Güçlenme-Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi (13-16 Ekim 2009)*, Bildiri Kitabı, C. 5, Ed. Füsün Çoban Döşkaya, İzmir, 2010, s. 196-204.

²⁶⁰⁹ BOA TD, nr. 79, s. 126; BOA TD, nr. 387, s. 365, 449; KKA TD, nr. 14, v. 235; KKA TD, nr. 26, v. 85a; KKA TD, nr. 583, v. 90b.

²⁶¹⁰ BOA TD, nr. 387, s. 382, s. 383; KKA TD, nr. 26, v. 39b-40a, 43b; KKA TD, nr. 583, v. 79a.

²⁶¹¹ KKA TD, nr. 583, v. 31a, 37a.

²⁶¹² BOA TD, nr. 90, s. 15-16; KKA TD, nr. 34, v. 113b, 117a.

artmaktaydı.²⁶¹³ Zaviyelerin konumları ve hangi amaca hizmet ettikleri de nispeten bu durumda etkili olmuştur. İşlek bir yol ağı üzerinde olan zaviyenin gelen gideni çok olacağından haliyle zaviye hizmetinden sorumlu kişilerin sayısı da artacaktır. Diğer taraftan uğrak olmayan bir yerde kurulan zaviyede ise ihtiyaç duyulan görevli sayısı az olacaktır.

16. yüzyılda Eyalet-i Rum'da tespit edilen zaviyelerden bazılarının önemli bir istihdam alanı yarattığı anlaşılmaktadır. 1576 tarihli vakıf defterine göre Darurraha zaviyesinde şeyh, nezaret, kâtip, kabzımal, müezzin, imam, çırak-dar, cüzhan, muallim, türbehan, vekil-i harç, kiler-dar, tabbah, hamal, habbaz, naib, ferraş, bevvab, ahur-dar, çahken, cabi gibi çok farklı görevlerde 30'un üzerinde vazifeli olduğu anlaşılmaktadır.²⁶¹⁴ Darurraha zaviyesi zaviyelerde bulunan görev çeşitliği bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bunların bazıları kervansaray bazıları çeşme gibi yerlerden sorumlu kişiler olsa da vakıf defterinde zaviye içinde kaydedilmişlerdir. Yine Hamza Bey zaviyesi de bu dönem içinde farklı görevlerde pek çok kişiyi istihdam etmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyede mütevellî, şeyh, vekil-i harç, nâzır, imam, müezzin, ferraş, naip, cabi, cabi-i diğer, huffaz, kâtip, tabbah, habbaz gibi çok sayıda görevlinin bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁶¹⁵

Lâdik kazasında bulunan Cemaat-i Seyfe Dede'nin 25 neferinin zaviye hizmetkârı olarak görev yapmaları dikkat çekmektedir. Nüfusunun büyük bir kısmı zaviye hizmetinden sorumludur. Buna karşılık eğer 15. ve 16. yüzyıl tahrir defterleri bizi yanıltmıyorsa bu dönem içinde pek çok zaviyenin görevli sayısının bir iki kişi ile sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar da çoğunlukla zaviye şeyhi ve zaviyedar olarak kaynaklara yansımaktadır. Bunun dışında bazı zaviyelerde nâzır, hafız ve ferraş da görevliler arasında yer almakla birlikte bu durum nispeten az sayılabilecek zaviye ile sınırlı kalmıştır. Oysa 18. yüzyıla ait zaviye ile ilgili kaynaklar bazı zaviyelerin eskiye oranla çok daha fazla sayıda görevliye sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin Ahi Ali Çelebi zaviyesinin 15. yüzyılda yalnızca 2 görevlisi bulunmasına rağmen 19. yüzyılın ortalarında 23 görevli olduğu tespit edilmiştir. Yine Ahi Mehmed Külahdüz zaviyesinde ise görevli sayısı 2'den 35'e çıkmış gözükmektedir. Bu durum zaviyelerin zamanla büyümesiyle ve yeni bölümleri bünyesinde barındırmasıyla bağlantılıdır. Bununla

²⁶¹³ Zaviyelerdeki görevli personelin vazifelerinin tanımları için bkz. Yediyıldız, 1983, s. 55-60.

²⁶¹⁴ KKA TD, nr. 583, v. 5b-6a.

²⁶¹⁵ KKA TD, nr. 583, v. 35a-35b; Yediyıldız, 1983, s. 55-60.

birlikte zaviye vakıflarının çoğunlukla evlatlık vakıf olarak tahsis edilmesi vakıf evlatları için kolay bir geçim kaynağına da dönüşmüş olabilir. Sayıları zamanla artan bu kişiler muhtemelen bu durumdan faydalanmak adına zaviyedeki çeşitli vazifelerde görevlendirilmiştir.

Eyalet-i Rum'daki zaviyelerde şeyh, zaviyedar, bevvab, duagû, cüzhan, imam, müezzin, hafız, ferraş, tabbah, hadim, suyolcu, müteveli, sufi, aşçı gibi farklı görev ve sorumluluklar için zaviye gelirlerinden maaşlar ödenmiştir. Duruma göre görevlilerin maaşlarında değişikliğe gidildiği anlaşılmaktadır. Örneğin Lahoriye zaviyesinin mütevellisi ve şeyhine günlüğü 2'şer akçe yevmiye verildiğinde *ayende ve revendeye nesne kalmadığı sebebden* 1576 yılında tevliyet için günlük 1 akçe meşihat için 2 akçe maaş verilmesi kararlaştırılmıştır. Geriye kalanın da gelen geçen yolcuların masrafına sarf olunması istenmiştir.²⁶¹⁶ Akbel Bey zaviyesinde ise şeyhe günlük 3 akçe, nazıra günlük 2 akçe ve senelik 2 müd galle, cabiye senelik 4 müd galle ücret ödenmekte iken *evvel takdirce ayende ve revendeye cüz'i nesne kaldığı sebebden* şeyhe günlük 3 akçe, cabiye günlük 1 akçe verilmesi şartı konmuştur. Gelirin geri kalanı ise ayende ve revende masrafına harcanmak üzere *kayd-ı defter* olmuştur.²⁶¹⁷

15. ve 16. Yüzyılda elimizdeki kaynaklar doğrultusunda Rum Eyaleti'ndeki bütün zaviyelerde kimlerin vazifeli olduğu ve kaç kişi oldukları bilgisine sahip değiliz. Bununla birlikte dönemin kaynakları en azından bazı zaviyelerdeki vazifeliler hakkında bilgi verdiğiinden bir değerlendirme yapmak mümkündür. Burada zaviyelerde sıklıkla karşımıza çıkan mesleklere değinilecektir. Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre bazı meslek alanları şunlardır:

Meşihat: Şeyhülislamlık için kullanılan Meşihat aynı zamanda “şeyhlik mürşitlik yerinde kullanılır” bir tabirdir.²⁶¹⁸ Tahrir defterlerinde zaviyelerin idaresinden sorumlu kişiler için çoğunlukla meşihat ve zaviyedar ifadesi kullanılmakla birlikte bazen şeyh de yer almaktadır. Vakfiyelere göre şeyhten “tasavvufi ahlaka sahip, tasavvufi ıstıhlara, halvet hallerine ve namazla ilgili bütün bilgilere vakıf, güzel huylu, dindar, âlim, hafız, tefsir ve hadis ilimlerinde ilerlemiş, müridlerini irşada muktedir, ibadetlerini cemaatle ifa eden ve sufi

²⁶¹⁶ KKA TD, nr. 583, v. 30a.

²⁶¹⁷ KKA TD, nr. 583, v. 30b.

²⁶¹⁸ Pakalın, 1993, s. 491.

kıyafetli olması” beklenmektedir.²⁶¹⁹ 1576 tarihli vakıf defterine göre Hamza Bey zaviyesinde şeyh olan kişinin “salih kimesne” olması şart koşulmuştur.²⁶²⁰

Tahrir defterleri zaviyelerdeki görevli sayısında detaylı bilgi sunmasa da Rum Eyaleti’ndeki zaviyelerin pek çoğunda meşihatlık vazifesinin kime ait olduğu belirtilmiştir. Meşihatlık evladiyet üzere zaviye ya da vakıf kurucularının çocuklarına tevcih edilmiş olup zaviye gelirlerinin önemli bir kısmı bu görev karşılığında onların tasarrufuna verilmiştir. Bazı zaviyelerde günlük yevmiye alan meşihat bazen de genel hâsıl içinden pay almıştır.

Zaviyedar: Bir tekke ve zaviyenin yöneticisi olan zaviyedar yerine “tekyenişin, postnişin seccadenişin, meşihat” gibi farklı isimler de kullanılmaktadır.²⁶²¹ Tahrir defterlerinde şeyh, zaviyedar, meşihat tabirlerinin üçüne de rastlanmaktadır. 16. yüzyılda bir zaviyeyi idare etme görevinin çoğunlukla zaviye kurucularının evladına ve evladından olanlara verildiği anlaşılmaktadır.²⁶²² Zaviyedarlık tayin ya da seçim yoluyla değil genel olarak babadan oğula geçmiştir.²⁶²³ Nitekim kaynaklarda bu görevin *evlada meşrut* olduğu özellikle belirtilmektedir. Örneğin Seydi Ali Şir zaviyesinin zaviyedarlarının ataması bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Zaviyedarlar bu göreve getirilirken *ayende ve revendeye hizmet etmekle* yükümlü tutulmuşlardır. Enbiya Ali, Ahi Yar Ali Çelebi, Ahi Paşa zaviyelerinde de aynı şart koşulmuştur.²⁶²⁴

Mütevelli: Sözlükte terim olarak mütevelli “vakfiye şartları, şer’i hükümler ve mer’i mevzuat çerçevesinde vakfin işlerini idare etmek üzere görevlendirilen kişi” olarak ifade edilmiştir.²⁶²⁵ Kaynaklar şeyh ve zaviyedarlarda olduğu gibi mütevelli atamalarının da genel olarak *evlada meşrut* yani vakfin ya da zaviyenin kurucusunun soyundan gelenlere tevcih edildiğini göstermektedir. Tokat’taki Zaim hankahında olduğu gibi mütevelli olanların zaviye şeyhi olarak da görev yaptığı anlaşılmaktadır.²⁶²⁶ Mütevelli olanların maaşları ise zaviye vakıflarından

²⁶¹⁹ Kucur, 1993, s. 89-95.

²⁶²⁰ KKA TD, nr. 583, v. 36a.

²⁶²¹ Savaş, 1992, s. 78.

²⁶²² Zaviyedarlar kurucu şeyhin soyundan geldiklerini ileri sürerek ve bunu “tevsik etmeye” çalışarak nüfuzlarını artırmaya çalışmışlardır. Ocak-Faruki, 1997, s. 472.

²⁶²³ Ocak-Faruki, 1997, s. 472.

²⁶²⁴ Ayrıntılı bilgi için birinci bölümde zaviyelerle ilgili kısımlara bakılabilir.

²⁶²⁵ Naif Öztürk, “Mütevelli”, *DİA*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 217-220.

²⁶²⁶ BOA TD, nr. 2, s. 43; KKA TD, nr. 583, v. 30a.

elde edilen gelirden ödenmiş bu bazen mahsulün yarısı ile bazen de senelik nakit olarak ödenmiştir. Bazı zaviyelerde ise günlük (yevm) olarak ödeme yapılmıştır.

Nâzır: Nâzır farklı alanlarda kullanılan bir tabir olmakla birlikte vakıf sektöründe de sıkça kullanılmıştır. Müteveli tarafından idare edilen vakfın doğru işleyip işlemediği nâzırlar tarafından kontrol edilirdi.²⁶²⁷ Hamza Bey zaviyesinde 1576 yılında 20'ye yakın görevliden biri olan nâzır en fazla maaş alan vazifeli olarak dikkat çekmektedir. Müteveliye günlük 5 akçe yevmiye ile senelik 6 müd hububat verilirken nâzır günlük 6 akçe ile senelik 6 müd hububat karşılığı bu görevi icra etmektedir. Ahi Paşa zaviyesinde ise nâzıra günlük 3 akçe yevmiye ile senelik 60 kile buğday ve 60 kile arpa ücret ödenmektedir. Vazifeliler içinde geliri en yüksek olan nâzırlardan biri de aynı dönemde Veled-i Kaylu zaviyesinin nâzırıdır. 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin nâzırını için günlük 5 akçe ile senelik 6 müd hububat ödenmektedir. Veled-i Kaylu zaviyesinin mütevellisi ise zaviye mahsulünün yarısının tasarruf hakkına sahiptir. Eyalet-i Rum'da yalnızca 5 zaviyede nazır olduğu tespit edilmiştir.

Bevvab: Bevvab “kapıcı, kapı bekçisi, türbe kapısını açıp kapamakla mükellef” kişidir.²⁶²⁸ Eyalet-i Rum'da Ahi Yar Ali Çelebi, Ahi Kamil, Vezir, Hamza Bey, Veled-i Kaylu ve Darurraha zaviyelerinde 16. yüzyılda görevliler arasında bevvab da bulunmaktadır.²⁶²⁹ Bahsi geçen zaviyeler bölgede kurulan eski zaviyelerden olup varlığını uzun yıllar korumuş gelirleri açısından büyük zaviyelerdir. Buna göre bevvab vazifelendirilen zaviyeler gelen gideni çok olan zaviyelerdir.

Duagu: Bir tören ve toplantıda dua eden kimse için kullanılan tabirdir. Duaguy herhangi bir vazifeden sorumlu olmamakla birlikte yaptığı dualar karşılığında ücret almaktadır.²⁶³⁰ Doğanluoğlu Hayran, Turvende, Şeyh Mezid, Abdal Ata, Turgud Şah Hatun zaviyelerinde duaguylar için de ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır. Zile kazasında bulunan Şeyh Kulu zaviyesinde 1574 yılında 4 duaguyun kaydedilmesi dikkat çekmektedir. Şeyh Kulu zaviyesi duaguylar ile birlikte 3 zaviyedar ve 1 muhassılın da görev yapmasına bakılırsa büyük

²⁶²⁷ İnalçık, 2015, s. 148; Mehmet Genç, “Nazır”, *DİA*, C. 32, İstanbul, 2016, s. 449-450.

²⁶²⁸ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstihlaları Lügatçesi" *Vakıflar Dergisi*, S. 17, 1983, s. 56; Pakalın, 1993, s. 212.

²⁶²⁹ KKA TD, nr. 583, v. 5b-6a, 31a, 32a.

²⁶³⁰ Yediyıldız, 1983, s. 57; Pakalın, 1993, s. 479; Kanar, 2003, s. 283; Savaş, 1992, s. 89.

zaviyelerden biridir.²⁶³¹ Amasya’da Turvende zaviyesinde de 1576 yılında 3 duaguy vazifelendirilmiştir.²⁶³²

Hizmetkâran-ı Zaviye: Tahrir defterlerinde bazı zaviyeler kaydedilirken zaviye hizmetinden sorumlu olan kişiler *hizmetkâran-ı zaviye* başlığı altında kaydedilmiştir. Bu ifade ile belirtilen kişilerin hangi işle sorumlu oldukları ise belli değildir. Bu kişilerin sayısı ise 16. yüzyıl boyunca çoğunlukla artmıştır. Örneğin Şeyh Bahadır zaviyesinde 1485 yılında zaviye hizmetkârı oldukları belirtilen 5 kişi kaydedilmişken 16. yüzyılın ikinci yarısında bu sayı 36’ya çıkmıştır. Musa Dede zaviyesinde ise daha 1485 yılında 27 kişinin zaviye hizmetinden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişilerin sayıca bu kadar fazla olmaları zaviyelerin büyüklüklerinden ileri gelmektedir. Şeyh İdris zaviyesinde Yusuf adlı bir derviş *hadim-i zaviye* olarak yazılmışken Şeyh Beybeylü Çakır ve İzzeddin veled-i Bahaeddin *hizmetkâr-ı zaviye* olarak yazılmışlardır.

Cüzhan: Cüzhan “namazlardan evvel Kuran’dan birer cüz okumak vazifesiyle mükellef olan cami hademeleri” için kullanılan bir ifadedir.²⁶³³ Sivas’ta bulunan Darurraha zaviyesinde otuzun üzerinde hizmetli bulunmakta olup bunlardan biri de cüzhan olarak görev yapmaktadır.

Devirhan: Sözlükte “camilerde namaz vakitlerinden önce kuran okumak vazifesiyle mükellef olanlar” için kullanılan bir ifade olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca Cuma namazlarından önce Kur’an’ın bir cüzünü okuyup bir ay sonunda yeniden başlamakla görevlidir.²⁶³⁴ 16. yüzyılın ikinci yarısında Tokat’ta Vezir zaviyesinin 16 görevlisinden biri de devirhan olup senelik geliri 1.100 akçedir. Vezir zaviyesi harici başka zaviyelerde bu isimle bir görevliye rastlanmamıştır.²⁶³⁵

Ferraş: Kelime anlamı “yayıcı, döşeyici, hizmetçi” olan ferraş bazı müesseselerin halılarını yayıp kaldırmak ve temizliğinden sorumlu kişidir.²⁶³⁶ 1576 tarihli vakıf defterinde Hamza Bey zaviyesinde ferraşın görevi zaviyenin “kapusun açup kilidleye” diye tarif edilmiştir.²⁶³⁷ Eyalet-i Rum’da yalnızca Ahi Evran, Ahi Muhyiddin, Hamza Bey, Ahi Tayi, Vezir, Hoca Ali, Veled-i Kaylu

²⁶³¹ KKA TD, nr. 12, v. 127b-128a.

²⁶³² KKA TD, nr. 26, v. 48a; KKA TD, nr. 583, v. 79a.

²⁶³³ Pakalın, 1993, s. 318.

²⁶³⁴ Yediyıldız, 1983, s. 57; Pakalın, 1993, s. 436.

²⁶³⁵ KKA TD, nr. 583, v. 31b; Okudan, 2019/1, s. 176.

²⁶³⁶ Yediyıldız, 1983, s. 57; Pakalın, 1993, s. 606; Savaş, 1992, s. 94.

²⁶³⁷ KKA TD, nr. 583, v. 36a.

zaviyelerinde ferraş görevlendirmiştir. Ferraşlar günlük 1 akçe yevmiye ile senelik değişen miktarlarda hububat ve nakit ücret almıştır.

İmam-hatib-müezzin: Zaviyelerin yanlarında çoğu zaman cami, imaret, türbe gibi yapılar da bulunduğundan bu yerlerde ayrıca vazifelendirmeler yapılmıştır. Cami ya da mescid için ise imam, müezzin, hatib görevlendirildiği ve karşılığında günlük yevmiye ödendiği anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda pek çok zaviyede bu görevlilerden en az birine rastlanmaktadır. Tokat'ta Kaylu zaviyesinde ezan okuması için görevlendirilen müezzinin ferraş, bevvab, dağdar, tabbah görevlerini de yürütmesi dikkat çekmektedir.²⁶³⁸ Bu çok sık rastlanan bir durum olmamakla birlikte ayrı görevlerin tek bir kişi elinde toplanması zaviyede bazı mali problemlerin olabileceğini düşündürmektedir. 18. yüzyılda Ali Baba zaviyesinde de buna benzer bir durum yaşanmış muallim, imam, müezzin aynı kişi olmuştur.²⁶³⁹

Cabi: Arapça tahsildar anlamına gelen cabi “vakıf icarelerini toplayanlar” için kullanılmaktadır.²⁶⁴⁰ Zaviyelerin gelir kaynaklarının dağılık olması cabi görevlendirilmesini zaruri kılmıştır. 16. yüzyılda Tokat'ta Ahi Paşa zaviyesinde cabi, naib olarak da görev yapmakta olup günlük 2 akçe yevmiye ile senelik 60 kile buğday ve 40 kile arpa gelire sahiptir. Hamza Bey zaviyesinde ise 2 cabiden biri günlük 3 akçe ile 6 müd hububat diğeri günlük 2 akçe ile 3 müd hububat karşılığında bu görevi sürdürmektedir. Her iki zaviye de vakıf akarı çok olan zaviyelerdir.

Çahken: Çah sözlükte kuyu, çukur anlamlarında kullanılmıştır. Çahken ise kuyu kazıcı anlamına gelmektedir. Zaviyelerde çahken olarak vazifeli kişiler kuyulardan su çekmekle görevlidir. Vezir, Hoca Münir ve Ahi Carullah zaviyelerinde çahkenler de görevlidir. Çahkenlerin ücreti günlük ya da senelik değişen miktarlarda hububat olarak ödenmektedir.²⁶⁴¹

Türbehan: Türbe kelimesi ile birleşen –han sonuna geldiği kelimelere okuyan anlamı katmaktadır.²⁶⁴² Bu bağlamda türbelerde Kuran okuyup dua etmekle vazifeli olmalıdır. Zaviye yakınlarında bulunan türbelerde görev yapan türbedarlar da zaviye gelirlerinden istifade eden vazifelilerdendir. Türbehan bulunan

²⁶³⁸ KKA TD, nr. 583, v. 37a.

²⁶³⁹ Savaş, 1992, s. 99.

²⁶⁴⁰ Yediyıldız, 1983, s. 56; Pakalın, 1993, s. 253.

²⁶⁴¹ KKA TD, nr. 583, v. 9a-9b, 31b, 33b.

²⁶⁴² Kanar, 2003, s. 470.

zaviyelerde genel olarak bir kişi bu görevi icra etmektedir. 1576 yılında Ahi Pehlivan zaviyesinde 4, Ahi Mehmed Külahdüz ve Ahi Paşa zaviyelerinde 3, Melik Acem zaviyesinde 2 türbehanın görev yapması muhtemelen ziyaretçilerinin çok olmasıyla yakından ilişkilidir.

Hafız (Huffaz): Zaviyelerde birden fazla hafız görevlendirilmiş olup bunlar tahrir defterlerinde huffaz olarak yazılmışlardır. Kuran'ı ezberlemiş olan bu kişiler muhtemelen özel gün ve gecelerde kuran okumakla görevlidir. Bununla birlikte 16. yüzyılda Hamza Bey, Vezir, Hoca Ali gibi daha çok büyük zaviyelerde huffazlar görev yapmaktadır.²⁶⁴³

Tabbah: Tekke ve zaviyelerde yemek pişirenler için kullanılan bir tabirdir.²⁶⁴⁴ Rum Eyaleti'nde Ahi Evran, Ahi Paşa, Ahi Kamil, Vezir, Hamza Bey, Hoca Münir, Hacı İvaz Paşa, Veled-i Kaylu, Mahmud Çelebi, Beyler Çelebi zaviyelerindeki vazifeliler arasında tabbah olarak kayıtlı kişilere rastlanmıştır.²⁶⁴⁵ Zaviyelerin pek çoğunun gelen giden yolcuların konaklamasına, yeme-içme ihtiyacına karşılık kurulduğu bilindiğinden bu zaviyeler dışındakilerde de muhtemelen bir aşçı bulunmaktadır. Fakat dönemin kaynaklarında daha çok büyük denilebilecek zaviyelerin bir kısmında vazifeli olarak kaydedilen kişiler yer aldığından diğer zaviyelerde tabbah yoktur demek yanlış olacaktır. Tabbahlar günlük bir akçe yevmiye ile senelik değişen miktarlarda hububat karşılığı vazifelendirilmişlerdir.

Sufiyun: Başlangıçta “yün kıyafetler giyinen kişileri isimlendirmek için kullanılan” sufi kelimesi zamanla bir dinî yaşam biçimini ifade şekline dönüşmüştür.²⁶⁴⁶ Tokat'ta Vezir zaviyesinde 1576 tarihli vakıf defterinde “sufiyun” olarak bahsi geçen 5 kişi kaydedilmiştir. Bölgede buna benzer bir örnek başka bir zaviyede tespit edilmemiştir.²⁶⁴⁷ Bu kişiler muhtemelen zaviyedeki dervişlerdir.

Muhassıl: Tahsil edici anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde muhassıllar her türlü vergilerin toplanmasından sorumlu kişilerdir.²⁶⁴⁸ Zile'de bulunan Şeyh Kulu zaviyesinde zaviyedar ve duaguy ile birlikte bir de muhassıl vazifeli

²⁶⁴³ KKA TD, nr. 583, v. 31b.

²⁶⁴⁴ Pakalın, 1993, s. 369.

²⁶⁴⁵ KKA TD, nr. 583, v. 9a-9b, 31b.

²⁶⁴⁶ “Sufi” kelimesinin tasavvufî bir terim olarak kullanılmasına dair bkz. Karamustafa, 2017, s. 12-14.

²⁶⁴⁷ KKA TD, nr. 583, v. 31b.

²⁶⁴⁸ Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, “Muhassıl”, *DİA*, C. 31, Ankara, 2020, s. 18-20.

yazılmıştır.²⁶⁴⁹ Fakat Şeyh Kulu zaviyesindeki muhassılın görevinin zaviye gelirlerini toplamak olup olmadığı anlaşılmamaktadır. “İlim tahsil eden” anlamına da gelen bu kelimenin talebeye karşılık geldiği de kabul edilmektedir. 17. yüzyıldan itibaren ise bazı sancaklarda malikâne gelirini toplayanlar için de muhassıl denilmiştir.²⁶⁵⁰

Eyalet-i Rum’da bazı zaviyelerde yaşayan derviş ya da reaya olarak kaydedilen gruplar içinde *köprücü* olarak bahsi geçen kişilere rastlanmaktadır. Örneğin Samsun’da Makam-ı Gaziler zaviyesinin reayası olan 2 kişi *köprücü* olarak belirtilmiştir. Bu kişilerden biri aynı zamanda zaviyedarzadedir. Yine muhtemelen birbirine yakın yerde bulunan diğer bir zaviyede, Seyyid Kutbeddin zaviyesinde de bir kişi *köprücü* olarak yazılmıştır.²⁶⁵¹ Osmanlı Devleti’nde köprücüler, “köprülerin muhafaza, bakım ve onarımı” ile görevli kimselerdir. Bu görevi yürütenlere *meremmetçi* de denilmektedir. Gelen geçenin çok olduğu bir yol güzergâhında yer alan akarsuların üzerindeki köprülerin bakım ve onarımı önem taşıdığından köprünün önemine göre köprücüler görevlendirilmiştir.²⁶⁵² Ayrıca Osmanlı Devleti’nde köprücülerin derbendlerde de görevlendirildikleri bilinmektedir.²⁶⁵³ Zaviyelerde köprücü olarak kayıtlı bu kişilerin de zaviyelerin derbend görevi üstlenmelerinden dolayı bu vazifelere tayin edildikleri muhakkaktır. Muhtemelen zaviyelerde daha fazla köprücü olarak görevli kişiler vardır. Tahrir ve vakıf defterlerinde kayıtlı olmasa da bazı köprücülerin kadılar tarafından verilen hüccet ile köprücülük yaptığı bilinmektedir.²⁶⁵⁴

16. yüzyılda bazı zaviyelerde kadınların da görev aldığı anlaşılmaktadır. 1576 yılında Lâdik kazasında yer alan Seyyid Ahmed Kebir zaviyesinin mutasarrıfı Fatma Hatun kızı Sitti Hatun’dur. Tevliyet için de şehit olan sipahilerin yetimlerinden Seydi Can ve Seydi Mahmud ile birlikte Sitti Hatun görevlidir.²⁶⁵⁵ Çorum’a tabi Osmancık kazasında yer alan Hacı Halil zaviyesinin mütevellisi de Sitti Hatun olup Hacı Halil’in evladından olanlar ile birlikte görevi

²⁶⁴⁹ KKA TD, nr. 12, v. 127b-128a.

²⁶⁵⁰ Özkaya-Akyıldız, 2020, s. 19.

²⁶⁵¹ KKA TD, nr. 33, v. 32b; BOA TD, nr. 37, s. 474, 483; KKA TD, nr. 583, v. 130a

²⁶⁵² Cengiz Orhonlu, “Köprücülük”, VII. Türk Tarih Kongresi (25-29 Eylül 1970), *TTK Bildiriler*, C. II, Ankara, 1973, s. 701.

²⁶⁵³ Yusuf Halaçoğlu, “Derbend”, *DİA*, C. 9, İstanbul, 1994, s. 162-164; Orhonlu, 1990, s. 2-3.

²⁶⁵⁴ Orhonlu, 1973, s. 704.

²⁶⁵⁵ BOA TD, nr. 90, s. 15-16; KKA TD, nr. 34, v. 113b, 117a.

yürütmüştür.²⁶⁵⁶ Sitti Hatun muhtemelen bölgenin ileri gelen kadın mutasavvıflarındandır. Tokat kaza merkezinde yer alan Ahi Yar Ali Çelebi zaviyesinin tevliyetine mutasarrıf olanlar içinde Şeyh Şah Hatun binti Zeyni Çelebi ve Şeyh Şah Hatun binti Yusuf Çelebi de vardır.²⁶⁵⁷ Yine Tokat'ta Ahi Kamil zaviyesinde Hanzade ve Hacı Bula hatunlar vakıf şartı gereğince mahsulün yarısına mutasarrıf olmuşlardır.²⁶⁵⁸ 16. yüzyılın ikinci yarısında Tokat'ta Veled-i Kaylu zaviyesinde de tevliyet vazifesi için İbrahim Çelebi veled-i Savcı, Ahmed Bey veled-i Abdullah Çelebi ile birlikte Ami Hatun binti Savcı da vardır.²⁶⁵⁹ 1576 yılında Çorum'da İskilib kaza merkezinde kurulmuş olan Şeyh Musa zaviyesinin zaviyedarı ise Şah Bula Hatun'dur.²⁶⁶⁰

Tahrir defterlerinde az sayıda zaviyenin görevlileri hakkında bilgiye ulaşılmıştır. 16. yüzyılda bölgedeki zaviyelerin personeli hakkında bilgilerimiz genel itibari ile 583 numaralı vakıf defterine dayanmaktadır. Bu dönem içinde zaviyelerde görevli personel sayısının zaviyenin büyüklüğüne, konumuna, işleyişine göre arttığı söylenebilir. Rum Eyaleti'nde zaviyelerde görevli personeller içinde sayıca ön planda olan meşihat (şeyh), zaviyedar ve mütevellidir.

5. Zaviyelerin İktisadi Faaliyetleri

Mustafa Akdağ'ın belirttiği gibi 15. ve 16. yüzyılda Tokat, Sivas, Amasya gibi şehirler "kendilerine bağlı olan bölgeleri ile birlikte devletin iktisadi, siyasi ve kültürel hayatında yönetici ve kesin etkili bir role sahiptirler."²⁶⁶¹ Tahrir defterleri sağladığı verilerle bu bilgiyi destekler niteliktedir. Bölgenin dinî-kültürel hayatında olduğu kadar iktisadi hayatında da yadsınamaz bir yere sahip olan zaviyeler de bu rolde pay sahibidir.

Zaviyelerin 15. ve 16. yüzyılda mevcut iktisadi durumlarının belirlenmesinde tahrir defterleri bolca malzeme sunmaktadır. Bu nedenle burada yapılacak olan değerlendirme bölgenin tahrirlerine dayalı olarak gerçekleştirilecektir. Fakat tahrir defterlerinin bu değerlendirmeyi sınırlandırdığı durumlar vardır. Bunların başında

²⁶⁵⁶ KKA TD, nr. 38, v. 127b-128a.

²⁶⁵⁷ KKA TD, nr. 583, v. 31a.

²⁶⁵⁸ KKA TD, nr. 583, v. 32a-32b.

²⁶⁵⁹ KKA TD, nr. 583, v. 37a.

²⁶⁶⁰ KKA TD, nr. 38, v. 153b.

²⁶⁶¹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559)*, C. II, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 70.

zaviyeye vakfedilen yerlerin malikâne, divani, iki baştan olarak ne kadar hissesinin gelir tahsis edildiği belirtilmekle birlikte bu yerlerden elde edilen hâsıl (akçe) çoğunlukla cevapsız kalmaktadır. Tahrir defterlerinde vergiler akçe olarak ifade edilmesine²⁶⁶² rağmen zaviyeye ait vakıfların büyük bir kısmını oluşturan malikâne hisselerinde bu durum geçerli değildir. Bununla ilgili 1530 tarihli muhasebe defteri konuyu biraz da olsa açıklığa kavuşturmuştur. 387 numaralı bu defterde divani hâsılı gibi malikâne ve hatta iki baştan hâsıl da ayrıca yazılmıştır.

Eyalet-i Rum'daki zaviyelere çoğunlukla buldukları sancak sınırları içinden çeşitli vakıf akarları tahsis edilmiştir. Özellikle kırsalda bulunan zaviyelere tahsis edilen bu vakıflar bazen bir köy, mezra gibi yerleşim yeri bazen bağ, bahçe, zemin gibi tarım arazileri ya da çiftliklerden oluşmaktadır. Bu gibi yerlerden elde edilen mahsulün işlenmesi için ise bazen değirmenler de vakıflar arasında yerini almıştır. Şehir merkezlerinde ya da yakınlarında kurulan zaviyeler de ise yine bu gibi vakıflarla birlikte han, hamam, dükkân ile ev (hane) kiralari vakıf akarlarını oluşturmaktadır. Zaviyelerin gelirleri arasında tuzlalar (memleha) da dikkat çekmektedir.

5.1. Zaviye Vakıfları

Vakıf sistemi asırlar boyunca İslam medeniyetinin hayır müessesesi olarak sosyo-ekonomik ve kültürel hayatın her alanında etkili olmuştur. Cami, mescid, imaret, türbe, darüşşüfa, köprüler, suyolları, çeşmeler gibi vakıf hayratlarından biri de zaviyelerdir.²⁶⁶³ Vakıflar kurulurken devamlılığı esas alınır buna göre şartlar konulurdu.²⁶⁶⁴ Mali ve idari olarak özerk olan vakıflar devlet tarafından denetlenirdi. Mütevelliler tarafından vakfın bütün işleri yürütülür vakfın koşulları yerine getirilirdi. Vakfın doğru işleyip işlemediğini ise nâzırlar kontrol ederlerdi. Buradaki amaç vakfın işlevini sürdürbilmesidir.²⁶⁶⁵ Vakıflar sayesinde mülklerin bölünmesi de engellenmeye çalışılmıştır.²⁶⁶⁶ Vakıfları korumanın en kolay yollarından biri olarak da zaviyeler görülmüştür.²⁶⁶⁷

²⁶⁶² İslamoğlu, 2010, s. 117.

²⁶⁶³ Bahaeddin Yedi yıldız, "Vakıf", *DİA*, C. 42, İstanbul, 2012, s. 179-486.

²⁶⁶⁴ Vakıfların kuruluş amacına dair bilgi için bkz. Singer, 2012, s. 139-155.

²⁶⁶⁵ İnalçık, 2015, s. 148.

²⁶⁶⁶ İslamoğlu, 2010, s. 197.

²⁶⁶⁷ Wolper, 2003, s. 25-26.

Eyalet-i Rum'da Yörgüç Paşa vakfı, Mehmed Paşa vakfı gibi büyük vakıflar bulunmakla birlikte bölgede yer alan vakıfların büyük bir kısmı zaviye vakıflarından oluşmaktadır.²⁶⁶⁸ Mehmet Öz, Canik sancağında defterlerdeki hâsıl miktarına bağlı olarak zaviye vakıflarının genel vakıflar içindeki payını 1485 yılında %15, 1576 yılında %10 olarak vermektedir.²⁶⁶⁹ Cami, medrese vb. kurumlarda olduğu gibi zaviyeler de Rum Eyaleti'nde bulunan şehirlerin, özellikle kırsalda bulunan, gelirlerinin bir kısmına sahiptir. Eyalet-i Rum'daki malikâne hisselerinde, diğer vakıflarla kıyaslandığında, zaviye vakıflarının da önemli bir payı vardır.²⁶⁷⁰

Zaviyeler ile vakıf kurumu girift bir durumdadır. Zaviyelerin en önemli gelirleri şüphesiz vakıflardan sağlanmaktadır. 15. ve 16. yüzyılda faal olan zaviyelerin vakıflarının çoğunun Osmanlı öncesi dönemden gelen bir devamlılığı bulunmaktadır. Osmanlı Devleti bölgeyi ele geçirdikten sonra burada uygulanan malikâne-divani sistemini uygulamaya devam etmiştir. Malikâne-divani sistemi Eyalet-i Rum'un iktisadi yapısının adeta omurgasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda burada malikâne-divani sistemi hakkında ön bilgi vermek yerinde olacaktır. Ayrıca tespit edilen zaviyelerin gelirleri tek tek bölüm sonundaki tabloda gösterildiğinden burada konulara dair birkaç önemli örnek verilmekle yetinilecektir. Tablo sayesinde bölgedeki zaviyelerin gelirlerinin nasıl bir durumda olduğu ve birbiriyle de mukayese edilmeye olanak sağlayacağından burada teker teker zaviyelerin gelirlerinden bahsedilmeyecektir.

5.2. Malikâne-Divani Sistemi ve Zaviyeler

Osmanlıların uzun mücadeleler sonucunda Eyalet-i Rum'u fethi ile birlikte tımar sistemine bağlı olarak vergilendirme uygulaması başlamıştır. Fakat bölgede Osmanlılardan önce de var olan ve bölgenin fethinden sonra da devam ettirilen malikâne-divani sistemi de tımar sistemi ile birlikte uygulanmaya devam etmiş, bu durum 19. yüzyıla kadar sürmüştür.²⁶⁷¹ Malikâne-divani sistemi, daha çok

²⁶⁶⁸ Yılmaz Kurt, "Hoca Ahmet Yesevi'nin Rum Eyaletindeki Zaviye Kurucuları Üzerindeki Etkileri", *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri (26-29 Mayıs 1993)*, Yay. Haz. Abdulkadir Yuvalı-Mustafa Argunşah-Ali Aktan, Kayseri, 1993, s. 255-270.

²⁶⁶⁹ Öz, 1999, s. 139.

²⁶⁷⁰ Huricihan İslamoğlu, Tokat nahiyelerindeki gelirlerin paylaşımı hakkında kamu, zaviye ve aile vakıfları kategorisinde ele alarak incelemiştir. Bkz. İslamoğlu, 2010, s. 191-216.

²⁶⁷¹ Ömer Barkan, "Malikâne-Divani Sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C. II, Bühraneddin Matbaası, İstanbul, 1939, s. 119-189; Mehmet Genç, "Malikâne-Divani", *DİA*, C.

İlhanlılar ve Memlûklerin hâkimiyet alanı içinde olup sonra Osmanlılar tarafından devralınan alanlarda görülmektedir. Malikâne-divani sistemi, Eyalet-i Rum dışında Anadolu’da Konya, Karaman, Kayseri, Malatya, Diyarbakır, Kemah, Bayburt gibi Anadolu’nun birkaç şehri ile sınırlı kalmış ve neredeyse tamamıyla kırsal alanda uygulanmıştır.²⁶⁷²

Malikâne-divani sistemine göre toprak sahibi “toprağı satabilir, bağışlayabilir, ipotek edebilir ve yasal mirasçılara bırakabilirdi.” Bu sistem yerel beyler ile miri arazi rejimini uzlaştırmaya yönelik olarak Eyalet-i Rum’da özel olarak uygulanmıştır.²⁶⁷³ Bahaeddin Yediyıldız’ın “bir köy veya mezranın gelirinin belli ölçüler içerisinde malikâne ve divani olmak üzere ikiye ayrılmasıdır” diye tarif ettiği sistem içinde çoğunlukla malikâne-divani hissesi iki eşit hisse olarak bölünürdü. Kanunnamede bu durum “Vilayet-i Rum’un arazisi iki baştan ta’şir olunmak kanun-ı kadim” olarak belirtilmiştir. Bu sisteme göre *malikâne* genel olarak mülk ya da vakıf şeklinde tahsis edilmişken *divani* tımara verilmiştir.²⁶⁷⁴ Bununla birlikte istisnai olarak bazı yerlerin hisselerinde değişiklik yaşanmış divani hissesi mülke ya da vakfa dönüştürülmüş, bazı yerlerin ise malikânesi tımara verilmiştir. Ayrıca *iki baştan* tasarruf olunan yani hem malikâne hem de divani hissesi tek bir kurum ya da kişiye ait olan yerler de bulunmaktadır.²⁶⁷⁵

Eyalet-i Rum’da bir köy ya da mezranın malikâne gelirinin iki farklı hisse olarak pay edildiği durumlar da vardır. Örneğin Yıldız nahiyesine tabi Karkın köyünün malikâne hissesinin yarısı Kaylu zaviyesinin vakfına diğer yarısı ise Fatma Hatun binti Mehmed Paşa evladının vakfına ayrılmıştır. Kazabad’a tabi Kürtler karyesinin malikâne hissesi ise bu sefer iki zaviye arasında pay edilmiştir. Buna göre *nısf-ı malikâne* Hacı İvaz Paşa medrese ve zaviyesinin, *nısf-ı aher malikâne* Şeyh Adil zaviyesinin tasarrufundadır. Her iki örnekte de köylerin divanisi tımara verilmiştir. Sivas’ta Ahmed Çelebi zaviyesi de vakfedilen köylerin

27, 2003, s. 518-519; Abdullah Bay, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Niksar Kazasında Malikâne-Divani Sistemi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25, Güz 2016, s. 23-40; Açikel, 2004, s. 195-196; Yediyıldız, 1985, s. 82; İslamoğlu-İnan, 2010, s. 141.

²⁶⁷² Öz, 1999, s. 123; Genç, 2003, s. 518; Gümüşçü, 2001, s. 206.

²⁶⁷³ İnalçık, 200, s. 170-174; Genç, 2003, s. 518.

²⁶⁷⁴ Genç, 2003, s. 518-519; Öz, 1999, s. 123-124; İnalçık, 2000, s. 172; Yediyıldız, 1985, s. 83; İslamoğlu-İnan, 2010, s. 141-216; Gökbilgin, 2006, s. 51-61.

²⁶⁷⁵ KKA TD, nr. 10, v. 77b, 148a, 208a; KKA TD, nr. 12, v. 58a, 66a, 66b, 67a, 68b, 69a, 70a vd; KKA TD, nr. 14, v. 260b, 280b; KKA TD, nr. 174, v. 98a; KKA TD, nr. 583, v. 103b, 120b, 123a; BOA TD, nr. 19, s. 85; BOA, TD, 387, s. 409, 418, 420, 444, 452, vd.; BOA TD, nr. 2, s. 97, 98, 99, vd.; KKA TD, nr. 33, v. 57b; EV. d. nr. 14139, s. 1,

yalnızca malikânesinin yarım hissesine sahip olmuştur. Ayrıca Ahmed Çelebi zaviyesi Sivas'ta olmasına rağmen vakıflarının büyük bir kısmı Halka-i Has nahiyesinde. Bu da zaviyeye vakfedilen yerlerin yalnızca buldukları şehirlerden değil daha uzak bölgelerden de olabildiğini göstermektedir.

Bazı yerlerin malikâne hissesinin daha küçük parçalara ayrıldığı durumlar da mevcuttur. İskilib nahiyesine tabi Anbarcı köyünün malikâne gelirinin 40 sehinden 24 sehimi Hoca Ahmed ve Hoca Yusuf tasarrufunda iken yalnızca 2 sehimi Abdal Ata zaviyesine vakfedilmiş olup Abdal Ataoğlu İbrahim Seydi tasarrufundadır. Ve kalan 14 sehinden 7 sehimi İsa Çelebi tasarrufunda, 7 sehimi de Kataroğullarından Yahya Çelebi tasarrufundadır. Anbarcı/Arucak köyünün malikânesinin tamamının hâsılı ise 4.487 akçedir. Divani geliri ise tamamıyla tımara verilmiştir.²⁶⁷⁶ Sivas'ta Esen Diğın köyünün malikânesinin yalnızca 1/4'ü Hacı Arif zaviyesinin tasarrufundadır.²⁶⁷⁷ Tokat'ta Şeyh Bahşayış bin Seydi Gazi zaviyesi İlisu köyünün 1/5 malikâne hissesine sahipken Alan köyünün 1/3 malikâne hissesinin gelirine sahiptir. Yine Pir Ahmed Bey Bin Ahmed Bey zaviyesine vakfedilen pek çok yerin malikânesi birden fazla hisseye bölünmüştür. Tokat Mevlevihane'sine Kızılca köyünün malikâne gelirinin 6 hissesinden yalnızca 1 hissesi vakfedilmiştir. Zekeriya zaviyesi Pemkür köyündeki malikâne hissesinden 1/3 oranında gelir sağlamıştır. Buna benzer örnekleri Sivas'ta bulunan zaviyelerde de çokça görmek mümkündür. Örneğin Şeyh Merzuban zaviyesine vakfedilen Kuyucak köyünün malikânesi 5 hisseye bölünmüş olup bunun 1,5 sehimi zaviyeye gelir kaydedilmiştir. Elmalu Çörek mezrası ile Adem Fakih köyü de hakeza bu şekilde hisselenmiştir. Salur Diğır köyünün ise malikânesinin 3 hisseden 1 hissesi Şeyh Merzuban zaviyesinin geliridir.

Amasya'da bulunan Kıfçak köyünün malikâne geliri 24 hisseye bölünmüş olup yalnızca 1 hissesi köyde bulunan ve köyün adıyla anılan zaviyeye vakfedilmiştir. Amasya'dan bir örnek de Hacı Mahmud Çelebi zaviyesi verilebilir. Zaviyenin vakıfları arasında bulunan Argoma nahiyesine tabi Öz Artık mezrasının 14 sehinden 7 sehimi zaviye geliri olarak kaydedilmiştir. Osmancık'ta Sakız Divanı'na tabi Gürleyik köyünün malikâne hissesi de Enam Çelebi zaviyesi ve

²⁶⁷⁶ BOA TD, nr. 387, s. 414.

²⁶⁷⁷ "Karye-i Esen Diğın tabi Sivas rub'ı malikâne vakf-ı zaviye-i Hacı 'Arif der Sivas ve rub'ı aher Melek Hatun Mehmed Çelebi ve nisf-ı malikâne vakf-ı evladı Fatıma Hatun binti Mehmed Paşa bin Yılduzu haliya hisse-i Hatun Mahmud Çelebi Şah Bula Hatun binti Hacı Timur ber muceb-i hüccet-i şer'iyeye" KKA TD, nr. 14, v. 68b.

zaviye kurucusunun evladı arasında hisselerine ayrılmıştır. Gürleyik köyünün malikânesinin 4 hissesinden 3 hissesinin yarısı zaviyeye vakfedilmişken diğer yarısı Enam Çelebi evladına tahsis edilmiştir. Malikânenin 1/4'ü ise divanisi ile birlikte tımara verilmiştir.²⁶⁷⁸

Zaviyelerin tümü değerlendirmeye katıldığında Tokat'ta bulunan 48 zaviyenin vakıfları arasında bulunan yerlerin bir ya da birden fazlasının malikâne gelirinin zaviyeye vakfedildiği anlaşılmakta iken Amasya' da 26, Sivas'ta 25, Çorum'da 23 zaviyeye vakıf köylerinin malikânesinin tamamı vakfedilmiştir. Elbette bu durumda Tokat'ın sayıca daha fazla zaviyeyi içinde barındırması da etkili olmuştur.

Zaviyelerin divani gelirleri ise malikâne gelirlerine oranla çok daha azdır. Nitekim Tokat'ta yalnızca Ahi Mahmud zaviyesinin Fakihler köyündeki vakfı ile Doğan Eymirci zaviyesinin Zile'nin Çeltik köyündeki vakfı bu duruma örnek verilebilir. Bu köylerin divani geliri tamamıyla bu zaviyelere vakfedilmiştir. Sivas'ta ise Şeyh Çoban zaviyesi Kayabaşı köyünün, Özemiş zaviyesi Özemiş köyündeki mezraların, Kel Abdal zaviyesi Pağnik köyünün divani gelirine vakıftır. Çorum ise diğer bölgelerin aksine bu konuda dikkat çeken bir durum sergilemektedir. Çorum'da 6 farklı zaviyenin vakıfları arasında köy ve mezraların divani geliri bulunmaktadır. Bu zaviyelerden Baba Mehmed zaviyesi Hatib Deresi, Kağızman, Perçem ve Sultan Kavağı köylerinin divani gelirine sahiptir. Bu zaviyenin bahsi geçenler dışında geliri bulunmamaktadır. Oysa Abdal Ata zaviyesi Horasan ve Hoca köylerinin divani gelirini tasarruf ederken aynı zamanda 12 farklı köy ve mezradan malikâne gelirine sahiptir. Yine Koyun Baba ve Hasan Balım zaviyesinin gelirleri arasında hem malikâne hem de divani gelirleri bulunmaktadır. Ayrıca bu zaviyeler bazı köylerin bütün gelirlerine yani iki baştan tabir olunan hâsıllarına sahiptir. Geldiklan-abad nahiyesine tabi Şeyh Elek mezrası hem malikâne hem de divani geliri *zaviyelik üzere* berat-ı hümayun ile Mehmet adlı bir dervişe verilmiştir. Mezra bir çiftlik yer olup muhtemelen burada bir zaviye kurulması için vakfedilmiştir. Şeyh Elek mezrasında buğday, arpa, mercimek ziraatı ile birlikte küçükbaş hayvancılık da yapılmaktadır. 1576 yılında 31 nefer nüfusu bulunan mezranın 1.520 akçelik hâsılı zaviye geliridir.²⁶⁷⁹ Bu durum daha çok diğer küçük zaviyelerin aksine büyük zaviyelerde rastlanan

²⁶⁷⁸ BOA TD, nr. 387, s. 401; KKA TD, nr. 583, v. 138b.

²⁶⁷⁹ KKA TD, nr. 26, v. 131a.

bir durumdur. Çorum'da Hatib Deresi köyünde bulunan Baba Mehmed zaviyesinde olduğu gibi bazı zaviyelerin divani gelir dışında bir geliri bulunmamaktadır.

Yukarıda verilen örnekler ve bölüm sonunda yer alan tablodaki diğer pek çok örnekte görüldüğü üzere zaviyeler köy ve mezraların büyük oranda malikâne gelirini tasarruf hakkına sahiptir. Bununla birlikte divani gelirlerinden pay alan zaviyeler de bulunmaktadır (Ek 1). H. İslamoğlu'nun bölgeye dair yaptığı çalışma da bunu doğrulamaktadır. İslamoğlu, Rum Eyaleti'nde 16. yüzyılda zaviye vakıflarının bölgedeki malikâne gelirinin %15'ine sahipken divani hisselerinden %3,5 gibi bir pay almıştır.²⁶⁸⁰

Zaviyelere ait vakıflar genel olarak zaviyenin buldukları kaza sınırları içinde yer almaktadır. Fakat aksi durumu yaşayan zaviyeler de az değildir. Örneğin Sivas'ta bulunan Mehmed Abdal zaviyesinin vakıfları Karahisar-ı Şarki kazası sınırları içinde yer almaktadır. Zaviyenin tahrir defterlerine göre yalnızca Koyul Hisar ve Akşehir-abad nahiyelerden malikâne hissesi bulunmaktadır.²⁶⁸¹

Önceden tımara ait bir hisse sonradan zaviyeye devredilebilmiştir. Bazen de zaviyeye ait olan yer sonradan tımara verilmiştir. Bu çok sık rastlanan bir durum olmamakla birlikte bazı zaviyeler için geçerli görünmektedir.²⁶⁸² Zile'de Çeltik köyünde bulunan Doğan Eymirci zaviyesine vakfedilen köyün divani gelirinin 1455 yılında tımara 1485 yılında ise zaviyeye ait olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁸³ Sivas'ta bulunan Ahi Emir Ahmed zaviyesi Gözenek Köprüsü köyünün malikânesini 1576 yılında vakf olarak tasarruf etmekte iken köy 1530 yılında iki baştan tımara verilmişti. Tersisi durum ise Mecid-özü'ne tabi Bayatlar köyünde bulunan Şeyh Kutluca zaviyesinde görülmektedir. Bayatlar köyünün malikâne geliri zaviye tasarrufunda iken sonradan tımara verilmiştir.²⁶⁸⁴ Fatih Sultan Mehmed döneminde vakıf topraklarının miri araziye dönüştürüldüğü bilinmektedir. Fakat babasının bu toprak reformundan hoşnut olmayan Amasya Valisi Şehzade Bayezid kendi bölgesinde yani Amasya, Tokat çevresinde bu

²⁶⁸⁰ İslamoğlu, 2010, s. 153.

²⁶⁸¹ BOA TD, nr. 387, s. 571, 586; BOA TD, nr. 255, s. 126, 177; BOA TD, nr. 478, s. 215, 310; BOA TD, nr. 482, s. 202, 293; KKA TD, nr. 174, v. 95b, 124b.

²⁶⁸² İslamoğlu, 2010, s. 197.

²⁶⁸³ BOA TD, nr. 2, s. 361; BOA TD, nr. 19, s. 133, 257; EV. d. 14139, s. 2.

²⁶⁸⁴ BOA TD, nr. 19, s. 232-233; BOA TD, nr. 79, s. 343; BOA TD, nr. 387, s. 479; KKA TD, nr. 12, v. 110a; KKA TD, nr. 583, v. 68b.

reformu uygulamamıştır.²⁶⁸⁵ Eyalet-i Rum'da zaviyelerin vakıf akarlarında 1455-1576 yılları arasında bir değişiklik yaşanmaması da Fatih Sultan Mehmed'in toprak reformunun bu bölgede uygulanmadığını göstermektedir.

Zaviyeler her zaman yalnızca buldukları nahiyeden gelir elde etmemişlerdir. Bazı zaviyelerin nahiye dışından da vakıf akarlarına sahip oldukları görülmektedir.²⁶⁸⁶ Örneğin Niksar'da bulunan Melik Danişmend Gazi, Sivas'ta bulunan Çoban zaviyelerinin Kafirni nahiyesinden malikâne hissesine sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

5.3. Zaviye Çiftlikleri ve Zeminler

Eyalet-i Rum'da çok sayıda zaviyenin inşa edildiğini bir önceki bölümde tek tek inceleyerek görmüştük. Zaviyelerin gelirlerindeki en büyük payı çoğunlukla köy ve mezraların malikâne hisselerinin oluşturduğu da anlaşılmıştır. Bununla birlikte zaviyelerin önemli bir kısmının kendine ait çiftliklere sahip olduğu tahrir defterlerindeki *çiftlik-i zaviye* tabirinden anlaşılmaktadır. Tahrir defterlerine göre 56 zaviyenin tasarrufunda *çiftlik-i zaviye* vardır. Bu zaviyelerin çoğunluğu bu zaviye çiftlikleri dışında vakıf akarı bulunmayan zaviyelerdir. Bu bağlamda zaviyede yaşayan dervişlerin bizzat tarımsal faaliyetlerde buldukları en azından zaviyenin bazı ihtiyaçlarını bu sayede karşıladıklarını tahmin etmek mümkündür.

Erken dönem dervişleri ve zaviyelerinin önemli gelir kaynağı zirai faaliyetlerden elde ettikleri gelirlerdir. Düzenli bir gelire sahip olmamaları nedeniyle kendi ihtiyaçları ve gelen geçen için zaviye sakinleri çalışıp iktisadi faaliyetlerde bulunmuşlardır.²⁶⁸⁷ Ö. L. Barkan'a göre zaviyeler "büyük bir çiftlik, bir zirai merkez ve malikâne manzarası" göstermişlerdir.²⁶⁸⁸ Bu bağlamda zaviyelerdeki dervişlerin bağ, bahçe, değirmencilik, hayvancılık ve her türlü ziraat işleri ile uğraştıkları bilinmektedir.²⁶⁸⁹

Tahrir defterlerine göre zaviyelerin malikâne, divani gibi gelirleri dışında çiftlik ve zemin gibi yerleri tasarruf ettikleri anlaşılmaktadır. *Çiftlik-i zaviye* tabiri 15. yüzyıl tahrir defterlerinde geçmiyorken 16. yüzyıla ait tahrir defterlerinde görülmektedir. Buna karşılık 15. yüzyıl tahrir defterlerinde zaviyeler

²⁶⁸⁵ Halil İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, C. 28, Ankara, 2003, s. 395-407.

²⁶⁸⁶ Öz, 1999, s. 139; İslamoğlu, 2010, s. 204.

²⁶⁸⁷ Ocak-Faruki, 1997, s. 472.

²⁶⁸⁸ Barkan, 2006, s. 303.

²⁶⁸⁹ Ocak-Faruki, 1997, s. 472-474.

kaydedilirken *kadimlik yurdlarıyla muafdırlar* diye belirtilmişken 16. yüzyılda bu ifadeye rastlanmaması *kadimlik yurd* olarak ifade edilen bu yerlerin sonradan çiftlik-i zaviye olarak belirtilen yerler olduğunu düşündürmektedir.

Zaviye çiftlikleri çoğunlukla *bir çift* olarak tabir edilmiştir. Burada *bir çift* ifadesi “bir çift öküzle işletilebilen ve bir köylü ailesinin birim üretimine denk düşen arazi” yerine kullanılmıştır. Bir çiftlik olarak belirtilen yerin miktarı toprağın verimliliğine ve kalitesine göre değişkenlik göstermektedir. Kanunnamelere göre toprağın verimli olduğu anlaşılan Rum Eyaleti’nde en kaliteli topraklarda bir çift 80, orta dereceli topraklarda 100, ednâ olarak tabir edilen fakir topraklarda ise 130 dönümdür.²⁶⁹⁰ Nitekim Balım Sultan zaviyesi 3 çift *çiftlik-i zaviye* tasarruf etmesi sebebiyle diğer pek çok zaviyeye göre nispeten daha ayrıcalıklı bir hale gelmiştir.

Zaviyelerin tasarrufunda bulunan çiftlik, zemin gibi yerlerden ne kadar gelir sağladıkları tahrir defterlerinde belirtilmemiştir. Bu durumda zaviyelere ait bu gibi arazilerin bizzat zaviyedekiler tarafından işletilmesi de etkili olmuş olmalıdır.²⁶⁹¹ Zaviyeler bir köyün mahsulünden gelir elde etmemekle birlikte orada bulunan “resm-i çift sistemi dışındaki toprak parçası” olarak nitelendirilen zeminleri tasarruf hakkına da sahiptir. Eyalet-i Rum’un bazı bölgelerinde zemin olarak adlandırılan toprak paçalarının %69 gibi ciddi bir oranı *caba* olarak nitelendirilen kişiler tarafından tasarruf edilmektedir.²⁶⁹² Bu bağlamda şeyh ve dervişlerden *caba* olarak yazılanlar da bu oranın içerisinde yer almaktadır.

Tahrir defterlerinde şeyh ve zaviyedarların dahi toprak tasarruf ettiklerini gösteren ifadelere rastlanması zaviyelerdeki dervişlerin de tarımsal faaliyetlerde bizzat uğraştıklarını göstermektedir. Nitekim tahrir defterlerinde *ekinlü*, *bennak*, *caba* olarak kaydedilenler az da olsa toprak tasarruf eden ve vergi veren nüfusu nitelemektedir. Bennaklar evlendikten sonra ekinlü ve *caba* olarak iki kategoriye ayrılırlar ve buna göre vergi verirlerdi. *Ekinlü bennak* yarım çiftlikten (nim çift) az toprağı olanları ifade etmek için kullanılırken *caba bennaklar* ya başkalarının toprağında çalışır ya da “tapusuz olarak aldıkları küçük toprakları” işleyip dönüm resmi öderlerdi.²⁶⁹³ Örneğin Bafra’da bulunan Şeyh Tonbak zaviyesinin 1485

²⁶⁹⁰ Halil İnalçık, “Çift-Hane Sistemi ve Köylünün Vergilendirilmesi”, *Doğu Batı Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s. 97-110; Öz, 1999, s. 42-43.

²⁶⁹¹ Öz, 1999, s. 139.

²⁶⁹² Öz, 1999, s. 44-45.

²⁶⁹³ Feridun Emecen, “Bennak”, *DİA*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 548-459; Öz, 1999, s. 47.

yılında 3 sakininden biri *ekinlü* biri de *mücerred* yazılmıştır. Zaviyenin 1 çift yer olan çiftlik tasarruf ettiği bilindiğine göre muhtemelen bu çiftlik *ekinlü* olarak yazılan derviş tarafından işletilmiştir. Taşabad nahiyesinde Şeyh Mahmud zaviyesi cemaatinde olduğu gibi dervişlerin *çift*, *nim*, *bennak*, *caba* olarak yazılmaları iktisadi olarak onların da doğrudan kendilerinin üretimin içinde olduklarının bir göstergesidir. 16. yüzyılın ilk yarısında Başçiftlik köyünde *hizmetkaran-ı zaviye* başlığı altında 10 nefer kaydedilmiştir. Sinan Bey zaviyesinin hizmetinde bulunanlardan 2 tanesi *çift*, 5 tanesi *caba* ve 3 tanesi *nim çift* olarak yazılmışlardır. Bu durum dervişlerin küçük zaviye çiftlikleri ya da küçük tarım alanlarında doğrudan kendilerinin tarımsal faaliyetleri sürdürdüklerini, üzerine katıldıklarını göstermektedir.²⁶⁹⁴

Karahisar-ı Demürlü'de bulunan Şeyh Deniz zaviyesinin dervişleri 15. yüzyılda ve 16. yüzyılın ilk yarısında zaviyedar da dahil bir çift toprak tasarruf etmektedirler. Buna karşılık 16. yüzyılın ikinci yarısında zaviyedarlarının herhangi bir toprak tasarruf etmedikleri görülmektedir. Aynı bölgede bulunan Sadreddin zaviyesinin şeyhleri de 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar bir çift toprağa sahiptir. Çorum'da Şeyh Âşık zaviyesinin kurucusu ve şeyhi Âşık'ın bir çift toprak tasarruf ettiği zaviyeler kısmında bahsetmiştik. Sonraki dönemde zaviye şeyhi ile birlikte oğulları da az da olsa toprak tasarrufunda bulunmuşlardır. Ayrıca 1576 yılında Şeyh Âşık zaviyesinin şeyhi olan Derviş Menteşe tasarrufunda bir de değirmen bulunduğu tespit edilmiştir. Bu değirmende tasarruflarında olan topraklardan elde ettikleri ürünleri ve muhtemelen yakın köylerde yaşayan köylülerin ürünlerini işlemişlerdir. Zaviyeler topladıkları mahsulün bir kısmını da muhtemelen şehir pazarlarında satmışlardır.²⁶⁹⁵

Zaviyelerin gelirlerini gösteren bölüm sonundaki tablodan da anlaşılacağı üzere pek çok zaviyenin kendi tasarruflarında bulunan zaviye çiftliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu da 16. yüzyılda zaviyelerin herhangi bir vakıf akarı bulunmasa dahi kendi kendilerine yetebilecek işlevsel bir yapıya sahip olduklarını göstermektedir. Nitekim bazı zaviyelere ait herhangi bir vakıf akarı tespit edilmemekle birlikte bir ya da iki çift *çiftlik-i zaviye* tasarruf ettikleri görülmektedir. Tokat'ta Şeyh Dede, Akbel Bey, Şeyh Şehabeddin, Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali zaviyesi *çiftlik-i zaviye* olarak tabir olunan çiftliklere sahiplerdir.

²⁶⁹⁴ BOA TD, nr. 54, s. 138-139.

²⁶⁹⁵ İslamoğlu, 2010, s. 300.

Şeyh Dede ve Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali zaviyelerinin bu çiftlikler dışında bir geliri de bulunmamaktadır. Ayrıca bu çiftlikler genelde bir çift ya da iki çift iken Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali zaviyesinin çiftliğinin 7 *müdlük yer* olduğu belirtilmektedir. Çöte köyü, Yalnuz Şeyh, Seydi Ali Şir, Derviş İlyas, Şeyh Tayfur, Şeyh Burunduruk, Engürün, Şeyh Kutluca, Şeyh Harirken, Şeyh Ali, Niksar'da Sinan Bey, Enbiya veled-i Şeyh Nimetullah, Şeyh Selim, Seyyid Ahmed, Ahi Kemal, Şeyh Sevindik, Şeyh Savcı zaviyeleri de yalnızca zaviye çiftliğinden gelir sağlamaktadır. Bu zaviyelerin diğerleri gibi malikâne, divani vakıf akarlarına sahip olmaması onlara göre daha küçük zaviyeler olduklarını göstermektedir.

Mezar-ı Miyane Sultan zaviyesinin tahrir defterlerine göre bir vakıf akarı bulunmamakla birlikte zaviyenin tasarrufunda bulunan 2 zaviye çiftliği olduğu anlaşılmaktadır. Bu da zaviyenin kendi kendine yetebilecek kadar iktisadi durumunun olduğuna işaret etmektedir. Çiftlikte buğday ve arpa yetiştiren dervişlerin toplam hâsılı 16. yüzyılın ilk yarısında 280 akçe iken 1576 yılında 500 akçeye çıkmıştır.²⁶⁹⁶

Sonraki dönem zaviyelerine nispeten 15. yüzyılda dervişlerin ekip biçtikleri ile kendi kendilerine yetecek üretim faaliyetlerini sürdürdükleri söylenebilir. 16. yüzyılın ikinci yarısında hatta belki biraz daha erken bir dönemden itibaren şeyh ve dervişlerin toprak tasarruf ettiklerini gösteren *çift, bennak, caba* gibi ifadelere neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Bu bağlamda 16. yüzyılın ilk dönemlerinde dahi toprak açıcı derviş tipine rastlanırken sonradan onların adeta bir memur gibi yaşamaya başladıkları anlaşılmaktadır.²⁶⁹⁷

5.4. Ticari İşletmeler ve Kira Gelirleri

Osmanlı Devleti çarşısı, dükkân, hamam, han, bedesten gibi ticari faaliyetlerin yürütüldüğü yerleri bazı dinî kurumların devamlılığını sağlamak için vakıf sistemi içerisinde değerlendirip bu kurumlara gelir sağlamıştır.²⁶⁹⁸ Bu yerler bölgede bazen icare olarak zaviyelere gelir sağlamış bazen de doğrudan zaviyelerin tekelinde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Eyalet-i Rum'da yer alan zaviyelerin

²⁶⁹⁶ BOA TD, nr. 79, s. 345; BOA TD, nr. 387, s. 479; KKA TD, nr. 12, v. 109a-109b; KKA TD, nr. 583, v. 70a.

²⁶⁹⁷ Yörük, 2017, s. 109-144.

²⁶⁹⁸ İnalçık, 2000, s. 120.

önemli gelir kalemlerinden biri de *icare* yani kira gelirleridir. İcare sözlükte “iş karşılığı verilen şey, amelin ivazı” olarak geçmekte olup çoğunlukla “kiralamak” anlamında kullanılmaktadır.²⁶⁹⁹ İcare geliri bazen bir zemin, bağ, bahçe bazen de bir ev kirası, dükkân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı zaviyeler ise her iki kira gelirine de sahip gözükmektedir. Sivas’ta Ali Uryan zaviyesinde olduğu gibi bazı zaviyelerin en önemli vakıf akarı kira gelirlerinden oluşmaktadır. Nitekim Ali Uryan zaviyesi 2 farklı zemin ile birlikte 7 zemin-i hane ve 1 hane icaresinden gelir temin etmektedir. Ahmed Çelebi zaviyesi de 3 zemin ve 1 de hanenin icaresinden gelir sağlamaktadır. Şeyh Erzurum zaviyesi ise 4 hanenin kirasına sahiptir. Zeminler ise kira olarak değil doğrudan zaviye tasarrufundadır.

Kırsalda bulunan zaviyelerin aksine şehir merkezlerinde kurulan zaviyelerin vakıf akarlarının değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Şehir merkezlerinde kurulan zaviyelere buralardan çok sayıda dükkân, han, hamam gibi ticari işletmeler vakfedilmiştir. Örneğin Çorum merkezde yer alan Ahi Ali zaviyesi Çorum’daki kazzazin çarşısından 33 bab dükkân ile ayrıca bir de börekçi dükkânından gelir sağlamaktadır.²⁷⁰⁰ Yine hemen hemen aynı yerde bulunan Ahi Menteşe zaviyesine ise bu defa Çorum’da ayakkabıcılar çarşısından 3 bab, Pamukçular ve Helvacılar çarşısından 1’er bab dükkân vakfedildiği tespit edilmektedir.²⁷⁰¹ Her iki zaviyenin de ahi zaviyesi olduğu kabul edilirse vakıf akarlarının zaviyeye tahsis edilmesinde Ahilik ile bağlantısı olması da muhtemeldir.

Ticari işletmelerin bazıları zaviyelere *icare* yani kira olarak verilmiş ve buralardan senelik gelir elde edilmiştir. Niksar Kalenderhanesi 8 bağın kira geliri ile birlikte 1 dinkhane kirasına sahiptir. Buna karşılık yine Şeyh Şerefüddin zaviyesi Sonisa’da hamam ve dinkhaneye sahip olmalıdır. Nitekim bu yerlerin kira olduğu belirtilmemiştir. Niksar’da dinkhane ile birlikte boyahaneden gelir sağlayan zaviye ise Sinan Bey zaviyesidir. Dinkhane ve boyahanelerden yalnızca Tokat ve Niksar’da bulunan zaviyeler gelir sağlamıştır. Diğer bölgelerdeki zaviyelerin akarları arasında bunlar yoktur. Tokat’ta Ahi Evran zaviyesi farklı köy ve mezralardan malikâne geliri ile birlikte dükkânlar, kira gelirleri *fırın-ı habbaz* olarak bahsi geçen ekmek üretim merkezinden de gelire sahiptir. Ahi Tayi, Vezir,

²⁶⁹⁹ Ali Bardakoğlu, “İcare”, *DİA*, C. 21, İstanbul, 2000, s. 379-388.

²⁷⁰⁰ KKA TD, nr. 583, v. 133a-133b.

²⁷⁰¹ KKA TD, nr. 583, v. 133a; ÇŞS, nr. 8979, s. 3; İslamoğlu, 2010, s. 195.

Aceb Şir, Helvayi, Ömer Çelebi, Hızırlık tekye, Akbel Bey, Zaim hankahı, Hacı İvaz Paşa, Bektut, Veled-i Kaylu zaviyeleri Tokat'taki zaviyelerden dükkân sahibi olan ya da buralardan kira geliri sağlayan diğer zaviyelerdir. Diğer bölgelerin aksine Tokat zaviyelerinin bu konuda da farklılık sergilediği anlaşılmaktadır. Nitekim Sivas'ta yalnızca Darurraha zaviyesinin dükkânlardan gelir temin ettiği tespit edilmiştir. Çorum'da Ahi Ali, Ahi Menteşe zaviyeleri de gelirleri arasında bu işletmeler bulunan zaviyelerdir.²⁷⁰² Tokat'ın bu durumu şehrin ticari hayatının canlı olmasından ve sanayi şehri olmasından ileri gelmektedir. Dokumacılık ve dericilik gibi sanayi kollarının geliştiği Tokat, ticaret yolu üzerinde bulunmasından dolayı çok sayıda han ile de dikkat çekmektedir.²⁷⁰³

5.4.1. Değirmen (Asiyab) Gelirleri ve Zaviye Değirmenleri

15. ve 16. yüzyılda Eyalet-i Rum'da zaviyelerden bazılarının küçük işletme sayılabilecek değirmen ya da değirmenler tasarruf ettiği tespit edilmiştir. Dönemin sanayi tesisleri olan değirmenlerde²⁷⁰⁴ dervişler hem kendi ürünlerini hem de yöre halkının ürünlerini işlemiştir. Tahrir defterlerinde *asiyab* olarak bahsi geçen bu işletmelere bölgede çok sayıda zaviyenin sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Çorum sancağında Elvan Çelebi ve Anam Çelebi zaviyeleri ile Tokat sancağında Kadı Şehri Kalenderhanesi ve Hızırlık tekyesine tasarruf olunan değirmenler *asiyab-ı zaviye* ifadesiyle kayıtlıdır.²⁷⁰⁵ 15. ve 16. yüzyılda zaviyelerden %9.41'i değirmene ya da değirmen gelirine sahiptir. Genel olarak zaviyelerin tasarrufunda yalnızca birer değirmen bulunmakta iken Koyun Baba 3, Şeyh Salsal ve Şeyh Merzuban zaviyesi 2 değirmene sahiptir. Hoca Ruzbe zaviyesine ise 3 bab değirmen vakfedilmiştir. Derviş Mehmed zaviyesinin elindeki değirmen ise 4 kıta olarak tarif edilmiştir (Ek 2).

5.4.2. Tuzla (Memleha) Gelirleri

Eyalet-i Rum'da az da olsa bazı zaviyelerin gelirleri arasında tuzlaların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Tahrir defterlerinde *memleha* olarak bahsi geçen

²⁷⁰² KKA TD, nr. 583, v. 31b, 32a, 47b-48a, 74a, 74b, 75b, 133a.

²⁷⁰³ Demir, 2007, s. 89, 91-93.

²⁷⁰⁴ Gümüşçü, 2001, s. 99-100, 198.

²⁷⁰⁵ BOA TD, nr. 287, s. 58-59, 70; KKA TD, nr. 26, v. 131b-132b; MAD, nr. 354, s. 134; BOA TD, nr. 2, s. 288; BOA TD, nr. 19, s. 159; BOA TD, nr. 79, s. 249; BOA TD, nr. 387, s. 463; KKA TD, nr. 12, v. 160a; KKA TD, nr. 583, v. 49b.

bölgedeki bazı tuzlalar zaviyelere vakfedilmiştir. Tuz, Osmanlı Devleti için önemli bir emtiadır. Özel yönetmeliklerle işletilen tuz madenleri devlete ait sayılmaktaydı. Osmanlı Devleti nispeten küçük sayılan tuzlaların işletilmesine özel mülk olarak izin vermekte iken büyük tuzlalar doğrudan devlet tarafından işletilmekteydi.²⁷⁰⁶

Sivas'ta Ali Baba zaviyesinin gelirleri arasında tuzlaların önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir.²⁷⁰⁷ Tahrir defterlerine göre zaviye Gerdeklü, Pirenlü, Kızılca Kışla, Kuyucak, Kışlak-ı Ağca İniş'te bulunan tuzlalardan gelir temin etmektedir. Yine Sivas'ta yer alan Ahi Mehmed Külahdüz zaviyesinin en önemli vakıf akarının Horus köyündeki tuzla olduğu anlaşılmaktadır. 1485 yılında zaviyenin Tuzlacık memlehasından geliri 23.000 akçedir. Fakat 16. yüzyılda tuzladan elde edilen gelirin büyük oranda azaldığı tespit edilmektedir. Nitekim 16. yüzyılın ilk yarısında 4.000 akçe iken 1576 yılında 5.000 akçe hâsıl yazılmıştır.²⁷⁰⁸ Darurraha zaviyesinin en önemli vakıf akarı da tuzlalardan oluşmaktadır. 4 farklı tuzladan gelir temin eden zaviye 16. Yüzyılın ilk yarısında toplamda 155.000 akçe gelir elde etmişken 1576 yılında 144.043 akçeye düşmüştür. Tuzlalardan en fazla gelir ise 65.000 üzerinde hâsıl ile Çakrı köyündeki memlehadan sağlanmaktadır.²⁷⁰⁹

5.5. Diğer

Tahrir defterlerinden anlaşıldığı üzere 16. yüzyılda zaviyelerin yukarıda bahsi geçen akarlar dışında da farklı gelir kaynakları bulunmaktadır. Örneğin Ahi Darbhaneci zaviyesinin Argoma nahiyesine tabi bazı köylerin malikâne gelirleri ile birlikte senelik 50.000 akçe tutarında mukataa geliri bulunmaktadır.²⁷¹⁰

Sonisa kazasında Seyyid İbrahim zaviyesi dervişleri devlete ait arazide çeltik ekip hâsılını zaviyenin giderlerine harcamışlardır. Ayrıca tahrir sırasında Seyyid İbrahim evladından olanların bazılarının “be-cay-i x” olarak belirtilmeleri onların babalarından kalan toprakları tasarruf etmeye devam ettiklerine işaret etmektedir.²⁷¹¹

²⁷⁰⁶ İncalcık, 2000, s. 96-102; Savaş, 1992, s. 158.

²⁷⁰⁷ Savaş, 1992, s. 158-164.

²⁷⁰⁸ KKA TD, nr. 583, v. 8b.

²⁷⁰⁹ BOA TD, nr. 79, s. 511; BOA TD, nr. 287, s. 339.

²⁷¹⁰ BOA TD, nr. 387, s. 354; KKA TD, nr. 26, v. 19a; KKA TD, nr. 583, v. 77b, 81a.

²⁷¹¹ KKA TD, nr. 12, v. 31b-32a; Mehmet Öz “be-cay-i x” olarak belirtilen kişilerin “toprağın kimden miras kaldığını belirtmek” amacıyla yazıldığını ileri sürmektedir. Öz, 1999, s. 47 (dipnot 24).

Zaviyelerde yaşayan dervişler çiftlik, zemin, bağ, bahçe gibi tarım alanlarında tarımsal faaliyetlerde bulunmakla birlikte az da olsa hayvancılıkla da uğraşmışlardır. Örneğin Amasya’da Gedegra kazasında bulunan Şeyh Yakub zaviyesinin dervişleri zaviye çiftliğinde buğday, arpa, bağ gibi tarımsal faaliyetlerle birlikte kovan, koyun gibi küçükbaş hayvancılık da yapmıştır.²⁷¹² Berat-ı hümayun ile *zaviyelik üzere* Mehmed adlı dervişin tasarrufuna verilen Geldiklan-abad nahiyesine tabi Şeyh Elek mezrasında buğday, arpa, mercimek ziraatı ile birlikte küçükbaş hayvancılık da yapılmaktadır. Burada bahsi geçen zaviye hakkında tahrir defterinde bir bilgi verilmemiş fakat mezrada yaşayan dervişler ekip biçmekle birlikte küçükbaş hayvancılık (koyun) da yapmıştır.²⁷¹³

Çorum’a tabi Osmancık’ta bulunan Koyun Baba zaviyesi hayvancılığın yapıldığı zaviyelerin başında gelmektedir. 1485 tarihli Sultan Bayezid Han hükmü ve 1512 tarihli Sultan Selim Han hükmü ile Koyun Baba zaviyesine yapılan vakıflar arasında 1.000 koyun ile inek, keçi türünden hayvan da bulunmaktadır. Çok sayıda yer ise zaviyenin koyunu kışlasın diye vakfedilmiştir. Zaviyeye vakfedilen kovanlardan da rüsum alınmamıştır.²⁷¹⁴ Karahisar-ı Şarki’de Şıryan nahiyesine tabi Hozman köyünde yer alan Şeyh Osman zaviyesinin az da olsa arı kovanı ile meşgul oldukları tespit edilmektedir.²⁷¹⁵

5.6. Zaviyelerin Giderleri

İlk tekke ve zaviyelere yapılan bağışlar ya da bu kurumlara ait ekonomik kaynakların nasıl kullanılacağı konusu İslam dünyası içinde bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda zaviye sakinlerinin ihtiyaçlarının giderilmesi için iktisadi durum önem taşımaktadır.²⁷¹⁶ Rum Eyaleti’ndeki zaviyelerin gelirlerinin hangi masraflar doğrultusunda harcanacağı da vakıflar kurulurken belirli şartlara bağlı olarak taksim edilmiştir. Tahrir defterlerinde gelirlerin aksine bölgedeki zaviyelerin giderleri hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Fakat 1576 tarihli 583 numaralı vakıf defterinde zaviyelerin gelirleri ile birlikte

²⁷¹² KKA TD, nr. 34, v. 38b-39a.

²⁷¹³ KKA TD, nr. 26, v. 131a.

²⁷¹⁴ BOA TD, nr. 444, s. 72; BOA, TD, 387, s. 399; KKA TD, nr. 38, v. 75b, 77a, 128a-128b, 139a-139b, 142a, 143a-143b, 143b-144a, 144a-144b, 148b-149a; KKA TD, nr. 583, v. 109b, 111b.

²⁷¹⁵ BOA TD, nr. 478, s. 95-96; BOA TD, nr. 482, s. 82-83; KKA TD, nr. 174, v. 40a.

²⁷¹⁶ Karamustafa, 2017, s. 161-162.

giderleri de kalem kalem yer almaktadır.²⁷¹⁷ Birinci bölümde Tokat, Sivas, Amasya, Çorum, Canik ve Karahisar-ı Şarki sancaklarında bulunan her bir zaviyenin gelirleri ile birlikte giderleri hakkında da kaynakların elverdiği ölçüde bilgi verilmeye çalışıldığından burada tekrar ayrı ayrı zaviyelerin giderlerinden bahsedilmeyecek bölgedeki zaviyelerin giderleri hakkında genel olarak değerlendirilmedi bulunulacaktır.

Zaviyelerin sahip oldukları imtiyazları uzun süre ellerinde tutabilmelerinin belirli koşulları bulunmaktadır. Zaviyenin *mahallinde açılmış olması*, zaviye sakinlerinin *ayende ve revendeye hizmette kusur yapmaması*²⁷¹⁸ ve taam verilmesi²⁷¹⁹ şartı ile sahip olunan imtiyazlar devam ettirilir aksi takdirde zaviyenin ilgası ya da başkasına verilmesi yoluna gidilirdi.²⁷²⁰

Dervişlerin ve gelen geçenin yeme içme masrafları, görevlilerin maaşları, tamirat gibi çok çeşitli giderleri olan tekke ve zaviyeler vakıflar tarafından desteklenmiştir. Bu bağlamda zaviyelerin giderleri büyük oranda vakıflar aracılığı ile karşılanmıştır. Zaviyelerin giderleri arasında görevliler ile ayende ve revende olarak tanımlanan zaviyeye gelen yolculara ayrılan masraflar en büyük paya sahiptir. Özellikle vakıf defterlerinde mahsulün ayende ve revendeye sarf olunmasının şart koşulduğu belirtilmektedir. Zaviyede yaşayanlarla birlikte gelen misafirlerin yiyecek ihtiyacı da zaviyelerin iaşesinden karşılandığından²⁷²¹ vakıf şartları arasında bunun yer alması oldukça makuldür. Çok rastlanmamakla birlikte 16. yüzyılda Vezir zaviyesinde mübarek gün ve gecelerde pişirilen helva için 1.000 akçe ayrılması şart koşulmuştur. Fakat bu gibi harcamalar daha çok nispeten büyük sayılabilecek zaviyelerde geçerli bir durum olmalıdır.²⁷²²

Vakıflardan sağlanan gelirler ile zaviye görevlilerinin maaşlarına ek olarak zaviyenin ve bitişiğindeki türbenin bakım ve onarımı için de fon ayrılırdı. Örneğin Tokat'ta yer alan Ahi Evran, Vezir, Halef, Şeyh Merzuban zaviyelerinin harcamaları arasında zaviyenin bakım ve onarımı ayrı bir yere sahiptir.²⁷²³ Tokat'ta bulunan Sünbül Baba zaviyesi için bir vakıf bağışı yapıldığında vakıf

²⁷¹⁷ KKA TD, nr. 583, v. 2a-143a; Zaviyelerin giderleri hakkında vakıf muhasebe defterlerine de başvurulabilir.

²⁷¹⁸ KKA TD, nr. 10, v. 145b.

²⁷¹⁹ ...zaviye-i mezbureye gelenlere ta'am virile deyu şart olmuştur. BOA TD, nr. 302, s. 247.

²⁷²⁰ Barkan, 2006, s. 299.

²⁷²¹ Ocak-Faruki, 1997, s. 473.

²⁷²² KKA TD, nr. 583, v. 31b.

²⁷²³ KKA TD, nr. 583, v. 7b, 29b, 31b, 34b, 73a, 74a, 73b, 74b, 75b, 112a.

gelirinin yarısı yapı için ayrılmıştır. Zaviyenin yapılışı vakfın kuruluş tarihinden on beş yıl önceye aittir. Vakıf gelirlerinden zaviye için ayrılan gelir onarım ile birlikte mobilya ve diğer teçhizatlar için kullanılmıştır.²⁷²⁴

Kaynaklarda bazı zaviyeler kaydedilirken özellikle *ayende ve revendeye hizmet* vurgusu yapılmaktadır. Bazılarında ise *memerr-i nas* üzerinde yani gelen gidenin eksik olmadığı yol üzerinde kurulduğundan zaviye gelirinin bu doğrultuda harcandığı belirtilmektedir. Sivas'ta 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulan zaviyelerin bazıları bu duruma örnek olarak verilebilir. Kel Abdal zaviyesi *memerr-i nas*'da olup gelirinin meşihatlık ciheti haricinde kalan kısmı *ayende ve revendeye sarf olunduğu* belirtilmektedir. Yine Sivas'ta Tatlucuk ve Elmalu zaviyeleri ile Terme kazasında kurulan Şeyh Çilledar zaviyesi de bu doğrultuda hizmet vermektedir.²⁷²⁵ Muhtemelen bu zaviyelerin kurulmasındaki amaç da gelen geçen yolcuların ihtiyaçlarına cevap vermektir. Sivas'ta bu zaviyelerle aynı dönemde kurulduğu anlaşılan Alakilisa köyündeki zaviye de önemli bir yol ağı üzerinde yer almaktadır. Zaviye ile birlikte bir mescit, kervansaray ve köprü de inşa edilmiş bu sayede yoldan geçenlerin rahat ve güvenli bir şekilde konaklayacakları ortam hazırlanmıştır.²⁷²⁶ Bu sayede 15. ve 16. yüzyıl şartlarında yolcuların uzun ve güçlüklerle sürdürülen yolculuklarda yol üzerinde kurulan zaviyelerde hiçbir ücret ödemediği belirli bir süre konaklamaları mümkün olmuştur.

Hoca Ali zaviyesinin giderlerine bakacak olursak evkaf gelirlerinin yarısı tevliyet diğer yarısı da zaviye masraflarına ayrılmıştır.²⁷²⁷ Zaviye masraflarının büyük bir kısmı da zaviye görevlilerinin maaşlarına yapılan ödemelerdir. Ayrıca zaviyenin *ihracat* olarak ayrı başlık altında belirtilen bazı masrafları daha bulunmaktadır. Misafirlerin yemek harcamaları için senelik 1.080, helva pişirilmesi için 500 akçe ve *beray-ı Hızır* için 100 akçe masraf yapıldığı anlaşılmaktadır. Vakıf şartı gereğince hafızlar ve ferraşın maaşlarından geriye kalan mahsulün *ayende ve revendeye sarf olunmak üzere* ayrıldığı belirtilmiştir.²⁷²⁸

²⁷²⁴ Wolper, 2003, s. 32.

²⁷²⁵ KKA TD, nr. 14, v. 111b; KKA TD, nr. 33, v. 320b; KKA TD, nr. 583, v. 11b, 12b, 123b.

²⁷²⁶ KKA TD, nr. 583, v.11b.

²⁷²⁷ BOA TD, nr. 79, s. 25; BOA, TD, 387, s. 434; BOA TD, nr. 287, s. 70; KKA TD, nr. 14, v. 155a.

²⁷²⁸ KKA TD, nr. 583, v. 34a.

Hoca Sünbül zaviyesinin gelirleri, meşihat ve tevliyet ile fukaralara sarf olunmuştur. Zaviyenin masrafları arasında pek çok zaviyede olduğu gibi *ayende ve revende* için yapılan harcamalar da yer almaktadır. Hatta öyle ki zaviyeye gelen yolcular ve fukaraların çok olması nedeniyle vakıf gelirlerinin yarısını tasarruf eden mütevellinin görevinden alınması dahi istenmiştir.²⁷²⁹ 1576 tarihli vakıf defterine göre Halef hankahının gelirleri; görevlilerin maaşları ile birlikte Berat ve Kadir Gecesi'nde Helva ve çeşitli yiyecekler pişirilmesi için harcanmıştır.²⁷³⁰

Tokat merkezde kurulmuş olan Cemal Yahya zaviyesinin şeyhine ilk önce kadılar arzı ile günlük 4 akçe ve senelik 2 müd galle tahsis edilmişken *ayende ve revende masrafına nesne kalmadığı sebepten* şeyhe günlük 1 akçe verilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte son durumda mütevelliyeye de günlük 1 akçe tahsis edilmiştir. Zaviyenin geri kalan mahsulü ise zaviyeye gelen geçen yolcuların masrafına ayrılmıştır.²⁷³¹

²⁷²⁹ KKA TD, nr. 583, v. 29b; Sünbül Baba zaviyesinde fukaraya Çarşamba günü yemek dağıtılmaktadır. Wolper, 2003, s. 30.

²⁷³⁰ KKA TD, nr. 583, v. 29b.

²⁷³¹ KKA TD, nr. 583, v. 30b.

SONUÇ

Yapılan son çalışmalarla Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'nin dinî-tasavvufi, sosyal ve ekonomik hayatında zaviyelerin önemli rol oynadığı ortaya konulmuştur. Bu çalışmada ise kullanılan kaynakların etkisiyle zaviyelerin dinî-tasavvufî yönünden çok içtimai ve ekonomik yönü incelenmiştir. Eyalet-i Rum'da 15. ve 16. yüzyılda faaliyette olan zaviyeleri istatistiksel olarak tahrir defterlerinden tespit etmek mümkündür. Tahrir defterlerine göre bu dönem bölgede 425 zaviye faaliyettedir. Bu zaviyelerden bazıları Osmanlı hâkimiyetinden önce kurulmuş, bölgenin Türkleşmesi ve Müslümanlaşması sürecinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren Anadolu ve Rumeli coğrafyasında farklı amaçlar doğrultusunda pek çok zaviye inşa edilmiştir. Bu yapıların bazıları günümüze ulaşmasa da pek çoğunun uzun yıllar faaliyette olup Anadolu'nun dinî-tasavvufi, sosyo-kültürel ve ekonomik hayatının şekillenmesinde önemli rol oynadıkları anlaşılmaktadır.

Tahrir defterleri Osmanlı Devleti öncesi ve erken Osmanlı döneminde kurulan zaviyelerin tespitinde ve bu kurumların sürekliliğini belgelemek adına önemli bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Kalenderi, Mevlevi, Haydari ve Ahi zaviyeleri dışında zaviyelerin hangi tarikatlara ait olduklarını tespit etmek en azından 15. ve 16. yüzyıl için pek mümkün değildir. Bahsi geçen zaviyeler kaynaklarda Mevlevihane, Haydarhane, Kalenderhane olarak yazılmıştır. Tahrir defterlerinde zaviyelerin hangi tarikatlara ait olduklarının belirtilmemesinin nedeni tahrir sisteminin uygulanma amacının vergi birimlerini tespit etmek olmasıdır. Ayrıca özellikle erken dönemde kurulan zaviyelerin büyük bir kısmı tarikatların denetiminde dinî kurumlar olmaktan ziyade belirli bir hizmeti yerine getiren kurumlar olarak ortaya çıkmıştır.

Eyalet-i Rum'da zaviyeler genel olarak kurucusunun adı ile anılmakta iken bazı zaviyelerin kurulduğu yerleşim yerinin adı ile anıldığı görülmektedir. Bununla birlikte bölgedeki 93 zaviye kurulduğu mahalle, köy ve mezraya adını vermiştir. Böylece zaviyeler yıkılsa bile adları yerleşim yerlerinde yaşamaya devam etmiştir. Günümüzde Abdalata, Balımsultan, Teslim, Elvançelebi, Hızırde, Hacıpaşa, Ağcamahmut adıyla bilinen yerleşim yerleri buralarda kurulan zaviyelerin adlarını yaşatmaya devam etmektedir. Bu bağlamda Eyalet-i

Rum'da kurulan zaviyelerin en önemli rollerinden birinin bölgenin iskân ve kolonizasyonunu sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Eyalet-i Rum'daki zaviyelerin pek çoğu dervişlere ve gelen-geçen yolculara hizmet etmek, ıssız, virane yerleri şenlendirmek amacıyla kurulmuştur. Bu doğrultuda zaviye kurucularına imtiyazlar verilmiş bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır.

Zaviyeler şehir merkezlerinde imar ve iskân ile birlikte üretime de katkı sağlamıştır. 15. ve 16. yüzyılda çok sayıda mahallenin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkisi olan zaviyelerin zamanla burada bir külliye dönüşerek yalnızca dini değil eğitim-öğretim, sosyal yardımlaşma, konaklama gibi farklı fonksiyonları yerine getirdikleri anlaşılmaktadır.

Zaviyelerin kuruluş amaçları ne olursa olsun varlığını sürdürebilmesi için belirli bir gelire ihtiyaçları vardır. Bu nedenle zaviyelerin giderlerinin, bakım ve onarımının karşılanması için köy, mezra, çiftlik gibi yerlerin ya tamamı ya da bir kısmı zaviyelere vakfedilmiştir. Kaynaklarda zaviyelerin vakıf akarları malikâne, divani, iki baştan şeklinde tabir olunmuştur. Sivas'ta bulunan Ahi Emir Ahmed, Ali Baba, Ahi Mehmed Külâhdüz; Tokat'ta Ahi Yusuf Perende, Vezir, Veled-i Kaylu, Ahi Paşa, Edhem Çelebi, Hoca Münir, Hoca Sünbül, Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey, Sinan Bey; Çorum'da Abdal Ata; Amasya'da Hacı Mahmud Çelebi, Amasya Mevlevihanesi, Şeyh Şadi, Seyyid Yahya; Canik'te Ahi Elekçi, Seyyid Kutbeddin; Karahisar-ı Şarki'de Hasan Şeyh, Şeyh Süleyman gibi zaviyeler en fazla malikâne gelirine sahip zaviyelerdir. Diğer zaviyeler ise çoğunlukla yalnızca kuruldukları yerleşim yerinin malikâne gelirine sahiptir. Şehir merkezlerinde kurulan bazı zaviyeler, özellikle Ahi zaviyeleri, ayakkabıcılar çarşısı, pamukçular çarşısı, helvacılar çarşısı gibi çarşılarda bulunan dükkânlarda esnaflık yaparak doğrudan üretime katılmış, bazen de bu dükkânlar kiraya verilerek zaviyelere gelir sağlanmıştır. Ayrıca han, hamam, kervansaray gibi işletmeler de zaviyeye vakfedilen yerlerdir. Sivas'ta Ahi Mehmed Külâhdüz, Ali Baba ve Abdulvahhab zaviyeleri gibi zaviyeler ise bunlarla birlikte tuzlalardan da gelir sağlamıştır. Zaviyelerde yaşayan dervişler zaviye yakınlarında bulunan çiftlik, zemin gibi zaviyeye tasarruf olunan yerlerde doğrudan tarımsal faaliyetlere katılmıştır. Dönemin kaynaklarında buralardan elde edilen mahsulün nasıl kullanıldığına dair bir bilgi yoktur. Muhtemelen bir çift, iki çift nadiren de üç çift olarak tabir olunan

bu yerlerden elde edilen ürünler doğrudan zaviyeye ait mutfaklarda değerlendirilmiş zaviyedeki dervişler ile gelen-giden yolcuların ağırlanması için kullanılmıştır.

Eyalet-i Rum'da zaviyelerin giderlerindeki en önemli pay zaviyeye gelen misafirlerin konaklama, yeme, içme gibi masrafları ile görevlilerin maaşlarına aittir. 15. ve 16. yüzyılda bölgedeki zaviyelerde çoğunlukla zaviyedar, şeyh ve mütevellî bulunmakta iken çok daha fazla görevliye sahip zaviyeler de mevcuttur. Tahrir defterlerinin bu konuya dair ayrıntılı bilgi içermemesi zaviyelerin 15. yüzyıldaki görevli sayısını tespit etmemizi zorlaştırsa da zaviyelerdeki görevli sayısının 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arttığı anlaşılmaktadır. Bu durum zaviyelerin zamanla farklı fonksiyonları yerine getiren kurumlar olması ile alakalıdır. Ayrıca zaviyelerde görev yapanların *evlad-ı vakıf* üzere görevlendirilmeleri de muhtemelen sayılarının artmasında etkili olmuştur.

Bu çalışma ile Eyalet-i Rum'daki zaviyeleri tespit etmek ve bunların 15. ve 16. yüzyıldaki durumlarını tahrir defterleri başta olmak üzere arşiv kaynaklarına dayalı olarak açıklığa kavuşturmak amaçlansa da bazı konulara dair boşlukları doldurmak eldeki kaynaklar doğrultusunda pek mümkün değildir. Örneğin bazı zaviyelerin giderleri hakkında vakıf defterlerinde ayrıntılı bilgi verilse de bu konu genel olarak tahrir defterlerinde kayıt altına alınmamıştır. Zaviyelerin giderlerine dair daha detaylı bilgi edinmek için vakıf muhasebe defterlerinden istifade edilebilir.

Zaviye ağının bu kadar yoğun olduğu bir bölgede 16. yüzyılda ve sonrasında meydana gelen tarihi olaylar karşısında dönemin kaynaklarına yeterince yansımamış olsa da zaviyelerin de etkisi olmuştur. Belirli bir tarikat bünyesinde kurulan zaviyelerin bağlı bulunduğu tarikatın propagandasını yaptığı muhakkaktır. Nitekim bazı zaviyeler isyanların başlamasında ve yönetilmesinde karargâh vazifesi görmüştür. Fakat incelediğimiz kaynaklarda bu konuya dair yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Bu nedenle konunun farklı kaynaklarla desteklenerek incelenmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Tahrir Defterleri (TD): 2, 15, 26, 19, 37, 41, 54, 79, 85, 90, 95, 155, 156, 218, 255, 287, 302, 315, 322, 387, 389, 408, 444, 478, 482, 776, 780, 786.

Evkaf Defterleri (EV. d.): 14139.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): 354, 6041.

Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defteri (EV. HMM): 5602, 5413.

Cevdet Evkaf (C. EV): 192/9562, 41/2040, 24/1177, 485/24518, 492/24865, 512/25886, 558/28154, 378/19185, 631/31832, 638/32169, 48/2378, 249/12458, 599/30230

İbnülemin Evkaf (İE. EV): 42/4785, 71/7700, 52/5801, 46/5187, 59/6438.

Müteferrik Vesikalar: AE. SABH. I, 70/25894, AE. SABH. I, 370/25894, AE. SAMD. III. 230/22070, AE. SMMD. IV. 42/4778, AE. SOSM. III. 39/2754, AE. SMMD. IV. nr. 42-4778-1, TSMA. E. 220/27.

Amasya Şeriyye Sicilleri (AŞS): 1, 2, 8, 29, 39, 384.

Sivas Şeriyye Sicilleri (ŞSS): 3, 4.

Tokat Şeriyye Sicilleri (TŞS): 1.

Çorum Şeriyye Sicilleri (ÇŞS): 8979.

Sivas Ahkâm Defterleri (SAD): 1, 2, 3, 5, 25.

Mühimme Defterleri (MD): 118.

2. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (TKGM KKA)

Tahrir Defterleri (TD): 10, 12, 14, 16, 26, 30, 31, 33, 34, 38, 169, 174.

Vakıf Defteri (VD): 583.

3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA):

43/85, 201/38, 201/40, 217/145, 217/146, 219/18, 220/22, 221/61, 224/157, 224/110, 224/87, 224/94, 224/140, 225/13, 227/82, 228/1, 484/99, 2157/70, 2165/38, 2165/132, 2169/8.

B. Basılmış Başvuru Kaynakları

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530)II, Dizin ve Tıpkıbasım, Yay. Haz. Ahmet Özkılınç vd., Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

Defter-i Mufassal-ı Liva-i Amasya: Cildü'l-evvel, Haz. Sevgi Işık-Fatma Ayan, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2015.

H.982 (M.1574/1575) tarihli ve TKG. KK. Ttd.178 Numaralı *Defter-i Mufassal-ı Livā-i SivasI-II*, Yay. Haz. Mustafa Engin, Murat Alandağlı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014.

H.984 (M.1576/1577) tarihli ve TKG. KK. Ttd.54 Numaralı, *Defter-i Mufassal-ı Livā-i Çorum I-II*, Haz. Mustafa Engin, Murat Alandağlı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014.

C. Kronikler, Seyahatnameler ve Menakıbnameler

Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri (Menakıb al-Arifin)*, Çev. Tahsin Yazıcı, C. I-II, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.

Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi I*, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Ebü'l-Fida Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan), Tercüme ve Yayına hazırlayan: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.

Elvan Çelebi, *Menakıbu'l-Kudsiyye Fi Menasıbi'l-Ünsiyye*, Haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini)*, Haz. Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı, III. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 142-143. [https://docplayer.biz.tr/48419715-Evliya-celebi-seyahatnamesi-seyit-ali-kahraman-yucel-dagli.html\(03.01.2022\)](https://docplayer.biz.tr/48419715-Evliya-celebi-seyahatnamesi-seyit-ali-kahraman-yucel-dagli.html(03.01.2022))

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Trabskripsiyonu-Dizini)*, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin, V. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 41. [https://docplayer.biz.tr/59548443-Evliya-celebi-seyahatnamesi-yucel-dagli-seyit-ali-kahraman-ibrahim-sezgin.html\(03.01.2022\)](https://docplayer.biz.tr/59548443-Evliya-celebi-seyahatnamesi-yucel-dagli-seyit-ali-kahraman-ibrahim-sezgin.html(03.01.2022))

Evliya Çelebi Mehmed Zilli İbn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 2, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1314.

Evliya Çelebi Mehmed Zilli İbn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 3, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1314.

Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitabü't-Tarih-i Kühnü'l-Ahbar (Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'ndeki 901 ve 920 No.'lu Nüshalara Göre)*, Haz. Ahmet Uğur-Mustafa

Çuhadar-Ahmet Gül, İ. Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 3. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, 2. Cilt, 1-2. Kitap, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma (Neşri Tarihi)*, C. 1, Haz. F. Reşit Unat-M. Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1949.

Tevarih-i Al-i Osman'dan Âşık Paşazade Tarihi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1332.

D. Araştırma ve İnceleme Eserler

Açikel, Ali – Sağırlı, Abdurrahman, *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler*, C. I, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Tokat, 2005.

Açikel, Ali, “Ahi Ahmed Nahcivani Zaviyesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 26.

Açikel, Ali, “Niksar Kazası Sinan Bey Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, S. 48, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Aralık 2017, s. 17-33.

Açikel, Ali, “Rum Eyaleti”, *DİA*, C. 35, İstanbul, 2008, s. 225-226.

Açikel, Ali, “Tokat Kazası’nda Vakıf İdaresinin Teşkili ve Gelişimi (1835-1890)”, *Vakıflar Dergisi*, S. 43, 2015, s. 41-58.

Açikel, Ali, “Tokat Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı (1453-1839) ve Çöregibüyük Köyü Türbesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 85, Bahar 2018, s. 103-125.

Açikel, Ali, “Tokat”, *DİA*, C. 41, İstanbul, 2012, s. 219-223.

Açikel, Ali, “XV-XVI. yüzyıllarda Artukabad Kazasının Sosyal Yapısı”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 25, Erzurum, 2004, s. 181-220.

Afyoncu, Erhan, “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, 2003, 267-286.

Akbulut, Gülpınar, “Sivas Şehri’nin Tarihi Coğrafyası”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 35, S. 2, Aralık 2009, s. 212-222.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyenları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559)*, C. II, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Alandağlı, Murat, “XV. yüzyılda Bir Kuzey Orta Anadolu Nahiyesi: Mecitözü”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, S. 24, 2021, s. 73-113.
- Alandağlı, Murat, “XVI. Yüzyılda Rum Eyaleti ve Havalisinde Ahilik (Vakıf, Onomastik ve Sosyo-kültürel Yönleri)”, *IV. Uluslararası Ahilik Sempozyumu “XIII-XVI. Yüzyıllarda Ahilik”, (27-29 Eylül 2018 Kırşehir)*, *Bildiriler Kitabı*, C. 2, Kırşehir, 2019, s. 83-104.
- Alkan, Mustafa, “Osmanlı Döneminde Adana Sancağında Kurulan Tekkeler / Zaviyeler ve Türbeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 39, 2006, s. 21-32.
- Altıntakan, Gülten, *1 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinin Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Anonim, “Erguli Baba Vakfıyesi”, *Çorumlu Dergisi*, S. 14, 1939, s. 187-189.
- Aydın, Mehtap Nasıroğlu, “Hasankeyf'te Heterodoks İzler: Şeyh Çoban Zaviyesi ve Baba Mahmud Haydari Tekkesi Vakıfları (XVI.-XVIII. yüzyıllar)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 3, Temmuz 2020, s. 1357-1372.
- Aydın, Tolga, *Amasya Tekkeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019.
- Aydoğdu, Nazan, “Ahmed El Eflaki'nin Menâkıbü'l-Arifin Adlı Eserine Göre Mevlevilik-Ahilik-Bektaşılık İlişkisi”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, S. 18, 2018, S. 319-340.
- Ayhan, Bünyamin, “Ahi Emir Ahmed”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 75-76.
- Aykaç, Mehmet, “XIV. Yüzyılın İkinci Yarısından XV. Yüzyılın İlk Yarısına Kadar Tokat'ta Kurulan Vakıflar”, *Turkish Studies-Language*, 16 (3), 2021, s. 1765-1786.
- Azamat, Nihat, “Bahşi”, *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 521.
- Balivet, Michel, “Hacı Bektaş ve Yunus Emre ya da Türk Ortaçağı Evrenselleşmesi”, Çev. Perihan Yalçın, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 55, 2010, s. 149-160.
- Barbaro, Josaphat, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, Çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016.
- Bardakoğlu, Ali, “İcare”, *DİA*, C. 21, İstanbul, 2000, s. 379-388.
- Barkan, Ömer, “Malikâne-Divani Sitemi”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C. II, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1939, s. 119-189.

- Barkan, Ömer Lütfi, “Türkiye’de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistikî Defter”, *İÜİFM*, C. II/I, 1940, s. 20-59; C. II/II, 1941, s. 214-247.
- Barkan, Ö. Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I-II”, *Vakıflar Dergisi*, S. II, PYS Vakıf Sistem Matbaası, Tıpkı Basım (1942), Ankara, 2006, s. 279-387.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Başol, Samettin – Çam, Mevlüt, “Osmanlı Devleti’nde Kadınlara Yönelik Kurulan Vakıflar”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar –Değişim ve Güçlenme- Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi (13-16 Ekim 2009)*, Bildiri Kitabı, C. 5, Ed. Füsün Çoban Döşkaya, İzmir, 2010, s. 196-204.
- Bayartan, Mehmet, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar Ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 10, S. 1, 2008, s. 157-175.
- Baykara, Tuncer, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.
- Bayram, Mikail, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul, 2001.
- Bayram, Mikail, “Selçuklular Zamanında Tokat’ta İlmi ve Fikri Faaliyetler”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, 2017, s. 17-28.
- Bayram, Sadi, “Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan er-Rufai’nin 655 H. / 1257 M. Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi İle 996 H. / 1588 M. Tarihli Seyyid Fettah Veli Silsile-namesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXIII, Ankara, 1994, s. 31-74.
- Bayram, Sadi, “Samsun-Lâdik ve Seyyid Ahmed-i Kebir Hazretleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 1990, s. 11-22.
- Bekadze, Iasha, “Osmanlı’da Kullanılan Vilayet Tabiri Üzerine”, *Karadeniz*, C. 36, S. 36, Yıl 2017, s. 240-268.
- Beldiceanu-Steinher, Irene, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunun İncelenmesinde Tahrir Defterlerinin Önemi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (04-08 Ekim 1999)*, Cilt III, Kısım III, TTK, Ankara, 2002, s. 1315-1321.
- Beşirli, Mehmet, “Vakıf Kurumunun Önemi ve Tokat’ta Hamza Bey Evkafı Üzerine Bazı Bilgiler”, *History Studies*, Volume 2/1, 2010, s. 32-44.
- Beşirli, Mehmet, “XIX. yüzyılın İlk Yarısında Tokat Mevlevihanesi ve Gelirleri İle İlgili Sorunlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 2, Elazığ, 2013, s. 337-373.
- Bilgili, Ali Sinan, “Sivas Alibaba Zaviyesi Vakfi Belgeleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 51, 2009, s. 1-34.

- Bostan, M. Hanefi, “XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Niksar Şehri (1455-1574)”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 4-8 Ekim 1999), Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. Cilt-III. Kısım, TTK Basımevi, Ankara, 2002, s. 1485-1511.
- Bostancı, Harun, *Osmanlı Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesinde Kurulan Tekke ve Zaviyeler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007.
- Bulduk, Üçler, “Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri-I”, *OTAM*, Sayı 3, 1992, s. 129-167.
- Cahen, Claude, “Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Diğerleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çev. İsmet Kayaoğlu, C. 18, S. 1, 1970, s. 193-202.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.
- Cahen, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. yüzyılın İkinci Yarısı)*, Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- Çal, Halit, “Tokat Zile Yeşilce Köyü Şeyh Eylük Türbesi”, *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya, 1993, s. 293-306.
- Çobanoğlu, Ayşe Denknalbant, “Tokat ve Niksar’da Bazı Selçuklu ve İlhanlı Yapılarındaki Çini Süslemeler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 51, Haziran 2019, s. 9-44.
- Darkot, Besim, “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında”, *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 13-14, 1995, s. 141-149.
- Değerli, Ayşe – Küçükdağ, Yusuf, “Vaka-i Hayriyye’ye Kadar Anadolu’da Bektaşî Tekkeleri ve Zaviyeleri”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Ankara, Yaz 2018, s. 107-136.
- Demir, Alpaslan, *XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Demirel, Ömer, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas, 1998.
- Demirel, Ömer, “Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri”, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri – Makaleler-*, Sivas, 2006, s. 94-102.
- Demirel, Ömer, “Sivas Mevlevihanesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Bazı Tespitler”, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri –Makaleler -*, BMS Matbaacılık, Sivas, 2006, s. 147-154.

- Demirel, Ömer, “Ahi Emir Ahmed Zaviyesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I (2. Baskı), Ankara, 2016, s. 85-86.
- Demirtaş, Hasan, “Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Mekkûn (Bektut)/Açıkbaş Zaviyesi ve Türbesi-Tarihi Bir Hatanın Tashihi-”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Tokat Bildiriler*, C. II, Tokat, 2015, s. 485-499.
- Demiryürek, Mehmet, “Tahrir Defterleri İle Evkaf Muhasebe Defterlerine Göre Emirci Sultan Zaviyesi (Osman Paşa Tekkesi)”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu (05-07 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, C. I, Bozok Üniversitesi Yayınları, Yozgat, 2016, s. 163-174.
- Doğanbaş, Muzaffer, “Piri Baba Velayetnamesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 41, Bahar 2007, s. 161-182.
- Döğüş, Selahattin, “Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Ede Balı Meselesi”, *OTAM*, Sayı 37, Bahar 2015, s. 61-86.
- Dursun, Kübra, *1 Numaralı Sivas Ahkâm Defterinde Yer Alan Vakıf Davalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2015.
- Dündar, Abdulkadir, “Abdal Ata Zaviyesi”, *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu (23-25 Kasım 2007)*, Yay. Haz. M. Mahfuz Söylemez-Mesut Okumuş-İrfan Yiğit, C. II, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2008, s. 961-991.
- Efendioğlu, Mehmet, “Suheyb b. Sinan”, *DİA*, C. 37, İstanbul, 2009, s. 476-477.
- Emecen, Feridun, “Bennak”, *DİA*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 548-459.
- Emecen, Feridun, “Mufassaldan İcmale”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 16, S. 16, İstanbul, 1996, s. 37-44.
- Emecen, Feridun, “Şahkulu Baba Tekeli”, *DİA*, C. 38, İstanbul, 2010, s. 284-286.
- Eravcı, H. Mustafa, “Ahi Ali Zaviyesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 35-36.
- Eravcı, H. Mustafa, “Ahi Menteşe Zaviyesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 134.
- Eravcı, H. Mustafa, “Ahi Sadeddin Mescidi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara, 2014, s. 160.
- Erdoğan, M. Akif, “Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı 4, İzmir, 2000, s. 37-55.
- Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2014.

- Erünsal, İsmail E. , “Darülim”, *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 539-541.
- Eyice, Semavi, “Çorum’un Mecidözü’nde Âşık Paşa-Oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi”, *Türkiyat Mecmuası*, Yıl 1969, C. 15, s. 211-246.
- Eyice, Semavi, “Elvan Çelebi Zaviyesi”, *DİA*, C. 11, İstanbul, 1995, s. 65-67.
- Eyice, Semavi, “İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, S. 1-2, 1963, s. 1-80.
- Faroqhi, Suraiya, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir Kent Ereninin Hayat Hikâyesi: Merzifonlu Piri Baba” çev. Harun Yıldız, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 18, 2001, s. 119-140.
- Faroqhi, Suraiya, *Anadolu’da Bektaşilik*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler: Kent Mekânında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi (1550-1650)*, çev. Neyyir Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011
- Fatsa, Mehmet, “Karadeniz’de İlk Dönem Türk Zaviyelerine Bir Örnek: Gökçeali Yatırı ve Şeyh İdris Zaviyesi”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 31, Güz 2004, s. 113-124.
- Fatsa, Mehmet, *Karadeniz’de Zaviyeler (15-17. yüzyıl)*, Çoruh-Kelkit Vadisi’nin Kuzeyi, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Garnett, Lucy M. J., *Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar*, Çev. Hanife Öz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- Gökbilgin, Tayyib, “15. ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum”, *Vakıflar Dergisi*, S. 6, (İstanbul 1965), tıpkıbasım, Ankara, 2006, Ankara, 2006, s. 51-61.
- Gökbilgin, Tayyib, “Tokat”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul, 1979, s. 400-412.
- Gülsoy, Ersin, “XV. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası Vakıfları”, *İlmi Araştırmalar*, S. I, İstanbul, 1995, s. 107-130.
- Gülten, Sadullah, “Bir Heterodoks Derviş Kimliğinin İnşası Yahut Vefailikten Aleviliğe: Şeyh Çoban ve Evladına Dair”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 2014, s. 93-113.
- Gülten, Sadullah, “Çorum’da Kalenderi Geleneğinden Bir Abdal: Kutbu’l-Büdelâ Abdal Ata ve Zaviyesi”, *Türk Tarihine Dair Yazılar II: Kerkük Çok Irak Değil Prof. Dr. Eşref Buharalı’ya Armağan*, Ed. Alparslan Demir-Tuba Kalkan-Eralp Erdoğan, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 423-435.
- Gülten, Sadullah, “Tahrir Defterlerine Göre Anadolu’da Kalenderiler ve Haydariler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 31, S. 52, 2012, s. 35-53.
- Gülten, Sadullah, *Bozok Türkmenleri*, Pervane Yayınları, İstanbul, 2015.
- Gülten, Sadullah, *Heterodoks Dervişler ve Aleviler*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018.

- Gümüşçü, Osman, “Osmanlı Mufassal Defterlerinin Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemi”, *XIII. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri (4-8 Ekim 1999)*, TTK, Ankara, 2002, s. 1321-1337.
- Gümüşçü, Osman, *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.
- Günel, Zerrin, “Nöker”, *DİA*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 216-217.
- Gürbüz, Adnan, *XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları (Değerlendirme ve Bibliyografik Bir Deneme)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gürbüz, Adnan, “15 ve 16. yüzyıllarda Sivas Şehir Hayatı”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2009 Güz, s. 55-62.
- Gürbüz, Adnan, “Ahi Sadeddin Zaviyesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara, 2014, s. 160.
- Gürbüz, Adnan, “XV ve XVI. yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdari ve Ekonomik Yapı”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVI, Ankara, 1997, s. 83-96.
- Gürbüz, Adnan, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. yüzyılda Amasya Sancağı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993.
- Hacıgökmen, Mehmed Ali, “Kadı Burhaneddin Devletinde Ahilerin Faaliyetleri”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 16, 2006, s. 215-224.
- Haksever, Ahmet Cahit, “Çorum’da Bektaşî Zaviyeleri: Tarihi Süreçler ve Fonksiyonları”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı 36, Yaz 2008, s. 67-86.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Derbend”, *DİA*, C. 9, İstanbul, 1994, s. 162-164.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 581-586.
- Haniłçe, Murat – Tepecik, Melike, “Anadolu’nun Manevi Önderlerinden Bir Eren: Ahi Mahmud Veli (Keçeci Baba)”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 12, 2016, s. 141-169.
- Haniłçe, Murat, “Yozgat’ın Kuzey İlçelerinin Osmanlı Taşra Teşkilatı İçerisindeki Yeri (XV ve XVI. yüzyıl)”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Konferans 2016)*, Yozgat, 2020.
- Haniłçe, Murat, *XV. ve XVI. yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2014.
- Hasluck, F. W. , *Bektaşîlik İncelemeleri*, Yay. Haz. Mehmet Kanar, Say Yayınları, İstanbul, 2012.

- Hüsameddin, Amasyalı Abdi-zade Hüseyin, *Amasya Tarihi*, C. 1, Dersaadet Hükümet Matbaası, İstanbul, 1327-1330.
- Hüsameddin, Amasyalı Abdi-zade Hüseyin, *Amasya Tarihi*, C. 2, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1329-1333.
- Hüsameddin, Amasyalı Abdi-zade Hüseyin, *Amasya Tarihi*, C. 3, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1927.
- Hüsameddin, Hüseyin, *Amasya Tarihi*, Yay. Haz. Mesut Aydın-Güler Aydın, C. VI, 2004, <https://archive.org/details/amasyatarihicilt6/page/152/mode/2up?q=Kebir>, 02.04.2022.
- Hüsameddin, Hüseyin, *Amasya Tarihi*, Yayına Haz. Mesut Aydın, C. II, <https://archive.org/details/amasyatarihicilt2/mode/2up?q=gazi>, 10.03.2022.
- Işık, Zekeriya, “Hasan Balım Sultan Zaviyesi’nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi”, *Turkish Studies*, Volume 13/3, Winter 2018, s. 315-334.
- Işık, Zekeriya, “Seyyid Murat (Seydim Sultan) Zaviyesi’nin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Tarihi”, *Turkish Studies*, Volume 13/1, Winter 2018, s. 61-80.
- İlgürel, Mücteba, “Kalender Şah”, *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 249.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, C. 1, Çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- İnalcık, Halil, “Eyalet”, *DİA*, C. 11, 1995, s. 548-550.
- İnalcık, Halil, “Mehmed II”, *DİA*, C. 28, Ankara, 2003, s. 395-407.
- İnalcık, Halil, “Çift-Hane Sistemi ve Köylünün Vergilendirilmesi”, *Doğu Batı Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s. 97-110.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i ‘Aliyye- Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- İslamoğlu, Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü*, ed. Ayşe Çavdar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- İpşirli, Mehmet, “Duâgû”, *DİA*, C. 9, İstanbul, 1994, s. 541-542.
- İşlek, Ali Emre, “XIX Yüzyılın İlk Yarısında Canik Zaviyelerinde Yerine Getirilen Hayri Hizmetler”, *Studies Of The Ottoman Domain*, C. 5, s. 9, Ağustos 2010, s. 1-10.
- Kafadar, Cemal, *İki Cihan Aresinde (Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu)*, Çev. Ceren Çıkin, Yayına Haz. Mehmet Öz, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010.
- Kafadar, Cemal, *Kendine Ait Bir Roma (Diyar-ı Rum’da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine)*, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.

- Kara, Adem, “Koyun Baba Vakfı”, *Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar-2018*, Ed. Mehmet Evsile v.d., C. III, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 189-221.
- Kara, Mustafa, “Tekke”, *DİA*, C. 40, İstanbul, 2011, s. 368-370.
- Karaçağ, Abdullah, “Amasya Yakub Paşa Zaviyesi”, *Akdeniz-Sanat Dergisi*, C. 3, S. 6, Antalya, 2011, s. 101-116.
- Karakaya, Ebru, “Postinpuş Baba Zaviyesi”, *DİA*, S. 34, İstanbul 2007, s. 334-335.
- Karamustafa, Ahmet T. , *Tanrının Kuraltanımaz Kulları İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Karamustafa, Ahmet T. , *Tasavvufun Oluşumu*, Çev. Nagihan Doğan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Kayaoğlu, İsmet, “Rahatoğlu ve Vakfıyesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, Ankara, 1981, s. 1-29.
- Keleş, Hamza, *Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996.
- Kılıç, Ümit, *XVI. yüzyılda Erzurum Eyaleti'nde Vakıflar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2005.
- Koca, Salim, “Ahilerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rollerini”, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel meseleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 441-453.
- Koca, Salim, “Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) “Türkiye” Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, 2008, s. 1-53.
- Koç, Yunus, “İskân”, *DİA*, C. Ek-1, İstanbul, 2020, s. 649-650.
- Korkmaz, Şerif, *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
- Köprülü, Mehmed Fuad, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Alfa Basım ve Yayımları, İstanbul, 2018.
- Köprülü, Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.
- Köprülü, Mehmed Fuad, *Türk Tarih-i Dinisi*, Haz. Metin Ergun, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Köseoğlu, Neşet, “Elvan Çelebi-I”, *Çorumlu*, S. 46, Çorum, Mart 1944, s. 1373-1379.
- Köseoğlu, Neşet, “Elvan Çelebi-II”, *Çorumlu*, S. 47, Çorum, Nisan 1944, s. 1405-1408.
- Köseoğlu, Neşet, “Elvan Çelebi-III”, *Çorumlu*, S. 48, Çorum, Mayıs 1944, s. 1437-1441.
- Köseoğlu, Neşet, “Tarihte Çorum Köyleri: Abdalata”, *Çorumlu Dergisi*, S. 14, 1939, s. 416-427.

- Kucur, Sadi Süleyman, *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları-Vakfiyelere Göre-*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1993.
- Kunt, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1978.
- Kunt, İbrahim – Vanlıoğlu, Mehmet, *Ulu Arif Çelebi Divanı-Tenkitle Metin ve Tercüme*, Erman Ofset, Konya, 2013.
- Kurt, Yılmaz, “Çorum Sancağı Kişi Adları (XVI. yüzyıl)”, *BELLE TEN*, C. LIX, S. 224, Nisan 1995, s. 75-119.
- Kurt, Yılmaz, “Hoca Ahmet Yesevi'nin Rum Eyaletindeki Zaviye Kurucuları Üzerindeki Etkileri”, *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri (26-29 Mayıs 1993)*, Yay. Haz. Abdulkadir Yuvalı-Mustafa Argunşah-Ali Aktan, Kayseri, 1993, s. 255-270.
- Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Katalogu*, Haz. Sevgi Işık, Songül Kadioğlu, Mehmet Yıldırım, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012.
- Küçükdağ, Yusuf – Değerli, Ayşe – Şahin, Bekir, *Vesaik-i Bektaşiyân'a Göre Osmanlı Devleti'nde Bektaşî Tekkeleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2015.
- Küçükdağ, Yusuf, “Ahi Ahmed Nahcivani Vakfiyesi”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 26.
- Küçükdağ, Yusuf, “Ahi Pehlivan Zaviyesi Vakfiyesi”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 2014, s. 155-156.
- Maden, Fahri, “Alevilik-Bektaşîlik'te Hızır İnanıcı ve Hızır (Hıdır) İsmiyle Anılan Alevi-Bektaşî Tekke, Türbe ve Ocakları”, *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, S. 14, 2016, s. 119-162.
- Maden, Fahri, “Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 68, 2013, s. 89-128.
- Maden, Fahri, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre XIX. yüzyılda Osmancık'ta Koyun Baba Tekkesi”, *Uluslararası Nehrin Piri: Koyun Baba Sempozyumu (13-14 Mayıs 2016)*, *Bildiriler Kitabı*, Ed. Zekeriya Işık, Çorum, 2016, s. 59-92.
- Maden, Fahri, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- Maden, Fahri, *Fukara-yı Bektaşiyân*, Revak Kitabevi, İstanbul, 2017.

- Melikof, Irene, “Gazi Melik Danişmend ve Sivas’ın Fethi”, *Destan’dan Masal’a: Türkoloji Yolculuklarım*, Çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2008, s. 41-51.
- Melikof, İrene, *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik Bektaşılık Araştırmaları*, Çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2015.
- Memiş, Ekrem, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2009.
- Menevşe, Şirin, *13.-14.Yüzyıl Tokat Merkez Yapılarında Taş Süsleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- Merçil, Erdoğan, “Anadolu Beylikleri”, *DİA*, C. 3, İstanbul, 1991, s. 139-141.
- Ocak, A. Yaşar – Faruki, Suraiya, “Zaviye”, *MEB İA*, C. XII, 1997, s. 468-476.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Balım Sultan”, *DİA*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 17-18.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “XIII ve XIV. yüzyıllar Anadolu Türk Tarihi Bakımından Önemli Bir Kaynak: Menakı’ul-Kudsiya Fi Menaşib’il-Unsiya”, *Tarih Dergisi*, S. 32, Yıl 1979, s. 89-102.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, C. 12, 1978, s. 247-270.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler: Metodolojik Bir Yaklaşım*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Ortaçağlar Anadolu’sunda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci Sultan Vefaiyye ve Yesevviyye Gerçeği*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sufilik-Kalenderiler (XIV-XVII. yüzyıllar)*, Timaş Yayınları, Ankara, 2016.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar (Makaleler-İncelemeler)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Okudan, Muhammet, “Tokat Ebu Şems (Vezir Ahmed Paşa) Zaviyesi Vakfı”, *BÜİFD*, S. 13, 2019/1, s. 169-184.
- Okudan, Muhammet, “Tokat Halef Sultan Hankahı Vakfı (H. 691/1321)”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 13, Bahar 2019, s. 133-148.
- Okudan, Muhammet, “XV. yüzyılın İkinci Yarısında Tokat’ta Kurulan Vakıflar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 15, Haziran 2018, s. 88-104.

- Oral, M. Zeki, "Selçuklu Devri Vesikalari: Ahi Ahmed Nahcivani", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 3-4, Ankara, 1954, s. 57-66.
- Orhonlu, Cengiz, "Köprücülük", VII. Türk Tarih Kongresi (25-29 Eylül 1970), *TTK Bildiriler*, C. II, Ankara, 1973, s. 701-708.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- Öntuğ, M. Murat, "Bozok Sancağı'ndaki Dini ve Eğitim Kurumları (XVIII. yüzyıl)", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu (05-07 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, C. I, Ed. Kadir Özköse, Bozok Üniversitesi Yayınları, Yozgat, 2016, s. 425-447.
- Öz, Mehmet, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, S. 22, 1991, s. 429-439.
- Öz, Mehmet, "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskân ve Nüfus (1485-1576)", *Belleten*, C. 57, S. 219, Ağustos 1993, s. 509-538.
- Öz, Mehmet, "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde Malikâne-Divani Sistemi", *Vakıflar Dergisi*, S. 23, 1994, s. 229-241.
- Öz, Mehmet, "Tahrir", *DİA*, C. 39, İstanbul, 2010, s. 425-429.
- Öz, Mehmet, Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağında Nüfus (1455-1643), *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, 1991, s. 173-205.
- Öz, Mehmet, *XV-XVI. yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Özaydın, Abdülkerim, "Danişmendliler", *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 469-474.
- Özbaran, Salih, *Bir Osmanlı Kimliği (14.-17. yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet ve İmgeleri)*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Özcan, Abdülkadir, "Hacı İvaz Paşa", *DİA*, C. 14, İstanbul, 1996, s. 485-486.
- Özcan, Koray, "Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme", *METU JFA*, S. 2, 2006, s. 21-66.
- Özerkmen, Necmettin, "Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 44, S. 2, 2004, s. 57-78.
- Özkaya, Yücel – Akyıldız, Ali, "Muhassı", *DİA*, C. 31, Ankara, 2020, s. 18-20.
- Özköse, Kadir, "Tokat'ta Tasavvuf Kültürü", *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014) Bildiriler*, C. 3, Tokat, 2015, s. 79-102.
- Özköse, Kadir, "Tokat'ta Tasavvuf Kültürü", *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014) Bildiriler*, C. 3, Tokat, 2015, s. 79-102.

- Özvar, Erol, *XVII. yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Rum Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- Savaş, Saim, “Tokat’ta Hoca Sümbül Zaviyesi” Vakıflar Dergisi, S. 24, Ankara, 1994, s. 199-208.
- Savaş, Saim, “Dokuz Asırlık Türk Şehri”, *Tarih ve Medeniyet*, S. 23, Ocak 1996, s. 18-23.
- Savaş, Saim, “Sivas’ta Büyük ve Küçük Ali Baba Zaviyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 21, 1990, s. 133-150.
- Savaş, Saim, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.
- Sevin, Veli, *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul, 2003.
- Singer, Amy, *İyilik Yap Denize At: Müslüman Toplumlarda Hayırseverlik*, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Solak, İbrahim, “916 H. / 1510 M. Tarihli Alaüddevle Bey Vakfıyesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, Konya, 2006, s. 523-537.
- Solmaz, Sefer, “Danişmend Gazi’nin Anadolu’ya Gelişi”, *SAFED*, S. 14, Konya, 2002, s. 229-249.
- Solmaz, Sefer, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001.
- Sönmez, Zeki, “Hacı İvaz Paşa-Mimari”, *DİA*, C. 14, İstanbul, 1996, s. 486-487.
- Söyler, M. Olgay, *Anadolu’nun Kronikleri, Epik ve Menkıbevi Destan Dünyasına Giriş*, Karakum Yayınevi, Ankara, 2019.
- Sümer, Faruk, “Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?” *Belleten*, C. 24, S. 96, TTK Yayınları, Ankara, 1960, s. 592-593.
- Sümer, Faruk, *Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK Yayınları, Ankara, 1999.
- Sümer, Faruk, “Tatarlar”, *DİA*, C. 40, İstanbul, 2011, s. 168-170.
- Şahbaz, Davut, *XVI. yüzyılda Ulu Yörük Teşekkülleri (Etrak-ı Büzürk)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.
- Şahin, Faruk, *Tokat’taki Tekke ve Zaviyeler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya, 2019.
- Şahin, Haşim, “Koyun Baba”, *DİA*, C. 26, İstanbul, 2002, s. 229-230.
- Şahin, Haşim, “Piri Baba”, *DİA*, İstanbul, 2007, s. 279-280.

- Şahin, Haşim, “Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefaiyye Tarikatı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 70, 2014, s. 39-54.
- Şahin, Haşim, “Vefaiyye”, *DİA*, C. 42, İstanbul, 2012, s. 600-603.
- Şahin, Haşim, *Dervişler, Fakihler, Gaziler, Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler (1300-1400)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.
- Şahin, Haşim, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dini Zümreler (1299-1402)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Şahin, Kamil, “Şeyh Murad Seydi”, *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (Tebliğler-Müzakereler) Çorum 01-03 Ekim 2004*, Çorum, 2006, s. 509-513.
- Şimşirgil, Ahmet, “XVI. yüzyılda Tokat Medreseleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 7, S. 1, 1992, s. 227-242.
- Tanman, M. Baha, “Geç Dönem Osmanlı Tekke Sanatında Seyyid Ahmed El-Rifa'i Türbesi Tasvirleri”, *PALMET III-Sadberk Hanım Müzesi Yıllığı*, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 2000, s. 78-120.
- Tanman, M. Baha, “Yakub Paşa Tekkesi”, *DİA*, İstanbul, 2013, s. 285-286.
- Tanrıkorur, Ş. Barihüda, “Tokat Mevlevihanesi”, *DİA*, C. 41, İstanbul, 2012, s. 227-230.
- Taşgın, Ahmet, “Hacı Bektaş'ın Rum'a Gelişi: Seyhâti ve Rum Erenleriyle Karşılaşması”, *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildiriler (Nevşehir, 17-18 Ağustos 2009)*, Ed. Filiz Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2010, s. 1-9.
- Taşgın, Ahmet, “Kevn ve Mekân İlişkisi: Horasan'dan Balkanlara Marifetin Taşıyıcısı ve Temsilcisi Koyun Baba”, *Uluslararası Nehrin Piri: Koyun Baba Sempozyumu (13-14 Mayıs 2016), Bildiriler Kitabı*, Ed. Zekeriya Işık, Çorum, 2016, s. 133-147.
- Taşgın, Ahmet, “Nehrin Piri: Koyun Baba ve Menakıbı”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2015, s. 117-174.
- Texier, Charles, *Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi)*, C. 3, Çev. Ali Suat, Latin Harflerine Aktaran: Kazım Yaşar Koprıman, Sadeleştiren: Musa Yıldız, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.
- Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş (En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar)*, C. I, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- Tozlu, Selahattin, “Sivas Ali Baba Zaviyesi Vakfı Belgelerinin Aslı ve Günümüz Harfleriyle Metni”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 51, 2009, s. 35-106.
- Turan, Osman, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.

- Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980.
- Turan, Osman, “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 4, 1951, s. 447-457.
- Turgut, Vedat, “Cemalüddin Musa Savi / Zili ve Şeyh Osman-ı Veli ile Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)”, *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 2, Güz 2020, s. 1029-1073.
- Urak, Gediz, *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1994.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Hacı İvaz Paşa'ya Dair”, *Tarih Dergisi*, C. X, S. 14, 1959, s. 25-58.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti”, *Belleten*, C. XXXII, S. 126, Ankara, 1968, s. 161-189.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Basımevi, Ankara, 1969.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından: Tokad, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet, Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler*, İstanbul, 1927.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Dünya Tarihi: Osmanlı Tarihi*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Uzunlar, Aliye, “Rifailiğin Anadolu'daki Tarihine Bir Katkı: “Ahmed-i Kebir er-Rifai” “Ahmed-i Kuçek” mi?”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, S. 14, Haziran 2020, s. 353-373.
- Ürkmez, Rauf Kahraman, *Menakıbnamelere Göre XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018.
- Wolper, Ethel Sara, *Cities And Saints Sufism And The Transformation of Urban Space in Medieval Anatolia*, The Pennsylvania State University Press, University Park 2003.
- Wolper, Ethel Sara, “The Politics Of Patronage: Political Change And The Construction Of Dervish Lodges In Sivas”, *Muqarnas*, Volume 12, 1995, s. 39-47.
- Yancı, Ülkü – Gül, Osman Kubilay, “Hurufat Defterlerine Göre Bozok”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu (05-07 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, C. I, Ed. Kadir Özköse, Bozok Üniversitesi Yayınları, Yozgat, 2016, s. 253-265.
- Yavuzylmaz, Ahmet, “Ahi Barak Baba Türbesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara, 2014, s. 47-48.
- Yediyıldız, Bahaeddin - Üstün Ünal, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları-I (1455 Tarihli Tahrir Defteri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

- Yediyıldız, Bahaeddin, “1485-1576 Yılları Arasında Samsun Şehri”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Yay. Haz. Mehmet Sağlam-Bayram Kodaman-Ahmet Nişancı-Celal Tarakçı, Samsun, 1988, s. 297-303.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa Vakfının Mahiyeti”, *X. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 22-26 Eylül 1986)- Kongreye Sunulan Bildiriler, C. IV*, TTK Basımevi, Ankara, 1993, s. 1625-1633.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “Niksarlı Ahi Pehlivan’ın Dar’üs-sülehası”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Yay. Haz. S. H. Bolay ve diğerleri, Gelişim Matbaası, Ankara, 1987, s. 281-290.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “Vakıf”, *DİA*, C. 42, İstanbul, 2012, s. 179-486.
- Yediyıldız, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf İstilahları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 17, 1983, s. 55-60.
- Yıldız, Harun, “Hacı Bektaş Veli ile Ahi Evran İlişkisi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 61, 2012, s. 187-206.
- Yıldız, Sevcan, *Anadolu ve Tarih Öncesi Çağlar*, İksad Yayınevi, Ankara, 2019.
- Yiğit, İlker, “XVI. yüzyıl Türkiye’sinde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı”, *Turkish Studies*, Volume 8/5, Spring 2013, s. 959-973.
- Yinanç, Mükrimin Halil, “Danışmendliler”, *İA*, C. III, İstanbul, 1945, s. 468-479.
- Yörük, Doğan, “Konya Çevresinde Kolonizatör Dervişler (XV-XVI. yüzyıl)”, *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, Palet Yayınları, Konya, 2017, s. 109-144.
- Yüksel, Ahmet – Karademir, Zafer, *Osmanlı Döneminde Sivas’ta Ahilik ve Esnaf Teşkilatı*, SESOB Kültür Yayını, Sivas, 2018.
- Yüksel, Hasan, "Selçuklular Döneminden Kalma Bir Vefai Zaviyesi (Şeyh Marzubân Zaviyesi)", *Vakıflar Dergisi*, S. 25, 1995, s. 235-250.
- Yüksel, Hasan, “Bir Baba-i (Vefai) Şeyhi Zaviyesi (Şeyh Behlül Baba)”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. XXI, İstanbul, 2021, s. 97-107.
- Yüksel, Hasan, “Tokat Mevlevihanesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Yıl 1996, s. 61-68.

Sözlükler

Kanar, Mehmet, *Örneklî Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.

Sami, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1317.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, C. VII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993.

İnternet Kaynakları

<https://tokat.ktb.gov.tr/TR-231637/tekke-zaviye-ve-turbeler.html>, 29.10.2021.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/kulturenvanteri/seyh-eyluk-turbesi-ve-hazire>, 20.01.2022.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/kulturenvanteri/pervane-hamami>, 28.02.2022.

<http://www.evliyalar.net/seyfi-dede-samsun/> 02.04.2022.

EKLER

Ek 1: Tahrir Defterlerinde Tespit Edilen Zaviyeler ve Buldukları Yerler (15. ve 16. Yüzyıl)

	ZAVİYELER	BULUNDUĞU YER (liva / kaza / nahiyeye/ köy/mezra)
1.	Abdal Ata zaviyesi	Çorum / -der karye-i Yanacık/Yakacık
2.	Abdal Budu zaviyesi	Çorum / Karahisar-ı Demürlü / Abdal Budu mezrası
3.	Abdal Cüneyd zaviyesi	Canik / Terme k./ Canit-i Kırk Harman n./Büyüklü köyü
4.	Abdal Eyman zaviyesi	Canik / Arım
5.	Abdal Konaş Baba zaviyesi	Tokat / Sonisa / nefsi Sonisa
6.	Abdal Mehmed hankahı	Tokat / Sonisa /Felenbel nahiyesi / -der karye-i Bayram Alanı
7.	Abdal Misafir zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / İskefsir / Meneni köyü
8.	Abdal Murad zaviyesi	Canik / Arım / Karaağaç köyü
9.	Abdulkerim zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Koyul Hisar
10.	Abdullah Halife zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Hafsamana / Karagöz köyü
11.	Abdulvahab Gazi zaviyesi	Sivas /-der nefsi Sivas
12.	Aceb Şir / Acebşir zaviye ve hankahı	Tokat / -der nefsi Tokat /Mescid-i Acebşir Mahallesi
13.	Ağca Koca / Ağca Hoca zaviyesi	Tokat / Karahisar-ı Behramşah
14.	Ağca Mahmud Köyü Zaviyesi	Amasya / Simre-i Lâdik nahiyesi /Ağca Mahmud köyü
15.	Ahi Ahmed zaviyesi	Çorum / Nefs-i Karahisar-ı Demürlü
16.	Ahi Ali Çaşnigir zaviyesi	Amasya (?)
17.	Ahi Ali veled-i Ahi Mahmud zaviyesi	Çorum / nefsi İskilib
18.	Ahi Ali zaviyesi	Canik / -der nefsi Samsun
19.	Ahi Ali zaviyesi	Çorum / -der nefsi Çorum
20.	Ahi Barak zaviyesi	Amasya / Gümüş Kasabası / nefsi Gümüş
21.	Ahi Burak zaviyesi	Çorum / Osmancık / Köseler köyü
22.	Ahi Carullah /Ahi Ali Çelebi ibn Ahi Carullah zaviyesi	Sivas / -der nefsi Sivas
23.	Ahi Celal zaviyesi	Çorum / Osmancık / -der karye-i Yaka
24.	Ahi Darbhaneci / Ahi Daru'd-darb zaviyesi	Amasya /-der Amasya (Pervane Bey Mahallesi)
25.	Ahi Elekçi zaviyesi	Canik /-der nefsi Samsun
26.	Ahi Emir Ahmed zaviyesi	Sivas /-der nefsi Sivas
27.	Ahi Evran zaviyesi	Tokat / -der nefsi Tokat
28.	Ahi Evran zaviyesi	Canik /Samsun k. /-der Enderun Hisarı
29.	Ahi Fethuddin zaviyesi	Amasya / Geldiklan-abad / Yağmur köyü
30.	Ahi Hacı Ahmed zaviyesi	Tokat / Zile / Kırlar Köyü
31.	Ahi Has Bey zaviyesi	Çorum / Kılıç Viran köyü
32.	Ahi İdris hankahı	Tokat / -der nefsi Tokat
33.	Ahi İlyas zaviyesi	Çorum / Nefs-i Karahisar-ı Demürlü
34.	Ahi Kemal zaviyesi	Amasya /Simre-i Lâdik nahiyesi/ Tatar Kal'a köyü
35.	Ahi Mahmud zaviyesi	Tokat / Kazabad / Karaltan (Keçeci Baba) Köyü
36.	Ahi Mecdüddin / Ahi Muhyiddin zaviyesi	Çorum / -der Karahisar-ı Demürlü
37.	Ahi Mecdüddin zaviyesi	Sivas / nefsi Sivas
38.	Ahi Mehmed Külahdüz zaviyesi	Sivas /-der nefsi Sivas
39.	Ahi Menteşe /Ahi Yakub zaviyesi	Çorum /-der nefsi Çorum
40.	Ahi Muhyiddin / Ahi Yar Ali Çelebi / Muhiddin Çelebi hankah ve zaviyesi	Tokat / -der nefsi Tokat / Mahalle-i Sovuk Pınar

41.	Ahi Mustafa zaviyesi	Tokat / Sonisa / Çandır köyü
42.	Ahi Nusret zaviyesi	Amasya / Gümüş kasabası / nefis-i Gümüş
43.	Ahi Paşa zaviye ve hankahı (Feth-abad hankahı)	Tokat / -der nefis-i Tokat
44.	Ahi Pehlivan zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Niksar / Ahi Pehlivan Mahallesi
45.	Ahi Receb zaviyesi	Tokat / -der karye-i Kavak tabi Kazabad
46.	Ahi Sadeddin zaviyesi	Amasya / -der Amasya
47.	Ahi Şahin zaviyesi	Tokat/ -der Niksar / Ahi Şahin Mahallesi
48.	Ahi Şeyh zaviyesi	Çorum / Nergis Divanı / Yeni mezrası
49.	Ahi Tayi / Ahi Kamil zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Tokat
50.	Ahi Tursan zaviyesi	Tokat / Zile / Kurşunlu köyü (?)
51.	Ahi Yusuf Perende zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Turhal
52.	Ahmed Bey Katari zaviyesi	Çorum / Çorumlu kazası / -der İskilib
53.	Ahmed Bey zaviyesi	Amasya / Koca Kayası / Göl nahiyesi/nefis-i Göl
54.	Ahmed Çelebi zaviyesi	Sivas / -der nefis-i Sivas
55.	Ahmed Dede zaviyesi	Amasya / Gedegra / Güllü Alanı sınırında Yed Alan
56.	Ahmed Samud zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Koylu Hisar / Baş Ağzı köyü
57.	Ahmed-i Hane hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
58.	Akbaş zaviyesi	Sivas / -der nefis-i Sivas
59.	Akbel Bey zaviyesi ve hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
60.	Alakilisa zaviyesi	Sivas / -der kaza-i Sivas / Alakilisa köyü
61.	Alemdar / Mescid-i 'Alemdar zaviyesi ve hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
62.	Ali Ağa zaviyesi	Tokat/ Turhal / -der karye-i Dazy
63.	Ali Baba zaviyesi	Sivas / -der Sivas
64.	Ali Sipah hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
65.	Ali Uryan zaviyesi	Sivas / -der Sivas
66.	Ali Zahid zaviyesi	Canik / Bafra / Üskütü / Hacılar köyü
67.	Amasya Mevlevihanesi	Amasya / -der Amasya
68.	Aydın Ağa zaviyesi	Canik / Bafra / Martakala nahiyesi (?) ²⁷³²
69.	Aye Sultan zaviyesi	Tokat / Zile / -der karye-i Ladıcık tabi Halka-i Has
70.	Baba Mehmed zaviyesi	Çorum / -der karye-i Hatib
71.	Baba Piri / Piri Baba zaviyesi	Çorum / -der Bala-yı şehr-i Çorum
72.	Baba Şahin zaviyesi	Sivas / -der nefis-i Sivas
73.	Baba Şiren zaviyesi	Çorum / nefis-i Osmancık
74.	Bahaeddin zaviyesi	Amasya / Birgoma nahiyesi / Olnur köyü
75.	Balım Sultan zaviyesi	Sivas / Mecid-özü/ Balım köyü
76.	Behlül zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Su Şehri / Baro köyü
77.	Bektut zaviyesi ve hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat / -der nezd-i Cisir-i Kebir
78.	Beyler Çelebi zaviyesi	Çorum / -der nefis-i Çorumlu
79.	Buğra Baba / Buğra Paşa zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Gevezid
80.	Bulgunciye zaviyesi ve hankahı	Tokat / -der Tokat
81.	Bum Dede hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
82.	Burhad Dede zaviyesi	Tokat / Niksar / -der karye-i Şeyhlü
83.	Canlar Canı zaviyesi	Canik / Değirmen Özü / Paşa köyü
84.	Cemal Yahya zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Tokat
85.	Cennet Dede zaviyesi	Amasya/Yavaş / -der karye-i Kara Taş

²⁷³² Yeri tam olarak tespit edilemeyen zaviyenin sonunda soru işareti konulmuştur.

86.	Cırlavuk Köyü zaviyesi ve kervansarayı	Çorum / Karahisar-1 Demürlü / Cırlavuk Köyü
87.	Çadırcı zaviyesi	Amasya / -der Amasya / Çadırcı mahallesi
88.	Çaşnigir zaviyesi	Tokat / Sonisa / Felenbel nahiyesine tabi Zaviye-i Çaşnigir köyü
89.	Çat zaviyesi	Amasya / Geldiklan-abad / Çat köyü
90.	Çeltik zaviyesi	Sivas / Çeltik (Çelte) köyü
91.	Çit Nam Mevzi zaviyesi (?)	Sivas / Çit Nam Mevzi
92.	Çitak Abdal zaviyesi	Karahisar-1 Şarki / Gevezid / Çitak Abdal çiftliği
93.	Çivril Köyü zaviyesi /Zeyneddin veled-i Nesimi zaviyesi	Canik / Samsun / Çivril köyü
94.	Çoban Emre zaviyesi	Karahisar-1 Şarki / Su Şehri / Çoban Emre köyü
95.	Çomaklu Baba zaviyesi	Karahisar-1 Şarki / Gevezid / İsril köyü (?)
96.	Çorum Mevlevihanesi	Çorumlu / -der nefis-i Çorum/ -der Arab Ahmed Mahallesi
97.	Darulhayr zaviyesi	Çorum / nefis-i Çorum
98.	Darüşşifa hankahı	Tokat/ -der nefis-i Tokat
99.	Dede Paşa zaviyesi	Çorum / Katar nahiyesi / Köylü mezarası
100.	Deliklükaya zaviyesi	Sivas /-der kaza-i Sivas / Deliklükaya mezarası
101.	Dere Kınık Köyü zaviyesi (?)	Tokat / Meşhedabad / Dere Kınık Köyü
102.	Derinöz zaviyesi	Amasya / Lâdik kazası/Gel Alaş köyü
103.	Derviş Ali zaviyesi	Çorum / Kara Berk Divanı / Gök Çukuru mezarası
104.	Derviş Halife zaviyesi	Tokat / Kilmigad / Ayas Göl mezarası
105.	Derviş Hasan veled-i Bektaş zaviyesi	Canik / Bayramlı/ Habsamana / -der karye-i Ak Fatıma
106.	Derviş İl Beyi zaviyesi	Tokat / Kilmigad / Gözaçan mezarası
107.	Derviş İlyas zaviyesi	Tokat / Kazabad / Çavuldur Köyü
108.	Derviş Mahmud Köhnepuş zaviyesi	Amasya / Gedegra /Simre-i Taşan / Dere Kürt köyü
109.	Derviş Mehmed zaviyesi	Sivas / Budaközü / Kalınsaz köyü
110.	Derviş Mehmed zaviyesi	Tokat / Kilmigad / Küçük Saru Kaya mezarası/köyü
111.	Derviş Yakub zaviyesi	Çorum / Nefs-i Karahisar-1 Demürlü
112.	Deve Abdal zaviyesi	Amasya / Geldiklan-abad / Kiroğlu köyü
113.	Doğan Emirci (Eymirci) zaviyesi	Tokat / Zile / Yeni Müslüman /-der karye-i Çelte
114.	Doğanlu Oğlu Hayran zaviyesi	Karahisar-1 Behramşah / Sincanlı Köyü
115.	Ebulkasım zaviyesi	Canik / Ordu/ Milas / Gündoğmuş köyü
116.	Ece zaviyesi	Amasya / Geldiklan-abad / Kurma mezarası
117.	Edhem Çelebi zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Zile
118.	Elmalu zaviyesi	Sivas /-der kaza-i Sivas / Elmalu köyü
119.	Elvan Çelebi zaviyesi	Amasya / Geldiklan-abad / Elvan Çelebi köyü
120.	Emir Ali zaviyesi	Sivas /-der Sivas
121.	Emirci zaviyesi	Sivas / -der kaza-i Sivas / Emirci köyü
122.	Emirhan bin Hüseyin zaviyesi	Karahisar-1 Şarki / Habsamana nahiyesi
123.	Emirü'l-hac zaviyesi	Canik / Bafra
124.	Emirze Bey zaviyesi	Canik / Bafra
125.	Enam Çelebi zaviyesi	Çorum /Çorumlu / -der karye-i Ulu Pınar
126.	Enbiya Ali zaviyesi	Tokat / -der nefis-i K. H. Behramşah tabi kaza-i Zile
127.	Enbiya veled-i Şeyh Nimetullah zaviyesi	Tokat / Sonisa / Taşabad nahiyesine tabi Taniba Köyü
128.	Engürün zaviyesi	Tokat / Kazabad Kazası/ Engürün karyesi
129.	Erkulu Baba zaviyesi	Çorum / Karahisar-1 Demürlü / Saru Kamış köyü
130.	Evcı Baba / Öncü Baba zaviyesi	Canik / Bafra
131.	Fahreddin zaviyesi	Sivas / -der Sivas

132.	Fahreddin zaviyesi	Canik / Samsun / Kadıköy karyesi (?)
133.	Fakih zaviyesi	Amasya / -der Amasya
134.	Fatma Hatun binti Mehmed Paşa Yıldızı zaviyesi	Tokat / Yıldız nahiyesi
135.	Gazi Baba / Kadı Baba tekyesi	Canik/Samsun / -der Engis / Gazi köyü
136.	Gök Deniz Abdal zaviyesi	Tokat / Komanat Nahiyesi (?)
137.	Gölcük zaviyesi	Çorum / Karahisar-ı Demürlü / Gölcük mezası
138.	Hacı Abdurrahman zaviyesi	Sivas /-der nefsi-i Sivas
139.	Hacı Arif / Emir Arif zaviyesi	Sivas /-der nefsi-i Sivas
140.	Hacı Bayram zaviyesi	Tokat / Niksar / -der karye-i Ladicak
141.	Hacı Dede zaviyesi	Amasya / Simre-i Lâdik / Hacı Dede köyü
142.	Hacı Halil zaviyesi	Çorum/ Osmancık/-der karye-i Tamacı
143.	Hacı Halil zaviyesi	Çorum /-der karye-i Halife
144.	Hacı Halil zaviyesi	Tokat / -der nefsi-i Zile
145.	Hacı Hayreddin zaviyesi	Çorum / Karabey köyü (?)
146.	Hacı İvaz Paşa / Hacı İvaz Paşa bin Ahi Bayezid zaviyesi	Tokat / Kazabad / -der karye-i Aybaba
147.	Hacı Lülü / Lülü Ağa zaviyesi	Tokat / Turhal / -der karye-i Dazya
148.	Hacı Mahmud Çelebi zaviyesi	Amasya / -der Şehr-i Enderun (Amasya)
149.	Hacı Mahmud hankahı	Tokat / nefsi-i Tokat
150.	Hacı Nevruz zaviyesi	Amasya / Aştakul / -der karye-i Çay Köy
151.	Hacı Şahin / Şeyh Şahin zaviyesi	Sivas /-der nefsi-i Sivas
152.	Hakî hankahı	Sivas / nefsi-i Sivas
153.	Halef hankahı ve zaviyesi	Tokat / -der nefsi-i Tokat
154.	Hamza Bey zaviyesi	Tokat / -der nefsi-i Tokat / -der Geyve
155.	Hamza Şeyh zaviyesi	Canik / nefsi-i Samsun
156.	Haneman zaviyesi	Tokat / Niksar /-der nefsi-i Niksar
157.	Hasan Baba zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Akşehir-abad / Aramşa köyü
158.	Hasan Balım zaviyesi	Çorum / Divan-ı Emlak / -der karye-i Kızıl Geçüd
159.	Hasan Şeyh zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Melense n./ Melense köyü
160.	Hasan zaviyesi	Çorum / nefsi-i İskilib
161.	Haydar Bey zaviyesi	Amasya / Koca Kayası /Göl nahiyesi/nefs-i Göl
162.	Haydar-i Hane hankah ve zaviyesi	Tokat / -der nezd-i Cisir-i Kebir nd Hızır-İlyashık
163.	Hazret-i Suheyb-i Rumi zaviyesi	Çorum/ nefsi-i Çorum / Hıdırlık mevki
164.	Helva'i / Helvayi zaviyesi	Tokat / -der nefsi-i Zile
165.	Hızır Paşa zaviyesi	Canik /-der nefsi-i Samsun
166.	Hızır Paşa zaviyesi	Amasya / Hızır Paşa Mahallesi
167.	Hızır ve Mustafa veledan-ı Ahi Piri zaviyesi	Çorum / nefsi-i İskilib
168.	Hızır veled-i Murad zaviyesi	Amasya / Simre-i Lâdik / Garet Alanı köyü
169.	Hızır-İlyas zaviyesi	Tokat / Sonisa
170.	Hızır-İlyas zaviyesi	Canik / Bafra
171.	Hızır-İlyas zaviyesi	Canik / Arım / Haris nahiyesi
172.	Hızırlık / Hızır Baba / Hızır Dede zaviyesi	Amasya / Geligiras Nahiyesi/ Geligiras Köyü
173.	Hızırlık / Hızır Baba zaviyesi	Amasya / Merzifon Merkez
174.	Hızırlık tekyesi	Tokat / nefsi-i Tokat
175.	Hızırlık zaviyesi	Çorum / nefsi-i Çorum/ Mahalle-i Mescid-i Zaviye-i Hızırlık
176.	Hoca Ali / Hoca Ali hankahı ve zaviyesi	Tokat / -der nefsi-i Tokat
177.	Hoca Araste / Saru Şeyh zaviyesi	Sivas / -der nefsi-i Sivas / Hoca Araste mahallesi

178.	Hoca Kayser zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Zile
179.	Hoca Münir / Münir Seyyid Şerefüddin hankahı ve zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Tokat
180.	Hoca Ruzbe / Melik Ruzbe zaviyesi	Tokat / -der Tokat / Hoca Ruzbe Mahallesi
181.	Hoca Selameti zaviyesi	Çorum / Çat n. / Karabey köyü
182.	Hoca Seyfeddin / Melik Seyfeddin Hankahı	Tokat / -der mahalle-i Cami' Kebir
183.	Hoca Sultan zaviyesi	Amasya / -der Amasya
184.	Hoca Sümbül zaviyesi ve hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
185.	Hozman Bala Köyündeki zaviye (?)	Karahisar-1 Şarki / Şıryan nahiyesi / Hozman Bala köyü
186.	Hutayar zaviyesi	Sivas / nefis-i Sivas
187.	Hülün Köyü zaviyesi (?)	Karahisar-1 Şarki / Suşehri / Hülün köyü
188.	Hüseyin Bey veled-i Baydık zaviyesi	Tokat / Zile / Hüseyin-abad / Yeni Yapar tabi (?)
189.	İbrikdar zaviyesi	Çorum / -der Osmancık
190.	İl Aldı Bey zaviyesi	Çorum / Katar / -der karye-i Çerçi
191.	İlyas zaviyesi	Sivas / Dereköy mezrası (?)
192.	İsa Baba zaviyesi	Canik / nefis-i Samsun
193.	İsa veled-i İlyas Fakih zaviyesi	Çorum / İskilib / Hatun köyü
194.	İsa zaviyesi	Çorum / nefis-i İskilib / Mahalle-i Zaviye-i İsa
195.	İskender Baba zaviyesi	Amasya / Argoma nahiyesi (?)
196.	İvaz Dede zaviyesi	Tokat / Zile / Üç-taş / Koçaç köyü
197.	Kadı Şehri Mevlevihanesi	Tokat / Zile / Özi-kavağı / -der karye-i Kadı Şehri
198.	Kalenderhane zaviyesi	Tokat / nefis-i Tokat
199.	Kalenderhane zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Zile
200.	Kalenderhane zaviyesi	Tokat / Niksar / -der nefis-i Niksar / Kalenderhane mahallesi
201.	Kameri Hatun hankahı	Tokat / -der Tokat
202.	Kara Abdal zaviyesi	Karahisar-1 Şarki / Koylu Hisar / Nayıblü / Kahuni köyü
203.	Kara Bıyık zaviyesi	Tokat / Zile / Karahisar-1 Behramşah / Kesrin Hisarı
204.	Kara Şeyh zaviyesi	Canik / Samsun / Değirmen-özü / Oğlak Alanı köyü
205.	Kara Yakub zaviyesi	Karahisar-1 Şarki / -der Su Şehri / Kara Yakub köyü
206.	Karye-i Çöte zaviyesi (?)	Tokat / Kilmigad / Çöte karyesi
207.	Karye-i Zaviye	Tokat / -der Niksar
208.	Kaylu / Veled-i Kaylu zaviye ve hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat / Zaviye-i Veled-i Kaylu Mahallesi
209.	Kel Abdal namı diğer Pağnik zaviyesi	Sivas / -der kaza-i Sivas / Pağnik köyü
210.	Keremüddin bin Ebu Said zaviyesi	Çorum / Osmancık / -der karye-i Salar
211.	Kısa Ağıl Köyündeki zaviye	Karahisar-1 Şarki / Akşehir-abad / Kısan Ağıl (Kısa Ağıl) köyü
212.	Kızıl Kilise köyündeki zaviye	Amasya / Lâdik kazası / Kilise köyü
213.	Kobaç Baba zaviyesi	Karahisar-1 Şarki / Koylu Hisar / Çermik köyü
214.	Koyun Baba zaviyesi	Çorum / -der (nefis-i) Osmancık
215.	Köprü Köyündeki zaviye	Amasya / Gedegra / Simre-i Taşan n. / -der nefis-i Köprü
216.	Kurucakul zaviyesi	Sivas / -der kaza-i Sivas
217.	Kuymak Baba Zaviyesi	Karahisar-1 Şarki / Su Şehri / Delü Çukuru Çiftliği
218.	Küçük hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
219.	Kültik Köyündeki zaviyesi (?)	Amasya / Simre-i Lâdik / Kültik Köyü
220.	Lahoriye zaviyesi ve hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
221.	Lütfullah veled-i Şeyh Mahmud zaviyesi	Tokat / Kilmigad / Zaimüddin Köyü
222.	Mahmud Çelebi bin Cemal zaviyesi	Tokat / -der Tokat / Kazabad Nahiyesi / Zavrak Köyü (?)
223.	Mahmud Çelebi veled-i Abdulvahab nam-ı diğer Darurrahah zaviyesi	Sivas / -der nefis-i Sivas

224.	Mahmud Derviş zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Koylu Hisar (?)
225.	Makam-ı Gaziler zaviyesi	Canik / Samsun / Meğde köyü
226.	Mehmed Abdal zaviyesi	Sivas (?)
227.	Mehmed Çelebi bin Hamza Bey zaviyesi	Amasya (?)
228.	Mehmed Paşa bin Hızır Paşa zaviyesi	Amasya / Mehmed Paşa Mahallesi
229.	Mehmed veled-i Ahi Yusuf zaviyesi	Çorum / nefis-i İskilib
230.	Melik Acem / Muhyiddin Göçbeyi zaviyesi	Sivas /-der nefis-i Sivas
231.	Melik Danişmend Gazi zaviyesi	Tokat / Niksar Kazası/ -der nefis-i Niksar / Melik Danişmend mah.
232.	Melik Yağcı hankahı	Tokat / Niksar / Musavel mezarası (?)
233.	Mezar-ı Miyane Sultan zaviyesi	Sivas /Mecid-özü / Karkın köyü
234.	Misafir Bey zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Tokat
235.	Muhkim Sultan zaviyesi	Karahisar-ı Şarki
236.	Murad Seydi zaviyesi	Çorum / Osmancık / Ovacık köyü
237.	Musa Dede zaviyesi	Canik / Satılmış / Musa Dede köyü
238.	Mustafa Bey zaviyesi	Tokat / Sonisa / Taşabad / Yer Kızdı köyü
239.	Mustafa veled-i Murad bin Hacı Mehmed zaviyesi	Tokat / Sonisa / Kehleri köyü
240.	Nahcivan ve Ahi Nahcivan zaviyesi	Tokat / Niksar / -der nefis-i Niksar / Fidi Köyü
241.	Niksar hankahı / Hankah-ı der Şehr-i Niksar	Tokat / Niksar /-der nefis-i Niksar
242.	Niksar Mevlevihanesi	Tokat / Niksar / nefis-i Niksar
243.	Nuhi Ziyareti zaviyesi	Çorum / Karahisar-ı Demürlü / Nuhi Ziyareti köyü
244.	Numan/Kıfçak Köyü zaviyesi (?)	Amasya /Geldiklan-abad / Numan (Kıfçak) köyü
245.	Nureddin Halife eş-şehir Çilehane zaviyesi	Tokat / Niksar / nefis-i Niksar
246.	Oruç Bey Çelebi veled-i Yunus Bey zaviyesi	Amasya (?)
247.	Ömer Çelebi zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Zile
248.	Ömer Zinde zaviyesi ve hankahı	Tokat / Komanat Nahiyesi / -der karye-i Nefs-i Komanat
249.	Özemiş zaviyesi	Sivas /-der kaza-i Sivas / Özemiş köyü
250.	Panbuklu zaviyesi	Amasya / Aştakul / Panbuklu köyü
251.	Pardı zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Su Şehri / Pardı Köyü
252.	Pervane zaviyesi ve medresesi	Tokat
253.	Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey zaviyesi	Tokat/ -der nefis-i Tokat
254.	Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Turhal
255.	Pir Evi zaviyesi	Çorum / Buğra Çukuru mezarası (?)
256.	Pir Havend / Çöreği Büyük zaviyesi	Tokat / Komanat / Es-şehri Çöreği Büyük
257.	Piri Baba / Baba Piri zaviyesi	Amasya / Merzifon / -der nefis-i Merzifon
258.	Rodik Köyündeki zaviyesi	Tokat / Niksar / Rodik köyü
259.	Sadreddin Paşa/Hacı Paşa zaviyesi	Çorum / -der karye-i Sadreddin
260.	Saltuk zaviyesi	Sivas / Mecid-özü / İlyas köyü
261.	Samsun Mevlevihanesi	Canik / -der nefis-i Samsun
262.	Sapakol Köyü zaviyesi	Çorum / Karahisar-ı Demürlü / Sapakol köyü
263.	Saru Şeyh zaviyesi	Canik / Arım / Saru Şeyh köyü
264.	Saru Yakub zaviyesi	Canik / Bayramlı / Kırık n./-der karye-i Saru Yakub
265.	Selamet Hatun zaviyesi	Amasya / nefis-i Amasya
266.	Seydi Ali Şîr/ Seyyid Alişar zaviyesi	Tokat / Zile /-der nefis-i Karahisar-ı Behramşah
267.	Seydi Baba zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Şiryani nahiyesi / Seydi Baba köyü
268.	Seydi Ömer / Malum Seydi zaviyesi	Tokat / Artuk-abad / Seydi Ömer köyü
269.	Seyfe Dede (Cemaat-i Seyfe Dede) zaviyesi	Amasya / Lâdik / Şeyhlü köyü

270.	Seyyid Ahmed zaviyesi	Amasya / Lâdik / nefsi Lâdik / Zaviye Mahallesi
271.	Seyyid Hüseyin bin Seyyid Ali zaviyesi	Sivas / Bahça Hisar mezarası
272.	Seyyid İzzeddin zaviyesi	Amasya / Lâdik kazası / -der nefsi Lâdik
273.	Seyyid Kutbeddin zaviyesi	Canik /-der kurb-u mescid-i Samsun
274.	Seyyid Nureddin /Zidoy zaviyesi	Tokat / Sonisa / -der karye-i Zidoy
275.	Seyyid Nureddin zaviyesi	Canik / Engis nahiyesi
276.	Seyyid Yahya zaviyesi	Amasya / Akdağ nahiyesi/-der nefsi-i Hakala
277.	Seyyid Yahya zaviyesi	Amasya / Lâdik kazası / nefsi Lâdik
278.	Sinan Bey / Başçiftlik zaviyesi	Tokat / Niksar / -der karye-i Başçiftlik
279.	Sinkuriyye zaviyesi	Tokat / Niksar / -der nefsi-i Niksar / -der nezd-i Cami Cedid
280.	Sofu Baba zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Koylu Hisar / Sofu Baba köyü
281.	Sultan Eymirci namı diğer Osman Paşa / Emirci Sultan zaviyesi	Sivas / -der Hüseyin-abad / Sultan Eymirci namı diğer Osman Paşa köyü
282.	Sultan İbrahim Hacı zaviyesi	Sivas / Budaközü / Çadır Arduç köyü
283.	Sultan Mahmud Garni (Gaznevi) zaviyesi	Tokat / Komanat / nefsi-i Komanat köyü
284.	Şahkulu Abdal zaviyesi	Canik / İskefsir nahiyesi
285.	Şahkulu zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Koyul Hisar kalesi dibi
286.	Şeyh Abdal zaviyesi	Tokat / Kazabad
287.	Şeyh Abdullah zaviyesi	Canik / Şeyh Abdullah köyü
288.	Şeyh Abdurrahman hankahı	Tokat / -der nefsi-i Tokat
289.	Şeyh Adil zaviyesi	Sivas / nefsi-i Sivas
290.	Şeyh Ahmed zaviyesi	Canik / Alaçam /-der karye-i Göçkün
291.	Şeyh Ahyar zaviyesi	Amasya / Simre-i Lâdik / Çakır Alanı Köyü
292.	Şeyh Alan zaviyesi	Amasya / Koca Kayası / Alan Şeyh köyü
293.	Şeyh Ali Paşa zaviyesi	Canik / Bafra / Uğru Büzük köyü
294.	Şeyh Ali veled-i Şeyh İnce zaviyesi	Canik / Bafra k.
295.	Şeyh Ali zaviyesi	Tokat / -der nefsi-i Tokat
296.	Şeyh Ali zaviyesi	Çorum / İskilib / Şeyh Ali köyü
297.	Şeyh Âşık zaviyesi	Çorum/ Divan-ı Emlak /-der karye-i Erücek
298.	Şeyh Aydın / Şeyh Abidin zaviyesi	Tokat / Karahisar-ı Behramşah
299.	Şeyh Aydın zaviyesi	Canik / Kavak / Ahurlu köyü
300.	Şeyh Aydın zaviyesi	Amasya / Gedegra / Ada Depe köyü
301.	Şeyh Aziz ez-kıbel-i Altuntaş zaviyesi	Amasya / Gedegra / Simre-i Taşan / Şeyh Aziz mezarası
302.	Şeyh Bahadır zaviyesi	Tokat / Zile / Halka-i Has /-der karye-i Dere Şancı
303.	Şeyh Bahşayış bin Seydi Gazi zaviyesi	Tokat / Zile / İhsu tabi Kızıl-künbed
304.	Şeyh Bali zaviyesi	Canik / Bafra
305.	Şeyh Bayezid zaviyesi	Amasya / Simre-i Lâdik / Şeyh Bayezid köyü
306.	Şeyh Bayezid zaviyesi	Amasya / Gedegra /Simre-i Taşan/Kavacık köyü
307.	Şeyh Bayezid zaviyesi	Amasya / Yavaş / Efte köyü
308.	Şeyh Bayezid zaviyesi	Çorum / Emlak Divanı / Misin Dola köyü
309.	Şeyh Bayram zaviyesi	Tokat / Zile / Meşhedabad /-der karye-i Çiftlik
310.	Şeyh Burunduruk zaviyesi	Tokat / Kazabad / Eyrek Emir Köyü
311.	Şeyh Cuği zaviyesi	Amasya / -der kurb-ı Amasya
312.	Şeyh Çilledar zaviyesi	Canik / Terme / Manastır köyü
313.	Şeyh Çoban zaviyesi	Sivas / -der nefsi-i Sivas / Şeyh Çoban Mahallesi
314.	Şeyh Dede zaviyesi	Tokat /Zile / Ernebadı köyü tabi Yeni Müslüman nahiyesi
315.	Şeyh Deniz zaviyesi	Çorum / Karahisar-ı Demürlü / Şeyh Deniz Karyesi

316.	Şeyh Erzurum zaviyesi	Sivas / -der nefsi-i Sivas
317.	Şeyh Esalis zaviyesi	Tokat / Kazabad / -der kurb-ı karye-i Tavukçu
318.	Şeyh Evren zaviyesi	Canik Sancağı / Bafra /Şeyh Evren karyesi
319.	Şeyh Eylülük zaviyesi	Tokat/ Zile / Meşhedabad /-der karye-i Kavacık
320.	Şeyh Gazi zaviyesi ve hankahı	Tokat / -der nefsi-i Tokat / -der mahalle-i Hızırlık civar-ı Cısr-ı Kebir
321.	Şeyh Habil zaviyesi	Canik / Terme kazası
322.	Şeyh Hacı zaviyesi	Amasya / Gedegra kazası
323.	Şeyh Halil zaviyesi	Tokat / Kilmigad / Şeyh Halil karyesi
324.	Şeyh Halil zaviyesi	Canik / Arım / Satılmış-ı Mezid Bey / Erken köyü
325.	Şeyh Harirken zaviyesi	Sivas / Mecid-özü / Ahmed Oğlanı Köyü
326.	Şeyh Hasan Abdal zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Koyul Hisar / Alima köyü
327.	Şeyh Hasan Bey zaviyesi	Sivas / nefsi-i Sivas
328.	Şeyh Hayran zaviyesi	Amasya / Gedegra / Semre mezrası
329.	Şeyh Hızır zaviyesi	Canik / Bafra / Kolay köyü
330.	Şeyh Hüseyin (Kertam) zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Şıryan nahiyesi / Kertam köyü
331.	Şeyh İbrahim / Seyyid İbrahim zaviyesi	Tokat / Sonisa / -der Revak
332.	Şeyh İbrahim zaviyesi	Canik / Arım / Bey Kilise köyü
333.	Şeyh İdris zaviyesi	Canik / Bayramlı /Bozat / Şeyh İdrisli köyü
334.	Şeyh İlyas zaviyesi	Amasya / Gedegra / Simre-i Taşan n. / Elmalu mezrası
335.	Şeyh İshak zaviyesi	Canik / Samsun / Meğde köyü
336.	Şeyh Kırık zaviyesi	Amasya / Şeyh Kırık Mahallesi
337.	Şeyh Kulu zaviyesi	Tokat / -der nefsi-i Zile
338.	Şeyh Kutluca zaviyesi	Sivas / Mecid-özü / Bayatlar köyü
339.	Şeyh Mahmud zaviyesi	Tokat / Sonisa / Taşabad / Şeyhli Karyesi
340.	Şeyh Mahmud zaviyesi	Tokat / Kazabad / -der karye-i Erkilet
341.	Şeyh Mahmud zaviyesi	Tokat / Turhal / -der Dazya karyesi
342.	Şeyh Mahmud zaviyesi	Tokat / Turhal / -der Çubuk köyü
343.	Şeyh Merzuban zaviyesi	Sivas / Şeyh Merzuban köyü
344.	Şeyh Mezid ve Şeyh Kulağuz zaviyesi	Çorum / Karahisar-ı Demürlü / Birce Pınar köyü
345.	Şeyh Mihman zaviyesi	Tokat / Sonisa / nefsi-i Sonisa
346.	Şeyh Misafir zaviyesi	Tokat / Sonisa / Evri Köyü
347.	Şeyh Miskince zaviyesi	Canik / Bafra K./ Bazarlı / Şeyh Miskince mezrası
348.	Şeyh Murad zaviyesi	Tokat / Niksar/ -der karye-i Kulağuz
349.	Şeyh Murad zaviyesi	Canik / Bayramlı k./ Bedirli n. / Kaya Dibi köyü
350.	Şeyh Musa zaviyesi	Çorum / nefsi-i İskilib /Mahalle-i Zaviye-i Şeyh Musa
351.	Şeyh Mustafa veled-i Kasım zaviyesi	Tokat / Sonisa / Taşabad / Beralos köyü
352.	Şeyh Mustafa veled-i Mehmed zaviyesi	Tokat / Sonisa / Taşabad / Bigani köyü
353.	Şeyh Mustafa zaviyesi	Canik / Terme / Belhan köyü
354.	Şeyh Mustafa zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Kırık n./ Depealanı köyü
355.	Şeyh Nureddin zaviyesi	Tokat / Sonisa kazası (?)
356.	Şeyh Nusret zaviyesi	Tokat / Zile /-der karye-i Aksaray
357.	Şeyh Osman zaviyesi	Amasya / Geldiklan-abad nahiyesi (?)
358.	Şeyh Osman zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Şıryan nahiyesi / Hozman köyü
359.	Şeyh Ömer zaviyesi	Tokat / Kilmigad / Karalar Köyü
360.	Şeyh Polad zaviyesi	Sivas / Mecid-özü/ Sırçalı köyü
361.	Şeyh Polad zaviyesi	Tokat / Niksar / -der karye-i Halidi

362.	Şeyh Salih zaviyesi	Amasya / Gedegra / Tımarcık köyü
363.	Şeyh Salsal zaviyesi	Tokat / Zile / Meşhedabad /-der karye-i Boldacı
364.	Şeyh Saltuk zaviyesi	Canik / Satılmış-ı Mezid Bey / Çokdeğirmen köyü
365.	Şeyh Savcı zaviyesi	Amasya / Simre-i Lâdik/ Şeyh Savcı köyü
366.	Şeyh Savcı zaviyesi	Canik / Arım / Taş Demür köyü
367.	Şeyh Sebil zaviyesi	Amasya / Geldiklan-abad / Şeyh Sebil mezarası
368.	Şeyh Selim zaviyesi	Amasya / Koca Kayası / Yenice köyü
369.	Şeyh Sevindik zaviyesi	Amasya / Gedegra / Koğalu köyü
370.	Şeyh Sinan zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / nefis-i Kigoniye
371.	Şeyh Sofi zaviyesi	Amasya / Argoma / Sofi mezarası
372.	Şeyh Sultan Şah zaviyesi	Amasya / Gedegra /Urum Viranı
373.	Şeyh Süleyman zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Avutmuş Köyü
374.	Şeyh Şadi zaviyesi	Amasya / Yavaş / Şeyh Sadi köyü
375.	Şeyh Şehabeddin zaviyesi	Tokat / -der nefis-i Turhal
376.	Şeyh Şerefüddin zaviyesi	Tokat / Sonisa / -der Sonisa
377.	Şeyh Tayfur zaviyesi	Tokat / Kazabad / Kara Evlü Köyü
378.	Şeyh Tonbak zaviyesi	Canik / Bafra / Baza-ı Güründür / Hüseyinlü köyü
379.	Şeyh Turak ez-kibel-i Yörgüç Paşa zaviyesi	Amasya / Gedegra /Simre-i Taşan nahiyesi (?)
380.	Şeyh Turmuş zaviyesi	Canik / Samsun / Akça Kâfir köyü (?)
381.	Şeyh Tursun	Canik / Bafra
382.	Şeyh Tuti zaviyesi	Canik / Kavak kazası / Virancık köyü
383.	Şeyh Ulaş zaviyesi	Canik / Emlak / Şeyh Ulaş köyü
384.	Şeyh Ümmet zaviyesi	Amasya /Gedegra / Zaviye-i Şeyh Ümmet köyü
385.	Şeyh Vakkas zaviyesi	Tokat / Sonisa / Taşabad / Şeyhlü Karyesi
386.	Şeyh veled-i Mustafa zaviyesi	Tokat / Sonisa / Felenbel / Gevri köyü
387.	Şeyh Veliyyüddin zaviyesi	Çorum/ -der nefis-i Çorum
388.	Şeyh Yakub zaviyesi	Tokat / Zile / Üçtaş / -der karye-i Tomi
389.	Şeyh Yakub zaviyesi	Tokat / Niksar / Motuy köyü
390.	Şeyh Yakub zaviyesi	Amasya / Gedegra kazası / Yetim Viranı Köyü
391.	Şeyh Yaramış zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Suşehri /Ağca Köy karyesi
392.	Şeyh Yusuf zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Emlak / Kara Ağaç köyü
393.	Taceddin Bey zaviyesi	Canik / Arım kazası
394.	Taşgun Abdal zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Sis Orta / Ahi Tayi
395.	Tatlucuk zaviyesi	Sivas / -der kaza-i Sivas / Tatlucuk köyü
396.	Tazegi hankahı	Tokat / Turhal (?)
397.	Teslim Abdal zaviyesi	Sivas / Mecid-özü / Uşacıklar (Teslim) köyü
398.	Tokat Mevlevihanesi (hankah ve zaviye)	Tokat / nefis-i Tokat / Mevlevihane mahallesi
399.	Tokmak zaviyesi	Sivas /-der nefis-i Sivas / Tokmak mahallesi
400.	Tuğrayi hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
401.	Tur Melik Paşa zaviyesi	Amasya / Gedegra / Şeyhler mezarası
402.	Turgay hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
403.	Turgud Şah Hatun zaviyesi	Tokat / -der Mahalle-i Yaş Meydan
404.	Turvende zaviyesi	Amasya / Argoma / Yuvala köyü (?)
405.	Üryan Abdal / Urban Abdal zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Gevezid / -der Ahurcuk karyesi
406.	Üryan Dede zaviyesi	Canik / Bafra
407.	Vecid hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
408.	Veledan-ı Şeyh Mezid zaviyesi	Amasya / Gedegra / Koğalu köyü

409.	Veled-i Çıkırıkçı hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat
410.	Veli Şeyh zaviyesi	Tokat / Zile / Karahisar-ı Behramşah / -der karye-i İncü Alanı
411.	Vezir zaviye ve hankahı	Tokat/ -der Tokat
412.	Yahya Paşa zaviyesi	Tokat / Zile / -der karye-i Hırka-i Büzürk tabi Hüseyin-abad
413.	Yahya Paşa zaviyesi	Amasya / Simre-i Lâdik / Girem Köyü
414.	Yakaviran zaviyesi	Sivas / -der kaza-i Sivas / Yakaviran köyü
415.	Yakub Paşa (Çilehane) zaviyesi	Amasya / -der Amasya
416.	Yalnız Şeyh zaviyesi	Tokat / Zile / Halka-i Has / -der Üçağaç
417.	Yave (Şeyhler) Köyündeki zaviye (?)	Tokat / Kafimi / Yave nam-ı diğer Şeyhler köyü
418.	Yol Beyi/Ber-yol zaviyesi	Karahisar-ı Şarki / Akşehir-abad / Yol Beyi Karyesi
419.	Yumaklı Köyündeki zaviye	Amasya /Lâdik kazası /Yumaklı köyü
420.	Zaim hankahı	Tokat / -der nefis-i Tokat / Zaim mahallesi
421.	Zekeriya zaviyesi	Tokat / Turhal / Pemkür Köyü (?)
422.	Zekeriya Bey zaviyesi	Amasya / Zeytun / Azebler Köyü (?)
423.	Zeynuddin veled-i Murad Bey zaviyesi	Amasya / Koca Kayası kazası (?)
424.	Ziyaret-i Demür / Demür Ziyareti zaviyesi	Çorum / Karahisar-ı Demürlü / Demür Ziyareti Köyü
425.	Ziyaüddin zaviyesi	Tokat / Artuk-abad (?)

Ek 2: Eyalet-i Rum'da Tahrir Defterlerine Göre Zaviyelerin Gelir Kalemleri ve Bulunduğu Yerler (15. ve 16. Yüzyıl)²⁷³³

TOKAT SANCAĞI				
	ZAVİYELER	MALİKÂNE	DİVANI	İKİ BAŞTAN
1.	Ağca Hoca/ Ağca Koca	Tezekçi köyü (t. m.)		Zaimüddin köyü ve 5 zemin yer
2.	Ahi Evran	Bedir Kal'a, Kulaca k. (n. m.), Yağmur, Gederik, Haris, Efke, İsbolos, İzvisti, Ermit k. (t. m.), Yahya Bey ç. (t. m.),		Bir çift çiftlik, bağ ve bahçe (5 kata'), fırın-ı habbaz, dükkânlar, kira gelirleri.
3.	Dere Kınık Köyü Zaviyesi			Dere Kınık köyünde iki çift çiftlik
4.	Ahi Muhyiddin / Ahi Yar Ali Çelebi	Kışla k. (n. m.), Zekicik, Sideni ve Kayacık Salur k. (t. m.), Çanakçı ve Sutas m. (t. m.), bahçe		
5.	Ali Ağa	Lodos köyü (n. m.)		
6.	Doğanluoğlu Hayran Zaviyesi	Sincanlı mezarası ve bir zemin (t. m.),		
7.	Enbiya Ali	Kızılca Melik mezarası (t. m.)		Karahisar-ı behramşah'ta iki çift çiftlik ve değirmen
8.	Hacı Lülü ya da Lülü Ağa	Dazyaya, Ak Kerbarsaray, Karaltan, Arslan Doğmuş k. (t. m.)		Dazyaya köyünde bir çiftlik.
9.	Kara Bıyık	Kesrin Hisarı köyü (t. m.)		
10.	Lütfullah veled-i Şeyh Mahmud			Kilmigad'a tabi Çona köyü ile Zaimüddin köyünde bir zemin.
11.	Ömer Zinde	Mamı k. (t. m.), Komanat'ta bir zemin		
12.	Seydi Ali Şir / Şeyh Ali Şir	Oluğu Uzun, Muhlis k. (t. m.), bir çift çiftlik		Kuldan mezarası
13.	Şeyh Aydın	Kara Viran, Dikmenler, Kara Pınar, Kalun Harman, Künbed Viranı m. (t. m.)		Mesture Bey mezarası
14.	Şeyh Gazi	Fakihler k. (t. m.), Kürtler, Yenice, k. (n. m.), Bahaddin m. (t. m.), Hızıroğlanı k. (iki çiftlik yer miktarı),		Tokat'ta dükkânlar, Sivas'ta bir kıta' zemin
15.	Şeyh Ali	-	-	-
16.	Şeyh Halil			Şeyh Halil, Çoban Saray, Yağmurcuk, Ağumi, Evri Bağ köyleri ile Kürtler Viranı ve Harman Viranı mezaraları
17.	Karye-i Çöte zaviyesi			Çöte köyünde "çiftlik-i zaviye"

²⁷³³ Tabloda kullanılan kısaltmalar:

k. : karye (köy)

m.: mezra'

ç. : çiftlik

n. m.: nisf-ı malikâne

t. m.: tamamı malikâne

t. d. : tamamı divani

18.	Şeyh Ömer / 'Ömer			Karalar köyü ve köye bağlı iki çift çiftlik
19.	Ahmed Dede zaviye ve tekyesi			Gedegra kazasına tabi Halil Baba, Köklü Alan, Koz Oluğu köyleri
20.	Hoca Selameti	-	-	-
21.	Ahi Paşa zaviye ve hankahı (Fethabad Hankahı)	-Kazabad'a tabi Boz Beyi, Kesre, Ulu Oba, Bostan Obası, Boğaz Kesen, Ahurcuk köyleri (t. m.) -Artuk-abad'a tabi Avara, Musacuk, Horun, Kunduzlu, Kuşçu, Özen Diğın, İğdir, Altuntaş köyleri ve Kâgir mezarası (t. m)		Mustafa Hamamı, İcare-i Zeminha-i Müteferrika
22.	Ahi Hacı Ahmed	-Zile'ye tabi Kırlar köyü (t. m.) -Artuk-abad'a tabi Yağmur köyü (t. m.) -Venk nahiyesine tabi İzvisti köyü (t. m.)		
23.	Ahi Tayi ya da Ahi Kamil	-Sivas'a tabi Arab viranı köyü ile Güğercinlik mezarası (t. m.) -Komanat'ta Şeyh Ali ve Kargucak mezarları (t. m.)		Tokat merkezde dükkânlar, fırın, bağ ve bahçeler ile kira gelirleri
24.	Ahi Yusuf Perende	-Nefs-i Turhal (rub'ı malikâne), Turhal'da çiftlik, Turhal'a tabi Ahurcuk, Samrı, Çilehane k. (t. m.), Lodos k. (n. m.), -Kazabad'a tabi Döğerk. (n. m.), Mandıraz (rub'ı malikâne) ve Gönen Bükü m. (t. m.), -Argoma'ya tabi Kavaklu (n. m.), -Yavaş nahiyesine tabi Saru Kasun köyü (t. m.), -Bozok'ta Hacılar mezarası (t. m.)		
25.	Vezir zaviyesi ve hankahı	-Artuk-abad'a tabi Böğed Saray, Ahin, Arin, Demeni köyleri ile Hüdada köyüne tabi Boğaz Kesen mezarası (t. m.),		Tokat'ta hankah yakınında bulunan bahçeler, dükkân kiralari ve helvalı adlı zemin
26.	Pir Havend / Çöreği Büyük	-Komanat nahiyesine tabi Şeyh köyü ve Bozeye Armut ile Siroz mezarları (t. m.) -Kafimi nahiyesine tabi Kırık ve Kevahlı köyü (t. m.), -Niksar'a tabi Gözekse köyü (t. m.)		
27.	Doğan Eymirci/Emirci	-Artuk-abad'da Silis Özü nahiyesine tabi Ak Sekü mezarası (t. m.)	Zile'de Çeltek köyü divani hissesi ile ona tabi Çakır Çayı ve Kobaç mezarları ve 2 çiftlik	
28.	Haydarhane (Tokat)	-Yeni Müslüman Nahiyesine tabi Çeltik köyü (t. m.)		Tokat merkezde Kara Bayezid, Ak Yer ve Harem Yeri adlı zeminler
29.	Kalenderhane (Zile)			Zile Kalenderhanesi 5 kıta bağ ile 3 hane tasarruf etmektedir.
30.	Aceb Şir Hankah ve Zaviyesi	Arslan Danişmend mezarasının (rub' malikâne)'ü ve Müşerref mezarası(t. m.)		2 zemin, 5 bab dükkân, 5 kıta bahçe
31.	Helva'i / Helvayı	Zile'de 7 kıta yerin malikânesi (t. m.)		Zile'de 11 bab dükkân, bir zemin,
32.	Şeyh Kulu	Özi-kavağı'na tabi Kadı Şehri köyü (n. m.)		Zile'de 2 çiftlik, bağ ve bostan,
33.	Ömer Çelebi			Zile'de 2 bab dükkân, 1 hane, 2 çiftlik, 2 zemin, 1 bağ, 1 değirmen
34.	Hacı Halil	Zile'de birkaç ceviz ağacı, 5 pare yerin behresi, 12 pare bağ ile 11 pare yerin (t. m.)		
35.	Kameri Hatun Hankahı	Akdağ nahiyesine tabi Kışlacık köyü (n. m.)		
36.	Edhem Çelebi Zaviyesi	-Zile merkezde 1 çiftlik(t. m.) ile Zile'ye tabi Furuncuk köyü (t. m.)		Zile merkezde 2 çiftlik, 1 hamam, 1 değirmen

		m.), Hacılar k. (t. m.), Malani k. (t. m.), -Kazabad'a tabi Geldiklan köyü (t. m.), -Yeni Müslüman'a tabi Beyler Kayı k. (n. m.), -Mecid-özü'ne tabi Deveci k. (1/5), -Kızıl-künbed nahiyesine tabi Ayvalı k. (n. m.), -Meşhedabad'a tabi Kırlar mezarası (t. m.)		
37.	Hoca Kayser			Zile'de 4 kıta bağın icaresi ve 1 kıta yer, Tokat'ta 2 ev ve 1 bağın icaresi
38.	Aye Sultan	Ladıcık köyüne tabi Eriklik mezarası (t. m.)		
39.	Veli Şeyh			Karahisar-ı Behramşah'a tabi İncü Alanı mezarası
40.	Hamza Bey	-Tokat'a tabi Izgar ve Beray köyü (t. m.) ve Kalecik köyü (n. m.), -Artuk-abad'a tabi Alparçin köyü (5/8), -Kazabad'a tabi Camushane köyü (2/8), Küsmür köyü (n. m.), -Amasya'da Argoma nahiyesine tabi Mendeksi köyü (t. m.),		Tokat'ta 3 zamin ve 2 dekakin, Kazabad'a tabi Herik köyünde bir zamin
41.	Şeyh Bahadır			Halka-i Has nahiyesine tabi Dere Şancı Köyü, 2 çiftlik, 1 değirmen
42.	Yalnız Şeyh / Yalnız Şeyh			Çiftlik-i Zaviye tabi Uçağaç köyü
43.	Şeyh Dede			Yeni Müslüman nahiyesine tabi Ernebadi köyünde 2 zaviye çiftliği
44.	Şeyh Salsal			Meşhedabad'a tabi Buldacı köyü ve 2 çift çiftlik ile 2 değirmen
45.	Şeyh Bayram	Meşhedabad'a tabi Çiftlik köyü (n. m.)		
46.	Kadı Şehri Mevlevihanesi			Kadı Şehri köyüne tabi bir çiftlik ve bir değirmen
47.	Hüseyin Bey veled-i Baydık	Hüseyin-abad'a tabi Yeni Yapar köyü (t. m.)		
48.	Yahya Paşa	Hırka-i Büzürk köyü ve Söğüdü mezrası (t. m.) ile bir değirmen		
49.	Şeyh Bahşayış bin Seydi Gazi	Kızıl-künbed'e tabi Iısu köyü malikânesi (1/5) ve Alan köyünün malikânesi (1/3)		Iısu köyüne tabi Çörek mezarasının öşrü ile bir bağ ve değirmen
50.	Hoca Münir / Münir Seyyid Şerefeddin	-Kazabad'a tabi Ezine Pazarı (t. m.), Alicik (t. m.), Tamu Obası (t. m.) köyleri, Artuk-abad'a tabi Finize (t. m.), Beğtimur (t. m.), Depecik (n. m.) köyleri, -Yıldız nahiyesinde Yusuf Oğlanı köyüne tabi Giren ve İne Devle mezarları (n. m.)		Dükkânlar ve kira gelirleri
51.	Hoca Ruzbe / Melik Ruzbe	Şeyh Köy'e tabi Hüsam Değirmeni mezarası (t. m.)		3 Zemin, 2 bahçe ve kira gelirleri, 3 bab değirmen
52.	Gök Deniz Abdal	Komanat nahiyesine tabi Ahmed Alanı köyü (t. m.)		
53.	Lahoriye	Kazabad'a tabi Ahur köyünde bulunan Kıros mezarası (t. m.)		Tokat'ta 2 dükkân, 1 bağ ve 1 zemin
54.	Bulgunciye			Tokat'ta bağ ve bostan
55.	Hoca Ali	-Kazabad'a tabi Vavri k. (n. m.), -Artuk-abad'a tabi Tahtabad k. (n. m.) ve Hasan k. (t. m.), -Meşhedabad'a tabi Ali Arab k. (t. m.), -Amasya'da Bayındır k. (t. m.), -Argoma'ya tabi Saray Özü k. (n. m.), -Yavaş'a tabi Karalar ve Halifelü köylerinin (t. m.)		Tokat'ta dükkân kiralari, Artuk-abad'a tabi Tuma Bulak mezarası,
56.	Turgud Şah Hatun			Tokat'ta zemin vb. kira geliri

57.	Misafir Bey	Kazabad'a tabi Zagar köyünde Eksivar mezarası ile 2 kıta zeminin (t. m.)		3 kıta bahçe kirası
58.	Hoca Sünbül	-Yeni Müslüman Nahiyesi'ne tabi Hisarcık mezarası (t. m.) -Kazabad'da bulunan Ataniye/Eraniye mezarası (t. m.), -Yıldız Nahiyesi'ne tabi Hergele köyü (t. m.), -Meşhedabad'da Erdoğan mezarası (t. m.), -Kuştaş Nahiyesi'ne tabi Mahmud köyü (t. m.) ile Çukurbağı da denilen Çardıvar bahçesinin geliri		
59.	Halef Hankahı ve Zaviyesi	Venk Nahiyesine tabi Gedegaz ve Sırçalı köyleri (t. m.) -Kazabad'a tabi Hüdaded köyü (t. m.)		Tokat merkezde Balcı Bağı ve Kara Kaya adıyla 2 kıta zemin
60.	Hızırlık Tekyesi			Tokat'ta 6 dükkân, 2 pare bağ, 1 kıta' zemin ile 1 değirmen
61.	Şeyh Eylük			Kavacık köyü ve hududu dahilinde bulunan 4 çiftlik
62.	Ahi Receb	-Kazabad'a tabi Kumarı mezarasının malikânesi ve mezrada bulunan bir çift çiftlik, Kavak köyüne tabi 10 müdlük yer olan çiftliğin (t. m.) -Amasya Sancağında Yavaş nahiyesine tabi Alicik köyü (n. m.)		
63.	Akbel Bey	-Tokat'ta Kazabad'a tabi Ahur köyü (t. m.) -Çorum'da Osmancık'a tabi Ulu Bük köyü (n. m.) yarısı ile köyde bulunan 2 çift zaviye çiftliği		Tokat merkezde bulunan dükkânlar ve bağlardan alınan kira gelirleri ile Ahur köyünde bulunan çiftlik
64.	Şeyh Şehabeddin	Turhal'da Koylu Oğlanı mezarası (n. m.)		Turhal'da bir çift zaviye çiftliği ile Kazabad'a tabi Taşlu Öyük köyünde 3 müdlük zemin
65.	Pir Ahmed Dede bin Ahi Ali	Turhal'da 7 müdlük yer olan zaviye çiftliği		
66.	Pir Ahmed Bey bin Ahmed Bey	-Sivas'a tabi Kızılca Viran, Yıva, İkra, Erikli Geçüdi, Ağgi, Baş Büyük köylerinin ve Aziz köyüne tabi Süvari mezarası (t. m.), Zülün, Öyük, Yenice İstanos köylerinin malikânesinin ½, Göbedun köyünün ¾, Bedel ve Oğlakçı köyünün ¼ malikâne hisseleri ve Sivas merkezde 4 zemin ile -Kafirî nahiyesine tabi Ağıl-ı Pir Hasan, Ceğcek köylerinin (t. m.), Daduhta köyünün malikânesinin ¾ malikâne hissesi ile Komanat nahiyesine tabi bir çiftlik,		
67.	Ahmed-i Hane	Tokat'ta Kazabad'a tabi Güğercinlik mezarası (n. m.)		
68.	Fatma Hatun binti Mehmed Paşa Yıldızı	Yıldız nahiyesine tabi Yemliha köyü (n. m.)		
69.	Ahi Mahmud		Fakihler köyü(?)	Karaltan köyünde bir çift çiftlik
70.	Seydi Ali Şir/Şeyh Ali Şir	Oluğu Uzun, Muhlis köyleri ile Kuldun mezarası (t. m.)		Çiftlik-i zaviye
71.	Sultan Mahmud Garni (Gaznevi)			Nefs-i Komanat'ta bir çift çiftlik
72.	Şeyh Mahmud-Çubuk-Turhal			Çubuk köyünde bir çift çiftlik
73.	Şeyh Mahmud-Erkilet-Kazabad			Erkilet köyünde bir çift çiftlik
74.	Derviş İlyas			Çavuldur köyünde bir çift çiftlik-i zaviye
75.	Bum Dede Hankahı	-	-	-
76.	Tuğrayı Hankahı	-	-	-
77.	Veled-i Çıkrıkçı Hankahı	-	-	-

78.	Şeyh Abdurrahman Hankahı	-	-	-
79.	Hacı Abdurrahman Hankahı	Venk nahiyesine tabi Sırçalı köyü (t. m.)		
80.	Ahi İdris Hankahı	-	-	-
81.	Darüşşifa Hankahı	-	-	-
82.	Küçük Hankahı	-	-	-
83.	Vecid Hankahı	-	-	-
84.	Turgay Hankahı	-	-	-
85.	Zaim Hankahı			Tokat'ta bahçe ve dükkân
86.	Ali Sipah Hankahı	-	-	-
87.	Alemdar ya da Mescid-i Alemdar			Tokat merkezde 7 bahçe ve 2 hane kirası
88.	İvaz Dede	-	-	-
89.	Mahmud Çelebi bin Cemal	Kazabad'a tabi Zavrak köyü (t. m.)		Mahmud Çelebi tasarrufunda 2 müdlük bir yer
90.	Cemal Yahya			Tokat merkezde çeşitli bahçeler, bostan, mezra ile debbağlar ve pamukçular çarşısında bulunan dükkânlardan alınan kiralar
91.	Şeyh Yakub-Zile	Üçtaş nahiyesine tabi Bayat mezarının ¼ malikâne hissesi		Üçtaş nahiyesine tabi Tomi mezarı iki baştan zaviyeye vakfedilmiştir.
92.	Hoca Seyfeddin/Melik Seyfeddin	Artuk-abad'a tabi Karkın, Arab, Karaca Viran köyleri (t. m.) ile Mihmad Bey, Mado, Divani mezarları (n. m.) ve Koylar, Kızılca, Olkaman, Keçi Köy mezarları (t. m.)		
93.	Tokat Mevlevihanesi	Artuk-abad'a tabi Kızılca köyünün malikânesinin 6 hisseden 1 hissesi		
94.	Hacı İvaz Paşa	-Kazabad'a tabi Bayındır, İlkçı, Aybaba, Çavuldur, Bey Obası, Buğra, Serik, Gürcü k. (t. m.), Taşlu Öyük, Kürtler, Yenice, Oba, Çeri Obası k. (n. m.), Çay k. ¼, Çayır Obası k. ¾, Camus-hane k. 5/8, hisseleri ile -Artuk-abad'a tabi Behram k. (t. m.) ve -Sonisa'ya tabi Yoğun Pelit k. (t. m.), -Zile'ye tabi Hasan Köy (t. m.)		Kazabad'a tabi Kemal Bey çiftliğinde bir bağ ve Turhal'da Pemkür köyünde Bahçe-i Asıl zemini, Tokat'ta dükkânlar
95.	Tazegi Hankahı	Turhal'a tabi Arab Viranı ve Arab Viranı Diğer köyleri(rub'malikânesi)		
96.	Şeyh Burunduruk			Eyrek Emir köyünde bir çift çiftlik-i zaviye
97.	Şeyh Tayfur			Kara Evlü köyünde bir çift çiftlik-i zaviye
98.	Engürün			Engürün köyünde bir çift çiftlik-i zaviye
99.	Seydi Ömer / Malum Seydi	Artuk-abad'a tabi Balık Hisar köyü (n. m.)		Artuk-abad'a tabi Seydi Ömer, Alayundlu, Sapakol köyleri ile Seydi Ömer köyünde 2 çift çiftlik-i zaviye
100.	Şeyh Nusret	-Zile'ye tabi Bağdad Hisarı, Manahos, Savcı, Bilciş, Kara Öyük k. (t. m.), -Galdiklanabad'a tabi Şeyhler k. (t. m.), Bağlağı k. (n. m.), -Meşhedabad'a tabi İsa k. (t. m.), -Acacı'ya tabi Oltan, Acıpınar k. (t. m.)		Zile'ye tabi Aksaray köyü ile Kara Gazi ve Çomruk mezarları
101.	Bektut Hankahı ve Zaviyesi	Artuk-abad'a tabi Kızılca köyü (t. m.), Kızılca köyüne tabi Sivri Kilise Divanı ve Tosuncuk Divanı? mezarlarının (n. m.)		Cisr-i Kebir yakınında bir değirmen, çarşıda bulunan dükkân kiraları ve Cefa Köy 'de bir zemin
102.	Veled-i Kaylu	Venk, Yıldız, Kazabad, Meşhedabad, Turhal ve Artuk-abad'a		Tokat merkezden 7 kıta zemin, 8 bab dükkân, 7 kıta bağ

		tabi çok sayıda köy ve mezranın malikânesinin tamamı ya da bir kısmı ²⁷³⁴		ve bahçe, 2 bab han ile hamam
103.	Pervane Zaviye ve Medresesi	Kazabad'a tabi Endiz köyü (n. m.)		
104.	Ahi Tursan	Zile'ye tabi Kuşunlu ve Kırırlar köyleri (t. m.), Silis Özü'ne tabi Yenice köyü (t. m.), Meşhedabad'a tabi Kulaca köyü (n. m.)		
105.	Zekeriya	Turhal'a tabi Pemkür köyü (sülüs malikâne)		
106.	Şeyh Esalis			Kazabad'a tabi Tavukçu köyü yakınlarında bir çift çiftlik
107.	Ziyüddin	Artuk-abad'a tabi Salur köyü (t. m.)		
108.	Derviş Mehmed	Kilmigad'a tabi Küçük Saru Kaya mezrası/köyünün malikânesinin tamamı		
109.	Şeyh Şerefüddin	Sonisa'ya tabi Çamurcuk köyünün (t. m.), Felenbel nahiyesine tabi Çanakçı köyünün (t. m.) ile Fındıklar mezrasının ¼ malikânesi		Sonisa'da çiftlik, hamam ve dinkhane
110.	Şeyh Misafir			Evri köyünde bir öküzlük yer
111.	Hacı Bayram	Niksara'a tabi Ladicak köyü (n. m.)		
112.	Kalenderhane (Niksar)	Niksara'a tabi Sulu Göl ve Çaruk Bağı mezralarının (sülüs malikânesi), Taş Köprü kenarında bulunan zemin ile Hacı İvaz adlı zemin(t. m.),		Niksar'da 2 bağın tamamı ve 8 bağın yarısı ile bir dinkhanenin kirası zaviye vakıflarındadır.
113.	Ahi Pehlivan	-Niksara'a tabi Çir, Kiryon, Sakaryon, Kırtanos köylerinin (t. m.), -Sonisa'ya tabi Avdiraht köyünün ile Milas'a tabi Yavadı köyü (t. m.),		Niksar'da dükkânlar, hamam, zeminler
114.	Ahi Şahin	Niksara'a tabi Ermenhoz köyünün malikânesinin üçte bir hissesi, Kara Şeyh mezrası(t. m.), zeminler, bağ ve bahçeler ile Zünnünabad'a tabi Adsala köyünün malikânesinin üçte bir hissesi		
115.	Şeyh Yakub			Niksara'a tabi Motuy köyünü iki baştan tasarruf etmektedir.
116.	Niksar Mevlevihanesi	Niksar'da 12 bağ ve 5 zeminin malikâne öşürleri		
117.	Niksar Hankahı	Niksara'a tabi Bereyan, Kamer Sinan ve Aliği bağları ile Arazi-i Gündüz ve Savul Anarlığı adlı yerlerin (t. m.), Algur k. (t. m.), kırtanos, Dereke, Tarar k. (n. m.), Giralı k. (sülüs malikâne)		
118.	Karye-i zaviye tabi Niksar			Karye-i Zaviye
119.	Sinan Bey / Başçiftlik	-Niksara'a tabi Başçiftlik, Belgani köyleri (t. m.) ve Kovani, Kara Taş köyleri (16 sehinden 11,5 sehimi), Çamuşdiğin köyü (24 sehinden 5 sehimi) - Koyul Hisar kazasına tabi Balluca köyü (t. m.) -İskefsir'e tabi Süleyman Gökçe, Balluca, Çakraz, İncesu, Hatip köyleri (t. m.), Adrın, Kınalı köyleri (16 sehinden 11 sehimi), Kuyucak, Çengi bakçesi köyleri (1/4 malikânesi) Milas'a tabi Ulu Çakra köyü (t. m.)		Başçiftlik köyünde "çiftlik-i zaviye", Niksar merkezde 1 dinkhane ve 2 değirmen, boyahane kirası
120.	Haneman	Niksara'a tabi Arazi-i Gündüz ve 5 bağ (t. m.),		1 değirmen

²⁷³⁴ Zaviyeden bahsederken ayrıntılı bir tablo oluşturulduğu için burada ekstra tek tek yazılmamıştır.

121.	Burhad Dede	Niksar'a tabi Kagirenus mezarası ve Şeyhlü köyünde bir çiftlik (t. m.)		
122.	Melik Yağcı	Niksar'a tabi Musavel mezarası ve 2 çiftlik yer		
123.	Şeyh Polad		Halidi köyünün divanisi	
124.	Şeyh Murad	Niksar'a tabi Kulağuz köyü (t. m.),		
125.	Nureddin Halife eş-şehir Çilehane	Niksar'a tabi Kekün köyünün (¼ malikâne hissesi)		Değirmen, han, zemin, bağ, 3 baba dükkân ve bazı mutfak eşyaları
126.	Seyyid Nureddin /Zidoy	Sonisa'ya tabi Tacilü, Nureddinlü, Baş Baraklu, Tazı, Alaca Kilise, Derecik Kışlak, Hallac köyleri ve Zidoy mezarası (t. m.)		Zidoy/Zeydevi ve Musalu köyleri iki baştan
127.	Şeyh Nureddin	Sonisa'Arus köyü (t. m.),		
128.	Seyyid İbrahim ya da Şeyh İbrahim	Sonisa'ya tabi Taniba köyü (t. m.),ile Kızıl Çubuk köyünün (malikânesinin 1/3 hissesi)		Zaviye Revak köyünde 1 müd çeltik tohumu ekiminden elde edilen hâsıl ile zaviye çiftliği
129.	Enbiya veled-i Şeyh Nimetullah			Sonisa kazasında Taşabad nahiyesine tabi Taniba köyünde bir çift "çiftlik-i zaviye"
130.	Nahcivan ve Ahi Nahcivan	Niksar'a tabi Fidi, Kara Ağaç, Sarmugat köyleri (t. m.),		Sonisa kazasında Hacı Pazarı zemini ile Fidi köyünde 4'er kıta' zemin
131.	Şeyh Mustafa veled-i Kasım			Taşabad'a tabi Beralos köyünde "bir öküzlük" zemin
132.	Şeyh Mustafa veled-i Mehmed			Taşabad'a tabi Bigani köyünde bir çift çiftlik-i zaviye
133.	Mustafa Bey	Sonisa kazasına tabi Yer Kızdı köyü (t. m.),		

SİVAS SANCAĞI

	ZAVİYELER	MALİKÂNE	DİVANİ	İKİ BAŞDAN
1.	Hacı Abdurrahman	Sivas'a tabi Ganem köyü (t. m.) ve Kahkik ile Karaca Viran köylerinin (n. m.)		Kahkik köyüne tabi Kuşçu Virani Odlu Kaya mezarları, Karaca Viran köyüne tabi Kilisalu, Armudlu Kol, çekil Viranı mezarları ile Dere Viranı, Kafir Viranı, Baş Viran mezarları
2.	Şeyh Merzuban	-Sivas'a tabi Kuyucak köyünün 5 sehim olan malikâne hissesinin 1,5 sehim, Koçhisar'a tabi Salur Diğer köyünün malikânesinin 3 sehimden 1 sehim, Söğütlü Diğer köyünün malikânesinin 5 sehimden 1,5 sehim, Çiftlik-i Kafir Ovacığı köyüne tabi Elmalu Çölek mezarının malikânesinin 5 sehimden 1,5 sehim, Adem Fakih köyünün malikânesinin 5 sehimden 1,5 sehim		Sivas'ta Şeyh Merzuban köyü ile birlikte köye tabi Güllübilür, Sadaka Viranı, Oğlakçı Viranı, Çelik Viranı, Yusuf Viranı, Çölmekçi Viranı, Kırlar, Talhalar, Büyük Viran, Yağbasanlar, Hozgüllükler, Çeltik Viranı, Bayındır Viranı mezarları ile 2 çift zaviye çiftliği ve 2 değirmen
3.	Akbaş	Sivas'a tabi Kozköy ve Dereköy mezarları T. m.)		
4.	Hoca Araste / Saru Şeyh			Sivas merkezde 1 çift çiftlik ile 4 farklı yerden kira geliri ve 5 zemin
5.	Mehmed Abdal	-Koyuluhisar kazasına tabi İlvesi mezarası çiftliği (t. m.) -Akşehir-abad'a tabi Hurdük köyü (t. m.)		
6.	Ahi Mehmed Külahdüz	Sivas'a tabi Sivişdik, Holus, Hosirge, Kavraz-ı Nev, Kavraz-ı		Holus köyündeki tuzla, bir çift çiftlik, 2 kira geliri

		Köhne, İncuğa k. (t. m)		
7.	Teslim Abdal			Mecid-özü'ne tabi Uşacıklar köyü
8.	Çit nam mevzi zaviyesi	Svas'a tabi Ala Kilise köyü (t. m.)		Sivas'ta Evran, Ahi Pınar, Çukur Viran mezarları
9.	Mezar-ı Miyane Sultan			Mecid-özü'ne tabi Karkın köyünde 2 çift zaviye çiftliği
10.	Şeyh Kutluca	Mecid-özü'ne tabi Bayatlar köyü (t. m.)		Mecid-özü'ne tabi Bayatlar köyünde bulunan 2 çift "çiftlik-i zaviye"
11.	İlyas	Sivas'a tabi Dere Köy mezarası (t. m.),		
12.	Şeyh Harirken			Ahmed Oğlanı köyünde bir çift çiftlik-i zaviye
13.	Şeyh Polad	-	-	-
14.	Saltuk			Mecid-özü'ne tabi İlyas köyünde bir çift zaviye çiftliği
15.	Balım Sultan	Mecid-özü'ne tabi Ciminto köyü (t. m.)		Mecid-özü'ne tabi Balım köyü ve 3 çift zaviye çiftliği
16.	Sultan İbrahim Hacı	Budaközü'ne tabi Çadır Arduç köyü (t. m.),		
17.	Derviş Mehmed	-Bozok'a tabi Yassı Pınar mezarası (t. m.), -Sivas'a tabi Mescidli Tablucak-ı Diğer köyü (t. m.),		Budaközü'ne tabi Kalınsaz köyünde 2 kıta yer olan Derviş Mehmed Çiftliği ve 4 kıta değirmen
18.	Şeyh Çoban	-Sivas'a tabi Sittin mezarası (t. m.), -Artuk-abad kazasına tabi Ayazma köyü (t. m.), -Kafimi nahiyesine tabi Zora köyü (t. m.),	Sivas'a tabi Kayabaşı köyünün divanisinin tamamı	Sivas'a tabi Bey Pınarı köyü, Emirhan mezarası, İne Bey Çiftliği ve bir çift zaviye çiftliği
19.	Hutayar	-	-	-
20.	Haki Hankahı	-	-	-
21.	Ahi Mecdüddin	-	-	-
22.	Melik Acem / Muhyiddin Göçbeyi	Sivas'a tabi Koç Hisar köyü (n. m.), Veliyyüddin nam-ı diğer İnce Su köyü (t. m.), Kımık ve Gulam mezarları (t. m.)		Sivas'ta zaviye yakınlarında bir zemin ve zaviye çiftliği
23.	Ali Uryan	Sivas'ta Ali Uryan zaviyesi yakınlarında bulunan bir zemin (t. m.),		Ali Baba zaviyesi yakınlarında bulunan bir zemin ile 8 faklı hane ve zemin-hane kirası
24.	Ahmed Çelebi	Tokat'ta Halka-i Has nahiyesine tabi Yeltan, Ladıcık, Kürtler, Dikme Söğüt, Tapana ve Çiftlik köyleri (n. m.)		Sivas'ta 2 zemin, 1 çift çiftlik, 1 hane ve 3 zemin-hane kirası
25.	Şeyh Erzurum			Sivas'ta bir çift çiftlik, ile 10 zemin ve 4 hanenin kirası
26.	Tokmak	-	-	-
27.	Şeyh Hasan Bey			Sivas'ta 3 zeminin kirası
28.	Ahi Emir Ahmed	Sivas'a tabi Kürtler, Saru Kaya, Ağılık Viranı, Sovuk Çermik, Pağnik, İssı Çermik, Ayas Hatun, Gözenek köyleri (t. m.) ve Fazlun köyü (n. m.), Pirkirik köyü (rub' m.), Çiftlik köyü (sülüs m.) ile Çömlekçi, İlmelik, Mezar-ı Dıraht, Torunuik, Oluklu, Çimhamı, Poravrik, Taşdiğın mezarları (t. m.).		Sivas'ta 4 farklı zemin kirası
29.	Abdulahab Gazi	-Sivas'ta 2 zemin (t. m.) -Özi-kavağı'na tabi Kilise köyü (t. m.), -Artuk-abad'a tabi Kızık köyü (t. m.), -Halka-i Has'a tabi İlyas Oğlanı köyü (t. m.)		Sivas'ta bir çift çiftlik
30.	Özemiş		Sivas'ta Özemiş köyüne tabi İni, Hisarcık nam-ı diğer Yaprak, Sağır Viranı mezarları	Sivas'a tabi Özemiş köyü ve köye tabi Kömürcü Ali ve Eğrek mezarları
31.	Ali Baba	-Sivas'a tabi Hasan Kuşçu, Haküne köyleri ile Karkın, Öyük, Çiğil, Bayat Kulu, Hortu mezarları ile Zora köyüne tabi Akviran,		Sivas'ta Zemin-i Kaya, 1 bab değirmen ile Gerdeklü, Pirenlü, Kızılcıca Kışla, Kuyucak, Kışlak-ı Ağca İniş

		Kınık, Netceköy mezraları (t. m.), -Sivas/Sorgun'da Kayacık Kale köyü (t. m.), - Koyul Hisar kazasında Firuz nahiyesine tabi Korucak köyü (t. m.), -Zile kazasında Kızıl-künbed nahiyesine tabi Eymür köyü ile köye tabi Doymuş mezrası (t. m.) -İskefsir nahiyesine tabi Demürcilü köyü (malikânenin 16 sehinden 11 sehimi) İdrin ve Kördolos köyleri (malikânenin 16 sehinden 1 sehimi), -Tokat'ta Tozanlı nahiyesine tabi Tekriye ve Gibis köyleri (rub' malikâne), -Niksar'a tabi Kekün, Sakaryon, Alan Zünna ve Bışurmi köyleri ve Baş Çiftlik köyüne tabi Kızıl Yaka, Uğrun mezraları (t. m.) ile Kiryon köyü (n. m.), Gireler köyü (sülüs m.), Kovani köyü (malikânenin 16 sehinden 1 sehimi)		tuzlaları
32.	Çeltik	-Sivas'a tabi Çeltik köyü (n. m.)		Çeltik köyüne tabi Kâfır Viranı mezrası
33.	Ahi Carullah / Ahi Ali Çelebi ibn Ahi Carullah	-Sivas'a tabi Çepnicik köyü (t. m.) İkindü, Fılmdon, Perslik, Kızılca Kışla, Bayat, Alayund, Yenice İşhanı köyleri ve İlterek, Gireniz mezrası (hums (5/1) malikâne), 1 kıta zemin (t. m.)		Sivas'ta bir çift çiftlik
34.	Hacı Şahin / Şeyh Şahin	-Sivas'a tabi Kel Hıdık köyü ve 1 kıta zemin (t. m.)		Sivas'a tabi Kel Hıdık köyünde bir çift zaviye çiftliği
35.	Baba Şahin	-Sivas'a tabi Hostendin, Kızılca Köy, Kelce Bey, Donduk köyleri ve Donduk mezrası (n. m.)		Sivas'ta Baba Şahin çiftliği, 5 zemin ile 2 zemin-hane kirası
36.	Sultan Eymirci namı diğer Osman Paşa/ Emirci Sultan	-Sorgun'a tabi Yortan köyü (n. m.),		-Hüseyin-abad'a tabi Sultan Eymirci, Ağca Köy karyeleri ile Cengizhan, Halil, Köseğir, Dutcu, Güdül Özü, Tusi, Ayvan Saray, Kudallu mezraları, -Bozok'a tabi Koyunlu Yusuf Özü, Kanak-ı Zir'e tabi Balgrın, -Baltı nahiyesinde Şeyh Musa, Baş Viran köyleri
37.	Emirci	-Sivas'a tabi Emirci köyü (t. m.),		
38.	Deliklükaya			Sivas'a tabi Deliklükaya ve Kara Ali Bucası mezraları
39.	Kurucakul			Sivas'a tabi Kurucakul ve Abdullah mezraları
40.	Yakaviran	-Sivas'a tabi Yakaviran mezrası (t. m.),		
41.	Tatlucuk	-Sivas'a tabi Tatlucuk köyü (t. m.),		
42.	Elmalu			Sivas'a tabi Elmalu Viran mezrası ile Aktaş Mevzi'
43.	Alakilisa	-Sivas'a tabi Alakilisa köyü (n. m.), Talaybük ve Selman mezraları (t. m.)		
44.	Kel Abdal / Pağnik		Sivas'a tabi Pağnik köyünün divani hissesi	Pağnik köyüne tabi Orta Viran mezrası
45.	Mahmud Çelebi veled-i Abdulvahab nam-ı diğer Darurrahata	-Sivas'a tabi Çakrı, Bingöl köyleri ile İlgazi mezrası (t. m.)		Memleha-i Çakrı, Memleha-i Fazlun, Memleha-i Bingöl, Memleha-i Tuzlacık , İcare-i dükkân (1 bab) der Suk-ı Serrac

46.	Hacı Arif / Emir Arif	-Sivas'a tabi Reyhan, Demircülük, Dere köyleri ile Kuyucak, Kavak, Akpınar mezraları (t. m.), Çeltik köyü (n. m.), Esendiğin köyü ile Pağnik mezrası (rub' m.)		Sivas'a tabi Taş Yürek köyü ile bir çift zaviye çiftliği
47.	Şeyh Adil	-	-	-
48.	Seyyid Hüseyin bin Seyyid Ali	-Sivas'a tabi Bahça Hisar mezrası (t. m.),		
49.	Fahredden	-Niksar'a tabi Kırtanos köyü (n. m.), -Samsun'a tabi Saru Kâfir köyü (t. m.)		
50.				

ÇORUM SANCAĞI

	ZAVİYELER	MALİKÂNE	DİVANİ	İKİ BAŞDAN
1.	Şeyh Âşık			Divan-ı Emlak'a tabi Erücek/Örücek köyü ile 1 bab değirmen
2.	Ahi Celal			İskilib'e tabi Yaka köyünde 1 zemin
3.	Ahi Mecdüddin/Ahi Muhyiddin	Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Küre Kavağı köyü (t. m.), Hüseyin-abad'a tabi Kırık mezrası (t. m.)		
4.	İsa veled-i İlyas Fakih	-	-	-
5.	İsa	-	-	-
6.	Çorum Mevlevihanesi	-Arga Küçük köyüve Emlak köyü yakınında Ayra Çayırı ile İbrahim Köyü mezrası (t. m.),		Ahmed Hoca Mahallesi'nde 7 bab bahçe
7.	Şeyh Mezid ve Şeyh Kulağuz			Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Birce Pınar köyünde Sergi Çukur, Pınar Başı, Ağcain zeminleri
8.	Şeyh Ali			İskilib'e tabi Şeyh Ali köyü, çiftlik-i zaviye
9.	Şeyh Bayezid			Çorumlu kazasında Misin Dola köyü
10.	Mehmed veled-i Ahi Yusuf			İskilib'de 1 bağ ve 1 değirmen
11.	Hızır ve Mustafa veledan-ı Ahi Piri			İskilib'de 1 bağ ve 1 çift yer
12.	Hasan	-	-	-
13.	Ahi Ali veled-i Ahi Mahmud			İskilib'de 2 pare yer, 1 bağ ve 1 değirmen
14.	Baba Piri / Piri Baba	-Çorum'a tabi Paşa köyü ile Bacı ve Arın köyleri (7 sehinden 2 sehim malikâne hissesi)		
15.	Hasan Balım	-Divan-ı Emlak'a tabi Alp Oğuz, Hatib Deresi, Delü Hacı köyleri (t. m.),	Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Kanlıcı köyünün divanisinin tamamı	-Divan-ı Emlak'a tabi Kızıl Geçüd köyü -Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Ağca Viran ve Koçoğlu mezraları
16.	Koyun Baba	Nefs-i Eyücek köyünde yer alan Ahmed Çelebi Bağı(t. m.),	Divan-ı Bayır'a tabi Uçarı köyü ile Saru Alan köylerinin divanisi	Osmançık'a tabi Tatluca Pınarı, Kızıl Kaya, Arduç köyleri ve Divan-ı Pelid Bükü'ne tabi Zemin-i Arduç Dağı ve 2 baba değirmen ile Divan-ı Bayır'a tabi Saru Alan köyü yakınlarında bulunan Muzaffer Fakih Tarlası, Kırascık, Köyceğiz Çatağı, Pelid Bükü Divanı'na tabi Pınar köyünde bir değirmen

17.	Abdal Ata	-Divan-ı Emlak'a tabi Būğdüz köyü (n. m.), Yabacık/Yakacık köyüne tabi Asude Hatun zemini (t. m.), -Hüseyn-abad'a tabi Kavak Ağacı mezarası (t. m.), -İskilib'e tabi Anbarcı köyünün 24 sehinden 2 sehimi, -Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Abdal Bodu köyü (t. m.), -Sorgun'a tabi Yassı Öyük, Baş Mağnısar, Aktaş, Gökçe mezraları ile Ebe Oğlu, Karadepe, Yenice köyleri (t. m.),	Divan-ı Emlak'a tabi Horasan ve Hoca köylerinin divani hissesinin tamamı	-Divan-ı Emlak'a tabi Yanacık, Maza, Divan, Būdüz köyleri -Hüseyn-abad'a tabi Sincan, Yenice, Taş Būged, Manşar köyleri ile Ebe Gölü, Kara Diğın, Kara Taş, Kara Pınar, Yassı Öyük, Serkoçak, Habbaz (Dede), Çıra mezraları -Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Kilise, Bicar, Balatluca, Divan-ı Abdi köyleri ile Koyunluca ve Ayra mezraları -Amasya'ya tabi Tecir köyü -Boyabat'tan 500 batman pirinç
18.	Abdal Budu	Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Abdal Budu mezarası (t. m.)		
19.	Ziyaret-i Demür			Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Demür Ziyareti köyü
20.	Nuhi Ziyareti	Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Nuhi Ziyaret-i köyü (t. m.)		
21.	Derviş Yakub			Nefs-i Karahisar-ı Demürlü'de 2 çift yer
22.	Ahi İlyas			Zaviyenin yalnızca nakit geliri bulunmaktadır
23.	Ahi Ahmed			Nefs-i Karahisar-ı Demürlü'de 1 çift yer
24.	Cırlavuk Köyü Zaviye ve Kervansarayı			Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Cırlavuk köyü
25.	Sapakol Köyü Zaviyesi			Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Sapakol köyünde bir çiftlik yer ve değirmen
26.	Ahi Ali			Çorum'da Kazzazin çarşısında 33 bab dükkân, Börekçi dükkânı ve bağ
27.	Şeyh Deniz	Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Şeyh Deniz/Deniz Hacı köyü (t. m.)		
28.	Gölcük			Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Gölcük mezarası ve bir bab değirmen
29.	Sadreddin Paşa/Hacı Paşa			Çorum'a tabi Sadreddin köyü
30.	Ahi Has Bey			Çorum'a tabi Kılıç Viran köyü ile 3 çift zaviye çiftliği
31.	Şeyh Veliyyüddin	-	-	-
32.	Hazret-i Suheyb-i Rumi	Canik sancağında Kavak kazasına tabi Hatib köyü (t. m.)	Divan-ı Emlak'a tabi Karaca köyü (t. d.)	Çorum merkezde 2 çiftlik yer olan bir zemin ve bir çayır
33.	Baba Mehmed		-Divan-ı Emlak'a tabi Hatib Deresi köyü(t. d.), -Karahisar-ı Demürlü'ye tabi Kağızman köyü(t. d.), -Hüseyn-abad nahiyesine tabi Perçem ve Sultan Kavağı köyleri (t. d.)	
34.	Dede Paşa			Çorum'a tabi Katar nahiyesinde 1 çift zaviye çiftliği
35.	İbrikdar	-Divan-ı Sakız'a tabi Ağrı Oğlanı Uzun Kavak köyleri (t. m.) -Divan-ı Bayır'a tabi Yağbasan köyleri (t. m.) ve Eymür-i Küçük köyü (n. m.) -Divan-ı Eyücek'e tabi Şahne, Aymaç köyleri (t. m.)		
36.	Darulhayr	Çorum'da İnce Su Divanı'na tabi Saray köyü (t. m.),		
37.	Hacı Halil	Osmancık'a tabi Tamacı ve Hasan Diğın köyleri (t. m.),		
38.	Hacı Halil	Çorum'a tabi Halide köyünün malikânesi (t. m.),		
39.	Şeyh Musa	-	-	-
40.	Hızırlık	-	-	-

41.	İl Aldı Bey			Katar nahiyesine tabi Çerçi köyünde 2 çiftlik yer
42.	Hacı Hayreddin	Çorum'a tabi Karabey köyü (t. m.),		Emlak Divanı'na tabi Çiftlik köyünde Yeni mezarı
43.	Ahi Şeyh			Emlak Divanı'na tabi Çiftlik köyünde Yeni mezarı
44.	Pir Evi	Çorum'a tabi Buğra Çukuru ve Buğra Oğlanı mezarları (t. m.),		
45.	Derviş Ali			-Çorum'da Kara Berk Divanı'na tabi Gök Çukuru mezarı, -Bozok'ta Kozan Hisarı mezarında bir çiftlik
46.	Baba Şiren	Divan-ı Emlak'a tabi Burnu köyü (t. m.),		
47.	Ahi Burak		Osmancık'a tabi Köseler köyünün divanı hissesinin tamamı	
48.	Ahi Mentеше (Ahi Yakub)	Çorumlu kazasına tabi Çiftlik-i Nasrullah köyü (t. m.),		Çorum'da Ayakkabıcılar çarşısından 3 bab dükkân, Pamukçular çarşısından 1 bab dükkân, Helvacılar çarşısından da 1 bab dükkân
49.	Murad Seydi	-Emlak Divanı'na tabi Çiftlik-i Karga Musa köyünde Bağçecik mezarı (t. m.), -Karahisar-ı Demürlü'ye tabi İnalözü'nde Elmacık mezarı (t. m.)		-Sakız Divanı'na tabi Ovacık köyü ve köyde bulunan 2 zaviye çiftliği, -Taş Pınar'a tabi Oluk Özü mezarı
50.	Enam Çelebi	-Çorum'da Ulu Pınar, Savran Şah köyleri (t. m.), Hacı Bey, Hacı Bey Ağacı, Sağmalca köyleri ve Karlı Çukur mezarı (n. m.), Kırılı mezarı (6 sehinden 5 sehimi), -Osmancık'a tabi Gürleyik köyü (4 sehinden 3 sehimi)		-Ulu Pınar köyüne tabi 1 kıta' çayır ve 2 zaviye çiftliği, 1 değirmen -Osmancık'ta 2 bağ -Karahisar-ı Demürlü'de Kilise köyünde bir bağ -Gümüş kazasına tabi Karaca Kaya köyü
51.	Ahmed Bey Katari	-Çorumlu kazasına tabi Kınık köyü (n. m.), -İskilib kazasına tabi Hatun köyü (n. m.), -Bayat Özü'ne tabi Karga Kutlu köyü (t. m.)		
52.	Beyler Çelebi	Osmancık'ta İncesu Divanı'na tabi Kargucak ve Yenice köyleri (t. m.)		
53.	Keremüddin bin Ebu Said	Osmancık'a tabi Salar ve Maşar köylerinin ¼ malikâne hissesi		
54.	Erkulu Baba	Karahisar-ı Demürlü'ye tba Saru Kamış köyü (t. m.)		Saur Kamış köyünde 3 çift çiftlik, Göl Yakası ve bir değirmen
55.	Sultan İbrahim Hacı	Budaközü'ne tabi Çadır Arduç köyü (t. m.),		
56.				
57.				

AMASYA SANCAĞI

	ZAVİYELER	MALİKÂNE	DİVANİ	İKİ BAŞDAN
1.	Amasya Mevlevihanesi	-Çorum'a tabi Ağca Kaya, Göleyman/Eymür, Kulacık köyleri ve Kürtler, Kırk Dilim, Pınarbaşı mezarları (t. m.) -Amasya'da Kırklar köyü, Argoma'ya tabi Bağluca, Akdağ'a tabi Seyfe ve Tavra köyleri (t. m.)		

2.	Zekeriyya Bey	Zeytun'a tabi Pelitcik, Kuz Hayat, 'Azebler köyleri ile Ulu Kol köyünde bulunan Ulubey bağı (t. m.)		
3.	Şeyh Ahyar		Simre-i Lâdik'e tabi Çakır Alanı köyündeki zaviye çiftliğinin divanisi	
4.	Mehmed Paşa bin Hızır Paşa	-Sonisa kazasına tabi Andıran köyü (t. m.) -Milas'a tabi Bayraklı köyü (t. m.)		
5.				
6.	Panbuklu	Aştakul'a tabi Panbuklu köyü (t. m.)		
7.	Yahya Paşa	Simre-i Lâdik'e tabi Üzerlik mezarası (t. m.)		
8.	Hızır veled-i Murad			Simre-i Lâdik'te Garet Alanı köyünde bir çift zaviye çiftliği
9.	Hızırlık/Hızır Baba/Hızır Dede (Geligiras)	-	-	-
10.	Hızırlık / Hızır Baba (Merzifon)			Merzifon merkezde bir zemin, Korkud mezarlığı yakınında iki çiftlik yer
11.	Seyyid Ahmed		-	Lâdik kazasına tabi Kopuzcu köyünde bir çift "çiftlik-i zaviye"
12.	Oruç Bey Çelebi veled-i Yunus Bey	Gedegra kazasına tabi Kayalu ve Elmalu köyleri (t. m.)		
13.	Şeyh Bayezid (Simre-i Lâdik)	Simre-i Lâdik'e tabi Şeyh Bayezid köyünde 2 çiftlik miktar yerin (t. m.),		
14.	Şeyh Bayezid (Yavaş)	-	-	-
15.	Haydar Bey	Koca Kayası'na tabi Göl nahiyesinde Kurd Girmez köyü (t. m.)		
16.	Ahmed Bey			Koca Kayası'na tabi Göl nahiyesinde bir çiftlik
17.	Şeyh Selim			Koca Kayasına tabi Yenice köyünde bir çift çiftlik-i zaviye
18.	Şeyh Alan			Koca Kayası'na tabi Alan Şeyh köyü,
19.	Şeyh Sofi	Argoma nahiyesine tabi Şeyh Sofi mezarası (t. m.)		Argoma nahiyesine tabi Ilıca mezarası
20.	Zeynuddin veled-i Murad Bey	-	-	-
21.	Şeyh Savcı	Simre-i Lâdik'e tabi Şeyh Savcı köyü (t. m.)		
22.	Numan/Kıfçak Köyü zaviyesi	Galdiklan-abad nahiyesine tabi Numan köyünün (malikânesinin 24 sehinden 1 sehimi)		
23.	Ece			Galdiklan-abad'a tabi Verav köyünde 5 çiftlik yer olan Kurna mezarası
24.	Çat	Galdiklan-abad'a tabi Hüseyin nd Kırık ve Çiğın köylerinin (rub'-ı ahar)		
25.	Elvan Çelebi	Çorumlu'ya tabi Sağmalcı köyündeki Hacılar mezarası (t. m.)	Galdiklan-abad nahiyesine tabi Küre Kavağı köyünün divanı hissesinin tamamı	Galdiklan-abad'a tabi Elvan Çelebi, Cağana, Alp viran ve Bekiş köyleri
26.	Hacı Mahmud Çelebi	Argoma'ya tabi Kargucak, İl Aldı, Yenice köyleri ile Döğer mezarası (t. m.), Basani köyü (n. m.), Öz Artık mezarası (14 sehinden 7 sehimi) Galdiklan nahiyesine tabi Saray-ı Bulargu ve Bidenos köyleri (t. m.) Simre-i Lâdik nahiyesine tabi Çamluca, Yavıcık, Müselman Ağaç/Murdar Ağaç, Kayacık, Yenice köyleri (t. m.)		

27.	Hacı Dede	Simre-i Lâdik'e tabi Hacı Dede ve Ahi Turasan köyleri (t. m.)		Simre-i Lâdik'e tabi Hacı dede köyünde bir çift zaviye çiftliği
28.	Kültik Köyü zaviyesi (?)	Simre-i Lâdik'e tabi Kültik köyünde bir çift çiftlik (t. m.)		
29.	Derinöz			Lâdik kazasına tabi Gel Alaş köyünde 6 müdlük yer
30.	Seyyid İzzeddin	Lâdik kazasına tabi Kavacık köyü (n. m.), Başlamış köyü (rub'ı malikâne) Simre-i Lâdik nahiyesine tabi Kırılı/AYİ köyü (n. m.)		
31.	Seyfe Dede (Cemaat-i Seyfe Dede)			Lâdik kazası Şeyhlü köyünde "çayır-ı zaviye"
32.	Kızıl Kilise köyü (el-muaf zaviyedar)			Lâdik kazasında Kızıl Kilise köyünde kühiden açtıkları yerlerin mahsulü
33.	Yumaklu Köyü (el-muaf zavvedar)			Lâdik kazası Yumaklu köyünde bir öküzlük yer olan zaviye çiftliği
34.	Ahi Kemal			Simre-i Lâdik nahiyesine tabi Tatar Kal'a köyünde bir çift "çiftlik-i zaviye"
35.	Ağca Mahmud Köyü Zaviyesi	-	-	-
36.	Yakub Paşa (Çilehane)	Kazabad'a tabi Çamurcu Obası, Farni, Olcaytu köyleri (t. m.),		Kazabad'a tabi Dimorta köyünde bir çift "çiftlik-i zaviye" ile Sonisa kazasında Felenbel nahiyesine tabi Haddadi mezarı
37.	Şeyh Osman	Gelediklan-abad nahiyesine tabi Doğmuş ve Pınarbaşı köylerinin (rub'ı malikânesi) ile Saz Doğmuş köyünün malikânesinin bir bahşı,		
38.	Şeyh Sebil	Geldiklan nahiyesine tabi Şeyh Sebil mezarı (t. m.)		
39.	Şeyh Şadi	-Amasya kazasında Yavaş nahiyesine tabi Keçilü köyü (t. m.), -Zile kazasında Yeni Müslüman nahiyesine tabi Kızılca İn ve Öyük köyleri (rub'ı malikâne), -Meşhed-abad nahiyesine tabi Kulaç köyü (t. m.), -Turhal kazasına tabi Kırmızı köyü (n. m.)		Yavaş nahiyesine tabi Şeyh Şadi köyü
40.	Turvende	Argoma nahiyesine tabi Yuvala köyü (n. m.)		
41.	Selamet Hatun	Argoma nahiyesine tabi Hüccet köyü (t. m.), Arucak köyü (sülüs-i malikâne)		
42.	İskender Baba	Argoma nahiyesine tabi Şücaeddin köyü (t. m.)		Argoma nahiyesine tabi Halas köyünde bir zemin
43.	Hacı Nevruz			Aştakul nahiyesine tabi Çay Köy karyesinde bir çiftlik
44.	Ahi Sadeddin	Geldiklan-abad nahiyesine tabi Yağmur köyü (n. m.)		
45.	Ahi Fethuddin	Geldiklan-abad nahiyesine tabi Yağmur köyü (n. m.)		
46.	Cennet Dede		Yavaş nahiyesine tabi Karataş köyü	
47.	Hızır Paşa	Geldiklan-abad nahiyesine tabi Terkan ve Mahmudlu köyleri (n. m.)		
48.	Şeyh Cuği	Amasya'ya tabi Kelkis nam-ı diğer Şeyh Cuği köyü (t. m.) Argoma nahiyesine tabi Yakub köyü (t. m.) ²⁷³⁵ Geldiklan-abad nahiyesine tabi Aydoğdu köyü (t. m.)		
49.	Şeyh Kırık			Amasya'da Çukur Bağı zemini
50.	Seyyid Yahya (Akdağ)	Akdağ nahiyesine tabi nefsi-i Hakala, Değirmen Deresi, Kürtler, Koç Köy, Baş Alan, Koz Alan, Çapan, Dere Baş Alan, Çukur		

²⁷³⁵ Bahtiyar çiftliği haricinde köyün malikâne hissesinin tamamını tasarruf etmektedir.

		Viran, Memluk, Gün Alan köyleri (t. m.) ile Hakala'ya tabi Hoca Divanı mezarası (n. m.)		
51.	Seyyid Yahya (Lâdik)	-	-	-
52.	Çadircı	Akdağ nahiyesine tabi Baraklı ve Lap köyleri (t. m.), Kiranpa köyü (n. m.) Geldiklan-abad nahiyesine tabi Gök Öyük köyü (t. m.)		
53.	Hoca Sultan			Geldiklan-abad nahiyesine tabi Virmiş mezarası
54.	Fakih	Argoma nahiyesine tabi Hayreddince köyü (n. m.)		
55.	Deve Abdal			Geldiklan-abad nahiyesine tabi Kiroğlu köyünde 6 müdlük zemin
56.	Ahi Darbhaneçi / Ahi Daru'd-darb	Argoma nahiyesine tabi Kiçi Köy ve Adadepe köyleri (t. m.), Bebicük/Benlicük köyü (n. m.)		Nefs-i Amasya'da mukataa geliri
57.	Ahi Ali Çaşnigir	Argoma nahiyesine tabi Şücaeddin köyü (t. m.)		
58.	Mehmed Çelebi bin Hamza Bey	Geldiklan-abad nahiyesine tabi Mengel köyü (?) (t. m.),		
59.	Bahaeddin	Birgoma nahiyesinde bir çiftlik yerin (t. m.),		
60.	Ahi Barak		Osmancık'a tabi Köseler köyünün divanisi	Nefs-i Gümüş'te 270 akçe geliri (?)
61.	Ahi Nusret			Nefs-i Gümüş'te yer alan Şeyh Ahi çiftliği
62.	Piri Baba / Baba Piri			Nefs-i Merzifon'da bir zemin ve çiftlik
63.	Şeyh Salih	Gedegra kazasına tabi Kavacık köyü (t. m.),		Gedegra kazasına tabi Tımarcık ve Arık Alar köyleri
64.	Şeyh Sevindik			Gedegra kazasında çiftlik-i zaviye
65.	Şeyh Sultan Şah			Gedegra kazasında Urum Viranı merası
66.	Şeyh Yakub	Gedegra'ya tabi yetim viranı köyünde zaviye çiftliğinin (t. m.),		
67.	Ahmed Dede	Gedegra'ya tabi Halil baba, Köklü Alan, Koz Oluğu köyleri (t. m.)		
68.	Şeyh Hacı	Gedegra kazasına tabi İl Tutdu köyü (t. m.)		Gedegra kazasında bir değirmen
69.	Derviş Mahmud Köhnepuş			Gedegra kazasına tabi Simre-i Taşan nahiyesinde bir zemin
70.	Şeyh Aziz ez-kıbel-i Altuntaş			Gedegra kazasında Şeyh Aziz ve Porsucak mezarları, bir değirmen
71.	Şeyh Hayran	-	-	Gedegra'ya tabi Semre mezarası
72.	Şeyh Bayezid (Gedegra)			Gedegra kazasına tabi Güğüm köyünde bulunan bir çift çiftlik ve Yedikli köyü
73.	Şeyh İlyas		Gedegra'ya tabi Elmalu mezarasının divanisi	2 çift çiftlik-i zaviye
74.	Tur Melik Paşa	-Gedegra kazasına tabi Keşne köyü (t. m.), -Kabakoz nahiyesine tabi Şeyhler mezarası (t. m.)		
75.	Şeyh Turak ez-kıbel-i Yörgüç Paşa	Gedegra kazası Simre-i Taşan nahiyesine tabi İshak Alanı köyü (t. m.)		
76.	Zaviye-i der nefsi-i Köprü	-	-	-
77.	Şeyh Aziz ez-kıbel-i Altuntaş			Gedegra kazasında Şeyh Aziz ve Porsucak mezarları, bir değirmen
78.	Şeyh Ümmet	Gedegra kazasında İldik köyü (n. m.)		Gedegra kazasında Şeyh Ümmet köyü, bir değirmen ve çiftlik-i zaviye

CANİK SANCAĞI

	ZAVİYELER	MALİKÂNE	DİVANİ	İKİ BAŞDAN
1.	Abdal Cüneyd	-	-	-
2.	Ahi Evran			Samsun'da Kızıl Kırın köyünde Emin Pir Ali çiftliği
3.	Şeyh İdris	Milâs nahiyesine tabi Hevekse mezrası/köyü (t. m.)		Bayramlı kazasında Bozat nahiyesine tabi Şeyh İdris ve Kayabaşı köyleri
4.	Şeyh Ali Paşa			Bafra'ya tabi Uğru Büzürk köyü
5.	Şeyh Ali veled-i Şeyh İnce	-	-	-
6.	Üryan Dede			Bafra'da bir çift çiftlik ve 2 zemin
7.	Hızır-İlyas (Bafra)	Kavak'a tabi Ulaş Alanı köyü (t. m.)		
8.	Hızır-İlyas (Arım)	Arım kazasına tabi Bağsan köyü (t. m.)		
9.	Hızır Paşa	-	-	-
10.	Mevlevihane	Kunud köyüne tabi Galaba mezrası (t. m.),		
11.	Şeyh Murad			Şemseddin nahiyesine tabi Bostanlı köyünde bir zemin
12.	Şeyh Savcı			Arım kazasına tabi Taş Demür köyünde bir çift çiftlik-i zaviye
13.	Şeyh Halil			Satılmış nahiyesinde kadimlik yurtları (çiftlik-i zaviye-i Halil Bey)
14.	Şeyh Habil			Terme kazasında bir çift zaviye çiftliği
15.	Musa Dede			Satılmış'a tabi Musa Dede köyü ile Depeköy mezrası
16.	Mezid Halife			Bölük-i Niyabet-i Çamaş'ta kadimlik yurdu
17.	Şeyh Saltuk			Satılmış-ı Mezid Bey'e tabi Çokdeğirmen köyünde kadimlik yurtları
18.	Şeyh Ahmed			Alaçam'a tabi Göçkün köyünde bir çift çiftlik
19.	Saru Şeyh			Arım kazasında Saru Şeyh köyünde yarım çift çiftlik
20.	Taceddin Bey			Arım kazasında Saru Şeyh köyü ve köyde bulunan 4 çift çiftlik
21.	Şeyh Abdullah			Canik kazasına tabi Şeyh Abdullah köyü
22.	Şeyh Mustafa			Terme'ye tabi Belhan köyünde 4 çift çiftlik ve zemin
23.	Şeyh Çilledar			Nim çift toprak (zaviyedar)
24.	Şeyh İbrahim			Arım kazasına tabi Bey Kilise köyünde <i>bir ekinlü yer</i>
25.	Abdal Murad	-	-	-
26.	Abdal Eyman	-	-	-
27.	Şeyh Tonbak			Bazar-ı Güründür nahiyesine tabi Hüseyinlü köyünde bir çift çiftlik
28.	Şeyh Hızır			Bafra kazasında "üç öktüzlük" yer olan bir çiftlik
29.	Ali Zahid	Bafra kazasında Üskütü nahiyesine tabi Hacılar köyü (t. m.)		
30.	Şeyh Evren			Bafra kazasında Martakala nahiyesine tabi Şeyh Evren köyü
31.	Emirze Bey	Bafra kazasında Haris nahiyesine tabi Kara Burç köyü (t. m.),		Bafra kazasında Şeyh Ulaş köyü ve Bazarlı nahiyesine tabi Şeyh Miskince Zaviyesi mezrası

32.	Evcı Baba/Öncü Baba	Bafra'da Haris nahiyesine tabi Oba/Obana köyü (t. m.),		Bafra kazasına tabi Kışla köyünde 5 çiftlik, Arancık köyünde 4,5 çiftlik
33.	Seyyid Kutbeddin	Kani nahiyesine tabi Oyukça köyünde bulunan Kalo Yoros mezarası (n. m.)		Samsun merkezde zaviye civarında yer alan Babacık Bağı ve bir kıta' yer, Gülşehri Bağı Yeri, Yeniçeri Bağı Yeri, Çepni köyünde bir bahçe yeri, Samsun'da bir kıta' yer, Saru Mihmadlar köyünde Şükrü tasarrufunda bulunan iki kıta' yer,Debbağhane Mahallesinde bulunan Harab Değirmen Yeri ile Görmelik köyünde buluna bir değirmen ve zemin
34.	Çivril köyü zaviyesi /Zeyneddin veled-i Nesimi			Samsun'a tabi Çivril köyünde 1 çift yer olan çiftlik
35.	Şeyh İshak			Samsun kazasında Meğde köyünde 2 kilelik bir zemin
36.	Makam-ı Gaziler			Samsun kazasına tabi Meğde köyünde bir zemin
37.	Ahi Ali			Samsun kazasında Diğer Korgan ve Çukur Bağ
38.	İsa Baba	-	-	-
39.	Ahi Elekçi			Samsun kazasında Kerbansaray zemini, Hacı Hasan Yeri, Bağdad Yeri ve Kilise Yerinin kirasının yarısı ile Mukayyıl Bağı ve Ermeni Mahallesi'nde 2 dükkân, Çatal Armuda tabi Zemin-i Keklik
40.	Seyyid Nureddin		Engis nahiyesine tabi Boz Melik köyü	
41.	Fahredden	Samsun'a tabi Kadıköy köyünde Saru Kafır mezarası (t. m.)		
42.	Şeyh Turmuş	Samsun'a tabi Akça Kâfir köyü (t. m.)		Akça Kâfir köyünde bir zaviye çiftliği
43.	Gazi Baba / Kadı Baba	Samsun'a tabi Gazi köyü ile Bafnalı köyü (t. m.)		
44.	Hamza Şeyh			Samsun kazasında Ayvacı Bükü zemini, Koca Bağı, Seydi Bağı yakında bulunan zemin, Mukabele-i Candır zemini, Alay Bey zemini, Emirhan Bağı yakınındaki zemin, Kemal Sofu elindeki zemin, Ali elindeki zemin, Haydar'ın oğlu Ali elinde bulunan zemin, Mevlana Muhyi elindeki zemin ve Beğ Pınarı adlı zemin ile Fatma Bağı, Kara Ahmed dükkânı, Kemal Oğlu Mehmed dükkânı ile bir hanın kira geliri
45.	Kara Şeyh	Samsun kazasında Değirmen-özü nahiyesine tabi Oğlak Alanı köyü (t. m.)		
46.	Şeyh Aydın	-	-	-
47.	Canlar Camı	-	-	-
48.	Ebulkasım			Milas nahiyesine tabi Gündoğmuş köyü ve Saruca köyünde 1 değirmen
49.	Derviş Hasan veled-i Bektaş			Habsamana nahiyesine tabi Ak Fatma köyünde zemin-i zaviye
50.	Emirhan bin Hüseyin			Habsamana nahiyesinde "kadimlik yurtları"
51.				
52.				

KARAHİSAR-I ŞARKİ SANCAĞI

	ZAVİYELER	MALİKÂNE	DİVANİ	İKİ BAŞDAN
1.	Şeyh Hüseyin	Şıryan nahiyesine tabi Vank mezrası (t. m.)		Şıryan nahiyesine tabi Kertam köyü
2.	Mahmud Derviş			Koylu Hisar'a tabi Şahna Çemeni nahiyesinde Ayu Taşı köyü ve 2 çiftlik
3.	Behlül			Su Şehri'ne tabi Baro köyü
4.	Şeyh Sinan	Karahisar-ı Şarki kazasında nefis-i Kigoniye'de bir çiftlik, dükkânlar, Muhlis köyünün malikânesi (t. m.)		Karahisar-ı Şarki'de Burdur köyü, bir çiftlik ve zemin ve Ölmüş köyü(?)
5.	Şeyh Süleyman	Emlak nahiyesine tabi Avutmuş köyü (t. m.) Akşehir-abad nahiyesine tabi Kirtanos köyü (t. m.) Melense nahiyesine tabi Kılıç Köyü (n. m.)		Melense nahiyesine tabi Gırağ köyü, Çengi mezrası ve Eski çiftliği
6.	Hasan Şeyh	Melense nahiyesine tabi Kılıç köyü (n. m.)	Melense nahiyesine tabi Kılıç köyünün divanisi	Melense nahiyesine tabi Melense köyü ve Bükün köyü ile Eliğe nahiyesine tabi Eliğe köyünde bulunan 2 kıta bağ ve Bırahna köyünde bulunan Tursun İnce ve Arab bağları
7.	Hasan Baba	Akşehir-abad'a tabi Aramşa köyü (t. m.)		
8.	Kısa Ağıl Köyü Zaviyesi			Akşehir-abad'a tabi Kısa Ağıl köyü ve Tavşancıl mezrası
9.	Şeyh Hasan Abdal			Koylu Hisar kazasına tabi Alima köyünde bulunan bir çiftlik ve bağ
10.	Şeyh Osman			Şıryan nahiyesine tabi Hozman köyü
11.	Hozman Bala köyü zaviyesi			Şıryan'a tabi Hozman Bala köyü
12.	Abdullah Halife			Hafsamana/Habsamana'ya tabi Karagöz köyü
13.	Şeyh Mustafa			Kırık-ili nahiyesine tabi Depealan, Şeyh, Botar, Kayaalanı, Göçekse ve ikinci köy ve mezarları

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Gülay Belen
ORCID Numarası	https://orcid.org/0000-0001-9174-626X
Lisans Mezuniyet	
Üniversite	Atatürk Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Mezuniyet	
Üniversite	Ordu Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih ABD
Programı	Tarih
Doktora Mezuniyet	
Üniversite	Ordu Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih ABD
Programı	Tarih
Akademik Çalışmaları	
1	Yüksek Lisans Tezi: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tire Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı
2	Yazılan Ulusal /Uluslararası Kitaplar: <i>Osmanlı Döneminde Tire (1478-1529)</i> , Tire Belediyesi Kültür Yayınları, Tire, 2017.
3	Ulusal ve Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitaplarında Basılan Bildiriler: - "Tahrir Defterlerine Göre Tire Kazasının İktisadi Faaliyetleri" , <i>Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu (7-8 Mayıs 2018) Bildiriler Kitabı</i> , Ed. Murat Sanus-Ali Özçelik, Cilt 1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları 21, Ankara, 2018, s. 183-190. - "16. Yüzyılda Eyalet-i Rum'da Bektaşiler ve Bektaşi Zaviyeleri", <i>Tarih Çınarının Gölgesinde Genç Müverrihler Sempozyumu (04-06 2015)</i> , Ordu, 2015.

